Omſtandig Verhaal van de
GESCHIEDENISSEN en ZAAKEN
HET
KERKELYKE ofte den GODSDIENST
Betreffende, zoo in
AMBOINA,
Als in alle de EYLANDEN, daar onder behoorende,
Van de Oudſte Tyden af tot nu toe,
Benevens een Fraaye Verhandeling der BOOMEN, PLANTEN, HEESTERS, enz.
Als ook der LAND-DIEREN, VOGELEN, VISSCHEN, HORENKENS, en ZEEGEWASSCHEN, in en by dezelve Eylanden vallende;

Mitsgaders een Naaukeurige Beſchryving van
BANDA,
En de EYLANDEN, onder die Landvoogdy begrepen,
Als ook der Fylanden TIMOR, en SOLOR, CELEBES, ofte MACASSAR, BORNEO, en BALI,

Mitsgaders van de Koningryken
TONKIN, CAMBODIA, en SIAM,
Benevens een Verhaal der ZAAKEN, in de voornoemde Eylanden, en Koningryken, tot nu toe voorgevallen;

Met zeer nette Prentverbeeldingen, en Landkaarten verrykt

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,
Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

DERDE DEEL.

Te {DORDRECHT, / AMSTERDAM,} by {JOANNES VAN BRAAM, / GERARD ONDER DE LINDEN,} Boekverkoopers.

MDCCXXVI

MET PRIVILEGIE.

VOORBERICHT

Van den SCHRYVER aan den

BESCHEIDEN LEZER.

WAnneer wy eerſt beſloten hadden dit Werk te laaten drukken, en in 't licht te geven, maakten wy, op 't geen 'er van 't zelve veerdig lag, op zeer goede gronden ſtaat, dat het tot ontrent duizend vellen uitloopen zoude: maar na dat de wereld, by de aflevering van ons Plan, nu gezien had, wat zaaken het zelve vervatten zoude, zyn veele Heeren van aanzien daar door aangezet, zommigen op myn nader verzoek, doch de meeſten uit eygen neiging, om dit Werk met al het fraaye, dat over deze en gene Indiſche ſtoffen onder hen was beruſtende, nog verder op te çieren, en zoo volmaakt, als 't mogelyk was, voor den dag te doen komen.

Deze Heeren, verſcheide Papieren van belang bezittende, welke buiten alle tegenſpraak tot de volmaaking van dit Werk behoorden, en een groot çieraat daar aan zouden toebrengen, hebben de goedheid gehad van my de zelve zeer edelmoedig by te zetten, waar by ook zommigen van haar Wel-Ed. verſcheide fraaye Teekeningen, en zeer nette Kaarten gevoegt hebben, welke anders al mede zouden hebben verborgen gebleven, en die nu aan dit Werk daarom te grooter luiſter geven, om dat ik die uit zoo echte handen, en van Heeren bekomen hebbe, die niet alleen veele jaaren in Ooſtindiën doorgebragt, maar daar ook in 't Hoogſte Gezag, of als Landvoogden, of als Directeurs, de voornaamſte Landvoogdyen en Directien der E. Nederlandſche Maatſchappy beſtierd, ende daar door meer gelegenheid, dan anderen, gehad hebben, om veele zaaken, tot dit Werk behoorende, te doen opbaggeren, en ook verſcheide Teekeningen, en Kaarten van deze en gene Landſtreeken, over welke in dit Werk gehandeld word, te doen opſtellen, daar men anderzins, wat moeite men ook mogt aangewend hebben, noit meeſter van zou hebben konnen worden, ten ware men, gelyk my nu zonderling gelukt is, die van zulke Heeren had weten te krygen.

Om nu nog verder te toonen, welke Heeren zich aan de volmaaking van dit Werk hebben laaten gelegen zyn, en van welke ik zoo veele fraayigheden en çieraaden, die 't zelve een onwaardeerlyk gewigt byzetten, bekomen hebbe, het zyn de navolgende.

Aan de Ed. Heeren *Mattheus* en *Elias van den Brouke*, zalrs. als de oudſten in jaaren, en tyd, geven wy den voorrang.

De eerſte, welke veele jaaren op de kuſt van Malabar, maar voor al als Directeur en Extraordinaris Raad van Indiën in Bengale gelegen, doch naderhand als Ordinaris Raad van Indiën lang op Batavia den Grooten Raad van Indiën bygewoont heeft, en ook als Commiſſaris aan Kaap der

Goede

Goede Hoope geweeſt, als Zeevoogd van onze Retourvloot in 't jaar 1670. in 't Vaderland aanlandde, en daar na in den Oudraad en Burgermeeſter der Stadt Dordrecht, mitsgaders Bewindhebber der Ooſtindiſche Maatſchappy ter Kamere van Amſterdam geworden is, bezat veele fraaye Papieren van alle die Landen, behalven dat zyn Ed. ook die çierlyke en nette Kaart van Bengale heeft doen opſtellen.

De tweede Heer, *Elias van den Brouke*, heeft lange jaaren op de kuſt van Choromandel gelegen, en is ook als Gezant in Pegu geweeſt, waar door zyn Ed. mede verſcheide zeer nette en egte Papieren van die Landen bekomen heeft, welke my in 't beſchryven van dit Werk een grooten dienſt gedaan, en my ontrent veele zaaken groot licht hebben gegeven; hebbende zyn Ed: na zyne te rugkomſt in 't Vaderland ook in den Oudraad der voornoemde Stadt Dordrecht zittinge gehad.

Deze ſchriften nu van haar Wel-Ed:, zyn my door den Heer en Mr. *Johan van den Brouke*, zoon van den Wel-Ed: Geſtr. Hr en Mr. *Mattheus van den Brouke*, in zyn leven Borgermeeſter der voorgemelte Stadt Dordrecht, en Bewindhebber der Ooſtindiſche Maatſchappy ter Kamer Rotterdam, met zoo veel gulhertigheid en genegenheid overhandigd, om my van de zelve, zoo lang het noodig was, te bedienen, dat ik zyn Ed: noit genoeg voor deze goedheid dank zeggen kan.

Onder de verdre Heeren volgt in rang de Ed: Heer *Willem Adriaan van der Stel*, welke veele jaaren Landvoogt van Kaap der Goede Hoope geweeſt is, en my verſcheide Papieren en echte Teekeningen van dat Land, zoo van zich zelven, als van zynen Heer vader, den Ed: Heer *Simon van der Stel*, welke ook veele jaaren aldaar Landvoogt was, zeer gunſtig heeft gelieven by te zetten, behalven dat zyn Ed:, mitsgaders zyn Ed[s] zoon, de Heer *Marcus van Weert*, my ook gelegenheid gaven, om die fraaye Teekening van Amboina uit handen van den jongen Heer *Simon van der Stel*, zoon van den Ed. Heer *Adriaan van der Stel*, in zyn leven Landvoogt van Amboina, en Extraordinaris Raad van Nederlands Indiën, te bekomen, waar by de Heer *van Weert* my ook eenige Mogolſche Teekeningen overhandigd heeft. Daar beneven hebbe ik van den Heer *van der Stel* de Teekeningen van de plaatzen op Madagascar en 't Eiland Mauritius bekomen.

De verpligting, welke ik aan deze Heeren hebbe, in opzigt van haar Ed: gulhertige aanbieding, om myn Werk met alles, wat in haar Ed: vermogen was, op te çieren, is zoo groot, dat ik erkenne haar Ed. grooten ſchuldenaar in dezen te zyn.

Over Macaſſar, ende de zaaken daar toe behoorende, heeft my de Heer *Cornelis Beernink*, *Heer van Outhuizen*, *Prooſt van St. Jan*, *te Utrecht*, *enz. enz.* alles wat ik wenſchen konde, met een zonderlinge genegenheid medegedeelt, en daarenboven, niet tegenſtaande de gewigtige zaaken, die zyn Wel-Ed: dagelyks van zyne Proosdy aan de hand heeft, zich nog menigmaal verledigd, om my over veele byzonderheden, tot die ſtoffe behoorende, by brieven een net bericht te geven. Een dienſt, en beleefdheid, die ik altyd met veel dankbaarheid erkennen zal, gelyk mede de eere, die

my

my zyn Wel-Ed: by een byzondere uitnoodiging op Meydrecht, en beleeft onthaal aldaar en aan den Uithoorn, geliefde te doen; alwaar ik gelegenheid had, om over veel zaaken met zyn Ed: mond aan mond zeer omſtandig te ſpreken.

Geen minder dienſt heeft my de Ed: Heer *Daniël Bernard*, welke ettelyke jaaren Landvoogd van Choromandel geweeſt is, met zyne Papieren over die Landvoogdy gedaan, gelyk zyn Ed: my ook by verſcheide brieven over die ſtoffe zeer veel licht heeft gegeven, voor welke ongemeene en zeer gulhertige beleeftheid ik zyn Ed: mede veel dank zegge.

Wegens Malabar heeft my d'Ed. Hr. *Adam van der Duyn*, zalr. voormaals Bevelhebber dier Kuſt, mitsgaders van Jaffenapatnam en Gale op Ceylon, de Plans van de Steden en Veſtingen dier Landen, kort voor zyne dood, met veel genegenheid doen overhandigen, waar voor ik zyn Eds. gedagteniſſe geenen minderen dank ſchuldig blyve.

Ook zal men in dit Werk verſcheide zaaken ingelaſt vinden, welke uit de Papieren van den Ed: Heer *Joannes van Steeland*, in zyn leven Extraordinaris Raad van Nederlands Indiën, en Landvoogd der kuſt van Choromandel, gekomen, en my door myn Heer zyn zoon toegezonden zyn.

Over Ceylon heeft my de Ed: Heer *Cornelis Joan Simons*, gewezen Extraordinaris Raad van Nederlands Indiën, en Landvoogt van dat groot Geweſt, alles, zoo van de tyden van den Heer *van Goens* af, als van zynen tyd, met een ongemeene liefde voor myn Werk, toegezonden, en verder over alles, waar in ik zyn Ed: goeden raad en bericht vereiſchte, my by veele brieven, een groot licht gegeven, waar over ik zyn Ed: zeer verpligt ende dankbaar, hoewel ik aan den voornoemden Heer *Johan van den Brouke*, wegens 't geene zyn Ed: my over Ceylon bygezet heeft, ook zeer veel ſchuldig ben.

Ook agte ik my zeer verbonden aan den Ed. Heer *Ewout van Dishoeke*, gewezen Ordinaris Raad van Indiën, Directeur in Bengale, en Zeevoogt der Retourvloot in 't jaar 1725. welke my die fraaye Teekening van onze Logie op Hougly in Bengale zeer gunſtig heeft gelieven mê te deelen.

Over de zaaken van Japan hebben verſcheide Opperhoofden, en andere Raadsperſoonen van dat Comptoir, my alles, dat ik fraais daar van opgeve, met een groote zugt voor myn Werk, alzoo zy in den grond daar over oordeelen konden, behandigd.

Buiten deze gemelde Heeren zyn 'er nog verſcheide anderen, hier te Lande, de Hoogſte Ampten van Staat bekleedende, die my veele fraaye Teekeningen hebben gelieven toe te zenden, uit agting voor dit Werk, onder welken ik den Hr. en Mr. *Jacob van Oudenſtein*, Burgermeeſter der Stadt Alkmaar, enz. niet kan voorby gaan, maar my ten hoogſte verplicht achte myne dankbaarheid aan zyn Wel-Ed. Geſtr. alhier te bewyzen, voor veele echte Papieren en Teekeningen ons door zyn Wel-Ed. Geſtr. toegekomen; ook kan ik niet nalaaten hier te melden, dat de verſtandige en uitmuntende verzamelaar van alles dat fraay is, de Hr. *Simon Schynvoet*, my met zeer veele Mogolſche en andere Teekeningen, als ook met veele fraaye Kaarten, meeſt daar te Lande opgeſtelt, een ongemeenen dienſt gedaan heeft.

VOORBERICHT.

Zoo veele Heeren van de eerſte Rang, en van 't hoogſte Gezag zoo in Indiën, als in 't Vaderland, geweeſt zynde, brengen veel gewigt toe aan de Papieren, welke haar Wel-Ed. my overhandigt, en zoo gunſtig geleent hebben, gelyk die Papieren weder een ongemeenen luiſter en çieraad aan myn Werk geven, van welke zoo dit berooft gebleven was, zoude het zeer veel van zyne waarde by alle verſtandige Luiden hebben moeten verliezen, daar die het zelve nu zoo volmaakt doen te voorſchyn komen, dat het een yders luſt tot het zelve op zulke onwrikbaare gronden moet uitlokken, behalven dat het noit uit betere handen, dan die der gemelde Heeren, zoo volmaakt kon gelevert worden; om welke onwederſprekelyke redenen ik oordeele, dat den Liefhebberen groot ongelyk zou geſchied zyn, indien ik hen dezelve niet medegedeelt hadde.

Dit is dan, waarde Lezer, de reden, waarom dit Werk byna 200 bladen meer, dan wy in 't eerſt gegift hadden, en zoo veel vellen Plaatwerk, beſlaat; maar ik twyffel niet, of de ſtoffe zal den Lezer immers zoo veel, als my bekoren, en by hem van geen minder noodzaakelykheid, dan zy my voorquam, geſchat worden, weshalven ik vaſt ſtelle, dat hy 'er veel genoegen in zal neemen, als hy maar overweegt, wat een ſchat van fraaye en echte zaaken, daar men volkomen ſtaat op maaken kan, om de handen daar zy uitgekomen zyn, en hoe veel nette Teekeningen en Kaarten meer, als hy anders zoude gehad hebben, hy nu bezitten zal.

Vaar dan wel, beſcheiden Lezer, ende verluſtigt U in alles, dat U dit doorwrogt Werk uitleveren zal, en zyt verzekert, dat, gelyk het altoos van groote agting by Luiden, die Indiën in den grond kennen, wezen zal, het ook veel nuttigheid en vermaak zal bybrengen aan die genen, die deze Landen noit bezogt hebben; alzoo zy daar uit een volkomen kennis van dit gezegend deel der wereld, en wat daar verder toebehoort, bekomen zullen.

Ook twyffel ik niet, of alle Mannen van Letteren en ervarenheid ontrent de zaaken dezer Geweſten, zullen van ons, en van ons werk, met zoo veel beſcheidenheid oordeelen, als de wydluftigheid van zoo grooten beſlag van redelyke Luiden eiſcht, zoo 'er hier of daar door my mogt misgetaſt zyn; hoewel 't alle geen misſlagen zullen zyn, die deze of gene onkundigen dikwils daar voor zouden rekenen, aangezien wy niets zonder rype overweging, en naaukeurige navorſching, op het papier gebragt hebben, waar op de Lezer ten vollen kan geruſt zyn.

Dit hebbe ik noodig geagt voor af, by de uitgave van deze laatſte Deelen, te berigten, niet twyffelende, of dit zal den Lezer vergenoegen, en ontrent het beſlag van dit werk ten vollen geruſt ſtellen. Waar mede ik blyve met veel agting,

Zeer Beſcheiden Lezer,

UED: Volveerdige Dienaar

FRANÇOIS VALENTYN.

's Gravenhage den
31 Mey 1726.

OM-

OMSTANDIG VERHAAL

Van de

GESCHIEDENISSEN, EN ZAAKEN

Tot het

KERKELYKE

Of tot den

GODSDIENST

Behoorende, zo in

AMBOINA

Als in alle de Eilanden in het voorgaande Deel gemeld, van de oudſte tyden af tot nu toe voorgevallen.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Bericht wegens de zaaken van den Godsdienſt. *Die hier van oudsher driederlei geweeſt is. De* Heidenſche. *Die zich van een ſpreekwyze van de* Son, *en* Maan, *ontleend, bediend. Hare opper- en mindere-*Goden. Steenen *als* Goden *geeerd. Als ook* Boomen, enz *Hunne* Marels. *En der zelver bedryf. Waar men die nog vind. Van den dienſt der* Manipeeſen. *Van de* Goden, *of* Duivels, *door die van* Honimoa, Noeſſalaoet, &c. *gediend. Van 't* Feeſt *des* Hemels. *Van eenig byzonder geſlagt. En verſcheide andere, daar uit ſpruitende. Van 't* Feeſt *des* Hemels *van eenig* Dorp, Waarzeggers, *en* Wichelaars. *En hunne goede en quade voorteekenen. Vermogen dezer* Wichelaars, *en hun liſtig beſtier. Andere voorteekenen. Wat voor* dieren *zy tot* offerhanden *gebruiken. Hun* afgods-Tempelkens. *Oude overlevering der* Soyaneeſen. *Het verdere hunner* offerhanden *betreffende. Weten van geen* vaſten-dagen. *Hunnen* Eed. *En die der* Chineeſen. *De* Matakauw *der* Amboineeſen, *of als een* Eed-ſweering, *of als een* middel *van* beſweering *gebruikt. Straf over* dieſſtal. *Liſt der* Wichelaars. Verbonds-Eed *van die van* Honimoa. *Met wat onderſcheid by die van* Noeſſalaoet *gebruikt.* Verbonds-Eed *der* Cerammers. Beſnydenis *der* Amboineeſen. *En noodzakelykheit daar van. Seldzame gedagten der* Inlanders *wegens hunne ziekten. Wonderlyk middel, om die weg te nemen. Plegtelykheden omtrent de* Viſſcheryen, *de* Jacht, *en omtrent andere zaaken. Hoe die van* Nallahia *de* Afgoden *dienen.* Afgodery *van die van* Siri-Sorri, *en van de* Noeſſalauwers.

Bericht wegens de zaaken van den Godsdienſt.

NA dat wy nu tot hier toe AMBOINA ook in zyne voornaamſte bedienden gezien, en alles aangemerkt hebben, 't geen wy tot de volſlage beſchryving des zelfs meinen te behooren, zo gaan wy nu over, om van de zaaken van den GODSDIENST te ſpreken.

Zy is niet altyd een en de zelve, maar na de verſcheidenheit der tyden ook verſcheidenerlei geweeſt.

Die hier van oudsher driederlei geweeſt is.

Daar zyn 'er tot nu toe nog drie bekend, de Heidenſche, Mohhammedaanſche, en de Chriſtelyke Godsdienſt.

De oudſte van deze is de Heidenſche, van welke men nu nog de overblyfzelen op 't groot eiland Ceram, en op Boero, zoo onder de Alfoereezen, als onder deze en gene Strand-volkeren aldaar, heeft.

De Heidenſche.

Volgens dit Heidenſch Geloove eerden zy, in hunne onkunde en blindheit, als opper-Goden, den Hemel, en de Aarde, en baden in den Hemel ook de Son, Maan, en Sterren aan.

Schoon zy deze voor opper-Goden hielden (by welke zy ook gewoon waren te zweeren) zoo ſtelden zy vaſt, dat die het beſtier der zaaken hier beneden, of aan deze en gene Duivels, of wel aan de zielen van hunne verſtorvene voorouders, aanbevalen, gelyk zy ook de gewoonte hadden, om ten eerſten tot de zelve, als Middelaars tuſſchen hen, en de opper-Goden, hun toevlucht te nemen.

Dat zy iet Goddelyks en onbegrypelyks in 't beſchouwen van den Hemel, en al die heerlyke Hemel-lichten vonden, is niet te verwonderen, alzoo dit de Goden der beroemdſte en verſtandigſte volkeren der aarde geweeſt zyn.

Die zig van een ſpreekwyze, van de Son, en Maan, ontleend, bediend.

Zoo groot en heerlyk de Son, en Maan boven de andere Hemel-lichten hen uiterlyk ſchenen te zyn, zoo veel te grooter was ook de eerbied, die zy nevens veel andere, ja de meeſte volkeren van 't Ooſten, daar voor van ouds hadden, en nog hebben, gelyk ook, om de beſtendigheit van hunne verbonden in volle kracht uit te drukken, de Koningen en Vorſten aldaar gewoon zyn dit gemeenelyk met deze ſpreekwyze, *zoo lang de Son en Mane zyn*, uit te drukken. Een oude Ooſterſche ſpreek-wyze, van welke zich *David* in den LXXII. *Pſalm*, vers 5. bediend, daar hy zegt: *U zullen vreezen, zoo lang de Son en Mane zullen zyn, een geſlachte der geſlachte.* Gelyk hy vers 17. daar op ook ten deelen zinſpeelt, als hy zegt: *zoo lang als 'er de Sonne zal zyn, zal zynen naam voortgeplant werden*, dat is, altyd, en zonder ophouden.

Ik ontmoet die zelve manier van ſpreken ook by *Ovidius* in zyn Minnedichten, in 't 1 Boek, en 15 Dicht, namentlyk:

Nulla Sophocleo veniet jactura Cothurno,
cum Sole & Luna ſemper Aratus erit.

Dat is:

De toon van Sofokles zal nimmermeer verdwynen,
Aratus zal zoo lang als 't Son- en Maanlicht ſchynen.

Deze eigen ſpreekwyze ontmoet ik ook in zekeren Brief, die aan den Koning van Cambodia in 't jaar 1672. door den opper-Landvoogd van Indiën, de Heer, *Johan Maatzuiker*, geſchreven wierd, waar in hy van de opregte genegenheit van den Koning tot zyn Edelheid, en de Raaden van Indiën, zyn zucht tot vrede en vriendſchap met hen tot onderling welvaren van beide die Natien ſprekende, wenſcht: *Dat den Hemel geven wil, dat ze zoo lang mag duuren, als de* Son *en* Maan *hare lichten aan de menſchen zullen geven.*

Zy ontzetten zich niet alleen over die glans-ryke Hemel-lichten, en over het ganſche heir des Hemels; maar baden ook met de zelve eerbied de Aarde aan, te meer, alzoo zy, het Aardryk menigmaal zeer ſterk onder zich voelende bewegen, daar uit vaſtſtelden, dat dit niet anders, dan door zekere Godheid, diens oppermacht zich over de aarde en des zelfs inwoonders uitſtrekte, geſchieden kon.

Hun opper en mindere Goden.

Dewyl zy nu van ouds vaſt ſtelden, dat de opper-Goden zich met de dingen der Aarde niet eigentlyk; maar alleen door bemiddeling van zekere Duivels, en Geeſten, en voor al door die van hunne voorouders, bemoeiden, en dat zy derhalven al hun nooden en beden om hulpe, door hen aan de zelve moeſten bekend maken, alzoo hadden zy ook verſcheide plaatzen, daar zy gewoon waren, volgens opgave der Wichelaars, of wel volgens eigen goeddunken, deze Nitoe's, of Duivels (die zy in de later tyden na het doorbreken van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt ook wel Sjeithâns, en Djin's noemden) of de Geeſten van hunne voorouders aan te bidden, en om hunne hulpe en voorſpraak te verzoeken.

Steenen als Goden, geeerd.

Zy waren gewoon zekere groote vierkante ſteenen, hoedanige ik verſcheidene boven op hunne gebergten gezien hebbe, groote eere aan te doen.

Dat zekere ſteenen van ouds zonderling geeerbied, en als plaatſen van Godsdienſt gebruikt wierden, blykt ons middagklaar uit gewyde en ongewyde ſchriften.

Gen. XXVIII. vers 18. leze ik van *Jaeob*, dat hy die ſteen, op welke hy, van Ber-Seba na Haran gaande, zich als op een hoofd-peuluw ter neder gelegt, en waar op hy die ſeldzame droom gehad had, tot een opgerecht teeken zettede, olie daar boven op goot, en in 't 22 vers zeide: *En deze ſteen, dien ik tot een opgerecht teeken gezet hebbe* NB. *zal een huis Gods wezen.* Ook noemde hy die plaats, gelyk wy vers 19 zien, *Beth-El*, dat is, *'t Huis Gods.*

In

In de Areopagus van Athene, de oudſte Recht-bank van Griekenland, die eenigen tyd onder den blaauwen Hemel was, waren twee Silvere banken, van welke de eene ὕβρεως de *ſteen* des ongelyks, waar op de beſchuldiger zat, en de andere ἀναιδείας de *ſteen* der onbeſchaamdheit, genaamd wierd, op welke de ſchuldige zat. Deze plaats wierd namaals door een Tempel overdekt, en als een Gods-huis gebruikt.

Pauſanias zegt Lib 7. van Achaja, dat 'er by de Stad Pharos omtrent het beeld van *Mercurius* dertig vierkante ſteenen waren, waar op de naam van ieder God, even als in Arcadia, geſchreven ſtond; en dit, voegd hy 'er by, om dat by de oudſte Grieken enkele ſteenen dienden om de Goden te verbeelden.

De Romeinen hebben van Peſſinunte een ruwen ſteen aangenomen, dien zy als de moeder der Goden aanbaden.

Dus baden de oude Amboineezen ook zekere groote ſteenen aan, niet, om dat zy die eigentlyk voor Goden hielden, maar om dat zy vaſt ſtelden, dat hunne Nitoe's, en Boſch-duivels, zich daar onthielden.

Als ook de boomen.

Even zoo hadden zy ook veel eerbied voor de groote Eiken-, Waringin- en Pitsjaar boomen.

Dat de groote boomen van ouds Tempelen der Goden waren, is den liefhebberen der oudheden zeer wel bekend.

Het is zeker, dat de Thuinen, en Boſſchen daar al mede voor gedient hebhebben. Het Boſch dat *Abraham* te Ber-Seba plantte, diende mede daar toe, alzoo hy *daar den naam des* Heeren, *des eeuwigen* Gods *aanriep. Gen.* XXI: 33.

Wat agting de hooge Eiken, Cederen, en andere hooge boomen by de ouden hadden, is uit allerlei Schryvers overvloedig bekend.

Van de Eike leze ik allereerſt met opmerkinge *Gen.* XVIII: 1. dat de Heere *Abraham* verſcheen aan de Eiken-boſſchen van Mamre. Dit meine ik heeft veel aanleiding tot het eeren van den Eikenboom gegeven. Ook *Gen.* XXXV: 4. en 8. dat *Jacob* de vreemde Goden, &c onder de Eike by Sichem verborg, en dat *Debora*, de voedſter van *Rebecca*, begraven wierd onder aan Beth-El, onder die Eike, welker name hy *Allon Bachuth* noemde. Beide die zaaken, juiſt onder zoo een Eiken-boom verricht, wilden zekerlyk iet zonderlings te kennen geven.

Joſ. VI: 11. zie ik, dat de Engel des Heeren quam, en zich onder de Eike zettede. Gelyk dit nu aan de Joden een eerbied voor den Eiken-boom, meer dan voor andere boomen, ingeboezemt heeft, alzoo meine ik, dat al de dienſt en eerbied der Grieken, en van hunne latere navolgers, voor den Eiken-boom hier van daan alleen zyn oorſpronk genomen heeft.

Plinius zegt in zyn VI. Boek, 5 Cap. dat de boomen de Tempels der Goden, en byzonder de uitſtekendſte waren. Dus zegt hy in zyn XIII Boek, 5 Cap. *dat de* Ceders *veel tot de* ſtatuen *en* beeldeniſſen *der* Goden *dienden.*

Even zoo nu dienden in de oudſte tyden de groote en hooge Waringin- of Pitsjaar-boomen voor verblyfplaatzen, daar de oude Amboineezen hunne Goden gingen eeren, dienen, en raadvragen; niet, om dat zy die boomen zelf als Goden aanzagen, maar om dat zy die hielden voor plaatzen, daar zich hunne Nitoe's, en Boſch-duivels, of de Geeſten van hunne voorouders, onthielden, en daar zy wilden gedient, en raad gevraagd zyn.

Zy waren van oordeel, dat de zielen van hun overledene voorouders, niet alleen na hun dood nog leefden, maar dat zy ook zagen, hoorden, en wiſten, al wat 'er in de wereld omging, en dat zy nu en dan wel eens, 't zy met een lichaam, 't zy als een ſchim, aan hen hier of daar, dog egter maar voor een korten tyd, verſchenen, en zich, voornal of onder die boomen, of op die groote ſteenen, of ook wel omtrent hunne Graven, onthielden, waarom zy ook gewoon waren nog lang na der zelver dood, en by voorvallen van ziekten, en andere ongemakken, ten eerſten ſpys en drank, als ook Flambeauwen, na de Graven der zelve te brengen, om de zielen hier mede te eeren en te verluſtigen, ſchoon zy de ſpyze en drank zelf oppeuſelden.

Behalven deze plaatzen, daar hun afgodiſche Duivels-dienſten gepleegd werden, heeft men van ouds op Ceram, en elders, gehad (gelyk die nu nog onder de Alfoereezen alomme zyn) zekere Duivels-Tempels, die zy Marels, of ook wel Toetoe-wo, en Maſale, noemen. Hun Marels.

In deze Tempels, van Gabba-Gabba gemaakt, geven de ouders hunne kinderen, eer zy twaalf jaaren oud zyn, aan de Prieſters over, om in dien Duivelsdienſt onderricht te werden. De Tempel zelf, die diep in 't Boſch, en onder het donkerſte geboomte geplaatſt werd, is buiten dien zoo donker getimmerd, en van zoo weinig lichten en kleene venſterkens voorzien, dat het onmogelyk is te zien, wat daar in omgaat.

De Prieſter, de groote Maoewen genaamd, neemt de kinderen van de ouders maar over, zonder dat zy iets in den Tempel zelf beſchouwen mogen, of konnen, alzoo 'er maar een Flambeau dag en nacht buiten de zelve brand.

En der zelver bedryf.

Pas na de overgave van hunne kinderen hooren die ouders een afgryſſelyk gehuil, en gejammer, en zien ook verſcheide Pieken, daar 't bloed by neer druipt, door het dak ſteken, dat hen kan doen denken, dat de kinderen vermoord worden; hoewel zy die, na dat zy 'er drie maanden in geweeſt zyn, wederom krygen.

Ieder van deze kinderen krygt dan een geſchilderde ſtok van dun wit Riet, waar op eenige beeltenisſen gebrand zyn, en waar aan eenige ſnoertjens met Kopere Chineeſche Penningen zich vertoonen. Ik heb nog verſcheide van deze ſtokken in 't jaar 1687, wanneer ik op Caibobo was, gezien, en 'er zelf eenige van gehad; dog ben die nevens verſcheide andere ſeldzaamheden in 't jaar 1695, by myn t'huiskomſt, op 't Ooſt-Indiſch-huis te Rotterdam quyt geraakt, alwaar zy door deze of gene bedienden verdonkerd zyn.

Als deze kinderen nu weêr t'huis gezonden werden, konnen zy gaan nog ſpreken, en moeten dat als eerſtgeboorne kinderen weder leeren; ook weten zy niets, van 't gene zy gezien hadden, of wat hen daar bejegend was, te verhaalen. Daar na werden zy met eenige geele Verw, en met welriekende Salven beſtreken, en gaan hun dorp rond zich vertoonen, en eenige gaan Gong's, Kleeden, enz. bedelen, om die daar na met dien opper-Prieſter te deelen.

Waar men die nu nog vind.

Voornamentlyk vind men deze Tempels, en dienſt der Heidenen (by de Weſter-Cerammers, Patan genaamd) by hunne drie groote Kapiteins, *Macoereſſi*, *Manoemeten*, en *Toepaſauw*, die ook, ten teeken dat zy tot dezen dienſt behooren, eenige ſwarte plekskens op de borſt afgeſtippeld hebben.

Deze hebben drie groote Marels gebouwd, waar in hun Duivels-dienſt gepleegd werd; maar gelyk *Radja Siſeoeloe* tot hun groote vergadering niet geroepen werd, om dat hy deze ſwarte plekskens niet heeft, (hoewel hy anders ook van hun Geloof is) alzoo behoord ook *Radja Saboelau* daar niet toe, gelyk hy ook geen Marel gebouwd, of plekken op de borſt heeft.

Van den dienſt der Manipeezen.

Die van Manipa eerden van ouds hunne Goden ook eerſt in de digtſte Boſſchagien; dog naderhand verſcheen hen (zoo zy zeggen) by Tomoewaroe een vrouw uit zee, *Hoewanoy* genaamd, die hen den ganſchen Duivels-dienſt geleerd heeft, te weten, dat zy een hooge Baileoe, het Duivels-huis genaamd, maken, en veertig vrouwen daar op zoo lang danſſen en zingen moeſten, tot een van de vrienden van den ſtichter der Baileoe, of des Tempels, van den Duivel bezeten wierd, en razende daar op loopen, en antwoord op hare vragen geven quam.

Als men nu recht van de Goden der Amboineezen ſpreeken zal, zoo is het wel in 't algemeen waar, dat zy den Hemel met het heir des zelfs, en de Aarde, als hunne opper-Goden aanmerken, den zelve dan eens den Hemel en de Aarde, dan eens met de naam van Heere, dan eens met den onzekeren naam van Hy, aanſpreken, en dien ook voor den Schepper en beſtierder van alles houden; maar omtrent de mindere en hunne middel-Goden, of Duivels, die zy eeren en aanroepen, verſchillen zy weêr zoodanig van den anderen, dat niet alleen ieder eiland, en dorp, maar zelf ook veel huisgezinnen in de zelve, hare byzondere Goden, zoo in naam, als in gedaante, en verbeelding, hebben.

Om ze allen te noemen, is onmogelyk, maar wy zullen 'er eenige met hun naamen opgeven.

Van de Goden, of Duivels door die van Honimoa, enz. gedient.

Op de eilanden Honimoa, en Noeſſa-Laoet, had ieder dorp de zyne.

Die van Oelat noemden hunnen Duivel *Moetoewa Paunoeſſa Nitoe Amahoetai*, dat is, *den ouden man*, *de ſchaduwe des Eilands*, *den Duivel van de huid des dorps*.

Even zoo hebben ook de andere dorpen aldaar hunne byzondere Duivels met naamen, die ieder hunne beteekenis hebben. Als de een' *den Duivel der jonge dochters*, een ander weêr *den Duivel van 't nieuw dorp*, een ander *den Koning Saniane*, of *den ouden Krygs-held*, een ander weêr *Nitoe Labba*, *den Win-Duivel*, *den Duivel*, *die de Pinang onderzoekt*, *den Klip-Duivel*, en wat dies meer is.

By die van Noeſſa Laoet hebben die van 't geſlacht, *Apoepoewa* genaamd, een byzonderen Afgod, dien zy alomme, daar zy woonen, 't zy op Noeſſa Laoet, 't zy elders, afzonderlyk, of maar alleen dienen, en *Hayacka* noemen.

Gelyk nu ieder dorp byna zyn eigen Duivel, of Afgod, heeft, alzoo verſchillen zy ook geweldig in gedaante.

Een van de affchuwelykſte was den Afgod, dien van ouds die van Way, onder de gedaante van een groot houte beeld, vertoonende den rechten *Priapus* der ouden, en met een groote Mannelykheit afgebeeld, dienden.

Deze ſnoode Afgod wierd niet alleen, toen zy nog Heidenen waren, van hen gedient, maar in 't jaar 1656. heeft zeker Korporaal, die op Way lag, ten tyde van de Heer *Arnold de Vlaming* zulk eenen Afgod aldaar, zeven voeten groot, met een Mannelyk teellid, wel twee ſpannen lang, wreed

van

van gezigt, en ſpits van knevels, ontdekt, zonder dat men oit te voren daar af gehoord had, alzoo zy hem in een ontoegankelyken ſchuilhoek, waar by eenige Pieſſang-boomen geplant waren, verborgen hadden. Hoe daar mede gehandeld wierd, en wie daar aan ſchuldig waren, en hoe die lieden geſtraft zyn, zullen wy onder dat jaar in 't beſchryven van de Chriſtelyke Godsdienſt, om geen onnoodige herhaling van een en de zelve zaak te doen, aanhalen.

Dat dezen Afgod ook by andere op 't eiland van Amboina gedient, en geeerd wierd, bleek my op zekeren tyd uit een verhaal van den Grave van Soya, die my zeide, dat zy zoo een Afgods-beeld op de Coracora van Soya in oude tyden plagten geſneden, en verborgen te hebben, dien zy *Boetoh Oeliſiwa*, dat is, *de Manlykheit der Oeliſiwa's*, noemden, en dien zy als den God, die hen voorſpoed op zee, en overwinning tegen de vyanden geven moeſt, eerden; waar uit my dan toeſchynt, dat hy by alle de *Oeliſiwa's* zal gedient geweeſt zyn.

Dat die van Ema een Afgod, als een Verken verbeeld, in oude en zelfs nog in de latere tyden, geeerd hebben, zullen wy al mede, daar wy van den Chriſtelyken Godsdienſt ſpreken, onder 't jaar 1655. aanhalen.

Die van 't geſlacht *Apoepoewa*, op Noeſſa Laoet, dienden (gelyk wy aanſtonds gezegt hebben) den Afgod *Hayacka*, die geen gedaante ter wereld had, en alleen in drie zamen-gebondene houten beſtond.

Zekere *Laheoe*, een der oude voorvaderen van dit geſlacht, had den zelven op de Markt van een vreemd Koopman van Solor, of (zoo andere willen) van Java, gekogt. De verkooper had hem daar nevens verzekerd, dat, zoo hy die drie houten Godsdienſtig kwam te eeren, hy, en zyn geſlacht, allen bedenkelyken zegen daar van erlangen zoude. Voor al belaſtte hy hem, dat, wanneer deze of gene vrouw in zyn geſlacht van het eerſte kind bevallen zou, hy dan dien Afgod in de kraam-kamer moeſt plaatzen, alzoo dit haren arbeid zeer vergemakkelyken zoude.

Na dat zy nu gekraamt heeft, moet zy zich met geen water, maar alleen met eenige jonge Calappus-bolſter, reinigen. Ook mag zy geen ſpyze, die over 't vyer gekookt is, eeten; maar moet zich alleen met raauwe vrugten, als met Calappus, Canari, Pieſſang, &c. behelpen, tot 'er tyd, dat zy ter eere van *Hayacka* een groot Feeſt aangerecht, en veel vrienden wel onthaalt zal hebben, welker pligt is veel geſchenken van Goud, Gongen, Kleeden, &c. tot dit Feeſt te brengen, die dan met malkanderen wakker na Tief, en Gong zingen, danſſen, ſpringen, eeten, drinken, en vrolyk moeten zyn.

Na deze vreugde moet zeker man met een hakmes in de hand, en een jonge dochter met een Gorgelet al danſſende, tsjakalilende, en zingende, van veel andere gevolgd, na 't ſtrand gaan, die, even als zy, zingen, danſſen, op Gong en Tief ſlaan, en zeer vrolyk zyn, tot zy op 't ſtrand komen, om water in te ſcheppen, dat zy in 't dorp brengen, waar mede 't kind op 's moeders ſchoot gewaſſchen, en waar na dan weer zoo gedanſt en gezongen moet werden, tot dat de vrouw, uit de kraam-kamer voor den dag komende, zich met dat water ook reinigt, zich net met al hare kleinodien opſchikt, en met hare Goude ketens om den hals, arm-ringen aan de handen, ringen aan de vingers, en met hare oor-cieraden aan de ooren verſchynt, na 't welke zy haar dan gebieden mogen weder gekookte ſpys te eeten; dog geen van hare kinderen, 't zy van 't mannelyk of vrouwelyk geſlacht, mogen in eeuwigheid Oebi Hoetan, of Caladi (zekere vrugten) eeten.

Alle, die van dit geſlacht zyn, zullen ook van geen vrugten, nog Siri Pinang, van anderen eeten, om haren *Hayacka* niet te vertoornen. En zoo vreezen ook alle lieden van andere geſlachten met lieden van dit geſlacht om te gaan, zeggende, dat zy als een verteerend vuur zyn, die iemands Plantagien doen verdorren; dog om dit voor te komen, zoo nemen die gene, die zulk een buurman by hunne Landeryen bekomen hebben, eenig water van hem, en beſprengen hun Thuin daar mede, en dan is al die hitte, en 't gevaar over; dog alvorens dit water te gebruiken, moet het in een lid van een dunne Bamboes gedaan; met zeker blad, Moleleoe genaamd, toegeſtopt, en daar, als dien Afgod, om zyn zegen aangebeden werden.

Indien de lieden van dit geſlacht dit niet nakomen, beelden zy zich vaſt in, dat zy geen zegen zullen hebben; maar zoo zy dezen God ernſtelyk dienen, dan zullen zy zekerlyk gelukkig zyn, ryk worden, en voorſpoed hebben.

Deze lieden nu hebben wel deze opper- en middel-Goden; maar men moet zich egter niet verbeelden, dat zy een vaſten of ordentelyken tyd onder zich, beraamd of vaſtgeſteld hebben, om dezelven te dienen, zy weten van geen Morgen- of Avond-Gebeden, en zyn ook, voor, of na den eeten, noit gewoon, te bidden; maar ſchikken zich

in 't bidden en dienen van hun Goden meeſt, na dat zy voorvallen van zware ziekten hebben, of wel deze of gene rampen en plagen onder zich vernemen: want zoo lang als zy welvaren, weten zy van geen Goden, nog van geen Godsdienſt ter wereld.

Indien zoo een ramp, ziekte of plaag een byzonder geſlagt overkomt, zoo zullen zy hun God, en byzonder die opper-Goden, wel yverig daar over aanbidden, en ſmeeken, dog alvorens moet 'er ter eeren van dien God, een groot Feeſt aangerecht, en daar toe alle bloedvrienden uit alle plaatzen, en landen genoodigd, en veel mannen en vrouwen by een verzameld werden, om op dat Feeſt te dienen, te koken, viſch te vangen, Pieſſang en andere bladeren te verzamelen, Ryſt te ſtampen, Zagoe te verzorgen, en allerlei ander werk te helpen doen. Ja om alles tot dit Feeſt te verveerdigen, zyn zy wel twee drie maanden te voren in de weer.

Van 't Feeſt des Hemels, van eenig byzonder geſlagt.

Alles nu tot dit Feeſt der Feeſten, dat zy 't Feeſt des Hemels noemen, en dat alle andere Feeſten in weerdigheit overtreft, gereed zynde, zoo geeft men aan het Dorps-hoofd kennis hier af, om 't aan alle lieden, Vrye en Slaven, bekend te maken, en om hen te verbieden, dan niet uit het dorp te gaan, maar in 't zelve tot het einde van dit Feeſt te blyven.

Als zy nu den Hemel (dien zy in hun Taal *Lanit* noemen) zullen aanbidden, kappen zy een Bamboes met zyne bladeren af, brengen die op de Baileoe, of 't Raadhuis, vercieren die met jonge witte Calappus-bladeren, en hangen daar Zagoe, Bagea, Canari, Viſch, een Verkensſteert, en meer ander eeten, en ook een rood doekje 'er boven aan, dat by hen gelyk als een brief is, die de noodiging vervat; waar na dan de groote maaltyd zelf op de Baileoe klaar gemaakt werd.

Na dat nu de Son ondergegaan is, ſteken zy Damar's, of Flambeauwen, aan, brengen drie of vier Gongen, en Tifa's, ſlaan negen-maal op de Tifa, of Trommel, gelyk men by het Tsjakalile gewoon is te doen, ten einde hunne Nitoe's, of Duivels, aldaar mede zouden vergaderen.

Daar op gaat dan het eeten, drinken, ſmullen, en gaſtereren, als mede het danſſen, ſpringen, zingen, en tsjakalile op 't geluid van Tifa en Gong, niet weinig aan, vervoegende zich al danſſende en ſpringende na dien Bamboes-boom, die zy de naam van *Lanit*, of den Hemel, geven, en die zy in des zelfs plaats eeren, waar mede zy tot het aanbreken van den dag bezig zyn. Na dat het nu dag geworden is, bereiden zy weêr eenig eeten, en drank, en kiezen drie of vier jonge maagden, om te danſſen.

Alles hier toe weêr klaar zynde, dragen zy dezen Bamboes, nemen eenig eeten mede, kloppen op Gong en Tifa, en belaſten deze jonge dogters na de plaats, alwaar men den Hemel aanbidden zal, te danſſen, gaande derwaards met haren Prieſter, die onder het gaan al geſtadig roept: *Sopa oepoe, ſopa oepoe, apaleke, apaleke*, dat is, *Wy ſmeeken u, Heere, wy ſmeeken u, Heere, eerbiedig, erbarmd u onzer, en hebt medelyden met ons.*

Na dat zy nu dicht by de plaats der aanbidding gekomen zyn, zetten zy dien Bamboes-boom by een anderen boom met een anderen Bamboes, die korter, en maar drie of vier leden lang is, neder, ſtellende die dus by die vorige Bamboesboom, by welken zy dan eenige bladen, rond, als borden, geſneden, zetten, ſchikkende voor ieder God, of Duivel, een byzonder bord, en gevende ieder zyn byzonder deel, te weten, een blad voor den Hemel, een voor de Aarde, een voor de Son, een voor de Maan, een voor de Morgen-, een voor de Avond-Ster, en een voor ieder van de andere Geeſten, ofte Duivels, die zy hier toe beroepen, en met de Tifa genoodigd hebben; dog onder alle deze bladen, en deelen, ſteekt in çieraad het blad en deel des Hemels boven alle anderen, als het allerfraaiſte, uit.

De offerhande nu, die zy eigentlyk aan den Hemel, en aan al die andere Goden, op dezen tyd doen, beſtaat daar in, dat zy aan ieder der zelve eenig eeten voorzetten, een weinig hier en een weinig daar af kiezende, als, een ſtuk van een Hoen, wat Ryſt, wat Spek, wat gekookte Wortelen, enz. dat zy ieder op zyn bord, of blad, dog in rykelyker mate op 't geen voor den Hemel geſchikt is, leggen; ſlaande geen van deze borden over, om ieder Duivel hier af zyn deel te geven.

Zoo ras zy dit verricht hebben, eet de Prieſter een Pinang, gaat dan op de grond met de beenen onder 't lyf zitten, en begind luidrugtig dit navolgende Gebed tot den Hemel te doen:

O Heere *des* Hemels! *wy ſmeeken u*, Heere, *gy* Sonne, *gy* Maan, *gy* Morgen-*gy* Avond-Ster, *en alle gy andere* lichtende Sterren, *gy* Aarde, *en gy* Zee, *gy* groote boomen *des* Lands, *gy* Waringinboomen, *ô alle gy* Dieren! *die op 't land loopt, en alle gy* Viſſchen, *die in Zee ſwemt, alle de welke de* Heere *geſchapen heeft.*

Wy ſmeeken u, Heere, *en brengen u offerhanden van ſpys en drank van de Dieren,*

van

van de Bokken, van de Verkens, Viſch, Towak, Ryſt, en Wortelen, die gy ons geeft; wy roepen u aan, en verzoecken u, dat gy dit ons offer, dat wy u toebrengen, aannemen, en dat gy verre van ons alle ziekten, ongelukken, en elenden, weeren, en geven wild, dat die alle met den ſtroom in Zee mogen henen vaaren. Laat die met de Sonne *ondergaan, en noit wederkeeren; maar verleen ons in tegendeel uwe genade, allerlei zegen, en welvaaren. Geeft ons gezonde zielen, en friſſche vaſte lichaamen.*

Verleent ons kloekmoedigheit, en de overwinning tegen onze vyanden; maakt ons voorſpoedig in onzen handel, en geeft ons veel welvaren daar in, op dat wy mogen ryk worden, en veel Goud *en* Silver, Gongen, *en* Zyde geſchilderde Kleeden *verkrygen. Laat dog al ons gewaſch des velds voorſpoedig zyn, en geef dat onze* Thuinen *en* Plantagien *ons veel vrugten mogen geven.*

Gebied de Viſſchen *met geheele ſchoolen en troepen na land toe te ſchieten, op dat zy ons niet alleen, maar ook alle arme menſchen, mitsgaders Weduwen en Weezen, voeden mogen. Doet onze* Towak *en* Saguweer-boomen *veel vocht tot drank aan alle menſchen geven, verleen ons veel zoonen, en dochters, en geeft dat wy met de zelve op der aarde lang, en tot gryswerdens toe, leven mogen, op dat wy u,* ô groote Heere! *veel offers ons ganſch leven door mogen toebrengen.*

Na 't voleinden van dit Gebed, neemt de Prieſter wat olie, en ſmeert die allen, die daar tegenwoordig zyn, op 't voorhoofd, en de borſt, tot hen zeggende: *Ontfangt den Zegen, die u den* Heere *des* Hemels *met allerlei zegen en welvaren over u, en uwe kinderen, verleent.*

Na dat Gebed, en deze Zegen-ſpraak, eeten en drinken zy alle van de overige ſpys en drank, en gaan dan na de groote Baileoe, alwaar zy een groot Feeſt, dat alle Feeſten in heerlykheit overtreft, bereiden.

En verſcheide andere, daar uit ſpruitende.

Daar na komen alle ingezetenen, ouden en jongen, Vryen en Slaven, in dit dorp op de Baileoe, om mede aan die tafel te zitten, en vrolyk te zyn, behalven het welke ook ieder van hen zyn deel van alles, 't zy van Ryſt, Wortelen, Gierſt, Boontjens, Viſch, Spek, Confyt, Makronnen, Papedo, of wat 'er meer zou mogen wezen, mede na huis neemt, om daar van weêr geſchenken aan zyn huisgenoten te doen; dog 's Prieſters deel is grooter, als dat van anderen.

Men eet en drinkt daar met een uitnemende vreugde, terwyl andere bezig zyn om op de Tifa en Gong te ſlaan, te danſſen, te zingen, en te ſpringen.

Behalven dit groot Feeſt wierd 'er nog een klein Feeſtje voor de zuſters, broeders, en andere bloed-vrienden, die op dit Feeſt geholpen hebben; en dan nog een byzonder voor de bloedvrienden, die hunne geſchenken van Goud, Silver, Gongen, Kleeden, Porcelyn, &c. tot dit Feeſt des Hemels toegebragt hebben, gegeven.

De Prieſter is dan ook gewoon 't voorhoofd en de borſt van alle de mannen, vrouwen, kinderen, enz. die daar verſchenen zyn, te Salven, en over hen den Zegen des Hemels, en lang leven, tot gryzens toe, af te bidden.

En eindelyk moet 'er dan nog een Feeſt bereid werden voor de andere minder lieden, die op dit Feeſt des Hemels gedient hebben, aangezien zy daar voor geen loon ter wereld genieten. Als 'er nu nog ſpys of drank overig is, die moet aan allen, die 'er zyn, zoodanig verdeeld werden, dat 'er zelf geen blad af in dat huis blyven mag.

Dat nu zulke Feeſten, 't eene op 't ander komende, bequaam zyn om den Amboinees, die met gaſten en braſſen aan een hangt, in den grond (gelyk wy bevorens al gezegt hebben) te bederven, zal een iegelyk zeer licht konnen begrypen.

Van 't Feeſt des Hemels, van eenig dorp.

Zoodanig nu is het met het Feeſt des Hemels, dat door het een of ander geſlacht in 't byzonder gegeven werd, gelegen; maar als 't ganſch dorp zich een Feeſt des Hemels aanrichten en toeſtellen zal, dat is noit zoo groot, nog zoo koſtelyk, als dit Feeſt, door byzondere lieden toebereid. Ook is een dorp dit noit gewoon te doen, dan by tyden van oorlog, of van zware ziekte, ſterfte, en andere land-plagen van den Hemel, om welke dan af te bidden zy een Feeſt des Hemels aanrechten.

Indien hier op nu geen Zegen volgt, de plagen niet ophouden, nog hun Gebed verhoord word, moeten zy een Slaaf koopen, en als zy dan weder zullen aanbidden, brengen zy dien Slave mede op de offer-plaats, daar de Bamboes-boom ſtaat, alwaar zy een hoogte maken, hangende dien Slaf een witte Porcellanahoorn om den hals, en belaſtende hem op die verhevene plaats te gaan zitten.

Als nu de Prieſter aan den Hemel zyn deel van 't Feeſt geven zal, krygt die Slave in plaats van den Hemel (dien hy verbeeld) dit deel, eetende en drinkende daar van in 's Hemels naam en plaats. Dezen Slaaf nu noemen zy *Powanno*, en hy mag noit veragt, geſlagen, of ergens toe gedwongen, maar moet in de volgende tyd altyd tot het Feeſt des Hemels bewaart en gebruikt werden,

om

om den Hemel te verbeelden, en des zelfs plaats in 't ontfangen van 't offer te vervullen.

Omtrent deze plegtelykheit van dit Feeſt komen wel de meeſte Ambonſche en Ceramſche Heidenen overeen; dog in 't geven van den Zegen is dit onderſcheid tuſſchen hen en de andere Eilanders, dat de Ceramſche Prieſters den zelven niet met olie geven; maar dat zy, gelyk ook die van Leytimor, een Pinang kaauwen, dit kaauwzel met de baſt van de Lawan-boom mengen, en dan zoo op 't voorhoofd en de borſt der gene, die daar tegenwoordig zyn, plakken, gevende hen verder den Zegen, even als de Prieſters van de andere Ambonſche eilanden, die gewoon zyn olie daar toe te gebruiken.

Dat onder hen ook Prieſters, Wicchelaars, en Waarzeggers zyn, heeft men uit het geen bevorens gezegt is, reeds ten deelen konnen vernemen; dog hier zeggen wy uitdrukkelyk, dat zy die hebben, en dat die Prieſters met eenen Waarzeggers zyn.

Waarzeggers, en Wicchelaars.

Deze groote bedriegers hebben niet alleen groot aanzien en geloove by hen, maar door hen werden veel onnoozele menſchen elendig misleid, en veel onſchuldigen aan hun einde gebragt: want zy hebben zulken vermogen over de gemoederen van deze menſchen, dat, zoo zy iemand, op welken zy een pik, ſchoon nog zoo onſchuldig, hebben, hier of daar af beſchuldigen, die man, of vrouw, volſlagen weg is.

Als zy van ouds op een verren tocht, of wel ten oorlog, of uit viſſchen, jagen, enz. wilden gaan, of genegen waren Medecynen in te nemen, een huis te bouwen, of wel aan den Hemel, hunne Boſch-duivels, of de zielen van hunne voorouders, iet te verzoeken, te offeren, of ergens om te ſmeeken, zoo waren zy gewoon geen van deze zaaken te ondernemen, voor en al eer zy den Wicchelaar raadgevraagd, en van hem vernomen hadden, of zy, by die onderneming, geluk of ongeluk zouden hebben; hoewel nogtans zommigen, die wat wyzer meinen te zyn, zich zelve, uit deze en gene goede of quade voorteekenen, zoo wel als zulk een Prieſter, goed en quaad weten te voorzeggen.

Voorzegt de Wicchelaar hen voorſpoed, in 't gene zy ondernemen zullen, zoo gaat het voort, en zy zyn 'er zeer over verblyd; dog voorſpelt hy hen 't quade, zoo zyn zy droefgeeſtig, en zullen het niet ondernemen.

Als zy met iemand zullen oorlogen, halen zy vyf of zes Calappus-nooten van een boom, brengen die op de Baileoe, gebiedende aan zeker perzoon in zyn rechter en linker hand een Calappus-noot te houden, zynde de geluks-noot, die in de rechter, en de ongeluks-noot, die in de linker-hand geplaatſt is.

Hun goede, en quade voorteekenen.

Daar op doen zy een kort Gebed tot een van de Duivels, die hen de Wicchelaar belaſt heeft aan te roepen, en ſlaan daar op de nooten tegen malkanderen. Breekt nu de rechter-noot de linker-noot, zoo is dat een gewenſcht voorteeken; dog zoo de linker-noot de rechter berſten doet, dat is een zeer quaad voorteeken.

Zomtyds hangen anderen ook wel een Hoen op aan een touwken, laten dat zoo ſterven, en zien naauwkeurig, of de rechter, dan of de linker poot, in de dood-ſtuipen, boven blyft leggen. Legt de rechter poot boven, dat is een goed, dog de linker is een quaad voorteeken

Andere weêr geven aan twee lieden een Swaard in de hand, nemen wat olie, en ſmeeren 'er dat Swaard mede, ſtellende daar by dan ook eenige Siri Pinang voor hunnen Duivel, dien zy onmiddelyk daar op om zynen Zegen over deze beproeving hares geluks aanroepen. Zoo dan dit Swaard, terwyl deze twee lieden 'er mede voortgaan, van zelfs beweegd, en deze twee lieden in het voortgaan ook iemand gevallig aanraken, dat zyn heerlyke voorteekenen, dienende te gelyk, om dezen aangeraakten, als door hunnen God zelf aangewezen, tot een der eerſte ampten te verheffen.

Wat echter de konſtenaryen van den Wicchelaar, en de lieden, die hy daar toe gebruikt, doen konnen, zal een iegelyk licht konnen begrypen, alzoo die geen anderen perzoon, dan dien zy geerne hier of daar toe gevorderd zagen, zullen aanraaken.

Zoo ras iemand ziek is, of eenig ongemak gekregen heeft, aanſtonds loopt hy na den Wicchelaar, om van hem te vernemen, waar die ziekte van daan gekomen, en door wien hem dit ongemak toegebragt is, alzoo zy vaſtſtellen, dat dit of de een of de ander Duivel, of Tooveraar, veroorzaakt heeft; gelyk wy daar van een voorbeeld in 't verhaal der Ambonſche Zaaken by den Koning van Soya, *Laurens de Silva*, onder 't jaar 1638. aangehaald, aangewezen hebben, hoe diep dit vuil bygeloof toen zelfs nog in hen, na dat zy reeds al zoo lang Chriſten geweeſt waren, geworteld was.

Vermogen dezer Wicchelaars.

Na dat nu de Prieſter van bevatting, drift of beweging tegen dezen of genen is, zegt hy hem, wat Nitoe, of Boſch-duivel hem dit veroorzaakt heeft, gebiedende hem dan na die plaats te gaan, 't zy op ſtrand op zulk een klip, of op 't ge-

't gebergte op zulk of zulk een grooten vierkanten ſteen, of heuvel, of onder zulk een hooge Waringin-boom, alwaar hy zegt, dat dien Duivel, of die Geeſt van zyne voorouders zich onthoud, om daar aan de zelve 't een of 't ander, dat hy hem voorſchryft, te offeren, en zynen Zegen tot 't weeren van deze ziekte af te bidden.

En hun liſtig beſtier.

Indien nu die Wicchelaar het oog op iemand in zyn dorp heeft, dien hy geerne uit de wereld had, maakt hy den zieken wys, dat hy betooverd is, en wyſt hem den genen aan, die dit gedaan heeft.

Dit zet niet alleen dien zieken, maar zyn ganſch geſlacht, ja ook het geheele dorp, zoodanig tegen dien onnoozel-beſchuldigden aan, dat niets in de wereld bequaam is, om hem van de dood te bevryden, ten zy hy, en de zynen, het tydig te weten komen, en ten eerſten het ontvlugten.

Hier uit kan ieder een nu licht oordeelen, wat magt deze Wicchelaars in oude tyden (want nu is 't anders onder ons) hadden, en ook nog onder de Alfoereezen hedensdaags hebben, alzoo zy volſlagen meeſters zyn van allen, die hen in de weg zyn, en zich geenzins verlegen vinden, om die uit de wereld te helpen.

Zoo zy nu iemand als zulk een Tooveraar beſchuldigd hebben, dien zullen zy niet alleen dooden, maar hem 't hart ook uit het lyf halen, en den zieken te eeten, of ook wel den drek der Tooveraars ingeven, die dan na hun gevoelen buiten alle tegenſprake in 't korte zal herſteld werden. Volgt dat egter niet, het ontbreekt den Wicchelaar aan geen verſtand, nog middelen, om daar ſchynbare redenen van te geven, en hem dan weêr iet anders te raden, zoo 'er de dood niet al mede gemengd is.

In zulke voorvallen zyn zy ook wel gewoon een Bok, een Verken, of een Hoen te dooden, 't hart daar uit te halen, en zeer naauwkeurig te beſchouwen, en daar in uit zekere aderen hen te voorzeggen, of zy van zulk een ziekte opkomen, dan of zy 'er af ſterven, als mede of zy in hunne onderneming gelukkig of ongelukkig zullen zyn. Een zaak, die van 't *Extiſpicium*, of van de *Ingewand-beſchouwing* der Romeinen in den grond niets verſchild.

Daar zyn weêr anderen die iemand een ſtok, net een vadem lang, in de hand geven, en dien tegen zyn hand, of arm, meten, en de zelve daar na hermeten. Zoo die ſtok dan langer, als de hand is (dat niet waarſchynelyk is, ten ware men te voren niet wel gemeten had) dan is 'er een groot ongeluk voor de deur; maar is hy korter, en is de hand langer als de ſtok geworden, dat is een groot voorteeken van geluk.

Andere voorteekenen.

Dus klieven zy ook wel een Pinang-vrugt, of eeten die, en weten dan uit dat kaauwzel iemands geluk of ongeluk te voorzeggen, 't welk zy ook wel uit een gekloofde Clappus-noot voorſpellen.

Die nog geeſt-ryker meinen te zyn, rooken een Bonkos, of rolletje met Tabak, en weten uit dien rook iemand net te zeggen, wat hem overkomen zal.

Bevinden zy nu zoo een Wicchelaar verſcheide malen na den anderen op leugens, ziende, dat de zaaken by hem niet gelukken, zoo gaan zy wel by een ander; maar die bedriegt hen dan weêr wat fynder, hen wysmakende, dat zy aan den rechten Duivel, of Geeſt, geen offerhande gedaan hebben, of dat wel die gene, die hen betooverd heeft, liſtig heeft weten te ontdekken de middelen, die men tegen hen in 't werk geſteld heeft, en dat die daarom miſlukt, en al hare aanſlagen verydeld waren.

Wat voor dieren zy tot offerhanden gebruiken.

De dieren, of vogels, die zy tot hunne offerhande gebruiken, zyn noit wyfkens, maar altyd mannekens.

Ook zyn zy wel gewoon kleene Altaarkens, Tempelkens en Afgods-huiskens, zommige in de gedaante van een Coracora, andere als een Parahoe, of Canoa, andere als een Boot, Slang, of eenig ander dier, te maken, en die dan onder zulk een boom, of zoo een groote ſteen, of klip, of by zulk een rivier, daar de Boſch-duivel, of Geeſt, dien zy aanbidden zullen, gezegt werd zich te onthouden, ter neder te ſtellen, en in de zelve ſpyze en drank voor dien Duivel te brengen (hoewel de vrienden, en de Prieſters dit opeeten) in die vaſte verwagting, dat die Duivel, of Geeſt daar op hun Gebed verhooren zal.

Hun Afgods-Tempelkens.

Diergelyke Tempelkens, en Afgodshuiskens heb ik wel in de boſſchen, en ook wel op zee, daar zy my tegen quamen dryven, ontmoet; hoedanige 'er ook vele in de Chriſten-tyden vernield, en door de Predikanten verbrand zyn, zonder dat men ontdekken kon, wie de zelve gemaakt, of daar geplaatſt had.

Oude overlevering der Soyaneezen.

De oude inwoonders van Soya op 't gebergte hielden ſtaande, dat zich op zekere hoogte aldaar, omtrent een half uurtje van hun dorp gelegen, een water-God onthield, voor welken een oude Martavaan, of verglaasde groote Siamſe pot ſtond, by een groot riet-boſch van Boeloc-Sowanggi, of een zekere zoort van geele Bamboezen. Deze geloofden vaſt, dat, zoo zy met een Bamboesje of riet, hier afgeſneden, na 't offeren van een

een witten Haan, in die pot maar eens roerden, die God hen aanſtonds regen verleenen zou. Hier van daan is onder alle Inlanders, en zelf onder de Europeërs, als een bekend ſpreekwoord overgebleven, dat zy, ziende aan den top van Soya's berg, dat het regenen zal, nog gewoon zyn te zeggen: *Radja Soya roerd zyn pot.*

Het verdere, de offerhanden betreffende.

Na 't inzamelen van hunne vrugten moeſt 'er gemeenelyk ook een offerhande aan de Goden geſchieden. Eer die gedaan was, mogt wel ieder een, maar geenzins de Prieſter, van de zelve eeten.

Na dat zy hunne Ryſt, of Oebi's, of eenige andere aard-vrugten, ingezameld hadden, moeſten zy daar een zeker gedeelte af koken, Calappus-melk daar op gieten, en dat met Koening, of Indiſche Zaffaraan, mengen, om dit aldus een ieder aan zynen Afgod, of Duivel, op te offeren

Deze offerhande zullende doen, brengen zy ter offer-plaats eenige olie mede, om voor hunne Afgod uit te gieten, en 't overſchot, als iet heiligs en onwaardeerlyks, mede na huis te nemen, gebruikende dit, om zieken en gezonden te zegenen, en op 't voorhoofd en op de borſt te ſmeeren, met een vaſte inbeelding, dat die olie allerlei zegen toebrengen zal.

Onder deze Duivels, en Afgoden zyn 'er zommige, die niet alleen onderſcheid omtrent het geſlacht, maar zelf ook omtrent de kouleuren der dieren ofte vogelen vinden, zynde het zommige niet genoeg, dat het een manneken is, maar willen ook geen roode, andere niet dan witte Haanen, geoffert hebben.

Andere van hun Goden verbieden hen (zoo de Prieſters hun wysmaken) geen Verkens, maar Bokken, andere weêr om Honden te offeren. Ja daar zyn 'er ook, die geen Toewacka, maar Arak tot de offerhanden willen gebruikt hebben.

Wanneer zy nu een Haan aan hunnen God zullen offeren, ſnyden zy dien met geen mes den ſtrot af, maar drukken hem met de hand dood, latende den zelve zoo hangen, om uit de geſteltenis van zyn rechter, en linker poot hun geluk, en ongeluk, te gelyk te voorzien.

Gelyk zy nu na de inzameling der vrugten gemeenelyk offerden, alzoo doen zy dat ook als zy een groote vangſt van viſch in de Zero's, of Fuiken, en in de Bobbers of viſch-korven, of een merkelyke overwinning over hunne vyanden bequamen, of van zware ziekten herſteld, of hunne onvrugtbare vrouwen vrugtbaar geworden, of van zware reizen behouden t'huis gekeert zyn, of wanneer zy de eerſte Zagoe-boom van hun eigen Plantagie omgeveld hebben.

Voor al zullen zy dit, het zy van wegen een geheel dorp, 't zy van wegen een enkel huis-gezin, ook doen, wanneer zulk een dorp, of huis byzondere ziekten, rampen en plagen overkomen, gelyk wy bevorens al gemeld hebben; hoewel zy dan niet ligt iets buiten berading met den Prieſter, of Wicchelaar, ondernemen zullen, maar in de eerſtgenoemde gevallen zyn zy niet gewoon den Prieſter raad te vragen; dog bidden maar iemand van hun voorouders, die zy beſt onthouden hebben, of wel een anderen Afgod, aan, zonder dat zy hier toe vaſte Gebeden hebben, alzoo dit een iegelyk zoo doet, als hy goedvind.

Weten van geen Vaſten-dagen.

Zy wiſten ook weinig van gezette Vaſten-dagen; maar hielden 't in tegendeel voor een groot deel van hunnen Godsdienſt, wakker te ſmullen, te danſſen, te zingen, te ſpringen, en op hunne gewoone ſpeeltuigen ter eeren der Goden te ſpeelen.

Haren Eed.

Gelyk den Eed zyne vaſte betrekking tot God by alle volkeren had, alzoo zwoeren zy ook by den Hemel, en de Aarde, hunne opper-Goden, gelyk de Chineezen het zelve doen.

En die der Chineezen.

De plegtelykheit, om dezen eed te doen, is by de Chineezen daar in alleen beſtaande, dat zy een Hoen de kop af ſlaan, wenſchende, dat hunne Goden, indien zy valſch zweeren, hen even eens willen handelen.

Matakauw der Amboineezen.

Wanneer in oude tyden de Heidenen in Amboina een verbonds-eed doen, of vrede met hunne vyanden zouden maken, geſchiede dat by hen (gelyk nog hedensdaags by de Alfoereezen op Ceram) met de Matakauw, of zekeren drank der beëediging of bezweering te drinken.

Om nu te begrypen, wat deze Matakauw verder in heeft, en waar uit deze drank beſtaat, moet men weten, dat zy een ſtuk van een Bamboes of Indiaans dik riet, twee leden lang, nemen, waar in zy water byna tot boven toe, en wat aarde, wat Goud, wat van een beſmette met Lazery, en ook een kom Zaguweer doen, ſtekende dan in die Bamboes de punt van een Spies, een Hakmes, een Pyl, en een Voetangel.

Of als een Eed-zweering,

Dit alles dus ondereen gemengd, en al deze geweeren 'er in gedoopt zynde, zoo moeten van wederzyden zes of acht lieden in de naam van hunne dorpen van de Baileoe afkomen, en twee, terwyl de andere het vooreerſt aanzien, die verbonds-drank in 't bywezen van hunnen Afgod, of voor de offer-plaats, de Bamboes vaſthouden, en ieder van hen

moet

moet (zoo hy een Oeli Lima is, vyf maal, dog een Oeli Siwa zynde) negen maal luidkeels roepen, dat hy wenſcht, dat zoo de Oeli Siwa's, of Oeli Lima's, malkanderen weêr den oorlog aandoen, Hemel, en Aarde, de Son, de Maan, de Zee, en groote wateren, de bergen, en alle de ſchepzelen hen, zoo zy valſch zweeren, mogen verſlinden, en verdelgen, en daar na drinken die zes of agt perzoonen aan weêrzyden een weinig van dezen drank, gietende 't overige op de Baileoe over 't hoofd der genen, die daar verder zitten, en 'er mede betrekking toe hebben, hoewel zy ook voor ieder dorp een weinig van dit water over behouden, en t'huis brengen, om dat ieder op zyn Baileoe, en in hunne Soa's, of Campong's te gieten.

Of als een middel van bezweering gebruikt.

Buiten dat dit drinken van de Matakauw hunnen eed in 't algemein uitmaakt, zoo gebruiken zy den Matakauw nog op een andere wyze, en als een middel van bezweering, om in hare huizen hare goederen, en in hare Thuinen, Boſſchen, en Plantagien, die zy met geen Sloten, of Heiningen tegen dieven wiſten te bewaren, hare vrugten egter in zekerheid, en zonder vreeze, dat die door iemand verminderd zouden werden, terwyl zy verre daar af waren, te blyven bezitten.

Een middel, dat voor zulk een dom volk zoo geeilig en aardig uitgevonden, en van zoo veel kragt op hunne gemoederen altyd geweeſt is, dat het de uiterſte verwondering verdiend, hoe zy zich daar aan zoo ſterk hebben konnen overgeven, alzoo 'er geen ſchyn van reden voor is.

Dit middel van bezweering is niet anders, dan een oude Ryſt- of andere pot, waar op eenige merk-teekenen van Kalk, en in welke pot zekere dingen, van hen op vorige wyze bezworen zynde, gelegt zyn, dienende om den genen, die de ſtoutheit hebben mogt van hare Thuin te beſteelen, of hare boomen te berooven, voor eeuwig op deze of gene wyze ongelukkig te maken, en een ongeneeſſelyke quale daar door op hem te brengen. Ook gebruiken zy daar toe wel zekere Tempelkens, die zy, gelyk deze pot, in hare Thuinen, of aan de boomen ophangen.

Na dat zy nu iemand zeker quaad, 't zy van blindheit, 't zy van ſchurft, 't zy van Lazery, 't zy dat hem de Caiman of een Slang opvreeten, dat hy verdrinken, of dat hem iet anders overkomen mag, toewenſchen, daar na zyn ook de dingen, die in deze bezworne pot, of in zoo een Boſch-tempelken, byeen gevoegd werden, geſchikt; en na dat de toegewenſchte plage was, zoo was ook de Matakauw daar na in gedaante gemaakt, alzoo zy de bezwoorne dingen ook wel in een Cayman, Slang, Vogel, &c. van Gabba-Gabba geſneden, gewoon waren te doen, en die dan zoo in hunne Thuinen, even gelyk die potten, op te hangen.

Eenige van deze Matakauw's (gelyk de bekalkte pot byzonder) dienen om hen ſtorm en onweder op zee te doen ontmoeten, en te doen verdrinken, andere om hen toe te wenſchen, dat zy, die een boom beklimmen, dood vallen, en den hals breken, dat zy de Kanker krygen, of dat zy opzwellen, en berſten mogen.

Ja zoo menigerlei als de toewenſchingen van onheil over de dieven zyn, zoo menigerlei zyn ook hare Matakauw's daar tegen: want ieder der zelve heeft zyne byzondere beteekenis.

Zy ſnyden een vogel van Gabba-Gabba, of zy nemen een ſteen, die aan weêrzyden ſcherp is, en hangen die in haar Thuinen op, om die gene, die ze berooven durft, blindheit toe te wenſchen. Andere hangen een doornig hout op, om iemand ſchurft, veele weder een Zee-hoorentje, om iemand doof te doen werden.

Indien zy drooge Calappus-bladeren, die aan wederzyden gebrand zyn, ophangen, dan wenſchen zy dien dief toe, dat hy met zyn huis verbranden mag. Zoo zy Zagoe-bladen ophangen, diend dit, om over de dieven Melaatsheit, en Lazery te wenſchen; dog om ze alle op te noemen, is het niet van nooden, alzoo men hier uit genoegzaam begrypen kan, wat zoo een Matakauw zeggen wil.

Daar nu een Amboinees zoo een Matakauw in een Thuin, of elders, hangen ziet, daar merkt hy de zelve als de allervreeſſelykſte, allerkrachtigſte, en allerzekerſt-werkende vloek aan, die over hem kan werden uitgeſproken, vaſtſtellende, dat de zelve, zoo hy de ſtoutheit had, om daar iets te ſteelen, hem ook aanſtonds overkomen zoude. Het is egter wel gebeurd, dat een inlander, door deze of gene Soldaat gedwongen zynde, een Calappus van een bezworen boom te halen, dan die boom beklom; dog niet, voor dat hy zich met een groote uitroeping voor den Heere van die Matakauw eerſt dieswegen verſchoond, en beruigd had, dit niet uit zich zelven, maar door dwang van dezen Hollander te doen.

Zoodanige Matakauw's nu heeft byna ieder menſch, ieder geſlacht, en ieder dorp byzonder, en dierhalven heeft ieder der zelven ook zyne byzondere gedaante,

beteekenis, en werking; die egter alle by den Inlander genoeg bekend zyn.

Zederd dat de Mohhammedaanſche Godsdienſt hier bekend geworden is, hebben de Mooren al mede Matakauw 's op hunne wyze weten te maken, en in de Thuinen op te hangen, dog die beſtaan maar alleen in eenige Arabiſche letters op een plankje, of op papier geſchreven; daar de Heidenſche Inlanders nog al zoo bang voor zyn, als voor de andere, om dat zy niet recht weten, wat die hen bedreigen.

Straf over diefſtal.

Indien zy ondertuſſchen iemand op de diefſtal zelf betrappen, die moet boete geven, en zoo hy dat niet had, plegen zy hem ten ſlave te verkoopen.

Liſt der Wicchelaars.

Zoo ras hen iet aan de leden van 't ligchaam ſcheelt, heeft hen dit zekerlyk deze of gene Matakauw, Tooveraar, of quade Geeſt van iemand, veroorzaakt, waar op zy aanſtonds by den Wicchelaar gaan, die hen dit kluwen ontwinden, en bekend maken moet, van wat voor een Matakauw hen dit aangekomen, en wie den Heer, of den ophanger van die Matakauw geweeſt is, om dog in tyds dien quel-geeſt te vreden te ſtellen; dog zommige, die beſt weten, wat zy gedaan hebben, weten ook hen zelven hier in nu en dan wel zonder Wicchelaar te helpen, en dien geeſt, die zy vertoornd hebben, door Gebeden, en offerhanden, te verzoenen.

Verbonds-eed van die van Honimoa.

Van die van 't eiland Honimoa moeten wy echter zeggen, dat zy nog een anderen verbonds-eed, of eed van vrede, in oude tyden hadden.

Zy vergaderden in zulk een tyd alle de oudſten (dat is de aanzienelykſte en eerſte beſtierders) des eilands, bragten daar dan twee Katten, benevens veel eeten en drank, om daar dan den Matakauw op hunne lands-wyze te drinken, dat zoo veel was als hunne lands-eed te doen.

Zy hieuwen die twee Katten in vier ſtukken, namen 't bloed, mengden dat met Towacka (of 't zap dat uit een afgeſnedene Calappus- of Cocos-tak zypelt) en deden daar in wat Goud, Sout, Sout-water, en aarde, 't welk zy wel onder een mengden, en waar in zy dan eenig geweer of wel de punt van een Cris, Spies, of iet diergelyks, benevens de gedaante van een Cayman, Slang, enz. ſtaken, en indoopten.

Hier van nu moeſten zy, die 't vredeverbond aangingen, drinken, terwyl een van hen daar over deze woorden luids keels uitriep: *O gy* Heere *des* Hemels, *gy* Son, *gy* Mane, *gy* Morgen- *en* Avond-Ster, *gy* Land, *en* Aardryk, *gy* Zee, *en* groote wateren, *gy* Caymans, *en* viſſchen *der* zee, *gy* aarde *en alle* boomen *des* wouds, *en der* heuvelen, *die daar op ſtaan, ziet en beſchoud nu ons alle* Oeli Siwa 's, *en* Oeli Lima 's (twee partyen, waar in zy gemeenelyk verdeeld zyn) *die hier nu een verbond te zamen gemaakt, en bezworen hebben, op dat wy voortaan in ruſt en vrede woonen zouden. Wy hebben dit* Katten-bloed, *vermengd met* Aarde, *met* Goud, *met* Zee-water, *met* Sout, *met* Slangen, *met* Caymans, *en met* geweer, *dat 'er ingedoopt is, volgens de* Matakauw *en* verbonds-eed *der* Oeli Siewa 's, *en* Oeli Lima 's, *gedronken, ten einde wy te water, en te land met malkanderen in vrede leven, vreedzaam viſſchen, en thuinen, vreedzaam trouwen, en koophandel dryven, en in alles opregt en eerlyk met malkanderen handelen mogen.*

Zoo 't nogtans gebeuren mogt, dat iemand van ons dezen eed overtreden mogt, geef dan Heere, *dat alle de vloeken in deze* verbonds-eed, *en* Matakauw *opgeſloten, ja dat alle de* zee- *en* land-Duivels, *alle* dieren *te* water *en te* lande, *te zamen mogen werken, om hem te verſlinden, dat de* aarde *hem niet drage, maar inſwelge, den* blixem *des* Hemels *hem verteere, de* zee *hem doe ſtikken, en verſmooren in hare golven, dat ook alle ziekten hem aantaſten, ja dat zyn elenden zoo menigvuldig, en ontelbaar, als de hairen dezer* Katten, *zyn mogen; maar zoo wy dit verbond getrouw nakomen, zoo weerd alle ongelukken verre van ons af, laat ze den ſtroom in zee dryven, en met der Sonnen ondergang onder gaan, op dat wy in vrede en voorſpoed mogen leven.*

Met wat onderſcheid by die van Noeſſa Laoet gebruikt.

Die van Noeſſa Laoet deden eertyds byna de zelve verbonds-eed, dog hakten maar eene Kat in twee ſtukken.

Zomtyds egter namen zy, om hun verbond nog plegtelyker en vaſter te ſtaven, ook wel een Slave, *Tariman* genaamd, en een Kat, hakten die beide in twee ſtukken, mengden hun bloed onder eenige Towak, dronken daar af, en kozen dan een man, die tot den Hemel, de Aarde, en tot alle de Duivels en Goden van Noeſſa Laoet de vorige woorden uitriep.

Verbonds-eed der Cerammers.

De Cerammers, een verbonds-eed zullende doen, nemen twee mannen, van ieder zyde eenen, waar mede zy dit verbond op nieuw ſtaven zullen.

Uit de handen van deze twee tappen zy eenig bloed, mengen dit met Towak, doen daar dan nog andere dingen by, en roepen dan onder 't drinken Hemel en Aarde, nevens alle hun verdere Goden, op de vorige wyze daar over aan; dog zy houden dien eed niet langer, dan 't hen goeddunkt, overtredende dien menigmaal.

Onder

Beſnydenis der Amboineezen.

Onder de plegtelykheden, tot hunne Godsdienſt mede behoorende, werd ook zekere aloude gewoonte van deze Heidenen gebragt, dat zy al hunne knegtkens beſnyden, niet volgens de wyze der Joden, of der Mohhammedaanen, maar op een wyze, die haar alleen eigen, en daar in hier van verſchillende is, dat het niet zoo zeer een beſnydenis, of wegneming van de voorhuid, dan wel een inſnyding moet genoemd werden. Een plegtelykheit, diensgelyke ik by geen ander volk ontmoete.

Zy nemen hier toe juiſt geen Prieſter, maar alleen eenen van hunne vrienden, die 't zelve aan een jongeling van twaalf jaaren, niet in zyn huis, maar hier of daar in 't boſch, in 't verborgen op deze wyze doet.

Hy neemt de voorhuid van dien jongen, haalt die wat over een Bamboes of houtje, zet een mes boven op de voorhuid, belaſt ondertuſſchen die borſt op te zien, zeggende: *Ziet daar is een Coescoes* (zeker dier) *in dien boom*, terwyl hy dit zegt, en die borſt dan opkykt, zoo ſlaat hy met een ſtuk hout op dat mes, en ſpleit het boven deel van de voorhuid, 't geen hy daar na met eenige Salf beſtrykt, en in korten tyd weêr geneeſt.

Andere weêr zeggen, dat dit niet met een mes geſchied, maar dat zy tuſſchen twee houtjens, of Bamboesjens, het boven-deel van de voorhuid zoodanig nypen, dat zy daar door van zelf van een ſpleit.

Het uiten van die woorden: *Ziet, daar is een Coescoes*, en is ook niet zonder zekere verborgene beteekenis, want daar by wenſchen zy, dat 's jongens geſlacht in getal zoodanig toenemen mag, als de hairen van een Coescoes menigvuldig, en ontelbaar zyn.

En noodzakelykheit daar van.

Die zoo niet beſneden was onder hen, mogt niet trouwen, ja geen vrouwmenſch onder hen zou hem willen aanzien, alzoo het by haar de grootſte ſchande ter wereld is, zoo een onbeſneden man te hebben, om voor welke ſchande niet bloot te ſtaan, of voor 't hoofd geſtooten te werden, zich alle jongens van oudsher op dat voornoemde jaar dus lieten beſnyden. Deze gewoonte is hen nog zelf in de later tyden, toen zy al Chriſtenen geworden waren, nevens veel andere, bygebleven, gelyk ons daar van nog gevallen ontmoeten zullen. Het is zeker, dat dit nog wel dagelyks, maar, uit vreeze van de Wetten, en Placcaaten, hier tegen afgekondigd, zoo geheim, als 't mogelyk is, geſchied; en zoo zy 't ongeluk al hebben, om daar op betrapt te werden, zeggen zy, dat het by hen uit geen Godsdienſt, maar alleen uit een voorzorge voor de gezondheit, en tegen zeker ongemak, by de geneeskundige de *Capiſtratie*, dat is, *de ſpanning der voorhuid*, genaamd (waar mede zy zeer veel gequeld zyn, en die de t'zamenkomſt van de man en vrouw hinderlyk, en de voortteeling eenigzins nadeelig is) geſchied; 't geen ook de reden is, dat 'er zoo naauw niet na onderzogt, hoewel 't zoo veel, als 't mogelyk is, belet werd.

Vraagt men hen, wie hen dit geboden, of wie dit onder hen ingevoerd heeft, zy weten van den oorſprong geen reden ter wereld te geven.

Men wil, dat deze inſnyding by die van Hoetoemoeri niet alleen in een ſplitzing van 't boven-vel, maar ook in een afſnyding van een langwerping dun ſtukje van 't boven-vel van de voorhuid beſtaan zou; verſchillende hier in niet veel van de beſnydenis der Mohhammedaanen alhier, die een kleen ſtukje als een kleen half Maantje uit het boven-deel der voorhuid uitſnyden. De rechte beſnydenis egter der aloude Amboineezen beſtaat maar in de voorſchreven ſplitzing, en inſnyding van 't boven-deel der voorhuid, en 't verdere is 'er metter tyd bygevoegd.

Seldzame gedagten der Inlanders wegens hunne ziekten.

Wanneer zy ziek zyn, ſtellen zy ook wel vaſt, dat deze of gene op hen vertoornde Duivel hunne ziel hier of daar op een boom, berg, of heuvel, daar hy zich onthoud, vervoerd heeft, alzoo de Prieſters, en Wicchelaars hen wysmaken, dat zulks wel geſchied, en geſchieden kan; dat dan de reden is, waarom zy zich wel ten eerſten na den Wicchelaar begeven, om hem te vragen, wat voor een Boſch-duivel hun ziel vervoerd, waar hy die na toe gebragt, en wat hy nu te doen heeft, om zyn ziel uit de magt des Duivels te verloſſen.

Daar op noemd hem de Wicchelaar dan zulk een boom, rivier, of berg, daar zich die Duivel onthoud, die zyn ziel vervoerd, en die hy dan, volgens zyn laſt, door zekere offerhande moet zien weêr te bekomen.

Daar op doet de zieke wat Ryſt, wat Oebi, en wat Viſch koken, neemt ook drie raauwe Eyeren, en brengt dit met wat Siri Pinang, een kleen Hoen, een Kieken, een kleedje, een Zyde Petolakleed, met wat Goud, en eenige armringen, van zee-horens gemaakt, na de plaats, hem door den Wicchelaar genoemd, alwaar hy de ſpys in order ſtelt, biedende dien Duivel dit alles met deze woorden aan: *Wy komen u, ô* Duivel, *deze offerhande van* ſpys, kleeden, Goud, enz. *doen, wy offeren u dit op,*

neem het dierhalven aan tot verloſſing van de ziel des geen, voor welke wy bidden. Laat die dog weêr tot haar ligchaam keeren, en by, die nu ziek is, en wwe hulpe verzoekt, gezond werden.

Na dit Gebed eeten zy wat, die voor den zieken gebeden hebben, latende het kleen Hoen tot verloſſing, en als een randzoen-geld voor de ziel des zieken, los; leggen ook die raauwe Eyeren daar neder; dog dat Zyde kleedje, 't Goud, en de arm-ringen, nemen zy weêr na huis.

Zoo ras zy daar gekomen zyn, zetten zy een vlakken bak met de wedergebragte goederen aan 't hoofden-eind van den zieken, zeggen tot hem: *Nu is uw ziel verloſt, zy is weder in uw ligchaam gekomen, en nu zult gy voortaan welvaren, gezond zyn, en tot gryzens toe op de aarde leven.*

Wonderlyk middel, om die weg te nemen.

Dit moet de zieke vaſt en wel ſterk gelooven, wil hy gezond werden, of anders zal hy (door zyn ongeloove) nog lang ziek blyven, welk laatſte naaſt te gelooven is, hoe ſterk ook zyn geloove zyn mogt.

Als zoo een zware ziekte een geheel dorp aangetaſt heeft, en zy nu van de roode loop, felle koortzen, en andere ongemakken al verloſt zyn, zoo zullen zy daar op niet beruſten; maar een middel gebruiken, om alle deze ziekten voor het toekomende te verdryven, en te maken, dat zy niet wederkomen; maar na andere landen overwayen.

Zy belaſten dan aan alle menſchen, oude en jonge, Vrye en Slaven, dat niemand zal hebben uit het dorp te gaan; maar 'er voor dien tyd in te blyven.

Daar na maken zy een kleene Coracora van Gabba-Gabba, vergaderen by-een zekere ſchatting, die zy van een iegelyk in 't dorp van wat Ryſt, Boontjes, Tabak, Eyeren, &c. opgehaald hebben, koken die, doen die in die Coracora, ſpannen daar een wit kleed boven, als een gehemelte, maken 'er ook een zeiltje op en veel vlaggen met bloemen 'er in geſchilderd, waar by dan veele nog wel een ſmal geſchenkje van Tabak, of iet anders, doen.

Alles nu klaar zynde, ſchreeuwt een van hun luids keels tot de ziekten, die hen zoo lang geplaagt hebben, dit navolgende uit: *O alle gy* ziekten, *gy* koortzen, roode loop, kinder-pokken, mazelen, &c. *die ons zoo lang bezogt, en zoo vermagerd hebt, maar die nu ophoud ons te quellen, wy hebben dit vaartuig voor u bereid, en wy hebben u van genoegzame voorraad voor de reize voorzien, gy zult geen* eeten, *geen* Siri, *geen* Pinang, *nog* Tabak *gebrek hebben. Vertrek, en verzeil nu maar ten eerſten van hier, genaak ons noit weder, maar begeef u na een land, dat verre van hier gelegen is. Laat alle de ſtroomen, en winden, u daar toe voorſpoedig dienen, en zoo derwaards geleiden, op dat wy in 't toekomende gezond mogen leven, en wy noit de* Sonne *over u weêr zien opgaan.*

Na dit Gebed vatten tien of twaalf mannen dit vaartuig op, brengen het na ſtrand, zetten 't in zee, en laten 't met den land-wind henen dryven, verzekerd zynde, dat zy dan van die ziekten voor altoos (of ten minſten zoo lang, tot zy weêr komen) bevryd zyn. Schoon zy nu naderhand diergelyke ziekten weêr krygen, dat zyn, na hare inbeelding, dan dezelve niet, maar geheel andere, die zy op zyn tyd al weder haar Paſpoort moeten geven.

Dit ſcheepje nu zoo in zee gezet, en verdreven zynde, zoo komen zy weêr na het dorp toe omtrent zeven uuren 's avonds, en dan roept zeker man luids keels uit: *De ziekten zyn nu weg, zy zyn verdwenen, verdreven, en henengezeild.* Waar op dan ieder een uit zyn huis komt loopen, roepende dit malkanderen van 't eene einde des dorps tot het andere met een groote blydſchap toe, kloppende op hare Gongen, en allerlei klinkende ſpeel-tuigen, die hen maar eerſt voorkomen.

Dit was een gewoonte niet alleen by de oude Heidenen op Amahey, gelegen op groot Ceram; maar ook by veel andere Ambonſche Heidenen.

Ook hadden zy van ouds by die van Honimoa, en Noeſſa Laoet de gewoonte, als de Cerammers by hen quamen handelen, en vertrekken zouden, van by zulk een gelegenheit ook wel aan hare ziekten affcheid op de voornoemde wyze te geven, en die na Ceram mede te laten zeilen; dog gelyk zy dat aan de Cerammers doen, zoo klaren die hen dat even eens weder, als zy by hen komen handelen, Zagoe-poekelen, of iet anders verrichten, en geven hen dan ook een ſchuitje met al hun ziektens mede op de reis, als zy weder vertrekken.

De Alfoereezen op Ceram, met ziekte in een dorp geplaagd, verlaten dat, begeven zich in 't boſch, maken daar, ieder voor zich, een kleen huisje, bezetten dat rondom met ſterk-gedoornde takken. Werd daar dan iemand ziek in, dien laten zy leggen, en vlugten het boſch dieper in, na een andere plaats, die zy even eens met doornen bezetten. Na dat de ziekte geheel ophoud, keeren zy met vrouwen, en kinderen, weêr na hun dorp.

Als zy met hun Sero's, zet-Fuiken, en viſſcheryen, voorſpoedig waren, zoo had-

Plegtelykheden omtrent de Viſſcheryen,

hadden zy daar omtrent, als het de eerſte vangſt is, ook byzondere plegtelykheden.

De beſte viſch koos de Tanaſſi, of opper-viſſcher, en opziender der viſſchery, voor zich uit. Men braadde die, gelyk men ook veel andere kookte in een pan, en bragt dan aldaar eenige Ryſt, Zagoe, en Towak: daar op nam de Tanaſſi die gebrade viſch, en wat Ryſt op een blad, zette dat buiten, goot in dat blad wat Towak, en dankte dan hier mede de verſtorvene zielen hunner voorvaderen voor de groote genade en voorſpoed, die zy hen in de viſſchery nu gegeven hadden; roepende zeer eerbiedig: *O gy* zielen *van onze* voorvaderen, *die nu al na de eeuwigheit zyt, eet en drinkt nu dog van die viſch, en ſpyze, die wy door uwe genade in deze nieuwe Fuik verkregen hebben; op dat gy ons in 't toekomende ook helpen, en verderen voorſpoed, door een menigte van viſch, in de zelve geven moogt. Zend dierhalven de viſſchen met ganſche ſchoolen en troepen na land, en in onze Fuiken, op dat wy mogen gelukkig zyn, en redenen hebben om u verder te danken.*

Daar op gaan zy (in plaats van die Geeſten van hunne voorouders) niet weinig aan 't ſmullen, eeten alles, dat daar klaar gemaakt is, op, verdeelende alles onder malkanderen, zonder iets over te laten, en drinken 'er wakker toe. Ook zullen zy geen een van die viſſchen van haar eerſte vangſt verkoopen, maar vereeren die aan de genen die mede van deze eerſte vangſt (waar van 't geluk van hun ganſche Fuik verder afhangt) gegeten hebben, of ook wel aan de vrienden van de Tanaſſi, noemende deze eerſte vangſt *Sero poenja Aſiſan*, dat is, *Fuiken-geluk*.

Zoo by vervolg van tyd 'er geen viſch in die Fuik komt, dan neemt de Tanaſſi een jonge Calappus-noot, brengt die by de Fuik, opent die voor aan, en giet of ſprengt 't zap van die noot in de Fuik, biddende, dat 'er nu viſch inkomen mag, en verder eenige jonge Calappus-bolſter voor aan boven op de Fuik vaſtmakende. Dit moet immers helpen, zoo 'er iets helpt.

Op de zelve wyze leven zy met de eerſte viſch, die zy uit hunne bobbers vangen, van welke de zielen van hun voorouders al mede haar deel krygen; gelyk ook van de eerſte vangſt in hunne netten, alzoo zy anders geen zegen daar mede zouden hebben. Zelf de eerſte Parahoe, of Canoa, waar mede zy deze of gene viſch vangen, daar van moeſten die Geeſten weder een kleen Feeſtje hebben, alzoo die Parahoe anders noit behouden varen zou. Ook mogt geen een van al die eerſtgevangene viſſchen, 't zy met die Parahoe 's, 't zy met die netten, verkogt werden.

Ja alle gereedſchappen, en werktuigen, ofte Hengels, dienende om viſch te vangen, vereiſchten by hun eerſte vangſt deze zelve plegtelykheit; dog al vingen zy naderhand nog zoo veel viſch 'er mede, zoo kennen zy geen Geeſten van hun voorouders meer, wetende ook noit meer van hen te danken.

Zoo zy nu naderhand met hunne Parahoe niet veel viſch vingen, ſpoelden zy die eens ter degen uit, brandden die wat, namen een vuurige kool in een Calappus-dop, deden 'er wat Sandal-hout, en wat Benzoin in, en berookten dit vaartuig hier mede van binnen en van buiten. Even zoo berookten zy ook de Netten, Hengels, en andere viſch-gereedſchappen, om in hare viſch-vangſt voortaan gelukkig te zyn. Een gewoonte, die daar zeer oud is, en eenig licht geeft aan die ſchriftuurlyke ſpreekwyze, die wy *Habak.* I: 16. vinden: *Daarom rookt hy aan zyn garen, en rookt aan zyn net.*

De Jacht,

Wanneer zy op de jacht geweeſt zyn, en een Boſch-verken gevangen hebben, ſnyden zy 't zelve beide de ooren af, nemen twee houtjens, klieven die van een, zetten die ooren 'er tuſſchen, en ſteken die houtjens zoo in de grond, ten teeken, dat daar een wild Verken gevangen is.

Zoo ras zy nu t'huis gekomen zyn, ſnyden zy dit Verken in ſtukken, geven ieder zyn deel 'er van, en ook een deel aan de Geeſten van hunne voorouders, die hen dit Verken vangen deden, en vier ribben 'er af zyn voor den dorpsbode.

Alle andere nemen hun deel mede na huis; maar 't deel voor de zielen hunner voorouders werd, nevens 't hoofd, 't hert, de tong, en de darmen van 't Verken, gekookt, en daags 'er aan komen drie of vier van hun oudſten, die een weinig van de lever, 't hert, en de tong van 't Verken ſnyden, op een kleen blad leggen, en dat zoo hier en daar ter neder zetten, dankende hare voorouders voor de genade, die zy hen bewezen hebben, biddende hen verder om hulpe, en zegen in deze wereld. Zoodanig nu handelen zy by alle verdere voorvallen, wanneer zy op de jacht, 't zy met 't zy zonder Honden, eenig Wild erlangen.

Gelyk alle de viſch-vangſten, en jachten op 't Wild, nu hare beſtierders, en voorname uitvoerders hebben, alzoo is de poſt van deze Tanaſſi 's, of beſtierders van de viſſchen, en jacht, niet alleen om voor de Fuiken, en 't viſch- of jacht-tuig te zorgen, en de

Viſch

Viſch en 't Wild te vangen, maar voor al moeten zy ook zorg dragen, dat de Goden, de Boſch-Duivels, en de Geeſten van hunne voorouderen, daar voor gedankt, en om verderen zegen aangeroepen werden, vermits zy die houden voor de eerſte beſtierders van hunne viſſchery en jacht, die eigentlyk de Viſch, en 't Wild, in hun handen brengen.

En omtrent andere zaaken.

Wanneer een broeder, of jongen nabloedverwant, van een verre reize weêr behouden de eerſte maal t'huis komt, zoo verwagt hem een jonge deerne, die voor of in de deure ſtaat, met een Caladi-blad in de hand, waar in eenig water is. Zoo ras nu die jongeling naby haar gekomen is, werpt zy dat water over zyn aangezigt, tegen hem zeggende: *Weeſt welkom in huis*, waar op die jongeling in huis treed, zyn vader en moeder groet, en alle zyn broeders en zuſters veel zegen wenſcht.

Zeven of agt dagen 'er na richten zyn ouders een kleen Feeſt aan, voor den Schipper en Stierman, ten einde zy in 't toekomende deze jongeling een klaarder onderwys wegens de zee-vaart geven willen.

Zy maken daar op eenig eeten klaar, dat zy koken, en nemen van elk wat, doen dat in een pot of pan, en ſtoppen die pan met een Pieſſang-blad dicht toe. Daar na ſpreiden zy een blad op de tafel, zette al het eeten, en die pan, 'er op, noodigen al hun broeders, belaſtende dat zy ook den Schipper, en Stierman noodigen, om by den anderen te verzamelen, en ſtellen dien weder t'huis gekomen jongeling dan vlak voor de panne, waar in die ſpys is. Na dat zy nu gezeten zyn, bid een van hen aldus: *O gy* Heere *des* Hemels, *en gy* onze voorouders, *die na de eeuwigheit reeds vertrokken zyt, en gy* Duivelen *van onze* voorouders, *jegenwoordig openen wy de oogen van dezen jongeling, die van een verre reize weêrgekomen is. Opend gy ook zyne oogen, en doet hem zien, en voortaan wel onderſcheiden alle de* eilanden, *die hem in het toekomende zullen voorkomen, en kennen de* Sterren, *die hem derwaards moeten geleiden. Verleent hem ten dien einde ook* ſchoon weêr, *en een* ſtille zee, *op dat hy geen* ſtorm, *of* onweder *ontmoete, en op dat geen* duiſter weder *hem belette de* eilanden, *en 't* land *van verre wel te kennen. Leert hem ook kennis van den* Koophandel *krygen, op dat hy overvloed van* Goud, Silver, Kleeden, *en allerlei* ſchatten *bekomen, en eens zelf een gelukkig* Schipper, *een voorſpoedig* Stierman, *en eer ſtout* zee- *en* oorlogs-held *werden mag. Weeret van hem alle ziekten en ongeluk, laat die verre van hem met de ſtroom in zee na andere landen dryven, en met de* Son *ondergaan; maar geef hem, en ons, in alle onze en zyne ondernemingen voorſpoed, en doet ons oud werden, en gelukkig gryzen.* Na het eindigen van dit Gebed, ſcheuren zy dat blad van die pot, of panne, belaſten dien jongeling na die pot met zyn hoofd te bukken, en 'er in te zien. Na dat hy nu zyn hoofd 'er weêr uit gehaald heeft, zoo nemen zy de ſpys 'er uit, geven dien jongeling 'er eerſt af te eeten, en daar na 't overſchot aan allen, die daar aan de tafel zitten, zamen over de wederkomſt van dezen jongeling zeer vrolyk zynde, en zich niet weinig met eeten en drinken goeddoende.

Hoe die van Nallahia de Afgoden dienen.

By die van het dorp Nallahia werd een Afgod gediend, *Kae-ele*, en nog een andere, *Alalea* genaamd.

Wanneer men hen vraagd, hoe zy hier aan gekomen zyn, geven zy ten antwoord, dat zeker inwoonder van dit dorp, op 't eiland Noeſſalaoet gelegen, eens in 't boſch gegaan zynde, een Duivel in de gedaante van een menſch ontmoet is, aan welken hy vraagde: *Wie, en van waar zyt gy?* Waar op die Duivel antwoordde: *Myn naam is* Kaeele, *en ik ben de Koning van dezen heuvel. Van deze nacht zal ik by u komen, u verſchynen, en met u ſpreeken.*

Deze inwoonder, weêr in zyn dorp gekomen zynde, begaf zich na den eeten ter ruſt, alwaar hem in zyn droom deze zelve Duivel verſcheen, tot hem zeggende: *Ik ben* Kae-ele, *den Koning van dien heuvel, die ſlus met u in 't boſch geſproken heeft. Ik belaſt u derhalven dat gy de leſſe, die ik u nu geve, opvolgt, en dat gy ook aan alle, die in* Nallahia *zyn, beveelt het zelve te doen,* dat is, *dat gy my dient, en eert, zoo gy gelukkig en voorſpoedig wezen wild.*

Zedert dien tyd hebben die van Nallahia dezen Afgod plegtelyk geeerd, en jaarlyks op dien heuvel *Kae-ele* aangebeden.

Ook hebben die van 't dorp Amet daar een Altaar, of Tabernakeltje, om tot een offer-plaats te dienen, gemaakt, noemende na dien tyd dezen heuvel *Kae-ele.*

Dezen Altaar eeren zy als ware hy hunnen Afgod, zonder dat zy hem in deze of gene gedaante verbeelden. Zy zyn ook gewoon jaarlyks een Feeſt ter eere van dien God aan te rechten, allerlei ſpyze en drank na dien heuvel te brengen, hem daar om zyne hulpe te verzoeken, en zynen zegen over hen, hun kinderen, Thuinen, Plantagien, en over al hun ondernemingen, af te bidden, en om hem te ſmeeken, dat hy alle ziekte, onge-

ongelukken, en wederwaardigheden, verre van hen weeren wil.

In oude tyden ging ook zeker Heidenſch ingezeten van Nallahia, *Tahitoe* genaamd, na ſtrand, alwaar hy omtrent zeker bacitje een zekeren lichten ſteen gins en herwaards dryven zag, welken, alzoo hy vol gaten was, hy ook hoorde geluid geven, even of 'er iemand op de Fluit ſpeelde. Toen *Tahitoe* dit van verre hoorde, quam dit geluid, of gefluit, uit dien ſteen, dog, nader by gekomen zynde, hoorde hy dit niet meer; maar zoo ras hy weêr wat verder daar af ging, hoorde hy 't gefluit als voren. Dierhalven verborg hy zich, en hoorde toen dien ſteen hoe langer hoe klaarder als een menſch fluiten. Daar op begon hy zeer verblyd te danſſen en te ſpringen, nam dien ſteen op, en bevond, dat het een riſt met verſcheidenerlei kleene viſſchen was, die rondom deze ſteen aan een geregen waren, en noemde na die tyd dezen ſteen, dien hy op andere ſteenen daar op ſtrand ter neder lei, *Alalea*.

Tahitoe na zyn dorp ondertuſſchen wedergekeerd zynde, en 's nachts droomende, zoo verſcheen hem zeker Duivel in de gedaante van een menſch, die tegen hem zeide: *Gy hebt flus die* ſteen *met allerlei viſch*, te weten, *met* Kabalinjo, Malakze Sardyn, *of* Haring, Djoelong Djoelong, *en* Lompa, *opgenomen. Dat ben ik zelf geweeſt, en mynen naam is* Alalea. *Alwaar gy dien* lichten ſteen *op andere groote ſteenen zult nederleggen, daar moet gy dien* ſteen Alalea *noemen, en my daar op dien* ſteen *aanbidden, en met eenige ſpyze eeren, op dat ik u zegenen mag. En als gy hier in die bacy viſch vangt, zoo moet gy, en alle die van* Nallahia *ook, van ieder zoort van die viſch, die gy gevangen hebt, 'er een zoo aaneenrygen, gelyk gy die hier aan deze* ſteen *te zamen geregen gezien hebt, en die hier op dezen grooten heuvel nederleggen, op dat ik veel viſch na deze bacy toe doe ſchieten, en op dat die van* Nallahia *daar veel viſch vangen, hare Weduwen, Weezen, en Armen, daar van leven, en zy my daar voor danken, en eeren mogen.*

Deze droom gaf *Tahitoe* aan zyn kinderen, en na-geſlacht, te kennen, bevelende hen altyd aan den zelven te denken, zedert welken tyd hy, en alle zyne nazaaten, dezen *Alalea* gediend, en aangebeden hebben. Schoon nu hy, en de zynen, dezen Afgod aanbaden, zoo bevond hy egter niet, dat *Alalea* hem hielp, of zyn geſlacht vermeerderde, alzoo het hoe langs hoe meer verminderde. Ja het was zoo verre van daar, dat hy toenemen, of vermeerderen zou, dat hy eindelyk met alle de zynen geheel uitſtierf.

Even zoo ging het met de tweede ſtem van 't dorp, *Peloebitoe* genaamd, die mede geen voorſpoed ter wereld had; maar ook uitſtierf.

Eindelyk quam een man van Pia, een zekere land-ſtreek op 't eiland Honimoa, al het land, en goed, mitsgaders het ampt van dezen *Tahitoe*, als tweede ſtem, te erven. Zyn naam was *Licoemboewa*; maar deze bleef van dien tyd af, zonder eenige afbreuk, in dat beſtier, en was met de zynen hier zeer gelukkig.

Afgodery van die van Siri-Sorri.

Die van Siri-Sorri zyn van ouds van Onin, een ryk in nieuw Guinea, omtrent dertig mylen van Keffing, op de Ooſt-hoek van Ceram, oorſpronkelyk.

Aldaar plagt een Koning te zyn, die niet alleen over een dorp, maar over veele dorpen in het landſchap van die naam, en over eenige andere eilanden daar omtrent, heerſchte.

Deze Koning, oud, en genegen geworden zynen zoon in zyn plaats als Koning voor te ſtellen, had beſloten zynen oudſten broeder voorby te gaan, en den zelven, volgens 's lands gewoonte, daar toe niet te verkiezen.

Hier over geraakte deze Koning met zyn ganſch geſlacht, en volk, in een groot verſchil, en zyn vyf jonger broeders, die boven zyn zoon daar toe meinden gerechtigd te zyn, kregen zulken doodelyken haat tegen hem, dat zy, hem niet langer willende zien, te zamen beſloten na een vreemd land te vertrekken, om 't ongelyk, dat hy hen aangedaan had, te verzetten, en om ten minſten uit het gezicht van dezen onrechtvaardigen broeder te zyn.

Zy maakten dierhalven een Coracora, Tsjampan, en eenige Parahoe 's, klaar, bemanden die met genoegzaam volk van die gene, die 't met hen hielden, voorzagen zich van genoegzame voorraad, en drinkwater, en namen, vyf jonge Princen, en vier Princeſſen ſterk, de reize aan.

De naamen dezer Princen van Onin waren, *Poeſan*, *Poitili*, *Lahakela*, *Mamala*, en *Loekoehatoe*.

De Princeſſen waren genaamd, *Lokay*, *Sappa*, *Loewataſſa*, en *Loewaſela*.

Deze, het Anker gelicht hebbende, zetteden 't zeil by, en ſtevenden recht op 't land van groot Ceram aan, komende allereerſt by 't ſtrand van Kian, alwaar zy zich van eenig water voorzagen. Van daar ſtaken zy na Ceram-Laoet, alwaar zy met hunne bekende vrienden, bevorens gewoon op Onin te handelen, en jaarlyks daar te verſchynen, ſpraken.

Daar op zeilden zy langs Ceram 's binnen-kuſten, tot zy, voor 't ſtrand van Oewa Maleſſi, dicht by de bogt

van Haja, gekomen zynde, aldaar hun oudſte zuſter, *Lokay*, aan een man van Oewa Maleſſi uithuwlykten.

Van daar quamen zy voor 't ſtrand van Honimoa, *Tehiſolo* genaamd, alwaar zy met al hun goed zich aan land begaven, hun Coracora, en andere vaartuigen, op de wal haalden, en daar eenige hutten maakten, ter tyd toe dat zy na een andere plaats, *Amatoewali* genaamd, verhuisden, alwaar zy een kleen dorp ſtichten, en hun tweede zuſter, *Sappa*, aan een man van 't dorp Apalili, *Latoepau* genaamd, uithuwlykten.

Naderhand gaven zy hun derde zuſter, *Loewataſſa*, ook aan een man van *Toelehoe*, en de jongſte, *Toewaſela*, aan een man van Samet.

Eenigen tyd aan den anderen voeren zy daar zeer wel, en namen merkelyk toe, rakende metter tyd met de lieden van dit eiland in zoodanigen vriendſchap, dat zy van daar weêr na een andere plaats, Salawano, verhuisden, daar zy mede in getal zeer toenamen; dog vertrokken van daar weêr na zekeren heuvel, Amoilalo genaamd, alwaar zy een groot dorp maakten, alzoo zy zeer vermenigvuldigd waren, en den inlander alhier zeer genegen was met hen door Huwelyken zich te vermaagſchappen.

Ook quamen daar de nazaaten en kinderen van *Sappa*, die met een man van 't dorp Apalili getrouwd was, van Apalili by hen woonen, en wierden aldus *Sori-Sori-volk*, dat is, *Lieden, die van geſlacht tot geſlacht te zamen woonen, en maar als eenen ſtam te zamen maakten.*

Naderhand deze vyf broeders overleden zynde, zoo noemde men dit nageſlacht: *Rama oela Loeho ha-a*, dat is, *Den eed*, of *'t verbond der vyf broeders*, en 't zelve bleef zedert altyd dit dorp beſtieren.

De na-zaaten nu, aan deze vyf voorvaderen gedenkende, vonden goed vyf Beelden, levens groote, tot hun gedagtenis te maken, en die *Radja Poeſſan*, *Poitili*, *Lakahela*, *Mamala*, en *Loekoehatoe* te noemen, gebiedende te gelyk, dat die van Sori-Sori deze Beelden jaarlyks na 't rypen van hunne vrugten zouden aanbidden.

Als nu de Padi ryp was, moeſt ieder huis in 't ganſch dorp twee Catoepa's (of kleene gevlogte bondelkens vol Ryſt) koken, en als de Oebi ryp was, twee Oebi 's braden, en die eerſtelingen aan deze Beelden hunner voorvaderen opofferen.

Even zoo waren zy gewoon de zelve in tyden van oorlog, zware ziekten, droogte, of zware regen-tyden, en by alle andere gevaarlyke voorvallen, aan te bidden; echter zoodanig, dat zy vooral ook gedachten om den Hemel, en die vier Princeſſen, zuſters van die vyf voorvaderen, op een Goddelyke wyze te eeren, en de zelve by alle die Feeſten ter eere van hare broeders hun behoorlyk deel te geven, biddende de zelve nevens hen ook om hare gunſt en zegen.

Alle de vrouwen nu, die uit dit geſlacht geſproten zyn, mogen haré Badjoe's, of halve Hemdekens, niet by ſchoon lichten dag, of by de lamp uittrekken, voor en al eer zy in de kraam bevallen zyn.

Ook mogen de vrouwen uit dit geſlacht de nieuwe, of volle Maan niet zien opkomen, nog beſchouwen, als die reeds hoog is. Ook mogen zy niet gaan over zeker Rievierken, Waeliſſa genaamd, ten zy dat zy een takje van een boom breken, of een blad in haar hand nemen, want zoo zulk een vrouw dit vergeten had, zou zy van agteren te rug treden, ter tyd toe zy by die plaats gekomen was, daar zy zoo een blad krygen kon. En hun bygeloove.

Even zoo mogen die vrouwen niet gaan voorby een plaats, *de Sonne* genaamd, ten zy zy mede van zulk een takje, of blad, voorzien zyn; en dit ter gedagtenis van den Koning van Onin, die gewoon was op die plaats te ruſten. En zoo zy dit niet naquamen, zouden zy ten eerſten daar na ſterven.

Behalven deze Goden waren 'er op Siri-Sorri nog verſcheide, die andere geſlachten, dan dit, dienden.

Dus hadden die van 't geſlacht *Hawoni* den Afgod *Paunoeſſa*; die van 't geſlacht *Malike-eto* den Afgod *Makoeroene*; die van 't geſlacht *Ateo-o* den Afgod *Eli*, dien zy van die van Noeſſa Laoet hadden; die van het dorp Ampatao den Afgod *Nitoe Ampatao*, dat is, *den Duivel van Ampatao*, genaamd.

Alle deze geſlachten nu baden, buiten hun eigene Goden, ook de beeldeniſſen van deze vyf broeders aan.

Als die van Siri-Sorri ook voorby den hoek van Haja (daar de Princes *Lokay* uitgehuwelykt was) of voorby Samet (daar de Princes *Loewaſela* trouwde) vaaren, of ſcheppen, moeten zy, ter eere van die Princeſſen, daar eenige Siri Pinang nederwerpen.

Zoo vond men wel eer by die van Amet, op Noeſſa Laoet, ook eenen Afgod van hout, die na zekere oude vrouw, *Iko*, die daar aan was komen dryven, en naderhand van 't ganſche dorp opgequeekt en zeer bemind wierd, gemaakt was; welken Afgod *Tahinale* (dat is, *de oude Vrouw*) zy gewoon waren

waren zeer eerbiedig te eeren, by alle ongelegene voorvallen aan te bidden, en een groot Feeſt ter eere van haar te geven.

Van de Noeſſa-lauweis. Dus hadden die van Sila, op Noeſſa Laqet, ook hunnen Afgod, *Morie*, die niet anders dan in een ſtuk hout beſtont, dat daar was komen aandryven, en aan zeker man van Sila in zyn droom verſcheen, en belaſte, dat hy, en alle die van Sila, een Altaar voor hem oprichten, hem dienen, en aanbidden zouden, gelyk zy zedert jaarlyks deden.

Die van Titaway hadden eenen Afgod, *Riama-Atoe*, die van Peleria, en Abobo, een anderen, *Roe-oemoe Ohoewo* genaamd, en van welke de eerſte de gedaante van een Slang had.

Dus waren 'er meer diergelyke Afgoden, en zoo menigvuldig onder hen, dat ieder dorp 'er ten minſten een had, alle welke te noemen, byna onmoogelyk, en ook van geen groote nuttigheit is, om dat 'er niet veel aanmerkenswaardig 's in voorkomt, om welke reden wy velen 'er van overſlaan, behalven dat hun ganſche Godsdienſt omtrent alle deze Afgoden meeſt in Feeſten, en ſmul-maaltyden, beſtaat.

En dit is wel het wezentlykſte van hunnen Afgoden-dienſt in oude tyden, toen zy nog Heidenen waren, hoewel men 'er op Ceram onder de Alfoereezen, ook op Boero by die berg-lieden, en zelf hier en daar onder de Chriſtenen hedensdaags nog wel overblyfzels vind, gelyk ons in 't vervolg voorkomen zal.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAn den Mohhammedaanſchen Godsdienſt. *Eerſt door* Pati Toeban *hier ingevoerd, en door* Kimelaha Laulata *voortgezet.* Noeſſanivel Moorſch *geworden.* Hidajat *'s yver voor dit* Geloove. *Vryheit van dat* Geloove *door de* Hitoeezen *uitbedongen. Waar zich dit* Geloove *hier al verſpreid heeft. Slegte kennis der* Mooren. *Hun* kerk, *en* dienſt, *door den* Schryver *op* Hila *beſchouwd. Bericht wegens de* vrouwen, *in hunne* Tempels *komende. Eerbied onder hunnen* Godsdienſt. *Waar in zy ons overtreffen Hoe verre die by hen doorgaat. Het verdere door de* Schryver *in dezen* Tempel *aangemerkt Standvaſtigheit in hun* Geloove. *Byzondere plegtelykheden. Wat voor lieden van 't* vaſten *vry zyn. Hun wyze van* Eed *te doen. 't Onderſcheid van dracht tuſſchen de* Mooren *en* Chriſtenen. *Op wat dag zy hun* Godsdienſt *waarnemen. Waarom de* Mooren *beter* Maleits, *dan de* Chriſtenen, *ſpreken. Welke* Maleitſche ſchriften, *met een* Arabiſche letter, *den* Schryver *bezit.*

Van de Mohhammedaanſche Godsdienſt. BEhalven dezen Heidenſchen Afgodiſchen, en bygeloovigen dienſt heeft men al van oude tyden hier ook kennis van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt gehad, en dien metter tyd hier ook ingevoerd.

In 't jaar 1480. Het is zeker, dat *Djamiloe*, Prins van Gilolo, dien in 't jaar 1480. al mede uit de Moluccos bragt.

De eerſte tyd egter, die men noemd, op welke dit geſchied is, zou in 't jaar 1510, in 't zelve jaar, als de Ternataanſche Koning, *Zeinulabdyn*, dien ook van Java medebragt, geweeſt zyn.

Zeker *Pati Poeteh*, een Gorammer van afkomſt, op de kuſt van Hitoe in 't jaar 1490. aangedreven, en aldaar als een van de vier eerſte Hoofden der kuſt Hitoe bevorens beſchreven, voer in 't jaar 1510. na Toeban, een Koninkryk op Java, en bragt van daar allereerſt het Moorſch, of Mohhammedaanſch Geloove op de kuſt van Hitoe, zedert welke tyd hy altyd *Pati Toeban* genaamd is. Men hield hem zedert voor een Moelana, en Heilig, ook ſchreef men hem veel wonderdaden toe; dog deze hebben hem niet ſchoot-vry voor de Portugeeſche ſchiet-geweeren gemaakt, alzoo hy van hen doorſchoten is.

Hy vond den voornoemden Vorſt op Java, mede daar gekomen, om de gronden van dien nieuwen Godsdienſt, die de Javaanſche Kooplieden al bevorens in de Moluccos gebragt hadden, zelf nader te onderzoeken; by welke gelegenheit zyn Hoogheit ook een vaſt verbond met dezen *Pati Toeban* maakte, malkanderen ten eeuwigen dage vriendſchap als Bond- en Geloofs-genoten belovende, en hem als het tiende lid in zynen Raad aannemende, dat de volgende Koningen allengskens zoo verre hebben zoeken te trekken, om de Hitoeezen als hunne onderdaanen aan te merken, en Tollen van hen te eiſſchen, hoewel de Hitoeezen dat noit toegeſtaan, maar altyd tegengeſproken hebben, terwyl zy uit beleefdheit en eerbied, als zy iets aan die

Koningen gaven, het nog wel een Hhormat, of erkentenis, hebben willen noemen.

Zainulabdyn (gelyk wy onder Ternate breeder gezegt hebben) nam van Java een Prieſter, *Backoe* genaamd, en ook wel andere, mede, die deze Leere in de Moluccos verder uitgebreid hebben; maar de Vorſt quam zelf niet weêr in zyn land, alzoo hy op zee in een ſtryd omtrent Bima een wonde kreeg, waar aan hy kort 'er na geſtorven is.

De naam van dien Vorſt ſchynd ten deelen van de Hebreen ontleend te zyn, alzoo de woorden אב בית דין *Ab Beeth Dien*, te kennen geven den naaſten aan den Naſi, ofte de Voorzitter in het Sanhedrin, en in zich zelven beteekenen: *Den vader van het huis des Gerechts*; dog hoe de Mohhammedaanen daar aan komen, kan ik nergens t'huis brengen.

Eerſt door Pati Toeban hier ingevoerd.

Pati Toeban had ondertuſſchen het geluk van behouden in zyn land weder te keeren, en allereerſt (zoo zommigen willen) dit Mohhammedaanſch Geloove op de kuſt van Hitoe, en in Amboina, te brengen; dog 't verdiend opmerking, en zelf ook verwondering, dat dit niet vyftig jaaren eer bekend geweeſt, en door een geboren Javaan ingevoerd zy, aangezien de eerſte Stamhouder van 't geſlacht *Tanah-hitoemeſſen*, zynde de tweede van de vier eerſte Hoofden der kuſt Hitoe geweeſt, een zoon van den Koning van Toeban, en dierhalven, als een oorſpronkelyke Javaan, beſt in ſtaat geweeſt is, om den Godsdienſt van zyn land, die hy by zyn komſt in Amboina in 't jaar 1460. immers waarſchynelyk van daar zal mede gebragt hebben, hier voort te zetten, te meer, dewyl hy niet alleen, maar met een Coracora, waar in nog meer kinderen van den Koning van Toeban, en veel andere Javaanen waren, hier gekomen is, en om dat de Moorſche Godsdienſt toen op Java al eenigen tyd bekend, en ingevoerd geweeſt was, gelyk wy nader onder de zaaken van Java zullen aanwyzen, wanneer, en door wie de zelve daar eerſt gebragt is.

Egter is het zeker, dat de Mooren der kuſt Hitoe de eere, van dit Geloove hier eerſt ingevoert te hebben, niet aan dezen eerſten Stamhouder van het Edel Huis *Tanah-hitoemeſſen*, *Perdana Moelay* genaamd, maar aan dezen *Pati Toeban*, toeſchryven, weshalven wy, hoe wonderlyk dit ons ook voorkomt, ook daar by moeten beruſten, en dit, op haar zeggen, als een zekere zaak aannemen; dog ik ſtel egter dit, als 't waarſchynelykſte vaſt, dat 't Moorſch Geloove hier al met de komſt van *Perdana Moelay*, en *Djamiloe* eenigermaten bekend geweeſt; dog by de komſt van *Pati Toeban* van Java klaarder voorgeſteld, en verder uitgebreid is.

In 't jaar 1558.

Nu was deze nieuwe Godsdienſt hier wel geplant; maar ſchoot in een reeks van jaaren daar na geen groote wortelen, ter tyd toe, dat de Molukze Koning, *Hair*, een zeer yverig en bitter Mohhammedaan, in 't jaar 1558. zynen *Kaitsjili Guſeratte*, of, gelyk andere zeggen, *Kimelaha Laulata* met een Oorlogs-magt na Amboina zond, om die van Makatita (die zyn hulp verzogt hadden) te helpen, te meer, alzoo de oude *Kimelaha Samarau* daar wat ſlap regeerde.

En door Kimelaha Laulata voortgezet.

Zoo ras deze *Laulata* hier op Aſſahoedi aangeland, en verder na Loehoe gekomen was, heeft hy niet alleen de Loehoeneezen onder zynen Koning gebragt, maar ook de Mohhammedaanſche Godsdienſt daar alomme met zulken yver voortgezet, dat hy die niet alleen onder de Heidenen op Hoewamohel en groot Ceram uitgebreid, maar ook de Chriſtenen (alzoo de Portugeezen zedert het jaar 1515. al in Amboina geweeſt, en reeds veel Chriſtenen in dien tyd door hen gemaakt waren) wel tien jaaren lang, door ettelyke Javaanen geholpen, zeer bitter vervolgd heeft, voorgevende, dit uit een yver voor zyn Godsdienſt te doen; maar doende metter tyd klaar blyken, dat het zynen Koning immers zoo veel om het Meeſterſchap over 't land, als om den Godsdienſt, te doen was, alzoo hy, terwyl zyn Koning zich in Ternate als een vriend der Portugeezen aanſtelde, volſlagen zyn werk maakte, om die Natie geheel en al uit Amboina te verdryven.

Deze *Laulata* bragt van 't jaar 1558. tot 1568. zoo veel te weeg, dat niet alleen de meeſte omleggende Chriſtendorpen afvielen, maar dat ook veel Heidenſche dorpen 't Moorſch Geloove, om de vervolging, die zy anders leden, te ontgaan, aannamen. Vooral vernam men dit in 't jaar 1565, wanneer die van Hitoe en Loehoe ziende, dat zy de Portugeezen niet konden verdryven, op welke zy zeer verbitterd waren (te meer, om dat zy den Molukzen Vorſt, *Hair*, in Ternate in zyn eigen Paleis zoo ſchendig vermoord hadden) de Javaanen te hulp riepen, die met een gruwelyk geweld de Chriſtenen alomme vervolgd, dog in 't jaar 1568. zich egter genoodzaakt gevonden hebben, om dit land weêr te moeten verlaten, alzoo zy uit hun land het vereiſcht ontzet niet kregen. Egter zyn veel Chriſten-dorpen door alle de gepleegde geweldenaryen der Ternataanen, en Javaanen, in die tyd af-

afgevallen, en tot het Moorſch Geloove overgegaan.

Noeſſanivel Moorſch geworden.

Onder deze is naderhand ook het vermogend dorp Noeſſanivel, vooral by de komſt der Kimelaha's in Amboina, geweeſt, die eerſt wel wat na den Chriſtelyken Godsdienſt, hen door de Portugeezen voorgehouden, ſcheenen te hellen; maar na dat zich *Roebohongi*, en de volgende Koninklyke Stadhouders, hier recht vaſt gezet, en Loehoe tot hunnen Zetel verkoren hadden, verklaarde zich de Koning van Noeſſanivel voor 't Moorſch Geloove, waar toe zy door eenen *Latoelockar*, een Bandaneeſche Moor van Lonthoir, gebragt, en zoodanig onderwezen zyn, dat de Portugeezen zedert ganſch geen goed oog op hen gehad, en ook zeer weinig ſtaat op hunnen dienſt gemaakt hebben.

In 't jaar 1588.

In 't jaar 1588. ſtond het zoo ſlecht tuſſchen hen, en de Portugeezen, dat zy van die van Noeſſanivel naauwlyks verkrygen konden, om hen maar een ſtuk Geſchut op 't nieuw Kaſteel door een Coracora met volk te helpen brengen, by welk geval de Portugeeſche Landvoogd, *Sanchio Vaſconſelho*, de voornaamſten van hen gevangen nam, en na Malacca voerde; waar op de andere wel met die van Oerimeſſing na 't ſcherp gebergte Erihatoe vlugtten; maar deze Heer wiſt hen door een langdurigen oorlog het daar ook zoo moede te maken, dat zy zich genoodzaakt vonden na hunne Geloofs-genoten, de Hitoeezen, de vlugt te nemen, en zich aldaar twaalf jaaren lang tot de komſt van Don *Andrea Furtado de Mendoſa* in 't jaar 1602. te onthouden, die den gevlugten Koning van Noeſſanivel, *Radja Sinaoati*, met een gedeelte van zyn volk gevangen kreeg, weér aan 't Kaſteel bragt, en metter tyd Chriſten deed werden, gelyk wy in 't vervolg zien zullen.

Eenige nochtans van die van Noeſſanivel, te weten, die van de *Pati*'s, en van *Riſſacatta's Campong*, zyn Moorſch gebleven, en door de Heer *Demmer* in 't jaar 1643. in de Laha op zich zelven geplaatſt, daar zy nog woonen, en een Moorſchen Tempel en Prieſter hebben.

Hidajat's yver voor dit Geloove.

Veel meer egter begon dit Geloove door te breken, ten tyde dat *Hidajat* in 't jaar 1620. Koninklyke Stadhouder op Loehoe wierd, alzoo 'er in 't jaar 1621. in die groote vergadering, door den opper-Landvoogd van Indiën, *Jan Pieterszoon Coen*, belegt, klaar genoeg gebleken is, hoe hy 't eiland Noeſſa Laoet, en veel dorpen, van ons en van 't Chriſten Geloove, had doen afvallen; waar in hem naderhand de volgende Kimelaha's met veel drift nagevolgd hebben, en vooral *Leliato*, die in 't jaar 1636 die van Oma tot afval dwong, en *Madjira*, diens toeleg was, om den Chriſten Godsdienſt geheel en al uit te roejen, en den Moorſchen alomme hier in te voeren.

Vryheit van 't Geloove door de Hitoeezen uitbedongen.

Het is waar, dat die van Hitoe al vroeg met de onzen in verbond getreden zyn; maar 't is ook zeker, dat zy wel uitdrukkelyk vryheit voor hunnen Godsdienſt bedongen hebben, gelyk wy in alle gemaakte verbonden konnen nazien, dat ook de reden is, waarom de ganſche buiten-kuſt van Hitoe (zeer weinig uitgezonderd) tot nog toe Moorſch gebleven is. Ook is in 't jaar 1658. door Kimelaha *Häſi*, by 't verbond toen met ons aangegaan, al mede bedongen, dat men hen in hun geloof ongemoeid zoude laten.

Hoe oprecht nu de onzen dit ook altyd nagekomen hebben, zoo hebben zy, en zelf de Heer *de Vlaming*, nog niet konnen ontgaan, door deze en gene Amboineeſche Hoofden, en Ternataanſche Hovelingen, zoo by de Koningen der Moluccos, als by die van Macaſſar, quaadaardig gelaſterd, en onrechtveerdig beſchuldigd te werden, dat zy hen geweld in hun Geloove hadden aangedaan, gedurig (als zy tegen ons oorlogen wilden) voorgevende, dat dit de eenige reden van den oorlog, en van hun verzoek was, om hunne Geloofs-genoten dog tegen 't geweld dezer Ongeloovigen te helpen; terwyl in al deze zaaken deze liſtige verzoekers, en zoo de Koningen der Moluccos, als die van Macaſſar, ieder nog een byzonder inzicht geheel buiten den Godsdienſt hadden.

Dat deze oorlogen, om den Godsdienſt ondernomen (zoo de Hitoeezen, en andere Mooren, voorgaven) groote bitterheden en vervolgingen tegen de Chriſtenen van tyd tot tyd veroorzaakten, heeft men voor al ten tyde van *Kakiali* en *Patiwani* in 't jaar 1634, en ten tyde van *Madjira* in 't jaar 1651 gezien; hoewel 'er geen Moor van zoo grooten gezag, als *Haſſan Soeleyman*, en ook noit grooter voortzetter van dit Geloove op Hitoe geweeſt is.

In 't jaar 1651.

Waar zich dit Geloove hier al verſpreid heeft.

Om nu te weten, waar in Amboina die Moorſche Godsdienſt al uitgebreid is, zullen wy aanwyzen, waar zich dit gebroed al heeft ingedrongen, mitsgaders wat voor eilanden, en dorpen met dezen zuurdeezem al zyn beſmet geweeſt.

Dat zy eerſt onder die van de ganſche Hitoeeſche kuſt, te weten op die meeſte van de dertig dorpen, alzoo het dorp Layn in 't jaar 1633. of in 't jaar 1634. in *Kakiali*'s tyd eerſt Moorſch geworden is,

geplant is, hebben wy klaar uit het vorige gezien; ook zal ons dit nader blyken, als wy zullen zien, welke Chriſtenen zyn. Dat die van Noeſſanivel (als zynde landslieden, en met hen van Java afkomſtig en ook die van Loehoe, nevens de verdere dorpen op Hoewamohel, by de komſt der Kimelaha 's uit de Moluccos omtrent het jaar 1570, en in de volgende jaaren, zich daar toe mede begeven hebben, hoewel Loehoe, en meer andere daar om her leggende, zich al vroeger, te weten in 't jaar 1558 by de komſt van *Laulata*, genootzaakt vonden daar toe over te gaan, is by ons bevorens al omſtandig getoond

Liſſabatta, en Hatoewe, twee beroemde en magtige dorpen op de Noordkuſt van groot Ceram, zyn al vroeg Moorſch geweeſt, gelyk ook alle de dorpen van Keffing, en Ceram-Laoet, op den Ooſt-hoek van groot Ceram gelegen.

Even zoo heeft zich deze Godsdienſt ook langs de binnen-kuſt van dit groot eiland op Kellemoeri, Kellibon, Tobo, Giſſelau, Hatoemeten, met Riboet en Hakiboy daar onder behoorende, als mede op Erinama Tamilau, Iha, en Mahoe (van Honimoa derwaards gevloden) verſpreid, alle welke tot nog toe Moorſch zyn.

Op het eiland Honimoa plachten die van Ihamahoe, omtrent Hatoewana toen leggende, zeer bitter Mohhammedaanſch te zyn; dog naderhand na de over-kuſt van Ceram, ter plaatze, daar zy nu nog zyn, gevlucht zynde, zoo is al hun land op Honimoa aan de Chriſtenen aldaar verdeeld, en zy zyn genoodzaakt geweeſt op Ceram, omtrent een myl van 't dorp Latoe, zich te onthouden.

Buiten dezen had men ook nog eenige Mooren op Siri-Sorri, die 'er nog zyn, hoewel zeer weinig in getal, behalven dat het ook Mohhammedanen zyn, die in 't jaar 1648. al de naam hadden, dat zy zeer ſlechte Mooren waren.

Die van Noeſſa Laoet zyn wel eenigen tyd in 't jaar 1620, door dwang van *Hidajat*, Moorſch geworden; maar zoo zy gelegenheit hadden, om tot ons weder over te komen, vielen zy weêr af, weshalven men hen daar niet onder reekenen moet.

Op Oma is ganſch Hatoeaha, of wel Pelau, Cabauw, Caibobo, en Rehoemoni, tot nog toe Moorſch, ook is Holalihoe daar mede eenigzins beſmet geweeſt, dog nu niet meer.

Het eiland Boero, ſchoon nog ten grooten deele Heidenſch, en vooral in opzicht van alle de Alfoereezen aldaar, is al van oudsher Mohhammedaanſch geweeſt. Altoos van de tyd van *Samarau*, en zyn zoon *Roebohongi*, welke laatſte hier in 't jaar 1570. quam, is 't zeker, dat men dit quaad zaad hier al begon te zaajen, 't geen hier zulke diepe wortelen geſchoten heeft, dat zy meeſt alle, uitgenomen een dorp (zedert eenige jaaren uit verſcheide dorpkens te zamen vergaderd) tot nog toe Moorſch zyn; gelyk ook die van Amblauw, Kelang, en Bonoa, weinige van die laatſte uitgezonderd.

Die van Manipa waren zeer lang Heidenſch, en namen den Mohhammedaanſchen Godsdienſt laat aan: want ſchoon eenige Orangkaja 's Moorſch wierden, zoo bleef 't gemeene volk Heidenſch, ter tyd toe dat *Madjira*, by zynen opſtand, dit quaad zaad daar onder den gemeenen man ook verſpreide, en hen dwong om Moorſch te werden.

Hoe veel 'er op Bonoa, en Boero, nu nog Moorſch zyn, zal ons te klaarder blyken, wanneer wy 't getal der Chriſtenen op deze eilanden net aanwyzen zullen, 't welk tegen de andere ingezetenen van ieder eiland (die men by ieders byzondere beſchryving uitgedrukt vind) vergeleken zynde, zal men zeer licht konnen zien, dat de meeſte daar nog Moorſch gebleven zyn.

Op Leytimor zyn geen Mooren, dan eenige weinige aan den Rooden berg, dat meeſt Hoewamoheleezen zyn. Egter is de tweede Soa van Halong, *Soa Selan* genaamd, pas voor de tyden der Portugeezen Moorſch geweeſt, alzoo die, met den Pati van Ooſt-Ceram hier gekomen zynde, een Bandaſche vrouw uit het geſlacht van *Latoe Loccar* van Lonthoir, en met haar ook dat Geloove, medebragten.

Tot dus verre nu gezien hebbende, wanneer deze kanker en peſt hier ingedrongen is, en waar zy zich in deze geweſten al verſpreid heeft, zoo was het nu wel de rechte tyd, om die Godsdienſt te beſchryven; maar aangezien die van Amboina, Banda, Ternate, mitsgaders de verdere Mohhammedaanſche eilanden om de Ooſt dit haar Geloove van Java gehaald, of ontfangen hebben, zoo dunkt het ons veel gevoegelyker en eigener, dat wy 't zelve, als wy met de ſtoffe van Java bezig zyn zullen, te gelyk afhandelen.

Onderſcheid tuſſchen de Sunni's, en de Sjais.

Imand nu, die maar eenige kennis van dezen Godsdienſt heeft, zal zekerlyk weten, dat 'er in de zelve een groot onderſcheid tuſſchen de Sunni's, en Sjais, is. Het eerſte gevoelen werd van de aanhangers van de drie eerſte Chalifa's, of Stedehouders van *Mohhammed*, *Aboe-*

Aboebeker, *Omar*, en *Oetsman*, en 't laatſte van de aanhangers van *Aali*, gevolgd.

Het eerſte werd van de Turken, Arabiers, Mogolders, en veel andere, het laatſte door de Perziaanen, die van Golconda, en weinig andere, zeer hard gedreven.

De eerſte gelooven wel, 't geen in den Coraan (gemeenelyk den Alcoran genaamd) geſchreven ſtaat; maar zy gelooven buiten dien ook, en richten zich wel het meeſt na de Suna, zynde een verzameling van veel woorden, ſpreuken, en nadere verklaringen van *Mohhammed* over zeer vele zaaken, die door deze en gene van zyn navolgers uit zyn mond in een boek byeen verzameld, en by hen als een mondelinge Wet, of wel als de Miſchna by de Joden, geworden is, aan welkers onderhouding zy zich immers zoo ſterk, als aan die van den Coraan, verbonden houden; hoewel zy op verre na geenzins de vroomſte, maar vry wat los van leven zyn.

De laatſte, of de Sjais, daarentegen verwerpen deze Suna, houden zich ſtipt aan den Coraan, en zyn menſchen, die vry ordentelyk, zedig, godvrugtig en naauw bezet van leven zyn; om welke, gelyk om meer andere redenen, tuſſchen deze Sunni's, en Sjais, een doodelyken haat is, tot zoo verre dat zy malkanderen daarom vervloeken, en als ketters aanzien.

Slegte kennis der Mooren hier.

Vermits nu de eerſte invoerder van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt op Java een Arabier geweeſt is, zoo is 't zeer licht te zien, dat de Mooren van Amboina, en alle de anderen rondzomme, geen Sjais; maar Sunni's, zyn.

Gelyk nu de Arabiers onder de Sunni's de onkundigſte en minſt-geoeffende in de gronden van hunnen Godsdienſt zyn, en zeer weinig van den waren inhoud van den Coraan weten, latende dat maar op de Prieſter ſtaan, en zich verder alleen aan deze en gene uiterlyke plechtelykheden van de Beſnydenis, de Reiniging des ligchaams, 't waarnemen van de vyf Bedeſtonden, en van de Vaſten, houden, alzoo bevind men even het zelve hier onder de Amboineeſche Mooren; hoewel zelf de Prieſters onder deze laatſte zoo onervaren in 't Arabiſch zyn, dat zy naauwlyks een Hoofdſtuk of twee uit den Coraan wel weten te leezen, en ook door de bank weinig reden van hunne Godsdienſt weten te geven, om dat zy zeer weinig van deſſelfs inhoud verſtaan. Wat nu de gemeinte betreft, zy zyn in 't gemeen zeer dom, en onwetende, ja niet in ſtaat, om den Coraan te lezen, veel min te verſtaan: want ſchoon de Prieſters hen nu en dan in hunne Tempels, die zy hier menigvuldig, en in alle de Moorſche dorpen hebben, al een Capittel uit den Coraan voorlezen, zoo zouden zy daar van egter geen nuttigheit hebben, en 'er niets af begrypen, zoo hen dat in 't Maleits, of Amboinees, niet uitgelegt wierd. Egter is het waar, dat de Mooren in Amboina, en op Ceram, door de bank 't Maleits veel beter, dan de Chriſtenen, of de Heidenen, ſpreken en verſtaan, dat egter mede meer zyn betrekking tot de Prieſters, dan tot den gemeenen man, heeft.

Hun Kerk, en dienſt, door den Schryver op Hila beſchouwd.

In 't jaar 1687. in de maand October ben ik op Hila in hunnen Tempel geweeſt, waar in zy my toeſtonden te komen, en hunnen dienſt volkomen te zien; dog de Gemalin van de Heer Landvoogd *Padbrugge*, die te dier tyd daar mede zeer begeerig toe was, mogt daar niet inkomen; maar zy ſtonden haar Ed. toe op een ſtoel in 't portaal, dat voor de Kerk is, en voor de opene Kerk-deur, zoo lang deze hun dienſt duurde, te zitten.

De Kerk van binnen was volſlagen ledig, en ik zag 'er niet, dan eenige matten op de vloer leggen, op welke niet, als eenige mannen, dog geen vrouwen, zaaten.

Bericht wegens de vrouwen, in hunne Tempels komende.

Men moet daar uit niet oordeelen, dat de vrouwen by hen niet in de Kerk komen. Ik heb dit uitdrukkelyk aan hare Prieſters, en vooral aan *Haſſan Soeleyman*, toen hy nog Prieſter op Hila was, gevraagd, die my zeide, dat de zelve in al hare Mesdjids (die zy Maſſigits noemen) altyd, aan de linker zyde van de Tempels, zyn; dog *Noerlete*, Prieſter aan den Rooden berg, voegde, tot nader opheldering van die vrage, 'er by, dat in hunne Tempels noit jonge dochters, en niet dan bedaagde getrouwde vrouwen, of weduwen, komen.

Ik meinde in 't eerſt, dat zy daarom aan des Heeren Landvoogd's Gemalin den ingang in hunnen Tempel geweigerd hadden, om dat ik 'er geen vrouwen in zag; dog, naderhand hoorende, dat 'er getrouwde en bedaagde vrouwen wel inquamen, en egter gezien hebbende, dat zy dit een vrouw, die de eerſte in rang in de ganſche Landvoogdy was, beleefdelyk weigerden, zoo moet 'er een andere verborgene reden, my tot nog toe onbekend, geweeſt zyn, waarom zy dit aan my, dien zy als een voornamen ongeloovigen moeſten aanzien, dien zy meer, dan deze vrouwe te vreezen hadden, en aan haar Ed. niet, toeſtonden.

Ik zag hier twee zaaken, die my byzonder behaagden. Vooreerſt, dat de man-

Eerbied onder hunnen Godsdienſt.

mannen, daar zeer eerbiedig, en zoo ſtil zaten, dat men niet het allerminſte geluid, of geritzel, veel min eenig geſprek van den eenen tegen den anderen, in die Tempel, vernam, al te zamen even aandagtig bezig zynde, om, na 't geen de Prieſter voorlas, te luiſteren.

Waar in zy ons overtreffen.

Het tweede, dat ik daar zag, en my zeer wel behaagde, was, dat geen een van alle die mannen, die op die matten zaten, op 't verſchynen van des Landvoogd 's Gemalin, hun hoofd daar eens na toe wendden, veel min opreezen; daar men onder ons, op Batavia, in de Kerk van 't Kaſteel (hoewel 't in de Stads Kerk, omtrent het geſtoelte der Heeren Raaden, by 't verſchynen van zyn Edelheid in de zelve al mede van de lieden, die hy voorby gaat, geſchied) en in alle buiten-Landvoogdyen die verfoejelyke gewoonte heeft, dat, by 't verſchynen van den opper-Landvoogd op Batavia, of van eenig ander Landvoogd op de buiten-plaatzen in de Kerk, alle lieden zonder onderſcheid, ook zelf al was men met zingen of met bidden bezig, zullen opryzen, waar mede, myns oordeels alle onze aandacht en eerbied tot God geſtoord, en een groote en zeer ergerlyke oneerbiedigheit betoond werd, en dat om daar by een menſch, midden onder den dienſt, meer, dan God, te eeren. Een zaak, die zoo verre gaat, dat ik weet, dat 'er lieden van aanzien, die dit weigerden te doen, om opgezonden zyn.

Ik vraagde aan *Haſſan Soeleyman*, toen ik dit gezien had, na 't eindigen van den dienſt, hoe 't quam, dat niemand van hen, op 't verſchynen van de Gemalinne van den Heer Landvoogd, voor de Tempel, voor welke zy anders gewoon zyn zoo veel eerbied, en hooge agting, te hebben, opgerezen was, nog voor haar Ed. eenige de minſte beleefdheit betoond had.

Hy gaf my tot antwoord, dat de Maſſigit de plaats was, daar men quam, om God alleen, maar niet om menſchen, en veel min om menſchen boven hem, te eeren. Dat men zich verbeelden moeſt, dat God daar tegenwoordig, en dat het dierhalven aan de eene zyde billyk was, dat men al zyne aandacht en kragten alleen inſpande, om dien God te eeren, en om zich aan de zaaken van zyn dienſt aldaar geheel en al met alle de inſpanning van zinnen over te geven; daar 'er in tegendeel niets ongerymder in de wereld was, dan dat men God, die daar op een zonderlinge wyze tegenwoordig is, en zyn dienſt, om welke wy daar alleen gekomen zyn, zou gaan vergeten, en voor die tyd ter zyden ſtellen, om een menſch, die daar verſcheen, hoe groot die dan ook wezen mogt, boven hem te eeren.

Hoe verre die by hen doorgaat.

Het is zoo verre van daar, zei hy, dat wy dit zouden doen, dat al was het de grootſte Koning, die in onze Tempels komen mogt, geen menſch zich daarom verroeren, of zyn aandacht eenigzins breken zoude. Ja al quam 'er iemand dan in de Maſſigit, om dezen of genen te vermoorden, zoo zou hy, volgens onze wetten, niet mogen opryzen. Welk laatſte wat te verre ging, daar het eerſte te pryzen, en de reden, die hy 'er byvoegde, zeer wel gegrond was. Een zaak, die by geen Overheden hier te lande, 't zy in de byzondere ſteden, 't zy in den Hage ook by de Heeren Staten van Holland, of by haar Hoog-Mogende, de opper-gebieders van Indiën, in gebruik is, dat iemand, en veel min dat alle de menſchen in zoo een Kerk, midden in hun aandacht, en in 't plegen van den Godsdienſt, voor haar Ed. Gr. Mogende, of voor haar Hoog Mog., zouden opryzen, waarom ik te minder begrypen kan, wat doch de reden zy, dat men dat over al in Indiën voor een Landvoogd doen moet, daar het immers klaar tegen de gewoonte van ons land, tegen de gezonde reden, en voor al tegen de eerbied, die men God boven een menſch ſchuldig is, ſtryd.

't Verdere door de Schryver in dezen Tempel aangemerkt.

Verder was 'er in dezen Tempel een vierkant huisje, zeer wel na een kleen wacht-huisje der Soldaaten gelykende, dat ten naaſten by recht tegen over de deur des Tempels ſtond. Voor 't zelve hing een lang wit voorhangzel, agter 't welke de Prieſter (dien ik niet zag, maar hoorde) zeker Hoofdſtuk uit den Coraan las, en daar na onder anderen mede bad, dat God ook ons, die niet op den rechten weg, maar van de zelve afdwalende waren, dog eens wilde bekeeren.

Al deze woorden ſprak hy meeſt met een zingende galm uit, ook was hy niet boven een kleen half uur bezig met alles, dat tot dezen dienſt behoorde; en toen zag ik haar alle zeer ſtil weêr uit den Tempel na huis gaan.

Standvaſtigheit in hun Geloove.

Deze menſchen, die in Amboina gemeenelyk alle Oelilima's zyn (hoewel anders de Tidoreezen, van welke beide die partyſchappen van Oelilima's en Oeliſiwa's oorſpronkelyk zyn, en die zich van daar eerſt in Ternate, en daar na herwaards in Amboina verſpreiden, al te zamen Mooren zyn) blyven, hoe bot zy anders in 't gemeen, en hoe onkundig zy wel in 't byzonder omtrent de

de zaaken van hun Geloove zyn, gemeenelyk zeer ſtandvaſtig, ja hardnekkig by het zelve, hoewel my voorſtaat gelezen te hebben, dat zulk een verloochenaar van zyn Geloove, *Paul Papoewa* genaamd, in 't jaar 1643. in de Uliaſſers, op Toehaha den 12 December gehangen is, om dat hy tweemaal Chriſten en tweemaal Moorſch geweeſt was.

Byzondere plegtelykheden.

Zy zyn gewoon zeer net op 't reinigen van hunne ligchamen te paſſen, niet alleen uit reinheit en zinlykheit, maar ook uit inzicht van den Godsdienſt, alzoo zy, onrein zynde, niet in de Tempels zouden mogen komen, om in welke zuiver te verſchynen zy niet alleen gewoon zyn de voeten (dat zy my niet vergden) maar ook alle de deelen van 't ligchaam, die zy maar eenigzins, 't zy door byſlapen, 't zy door hun gevoeg, of wel iet anders te doen, ontreinigd hebben, te waſſchen. Ook zouden zy op hunne vyf Gebeden-ſtonden de Gebeden geenzins mogen doen, ten zy zy hunne ligchamen eerſt wel gewaſſchen hebben.

Zy nemen ook dan die vyf Gebedenſtonden vry neerſtig, gelyk mede hunne Vaſten de ganſche maand Rammalaan door (by andere Ramadan genaamd) zoo ſtipt waar, dat zy van den opgank tot den ondergang der Sonne niet alleen geen ſpys of drank, maar zelf geen Pinang, Tabak, nog iets anders, zullen proeven; op welken tyd zy by dag veel ſlapen; maar 's nagts eeten en drinken zy weêr niet weinig. Dit noemen zy Vaſten, dog ik noeme het eeten, en drinken, alzoo, indien dat vaſten is, wy dan alle avonden vaſten.

Wat voor lieden van 't Vaſten vry zyn.

Hier van zyn echter de kleene kinderen, ſtok-oude lieden, en de zieken, onder hen verſchoond, vermids de Wet hen tot geen onmogelyke dingen verbind. Zelf alle, die voelen, dat zy 't, uit zwakheit van geſtaltenis, niet zouden konnen uitharden, mogen daar van afſtappen, en zich door ſpys en drank verſterken.

Zy weten ook omtrent de Huwelyken, en by 't ſterven van vrienden, veel zeldzame plegtelykheden waar te nemen.

Omtrent het eerſte hoorde ik op een tyd van zekeren Geheimſchryver, die by het trouwen van eenige Mooren tegenwoordig geweeſt was, dat deze zaaken tot het ſtaven van de trouw, en tot de beveſtiging van 't Huwelyk, onder hen vereiſcht wierden.

Als de bloedvrienden de zaak eens zyn, gaat de Bruidegom by den broeder, of een anderen nabeſtaande van de Bruid, treed met den zelven na de Maſſigit, en is gehouden voor dien Tempel des zelfs voeten te waſſchen; 't welk gedaan zynde, treden zy in de Maſſigit, en daar op geeft de Bruidegom aan dien bloedverwant, wiens voeten hy gewaſſchen heeft, zyn regter hand, zich daar door geheel en al aan hem verbindende.

Na dat dit verricht is, gaat de Prieſter na 't huis van de Bruid, die van haar zyde daar eene van 's Bruidegoms naaſte bloedverwanten nemen, de voeten waſſchen, haar daar op de rechter hand geven, en zich aldus mede aan haar verbinden moet, waar by dan 't Huwelyk ten vollen geſloten is.

Wat nu de plegtelykheden omtrent hunne dooden betreft, wy hebben bevorens, by 't beſchryven van de dood van *Haſſan Soeleyman*, alles gezegt, 't geen men daar van behoord te weten, waar aan wy ons, om geen onnutte herhaling te doen, gedragen.

Zy weten ook iets, of wat, van den *Melk el Maoet*, dat is, *den Engel des doods*, van *Mongkir*, en *Nikker* (twee Engelen, die den menſch even na zyn dood, of begravenis, verſchynen, en hem zeer naauw wegens zyn gedrag, en geloove, in de wereld ondervragen, en van welke wy ter plaatze, daar wy van deze Godsdienſt onder de ſtoffe van Java ſpreeken, nader zullen handelen) maar buiten de beſnydenis, en de bevorens aangehaalde pligten, die zy zeer ſtipt waarnemen, weten zy verder zeer weinig van den Godsdienſt, of van den inhoud van haren Coraan. Het eenige, dat men 'er nog by kan voegen, is, dat zy gewoon zyn op den Coraan zeer plegtelyk den Eed te doen.

Hun wyze van Eed te doen.

Ik heb hen dat onder malkanderen (zonder dat het juiſt voor den Nederlandſchen Richter geſchiedde, daar dat op een andere wyze gedaan werd) terwyl ik voorby 't ſtrand gedragen wierd, zoodanig zien doen, dat by, die zweeren zou, den Coraan, op 't hoofd van een Prieſter leggende, die op een groote ſteen pas in zee ſtond, met zyn vingers aanraakte.

't Onderſcheid van dracht tuſſchen de Moorren, en Chriſtenen.

Verder ziet men geen onderſcheid tuſſchen een Moor, en een Chriſten, dan dat de eerſte een Tulband, of een Boelan-boelan, dat is, een ſmalle reep Linnen, die eens rondom zyn hoofd als een halve Maan gaat, en dat de laatſte een Hoed draagt. Het moeten al groote mannen onder hen zyn, die een rechten Tulband draagen, dat gemeenelyk een dikke rond-gedraaide, en door malkanderen geſlingerde wrong is.

De Prieſters dragen gemeenelyk een witte, gelyk ook veeltyds zulke Ba-

djoe 's, of witte Keelen; dog andere grooten roode, of anders-geverwde Tulbanden. Ik heb hen ook wel groene zien dragen, zonder dat ik egter beſpeuren kon, dat zy daarom juiſt van Mohhammeds bloedverwanten waren; daar dit anders in 't Turkze ryk geen anderen, dan zulken, geoorlofd is.

Op wat dag zy hun Godsdienſt waarnemen.

Dat de Vrydag de dag van hunne Godsdienſt is, op welke zy in hunne Maſſigit 's gaan, is allen, die maar iets van dezen Godsdienſt weten, bekend.

Zy noemen dien dag جماعة جاري *Hari Djoemäat*, dat is, *den dag der vergadering* (dat van der Hebreen יום אחד *Joom Achad*, dat is, *de eerſte dag*, ontleend ſchynd) gelyk zy zich zelven ook wel اهل السنة و الجماعة, *Ahul el Sunnet wa el Djamäat*, dat is, *Het volk der Suna* ('t rechtgeloovig volk, dat de Suna, de ware Leere, volgd) en *'t volk der vergadering*, noemen.

Wy zeiden te voren, dat de Mooren doorgaans, en vooral, hunne Prieſters, hoe bot zy anders zyn, veel beter Maleits, dan de Chriſtenen, of de Heidenen alhier, ſpreken.

Waarom de Mooren beter Maleits, dan de Chriſtenen, ſpreeken.

De reden daar van is, om dat men by dezen en genen van hen redelyke goede Maleitſche boeken, in een Arabiſche letter met de hand geſchreven, vind, die zy malkanderen leenen, en aan den genen, die het konnen, ook wel uit te ſchryven geven.

Dit doet hen niet alleen meer kennis van die Taal, maar ook van veel andere zaaken krygen, die zy anders zoo licht niet zouden leeren.

Ik hebbe van deze zoort van boeken verſcheiden by hen gezien, en ook wel geleend, om uit te ſchryven.

Dus heb ik van hen nog deze navolgende met de hand geſchreven ſchriften onder my.

Welke Maleitze ſchriften, met een Arabiſche letter, de Schryver bezit.

Hhakajat Tanah Hitoe, of *de Geſchiedenis der kuſt Hitoe.*

Hhakajat Nabi Moeſa, of *de Geſchiedenis van den Propheet Moſes.*

Hhakajat Nabi Joeſef, of *de Geſchiedenis van de Propheet Joſef.*

Hhakajat Keitlah daan Deminah, dat is, *'t Voorbeeld der oude Wyzen*; by ons in het Neerduitſch bekend.

Tadjoe Eſſalatina, anders ook, by de Maleyers, *Makota Segalla Radja Radja*, dat is, *de Kroon der Kooningen*, genaamd, een heerlyk boek, en onder hen van 't zelve gebruik, als by de ouden de κυροπαιδεῖα van *Xenophon.* Dit is door eenen *Bochari* van Djohor gemaakt, en 't beſte Maleits boek, dat ik kenne. Deze alle zyn in Quarto.

Hhakajat Hhamza, of *de Geſchiedenis van Hhamza*, dienende, om een Vorſt dapper, en ſtrydbaar te maken.

Hhakajat Radja Soeleyman, dat is, *de Geſchiedenis van Koning Salomon.* Deze twee zyn in Folio.

Noer Mohhammed, of *'t Licht van Mohhammed*, handelende over zaaken van hunnen Godsdienſt, en over 't leven van *Fatima.*

Hhakajat Iſmajatiem, dat is, *de Geſchiedenis van Iſmajatiem*, zeer dienſtig, om iemand een wakker Vorſt, en een groot dienaar van Staat te doen werden.

Soelalet Eſſalatina, of *de Afkomſt der Koningen van de Maleitſche kuſt, en van Malacca*; dog dit heb ik niet in een Arabiſche, maar in een Hollandſche letter. Deze drie laatſte zyn in Quarto.

Hhakajat Radja Cambodja, dat is, *de Geſchiedenis van den Koning van Cambodia.* In Octavo.

Hhakajat Miſa Gomitar, dat is, *de Geſchiedenis van Miſa Gomitar*; zynde een Javaanſche geſchiedenis, welke ik op Batavia bekomen heb. Een zeer dikke Quartyn.

Coeripan, de gevallen van verſcheide Javaanſche Princen, en Princeſſen in een fraaie Foliant vervattende.

Hhakajat Indrapatra, of *de Geſchiedenis van Indrapatra*, vervattende verſcheide Fabulen van dien Koning der Geeſten, mede in zeer zuiver en net Maleits opgeſteld.

Hhakajat Tjahaja Langgare, of *de Geſchiedenis*, genaamd *den Glans van Langgare, zoon van den Koning van Djimſompit.*

Mäarifet Iſalam, of *de Kenniſſe van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt.*

Hhakajat Nabi Mohhammed, of *de Geſchiedenis van den Propheet Mohhammed*, zynde een beſchryving van zyn leven.

Verſcheide boeken over hunne geeſtelyke Rechten, en over den weg, door welke een Mohhammedaan zalig moet werden.

Het *Voorbeeld van de vertrooſting van 't herte*, behelzende verſcheide oude Geſchiedeniſſen der Maleyers.

Verſcheide Maleitſche Sjaïers, of Verzen.

De Geſchiedenis van den dag des Oordeels.

Hhakajat boerong Pingit, of *de Geſchiedenis van de Muſch.*

Hhakajat Radja Tambichaja, of *de Geſchiedenis des Konings van Tambichaja.*

Hhakajat Segalla Soeſoehoenan, of *de Geſchiedenis der Soeſoehaenans*, of *der Keizers van Java*, welke ik op Batavia bekomen hebbe.

Kenz

Kenz ul Chaſi, of *de verborgene Schat*, een zeer fraai boek, handelende van de Schepping, van den Menſch, van de Dood, van 't Graf, van den Antichriſt, van Gog en Magog, van 't laatſte Oordeel, enz.

Sariboe Matſal, of *de Duizend Raadzels*, beſtaande in vragen, en antwoorden, die meeſt alle in Quarto zyn, en eenige ook wel bycen gebonden.

Deze alle (uitgenomen een of twee) hebbe ik in Amboina bekomen, en nog onder my.

Daar is ook *de Hhakajat Iskender Dſulcarnain*, of *de Geſchiedenis van de tweehoornige Alexander*, behelzende de daden en 't leven van *Alexander de Groote*; en meeſt dienende om te toonen, dat hy 't Ooſten niet alleen overwonnen; maar dat hy de wereld ook tot het Mohhammedaanſch Geloove (een grove misſlag) gebragt heeft. Ik heb veel moeite gedaan, om dat boek te bekomen; doch heb het noit konnen magtig werden; gelyk ook niet dat van *Mohhammed Hhanifijah*, 't geen dienen kan, om iemand tot den ſtryd aan te moedigen, en dapperheit in te blazen. En zoodanige zullen 'er zekerlyk meer onder hen, en elders, verborgen zyn, die ik noit gezien heb, hoewel hunne meeſte geſchiedeniſſen met veel verdichtzelen opgevuld, en dierhalven meer gericht zyn, om iemand de Maleitſche Taal, dan wel eenige waarheden, of fraaje geſchiedeniſſen en zaaken, te leeren.

Dit was het, 't gene wy van den Godsdienſt der Mooren hier te zeggen hadden. Nu zal het tyd werden, om van de Chriſtelyke Godsdienſt mede eens te ſpreken.

DERDE HOOFDSTUK.

VAn de Chriſtelyke Godsdienſt. *En vooreerſt van de* Roomſch-Catholyke, *omtrent 't* jaar 1532 *hier begonnen. Eerſt onder die van* Hative. &c. Parmain, *en* Ajapayl's *weduwe, nevens meer andere gedoopt.* Don Emanuel *van* Hative, *by de* Portugeeſche Schryvers *geroemd. Verhuizing der* Portugeezen *van* Picapoli. *d'*Azevedo *herneemd* Picapoli. *Die van* Soya *werden* Chriſten. *Ook* Amantelo, *en andere dorpen van* Leytimor. *Groote verandering door* Xaverius *hier te weeg gebragt, na 't opgeven der* Roomſch-gezinden. *Waar op zich de vervolging onder* Laulata *opdede. De* Chriſtenen *door* de Saa *gered. En krygen een andere gedaante.* Javaanſche *vervolging in 't* jaar 1565. Liſſabatta *bekeerd. Zoo men voorgeeft.* Roebohongi *dwingt de* Portugeezen *te verhuizen. Die van* Noeſſanivel, *en* Oerimeſſing *lyden om den* Godsdienſt. *De* Hitoeezen *door* Roebohongi *gered. Slegt gedrag der* Portugeezen, *die alles weêr afbraken, dat door andere gebouwd was. De* Hitoeezen *roepen de* Javaanen *weder te hulp. Nemen* Mamalo *in. Worden door* Steven van der Hagen *geſtuit.* Don Andrea Hurtado *herneemt alles. Waar door ook de zaaken van den* Godsdienſt *zeer veranderen. De* Koning *van* Noeſſanivel *word, nevens andere*, Chriſten. Steven van der Hagen *neemt geheel* Amboina *in, waar door de* Roomſche Godsdienſt *een einde kreeg. De inhoud van deze dienſt kortelyk voorgeſteld. Een groote* Vonte *in zee geworpen.*

In 't jaar 1515. Van de Chriſtelyke Godsdienſt.

DE Chriſtelyke Godsdienſt, voor zoo verre die hier oit bekend was, is of de Roomſch-Catholyke, of de Hervormde geweeſt.

Gelyk de Roomſch-Catholyke veel ouder in tyd, dan wel de Hervormde Godsdienſt, is, alzoo is zy ook hier eerſt bekend geweeſt, en 'er door de Portugeezen ingevoerd.

Wy hebben bevorens reeds getoond, dat zy allereerſt, by voorval van ſchipbreuk, met Kapitein *Serrano* in 't jaar 1515. hier op Aſſaloelo, of Noeſſa Telo (dat *Jarricus* Roſſatel, en andere Rucutello noemen) gekomen is, en dat de Portugeezen, daar wel ontfangen zyndę, zedert de gewoonte hadden van nu en dan om water in Amboina aan te komen. Dit geſchiede echter zoo ten eerſten niet: want *Serrano* met zyne ſchipbreukelingen in Ternate, en daar aan zyn einde geraakt zynde, zoo keerden lang daar na eenige van zyne medgezellen weêr na Goa, en gaven daar toen te gelyk berigt, zoo van hunne verrigtingen in 't gemein, als dat zy Amboina ontdekt hadden. 1515. En voor eerſt de Roomſs-Catholyke.

Hier op quamen in 't jaar 1521. of in 't jaar 1522. van de vloot van *Antoni*

1515. *Brit*, den eerſten Portugeeſchen Landvoogd in de Moluccos, twee ſchepen omtrent Amboina te vervallen. Dit waren de eerſte bodems, die hier verſchenen, die weêr voor Aſſaloelo gekomen, wel ontfangen, en verder na Hitoe Lama gebragt zynde, daar mede zoo wel onthaald wierden, dat eenige aldaar bleven, aan welken omtrent Mamalo op Picapoli een woonplaats vergund wierd. Na dezen tyd gierden de ſchepen der Portugeezen, uit de Weſt van Indiën, of van Goa na de Ooſt komende, gemeenelyk in Amboina, om water te halen, aan.

Na dat zy hier eenigen tyd geweeſt waren, en nu en dan een Prieſter mede gebragt hadden, begonden die hier en daar de Mooren wat te leeren, en volgens hunne wyze, die niet zeer ongemakkelyk was, tot het Chriſten Geloove te brengen. Dit nam omtrent het jaar 1532. zyn aanvang, en duurde eenige jaaren aan een, tot dat zy, omtrent het jaar 1536. ook eenige kennis aan die van het volkryk dorp Hative, dat in den inham lag, gekregen hebbende, van de zelve, die met die van Hitoe overhoop lagen, te ernſtiger binnen in den inham genoodigd wierden, alzoo zy gemerkt hadden, dat het tuſſchen de Hitoeezen en de Portugeezen zoo helder niet, als te voren, en een heimelyke wrok gerezen was.

Ontrent het jaar 1532. hier begonnen.

Zedert dien tyd quamen de Portugeezen met hunne ſchepen zoo wel in den inham, als op de kuſt van Hitoe, makende vriendſchap niet alleen met die van Hative, die aan de Noord-zyde toen lagen, maar ook met die van Noeſſanivel, Amantelo, en Halong, aan de Zuidzyde van den inham.

Eerſt onder die van Hative, &c.

Te meer, kregen de Portugeezen eerſt aan die Hative kennis, alzoo *Alapoetila*, en *Ajapayl Liſſateloe*, de twee voorname Hoofden van dit dorp, met malkanderen over de oppermagt in geſchil zynde, de eerſte zynen makker by de Portugeezen aangeklaagt, en zich zoo verre in hunne gunſt had weten in te dringen, dat zy den laatſten gevangen namen, en na Malacca voerden.

Omtrent dezen tyd geraakten die van Hative met de Hitoeezen in oorlog, en kreegen het zoo quaad, dat zy, het niet langer konnende uitharden, met een ſchip van de Portugeezen onder *Alapoetila* (die anders ook wel *Parmain*, of *Permain*, genaamd wierd, en die alle de zyne, en ook vele van Tawiri, mede nam) na Malacca eerſt, en daar na verder na Goa verzeild zyn, om aldaar hulp van den onder-Koning tegen die van Hitoe te verzoeken; 't geen te meer ingang kreeg, alzoo de Portugeezen, die nog op Picapoli in groote vreeze voor de Hitoeezen waren, mede ſterk te dier tyd over hen klaagden.

Parmain.

De Landvoogd van Malacca ontfing *Parmain* zeer minnelyk, beloofde hem zyn hulp, en verzond hem ten eerſten na Goa, alwaar hy mede zeer wel van den onder-Koning ontfangen, en *Don Emanuel* gedoopt wierd, krygende verdere toezegging van hem te zullen helpen; dat ook zekerlyk zou geſchied zyn, zoo hy niet kort daar na overleden was.

En Ajapayl's weduwe, nevens meer andere, gedoopt.

Ondertuſſchen was ook *Ajapayl* (anders recht *Liſſateloe* genaamd op Malacca overleden, wiens vrouw, te Goa gekomen, daar mede gedoopt, en *Donna Jebel* genaamd wierd.

In't jaar 1538.

Deze wierd met een groote magt omtrent het jaar 1538. weêr na Amboina gezonden, alwaar zy met iemand van 't geſlacht van *Permain* quam te trouwen, en dus den ouden haat tuſſchen beide deze huizen af te leggen; 't geen te eer in te ſchikken was, alzoo men wil, dat zy een zuſter van *Alapatila*, of *Permain*, geweeſt zy.

Don Emanuel van Hative by de Portugeeſche Schryvers geroemd.

De jonger broeder van *Ajapayl*, *Don Emanuel* genaamd, die bevorens reeds groote vervolgingen als een Chriſten van *Parmain* geleden, en zich zeer volſtandig gedragen had, bragt het nu zoo verre, dat hy het eerſte hoofd van Hative wierd.

Deze is het, van welken de Portugeeſche Schryvers, en voor al de Jeſuiten, *Jarricus*, en *Maffejus*, als van dien Godvrugtigen en ſtandvaſtigen *Emanuel Hativenſis*, met zulken byzonderen ophef ſpreken, en dien zy, als weêrgadeloos in zynen yver voor den Chriſtelyken Godsdienſt, tot den Hemel toe verheven hebben.

Verhuizing der Portugeezen van Picapoli.

Terwyl deze Hativezen na Goa vertrokken waren, hadden die van Hitoe gemerkt, dat de Portugeezen, die hoe langs hoe meer onder hen begonden uit te ſpatten, en hen allerlei zoorten van overlaſt te doen, zich met die van Hative, die nu hunne vyanden waren, meer en meer verbonden; dierhalven vonden zy goed hen van Picapoli, daar zy zich nu vyftien jaaren onthouden hadden, te verdryven, of 't hen zoo bang te maken, dat zy van zelf over de korte weg, onder 't geleide van die van Hoekonalo, die toen mede onder Hative behoorden, na de Noord-zyde van den inham trokken, en zoo met ſtank verhuiſden.

Zy quamen eerſt omtrent de Poka aan ſtrand, daar zy zich zogten vaſt te ma-

1538. maken, dog trokken naderhand een half myl Weſtelyker na Melishoek, daar 't mede niet wel zynde, gingen zy na Leytimor, ſlaande zich voorcerſt omtrent den Rooden berg neder, daar zy een veſting opwierpen, beweſten de welke die van Hative, om voor die van Hitoe ook te meer beveiligd te wezen, zich toen ook nederſloegen, gelyk zy daar nog woonen.

Dit viel omtrent het jaar 1538. voor, juiſt als *Antoni Galvano*, in de Moluccos een groote magt byeen gezameld hebbende, om de vreemde handelaars uit de Moluccos, en Amboina te verdryven, *Jacob Lopes d'Azevedo* met vyfentwintig Coracora's (waar op veertig Portugeezen, en vier honderd Bondgenoten, meeſt Hativezen, waren, door *Permain*, als hy na Goa vertrok, op Cajoe en Tidore gelaten, en de verdere Tidorezen, die onder den Tidoreeſchen Kimelaha *Roeboeranni* ſtonden) na Amboina zond, waar by ook vele van de Hativezen, die van Goa te rug keerden, waren.

d'Azevedo herneemd Picapoli.

Deze, in 't jaar 1538. omtrent het ſtrand van Mamalo gekomen, heeft de Hitoezen aangetaſt, geſlagen, Picapoli weêr ingenomen, een houte veſting gebouwd, en een Portugeeſche bezetting, nevens zeven Ternataanſche en Tidoreeſche huisgezinnen (die namaals op Leytimor het Mardykers quartier uitmaakten) 'er ingelegt, verjagende al de vreemde handelaars van die kuſt, en verder door wapenen en goede woorden bewerkende, dat de voornaamſte dorpen zich aan den Koning van Portugal onderwierpen.

Dit bragt het werk der bekeering op de kuſt van Hitoe, nu zedert zes jaaren begonnen, zoo grooten krak toe, dat die nieuwe en zoo wat licht heen gemaakte Chriſtenen ten eerſten weêr afvielen, het volgens gewoonte met den overwinnaar houdende, en ſchoon *d'Azevedo* naderhand zegenpraalde, zoo had het egter daar met de zaaken van den Godsdienſt na die tyd een geheele andere gedaante, zoodanig, dat zy genoodzaakt waren, die kuſt te laten varen, en het liever weêr op nieuw op Leytimor te beginnen.

Dit nam egter niet voor het jaar 1540. een aanvang, alzoo die van Soya in 't eerſt niet al te wel te vrede waren, dat zy zagen, dat die genen, die maar als Kooplieden en vrienden daar gekomen, en in een behoorlyke wooning geduld, en gehuisveſt waren, zich nu van veſtingen op haar land in hun weêrwil begonnen te voorzien, dat zy als een zeer gevaarlyke zaak voor den Amboinees aanzagen, en waar uit zy voorſpelden, 1540. dat der Portugeezen oogwit was, om zich meeſters van hun land te maken, gelyk zy ook waarlyk van 't jaar 1538. hebben beginnen te doen.

Die van Soya werden Chriſten.

Egter hebben zich die van Soya een tyd lang met groot geweld tegen het maken van dit Kaſteeltje aangekant, by nacht afbrekende, dat de Portugeezen met die van Hative en de Mardykers, hunne Bondgenoten, by dag opgericht hadden; al 't welke de Portugeezen niet geagt, en 't eindelyk zoo verre gebragt hebben, dat die van Soya, ziende, dat al hun arbeid te vergeefs was, en dat de Portugeezen het ſtuk meeſter wierden met hunne veſtingbouw, ten laatſte met de zelve niet alleen vriendſchap gemaakt, maar ook hunne Godsdienſt aangenomen hebben.

Dit hadden, volgens het zeggen van *Jarricus*, al eenigen van hen, terwyl *d'Azevedo* nog hier was, gedaan; maar het is waarſchynelyk, dat het ſtuk van bekeering in dat jaar of twee niet veel voortgang gehad, en eerſt recht in 't jaar 1590, na 't eindigen van dien binnelandſchen oorlog, zyn begin genomen heeft.

En Amantelo, en andere dorpen van Leytimor.

Voornoemde Schryver noemt egter het dorp Amantelo, dat al vry aanzienelyker ſchynt geweeſt te zyn, als het eerſte, dat zelf om het Chriſtendom toen verzogt; waar by ook eenige van die van Noeſſanivel zouden gekomen zyn.

Naderhand zyn die van Halong, Kilang, Baguala (die, behalven de Hativezen, wel van de oudſte en ſtandvaſtigſte Chriſtenen in alle voorvallen geweeſt zyn) toen al mede Chriſten geworden.

Groote verandering door Xaverius te weeg gebragt.

Dit alles kreeg egter een geheel andere gedaante met de komſt van *Xaverius* in deze geweſten.

Zyn eigen naam was niet, gelyk hy gemeenelyk genaamd werd, *Franciſcus Xaverius*; maar *François de Jaſſe*, die den by-naam van *Xavier*, na de ſtad Xavier, gelegen in 't Hoog Navarre (hoewel nu maar een kleene veſting op de grenzen van Arragon, niet verre van Pampelona, de hoofdſtad van Navarre) meer, dan zyn rechten naam, gevoerd heeft, om dat hy van dit Edel huis, en ook van dat van Aſpilcuete (zoo *Jarricus* ons zegt) geſproten was.

Deze, die zich eindelyk alleen maar *Xavier* liet noemen, wierd in 't jaar 1497. geboren, en in 't jaar 1541. met de vloot van den onder-Koning, *Martin Alfonſo de Soſa*, als eerſte Apoſtel, of Nuntius Apoſtolicus, na Indiën gezonden, zynde een leerling van *Ignatius Lojola*, en de

eerſte Jeſuiet geweeſt, die in Indiën verſchenen is.

Hy quam den 6den Mai in 't jaar 1542. te Goa, verrichtende groote zaaken, door 't uitſchitteren van zyn deugden en groote gaven, als mede door 't bedryven van wonderen (zoo *Joan de Lucena*, *Jarricus*, en andere verhaalen) omtrent het werk van de bekeering.

Wat hy in dien tuſſchen-tyd hier en daar gedaan heeft, zullen wy op de plaats, daar hy dat uitvoerde, ordentelyk aanhaalen; en hier alleen zeggen, dat hy, in 't jaar 1546. in January van Malacca na Banda vertrokken zynde, den 16den February des zelven jaars in Amboina quam.

Hy vond daar reeds veel Chriſtenen; dog de zelve ook ſterk door de Mooren vervolgd, die hy zeer kragtig tegen die vervolging ondersteunde, gelyk hy ook zeer veelen van die ongeloovigen bekeerde, vooral, na dat hy hen van genoegzame Prieſters voorzien had.

Niet lang na zyn komſt wierd ook deze *Emanuel* van Hative eerſt gedoopt, zoo *Jarricus* zelf zegt, des niet te min, moet men gelooven, dat hy een goed Chriſten was, alzoo zyn broeder te Malacca, of te Goa, gedoopt was.

Na 't opgeven der Roomsgezinden.

In den tyd, dat hy zich hier onthield, dat pas drie maanden en een halve was, alzoo hy in 't einde van Mai na Ternate vertrok, bragt hy alles in een vry beter en vaſter ſtaat, dan te voren, richtende zeven Schoolen op, en haar aanwyzende, hoe men de jeugd het Pater Noſter, Ave Maria, 't Geloof, nevens zekere Vragen uit zynen Catechiſmus leeren, en hoe men daar na ook tot het leeren der Gebeden, en tot het verſtaan van eenige korte verklaringen, door hem over de Catechiſmus gemaakt, voortgaan moeſt.

Hier door, als mede door zyne ingetogen en ſtrenge manier van leven, dede hy meer vrugt in dien korten tyd, als by al zyne vorige mede-arbeiders in zoo veel jaaren hier verricht was. In 't einde van dat jaar is hy 'er nog eens in December, dog maar twintig dagen, geweeſt, verſterkende de nieuwe door hem gelegde gronden. Zeer veel hebben hier toe die drie Prieſters gedaan, die hy na zyn vertrek herwaards zond, en die deze Schoolen een grooten luiſter toegebragt hebben.

Om nogtans de waarheit hier omtrent te zeggen, de gronden, die hy, en zyne navolgers, onder deze onnoozele Heidenen leiden, waren zoo ſlecht, dat zy niet anders, dan den blooten naam van Chriſtenen droegen, terwyl zy in den grond Heidenen, en nog aan al hare Heidenſche bygeloovigheden en Afgodery, waar by dan nog veel van het Roomſch bygeloove quam, vaſt bleven; het welke die van Hitoe bemerkende, die een afgryzen van 't aanbidden der Afgoden, dat zy dagelyks aanzagen, hadden, zoo geboden zy de Portugeezen nogmaals, hun land te verlaten, en by hun Geloofsgenooten de Heidenen, en Afgodendienaars op Leytimor, te gaan.

Xaverius had onder de kruiſſen, by hem hier en daar op Leytimor opgericht, 'er een hier gelaten, dat uitnemend groot, en, zoo *Jarricus* zegt, van die kragtige uitwerking was, dat, als de Ambonſche vrouwen in het droog Saiſoen daar voor maar knielden, 'er aanſtonds regen viel.

Een ſlegt bewys voor de waarheit van zyn Geloof, en niet kragtiger, als dat van de Soyanezen voor haar Heidenſch Geloof, die in dien zelven tyd voorgaven aanſtonds regen in menigte te konnen doen nederſtroomen, als *Radja Soya* maar een witte Haan voor hunnen Afgod offerde, en met een Bamboesje maar in die Martavaan, die boven op den berg ſtond, roerde.

Wy hebben bevorens, toen wy van de Moorſche Religie ſpraken, ook getoond, hoe 'er in 't jaar 1558, by de komſt van *Kimelaha Laulata* in Amboina, een zware vervolging tegen deze nieuwe Chriſtenen opgekomen, die ook van een langen duur geweeſt is; te meer, alzoo naderhand ook die van de Javaanen 'er op volgde.

Waar op de vervolging onder Laulata zich opdede.

Jarricus zegt, dat deze *Laulata* (dien hy zeer qualyk *Leliato* noemd, alzoo die eerſt in de volgende eeuw in 't jaar 1624. in Amboina quam) die van Kilang, en *Emanuel* van Hative zeer hard aangetaſt, en dat de laatſte wel drie maanden lang in zyn dorp belegerd wierd, tot dat hy door *Henrik de Saa* (gelyk wy aanſtonds zien zullen) gered wierd.

De groote woede van dezen *Laulata* tegen deze teedere Chriſtenen was oorzaak, dat zy meeſt al te maal, alleen Kilang en Hative uitgezonderd, ten eerſten weêr afvielen.

In 't jaar 1561. De Chriſtenen door de Saa gered.

Eindelyk quam *Henrik de Saa* in 't jaar 1561. met een groote magt van Goa. Hy ontzette de belegerden, ſloeg de Mooren op, en bragt zulken verwoeſting onder deze bloeddorſtige Ternataanen, en andere Mooren, dat zy de Chriſtenen eenigen tyd lang in ruſt lieten.

En krygen een andere gedaante.

In deze zelve vloot van *de Saa* waren ook twee Prieſters, *Marcus Prancudo*, en *Jacob de Maſcarenhas*, gekomen, die, hier eenige tyd gebleven, en naderhand door *Franciſco Vieyra*, en *Jacob de Magellanes* ondersteund zynde, zoo grooten verandering omtrent de Schoolen brag-

bragten, dat, daar 'er zedert het jaar 1547. maar zeven op Leytimor geweeſt waren, men nu zoo aldaar, als elders in Amboina, eenendertig Schoolen telde.

Deze waren in de navolgende dorpen geplaatſt: te weten in Noeſſanivel (zoo 't *Maffejus* ook noemt) Seylale, Latoehalat, Amahoeſſo, in vier dorpen van Oerimeſſing, in Soya, Amantelo, Ahoeſſen, Oeritetto, Maredheyka, Kilang, Nako, Hatalaë, Ema, Hoekoerila, Roeton, Leahari, Halong, Hoekoenalo, Hative, Tawiri, Baguwala, Soeli, Way, Hative Kitsjil, Hoetoemoeri, Hatoe, Alang, en Liliboy.

Al welke dorpen zy op dien tyd tot het Chriſten Geloove, gelyk veele van de afgevallene Chriſtenen, die voor de vervolging van *Laulata* hadden moeten bukken, weêr overbragten, behalven dat zy in vervolg van tyd, nog zesentwintig Schoolen in de Uliaſſers, te weten, zeven op 't eiland Oma, twaalf op Honimoa, en zeven op Noeſſa Laoet, gehad hebben; omtrent welk groot werk der bekeering *Emanuel* van Hative deze mannen (zoo *Jarricus* getuigt) zeer veel de behulpzame hand geboden heeft.

Hare Prieſters gingen nu en dan wel eens na deze eilanden, dog raakten zomtyds door ſtormen, die hen overvielen, elendig in de klem, alzoo de vaartuigen ſlegt waren, en de Inlanders (volgens gewoonte) ten eerſten buiten boord ſprongen, en hen dryven lieten, waar van *Jarricus* een ſlecht geval verhaalt van een van die vaders, die na de Uliaſſers, en na Roſſelan (Noeſſa Laoet wil hy zeggen) gaande, dus in de pekel gelaten was, en een ganſchen nacht in zee dreef.

Javaanſche vervolging in 't jaar 1565.

Vier jaaren daar na quam 'er weêr een donkere wolk op, alzoo de Hitoeezen, en Loehoeneezen, ziende, dat zy de Portugeezen door hulp der Ternataanen niet quyt konden raken, de Javaanen te hulp riepen, die in 't jaar 1565. een afgryſſelyke vervolging tegen de Chriſtenen hebben aangerecht, en zeer veel dorpen gedwongen weêr af te vallen, en zoo wel de Portugeeſche zyde, als hunnen Godsdienſt, te verlaten, waar by het tot den tyd van *Don Andrea Hurtado de Mendoſa*, die geeſſel van Ambon, die byna alles weêr onder Portugal bragt, gebleven is; zynde zelf die van Noeſſanivel (by *Maffejus* ook Recanive genaamd) Oerimeſſing, en een gedeelte van Halong toen Moorſch geworden.

By deze vervolging was de Prieſter, *Nugnez Ribeira* byna in zyn hutje verbrand, hoewel hy eindelyk gered wierd. Ook hadden de Javaanen *George Fernandez*, en *Gomes Damaralio*, twee ieverige Prieſters, zeer moorddadig, zoo als zy van Java na Ambon op reis waren, niet verre van Java, omhals gebragt.

De Javaanen, ondertuſſchen geen ontzet krygende, waren genootzaakt Ambon in 't jaar 1568. te verlaten.

Liſſabatta bekeerd.

Onder die genen nu, die door de Portugeezen bekeerd zyn, telt men, behalven de voornoemden, ook die van Liſſabatta. *Maffejus* geeft daar zoo hoog van op, dat hy, van de nieuw-gedoopte van twee ſteden (dorpen meint hy) ſprekende, en een van de zelve Lucebata noemende, zegt dat 'er wel veertig duizend van hen den Doop verzogt hadden, het geen ik gelooven zou, zoo hy vier honderd gezegt had, ſchoon ook dat wat veel was; om dat 'er noit in twee Ceramſche dorpen veertig duizend ingezetenen geweeſt zyn.

Zoo men voorgeeft.

Dat de Portugeezen op Liſſabatta ook Chriſtenen gezogt hebben te maken, is waar; maar terwyl deze inwoonders een Portugeeſchen Prieſter van Tidore haalen, en herwaards brengen zouden, hebben zy den zelven trouwloos en moordadig by 't eiland Oebi omgebragt, en zyn zedert dien tyd Moorſch gebleven.

Roebohongi dwingt de Portugeezen te verhuizen.

Dus ſchokte dit naderhand met horten en ſtooten voort, tot dat de groote *Roebohongi*, zoon van *Samarau*, in 't jaar 1570. als Koninklyke Ternataanſche Stadhouder in Amboina quam, die zynen Zetel van Boero op Loehoe tot Gamma Songi verplaatſte, zich met de afgevallen Hitoeezen vereenigde, en van daar de Portugeezen, op welke zy zedert de moord van Koning *Hair* zeer verbitterd waren, alle bedenkelyke afbreuk dede, dwingende hem, om metter tyd ook van den Roodenberg Weſtelyker op te verhuizen, en een grooter Kaſteel op 't ſtrand van Honipopo aan te leggen, dat zy in 't jaar 1588. eerſt voltoid hebben.

Die van Noeſſanivel, en Oerimeſſing lyden om den Godsdienſt.

Hoe dat toen ook eenigen van Noeſſanivel en Oerimeſſing door den Landvoogd gevangen zyn, wanneer zy met hun Coracora-volk op zyn opontbod quamen, om eenig geſchut op de nieuwe veſting te brengen, en hoe hy 'er eenige na Goa, of Malacca, zond, hebben wy bevorens reeds gezegt.

Dit was oorzaak, dat de anderen de vlugt na 't ontoegankelyk gebergte van Poeta namen, alwaar die van Oerimeſſing zeer veel volks verloren, hardende het daar zoo lang uit, tot dat zy door *Sanchio Vaſconcelho*, den eerſten Portugeeſche Landvoogd, genoodzaakt wierden met die van Noeſſanivel na de kuſt van Hitoe de vlucht te nemen, daar zy op Kai-

Kaitetto zich met der woon tot de komſt van *Don Andrea Huntado* onthouden hebben.

Deze oorlogen der Portugeezen met de Ternataanen en Hitoeezen duurden niet alleen onder *Roebohongi*; maar ook onder zyne zoonen, *Djoemali*, en *Baſſi Frangi*, dragende geheel en al den naam van een oorlog om den Godsdienſt, weshalven die daar door alom ook niet weinig leeden.

De Hitoeezen door Roebohongi gered.

Gonſalvo Pereira, de tweede Landvoogd, deed hen ook den oorlog met zoo veel geweld aan, dat hy de Hitoeezen, en die van Ihamahoe volſlagen onder zyne gehoorzaamheit bragt; hoewel zy na zyn vertrek, door hulp van *Roebohongi* weêr gered, en in vorigen ſtaat herſteld wierden, waar tegen hy die van Hitoe weêr heeft zoeken wys te maken, dat zy onderdaanen van zynen Koning en hem Tol van hunne Nagelen, &c. ſchuldig waren, gelyk hy die wel ſtout dorſt eiſſchen, hoewel die van Hitoe dat noit toegeſtaan, veel min die Tol betaald hebben, behalven dat, zoo zy dien aan den Kroon Ternate al mogten ſchuldig geweeſt zyn, Koning *Baboe* hen die lang te voren (gelyk wy dat onder Ternate in 't leven van dien Vorſt toonden) quyt geſcholden had.

Roebohongi's zoonen hebben naderhand veel aanvallen op het Kaſteel der Portugeezen, en hen in den Godsdienſt allen afbreuk gedaan; maar egter niet naamweerdigs, gelyk ook weêr van de andere zyde de drie laatſte Portugeeſche Landvoogden, *Joan Cajado*, *Steven Teixera*, en *Gaſpar de Melo*, mede niet veel uitgericht, en eigentlyk het werk maar dragende gehouden hebben; hoewel zy in 't geheel niet alleen by de Mooren, maar ook by de Chriſtenen, zeer begonden te ſtinken, en hun ſlecht gebouw der bekeering (dat maar hoog opgeven zonder grond, en een los geſtel was) zelf door hun buitenſporig gedrag geheel en al omverre te werpen: want wat konden de Chriſtenen van zulke lieden, en van hunnen Godsdienſt denken, die hen de ſchoonſte viſch, met welke zy hen op de ſtraat tegenquamen, maar afnamen, zeggende, dat die voor zoo een ſwarten hond te goed, en dat het genoeg was, als zy maar Cabalinjo (de kleenſte viſch) hadden. Zy namen de vrouwen, en dochters, daar zy zin in hadden, boeleerden daar zoo lang mede, als zy wilden, en zonden die de ouders, of mannen, als zy haar moede waren, nog met de huid vol ſcheldredenen, te huis; ook kon 't hen niet verſchillen, of het Moorſche of Chriſten vrouwen waren, alzoo zy die beiden even eens handelden.

Slegt gedrag der Portugeezen, die alles afbraken, dat door andere gebouwd was.

Als men nu de geweldenaryen der Paapen met hunne oorbiegt, om alle geheimen van den Inlander te ontdekken, indien men hunne menigvuldige doodſlagen en moorden om een haver-ſtroo, en over 't geringſte woord, mitsgaders honderd ſmaadheden, die zy den Inlander aandeden, hier by voegd, zal men zeer licht konnen begrypen, dat in den Inlander de luſt tot dat Chriſtendom, en de liefde tot die Chriſtenen zeer heeft moeten verflaauwen; dat ook de reden was, waarom de Hitoeezen ten tweede maal de Javaanen omtrent 't jaar 1600. in Amboina geroepen hebben, waar by ook eenige Engelſchen geweeſt zyn, die al eenige jaaren voor de Hollanders op Ambon gevaaren hadden.

De Hitoeezen roepen de Javaanen weêr te hulp.

Deze, zich met de Hitoeezen en Loehoeneezen vereenigd hebbende, quamen in February in den inham, en ſloegen omtrent de Laha tegen de Portugeezen; maar kregen klop, en verloren die van Noeſſanivel hunne groote Coracora, zoo dat zy nu uit de lyken geſlagen waren.

Pas na dit voorval quamen hier ook twee Prieſters, *Bartholomeus Daniel*, en *George Fonſeca*, die 't vervallen Chriſtendom weêr wat zouden herſtellen, dat deze gedurige oorlogen beletteden.

De Portugeezen nemen Mamalo.

Dit gaf de Portugeezen wel weêr eenigen moed, gelyk zy toen ook eenige dorpen op de kuſt van Hitoe afgeloopen, en in de aſſche gelegt hebben; nemende ook Mamalo, dat al zoo menigmaal te vergeefs aangetaſt was, in; maar in dat zelve jaar leden zy weêr niet weinig aanſtoot door de eerſte komſt van *Steven van der Hagen*, gelyk wy bevorens reeds getoond hebben; van welken verloſt zynde, hebben zy getragt de vereenigde dorpen op Hitoe 's kuſt in 't jaar 1601. op Kaitetto's ſtrand tweemaal (gelyk in October drie Coracora's, en eenige andere vaartuigen, en in November door den Landvoogd *Teixera* zelf geſchied is) aan te taſten, om de veſting der Hollanders te verwoeſten; dog deze waren met hunnen ganſchen omſlag reeds met de ſchepen van *Jacob Heemskerk* vertrokken.

Worden door Steven van der Hagen geſtuit.

Zy veroverden echter eenige dorpen, en ook daar na die ſterkte; dog wierden, alzoo zy te yverig na buit waren, en zich te veel verſtroiden, door de Hitoeezen geſlagen, en met ſchade en ſchande na hunne vaartuigen gejaagt.

Na dezen tyd ſtond alles by de Portugeezen ſtil, dan dat zy voortgingen, om hunne geweldenaryen en godlooshedeen onder den Inlander, en vooral by de vrouwen, en dogters, te plegen; dog in 't jaar 1602, wanneer *Don Andrea Fur-*

In 't jaar 1602. Don Andrea Hurtado herneemt alles.

Furtado, of *Hurtado*, den 10den February in Amboina quam, en byna alles gelyk een groote watervloed overſtroomde, nemende al de afgevallene dorpen, de ganſche kuſt van Hitoe, en veel andere plaatzen, gelyk wy in dit werk op zyn plaats reeds getoond hebben, in zeer korten tyd weêr in, en kregen ook de zaaken van den Godsdienſt weêr een geheel andere gedaante.

Waar door de zaaken van den Godsdienſt zeer veranderden.

Hy bragt ook twee Prieſters, *Lorenſo Maſſonio*, en *Boixio Fernandez*, in Ambon, die 'er wel van nooden waren, alzoo nu al de overwonnene door 't geweld van den overwinnaar ook zynen Godsdienſt moeſten aannemen.

Onder deze was mede de Koning van Noeſſanivel, *Sinapati*, die *Don Andrea Hurtado* in de vlugt gevangen kreeg, en nevens verſcheide van zyn volk omtrent het Kaſteel plaatſte, bewegende hem, nevens eenige van zyne grooten, zich te laten doopen.

De Koning van Noeſſanivel word nevens andere, Chriſten.

Hy wierd, by zynen Doop, *Thomas de Soyſa* (na *Hurtado*'s onder-Zeevoogd) zyn oudſte zoon *Andrea* (na *Don Andrea Hurtado*) en zyn tweede zoon mede *Thomas*, en een dochter *Gimara* (na de Gemalin van den Landvoogd, *Gaſpar de Melo*) genaamd.

Hoe opregten Roomſch-Chriſten nu deze eerſt gechriſtende Koning van Noeſſanivel, *Radja Thomas*, was, zoo heeft hy egter de ſpyt, en ſmaad, hem, en zyn voorouders, door de Portugeezen aangedaan, noit konnen vergeten, waar van hy klare blyk gaf, toen hy een van de eerſte zynen afgezant *Lecatompeſſi*, nevens andere Gezanten der Hitoeezen, na Jacatra en Bantam gezonden heeft, om de Hollanders in te roepen, en na *Steven van der Haven*, ten einde hy hen van de Portugeezen verloſſen mogt, te gaan zien.

Onder deze nieuw-bekeerden vind ik ook de voorouders van eenen *Lecatoelin* op Oerien, die dit Portugees Catholyks Geloove zoo lang gevolgd hebben, als het in hun kraam diende, te weten, tot de komſt van de Hollanders, by welke zy ook weêr Moorſch wierden.

Steven van der Hagen neemt geheel Amboina in.

Eindelyk verſcheen die langverwachte Zeeheld, *Steven van der Hagen*, in 't jaar 1605. met zyn beloofde hulp, en nam zonder ſlag of ſtoot, gelyk wy te voren al getoond hebben, geheel Amboina op den 22ſten February in.

Onder de Jezuiten, die toen mede na Goa vertrokken, is ook Pater *Andrea Pareira* geweeſt.

Waar door hier de Roomſche Godsdienſt een einde kreeg.

Daar bleven nog wel eenige Portugeeſche huisgezinnen in Amboina; maar deze hadden na dien tyd geen gelegenheit, om zich veel in hunnen ouden Godsdienſt te oeffenen, alzoo al de Prieſters na Goa vertrokken waren, en zy 'er zeer weinig af onthouden, behalven dat zy een menigte van bygelovige zeden en grillen overgehouden hadden, die zy wel hadden mogen vergeten.

Daar hebt gy nu het wezentlykſte van de gedaante van den Chriſtelyken Catholyken Godsdienſt, zoo als die in de tyd der Portugeezen hier ingevoerd, met het voornaamſte, 't geen daar omtrent door hunne Prieſters verricht is. Het is zeker, dat deze hier weinig gedaan, en immers zoo weinig, by al 't gene zy verrichtten, gevorderd hebben, waar van het godloos gedrag der Portugeezen zelf de voorname oorzaak geweeſt is.

De inhoud van deze dienſt voorgeſteld.

Het voornaamſte van hun dienſt beſtond in veel uiterlykheden. Als de menſchen gedoopt waren, waren zy al half Chriſten; wanneer zy nu voor een kruis wiſten te buigen, een *Ave Maria*, of een Paternoſter op te zeggen, en eens wel gebiegt hadden, zoo wiſten zy het voornaamſte van den Godsdienſt, latende de Prieſters het vordere voor hen van buiten leeren, en gelooven.

Een groote Vonte in zee geworpen.

Daar plagt tuſſchen de Mangga 's boomen, en Compagnies winkel, een groote Vonte, of Doop-vat te ſtaan, het geene nog lang het bygeloove van veele van die naam-Chriſtenen gevoed heeft; dog de Heer *de Vlaming*, in zyn tyd ziende, dat dit onder de ware Chriſtenen veel ergernis gaf, alzoo de herten van veele oude nazaaten der Portugeezen daar nog al vry aangehegt waren, heeft de zelve in zee laten werpen, waarom de moeder van den ouden *Macquelyn*, zoo my haar zoon zelf gezegt heeft, nog traanen ſtortte.

Het ware te wenſchen geweeſt, dat die Heer al de bygeloovige grillen en fratzen der Amboineezen, mitsgaders de verdere dwaze overblyfzelen, zoo van hun Roomſch-Catholyk bygeloove, als van hun Heidenſche Afgodery, nevens, en in dat Doop-vat had konnen laten in zee werpen; want het is zeker, dat daar van tot nog toe nog veel onder den Amboinees overgebleven is.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van den Hervormden Godsdienſt. *Zaaken die den* Roomſchen Godsdienſt *doen uitſterven. Onze dienſt hier eerſt door een* Krankbezoeker *waargenomen. De Heer* Matelief *geeft hen* Doctor Wogma *ten* leermeeſter, *en belooft hen* Predikanten. *Neemt eenige* Ambonſche Princen *mede na* Holland. *D.* Wiltens, *de eerſte* Predikant *hier, in 't* jaar 1615. *Die 't invoeren der* Nederduitſche Taal *beſt keurde. Dog ſtapte tot het leeren der* Maleitze Taal *over. Waarom men niet tot de* Ambonſche Taal *overgeſlagen is. Wat door D.* Wiltens *in de* Maleitze Taal *verricht is. Aanmerking over 't* laag Maleits, *by zyn Eerw. gebruikt. D.* Dankaarts *in 't* jaar 1618. *hier. Wat hy in 't* laag Maleits *verricht heeft. Bericht van zyn Eerw. wegens de ſtaat van den* Amboinees, *in opzicht van 't geeſtelyke. En wegens hunnen* Duivels-*dienſt. Wyze van* Beſnydenis. *En,* Huwelyk. Eed. Tooveraars. *Hun* aard, &c. *Traagheit van den* Inlander *om de kinderen te laten leeren. Preuve by zyn Eerw. genomen, om hen* Duitſch *te leeren verſtaan. Dat in 't eerſt wat geleek, maar daar na zeer afviel.* Ryſt-Chriſtenen *hier in 't* jaar 1619. *In 't* jaar 1620 *weêr eenige* Ambonſche Princen *na* Holland. *De* Noeſſalauwers *in 't* jaar 1621. *door* Hidajat *vervolgd. D.* Dankaarts *vertrek van hier in 't* jaar 1622, *en 't verdere door zyn Eerw. verricht. Het* laag Maleits *by zyn Eerw. mede, en waarom, zoo by zyn Eerw, als naderhand by den* Schryver, *gebruikt. D.* Hulſebos *in 't* jaar 1622. *hier verdronken. In 't* jaar 1623. *D.* Dubbeldryk *hier. Wegens ſlecht gedrag in 't* jaar 1625. *na* Batavia *gezonden. Een* Chinees Kapitein *werd* Chriſten. *In 't* jaar 1625. *D.* du Praat *hier. En D.* Follinus. *Ook D.* Vitriarius. *D.* Henrikszoon *op* Honimoa *gelegt. D.* Dubbeldryk *'s zaak. In 't* jaar 1626. *D.* Vitriarius *hier geplaatſt. In 't* jaar 1627. *de* Prop. Ruthenius *hier. Staat der* Schoolen. *Die van* Larike, *en* Wackaſihoe, *tot 't* Chriſtendom *genegen.*

1605. Van den Hervormden Godsdienſt.

NA de komſt der Hollanders, die in hun land door den Spaanſchen gemoeds-dwang zoo veel geweld in hun gewiſſe, en om 't Geloove, geleden hadden, vonden zy van eerſten af hier, en elders, goed, geen anderen Godsdienſt der Chriſtenen, dan den Hervormden, te dulden, gelyk ook tot nog toe alomme, ter plaatze daar zy meeſter zyn, geſchied.

Om nu met ordre van de kerkelyke zaaken, gedurende het beſtier der Nederlanders over Amboina, te ſpreken, zoo zullen wy die, zoo als zy van den beginne af, en van tyd tot tyd vervolgens, voorgevallen zyn, zoo net, als ons mogelyk wezen zal, voorſtellen, en de zaaken, die wy oordeelen daar verder toe te behooren, hier en daar op zyn tyd, en plaats daar byvoegen.

Zoo als Amboina by de onzen in 't jaar 1605. eerſt veroverd was, had men nog geen gelegenheit, om aan de zaaken van den Godsdienſt te konnen denken, vermits hier alles nog verſch en nieuw, en ook deze verovering zeer gelukkig tegen alle gedagten uitgevallen was.

Zaaken die den Roomſchen Godsdienſt doen uitſterven.

Om het bygeloove der Papiſten echter allenskens en van zelfs te doen uitſterven, was het vooreerſt genoeg, dat zy van hunne Prieſters beroofd waren, en geen de minſte gelegenheit hadden, om zich zelven te oeffenen. De kruiſſen, hier en daar opgericht, wierden weggenomen, en verder alles met zagtigheit en ongevoelig uitgeroeid. Men had op de ſchepen ook geen Predikanten mede gebragt, die in ſtaat konden geraken, om de Taal van den Inlander te leeren, om hen dus in de gronden van den Godsdienſt te onderwyzen; dog om egter na tyds gelegenheit den zelven te behertigen, liet men in de kerk van St. *Paulus*, die beweſten het Kaſteel aan ſtrand ſtond, en van de Rooms-Catholyken bevorens gebruikt was, den dienſt door een Krankbezoeker vooreerſt waarnemen.

dienſt doen uitſterven.

Onze dienſt hier eerſt door een Krankbezoeker waargenomen.

In 't jaar 1607. by de komſt van den Heer Zeevoogd, *Cornelis Matelief*, in Amboina, gaven de Inlanders hem te kennen, dat de zaaken hier nu wel vry beter en ordentelyker, dan onder de Portugeezen, toegingen; maar vermits zy van ons gehoord hadden, dat de Godsdienſt der Portugeezen, hen in hunne tyden ingeplant, de rechte niet was, zoo verzogten zy, dat wy hen beter wilden leeren, en daar toe gelegenheit van leermeeſters, boeken, en 't verdere, daar toe noodig, alzoo zy als de beeſten leefden, geven wilden.

1607.

Ook hadden zy beſpeurt, dat de onzen wel by hunne dochters quamen, dog met

1607. met de zelve niet trouwen wilden, voorgevende, geen verlof van den Heer Landvoogd daar toe te konnen krygen; waar uit zy die ſtelling opmaakten, dat de onzen het niet recht met hen moeſten meinen, weshalven zy ook daar omtrent zyne nadere ordre verzogten.

De Heer Matelief geeft hen Doctor Wogma ten leermeeſter.

Omtrent het eerſte quam hy hen na tyds gelegenheit te hulp, gevende hen eenen Doctor, *Joannes Wogma*, die by den Zeevoogd, *Steven van der Hagen*, op 't Kaſteel gelaten was, tot hunnen eerſten Schoolmeeſter, aan welken hy belaſtte, twee uuren voor en twee uuren na de middag ſchool te houden, de kinderen te leeren bidden, lezen, en ſchryven, waar voor hy, zyn ampt wel waarnemende, agtien gulden ter maand winnen zou. Ook beloofde hy te

En belooft hen Predikanten.

zullen bezorgen, dat hier Predikanten komen zouden, om hen verder in de gronden van onzen Godsdienſt te onderwyzen.

Omtrent het trouwen gaf hy hen dit genoegen, dat hy zeer ſtrenge orders ſtelde, om voortaan de dochters der Amboineezen niet tot Byzitten te gebruiken, en, als zy die moede waren, weêr te laten loopen, en weêr tot andere te gaan; maar belaſtte den Heer Landvoogd *Houtman*, om de Hollanders met de dochters der Inlanders daar zy genegenheit toe hadden, en met welke zy verkeerden, te doen trouwen, en dus alle hoerery af te ſnyden, onder bedreiging van zware ſtraffe aan allen, die dit bevel overtreden mogten.

Eer die Heer van hier vertrok, vond hy goed, om den Inlander een beter indruk van ons gedrag, regeering, land, en Godsdienſt, dan hen van de Portugeezen zeer vergiftig ingeblazen was, te geven, ten dien einde eenige Ambonſche Jongelingen, de zoonen van deze en gene Grooten, met hun vrye wil mede na Holland te nemen.

Neemt eenige Ambonſche Princen na Holland.

De een was *Halàene*, middelſte zoon van Kapitein *Hitoe*, *Tepil* genaamd, en te dier tyd een van onze beſte vrienden. Deze was een Moor, dog nog onbeſneden, ſchoon al tien of twaalf jaaren oud zynde.

De tweede was *Laurens*, zoon van *Don Marcus*, Hhoecom, of Hoofd, van het magtig dorp Hative.

De derde was *Martinho Hehoewat*, zoon van *Antoni Hehoewat*, Hoofd van Tawiri.

Deze twee laatſte waren Chriſtenkinderen, en zoonen van die genen, die de Portugeezen wel het meeſt toegedaan waren, die nu in Holland uit onze manieren en zeden zouden konnen zien, dat wy geen zee-roovers zonder regeering waren (gelyk de Portugeezen voorgaven) maar volkeren, die ordentelyk leefden, en dat wy een Godsdienſt, vry beter, dan die der Portugeezen, oeffenden. Te meer deed hy dit, om dat de vader van *Don Marcus* te Goa geweeſt, en van den onder-Koning hooglyk geeerd was. 1607.

Dezen nam hy, nog maar tien of twaalf jaren oud, met zich, om hen daar van jongs af aan in de eerſte gronden van onzen Godsdienſt op te queeken, en hen die zoo zuiver, als 't mogelyk was, te doen inzuigen, op dat hy hen, wanneer zy hier wederquamen, als bequame werktuigen tot voortzetting van dien onder den inlander zou konnen gebruiken, alzoo die hun eigen kinderen in dit ſtuk veel meer, dan ons, gelooven zouden.

Behalven de drie vorige, was 'er nog eene *Sibori*, broeder van *Fernando* van Noeſſanivel, een Moor, by.

Men gaf hen in Holland den naam van Princen; hoewel zy niet anders, dan kinderen van dorps-Hoofden waren, die hen niet veel toeruſtinge konden byzetten, alzoo zy niet veel hadden, zoo dat zy ten laſte van de E. Maatſchappye geweeſt zyn; uitgenomen dat Kapitein *Tepil* zyn zoon 142. Ryxdaalders en twee Bahaar, of 1100. pond, Nagelen op de reize medegaf, waar mede de Heer *Matelief* den 3den Mai in 't jaar 1607. uit Amboina verzeilde. Hy vertrok met 't ſchip Orangie den 28ſten January in 't jaar 1608. van Bantam, en quam met hen den 2den September voor Rammekens ten anker.

Na dat dezen nu eenige tyd in Holland geweeſt waren, quamen zy (uitgenomen *Sibori*, die den 22ſten Auguſtus in 't jaar 1608. niet verre van het Canaal overleden was) in 't jaar 1610. met den eerſten opper-Landvoogd van Indiën, de Heer *Pieter Both* te rug, en verſchenen in 't jaar 1611. weder in Amboina.

In dit zelve jaar vertrokken met den Heer Landvoogd, *Frederik Houtman*, weder eenige kinderen der Ambonſche Orangkaja 's, van welke men, na hun wederkomſt, Schoolmeeſters maakte, waar onder *Laurens Tenoek*, van Noeſſanivel geweeſt is, die tot in den tyd van den Heer *Huſtaart* geleefd heeft.

D. Wiltens, de eerſte Predikant hier, in 't jaar 1615.

In 't jaar 1615. verſcheen hier met de vloot van den tweeden opper-Landvoogd van Indiën, de Heer *Gerard Reinſt*, de eerſte Predikant, *Caſpar Wiltens* genaamd.

Deze Heer oordeelde het beſt, om (even als de Portugeezen overal hunne Taal ingedrongen hadden) de Neder-duitſche Taal in de Ambonſche Schoolen

1615. Die 't invoeren der Nederduitſche Taal beſt keurde.

in te voeren, waar toe hy ook zyn beſt dede. Het was te wenſchen, dat die goede Heer, en anderen op dien grond, voortgevaren waren, 't geen zy in twintig of vyfentwintig jaaren gemakkelyk zouden hebben te boven gekomen, dan waren al die droevige geſchillen over de Maleitſche en Amboineeſche Taal afgeſneden, en alle de aankomende Predikanten ten eerſten, en in grooter getal, bequaam geweeſt, om *Chriſtus, en dien gekruiſt*, aan die van Amboina te Prediken, en zy zelfs ook in ſtaat geraakt, om den Bybel in onze Taal te lezen, dat voor hen, en voor ons, een groote zaak geweeſt, en in zoo veel jaaren zeer veel tot het doen toenemen van hunne kennis geholpen zou hebben, daar tot nu die menſchen nog van den Bybel verſteken zyn, ſchoon die by hen zoo menigmaal verzogt, en 'er gelegenheit geweeſt is, om hen die in 't Malcits, gelyk wy op zyn plaats hier na toonen zullen, te geven.

Dog ſtapte tot het leeren der Maleitze Taal over.

Wat moeite nu de Heer *Wiltens* aanwendde om de Nederduitſche Taal hier in te voeren, het wilde met den botten en luyen Amboinees niet gaan, weshalven hy, hier van afziende, zich zelven ſchikte, om de Maleitſche Taal, als de bequaamſte zynde, om hier eenige vrugt by den Inlander op alle deze eilanden te doen, aan te leeren. Egter hield zyn navolger, D. *Sebaſtianus Dankaarts* het in 't eerſt ook daar door, dat die goede Heer *Wiltens* hier in niet wel beraden, en dat het beter, en ook mogelyk voor hem geweeſt was, de Nederduitſche Taal in te voeren, zoo hy maar wat langer aangehouden had; dog de tyd heeft hem al mede anders geleerd.

Waarom men niet tot de Ambonſche Taal overgeſlagen is.

Mogelyk zal zich iemand verwonderen, waarom deze Heer niet liever de Ambonſche Taal, alzoo dit de moeder-Taal hier was, heeft beginnen te leeren; maar zekerlyk heeft hy dit nagelaten, om dat men niet alleen op ieder eiland byna een andere Ambonſche Taal, of een andere Dialect, en Tong-val heeft, maar om dat die zelfs op 't eiland Amboina, en waarſchynelyk mede op de andere eilanden, zoo verſcheiden van den anderen (gelyk ik zelf menigmaal ondervonden heb, en van anderen voor my al aangemerkt is) geſproken werd, dat zy om de Ooſt en om de Weſt van dit eiland geheel andere woorden in een reden gebruiken, die zoo veel verſchillen, dat zy malkanderen aldaar geenzins en nog veel minder op de verder afgelegene Weſter-eilanden, in 't Ambonſch konnen verſtaan, en genoodzaakt zyn, om Maleits te ſpreken, als een Taal, die in de gemeene ommegang, ſchoon niet volmaakt, meeſt by alle deze Inlanders verſtaanbaar, en dierhalven van een groote nuttigheit onder hen is. 1615.

Wat door D. Wiltens in de Maleitſche Taal verricht is.

Dit deed dan met reden zyn Eerw. (gelyk dat ook geen een van zyne navolgers oit, dan alleen in later tyd de Heer *Petrus van der Vorm*, in de gedagten gekomen is) van 't Amboineeſch geheel en al afzien, en zich enkelyk maar op de Maleitſche Taal, met zoo veel yver toeleggen, dat hy de zelve niet alleen in korte tyd wel leerde verſtaan, maar ook daar in zeer vloejende na 't begrip van den Inlander begon te Prediken, behalven dat hy ook van zyne Maleitſche Predikatien, veertien in getal, met eenige Formulieren, en ook een Woorden-boek in 't Nederduitſch en Maleitſch (dat door D. *Dankaarts* uitgegeven, en door D. *Heurnius* vermeerderd is) gemaakt heeft, die naderhand door den druk in 't licht gekomen zyn.

Deze Predikatien van D. *Wiltens* wierden in 't eerſt by de Meeſters maar uitgeſchreven, en den Inlander voorgelezen, en zoo tot in 't jaar 1648. (gelyk uit de Voorreden van D. *Heurnius* voor deze Predikatien blykt) gebruikt, wanneer ze eerſt door den byzonderen yver van de Heer *Pieter de Carpentier*, gewezen opper-Landvoogd van Indiën, en toen Bewindhebber der Ooſt-Indiſche Maatſchappy ter kamer Amſterdam, gedrukt zyn.

Deze geſchrevene Predikatien waren zeer lang het eerſte boek, en eenigſte behulpmiddel, waar van zich de Inlander kon bedienen.

Zy handelen over verſcheide gronden van ons Geloove, als, van de Schepping, van de H. Schrift, van God, van de Voorzienigheit Gods, van de Wet, mitsgaders ook van den Uitgang der kinderen Iſraëls uit Egypten.

Aanmerking over 't laag Maleits, by zyn Eerw. gebruikt.

Wel is waar, dat dit laag Maleitſch wel vry ſlecht, en hier en daar ook met eenige Portugeeſche woorden vermengd is; maar men moet aanmerken, dat deze man door het Ys gebroken, en 't zelve toen maar alleen, en zonder hulp van iemand onder zoo grooten Oegſt, gedaan, en zich van de Taal, zoo als zy toen was, en zoo als zy van den Inlander toen gebruikt en beſt verſtaan wierd, bediend, en niet anders gezocht heeft, als om zich maar op de beſte en gemakkelykſte wyze voor dien tragen Landaard verſtaanbaar te maken, alzoo hy daar niet gekomen was, om de Taal, die de Inlander toen gebruikte, te verbeteren (dat immers noit het werk van een Predikant geweeſt is) maar alleen, om hen *Chriſtus* in de Taal, die hy vond, te leeren kennen,

1615. nen, zynde het evenveel, of dat in een gemengelde, of in een zuivere Maleitſche Taal geſchiedde, als hem de Inlander maar wel verſtaan, en als hy de gronden van den Godsdienſt hem beſt daar in uitdrukken kon; latende zich zeer weinig daar aan gelegen zyn, wat ook andere neuswyzen, en Taal-vitters, van zyn gemengeld Maleitſch toen, of naderhand, zouden mogen zeggen, alzoo zyn doelwit niet anders was, dan om *Chriſtus, en dien gekruiçigt*, onder de Amboineezen te leeren, en hen dien door alle mogelyke middelen in te ſtampen.

Daar in was hem *Paulus*, die groote Apoſtel der Heidenen, voorgegaan, die deze zelve drangreden 1 *Cor.* I: 1, 2. tot die van Corinthus gebruikt: *En ik broeders, als ik tot u gekomen ben, en ben ik niet gekomen met uitnemenheit van woorden, of van wysheit, u verkondigende het getuigenis Gods: want ik en hebbe niet voorgenomen iet te weten onder u, dan* Jezum Chriſtum, *en dien gekruiçiget.*

En wat de Taal aangaat, die men behoord te gebruiken, dat leerde hem *Paulus* 1 *Cor.* XIV: 2, 4, 9, 14, en voor al vers 19, dat men in geen vreemde, maar in een Taal, die de gemeinte verſtaat, Prediken moet; welk voorbeeld zyn Eerw., en alle de volgende broeders, die het recht begrepen, en *Pauli* les navolgen wilden, mede opgevolgd hebben, uitgenomen, dat men in de later tyd eenigen van de broeders (gelyk wy op zyn plaats zien zullen) gehad heeft, die met een onverzettelyke drift gewild en gedreven hebben, dat de Predikanten de Meeſters, en die den Inlander, in 't hoog en zuiver Maleitſch leeren moeſten, op dat zy den Bybel, die daar in overgezet wierd, zouden konnen verſtaan. Even als of 't werk der Predikanten was, om een andere Taal, als zy vonden, in te voeren, en als of zy in Indiën gekomen waren, om Taal- en Schoolmeeſters van de Schoolmeeſters, en van den Inlander, en niet om verkondigers van het Euangelium te zyn; daar immers het laatſte alleen, en niets van het eerſte, 't werk van een Predikant is.

De eenvoudige en wakkere Heer *Wiltens* begreep het dus ook zeer wyſelyk, en heeft daarom ook met veel vrugt, na dien tyd, en na dat hy 'er in 't eerſt maar alleen was, in die mengel-Taal onder den Inlander gearbeid; maar wat kon (vooral in die eerſte tyden, toen alles nog op zyn allerruwſt was) een man onder zoo grooten ſchare van Heidenen, Mooren, en naam-Chriſtenen, die nog vol Heidenſche en Paapſche bygeloovigheden waren, helpen? Het is zeker, dat die Heer geen tyd gehad heeft, om die Chriſten-dorpen, 1615. die 'er toen reeds waren, en die wy bevorens onder de Portugeeſche Kerkzaaken opgeteld hebben, nu en dan maar eens te gaan zien, behalven dat hy ook tyd hebben moeſt, om de Maleitſche Taal te leeren, en om zyn dienſt dan in die Taal, die nu nog al vry zwaar voor veelen is, waar te nemen.

Dierhalven ben ik ten uiterſten verwonderd, hoe men dien goeden Heer zoo lang alleen heeft konnen laten, dewyl men zeer wel in Amboina, in Ternate, of op Bantam (daar zich toen nog de Hoofden van Indiën ophielden) en ook in 't Vaderland, bezeffen kon, dat een enkel man daar niet veel vrugt doen kon, vooral, om dat hy ook in de volgende tyd eenige jaaren aan den anderen zoo ſlecht bygeſprongen wierd.

Het eenige, dat men hier op tot verſchooning zeggen kan, is, dat de Heeren in 't Vaderland, en de Hoofden van Indiën, die toen zelf nog geen vaſten Zetel hadden, in die eerſte tyden het hoofd met andere zaaken (alzoo zy het op veel plaatzen te gelyk met hun kleene en verdeelde magt tegen hun vyanden alomme waarnemen moeſten) zoodanig bezet en vervuld hadden, dat het hen onmogelyk was, om hier in Amboina, en elders, de zaaken van den Godsdienſt, zoo als zy 't wel wenſchten, en het die tyden ook wel vereiſchten, gade te doen ſlaan, of om derwaards zoo veel Predikanten, als 'er wel noodig waren, te zenden.

Vermits nu de Heer *Wiltens* tyd moeſt hebben, om de Taal te leeren, en de Inlander ondertuſſchen als toomeloos daar henen leefde, zoo kon hier op niet anders dan een groot verval in de weinige kennis en in de bedorvene zeden, die in die thien eerſte jaaren nog al ſterker te rug gingen, volgen, 't geen hen dan eindelyk niet dan den blooten naam van Chriſtenen overliet, ter tyd toe dat hy in hunne Taal, te weten, in 't Maleitſch, begon te Prediken, en hen een ſmaak van de gronden van onzen Godsdienſt, zoo eenvoudig, als 't laag begrip van den Inlander vereiſchte, en zoo verſtaanbaar, als 't hem immers mogelyk was, te geven, in welke hy ook veel vrugt onder hen, alzoo hy zeer bemind was, begon te doen.

Hoe lang die goede Heer dat gedaan heeft is ons onbekend, alzoo my noit gebleken is, hoe lang hy hier geſtaan heeft; dog 't naaſt ſchynd hy hier tot 't jaar 1621. gebleven te zyn, alzoo hy in 't jaar 1622. op Batavia voorkomt, zonder dat ik egter wete waar zyn Eerw. overleden is.

D. Dankaarts in 't jaar 1618. hier.

De tweede Predikant, die in Amboina quam, was D. *Sebaſtianus Dankaarts*, die in 't jaar 1618. hier verſcheen. Deze is by zyn komſt van oordeel geweeſt, dat men de Nederduitſche Taal behoorde in te voeren, en dat D. *Wiltens*, wat meer moeite behoorde aangewend, en wat meer geduld gehad te hebben, om hen dat in de jeugd in de Schoolen aan te leeren. Hy nam 'er dierhalven een proef af, of hem dit niet beter gelukken zoude; dog hy bevond metter tyd, dat het volſlagen onmogelyk was. 1618.

Dierhalven heeft hy van dien tyd af zyn beſt gedaan, om de lage Maleitſche Taal (als de beſte, waar door men by dezen inlander alomme te rechte geraken kon, zonder iets van 't Amboineeſch te reppen) zoo ras het mogelyk was, aan te leeren.

Wat hy in 't laag Maleits verricht heeft.

Hy vorderde in de zelve ook zoo verre, dat hy in ſtaat raakte van daar in te Prediken, gelyk hy die gemeinte alhier daar in grooten dienſt gedaan, en naderhand ook de Catechiſmus, nevens eenige Formulieren in zeer laag, en verſtaanbaar Maleitſch, dog al mede gemengeld, ten naaſten by van die zelve trant van D. *Wiltens*, hoewel nog wel zoo goed, overgezet heeft, ſchikkende zich in allen deelen, gelyk een recht dienaar *Jezu Chriſti* paſt, na den teederen en zwakken Inlander, en na zyn Taal, zoo als hy die vond, vergenoegd zynde, als hy zich in de zelve maar van hem kon doen verſtaan.

Om nu te weten, in wat ſtaat zyn Eerw. de kerk van Amboina, en den Inlander in opzigt van zyn kennis omtrent de gronden van den Chriſtelyken Godsdienſt, en verder omtrent zyn gedrag en zeden gevonden heeft, zoo hebben wy maar eens mauwkeurig op dit volgende bericht van dien Heer te letten.

Bericht van zyn Eerw. wegens den ſtaat van den Amboinees in opzigt van 't geeſtelyke.

DE Amboineezen, *en hare nabuuren* (zegt hy) Heidenen *zynde, hebben van ouds* (gelyk zy nog meeſtendeel doen) *den* Duivel *gediend.*

Ieder dorp *heeft zynen byzonderen* Duivel; *maar grondige kennis der* Duivelen *en hebben zy ganſch niet, alzoo zy niet eens weten, wat eigentlyk eenen* Duivel *zy, of van waar hy zynen oorſpronk heeft; maar zy dienen iets, dat zy zeggen afkomſtig van de lucht te zyn, waarom ook eenige den* Hemel (die zy *Lanite* noemen) *voor een van de voornaamſte* Duivelen *houden; hoewel* Lentila (*of* Lanit ila) *dat is*, de grooten Hemel, *of* de bovenſte Lucht, *haren opperſten* Duivel *is.*

Dezen dienen zy eenigzins in het gemein, gelyk ook eenen tweeden, dien zy Taulay *noemen, en meer andere, die zy grooter vermogen, dan den gemeenen hoop der* Duivelen, *toeſchryven; maar niet te min zoo heeft ieder* dorp, *en* plaats, *ja elk* geſlacht, *zyn byzonderen* Duivel, *dien zy in 't gemein* Nitoe, *dat is*, quaden Geeſt, *noemen.*

Dezen naam geven zy ook aan eenige afgeſtorvene menſchen, *die eenige moorderyen, tooveryen, of eenige andere diergelyke boosheden gepleegd hebben, welker* geeſten, *of* gedaanten, *zy meinen, dat namaals nog op den aardbodem* wandelen, *en* waaren.

Dezen Nitoe *noemen zy ook haren* Toehan, *dat is*, Heere, *en dat wel te rechte, vermits de groote ſlaverny, onderwerping, en vreeze, waar mede zy aan hem verbonden zyn; gelyk dat in het vervolg nader blyken zal.*

En wegens hunnen Duivelsdienſt.

Als de Duivel *haar op de gewoonelyke wyze verſchynd* (dat zelden gebeurd) *om van haar gediend te werden, of om haar iet te belaſten, of om hen ergens raad in te geven, zoo verſchynd hy hen gemeenelyk niet in eenige gedaante, als, van een* Kaffer, Hond, Slang, *of iet diergelyks, gelyk zy voorgeven, dat hy aan zommige wel verſchenen is; maar hy verkieſt daar toe zekere* perzoonen, *in welke hy verſchynd, door welke hy dan ſpreekt, en hen antwoord, 't geen hy vooral in de drie grootſte* Koningen *van* Leytimor, *te weten, die van* Noeſſanivel, Soya, *en* Kilang, *doet.*

Als zy hem willen roepen, om hen te dienen, of raad te geven, dat geſchied gemeenelyk in een vergadering van veelen, en dat op de volgende wyze:

Zy hebben een Tifa, *of* Trommelken, *daar toe als geheiligd, waar op zy een tyd lang trommelen, ontſteekende eenige* Damars, *of* lichten, *daar by. Ook gebruiken zy verder daar toe eenige* beleezingen, *en* prevelingen *van eenige woorden binnens monds, midsgaders eenige andere* grillen, *terwyl zy ondertuſſchen eenig eeten, drank, en eenige ſnuiſteryen gereed gemaakt hebben, welke den genen, in welken hy verſchynd, eerſt voorgezet werden, om zyn balg daar mede op te vullen, waar na 't overige aan de verdere vrienden, die daar omtrent zitten, omgedeeld werd.*

Dit is een eerbiedigheit, die zy hem meeſt in alle andere voorvallen, al verſchynd hy hen juiſt niet, gewoon zyn te bewyzen, als by voorbeeld, wanneer zy raadplegen of bitsjaaren, timmeren, thuinen, planten, zaajen, of iet diergelyks, willen ondernemen; zullende zelf geen boom beginnen te tyfferen, *of iet diergelyks te doen, of zy zullen hem eerſt iets brengen, om hem te verbidden, dat hy hen dog niet hinderen wil. Ook voegen zy 'er gemeenelyk*

1618. *lyk een* Matacauw, *of* bezweer-middel (van den *Duivel*, zoo zy meinen ingeſteld) *by, ten einde niemand zoo ſtout zy, van 'er de hand aan te ſlaan, waar voor zy ook uitnemend bevreeſt zyn.*

Zy ſteeken gemeenelyk keerſſen, of lichten, in hun huis op zekere plaats aan, zettende hem eeten en drinken voor, dienende hem daar gemeenelyk, als hy hen niet verſchynd; hoewel zy dat genc, 't welk zy hem voorzetten, daar na zelf opeeten, zynde het genoeg, dat het hem opgeofferd is, hoewel zy nog altyd daar iets voor hem laten overblyven, gelyk ik zelf menigmaal gezien heb.

Dat de Duivel *over hen groote macht heeft, is zeker, vreezende hem als een, die hen quaad doen, en ſchade toebrengen kan, alzoo zy gelooven, dat 'er geen quaad, dan door hem, geſchieden kan, om 't welke te voorkomen, zy gewoon zyn hem aan te bidden.*

Als het hen hier of daar in tegenloopt, zoo zyn zy zeer bekommerd, om hem weêr te verzoenen, dat zy trachten te doen, door in alles zeer naauwkeurig zyne bevelen op te volgen; hoewel hy zomtyds dingen van haar eiſcht, die in ganſch Ambon *niet te bekomen zyn, 't geen zy dan weêr door een andere opgelegde ſtraf hoeten en verbeteren moeten. En al doen zy dat dan, zoo zyn zy altyd nog al bekommerd, dat hy haar egter met ziekten, en andere ongelukken, plagen zal, om dat zy zynen eerſten eiſch niet volbragt hebben. Komt dan ondertuſſchen iemand van hen te ſterven, zoo geeft hy voor, dat daarom gedaan te hebben, leidende dus deze blinde menſchen elendig om den thuin. Werd iemand nu hier of daar ziek, zoo beloven zy hem een* kind, *of* iemand anders, *tot zyn dienſt; en zoo iemand kort daar op gezond werd, zoo koopen zy een* Slave, *al zouden zy 'er nog zoo veel toe bekoſtigen, die dan naderhand hem eigen blyft, en geſtadig tot zyn dienſt gebruikt werd. Komt de zieke te ſterven, zoo geeft hy voor, dat zy hem niet genoeg gediend, nog geeerd hebben.*

By hen zyn geen Feeſten, Bruiloften, *of* Maaltyden *van eenig belang, of hy werd 'er gediend, en heeft 'er zyn deel af, makende uitdrukkelyk voor hem zekere* Lego Lego beſar, *zynde een groote* ronden dans, *by welke zy hem uitnemende met danſſen, ſpringen, en zingen, eeren, dat niet alleen eenige dagen, maar zelf twee of drie weeken aan een, dag en nacht by hen duurt.*

Zy hebben ook een manier van Beſnydenis, *die men niet vernemen kan, waar van daan zy haar oorſpronk heeft. Dit kan ik 'er alleen af getuigen, dat ik wel heb hooren zeggen, dat de* Ambonſche *vrouwen met geen man, die op hare wyze niet* beſneden *is, zouden willen te doen hebben.*

Deze Beſnydenis *geſchied aan* knegtken[s] *van* elf, twaalf, *of* dertien, *jaaren, niet op de wyze der* Mohhammedaanen (die de geheele voorhuid afſnyden) *maar door 't bovenſte van de* voorhuid *alleen door een* rietje, *'t geen daar toe gemaakt is, te doen ſplyten.* 1618. Wyze van Beſnydenis.

Dit is wel zekerlyk een bygeloovige daad, al mede van den Duivel *onder hen ingeſteld; dog waar van de rechte grond ons tot nog toe onbekend is, aangezien zy 'al hare zaaken voor ons verborgen houden.*

Onder hare bygeloovige plegtlykheden in 't Huwelyk *zullen zy hem al mede niet vergeten, alzoo zy anders geen* zegen *zouden hebben. Als hare kinderen genegen zyn om te trouwen, zoo bied de vader van de* Bruidegom *aan dien van de* Bruid, *eenige* Gongen, Kleeden, Goud, *nevens eenige andere dingen, by hen in weerde, en dat op den eiſch by de ouders van de* Bruid *gedaan. Na 't geven van deze goederen geeft de vader van de* Bruid, *of iemand van hare vrienden, een* Maaltyd, *waar op men niet weinig danſt, ſpringt, zingt, en vrolyk is, vergetende geenzins om den* Duivel, *en zyn deel, te denken. Hier mede is dat* Huwelyk *beveſtigd, hoewel het ook zeer licht om de minſte beuzelingen van hen weêr verbroken werd, gietende de vrouw maar eenig water op de voeten van haar man* (quantzuis tot afwaſſching van de ſmette, door hare byeenkomſt veroorzaakt) *waar op dan de* Bruidsſchat *maar wederom gegeven, en zy weêr op nieuw te koop geſteld werd.* En Huwelyk.

Zy hebben ook zekeren zeldzamen Eed, *al mede van den* Duivel *herkomſtig, dien zy* Matacau *noemen. Hy beſtaat hier in, dat zy een kom met water nemen, waar in zy eenig* Goud, Aarde, *en een* Kogel, *werpen, ſtekende de* tromp *van een* Muſquet, *en de* punt *van een* Piek, Swaard, *of* Sabel, *'er in. Hier van moet hy, die den* Eed *doen zal, onder het prevelen van zekere woorden, waar by hy al de* vloeken, *hier in beſloten, over zich zelven wenſcht, drinken, roepende daar over zeer plegtelyk haren* Lentila, *of* opperſten Duivel, *aan.* Eed.

Onder hen zyn ook Swanggis, *dat is,* Tooveraars, *of* Vergiftigers, *die zy uitermaten haaten, en vervolgen, doodende zeer licht iemand, waar op zy maar eenig quaad vermoeden daar van hebben, en niemand van zyn geſlacht verſchoonende, gelyk zy ook noit daar aan zullen trouwen Wanneer iemand van hunne vrienden ſterft, zoo zullen zy 's nachts met* Schild *en* Swaard *daar by waaken, om den dooden tegen deze* Swanggi *'s te bewaren, en om te beletten, dat die 't* hert *van den* dooden *niet komen* opeeten, *gelyk zy voorgeven wel geſchied te zyn.* Tooveraars.

De

1618. Hunnen aard, &c.

De Amboineezen *zyn een trouwloos, vreesagtig, kleen-hertig, bot, en onleerzaam volk, dat ganſch niet nieuwsgierig is om iets te onderzoeken, of te leeren.*

Zy begraven hunne ſchatten, en beſte kleederen in de aarde.

Zy weten van geen Schriften, Letteren, Tyd-rekeningen, *of* Geſchiedeniſſen, *zynde hare herten eenelyk op het* Viſſchen, Thuinen, *en vooral op haren* Nagel-Oegſt, *gezet.*

Hare liefde tot malkanderen is in verre na zoo groot niet als tot hare kinderen, die al te verre gaat, alzoo zy die zeer zelden ſlaan, en liever van hen een ſlag lyden, dan hen die geven zouden; gelyk ik *dat zelf wel gezien heb.*

Zoo de Duivel *hen niet plaagde, zy zouden hem ook nooit dienen, en erger, dan de beeſten, leven. Het is dan uit vreeze, en niet uit liefde, dat zy hem dienen, en een eere bewyzen, die de* Portugeezen *door al haren yver niet hebben weten uit haar te krygen, gelyk zy ook tot nog toe vol van die* grillen, *en* Duivels-dienſten, *zyn.*

Traagheit van den Inlander om kinderen te laten leeren.

Onder ons *zyn zy niet minder traag, dan bevorens, in de* Godsdienſt, *latende hare jeugd tot haren mondigen dage toe in onkunde van den zelven opwaſſchen, 't geen daar van daan komt, om dat zy die geheel en al tot hare* Viſſcheryen, Thuinen, *en* Nagel-Oegſten *gebruiken, en zeggen, dat zy die onmogelyk tot het* Schoolgaan (ſchoon de Maatſchappy al de koſten daar af draagt) *konnen miſſen.*

Zedert de verovering van 't Kaſteel *is hier wel een* Schoole *geweeſt, even eens, gelyk als onder de* Portugeezen, *maar gelyk die dan eens wat aan-, en dan weêr eens wat afgenomen heeft, alzoo is zy eindelyk zoodanig te niet geloopen, dat zy by myn komſt hier, in 't* jaar 1618, *'er niet meer te vinden, en een* Pakhuis *van touwen, zeilen, en andere prullen, geworden was. Daar waren voor dezen eenige* Jongens *geweeſt* (nu jongelingen van in de twintig jaaren zynde) *die al vry wel leezen, ſchryven, en zommige de* Duitſche Taal *al vry wel ſpreken konden, alzoo die* Taal *in de* Schoole *altyd gebruikt is; maar na dat deze borſten uit de* School *geraakt zyn, zoo heeft men dit goede in hen niet aangequeekt, nog voortgezet, waar door zy metter tyd alles weêr vergeten hebben.*

De Eerw. Caſpar Wiltens, *myn* Amptgenoot (Zalr. Memie.) *had kleene hope van dat men in de* Duitſche Taal *by den* Amboinees *iet zou konnen vorderen, dog hy heeft daar omtrent qualyk geoordeeld. Omtrent drie maanden geleden had den Heer* Landvoogd van Speult, *ter order van den* opper-Landvoogd *van* Indiën, *de Heer* Jan Pieterszen Coen (die hier in 't jaar 1619. geweeſt is) *eenige van deze* jongelingen (zynde thien in getal) *tegen drie* Ryksdrs. *ter maand voor ieder, aangenomen, t^en einde de zelve zich verder in de gronden van onzen* Godsdienſt *zouden laten onderrichten.* 1618.

Preuve van zyn Eerw. om hen Duits te leeren verſtaan.

Ik *heb die laſt op my genomen, houdende tweemaal daags* School. Ik *bevond in 't eerſt dat zy alles byna vergeten hadden; dog heb in de tyd van drie maanden zulken verandering, door neerſtig en grondig onderwys, in hen gevonden, dat men het naauwlyx gelooven zoude. Deze verſtonden het* Duitſch *reeds zoo wel, dat zy my byna op alle myne vragen zeer wel wiſten te antwoorden, hoewel zommige nog wat kromtongden, dat zy metter tyd, als men 'er hen maar aan houd, wel verleeren zullen. Van deze borſten, en andere op die grond aangequeekt, zal by aanhouding zeer goede vrugt hier, en vooral op de buiten-plaatzen, te hopen zyn, ten einde zy den* Amboinees, *die vry wat buitenſporig daar leefd, wat meer in toom houden, en hen aanzetten mogen, om hare eerſte* Echt, *die zy zeer licht verlaten, wat beter te houden; om 't welk hen wat beter te doen nakomen, zoo heeft den* Heer van Speult *daar een boete van honderd* Ryxdrs. *op gezet, daar zy wel geweldig* (als was dit een groote ſlaverny, daar aan zoo gebonden te zyn) *tegen knorren; maar dit diend egter geweldig tot hare ſtichting, waar toe ook voornamentlyk de bezoekingen en beſchouwingen van deze* eilanden *wat dikwils van nooden zyn.*

Deze jongelingen *zullen ook metter tyd tot* Schoolmeeſters *konnen gebruikt werden; dog zy moeten de leerlingen vooral ook in de* Maleitſche Taal *oeffenen, alzoo alle de onderrichtingen die zy van ons ontfangen konnen, 't zy ſchriftelyk, 't zy mondelinge, in het* Maleitſch *moeten geſchieden.*

Dat in 't eerſt wat geleek, dog naderhand zeer afviel.

De vervallene Schoole, *van welke* ik *te voren ſprak, is den* 14^den Maart *weder opgericht, beſtaande toen in acht of tien kinderen, die daar na uit vreeze in 't eerſt wel tot dertig of veertig aangroeiden.*

Onder de zelve waren 'er eenige van die gene, van welke ik *aanſtonds geſproken heb, die, nog maar ten halven gekomen zynde, alles weêr vergeten waren; zoo dat zy geen een* Gebed *opzeggen, en geen eene vrage beantwoorden konden.*

Dit hield men zoo wel eenige tyd aan; dog veel kinderen zakten ſtillekens weder af, en als men de ouders hier over aanſprak, zoo klaagden zy geweldig over hare armoede (gelyk al wat waar is) *betuigende, dat zy hare kinderen in hare* Thuinen, Nagel-Oegſten, Viſſcheryen, *en* Huishouding (alzoo zy geen magt hadden om Slaven te koopen) *hoog-noodig hadden en niet miſſen konden, om die ter* Schoole *te zenden.*

Ik

1618. Ik *ſtelde hen egter geſtadig de hooger noodzakelykheit van 't ſchool-gaan harer kinderen voor oogen, belovende hen by de komſt van de Heer* Coen *voor hen te zullen ſpreken.*

Ryſt-Chriſtenen hier in 't jaar 1619.

Deze Heer opper-Landvoogd *van* Indiën *is daar op in* February *in 't* jaar 1619. *hier verſchenen; op welke tyd* ik *by een verzoekſchrift aan zyn* Edelheit *den ſlechten ſtaat van deze* Amboineezen *vertoond hebbe, die daar op de goedheit gehad heeft, om aan ieder kind, dat neerſtig ter* Schoole *quam, een* pond Ryſt *daags toe te leggen; mits dat zy, niet verſchynende, ook niets zouden genieten.*

Dit dede de School *ten eerſten tot* zeſtig *of* zeventig *kinderen aangroejen; weshalven men die ouders, die toen hare kinderen na de* School *wel zenden, en uit hare* Thuinen *ook wel miſſen konden, toen zy 'er zoo veel* Ryſt *voor trokken, zedert* Ryſt-Chriſtenen *noemde.*

Eenige van haar konnen nu al zeer wel leezen, de meeſte ook het Vader Ons, *de* Thien Geboden, *'t* Geloove, &c. *in 't* Duitſch *vry wel opzeggen, en daar is, zoo men op deze gronden voortgaat, metter tyd iets goeds van hen te hopen, dat van nog veel meer vrucht wezen zou, zoo men de kinderen geheel en al onder ons, en voor een tyd van hare ouders afbouden kon, alzoo zy dan onze zeden en de gronden van onzen* Godsdienſt *te beter leeren, en die van hare* Duivels-dienſt, bygeloove, *en* Afgodery, *metter tyd geheel en al eens afleggen zouden. Te wenſchen zynde, dat* God *het licht der* waarheit *hoe langs hoe meer over deze blinde en van den* Duivel *elendig misleide menſchen eens recht wil laten opgaan.*

Daar ziet gy nu in wat ſtaat de Amboniſche Kerk, en School, by de komſt van dezen Heer, en hoe die zoo verre vervallen geweeſt zy, dat de Amboineezen toen maar Chriſtenen met den bloten naam, en nog waarlyk rondom Heidenen vol bygeloof en Duivels dienſt geweeſt zyn; hoewel men geen reden had, om zich daar over te verwonderen, alzoo 'er bevorens maar een Predikant onder zoo veel duizenden Heidenen en Mooren, en deze Heer tot in 't jaar 1622. ook maar alleen hier geweeſt is, dat zeer weinig vrugt heeft konnen geven; ſchoon beide deze Taalkundige Heeren ieder hun beſt genoeg gedaan hebben, om den traagen en yverloozen Amboinees tot meerder kennis van de gronden van den Hervormden Godsdienſt, door de gemakkelykſte weg, die zy bedenken konden, op te leiden; dog het waren in die tyd nog Ryſt-Chriſtenen, die alles maar om den broode, en niet uit zucht voor onzen Godsdienſt, deden; gelyk dat de volgende tyd nog klaarder geleerd heeft.

In 't jaar 1620. vertrokken van hier weder eenige Princen, of kinderen der Grooten in Auguſtus na Holland met den opper-Koopman, de Heer *Artus Gyſels.* De eene was *Marcus de Roy*, zoon van *Emanuel*, Koning van Kilang; de tweede was *Andrea de Silva*, zoon van den Koning van Soya; de derde, *Laurens Fretis*, van Hative; en de vierde, *Laurens Queljo*, van Halong, nevens eenen *Jan Tak*, de zoon van *Jan Tak*, een Hollander, die met een vrouw uit Hative getrouwd, en lange tyd Schoolmeeſter van alle de dorpen aan het Kaſteel geweeſt was.

In 't jaar 1620. weêr eenige Amboniſche Princen na Holland.

Zy vertrokken met den voornoemden Heer, en quamen elf jaaren daar na alle (uitgenomen *Laurens Queljo*, die in Holland ſtierf) met dien zelven Heer weder hier.

In dit jaar 1620. was 'er nog maar een Meeſter over alle de dorpen aan 't Kaſteel.

Hoe die van Noeſſa Laoet, en anderen, in 't jaar 1621, by de komſt van de Heer *Jan Pieterszoon Coen*, na dat hy Banda veroverd had, bekenden door Kimelaha *Hidajat* zeer vervolgd en tot afval gebragt te zyn, haalen wy hier maar met een letterken aan, alzoo dat bevorens, by ons in 't verhaal van de zaaken van Amboina, onder dat jaar al omſtandig getoont is.

De Noeſſalauwers in 't jaar 1621. door Hidajat vervolgt.

De Heer *Dankaarts* nu, 't zyne hier gedaan hebbende, is in 't jaar 1622. na Batavia vertrokken, alwaar hy, buiten 't vorige in Amboina verricht, tot verder nut van die kerke, den Dictionarium, of het Woorden-boek van D. *Caſpar Wiltens* overzien, en in order gebragt, en ook met een Maleitſch en Duitſch Woorden-boek (daar 't eerſte maar in 't Duitſch en Maleitſch alleen was) zeer vermeerderd, en een menigte van Ternataanſche en Portugeeſche woorden, nevens een korte Grammatica, 'er by gevoegd heeft, welk werk in 't jaar 1623. in 's Gravenhage by de Weduwe en Erfgenamen van *Hillebrand Jacobszen van Wouw*, Drukker van haar Hoog-Mogende, gedrukt, gelyk dat naderhand volgens een Exemplaar, dat ik 'er af had, in 't jaar 1706. door D. *Andreas Lambertus Loderus*, 's Compagnies- en Stads-drukker tot Batavia, na-gedrukt is.

D. Dankaarts vertrek van hier in 't jaar 1622. en 't verdere door zyn Eerw. verricht.

Om nu te weten, wat voor een zoort van Maleits ook deze Heer onder dezen Inlander gebruikt heeft, zoo is dat niet alleen klaar genoeg voor de Taalkundigen uit zyne overzetting van den Catechiſmus, en uit dit zyn Woorden-boek

1622. te zien; maar om dat veelen daar uit niet konnen oordeelen, vermits zy het Maleitſch niet verſtaan, nog het onderſcheid tuſſchen hoog of laag Maleitſch weten, zal het niet ondienſtig wezen eens te laten hooren, wat hy daar af in de Voorreden voor zynen Dictionarium in het Nederduitſch zegt, op dat iedereen in ſtaat zy (en vooral veelen alhier, die voorgeven, dat 'er geen hoog nog laag Maleits, en dat 'er maar eene en de zelve Taal is, die de een dus, en de ander zoo uitſpreekt) om uit de onpartydige woorden van dezen Heer (byna een geheele Eeuw te voren even zoodanig, als ik zoo menigmaal gedaan heb, voorgeſteld) te oordeelen, of men, om eenig voordeel aan den Inlander te doen, zich niet van de lage, ſlegte, en gemengelde Taal (alzoo zy die beſt verſtaan) bedienen, en of men dierhalven de hooge en zuivere Taal niet daarom alleen (om dat zy by hen onverſtaanbaar is) geheel en al verwerpen moet. Hy begint dan aldus:

Aan den Chriſtelyken LEZER.

Het laag Maleits by zyn Eerw. mede gebruikt, en waarom.

DE Vocabularia, *waar van de eene het* Duitſch, *en de andere 't* Maleitſch, *voor heeft, welke* UL. *alhier gemeen gemaakt werden, heb* ik *niet wel konnen van my geven, zonder eerſt eenige waarſchouwing, tot beter verſtand der zelve, voorhenen te zenden. Daar op* Chriſtelyk *verzoeke rypelyk, en zonder drift gelieve te letten. De eerſte daar het* Duitſch *voor ſtaat, is meeſt, dog in het ruige, byeen vergaderd, en de andere ten deelen van den Eerw.* Caſpar Wiltens, Zalr. Memorie, *en van hem in* Ooſt-Indiën *eenige* Perzoonen gecommuniceerd, *daar van zommige, zoo met, als zonder zyn* E. *kenniſſe,* Copye *hebben getrokken, en de zelve wederom eenige anderen medegedeeld, daar van my, in de zelve* quartieren *zynde, ettelyke voorgekomen zyn, die ik bevond te wezen ganſch* incorrect *en ook* incompleet, *nogtans van een ieder zoo zeer geacht, en begeerd, dat my dacht daar wat meer in te ſteken, als* ik *toen zelfs, vermits myn verſche aankomſt, en* inperfectie *in de* Tale *aldaar, wel oordeelen konde: Overzulks, na dat* ik *tot beter kennis was gekomen, my genoodzaakt vond, om de zelve te overzien, 't gene daar in misſteld vond, te* Corrigeeren, *en eindelyk na myn gering vermogen, 't geen daar in ontbrak, voornamelyk in de gene, daar het* Maleitſch *voor ſtaat, te* ſuppleeren. *Het welke volbragt, en eenige ervarene* perzoonen *in de* Maleitſche Taal *getoond hebbende, zoo ben* ik *van de zelve verſcheide reizen vermaand, en aangezocht, om de zelve de Drukkery te onderwerpen, op dat zy een ieder gemeen zouden mogen* 1622. *gemaakt werden, oordeelende, dat de zelve zeer dienſtig zouden konnen wezen voor de gene* (voornamentlyk die eerſt aankomen) *welke de eilanden van* Amboina, Banda, Molukken, *en* Java, frequenteren, *in welke plaatzen de* Maleitſche Taal (hoewel imperfect) *meeſt gebruikt werd, gelyk ze* UL. *hier in dit gering werk werd vertoond.* Ik *weet wel, en bekenne zeer geerne, dat daar in van de gene, die de grondige kennis der rechte* Maleitſche Tale *hebben, vele woorden eigentlyker zouden konnen uitgedrukt, en ook eenige* gecorrigeerd *werden, dog en zoude als dan* (gelyk door myne ordinariſche Predikatiën, die my de goede God, als zyn onwaardig dienaar eenige jaaren op Amboina heeft laten exerceren, wel bevonden hebbe) *van de inwoonderen der eilanden voorſchreven* (voor de welke God de Heere nu een wyde deure tot de kenniſſe des H. Evangeli geliefd heeft te openen) *niet konnen verſtaan werden; zulx dat dienſtiger hebbe geagt te blyven by 't gene, dat wete van haar wel verſtaan werd, en, zoo* Wiltens *voornoemd, als* ik, *meeſt uit haar eigene monden hebben geleerd. Invoegen dat myn oogmerk in 't minſte niet en is geweeſt, hier een* perfect *of* zuiver Maleitſch *geſchrift te ſtellen, en te* corrigeeren, *het gene dat alreede by de Heeren* A. Ruyl, *en* F. Houtman *gedaan was, maar hebbe ſimpelyk gezien op 't gene my noodig dacht te wezen tot voortplanting van de eere en leere* Chriſti (daar toe, als gezegd is, de milddadige God eenen goeden toegang verleend heeft, en myns oordeels, deze Vocabularia, zoo als zy geſteld zyn, zeer vorderlyk zullen wezen.)

Voorts zal den Chriſtelyken Lezer *gelieven te weten, dat alle de* Maleitſche *woorden, die in dit werk gebruikt werden, niet en zyn geſteld, gelyk ze de rechte* Maleyen *in hare ſchriften geſpeld ſtellen* (want zulks groote difficulteit voor de leerluſtigen zoude veroorzaaken) *maar wel gelyk zy ze meeſt, en de inwoonderen der* quartieren voornoemd (daar op ik alleen gezien hebbe) *in allen deelen* pronunticeren. *Dat meine den leergierigen* Lezer *van veel zwarigheids zal ontlaſten.*

Wyders zoo hebbe boven de Syllaben, *die* geproduceerd, *of lang uitgeſproken moeten werden, daar het my dacht noodig te wezen, geſteld* accenten, *daar noodig dienden op gelet te werden.*

Hier benevens zoo zyn 'er ook eenige woorden in de eerſte Vocabularia, *daar 't* Duitſch *voor ſtaat, welkers breeder verklaring in de tweede, daar 't* Maleitſch *voor ſtaat, uitgedrukt werd. Des den* Lezer *tot de zelve werd gewezen.*

En

1622. *En alzoo op de plaatzen voorſchreven van de inwoonderen veele harer eigener woorden onder 't goede* Maleitſch *werden vermengd, als mede eenige* Portugeeſche *woorden* (die de zuivere Taal zeer verbaſtaarden) *zoo hebbe de zelve na vermogen* geſeligeerd, *en hier agter aan* apart *geſteld. Alles tot wegneming van 't geen zwarigheit voor den* leerluſtigen Lezer *zoude mogen* cauſeeren, &c.

Den al uwen in Chriſto

Sebaſtianus Dankaarts.

Uit deze Voorreden dan ziet men middagklaar (zoo men niet alwillens blind zyn wil) dat 'er een recht en zuiver Maleitſch is, dat de rechte Maleyers in hare ſchriften gewoon zyn net te ſpellen; maar 't welk die van Amboina, Banda, als ook die in de Moluccos, en op Java, niet verſtaan, en aan de andere zyde een baſtaard Maleitſch, dat met eenige Ternataanſche, en Portugeeſche woorden gemengeld is, 't geen die Inlanders wel verſtonden. Dat hy, en zyn vorig mede-amptgenoot, dat klaar ondervonden, en daarom alleen die eerſte Taal, ſchoon beter en zuiverder, verworpen, en zig volſlagen aan de laatſte, ſchoon ſlechter, en qualyk geſpeld (dat immers aan 't verſtaan niet geeft) gehouden had.

Zoo by zyn Eerw., als naderhand by den Schryver, gebruikt.

Het komt dan op de woorden van hoog en zuiver, of laag, gemengeld, en baſtaard-Maleitſch (dat wy volſlagen toeſtaan) niet aan, maar enkelyk, en alleen, op 't woord van Maleitſch, dat verſtaan, en Maleitſch, dat niet verſtaan werd.

Zulk een tweederlei Maleitſch was 'er toen al bekend, gelyk hier blykt. Zulk een onverſtaanbaar (ſchoon in zich zelven anders beter) Maleitſch wierd toen al verworpen, en 't gemengeld, als beſt verſtaanbaar, alleen gevolgd.

Ik heb dit hier nu wat breeder onder dit jaar, als toen zynde voorgevallen, voorgeſteld om dat het ons in de volgende tyd byzonder dienen, en een waarheit, by ons hier na op die zelve grond ter neder geſteld, zonderling ſtaven, en aan de ganſche wereld toonen zal, dat wy niet anders, dan de zuivere waarheit hebben omhelſt, wanneer wy haar voorſtelden, dat by den Amboinees met een overzetting des Bybels in deze lage of gemengelde Maleitſche Taal zeer veel vrugt was te doen, alzoo die Taal by hen verſtaanbaar, en dat het de ongerymſte zaak ter wereld zyn zou, hen een Bybel in de hooge, of zuivere Taal, die zy niet verſtaan (want anders en behoefden zy die niet eerſt aan te leeren, gelyk die voorſtanders van dat hoog Maleitſch volmondig in een brief van den 31ſten January des jaars 1694. van die van Batavia aan den Kerkenraad van Amboina zeggen, en dat wy op zyn tyd en plaats breeder toonen zullen) op te dringen. 1622.

In 't jaar 1622, den 10den January, vond men in Kerkenraad van Batavia goed den Heer opper-Landvoogd, en de Heeren Raaden van Indiën voor te dragen, hoe 't noodig was, D. *Adriaan Jacobszoon Hulſebos*, Predikant tot Batavia, eens voor een ſpringtocht na Amboina te zenden, om aldaar met goedvinden van den Kerkenraad, en de Regeering, het noodige te verrichten. Hier op is hem den 24ſten door den Kerkenraad van Batavia op goedkeuring der Hooge Regeering, vollemacht gegeven om te gaan zien, hoe het in de Ooſterkerken toen geſteld was. D. Hulſebos in 't jaar 1622.

Hy vertrok den 1ſten February daar aan met het ſchip de Eendracht na Amboina; dog is in het inloopen van het gat, of den inham, nevens eenige andere perzoonen verdronken. Hier verdronken.

Een droevig einde voor een man, die bevorens reeds zoo veel rampen had uitgeſtaan.

In 't jaar 1623. is hier van Batavia gekomen D. *Jacob Antoniszoon Dubbeldryk*. Deze droeg zich hier zoo ſlecht, dat men op Batavia al beſloten had D. *Dankaarts* herwaards weêr voor een tyd met volle magt te zenden, en dezen *Dubbeldryk* op te ontbieden, ten ware dat hy zich ondertuſſchen, na 't oordeel van den Amboniſchen Kerkenraad, mogt komen te beteren; dog hy wierd, wel verre van zich te beteren, in 't jaar 1625. in October over ergerlyk leven op Batavia van 't Avondmaal gehouden, gelyk hy ook in dat zelve jaar uit Amboina derwaards vertrokken is. In 't jaar 1623. D. Dubbeldryk hier. Wegens ſlecht gedrag in 't jaar 1625. na Batavia gezonden.

In 't jaar 1624. was hier de eerſte Chineeſche Kapitein een Chriſten, en na den Heer Landvoogd *Herman* genaamd, zynde de eerſte Chriſten van dit volk hier. Een Chinees Kapitein werd Chriſten.

In 't jaar 1625. quam hier D. *Joannes du Praat*, van Keulen, uit wiens ſchryven aan den Bataviſchen Kerkenraad uit hare Kerk-beſluiten van den 25ſten September blykt, dat hy hier een Kerk had opgericht. In 't jaar 1625. D. du Praat hier.

Ook was met hem de Krankbezoeker, *Herman Bruyning*, herwaards vertrokken, buiten welken hier nog een Krankbezoeker, *Adriaan Gysbertszoon*, met de Naſſauſche vloot gekomen, en op welke toen ook een Predikant D. *Jan Hermanszoon Follinus* was, die na hier eenigen tyd geweeſt te zyn, met die vloot weder vertrokken is. En D. Follinus.

1625. Ook D. Vitriarius.

Ook leze ik in dit jaar den 25ſten Auguſtus van eenen D. *Wouter Melchiorszoon Vitriarius*, die met de Naſſauſche vloot hier ook ſchynt gekomen te zyn, en die van de Ambonſche en Bandaſche Kerken op Batavia een net bericht overgeven zoude.

D. Rogerius Henrikszoon hier op Honimoa gelegt.

In dit jaar quam hier ook D. *Rogier Henrikszoon* als Predikant, die op Honimoa gelegt is, en op Oelat den Maleitſchen dienſt waargenomen heeft, onder den welken ook als eerſte Schoolmeeſter, *Thomas Rodrigos* ettelyke jaaren geweeſt is.

D. Dubbeldryks zaak.

Over *Dubbeldryk*, die ook in Amboina al van 't Avondmaal gehouden was, wierd den 14den October op Batavia beſt geoordeeld, hem na 't vaderland te zenden; dog zyn zaak wierd daar aan twee Gevolmagtigden uit den Kerkenraad, D. D. *Heurnius*, en *Vitriarius* gezet.

In 't jaar 1626. D. Vitriarius hier geplaatſt.

In 't jaar 1626. komt D. *Wouter Melchiorszoon Vitriarius* hier als Predikant; maar D. *Rogerius* is dit jaar vertrokken, hoewel andere zeggen, dat hy 't jaar daar aan eerſt na Batavia ging.

In 't jaar 1627. Ruthenius hier.

In 't jaar 1627. wierd de Proponent, *Henricus*, of *Iſaak Ruthenius* hier by D. *du Praat* gelegt, om Maleitſch te leeren.

Men had te dezer tyd hier wel twee Predikanten; maar van D. *du Praat* blykt uit het bericht van den Heer Commiſſaris, *Gillis Seyſt*, dat hy toen nog geen werk van die Taal gemaakt had, en van D. *Vitriarius* werd van hem niet eens gerept; maar wel van D. *Rogier Henrikszoon*, dat die zocht na 't vaderland te gaan.

Staat der Schoolen, &c.

Hy zegt ook, dat 'er toen op Amboina zeſtien Schoolen waren, waar in de kinderen ook zeer toenamen, en veel Duitſch ſpraken; dog men klaagde in de zelve zeer over gebrek van Papier, en Pennen; als mede dat die kinderen, tien of elf jaaren oud zynde, uit de Schoolen genomen wierden, en dan weêr alles, wat zy wel geleerd hadden, vergaten.

Twee van deze Schoolen waren aan 't Kaſteel, de eene in Hative, hebbende een Hollandſchen en een Ambonſchen Meeſter, die aan tachtig kinderen onderwys gaven. De andere was in Soya, en zeſtig kinderen, onder haren Meeſter, *Laurens Tenoek*, ſterk.

Deze kinderen wierden zeer wel in de Duitſche Taal geoeffend; dog hadden moeite, om ze te leeren ſpreken. 1627.

Men had vier Schoolen in 't gebergte, te weten, op Hateläe, Nako, Kilang, en Ema, ieder onder een byzonderen Meeſter. Aan de overzyde van 't Kaſteel had men zes Schoolen, te weten, op Alang, Liliboy, Hatoe, Roemah Tiga, Baguwala, en Soeli, alwaar, gelyk ook op de vorige dorpen, Sondags eenige Gebeden gedaan wierden.

Op het eiland Noeſſa Laoet waren 'er ook twee, een op Titaway, en een op Ameth, alwaar een Hollandſche, en een Ambonſche Meeſter was, en op welke dorpen ook eenige kinderen van de naburige dorpen quamen.

Op 't eiland Oma, of Bowang Beſi, waren 'er ook twee, een op 't dorp Oma, en een op Aboro, onder twee Ambonſche Meeſters.

Op de andere eilanden waren nog agttien Schoolen, zonder Meeſters; dog alle Chriſtenen, die niet aan 't Kaſteel, of op 't gebergte, maar op de eilanden woonden, hebbende nog weinig kennis van 't ware Chriſtelyk Geloove, en waajende nog met alle winden, dat ook niet te verwonderen was, alzoo hen 't Evangelium weinig verkondigd wierd, de Schoolmeeſters zich nog niet al te wel konden uitdrukken, en om dat de Inlander zyn Heidenſche zeden en manieren nog zoo qualyk verlaten kon; dog al de hope was op de jeugd, en in 't toekomende; egter, hoe ſlecht het met deze naam-Chriſtenen was, zoo kon men met hen nog veel beter, dan met de Mooren, omgaan.

Men arbeidde in deze tyd ook nog ſterk om de Duitſche Taal in te voeren; dog men bevond eindelyk, dat alle moeite te vergeeffch was.

Die van Larike, en Wackaſihoe genegen tot 't Chriſtendom.

In dit zelve jaar 1627. waren die van Larike en Wackaſihoe zeer wel genegen om Chriſten te werden, en by den Kerkenraad alhier al beſloten, om een Proponent, of Krankbezoeker, derwaards te zenden; dog het wierd door die genen verzuimd, die dit behoorden bezorgd te hebben, en zedert dien tyd zyn zy Mooren gebleven.

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

DOm. Ruthenius *op* Noeſſa Laoet. *Een nieuwe* Kerk *gebouwd.* D. Dankaarts *herwaards gezonden. En zyn bericht. Staat der* Schoolen. Pontkaſen, *en* Blaſius, Meeſters *op* Ameth. *Getuigenis wegens* D. D. du Praat, *en* Vitriarius, *gedrag. Eenzydigheit van de* Heer Lucaszoon. D. Heurnius *bericht aan* D. Walæus *in 't* jaar 1631. *De* Heer Coen *'s forſe behandeling. Beſluit des* Kerkenraads *van* Batavia. D. Dankaarts *als* Gevolmagtigde *gezonden. Inbreuk van de* Heer Specx *omtrent het* Kerkelyke. *Nader bericht van* D. Heurnius *aan* D. Walæus. D. Helmichszoon *hier. Een* Commiſſaris Politycq *ingevoerd.* D. Heemſtede *hier. Neiging der* Alfoereezen *tot het* Chriſtendom. Leliato *overvalt die van* Way. D. Heurnius *op* Oelat *geplaatſt. Zyne bevinding van deze* Inlanders. D. Helmichius *overleden.* D. Heemſtede *vertrokken.* D. Heurnius *door de* Mooren *byna vergeven. Daad van* D. Vertrecht *verkeerd opgevat. In 't* jaar 1636. *quam hier* D. Sonneveld, *en* D. Vertrecht *buiten dienſt opgezonden, hoewel men dat daar na nog een kouleur, en ſchyn van recht gaf. Klagte over de* Heer van Deutecom. D. Vertrecht *herſteld.* D. Priſerius *door die van* Ameth *gevangen genomen. Slegte* ſtaat *der* Kerke *hier.* D. Leeuwius *met zyn* Edelheid *herwaards gezonden. In 't* jaar 1637. *vertrokken* D. D. van den Houten, *en* Priſerius. *Geval van den zieken* Koning *van* Soya. D. Heurnius *ook na* Batavia. D. Sonneveld *Taalkundig. Inkeer van die van* Oelat, *en* Siri-Sorri. *Die van* Caybobo *verzoeken om* Chriſten *te werden.* D. Brund *hier.* Afgodery *van die van* Ema. *Nieuw verzoek der* Caybobers *om een* Meeſter. D. Sonneveld *na* Ternate. *Ook* D. Backus. *Een* Maleitſch Dictionarium, &c. *door die van* Batavia *van hier verzogt.* D. Brund *op* Caybobo *geplaatſt.* Afgod *op* Ameth *ontdekt. Die van* Alang, *en* Liliboy, *weêr* Chriſten *geworden. 't Getal der* Schoolen, enz. D. Pontkaſen *t'onrecht beſchuldigd.*

1630. IN 't jaar 1628, 1629, en 1630. waren hier nog D. D. *du Praat* en *Vitriarius* te zamen; dog ik vind tot dezen tyd toe nergens, wat deze Heeren verricht hebben, dan alleen, dat zy onkundig in de Taal waren, en dat de Kerken niet bezocht wierden, waarom men in dit eerſte jaar al om den Taalkundigen Heer *Juſtus Heurnius* van Batavia verzogt had, ten einde die het vervallen werk weêr wat herſtellen mogt.

D. Ruthenius op Noeſſa Laoet. In 't jaar 1629. lag de Proponent *Ruthenius* op Noeſſa Laoet, en de Heer Landvoogd *Lucaszoon* bezogt zelf in November de Schoolen in de Uliaſſers, voorziende die van bequame Schoolmeeſters; 't geen om de Mooren van Ihamahoe, die ons veel ſchade deden, hoognoodig was.

Een nieuwe Kerk gebouwd. In 't einde van het jaar 1630. bouwde die zelve Heer Landvoogd hier een nieuwe Stads Kerk, op de zelve plaats, en van gedaante, als nu de Maleitſche is, in plaats van de oude Portugeeſche Kerk van St. *Paulo*, die in Julius door een zware ſtorm ingewaaid was, en waar van de zee het land nu en dan al wegſpoelde. Egter duurde het nog eenigen tyd daar na, eer zy voltoid was.

Ondertuſſchen hadden de voornoemde D. D. *du Praat* en *Vitriarius* zoo groote verſchillen gekregen, dat zy al hunne agting by 't volk verloren, en zich geheel onbemind maakten. 1630.

D. Dankaarts in 't jaar 1631. herwaards gezonden. Men ontdekte dit klaarder in 't jaar 1631, wanneer den 30ſten January op Batavia beſloten wierd D. *Dankaarts* voor een half jaar derwaards te zenden; dog met laſt om zich met de geſchillen der Predikanten niet te bemoejen.

En zyn bericht. Hy vertrok 'er na toe, was den 12den Juny al weêr op Batavia, en gaf bericht, dat die Schoolen daar zeer wel geſteld waren; dog dat de Predikanten geen agting by 't volk hadden, om dat zy hun beloften niet naquamen; behalven dat ook de buiten-Kerken in langen tyd niet bezogt waren.

De Heeren Landvoogden, *Lucaszoon*, en *Gyſels*, hadden die zaaken wel in zyn bywezen verhandeld, dog zonder die twee Predikanten, of den Kerkenraad van Amboina, daar over eens hun oordeel te vragen; ook hadden zy beſloten, dat die twee Predikanten hier zouden blyven, waar van zy hem (*Dankaarts*) eerſt, zoo als hy vertrekken zou, kennis gaven; ook ſcheen de Landvoogd een

1631. vriend van D. *Vitriarius*, en een vyand van D. *du Praat* te zyn.

Zyn Eerw. gaf verder den 3den July wegens Amboina in Kerkenrade tot Batavia bericht, dat D. *Vitriarius* daar 's Sondags in 't Duitſch, en D. *du Praat* in 't Maleitſch, de eerſte in 't Kaſteel (alzoo 'er nog geen Kerk was) en de laatſte in de groote School van Hative, predikte; dog dat 'er weinig Inlanders ter gehoor quamen, wegens dat de Kerken buiten, en daar omtrent, zeer weinig, ja niet bezocht wierden. Ook was het te voren altyd de gewoonte geweeſt een zekere kleene boete 'er op te ſtellen als zy niet in de Kerk quamen, dat nu beter, dan oit te voren, kon gedaan worden, en daarom was beſloten dit weder by der hand te nemen.

De Schoolen waren nu in een beter ſtand, dan de vorige berichten wel mede bragten.

De ſtaat der Schoolen.

Aan 't Kaſteel had men die van Hative en Soya, tot welke alle de andere dorpen daar omtrent gelegen, hare kinderen zonden.

Aan de overzyde had men die van Alang, Liliboi, en Hatoe, als mede die van Baguwala, Hoetoemoeri, Soeli, en Way.

Op 't gebergte waren de Schoolen van Hataläe, Naco, Kilang, Ema, en die van Roeton.

Op 't eiland Oma waren de Schoolen van 't dorp Oma en Aboro, tot beide welke Schoolen de andere kinderen der nabygelegene dorpen zich mede vervoegden.

Op Honimoa had men een School op Boy (waar toe ook de kinderen van Harioc quamen) als mede de Schoolen op Papero, Tijouw, Ouw, Tochaha, Oelat en Itawacca.

Op Noeſſa Laoet de Schoolen van Titaway (waar onder die van Abobo, Leynitoe, en Sila, behoorden) en Ameth, in welke ook de kinderen van Nalahia quamen.

In alle deze Schoolen waren toen acht honderd kinderen, alle welke, zoo men 'er eenige uit de School verloſte, gedurig weêr met anderen vervuld wierden.

Deze kinderen konden redelyk wel lezen, ſchryven, en hun Gebeden, zoo in 't Duitſch, als Maleitſch, opzeggen.

Aan 't Kaſteel wierden zy alle in 't Nederduitſch onderwezen; dog in de meeſte andere Schoolen in 't Maleitſch, hoewel vele zeer veerdig het Duitſch lazen.

Ook wierd 'er noodig geoordeeld, hen beide die Taalen te zamen te laten leeren, om zoo metter tyd het Duitſch alomme onder de jeugd in te voeren.

Onder de Schoolmeeſters was 'er, nevens D. *Nicolaus Pontkaſen* (die naderhand in Banda Proponent wierd) een, *Geerlof Blaſius*, op Ameth, diens School boven alle andere uitmuntte. 1631. Pontkaſen, en Blaſius Meeſters op Ameth.

De Meeſter las in alle Schoolen dagelyks een Predicatie voor. Over deze Schoolen waren tot opper-verzorgers en opzienders D. *Vitriarius*, en zyn Neef, *Jan de Meyer*, Koopman op Larike, die zich echter ganſch met de Schoolen niet bemoeide, nevens den onder-Koopman, *Pieter Chriſtienne*, geſteld; dog deze hadden, zedert het oprichten der Schoolen, de zelve geen viermaal bezogt, daar 't anders alle maand wel noodig was. Ook waren 'er verſcheide Meeſters, die de School-jongens tot byzondere dienſten van viſſchen, planten, &c. misbruikten, waarom vele ouders heel zeer tegen 't Schoolgaan van hunne kinderen zagen, dat door 't gedurig bezoeken der Schoolen kon geſtuit werden, dat op de eilanden in geen jaar, en op het gebergte in geen twee jaaren, gedaan was, om dat (zoo de Predikanten zeiden) de Heer Landvoogd *Lucaszoon*, dit had opgehouden en belet, doordien het volk met het maken van een nieuwe Kerk bezig was, en de handen gedurig vol had met tochten hier en daar voor de E. Maatſchappy te doen, dat echter (mynes bedunkens, zegt de Heer *Dankaarts*) niet had behooren agter te blyven.

Getuigenis wegens D. D. du Praat, en Vitriarius gedrag.

Wegens het geſchil tuſſchen D. D. *du Praat*, en *Melchiorszoon* (of *Vitriarius*) mitsgaders van hun leven, wandel, en dienſt, getuigde de Amboniſche Kerkenraad op 't verzoek der Heeren Landvoogden, dat D. *Melchiorszoon* wel niet nalatig in 't prediken, maar zeer hoofdig, en altyd in Kerkenrade bezig was met zyn medebroeders te overſnorken, gedragende zich zeer ſtuurs tegen de Amboineezen, waarom zy hem in 't geheel niet beminden, behalven dat hem ieder een voor een man hield, die juiſt altyd de zaaken zoo niet, als zy waren, verhaalde, daar hy een voorſtander van de waarheid behoorde te zyn.

D. *du Praat* had voor dezen in eenige tyd zich met het prediken niet bemoeid, en dat op zyne ziekte geſchoven; dog had naderhand zyn dienſt wel waargenomen; hy was zeer wel in de vergadering; dog droeg zich al te gemeen met de Amboineezen, en vry wat los en onvoorzichtig in 't verhaalen van zaaken, die men daar na wel eens anders bevond. Ook gaf het een groote ontſtichting, dat Predikanten zich met zaaken van 't Araks-branden, van den Koophandel,

1631. del, &c. daar dit geen Predikant betaamde, bemoeiden.

Zy wiſten in Kerkenrade hier niet te zeggen, van waar de haat tuſſchen D. D. *du Praat* en *Melchiorszoon* ontſtaan was; dog *du Praat* had in verſcheide geſchillen veeltyds de minſte willen wezen.

Verder gaf D. *Dankaarts* bericht, dat de Heer Landvoogd *Lucaszoon* hem, en D. *Helmichius*, by zich ontboden, en hen gezegt had, dat de Heer opper-Landvoogd *Specx* deze twee Ambonſche Predikanten over nalatigheit in hunnen dienſt, en wegens gegevene ergerniſſen (indien de berichten daar af waar waren) opontboden had, en hen zelf ook, zoo het om het teedere Chriſtendom niet gelaten was, afgezet zou hebben, vragende zyn Ed. hen verder, wat zy hier omtrent nu het dienſtigſt oordeelden. Zy onderzogten daar op die zaak nader by den Kerkenraad alhier, die zeer ſlegte getuigenis van D. *Melchiorszoon* gaf, en hem ook van dronkenſchap, en meer andere quade zaaken, beſchuldigde.

Eenzydigheit van de Heer Lucaszoon.

Egter zagen zy klaar, dat de Heer *Lucaszoon* zeer ſterk voor hem, en tegen D. *du Praat* was, verbloemende de misſlagen van den eerſten, en die van den laatſten zeer verzwarende. Naderhand belaſtte de Heer Landvoogd aan den Kerkenraad, de zaaken verder by geſchrifte op te ſtellen, hoewel men hen daar van nooit iets medegedeeld, en verder goedgevonden heeft het daar by te laten berusten, en deze Predikanten hier te houden, dat ik (zegt D. *Dankaarts*) echter niet geweten heb, dan na dat ik van 't bezoeken der eilanden wedergekomen was, wanneer my de Heer *Gyſels*, op myn ernſtig afvragen, zeide zulx by den Raad beſloten te zyn.

D. Heurnius bericht aan D. Walæus in 't jaar 1631.

In 't jaar 1631, den 8ſten Maart, ſchreef D. *Heurnius* aan D. *Walæus* tot Leiden, dat de Kerkelyke zaaken in Amboina, door de ergernis by de Dienaaren aldaar, in 't zoeken van 't hunne, en niet dat des Heeren was, gegeven, zeer ſlegt ſtonden, weshalven de Kerkenraad van Batavia getragt had om, door 't zenden van een Predikant derwaards, na den ſtaat der Kerke aldaar, met volle magt te vernemen; dog dit was hen door den Heer opper-Landvoogd *Coen* geweigerd, gelyk ook, om Claſſicale vergaderingen byeen te roepen, en 'er zoo in te voorzien. Zyn Eerw. had kort te voren zyn Edelheid weêr verzogt, om een Gevolmagtigden Predikant na Ambon te zenden, alzoo dit werk geen uitſtel leed; als ook, om een nieuwen Predikant, die men daar plaatzen zou, mede te nemen; al 't welke zyn Edelheid mede verworpen, en verder zeer ſtraf en bars geantwoord had, dat hy dit in Amboina door den Landvoogd, door 't opontbieden van een, of beide de Predikanten, wel zou doen herſtellen, zoo het noodig was hen van daar te zenden. Ook belaſtte zyn Edelheid aan den Kerkenraad van Batavia een Predikant, in de Maleitſche Taal ervaren, by leening voor een half jaar (dog niet met volle magt, of als een Kerkelyk afgezondene van Batavia, om de zaaken der Predikanten te behandelen) na Ambon te zenden; het gene den Kerkenraad vlak uit geweigerd had, alzoo die, te voren van zyn Edelheid gevraagd zynde, hoedanig dit geſchil beſt te beſliſſen, in plaats van haar oordeel daar op te uiten, goedgevonden had, dat een Gevolmagtigd Predikant van Batavia, geſterkt door de oppermacht van zyn Edelheid, derwaards zou gezonden werden, die, zoo hy het noodig vond, D *Helmichius*, die pas op Batavia gekomen was, in Amboina plaatzen, en, zoo ze beide in Amboina ſchuld hadden, D. *Holtenus* uit Banda dan ook in Amboina doen komen zoude.

1631. De Heer Coen 's forze behandeling.

Beſluit des Kerkenraads van Batavia.

Dit beſluit des Kerkenraads van Batavia had zyn Edelheit qualyk genomen, alzoo hy het beſluit over, en het uitvoeren van die zaak geheel en al aan zich wilde houden; waar op zyn Edelheid dan nader dien laſt, van een Predikant by leening derwaards te zenden, gegeven heeft; tot welke leening dan de Kerkenraad (om verdere moeite voor te komen) D. *Dankaarts* gekoren, en den zelven zoo aan zyn Edelheid voorgedragen, dog op welke men van zyn Edelheid tot antwoord bekomen had, dat zyn Ed., met zynen Raad, daags te voren D. *Dankaarts* daar toe al geſchikt, en verkoren had; waar op dan *Dankaarts* den 10den Maart met den nieuwen Heer Landvoogd, *Gyſels*, na Amboina vertrokken was, den welken men in de Kerkelyke order, hem mede gegeven, belaſt had, zich met de zaaken, die men tegen die Predikanten daar uitvoeren mogt, niet te bemoeien; alzoo de Kerk voor dezen tyd de hand geſloten was.

D. Dankaarts als Gevolmagtigde gezonden.

Uit dit geſchil, van een Gevolmagtigden Predikant te zenden, had de opper Landvoogd (de Heer *Specx*) voorgewend, en gezegt nog recht tot veel andere zaaken te hebben, die nogtans aan de Kerk volgens order uit het vaderland (en volgens vorig gebruik in Indiën) eigen, en van haar opzigt, waren.

Inbreuk van de Heer Specx omtrent het Kerkelyke.

Voor eerſt matigde hy zich aan alle zaaken in Indiën, in deze of gene gemeinte voorvallende, door 't wereldlyke recht te herſtellen.

Ten

1631. Ten anderen, om by voorval van eenig geſchil, de Predikanten na andere plaatzen te zenden.

Ten derden, wilde zyn Edelheid al de nieuw-gekomene Predikanten na zyn zin plaatzen.

Ten vierden, den Kerkenraad op Batavia alleen 't beroepen van hare Predikanten toe te laten.

Ten vyfden, een ergerlyk Predikant, of die nalatig in zyn dienſt was, door den Fiſcaal te doen aanſpreken, zonder den Kerkenraad daar in te kennen, gelyk zyn Ed. ook al met D. *Gysbregt Baſtiaanszoon*, Predikant op 't verongelukt ſchip Batavia (ſchoon die onſchuldig bevonden was) gedaan had.

Ten zesden, wilde zyn Edelheid geen Kerken-order erkennen, en niet anders nakomen, dan't gene de Heeren Bewindhebbers in de Inſtructie der Predikanten en Krankbezoekers, die zy hen medegaven, belaſtten, willende verder alles na zyn zin, en het ook zoo van alle de Heeren Landvoogden in opzigt van de Predikanten gedaan hebben.

Over al het welke zy van Batavia aan alle Claſſen, en Bewindhebbers, geſchreven hadden, verzoekende, om na ſtyl der Kerken in het vaderland gehandeld te werden.

Nader bericht van D. Heurnius aan D. Walæus in 't jaar 1632.

In 't jaar 1632, den 30ſten November, had de zelve Heer *Heurnius* aan den voornoemden Heer *Walæus* geſchreven, dat het werk van de Kerkelyke magt, wegens het ſtraffen der Predikanten over hunne misſlagen, waar over zy 't jaar te voren zoo ontſteld waren, door den opper-Landvoogd, de Heer *Specx*, aan de Kerk gelaten, en door den opper-Landvoogd, de Heer *Brouwer* gezegt was, dit een recht der Kerke te zyn; dog de Heer *Specx* had het verzenden en verplaatzen der Predikanten volſlagen aan zich gehouden, zeggende, dat het beroep in 't vaderland al geſchied was, en dat zyn Ed. nu zoo een Predikant zyn plaats maar aanwees. Ook had de Heer *Specx* het ſtraffen der Predikanten al mede aan zich getrokken, gelyk zyn Ed. in Amboina gedaan, en de Kerkenraad 'er ganſch buiten gehouden had.

Zoo nu de magt van iemand ergens in Indiën te ſtellen aan de Overigheit ſtaat, zoo kan de ketterye zeer licht inſluipen, alzoo 't dan in haare magt ſtaat, om de bequame van die plaatzen, daar zy 't noodigſt vereiſcht wierden, te rug te houden.

Uit dit ſchryven van D. *Heurnius*, een zeer vroom en uitnemend gematigd en zedig man, ziet men zoo klaar, als den dag, dat deze Heer *Specx* een groot onderdrukker en vertreder van het Kerkelyk recht, en een Heer geweeſt is, die weinig agting voor de Predikanten, en voor het Kerkelyke had, (het eerſte middel, om den dienſt der Predikanten vrugteloos te maken) behalven dat het ook van 't recht der zelve, en een oud gebruik in Indiën was, het ſtraffen en verzenden of plaatzen der Kerkelyken aan de Kerk, als beſt wetende, waar zy van nooden waren, te laten; het beſt 'er af zynde, dat zyn Ed. niet lang regeerde, en dat zyn opvolger het anders in eenige zaaken begreep; dog dat een Politycq Commiſſaris in de Kerkenraad zit, hebben zy den Heer *Specx* te danken. 1632.

In dit zelve jaar 1631. was hier met D. *Dankaarts* ook de voornoemde D. *Helmichius Helmichszoon* gekomen, om als Predikant hier te blyven leggen. D. Helmichszoon hier.

In dit jaar bragt de Heer *Gyſels* de kinderen der Orangkaja 's, die met hem na Holland vertrokken waren, om zich daar in de Taalen en in de gronden van onzen Godsdienſt te oeffenen, weder; dog *Laurens van Halong* was overleden, en *Jan Tak* elders in Indiën gebleven.

In dit zelve jaar deed Kimelaha *Loehoe* wel zeventig overgelopene Chriſtenen van Siri-Sorri Moorſch werden, en dit ook door 't afflaan van een Chriſtenhoofd ten eerſten beveſtigen. Kimelaha Loehoe's vervolging der Chriſtenen.

Ook wierd in dit zelve jaar, even als op Batavia, en volgens laſt van daar, ingevoerd, dat hier voortaan een Commiſſaris Politycq in den Kerkenraad zitten zou, welke order de nieuwe Heer Landvoogd *Gyſels* nu mede van Batavia gebragt had. Een Commiſſaris Politycq ingevoerd.

In 't jaar 1632. quam hier D. *Joannes Theodori Heemſtede*, om D. *Vitriarius*, die nu vertrok, te verloſſen, met den welken ook de Krankbezoeker, *Cornelis Jacobszoon*, den 24ſten Juny van hier op Batavia quam. D. Heemſtede hier.

De Predikanten die (zoo lang D. *Vitriarius* nog niet vertrokken was) hier drie in getal waren, moeſten by beurten de Kerken en Schoolen in 't gebergte gaan bezoeken, en ieder twee maanden in de Uliaſſers hun verblyf nemen; dat zeer moejelyk in zich zelven was, en ook van zeer weinig nuttigheit wezen kon, vermits gedurig nieuwe onderwyzers te hebben den Inlander niet diende.

In 't jaar 1633. in 't voorjaar quam D. *du Praat* hier te ſterven. In 't jaar 1633.

In dit zelve jaar droeg de voorzitter in Kerkenrade tot Batavia, uit laſt van den Heer opper-Landvoogd van Indiën op den 17den January voor, de groote hope der bekeering onder de Alfoereezen van *Radja Sahoelau*, en *Somiet* op Ceram Neiging der Alfoereezen tot het Chriſtendom.

in-

1633. indien 'er een Godvrugtig perzoon na toe ging; dat D. *Heurnius* (mits dat zyn plaats op Batavia openblyven mogt, 't geen den 20ſten by haar Edelheden toegeſtaan wierd) aannam te doen, gelyk hy ook nog in dit zelve jaar den 10den April, na dat hy lang verzogt was, hier verſcheen.

In 't laatſt van 't jaar verzogt D. *Heemſtede* (zoo uit de Bataviſche Kerkbeſluiten blykt) na Batavia om zyne verloſſing. Den 20ſten October diende dat verzoek aldaar in Kerkenrade, en den 21ſten ſtonden haar Edelheden zyn verzoek al toe, waar af hier 't jaar daar aan bericht quam.

Leliato overvalt die van Way.

In 't voorſte van dit jaar had Kimelaha *Leliato* den 28ſten April de Chriſtenen van Way ſchielyk overvallen, vyftien of zeſtien menſchen vermoord, en 'er wel vyftig van daar gevangen genomen.

D. Heurnius op Oelat geplaatſt.

D. *Heurnius* wierd op het eiland Honimoa gelegt, en in het dorp Oelat (daar ook *Rogier Henrikszoon* zich onthouden had) geplaatſt, alwaar die vrome Heer zyn Taalkunde met veel vrugt onder den ſlechtgeſtelden Inlander beſteedde.

Zyne bevinding van deze Inlanders.

Het ſchynd my toe, dat hy Vryer, of ongehuwd, geweeſt is, alzoo ik van de Inlanders wel heb hooren zeggen, dat de Amboineezen van Honimoa hem uitnemend beminden, en dat zy ten blyk daar van hunne ſchoonſte dogters hem tot zyn Byzitten aangeboden hadden, waar over die Godvrugtige Heer hen met veel ernſt beſtraft, en aangewezen had, dat dit de rechte weg ter Helle voor een ander was, en dat dit niemand minder, dan een Predikant, voegde, bedrocvende zich by die aanbieding zeer, om dat dit een van de grootſte bewyzen ter wereld van de ſlechte kenniſſe des Inlanders van de gronden van onzen Godsdienſt, en een klare blyk was, dat alle de vorige Predikanten, en ook hy tot dien tyd toe, daar te vergeefs gearbeid hadden, dat hem ook aangezet heeft langer, als hy anders gedagt had, in Amboina te blyven.

Hy ſchreef in 't laatſte dezes jaars (zoo den 27ſten October op Batavia bleek) aan den Kerkenraad aldaar, gelyk ook aan D. *Jacobus Vertregt*, verzoekende dat zyn Eerw. mede herwaards wilde komen, gelyk die den 3den November ook herwaards beroepen, in January des jaars 1634. hier na toe gezonden, en den 3den Mai (zoo hy zelf aan D. *Walæus* ſchreef) gekomen is.

D. Helmichius overleden, en D. Heemſtede vertrokken.

In 't midden van dit jaar 1634. is D. *Helmichius* hier overleden, en D. *Heemſtede* van hier, waarſchynelykſt na Banda, vertrokken.

In 't jaar 1635. quam hier D. *Marinus Gideonszoon van den Houten.* 1635.

Bevorens had D. *Heurnius*, na dat hy eenigen tyd op Oelat gelegen had, zyn verblyf op 't gebergte van Leytimor genomen, waar toe zyn Eerw. weder verzogt was. Den 10den Mai was hy ook weêr na de Uliaſſers geweeſt; maar hy verzogt nu ernſtig om zyne verloſſing, gelyk uit een brief van zyn Eerw. van den 3den Auguſty aan die van Batavia, en den 13den September in Kerkenrade aldaar gelezen, te zien was.

D. Heurnius door de Mooren byna vergeven.

Uit een brief, door D. *Vertregt*, waar by zyn Eerw. den ſtaat der Schoolen en Kerken van Amboina aan die van Batavia mededeelde, en die den 11den October daar gelezen wierd, bleek, dat D. *Heurnius* by zyn laatſte bezoek der Kerken en Schoolen in de Uliaſſers, door de Mooren byna vergeven; dog door braakmiddelen 't vergif weêr quyt geraakt; maar aan handen en voeten nog eenigzins lam; 't geen ook de reden was van zyn Eerw. te ernſtiger verzoek om zyne verloſſing. Weshalven dan D. *Vertregt* ook om een Predikant, en een Proponent, of Krankbezoeker, in de plaats van *Petrus Bitzius*, verzogt; dog die van Batavia (zoo ik uit hare Kerkbeſluiten den 27ſten December zie) beſloten den Krankbezoeker, *Henrik Arendszoon*, in plaats van *Burchard Lubertszoon*, met het ſchip Buuren na Amboina te zenden.

Daad van D. Vertregt verkeerd opgevat.

In dit jaar had D. *Vertregt* ook iets op eigen goedvinden, en buiten kennis van de Regeering, of den Kerkenraad, in 't bezoeken der berg-dorpen ondernomen, dat noit bevorens door iemand van zyn Amptgenoten gedaan was, hoewel hy daar mede niet quaads beoogd had. Hy had alle de naamen der ingezetenen van ieder dorp, en 't getal der mannen, vrouwen, en kinderen, net aangeteekend, om, zoo hy voorgaf, altyd het getal der gevangenen van ieder dorp, en ook 't getal der Schoolkinderen, zoo in 't byzonder, als in 't geheel, te konnen weten.

Dit wierd van den quaadaardigen Amboinees, die, by de barze regeering van den Heer *van Deuteeom*, hem in alles mistrouwde, een geheel anderen naam gegeven, en zoo uitgelegt, dat het maar diende, om te weten hoe vele van hen hy (Heer Landvoogd) zou konnen gevangen nemen. En dit wierd zyn Eerw. tot zoo een groote misdaad geduid, als of hy een ontruſter en verſtoorder van 's lands ingezetenen geweeſt was; daar het de Inlander dog alleen maar tegen den Heer Landvoogd had, meinende, dat die den Predikant daar toe laſt had gegeven.

1636. D. Sonneveld hier, en D. Vertregt buiten dienst opgezonden.

In 't jaar 1636. quam hier D. *Daniel Sonneveld* om D. *Heurnius* te vervangen; hoewel hy toen nog niet vertrok.

In dit zelve jaar vertrok D. *Vertregt* (zoo in de Bataviſche Kerkvergadering van den 7den Auguſtus blykt) uit Amboina, alwaar hy met opſchorting van zyn dienſt geſtraft was, hoedanig hy nu overquam. Hy was toen al Taalkundig, alzoo hy ook naderhand zoo op Batavia (den 15den September by die Kerkbeſluiten klaar te zien) gebruikt is.

In zekeren brief wierd zeer over het menigvuldig panggajen op de Coracora's, als ook over 't ſchelden der Hollandſche Bedienden, die den Inlander zeer qualyk handelden, en 'er ook wel opſloegen; doch geenzins geklaagd over 't opſchryven der naamen, door D. *Vertregt* uit een Chriſtelyk en goed inzicht gedaan, waar uit dan bleek, dat het eerſte, maar niet dit laatſte, de ware oorzaak van 't wegloopen der Inlanders was. Waar op de Kerkenraad van Batavia ook beſloten had, de herſtelling van D. *Vertregt* in zyn dienſt, als ook omtrent zyn inkomen, en zitting in Kerkenrade, by haar Edelheden te verzoeken.

Egter oordeelde de Bataviſche Kerkenraad billyk de Kerk-ſtraffe, over D. *Vertregt* geoeffend, in opzigt dat hy zekere Inlandſche vrouw, buiten kennis van den Kerkenraad, aangeraden had, om met de Amboineezen ten Avondmaal te gaan, waar omtrent zy ook goedvonden hem te vermanen, in het toekomende voorzigtiger te zyn.

Klagte over den Heer van Deutecom.

Ook beſlooten haar Eerw. toen verder aan haar Edelheden te klagen, dat de Heer Landvoogd, *Jochem Roelofszoon Deutecom* in Amboina openbaar, en voor alle man in het Kaſteel, D. *Vertregt* den 24ſten October des voorleden jaars, voor een *Judas*, een Vleeſch-dief, een Woekeraar, en zoo voorts, uitgeſcholden had. Daarbeneven was zyn Ed. den 11den November daar aan met een verſtoord gemoed in de Kerk komen loopen, om te hooren (zoo hy zeide) en zelf te komen zien, wat de Kerkenraad 's Sondags te bitsjaaren had, niettegenſtaande de Commiſſaris Polityeq 'er behoorlyk bygeroepen was; ook ſchold hy, in 't bywezen der Ouderlingen, en zoo luid, dat het iedereen hooren kon, de Bedienaars des Goddelyken Woords aldaar voor ontſtichters uit, 't geen tot groote ontſtigting en veragting van den Godsdienſt geſtrekt had; waar over haar Eerw. goedvonden haar Edelheden te verzoeken, dat zulken gedrag der Heeren Landvoogden in 't toekomende voorgekomen, den Ambonſchen Kerkenraad in billykheit gehandhaafd, en onderſteund, en dat daar over aan dien Heer Landvoogd met ernſt geſchreven mogt werden. 1636.

D. Vertregt herſteld.

Den 8ſten September gaf de Heer *Gyſels* in Kerkenrade op Batavia te kennen, dat zyn Edelheid (de Heer *van Diemen*) en de Heeren Raaden van Indiën, begeerden, dat alle de broederen Predikanten, en ook D. *Vertregt*, op die dag ten vyf uuren (na de middag) voor haar Edelheden komen zouden, om over de zaak van D. *Vertregt* uitſpraak te doen, die te dier tyd volkomen in zyn dienſt herſteld is.

In 't laatſt van dit jaar ſchreef de Kerkenraad van Amboina om nog een Predikant, of Krankbezoeker.

D. Priſerius gevangen genomen.

Zeer gevallig quam ook D. *Jan Janszoon Priſerius* dit jaar in Amboina, zynde in Auguſtus met een Coracora van 't eiland Key, om de Suid-Ooſt gelegen, en onder Banda behoorende, na 't dorp Ameth op Noeſſa Laoet gedreven, alwaar hy met zyn twee Soldaten (die men een Predikant op tochten van gevaar mede geeft) en zyne Panggajers in ſchyn van vriendſchap van hen eerſt aan land gelokt zynde, vrymoedig aan de wal ging, alzoo hy niets quaads aldaar vermoede; dog de afgevallene en trouwlooze Noeſſalauwers (die dit al meer gedaan hadden) voegden by haren afval nog deze ſchend-daad, dat zy al dit volk aan Kimelaha *Loehoe* overleverden; zonderende alleen (om te toonen, dat 'er nog een kleen vonksken van Chriſtelyke liefde by hen overgebleven was) den Predikant uit, dien zy wel niet mede overgaven, maar egter alles, wat hy by zich had, tot zyn boeken toe, afnamen, zettende hem zoo, van alles beroofd, by nacht op het ſtrand van Papero, op dat hy (een groote genade) aldus by de onzen op 't eiland Honimoa zou konnen komen. Zoo dat 'er door dit toeval nu vier Predikanten te gelyk in Amboina waren, hoewel zy nu zeer weinig vrugt konden doen, alzoo het in dit jaar by den algemeenen afval der Amboineezen onder den Heer Landvoogd *van Deutecom* (diens barze regeering zy niet verdragen konden) zeer ſlegt met den ſtaat der Kerken, en met den Godsdienſt in Amboina geſteld was, waar uit dit dan ook zeer licht te denken is, alzoo niet alleen alle die van Leytimor na 't gebergte vlugteden, maar ook onzen Godsdienſt geheel en al lieten varen; alleen die van Kilang uitgezonderd, die wel mede van ons afvielen, maar egter volſtandig by onzen Godsdienſt bleven, gelyk zy ook in de vorige tyden, wanneer Kimelaha *Laulata* in 't jaar 1558. de Chriſtenen onder de Regeering der Portugeezen ver-

Slechte ſtaat der Kerke hier.

1636. vervolgde, diergelyke bewyzen van volſtandigheit in 't Chriſten Geloove gegeven hadden.

D. *Heurnius* had zyne verloſſing geheel en al aan zyn Edelheid geſteld; weshalven die van den Bataviſchen Kerkenraad goedvonden zyn Eerw. tot langer verblyf in deze geweſten te verzoeken.

De Krankbezoeker, *Burchard Lubbertzoon*, die na vier jaaren verblyf in Amboina op Batavia gekomen was, quam daar (zoo den 13den October dezes jaars bleek) met deze getuigenis, dat hy het daar wat ſlegt gemaakt had, waar over hy op Batavia ook voor een tyd buiten dienſt geſteld, en goedgevonden wierd, dat hy na 't vaderland gaan zou.

D. Leeuwius met zyn Edelheid herwaards gezonden.

Den 2den December bleek in Kerkenrade van Batavia ook dat D. *Leeuwius* met zyn Edelheit *van Diemen* na Amboina (dog niet om daar te leggen) vertrekken zou.

In 't jaar 1637. vertrokken D. D. van den Houten en Priſerius.

In 't jaar 1637. vertrokken D. D. *Marinus Gideonszoon van den Houten* en *Jan Janszoon Priſerius*, van hier, de eerſte na Batavia, en de laatſte na zyn eigen gemeinte van Banda.

By de komſt van D. *van den Houten* aldaar bleek den 13den July de ſlechte ſtand van de Kerken en Schoolen van Ambon, alwaar de meeſte Chriſtenen afgevallen, achtien Schoolmeeſters (die zich by dezen afval zeer verloopen hadden) afgeſchaft waren, en eenige Krankbezoekers zich zeer qualyk gedragen hadden. Ook verzogt D. *Heurnius* nu zeer ernſtig om zyne verloſſing.

Het afzetten der voornoemde Meeſters was in den grooten Landraad den 16den Mai des jaars 1637. door den Heer *van Diemen* niet alleen op Leytimor en aan de overzyde, maar ook in de Uliaſſers, gedaan, met verdere laſt, dat een iegelyk, die zyn kinderen voortaan wilde laten ſchoolgaan, hen aan het Kaſteel zenden kon; 't geen zekerlyk iedereen niet zeer gelegen quam. Ook wierd toen by zyn Edelheid goedgevonden te verbieden, dat geen Predikant voortaan eenige opſchryving zou hebben te doen.

De menigvuldige oorlogen met de Amboineezen, die men op 't eiland Amboina, als ook op de eilanden Oma, Noeſſa Laoet, &c., alomme waarnemen moeſt, deden omtrent de zaaken van den Godsdienſt by alle de Chriſtenen aldaar een groot nadeel, en ſchoon zich veelen daar na met zyn Edelheid, ten deele door dwang, ten deele uit vreeze, en ten deele ook geveinsd (gelyk die van Noeſſa Laoet weêr deden, terwyl zy boden te gelyk aan den Kimelaha zonden, om hem kennis te geven, hoe zy met ons vrede maakten) nog in dit zelve jaar verzoenden, zoo is het zeer licht te bedenken, dat dit hen merkelyk (als zy 't al recht met ons meinden) moet veragterd, en de weinige kennis, die zy nog van onzen Godsdienſt hadden, zeer veel moet verminderd hebben. 1638.

Geval van den zieken Koning van Soya.

In 't jaar 1638. had men aan het Kaſteel zelf een levendig bewys, dat de Inlanders zeer weinig in onzen Godsdienſt toegenomen hadden, en nog vol van Heidenſch bygeloof waren, alzoo de Koning van Soya, *Laurens de Sylva*, zeer ziek geworden zynde, die van zynen huize een man van Amblauw huurden, om door dien Wicchelaar den genen, die deze vreemde ziekte van dien Koning veroorzaakt, en hem betooverd had, te ontdekken; waar op die Wicchelaar, wetende, dat die Koning en de Pati geen goede vrienden waren, ten eerſten den Pati van Soya maar noemde.

De Heer Landvoogd, *Johan Ottens*, toonde aan hen wel de valſchheit van die konſt; dog zy hielden egter zeer onſtuimig by zyn Ed. aan, om den Pati gevangen te zetten, dat zyn Ed. uit reden van Staat, doen moeſt, dog hy zette ook den Wicchelaar gevangen; waar op die Koning den 24ſten December in dit jaar nog quam te ſterven.

Was het zoo ſlegt by de grooten geſteld, zoo kan men wel zien, dat het by de minderen niet beter, maar nog veel erger, en vooral op de buitenplaatzen geweeſt is.

D. Heurnius na Batavia.

In dit zelve jaar vertrok ook D. *Heurnius*, na vyf en een half jaar hier gelegen, en aan de Kerken van Amboina wel den meeſten dienſt toen (alzoo hy zeer Taalkundig was) gedaan te hebben, weêr na Batavia, en verſcheen den 27ſten September met een loffelyke getuigenis zoo van den Kerkenraad, als van de Heeren Landvoogden *van Deutecom* en *Ottens* (onder welke hy gelegen had) in den Kerkenraad aldaar, alwaar zyn Eerw. den 11den October daar aan ook een loffelyke getuigenis van het gedrag van D. *van den Houten* in Amboina gaf.

D. Sonneveld Taalkundig.

Hoe het D. *Sonneveld* maakte, die nu nog maar alleen hier bleef, blykt my nergens, zelf ook niet, of hy zich in de Maleitſche Taal zedert zyn komſt hier geoeffend had, hoewel het zeer waarſchynelyk was, dat hy het Maleitſch toen al zal gepredikt hebben, gelyk my naderhand gebleken is, dat hy in 't jaar 1642. in die Taal prediken zou.

In 't jaar 1639. kreeg zyn Eerw. hier D. *Priſerius* nog by zich, een man die vry wel in de Maleitſche Taal geoeffend was.

1639. Inkeer van die van Oelat, en Siri Sorri.

Uit een brief van die van Amboina aan die van Batavia, den 17den October daar in Kerkenrade gelezen, bleek, dat die van Oelat en Siri-Sorri weêr ter Kerk, en hunne kinderen weêr ter School quamen.

In 't jaar 1640. waren D. D. *Sonneveld*, en *Priſerius*, nog met hun beiden hier, dog de laatſte (zoo den 19den November in Kerkenrade van Batavia bleek) had zyne verloſſing verzogt om zyn vrouw te gaan haalen, dat hem toen toegeſtaan is.

Die van Caybobo verzoeken Chriſten te werden.

In dit zelve jaar in October verzogten die van het dorp Caibobo op Ceram om eenige bezetting, en om een Schoolmeeſter, om in onzen Godsdienſt onderwezen te werden, dat men hen toezeide; dog nog wat uitſtelde, om eerſt by 't halen van de koppen hunner vyanden bewyzen van hun trouw te doen zien.

D. Brund hier.

In 't jaar 1641. quam hier als Predikant D. *Jan Janszoon Brund*; om D. *Priſerius*, die nu vertrok, te vervangen, hoewel zyn Eerw. ook in dit zelve jaar, dog maar voor een ſpring-togt, na Batavia ging, zoo dat D. *Sonneveld* toen alleen hier geweeſt is.

Afgodery van die van Ema ontdekt.

In dit zelve jaar wierd door Meeſter *Thomas Rodrigos*, een wakker man onder de Inlanders, en die in de School zeer veel dienſt gedaan heeft, aan ons ontdekt, dat die van Ema een afſchuwelyken Afgod, meeſt na een Verken gelykende, in 't gebergte van oudsher verborgen, en tot nog toe gediend hadden, waar aan te beſpeuren is, wat voor Chriſtenen zy, en dat zy nog Afgodendienaars in hun hert waren.

Men nam dien man, alzoo zy hem doodelyk hateden, daar van daan, en hy wierd als Schoolmeeſter aan het Kaſteel gelegt.

In 't jaar 1642. vertrok D. *Sonneveld* van hier na Batavia, en wierd toen door D. *Johan Claaszoon Backus* (die uit Ternate hier quam) vervangen; en van den eerſten bleek uit een Bataviſch Kerkelyk beſluit van den 26ſten Mai klaar, dat hy den inlandſchen dienſt daar waarnemen zou; en nog wel zoo klaar, uit een beſluit van den 8ſten November.

Nieuw verzoek der Caybobers om een Meeſter.

In dit zelve jaar in December verzogten die van Caybobo aan den Heer Landvoogd *Demmer*, toen aldaar by hen zynde, weêr om een Schoolmeeſter; hy beloofde hen 'er een te geven, mits dat zy eerſt van 't gebergte op 't ſtrand zouden komen woonen; maar daar quam voor dien tyd niets van. Dit jaar was ook D. *Brund* weêr hier gekomen.

In 't jaar 1643. is D. *Henrik Pontkaſen*, van Wezel, hier als Predikant verſcheenen.

Ook was D. *Sonneveld* van Batavia dit jaar na Ambon en Ternate gezonden, om beide deze Kerken eens te gaan bezichtigen, en van zyne bevinding op Batavia bericht te doen, gelyk zyn Eerw. den 5den October aldaar deede. 1643. D. Sonneveld na Ternate.

Dit jaar vertrok D. *Backus* van hier ook na Ternate, zoo dat hier weêr maar D. D. *Brund*, en *Pontkaſen*, bleven, dat immers onder zoo grooten getal van Heidenen, Mooren, en naam-Chriſtenen als men hier had, niet veel helpen kon. Ook D. Backus.

In November dezes jaars ſchreef de Kerkenraad van Batavia aan die van Amboina (zoo den 7den November te zien is) dat die van Amboina een Maleitſch Dictionarium, en een Kerkelyke order, geliefden te maken, om naderhand eens een volkomen Portugeeſch, Maleitſch, Zinkams (dat is, Formoſaanſch) en Duitſch Dictionarium daar van op te ſtellen. Een Maleitſch Dictionarium, &c. door die van Batavia van hier verzogt.

In 't jaar 1644. is 'er niet van belang omtrent het Kerkelyke voorgevallen; maar in 't jaar 1645. plaatſte de Heer *Demmer* op Caibobo den Predikant D. *Brund* in November met twee Schoolmeeſters, om eens te zien wat op hun menigvuldig verzoek volgen zou; dog waarſchoude hen dat zy egter, 't zy zy Heidenen, of Chriſtenen, waren, onderdaanen van den Koning van Ternate bleven, waar op de oude lieden (die de Ternataanen alleen maar moede waren, en daarom nu Chriſten wilden werden, gelyk 't verzoek van bezetting van ons te mogen hebben, daar op maar alleen zag) vlak uit antwoordden, dat zy dan liever by hunnen ouden Duivels-dienſt blyven wilden; dog, na een halven dag beradens, ſtonden zy echter toe, dat de jeugd zou mogen onderwezen werden, egter leed het nog lang daar na veel tegenſtribbeling, eer 't Chriſtendom daar doorgebroken is. D. Brund op Caybobo geplaatſt.

De ouden zeiden, dat zy te oud waren, om nu te leeren, en dat zy dierhalven Heidenen zouden blyven; dog zy gaven ten eerſten twaalf van hunne zoonen aan den Predikant, die daar eenigen tyd bleef, om hen te onderwyzen.

In April van dit jaar 1645. wierden 'er drieentwintig gedoopt, en de oude lieden quamen neerſtig om de Predikatie van D. *Brund*, die nu al Maleitſch predikte, te hooren. Ook ſtonden zy toe, dat de onzen hunne Duivelshuizen afbreken zouden, dat toen egter niet geſchied is.

Zeker Meeſter, *Chriſtiaan Spelt*, beroofde in dit jaar die van Ameth van een Afgod, in de gedaante van een oude vrouw, die zy tot dien tyd gediend hadden. Afgod op Ameth ontdekt.

In

1645. Die van Alang, en Liliboy, weêr Chriſten geworden.

In dit zelve jaar wierden de Kerken en Schoolen op Alang, en Liliboy, door de Predikanten weêr opgerigt, en vele die den Tulband weêr aangenomen hadden, ſmeten die in 't vuur, en verbrandden den zelven; dog zeven of agt huisgezinnen, die Moorſch bleven, wierden buiten het dorp geplaatſt.

't Getal der Schoolen.

In dit jaar (zoo den 16den October in Kerkenrade van Batavia bleek) waren hier, volgens ſchryvens van den 5den September, drieendertig Schoolen, dertien honderd kinderen in de zelve, en zeven honderd tweeentwintig kinderen in dit zelve jaar gedoopt, behalven nog drieenzeventig volwaſſene, die op hunne belydenis aangenomen waren.

Men had van hier om nog een Predikant van Batavia verzogt, dog zy hadden geantwoord, dat zy nu geen ſtof aan de hand hadden. Ook verzogten zy in October weêr een Predikant, en drie Krankbezoekers, een voor 't eiland Oma, een voor 't eiland Honimoa, en een om den Krankbezoeker *Nolf* aan 't Kaſteel te verloſſen.

In dit jaar bragt de Heer *Demmer* die van Oma en de Uliaſſers daar toe, om hunne Meeſters voor de helft te betalen; en dat volgens laſt van Batavia, alzoo de Mooren dat geheel aan hunne Meeſters deden. Hy wilde dat ook heel gedaan hebben, dog zy, die den Godsdienſt maar voor een Hofdienſt, en den Schooldienſt voor een zware ſlaverny houden, waren bezwaarlyk tot het betalen van de helft te brengen. 1645.

Ook had D. *Brund* een Vrage-boekje in 't Maleitſch opgeſteld, 't welk die van Amboina toen verzogten, dat overzien, en na 't vaderland gezonden mogt werden, ten einde het aldaar te drukken, en men verkoor D. *Backus* om dit over te zien, dog wat daar verder van gekomen zy, is my onbekend.

D. Pontkaſen t'onrecht beſchuldigd.

D. *Pontkaſen* was door D. *van den Houten*, als zynde de oorzaak van zekere geſchillen, op Batavia aangeklaagd; dog by zekere getuigenis bleek het tegendeel aan haar Eerw.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DOm. Pontanus *hier*, *en* D. Brund *na* Caybobo. *D.* Pontkaſen *buiten dienſt.* *Die van* Caybobo *beloven beterſchap.* Roemakay *verzuimd.* Amahey, Makariki, *en* Swauko *werden* Chriſten. *D.* Pontkaſen *weêr hier.* *De Heer* Vlaming *een deftig* Voeſterheer *der* Kerke. *D.* Pontkaſen *weêr na* Batavia. Godslaſteraar *verbrand.* *D.* Brund *op de* Hongi-tocht. *De* Euangelien, &c. *in* Holland *gedrukt.* Holalihoe *verzoekt* Chriſten *te werden.* *D.* Brund *roeid de* Afgodery *op* Soya *uit.* *Gaat voor een ſpring-togt na* Batavia. *D.* Brund *van* Batavia *weêr hier*, *en zyn dood.* Jan Pays, *een groot verrader.* *De Heer* Vlaming *'s yver.* *D.* Hartong *hier.* *En D.* Appeldoorn. *Verdere afval der* Caybobers. *Geſchil van D.* Hartong *met D.* Appeldoorn. Caybobo *weêr verbrand.* *Deftig voorbeeld van de Heer* de Vlaming. *D.* Rogerius *hier.* Jan Pays *geſtraft.* *D.* Hartong *na* Batavia. *D.* Ringius *hier*; *dog D.* Brouwerius *na* Batavia *opgezonden.* *De* Catechiſmus *in 't* Maleits *van D.* Dankaarts *geprezen.* *Hard bevel harer* Edelheden. *D. D.* Ongena, Abbema, *en D.* Warmeloo *komen hier.* *Die van* Way *over* Afgodery *geſtraft.* Macaſſaaren *gedoopt.* Hoewamoheleezen Chriſten *geworden.* *In 't* jaar 1657. *hier weêr D.* Brouwerius, *en D.* Burum. Buiten-voordeelen *alleen de* Taalkundigen *toegelegt.* *Haar* Edelheden *verbieden nieuwigheden omtrent den* Godsdienſt *in te voeren.* *De Taalkundige D.* Brouwerius *na* Batavia. *Wat door zyn* Eerw. *al is vertaald.* *D.* Burum *ook vertrokken.* *D.* Ringius *overleden.* *De Taalkundige D.* Spiljardus *hier.* *D.* Brougbron *op* Honimoa. Kerk *verbrand.* *En 't verzenden der* Predikanten *aan de* Regeering *door de* Heeren Zeventienen *geſteld.* *De* buiten-voordeelen *en meer andere zaaken afgeſchaft.* *D.* Burum *weêr hier.* *'t Getal der* Predikanten *in* Indiën *D.* Brougbron *buiten dienſt.* *D.* Burum *leerd* Maleits. *D.* Spiljardus *had* Ternate *bezogt.* *Eiſch van* Kerk- *en* School-*behoeften.*

1646. D. Pontanus hier, en D. Brund na Caybobo.

IN 't jaar 1646. quam hier D. *Joannes Pontanus*, van Leiden, als Predikant, zoo dat zy nu met hun drieën hier waren.

In dit zelve jaar ging ook D. *Brund* met eenige Gevolmagtigden na Caybobo, om daar het Duivels-huis of den Heidenſchen Tempel, gelyk toen ook geſchied is, te verbranden. 1646.

Den 28ſten Mai dezes jaars bleek op Batavia in Kerkenrade, en vooral den 22ſten October, dat D. *Pontkaſen* ergerlyk D. Pontkaſen buiten dienſt.

1646. lyk leefde: want hy op den laatſtgemelden dag buiten dienſt op Batavia verſcheen, met een verzoek van die van Amboina, van hem niet weêr derwaards te zenden; dog den 3den December blykt klaar, dat die van Batavia hem 'er weêr na toe zonden, gelyk hy 'er ook gekomen is.

Die van Caybobo

In dit zelve jaar begon den yver van die van Caybobo merkelyk te verflaauwen, ook verſchaften zy hun Schoolmeeſters geen onderhoud, volgens gewoonte. Men zond 'er dierhalven eerſt den opper-Koopman *Macquelyn* na toe, om order te ſtellen. Naderhand bezocht hen D. *Brund* met eenige leden van den Kerkenraad; dog vond haar weêr geheel en al tot den Duivels-dienſt vervallen, gelyk zy in vyf maanden ook zevenenzeſtig van hunne kinderen tot dien dienſt overgegeven hadden. Egter bragt hy het door zyn onderwys weêr zoo verre, dat de Orangkaja 's voortaan beloofden volſtandig by het Chriſtendom te zullen blyven, gelyk zy in zyn Eerw. bywezen zelf hunne meeſte Duivels-huizen afgebrand, en zedert veel yver betoont hadden.

Beloven beterſchap.

Roemakay toonde zich nu mede genegen om Chriſten te werden; dog dat wierd toen, 't zy by gebrek van Leeraars, of uit een verkeerde zuinigheit, verzuimt.

Roemakay verzuimd.

Die van Amahey, nevens die van Makariki en Swauko verzogten in December het zelve, 't geen haar ook toegezegt, gelyk ook in Maart van 't jaar 1647. twee Predikanten en een Schoolmeeſter, om hen te onderwyzen, hen toegezonden wierden, alzoo D. *Pontkaſen* nu hier van Batavia, dog zonder getuigenis van zyn gedrag, weêrgekomen was; hoewel die van Amboina in dat zelve jaar al weêr om een ander in zyn plaats verzogten.

Amahey, Makariki, en Swauko werden Chriſten.

D. Pontkaſen weêr hier.

In deze tyd raadde Kimelaha *Madjira* die van Caibobo ſterk af, ja verbood hen, 't Chriſtendom verder aan te nemen; dog D. *Pontkaſen* bragt Meeſter *Thomas Rodrigos* eenigen tyd herwaards, die hen zeer in toom hield, en deed vorderen.

De Heer Landvoogd *de Vlaming van Outshoorn*, die veel goede dingen inſtelde, was ook een goed Voeſterheer van de Kerk alhier.

De Heer Vlaming een deftig Voeſterheer der Kerke.

Hy bezorgde dat 's Konings Slaven onderwezen, en bequaam gemaakt wierden, om gedoopt te werden. Ook wierd, door zyn Ed. toedoen, D. *Brund* in 't laatſt van dit jaar als eerſte vaſte Predikant (alzoo 'er D. *Rogier Henriks-zoon*, en D. *Heurnius*, maar voor een tyd waren) op 't eiland Honimoa gelegt.

Ook zette zyn Ed. de Orangkaja 's zeer ſterk aan, dat zy hunne vrouwen en kinderen neerſtig zouden doen ter Kerk gaan, gaande hen met een goed voorbeeld voor. 1647.

Zyn Ed. bezogt ook zelf in perzoon de dorpen in het gebergte met twee Predikanten, zoo om zelfs kennis van den ſtaat van de Kerken en Schoolen te nemen, als ook om aan de Inlanders te toonen, dat hem de Godsdienſt, en deszelfs welſtand, ter herte ging; dat ook merkelyk diende, om de Predikanten meer luſt, als te voren, in hunnen dienſt te doen krygen, alzoo zyn Ed. nu zelf zien kon, wat de dienſt van een Predikant daar al medebragt, en hoe veel werk 'er aan vaſt was, om het wel te doen.

In 't jaar 1648. vertrok D. *Pontkaſen* van hier na Batavia, hebbende het zoo gemaakt, dat men zyn ergerlyk gedrag zelf in Holland reeds wiſt.

D. Pontkaſen weêr na Batavia.

In dit zelve jaar wierd, door laſt van den voornoemden Heer Landvoogd, een afvallig Chriſten, op Ihamahoe gevat zynde, ons door *Madjira* overgeleverd, en over zyne zeer Godslaſterlyke woorden, tegen de Heere *Jezus Chriſtus* uitgebraakt, verbrand.

Godslaſteraar verbrand.

Ook leefden de Chriſtenen en Mooren op Siri-Sorri zeer ſlordig, want de Chriſtenen hielden Byzitten, op zyn Moorſch, en hunne Wyven liepen weêr by de Mooren; waar tegen voorceerſt niet anders te doen viel, dan die gene, die men betrappen kon, ſtreng te ſtraffen.

In dit jaar nam de Heer *Vlaming* op de Hongi togt na Ceram ook D. *Brund* mede, om te zien, hoe het daar met de Chriſtenen ſtond, en welke dorpen verder tot ons wilden overkomen.

D. Brund op de Hongi-tocht.

Die van Amahey vorderden nog redelyk; dog die van Elipapoeteh en Sepa hadden nog geen genegenheit tot het Chriſtendom.

In dit zelve jaar wierden in Holland, door den yver van de Heer *Pieter de Carpentier*, gewezen opper-Landvoogd van Indiën, en toen Bewindhebber der Ooſt-Indiſche Maatſchappy ter Kamer Amſterdam, de Euangeliën (van welke de Heer *Albert Ruil*, *Matthæus* en *Marcus*, en de Heer *Johan van Haſel*, gewezen beſtierder van Patani, *Lucas* en *Joannes*, overgezet hadden) en de Handelingen der Apoſtelen, door D. *Heurnius* vertaald, (waar by eenige Lofzangen en Gebeden zyn) gelyk kort daar na, of in dat zelve jaar ook de vyftig Pſalmen, door den zelven Heer *van Haſel*, en de honderd andere door H. *Heurnius* vertaald, en de veertien Predikatiën van D. *Wiltens*,

De Euangeliën, &c. in Holland gedrukt.

1648. *tens*, na dat zy alle door D. *Heurnius* eerſt overzien, en verbeterd waren, tot Amſterdam, by *Paulus Matthyszoon* gedrukt.

Op Caybobo aarſelden zy weêr ſterk, hangende, gelyk bevorens, al weder hun ouden Duivels-dienſt aan, en het dorpje Peyliſſa weigerde volſlagen Chriſten te werden; dog om dit vorder verval te beletten, wierd 'er een boete van twee honderd Petolen voor de Orangkaja 's, en honderd voor den gemeenen man, die zich weêr tot den Duivelsdienſt begeven zou, opgeſteld.

Holalihoe verzoekt Chriſten te werden.

In dezen tyd verzogt ook het dorp Holalihoe, op 't eiland Oma, om Chriſten te werden, zeggende, dat zy, zedert de tyden der Portugeezen nog eenige gheugenis daar af hadden, waarop hen naderhand een Schoolmeeſter toegezonden is.

D. Brund roeid de Afgodery op Soya uit.

In 't jaar 1649. ging D. *Brund* ook met eenige Ouderlingen na het dorp Soya in 't gebergte, en verbrandde het aloude offerhuisje, daar in die van Soya tot dien tyd toe hunne Afgoden, en Duivels gedient hadden; ook kapte hy het Bamboes-boſch daar omtrent, al mede tot dien dienſt gediend hebbende, om, en nam de beroemde Martavaan, of groote verglaasde water-pot weg, van welke zy geloofden, dat, als *Radja Soya* met een van die Bamboes-houtjens daar maar eens inroerde, na dat hy een witten Haan aan zynen God geofferd had, 'er dan aanſtonds ſterke regen op volgde; dienende dit al weder tot een klaar bewys, hoe ſlecht het nu, na byna een halve eeuw arbeidens, nog met deze Ambonſche naam-Chriſtenen, die nog volſlage Heidenen waren, ſtond. Een zaak, waar over men zich niet te verwonderen heeft, alzoo in zoo grooten Oogſt tot nog toe te weinig arbeiders gebruikt waren.

Gaat voor een ſpringtogt na Batavia.

Ook vertrok deze Heer *Brund* in 't laatſt van dit jaar voor een ſpringtogt na Batavia, alwaar hy den 7den October met eenige Maleitſche Vraag- en Gebeden-boekskens, door hem en D. *Heurnius*, benevens de Catechiſmus van *Bouma*, door Meeſter *Chriſtiaan Spelt* overgezet, verſcheen, verzoekende uit naam van den Ambonſchen Kerkenraad, dat die mogten nagezien, na 't vaderland gezonden, en daar gedrukt werden. Men ſtond zyn Eerwaardens verzoek toe, men verkoos D. *Roman*, om die ſchriften na te zien, en men vond den 22ſten November goed zyn Eerw. aan te zeggen, dat het in 't toekomende niet noodig was haar overgezette ſchriften uit Amboina herwaards te zenden, maar dat zy die zelfs nazien, en ze dus na 't vaderland zenden konden.

De bedienden van den Koning van Ternate, nu en dan in Amboina komende, en jaloers, dat 'er op Ceram deze en gene dorpen om het Chriſtendom verzogten, ſchaamden zich niet den wakkeren Heer Landvoogd, *de Vlaming*, by Koning *Mandarsjah* met veel leugens zwart te maken, voorgevende, dat zyn Ed. 's Konings onderzaten, Mooren, en Heidenen, dwong om Chriſten te werden. 1649.

Omtrent beide was dit vlak tegen de waarheit; zyn Ed. had niemand oit daar toe gedwongen; maar wat de Heidenen betrof, die dezen Koning, nog geen van zyne voorzaaten in eenige verbonden ons verboden, of uitgezonderd hadden, van ze niet te mogen bekeeren, waren die Chriſten geworden, het was alleen op hun verzoek geſchied.

Die van Amahey verzogten den Heer *de Vlaming* nu weder zeer ernſtig om het Chriſtendom. Zyn Ed. prees hunnen yver, verblyd zynde, dat hy, by zyn aanwezen aldaar van Meeſter *Franciſco Mole* (oorſpronkelyk van Nova Guinea, en naderhand lange jaaren opper-Meeſter op Honimoa, en eindelyk nog Orangkaja op Siri-Sorri geweeſt zynde) vernam, dat 'er weêr een goed getal hier in ſtaat gebragt was, om gedoopt te werden.

Den 9den December verzogten die van Elipapoeteh ernſtig om het Chriſtendom, en ten dien einde ook van een Meeſter voorzien te werden, waar op hen een Predikant, en Meeſter, door den Heer Landvoogd toegezegt, dog tegelyk ook belaſt wierd, zich daar wel op te bedenken; dog zy bleven by hun verzoek volharden.

D. Brund van Batavia weêr hier, en zyn dood.

In 't jaar 1650. is D. *Brund* van Batavia weêr hier gekomen, dog zyn Eerw. is niet lang daar na komen te overlyden; een groote ſlag voor 't Chriſtendom alhier, alzoo zyn Eerw. een zeer Taalkundig en yverig man was, die zeer veel lof door 't werk van zyne bediening, en door zynen yver in 't uitroejen van de Afgodery, en Duivels-dienſt alomme, verdient heeft.

Jan Pays een groot Verrader.

Met een woord moeten wy hier ook aanhaalen, dat *Jan Pays*, weleer Geheimſchryver van den Landraad geweeſt, en door al te groote Staats-zucht tot Orangkaja, of Hhoekom van Hative verheven, dog wel eer in de kennis van de gronden onzes Geloofs zoo verre gevorderd geweeſt, dat hy menigmaal als Proponent (byna de eenigſte uit de Amboineezen, die ons voorkomt) gepredikt had, niet alleen alle deze welgelegde gronden varen liet, en zyne groote verkregene kennis en gaven met voeten trad,

maar

1650. maar ook zelf zoo verre nu vervallen was, dat men klare blyken had, waar by hy toonde Moorſch in zyn hert te zyn (gelyk hy nu en dan 's avonds ook wel met een Tulbant om 't hoofd liep) en voorgenomen te hebben alle de Hollanders omhals te brengen, of te verdryven, en zich zelven tot Koning van Amboina, of een deel des zelfs, op te werpen; waar over hy ook (gelyk wy reeds getoond hebben) geſtraft is.

In dit jaar quamen 'er al weder klagten in over die van Caybobo, en hare veragtering, en verflaauwing in den Godsdienſt. Men beſchuldigde hen, dat zeker Hatan, of Duivels-Prieſter weêr vyf Orangkaja's verleid, en bewogen had, om hun kinderen uit de School te nemen, en in hun Duivels-huis te beſtellen.

De Heer de Vlamings yver.

De Heer *de Vlaming* zond 'er ten eerſten eenige Soldaaten na toe; maar zoo als die Prieſter hen aankomen zag, ſtak hy zynen Marel, of Tempel, zelf in brand, maakte een groot geſchreeuw, en vlugtte met de kinderen in het boſch; dog men nam twee van de voornaamſte Orangkaja's zoo lang gevangen, ter tyd toe dat die kinderen weêr voor den dag gekomen waren.

In dezen tyd ſchonk Koning *Mandarsjah* al de Chriſten-dorpen, onder zyn gebied op Ceram ſtaande, aan de E. Maatſchappy.

D. Hartong hier.

Ook is D. *Henrik Hartong* in dit jaar hier als Predikant gekomen.

En D. Appeldoorn.

In 't jaar 1651. quam hier ook D. *Petrus Appeldoorn*; dog D. *Pontanus* vertrok na Batavia. Of deze laatſte Heer Taalkundig geweeſt zy, blykt my nergens, hoewel 't egter waarſchynelyk is, alzoo zyn Eerw. hier vyf jaaren geſtaan had.

Verdere afval der Caybobers.

In dit jaar zyn zeer veel moorderyen door den opſtand van Kimelaha *Madjira* aangerecht, en verviel het Chriſtendom op Caybobo meer, dan te voren, ja de Heidenen aldaar dwongen de Chriſtenen mede in het gebergte te vlugten, jagende hunne Schoolmeeſter weg; dog de onzen hebben dit dorp in July uit wraak verbrand; waar tegen de Mooren weêr het dorp Way overvielen; hoewel zy 'er weinig ſchade deeden.

By de komſt van D. *Pontanus* op Batavia bleek den 12den Juny, dat die van den Ambonſchen Kerkenraad vry wat te ſcherp en onbeſcheiden over verſcheide dingen, den ſtaat der Kerke betreffende, gehandeld hadden.

Geſchil van D. Hartong met D. Appeldoorn.

Den 5den November leverde de Polityque Commiſſaris op Batavia een Ambonſchen brief over in vergadering, waar uit bleek, dat D. *Hartong* met D. *Appeldoorn* een groot geſchil over de Erf-zonde hadden, over 't welke zy het oordeel van dien Kerkenraad verzogten; waar op den 10den January daar aan 't gevoelen van D. *Appeldoorn* verworpen is. 1652.

In 't jaar 1652. quamen hier D. *Philippus de Vrieſe*, en D. *Daniel Brouwerius*, als Predikanten; dog D. *Appeldoorn* ging buiten dienſt na Batavia op. D. D. Brouwerius en de Vrieſe hier.

In dit jaar wierd Caybobo weder door de onzen in brand geſtoken; dog al deze moejelykheden des oorlogs veragterden de zaaken van den Godsdienſt niet weinig. Caybobo weer verbrand.

Aan 't Kaſteel ging alles door de goede voorzorge van den Heer *de Vlaming* nog redelyk; ook ging hy hen allen met een zeer goed voorbeeld voor, belaſtende alle zyne mindere bedienden dat te volgen, en yverig niet alleen 's Sondags in de Kerk te komen; maar ook de Gebeden-ſtonden by te woonen, over welk laatſte, door een Kapitein verzuimd, en alwillens nagelaten, hy den zelven, om de ſchrik in de mindere te brengen, na Batavia opzond. Deftig voorbeeld van de Heer de Vlaming.

In 't jaar 1653. quam D. *Jacobus Rogerius* hier als Predikant. D. Rogerius hier.

In dit zelve jaar plaatſte de Heer *de Vlaming* de Chriſtenen van Caybobo, om hen tegen *Madjira* 's aanſlagen te dekken, op Loehoe. Ook verzogten die van Siri-Sorri, op Honimoa, nu mede om Chriſten te werden.

Jan Pays geſtraft.

In dit jaar wierd *Jan Pays*, van wien wy te voren ſpraken, als een Landverrader, en valſch Chriſten, onthalſt en gevierendeeld

In October wierpen honderd Mooren van Nollot, op Honimoa, ook hunne Tulbanden met veel veragting tegen de grond, verbrandden de zelve, en verzogten in de gronden van onzen Godsdienſt onderricht te werden.

D. Hartong na Batavia.

In 't einde van dit jaar vertrok D. *Hartong* van hier na Batavia, alwaar hy den 10den November een zeer onnoozel verſlag van den ſtaat der Kerken en Schoolen van Amboina dede.

In 't jaar 1654. in February verzogten die van Roemakay, en Coelor, dorpen op Ceram, aan den Heer *de Vlaming*, die voor een ſpring-togt eens na de Uliaſſers gegaan was, om Chriſten te werden, gelyk alreede zommige van Wattelette en Hattela, dorpen van Ihamahoe, Gechriſtend, en onder Siri-Sorri geſteken waren; dat egter meer uit liefde om hunne landen weder te krygen, dan wel uit zugt tot onzen Godsdienſt, gedaan was

D. Ringius hier; dog D. Brouwerius opgeden

In dit jaar quam ook D. *Remetus Ringius* als Predikant hier; dog D. *Brouwerius* wierd in Juny door de Heer *de Vlaming* na Batavia (daar zyn Eerw.

1654. zonden na Batavia.

den 21ſten van die maand in de vergadering verſcheen) opgezonden, wegens dat hy geweigerd had na Banda te gaan.

De Catechiſmus in 't Maleits van D. Dankaarts geprezen.

Het ſchynd, dat D. *Roman*, Predikant op Batavia, van daar een overzetting van den Catechiſmus in 't Maleitſch na Amboina gezonden had, om die aldaar te overzien, welke zy (zoo den 9den November blykt) te rug bequamen; dog die van Amboina zeiden, dat zy het by die van D. *Dankaarts* zouden houden, waarſchynelyk om dat dit Maleitſch van D. *Roman* wat te hoog, en in Amboina zoo verſtaanbaar niet, als wel dat van D. *Dankaarts*, geweeſt is.

In 't einde van dit jaar was de Krankbezoeker, *Jeremias Hamel*, ook uit Amboina vertrokken, en den 16den November op Batavia in Kerkenrade verſchenen.

In 't jaar 1655. vertrok D. *Rogerius* in Mai van hier, ziek zynde, met belofte van, zoo hy beter wierd, hier weder te komen; en in dit jaar ſchreven haar Edelheden van Batavia herwaards, dat de Predikanten zich voortaan na de beveelen harer Edelheden ſtipt gedragen, of dat zy anders aanſtonds na 't Vaderland vertrekken moeſten.

Hard bevel harer Edelheden.

In dit jaar wierd D. *de Vrieſe* op Honimoa gelegt, daar zyn Eerw. pas een jaar daar na den 6den January in 't jaar 1656. ſtierf.

D. D. Ongena, en Abbema hier.

In dit zelve jaar quamen hier twee Predikanten, D. *Petrus Ongena*, en D. *Fredericus Abbema*; dog de eerſte ſtierf dit jaar, en de laatſte vertrok na een maand verblyf na Ternate. Men wil dat dit vooral wegens een geſchil, dat hy met D. *Ringius* had, die van de Heer *de Vlaming* zeer bemind wierd, geſchied zy, om dat D. *Abbema*, op zekeren tyd een Hebreeuwſchen Bybel in 't huis van D. *Ringius* (die in 't Vaderland een Schoenmaker geweeſt was) vindende, zeer veragtelyk tegen hem zeide: *Ampt-genoot, wat doet gy met dat boek, een ſpan riem zou u veel beter paſſen.* Hier over klaagde D. *Ringius*, en D. *Abbema* wierd ten eerſten weggezonden.

De Taalkundige D. Warmeloo hier.

In dit jaar quam hier ook uit Ternate D. *Joannes à Warmeloo*, een zeer Taalkundig man. Hy was door D. *Abbema* verloſt, en ſtond nu over Ambon na Batavia te gaan. Men verzogt zyn Eerw. hier te blyven, alzoo hy hier ongemeenen dienſt doen konde. Hy beloofde het dierhalven; dog ziende, dat hy nu en dan ziek wierd, vertrok hy nog dit jaar na Batavia.

Den 10den January dezes jaars wierd hier een aanzienelyk gericht geoeffend over een groote Afgodery, door de Chriſtenen van Way gepleegt met een grooten houten Afgod, *Boetoh Oeliſiwa*, dat is, *de Mannelykheit der Oeliſiwa's*, genaamd, en met den *Priapus* der ouden geheel en al overeenkomende.

1656. Die van Way over Afgodery geſtraft.

Zy hadden den zelven tot nog toe, op een zeer verborgene plaats, in het dichtſte van de boſſchen, op hun hoog gebergte, gediend, om daar door, zoo zy voorgaven, te bewerken, dat hunne vrouwen vrugtbaar mogten zyn.

Eene *Bakker Beſi*, Hoofd van dit dorp, en nog dertien andere voorname lieden, hier aan ſchuldig, wierden verwezen, om van alle ampten beroofd, en door al de Schooljongens van het Stadhuis af tot aan 't Schavot, of tot de Markt toe, met roeden gegeeſſeld, en met vuiligheit geworpen te werden; moetende daar nog zoo lang in den rook ſtaan, tot dat hun vuilen Afgod verbrand was. Voorts wierden zy voor hun leven na 't eiland Roſingeyn, in Banda, gebannen, pronkende op hun borſt met een brief, waar op deze woorden ſtonden: *Dit zyn Afgoden-dienaars.*

In dit jaar wierden den 9den April achtendertig Macaſſaren, die vrywillig hier gebleven waren, en verzogt hadden Chriſten te werden, gedoopt, over welke de Heer *de Vlaming*, nevens verſcheide aanzienelyke Hollandſche bedienden, als Doop-vaders, en Getuigen ſtonden. Ook wierden hen maandelyks twee Ryxdaalders, en veertig ponden Ryſt toegelegt, en een woonplaats in 't Suiden van de ſtad, aan 't einde van de Olifants-ſtraat aangewezen, 't geen na hen nog het Macaſſaarſch quartier genaamd werd.

Macaſſaaren gedoopt.

In dit jaar zyn ook verſcheide Mooren van Hoewamohel aan den Roodenberg gelegt, die naderhand allenskens Chriſten geworden zyn.

Hoewamohe-leezen Chriſten geworden.

In 't jaar 1657. quamen hier D. D. *Daniel Brouwerius*, en *Joannes Burum* (van zommige ook *Burenus* genaamd) om hier als Predikanten te leggen.

In 't jaar 1657. hier weêr D. Brouwerius, en D. Burum.

Den 7den February belaſtten haar Edelheden, dat de buiten-voordeelen, door de Heer *de Vlaming* aan de Predikanten wegens de moejelykheden by 't bezoeken der buiten-Kerken toegelegt, by die genen alleen, die de Maleitſche Taal leerden, en die de buiten-Kerken bezogten; maar by geen andere Predikanten zouden werden getrokken.

De buiten-voordeelen alleen de Taalkundigen toegelegt.

Dit voordeel nu beſtaat alleen in het trekken van twee Laſten Ryſt, die, na giſſing, ieder dertig Ryxdaalders, op zyn meeſte, weerdig zyn. Een voordeel, dat in zich zelven niet naamweerdig is, alzoo een Predikant veel meer onkoſten op zulk een Kerk-bezoeking

1657. heeft, als dit voordeel uitmaken of opbrengen kan.

Ook vernieuwden haar Edelheden weder vry ſcherp die order, by haar in 't jaar 1655. gegeven, dat men de Predikanten, die hunne bevelen niet ſtipt wilden opvolgen, of zich maar ergens tegen aankantten, ten eerſten opzenden zou, om ze na 't Vaderland te laten vertrekken.

Met een woord egter zal ik 'er byvoegen, dat men zich te binnen brengen moet, dat 'er toen een Heer (die men zei een Jeſuit geweeſt te zyn) te weten, *Johan Maatzuiker*, aan het roer van de Hooge Regeering zat, en dat dierhalven zulk een ſcherp bevel hem veel beter, dan wel eenig ander recht Hervormden opper-Landvoogd voegde.

Haar Edelheden verbieden de nieuwigheden omtrent den Godsdienſt.

Ook gaven haar Edelheden nu laſt, dat nog de opzienders der Schoolen, nog de Predikanten verandering nog nieuwigheden zouden invoeren, alzoo die teedere verſtanden, daar door meer ontroerd dan geſticht wierden.

Dit laatſte was wel een heerlyk bevel, was het maar altyd gevolgd, maar in de volgende tyden gaven de Overheden, die het toen weêr anders begrepen (hoewel zy het zoo wel niet verſtonden, als deze) weêr geheel anderen laſt, makende geen zwarigheit, om den teederen Inlander, en een geheel volk, ja zoo veel volken, een geheele nieuwe Taal op te dringen, die zy zelf niet verſtonden, en die hen maar een Predikant wysmaakte de rechte Taal van vrugt voor hen te zyn, daar men niets erger bedenken kon, om hen alle luſt tot onzen Godsdienſt te benemen, alzoo zy egter traag genoeg van zich zelven zyn, om die in een Taal, die zy reeds verſtaan, waar te nemen; zynde het zeker, dat alle veranderingen, hoe kleen ook, nadeelig voor den Inlander zyn, en 't werk te rug zetten.

In 't laatſt van dit jaar verzogten die van Amboina, toen met hun drien hier zynde, om nog vier Predikanten. Dit begon wat beter te gelyken, om vrugt onder zoo veelen te doen, hoewel dat in verre na (mynes oordeels) voor zoo grooten Oegſt nog niet genoeg was.

D. Brouwerius na Batavia.

In 't laatſt van 't jaar 1658. vertrok D. *Brouwerius* van hier met een zeer loffelyke getuigenis van zyn deugden, Godvrugtigheit, en geleerdheit na Batavia, zonder dat die van Batavia begrypen konden, waarom men dien Heer, op welken niets te zeggen viel, en die men (na zyn eigen berigt) zeer licht daar had konnen houden, zoo gemakkelyk liet ſlippen.

Wat door zyn Eerw. al is vertaald.

Deze D. *Brouwerius* heeft het Nieuwe Teſtament en Geneſis naderhand in 't laag Maleitſch overgezet, 't geen in de later tyd in 't jaar 1668, en in 't jaar 1687. gedrukt, en 't voornaamſte nut werk voor die van Amboina, en andere Kerken, geweeſt is. 1658.

D. Burum ook vertrokken.

Ook was in dat zelve jaar D. *Burum* buiten dienſt mede na Batavia, wegens eigen halſterrigheit (waar over hy leedwezen betoond had) vertrokken. Een zaak, die haar Edelheden ook zeer qualyk opnamen.

D. Ringius overleden.

Men had in dit jaar 1658. hier ook D. *Joannes Brougbron* wel bekomen; maar ook D. *Ringius*, den 10den November, gelyk ook den Proponent *Joannes van der Wee* in dit jaar, geſtorven, verloren; waar door die van Amboina genoodzaakt wierden den 11den November na Banda om den Taalkundigen D. *Spiljardus* te verzoeken, die ook nog in dit zelve jaar in December, hoewel met veel ongenoegen van den Kerkenraad van Banda, hier gekomen is.

De Taalkundige D. Spiljardus hier.

D. Brougbron op Honimoa.

D. *Brougbron* was dit jaar ook op Honimoa, om te beter, en te eer, 't Maleitſch te leeren, gelegt. Ook was D. *Joannes à Warmeloo* hier weêr uit Banda gekomen, om 'er te blyven.

Kerk verbrand.

Een ſchoone eerſt opgerichte Kerk geraakte hier door een zware brand weg.

In dit zelve jaar vonden haar Edelheden goed, by hun ſchryvens van den 15den November, te belaſten, dat de Predikanten de Kerk- en School-bezoekingen, zonder ophouden, en zoo dikwils, als het de gelegenheit toeliet, moeſten waarnemen, en dat de Heer Landvoogd hen daar toe houden moeſt, alzoo dat het voornaamſte van hun dienſt was, en zy daar voor hunne beſolding trokken. De Commiſſaris Politycq, de Heer van *Voorſt*, maakte den 4den December ook bekend, dat de Heeren Zeventhienen belaſt hadden, dat de verzending der Predikanten aan de Regeering gelaten zou werden, zonder dat de Kerkenraden zich daar mede zouden hebben te bemoejen.

De buitenvoordeelen en meer andere zaaken afgeſchaft.

Ook ſchreven haar Edelheden, uit laſt der Heeren in 't Vaderland, de buitenvoordeelen, die de Predikanten voor 't waarnemen der School- en Kerk-bezoekingen tot nog toe getrokken hadden, af, oordeelende dat zy verplicht waren dit voor hunne beſolding, en rantzoen, al mede waar te nemen; dog men ontſloeg hen voortaan van 't waarnemen der Huwelykſche zaaken En, of dat nog niet genoeg was, men ſchafte voortaan ook af, de twee Ryxdaalders, maandelyks door de Predikanten voor een jongen, of leerling uit de Inlanders, genoten.

Zoo dat het de Heeren dit jaar geweldig op de Predikanten hier verzien hadden, zonder dat ik merken kan, waar over

1658. over zy dit eenigzins verdienden: want dat zy verplicht waren de bezoekingen der buiten-Kerken en Schoolen, ten hunnen koſten, voor hunne beſolding te doen, was een groote misſlag van die Heeren, alzoo geen Predikanten in 't Vaderland eenige buiten-dienſten (hoe naby ook) waarnemen, of zy werden daar voor byzonder betaalt, om dat, als zy byzondere moeite, en byzondere koſten, genoodzaakt zyn te doen, die immers in redelykheit, zoo ook hier, behooren byzonder betaald te werden.

Wat koſten nu een Predikant, als hy na buiten, of op 't gebergte, de Kerken en Schoolen bezoeken gaat, te doen heeft, zullen wy naderhand op zyn plaats toonen.

D. Burum weêrhier. In 't jaar 1659. is D. *Burum* weder hier van Batavia gekomen.

Over 't ſchryven der Broederen van Batavia wegens zulk een loffelyke getuigenis, aan D. *Brouwerius* gegeven, ſtond de Ambonſche Kerkenraad verſteld, alzoo niemand van die genen, die leefden, hem die gegeven had.

Zy hadden van zyn Eerw. niet na zyn zin, maar na hun geweten getuigd, dog zy giſten, dat hy die van den overleden D. *Ringius* in 't byzonder bekomen moeſt hebben, alzoo die in zyn leven nu en dan wel gezegt had: *Laat ons hem maar een goede getuigenis geven: want anders raken wy hem niet quyt.* Ook hadden zy in 't eerſt al wat in hun vermogen was, gedaan, om de twee vertrokkene te houden, gelyk D. *Burum* zelf had moeten bekennen.

't Getal der Predikanten na Indiën. In dit jaar ſchreef de Bataviſche Kerkenraad aan deze, dat het getal van zesendertig Predikanten, die men bevorens in ganſch Indiën had, op vierentwintig, door ſchaarsheit, verminderd was.

Den 20ſten September dezes jaars ſchreven die van Amboina na Batavia, dat 'er wel honderd vyftig volwaſſene gedoopt, en ook wel zoo veel ten Avondmaal toegelaten waren. Zy klaagden ook zeer 1659. over het ergerlyk leven van D. *Brougbron*, D. Brougbron buiten dienſt. den welken zy al voor vier maanden hadden moeten buiten dienſt ſtellen, gelyk de Heer Landvoogd hem ook zyn ſoldye zedert onthouden had, in welken ſtaat hy nog was; zoo dat zy nu hier D. Burum leerd Maleits. D. *Burum* en *Spiljardus* nog hadden; welke eerſte in 't Maleitſch fraai toenam.

Waar D. *Warmeloo* toen was, wete ik niet uit te vinden, dan dat zyn Eerw. naderhand, in 't jaar 1662. van hier na Macaſſar vertrokken, aldaar overleden is.

D. Spiljardus had Ternate bezogt. D. *Spiljardus* was dit jaar (dit is de eerſte maal, dat my die zware togt en poſt van bezwaring voor de Predikanten en Kerk van Amboina voorkomt) na Ternate geweeſt, om de Kerken en Schoolen aldaar te bezoeken, dat zy vreesden, dat na dezen van hier wel meer geſchieden mogt, alzoo de gemeinte daar kleen, en het zommige byna niet weerdig ſcheen 'er een Predikant te leggen; hoewel dat geheel mis was. Ook was zyn Eerw. dit jaar weêr hier gekomen.

D. *Spiljardus* had ook zeker kleen Vraagboekjen, in 't jaar 1620. door de Synodus van Goes ingeſteld, kort en klaar in 't laag Maleitſch overgezet, het welk zy nu nevens verſcheide Pſalmen, en oude Maleitſche Gezangen na Batavia zonden, met verzoek, dat de zelve mogten gedrukt werden; waar by zy ook voegden de verwerring der Mohhammedaanſche Godsdienſt, door D. *Spiljardus* uit het Latyn in het Duitſch en Maleitſch overgezet.

Eiſch van Kerk- en School-behoeften. Ook verzogten zy nu nog twee of drie Predikanten, en daar beneven de noodige Kerk- en School-behoeften, te weten, twee Bybels in Folio, drie honderd Pſalm-boeken, twaalf groote dito, twee honderd Catechiſmen, Papier en Pennen.

DERDE HOOFDSTUK.

DOm. Janſonius *ſterft op* Honimoa. *'t Getal der* Ledematen *hier.* *De* Maleitſche Taal *ſterk ingevoerd.* D. D. Walrand, *en* Caron, *hier.* D. Burum *na* Ternate. Maleitſche boeken *weêr ſterk verzogt.* D. Spiljardus *neerſtigheit geprezen.* *Het verdere door* D. D. Spiljardus, *en* Brouwerius *vertaald.* *'t* Maleits van D. Molani Predikatiën, *te hoog bevonden.* *De Heer* Cos, *en de Heer* Huſtaart *wakkere* Voeſterheeren *der* Kerke. *Klagten van haar* Edelheden *over de* Predikanten *hier.* D. D. van den Sweerden, *en* Akendam, *hier.* *Klagten over gebrek van* boeken. *Schryvens van de* Claſſis *van* Amſterdam *beantwoord.* *Vyf Taalkundige* Predikanten *hier.* Buiten-voordeelen *aan de Taalkundigen, &c. weêr toegeſtaan.* Duitſche School *opgericht.* D. Walrand *overleden, en* D. Spiljardus *afgezet.* D. van den Sweerden *op* Honimoa. D. Sibelius *hier.* *Moejelykheden met* D. van den Sweerden. *'t Schip de*

Walviſch *verongelukt.* *Die van de* Regeering *onttrekken zich den* Kerken-dienſt. *Tyd der* Kerken-vergadering. De Graaf *tot* Proponent *gevorderd.* D. de Graaf *in* Banda *overleden.* D. de Buck *na* Ternate. *Klagten der* Predikanten *over den Heer* Marville. *En van de* Regeering *over* D. van den Sweerden. *Waar op de* Landvoogd *hem voor een tyd afzet. Dog zeer onbevoegd. De Heer* Marville *herſteld* D. van den Sweerden. *Zyne verdere wonderlyke handelingen.* Brief *van de* Claſſis *van* Amſterdam. D. van den Sweerden *in* Ternate *gelegt.* Dankdag *over* Macaſſars *overwinning. Veele van* Manipa, *en* Bonoa, *gedoopt. Antwoord op de* brief *van de* Claſſis *van* Amſterdam. D. Pais *hier*, *en* D. de Buck *lam na* Batavia. *Twee* Politycque leden *om de* Schoolen *te bezoeken. De Heer* Marville *'s handelingen op* Batavia *afgekeurd. De laſt harer* Edelheden *aan de* Regenten, *niet opgevolgd.* D. de Buck *hier weder*, *en* D. Montanus *ſtierf. Die van* Batavia *verzoeken 't oordeel van deze* Kerk. Dank-brief, *en nieuw verzoek van de Heer* Speelman *om een* Dankdag. *De* buiten-voordeelen *der Taalkundigen boven 't inkomen van een* Predikant. *Laſt harer* Edelheden *omtrent de rang der* Predikanten. *Bericht wegens de* beſnydenis *van den* Inlander. *Middelen daar tegen gebruikt. Die van* Ternate *verzoeken om een* Predikant. D. Montanus *'er na toe gezonden. De* Claſſis *van* Amſterdam *beantwoord de vragen dezer* Kerk. *Hun ſchryven aan de* Claſſis *over verſcheide zaaken. Bevel harer* Edelheden *omtrent de* Predikanten, *en* Opperhoofden, *om malkanderen te eeren.* D. Caron *'s geſchil met de Heer* Francx. *Die van* Macaſſar *verzogten* Maleitſche boeken, &c. *van hier.* Piroe Chriſten *geworden. Die van* Banda *verzoeken om* Maleitſche boeken. D. Montanus *op* Oma *geplaatſt.* Moorſch Prieſter *werd* Lidmaat. D. Struis *hier.* D. Montanus *aan 't* Kaſteel, D. Struis *op* Oma *en* D. Peregrinus *op* Honimoa *gelegt.* D. Struis *op* Ceram. D. Huisman *bevolen* Maleits *te leeren. De Heer* Hurdt, *een deftig* Voeſterheer *der* Kerke, *ſteld verſcheide goede dingen in. De* Ambonſche Kerken-order.

1660. D. Janſonius ſterft op Honimoa.

IN 't jaar 1660, den 13den January, quam hier D. *Cornelius Janſonius*, die ten eerſten op Honimoa gelegd wierd; dog hy ſtierf daar dit zelve jaar in November.

Den 23ſten January had men beſloten geen andere, dan onderwezene Heidenen, te doopen. Met D. *Brougbron* ſtonden de zaaken nog, als te voren, die ook in Juny buiten dienſt van hier vertrok.

't Getal der Ledematen hier.

Den 20ſten September ſchreven zy, dat eenige honderden op belydenis gedoopt, en ten Avondmaal toegelaten, en dat alle de Ledematen in geheel Amboina omtrent duizend in getal waren.

De Maleitze Taal ſterk ingevoerd.

Zy verzogten ook om Maleitſche boeken, alzoo de Inlanders het Duitſch niet konden leeren. Zy moeſten in 't noodigen een Tolk in 't Ambonſch by zich hebben, of, dat zy anders niet konden te recht geraaken. Zy maanden egter de Meeſters ernſtig aan, om de Maleitſche Taal in te voeren.

Dit jaar ging D. *Spiljardus* de Ternataanſche Kerken en Schoolen weder bezoeken, en quam in 't laatſte van 't jaar daar aan eerſt weêr hier.

D. D. Walrand, en Caron, hier.

Van Batavia waren in 't jaar 1661, den 13den Maart ook hier gekomen D. *Walrand* uit Zeeland, en D. *François Caron* van Firando, van de Claſſis van Amſterdam gezonden, welke eerſte op Honimoa, en de laatſte aan 't Kaſteel geplaatſt wierd. Ook verſcheen hier den 6den Maart *Tiberius Pelletier*, die in September Krankbezocker wierd.

D. *Burum* was, volgens bevel harer Edelheden, na Ternate gezonden om die Kerken te bezoeken, daar zyn Eerw., was D. *Janſonius* niet overleden, zou gebleven hebben, alzoo 't veel beter was, dat daar een Predikant vaſt bleef. Hy quam onverrichter zake te rug; dog men zond zyn Eerw. 'er weêr na toe in July. 1661 D. Burum na Ternate.

Zy verzogten zeer om Maleitſche en niet om Duitſche boeken, en in dat jaar nog om vier of vyf Predikanten, alzoo de dienſt hier zwaar was, de Kerk- en School-bezoekingen in 't gebergte, en elders, moejelyk, en daar toe jonge, ſterke, Taalkundige mannen van nooden waren. Dit verzogten zy te meer, alzoo D. *Burum* op zyn eigen verzoek in Ternate gebleven was.

D. Spiljardus neerſtigheit geprezen.

Die van Batavia prezen D. *Spiljardus* over zyne neerſtigheit, dog waren van oordeel, dat men met het drukken, vooral van zyne *Verwerring der Mohhammedaanſche Godsdienſt*, niet te haaſtig zyn moeſt, alzoo 'er in Duitſchland een boek van *Joannes Andreæ*, *Confuſio ſectæ Mohhammedanæ* genaamd, met kennis en goedvinden van de Heer *Voetius* uitgekomen was.

D. *Brougbron* zou van daar door haar Edelheden na Banda gezonden werden.

't Verdere door D. D. Spiljardus, en Brouwerius, vertaald.

D. *Spiljardus*, in 't laatſt van 't jaar weêr hier gekomen zynde, zou den Maleitſchen dienſt alomme hier waarnemen, tot dat de andere broeders in ſtaat zouden zyn, predikende de laatſte ondertuſſchen 's Son-

1661. 's Sondags tweemaal in het Duitſch. Ook bleek my uit een Kerkelyk geſchrift van den 8ſten Auguſty dezes jaars dat D. *Spiljardus* de elf laatſte Propheten, en D. *Brouwerius* den Propheet *Hoſeas* overgezet had, hoewel ik daar noit iets van gezien, nog verder daar af gehoord hebbe.

Van D. Molani Predikatiën

Die van Banda zonden dit jaar den 20ſten July aan die van Amboina eenige Predikatiën, in de Maleitſche Taal door D. *Molanus* aldaar opgeſteld, en door *Gabriël Nacke*, wel eer Krankbezoeker, en door een Inlandſch Schoolmeeſter, nagezien, en goedgekeurd; verzoekende dat zy de zelve, als ook eenige Pſalmen in rym, door eenige Broeders in Amboina geliefden te laten overzien; dat door de Heer *Ruzaphius*, Hoofd op Hila, *Philip du Pree*, Meeſter *Thomas Rodrigos*, eenen *Henrik Warela*, en meer andere geſchied is.

't Maleits te hoog bevonden.

Hier op gaven die van Amboina den 17den September tot antwoord, dat eenige redelyk in de Maleitſche Taal geoeffende mannen die Predikatiën nagezien, die goed, rechtzinnig, klaar en duidelyk, dog voor den gemeenen man wat zwaar en te hoog Maleits om het te verſtaan bevonden hadden; mogende wel lyden, dat die de gemeinte voorgelezen, maar wenſchende, dat zy nog wat duidelyker opgeſteld wierden.

Den 25ſten September ſchreven die van Ambon aan de Chriſtelyke Synodus van Noord-Holland, en gaven haar Eerw. kennis van het toevloejen van veel Heidenen tot den ſchoot der Kerke, van de welke niet alleen velen gedoopt, maar ook velen ten Avondmaal toegelaten wierden; dog zy klaagden zeer over gebrek van boeken, en vooral van de gemeene bekende, te weten, de Catechiſmen en Aldegonde van D. *Dankaarts*, en de Predikatiën van D. *Wiltens*, alzoo de Schoolen daar af geheel onvoorzien waren.

De Heer Cos en de Heer Huſtaart Voeſterheeren der Kerke.

By ſchryvens in die zelve maand na Batavia prezen zy den Heer Landvoogd *Cos* zeer, als een groot yveraar en bevorderaar in het voortplanten der Chriſtelyke Godsdienſt, gelyk zyn Ed. ook zorg gedragen had, dat het bezoeken der buiten-Kerken op 't gebergte voortaan gemakkelyker, en niet meer te voet, maar te peerd, en aldus meermalen, geſchieden zoude.

Zy verzogten ook wederom, dat het overgezet Vragebockje van D. *Spiljardus* (dat al over vier jaaren door D. *à Warmeloo* overzien en verbeterd was) van haar Eerw. mede nagezien, en dan, tot dienſt van deze gemeinte gedrukt mogt werden, alzoo het maar na hare goedkeuring wachtte.

Men gaf mede den 28ſten December, 1661. in 't jaar 1661, een heerlyke Kerkelyke getuigenis aan den Heer Landvoogd *Huſtaart*, waarin zyn Ed. als een Godvrugtig vredelievend, en yverig Voeſterheer van de Kerk, als een voorſtander van den Godsdienſt, en als een vriend der Predikanten, zeer geprezen wierd.

Ook ſchreef de Kerkenraad in 't byzonder aan den Heer opper-Landvoogd *Maatzuiker*, maakten zyn Edelheid de dagelyks toenemende en bloejende ſtaat dezer Kerke bekend, verzogten zyn Edelheid dierhalven voor zulk een groote gemeinte om nog vier of vyf welgeoeffende Predikanten.

Klagten harer Edelheden over de Predikanten hier.

In dit jaar klaagden haar Edelheden over de Predikanten van Amboina, dat zy zich zelven te veel magt aanmatigden.

In 't jaar 1662. ſchreven die van Batavia aan die van Amboina, dat zy haar Eerw. als nog raadden by de vorige gewoone Formulieren te blyven, verzoekende, dat D. *Spiljardus*, nu veel verder, dan wel bevorens, in de Maleitſche Taal gekomen, zyn boekje nog eens geliefde na te zien.

Matthys Janszen, van Dordrecht, Krankbezoeker op 't ſchip de Walviſch, quam in April hier leggen.

D. D. van den Sweerden, en Akendam, hier.

Dit jaar quam ook hier D. D. *Joannes van de Sweerden* en *Godefridus van Akendam*, van 't Claſſis van Walcheren, en van Hoorn, uitgezonden, van de welke de eerſte aan 't Kaſteel, en de laatſte in April op 't eiland Oma wierd geplaatſt, 't geen by 't lot zoo gevallen was, zoo dat hier nu vyf Predikanten, drie Taalkundige, en zy in ſtaat waren, om hier te zamen veel vrugt te doen.

Zy bragten hier ook de twee Krankbezoekers *Arnold Bertrand*, en *Joannes de Graaf*, van welke de eerſte aan 't Kaſteel, en de laatſte op Noeſſa Laoet gelegt was. Ook oeffende *de Graaf* zich onder D. *Walrand* in 't proponeren, verwonderd zynde, dat de Bataviſche Broeders hem niet zoo wel, als den anderen, hen aanbevolen hadden, alzoo hy loffelyke getuigeniſſen van zyne ſtudiën onder D. *Vogelzang* medegebragt had.

Klagten over gebrek van boeken.

Men klaagde van hier weêr zeer ſterk over gebrek van Maleitſche Schoolboeken. Men had geen eenen Catechiſmus, of Aldegonde meer, en die te vergeefs op hun ſchryvens verwagt, waar door de Schoolen vervielen.

In dit jaar ſchynt D. *à Warmeloo* uit Banda weêr hier gekomen, en met D. *Burum* (die uit Ternate overquam) van hier na Macaſſar vertrokken te zyn, alwaar de eerſte quam te ſterven.

1662. Schryvens van de Claſſis van Amſterdam beantwoord.

Ook ontfingen die van Amboina ſchryvens van de Claſſis van Amſterdam, welke in 't laatſte van dit jaar weder antwoord toezonden, met bericht van de bloejende ſtaat dezer Kerken, nu met vyf Taalkundige Predikanten, te weten D. D. *Spiljardus*, *Walrand*, *Caron*, *van de Sweerden*, en *van Akendam*, voorzien, die om de drie maanden by beurten de Kerken en Schoolen in het gebergte bezogten, om door hunnen yver en neerſtigheit den tragen Inlander meer en meer op te wekken, alzoo de Schoolen door gebrek van noodige boeken, die zy van Batavia wel eiſchten, maar niet kregen, grootelyks vervielen, en de kinderen ſterk verliepen.

Vyf Taalkundige Predikanten hier.

In de maand van July quamen 'er van Noeſſa Laoet ſlegte getuigeniſſen van den Krankbezoeker *de Graaf*, als dat hy zyn ampt en verdere ſtudie traag waarnam.

De buiten-voordeelen aan de Taalkundigen, &c. weêr toegeſtaan.

Haar Edelheden vonden ook goed, by ſchryvens van den 26ſten January dezes jaars het bovengemeld afgeſchreven buiten-voordeel, aan de Predikanten, die de buiten-Kerken bezochten, en in 't Maleitſch predikten, voor hunne buiten-gemeene dienſten weêr toe te ſtaan. Ook oordeelden haar Edelheden by haar ſchryvens van den 29ſten November het Catechizeeren onder den Inlander van veel meer vrugt, dan het Prediken; voegende hier by, dat de Mooren van Ajer Sakoela (by de Laha) indien zy geen Chriſtenen wilden werden, van daar op een andere plaats moeſten werden gelegt.

Duitſche School opgericht.

Den 12den December wierd 'er ook een Duitſche School, onder den Schoolmeeſter en Ziekentrooſter *Bertrand* opgericht.

D. Walrand overleden, en D. Spiljardus afgezet.

In 't jaar 1663. is de wakkere en zeer Taalkundige D. *Walrand* in November overleden, dat een groote ſlag voor de Kerk van Amboina was, waar by nog een tweede van geen minder gewicht quam, dat D. *Spiljardus* niet alleen zeer ergerlyk in zyn huis met zyn Huisvrouw, maar ook zoo buitenſporig met andere buiten 's huis geleefd hadde, dat men hem, na verſcheide vergeefſche vermaningen, geheel en al van zyn dienſt had moeten afzetten, dat al den 28ſten February geſchied was, waar van zy egter geen kennis ter wereld na Batavia (gelyk behoorde) gegeven hadden.

Den 11den April dezes jaars wierd beſloten (alzoo men bevorens Papiſten, &c. over kinderen had laten ten Doop ſtaan) geen andere Getuigen over iemand, dan van den Hervormden Godsdienſt, te laten ſtaan, dat eenparig goedgevonden wierd van ſtoel af te kondigen. Ook quam D. *Spiljardus* dit jaar in Juny van hier na Batavia buiten dienſt te vertrekken, en verſcheen den 9den July daar in de vergadering, gelyk de Krankbezoeker *Bertrand* daar den 24ſten September quam. 1663.

In 't jaar 1664. Wierd D. *van Akendam* van Batavia door haar Edelheden (zonder de Bataviſche Kerkenraad 'er eenige kennis van te geven) belaſt na Ternate (waar na toe zyn Eerw. ook vertrok) te gaan; dog hier was weêr van Batavia D. *Simon de Buck*, door de Claſſis van Rotterdam gezonden, gekomen, en aan het Kaſteel geplaatſt.

Den 24ſten Maart wierd als Ouderling op Honimoa *Franciſco Mole*, Pati van Siri-Sorri, gekoren, een man die daar lang opper-Meeſter geweeſt was.

D. van de Sweerden op Honimoa.

D. *van de Sweerden* wierd in January, volgens eenparig beſluit van den Kerkenraad en van de Regering, alzoo zyn Eerw. nu zeer Taalkundig was, in de plaats van D. *Walrand*, op Honimoa geplaatſt. Zyn Eerw. weigerde dit in 't eerſte, verzoekende na Batavia te vertrekken; dog nam het uit Politycque redenen, en andere inzigten, egter den 10den aan, hoewel hy daar na weêr alles verwierp.

D. Sibelius hier.

D. *Petrus Sibelius*, na Banda van Batavia gezonden; dog door ſchipbreuk in Ternate (alwaar zyn Eerw. den dienſt tot de komſt van D. *van Akendam* waargenomen had) en daar na hier gekomen, was in April met de Heer Landvoogd *van Dam*, hier wegens de dood van de Heer Landvoogd *Cos* in February verſchenen, lam na Banda vertrokken.

Moejelykheden met D. van den Sweerden.

In November bleek, dat D. *van den Sweerden* niet weinig met den Kerkenraad overhoop lag, in zoo verre dat de zelve hem naderhand als geen lid meer erkennen wilden, alzoo zyn Eerw. niet na Honimoa had willen gaan.

't Schip de Walviſch vergelukt.

Die van Batavia, verſtaan hebbende, dat de Kerkenraad van Amboina in 't voorleden jaar 1663. geen ſchryvens van haar Eerws. bekomen had, giſten dat haren brief met het verongelukte ſchip de Walviſch mede zou t'zoek geraakt zyn.

In dit jaar hadden die van Amboina wel een redelyk getal van boeken, dog in verre na zoo veel 'er niet bekomen, als zy 'er den 12den September in 't jaar 1662. al verzogt hadden.

Zy beklaagden zich zeer over het verlies van den Heer Landvoogd *Cos*, als zynde geweeſt een zeer Godvrugtig Voeſterheer van de Kerk en yveraar voor den welſtand en de voortplanting van het Chriſtendom. Ook verzogten zy by haar ſchryvens den 10den Mai om nog een Predikant, en dat *de Graaf* tot Pro-

1664. Proponent mogt gevorderd, in ſoldye verbeterd, en dan, even als de Proponent, D. *Joannes van der Wee*, op Noeſſa Laoet gelegt werden.

Die van de Regeering ontrekken zich den Kerkendienſt.

Omtrent dezen tyd onttrokken zich verſcheide lieden uit de Dienaaren der E. Maatſchappy (onder voorgeven dat zy leden van den Politycquen Raad waren) om tot Ouderlingen of Diaconen verkoren te werden, dat hier by die van de Regeering (even als of het beneden hun rang was, daar in het Vaderland in de meeſte ſteden de Heeren Borgermeeſteren zich verweerdigen als leden in de Kerkenraden te zitten) zoo in trein gehouden werd, ſtaande niet toe, dat iemand uit den Raad der Regeering daar toe mag verkoren werden.

Tyd der Kerkenvergadering.

Men had ook goedgevonden alle maanden op den 2den (buiten dat 'er alle drie maanden nog een byzondere vergadering was) behoorlyke Kerk-vergadering te houden.

In 't jaar 1665. de Graaf tot Proponent gevorderd.

In 't jaar 1665. wierd de Krankbezoeker *de Graaf*, volgens verkregen verlof van Batavia, den 13den April, na behoorlyk onderzoek van zyne bequaamheit door D. *van de Sweerden* (waar mede hy eenparig genoegen gaf) voor den Kerkenraad alhier tot Proponent gevorderd, waar van by ſchryvens van den 4den Auguſty kennis aan den Kerkenraad van Batavia gegeven, en zyne verdere bevordering by nader gelegenheit verzogt wierd; waar op die van Batavia den 17den November daar aan ſchreven, dat zy 't verzoek van den Proponent *de Graaf* voorgedragen, en daar op tot antwoord bekomen hadden, dat hy eerſt eenigen tyd in Banda zou gebruikt werden, om hem dan naderhand, op aldaar gegevene preuven van zyne bequaamheit en neerſtigheit, te helpen.

Na dat men ook met D. *van de Sweerden* veel moeite over zyne verplaatzing na Honimoa gehad had, wierd zyn Eerw., door tuſſchen-ſpraak van den Heer Landvoogd *van Dam*, van den Kerkenraad den 2den Maart weêr als een lid van de vergadering, dat hy zedert die moejelykheden niet geweeſt was, erkend, en die ook nu eerſt ſchynd na Honimoa vertrokken te zyn.

Den 14den September ſchreven die van Amboina aan de Eerw. Claſſis van Amſterdam, doende een eiſch van de noodige boeken.

D. de Graaf in Banda overleden.

In 't jaar 1666. maakte deze Kerkenraad den 25ſten Auguſty aan die van Batavia bekend, dat D. *de Graaf* by de komſt van den nieuwen Heer Landvoogd, *Pieter Marville*, ten eerſten in ſoldye verhoogd, en na Banda was verzonden, alwaar hy weinig maanden na zyn komſt, nog weinige goede preuven gegeven hebbende, overleden is. Ook maakten zy bekend, dat D. *de Buck* ter order harer Edelheden in February na Ternate vertrokken was om die Kerk te bezoeken, dog hadden vernomen, dat zyn Eerw., na zyn werk aldaar afgedaan te hebben, tuſſchen Ternate en de kuſt van Manado nog ſworf. 1666. D. de Buck na Ternate.

Klagten der Predikanten over de Heer Marville.

De Kerkenraad van Amboina klaagde ook over de groote moejelykheden, die zy met den Heer *Marville* gehad, en die zich (gelyk hy byna met iedereen over hoop lag) allenthalven betoond had een beſtryder van het Kerkelyk recht, en een vyand van de Predikanten te zyn.

En van de Regeering over D. van den Sweerden.

Den 14den Juny had de Commiſſaris Politicus, de Heer *Rumphius*, over D. *van de Sweerden* geklaagd, dat hy op Honimoa met zaaken, die de Regeering aangingen, als met 't bouwen van het huis van den Predikant, en van de Kerk, zich bemoeide, en zich tegen de Regeering aankantte, waar over die Regeering hem buiten den dienſt voor een tyd wilde geſteld hebben; maar hier omtrent wierd van de Kerkenraad geoordeeld, dat by zoo een geſchrift der Regeering het ganſch oordeel van den Kerkenraad afgeſneden, en benomen wierd, weshalven zy niet genegen waren op dit geſchrift te antwoorden.

Den 3den July geraakte zyn Eerw. in Gerichts-geſchil, en wierd hem 't Avondmaal ontzegt.

Waar op de Landvoogd hem voor een tyd afzet.

Daar op matigde de Heer Landvoogd zich aan, D. *van de Sweerden* van zyne zitting in vergadering en van zyn ampt te berooven, tot al het welk de Kerkenraad zyn Agtbaarheit onbevoegd oordeelde, alzoo die gene, die de Predikanten aanſtelden, hen ook moeſten afzetten, dat het werk van Kerkenraaden, Claſſen, en Synoden; dog geenzins van de Regeering was.

Dit bewezen die van den Kerkenraad zeer kragtig met den 79. Art. van de Synodus van Dordrecht, in 't jaar 1618. gehouden, die de Predikanten, na Indiën vertrekkende, by de Gevolmagtigden der Claſſen moeten onderteekenen.

Dog zeer onbevoegd.

Daar op liet de Heer Landvoogd door den Politycquen Commiſſaris den 14den July bewys vorderen, van dat hy in 't regt der Kerkelyke, by 't afzetten van D. *van de Sweerden*, &c., getreden was.

Dit wierd zyn Agtbaarheit klaar getoond by een omſtandig bericht, waar by bleek, dat het ſtraffen en afzetten van alle Kerkelyke perzoonen uit kragte van den voornoemden Artykel aan de Kerkelyke wel uitdrukkelyk gelaten wierd, waar mede de Synodus van Embden Canone 33. in 't jaar 1571. (daar de op-

1666. opſchorting van Predikanten aan den Kerkenraad geſteld wierd) ook die van Dordrecht in 't jaar 1578. Canone 99, die van Middelburg in 't jaar 1581, Canone 64, die van 's Gravenhagen in 't jaar 1598. Canone 36, en die van Middelburg in 't jaar 1591. Canone 58, overeenſtemden, alle welke Synodale beſluiten de Predikanten, gelyk uit hunne Beroep-brieven, en Inſtructien, in 't gemeen bleek, na Indiën gaande, buiten dat ook de Heeren Bewindhebberen, ten bewyze, dat die zich mede daar aan gedroegen, gewoon waren te onderteekenen, behalven dat die Heeren Bewindhebberen Art. I. wel uitdrukkelyk belaſten, dat alle Predikanten en Ziekentroosters zich na die Inſtructie, en de verdere Claſſicale orders zullen hebben te ſchikken.

Verder droegen zy voor aan dien barſſen en kregeligen Heer Landvoogd het voorbeeld van den Heer Landvoogd *Cos*, die zich met 't afzetten van D. *Spiljardus* niet bemoeid, gelyk ook zyn Ed., wanneer D. *Spiljardus* door den Raad des Gerichts aangeſproken wierd, wel uitdrukkelyk bekend gemaakt had, dat die Raad, zonder zich eenigzins met het Kerkelyke te bemoejen, hem alleen voor zoo verre hy Politikelyk ſchuldig was, geſtraft, en afgezet hadde, alles, dat Kerkelyk was, aan de Kerk latende.

De Heer Marville herſteld D. van de Sweerden.

Hier op dede de Heer *Marville* nader bekend maken, dat de bevelen der E. Maatſchappy medebragten, dat het aan de Overigheit ſtond Predikanten af te zetten, ſchoon dat met de Inſtructie, den Predikanten medegegeven, ſtryden mogt. Egter vond hy goed D *van de Sweerden* weêr in zyn vollen dienſt te herſtellen, het gene de Broederen mede ſtaande hielden niet het werk van den Heer Landvoogd, maar het hunne, en een nieuwe inbreuk op het Kerkelyk recht te zyn, antwoordende met veel zedigheit, en na waarheit op een zeer ſcherp geſchrift van de Regeering.

Hoewel even onbevoegd.

Zyn voornemen was ook geweeſt, om D. *van de Sweerden* door den Raad des Gerichts te doen aanſpreeken; dog zyn Agtbaarheit liet dit daar by zitten, en beloofde dit niet te doen.

Zyne verdere wonderlyke handelingen.

Dit alles nu zoo voorgegaan zynde, vond die onruſtige Landvoogd goed, om D. *van de Sweerden* den 26ſten July buiten kennis van den Kerkenraad van Honimoa te lichten, aan het Kaſteel te plaatzen, en na dien tyd den zelven zeer onordentelyk, en buiten kennis van den Kerkenraad voor een tyd buiten zyn dienſt te ſtellen, 't geen ook de reden was, dat zyn Eerw. naderhand door haar Edelheden na Ternate gezonden is; van al welke zware bewegingen de oorzaak was, dat D. *van de Sweerden* een oude Kerk op Honimoa omver geworpen, de grondſlag van een nieuwe Kerk, en van een Predikants huis, gelegt had; dat zyn Eerw. liever aan het Opperhoofd had behooren te laten, alzoo dat des Predidikants werk niet was. 1666.

De Landvoogd, wetende, dat D. *Caron* dit Kerkelyk bericht tegen hem opgeſteld, en voelende, dat hy hem redelyk pal gezet had, was zeer tegen dien Heer verbitterd, weshalven zyn Agtbaarheit, om zich aan hem te wreeken, goed vond te belaſten, dat zyn Eerw. den 29ſten September in D. *van de Sweerden*'s plaats na Honimoa zou hebben te gaan. De Kerkenraad oordeelde, op dit geſchrift der Regeering, door den Commiſſaris Politycq *Rumphius* ingediend, wel een Predikant op Honimoa noodig; dog keurde beter, D. *de Buck* derwaards te zenden, die nu uit Ternate al weêrgekomen was, en aldaar Maleyo, Tagulanda, Batsjan, Manado, en Sangir, bezocht had.

Den 1ſten October belaſtte zyn Agtbaarheit weder, dat D. *Caron* na Honimoa zou gaan, en dat ook ieder Predikant daar voortaan twee jaaren leggen zou. De Kerkenraad vond dit alles mede goed. Zyn Eerw. kantte zich in 't eerſt niet weinig hier tegen; dog nam het eindelyk, alzoo hy nu gedwongen was, den 29ſten November aan; ook zou dat voortgang gehad hebben, indien D. *van de Sweerden* 't jaar daar aan niet na Ternate vertrokken was.

Brief van de Claſſis van Amſterdam.

In dit zelve jaar had deze Kerkenraad weder een brief van de Eerw. Claſſis van Amſterdam van den 7den April des jaars 1665. ontfangen.

In 't jaar 1667, den 10den February, belaſtte de Heer Landvoogd weêr, dat D. *Caron* na Honimoa zou gaan; dog dit ging nu niet voort, alzoo haar Edelheden, die (gelyk ook de Kerkenraad van Batavia) al deze handelingen van zyn Agtbaarheit omtrent D. *van de Sweerden*, en den Kerkenraad, vlak tegen het Kerkelyk recht, en tegen de gewoonten hier in Indiën, aanloopende, zeer quaad keurden, D. *van de Sweerden* bevalen na Ternate te gaan, om daar te blyven, waar door deze Kerk van Amboina nu van den zwaren laſt, van die Kerk te moeten bezoeken, ontheft, en D. *Caron* verloſt was, van na Honimoa te gaan; ook quam die bittere vervolger van zyn Eerw. in dit jaar te ſterven.

D. van de Sweerden in Ternate gelegt.

Men had, volgens laſt van den Heer opper-Veldheer, en Zeevoogd, *Speelman* hier een algemeenen Dankdag over de overwinning, door zyn Ed. op

Dankdag over Macaſſars overwinning.

Ma-

1667. Macaſſar bevogten, gehouden, waar voor zyn Ed. den 3den December dezen Kerkenraad bedankte.

Veele van Manipa, en Bonoa, gedoopt.

Ook had deze Kerkenraad zyn Edelheid den Heer *Maatzuiker* met een briefken voor de twee kaſſen met boeken, en School-behoeften, dit jaar ontfangen, bedankt, en zyn Ed. verder bekend gemaakt, dat de Schoolen nu over de veertig ſterk, en dat ook verſcheide bejaarde Mooren, en kinderen, van Manipa, en Bonoa, in October van dit jaar gedoopt waren, alzoo die van Bonoa, en ook eenige van Manipa (waar onder ook eenige jonge Orangkaja's van Tomilehoe, en Toeban waren) dit jaar Chriſten geworden zyn; hoewel dit met die laatſte in 't jaar 1669. eerſt recht aanging.

De Heer *Speelman*, dit jaar hier gekomen, belaſtte, dat de papieren ten laſte van D. *Caron* door de Heer *Marville* quaadaardig verzameld, en geboekt, uit het beſluit-boek van den Raad zouden gelicht werden.

Antwoord op de brief van de Claſſis van Amſterdam.

Haar Eerw. beantwoordden nu ook den brief van de Eerw. Claſſis van Amſterdam laatſt ontfangen, maakten den ſtaat dezer Kerken bekend, en verzogten haar Eerw. oordeel over den Doop en het ten Avondmaal-gaan der bejaarden, welk laatſte alhier ten eerſten niet mede toegeſtaan is. Als mede, of de Doop niet bediend mag werden aan kinderen van Heidenen en Mooren, onder belofte van hen, nu onder Chriſten-overheden zynde, in de Chriſtelyke Godsdienſt op te voeden.

D. Pais hier, en D. de Buck lam na Batavia.

In 't jaar 1668. quam hier den 15den Maart als Predikant D. *Cornelius Pais*, gewezen Predikant tot Eenigenburg, door die van Enkhuizen uitgezonden. Dog deze Heer (gelyk haar Eerw. alhier in July na Batavia ſchreven) was lang ziek geweeſt; ook had D. *de Buck* zedert zyn komſt uit Ternate niet veel gezondheit gehad, en meeſten tyd lam gelegen, gelyk zyn Eerw. nu noch was, weshalven hy den 4den July na Batavia met het Jacht Vlieland vertrok.

Van de vier hierleggende Krankbezoekers was *Adriaan Verſtege* om quaad gedrag verhuiſt.

Den 22ſten September gaven zy aan zyn Edelheid ook kennis van alles, bedankende zyn Edelheid voor de verzorgde Kerk- en School-behoeften. Ook voegden zy hier by, dat de Regeering alhier geen verder beweging, om een Predikant na Honimoa te zenden gemaakt, maar dat de zelve, volgens laſt dit jaar van haar Edelheden den 11den January bekomen, twee Politycque Leden verkoren had, om de Schoolen van

Twee Politycque Leden om de Schoolen te bezoeken.

Leytimor, en die van de Uliaſſers, buiten den gewoonen tyd, gade te ſlaan, en de Meeſters aldaar op 't onvoorzienſte te overvallen, waar door de Schoolen in een beteren ſtand ſtonden gebragt te werden. 1668.

De Heer Marville 's handelingen op Batavia afgekeurd.

Die van den Eerw. Kerkenraad tot Batavia prezen zeer, dat D. *Caron* aan 't Kaſteel gebleven, en volgens de Heer *Marville* 's driftigen laſt niet na Honimoa vertrokken was.

Haar Edelheden hadden by haar ſchryvens van den 11den January dezes jaars ook de ſoldye der Schoolmeeſters op vier Ryxdaalders bepaald, en verder belaſt geen Jongens boven de zeſtien, nog de Meiskens boven de twaalf jaaren, in de School te houden, bevelende toen ook een Meeſter op Manipa, en een op Bonoa, te leggen.

Dit jaar waren 'er weêr veel op die twee eilanden gedoopt.

Laſt haarer Edelheden aan de Regenten, niet opgevolgd.

Het was mede een deftige laſt, die haar Edelheden den 14den February dezes jaars aan die van de Regering alhier gaven, dat de lieden van het eerſte aanzien onder hen zomtyds zouden hebben in de Maleitſche Kerk te komen; maar daar wierd toen en vervolgens zeer weinig opgelet, ja in myn tyd is 't byna noit opgevolgd, alzoo ik niet wete oit een Landvoogd, of Tweeden aldaar, dan nu en dan alleen den Heer *Padbrugge*, gezien te hebben.

Het drukken der Catechiſmen is ernſtig van hier verzogt, en zyn 't jaar daar aan ook in de nieuwe Drukkery op Batavia herdrukt.

D. de Buck hier weder, en ſtierf.

In 't jaar 1669. den 19den Maart quam D. *de Buck* hier weder, dog is door lamheit den 16den October daar aan overleden.

D. Montanus.

Ook verſcheen hier D. *Jacobus Montanus*, uitgezonden door 't Claſſis van Hoorn, den 19den February, medebrengende den Krankbezoeker *Jan Janszoon van Weerden*, buiten welke 'er nog twee andere quamen, die op Honimoa, Noeſſa Laoet, en Manipa, geplaatſt waren.

Die van Batavia verzoeken 't oordeel van deze Kerk.

Ook gaven die van Batavia aan dezen Kerkenraad berigt van 't ongenoegen der Claſſis van Amſterdam tegen haar Eerw. over 't vorderen van den Krankbezoeker *Joannes Tholy* tot Proponent, verzogten hier over hun oordeel, en medeſtemming, van dat dit een recht was, de Indiſche Kerken zoo wel als die in 't Vaderland, toekomende. Over dit zelve onderwerp, en met dit zelve misnoegen over 't vorderen van *de Graaf*, ſchreef de voornoemde Claſſis ook een brief van den 29ſten July des jaars 1667, by dezen Kerkenraad nu ontfangen, op welken

1669. zy in September dezes jaars geantwoord, en ſtaande gehouden hebben dat zy in 't bevorderen van D. *de Graaf* tot Proponent wettig, en, volgens 't algemeen recht der Kerken, gehandeld hadden, te gelyk bekend makende den ſtaat der Kerke, zoo die tegenwoordig was, en dat 'er een groot getal van Manipa tot den ſchoot der Kerke toevloeide. Zelfs was door een Caſiſi, broeder van Kapitein *Jonker*, en *David Bintang* genaamd, aangeboden, dat hy met veel andere Chriſten wilde werden. Ook gaven zy aan die van Batavia kennis, wat zy over dit recht der Kerken van Indiën aan de Eerw. Claſſis eenſtemmig met hen geſchreven hadden; daar byvoegende, dat zy veel zwarigheit in opzigt van hunne Kerk vonden, om zoo een algemeen Formulier, als die van Batavia meinden dienſtig te zyn, by hen in te voeren.

Dankbrief, en een nieuw verzoek van de Heer Speelman om een Dankdag.

Zy hadden ook weêr een Dank-brief van de Heer *Speelman* voor hunne Gebeden, en een bericht van zyne nieuwe overwinning over de eedbreukigen bekomen; verzeld met een nieuw verzoek om God den Heere daar voor te danken.

D. *Montanus* wierd in January gelaſt op Honimoa te leggen, daar zyn Eerw. den 19den February na toe ging.

Die van Banda verzogten den 26ſten February dezes jaars om eenige affchriften van D. *Caron* 's Predikatiën, om dat die van D. *Molanus* in zeer hoog Maleitſch, boven 't begrip van den gemeenen man, geſteld waren, en derhalven weinig of geen vrugt konden doen, gelyk zy ook, met voorſchryvens van haren Heer Landvoogd aan haar Edelheden verzogt hadden, dat die in lager Maleitſch mogten geſteld werden, 't geen zy nu ook aan D. *Caron* verzogten te doen. Waar op deze Kerkenraad hen den 12den April *Caron* 's Predikatiën zond; dog verzogt van 't overzetten van D. *Molani* Predikatiën verſchoond te werden, alzoo D. *Caron* liever zelf iet tot dienſt der Kerke wilde opſtellen, als een anders werk overzetten. In dit zelve jaar ontboden die van Banda die Predikatiën nog eens.

Haar Edelheden hadden den 10den January dezes jaars aan deze Regeering geſchreven, dat men deze en gene lichte misſlagen van de nieuwe Chriſtenen op Bonoa en Manipa door de vingeren zien, en dat men de vier Predikanten (alzoo die over 't plaatzen van iemand op Honimoa niet konden overeenkomen) maar alle aan 't Kaſteel laten moeſt, verzorgende alleen, dat de Kerk- en School-bezoekingen beurt om beurt mogten geſchieden. Dit wierd volgens die laſt niet gedaan; dog die bezoekingen duurden wel twee maanden, waren, in de regen-tyd vooral, zeer moejelyk, en door dezelve was D. *de Buck*, die in October ſtierf, ook merkelyk verzwakt, weshalven zy, die niet veel aan zyn Eerw. hadden, om nog een Predikant verzogten. 1669.

Het behaagde haar Edelheden ook by haar vorig ſchryvens te bepalen, wat buiten-voordeelen, een Predikant, die Maleitſch predikte, en die de buiten-Kerken neerſtig bezogt, boven zyn andere medebroeders trekken zou.

In 't gemeen trekt een Predikant honderd Gulden, en, na vyf jaaren dienens, nog tien of twaalf Gulden meer (na dit haar Edelheden behaagd) ter maand, tien Ryxdaalders en agttien Stuivers aan koſt-geld, en zeven kannen Wyn.

De buiten-voordeelen der Taalkundigen, boven 't inkomen van een Predikant.

Het gene nu een Maleitſch-predikend en Kerk-bezoekend Predikant boven dien trekken zou, beſtond daar in, dat zy hem nu vry Water en Brand-hout, zeven Cati Waſch, of dertig Keerſſen, twee kannen Olyven-Olie, twee kannen Hollandſche Azyn, en drie kannen Lamp-Olie, ter maand, en dan nog twee laſten Ryſt in 't jaar, toeſtonden; dog om na waarheit te ſpreken, zoo weten alle die gene, die daar als Predikant gelegen hebben, zeer wel, dat alle die buiten-voordeelen hedensdaags, en al over dertig of veertig jaaren (zoo my van my zelven, en anderen, heugd) by die Predikanten, die geen Maleitſch prediken, nog geen bezoekingen van buiten-Kerken doen, zoo wel, als van de Taalkundigen, getrokken werden, en dat het eenig buiten-voordeel, dat de laatſte genieten, alleen in die twee onnoozele laſten Ryſt beſtaat, die een ongehuwd Predikant nog wel iets (alzoo hy hier of daar na toe zynde, geen laſt t'huis en laat) konnen helpen; maar die niets aan een man, die gehuwd is, konnen geven, alzoo die dan een dubbel huishouden te bezorgen heeft.

Wel is waar dat de Inlander een Predikant genoegzaam voor die tyd van Hoenderen, Verkens- Bokken- en ander vleeſch, of wel van viſch, Ryſt, &c. voorziet; dog men moet zyn eigen Brood, Boter, (hoewel zy dat nu almede verzorgden) Speceryen, en een Kok, die de ſpys bereid, by zich hebben, alzoo zy zeer morſſig zyn, en alles in den Olie braden, dat goed voor een Muſcoviter, maar voor geen Hollander is.

Ook moet men voor zyne reize veel meer Wyn, dan men t'huis van nooden heeft, mede nemen, alzoo de beleefdheit immers vereiſcht, dat ik aan een tafel, daar myn Ouderling, en den Orangkaja met zyn Oudſten zit, en daar ik een glas

Wyn

1669. Wyn drink, ten minſten ieder een enkeld glas geve, dat ik noit in ieder dorp met een kan Wyn heb konnen goed maken, 't gene, nevens 't meer afrotzen van kleederen, zoo veel onkoſten in een jaar geeft, dat ik die noit met die twee laſten Ryſt hebbe konnen goedmaken, maar 'er altyd veel moeten byleggen; dat zeer onredelyk is, daar de Predikanten in 't Vaderland voor alle buitendienſten behoorlyk geloond werden, behalven dat hare gemakkelyke reizen tegen de moejelyke en gevaarlyke togten der Predikanten alhier, zoo ter zee, als te land op zulke ſteile en akelige gebergten, daar zommige wegen, boven op de zelve, niet boven een voet breed zyn, niet eens in vergelyking komen.

Laſt harer Edelheden omtrent de rang der Predikanten.

Omtrent den rang der Predikanten allhier geliefden haar Edelheden 't jaar daar aan den 11den January te belaſten, dat de zelve op Begraveniſſen, of elders, daar de geheele Polityeque Raad verſcheen, agter dien Raad en der zelver Geheimſchryver, dog dat zy anders, in 't byzonder, en by byzondere Leden zynde, de rang naaſt den Kapitein zouden hebben.

Bericht wegens de beſnydenis van den Inlander.

Meeſter *Thomas Rodrigos* gaf ook bericht aan dezen Kerkenraad, dat het werk der beſnydenis onder den Inlander nu nog dagelyks gepleegd wierd, 'er byvoegende, dat het werk-tuig, waar mede zy dit deden, zomtyds een Schaartje, zomtyds een Mes, en zomtyds een Bamboesje was; dat dit op een zeer verborgene plaats geſchiedde, dat de beſnedene aldaar tot zyne volle genezing bleef, en dat 'er dan op zyn oud-Heidenſch een Feeſt ter eere van hunne Goden bereid wierd; alles omtrent die tyd, dat een jongeling begon manbaar te werden.

Middelen daar tegen gebruikt.

De vergadering, overwegende, dat dit een algemeen quaad der Amboineezen was, vond beſt, aan de Regeering hier af kennis te geven, en hare hulp tot weering van dien te verzoeken, 't zy door 't vernieuwen der Placcaaten, door den Heer *de Vlaming* afgekundigd, 't zy door andere middelen, by de Regeering nog in 't werk te ſtellen.

Ook zouden zy den Inlander openbaar hier tegen op ſtoel vermaanen, en de ſchuldige ernſtig beſtraffen.

Daar wierd nu 's Sondags tweemaal in 't Duitſch, en tweemaal in 't Maleitſch, zoo lang als 'er vier Predikanten waren, gepredikt.

In 't jaar 1670. quamen hier van Batavia drie Predikanten, D. D. *Iſaac Huisman*, en *Cornelius Rouwenius*, den 28ſten January, en *Hubertus de Jager* (voor Amſterdam uitgekomen) den 18den April. De eerſte bleef aan 't Kaſteel, de tweede wierd den 15den July op Oma gelegt, maar wierd daar lam, quam weêr aan 't Kaſteel, en ſtierf in February des volgenden jaars; dog D. *de Jager*, die den 5den September wegens ergerlyk gedrag buiten dienſt voor den tyd van drie maanden geſteld wierd, quam in die zelve maand te ſterven. 1670.

D. *Pais* was reeds Taalkundig, dog nu wegens ziekte den 10den Mei na Batavia vertrokken.

Die van Ternate verzoeken om een Predikant.

Ondertuſſchen wierd in Ternate, daar D. *Albertus Struis* buiten dienſt geſteld was, een Predikant vereiſcht, weshalven zy den 18den April hier om een Predikant verzogten, te meer, alzoo hy zoo ſtond na Batavia te vertrekken.

Men vond goed in Mai, om D. *Caron* te verzoeken die Kerk te willen viſiteren; dog zyn Eerw. weigerde dit, alzoo zyn tyd uit was, verzoekende dierhalven liever na 't Vaderland te vertrekken.

D. Montanus 'er na toe gezonden.

De Regeering had inmiddels den 13den Mai goedgevonden, om D. *Montanus* (die den 6den January al bekend gemaakt had, dat hy de naaſte Sondag Maleitſch, en dus binnen 't jaar na zyn komſt in die Taal prediken zou) na Ternate te zenden, die ook daar toe zelf zynen dienſt aanbood, en 'er in Juny na toe ging, keerende van daar niet voor February in 't volgende jaar te rug, gelyk hy den 8den February ook weêr op Honimoa verſchenen is.

Dus was deze Kerk nu drie Taalkundige mannen quyt, te weten, D. D. *de Buck*, in October des voorleden jaars overleden, *Pais* ziek na Batavia, en *Montanus* na Ternate, behalven dat zy aan D. D. *de Jager*, en *Rouwenius* niet veel gehad heeft; zoo dat 'er niemand dan D. D. *Caron*, en *Huisman* in ſtaat gebleven waren, om eenigen dienſt te doen.

De Claſſis van Amſterdam beantwoord de vragen dezer Kerk.

Dit jaar hadden zy by een brief van de Eerw. Claſſis van Amſterdam van den 19den November des jaars 1668. ook antwoord op den haren van den 26ſten September des jaars 1667. wegens zekere twee vragen, aan haar Eerw. gedaan, bekomen, hen bekend makende, dat de Doop en 't Avondmaal in de bejaarden, volgens Art. 59. Syn. Dordrac. des jaars 1618. en 1619. te zamen behoorde te gaan.

En de tweede vrage beantwoordden zy met de eigen woorden van die zelve Synodus Art. Seſſ. 17. en 19.

De Kerkenraad van hier bedankte ook zyn Edelheid wegens de gezondene N. T. van D. *Brouwerius*, die zy dit jaar bekomen hadden, en verzogten al weêr 't herdrukken van D. *Dankaarts* Catechiſmen.

1670. Schryvens aan de Claſſis over verſcheide zaaken.

Aan de Claſſis van Amſterdam ſchreven zy, dat het beroepen der Kerkelyken hier geheel en al aan de Regeering, en dat tegen de Canones Syn. Dordr., ſtond. Zy toonden ook, dat men zich in allen deelen na die Canones, omtrent het ten eerſten toelaten der gedoopte bejaarden ten Avondmaal, niet ſchikken kon, aangezien hier nu al zeſtig jaaren lang de bejaarde gedoopten noit aanſtonds ten Avondmaal toegelaten waren. Zy gaven hen ook kennis, dat hier over de duizend Ledematen, dat ook de kinderen der Heidenen niet dan ſelden, en op 't ſterk aanhouden der Getuigen, gedoopt waren; dog zy zouden zich voortaan na den Art. Seſſ. 19. ſchikken.

Men had by de laatſte bezoeking der buiten-Kerken op 't gebergte en de ſtranden van Leytimor drie honderd en drie Ledematen bevonden; en waren 'er weêr veel op Manipa van de voornoemde dorpen gedoopt.

Bevel harer Edelheden omtrent de Predikanten en Opperhoofden om malkanderen te eeren.

Den 29ſten December ſchreven haar Edelheden aan die van de Regeering alhier, dat zy de Predikanten in eere houden moeſten, mits dat die aan de Opperhoofden ook de ſchuldige eere bewezen; ook ſchreven zy over D. *Montanus*, als een man, die wrevelig van aard was, hoewel ik niet zien kan, waar mede hy zich aan iets diergelyks ſchuldig gemaakt had. Ook belaſtten zy, dat men hier veel ieverige Schoolmeeſters aanqueeken moeſt.

In 't jaar 1671. is D. *Montanus* in Februarius weêr uit Ternate, na Honimoa, zyn beſcheiden plaats, gekeerd, den 6den van welke maand D. *Rouwenius*, aan handen en voeten lam zynde, overleden is.

D. Carons geſchil met de Heer Francx.

D. *Caron* kreeg geſchil met den opper-Koopman de Heer *Francx*; dog zyn Eerw. toonde aan de vergadering, dat hy gelyk had, en daar op wierd de Heer *Francx*, en zyn vrouw, voor die tyd van 't Avondmaal afgehouden.

Die van Macaſſar verzogten Maleitſche boeken van hier.

Den 28ſten January verzogt D. *Petrus Bergbuizen*, en zyn Kerkenraad op Macaſſar, om Maleitſche boeken van hier, als ook om een Schoolmeeſter, alzoo 'er vele waren, die verzogten Chriſten, en onderwezen te werden.

Men zond aan zyn Eerw. de boeken, die men miſſen kon; dog geen Meeſter wilde om vier Ryxdaalders 's maands buiten 's lands gaan. Men maakte hen bekend, dat de middelen ter bekeering hier deze waren: de Predikatie des heiligen Evangeliums, de oprichting en neerſtige toezicht der Schoolen, alwaar de kinderen leerden lezen, ſchryven, zingen, de Gebeden, de twaalf Artykelen des Geloofs, de Thien Geboden, de Vraagen van *Melchior Burs*, door D. *Spiljardus* overgezet (die ik noit gezien hebbe) die van den Heer van St. Aldegonde, en de Catechiſmus van D. *Dankaarts* op te zeggen. Men had hier veertig geſchrevene Predicatiën over 't Geloove en de Wet in gemeenzaam Maleitſch, die des Sondags op de afgelegene dorpen door de Meeſters (alzoo men niet dan ſlukken en ſtollen van D. *Wiltens* Predikatiën daar vond) voorgelezen wierden; dog vonden beter, dat zyn Eerw. liever zelf iet opſtelde, dat aldaar zou konnen dienen. 1671.

Zy hadden van Batavia, zoo zy den 10den Mai ſchreven, de verzogte Kerkbehoeften, dog geen N. T. van *Brouwerius*, nog de Predikatiën van D. *Wiltens* ontfangen.

Piroe Chriſten geworden.

Op Piroe waren by de laatſte Kerkbezoeking achtentwintig Heidenen bejaarden en kinderen gedoopt, een Kerk en School opgerecht, en een Meeſter gelegt. Ook waren 'er dit jaar eenigen op 't eiland Bonoa, op Hatoepoetch, gedoopt.

Zy waren met hun drieën voor dien grooten Oegſt te weinig, vooral, om de buiten-Kerken te bezoeken, en oordeelden, dat Amboina, zoo wel als Batavia, zes Predikanten van nooden had, weshalven zy nog drie Predikanten verzogten. Ook klaagde D. *Montanus* in 't byzonder over de Heer *Cops*, en dat hem die verdrukte, zelf tot ſlaans toe, gelyk ook de Koopman op Honimoa. Zyn Eerw. aan den Heer Landvoogd *Cops* over Kerkelyke zaaken buiten kennis van den Kerkenraad geſchreven hebbende, wierd daar over zoo van den Kerkenraad, als ook van wegen den Heer Landvoogd, beriſpt, en verzogt zich voortaan daar voor te wagten.

Die van Banda verzoeken om Maleitſche boeken.

Den 15den September eiſchten die van Banda van hier Maleitſche boeken voor de Kerken en Schoolen, die op Aroe ſtonden opgericht te werden, alzoo derwaards een Krankbezoeker, *Daniel Nieuwkerk*, en een Schoolmeeſter, gezonden was, die daar zeer om verzogten. Men zond zoo veel boeken, als men miſſen kon, om hen te gerieven.

D. Montanus op Oma geplaatſt.

Den 23ſten van die maand was D. *Montanus* van Honimoa op 't eiland Oma, op zyn verzoek, door den Heer Landvoogd geplaatſt, hebbende zyn Eerw. nu 't opzigt over vier eilanden, te weten op Oma, Honimoa, Noeſſa Laoet, en eenige dorpen op Ceram, dat al een vry zware poſt voor een man alleen was; hoewel de twee andere broeders mede hun werk hadden.

Men ondervond, dat de Heidenſche plegtlykheden der Inlanders van Duivelsdienſten,

1671. dienſten, Feeſten, zoo omtrent de beſnydeniſſen, als omtrent de jonge dogters, als die Vryſters wierden, nog al den oude gang gingen. Ook dienden die van Piroe en Tanoeno den Duivel nog, offerende hunne zoonen daar aan op, en hem raad vragende.

Een Moorſche Prieſter werd Lidmaat.

Op Manipa was de voornoemde Caſiſi, *David Bintang* den 27ſten November als Lidmaat aangenomen.

D. Struis hier.

In 't jaar. 1672. is D. *Albertus Struis* van Batavia den 8ſten February met 't ſchip Outshoorn hier als Predikant gekomen.

Ook had men hier nu zes Krankbezoekers, van welke *Sadelaar* aan 't Kaſteel, *Swicker* op Oma, *van der Werve* op Manipa, *Ulrichs* op Honimoa, *Verhoeven* op Noeſſa Laoet, en *Spiegel* op Hatoewana lag.

Den 5den July is beſloten, dat men geen Politycque Leden tot Kerk-ampten verkiezen mogt.

De zaaken op Manipa ſtonden wat verwerd, en gaven de vrugten, die men verwagt had, nog niet. Op Piroe begon 't Chriſtendom ook zeer te verflaauwen door de twiſt, die de ingezetenen met de Alfoereezen hadden, en door de geſtadige aanvegting, die zy van de Heidenſche Prieſters leden.

D. Montanus aan 't Kaſteel, en D. Struis op Oma gelegt.

D. *Montanus* was, na dat hy eenige jaaren op Honimoa, en laatſt op Oma gelegen had, nu dit jaar zedert Mai (alzoo hy den 29ſten April daar van verloſt wierd) weêr aan 't Kaſteel geplaatſt, en D. *Struis* door den Heer Landvoogd op Oma gelegt, hoewel de Kerkenraad D. *Huisman* 'er toe geſchikt hadt, ging 'er, na dat hy den 23ſten Juny zyn afſcheid genomen, en 'er eerſt tegen gedruiſcht had, na toe, en bezogt toen te gelyk het eiland Oma, alwaar hy juiſt niet zeer ſtichtelyk, en in huis-twiſt leefde, en is nog voor den 19den September van Honimoa, daar hy eerſt lag, verplaatſt.

Volgens 't laatſte ſchryven predikte D. *Huisman* nog geen Maleitſch; dog had beloofd ten eerſten daar toe zyn beſt te zullen doen.

In 't jaar 1673. den 28ſten February belaſten haar Edelheden het Chriſtendom hier, zoo veel mogelyk was, voort te zetten, om den Inlander tot te meerder yver op te wekken, en zyne genegenheit te winnen.

D. Peregrinus op Honimoa gelegt.

In dit jaar zonden die van Batavia D. *Noach Gerardi*, en D. *Gualterus Peregrinus* (die wel twintig jaaren te Ommeren, onder 't Claſſis van Thiel, geſtaan had) herwaards. De eerſte quam na den 20ſten February tuſſchen Batavia en Amboina te ſterven, en de laatſte verſcheen hier den 22ſten Maart, werdende den 8ſten Juny op Honimoa geplaatſt. 1673.

D. Struis op Ceram.

D. *Struis* bood den 22ſten Maart aan, om eenigen tyd op Ceram te blyven leggen, dat de Heer Landvoogd *Hurdt* (een groot Voeſterheer van de Kerk, een vriend van Godvrugtige en neerſtige Predikanten, en een groot kender van de zuivere Maleitſche Taal) wonder wel behaagde, weshalven hy, die 'er anders maar voor een tyd geweeſt was, nu zedert den 8ſten Juny vaſt geplaatſt, en Ceram onder hem geſteld wierd; dog hy nam daar zyn dienſt vry ſlordig waar, en had verſcheide onordentelykheden gepleegd.

Den 14den December quamen 'er veel klagten over hem, zoo wegens zaaken omtrent den Heer Landvoogd *Hurdt*, en op Honimoa gepleegd, als over zyn byzonder ergerlyk gedrag. Ook had hy zyn eigen medebroeder, D. *Caron*, zeer vuil gehandeld, over al welke zaaken de Heer Commiſſaris *Hurdt* het oordeel van den Kerkenraad verzogt, gelyk hy dan eindelyk daar over voor zes weken buiten dienſt gezet, hem een boete van vyfentwintig Ryxdaalders voor den Armen opgelegt, en daar beneven gedreigd is de hoogſte ſtraf, zoo hy zich weder quam te vergrypen.

D. Huisman bevolen Maleits te leeren.

In dezen tyd wierd ook D. *Huisman*, nog geen Maleitſch kennende, na Ternate geſchikt, en door de Regeering bevolen Maleitſch te leeren; dog dit raakte weder af, en D. *Montanus* ging 'er in April na toe, en quam den 1ſten September van daar te rug.

De Heer Hurdt, een deftig Voeſterheer der Kerke, ſteld verſcheide goede dingen in.

In dit jaar nam 't een begin, dat men aan den Heer Landvoogd kennis van het beleggen des Kerkenraads geven moeſt.

Ook heeft de Heer *Hurdt* den 4den April dezes jaars een nieuwe Kerken-order ingevoerd, zoo als die hier komt te volgen:

Extract uit het *Reſolutie-boek* van 't *Ambons Gouvernement*, de dato 4den April in 't jaar 1673.

De Amboniſche Kerken-order.

ANthonio Hurdt Gouverneur *en* Directeur, *mitsgaders den* Raad *over de Provintie* Amboina, *onder 't beleid van den* Edelen Heere Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, *en de* E. E. Heeren Raaden *van* India, *allen den genen, die dezen zullen zien, ofte hooren lezen*, ſaluyt, *doen te weten*:

Alzoo die van den E Kerkenraad *dezer plaatze, eenigen tyd verleeden ons te kennen gegeven en vertoond hadden, dat tot nog toe hier geen vaſte* Permanente order *tot* reglement *haarer vergaderinge beraamd,*

1673. *en de* Kerkelyke ordening *van* Batavia, *in allen deelen niet* applicabel *was op de gelegenheit der* Kerken *alhier, ende over zulx noodzakelyk vereiſchte, dat eenige* poincten *wierden vaſtgeſteld, waar na de voorvallende zaaken op een eenparigen voet, om* diſputen *te* eviteren, *mogten werden geſchikt, hadden wy goedgevonden haar* Eerws., *ten einde voorſchreve, te* authoriſeeren, *gelyk dan geſchied, en haar* E. E. gebeſoigneerde *ons overgegeven is, nevens verzoek, dat dezelve* poincten *met onze* authoriteit *tot een* Kerken-ordening *beveſtigd mogten werden, zoo is 't dat wy, agtende grootelyx van onzen pligt te zyn, voor den welſtand en geregeldheit in* Godsdienſt *en* Kerk *zorg te dragen, goedgevonden hebben, tot wegneming van alle misverſtanden, &c. die buiten goede beraamde* orders *ligtelyk komen te ontſtaan, het zelve verzoek te* accordeeren, *en gemelde* ordening *te* approbeeren, *gelyk wy dezelve* approbeeren *by dezen, verzoekende en bevelende die van den* Eerw. Kerkenraad, *hun daar na te* reguleren, *alzoo wy oordelen zulx niet alleen tot welſtand der* Kerke *alhier, maar ook tot goede* harmonie *der zelve, ende der* Politie, *zal komen te ſtrekken, luidende als volgt:*

Kerken ordeninge van

AMBOINA.

Eerſte Artykel,

Van de Kerkelyke byeenkomſten.

1.

DE ordinaire Kerkelyke vergaderinge *zal eens ter maand op den eerſten voorkomenden* Woensdag *gehouden werden, na de middag, de klokke drie uuren, waar toe men 's daags te voren behoorlyke* advertentie *aan den* Agtbare Heer Gouverneur *doen zal, ende den* Koſter *gelaſten, den* E. Commiſſaris, *met de* Leden *des* Kerkenraads, *te waarſchouwen, ten zy dat eenige noodige voorvallende zaaken boven de opgemelde gelegenheit, inzonderheit den tyd van de bedieninge des* heiligen Avondmaals, *meermaalen de byeenkomſten mogten vorderen.*

2.

Die een half uur na den beſtemden tyd verſchynd, zal een Schelling, *en die geheel agterblyft, een halve* Ryxdaalder *verbeuren, indien geen genoegzame reden zyner* abſentie *bybrengt.*

1673.

3.

Het beleggen der vergaderinge *ſtaat aan den afgaanden* Preſes, *wiens beurte met het verloop der maand ophoudende, zal dezelve van den* Scriba *vervangen werden, yder in zyn eigen beurte.*

4.

Men zal den Preſes *behoorlyk* reſpect *bewyzen, en hy goede order houden, wel toeziende, dat een ygelyk in 't ſtemmen zyn beurt waarneme, den knibbelagtigen, en den ſpottenden tegengegaan, en over den halsſterrigen de vereiſchte* Cenſúre, *met* Communicatie *des* Kerkenraads, *geoefſend werde.*

5.

Den Preſes *is gehouden, met den* E. Commiſſaris, *even na het ſcheiden der* vergadering *den* Heer Gouverneur *bekend te maken, 't verhandelde omtrent zaken, die met de* Politie *gemeenſchap hebben, zonder andere byzonderheden, die t'eenemaal* Kerkelyk *zyn, ende de* Cenſure *der* Ledematen *betreffende, te berigten, en voorts by zyn* Agtbaarheit *bezorgen, 't gene den gemenen welſtand der* Kerken *en* Schoolen *mogt komen te vorderen; mits dat ook 's anderendaags nevens den* Ouderling *den* Scriba *heeft te verwittigen van het beſcheid, by den* Heer Gouverneur *ontfangen, ten zy zyn* Agtbaarheit, *om reden, uitſtel begeerde, waar na de* Gecommitteerdens *zich zullen voegen, op dat de* Acten, *uitgeſchreven zynde, tydelyk mogen ondertekend werden.*

6.

Alle de Brieven, Atteſtatien &c. *uit andere geweſten toegezonden, en by andere* Predikanten *en* Leden *des* Kerkenraads *ontfangen, zullen aanſtonds aan den* Preſes *overhandigd worden, om, des nodig zynde, vergaderinge daar op te beleggen.*

7.

*Wanneer de buiten-*Predikanten *aan 't* Kaſteel Victoria *verſchynen, om drie maal 's jaars den toeſtand der afgelegene* Kerken *en* Schoolen *in de* Uliaſſers *voor te dragen, mogen dan eerſt* Scriba, *en daar aan* Preſes *werden na gelegenheit van zaaken.*

8.

In 't ſchryven van alle Kerkelyke Brieven *aan andere* gemeenten, *met naamen aan*

1673. *aan die van* Batavia, *ende de* Claſſen *in* Nederland, *zal, dien het te beurte valt* Scriba *te wezen, in zyn maand, zonder* reflectie *van deze en gene, de* Miſſive, *agtervolgens de ſtoffe, in* Rade *ontworpen, ſtellen, ſchryven, en, geſchreven zynde, opentlyk in de* vergaderinge *voorlezen, laten onderteekenen, en de opgemelde, zoo der ontfangenen, als der verzondene* Brieven *in 't* Brief-boek *inſchryven, met ondertekeninge van* Preſes, *en* Scriba, *gelyk ook den* Scriba, *met* Communicatie *van den* Preſes, *en* Ouderling, *te bezorgen heeft, dat 'er ſchriftelyke* Extracten *en* Kerkelyke *handelingen, welke met de* Politie *gemeenſchap hebben, aan den* Heer Gouverneur *werden overhandigd, wanneer en voor zoo verre zyn* Agtbaarheit *zulx begeerd.*

9.

De Kerkelyke ſchriften, *voornamentlyk het* Kerken-boek, *zullen yder maand in volle vergaderinge alleen aan den* Scriba *overgeleverd worden, en zal hy 't zelve (het* Trouw- *en* Doop-boek, *uitgezonderd) geenzins vermogen iemand te laten toekomen; maar, zoo iemand der* broederen lecture *begeerd, den* Scriba *zulx toeſtaan, alleenlyk in zyn huis.*

10.

Ten is niet noodig, dat alle de rapportſchriften, *rakende de* viſitatien *der* Kerken, *en* Schoolen, *zoo hier, als buiten, geheel en al door den* Scriba *in 't* Kerkenboek *werden uitgeſchreven; maar wel de byzonderheden, daar uit opmerkensweerdig, ter* advys *van den* E. Kerkenraad, *en* approbatie *van zyn* Agtbaarheid, *de welke dan de gene, die de* viſite *verrigt heeft, gehouden is zelf te ontwerpen, en den* Scriba *te geven, om die zoo aan te tekenen.*

Tweede Artykel.

Van de Sacramenten, ende de Leere.

1.

Daar mogen geen andere Getuigen *tot den* Doop *toegelaten worden, als die vroom van leven zyn, en* belydeniſſe *doen van de* Gereformeerde Religie, *of die ten minſten in onze* Kerken *meermalen tot het gehoor des* Woords *verſchynende, toeſtemmen de tweede* vrage *des* Doop-Formuliers, of gy die Leere die in 't oude &c. *op dat zy, anders doende, haar eigen gemoed niet en bezwaaren.*

1673

2.

Gelyk ook gene bejaarden, 't zy Vrygeboorne, *'t zy* Slaven, *zoo ligt tot den* Doop *zullen toegelaten werden, dan by de welke nevens de vereiſchte kenniſſe, eenige blyken der waare* boetveerdigheit *over hare zonden beſpeurd werden.*

3.

Hoewel eenige gewigtige bedenkingen in tegendeel vallen over den Doop *der* kinderen, *die in doods noode leggen, en den* Sondag *niet en konnen afwagten, zoo kan men egter, na behoorlyk onderzoek, en omzigtigheit, op het verzoek der* ouders, *dezelve buiten den* ordinairen *tyd* doopen, *onder de* Avond-Gebeden, *waar henen verſcheidene lieden te zaamen vloeien, en de gedaante eener gemeente uitmaaken.*

4.

Om een eenparigen voet te houden, omtrent de bedieninge des heiligen Avondmaals, *alomme in de* Kerken *dezer* Provintie, *dienen de* Predikanten, *die 'er zyn, en mogten komen, het* Formulier *niet aan de* tafel, *maar van de* Predikſtoel *af te lezen, en onder het zingen na de* tafel *te treden.*

5.

Vier Sondagen *voor* Paaſſchen, *zal voor en na de middag alomme, daar* Predikanten reſideren, *in beide de* Taalen *gepredikt worden, met het ſtaaken van de* Catechiſmus, *het* lyden Chriſti, *met onderlinge* Communicatie *der* Predikanten, *vervolgens, en ordentelyk.*

Derde Artykel.

Van de viſitatie der Predikanten.

1.

De ſolemnele viſitatie, *zoo op* Leytimor, *als in de* Uliaſſers, *zal vier malen of ten minſten drie malen 's jaars, te weten, om de drie maanden eens, geſchieden, na de gelegenheit van de* Moeſſon, *tyd, en plaatze, uitgezonderd* Ceram, Manipa, Bonoa, *en* Piroe, *daar men niet bequamelyk, dan twee malen 's jaars, komen kan, en overzulx wel wat langer, dan in de naby gelegene* Negeryen, *behoorde te vertoeven, om de zwakke* Chriſtenen *aldaar te verſterken, en andere uit de blinde* Mooren, *en* Heidenen, *onder den genadigen zegen* Godes, *in te winnen.*

2. *In*

1673.

2.

In de viſitatie, *dienen, benevens de kenniſſe der* Maleitſche Taal, *vaſte order, en eigene beurten gehouden te werden, beginnende van den oudſten, en eindigende met den jongſten.*

3.

De Predikanten, viſiterende *de* Kerken *en* Schoolen, *hebben zich te binden aan de oude gewoonten, en maniere der onderwyzinge, gelyk hier van veele jaren is* gepractiſeerd, *en zich onveranderlyk te houden aan de oude* Formulieren *en* Vraagſtukken, *zoo gedrukte, als geſchrevene, op dat door invoeringe van nieuwigheden (hoewel in haar zelven aangemerkt niet verwerpelyk mogten wezen) deze tedere* Inlandſche Chriſtenen *in gene verwerringe geraken, tot veragteringe van den* Godsdienſt.

4.

De Predikanten *zullen ter plaatze haer inwooninge by beurten yder week tweemaal de vaſt-geſtelde* avond-oeffeningen *der bejaarde en* Gebeden *in de negen omleggende* Negeryen *aan 't* Kaſteel Victoria *waarnemen, een of twee ofte meer, zoo veel mogelyk is, afdoen, en zomtyds, tot meerder ſtigtinge, der* Inlanderen *zelfs met den* Gebeden *hen voorgaan. Zulx dient te geſchieden des* Saturdags, *en* Sondags, *welke tyden den* Inlander *beſt gelegen zyn, vermits zy dan meeſt alle in de* Negry *gevonden werden, dat ook de* Predikanten *van de* Uliaſſers *in hare* reſidentie-plaatzen *behooren te behertigen, gelyk ook alomme in de* buiten-viſitatien, *moet onderzogt werden, of de bejaarden, benevens den* Kerkgang, *in dezen deele niet en vertragen: want dog de gemelde* avond-oeffeningen *onder de voornaamſte middelen zyn, om de kenniſſe der bejaarden te onderhouden, die of niet lezen willen, of voor 't meerendeel niet lezen konnen.*

5.

Wanneer aan 't Kaſteel Victoria *in 't* Hoſpitaal, *en op de* Werf, *'t* avond-Gebed *werd gedaan door den* Krankbezoeker, *zal een* Predikant *by verwiſſelinge van maandelykſche beurten mede aldaar eens ter weeke verſchynen, en bezorgen, dat alles met ſtigtinge, en toeloop aller der genen, dewelke ter gemelder plaatzen behooren, toega.*

1673.

Vierde Artykel.

Van de Ouderlingen.

1.

De pligt der Duitſche Ouderlingen, *boven 't gene hen in 't gemeen by 't* Formulier *harer beveſtinge voorgeſchreven werd, is, met verwiſſelinge van maandelykſche beurten, den* Preſes *te vergezelſchappen, wanneer het voorgevallene in* Kerkenrade *aan den* Agtbaren Heer Gouverneur *bekend gaat maken, en 's anderendaags de* Kerkelyke Acten *met den* Preſes *en* Scriba *te onderteekenen in 't* Kerkenboek, *gelyk ook de* viſiterende Inlandſche Ouderlingen, *de ſchriftelyke* rapporten, *die den* Heer Gouverneur, *en den* E. Kerkenraad *volgens gewoonte werden overhandigd, onderteekenen zullen, als zynde nevens de* Predikanten *oog-getuigen van 't gepaſſeerde in de afgelegene* Kerken *en* Schoolen.

2.

Hoewel de Duitſche Ouderlingen *mede behooren ieder in zyn beurte vervolgers (dat dan van een yder onder hen, indien alle de vier* Ouderlingen *zich hier toe laten vinden, eens in 't geheele jaar geſchieden moet) de* viſitatien *alomme te helpen verrigten, gelyk de* Inlandſche *doorgaans gedaan hebben, alzoo het ook een voornaam deel des* Ouderlingſchaps *uitmaakt, en een bequaam middel is, om met* fundament *van den toeſtand der afgelegene* Kerken *te oordelen, nogtans zullen ze van de* buiten-viſiten *werden verſchoond, indien ze geen ervarentheid hebben van de* Maleitſche Tale, *nog de* Predikanten *in 't* Examen *konnen aſſiſteren, ende zoo de gelegentheid harer beroepinge, binnen en buiten den dienſt der* E. Compagnie, *of geenzins, of bezwaarlyk toelaten, de* buiten-viſiten *na eiſch van zaken by te woonen.*

3.

Wanneer de Duitſche Catechiſatie Maandags *na de middag te vier uuren gehouden word, dient nevens den* Predikant *aldaar ook een* Duitſchen Ouderling *te verſchynen, tot meerder opwekkinge der bejaarden, die zich nu door order van den* Heer Gouverneur *met genoegen der broederen daar vertegenwoordigen.*

Vyfde

1673.

Vyfde Artykel,

Van de Diaconen. &c.

Zesde Artykel,

Van de Krank-bezoekers.

1.

*D*En Krank-bezoeker *aan 't* Kaſteel (*gelyk ook alomme in de* Uliaſſers) *zal buiten, en voornamentlyk binnen 't* Ziekenhuis, *dagelyks na den toeſtand der* Kranken *vernemen, hen meermalen trooſten, en bidden met de gene, die in de* doodkamer *leggen, en ingevalle ymand van hen de tegenwoordigheit van een* Predikant *mogt verzoeken, zulx zyn* E. *aandienen.*

2.

De Krank-bezoekers *zoo hier, als elwaard in deze* Provintie, *mogen 's morgens, en 's avonds, ter beſtemder tyden gene* Formulieren *der* Gebeden *gebruiken, dan die hen van de* Predikanten *bevorens, en na de gelegentheid van tyd, plaatze, en perzoonen, zyn voorgeſchreven, insgelyx zullen ze op de afgelegene* Comptoiren, *hier op de* Werf, *en in 't* Hoſpitaal *'s avonds, een* Kapittël *uit den* Bybel *vervolgens voorlezen, twee* verzen *nazingen, en des* Sondags *uit de* ordinaire Poſtille *van* Bulæus, *de groote* Zee-vaart, *of een anderen* Autheur (*daar geen* Predikant *woond*) *den volken een* Predikatie *voorhouden met* Communicatie *der* Predikanten, *onder welkers opzigt zy ſtaan, zonder dat zylieden, nog ook de* Schoolmeeſters, *zich zullen verſtouten mogen, die af te lezen, van de* Predik-ſtoelen, *of andere plaatzen voor de* Predikanten *afgezonderd.*

3.

Geen Krank-bezoeker *zal vermogen de* Scholieren, *oorlof tot ſpeelen te verleenen, dan met kennis van den* Predikant, *en zyn* ſubaltern Opper-hoofd, *nog beſtaan in 't alderminſte, de orders, by de* Predikanten *geſteld, te veranderen.*

4.

De Krank-bezoekers *mogen na de drie gedane* Proclamatien, *de lieden trouwen, by* abſentie *van den* Predikant, *op vertooninge van de ſchriftelyke* acte *der* Commiſſariſſen.

1673.

5.

De Krank-bezoekers *moeten zich der* Maleitſche Tale *bevlytigen, en maandelyx eens ter beſcheidene plaatzen, na de gelegentheid van de* Moeſſon, *de* Schoolen viſiteren, *ende de bejaarde* Catechizeren, *volgens den inhoude der* Formulieren, *daar van in druk, en in geſchrifte zynde, mitsgaders gehouden blyven de* rapporten *harer* viſitatien *mondelyk, en ſchriftelyk, den* Predikant, *onder welkers opzigt zy ſtaan, over te geven, zonder juiſt dezelve aan den* E. Kerkenraad *onmiddelyk toe te ſchikken.*

Zevende Artykel.

Van de Meeſters en Schoolen.

1.

*D*En *opper-*Meeſter *van* Leytimor, *na het voorbeeld van* Honimoa *nieuwelyx geſteld over de vyftien* Scholen *onder 't hoogere toezigt der* Predikanten, *zal alle maand eens na de gelegentheid van de* Moeſſon, *dezelve bezigtigen, en op het onverwagtſte bykomen, de rol oplezen, de* preſente *en* abſente *kinderen aanteekenen, en voorts na de pligt der* Meeſters, *der* Scholieren, *en na den toeſtand van den* Godsdienſt, *vernemen, en daar van behoorlyk* rapport *doen aan de* Predikanten *volgens ſchriftelyke* inſtructie, *hem gegeven.*

2.

De Meeſters *zyn gehouden, volgens de oude gewoonte in de* Uliaſſers, Honimoa, Boang Beſy, *en* Noeſſa Laoet, *alle paſſerdagen, te weten, om de veertien dagen eens, in de drooge tyd, dog om de vier weeken eens, in de regen-*Moeſſon, *onder verbeurte van een* Ryxdaalder, *ende dat des* Dingsdags *na de middag de klokke twee uuren, in de* Maleitſche Kerke *te komen.*

3.

De Meeſters *dan hebben behoorlyk* rapport *te doen van den toeſtand der* Kerken, *en* Schoolen, *ten einde op alles goede order mag werden geſteld, en zy voorts onderzogt in de gronden der* Religie *door de* Taalkundige Predikanten, *een yder in zyn beurte, en na zyn* Capaciteit, *de* Formulieren *der onderzoekinge, zynde de twaalf* Artikulen, *de* Wet, *'t* Vader onze, *ende de* Sacramenten, *ende dat vervolgens van* Artikel *tot* Artykel. &c.

1673.

4.

Men diend in de ſolemnele viſitatien, *wel te letten op des* Meeſters *dienſten, leven, en naarſtigheit, de trage en ongeregelde voor de eerſte en twede maal ernſtig te vermanen, daar op niets volgende, hare* gagie *door laſt van den* Agtbaren Heer Gouverneur *voor een wyle tyds te helpen opſchorten, en zullen zy eindelyk t'eenemaal werden afgezet, indien zy de* Kerken *niet meer konnen ſtigten, ende de* Schoolen *om harent wille verloopen.*

5.

Yder der aanwezende Predikanten *heeft maandelyk in zyn beurt, ter* preſentie *van een* Ouderling, *zoo de beide* Inlandſche Scholen, *als de* Duitſche, ordinaarlyk *van een* Krankbezoeker *aan 't* Kaſteel *gehouden, te* examineren, *gelyk zulx ook diend te geſchieden in de* Uliaſſers, *ter plaatze daar een* Predikant reſideerd, *omtrent de* Inlandſche Schoolen, *daar toe nemende den* Dingsdag *van twee tot vier uuren na de middag.*

6.

Men behoord alomme onder de viſitatien *toe te zien, hoe verre de* Scholieren *van tyd tot tyd hebben gevorderd, in 't lezen, ſchryven, Gebeden, groote en kleene Vraagen, of al neerſtig ter* School *komen, en van hare* ouders *niet t'elkens na de* Thuinen *werden afgetrokken.*

7.

De Meeſters *zullen voortaan de* kinderen, *welke eenige beſmettelyke ziekten, en toevallen zyn onderworpen, zoo lange uit de* Schoolen *weeren, tot dat zy genezen zullen zyn.*

8.

Zoo menigmaal de viſitatien *gedaan werden in de afgelegene* Schoolen, *door de* Predikanten, *ſtaat den* kinderen *een* vacantie *van twee weeken, insgelyx in de heilige dagen van* Paaſſchen, Pinxteren, *en* Kersdag, *gegund te werden; dog in de* Nagel-Oegſt, *een volle maand, om de* ouderen *haare* Speceryen *te helpen plukken, zullen ook van den* Schoolgang *niet geheel en al ontſlagen worden, voor en al eer men bevind, dat zy de gewoonlyke ſtukken hebben volleerd, ten ware de dringende armoede van de* ouders, *der* kinderen *behulpzaamheit zoekende, of eenige andere zwarigheden, anders quamen te vereiſſchen; zullende inmiddels de* viſitateuren, *zoo veel doenelyk, zich gedragen na de jaren en tyd van ontſlag der* Jongens, *en* Meisjens, *by haar* Edelhedens *van* Batavia *vaſtgeſtield, inhoudende.* 1673.

9.

Dat de Jongens *met haar twaalf, en de* Meiskens *op haar tien jaren, van het vaſt* School-gaan *zullen werden ontlaſt, mits dat ze dagelyx een uur, ofte een of twee dagen in de weeke ter* Schoole *komen, om haar vorige* leſſen *te* repeteren, *of wel voorts aan te leeren al 't geen hen omtrent de kenniſſe der Gebeden, Vraag-ſtukken, lezen, ſchryven, zingen &c. nog* mancqueren *mogt, alzoo de voorſchreve* kinderen *ook tot andere dingen dienen aangezet, en bequaam gemaakt te worden.*

BESLUIT.

Wat vorders de Cenſure, *en andere ſtukken, tot een volſtagen* Kerken-ordeninge *dienſtig, aangaat, die hier nog zoude konnen bygevoegd werden, daar toe dan de tyd en ondervindinge mogten in toekomende ſtoffe verſchaffen, en diergelyke beſcheiden meer, de welke deze* Kerken *gemeen hebben, met andere* Gemeenten *van* India, *ende de vereenigde* Nederlanden, refereren *wy ons aan de geſchrevene* Kerken-ordeninge *van* Batavia, *de gedrukte* Synodale *beſluiten, voornamentlyke tot de na-handelingen van de algemene* Synode, *gehouden tot* Dordregt, *die de* Predikanten *uit het* Patria *herwaards trekkende, moeten onderteekenen.*

Maar dewyle daar in nog is blyven openſtaan het ſtellen van een Viſitateur *der* Schoolen, *werd* gereſolveerd *daar toe te verkiezen, den perzoon van* Jeremias Rodrigos, Schoolmeeſter *en* Voorzanger *in de* Maleitſche Kerk *albier, met een belooninge van acht* Ryxdaalders *ter maand, wiens werk zal zyn nu deze dan geene* School, *onder dit* Kaſteel *gehoorende, op 't onvoorzienſt by te komen, om alzoo te ondervinden, of de* Schoolmeeſters, *wel op haar dienſt paſſen, en de* kinderen *behoorlyk geleerd werden, 't geene aangezien werd een zeer nut en bequaam werk te zullen wezen tot voortzettinge der kennis van de* Schoolgangers, *als anderszints.*

Geëxtraheerd *uit het* Reſolutie-boek *in den hoofde dezes gemeld, en, na gedane* Collatie, *daar mede bevonden te* accorderen, Amboina, *aan 't* Kaſteel Victoria, *den* 22ſten July *in 't* jaar 1693.

JAN DU RYN

Secretaris.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

DOm. Durant *hier*, *en* D. Caron *vertrokken*. D. Struis *aan 't* Kaſteel *gelegt*. Sepa Chriſten *geworden*. Van der Sluis *tot* Proponent *gevorderd*. *De* beſnydenis *nog ſterk in zwang*. D. Huisman *na* Ternate, *ſterft*. D. Eldercampius *hier*. Caheing *tot* Proponent *gevorderd*. D. Montanus *na* Ternate *gezonden*. D. Struis *na* Hitoe. Formulieren *door* D. Caheing *overgezet*. D. Struis *na* Batavia *gezonden*. D. D. Ab Engliſch, *en* van Belle, *hier*. D. Durant *overleden*. D. Caheing *'s verzoek afgeſlagen*. D. Montanus *in* Ternate *overleden*. D. D. Voſmaar, *en* de Leeuw *hier*. D. Caheing *na* Ternate. Camariën *werd* Chriſten. D. Eldercampius *overleden*. D. de Leeuw *geſtraft*. D. Ab Engliſch *overleden*. D. de Leeuw *na* Batavia *vertrokken*. D. Caheing *en* D. Peregrinus *dood*. D. D. Carpius, Vonk, *en* Hellenius, *hier*. D. D. Hek *en* de Vos *hier*. *In 't* jaar 1683. *matigd zich de Heer* Padbrugge *aan de* Nominatie *des* Kerkenraads *goed te keuren*. D. Vos *aan 't* Kaſteel *gelegt*. *Haar* Edelheden *laſt omtrent de* Moorſche Prieſters *van* Boero. *De Heer* Padbrugge *in 't ongelyk geſteld*. *In 't* jaar 1686. *quam de* Schryver *hier*. *Des zelfs aanmerking over den ſtaat dezer* Kerke. *En hoe* Hy *zich tot het leeren van 't laag* Maleits *geſchikt heeft*. *Des zelfs voorſpoedige vordering in die* Taal, *en zyne verbetering binnens tyds daar op gevolgd*. D. van Bruſſel *hier om 't hoog* Maleits *te helpen invoeren*. D. D. de Bois *en* van Brakel *in* Banda *overleden*. *Men zend den* Schryver, *niet zonder geweld*, *en tot groot nadeel dezer* Kerke, *derwaards*. *Na welkers vertrek de* Maleitſche Kerk *hier ledig ſtond*. *In 't* jaar 1688. *quam de* Schryver *weêr hier*. *Zyn bevindig van den ſlegten ſtaat der* Kerke. *Haar* Edelheden *belaſten 't hoog* Maleits *in te voeren*. D van der Vorm *hier*. *De overzetting des* Bybels *door den* Schryver *begonnen*. D. Hodenpyl *hier*. Reden *van het verval der* Kerke. D. van der Sluis *na* Batavia. *Scherpe* brief *door* D. van der Vorm *aan die van* Batavia *geſchreven*. *Verzoek der* Kerk-bezoekende Predikanten *afgeſlagen*. D. D. Gordon, *en* Loderus *hier*. D. van Bruſſel *ſterft*. *De laſt*, *om 't hoog* Maleits *in te voeren*, *vernieuwd*. *De* Schryver *maakt aan den* Kerkenraad *zyn voornemen*, *om den* Bybel *over te zetten*, *bekend*. D. Hodenpyl *na* Ternate. D. Leidekker *met het overzetten van den* Bybel *in 't hoog* Maleitſch *bezig*. Diaken van der Poort *wettig van 't* Avondmaal *gehouden*. D. Loderus *verzoek*, *om* Maleits *te prediken*, *afgeſlagen*.

1674. D. Durant hier,

IN 't jaar 1674. verſcheen hier van Batavia D. *Petrus Durant* den 20ſten Mai. Hy had met het ſchip de Goude Leeuw omtrent Macaſſar ſchipbreuk geleden, ook al zyne goederen verloren, en bleef nu hier aan 't Kaſteel den halven Duitſche dienſt waarnemen.

Den 10den February belaſten haar Edelheden, om jaarlyks de Kerkelyke berichten over te zenden.

En D. Caron vertrokken.

D. *François Caron*, den 23ſten Mei een heerlyke affcheids-getuigenis van zyn dienſt bekomen hebbende, trok niet zonder groote droefheit en tranen van den Inlander, die zeer veel aan zyn Eerw. verloor, in Juny van hier. Naderhand zyn zyne Maleitſche Predikatiën, en een boekje, *De weg des Hemels*, gedrukt, die hier veel vrugt doen, alzoo 't laag Maleitſch is.

D. Struis aan 't Kaſteel gelegt.

D. *Struis* wierd ondertuſſchen in February, op zyn beter gedrag, van zyne dienſt-ſchorſſing ontheft, en weêr op Oma toegeſtaan zyn dienſt waar te nemen. Hy verzogt den 10den Juny aan 't Kaſteel geplaatſt te werden, dat hem toegeſtaan is; dog hy verkorf het in September weder grof; maar, op belofte van beterſchap, en met bedreiging van zware ſtraffe, wierd het hem vergeven. 1674.

Sepa Chriſten geworden.

Ook heeft hy in 't einde van 't jaar het dorp Sepa op Ceram bezogt, alwaar toen een Meeſter gelegt is; maar in de maand December kreeg hy weêr groot geſchil met D. *Peregrinus*, en ieder van hen eenen van de twee overige Predikanten voor zyn vyand verklarende, zoo gaven de Ouderlingen en Diakenen (over die zaak niet willende oordeelen) het aan de Regeering over. Men vond ondertuſſchen goed hem nog voor drie jaaren op Oma te laten.

Van der Sluis tot Proponent gevorderd.

In dit jaar is hier ook gekomen de Krankbezoeker *Cornelius van der Sluis*, van Utregt, die den 10den July van 's morgens ten acht uuren tot 's middags ten vier uuren door D. *Struis*, op goedkeuring der Regeering, onderzogt, en by eenparigheit van ſtemmen tot Proponent gevorderd is. Ook is hem toegeſtaan naaſt aan de Ouderlingen in verga-

1674. dering te mogen zitten; dog zonder beſluitende ſtem, en onder voorwaarde van over zommige zaaken, als de vergadering dat noodig oordeelde, op te moeten ſtaan.

Beſnydenis nog ſterk in zwang.

Men hoorde nu dagelyks nog dat de beſnydenis by den Inlander zeer in zwang ging. Ook gaf D. *Huisman* bericht, dat in de overzeeſche dorpen veelen het brood des Avondmaals niet aten; maar in hunne neusdoeken na huis droegen.

Voor D. *Caron* 's vertrek was een oud aanzienlyk Inlander zyn Eerw. voorgekomen, die zich ontſchuldigde, dat hy wegens ouderdom nu niet meer ten Avondmaal gaan kon; dog dat hy zyn Slaaf zenden zou, om het in zyn plaats waar te nemen. Diergelyken voorval heb ik omtrent vyftien jaaren daar na met een Inlander gehad, alleen met dit onderſcheid, dat hy zyn zoon in zyn plaats wilde zenden.

Aan deze voorbeelden kan men genoeg zien, hoe ſlecht het nog met de kennis van den Inlander (hoe veel men ook bevorens van den aanwaſch der Chriſtenen daar opgegeven had) geſteld zy.

Het eenige, dat men hier tegen doen kon, was, hen in 't byzonder, en in 't openbaar daar over te vermanen, te beſtraffen, en beſchaamd te maken, en, zoo zy niet wilden luiſteren, aan de Regeering kennis hier af te geven.

D. Huisman na Ternate, ſterft.

In 't jaar 1675. is D. *Huisman* in February (alzoo zyn Eerw. den 6den 't uittrekzel der Regeering wegens zyne verzending derwaards verzogt) na Ternate gegaan, om die Kerk te bezoeken; dog men hoorde eenigen tyd daar na, dat hy daar den 19den Mai overleden was.

Den 6den February boden eenige gevangen Duivels-dienaars van Piroe en Tanoeno aan om Chriſten te werden; dog zy wierden nog uitgeſteld.

D. Eldercampius hier.

Den 12den verſcheen hier D. *Andreas Eldercampius*, gewezen Predikant tot Lutkengaſt, onder Groningen, nevens den Krankbezoeker *Zacharias Caheing*, die al verſcheidemalen bevorens in 't geheim gepredikt, en ondertuſſchen ook het Maleitſch geleerd hebbende, by zyn komſt hier verzogt tot Proponent gevorderd te werden.

En Caheing tot Proponent gevorderd.

Hy wierd uitgeſteld, en, na dat hy eenige tyd voor de Predikant zou gepredikt hebben, beſloten, dat D. *Montanus* over drie weken een proeve van zyne bequaamheit door eenig onderzoek nemen zou; waar na hy den 10den Juny met lof tot Proponent gevorderd, (dat by de Regeering goedgekeurd wierd) en hem den 3den July vergund is, even als D. *van der Sluis*, in Kerkenrade te zitten; dog door beſtel van D. D. *Montanus* en *Struis* wierd hem naderhand een onbchoorlyke getuigenis van zyn onderzoek, volſlagen tegen 't beſluit des Kerkenraads, gegeven; waar over de laatſte drie maanden lang van 't beſtier des Kerkenraads afgehouden is, dat *Montanus* na zyne wederom-komſt uit Ternate ook zou moeten ondergaan, genoodzaakt zynde aan D. *Caheing* een ordentelyke getuigenis te geven, en te bekennen tegen het beſluit gedaan te hebben, gelyk hy zich die ſtraf ook beloofde te onderwerpen, hebbende beide maar een raadgevende ſtem, zonder zich met eenig Kerk-beſtier in die tyd te mogen bemoejen. 1675.

Den 11den Juny bood D. *Montanus* aan tweemaal Sondags Maleits te prediken; dog ſchoon de Kerkenraad dit goedkeurde, de Regeering oordeelde het onnoodig.

Op dien zelven dag verzogt D. *van der Sluis* alle Sondag te prediken, dat hem voor de Soldaaten toegeſtaan wierd in 't Kaſteel te doen.

Die van Ternate verzogten den 10den July, alzoo D. *Huisman* (die ook reeds Maleits kon) daar overleden was, een ander Predikant. De Kerkenraad verkoor hier toe D. *Peregrinus*, waar over zich de Regeering verwonderde, alzoo hy geen Maleitſch verſtond. Zy zouden D. *Struis* derwaards gezonden hebben; dog D. *Montanus* bood zynen dienſt aan, en is in Auguſtus, of niet lang 'er na, derwaards vertrokken.

D. Montanus na Ternate gezonden.

D. Struis na Hitoe.

D. *Struis* was in Mai na de kuſt van Hitoe geweeſt, om te zien, of hy, by 't afwezen van den opper-Prieſter *Haſſan Soeleyman* (die de bekeering der Mooren daar voornamentlyk, en alleen, belette) niet eenige vrugt zou konnen doen, waar toe de Regeering zyn Eerw. ook magt gegeven had; doch quam onverrichter zake weder.

In Juny quam zyn Eerw. ook aan 't Kaſteel leggen, en D. *van der Sluis* trok na Oma. Ook zie ik, dat D. *Caheing* den 30ſten July zyne overzetting van het Trouw- en Doop-Formulier overleveren zou, om nagezien te werden, dog ik weet niet, dat ik die oit gezien hebbe.

Formulieren door D. Caheing overgezet.

Omtrent dezen tyd trok de Heer *Hurdt* ook de zaak tuſſchen D. *Struis* en D. *Peregrinus* over 't niet beveſtigen van een Ouderling (alzoo 'er de Kerkenraad mede talmde) aan zynen Raad.

D. *Peregrinus*, nog op Honimoa leggende, was door den Fiſcaal over een onredelyken brief aan D. *Durant* gedagvaard, en gelaſt by zyn opkomſt die zaak voort te zetten; dog hy ontſchuldigde

1665. digde zich wegens onpaſſelykheit in 't laatſt van 't jaar, of den 6den November, over die zaak, en over die van D. *Struis*, niet te konnen opkomen, dog zich aan 't oordeel der vergadering te gedragen, alzoo D. *Struis* zich den 4den October zoodanig weêr had te buiten gegaan, dat hy daar over van zyn dienſt gehouden was, tot dat hy genoegen zou gegeven hebben.

Ook zie ik, dat D. *Eldercampius* met Meeſter *Rodrigos* den 3den April al bericht van een bezoeking der Kerken op Honimoa en Oma deden, zonder dat zyn Eerw. nog Maleitſch kon, dat zeer buiten den haak was.

D. Struis na Batavia gezonden.

In 't jaar 1676. den 16den January wierd D. *Struis* twee maanden buiten dienſt geſteld, den 4den Maart weêr ontheſt, en den 12den April na Ternate belaſt te gaan, waar over hy den Heer Landvoogd zoo onbeſchoorlyk bejegende, en zich verder zoo qualyk aanſtelde, dat hy geheel en al den 6den Mai wierd afgezet, 't geen Sondags in beide de Kerken afgelezen, en waar op hy in Juny na Batavia gezonden is, zonder dat ik egter zien kan, dat die aflezing veel ſtigting geven kon; zynde het jammer, dat zoo een byzonder Taalkundig man zoo vol gebreken was, en dat de Kerk van Amboina hem daarom miſſen moeſt.

D. D. Ab Engliſch, en van Belle hier.

Dit jaar quamen hier van Batavia D. *Johannes Bartholomeus ab Engliſch*, gewezen Predikant te Renen, in 't Claſſis van Buuren, (die in Mei na Honimoa gelaſt wierd te gaan in D. *Peregrinus* plaats) en D. *Jacobus van Belle*, de eerſte in January, en de ander den 2den April, welke laatſte den 10den September overleden is.

Den 20ſten Mai is D. *Peregrinus* van Honimoa verloſt, dog den 28ſten hem door 't lot de reize na Ternate te beurt gevallen, die zyn Eerw. ook aannam.

Den 17den Juny verzogt D. *van der Sluis* het voorſchryven des Kerkenraads, om tot Predikant gevorderd te werden, 't geen hem wierd toegeſtaan.

D. Durant overleden.

D. *Durant*, met de Heer Commiſſaris *Hurdt* voor een ſpringtogt den 25ſten September mede gegaan, quam op de te rug-reize omtrent Boero den 8ſten December te ſterven, en is daar begraven.

D. Caheings verzoek afgeſlagen.

Dus bleven hier nu maar D. *Eldercampius*, D. *ab Engliſch*, en de Proponenten D. D. *van der Sluis*, en *Caheing*, welke laatſte verzogt op Manipa te gaan prediken, dat afgeſlagen wierd om verſcheide redenen.

D. Montanus in Ternate overleden.

D. *Montanus* was in Ternate overleden, waarſchynlyk in 't laatſt des voorleden, of 't begin dezes jaars.

1676. Die van Batavia ſchreven dit jaar ook, dat haar Edelheden beloofd hadden te bezorgen, dat D. *Caron*'s Predikatiën in 't Vaderland zouden gedrukt werden.

D. D. Voſmaar, en de Leeuw hier.

In 't jaar 1677, den 12den February, quamen hier D. D. *Jacobus Voſmaar*, gewezen Predikant op den Hitlert, in 't Claſſis van Dordrecht, en *Cornelius de Leeuw*, welke laatſte op Honimoa gelegt wierd.

Den 5den Maart is D. *Caheing*, by nader onderzoek van zyne bequaamheit, door D. *Eldercampius* zeer loffelyk bevonden, tot Predikant gevorderd, en den 15den met D. *Peregrinus* na Ternate vertrokken; dog D. *Peregrinus* quam dit zelve jaar weder hier.

Den 23ſten Juny is ook *Joannes Chriſtoffel Stevenszoon* in dit jaar hier gekomen, met veel lof tot Proponent gevorderd, en den 4den Auguſty vergund in vergadering te zitten; die daar na naar Banda vertrok.

Camariën werd Chriſten.

Den 6den January was D. *Eldercampius*, nu reeds Taalkundig, ook die van Camariën wezen bezoeken, om dezelve, nu veertien maanden onderwezen, te doopen.

D. Eldercampius overleden.

In 't jaar 1678. is D. *Eldercampius* overleden, en D. *van der Sluis* den 8ſten April door D. *de Leeuw* onderzogt, en in 't bywezen van den aanſtaanden Heer Landvoogd *de Vicq*, D. D. *Peregrinus*, *ab Engliſch*, *Voſmaar*, en van alle de Ouderlingen, met veel lof tot Predikant bequaam gekeurd, den 10den beveſtigd, en nam den 1ſten Juny affcheid na Ternate; dog D. *de Leeuw* wierd over verſcheide onordentelykheden in een boete van zes Ryxdaalders voor den Armen beſlagen; en zo hy iets diergelyks weder deed, zou hy vyfentwintig Ryxdaalders verbeuren.

D. de Leeuw geſtraft.

Den 2den November wierd na de buiten-plaatzen bekend gemaakt, dat de buiten-Opperhoofden mede opzienders der Schoolen waren.

D. Ab Engliſch overleden.

In December is D. *ab Engliſch* overleden, en D. *de Leeuw* den 14den hier in zyn plaats gelegt.

Den 25ſten January had de Heer *Hurdt* aan de buiten-Opperhoofden ook belaſt, dat zy zich met de oeffening van den Godsdienſt niet bemoejen, de Predikanten daar mede laten begaan, en hen na vermogen helpen moeſten.

D. de Leeuw na Batavia vertrokken.

In 't jaar 1679. waren hier nog D. D. *Peregrinus* en *Voſmaar* aan 't Kaſteel, en D. *de Leeuw* op Honimoa, daar hy in D. *Peregrinus* plaats gelegt was; dog den 20ſten September nam die laatſte Heer zyn affcheid, en vertrok om zeer geringe redenen na Batavia.

1680. D. Caheing, en D. Peregrinus, dood.

In 't jaar 1680. komt D. *Caheing* den 16den Juny uit Ternate weêr hier als Predikant; dog ſtierf den 4den December daar aan. Ook is D. *Peregrinus* den 1ſten July overleden, zoo dat D. *Voſmaar* nu alleen onder zoo grooten Oegſt nog overbleef.

D. D. Carpius, Vonk, en Hellenius, hier.

In 't jaar 1681, den 9den April, verſchenen hier in vergadering D. D. *Alexander Carpius*, *Carolus Vonk*, en *Iſaac Hellenius*, welke laatſte op eigen aanbieding op die zelve dag op Honimoa geplaatſt, en na den 7den Mai derwaards vertrokken is.

D. D. Hek en de Vos hier.

In 't jaar 1682, den 4den Maart, verſchenen hier D. D. *Mattheus Hek*, en *Rombertus de Vos* in vergadering; dog den 6den Mai vertrok D. *Hellenius* ziek, of lamagtig, na Batavia, D. *de Vos* is op Honimoa geplaatſt, en D. *Vonk* den 5den April hier overleden.

In 't jaar 1683. matigd zich de Heer Padbrugge aan de Nominatie des Kerkenraads goed te keuren.

In 't jaar 1683. had zich de Heer Commiſſaris *Padbrugge* aangematigd, voor eerſt de Nominatie by den Kerkenraad gemaakt, goed te keuren, en daar na uit dezelve zoodanige Leden, als zyn Ed. begeerde, 'er zelfs uit te kiezen.

D. *Hek*, en eenige anderen, waren van oordeel, dat dit zyn Ed. toequam; dog D. *Voſmaar* ſprak dit tegen, en verzogt den 27ſten Maart na Batavia te vertrekken, alzoo hy zulken verkiezing van Ouderlingen en Diakenen niet goedkeuren kon. Zyn Eerw. vertrok in Mai met zyne Kerkelyke getuigenis, hem door D. *de Vos* (zoo men zei, buiten kennis van den Preſes) gegeven, waar over daar na nog veel beweging gemaakt wierd door den Commiſſaris Politycq, uit naam van de Heer *Padbrugge*.

D. Vos aan 't Kaſteel gelegt.

D. *de Vos* wierd aan het Kaſteel geplaatſt, en was zedert meeſt ziek.

Haar Edelheden ſaft omtrent de Moorſche Prieſters van Boero.

Omtrent de Mooren verboden haar Edelheden, by hun ſchryvens van den 19den July, dat die van Boero geen Prie-Prieſters buiten kennis van den Heer Landvoogd, en dat zy die ook tot geen Politycque bedieninge zouden mogen aanſtellen, nog nieuwe plichten in haren Godsdienſt invoeren.

In 't jaar 1684. quam hier D. *van der Sluis* den 29ſten Maart weder, om 'er te leggen, en vertrok D. *Hek* na den 30ſten Maart na Ternate in zyn plaats.

Ook was hier den 1ſten Maart D. *Henricus Schoonebeek*, en D. *Petrus Dix* in April; dog den eerſten is den 12den Juny overleden.

D. *Alexander Carpius* vertrok in September na Batavia, en den 23ſten November ſtierf D. *de Vos*.

De Heer Padbrugge in 't ongelyk geſtelt.

Dit jaar quam ook tyding dat D. *Voſmaar* volkomen in 't gelyk geſtelt, al zyn ingehouden ſoldye hem weêrgegeven, en de Heer *Padbrugge* geheel en al ongelyk gegeven, en zyn Ed. aangeſchreven was, zich voortaan met het Kerkelyke niet te bemoejen, alzoo haar Edelheden dat zelf niet deden. 1684.

In 't jaar 1685. wat na den 4den April, en voor den 9den Mai, is D. *Dix* overleden, zoo dat nu D. *van der Sluis* hier alleen was.

De Kerk-bezoekingen waren door gebrek van Leeraars in geen anderhalf jaar op Boero, Manipa, Bonoa, en Ceram, geſchied.

In 't jaar 1686. quam de Schryver hier.

In 't jaar 1686, den 30ſten April, quam ik hier met Voorſchoten, en verſcheen den 1ſten Mai aan land, en den 9den in vergadering.

Des zelfs aanmerking over de ſtaat dezer Kerke.

Men ziet hier nu ettelyke jaaren aan een, in wat bedroefden ſtaat de Kerk van Amboina is geweeſt, hebbende wel verſcheide Predikanten tot haren dienſt gehad; dog veele daar van zyn door hun byzondere geſchillen, zommige door ziekte, en ook eenige door hunne ſchielyk daar op gevolgde dood, niet in ſtaat geweeſt, byna eenige vrugt te doen. Ook was 'er D. *Voſmaar* en D. *van der Sluis* eenige tyd maar alleen geweeſt.

En hoe de Schryver zich tot het leeren van 't laag Maleits geſchikt heeft.

Zoo ras ik my in Amboina had nedergezet, heb ik my ten eerſten geſchikt, om de Maleitſche Taal, zoo als die daar by den Inlander geſproken, en van de meeſten aldaar verſtaan wierd, te leeren, en dat wel daarom, om dat al de Predikanten, die hier tot nog toe zich in deze Taal geoeffend, of eenigen dienſt en vrugt hier in gedaan hadden, zich geheel en al van die lage, gemeene en verſtaanbare (ſchoon baſtaard) Taal, en noit van 't hoog Maleitſch bedienden, maar in tegendeel, als die van Batavia nu en dan van die hooge Taal al iets opperden (gelyk in den jaaren 1677. en 1678. geſchied is) zich met zeer veel ernſt, en reden, altyd daar tegen geſteld hebben.

Des zelfs voorſpoedige vordering in die Taal, en zyne verbetering binnens tyds daar op gevolgd.

Ik bragt het door neerſtigheit zoo verre, dat ik in weinig maanden een openbare preuve van myne bequaamheit in 't bywezen van den Heer Landvoogd *Padbrugge*, en den Ternataanſchen Landvoogd, de Heer *Jacob Lobs*, in 't Maleitſch voor des laatſtens vertrek van hier na Batavia in September, niet alleen aan 't Kaſteel, maar ook op Hoetoemoeri gegeven hebbende (dat aldus in vier maanden door my verricht is) ik door haar Hoog Edelheden daar op buitengemeen van tachentig tot honderd Gulden ter maand, 's jaars daar aan (dat ik niet wete bevorens hier aan iemand anders geſchied te zyn) in ſoldye verhoogd wierd, om daar voor myn loopend verband uit te dienen. Wel is waar, dat ik den 22ſten July dezes jaars al om verbetering

1686. betering van gagie aan haar Edelheden verzogt had, dog het is zeker, dat die verbetering, vooral op de gunſtige getuigenis van de Heer *Lobs*, die my zelfs had hooren prediken, en die 'er over oordeelen, en aan haar Edelheden getuigenis daar af geven kon, en aldus om myne neerſtigheit geſchied is.

Men had uit Banda D. *Manteau* herwaards belaſt te gaan; dog zyn Eerw. had dit geweigerd, weshalven men hier nu nog om vier Predikanten, die 'er zeer wel van nooden waren, verzogt had.

D. van Bruſſel hier, om 't hoog Maleits te helpen invoeren.

In 't jaar 1687, den 4den April, quam hier D. *Cornelius van Bruſſel*, op Batavia van Krankbezoeker (zonder eenige Taal van geleerdheit te kennen) tot Proponent, en Predikant, vry ſchielyk gevorderd, om 't ontwerp, dat D. *Leidekker* toen al begon te maken, om hier 't hoog Maleitſch in te voeren, voort te zetten; hoewel het met dien Heer ganſch niet gelukt is, ſchoon men den Ichtitſaar, of 't klein Vraagboekje, in 't hoog Maleitſch door D. *Leidekker* overgezet, nu door zyn beſtel herwaards gezonden had, om dat hier in gebruik te brengen; waar toe zich nu zeer ſchoone gelegenheit opdeed, alzoo de Heer *de Haas*, zyn Swager, dit jaar hier als Landvoogd gekomen, en dus in ſtaat was, om daar veel in toe te brengen, gelyk die mede geheel en al voor dat hooge Maleitſch was, hoewel de Heer *Padbrugge*, dien zyn Ed. verving, nevens my, en alle andere in Amboina, oordeelde, dat dit boekje hier vrugteloos zyn zoude, om dat het Maleitſch te hoog, wel half Arabiſch, en daarom voor den Inlander onverſtaanbaar was; zynde dit hier met dit hoog Maleitſch byna even eens, als 't op Ceylon met 't invoeren van de Catechiſmus van D. *Ruël* in 't hoog Cingalees, geſteld, daar de Predikanten mede willen dat men by de oude en gemeene Catechiſmus blyven zal; gelyk men onder de ſtof van Ceylon breeder ziet.

D. D. de Bois en van Brakel in Banda overleden.

Hier toe deed zich nog een beter gelegenheit op, alzoo ondertuſſchen D. *Jacobus de Bois*, Predikant in Banda, van zyne Kerk-bezoeking van Aroe hier door de ſtroomen en winden aangedreven, den 25ſten Juny in myn huis was komen te overlyden; waar by naderhand nog de dood van D. *Gisbertus van Brakel* komende, en D. *Manteau* om zyne onwilligheit, van niet na Amboina te gaan, door haar Edelheden opontboden zynde, om na 't Vaderland verzonden te werden, zoo was de Kerk van Banda nu zonder Predikanten, en genoodzaakt om een Predikant uit Amboina te verzoeken, gelyk kort daar na geſchiedde.

1687. Men zend den Schryver, niet zonder geweld, en tot groot nadeel dezer Kerke, derwaards.

Niettegenſtaande nu de vaſte beveelen van haar Edelheden wel uitdrukkelyk bepaalden, dat in zoo een geval de laatſt aangekomen Predikant na buiten gaan moeſt, zoo nam de Heer *de Haas* dit alleen op zich (dit had egter de naam al mede, dat het de Raad dede; dog geen een, en zelf de Heer Commiſſaris *Padbrugge* dorſt zich 'er niet tegen ſtellen) en dwong my (zoo ik zoo aanſtonds niet na 't Vaderland vertrekken wilde, dat immers een ſchrikkelyk geweld, en dat nog tegen de uitdrukkelyke beveelen van haar Edelheden, was) tegen alle recht en reden na Banda te gaan, zonder eens in opmerking te nemen, dat D. *van Bruſſel* hier niet, dan Neêrduitſch (dat in Banda voor dien tyd ook voldoen kon) en dat ik in twee Taalen prediken kon, waar door dan hier by myn vertrek een groote ondienſt aan de Maleitſche Kerk geſchiede, alzoo ik, terwyl D. *van der Sluis* op de Kerk-bezoekingen na buiten ging, beide de Kerken aan 't Kaſteel kon waarnemen, en D. *van Bruſſel* niet, dat by de Heer *Padbrugge*, en de Leden van den Raad, wel wat zwaarder had behooren te wegen, en wel wat ernſtiger behandeld te zyn.

Dus vertrok ik dan den 17den July met de Fluit Nadermeer, in gezelſchap van den opper-Koopman, de Heer *Willem Baſting*, na Banda, en was eenentwintig dagen (daar 't maar een etmaal verre is) op zee.

Na welkers vertrek de Maleitze Kerk hier ledig ſtond.

Ondertuſſchen ſchreef de Kerkenraad den 4den Auguſty van hier, dat zy de vrugten van den Ichtitſaar (ſchoon 'er geen hope ter wereld toe was) nog verwagtten, en dat D. *van der Sluis* in November en December Boero, Manipa en Ceram 's Weſter-deel bezogt had; in welken tyd de Maleitſche Kerk door een Schoolmeeſter moeſt waargenomen werden, of ledig ſtaan, daar men 'er, by goed overleg, my niet alleen had konnen, maar ook, volgens laſt, moeten houden, en nu nog te meer, om in 't Maleitſch te prediken.

De Schryver weêr hier.

In 't jaar 1688. quam ik den 19den of 20ſten Mai weder hier, hoorende, dat D. *Hek* uit Ternate in Maart of April hier aangeweeſt, en na Batavia vertrokken was, hebbende zich, ſchoon buiten dienſt zynde, aangematigd hier te doopen, daar toe hy toen niet bevoegd, gelyk hem dat den 3den Mai ook verder door bevel van de Regeering aan den Kerkenraad benomen was.

Zyne bevinding van de ſlegte ſtaat der Kerke.

Ik had in 't jaar 1686. de Kerk van Hoetoemoeri pas in Auguſtus, en Hila in October ook bezogt, en beſchouwde nu in dit jaar 1688. in October en November Honimoa, en Noeſſa Laoet, gelyk

1688. gelyk D. *van der Sluis* Boero, Manipa, en Ceram; dog ik bevond het overal vry ſlegt, alzoo 'er in langen tyd geen Predikant geweeſt was.

Haar Edelheden belaſten 't hoog Maleits in te voeren.

In 't volgende jaar belaſtten haar Edelheden den 2den Maart, by hun ſchryvens, dat men hoog of zuiver Maleitſch hier leeren en invoeren moeſt, dat niet anders was, dan het vat den bodem in te ſlaan.

In 't jaar 1689. ſchreef men van Batavia den 15den February, dat men daar *Nicolaas Hodenpyl* (een man van geen kenniſſe der letteren, en maar een gewezen Krank-bezoeker) tot Proponent gevorderd had; de reden was, om dat hy by D. *Leidekker* het hoog Maleits had beginnen te leeren, alzoo men voor had, dit metter tyd ook door hem in Amboina door te zetten, en in te voeren.

D. van der Vorm hier.

In dit zelve jaar verſcheen hier D. *Petrus van der Vorm* den 12den July, en de Kerkenraad van hier klaagde den 20ſten September zeer ſterk over den ſlegten toeſtand van Amboina 's Kerken en Schoolen; ook begon D. *van der Vorm* Maleitſch, dog 't hooge, te leeren, dat immers geen middel was om dezelve te herſtellen, maar wel om ze in den grond te bederven.

De overzetting des Bybels door den Schryver begonnen.

In dit jaar begon ik by my zelven nu en dan eenige boeken des Ouden Teſtaments in 't gemeen of laag Maleits over te zetten, alzoo ik de overzetting des Bybels voor het noodigſte werk hield, om den Amboinees in kennis te doen toenemen.

D. Hodenpyl hier.

In 't jaar 1690, den 17den April, quam D. *Hodenpyl* hier, en dit was de man, die de vervallene Ambonſche Kerk herſtellen, en met zyn hoog Maleits weêr opbouwen zou. Men verwonderde zich op Batavia zeer over dit ſchielyk verval der Kerke, van welke men bevorens zoo hoog opgegeven had, en men ſchimpte in 't gemeen, als of die genen, wier pligt het was Maleits te leeren, lui waren, en 't niet deden, waar op een ſcherp antwoord over hun meeſterlyk ſchryven, van dezen Kerkenraad quam: want meenden zy D. *Bruſſel* (gelyk zy naderhand zeiden) hier mede, zoo moeſten zy zoo algemein niet ſchryven, te meer, daar men hen klaar toonde, dat zy wel wiſten, dat niemand, dan hy, zich traag hier in droeg.

Reden van dit verval.

Dat de ſtaat der Kerke hier ſlegt, en dat zy hoe langs hoe meer vervallen was, ontſtond niet van de ieverloosheit of luiheit der Leeraars, daar men het op zogt te ſchuiven, maar door 't gebrek van Taalkundige Herders nu veel jaaren aan een in zoo grooten Oegſt, die hen van tyd tot tyd, na een kort verblyf hier, of afgeſtorven, of ziek en lam vertrokken, of die (dat nog het ergſt van allen was) ſchoon Taalkundig, en hier veel dienſt konnende doen, tegen de orders harer Edelheden, en tegen alle reden aan, hier van daan na Banda gezonden waren, terwyl de Kerk hier moeſt blyven ledig ſtaan, en dat wel op een tyd, dat hier maar een Taalkundig man, te weten, D. *van der Sluis*, bleef, die immers alleen zoo veel Kerken niet waarnemen kon. Dit was ook de rechte oorzaak, dat zoo veel Kerken hier in ettelyke jaaren door geen Predikanten bezogt konden werden, alzoo 'er geen Taalkundige, buiten dien eenen, waren; waar op dan noodzakelyk een groot verval volgen moeſt. Had D. *van der Sluis*, die de zelve bezogt, en ze buiten allen twyffel ſlegt bevond, dit toen zoo opgegeven, hy had zeer wel gedaan; maar hy ging voort daar met veel ophef van te ſchryven, dat daar na in verre na zoo breed niet bevonden, en die recht, zoo als het was, opgegeven, en waar by toen de ware ſlegte ſtaat der Kerke (die immers ook na hare geſteltenis in dien tyd niet anders wezen kon) na Batavia bekend gemaakt wierd; maar daar men ook alle deze redenen had behooren by te voegen, om hen de mogelykheit van dit verval te klaarder te doen begrypen; en als men 'er 't invoeren van de hooge Maleitſche Taal met zulken geweld, als hier nu geſchiedde, eens als de voornaamſte reden (maar wie dorſt daar van reppen, alzoo haar Edelheden dat zoo begeerden, en de Landvoogd dit allenthalven zoo doordrong, om zyn Swagers D. *Leidekkers* Bybel gedrukt te krygen) had mogen byvoegen, zoo zou men zeer wel hebben konnen begrypen, dat zoo de Amboineezen in 't ſtuk van den Godsdienſt, by 't gebruik van de lage Maleitſche Taal, die zy nog eenigzins verſtonden, niet hadden konnen vorderen, en merkelyk vervallen waren, zy dan nog veel minder daar in, by 't invoeren van de hooge Maleitſche Taal, daar zy niets ter wereld van verſtonden, zouden konnen toenemen, ja dat dit het regte middel was, om (wel verre van dezelve te herſtellen) hen allen luſt tot onzen Godsdienſt volſlagen te benemen, en als den laatſten doodſteek aan de zelve te geven, alzoo 'er niets was, dat dezelve eer, of ſchielyker en ook verder, dan dit verkeerd middel, kon doen vervallen, gelyk de uitkomſt ook geleerd heeft, dat alle de moeite en koſten, daar toe aangewend, volſlagen te vergeefs geweeſt zyn. 1690.

In de vorige tyden verbood men met reden, niet de minſte verandering omtrent

de

1690. de leerſtukken onder den Inlander te maken, om die teedere verſtanden niet te verwarren, en nu vond men geen zwarigheit, om in een tyd, dat zy op het allerzwakſte, en reeds zoo verre door gebrek van Taalkundige Predikanten vervallen waren, een geheel andere Taal in te voeren, en den Inlander te dwingen, om die leerſtukken, die hy in de lage reeds niet begrypen of leeren kon, nu in de hooge Taal, daar hy niets van verſtond, te moeten aanleeren. Ook diende die order, om 't hoog Maleits te leeren, te gelyk, om D. *van der Sluis*, en den Schryver, die reeds zoo veel moeite tot 't aanleeren der lage Taal gedaan hadden, alle luſt te benemen, en om niet alleen al hun vorigen arbeid te verydelen; maar om hun ook van daar te doen verhuizen, alzoo 't zoo gemakkelyk niet is een nieuwe Taal te leeren, behalven dat men ook hen niets dwazers voorſtellen kon, als om in 't hoog Maleits dan de Meeſters te onderwyzen, ten einde die dat dan den Inlander leeren zouden. Ongehoorde, en onmogelyke zaaken, die alle verſtandige lieden ook zullen afkeuren. Ook is die order ten deele mede de oorzaak geweeſt, dat D. *van der Sluis*, die nog wel den meeſten dienſt doen kon, kort 'er aan vertrokken is; waar op de Kerk nog meer verviel.

Zoodanig ſtonden de zaaken in alle waarheit toen, en die van Batavia waren nog ten uiterſten verwonderd, van waar hier in Amboina zoo een ſchielyk verval in de Kerk quam.

Wie ziet hier nu niet klaar, dat dit de ware reden van 't verval, en dat die in zich zelve ook mogelyk, ja dat 'er op zulk een geſteltenis, en op zoo grooten ſchaarsheit van Taalkundige Predikanten, ook niet anders te wagten was; behalven dat men andere middelen behoorde gebruikt, wat meer werk, dan men wel gewoon is, van de Taalkundige Predikanten om hunne Taalkunde gemaakt, en yder eiland ten minſte van een Predikant verzorgd te hebben; en dan had yder van die Predikanten nog werks genoeg gevonden, om het eiland, dat hem toevertrouwd was, voor verval te bewaren, alzoo 't onmogelyk voor een of twee Predikanten was vyftig Kerken na behooren waar te nemen.

Laat nu de onpartydige Lezer zelf eens oordeelen, of deze ſtelling niet op zyn beenen ſtaat, en of de ſtaat van Amboina 's Kerke wel anders, dan zy nu was, wezen kon, als mede, of dit invoeren van 't hoog Maleits niet het rechte middel was, om dezelve onherſtelbaar te doen vervallen. Immers de Ceylonſche Broederen, over de middelen van 't redres van 't verval van hunne Kerken en Schoolen hunne gedagten opgevende, zyn mede van oordeel, dat men zulx by de oude gemeene Cingaleeſche Taal houden, en dat men den Inlander dat hoog Cingalees van D. *Ruël* niet moeſt opdringen, alzoo zy 't niet verſtonden. 1690.

D. *van Bruſſel*, die nog geen Maleits ter wereld kon (ſchoon hy, om dit te leeren, aangenomen was) bood aan na Honimoa te gaan; dog daar quam niet af.

Men verzogt den 15den January aan de Regeering een buiten-belooning voor de buiten-onkoſten der Predikanten op de buiten-togten; dog de Heer de *Haas* ſloeg dit wel zeer bars af, alzoo hy noit de Predikanten veel dienſt heeft zoeken te doen; maar vermaak vond in alles, wat zy verzogten, te dwarsboomen.

Den 3den Mai ſtelde D. *van der Vorm* voor Maleitſch te prediken (dat hoog Maleitſch, en dierhalven hier even zoo onverſtaanbaar, als dat van D. *Hodenpyl*, was) en wierd door de Regeering in 't laatſt van 't jaar belaſt na Honimoa te gaan, daar zyn Eerw. drie jaaren bleef.

D. *van der Sluis* vertrok in Mai na Batavia, dog niet zonder een groot geſchil tuſſchen zyn Eerw. en D. *van der Vorm* over een zeldzaam voorval in February des vorigen jaars. D. van der Sluis na Batavia.

Den 19den dier maand was 'er een Chineeſche Slaaf 's avonds in 't Gebed in de Maleitſche Kerk (dat driemaal 's weeks geſchiedde) gekomen, met een Bekken met bloemen beſtroid, waar in wat Spek, &c. en eenige Keerſſen waren, welke die Chineeſche jongen aan den Koſter gaf, om in die Kerk als een offerhande aan haren Deoſi, of Joosje, te dienen, gelyk zy by den vorigen Koſter, *Jan de Maris*, gewoon waren te doen, behalven dat ook zommigen wel quamen, om de trappen van den Predik-ſtoel af te veegen, en dit de zieken met wat water in te geven, plegende meer andere bygeloovigheden, en Heidenſche zotternyen; waar van de nieuwe Koſter nu kennis gegeven, en waar over in 't jaar 1689. een ſcherp Placcaat, om dit alles te weeren, uitgekomen, gelyk 'er ook zedert die tyd een wagt van Soldaaten by de Kerk gevoegd was.

Van alle deze Heidenſche bygeloovige handelingen oordeelde D. *van der Vorm*, niet zonder ſchyn van reden, dat D. *van der Sluis* wel kennis gehad; maar dat hy daar af aan den Kerkenraad, gelyk zyn plicht was, noit kennis gegeven, en daar door belet had, dit voor te komen;

1690. waar omtrent ik geloove dat D. *van der Vorm* in den grond der zaake gelyk had; dog D. *van der Sluis*, die zich daar niet geheel en al van wiſt te verſchoonen, alzoo de vorige Koſter dat zyn Eerw. gezegt had, geraakte egter nog zonder verdere moeite na Batavia.

Men ziet hier by egter weder een blyk, hoe ſlegt het met de kennis der Amboineezen ſtond, en hoe diep 'er de Afgoden- en Duivels-dienſt nog in 't hert als begraven lag.

Scherpe brief door D. van der Vorm aan die van Batavia geſchreven.

Met D. *van der Sluis* ging een zeer ſcherpe brief, waar van D. *van der Vorm* Schryver was, in welke zyn Eerw. uit naam van dezen Kerkenraad zeer klaar aanwees den grooten misſlag van die van Batavia, die gezegt hadden, niet te weten, dat iemand der drie Predikanten zich in het Maleitſch beyverden. By dat geval prees deze Kerkenraad my zeer, als eenen, die geen vier maanden na zyn komſt proeven van zyne neerſtigheit in 't Maleitſch gegeven had, en die daar op door hare voorſpraak (te weten van die van Batavia) zelf verbeterd was, zeggende verder van my, dat ik nergens in minder, dan D. *van der Sluis* was geweeſt, dat ik in Banda ook dubbele dienſt in twee Taalen gedaan, en dat pas na myn wederkomſt de bezoeking der buiten-Kerken nevens D. *van der Sluis* waargenomen, en dat zyn Eerw. (D. *van der Vorm*) toen ook al preuven van zyn Taalkunde in 't Maleits in 't openbaar gegeven had.

In dit jaar heeft men op Boero, Manipa, en Bonoa, volgens laſt harer Edelheden van den 15den February de Chriſtenen van de Mooren geſcheiden, gelyk ook toen de ſcheiding der Diakenen alhier op zich zelven, volgens beſtel van de Heer *de Haas*, goedgekeurd is. Ook ſloegen haar Edelheden, volgens ſchryvens van den 19den December, het verzogte geld voor de onkoſten der Predikanten op de buiten-togten af.

't Verzoek der Kerk-bezoekende Predikanten afgeſlagen.

In 't jaar 1691. verſcheen hier den 12den Maart D. *Henrik Wilhem Gordon*, en den 30ſten April D. *Andreas Lambertus Loderus*, in vergadering.

D. D. Gordon, en Loderus hier.

Den 3den Auguſty verzogt D. *van Bruſſel*, om op Oma te leggen, ten einde te beter Maleitſch te leeren; dog ſchoon de Kerkenraad, en ook de Heer *Schaghen*, daar voor was, zoo wiſt de Heer de *Haas* (die een byzonderen haat tegen zyn Eerw. opgevat had) hem dat gedurig te beletten, hoewel zyn Ed. dat eindelyk mede den 7den Auguſty toeſtond. Hy vertrok dan den 3den September, en ſtierf 'er den 20ſten van hertzeer.

D. van Bruſſel ſterft.

Door beſtel van den Heer *de Haas*, dien grooten Patroon van D. *Leidekker*, belaſten haar Edelheden den 6den Maart weêr, om zuiver Maleitſch te leeren. En in dit zelve jaar den 15den September maakte ik aan dezen Kerkenraad bekend, dat ik genegen was, den Bybel over te zetten, verzoekende tot overzienders des zelfs de Meſſieurs *de Ruiter* en *Rauſcher*; twee zeer Taalkundige Ouderlingen, aan welke ik verzogt, dat de vergadering zich geliefde te gedragen, mits dat de andere Broederen daar van 't gezicht ook konden nemen, 't geen haar Eerw. my toeſtonden, met belofte van myn werk, dat toen al verre gevorderd was, op zoo veel beter voet te zullen konnen voortzetten, en voordragen.

1691. De laſt, om hoog Maleits in te voeren, verzoekende nieuwd.

De Schryver maakt aan den Kerkenraad zyn voornemen, om den Bybel over te zetten, bekend.

D. *Hodenpyl*, den 18den January belaſt zynde na Ternate te vertrekken (dat geleek immers niet na de Ambonſche Kerk te herſtellen) vertrok daar heen, nemende den 24ſten April zyn afſcheid.

D. Hodenpyl na Ternate.

Zedert dezen tyd moeſt ik alleen een langen tyd Sondags tweemaal in 't Maleitſch prediken, terwyl de andere twee ieder eens in 't Nederduitſch predikten, daar nogtans beſloten was, dat zoo ras 'er geen vier Predikanten waren, de eene beurt ophouden zou.

Ondertuſſchen ſchreven die van Batavia den 1ſten February aan dezen Kerkenraad een zeer ſcherp antwoord op onzen brief. Men gaf ook kennis, dat de Krankbezoeker *van Aken* al mede in dat hoog Maleitſch geoeffend wierd, en mogelyk in 't einde van dit jaar ook na de Ooſt zou gezonden werden. Zy hielden den Bybel ook zeer noodzakelyk, dog D. *Leidekker* (die met de overzetting van dien in die hooge Taal bezig was) had zynen arbeid al een tyd lang laten ſteken, dog was nu op nieuw verzogt 'er met yver weêr aan te gaan, dat hy ook aangenomen had te doen.

D. Leidekker met 't overzetten van den Bybel in 't hoog Maleits bezig.

Den 21ſten Mai wierd by den Kerkenraad goedgevonden ingevolge van haar beſluit van den 8ſten February des jaars 1690. (toen 'er drie Maleitſche Taalkundige Predikanten hier waren, daar ik nu maar alleen aan 't Kaſteel was) door die van de Regeering goedgekeurd, de eene Maleitſche beurt (gelyk 't in zulken geval altyd geweeſt was) na te laten; waar over zy niet weinig door die van de Regeering, als hadde zy een groote misſlag begaan, gehekeld wierd, waar over haar Edelheden 't jaar 'er aan ook zeer ſcherp over die van den Kerkenraad antwoordden, bevelende, dat men weêr tweemaal prediken, en zulx noit, dan na dat by de Regeering verlof verzogt, en dat toegeſtaan was, weêr op zich zelven afſchaffen zou. Op al het welke de Ker-

1691. Kerkenraad alleen met zedigheit en na waarheit antwoordde, dat zy dit niet uit haar zelven, maar volgens goedkeuring van de Regeering op hun beſluit van den 8ſten February des jaars 1690. gedaan hadde, en verder bereid was dezen laſt op te volgen, gelyk ik alleen toen weêr tweemaal Söndags in 't Maleits prediken moeſt, daar alle myn Collega 's maar eens predikten.

De Diaken van der Poort wettig van 't Avondmaal gehouden.

Den 5den October dezes jaars wierd de Winkelier *van der Poort* ook om zeer wettige redenen van 't Avondmaal gehouden, en hem op een zedige wyze gezegt (alzoo hy daags voor de Cenſura Morum zeer dronken geweeſt was, en een groot ſtraatgerugt gemaakt, zyn vrouw geſlagen, en veel buitenſporigheden bedreven had) dat zy beſt oordeelde, dat hy voor deze reize, om redenen, die hy zelf wel wiſt, alzoo zy verſch waren, van 't Avondmaal bleef.

Deze man, die een Diaken was, over dit zeer onſtigtelyk gedrag zoo zagt en voorzigtig gehandeld zynde, ging egter aan den Heer *Schaghen* klagen, dat men hem, zonder redenen te geven, van het Avondmaal afgehouden had. 1691.

De Heer *Schaghen* trok zich deze zaak zoo verre aan, dat hy, of de Raad, zoo hy 't noemde, dezen *van der Poort*, zonder ons eens daar over gehoord te hebben, op eigen gezag, en zonder voorbeeld, van zyn Diakens-ampt ontſloeg, waar over grote geſchillen tuſſchen ons en de Regeering ontſtonden, die in 't volgende jaar een zeer ſlegten uitſlag voor hem namen.

D. Loderus verzoek, om Maleitſch te prediken, afgeſlagen.

Den 26ſten en 27ſten October verzogt D. *Loderus* om de Maleitſche Predikatiën van D. *Caron* te prediken, dat hem afgeſlagen, en toen te gelyk getoond is, dat hy geen een vers in 't Maleitſch wel lezen kon.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

DOm. D. Stampioen, *en* Feylingius *hier*. D. D Gordon, *en* Loderus *beriſpt*. *Zedert telkens weêr tweemaal door den* Schryver Maleitſch *gepredikt*. D. Gordon *op* Oma *geplaatſt*. *De* Kerkenraad *over* van der Poort *in de* Politycque Raad *verſcheenen*. *En over een geval van* D. Loderus *met de* Heer Schaghen. *Waar over die beide* Heeren *geſchil kregen*. *'t Welk de* Schryver *affneed*. *En zyn* Ed. *zien dede, dat de* Kerkenraad *zeer voorzigtig met hem gehandeld had*. *Het welk door de* Heer Schaghen *gehoord, en zeer geprezen werd*. D. Loderus *na* Batavia *verzonden*. Conſideratiën *van* D. van der Vorm, *en den* Schryver, *over de* Maleitſche Taal. D. Gordon *'s zaak kortelyk voorgeſteld*. *En des zelfs vertrek na* Batavia. *Des* Schryver *'s verzoek om zyne verloſſing*. D. D. Coldedehorn, *en* Bierman, *hier*. D. Feylingius *op* Honimoa, *en* D. van der Vorm *aan 't* Kaſteel *gelegt* D. Stampioen *na* Ternate, *en* D. van Aken Aanmerkingen *des* Bataviſchen Kerkenraads *over onzer beider* aanmerkingen. *Het invoeren van 't* hoog Maleitſch *door haar* Edelheden *weêr belaſt, en boete op het* Kerk-gaan *afgeſchaft*. Hoofd-oorzaak *van 't verval dezer* Kerke. *Waar omtrent de* Predikanten *al het hunne te vergeefs deden*. *In 't* jaar 1694. *keuren die van* Batavia *'t* laag Maleitſch *weêr beſt*. *Laſt, van geen* Politycque Commiſſaris, *dan van onze* Godsdienſt, *te mogen aanſtellen, qualyk nagekomen*. D. D. Nucella, Coeterier, *en* Hodenpyl *hier, en des* Schryver *'s vertrek na* Batavia. D. Coldedehorn *onwettig op* Oma *gelegt*. *De* Schryver *draagt voor zyn vertrek den* Kerkenraad *voor, dat hy den* Bybel *in 't* laag Maleitſch *vertaald had*. *Het* hoog Maleitſch *ſterk hier voortgezet*. *Die van* Tihoelale *verzoeken* Chriſten *te werden*. *In 't* jaar 1696. *verſcheen hier* D. de Mei. D. Coldedehorn *predikt ook* Maleitſch. Seroewawan *werd* Chriſten. D. Nucella *op* Honimoa, *en* D. de Mei *op* Oma *gelegt*. D. van der Vorm *vertrokken*. *En* D. Hodenpyl. D. D. Nucella, *en* de Mei, *begonden* hoog Maleitſch *te prediken*. D. D. Hodenpyl, *en* Bierman, *weêr hier*. *Klagten over* D. D. Nucella, *en* de Mei. *In 't* jaar 1700. D. de Mei *overleden*. *Slegte ſtaat der* Kerke *hier*.

1692. D. D. Stampioen, en Feylingius hier.

IN 't jaar 1692. verſchenen hier D. D. *Joannes Stampioen*, en *Abrahamus Feylingius*, den 3den April in vergadering.

D. D. Gordon, en Loderus beriſpt.

Den 8ſten April ſtelde ik, alzoo 'er ſcherp over 't afzetten van de eene Maleitſche beurt door haar Edelheden geſchreven was, voor om tweemaal Maleitſch te prediken; en alzoo D. D. *Gordon* en *Loderus* mede niet weinig over traagheit in 't aanleeren van 't Maleitſch, door haar Edelheden geteekend waren, om dat zy met hun beiden my ten minſten geen eens ontlaſten konden, zoo verzogt D. *Loderus* weêr om Sondags eens Maleitſch te prediken.

Zyn Eerws. aanbieding wierd vlak van de hand gewezen, alzoo hy niet in ſtaat was, en ik bood aan hem beter te leeren, om die Taal ordentelyk, en niet beſpottelyk, gelyk met het Portugeeſch op Batavia voorgevallen was, te prediken; doch myne aanbieding ging niet door; maar den 21ſten Mai belaſtte de Heer Landvoogd en Raad dat 'er tweemaal Maleitſch zou gepredikt werden, gelyk ik zedert alleen deed, en gaf men ook bevel dat D. *Gordon* na Oma zou gaan, gelyk kort 'er aan geſchiedde.

1692. Zedert telkens weêr tweemaal door den Schryver Maleitſch gepredikt.

Den 13den Mai verſcheen de ganſche Kerkenraad in den Politycquen Raad, alwaar zy in hare order in 't byzonder zaten om over de zaak van den Diaken *van der Poort*, onwettig, zoo zy ſtaande hielden, door den Raad buiten zyn ampt geſteld, te ſpreken.

D. Gordon op Oma geplaatſt.

De Kerkenraad over van der Poort in de Politycque Raad verſcheenen.

D. *Loderus*, die Preſes was, geraakte, in plaats van over deze zaak te handelen, met de Heer *Schaghen* over iets tuſſchen hun beide voorgevallen, in zulken hoog geſchil, dat het de ganſche byeenkomſt zou verydeld hebben; hoewel hy in den grond groot gelyk had: want hy was uit laſt van den Kerkenraad by de Heer *Schaghen* op de tyd van de noodiging ten Avondmaal met een Ouderling geweeſt, en had zyn Ed. op een zedige wyze uit naam van den Kerkenraad voorgehouden, dat

1692. dat haar Eerw. groote zwarigheit vonden zyn Ed., en die van zyn Raad, zoo lang men in zoo veel verwydering met den anderen over deze zwevende zaak leefde, ten Avondmaal te verzoeken, of om ook zelf ten Avondmaal te gaan, en dat wy dierhalven, als geerne (ſchoon wy toonen zouden verongelykt te zyn) de minſte willende zyn, verzogten dat de Heer Landvoogd ons dog, eer 't zoo verre quam, gelegenheit geliefde te geven, om met malkanderen in der minne hier over te ſpreken, en maar eens gehoord te werden, verzekerd zynde, dat zyn Ed. ons gelyk geven, en men dan met een geruſt gemoed gezamentlyk zou konnen ten Avondmaal gaan.

En ook over een geval van D. Loderus met de Heer Schaghen.

Dit zeer billyk en minnelyk voorſtel nam die Heer zeer hoog op, even als of D. *Loderus* daar gekomen was, om zyn Ed. en zyn Raad het Avondmaal te verbieden, dat geenzins de meening was, gelyk als ook 't geheele voorſtel 'er niet na geleek.

Waar over die beide Heeren geſchil kregen.

Daar op begon zyn Ed. niet weinig op hem, en (zoo D. *Loderus* zeide) ook op den Kerkenraad, uit te vaaren, dat eindelyk zoo hoog liep, dat de Ouderling ſtil na huis ging (daar hy zeer qualyk aan dede, alzoo hy, uit naam des Kerkenraads gezonden zynde, ook zyn Predikant dekken, en tot het laatſte moeſt gebleven hebben, om van alles getuigenis te geven) 't welk de Heer *Schaghen* ziende, was hy nog heviger tegen D. *Loderus* uitgevaaren, die niet weinig hier over mede 't zyne gezegt had, hoewel hem dat zeer qualyk bequam.

Daar over nu begon de Heer Landvoogd, zoo als D. *Loderus* van de reden van onze komſt een ophef maakte, niet weinig over zyn Eerw. te klagen, waar door de woorden tuſſchen die Heeren vry hoog liepen.

't Welk de Schryver affneed.

Ik zat toen de tweede, als Schryver van onze vergadering, en nam de vryheit (ziende dit als een zaak aan, bequaam om onze geheele byeenkomſt te verydelen) van dit dryvend af te ſnyden. Ik verzogt den Preſes D. *Loderus* zeer vriendelyk te zwygen, en verzogt ook aan de Heer *Schaghen*, dat, zoo zyn Ed. 't niet qualyk nam, ik de party opvatten, en zeggen zoude, waar over wy hier te zamen gekomen waren, latende die zaak tuſſchen zyn Ed., en D. *Loderus*, vooreerſt beruſten.

Ik vertoonde dan aan zyn Ed., dat wy daar verſchenen waren, om over de zaak van den Diaken *van der Poort*, die zyn Ed., onzes oordeels zeer onbevoegd, en onordentelyk, zonder ons oit daar over, en hem maar alleen gehoord te hebben, van zyn dienſt op eigen gezag afgezet had, te ſpreken. 1692.

En zyn Ed. zien dede, dat de Kerkenraad zeer voorzigtig met hem gehandeld had.

Ik zeide, dat de Kerkelyke perzoonen Kerkelyk door een Kerkenraad op goedkeuring der Regeering aangeſteld wierden, en dat dit Kerkelyk recht ook mede bragt, dat zy, zich te buiten gaande, Kerkelyk, en niet door die van de Regeering, geſtraft, en, zoo zy dat verdienden, ook afgezet wierden, waar van dan, des noods, aan de Regeering kennis gegeven, en waar op hare goedkeuring afgewagt wierd. Welk laatſte egter in 't geval van iemand wettig van 't Avondmaal af te houden geen plaats had, alzoo het werk van den Kerkenraad was, over 't gedrag van hare Ledematen te oordeelen, en ook die gene, die zich onweerdig maakten, van 't Avondmaal af te houden, zonder dat zy gewoon, of gehouden waren aan die van de Regeering daar af eenige kennis te geven.

En zoo zich daar over iemand al mogt bezwaard, en reden vinden, om aan de Regeering te klagen, dat dan geen ordentelyke Regeering gewoon was zulk een perzoon maar alleen te hooren, en zoo hy Diaken was, maar op haar Ed. eigen gezag, af te zetten; maar dat die dan eenig nader berigt van zulk een beſchuldigde Kerkenraad gewoon was te verzoeken.

Ik zeide verder, dat zyn Ed. den Diaken *van der Poort* maar alleen, en ons noit gehoord, en hem, als was hy door ons grootelyks verongelykt, ten eerſten maar afgezet hebbende, een zaak gedaan had, tot welke zyn Ed. onbevoegd, en die alleen van 't recht der Kerke was, en die wy onmogelyk konden laten voorbyſlippen, alzoo wy, als eerlyke mannen, gehouden waren dit recht, niet als 't onze (dewyl wy dat voor ons in 't byzonder licht zouden konnen overſtappen) maar als 't recht van de Kerk (dat wy al zoo weinig aan die van de Regeering, als die van de Regeering 't hunne aan die van de Kerk mogten overgeven) getrouw te bewaren, te handhaven, en voor te ſtaan, en dat dit in alle opregtheit ook alleen onze toeleg, en 't verder verzoek was om my nu over de zaak zelf te hooren

Ik vervolgde daar op, dat *van der Poort* zich, daags voor de Cenſura Morum, onbeſchoft dronken gedronken, alles in huis niet alleen gebroken, maar ook op ſtraat geworpen, daar een ſchrikkelyk leven gemaakt, zyn vrouw (zoo zy zelf tegen den omgaanden Predikant en Ouderling klaagde) geſlagen, en zich zoo buitenſporig aangeſteld had, dat veel

1692. leden des Kerkenraads van oordeel geweeſt waren, dat men hem het Avondmaal behoorde te verbieden; dog, dat na een ryp overleg, alzoo ons dit de eerſte maal van hem voorquam, by meerderheit van ſtemmen beſt gekeurd was, dat men, om dien man niet te brandmerken, hier van niets aanteekenen, en hem op de zedigſte wyze met korte woorden zeggen zou, dat hy zelf beſt wiſt, wat 'er daags te voren in zyn huis voorgevallen, en verder in zyn ſtoep in 't oog van yder een, geſchied was, dat wy hem dat alles konden bewyzen, dog, om op zyn zagtſte te handelen, dit aan zyn eigen gemoed lieten, maar dat wy ook raadzaam gevonden hadden, om niemand ergernis over zulk een verſch-gebeurde zaak te geven, hem broederlyk te raden, zich voor deze maal van 't Avondmaal te onthouden, en zich in 't toekomende voorzigtiger te dragen.

Dit nu, zeide ik tegen zyn Ed., is in alle opregtigheit, het gene 'er omtrent *van der Poort* door den Kerkenraad verricht is.

Hebben wy, Ed. Heer, nu op een beleefder en zediger wyze dien man, die wat anders verdiend had, konnen handelen, en hebben wy daar mede verdiend, dat U Ed. hem ons ten eerſten, en zonder ons eens te hooren, onttrekken, en dus buiten zyn ampt ſtellen zoude?

Wy laten U Ed, en zynen Raad, nu zelf oordeelen, of U Ed., indien U Ed. noodig geoordeeld had ons daar over maar eens te hooren, wel oit tot dit afzetten zou hebben gekomen, en of wy dierhalven daar by niet ten hoogſten verongelykt zyn? Indien ja, gelyk wy op de voorzigtige behandeling van den Kerkenraad in dezen van U Eds. edelmoedigheit en beſcheidenheit niet anders afwagten, zoo verzoeken wy dat U Ed., die hem ons onttrokken heeft, hem onder ons weêr gelieve te ſtellen, en ons gelegenheit geven, dien man, als tot ons behoorende, zoodanig te handelen, als wy in redelykheit, na 't Kerken-recht, zullen oordeelen te behooren.

Het welk door de Heer Schaghen gehoord, en zeer geprezen wierd.

De Heer *Schaghen*, dit voorſtel van my gehoord, en nu de zaak in zyn binnenſte gezien hebbende, prees zeer de beſcheide en welgegronde wyze, op welke ik dit ons recht der Kerke voorgeſteld, en aangewezen had, hoe wy niet konden, nog mogten nalaten, 't recht van een ander, ons toevertrouwd, te bewaren, en ten uiterſte verpligt bleven van dit noit aan iemand, zonder wettige reden, over te geven.

Hy prees ook in zyn geheel de voorzigtige, beſcheide, en onpartydige handeling van den Kerkenraad omtrent *van der Poort*, 't geen hem nu klaar gebleken, maar geheel anders voorgekomen was, alzoo hy geklaagd had afgehouden te zyn, zonder dat hem eenige de minſte reden gegeven was; daar hem geen kragtiger en te gelyk beſcheidener reden van zyn quaad gedrag kon gegeven werden, dan met hem tot zyn buitenſporigheit van daags te voren te wyzen. 1692.

Hy bekende dierhalven ook zeer edelmoedig, dat *van der Poort* hem, en zynen Raad misleid, en dat zyn Ed. daar op een misſlag begaan had, eerſt van hem alleen, en ons niet te hooren, ten anderen ook in hem van zyn ampt van Diaken afgezet te hebben, 't geen zyn Ed. nu ook bekende volgens myn gedaan voorſtel van 't recht der Kerke, en niet van het recht der Regeering te zyn; waar op dan zyn Ed. dezen *van der Poort* (verklarende het afzetten onwettig geſchied te zyn) weêr geheel en al aan ons overgaf, en als Diaken onder ons ſtelde, om met hem zoo, als wy goedvinden zouden, te handelen.

Wy bedankten zyn Ed. voor zyne edelmoedige erkentenis van onze voorzigtige handeling, en van ons hier in gekreukt recht, en verzekerden zyn Ed. dat wy altoos, na ons uiterſte vermogen, zouden tragten voor te komen van in eenige verwydering met zyn Ed., of zynen Raad te geraaken, en dat wy niets zoo zeer behertigen zouden, als in eenigheit, en hoogagting met haar Agtbaarheden te leven; waar op wy in veel liefde van den anderen ſcheidden.

D. Loderus na Batavia verzonden.

De bevorens aangehaalde zaak van 't geſchil tuſſchen zyn Ed., en D. *Lode rus*, was egter van dit gevolg, dat hy door zyn Ed. in 't begin van Juny, volgens beſluit van den 13den Mai, na Batavia gezonden wierd; hoewel zyn Eerw. zyne behoorlyke getuigeniſſen van den Kerkenraad mede kreeg.

Conſideratiën van D. van der Vorm, en den Schryver, over de Maleitſche Taal.

In de maand September gaven die van de Regeering, en den 12den ook de Heer *van der Vorm* hunne Conſideratiën wegens den ſtaat der Ambonſche Kerk, en wegens de Maleitſche Taal, die men met de beſte vrugt hier gebruiken kon, en ik ook de myne, over, om de gedagten van dezen Kerkenraad daar over na Batavia bekend te maken.

Zyn Eerw. kon wel niet tegenſpreken, dat de laage Taal beſt verſtaan wierd; maar was egter geheel en al voor de hooge Taal, en dat men die invoeren moeſt.

Ik daarentegen oordeelde, dat een Predikant geen Taal ergens, veel min by den traagen Amboinees, invoeren, maar

dat

1692. dat hy de Taal, die hy vond, gehouden was te volgen.

Ik hield het dierhalven voor beſt, den Inlander in de laage Taal, om dat die beſt verſtaan, en daar door nog iets gevorderd wierd, te onderwyzen, en keurde de hooge en zuivere Taal geheel af, om dat de Inlander, die reeds traag van aard is, en zwarigheit maakt, om iets in een Taal, die hy reeds kend, te leeren, daar omtrent nog veel meer zwarigheit maken zou in een Taal, die hy niet verſtaat, behalven dat hy al het oude vergeten, en van al 't nieuwe niet het minſte begrip hebben zou.

Egter dreef toen de Kerkenraad alhier door, dat het beſt was hoog Maleitſch te leeren, waarſchynelyk om dat haar Edelheden dit geboden, en om dat D. *Leidekker* bezig was, den Bybel in die hooge Taal over te zetten.

D. Gordon 's zaak kortelyk voorgeſteld.

In dit zelve jaar viel 'er nog een zaak tuſſchen de Heer *Schaghen*° en D. *Gordon* voor, die wereldkundig genoeg is, zonder dat ik daar van behoeve te ſpreken.

En des zelfs vertrek na Batavia.

Hier op quam kort 'er aan 't vertrek van dien Heer over Banda na Batavia te volgen; zoo dat deze Kerk in dit jaar weêr van twee Predikanten ontzet was.

Des Schryvers verzoek om zyne verloſſing.

Ik had dit jaar, ziende, dat ik met mynen dienſt onder alle die dryvers van het hoog Maleitſch niet veel vrugt doen, en my zelve maar hertzeer geven zou, goedgevonden, om myne verloſſing te verzoeken, alzoo myn tyd haaſt uit zoude zyn, die ik verplicht was hier te blyven.

Dus quam de ganſche laſt der Maleitſche dienſt hier op my, en op Honimoa en elders buiten, op D. *van der Vorm* aan, dat voor twee mannen vry te zwaar was.

D. D. Coldedehorn, en Bierman hier.

In 't jaar 1693. zyn hier den 17den April van Batavia D. *Hermannus Coldedehorn*, en D. *Petrus Bierman* gekomen.

Ook wierd dit jaar den 13den January van haar Edelheden belaſt voortaan alles aan de Regeering hier ſchriftelyk bekend te maken; als ook dat de Regeering 't verkiezen van Krankbezoekers aan den Kerkenraad moeſt laten.

D. Feylingius op Honimoa, en D. van der Vorm aan 't Kaſteel gelegt.

D. *Feylingius* wierd in January dezes jaars op Honimoa gelegt, en D. *van der Vorm* quam aan 't Kaſteel, op welke tyd ik eerſt van tweemaal alleen in 't Maleitſch te prediken ontlaſt wierd, daar nu zoo lang geen een der Predikanten meer, als alle Sondag eens, gepredikt had.

D. *Stampioen* vertrok in Mai of Juny na Ternate, hebbende hier in 't Nederduitſch gepredikt. 1693.

D. Stampioen na Ternate. En D. van Aken.

D. *van Aken* was in dit jaar ook van Batavia als Predikant na Ternate gezonden, al om dat hoog Maleits in te voeren, dat overal, waar, en met hoe veel drift men het ook gezogt heeft door te dringen, te vergeefſch en zonder eenige vrugt geweeſt is.

Aanmerkingen des Bataviſchen Kerkenraads over onzer beider aanmerkingen.

By 't overzenden van myne en D. *van der Vorm* 's aanmerkingen over 't Maleitſch &c. zegt de Bataviſche Kerkvergadering Art. 2. dat zy de hooge Taal geenzins kan goed houden in te voeren, nog door Catechiſatiën, en allerminſt door Predicatiën, om redenen in de aanmerkingen van die twee Broederen gemeld, en dat zy 't dierhalven het nutſte hielden, voor dezen tyd by de gewoone Taal te blyven, dewyl die NB. in de gemeente ongelyk meerder, als de hooge zuivere Taal, verſtaan wierd. Daar ſpreken zy immers klaar van een hooge Taal, en dan zyn 'er nog die loogchenen, dat 'er een hooge, of laage Taal is.

Over de Leeraars en Meeſters oordeelden zy, dat die, als de jongelingen op een hooge School, zich in de zuivere Taal behoorden te oeffenen; al het welke egter hier ganſch niet te pas quam, alzoo 't vaſt bleef, dat de Predikanten geen nieuwe Taal ergens invoeren, maar de Taal, die zy vinden, zoo zy vrugt willen doen, volgen moeten.

Wy deden wel ons uiterſte beſt, om den Inlander, door gedurige bezoekingen der buiten-Kerken (waar omtrent D. *van der Vorm* wel de zwaarſte poſt had, met al de overzeeſche Kerken, terwyl ik die in 't gebergte waarnam) te doen, maar wat kon het helpen, dat een Predikant op zyn beſt tweemaal 's jaars in yder dorp tweemaal predikte, en Catechiſeerde? Immers niet met allen, (gelyk men dat onder de ſtoffe van Ceylon ook door D. *Synjeu*, in opzigt van den vervallen ſtaat der Kerken van Ceylon eenigzins verder aangedrongen zal vinden, dat dit middel zeer weinig helpen kan) en dierhalven zegge ik (gelyk ik toen, en altyd daar na, gezegt, en zoo menigmaal in myne Kerk-berichten, en vooral in myne overgegevene aanmerkingen, aangewezen heb) dat hier veel te weinig Predikanten voor zoo grooten Oegſt zyn, en dat yder eiland ten allerminſten een, en Ceram wel twee Predikanten van nooden, en dat zulk een man dan nog hals-werk heeft, om het overal alleen waar te nemen, dewyl yder dan nog wel zes of acht Kerken tot zyn laſt hebben zal, daar yder dorp in 't Vaderland

1693. derland zyn eigen Predikant heeft, dat immers hier veel noodiger was, daar 't meeſt nog Heidenen, dan daar 't alle geoeffende Chriſtenen zyn.

Het invoeren van 't hoog Maleitſch door haar Edelheden weêr belaſt.

Den 13den January dezes jaars belaſten haar Edelheden ook zeer ſtreng, dat men hier hoog Maleitſch voortaan leeren moeſt; dog dit was alleen door 't beſtel van de Heer *de Haas*.

Ook is alle den arbeid van de Predikanten en de Meeſters te vergeefs geworden. zedert dat men in 't jaar 1689. den 23ſten Maart in de tyd van de Heer *de Haas* (die zich in veelen deele betoond heeft een bitter vyand van de Predikanten, en van de Kerk, te zyn, mogelyk in wraak, om dat hy, over zyn vorig ſlecht leven, van den Kerkenraad op Batavia niet al te wel na zyn zin gehandeld was) de boete, te voren op 't komen in de Kerk en in de Catechiſatiën, met goedkeuring der Regeering en al in de Heer *Speelman* 's tyd hier ingeſteld, wierd afgeſchaft, waar door veroorzaakt is, dat de jongelingen en meisjens, die zeer wel geoeffend uit de Schoolen gingen, na uit de zelve verloſt te zyn, niet in de Kerk, nog in de Catechiſatiën, zo wel als de oude lieden, verſcheenen, waar door zy ten eerſten alles, dat zy dus verre zeer wel geleerd hadden, weêr geheel en al quamen te vergeten; al 't welke veroorzaakt wierd door die ſchielyke verandering onder de Inlanders in zaaken van Godsdienſt, al over langen tyd by de Kerkenordening quaad gekeurd, en waar op ook voornamentlyk dat ſterk verval gevolgd is.

De boete op het te Kerkgaan afgeſchaft.

Iemand, die kennis van de Schoolen in 't Vaderland heeft, weet zekerlyk, dat daar de boetens om de jeugd in hun pligt, en behoorlyke order te houden, van oudsher met veel vrugt in trein geweeſt, en tot nog toe zyn.

En ſchoon de Heer *de Haas* in dit affchaffen der boetens by den Inlander te betalen, meeſt daar op zag, dat hy 't onbillyk hield de Inlanders door boete tot het komen in de Kerk te dringen: Een ſtelling waar in zyn Ed wel eenigzins in den eerſten opſlag ſchynt gelyk te hebben, alzoo men dit ſtuk aan een yders gemoed behoord vry te laten; maar men moet in opzigt van den Inlander hier omtrent een geheel ander oordeel als omtrent de Chriſtenen in 't Vaderland vellen, alzoo deze nog ten grooten deele Heidenen en die in 't Vaderland van ouders tot ouders Chriſtenen geboren zyn.

Daar beneven moeſt men (indien men dit hier onwettig keurde) zoo grooten reekx van jaaren te voren den Inlander aan zulken wyze van boete te geven niet gewend en vaſtgemaakt hebben, zoo men, met dat ſchielyk af te keuren en na te laten, den van nature tragen Inlander niet eensklaps onherſtelbaar als wilde doen afvallen, om weêr volſlagen Heidenſch te werden: want als hunne kinderen in de Schoolen, en de bejaarden wegens verzuim van in de Kerk te komen geen boete meer gaven, zoo was 't immers zeker, dat de kinderen niet ter School, en de ouders niet ter Kerk zouden komen, waar tegen de Meeſters, de Predikanten, ja zelfs de Regeering dan ook niets verder (gelyk wy dit onder 't jaar 1709. breeder toonen) doen konden, behalven dat daar by alle de dienſt der Meeſters en der Predikanten ydel en vrugteloos geworden is, daar men hier nevens ook in agting nemen moet, dat de E. Compagnie zoo veele Meeſters uit hare kas betaalt, zonder dat de Inlanders omtrent de School-dienſt of Kerk-dienſt eenige laſten dragen, daar de ouders in 't Vaderland gewoon zyn den Meeſter uit hunne beurzen te betalen. Betaald nu de E. Compagnie zoo milddadig de Meeſters, ten minſten dat zy dit tot haar voordeel hebben, dat de ouders door een geringe boete verpligt werden hunne kinderen ter School te zenden, op dat hare onkoſten niet te vergeefs mogen zyn.

1693.

En wat het komen in de Kerk, of by verzuim van dien boete te geven, betreft ('t geen niet alleen in Amboina plagt te geſchieden; maar ook op Ceylon, gelyk men onder die Kerk-zaaken zal konnen zien, en elders, van gebruik is) zoo men die wil afgekeurd hebben, dan is immers de dienſt van alle Predikanten hier, en elders, vrugteloos; en dan is 't ook onnoodig, dat de E. Compagnie zoo veel Predikanten tot verdere bekeering van den Inlander in dienſt houde, alzoo wanneer de Inlander niet in 't gehoor van Gods Woord komt, hy onmogelyk kan bekeerd werden; waarom ik van oordeel wezen zou, om den dienſt van de Predikanten hier niet beſpottelyk te maken, dat men dan ook maar te gelyk de E. Compagnie van alle die onnoodige koſten, om zoo veel Predikanten met zoo veel laſt van gagie en emolumenten aan te houden, behoorde te ontlaſten, alzoo dog op die ſchadelyke affchaffing van de zoo lang herwaards ingevoerde boetens met al hunne Taalkunde en dienſt niet het minſte op den Inlander by 't inſlaan van die weg te winnen, en zulx ook veel beter te verantwoorden is, dan als men goed vind

om

1693. om de Predikanten en Schoolmeesters dus vrugteloos hun dienst te laten waarnemen, en de Heeren Meesters ondertusschen tegen alle redelykheit zoo zware kosten te doen dragen.

Om alle de voornoemde redenen dan zou ik best oordeelen de boetens niet af te schaffen, om den dienst der Predikanten en Meesters, mitsgaders de groote kosten der E. Compagnie ten minste van eenige nuttigheit te maken; en vooral, om dat die boetens in Amboina altyd zeer matig en met bescheidenheit gevorderd, en by veel Inlanders zelfs beter, dan de afschaffing, geoordeeld zyn.

Ik achtte 't nodig, alvorens van dit stuk, van de boetens van den Inlander af te stappen, om 'er dit nog by te voegen, en vertrouwe, dat een aandagtig en billyk Lezer my hier in volslagen gelyk geven zal.

Dit nu is de ware staat en reden van 't geheel verval van de Kerke van Amboina, dat immers de Predikanten of de Meesters niet konnen gebeteren, en dat niet minder, dan een bewys van de traagheit, of luiheit (zoo het op het verkeerd voorgeven van de Heer *de Haas* haar Edelheden, zonder ons eens te hooren, by hun schryvens van 't jaar 1689. geerne zogten te duiden) van een van beiden is.

Hoofdoorzaak van 't verval dezer Kerke.

Dit heb ik, dit hebben ook andere van myne Amptgenooten menigmaal, in onze Kerk-berigten, aangewezen, en daar omtrent de hulp der Regeering verzogt; dog noit heeft een van de Heeren Landvoogden zich aan de zaaken of 't verval van de Kerk zoo veel gelegen gelaten, om met my, of iemand van myn Amptgenoten, gelyk wel behoord had, daar over eens te spreken, veel min om eenig middel tot herstelling van 't gebrek, dat wy aangewezen hadden, te beramen; maar alles wilde men van de Predikanten hebben, die ondertusschen alles deden, wat in hun vermogen was, zonder dat het iet helpen kon, om de reden, te voren gegeven. By al het welke nog die groote verbystering komt, dat men een geheel land en volk dwingen wil om een nieuwe Taal, of hoog Maleitsch te leeren, om de gronden van onzen Godsdienst te beter te verstaan, daar men hen niet bewegen kon, om die in een Taal, die zy reeds verstaan, in de Kerk te komen hooren prediken; een zaak, die alle menschen, die buiten drift zyn, en reden gebruiken willen, zekerlyk zullen afkeuren, en van welke zy moeten bekennen, dat dit het regte middel was, om de Inlanders, zoo zy niet reeds weg bleven, weg te jagen: want wat lust kan iemand hebben in een

Waar omtrent de Predikanten al het hare te vergeefs deden.

Taal, die hy niet verstaat, te hooren prediken, of te Catechizeeren. 1693.

In 't jaar 1694. keuren die van Batavia 't laag Maleitsch weêr best.

In 't jaar 1694, den 31sten January, schreven ook die van den Batavischen Kerkenraad, *dat zy nevens ons van oordeel waren, dat de lage Maleitsche Taal best voor de Predikatiën was; alzoo die Taal voor hen 't stigtelykst wezen moest, die zy best verstaan konden; dog dat het hoog Maleitsch egter met vrugt van de Predikanten en Schoolmeesters* (kennen het die niet, hoe zal het dan de gemeinte verstaan) *kon aangeleerd werden, op dat de eerste het aan de tweede, en zy dat weêr aan de School-kinderen zouden leeren, en dus een yder bequaam zyn zoude om de zuivere Taal, en om de heilige Schrift te lezen* NB. *en te verstaan, die nu in de rechte Maleitsche Taal overgezet werd.*

Geen Politycq Commissaris, dan van onze Godsdienst, te mogen aanstellen, qualyk nagekomen.

Den 23sten February belasten haar Edelheden, dat geen Politycq Commissaris in Kerkenrade zitten mogt, dan die van onzen Godsdienst is, en dat anders de naaste aan hem die plaats bekleeden moest; hoewel men hier na een man zal zien zitten, die nog niet gedoopt was.

Ook verboden toen haar Edelheden, dat de Politycquen 't geven van Kerkelyke getuigenissen aan iemand niet mogten beletten, gelyk men had tragten te doen.

D. D. Nucella, Coeterier en Hodenpyl hier, en des Schryvers vertrek na Batavia.

In dit jaar verscheenen hier den 16den January D. *Christianus Fredericus Nucella*, en D. *Cornelius Coeterier*, gelyk ook D. *Hodenpyl* den 17den April, zoo dat wy nu een getal van agt Predikanten voor een tyd uitmaakten; dog ik vertrok na Batavia, om na 't Vaderland te gaan, D. *Coeterier* sterf den 4den Juny, en D. *Hodenpyl* wierd in plaats van D. *Feylingius*; die den 30sten Juny na Banda vertrok, op Honimoa gelegt.

Dus nam te dier tyd D. *van der Vorm* aan 't Kasteel den Maleitschen dienst alleen waar, werdende de Nederduitsche by D. *Bierman* en D. *Nucella* vervuld.

D. Coldedehorn onwettig op Oma gelegt.

D. *Coldedehorn* wierd ook op een zeer onwettige wyze, en vlak tegen de bevelen van haar Edelheden, door den Heer *Schaghen* na Oma gezonden, daar het de post van een der laatst aangekomene was na een buiten-Kerk op een der eilanden te gaan.

Wat helpen dan al die bevelen van de Heeren in 't Vaderland, of van haar Edelheden, als de Heeren Landvoogden hun hoofd volgen, en, om hun doen te dekken, het de naam geven, dat de Raad (daar in 'er geen een zit, die hen durft tegenspreken, zoo hy niet wil bedorven zyn) zulx besloten heeft, die immers de magt niet had, om vlak tegen de beveelen en bepalingen van haar Edel-

1694. heden omtrent zoo een zaak in het byzonder iet anders te beſluiten.

De Schryver draagd voor zyn vertrek aan den Kerkenraad voor, dat hy den Bybel in 't laag Maleitſch vertaald had.

Voor myn vertrek uit Amboina droeg ik aan dezen Kerkenraad ook voor, dat ik den Bybel in de lage Maleitſche en hier gebruikelyke Taal overgezet hebbende, dien genegen was metter tyd in 't licht te geven, en verzogt, dat zy dit werk geliefden by hun ſchryvens zoo na Batavia, als na 't Vaderland, aan te bevelen.

Zy namen dit wel aan; dog verzogten het eerſt te zien, alzoo zy voorgaven 'er anders niet over te konnen ſchryven.

Ik kon niet goedvinden myn werk aan zulke Heeren over te geven, die geheel en al voor 't hoge Maleitſch, en vyanden van 't lage waren.

Zulke waren D. D. *van der Vorm* en *Hodenpyl*, die niet alleen eene ſtreng voor 't hoog Maleitſch trokken, maar daarenboven Swagers en geheel en al voor het werk van de Heer *Leidekker*, buiten dat zy geen van beiden in ſtaat waren, om over myn werk, in de lage Taal overgezet, te oordeelen, dewyl zy niet dan hoog Maleitſch predikten, dat niemand in de gemeinte verſtaan kon.

De andere Broederen waren, of eerſt gekomen, of altoos geen van allen zoo verre in 't Maleitſch, dat zy daar over mede eenigzins konden oordeelen; behalven dat zy mede te dier tyd voor dat hoog Maleitſch waren, om dat van hooger hand belaſt wierd, dat men dat hier aanleeren moeſt, hellende, of uit een verkeerde drift, of uit vreeze, mede over tot het gene, dat geen van hun allen toen verſtond, dat egter de Kerke hier naderhand veel ondienſt gedaan, en de Heeren, mitsgaders de Kerken in 't Vaderland een verkeerd denkbeeld van deze zaak gegeven heeft.

En wat daar op volgde.

Wat zou dit nu anders geweeſt zyn, als myn werk over te geven aan mannen, die (gelyk de gevolgen geleerd hebben) myn werk maar gebruikt zouden hebben, niet, om dat in opregtheit na- of over te zien, en niet om dat dan aan te pryzen, maar om 'er iets in te vinden, en uit te pikken, waarom zy het zouden konnen verwerpen, om dan dat van D. *Leidekker* zoo veel te ſterker aan te beveelen; dat alleen de reden was, waarom ik het hen ook onthouden hebbe.

Die Heeren wiſten toen egter zeer wel, dat ik Maleitſch kon, en dat ik dat Maleitſch, dat daar gebruikt en verſtaan wierd, zoodanig predikte, dat de ganſche Inlandſche gemeinte daar over voldaan was, gelyk zy my ook de getuigenis in het byzonder gaven, dat zy hier noit een Predikant gehad hebben, die zoo verſtaanbaar die Taal voor haar gepredikt had. Een getuigenis, byna van het zelve gewigt, als my in 't jaar 1712. door de ganſche Kerkenraad van Amboina (gelyk wy op zyn plaats toonen zullen) gegeven is. Ook heeft de Heer *Leidekker* zelfs van my getuigd, noit een Predikant gehoord te hebben, die het Maleitſch beter predikte, dan ik, gelyk ik met een brief van zyn Eerw. toonen kan. 1694.

Dierhalven, predikte ik zoo verſtaanbaar, zoo konden haar Eerw. immers, zonder myn werk te zien, wel denken, dat myne overzetting ook zulk Maleitſch, en dierhalven voor den Inlander zeer verſtaanbaar, en van veel vrugt wezen zoude; dog zulx te getuigen, was niet anders, als aan 't werk van D. *Leidekker*, hunnen Heilig, den doodſteek te geven, behalven dat men ook haar Edelheden zeer vertoornd zou hebben, in welken Raad D. *Leidekker* twee ordinaris Raaden van India, de Heeren *de Haas* en *van Riebeek*, zitten had, die zyne Swagers waren, en die de Heeren van de Hooge Regeering door hun groot gezag en aanraden hadden weten te bewegen, om mede voor dat Hoog Maleitſch, en voor dien Bybel van D. *Leidekker* te zyn.

Daar ziet gy dan in alle opregtigheit, hoe het met de zaak van mynen Bybel, die toen reeds meeſt klaar was, en met die van D. *Leidekker*, die nog niet zeer verre was gekomen, te dier tyd ſtond, dat naderhand, toen de Heer *van Riebeek* Generaal wierd, nog zeer veel verergerd is, alzoo geen een Heer der Hooge Regeering zyn Ed., om zyn ſcherpen aard, tegenſpreken dorſt, die men wel denken kan dat 't werk van zyn Swager met alle kragt by de Heeren in 't Vaderland voortgezet heeft, waar tegen zich de andere Heeren niet hebben durven aankanten.

Ik zal nu van dit werk niet verder, maar liever, na dat ik met dit Kerkelyke byna ten einde gekomen zal zyn, om het eene met het andere niet te verwarren, vervolgens daar van ſpreeken.

Het hoog Maleitſch zeer ſterk hier voortgezet.

Ondertuſſchen drong men in dit jaar nog, en vooral na dat ik vertrokken was, en niet minder in 't jaar 1695, het hoog Maleitſch door, dat ook van tyd tot tyd door de nieuw-aangekomene Predikanten, alzoo men dat dog wilde hebben, geleerd wierd.

In dit jaar nu waren hier D. D. *van der Vorm*, *Bierman*, en *Nucella* aan 't Kaſteel, D. *Coldedehorn* op Oma, en D. *Hodenpyl* op Honimoa geplaatſt.

Die van Tihoelale verzoeken Chriſten te werden.

Den 11den July verzogten die van Tihoelale Chriſten te werden, en een Meeſter te mogen hebben, dat hen in 't einde van 't jaar toegeſtaan is.

In

1695. In dit jaar had D. *Bierman* in 't Maleitſch (waarſchynelyk 't hooge, hoewel ik het niet recht weet) gepredikt.

D. *van der Vorm*, en D. *Coldedehorn*, verzogten na Batavia op te gaan, en D. *Nucella* was veeltyds flaauw, en ziekelyk, waar door zyn Eerw. nog zoo veel in 't Maleitſch niet vorderde.

In 't jaar 1696. verſcheen hier D. de Mei.

In 't jaar 1696. waren hier nog de zelve Predikanten, en op de zelve plaatzen, by welke op den 10den Mai D. *Ludovicus de Mei* (de eenigſte zwart, die oit Predikant geworden is) nog quam.

D. *de Mei*, en *Nucella*, predikten Duitſch, D. *van der Vorm*, en D. *Bierman* Maleitſch aan 't Kaſteel, en D. *Hodenpyl* op Honimoa, gelyk ook D. *Coldedehorn* op Oma mede hoog Maleitſch predikte, van welke de derde en de laatſte weder verzogten na Batavia te gaan.

D. Coldedehorn predikt ook Maleitſch.

Seroewawan werd Chriſten.

In dit jaar ſtelde de Regeering buiten kennis van den Kerkenraad een Meeſter op Seroewawan, en rechtte aldaar een Kerk en School op, waar toe veel aanleiding gegeven had, dat D. *Coldedehorn* buiten kennis van den Kerkenraad geſproken had van 'er een Meeſter te leggen. Ook ſtelde de Regeering voor, om van de zevenenvyftig Meeſters, die 'er nu waren, eenige te verminderen, daar zy 'er dit jaar zelf een zonder kennis van den Kerkenraad nog by de vorige gevoegd hadden.

D. Nucella op Honimoa, en D. de Mei op Oma gelegt.

In 't jaar 1697. ſchreven die van Amboina, dat D. *Nucella* waterzugtig was; dog hy wierd egter op Honimoa en D. *de Mei* op Oma gelegt, zoo dat nu aan 't Kaſteel D. D. *van der Vorm*, *Hodenpyl*, *Coldedehorn* en *Bierman*, vier Predikanten, die 't hoog Maleitſch predikten (dog van de gemeinte niet konden verſtaan werden) waren. Ook begon D. *Nucella* de Maleitſche dienſt op Honimoa mede waar te nemen.

Den 20ſten November verboden haar Edelheden aan de Regeering, dat zy geen Predikant, al was 't met afgeſchreven ſoldy, verloſſen, of opzenden mogten.

In 't jaar 1698. vertrok D. *van der Vorm* in Mei na Batavia, daar zyn Eerw. als Predikant in de Maleitſche Kerk beroepen was.

In 't jaar 1698. D. van der Vorm vertrokken, en D. Hodenpyl.

Ook zou D. *Hodenpyl* na Batavia voor een korten tyd gaan om te trouwen, en dan weder te komen.

D. D. Nucella, en de Mei, begonnen hoog Maleitſch te predikken.

D. *Nucella*, en D. *de Mei* hadden den 4den Mai preuven van kennis in de hooge Maleitſche Taal, en de eerſte daar by genoegen gegeven; dog de laatſte het zoo ſlecht gemaakt, dat hem verboden was daar in te prediken; dog hy maakte het hoe langer hoe erger.

Dit preuve geven in 't Maleitſch was, om dit voorval van hem, by een beſluit den 17den Maart vaſtgeſteld, dat voortaan geen Predikant zou in 't Maleitſch openbaar mogen prediken, voor dat hy eerſt kennis aan den Kerkenraad, en 'er een preuve af gegeven had, dat de Regeering goedkeurde. 1698.

Den 11den October vertrok D. *Bierman* na Banda, om die Kerk voor een tyd waar te nemen.

In 't jaar 1699. quam D. *Hodenpyl* den 3den February weêr hier, gelyk ook D. *Bierman* den 21ſten Juny uit Banda; dus waren hier aan 't Kaſteel nu D. D. *Hodenpyl*, *Coldedehorn* en *Bierman*, die in beide de Talen predikten; D. *de Mei* op Oma, dog predikte nog geen Maleitſch; dat D. *Nucella* op Honimoa dede. In 't jaar 1699. D. D. Hodenpyl, en Bierman, weêr hier.

Den 27ſten February belaſtten haar Edelheden, dat de Predikanten eerſt een preuve in 't Maleitſch geven moeſten, alvorens openbaar te prediken. Ook verboden zy, geen Ambonſche leerlingen na Batavia te zenden.

De viſite na Boero, Manipa en Bonoa had ſtil geſtaan, om dat D. *Coldedehorn* nu hier alleen aan 't Kaſteel geweeſt was; hoewel men dat van my, toen ik alleen 'er was, hebben wilde.

Over D. *de Mei*, en D. *Nucella* quamen zware klagten in; egter had de eerſte onlangs beter dan te voren gepredikt; dog men had over andere zaaken veel moejelykheden met hun beiden; egter predikte D. *de Mei* den 8ſten April tot genoegen van D. *Hodenpyl* 't hoog Maleitſch Klagten over D. D. Nucella, en de Mei.

In 't jaar 1700, den 10den April, is D. *de Mei* op Oma overleden, en waren hier nu nog D. D. *Hodenpyl*, *Coldedehorn*, en *Bierman*, aan 't Kaſteel, en *Nucella* op Honimoa. In 't jaar 1700. D. de Mei overleden.

Den 9den February belaſtten haar Edelheden aan de Regeering, dat zy zich met den Godsdienſt der Mohhammedanen niet bemoejen, en hare beſnydenis &c. door de vingeren zien zouden, zoo 'er eenig ongemak op volgde.

De Kerk-bezoekingen alom wierden wel yverig waargenomen; dog de ſtaat der Kerke bleef als bevorens, en de Amboinees zonder kennis van de gronden van onzen Godsdienſt, dat niet te verwonderen was, want zy konden nu geen van alle die hooge Maleyers verſtaan, en moeſten dierhalven, in plaats van te vorderen (hoe hoog men, om zich ſtaande te houden, en dien Bybel en de hooge Taal met geweld in te voeren, daar van opgaf) wel merkelyk te rug geraaken, gelyk ook waarlyk geſchied, en wel te bevatten is, dat niet anders konde zyn. Slegte ſtaat der Kerke hier.

TWEEDE HOOFDSTUK.

IN *'t jaar* 1701. D. D. Simey, *en* Maartens *hier. Slegte vrugten van 't* hoog Maleitſch. *In 't jaar* 1702. D. D. Coldedehorn, *en* Bierman, *vertrokken. En* D. D. Poleman, Parent, *en* Witzonius *hier.* D. Poleman *van haar* Edelheden *niet wel behandeld.* D. Maartens *geeft preuven van zyn* Maleitſch. D. Jacobus van der Vorm *hier.* D. Spandauw *hier.* D. van der Vorm *geeſt een preuve van zyn* Maleitſch. *En* D. Poleman *van zyn hoog* Maleitſch. Afgodery *op* Alang. *De* Schryver *gaat weêr na* Indiën. Gedichten *op zyn vertrek gemaakt.* D. Hodenpyl *overleden, en zyn overzetting van 't* Nieuwe Teſtament. *Des* Schryvers *komſt in 't jaar* 1706. *op* Batavia. *Werd, tegen de klare laſt der* Heeren Zeventhienen, *na 't leger op* Java *gezonden. Ongemakken daar geleden. Schamper antwoord van de* Heer van Riebeek *aan den* Schryver. *In 't jaar* 1707. *komt de* Schryver *in* Amboina. *Die voor de vuiſt het* Maleitſch *weêr predikte, zonder dat hy aan 't geven van een preuve gebonden, hoewel die van* D. Spandauw *nog dit jaar gegeven wierd.* Beſluit, *in 't jaar* 1708. *over de* Doop-getuigen *genomen.* D. van der Vorm *na* Batavia, *en* D. Spandauw *overleden. Klagten over de ſlegte* Kerk-*ſtaat.* D. Brands *in 't jaar* 1709, *en* Taalkundig *in 't laag* Maleitſch. *Laſt om een andere* Commiſſaris Polityeq *te ſtellen, en de* Heer Storm *gedoopt. De beſnydenis by die van* Hoetoemoeri *gepleegd.* D. Maartens *na* Batavia, *en in 't jaar* 1711. D. Poleman. *In 't jaar* 1712. D. Groenewout *hier. De* Schryver *na* Batavia. *Des zelfs* Kerkelyke getuigenis. *Zyn komſt op* Batavia, *en laſt aan dezelve om na* Ternate *te gaan. 't Geen hy op goede gronden weigerd. Waar op hy in 't jaar* 1713. *na het* Vaderland *vertrok; daar hy zyne voorſtanders overleden vond. Zyn mondeling vertoog in de vergadering der* Heeren Zeventhienen, *te vergeefs. Om wat redenen de* Schryver *dit zoo breed aangehaald heeft. Staat der* Kerke *in* Amboina *na des zelfs vertrek tot in 't jaar* 1705. *Staat der* Kerke *in 't jaar* 1717. D. Brands *in 't jaar* 1718. *vertrokken, en door* D. Renet *vervangen. Verdere ſtaat der* Kerke *tot in 't jaar* 1721. *Hoe liefdeloos, en onbillyk de* Ambonſche Broeders *na 't jaar* 1694. *omtrent myne overzetting des* Bybels *gehandeld hebben. Hoe de* Heer Leidekker, *by myne komſt op* Batavia, *zig gedragen heeft. En 't verder voorgevallene toen op* Batavia *omtrent myne overzetting. Als ook verder in 't jaar* 1696. *in 't* Vaderland. *Waar by bleek dat de* Synodus *van* Noord-Holland *myne ſtellingen, en werk, goedkeurde. Dat zy ten eerſten aan die van* Batavia *ook te kennen gaf. Waar op die van* Batavia *in 't jaar* 1697. *een bitteren brief ſchreven, die ik wydluftig beantwoord heb. Waar na de* Chriſtelyke Synodus *nogmaals betuigde by hare vorige ſtelling voor myn werk te volharden. Waar toe ook andere groote* Kerk-vergaderingen *hier overhelden. 't Welk de* Broeders *in* Indiën *tegen my nog meer verbitterd, en opgezet heeft, om nu te meer van hier om 't voortzetten van* D. Leidekkers *overzetting te verzoeken, en dat op zeer valſche gronden uit naam van de* gemeinte *van* Amboina *te doen. Door welk liefdeloos ſchryven van die* broederen, *en 't gunſtig voorſchryven van haar* Edelheden *voor* D. Leidekkers *werk, ſchoon by veel* Kerk-vergaderingen *maar voor driftig aangezien, egter veele, en vooral de* Heeren Zeventhienen, *overgehaald wierden om tegen my te zyn. In 't jaar* 1702, *en in 't jaar* 1703, *kregen die van* Amboina *van haar* Edelheden *een beriſping over hare verkeerde zorg voor* D. Leidekkers *werk. De verdere uitwerking van hun quaadaardig ſchryven van* Amboina, *en* Batavia, *na 't* Vaderland, *vooral by de* Heeren Bewindhebberen, *die, ſchoon overtuigd dat myn werk beter, dan 't andere was, egter tot den druk van 't zelve niet hebben gelieven over te ſlaan, hoewel zy ook dat van* D. Leidekker, *niet zonder veel reden, in die zelve ſtaat laten.* D. Leidekkers *dood in 't jaar* 1701. *hier op gevolgd. Hoe verre dat werk door* D. Leidekker *gebragt, hoe 't door* D. van der Vorm *voltoid, en wat toen verder met het zelve gedaan is. Wat de* Schryver *gedaan heeft, om* D. Leidekkers *werk van nut te maken, en in 't licht te brengen. Hoewel daar al mede niets op volgde. Nader bericht, dat* D. Leidekker, *gedurende zyne overzetting, eerſt van zyn halve, en daar na van zyn heele dienſt ontſlagen, en dat hem een belooning beloofd; daar den* Schryver *noit van zyn dienſt ontlaſt is, en te dier tyd geen belooning ter wereld begeerd, en alleen het drukken van zyn werk van de* Heeren Zeventhienen *verzogt heeft, om welke reden men zyn nut werk zoo vrugteloos niet had behooren te laten blyven leggen. Dog van beiden die werken quam niets. En* D. van der Vorm *zag nu te laat, wat nadeel hy ook* D. Leidekkers *werk, met al dat ſchryven tegen my, gedaan had Weshalven zyn* Eerw., *tot inkeer komende, in*

't jaar

't jaar 1704. aan de Claſſis van Hoorn voorſtelde, en beſt keurde, dat beide die werken in twee Colommen mogten gedrukt werden. Waar op de Schryver nader aangezogt wierd, om weêr na Indiën te gaan. En zich eindelyk bewegen liet, om dat op die voorwaarde te doen, van alleen in Amboina, en daar aan 't Kaſteel gelegt te werden. Dat hem door de Heeren Zeventhienen toegeſtaan wierd. Gunſtig voorſchryven der Synode van Noord-Holland, en der Claſſis van Amſterdam aan die van Batavia, en Amboina, voor den Schryver. Komſt, en ontmoeting, deszelfs tot Batavia, en zyn aanſpraak aan dien Kerkenraad over 't voortzetten van beide die overzettingen. Dat van haar Eerw. zeer koel, en met een beriſping van D. van der Vorm, behandeld wierd. Haar Eerw. verzoek om des Schryvers Bybel te zien, waar van hy eenige deelen hen overgeeft. Haar Eerw. oordeel 'er over, en hare beloften van het te willen aanbeveelen, zoo hy het van voren af overzien en na Daniel ſchikken wilde. Haar Eerw. verdere gezogte vitteryen daar over. Komſt des Schryvers in Amboina, en hoe hy daar ontfangen is. Zyn verzoek hier, wegens zyn overzetting aan te beveelen, op de zelve grond van Batavia hem toegeſtaan. Waar op de Schryver ondernam zyn werk van voren af aan te overzien, en weêr op nieuw over te zetten. Andere werken ondertuſſchen door den Schryver gemaakt. De Claſſis van Amſterdam beld ordertuſſchen tot het werk van D. Leidekker over, en doet verzoek voor het zelve by de Heeren Bewindhebberen. Waar van haar Eerw. in 't jaar 1709. aan die van Ambon kennis gaven. Met aanwyzing dat ook de Heeren Zeventhienen daar toe genoegzaam overhelden. Waar op dan haar Eerw. verzogten, dat ik, om 't zelve niet te ſtremmen, dog met myn verzoek verder wilde ſtilzitten, en ophouden. Waar op de Ambonſche Kerkenraad haar Eerw. antwoorde, dat ik geen nader verzoek zedert myn laatſte gedaan had. Hoewel ik mede een goede Maleitſche overzetting zeer noodig oordeelde. De Schryver vind, by zyne te rugkomſt uit Indiën, dat die Claſſis nog even ſterk voor D. Leidekkers werk was, van 't welke zommige zelf ook oordeelden, dat 'er geen hoog nog laag Maleitſch, en dat 'er maar eene Taal was. Hoewel 't werk van D. Leidekker ondertuſſchen al zoo weinig, als het myne, voortging. Eenige jaaren daar na werd de Schryver door een Predikant van Amſterdam om eenige afſchriften van zyn werk verzogt, met hope voor 't drukken van een Bybel. Die de zelve overzond, en die 't jaar daar aan te Amſterdam hoorde, dat die van Batavia nu zelf de Arabiſche letter in haren Bybel, als onleesbaar, afkeurden. En dat zy myn werk te veel na 't Nederduitſch geſchikt vonden, en het daarom verwierpen. Gunſtig oordeel der Claſſis voor myne afſchriften. Voorſtel van D. van der Vorm aan den Schryver in 't jaar 1718. tot voortzetting van beide die overzettingen, of wel van een werk uit alle dezelve, met een byzondere lof voor des Schryvers werk, en perzoon. Nader getoond uit zyn Eerw. Brief. Waar in zyn Eerw. geheel anders van den Schryver, en zyn werk, dan in de vorige tyden, ſprookt. En waar in zyn Eerw. het ſchikken van zoo een Bybel na onze Duitſche overzetting, tegen 't ſchryven der Bataviſche Kerk nog in dit zelve jaar, zeer goed keurd. Des Schryvers aanmerkingen over dien Brief, en over D. van der Vorm. En hoe wonderlyk deze Brief een der Heeren Deputati ad res Indicas tot Amſterdam voorquam, die zelf niet voor den Schryver was; maar een afſchrift van die Brief verzogt, die den Schryver zyn Eerw. gaf, en die 't Claſſis in een geheel andere gedagte voor zyn werk bragt. Gelyk de Schryver die ook aan een Heer Bewindhebber daar toonen dede, dog zonder vrugt. De Schryver toond ook, dat hy gezogt heeft, en nog zoekt, zyn werk door de rechte deure in Indiën in te voeren. In allen deelen mydende, om de Heeren Zeventhienen eenige reden van misnoegen te geven. Nader billyk verzoek aan een Heer Bewindhebber door den Schryver tot voortzetting van zyn werk op eigen koſten, dog te vergeefs gedaan. De Schryver voleindigd zyne tweede overzetting des Bybels in een Maleitſch, dat wat hooger was. Waar van hy ook kennis aan D. van der Vorm gaf, zonder dat hy egter goedvinden kon, dat na Indiën over te zenden. Beklag des Schryvers over zynen vrugteloozen arbeid in allen dezen, niet tegenſtaande men nu van de nuttigheit van zyn werk ten vollen overtuigd is. Zyn nederige bede tot de Heeren Bewindhebberen, om dog 't oog op zyne neerſtigheit eens te ſlaan, en te overwegen, of hy verdiend heeft zoodanig, als men nu doet, behandeld te werden. En of dit al wel is, dat men de Indiſche Kerken van zo een nut werk, nu men die nog helpen kan, beroofd laat blyven. Met verzoek, dat haar Ed. Agtbaarheden dog zulken nutten zaak niet langer gelieven uit te ſtellen. En dat om verſcheide redenen van gewigt, by den Schryver aangehaald. Waar benevens de Schryver ook toond, hoe hem door zekere Heeren wel groote beloften gedaan zyn, om zyn werk voort te zetten; dog hoe dat al weêr verydeld is. Beſluit der Heeren Zeventhienen, en van haar Edelheden in 't jaar 1722. om D. Leidekkers Bybel te drukken. Nader aanmerking des Schryvers hier over. Welke de eenige middelen tot herſtelling der vervallene Kerk van Amboina zyn. De Schryver wyſt aan wat hier de dienſt der Predikanten is. Zware laſten

hier van een Maleitſch Predikant, *nevens de gevaaren, die hy uit te ſtaan heeft. Met hoe ſlegte vaartuigen hy de togten over zee doen moet. Hoe 't met de land-togten gaat. Wat zoo een* Predikant *in yder dorp verricht. En hoe daar mede egter zeer weinig gevorderd werd. Wat eigentlyk in zoo een dorp de dienſt van een* Schoolmeeſter, *en zyn loon is. Het getal der* Schoolen, *en der* Meeſters. *Het inkomen van een* Predikant. *Het inkomen van een* Predikants Weduwe, *en van de* Inlandſche Ouderling, *mitsgaders wat een* Predikant, *by zyn komſt van* Batavia, *of vertrek derwaards, nog trekt. Hoe veel* Wyn, *en* Brood, *men tot de bediening van 't heilige* Avondmaal *in ganſch* Amboina *van nooden heeft. De ſtaat der* Nederduitſche Gemeinte *hier, en der zelver* Ledematen.

In 't jaar 1701. D. D. Simey en Maartens hier.

IN 't jaar 1701. verſcheenen hier D. *Thomas van Simey*, en D. *Dirk Maartens* den 4den Maart. De eerſte wierd in de plaats van D. *Nucella* (diens tyd nu uit was, om op een buiten-eiland te leggen) op Honimoa, en de laatſte op Oma geplaatſt; dog alzoo de eerſte den 8ſten Mei quam te overlyden, zoo wierd D. *Maartens* gelaſt na Haroeko voor drie jaaren te gaan, daar zyn Eerw. in Juny na toe trok.

1702.

Aldus waren nu D. D. *Hodenpyl*, *Coldedehorn*, *Bierman*, en *Nucella* aan 't Kaſteel, en deden in twee Taalen, alle in 't hoog Maleitſch, dienſt.

Slegte vrugten van 't hoog Maleits.

Nu waren deze Heeren vry ſterk in die Taal; maar de tyd heeft getoond, dat het niet van eenige de minſte vrugt geweeſt is, hoe neerſtig zy ook de Kerk-bezoekingen alomme waarnamen: want daar ſchortte het niet.

In 't jaar 1702. D. D. Coldedehorn, en Bierman, vertrokken.

In 't jaar 1702. wierden D. D. *Coldedehorn*, en *Bierman*, na Batavia verloſt, en zyn ook in Mai derwaards vertrokken; waar tegen hier weder D. *Chriſtiaan Poleman*, D. *Abrahamus Parent*, en D. *Abrahamus Witzonius* den 1ſten en 4den Maart in vergadering verſchenen, welke laatſte op den 21ſten van die zelve maand overleden is, en bleven de twee andere Broederen mede aan 't Kaſteel by D. D. *Hodenpyl*, en *Nucella*, blyvende 't eiland Oma zonder Predikant, daar 'er egter nu genoeg waren; dog D. *Poleman* quam met laſt om aan 't Kaſteel te leggen, en zyn Eerw. had met zyn neerſtig prediken in 't Portugeeſch ettelyke jaaren aan een wel wat anders verdiend, dan om na Amboina gezonden te werden, om in zyn oude dagen weêr Maleitſch te leeren, daar men zyn Eerw. met veel meer vrugt op Batavia in de Portugeeſche Kerk had konnen en behooren te gebruiken; dog zoo hebben haar Edelheden meermalen Predikanten, die nu reeds Portugees konden, en dat met veel moeite geleerd hadden, met veragting van hare Taalkunde, na plaatzen gezonden, daar 't Portugeeſch niet te pas komt, en weêr Predikanten, als zy met moeite Maleitſch geleerd hadden, na plaatzen geſchikt, daar 't Maleitſch niet gebruikt wierd, gelyk zy dus D. *Jacobus van der Vorm*, een zeer Taalkundig man, in 't jaar 1708. na Malacca zonden, daar die Taal hem niet dienen kon, en D. *Poleman*, na dat hy in zyn oude jaaren nu Maleitſch geleerd en in Amboina veel dienſt in 't Maleitſch reeds gedaan had, in 't jaar 1711. na Batavia in de Portugeeſche Kerk beroepen, om het Portugeeſch, dat zyn Eerw. toen al lang vergeten had, weêr te leeren, en om zyn Maleitſch, dat hy met zoo veel moeite geleerd had, weêr te vergeten, en aan een zyde te zetten. Hoedanig haar Edelheden in 't jaar 1695. ook gelaſt hebben, dat de oude D. *van Wyngaarden*, die, op haren uitdrukkelyken laſt, in zyn oude dagen het Portugeeſch met groote moeite geleerd had, na Amboina zou vertrekken; hoedanig zy ook goedvonden den zeer Taalkundigen en valt op Batavia leggende Portugeeſchen Predikant, D. *Thornton* na Malacca (daar maar Nederduitſch te prediken valt) en daar na ook op een tocht na Timor (daar al mede geen Portugeeſch onder den Inlander, maar wel 't Maleitſch, te pas komt) maar weg te ordonneeren; hoewel het 'er met geen van beiden, om andere tuſſchen-vallen, toegekomen is. ô Wonderlyke en onordentelyke ſchikking, die immers met geen reden goed te maken is! En een klaar bewys, hoe weinig agting men voor Taalkundige mannen heeft.

En D. D. Poleman, Parent, en Witzonius hier.

D. Poleman niet wel van haar Edelheden behandeld.

D. *Maartens* had den 10den Auguſty een preuve van zyn Maleitſch prediken voor D. *Hodenpyl* gegeven, dog de Regeering, hier mede niet te vrede, belaſte dat zyn Eerw. een nieuwe preuve geven zoude, waar by ook Leden van de Regeering waren; gelyk ook naderhand geſchied is.

D. Maartens geeft een preuve van zyn Maleits.

De beide Heeren, *Poleman* en *Parent*, waren ook bezig om Maleitſch te leeren.

In 't jaar 1703. gaf D. *Maartens* den 25ſten Maart een nieuwe preuve.

D. *Jacobus van der Vorm*, broeder van *Petrus van der Vorm*, quam hier den 16den Mei in vergadering te verſchynen, en de twee Broederen D. D. *Poleman*

D. Jacobus van der Vorm hier.

en

1703. en *Parent* deden hun beſt nog al, om 't Maleitſch te leeren. D. *Hodenpyl* was mede nog in goeden ſtand, dog D. *Nucella* ſtierf den 16den July.

Ook beyverde zich D. *van der Vorm* in 't aanleeren van 't Maleitſch; dog het was wat verſtaanbaarder, dan 't hooge, alzoo hy zich eenigzins na 't lage ſchikte.

D. Spandauw hier. In 't jaar 1704, den 13den February, quam hier D. *Willem Spandauw*.

D. *Maartens* verſcheen aan 't Kaſteel, en wierd door D. *Parent* vervangen op Honimoa, die 'er in February na toe ging.

D. van der Vorm geeft een preuve van zyn Maleits. D. *van der Vorm* gaf den 17den Auguſty een preuve van zyne Taalkunde in 't laag Maleitſch; ook gaf D. *Parent* den 8ſten September een preuve tot veel genoegen; dog buiten kennis der Regeering; dat voor deze reize met een ernſtige vermaning aan den Kerkenraad door de vingeren gezien wierd, zonder te belaſten dat zyn Eerw. een nieuwe geven zou. Des zelfs Maleitſch helde meeſt na 't lage, en hy predikte al zeer verſtaanbaar.

En D. Poleman van zyn hoog Maleits. D. *Hodenpyl* en D. *Poleman* namen hun dienſt nog yverig waar; en leerde de laatſte nog al wakker Maleitſch; dog deze leerde het hooge, en D. *Parent* oeffende zich in 't lage.

In 't jaar 1705. gaf D. *Poleman* den 23ſten Auguſty een preuve van zyne bequaamheit in 't hoog Maleitſch tot veel genoegen, en boven verwagting; en maakte D. *van der Vorm* den 27ſten April bekend, dat hy voortaan in een vaſte beurt mede nevens de Heeren *Hodenpyl* en *Maartens* prediken zou; van welke laatſte ik niet zeggen kan, of zyn Eerw. hoog, of laag Maleitſch predikte, alzoo ik het noit gehoord heb.

Afgodery op Alang. Wat afgodery 'er in dit jaar ook door die van Alang, na zoo lang nu al Chriſten geweeſt te zyn, gepleegd is, blykt klaar uit het volgende.

Het is gebeurd op Alang, dat zy den 23ſten January dezes jaars 1705. de Lego Lego Beſar (of den grooten Ronden-dans) voor de Baileoe (gelyk zy van ouds plagten te doen) negen dagen aan een, danſten. 1705.

Zy deden een Majang Calapa of eerſte uitſpruitende bloezem van een Calappusboom, boven op een Bamboes zetten, en ſtelden die voor de Lego, ende alle mannen en vrouwen ſtonden daar rondom en zongen.

Daags 'er na ſpeelden zy met de Slang, en ſtaken na de Jaarvogel.

Daar na danſten vier vrouwen rondom een ſteen, die by de Baileoe was, kuſten hun eigen handen, en leiden die dan op die ſteen, zeggende: *Weeſt gegroet*, of *Vaar wel*, en zaten dan alle rondom de Baileoe op de grond neder.

Zeker Oudſte, *Auguſtus Pelaſoela* genaamd, en een Lidmaat zynde, ſtond in 't midden van den dans op, ook ſtonden toen die anderen op, en baden dien ſteen drie of viermaal aan, gelyk zy ook zoo menigmaal weeklaagden.

Daar na bad hy weder aan, gaande dan eens voorwaard, dan eens achterwaard, en noemende de naamen van den Orangkaja, van de Oudſten, van de Baileoe, en van de drie Aſtana's (of Paleizen) noemende ook de Sterren, de Maan, de Son, de Rheede, het Strand, de Rivieren, enz., en verzogt van de zelve welvaren en voorſpoed; waar op zy, na dat die dienſt gedaan was, alle, *Salamat*, dat is, *Zegen*, of *daar ſta welvaren toe*, uitriepen, en toen yder na huis keerden.

Hier over zyn zy door den Fiſcaal gedagvaard, en door den Landvoogd zwaar geſtraft.

Den Schryver gaat weêr na Indiën. In dit zelve jaar ging ik, op de ernſtige aandrang van eenige vermogende Heeren, myne goede vrienden, weder na Indiën. Op welke reize de volgende Gedichten gemaakt zyn.

AF-

AFSCHEIDS-OFFER

AAN DEN

Hooggeleerden, Godzaligen HEERE,

FRANÇOIS VALENTYN.

GEen vleyende Zireen met zoet gequeel
Verbind 't gehoor door maat-zang aan haar keel
In Thetis plaſſen

Zoo vaſt als 't goed, dat ons de vrindſchap geeſt,
Wiens trouw genot veel nuttigheden heeft
Om toe te paſſen.

't Doorlugtig voorbeeld, dat ons Grieken toond,
Daar *Agamemnon*'s telg dees band bekroond
In 't willig ſterven,

Om zynen vrind van 't Outaar van *Diaan*
Te vryen, eer 't Orakel was voldaan
In 't Ryk te erven.

Heer VALENTYN, myn Pylades, my word
Een nare galm van droefheit ingeſtort,
Dewyl uw ſcheiden

Genaakt, en ons uw levens-ligt ontvlugt,
Dat, in een Hulk bewaard, in zagter lugt
U zal geleiden;

Ten waar de Nyd, die vroomen ſtaag vertreed,
En ſchuw van 't ligt, waar meê gy zyt bekleed,
Men zoude u hooren

Geheimenis ontſchaak'len uit Gods blaân,
En heil'gen galm op *Davids* toonen ſlaan,
In Dordregts Kooren.

Gy, die met zap van wetenſchap doordrenkt,
Een meerder geur dan *Arons* offer ſchenkt,
Aandagte zinnen,

Diens ziel, door 't oor gedreven Hemelwaard,
Met d'Englen-rei al juigchend henen vaard
Om 't heil te minnen;

Dat gy verbreid, en ſtrekt den Heiden voor
Een Gods Tolk, en geleid haar op het ſpoor
Van zaligheden;

Daar d'enkle Godheid in beſpiegeling
Volmaakt beſtaat, daar geen verandering
In werd geleden.

Uw beeltenis, waar in het oog verdwaald,
Daar 's Schilders geeſt zoo levendig in ſtraald,
Vertoond de volken,

Die op haar knien zich buigen voor het woord,
Dat Seraphyns tot dienſtbaarheit bekoord
In 's Hemels wolken.

De Indiën, daar voormaals uwen geeſt
Haar gaven ſtort', verlangd op 't blyde feeſt
Uw in te halen;

Op dat haar Son, in 't Noorden neêrgedaald,
In 't Ooſten ryſt, en zynen glans herhaald
Met ſchoonder ſtralen.

Ga, ga, myn vriend, wyl 't dog zoo wezen moet,
Het Hemels heir geleid' met ſnellen ſpoed
U door de baren,

Met uw geliefde helft, en gánſch gezin,
Daar onzen wenſch u brengt ter hoofd-ſtad in;
Van zee-gevaren

Verloſt, en, ryk van zegening, de baan
In veiligheit betreed, die nog te gaan
Staat in dit leven.

En als uw vleeſch weêr tot de aarde keerd,
Dat dan de ziel hier boven triumpheerd
Uit 't ſtof verheven.

MARIA DE VRIES.

Dordrecht den 11.
Maart 1705.

HEIL-

HEIL-WENSCH

AAN DEN

Eerwaarden en hoog-geleerden HEER, myn HEER,

FRANÇOIS VALENTYN.

Andermaal beroepen Kerk-leeaaar op 't eiland AMBOINA.

Staande op zyn vertrek derwaards.

IK volge u, VALENTYN, hoewel met logge pluimen,
Voor 't laatſt nog met myn wenſch, aan 't wimpelzwajend Y,
En leide u, daar een trits van kielen op een rei
Zich reppen, om het zout windgierig te doen ſchuimen.

Geen brieſſchend vogt-gebraak met wieling en geklots,
Geen hol en naar geloei, der onder-zeeſche kolken,
Geen yſſelyk gekraak van zwang're water-wolken,
Bejegene uwen togt. De Allſtierder zy een Rots

Voor barning, vloed en ſtorm; zyn voor-zorg wil u dekken,
Zyn almagt zy uw ſchut, zyn gunſtig oog uw heil,
Wyl 't zalig liefde-licht met u naa 't Ooſten zeil,
En 's Heeren aanſchyn, u geruſt doe derwaards trekken.

Is 't wigtig Ryks-belang van vorſt Meſſias hier
De zeilſteen van uw togt, 't beweeg-rad van uw zwoegen
En wilt ge een dorren grond tot 's Land-heers dienſt beploegen,
'k Wens u genadens-bron met dubb'le gaven-çier.

De grootſte Throon-vorſt wil zyn gouden ſcepter zwajen,
Door u, in dat geweſt; en doe het eilands-volk
Zyn leer omhelzen, als gy hen verſtrekt voor Tolk;
En op haar akker-grond een ryken oogſt zult maejen.

Steek daar als Ryks-Heraut, de zilv're vreê-bazuin;
Miſſchien zal 't ſchoon geluid der Heid'nen hart bekooren,
En voor vorſt *Jezus* ſtaf Chinees, Javaan en Mooren
Zich buigen; wyl het ryk des Satans word tot puin.

Ach mogt uit de Ooſter-kim eens zulken daglicht ſchynen,
En vaagen 't neev'lig zwerk van Sions treur-gezicht!
De kerk verquikte zich in 't Godlyk glinſter-licht.
Ja wat men luiſter noemd, zou by die glans verdwynen.

Dus wenſche ik, en verwagt, dat daar uw akker-werk,
Uw ſpeceryen-Hof, uw nyvre weideryen,
Zal tarten al de reuk der Ooſter-kruideryen;
Verſpreijen de ed'le geur, eerlang tot Neêrlands kerk.

Vaar wel dan vriend, en ga, in 's Heeren Mogendheeden!
Wy volgen ſtaâg u na, met wenſch en heil-gebeeden.

U Eerw. genege Vrindin, en D.

FRANCINA JACOBA *van Weſtrem.*

Arnhem den 18. *van Grasmaand* 1705.

AFSCHEID

Aan den Hoog-waarden HEERE

FRANÇOIS VALENTYN.

Horat:

Navis, quae tibi creditum
Debes FRANCISCUM, *finibus* INDICIS
Reddas incolumem precor,
Et ſerves animae dimidium meae.

ZOo trekt Gy eindelyk, Heer VALENTYN, dan heên,
En word, nog veel te vroeg, van Dordregt afgeſneên,
Om met uw waard Gezin de Hemelhooge baaren
Des woeſten Oceaans, naa 't Ooſten, te bevaaren.
Myn Zangheldinne volgt u met haar zugten naa,
En wenſcht, den Hemel-God u gunſtig gade ſlaa.
Hy ſlaa door zyn bevel de buijen in de boejen,
Op dat ze u nimmermeer verhind'ren voort te ſpoejen.
Hy voere u ſpoedig en behouwden aan de kuſt
Van uw AMBOINE, daar een onweêrſtaanb're luſt
U nogmaals henen dryft, om met uwe Ampt-verwanten
Den Standaart van het ryk van *Jezus* 'er te planten.
Ik prys uw oogmerk en 't kloekmoedige beſtaan.
En wenſche dat Gods Geeſt en gunſt mag met u gaan,
Die u voorſpoedig maake in 's Heeren Huis te ſtigten.
En als een Flonkerſtar den Heidenen toe te ligten.
Voert hen in menigt tot den ſchoot van *Jezus* Kerk.
Zet daar toe voort uw groot en onnavolgbaar werk,
't Geen g'hebt voltrokken, van den Bibel te vertolken,
In 't laag Maleitſch, ten dienſt der Indiaanſche Volken.
God neig de Maatſchappy, dat dit voortreflyk ſtuk,
U ſtaande op zoo veel zweets, niet blyve buiten druk.
Hy doe door uwen dienſt (*a*) die zaal'ge tyden naad'ren,
Die voor veele eeuwen al belooft zyn aan de vaad'ren,
Dat alle Heidenen zich buigen zouwden voor
Den ſtaf van *Jezus* Ryk; 't geen met een heldere gloor
Nog eens moet brallen in het laatſte van de daagen.
Og dat wy zulken tyd reeds tegenwoordig zaagen!

JOH: D'OUTREIN.

V. D. M. & Profeſſor Dordracenus.

Dordregt den 21. van Sprokkelmaand M DCCV.

(*a*) *Cl: Salomon van Til in Habakuk Cap:* III: 19. *p.* 606.
Proin ſpem facit Vates, ad Regni Eccleſiae erectionem, miſſionem *eſſe faciendam, qua Viri, zelo Dei inflammati, & inſignioribus donis inſtructi, in publicum prodeant, magna animi fortitudine & alacritate affecti, ut dona ſua in Judaeorum & Gentium converſionem impendant. Hi, indefeſſa ſedulitate, nihil non molirentur, longasque peregrinationes omnimoda mentis ſpontaneitate ſuſciperent; quo totus orbis ad Deum & Chriſtum reducatur.*
Idem pag: 615.
Hanc ſpem concipientes Chriſtiani, fore, ut Deus aliquando iſtis Legationibus daturus ſit ſucceſſum; etiam huic rei viam ſternere conati ſunt ſuis in Indiam & Americam miſſionibus, quibus caecas iſtas gentes ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam quotidie permovere laborant.
Verum feliciora proſpicimus tempora, quibus Viri, majoribus donis & pietate inſtructi, ſe magna ſpontaneitate offerant ad Legationes iſtas obeundas, & in iſto opere majores faciant progreſſus; quando venerit ille dies, quo Deus efficacius cum ſpiritu ſuo ad mundi vivificationem concurrere decrevit. Tunc enim, uti dicitur Apoc: XXII: 2. *abundantius provenient* fructus arboris vitae, cujus folia erunt ad ſanationem gentium. *Quicquid enim Viris, a Chriſto aptandis, erit ingenii, ſcientiae, eloquentiae & Auctoritatis, hoc omne impendent ad gentium reſtitutionem, ut ad ſanam mentem reducantur, & admiſſa fide Chriſtiana, Deum juxta verbum ſuum unice colant.*
Quem Legationis ſuae fructum ut obtineat Amicus meus integerrimus, ſi non in totum, ſaltem in tantum, etiam atque etiam precor Deum T. O. M.

AAN

Aan den Eerwaarden HEERE

FRANÇOIS VALENTYN.

Wanneer zyn E: ten tweedemaal, als Predikant der Gemeente van Amboina, na Neêrlands India vertrok.

Vaſto rex Aeolus antro
Turbanteis ventos, tempeſtatesque ſonoras,
Imperio premat, ac vinclis & carcere fraenet.

ZO lokt u anderwerf de geur van 't kruidige Ooſten,
En uwe godsvrugt durft zig 't zegevaar getrooſten,
O VALENTYN, myn Vriend; de naauwverknogte band
Van bloed en maagen, nog het lieve vaderland,
Dat melk en honigdal, kan u te rug doen treden;
Gy acht langduurigheid, nog de ongemakly'heden
Der vergelegen' reize en 't dierbaar leven is
By u niet groot van waarde, in vergelykenis
Van 't heil, dat de Ooſterkerk, nu weêr uw zorg' bevoolen,
Daar uit te wagten ſtaat, en de Amboineeſche ſchoolen.
Naau blonk de lente van uw' levensdageraad,
Of gy, doorgloeid van 't vyer des yvers, zonder maat,
Volgde op held Thomas ſpoor na de Indiaanſche ſtreeken,
Om 't Ooſters Heidendom den waaren God te preeken;
Batavie, Vorſtin van 't Ooſterwereldsdeel,
't Weirieckende Ambon, der Eilanden luſtpriëel,
En Banda bogen zig ter neêr met leerzaame ooren,
Om 't eeuwig heilverbond uit uwen mond te hooren,
Veel' jaaren achter een; tot Gods voorzienigheid
U veilig in den ſchoot van 't vaderland geleid;
Met tydelyken ſchat en zegen mild belaaden.
't Mogt u gebeuren, vry van 's werelds zorg, te baaden,
In eene zé van ruſt en bezige eenzaamheid,
Daar Vriend en Vyand eerde uw deugd en heuſch beleid;
't Mogt u gebeuren, in een' vloed van zegeningen,
Te ontduiken d'ommezwaai der wereldwiſſelingen,
't Verlies van lyf en goed, op vaderlandſchen grond;
Maar neen, gy ſtreefd met vreugd 't gevaar zelf in den mond,
Van hooger geeſt geſtyft, om 's hemels dierb're gaaven
Niet vrugteloos in 't ſtof der aarde te begraaven.
Geen goudluſt pord u nog des ſchyngoeds yd'le zugt,
Maar zuiver hemelvyer, van boven uit de lugt
Gedaald, gelyk weleer, op 't hooft der Kruisgezanten;
Geen drift om 't bygeloof van Rome voort te planten:
Gelyk de bende, die op 't voetſpoor van Xaveer,
Vermetel met den naam durft pronken van den Heer'.
Maar zuivre liefde om weêr den nagt en nevelwolken
Des Heidendoms, van 't hert der onverligte volken,
Te vaagen, is alleen de zeilſteen, die u trekt.
Het goud, 't volmaakſte der metaalen, onbevlekt
Gelouterd, door den glans der held're zonneſtraalen,
Kan niets in waarde by den gloed uw 's yvers haalen,
Die, aangeblaazen door den adem van Gods Geeſt,
De onfaalb're blaân, wier kragt de wond der ziel geneeſt,
Vertolkte in zulk een' taal, als Morgenlanders ſpreken;
Hoe zou de halve maan van Mahomet verbleeken,
En Mekkaas bloedaltaar, wiens Godverſworen ſmook
Gantſch Azie overwaaid, vergaan in ſtof en rook;
Niet lang zou de Indiaan aan 's Brachmans lippen hangen,
Nog blind'ling knielen voor Pagoden, maar verlangen,
Om in dit heiligdom den onbekenden Godt
Te ontdekken, en 't daar uit afvloeijend heilgenot
Te kennen; zó 't eens mogt de Almogentheid behaagen
Dat deze Zon tot ligt van 't Ooſten op zou daagen.
O! Maatſchappy, die al den oogſt van Morgenland
Ziet vloeijen in uw' ſchoot, van 't Afrikaanſche ſtrand,
Tot daar Japan het oog van Febus op de daken
Doed ſcheem'ren, die van goud en ryk geſteente blaaken,
Noit heeft de onmeetbaarheid van uw gezag een' ſchat,
Zó onwaardeerlyk als dit boekjuweel, bevat.

Hoe looft men dan dit werk na waarde, 'k zwyg van loonen;
Of is 't ons onbewuft? een Heiden zal 't ons toonen:
O Filadelf! ſchoon gy 't gewyde kerkſieraad,
En 't zugtende Iſraël, aan Nylſtroom en Eufraat,
Uit zynen kerker ſlaakt, en vrykoopt van den keten;
Al hebt gy Vorſtelyk uw dankbaar hert gekweten,
Schoon God niet kennende en maar van natuur verlicht;
Nog vond zig uw gemoet tot grooter dank verplicht,
Voor 't God'lyk boek, 't geen door uw' laft voor twintig eeuwen,
Op Faros wierd vertaald van zeventig Hebreeuwen.
Zó groot een' arbeid heeft uwe onbeſweken' hand
Alleen volvoerd, geſterkt met 's hemels onderſtand,
O VALENTYN, door loon nog winzugt aangedreven,
Maar om den toegang tot Gods heilgeheim te geven
Den blinden oofterling. Wat vond ik ruime ſtof,
Zó niet myn kragt beſweek, te weiden in uw' lof;
Nu treft my aan de ziele uw altydduurend ſcheiden,
En naaulyks kan myn wenſch u over zee geleiden;
Maar ach! wat meng ik my in 's hemels raadbeſluit;
Gy volgt de heirbaan, die Gods vinger u voor uit
Heeft aangewezen, na zyn wil en welbehaagen;
Schoon ons uw aangezigt voor eeuwig werd ontdragen,
Nog blyft de onſterflyke eer van uw' godvrugtigheid
En uwe opregte deugd, een denkbeeld toebereid,
Wiens onverganklykheit den roeft des tyds kan tarten
In 't duurzaam diamant der dierverplichte harten:
Dat eer der mooren huit in zuiver ſneeu verkeer',
Eer pronk de rave met den glans der Fenixveer,
Eer afgelegenheid van wat'ren, lugt en landen
Den vaſten knoop verbreek' van onze liefdebanden.
Vaar wel dan VALENTYN, myn Vriend, vaar eeuwig wel.
Het nimmerſluim'rende oog zy ſteeds uw metgezel,
Dat zy de Leidſtar die op 't ruime veld der baaren,
U voor den ſcherpen klaau der roov'ren zal bewaaren;
Gods boek, dat heiligdom, en dierbaar kerkkleinood,
Strekke u ten tweedemaal een vryburg in den ſchoot
Der woeſte golven, temm' het kielverdelgend Noorden,
En weere alle onweerbui en ſtormen van uw boorden;
't Geleide u veiliger, en 't voorwerp uwer min,
Uw teergeliefde helft, uw krooſt en uw gezin;
Dan de yd'le huisgôôn 't hooft der zwervende Trojaanen;
Tot u Victoria begroeten zal met traanen
Van blydſchap in 't gezigt om uw' behouden togt,
En, nog herdenkend wat uw' dienſt weleer vermogt,
U welkomd met gejuich, met handgeklap en zangen.
Zó treftge uw oogwit, zó bereiktge uw zielsverlangen.
Zó zegen God den dienſt, die op uw' ſchouders leid;
Zó eindigtge uwen loop met vreugde en vrolykheid,
Betuigende uwen laft, de boodſchap der genade.
Dus leert uw' roeping hoe Gods voorzorg, vroeg en ſpade,
Zyn' kudde, in ooſt en weſt verſtroit, by een vergaard,
Op dat zyn' Kerk eens blinke in vollen glans op aard.

JOANNES VAN BRAAM.

Dordrecht den 7. van Lentemaand 1705.

1706. D. Hodenpyl overleden, en zyn overzetting van 't Nieuwe Teſtament.

In 't jaar 1706, den 5den February, quam D. *Hodenpyl* te ſterven, hebbende in zyn leven ook het Nieuwe Teſtament in 't Maleitſch vertaald, waarſchynelyk uit het Nederduitſch, alzoo die Heer geen Grieks verſtond.

Ook kan men zien, dat zyn Eerw. het werk van D. *Leidekker* gelezen, en dat daar toe niet alleen gebruikt, maar ook veel 'er af maar na-geſchreven heeft.

D. *Maartens* ging in December weêr na Honimoa met eigen bewilliging leggen, en dus quam D. *Parent* weêr aan 't Kaſteel by de Heeren *Poleman*, *van der Vorm*, en *Spandauw*, van welke de drie eerſte in 't Maleitſch predikten, terwyl de laatſte den Duitſchen dienſt nog maar kon waarnemen. 1706.

In 't jaar 1706. quam ik den 18den January op Batavia, zynde by de vergadering der Heeren Zeventhienen met die zelve ſoldye, waar voor ik t'huis gevaren was (te weten voor honderd en twintig Gulden ter maand) aangenomen, om in Amboina aan 't Kaſteel, en nergens anders, op myn verzoek te leggen; dog alzoo ik van een zware reis gekomen, en niet wel in ſtaat was, om van 't eene ſchip in 't ander (gelyk zou hebben moeten geſchieden) te gaan, zoo verzogt ik daar tot 't volgende jaar te blyven; dat my wel toegeſtaan wierd, dog eenigen tyd

Des Schryvers komſt op Batavia.

1706. tyd daar na vonden haar Edelheden ook goed my vlak tegen dien laſt der Heeren in het Vaderland (hoe zeer ik ook verzogt, daar af verſchoond te zyn) als Predikant na 't leger op de Ooſt-kuſt van Java voor ettelyke maanden te zenden, daar ik doodzick geworden ben, zeer veel elenden, en ongemakken, uitgeſtaan, en dubble onkoſten gehad heb, al het welke ik voor zoete koek heb moeten opeeten, gelyk ik daar beneven van den Heer *van Riebeek* (Swager van den Heer *Leidekker*) toen Directeur Generaal, of Algemein Beſtierder van den handel van Indiën, op vertooning van een afſchrift van dat beſluit der Heeren Zeventhienen, door hunnen Advocaat, den Heer *Everard Schot*, geteekend (waar by ik van alle buitentogten bevryd, en alleen tot Amboina, volgens myn uitdrukkelyk verzoek, bepaald wierd) nog die ſmadige en ſchampere woorden heb moeten hooren: *De Heeren in 't Vaderland beſluiten de zaaken, zoo als zy het daar goed vinden; maar wy doen het hier, zoo als wy het verſtaan, en beſt oordeelen. Doet wat gy wild, en loopt vry by alle de Heeren rond; maar gy zult egter op dien togt, of anders zonder ſoldy weêr na 't Vaderland, gaan;* dat immers het uiterſte geweld was, 't geen men my konde aandoen.

Werd, tegen de klare laſt der Heeren Zeventhienen, na 't leger op Java gezonden.

Ongemakken daar geleden.

In 't ſchamper antwoord van de Heer van Riebeek aan de Schryver.

Wat hielpen dan de beloften van de Heeren in 't Vaderland aan my, die buiten die belofte noit weêr na Indiën zou gegaan hebben; dog ik moeſt kiezen, of deelen, dat is, na 't Leger, of na 't Vaderland, trekken.

Ik quam eerſt van een zware reis, en was niet in ſtaat geweeſt, om toen maar na Amboina (dat ik anders geerne zou gedaan hebben) voort te reizen, en nu weêr na 't Vaderland te gaan, geleek my, en myn zwaar huisgezin, ganſchelyk niet. Dierhalven moeſt ik na 't Leger, daar ik byzonder veel, en meer, als ik hier zeggen zal, uitgeſtaan heb; gelyk ik ziek daar van daan gevoerd, en ook by den opper-Landvoogd, de Heer *Johan van Hoorn*, nog zoo zwak gekomen ben, dat ik op myn beenen niet ſtaan kon, en op een ſtoel moeſt gaan zitten.

Dit hebben de Heeren Zeventhienen 't jaar daar aan, en naderhand by myn t'huiskomſt, wel geweten; maar wat recht is my daar over, of wat vergoeding oit over myne groote en buiten-gewoone onkoſten, of over 't gevoelig ongelyk, my, en den hoon, haar Ed. Ed. daar by aangedaan, geſchied? het is 'er zoo verre van daan geweeſt, dat haar Ed. Ed. zich dat noit eens aangetrokken, en niet het allerminſten daar over gedaan hebben, al zoo weinig, als my 'er eens over te hooren, en te rechtveerdigen, of eenig genoegen te geven, vooral ook, om haar eigen van deze hare dienaren zoo vuil beſpot en als met voeten getreden bevel te handhaven, of om aan haar Edelheden daar iets over te ſchryven, immers zoo verre my bekend is. 1706.

In 't jaar 1707. komt de Schryver in Amboina.

Het jaar daar aan 1707, vertrok ik na Amboina, quam hier den 14den Maart, en predikte aanſtonds in myn beurt (zoo als die toen juiſt over de Texten van het Lyden *Chriſti* viel) over Matth. XXVII: 45--47. op den 25ſten dier maand voor de vuiſt (zonder toen of oit daar na een letter op 't papier gezet te hebben) in de Maleitſche Taal, 't geene ik daarom aanhale, om dat ik daar over zelf met veel verwondering God dankte, alzoo ik zedert het jaar 1694. geen Maleitſch gepredikt had, dat nu dertien jaaren geleden, en een overtuigend bewys was, hoe zeer ik my zelven in die Taal ondertuſſchen moeſt geoefſend hebben, hoewel 'er een groot onderſcheid is tuſſchen zich zoo te oeffenen, en tuſſchen zich in die Taal, met het ſpreken dagelyks over Godsgeleerde ſtoffen (waar toe ik geen gelegenheit gehad had) bezig te houden.

Die voor de vuiſt het Maleitſch weêr predikte.

Men had my (volgens de gewoonte) ook niet gevergd een preuve te geven, om dat men zich hier van myne bequaamheit genoeg verzekerd hield; hoewel men in dertien jaaren anders een Taal wel zou konnen vergeten.

Zonder dat hy aan 't geven van een preuve gebonden was.

Ik vond hier de Heeren *Poleman*, *Parent*, *van der Vorm*, en *Spandauw* aan 't Kaſteel, en D. *Maartens* op Honimoa.

Wy predikten met ons vieren in 't Maleitſch aan 't Kaſteel, en namen de bezoekingen der buiten-Kerken zeer ordentelyk waar, terwyl D. *Spandauw* Nederduitſch predikte, en zyn beſt dede, om 't laag Maleitſch te leeren, waar van zyn Eerw. den 4den September reeds een preuve gegeven had.

Hoewel die van D. Spandauw nog in dit jaar gegeven wierd.

In 't jaar 1708, den 23ſten January, nam hier de Kerkenraad een beſluit, om voortaan (alzoo Papiſten, ongedoopte Menniſten, Lutheranen, Remonſtranten, enz., bevorens als Doop-getuigen toegelaten wierden) niemand over eenige kinderen te laten ſtaan, dan die van ouders van den Hervormden Godsdienſt waren, dat door de Regeering ook goedgekeurd, van den Predikſtoel afgelezen, en door den Kerkenraad en de Regeering na de buiten-plaatzen bekend gemaakt wierd, ten einde een iegelyk zich daar na richten zou; dog dit wierd naderhand door den Heer Landvoogd zelf, die een Lutheraan nevens zyn eigen dochter over zeker kind

Beſluit, in 't jaar 1708, over de Doop-getuigen genomen.

1708. ſtaan liet, overtreden, en zyn Ed. dorſt daar na nog wel loogchenen van dit beſluit geen kennis te hebben, daar hy 't nogtans zelfs zoo menigmaal belaſt had na de buiten-Comptoiren bekend te maken. Hy oordeelde zich zelven zeer wel te konnen dekken, met alle de brieven, daar over geſchreven, maar in te trekken, dat een Landvoogd zeer gemakkelyk doen kan; maar daar waren (als 't 'er op aangekomen had) nog te veel getuigen in 't leven, buiten dat ook ons Kerkelyk Extract dien aangaande aan de Regeering overgegeven, dit zeer klaar toonen kon.

D. van der Vorm na Batavia, en D. Spandauw overleden.

In dit zelve jaar ging D. *van der Vorm* voor een ſpring-togt na Batavia, met gedagte van weder te komen; dog haar Edelheden zonden zyn Eerw. in November na Malacca, daar zyn Maleitſch hem niet met allen te pas quam, gelyk nog minder naderhand op Choromandel.

D. *Spandauw* predikte nu reeds met veel yver in 't Maleitſch; dog zyn Eerw. quam dit jaar den 8ſten September te ſterven, daar wy twee brave mannen aan verloren.

Na dien tyd namen wy met ons dryën den Maleitſchen en Duitſchen dienſt over en weder waar, doende ons uiterſte beſt, om vrugt onder den Inlander te doen; dog alles was om de bevorens aangehaalde redenen, te vergeefſch, gelyk wy in onze Kerk-berichten van tyd tot tyd wel toonden; dog daar wierd by die van de Regeering noit over geſproken, en wel eens op geantwoord, dog noit zoo als 't behoorde, in voorzien, of eenig middel 'er tegen beraamd.

Klagten over de ſlegte Kerkſtaat.

Dit jaar klaagden wy aan de Regeering ook, dat de Commiſſaris Politycq, de Heer *Storm*, zelf nog ongedoopt zynde, nu zoo veel jaren herwaards tegen harer Edelheden order in onze vergadering zat, en verzogten een ander; dog daar quam niets van, en hy bleef 'er zitten; dies klaagden wy na Batavia hier over.

D. Brands hier.

In 't jaar 1709. kregen wy den 4den July D. *Arnoldus Brands* uit Ternate by ons, een braaf man, die mede in 't lage Maleitſch predikte, en D. *Poleman* in 't hooge, zoo dat wy nu met ons vieren, en daar af drie in 't laag Maleits, beurt om beurt, dan eens Duitſch, dan eens Maleitſch, predikten.

Laſt om een andere Commiſſaris Politycq te ſtellen, en de Heer Storm gedoopt.

Dit jaar belaſtten haar Edelheden, dat een ander Commiſſaris Politycq, in de Heer *Storm* 's plaats zitten zoude, alzoo die Commiſſaris een Lidmaat, gelyk wy aan de Regeering hier getoond hadden, diende te zyn, en daar op kregen wy ook een ander; dog door dit werk bragten wy 't, in vervolg van tyd, ook zoo verre, dat de Heer *Storm* den 12den July 's avonds in 't Gebed, op zyne ordentelyke belydenis, gedoopt wierd. 1709.

De Heer *Brands* begon al fraai te prediken, en zyn Eerws. Maleitſch was ook vry beter, als dat van D. *Parent*, 't geen vry ſlecht, daar dat van D. *Brands* goed, en zeer verſtaanbaar lang Maleitſch was.

Aldus namen wy aan 't Kaſteel met ons vier Predikanten onzen dienſt met zeer veel genoegen en in veel eendracht in al die tyd, dat wy daar te zamen geweeſt zyn, waar.

Den 12den February maakte de Regeering ons bekend, dat de Heer Landvoogd de inlandſche Grooten in den Landraad ernſtig aangemaand had, om voortaan met hun volk neerſtig in de Kerk te komen. Zy beloofden dit wel; dog quamen het niet na, en 't behaagde echter haar Edelheden dit alles op de yverloosheit der Predikanten (dog zonder eenige grond) en op de baat-zugt der Schoolmeeſters (dat al mede maar voorgeven was) te leggen.

Ook zeiden zy, dat 'er zoo weinig Predikanten Maleitſch leerden, daar allen, die 'er nu waren, zedert veel jaaren nu hier al Maleitſch gepredikt hadden.

D. Maartens vertrek na Batavia in 't jaar 1710.

Den 25ſten September vertrok D. *Maartens* van hier na Batavia, en van daar verder na 't Vaderland.

En D. Polemans in 't jaar 1711.

In 't jaar 1710. waren wy nog met ons vier Predikanten aan 't Kaſteel; dog in 't jaar 1711. vertrok ook D. *Poleman* na Batavia, alzoo zyn Eerw. daar in de Portugeeſche gemeinte beroepen was.

De beſnydenis door die van Hoetoemoeri gepleegd.

In Juny dezes jaars hadden zich eenige jongelingen op Hoetoemoeri weêr beſneden, waar over verſcheide klagten vielen.

In 't jaar 1712. D. Groenewout hier, en de Schryver na Batavia.

In 't jaar 1712. vertrok ik den 27ſten Mei, na dat ik door D. *Nicolaus Groenewout* vervangen was, na Batavia met deze volgende Kerkelyke getuigenis wegens myn perzoon en dienſt, die ik hier inlaſſe, om aan de Heeren Zeventhienen, en aan de ganſche wereld te doen zien, wat die Heeren, toen alle Taalkundig, en NB. in de lage Taal, van myn Taalkunde, en van myn Maleitſch, oordeelden, ten einde dit by tyd en wylen dienen mogt, om haar Ed. Agtbaarheden zoo afkeerig van myne overzetting des Bybels in die Taal niet te doen zyn, als die van den Kerkenraad van Batavia, en die van Amboina, na dat ik de eerſtemaal pas uit Ambon vertrokken was, en in de volgende jaaren, haar Ed. Agtbaarheden, alleen maar uit te veel zucht voor D. *Leidekkers* werk, en te weinig liefde voor my, hebben tragten te maken.

Zy

1712.

Zy luid aldus:

Des zelfs Kerkelyke getuigenis by zyn vertrek van hier.

DEn Eerwaarden, en welgeleerden D. François Valentyn, Bedienaar *des* H. Euangeliums *onzes* Heeren Jezu Chriſti, *nu gereed ſtaande, om door ordre en op het goedvinden van de* Groot Agtbare Regeering *dezer landen, met de eerſt van hier vertrekkende ſchepen na* Batavia *te vertrekken, en over te gaan (gelyk onze* vergadering *is komen te blyken uit een* Extract *van de* Agtbare Regeering *dezer* Provintie *van den* 9den *Maart dezes jaars) ons verzogt hebbende, wy zyn* Eerw. *alvorens na* Kerk-gebruik *met een* Kerkelyke getuigeniſſe *geliefden te voorzien,* zoo is 't, *dat wy, na afroeping van zyn* Eerws. *naam van den* Predikſtoel, *het zelve niet hebben konnen weigeren, maar geerne mededeelen, om te mogen ſtrekken na behooren: eenparig na waarheit getuigende, zyn* Eerw. *den tyd zynes verblyfs onder ons, nu ruim vyf jaaren, zich in ommegang vriendelyk, en aangenaam, in leven vroom, en ſlichtelyk, en in des zelfs opgelegden dienſt getrouw, yverig, en arbeidzaam te hebben gedragen, zullende aan zyn* Eerw. *miſſen een wakker* Taal- *en byzonder* Maleitſch-kundig Leeraar, *die in die* Taal *een byzonder bequaam* talent, *van de* Goddelyke waarheden *den volke voor te dragen, door neerſtigheit verkregen heeft, waar in de* heilige dienſt, *gelyk ook in 't* Nederduitſch, *in beide de* gemeentens *van* Amboina, *zoo in 't verkondigen van* Gods heilig Woord, *bedienen der* heilige Sacramenten, *als in zyn opgelegde* Commiſſien *der* viſiten *van de* Inlandſche Kerken *en* Schoolen, *neffens ons getrouw, en yverig waargenomen, de* fundamenten *van 't* Chriſtelyk Geloove, *en de* Gereformeerde Godsdienſt *zuiverlyk geleerd, en allezins met ernſt ter* Godzaligheit *aangedrongen heeft, voor alle welke dienſten, aan* Gods Kerke *bewezen, wy zyn* Eerw. *by dezen van herten komen bedanken; voorts willen wy zyn* Eerw. *ook zoodanig toewenſchen, dat de* God *van* zegeningen *zyn* Eerws. *dienſt, daar dezelve nog verder mogte gebruikt werden, gelieve te agtervolgen met zyn ryken zegen, en genade, des zelfs* perzoon *nog langer te onderſteunen met gezondheit, ten einde nog verder in ſtaat mag zyn, om zyn* talent *aan te leggen tot verheerlykinge van* Gods heilige naam, *ſlichting zyner* gemeinte, *en inwinninge van veel zielen voor* Jezus Koninkryk, *die zyn* Eerws *roem, en blydſchap des* Geeſtes *mogten zyn, alhier in den tyd der genade, dog byzonderlyk in dien grooten en laatſten dag van* Jezus *toe- en weder-komſte, wanneer de* Heere *als* Richter *van levenden en dooden komen zal, om verheerlykt te worden in zyn* Heiligen *en wonderbaar in alle, die in hem geloofd hebben, als ook om zyn getrouwe* dienſtknegten, *die met een goede* Conſcientie *voor* God, *en* menſchen *zullen gewandeld, en zyn* raad *volſtandig zullen hebben uitgediend, genadelyk te beloonen, en tot haar te zeggen: Komt gy goede en getrouwe* dienſtknegten, *over weinige zyt gy getrouw geweeſt, over veelen zal ik u zetten, gaat in de vreugde uwes* Heeren. 1712.

Uit aller laſt, en naam,

ARNOLDUS BRANTS.

Syn: H. T. Scriba Epiſtm.

Amboina, Victoria in onze Kerkelyke vergadering, den 20. *Mai* 1712.

Op Batavia nu gekomen zynde, om, gelyk ik verzogt had, na 't Vaderland te keeren, zoo belaſten haar Edelheden my na Ternate te gaan, alzoo D. *Boterkooper* overleden was, dien zy om zyn Taalkunde 'er in dat jaar na toe gezonden hadden, daar die Heer geen Maleitſch kon. Zoo wierd 'er op de zaaken toen gelet. Zyn komſt op Batavia, en laſt aan dezelve, om na Ternate te gaan.

Ik weigerde het op een zedige wyze, zeggende, dat ik, toen ziek, en zeer zwak zynde, niet in ſtaat was, om de Kerk aldaar dienſt te doen, en, al was ik in ſtaat, dat de Heeren Zeventhienen my voor Amboina, en niet voor Ternate, uitgezonden, en my, op myn verzoek, dus van alle verzendingen elders henen bevryd hadden. 't Geen hy op goede gronden weigerd.

De Heer *van Riebeek*, die toen opper-Landvoogd van Indiën was, en die zich over alles, dat ik tegen zyn Swagers overzetting des Bybels in de hooge Maleitſche Taal (hoewel altyd met veel beſcheidenheit) gedaan had, zogt te wreeken, en my dat nu betaald te zetten, belaſtte my nogmaals derwaards te gaan, dat ik weêr op dezelve gronden weigerde, biedende aan, of na 't Vaderland, of weêr na Amboina, dat myn beſcheiden plaats was, te keeren; dog men wilde my toen nog geen van beiden toeſtaan, ſchoon ik zeide dat ik volgens laſt der Heeren Zeventhienen niet gehouden was te doen.

Men ſtond my eindelyk, ziende, dat ik niet genegen was na Ternate te gaan, toe, om na 't Vaderland te keeren, gelyk ik in 't jaar 1713. in 't laatſt vertrokken, en door Gods genade behouden aldaar gekomen ben, hopende daar Heeren te zullen vinden, die het ongelyk en geweld, my door haar Edelheden, en door Waar op hy in 't jaar 1713. na 't Vaderland vertrok.

1713. door dien bitteren Heer *van Riebeek* zoo onregtveerdig aangedaan, voor my opnemen, en myn goede en regtveerdige zaak handhaven zouden; dog de Heer Advocaat *Schot*, een van myne voornaamſte voorſtanders in deze myne regtveerdige zaak, ſtierf op den zelven dag, als ik te Amſterdam quam, en myne voorſtanders, beide de Heeren *van Dam*, waren ook overleden. Aan de andere Heeren had ik geen kennis ter wereld, en die waren ook op vorige quade berichten met een verkeerd denkbeeld tegen myn werk, en perzoon, op 't ſchryven van de Heer *van Riebeek* tegen my vooringenomen.

Daar by zyne voorſtanders overleden vond.

Ondertuſſchen was het zoo verre van daar, dat men my, of myne goede zaak handhaven, of recht daar over zou doen erlangen, dat men in tegendeel, op 't zeer liefdeloos ſchryven van dien Heer opper-Landvoogd *van Riebeek* (zonder dat 'er iets op myn perzoon of dienſt te zeggen viel, of zonder my eens te hooren, of te overwegen, dat die Heer alleen over 't werk van myn overzetting des Bybels myn dood-vyand was, hoewel zonder dat ik zyn Ed. noit eenige reden van misnoegen gegeven, of ook het allerminſte ergens in tegen de E. Maatſchappy gedaan had) nog twee van myne beſte kiſten aanhield, hoewel 'er geen andere goederen in waren, als 'er (gelyk ik nu nog toonen kan) in mogten zyn, en ſchoon ik geen meer, nog grooter kiſten medegenomen had, dan ik hebben mogt.

Ik verzogt dezelve wel by een ſmeekſchrift wederom, voegende myne Kerkelyke getuigenis 'er by, om de Heeren Zeventhienen te doen zien, hoe ik van myne gemeinte geſcheiden was; dog ik kon die kiſten niet los, nog eenig verder antwoord hier op krygen.

Zyn mondeling vertoog in de vergadering der Heeren Zeventhienen te vergeefs.

Ik ſtond dan eindelyk zelf binnen in die aanzienlyke vergadering, en deed een aanſpraak aan den Heer Voorzitter, den Borgermeeſter *Hoofd*, vertoonende, hoe die twee kiſten van my aangehouden waren, en bleven, zonder dat ik wiſt iets bedreven te hebben, dat zulks verdiend had.

Dat ik my als een eerlyk en neerſtig man in 't werk van myne bediening gedragen had, en in ſtaat was, om dat met myne Kerkelyke getuigeniſſen te bewyzen, die ik ook aan deze aanzienelyke vergadering bevorens vertoond, en gezonden had, en dat, zoo de Heeren iet anders tegen myn perzoon, of tegen die kiſten hadden, ik daar gekomen was, om my op een onderdanige en zedige wyze voor haar Ed. Agtbaarheden te verantwoorden, in die hope, dat haar Ed. Agtbaarheden dit niet qualyk zouden gelieven te duiden. 1713.

Zyn Ed. antwoorde my hier op, dat haar Ed. Agtbaarheden op myn perzoon niets hadden te zeggen, dat zy ook wiſten, dat myne Kerkelyke getuigeniſſen goed, en loffelyk waren; dog dat zy geen kennis hadden, waarom die kiſten van my waren aangehouden, alzoo dit by een andere vorige vergadering der Heeren Zeventhienen gedaan was, en dat zy dierhalven my onmogelyk aan die kiſten helpen konden.

Dit was al 't antwoord, en recht, dat ik kreeg, en dus heb ik by die twee kiſten een goed gedeelte van myne tydelyke zeer regtveerdig en zuur verkregene goederen moeten miſſen, zonder dat ik tot nog toe eenige reden 'er af wete, dat immers met de billykheit niet over een komt.

Dit was myne belooning voor mynen trouwen en yverigen dienſt, dit myne vergelding voor myne overzetting des Bybels tot tweemaal toe, dit al de handhaving van myn rechtveerdige zaak, zonder dat men van 't geweld, my in Indiën, tegen haar Ed. Agtbaarheden uitdrukkelyken, en eigen laſt, aangedaan, eens gerept, of zonder dat men over het verachten van haar Ed. Agtbaarheden eigen bevelen, en 't vertreden van dat gene, dat my ſchriftelyk beloofd was (gelyk ik toonen kan) tot handhaving van haar Ed. Agtbare eigen eere, iets gedaan heeft.

Zelfs waren 'er onder de Heeren, die, als ik hen in 't byzonder klaagde, dat men my zoo, tegen haar Ed. Ed. laſt, en de belofte, aan my door haar Ed. Agtbaarheden gedaan, mishandeld had, met my na 't leger te zenden, en na Ternate te willen doen gaan, van oordeel waren, dat dit myn eigen misſlag, en my overgekomen was, om dat ik myne verloſſing uit Indiën niet aan de vergadering der Heeren Zeventhienen verzogt had; dog ik toonde dien Heer, die van deze gedagten was, dat hy daar omtrent niet wel onderricht was, alzoo het de gewoonte is, dat alle dienaaren, zelfs de Raaden van Indiën, en veel meer dan mindere bedienden der E. Maatſchappy, ſchoon in het Vaderland door de Heeren aldus, gelyk als ik, herwaards gezonden, egter altyd hunne verloſſing aan haar Edelheden in Indiën, maar noit in 't Vaderland, verzogten, gelyk ik de myne ook zoo, en 't jaar voor my de Heer *Steeland*, die uit het Vaderland Raad van India gemaakt was, ook zyne verloſſing van haar Edelheden verzogt, en verkregen had. Ook zouden haar Edelheden zelf daar op wel een uitvlugt ge-

1713. gezogt, en my met myn verzoek, als dat zoo geweeſt was, na 't Vaderland gewezen hebben, dat egter noit geſchied, en dierhalven ook dan niet, als een misſlag van my, te denken, of op te vatten is.

Dus zag men wel, dat ik in myn zaak, en in myn zeggen, gelyk had; maar niemand wilde zich voor my in de bres ſtellen.

Om wat redenen de Schryver dit zoo breed aangehaald heeft.

Dus heeft men met my gehandeld, en ik heb noodig geoordeeld dit hier zoo in alle opregtheit en na waarheit ter neder te ſtellen, om veel Heeren, die 'er mogelyk nog onkundig van zyn, den waren grond en de rechte reden, waarom men met my in Indiën zoo onregtveerdig in verſcheide opzichten, vlak tegen de order der Heeren Zeventhienen aan, gehandeld heeft, te doen weten, en om verder hier door deze of gene groote Mannen hier te lande, was het mogelyk, voor myne regtveerdige zaak te doen opwaken, om aldus op eenige andere wyze voor mynen zoo bitteren arbeid, die nu zoo vrugteloos leggen blyft, en die immers tot God voor die arme Amboineezen ſchreeuwt, beloond te werden, of wel om ook eens te zien, of deze zaak, door tuſſchen ſpraak der zelve by de Heeren Zeventhienen, niet op een andere gevoegelyke en zagte wyze zou konnen herſteld werden.

Staat der Kerke in Amboina na des zelfs vertrek tot in 't jaar 1715.

Dit nu tuſſchen beiden hier aangehaald hebbende, zoo hebbe ik na myn vertrek uit Amboina verſtaan, dat deze drie Heeren, *Parent*, *Brants*, en *Groenewout*, tot in 't jaar 1715. hier gebleven zyn; dog dat de eerſte en de laatſten in Mai na Batavia vertrokken, en door D. D. *Antonius van Brummen*, en *Carolus Georgius Serruus* (die uit Banda quam) vervangen zyn, zonder dat de ſtaat der Kerke toen eenigzins anders, of beter, dan by des Schryvers vertrek was, gelyk zy zich die te dier tyd, om redenen toen daar van gegeven, zeer ſlecht vertoonde.

In 't jaar 1716. vertrok D. *van Brummen* na Batavia, en zyn hier weder van daar gekomen D. D. *Engelbertus Cornelius Ninaber*, en *Adolf van der Win*.

Ook gaf D. *Serruus* den 2den Auguſty dezes jaars een preuve van zyne bequaamheit in 't Maleitſch, en dus hope, om den Heer *Brants*, die nu alleen den ganſchen Maleitſchen dienſt waarnemen moeſt, wel haaſt te zullen onderſteunen.

Staat der Kerke in 't jaar 1717.

In 't jaar 1717. waren hier deze vier Heeren nog by een, en de Kerk (gelyk wel te denken is, daar 'er maar een Maleitſch Predikant 't jaar te voren was) nog in een en dezelve ſlechte ſtand.

In 't jaar 1718. vertrok de Heer *Brants* na Batavia, en wierd vervangen door D. *Jacobus Renet*, die 'er in 't jaar 1720. nevens D. D. *Serruus*, *Ninaber*, en *van der Win*, nog lag, zonder dat ik wete, of 'er iemand dezer drie andere Heeren, buiten D. *Serruus*, Maleitſch predikt; dan dat ik in 't jaar 1721. gehoord heb, dat D. *Ninaber* in 't voorleden jaar dit ook heeft beginnen te doen.

D. Brants in 't jaar 1718. vertrokken, en door D. Renet vervangen.

In 't jaar 1721. zyn hier na toe ook gezonden D. D. *Joannes Wenting*, en *Philippus Capelle*.

Verdere ſtaat der Kerke tot in 't jaar 1721.

In 't jaar 1722. is D. *van der Win* van hier na Batavia vertrokken, alwaar zyn Eerw. in dat zelve jaar ook in de Nederduitſche gemeinte beroepen, gelyk in 't begin van dat jaar D. *Paulus Taats* hier in Amboina verſchenen is, vindende de Kerk toen noch al in een zeer ſlechten ſtaat, alzoo 'er te dier tyd nog maar twee Broeders, te weten, D. D *Serruus* en *Ninaber*, waren, die Maleitſch predikten, zonder dat ik egter weete, of zy zich in 't hoog, of wel in 't laag Maleitſch geoeffend hebben. En wat konnen dog die twee mannen in zoo grooten Oegſt verrichten, dan dat zy zich zelven maar vrugteloos doodploegen, als men geen ander werk van den Godsdienſt daar maken, en hen met meer Taalkundige Predikanten ontzetten wil.

In 't jaar 1723. vertrok D. *Ninaber* na Batavia, en is vervangen door D. *N. Nicolai*.

Na dat ik nu met het verhalen der Kerkelyke zaaken, zoo verre men komen kan, gevordert ben, zal ik nu weder van 't werk myner overzetting des Bybels, gelyk ik beloofd had, vervolgen te ſpreken.

Hoe liefdeloos en onbillyk, de Amboinſche Broeders na 't jaar 1694. omrent myne overzetting des Bybels gehandeld hebben.

Na dat ik in 't jaar 1694. uit Amboina vertrokken was, hebben die Broederen, nu wetende, dat ik zulk een overzetting des Bybels onder my had, en die in 't Vaderland zoude tragten voort te zetten, hun uiterſte kragten ingeſpannen, om dit te beletten, alzoo zy my die eere zeer benydden, en ſterk (gelyk ik reeds getoond heb) voor 't hoog Maleitſch, om dat zy anders niet kenden, nog verſtonden, waren.

Het eerſte, dat zy deden, was, zoo als ik in Mai des jaars 1694. vertrok, in September des jaars 1695. op de quaadaardigſte wyze over my aan die van Batavia te ſchryven, dat my, in 't Vaderland zynde, eerſt gebleken is.

By myn komſt op Batavia predikte ik nu en dan in de Maleitſche Kerk, en dat verſcheide maal in 't bywezen van D. *Leidekker*, met welken ik in zeer

Hoe de Heer Leidekker by myn komſt op Batavia zich gedragen heeft.

groote vriendſchap geleefd heb, gelyk ook zyn Eerw. toen mondeling (en naderhand aan my ſchriftelyk, 't geen ik nog toonen kan) in 't bywezen van verſcheide lieden heeft gelieven van my te getuigen, dat hy noit een Predikant gehoord had, die 't Maleitſch zoo wel, als ik, predikte.

En 't verder voorgevallene toen op Batavia omtrent myne overzetting.

Eer ik van Batavia vertrok, gaf ik kennis aan den Kerkenraad, hoe ik genegen was in 't Vaderland myne overzetting des Bybels in 't licht te geven, en die te bevorderen, en verzocht daar toe ook haar ernſtig voorſchryven.

Haar Eerw. gaven my tot antwoord, dat D. *Leidekker* met dat werk, op haar verzoek, en op 't goedvinden der Hooge Regeering, bezig was, en dat zy dat beloofd hadden aan de Heeren in 't Vaderland aan te beveelen, konnende dat maar aan een, en dierhalven niet wel ook aan myn werk doen.

Als ook verder in 't jaar 1696. in 't Vaderland.

Ik vertrok daar op, quam, door Gods genade, behouden in 't Vaderland, gaf kennis aan de Chriſtelyke Synodus van Noord-Holland, in 't jaar 1696. tot Enkhuizen verzameld, zoo van de ſtaat der Ambonſche Kerk, als van myne overzetting des Bybels in de lage Maleitſche Taal, met vertooning, en overtuiging van haar Eerw., dat die Taal alleen daar verſtaan wierd, en dat zy dierhalven een Bybel in de zelve, en niet in 't hoog Maleitſch (dat zy in 't geheel niet verſtonden) hoog noodig had, waar toe ik de gunſt der Chriſtelyke vergadering verzogt, om den druk van dit werk by de Heeren Zeventhienen te helpen bevorderen, 't geen haar Eerw. my gunſtig geliefden toe te zeggen, alzoo zy met my van 't zelve oordeel waren, dat men die menſchen in een Taal, die zy kenden, en verſtonden, dog geenzins in een Taal, die zy nog eerſt dienden aan te leeren, ſtichten, en ook daar in voor hen een Bybel verzorgen moeſt.

Waar by bleek, dat de Synodus van Noord-Holland myne ſtellingen, en werk, goedkeurde.

Dat zy ten eerſten aan die van Batavia ook te kennen gaf.

Waar op die van Batavia in 't jaar 1697. een bittere brief ſchreven, die ik wydluftig beantwoord heb.

Hier van gaven haar Eerw. kennis na Batavia, en daar op quam een brief van dien Kerkenraad van den 15den November des jaars 1697, waar in haar Eerw. my, en vooral mynen Bybel, en 't Maleitſch daar in gebruikt, jammerlyk goedvonden te mishandelen, en my, nevens het zelve zoo ſwart te maken, als hen mogelyk was, verzoekende, dat de Chriſtelyke Synodus dog niet voor dat bedorven, en ſlecht werk, zich zou verklaaren, maar alleen voor dat van D. *Leidekker*, dat op haar verzoek, met goedvinden van de Hooge Regeering, en met kennis en goedvinden van die van Amboina, ondernomen was. Dog men moet zich nu vooraf te binnen brengen, wat een valſch en onwaar denkbeeld die van Amboina aan die van 't Vaderland over de Maleitſche Taal hier van gegeven hadden.

Waar na de Chriſtelyke Synodus nogmaals betuigde, by hare vorige ſtelling voor myn werk te volharden.

Ik antwoordde op dien brief in 't breede by een Tractaatje, *de deure der waarheit* genaamd, dat ik in 't jaar 1698. drukken liet (en dat men ook by dit werk, om dit geſchil over die Taal wel te begrypen, vooral dient te hebben) en 't behaagde de Chriſtelyke Synodus aan die van Batavia tot antwoord op dien brief te ſchryven, dat zy alle de drangredenen van haar Eerw. én van my wel overwogen hebbende, by hare vorige gedagten, om den druk van mynen Bybel voort te zetten, bleven volherden, gelyk ook naderhand de Chriſtelyke Synodus van Suid-Holland, en de Eerw. Claſſis van Walcheren toonden van dic zelve gedagten voor myn werk te zyn.

Waar toe ook andere groote Kerkvergaderingen overhelden.

Dit boekje, en dit ſchryven der Chriſtelyke Synoden, en van die Eerw. Claſſis voor my, verbitterde haar Eerw. zoodanig tegen my, dat zy alles vuils, wat zy konden, by die van Amboina, met die nog verder tegen my op te zetten, in 't werk ſtelden, verzoekende dog hunne hulp om dit verderflyk werk tegen te gaan, en in de geboorte te ſmooren; ja men quam tot die buitenſporigheit van te twyffelen, of 't wel myn eigen werk, en of 't door my niet van deze of gene geſtolen, en zelf of 't niet wel maar 't werk van den een of den anderen Meeſter, en zoo met ſtukken en ſtollen byeen gelapt was.

't Welk de broeders in Indiën nog meer tegen my verbitterd, en opgezet heeft, om nu te meer van hier om 't voortzetten van D. Leidekkers overzetting te verzoeken.

Al te zamen vuile verdigtzelen, van D. *van der Vorm* zonder eenige grond verzonnen, en door den liefdeloozen en al te botten D. *Hodenpyl*, zeer bot nageaapt, en even zoo mede in de Ambonſche brieven daar na, als of dit een vond van haar was, nageſchreven, hoewel 't maar een na-galm van D. *van der Vorm*'s ongegrond en liefdeloos ſchryven was.

Die van Amboina van hare zyde, en vooral D. D. *van der Vorm*, en *Hodenpyl*, krabbelden al wat zy maar quaadaardig bedenken, of opſchommelen konden, op, om myn werk, en perzoon, zoo by de Heeren Bewindhebberen, als by de Chriſtelyke Synoden, ſwart te maken.

En dat op zeer valſche gronden uit naam van de gemeinte van Amboina te doen.

Dit ſchreven en zonden zy na Batavia, en na 't Vaderland, verzoekende te gelyk by haar Hoog Edelheden het overzien en voortzetten van D. *Leidekkers* Bybel met den uiterſten ernſt, en met veel onwaarheit getuigende, dat de gemeinte van Amboina, na 't in 't licht komen van dien Bybel in die hooge Taal, ten uiterſten verlangde; een zaak, die volſlagen tegen de waarheit, en by geen verſtandig menſch te gelooven is (ten ware men die Predikanten, die in Amboina

boina toen 't hoog Maleitſch verſtonden, voor de gemeinte van Amboina wil doen doorgaan) alzoo zy, na veel vergeefſche moeite en ſweetens van zoo veel ervarene en wakkere Broeders in die hooge Taal, tot nog toe dezelve daar ganſch niet verſtaan.

Door welk liefdeloos en valſch ſchryven van die Broederen,

Dit vuilaardig ſchryven en wryven van die van Batavia, en Amboina, na 't Vaderland, mitsgaders dat bekommerlyk verzoeken van het voorſchryvens harer Edelheden voor D. *Leidekkers* werk aan de Heeren Zeventhienen, gelyk ook het verzoeken van de gunſt der Heeren Bewindhebberen en der Chriſtelyke Synoden voor dat werk, duurde al eenige jaaren aan den anderen, zoo dat 'er wel een groot boek (gelyk ik toonen kan) van groeide; dog men deed hier mede aan al de wereld niet anders dan de uiterſte nyd, bitterheit, en liefdeloosheit van die Broeders tegen myn perzoon, en werk, beſchouwen, hoewel dit by de Chriſtelyke Synoden in zyn rechten aard gewogen, en niet anders dan 't was (dat is, als enkele nyd en quaadſpreken) aangezien wierd, zonder dat dit of dezelve, of ook de Eerw. Claſſis van Walcheren, eenigermate daarom dede veranderen, alzoo die overtuigd waren, dat zy ongelyk in hunne ſtelling, daar 't ganſche werk op draaide, hadden, dat is, dat ik geſchreven had, volgens hun eigen bekentenis in de Taal, die men in Amboina beſt verſtond, en dat D. *Leidekkers* Bybel in een Taal overgezet was, die zy zelf bekenden, dat men daar niet verſtond, en die de Predikanten, Meeſters, en de Gemeinte, nog eerſt moeſten aanleeren. Egter bragt dit weêr andere, en vooral de Heeren Zeventhienen, tot een verkeerd denkbeeld van die zaak, en van myn werk, behalven dat zich die laatſte ook tegen de Heeren van de Hooge Regeering van Indiën niet wilden aankanten.

En 't gunſtig voorſchryven van haar Edelheden voor D. Leidekkers werk,

Schoon by veel Kerkvergaderingen maar voornyd, en quaadaardigheit aangezien.

Egter veele, en vooral de Heeren Zeventhienen, overgehaald wierden om tegen my te zyn.

In 't jaar 1702. kregen die van Amboina, by ſchryvens van haar Edelheden aan de Regeering aldaar, een deftige ſtreek over hun verzoek, dat D. *Leidekkers* Bybel, alvorens die te drukken, mogt overzien werden, ſchryvende haar Edelheden, dat dit een werk was, dat hen niet raakte, en dat haar Edelheden, als 't werk gedaan was, dit met den Kerkenraad van Batavia wel zouden overleggen.

In 't jaar 1702. en 1703. kregen die van Amboina van haar Edelheden een wakkere neep over hare verkeerde zorg voor D. Leidekkers werk.

In 't jaar 1703. was haar Edelheden ſchryven over die zelve poſt nog ſcherper, dat zy (te weten, de Kerkenraad van Amboina) zich maar bemoejen zouden, om de Kerkelyke zaaken, die Landvoogdy betreffende, aan den Landvoogd voor te dragen, om haar daar in te helpen, en dat dit wel zoo ordentelyk zyn zou, als zich met den Bataviſchen Bybel te bemoejen.

De verdere uitwerking van hun liefdeloos ſchryven van Amboina, en Batavia, na 't Vaderland.

Na al dit vergiftig en doldriftig ſchryven nu waren wel de Chriſtelyke Synoden, mitsgaders de Eerw. Claſſen van Amſterdam, en Walcheren, aan myne zyde; maar door 't ſchryven harer Edelheden voor 't werk van D. *Leidekker*, (door zyne twee Swagers, de Heeren *de Haas* en *van Riebeek*, bewerkt, zynde beide ordinaris Raaden, die ieder hunne vrienden in die vergadering hadden, waar in maar zeven Leden zyn, die een beſluitende ſtem hebben) mitsgaders door 't vuilaardig ſwartmaken van myn perzoon, en werk, by de Heeren Zeventhienen, hadden zy die Heeren in de grootſte onzekerheit, en onverſchillentheit van de wereld gebragt: want ſchoon haar Ed. Agtbaarheden, als zy onpartydig geliefden te oordeelen, zeer wel konden zien, dat dit maar enkele nyd, en vuilaardigheit tegen my, en dat de waarheit nogtans aan myne zyde was (dat haar Ed. Agtbaarheden by haar ſchryvens van den 8ſten July des jaars 1695. aan de Heeren van de Hooge Regeering van Indiën klaar toonen, daar zy zeggen, *dat het niet wel was, menſchen in een Taal, die zy niet verſtaan, te onderwyzen, en dat het beter was, dat de Predikanten, Ziekentrooſters, en andere, zich na de Gemeente, dan dat zich die na de Predikanten zouden voegen, alzoo 'er reeds zoo veel boeken in die onzuivere Taal geſchreven, en die lieden daar in geleerd, en geoeffend zyn*) zoo en wilden zy egter, op de ernſtige aanbeveeling der Chriſtelyke Synoden, en zoo veel Eerw. Claſſen alhier, dit werk van my (ſchoon 't beſte) niet vlak tegen het verzoek en ſchryven van haar Edelheden aan, laten drukken, gelyk zy aan de andere zyde nog veel minder konden overſlaan, om voor 't werk van D. *Leidekker* te zyn, alzoo dit (volgens de eigen bekentenis van de verzoekers daar voor) een werk was in een Taal, die den Inlander nog eerſt aanleeren moeſt, en, alzoo het in een Arabiſche letter was, niet lezen kon, van welken druk niet anders, dan dat alle onkoſten, en moeiten, zouden te vergeefs zyn, te wagten was.

Vooral by de Heeren Bewindhebberen, die, ſchoon overtuigd 'er af, dat myn werk beter als 't andere is,

Egter tot den druk van 't zelve niet hebben gelieven over te ſlaan.

Hoewel zy ook dat van D. Leidekker, niet zonder veel reden, in die zelve ſtaatlaten.

In die ſtaat bleef dit werk jaaren aan een by haar Ed. Agtbaarheden, zonder dat 'er iets van 't een of 't andere werk quam.

D. Leidekkers dood in 't jaar 1701. hier op gevolgd.

Ondertuſſchen quam D. *Leidekker* in 't jaar 1701. te ſterven, zynde met zyne overzetting tot Epheſ. VI: 6. gekomen; dog het vordere wierd door D. *van der Vorm* tot 't einde van *Joannes* Openbaringe overgezet.

Hoe verre dat werk door zyn Eerw. gebragt,

hoe 't door D. van der Vorm voltoit, En wat toen met het zelve verder gedaan is.

Nu was dit werk wel afgedaan, maar 't wierd, ter ordre van haar Edelheden op Batavia in een kas in de Kerkenkamer, van welke de Geheimſchryver van haar Edelheden de ſleutel had, gelegt.

Van dien tyd af tot nu toe had niemand der Predikanten toegang tot dit werk, dan dat haar Edelheden aan D. D. *van der Vorm*, *van der Sluis*, en den overzetter der Maleitſche Taal, den onder-Koopman *Maarten Hodenpyl*, de ſchryfen ſpel-misſlagen van 't Euangelium van *Lucas* belaſt hadden na te zien, en haar daar kennis af te geven, latende zedert dat werk daar ten proi van 't ongedierte, en van de witte Mieren; dat egter jammer is, dat den arbeid van zulk een wakker man, als de Heer *Leidekker* waarlyk geweeſt is, daar zoo vrugteloos moeſt blyven leggen.

Wat de Schryver verricht heeft om D. Leidekkers werk van nut te maken, en in 't licht te brengen.

Om dit voor te komen, heb ik alles, wat in myn vermogen was, gedaan, om dit nog eenigzins van nuttigheit te doen zyn, en in 't licht te brengen, verzoekende, dat beide die overzettingen in twee Colommen mogten gedrukt werden, op dat den arbeid van dien wakkeren en neerſtigen Heer niet vrugteloos mogt zyn; dog 't was even, of de Heeren Zeventhienen nog tot het eene, nog tot het andere, om de vorige redenen, genegenheit hadden. Altoos daar volgde niet het minſte op, en beide die werken (dat immers niet wel te verantwoorden is) bleven vrugteloos leggen.

Hoewel daar al mede niets op volgde.

Ik moet hier met een letterken nog tuſſchen by voegen, dat de Heer *Leidekker*, in 't jaar 1691. tot die overzetting verzogt zynde, als een middel, om zyn werk te ſpoediger voort te zetten, in 't jaar 1693. verzogt heeft eerſt van zyn halve dienſt, en daar na ook van zyn geheele Predik-beurt ontſlagen te zyn, behalven dat zyn Eerw. voor zyne moeite (en dat met reden) na 't voltoyen van zyn werk een deftige belooning (zoo my van zommigen gezegt wierd) beloofd is.

Nader bericht, dat D. Leidekker, gedurende zyne overzetting, Eerſt van zyn halve, en daar na van zyn heele dienſt ontſlagen, en dat hem een belooning beloofd,

Ik daarentegen hebbe noit een eenige Predik-beurt daarom verzuimd, en toen openbaar verklaard, dit werk tot dienſt van myne Gemeinte in Amboina, en andere Kerken, zich van die Taal bedienende, verveerdigd te hebben, zonder dat ik toen eenige belooning daar voor begeerde, verzoekende maar alleen, dat dit tot nut en dienſt van haar door laſt der Heeren Zeventhienen mogt gedrukt, en derwaards gezonden werden; al 't welke immers een doorſlaande en overtuigende reden was, om myn werk voor-al zoo niet te laten leggen, en zoo veel duizend Chriſtenen van een boek te berooven, daar zy zoo veel licht door konden hebben, te meer, daar de maker toen niets voor zyn moeite begeerde, en haar Ed. Agtbaarheden dit voor zoo weinig geld, ja zelf byna zonder koſten, konden doen drukken, vooral, wanneer 'er maar weinige van die boeken tegen een redelyke prys verkogt wierden, die 'er ieder geerne voor betalen, en waar op zoo veel over zou kunnen ſchieten, dat de geheele druk vry zou zyn.

Daar de Schryver noit van zyn dienſt ontlaſt is, en te dier tyd geen belooning ter wereld begeerd,

Dit nu mogt zyn, zoo 't wilde, alles wierd te vergeefs verzogt, daar quam nog van 't een, nog van 't ander, iets, en die van Batavia, of wel vooral D. *van der Vorm*, begonden nu te laat te zien, dat de Regeering, en de Kerken van Indiën, met hun ſchryven tegen myn werk, niets gewonnen, maar de zaak in dien ſtaat, waar in zy nog is, en de Heeren Zeventhienen in zoo grooten vreeze en onverſchillentheit, of liever in zulken onzekerheit, om 't eene of 't andere werk in 't byzonder te drukken, gebragt hadden, dat 'er van geen van beiden iets te hopen viel.

Daar op vond D. *van der Vorm*, wat van zyn grond komende, in 't jaar 1704. (zoo ik meine) goed, aan de Eerw. Claſſis van Hoorn uit zich zelven, dog niet uit naam van den Bataviſchen Kerkenraad, dat daarom by hen ook qualyk opgenomen wierd, te ſchryven, dat het niet quaad, en beſt wezen zou, beide die werken in twee Colommen (een voorſlag, al lang te voren door my gedaan) te drukken, 't welk, zoo het door den Kerkenraad van Batavia zoo begrepen, en, door hare bewerking, van haar Edelheden zoo na 't Vaderland geſchreven, en als het beſte middel by de Heeren Zeventhienen ernſtig verzogt was, beide die werken hadden al lang 't licht gezien.

Ondertuſſchen wierd ik door eenige Heeren van veel vermogen eerſt de pols getaſt, en daar na verder aangezogt, om weêr na Indiën te gaan, om, waar het mogelyk, daar dit groote werk te helpen bevorderen. En zy meinden, dat ik deze gunſtige tyd, en onverwagte verandering in de zaak, behoorde waar te nemen.

Ik had 'er in 't eerſt niet veel zin in, vreezende tegen de reize met zoo een zwaar huisgezin, en tegen de moejelykheden, die ik weder met de Kerken van Indiën krygen kon; dog nam dit eindelyk aan, en deed daar op verzoek aan de Heeren Zeventhienen, om in Amboina niet alleen, maar daar ook aan 't Kaſteel, daar ik te voren gelegen had, en dierhalven geenzins op eenige buiten-plaats aldaar, veel min in eenige andere Landvoogdy, geplaatſt te werden.

Haar

En alleen 't drukken van zyn werk van de Heeren Zeventhienen verzogt heeft.

Om welke reden men zyn nut werk zoo vrugteloos niet had behooren te laten blyven leggen.

Dog van beide die werken quam niets.

En D. van der Vorm zag nu te laat, wat nadeel hy D. Leidekkers werk, met al dat ſchryven tegen my, gedaan had.

Weshalven zyn Eerw., tot inkeer komende, in 't jaar 1704. aan de Claſſis van Hoorn voorſtelde, en beſt keurde, dat beide die werken in twee Colommen mogten gedrukt werden.

Waar op de Schryver nader aangezogt wierd, om weêr na Indiën te gaan.

En zich eindelyk bewegen liet, om dit op die voorwaarde te doen, van alleen in Amboina,

en daar aan 't Kaſteel gelegt te werden.

Haar Ed. Agtbaarheden geliefden gunſtig alles, dat ik verzogt, toe te ſtaan, en my zelfs myne vorige ſoldy van honderd en twintig Gulden ter maand, zonder dat ik daarom verzogt, toe te leggen.

Dat hem door de Heeren Zeventhienen toegeſtaan wierd.

Ook had de Chriſtelyke Synodus van Noord-Holland, den 5den Auguſty in 't jaar 1704. tot Alkmaar vergaderd, en de Eerw. Claſſis van Amſterdam den 13den January in 't jaar 1705, de goedheit, om aan de Broederen tot Batavia, en in Amboina, zeer gunſtig voor my te ſchryven, en te verzoeken, dat de vorige verwyderingen, over 't werk van den Maleitſchen Bybel voorgevallen, in 't vuur der liefde geworpen, en dat ik van haar Eerw. met die genegenheit en agting, die ik by hen had, mogt ontfangen werden.

Gunſtig voorſchryven der Synode van Noord-Holland, en der Claſſis van Amſterdam aan die van Batavia, en Amboina, voor den Schryver.

Ik nam daar op die zware reize aan, quam gelukkig op Batavia, en wierd zeer wel van die Broeders ontfangen, dog ondertuſſchen vlak tegen de ordre der Heeren Zeventhienen aan, na de Leger-togt door haar Edelheden gezonden.

Komſt en ontmoeting des zelfs tot Batavia, en zyn aanſpraak van die Kerkenraad over 't voortzetten van beide die overzettingen.

Terwyl ik daar was, had ik, voor myn vertrek, de Broederen weêr over myn Bybel, en over een middel, om ze beide voort te zetten, en in twee Colommen te laten drukken, aangeſproken.

Dat van haar Eerw. zeer koel, en ſmet een beriſping van D. van der Vorm, behandeld wierd.

Men behandelde dit vry koel, en men nam het qualyk, dat D. *van der Vorm* 'er dus aan de Claſſis van Hoorn, buiten hun weten, over geſchreven had.

Haar Eerw. verzoek, om des Schryvers Bybel te zien, waar af hy eenige deelen hen overgeeft.

Men verzogt ook mynen Bybel eens te mogen zien, om hem dan te konnen aanbeveelen, en voordragen, daar 't behoorde. Ik gaf 'er eenige deelen aan haar Eerw. van over, die zy een geruime tyd hielden, en my met dit antwoord, op myn verzoek, van 't voor te dragen, weder gaven: haar Eerw., te weten D. D. *van der Vorm*, *Coldedehorn*, &c. hadden myn werk doorloopen, en hadden 't Maleitſch in de Propheet *Daniel*, &c., en in eenige Capittelen van *Geneſis*, by my gebruikt, zoodanig gevonden, dat, zoo ik de moeite nemen wilde, om myn werk van voren af weder te overzien, en, zoo veel 't mogelyk was, daar na te ſchikken, dat zy het, na dit gezien te hebben, aanbeveelen, en voordragen zouden: dat alleen myn verzoek was, alzoo ik zeer wel wiſt, dat haar Eerw. my geen verdere hope, nog verzeekering van den voortgang, konden geven; hoewel haar Eerw. daar over met haar ſchryven na Amboina, en in 't Vaderland, nog al eenige beweging gemaakt hebben, even als of ik in Amboina meer, en hooger daar af, dan zy my beloofd hadden, had opgegeven.

Haar Eerw. oordeel, en beloſte van het te willen aanbeveelen, zoo ik het

In Amboina gekomen zynde, wierd ik mede van die Broederen met veel liefde ontfangen. Ik verzogt hen ten eerſten over myn Bybel 't zelve, dat ik op Batavia verzogt had, gelyk ik haar Eerw. ook kennis gaf, wat men my daar toegezegt had.

van voren af overzien, en na Daniel, &c. ſchikken wilde.

Op dezen grond ſtond my de Kerkenraad van Amboina, even als die van Batavia, mede toe, myn werk, na dat zy 't dan zouden gezien hebben, te zullen gunſtig voordragen.

Haar Eerw. verdere gezogte vitteryen daar over.

Zedert dien tyd dan begaf ik my, om myn ganſch werk van voren af weder na te zien, en op de voorzeide wyze na den eiſch der Bataviſche Heeren, die myn werk vier maanden beſchouwd en onder zich gehad hadden, niet alleen te verſchikken, maar ook geheel te verſchryven, en als op nieuw weêr in wat hooger Maleitſch over te zetten, zonder daar af verder te ſpreken, alzoo dit een werk was, daar de tyd van veel jaaren toe vereiſcht wierd.

Komſt des Schryvers in Amboina, en hoe hy daar ontfangen is.

Zyn verzoek hier, wegens zyn overzetting aan te beveelen, op de zelve grond van Batavia, hem toegeſtaan.

Ondertuſſchen heb ik nu en dan ook deze en gene werkjens in 't Maleitſch, en ook in 't Duitſch tot dienſt dezer Kerke, en der Broederen hier, en elders, verveerdigd.

Waar op de Schryver ondernam zyn werk van voren af aan te overzien, en weêr op nieuw over te zetten.

Ik bragt veele van de Pſalmen in 't Maleitſch, in proſa op de kant (gelyk in onze quartyn-Pſalm-boeken) zoodanig over, als het Pſalmboek van *Deutecom* is, zeer bequaam om gezongen te werden, ſchoon niet in rym zynde, voegende de Text-woorden op een ander blad met een Arabiſche letter, voor de liefhebbers van die Taal, 'er by. Ook zette ik de Catechiſmus, en Formulieren, in 't Maleitſch over, mitsgaders de Apocryphe boeken, en den inhoud van alle de Bybelſche byzondere boeken.

Andere werken, ondertuſſchen door den Schryver gemaakt.

Ik heb ook de Geſchiedeniſſen van Nabi *Joeſef*, en van Nabi *Moeſa* (dat is de Propheeten *Joſef* en *Moſes*) twee werken met een Arabiſche letter geſchreven, 't eerſte in 't Latyn, en 't ander in 't Nederduitſch, in myne ledige uuren overgezet.

Ook verzamelde ik een werkje van veel ſpreekwyzen uit Gods Woord, van de Ooſterlingen ontleend, en helderde die uit hunne gewoontens zeer fraai op.

Daar beneven heb ik in die tyd veel Maleitſche woorden met het Arabiſch en Hebreeuwſch vergeleken, en aangewezen, dat de zelve van 't Hebreeuwſch oorſpronkelyk zyn.

Ik heb ook de groote Schets van D. *D'Outrein*, 't Vraag-boekjen van *Borſtius*, en dat van D. *Melchior Burs* in 't Maleitſch overgezet

En eindelyk heb ik ook een groot Lexicon Malaicum in Folio, met 't Maleitſch in een Latynſche, en Arabiſche letter voor, en met het Duitſch agter; en ook weêr met het Duitſch voor, en met het Maleitſch in beide die letters 'er agter, gemaakt, dat een ſchoon werk is.

Alle deze werken hebbe ik nog onder my, in hope, dat die nog eens dienſt zullen doen, wanneer ik 't geluk zal hebben van onder de Bewindhebberen deze en gene Heeren te vinden, die my hier in, ten beſten van 't gemeen, en vooral van 't Inlandſch Chriſtendom, de behulpzame hand zullen gelieven te bieden.

De Claſſis van Amſterdam held ondertuſſchen tot 't werk van D. Leidekker over, en doet verzoek voor 't zelve by de Heeren Bewindhebbers.

Men zag ondertuſſchen, terwyl ik my geheel ſtil in Amboina hield, zonder iets verder van myn Bybel te reppen, dat de Eerw. Claſſis van Amſterdam, hoe zeer ook te voren mede voor myn werk geweeſt, nu tot dat van D. *Leidekker* wat meer begon over te hellen, en alleen voor zyn werk verzoek te doen, mogelyk om dat zy geen kans zagen, om de Heeren Bewindhebberen tot het drukken van myn werk te bewegen, en om dat haar Eerw. het nog beter keurden, het werk van D. *Leidekker*, dan geen van beiden, in 't licht te hebben.

Waar van haar Eerw. in 't jaar 1709. aan die van Ambon kennis gaven.

Op dezen grond ſchreven haar Eerw den 4den Juny in 't jaar 1709. een zeer beleefden brief aan ons in Amboina, waar by zy ons bekend maakten, dat zy het drukken van beide de overzettingen wel voor goed keurden, en ook reeds aan de Heeren Bewindhebberen voorgeſlagen hadden, dog dat die daar toe niet te brengen waren.

Met aanwyzing, dat ook de Heeren Zeventhienen daar toe genoegzaam overhelden.

Dierhalven oordeelden haar Eerw., dat de overzetting van D. *Leidekker* nog wel gemakkelykſt ter drukpers geraken zoude, en dat zulks al zoo veel als ingewilligd was, zoo de Heeren Majores maar geruſt konden zyn wegens de deugdelykheit des zelfs, en de genoegzame zorge van dat werk te overzien.

Waar op dan haar Eerw. verzogten, dat ik, om dit niet te ſtremmen, dog met myn verzoek verder wilde ſtilzitten, en ophouden.

Vermits zy nu ook gezien hadden, wat verzoek ik op Batavia, en in Amboina, by myn komſt aldaar, wegens mynen Bybel, gedaan had, zoo vreeſden zy, dat dit zomtyds het dus verre gebragt werk van haar Eerw. met den Bybel van D. *Leidekker* weder zou konnen veragteren; waarom zy my verzogten, en hoopten, dat ik, tot welvaren van de Kerk, myn werk liever zou willen laten vaaren (geruſt zynde het myne daar toe gedaan te hebben, en den loon van den Heer 'er voor verwagtende) dan, door op het drukken van 't zelve te veel te ſtaan, oorzaak te zyn, dat 'er in 't geheel geene overzetting in 't licht quam.

Waar op die Amboniſche Kerkenraad haar Eerw. in 't jaar 1710. antwoorde.

De Kerkenraad van Amboina antwoorde die Eerw. Claſſis den 24ſten September des jaars 1710 daar op, dat het overgezonden verzoek van D. *Valentyn* alleen gediend had, om haar Eerw. te toonen, wat hy op Batavia, en in Amboina, verzogt had, en dat dit in 't wezen der zaak overeen quam.

Dat ik geen nader verzoek, zedert myn laatſte, gedaan had, hoewel mede een goede Maleitſche overzetting zeer noodig oordeelde.

Vorder zeiden zy mynenthalven, tot haar Eerw. geruſtheit, en wegneming van alle vreeze voor 't vertragen van D. *Leidekkers* overzetting door te veel op de myne te ſtaan, dat ik, zedert myn laatſte verzoek alhier, geen nader voorſtel daar omtrent gedaan had, en dat ik met haar Eerw. mede van oordeel bleef, dat het noodig was eens een goede Maleitſche overzetting te hebben.

DeSchryver vind, by zyne te rugkomſt uit Indiën, dat die Claſſis nog even ſterk voor D. Leidekkers werk was.

Na dezen tyd nu uit Indiën in 't Vaderland in 't jaar 1714. gekomen zynde, bevond ik, dat die Eerw. Claſſis nog even zeer voor het werk van D. *Leidekker* was; ja veelen daar van waren al zoo verre gekomen, dat zy gelooſden, dat 'er maar een en dezelve Maleitſche Taal, of dat 'er geen hoog nog laag Maleitſch, (diens tegendeel reeds klaar genoeg bewezen is) en dat 'er dierhalven geen reden meer was, om voor myn werk, maar dat men alleen voor 't werk van D. *Leidekker* behoorde te ſpreken.

Van 't welke zommige ook oordeelden, dat 'er geen hoog nog laag Maleits, en dat 'er maareene Taal was.

Dit ſleurde zoo wat henen; dog ondertuſſchen quam 'er al zoo weinig van 't werk van D. *Leidekker*, als van het myne.

Hoewel het werk van D. Leidekker ondertuſſchen al zoo weinig, als 't myne, voortging.

Eenige jaaren na myn aanwezen alhier kreeg ik egter een briefje van een Predikant van Amſterdam, waar by ik verzogt wierd eenige Kapittelen uit myne overzetting met een interlineare Latynſche overzetting onder ieder woord aan zyn Eerw. over te zenden, alzoo de Heeren Bewindhebberen nu eenige hope voor den druk van een Bybel begonden te geven, en genegen waren deze afſchriften na Indiën te zenden, om ze daar te laten zien, en die zelve Kapittelen ook van daar uit den Bybel van D. *Leidekker* herwaards te eiſſchen, om die dan hier van de Eerw. Claſſis tegen malkanderen te laten nazien.

Eenige jaaren 'er na wierd de Schryver door een Predikant van Amſterdam om eenige afſchriften van zyn werk verzogt, met

Ik zond ten eerſten die afſchriften, en ging 't jaar daar na, na dat ook die afſchriften uit Indiën gekomen waren, na Amſterdam, om met de Heeren Deputati ad Res Indicas zelfs over die zaak te ſpreken.

Ik hoorde toen, tot myne groote verwondering, dat die van Batavia by hun laatſte ſchryvens al zoo verre gekomen waren, dat de Bybel van D. *Leidekker* met geen Arabiſche letter moeſt gedrukt werden, alzoo de Gemeinte die niet leezen kon. Ook was men daar van oor-

hope voor 't drukken van een Bybel.

oordeel, dat 't Maleitſch in myne afſchriften niet eenparig, ook te veel na 't Nederduitſch geſchikt, en daarom niet goed was.

Men had ook beide deze afſchriften, die van myne, en die van D. *Leidekkers*, overzetting, tegen malkanderen vergeleken, en in veel plaatzen de myne (zoo my van zeker Predikant aldaar bericht is) beter, dan die van D. *Leidekker*, gekeurd.

Die dezelve overzend, en die 't jaar 'er aan te Amſterdam, hoorde,

De voornaamſte reden van myne reize was egter om aan de Heeren Deputati, of een van haar Eerw., dien ik maar eerſt ontmoeten zou, te vertoonen zekeren brief van D. *van der Vorm*, waar by zyn Eerw., ziende, dat 'er van geen van beide de overzettingen iets quam, en ook geen kans ziende, om dat in Indiën verder te brengen, hoopte, dat die dienen mogt, om egter daar door een van beide die Bybels gedrukt te krygen. Om welke, en andere redenen ik dien brief ook voorgedragen heb. Luidende aldus:

Dat die van Batavia nu zelf de Arabiſche letter in haren Bybel, als onleesbaar afkeurden.

Aan den Eerwaarden Heer
François Valentyn.

Myn Heer, zeer waarde Medebroeder.

En dat ze myn werk te veel na 't Nederduitſch geſchikt vonden, en 't daarom verwierpen.

Deze ingeſlotene, my door u Eerw. *gewezene* Diſcipel, Amos Pietersz. Thenoe, *nu* School- *en* Leer-meeſter *op 't eiland* Timor, *toegezonden zynde, om dezelve aan u* Eerw. *verder te laten afgaan, zal u* Eerw. *buiten twyffel doen zien, hoe hy 't daar heeft, en wat daar voor hem al te doen valt. Wy hebben in dit jaar door de* Hooge Regeering *albier gekregen, een zeker* Extract *uit de* Miſſive *van de* Edele Groot Agtbare Heeren Bewindhebberen *ter* Kamer *van* Zeventhienen, *aanwyzende, dat ook door u* Eerw. *aan dezelve een opſtel, rakende de* Maleitſche Verſie, *ingebragt was, en vervattende eenige* vraag-poincten, *nopende de* Maleitſche Verſie *des* Bybels, *door den* Eerw. D. Melchior Leidekker *gemaakt, om die te beantwoorden, en daar uit voorts ook te geven een* Literale Translatie *van den* 1ſten Pſalm, *het* 53ſte Kapittel *van* Jeſaias, *het* 1ſte Kapittel *van 't* Euangelium Johannis, *en het* 3de Kapittel *van den* Sendbrief Pauli aan de Romeinen, *volgens de trant der* Interlineare Verſie *van* Arias Montanus, *'t welk alles wy nagekomen, en aan de* Hooge Regeering *albier overhandigd hebben, zulx als u* Eerw. *wel zal konnen vernemen.*

Waar in zyn Eerw. geheel anders van den Schryver en zyn werk, dan in de vorige tyden ſpreekt.

Zoo 't na de zin der meeſten albier gaat, zal van 't drukken des Maleitſchen Bybels *niets komen, of men moeſt in 't* Vaderland *daar aan de ſterke hand leggen, want, als u* Eerw. *wel weet, men wil hier de* Portugeeſche Taal *de overband doen houden, en 't* Maleitſch *was 't mogelyk, de ſchop geven; dog zoo niettegenſtaande dit, het egter anders uit quam te vallen, 't geen wel kan wezen, als men 't in 't* Vaderland *maar wel meent, en beſluit genomen heeft, van den* Bybel *in 't* Maleitſch *te laten drukken, zoo meen ik, dat men alle eenzydigheit onder 't* Maleitſche Broederſchap *vooraf behoorde te vergeten, en alle middelen dan in 't werk te ſtellen, om dat heilzaam oogmerk eenelyk te bereiken, zonder te zeggen, wiens* Verſie *beter is, maar uit alle,* die 'er zyn, *een te maken, en* NB. *die zoo na, als 't mogelyk is, over een te brengen met onze* Nederlandſche overzetting, *in de* Synode *van* Dordregt *goedgekeurd, waar op ook den druk van dien* Bybel *door* Authoriteit *van de* Heeren Staaten Generaal *voor alle de* Schoolen *en* Kerken *der* Gereformeerden *van ons* Nederland *ook voortgegaan, en altyd te blyven vaſt geſteld is; en in zoodanig geval meen ik, dat ter dezer zake u* Eerw. *dienſt loffelyk, en* werk *nevens de andere* Broeders *noodig moet gehouden werden, wanneer het zeer goed zoude wezen, dat die* Heeren *u* Eerw. *ten dien inzigte herwaards beſloten te zenden, om als dan dat* Godsdienſtig werk *met vollen yver, nevens andere* Maleitſch-kundigen *tot eere van* Gods naam, *en ter gewenſter vrugt dezer* Indiſche Kerken *zonder hinder uit te voeren.*

En waar in zyn Eerw. het ſchikken van zoo een Bybel uit alle de overzettingen na onze Duitſche overzetting, tegen 't ſchryven der Bataviſche Kerk nog in dit jaar, zeer goed keurd.

Hier mede u Eerw. Gode *en den* Woorde *zyner genade bevelende, ben ik*

Myn Heer, zeer waarde Medebroeder,

U Eerw. geheel verplichten

Dienaar,

PETRUS van der VORM.

Batavia den 10. *November* 1718.

Des Schryvers aanmerking over die brief, en over D. van der Vorm.

Gelyk die brief my, als ik dien tegen 't vorige geſchrevene door dien zelven Heer wegens my vergeleek, zeer wonderlyk voorquam, alzoo vergaf ik zyn Eerw. in myn herte alles, dat hy te voren tot nadeel van my, en myn werk, geſchreven had, pryzende zynen inkeer ten goede, zyne beſcheidene getuigenis over my, en myn werk, en zyne verkiezing van dit middel tot het in 't licht brengen van 't zelve.

En hoe wonderlyk deze brief een-

Maar was dit my wonderlyk voorgekomen, het quam dien Heer Deputatus ad Res Indicas niet min wonderlyk voor,

der Heeren Deputati ad Res Indicas tot Amſterdam voorquam.

voor, alzoo die zeer wel wiſt, wat 'er te voren over my geſchreven was.

Die zelf niet voor my was, maar een affchrift van die brief verzogt.

Zyn Eerw. had eerſt gezegt zich, om voor my te ſpreken, niet te konnen inlaten, dog oordeelde deze brief van veel gewigt, en verzogt my een affchrift daar van, dat ik zyn Eerw gaf, verzoekende, dat zyn Eerw. dit tot bereiking van het oogwit, in die brief bedoeld, en om metter tyd de Bybel eens in de Maleitſche Taal gedrukt te mogen zien, geliefde te gebruiken, gelyk zyn Eerw. my beloofde te doen. Ook heeft zyn Eerw. my naderhand bericht, dat het zien van dien brief het geheele Claſſis in een geheele andere gedagte ten voordeele van myn werk gebragt heeft.

Die den Schryver zyn Eerw. overgaf, en die 't Claſſis in een geheel andere gedagte voor zyn werk bragt.

Ik bezorgde ook, dat deze brief aan een der voornaamſte Heeren Bewindhebberen tot Amſterdam vertoond wierd, ten einde ik ook aan die kant bewerken mogt, dat 'er eene overzetting des Bybels mogt gedrukt werden.

Gelyk de Schryver die ook aan een Heer Bewindhebber daar toonen dede, dog zonder vrugt.

Die Heer liet aan den Heer Predikant, die ze zyn Ed. had laten leezen, weten, dat hy dien brief gezien had, zonder daar iets verder op te antwoorden, en ook zonder eenige vrugt, alzoo die Heer onverzettelyk voor D. *Leidekkers* werk, en tegen my, was.

De Schryver toond ook, dat hy gezogt heeft, en nog zoekt, zyn werk door de rechte deur in Indiën in te voeren.

Indien ik gezogt had, volgens de raad van de Heer Profeſſor *Reland* (zalr.) myne overzetting maar in 't licht te hebben, zoo had ik de zelve in Engeland, daar zyn Ed. my middel toe aan de hand gaf, konnen laten drukken. Zyn Ed., en veel andere Heeren, hebben my dat meer, als eens, aangeraden; dog ik heb dat tot nog toe zeer zedig van de hand gewezen, betuigende, dat ik daar by niet zoo zeer myn eigen eere, als wel het nut, en de ſtichting van de Chriſtenen in Amboina, en elders, beoogde, en dat dit middel meer tot nadeel, dan tot voordeel, zou konnen dienen, alzoo de Heeren Zeventhienen het mogelyk zeer qualyk zouden konnen nemen, dat ik tot vreemden ging, en verder goed vinden te verbieden, dit boek in de landen, daar ik het voor gemaakt had, in te voeren. Dierhalven zeide ik liever, na nu vyfentwintig of zesentwintig jaaren gewagt te hebben, nog eenigen tyd te willen wagten, in hope, dat God de Heere in de herten van haar Ed. Agtbaarheden een andere neiging door zyn Geeſt zal gelieven te bewerken.

In allen deelen mydende, om de Heeren Zeventhienen geen misnoegen te geven.

Ik heb naderhand aan dien zelven Heer Bewindhebber doen verzoeken, dat zyn Ed. het daar maar geliefde toe te brengen, dat de Heeren Zeventhienen een getal van vier of vyf honderd Exemplaaren van myn Bybel tegen Boekverkoopers prys geliefden over te nemen, en verder toe te ſtaan, dat men het overige getal van den druk vry met hunne ſchepen na Indiën voeren mogt; en dat ik dat werk dan op myn koſten zou laten drukken; dog het dacht dien Heer niet der pyne weerdig, my daar op eenig antwoord te geven.

Nader redelyk verzoek aan een Heer Bewindhebber

Ondertuſſchen was ik met het weêr overzien, of op nieuw overzetten van myn geheel werk, zoo verre geraakt, dat ik het van voren af aan nog eens (na de trant en ſpelling van 't hooge Maleitſch, zoo veel als het eenigzins lyden kon, en om my in allen deelen na de zinlykheit van de Bataviſche Broederen te ſchikken, en dus 't gemeene goed oogwit te bereiken) overgezet, en nu al een geruime tyd voleindigt had; waar van ik ook kennis aan de Heer *van der Vorm* gegeven heb; dog om dat nu na Indiën te zenden, om het daar te laten overzien (gelyk ik anders geerne doen zou, zoo ik 'er was,) zal my niemand licht konnen raden.

door den Schryver, tot voortzetting van zyn werk op eigen koſten, dog te vergeefs gedaan.

De Schryver voleindigd zyne tweede overzetting des Bybels in een Maleitſch dat wat hooger was.

Daar ziet men nu, wat moeite ik, uit enkele liefde voor 't Ambonſche en 't verder Indiſch Chriſtendom, heb op my genomen, zynde tot nog toe zoo ongelukkig, om, wat middelen ik hier ook hebbe in 't werk geſteld, en hoe zeer en de Ed. Heeren Bewindhebberen, en de Eerw. Claſſis van Amſterdam, vooral door dien laatſten brief van D. *van der Vorm*, van de nuttigheit van myn werk overtuigd zyn, geen vrugt ter wereld van al mynen arbeid te zien, vermits men zich niet verweerdigd, om my daar over maar eens te hooren ſpreken; hoewel ik die Heeren met weinige woorden zeer veel zou konnen zeggen, dat tot hun naricht zou konnen dienen.

Waar van hy ook bericht aan D. van der Vorm gaf, zonder dat hy egter goedvinden kon, dat na Indiën over te zenden.

Wat hier verder af werden zal, weet die goede en groote God, die alles ter eere van zynen naam, en ten beſte van zyn Kerk, op zyn tyd ſchikt.

Beklag des Schryvers over zynen vrugteloozen arbeid in allen dezen, niet tegenſtaande men nu van de nuttigheit van zyn werk ten vollen overtuigd is.

Dog ik bidde de Heeren Bewindhebberen, in de vreeze van Gods naam, en buiten eenige zydigheit, maar eens te overwegen, of het niet een bewys van een groote neerſtigheit, en zugt voor myne Gemeinte in my is, dat ik, zonder hope van eenige belooning, en zonder eenig verzuim van myn dienſt, den Bybel tweemaal overgezet heb. Indien ik 't geluk had, om dien wakkeren Veldheer, en Directeur Generaal, den Heer *Ryklof van Goens*, of tot mynen Gouverneur, of tot een oordeelaar over myne zaak te hebben (die in zyn Rapport aan haar Edelheden in 't jaar 1675. zoo zeer over de nalatigheit der Predikanten in de Taalen der Inlanderen, ſchoon de grootſte reden van hun zending, klaagt) zekerlyk zou die Heer

Zyn nederige bede tot de Heeren Bewindhebberen,

meer

meer agting voor myn perzoon, en werk, dan nu geſchied, getoond, en my zeer ſterk tot meer neerſtigheit aangezet hebben.

Om dog 't oog op zyne neerſtigheit eens te ſlaan, en te overwegen,

Wel is waar, dat haar Ed. Agtbaarheden, door 't ſchryven van die van Batavia, en Amboina, in een groote onzekerheit, wat werk te verkiezen, gebragt, en tot een groote drift tegen myn perzoon en werk, door 't vuilaardig ſchryven van dezen en genen, vervoerd, of misleid zyn; maar vermits ik nu een voornaam lid van haar Ed. tot Amſterdam, en ook de Eerw. Claſſis aldaar, by de voornoemde brief klaar hebbe doen blyken, dat haar Ed. Agtbaarheden, en ook haar Eerw. (door de verkeerde berichten der Regeering voor D. *Leidekkers* werk, en door de verkeerde drift der Indiſche Broederen tegen my, en myn werk) misleid zyn, en dat, volgens ſchryvens van de voornaamſte der Heeren, die te voren zoo tegen my waren, nu myn werk, en perzoon, zeer nut, en noodig geoordeeld werd, om van myn Bybel, en die van D. *Leidekker*, een goede Bybel in 't Maleitſch te doen drukken, zoo geve ik haar Ed. Agtbaarheden eens wederom met veel nedrigheit in bedenken, of myn werk, en of ik, verdiend hebben, zoodanig behandeld te werden, dat men my nu, daar ik alles tot genoegen van de Kerken van Indiën, tot geruſtſtelling van haar Ed. Agtbaarheden, en van de Chriſtelyke Synoden, en Eerw. Claſſen alhier, gedaan hebbe, wat my mogelyk was, met myn werk zitten laat, zonder het myne, en zonder dat van de Heer *Leidekker*, of wel een werk, uit die beiden genomen, te laten drukken.

Of hy verdiend heeft zoodanig als men nu doet, behandeld te werden.

Ik bidde haar Ed. Agtbaarheden, als Voeſterheeren van de Indiſche Kerken, dog eens te overwegen, of dat wel is, dat die Kerken, die men nu nog helpen kan, en daar na (als men eens willen zal) mogelyk niet zal konnen helpen, van de vrugt van zoo een nut en noodig werk beroofd blyven; te meer, dewyl 'er nu nog zoo weinig in 't leven zyn, die zoo een werk zouden konnen overzien; behalven dat ook de bequaamſte van allen, die ik in Indiën kenne, te weten, D *van der Vorm*, my zelf in dit jaar 1721. nog geſchreven heeft, dat hy zich door zyne zwakheit, en klimmende jaaren, niet in ſtaat vind, om zoo zwaren werk van dat overzien des Bybels te ondernemen, genegen zynde dit aan jonger mannen over te laten, die 'er mede zeer dun gezaaid zyn, behalven dat ook ieder een, die al Maleitſch kend, juiſt dat in geen Arabiſche letter lezen kan, hoedanig een ik 'er nu, buiten D. *van der Vorm*, geen een, dan D. *Brands*, weete, die zich daar in oeffend, en een neerſtig man is; dog of die Heer in 't hoog Maleitſch wel zoo verre is, dat hy den Bybel van D. *Leidekker* grondig zou leezen en verſtaan, daar aan twyffel ik zeer, alzoo daar veel toe vereiſcht word. Altoos toen ik uit Indiën vertrok, was zyn Eerw. nog niet in dien ſtaat; en hoewel ik vaſt ſtel, dat zyn Eerw. in zoo veel jaaren volſlagen bequaam tot de reviſie van zulk een werk geworden zal zyn, zoo geve ik dan nog in bedenken, of dat maar een mans werk is; buiten zyn Eerw. weete ik niemand tot zulken reviſie bequaam, alzoo ik de andere Heeren Reviſores niet kenne, en van hare bequaamheit niet oordeelen kan.

En of dit al wel is, dat men de Indiſche Kerk van zoo een nut werk, nu men die nog helpen kan, beroofd laat blyven.

Ik zie nu geen reden, die haar Ed. Agtbaarheden nog eenige bekommernis, van dit werk te bevorderen, overlaat, ten ware, dat haar Ed. Agtbaarheden begeerden, dat het haar Edelheden uit Indien ook zoo aan haar Ed. Agtbaarheden voordroegen. Ik beken wel, dat dit tot haar Ed. Agtbaarheden geruſtheit nog beter was; maar zy gelieven eens te overwegen, ſchoon dat eenigermaten tegen my is, of mynen arbeid daar egter niet legt, of de Kerken van Indiën ondertuſſchen na myn werk niet verlangen, of zy dat al over lang niet behoorden gehad te hebben, en of het nu wel te verantwoorden is, dat langer uit te ſtellen, daar men van myn Taal-kunde, en van de nuttigheit van myn werk, door myn grootſte tegenpartyder zelfs zoo kragtig, en met zyn eigen hand, verzekerd is.

Met verzoek dat haar Ed. Agtbaarheden dog zulken nutte zaak niet langer gelieven uit te ſtellen.

Ik bidde haar Ed. Agtbaarheden dierhalven, als Heeren, die zoo gunſtig zoo veel onkoſten, ten nutte van de Kerke Gods in Indiën, en van Amboina in 't byzonder, doen, dat haar Ed. Agtbaarheden, zoo zy eenige liefde voor een man van neerſtigheit, en voor zulken laſtigen arbeid, als ik tweemaal gedaan hebbe, zoo zy eenige zugt voor zoo veel duizenden van Chriſtenen, die daar door meer, dan door veel andere middelen, konnen geſtigt werden, en voor een ſpoedige, en wel-gegronde aanwaſch van die Kerken, hebben, dog zoo goed gelieven te zyn, van een zaak van zoo veel aangelegenheit, en die nu alleen van haar Ed. Agtbaarheden afhangt, dog niet langer uit te ſtellen, maar gunſtelyk die geringe onkoſten, die 'er tot het drukken van zulk een werk vereiſcht werden, te doen, voor welke gunſt ik, en die Kerken, haar Ed. Agtbaarheden ten allen tyden danken, en God bidden zullen, dat hy dit haar Ed. Agtbaarheden rykelyk gelieve te vergelden.

En dat om verſcheide redenen van gewigt, by de Schryver aangehaald.

Voor 't laatſte moet ik 'er, tot volkomen geruſtheit van haar Ed. Agtbaarheden, en ten bewyze dat de lage Taal van de meeſte vrugt is, nog byvoegen 't gene my zeker voornaam vriend van Batavia in opzicht van de Maleitſche Kerk aldaar den 26ſten Maart des jaars 1721. ſchryft: *Het is met de Maleitſche Kerk hier mager geſteld, zynde de Gemeente wel talryk op den tyd des heilige Avondmaals; dog in den tuſſchen-tyd werd men een groote yverloosheit gewaar. Geloove dat het* N B *beter zoude gaan, wanneer men voor den Inlander in een Taal predikte; dog dewyl dat nu* N B *in twee byzondere Taalen* (neemt dit in opmerking, Heeren, die ſtaande houd dat 'er maar eene Maleitſche Taal is) *geſchied, zoo werd daar door een diverſie gemaakt, die de Gemeente verwerd, en 't volk als doet ſtilſtaan, niet wetende wat zy verkiezen zullen.*

Dit hale ik aan, om te toonen, dat, zoo 'er maar laag Maleitſch (dat zy verſtaan) gepredikt, en ook zulk een Bybel voor hen gedrukt wierd, men buiten alle tegenſpraak de meeſte vrugt doen zou. Ik zwyge, om reden, des Schryvers naam, hoewel die, zoo ik hem noemde, een groot gewigt hier aan geven zoude.

Dus meine ik nu alles, wat in myn vermogen is, tot geruſtſtelling van U Ed. Agtbaarheden, en tot overtuiging van de zelve wegens myn goede zaak, gedaan te hebben, latende het verdere nu Gode, en de Ed. Agtbare Heeren Zeventhienen bevolen, verzekerd zynde, dat my de ganſche onpartydige wereld regtveerdigen, en nevens my van oordeel wezen zal, dat, zoo nu myn werk niet gedrukt werd, dit in 't toekomende de geeſt en luſt van alle neerſtige mannen in Indiën geheel en al uitbluſſchen zal, om eenig werk van dien aard weêr te ondernemen, alzoo weinig lieden hunnen arbeid zoo goed koop, als ik toen aangeboden heb, zouden willen geven.

Waar benevens de Schryver ook toond, hoe hem van zekere Heeren wel groote beloften gedaan zyn, om zyn werk voort te zetten.

Ik had in 't voorleden jaar gelegenheit, om daar over met een der eerſte Heeren van ons land, een groot liefhebber van geleerde lieden, en met nog een ander voornaam Heer te ſpreken, die alle de zaaken voor en tegen gehoord, en wel gewikt hebbende, niet konden begrypen, hoe men my, na 't bewys van zoo veel neerſtigheit, in 't verveerdigen van een werk van zoo veel arbeid en nuttigheit, zonder eenige verwagting van belooning, zoo onbehoorlyk kon handelen, en die volſlagen uitzeiden, dat de Overheden van ons land zich zoodanigen zaak behoorden aan te trekken, en aan zulk een man op een beſcheidene wyze de behulpzame hand te bieden, om hem, en de Kerken van Indiën, dat gewenſcht oogwit te doen bereiken. Ook zeiden deze Heeren my hare hulpe by de Hooger Machten, en by de Heeren Bewindhebberen, toe, belovende my ook verder andere Heeren van de eerſte rang daar toe te zullen bewegen, om daar over met de Heeren Bewindhebberen op die wyze te ſpreken, dat ik hope zou mogen ſchepppen van door hun toedoen die zaak eens tot een gewenſcht einde te zien brengen; dog deze twee Heeren my (de eene door de dood, en de andere door een ſchielyk ander tuſſchen-val) tegen alle gedagten ontrukt zynde, zoo moet ik al weêr tot een beter tyd en gelegenheit geduld hebben.

Dog hoe dat al weêr verydeld is.

Na dat ik nu over beide deze overzettingen des Bybels van D. *Leidekker* (zalr.) en van my 't noodige, mynes oordeels, opgeſteld had, zoo is my in 't laatſt van 't jaar 1723, by ſchryvens van myne goede vrienden uit Indiën, gebleken, dat de Heeren Zeventhienen alhier goedgevonden hadden aan haar Edelheden op Batavia te ordonneeren, om de overzetting van D. *Leidekker* ten eerſten te doen nazien, en die dan aldaar, niet in een Arabiſche, maar in een Hollandſche of Nederduitſche letter, te drukken, om 't welk ten eerſten te bevorderen haar Edelheden den 29ſten December des jaars 1722. een nader beſluit daar over genomen, en ook reeds de Heeren *van der Vorm* en *Brands*, Maleitſche Predikanten tot Batavia, en de Heeren *Ninaber* uit Amboina, en *Werntley* van Macaſſar, tot Reviſores aangeſteld, en ook al laſt gegeven hadden, zoo na Amboina, als na Macaſſar, om deze Heeren ten dien einde herwaards te zenden.

Beſluit der Heeren Zeventhienen, en van haar Edelheden, in 't jaar 1722, om D. Leidekkers Bybel te laten drukken.

Van wat uitſlag nu dit werk, en dien druk des Bybels verder wezen zal, moet ons de tyd leeren, en hoe ſlegte gedagten ik ook daar van wel op een zeer vaſten grond zou mogen hebben, zoo wenſche ik nogtans uit grond van myn herte, dat de Heere dit werk tot verder opbouwing van zyn ſwakke Gemeinte in 't Ooſten gelieve te zegenen.

Deze vaſte grond nu (waar op ik vreeze dat de Heeren Zeventhienen te laat zullen zien, dat alle hunne onkoſten te vergeefſch zullen zyn) beſtaat hier in, om dat deze Indiaanen niet anders dan de lage Maleitſche Taal verſtaan, en om dat de zelve, zedert al dat woelen voor 't hoog Maleitſch al van 't jaar 1694, en eer, tot nu toe (zynde een tyd van dertig jaaren) nog niets ter wereld in 't aanleeren der zelve, hoe zeer men den Inlander daar toe ook door allerlei mid-

Nader aanmerking des Schryvers hier over.

middelen gedrongen heeft, gevorderd, en niet in ſtaat zyn om maar eene periode te konnen verſtaan. Heeft dat in dertig jaaren zoo ſlechten voortgang gehad, wat is 'er dan nu dog verder van te wachten, dan dat zulken Bybel, en zulke koſten, te vergeefs zullen zyn. Behalven dat het immers met geen reden ter wereld goed te maken is, dat men de inlandſche Maleytſche Chriſtenen maar zulk een Bybel in een Taal, die zy in 't geheel niets ter wereld verſtaan, als met geweld in de hand duwd, in de welke zy noit, zoo ras zy maar een vers of twee gezien hebben, meer zullen lezen, alzoo zy nog weynig luſt genoeg hebben, om zich in 't Maleyts, dat zy verſtaan, te weten, 't lage, te oeffenen. Behalven dat dit voorleggen van zulken onverſtaanbaren Bybel aan die teedere Chriſtenen een daad is, die om veel redenen, die ik al willens overſtappe, voor al in ons, die van den hervormden Godsdienſt zyn, geen plaats behoorde te hebben, om dat wy daar door de vyanden van onzen Godsdienſt als een ſwaard tegen ons zelven in de hand geven, waar op my dunkt dat wel wat verder van alle die gene, die daar toe betrekking hebben, had behooren gelet te zyn, eer deze zaak zoo verre was gekomen. Echter wenſche en hope het beſt van dit alles, en dat Godt het gelieve te zegenen, dewyl het beter is, dat dit, dan dat 'er geen van beyde de overzettingen gedrukt worden, behalven dat dit voor de nazaaten van de Heer *Leydekker* heuchelyk is, zynen zwaren arbeyd nog eens in 't licht te zien. Dit nu was, 't geen ik over de twee overzettingen van den Bybel in 't Maleyts, als mede wel byzonder tot de ſtoffe van den Godsdienſt behoorende, te zeggen had.

Welke de eenige middelen tot herſtelling der vervallene Kerk van Amboina zyn.

Dus verre nu hebben wy omſtandig den ſtaat van de Kerke van Amboina van den beginne af tot nu toe, zoo kort als 't ons mogelyk was, getoond, en te gelyk aangewezen, waarom zy tot nog toe zoo ſlecht geſtelt, en wat het eenig middel is, om haar te helpen, beſtaande voornamentlyk in deze drie zaaken.

Voor eerſt, dat men hen den Bybel in de lage Maleytſcht Taal, die zy alleen verſtaan, moet geven: want zoo men hen een overzetting in 't hoog Maleyts geeft, dat zy niet verſtaan, en daar zy geen moeite om zullen doen om die te leeren verſtaan (dat hen ook niet te vergen is) zoo zal men bevinden, dat alle moeite en koſten tot voortzetting van zulk een werk aangewend, te vergeefs zyn, alzoo 't quaad genoeg is, om den inlander zelfs iet in dat Maleyts, dat hy verſtaat, in te prenten, en hem dat te leeren.

Ten tweeden, dat men op ider Eyland een Predikant; dog op Ceram, alzoo dat groot is, en op Amboina, ider 'er twee lecht, zoo dat 'er ten minſten twaalf zouden dienen te zyn, daar men 'er nu meeſt maar vier, en als 't getal al vol is, maar zes voor zoo grooten oegſt heeft.

Ten derden, dat 'er by die van de Regeering, en van den Kerkenraad, als men de boeten dog afgeſchaft wil laten, een ander dienſtig en kragtig middel beraamd werde, om den tragen Amboinees ten minſten tot het gehoor van Gods woord, en van de Catechizatien te doen komen, zonder 't welk de ganſche dienſt der Predikanten, en die der Meeſters op de buyten plaatzen, vruchteloos is, en dan meyne ik, dat men in korte jaaren een groote verandering zien, en altoos nader reden hebben zou, om te gelooven, dat het aan den yver der Predikanten niet ontbrak, dat nu by veelen zonder eenigen grond vaſtgeſteld werd, en gelyk haar Edelheden al voor veele jaaren zedert 't jaar 1709. haar Eerw: te laſt leyden, zeggende, geen ander middel tot herſtelling, en om den Inlander in de Kerk te doen komen, te weten, dan 't geen de Heer de *Haas*, en zyn Raad, voorgeſteld had, een Heer, die ik bevorens getoond heb, de eenige oorzaak te zyn, dat zy 'er niet komen, door dien de boetens plotſelyk afgeſchaft zyn. Nu konnen immers de Predikanten niet anders doen, dan prediken, en den Inlander zelf aan hunne huyzen (gelyk zeer dikwils geſchied is) te vermanen, en zy komen 'er egter niet. De Regeering heeft hen (gelyk ik onder 't jaar 1709. toonde) ook ernſtig vermaand, en hier op komen zy 'er ook niet. Konnen dit de Predikanten nu helpen, daar de Inlanders na de Regeering alzoo weynig, als na hen, luyſteren? Geheel niet; maar men moeſt zamen een ander middel beramen; dog daar over zyn wy noit eens geſproken, en men bemoeid zich in dezen opzicht zeer weynig met den Godsdienſt. Quamen de Landvoogden, en andere der voornaamſte bedienden, volgens de uytdrukkelyke laſt harer Edelheden, wat dikwils zelf in de Maleytſche Kerk, dat zou zeer veel helpen, om 'er den Inlander, al was 't maar uyt ſchaamte, mede na toe te trekken, dog die komen noit daar; en zy zouden het zeer qualyk opnemen, zoo de Predikanten hen daar over aanſpraken.

Wil men nu, als een middel om hen te meer tot het ter Kerk gaan te lokken, hen een Bybel in de hooge Maleitſche Taal opdringen, dat zal het regt middel, mynes oordeels, zyn, om het vat

den bodem in te ſlaan; een zaak, die derhalven zeer zwaar, en voor God en de menſchen onverantwoordelyk is.

Om nu buyten 't reeds aangehaalde nog nader kennis van die zaaken dezer Kerk te krygen, dient men te weten, wat eygentlyk den dienſt van een Predikant, hoe groot het getal der Predikanten, der Schoolmeeſters en der Kerken, mitsgaders hoe groot 't getal der Chriſtenen en der Ledemaaten hier is.

De Schryver wyſt aan, wat hier de dienſt der Predikanten is.

De dienſt van een Predikant, die nog niet als Nederduytſch verſtaat, beſtaat alleen in des Sondags eens Nederduytſch te Prediken, en eens in de week te Catechizeeren; dog zoo 'er twee zyn, zoo werd 'er tweemaal, voormiddags een vrye Text, en des namiddags over den Catechiſmus gepredikt; dog zeven weken voor Paaſſchen werden 'er veerthien vaſte Texten over het Lyden van Chriſtus verhandeld.

Een Maleyts Predikant predikt mede Sondags, eens; dog, zoo 'er twee zyn, ider eens. Ook werden 'er in de week in de Maleytſche Kerk Donderdags, Zaturdags, en Sondags, drie avond gebeden door den Oppermeeſter aan 't Kaſteel gedaan, alwaar dan de meeſte bejaarden, en jonge lieden (als zy 'er maar tegenwoordig zyn) ook wel ondervraagd, en in de gronden van den Godsdienſt geoeffend werden, daar dan een Predikant veeltyds gewoon is by te zyn, en hen mede over Godsgeleerde ſtoffen te ondervragen; dog de meeſte tyd ontbreken 'er perzoonen, die men ondervragen kan.

Buyten dien queekt zulk een Predikant verſcheyde Inlandſche Leerlingen, zoonen der Koningen en verdere Grooten, in zyn huys aan, die hy zonder iets, dan hun dienſt, daar voor te genieten, koſt en kleederen geeft, en welke hy in de gronden van den Godsdienſt dagelyks, of wel op zekere vaſtgeſtelde tyden, onderwyſt, om van dezelve met 'er tyd Schoolmeeſters (die dan zoo veel als Krankbezoekers zyn) te maken.

Zware laſten hier van een Maleytſch Predikant.

De voornaamſte en zwaarſte poſt van een Maleytſch Predikant wàs hier van ouds, en noch, by voorval als 'er een Predikant in een der Naburige Landvoogdyen, 't zy in Ternate, 't zy in Banda ſtierf, dat hy dan daar na toe moeſt; ten anderen, dat hy, daar gekomen zynde, dan de moejelykſte togten ter wereld, in Ternate nog wel zeventig mylen verre, tot aan 't Eyland Mangindanao, en op Celebes, door vreeſelyke moeraſſen en eiſſelyke boſſchen, en in Banda na de Suyd-ooſter en Suyd-Weſter Eylanden, met veel gevaar van zyn leven, onlydelyke ongemakken, en niet zonder zeer groote onkoſten, te doen heeft. Als hy nu daar van al bevrydt is, en in Amboina blyft, moeſten 'er, ten minſten tweemaal (en volgens de Kerkenordre hier driemaal) 's jaars, meer dan vyftig buyten Kerken en Schoolen, zoo op de Akelige Gebergten van Leytimor met den aankleve aan dien, als op de buyten-Eylanden, bezogt werden, 't geen, om de zware regen-ſayzoenen alhier gemeenlyk in de ſtille tyd, of in de maanden van April, en October gedaan werd, om dat men dan geen regen, nog zulken gevaar van de holle zee en winden heeft, hoewel dit altyd geen vaſte ſtreek houd, en my, en anderen, wel gebeurd is, dat wy midden in zee door een zware ſtorm overvallen en in groot levens-gevaar gebragt wierden.

Nevens de gevaaren die hy uyt te ſtaan heeft.

Dit werd gemeenelyk tuſſchen twee Predikanten verdeeld; waar van de eene het Gebergte van Leytimor en de ſtrand-Kerken, en ſomtyds 't Eyland Oma 'er nog by, bezoekt, en dan heeft die Heer zesentwintig Dorpen voor zyn poſt, dat immers geen werk van een Man is.

De andere neemd de bezoeking van de Kerken en Schoolen op de Eylanden Boero, Manipa, Bonoa, Ceram, Honimoa en Noeſſa Laoet waar, en deze heeft negenentwintig Dorpen waar te nemen, dat nog veel zwaarder, en daar de reyze nog ongemakkelyker is.

Zoo 'er een derde Taalkundige is, zoo valt die laſt een derde ligter; maar dat beurt heel zelden.

Met hoe ſlegte vaartuygen hy de tochten over zee doen moet.

Die over zee gaat, werd van een vaartuyg, dat meeſten tyd vry ſlegt is, en van volk voorzien, om zyne goederen, over al te dragen. Ook werd hy geherbergd, en, zoo hy daar mede gedient is, van vry ſlegte ſpyze, na de trant van den Inlander, en alles in klapper olie gebraden, verzorgt; maar om het zeker te hebben, zoo dient hy wel al het noodigſte mede te nemen.

Hoe 't met de Landtogten gaat.

Die te Land gaat over het Gebergte, pleegt 'er in oude tyden te voet na toe te moeten, daar na heeft men 'er te peerd na toe gereden; dog zedert dat de Heer de *Haas* de peerden uyt zuynigheyd, en om de E: Maatſchappy van die onkoſten te bevryden, en onder andere een voor drie en vyf achtſte ryxdaalders verkoopen liet, hebben de Predikanten zelf moeten verzorgen, dat zy een draag-ſtoel hadden, gelyk ik, en andere, hebben laten maken, om daar mede na boven toe, op de gevaarlykſte ſtylte, akeligſte wegen, die men zig verbeelden kan, gedragen te werden, of wilde men ryden, zoo moeſt hy zig van een peerd ten zynen koſten voorzien.

Hy trekt derwaards met een Inlands Ouderling, die te voet gaat, en hy werd van

van acht, tien of twaalf en meer mannen, na dat de wegen ſteil zyn, gedragen, en zyn goed hem nagevoerd, hebbende, na giſſing, vyftig of zeſtig man by zich, welke yder Dorp hem weer op nieuws bezorgen moet, dat dikwils zeer veel moeite geeft, eer men klaar raakt.

Wat zoo een Predikant in ieder Dorp verricht.

Na dat hy nu in zulk een Dorp gekomen is, vind hy daar alle dag weer op nieuw ruim zyn werk. Als hy 's morgens ten vyf uuren vertrokken zynde, ten zeven of acht uuren in een Dorp komt, gaat hy met zyn Ouderling eerſt in de School, waar in vyftig, honderd, en ook wel meer, en minder kinderen zyn.

Alle die kinderen onderſoekt hy naauwkeurig, om te zien of de Meeſter zyn pligt gedaan, en zyn ampt neerſtig waargenomen heeft. Men doetze de Catechiſmus, en andere kleine vragen, mitsgaders de Thien Geboden, de Gebeden, en de twaalf Artykelen des Geloofs opzeggen; andere doet men daar na lezen en zingen, en men ziet wat ſy in 't ſchryven gevorderd hebben, waar na hy de noodige, en de al te groote kinderen van de School ontſlaat. Eer dit gedaan is, is het wel elf uuren. Tuſſchen elf en twaalf uuren neemt hy die genen, die hunne Belydenis willen doen, aan, makende, tegen dat dit gedaan is, dat alle de Ledematen in de Kerk by een vergaderd zyn, alwaar hy een gepaſte aanſpraak tot haar doet, hoorende, of 'er eenige geſchillen of redenen zyn, om ymand van 't Avondmaal af te houden. Soo 'er geringe geſchillen zyn, die doet hy met zyn Ouderling af. Indien zy te zwaar zyn, zoo brengt hy die aan den Kerken Raad; en noodigd ondertuſſchen, wanneer alles in ruſt is, de oude en nieuwe Leden, die daar tegenwoordig zyn, ten Avondmaal. Na de middag predikt hy voor die Gemeinte, en bediend beide de Sacramenten, waar mede, al predikt men maar een klein uur, wel twee uuren henen gaan, doordien 'er dikwils veel kinderen, of bejaarden te doopen, en dan twee of drie Formulieren te lezen, en lieden in den Echten ſtaat te beveſtigen zyn.

's Avonds ten zeven uuren is 'er een groote Catechizatie van bejaarde en jonge lieden, alwaar zy dan alle door den Predikant ondervraagd worden, om te zien, wat zy gevorderd of veragterd hebben, waar op de tragen dan ernſtig tot hun pligt, en neerſtigheid in 't bywoonen van 't gehoor van Gods Woord, en van de Catechizatien, by 't afwezen van de Predikanten, aangemaand werden. Dit nu is wel het dagelyks werk van een Predikant; hoewel hy veeltyds, met reizen met al, dit onmogelyk in eenen dag afdoen kan, en zomtyds wel twee dagen daar toe van nooden heeft. Voor vaſt moet hy alle dag dan prediken, en dat derhalven ten minſten zes-en-twintig of acht-en-twintig dagen aan een. Die niet voor de vuiſt konnen prediken, en hare Predikatien overzetten, lezen en ſchryven, moeten gelyk men wel denken kan, zich dikwils van een dezelve Predikatie bedienen; dog ik hebbe, alzoo my dat zeer licht viel, en ik niets ſchreef, alle dag een andere ſtoffe gepredikt, met het overwegen van 't welke ik veeltyds den halven nacht doorgebragt heb, gelyk ymand wel denken kan, die weet wat prediken is, om dat veele van de Meeſters en Grooten, my van 't eene Dorp na 't ander volgden, en ik zag, dat dit hen zeer opwekte, dewyl zy dagelyks iets nieuws, zoo lang ik op dien tocht was, hoorden.

En hoe daar mede de egter zeer weinig gevorderd werd.

Als nu deze Predikant, met nu en dan wat te ruſten, twee dagen voor yder Dorp rekent, zoo moet een iegelyk van hen ontrent twee maanden ieder reis, dat is, vier maanden in het jaar, uit zyn, en dan moet men, na zyn gemoed, nog zeggen, dat hy niet veel verricht heeft: want wat kan het helpen, dat een Predikant in ieder Dorp, in een gantſch jaar, op zyn beſt, tweemaal predikt, en tweemaal catechiſeerd? Immers zeer weinig, en ondertuſſchen moet hy daar voor zulke droevige togten doen.

Ook komen de Meeſters aan 't Kaſteel, en daar een Predikant legt, alle maand eens op, om onderwezen, en onderſogt te werden. Dit plagt alle week te geſchieden, dog is den 10den Mai in 't jaar 1703. goedgevonden, alle maand te doen.

In 't gemeen nu zyn 'er (gelyk men uit de volgende Lyſt zien kan) meer vier, dan vyf of zes Predikanten, hier geweeſt, hoewel 'er zes moeſten zyn.

Van deze vier nu blyven 'er twee t'huis, om beide de Kerken aan 't Kaſteel waar te nemen, die dan tweemaal ieder moeten prediken, ten ware dat 'er, gelyk lange geſchied is, maar in een Kerk gepredikt werd. Dog zeer dikwils zyn 'er maar drie en twee Predikanten geweeſt, die dan immers dien laſt onmogelyk dragen konnen.

Wat eigentlyk in zoo een Dorp de Dienſt van een Schoolmeeſter, en zyn loon is.

Wanneer de Predikanten vertrokken zyn, is de Meeſter in ieder Dorp gewoon de gantſche week door zyn School waar te nemen, en buiten dien Sondags een gedrukte Predikatie van 'D. *Caron*, of D. *Wiltens*, de Gemeinte voor te lezen, de Gebeden ordentelyk te doen, met een Pſalm, en Zegenwenſch te

ſcheiden, en driemaal 's weeks op Donderdag, Zaterdag, en Zondag, een Avond-Gebed te doen, en de Gemeinte te catechizeeren.

Hier voor trekt hy, zoo hy een groote School heeft, zes, en zoo hy een klein School heeft, vier Ryksdaalders ter maand, behalven dat hy gemeenelyk als het roer van 't ſchip, of de naaſte aan den Orangkaja, in veel Dorpen, en voornamelyk op Ceram is: want als 'er wat te ſchryven, of na 't Hoofd-Kaſteel bekend te maken valt, dat werd meeſt door de Meeſters gedaan.

Het getal der Schoolen en der Meeſteren.

Zoodanige Dorpen nu zyn 'er in de vyftig, daar Meeſters in zyn, buiten welke nog een Oppermeeſter aan 't Kaſteel is, die 's Zondags als Voorlezer den Dienſt doet, in de week op de Avond-Gebeden paſt, en nu en dan ook wel eens na de buiten Dorpen gaat zien, waar voor hy acht Ryksdaalders ter maand trekt. Zoo plagt 'er ook een op Honimoa te zyn, maar dat is, uit zuinigheid, al mede den 20ſten February in 't jaar 1702. door haar Edelheden afgeſchreven, en die is 'er nu in ettelyke jaren niet geweeſt.

De Dorpen, daar Meeſters leggen, vertoonen wy alhier in deſe volgende Lyſt, waar in men 't getal der Meeſters, met de namen der Dorpen, Schoolen, Chriſtenen, Kinderen, en Ledematen, zoo van ieder Dorp, als 't getal in 't geheel, ziet, zynde het eene jaar wat minder, hét andere wat meer geweeſt. Uit het werk nu, dat 'er te doen valt, en uit het klein getal van Predikanten, dat 'er doorgaans, tegen zoo grooten getal van Chriſtenen, en Schoolen, geweeſt is, kan men zeer licht begrypen, dat dien oegſt veel te groot, tegen zoo kleinen getal van arbeiders, is.

Het inkomen van een Predikant.

Voor dezen Dienſt geniet een Predikant, 't zy hy Maleitſch predikt, of niet, evenveel, dan dat de Maleitſche Predikant voor al zyn reizen, rotzen, onkoſten, of 't afflonzen van zyne kleederen, voor 't zoo menigmaal in 't gevaar ſtellen van zyn leven, en 't verliezen van zyne gezondheid door zoo moejelyke togten, twee laſten Ryſt meer, dan de Nederduitſche Predikanten, trekt.

De ſoldy van een Predikant bedraagd in 't jaar	f 1200-0-0
Zyn koſtgeld, à 10. Ryksdaald. ½ 's maand, dus in 't jaar	f 298-16-0
Zeven kannen wyn 's maands, à ieder ⅓ Ryksdaalder, dus	f 100-16-0
Zeven pond kaarſſen, à 14. ſtuiv. 't pond, 's maands, komt	f 58-16-0
Twee kannen Olyven-olie, à 2. gulden ider, dto	f 24-0-0
	f 1682-8-0
Twee kannen Hollandſche azyn, à 12. ſtuivers yder	f 14-8-0
Drie kannen Lamp-olie, à ⅓ Ryksdaalder de drie	f 14-8-0
Ses Ryksdaalders huishuur 's maands	f 172-16-0
Brandhout, twee Ryksdaalders 's maands	f 57-12-0
't Geen te zamen maakt.	f 1931-12
Hier by de twee laſten Ryſt, à 30. Ryksd. of 72. gl. yder	f 144-0-0
Na verloop ven de vyf eerſte jaren werd hy verbeterd à 20. gl. ter maand meer. Dus in 't jaar	f 240-0-0
Vry water à ¼ Ryksd. 's maands	f 14-8-0
Dit gelykt wel veel inkomen, dog, getroud zynde, heeft hy 't van nooden,	f 2320-0-

De Predikanten plagten bevorens nog ¼ Ryksdaalder voor 't leeren van een Leerling te hebben; dog de Heer *Cojett* nam dit D. *Bierman* in Banda af, en zedert hebben al de Predikanten dit hier gemiſt. Had die goede en zuinige Heer op de Predikanten, het liever op andere zaken gezogt, en 't Kaſteel *Victoria* wat hegter getimmert, het zou de E. Compagnie zoo veel duizenden naderhand niet gekoſt hebben. Ik zwyge van veel andere zaken, die ik onder my hebbe, en maar laat beruſten, om niet bitter van geeſt te ſchynen.

Het inkomen van een Predikants Weduwe, en van d'inlandſe Ouderling, mitsgaders wat een Predikant, by zyn komſt van Batavia, of derwaards nog trekt.

Een Predikants Weduwe trekt, na zyn dood, eens	f 100-0-0
Een vadem brandhout alle maand	f 57-12-0
Vier kannen wyn, weerdig ter maand 4-16-0 dus	f 57-12-0
Koſtgeld alle maand 5¼ Ryksdaalder	f 161-4-0
	f 376-8-0

De Inlandſe Ouderling, die met den Predikant mede gaat om de Kerken te bezoeken, trekt
Een half laſt Ryſt,
Vyf-en-twintig pond Vleeſch,
Vyf-en-twintig dito Spek,
Zeven Fleſſen Knyp, of Arak.

Ook krygt een Predikant op deze of gene buiten gemeene reizen, van Batavia, en by zyn vertrek derwaards, nog wel eenige voorraad van wyn, kaarſſen, ſpeceryen, enz. buiten. Dog dat is van weinig belang, gelyk men hier ziet.

Extract

Extract *uit de* Factura *van't ſchip* Yſſelmonde *van Batavia, van zoodanige* Proviſien, *als 'er in dezelve, tot* Extra Proviſie *van den* Predikant *de Hr.* Nicolaas Groenewout, *verſtrekt is.*

Als:

1. Pond geſorteerde Speceryen.
12. Kannen Sek-Wyn.
12. dto Franſche Wyn.
10. dto Hollandſche Azyn.
20. Pond Hollandſche Boter.
1½ Bos Waskaarſſen.

Amboina den 11den *Maart* 1712.

Wanneer een Predikant op een tocht na de buiten-Kerken gaat, werd 'er de navolgende Wyn en Brood tot de bediening van het H. Avondmaal vereiſcht.

Hoe veel Wyn en Brood men tot de bediening van 't Avondmaal in gantſch Amboina van nooden heeft.

	Wyn	*Brood*
Voor Ceram.	12. kannen	1. Ryksd.
Honimoa	12. dto	1. dto
Oma	12. dto	1. dto
't Kaſt. Victoria, en Leytimor, Boero, Manipa, enz.	30. dto	2. dto
	4. dto	½ dto
	kannen 70.	Ryksd. 5½.

Men neemd die Wyn, na dat men die, op een Ordonnantie des Landvoogds van den Opperkoopman bekomen heeft, in een Ryskelder, gelyk ook 't Zilverwerk van de Kerk tot de bediening van 't Avondmaal behoorende (beſtaande in een zilvere ſchotel, en twee zilvere bekers) en 't brood, waar toe de Kerkmeeſter 't geld geeft, en dat men bakken laat, mede, en men bediend zich daar af in ieder Dorp tot de bediening van 't H. Avondmaal.

De ſtaat der Nederduitſche Gemeinte hier.

De Nederduitſche Gemeinte, ſchoon de grootſte aan 't Kaſteel, is niet zeer groot, beſtaande, buiten den Heer Landvoogd, zynen Raad, en de Heeren Predikanten, mitsgaders de andere Compagnies Bedienden, en de Borgers met hunne vrouwen (hoewel de Zoldaaten mede een vry groot gedeelte uitmaken) na giſſing zamen uit ontrent duizend perzoonen, hoewel de helft van dit getal niet in de kerk komt.

En der zelven Ledematen.

De Nederduitſche Ledematen zyn wat over de honderd in getal; dog daar verſchynen 'er zelden zoo veel.

De Inlandſche Ledematen ziet men in de Lyſt van de Meeſters en Dorpen, zoo als die hier volgt even na myn Kerkelyk bericht, in October en November 1708. gedaan.

Aan 't Kaſteel komen van deze Inlandſche Ledematen ſtyf twee honderd aan de Tafel.

Om nu te zien, hoedanigen bericht van den ſtaat der Kerken en Schoolen een Predikant, die de bezoeking waargenomen heeft, gewoon is aan den Heer Landvoogd, en zynen Raad, over te geven, hebben wy 'er hier maar een, tot een voorbeeld, bygevoegd.

DERDE HOOFDSTUK.

Bericht *van een bezoek der Kerken en Schoolen op* Leytimor. Paſſo Baguwala, Soeli, en Thiel, Way, Larike, Alang, Lilyboy, Hatoe, Soya, Hatala, Nako, Kilang, Hoekorila, Ema, Leahari, Roeton, Hoetoemoeri, Mardheyka, Soya *beneden*, Halong, Noeſſanivel, Latoehalat, Hative. *Korte ſtaat der Kerken, en Schoolen.*

Bericht van een bezoek der Kerken en Schoolen op Leytimor.

Rapport van een Viſite *der Kerken en Schoolen op 't Land van* Leytimor, *zoo aan de* overzyde *deszelfs, als op 't* gebergte, *gedaan door den* Predikant, François Valentyn, *en den Inlandſchen Ouderling*, Chriſtoffel Lukaſſoon, *in de maand* October *en* November *des jaars* 1708.

Paſſo Baguwala.

OP Woensdag den 17den October vertrokken wy na de Pas Baguwala, quamen daar ontrent de middag aan, en bezogten na de middag de Schoole, in welke, onder 't opzigt van den Meeſter, *Julius de Lima*, een getal van 69. kinderen by de Rol; dog van dezelve maar 53. tegenwoordig vonden, van welke

14. Zeer wel geoeffend waren in den *Ichtitzaar.*
8. Desgelyks in de kleine Vragen.
14. Die zeer wel lazen.
12. Die redelyk ſchreven.

En wat het zingen aangaat, dat was in het gemeen vry wel; maar vonden 'er in

in deze School verſcheide, die de Meeſter niet bequamer, dan zy toen waren, maken kon; alzoo zy niet in de School verſchenen, weshalven wy den Orangkay en Meeſter zeiden, dat zy bezorgen zouden, dat die kinderen, indien dat hare ſchuld was, volgens gewoonte in de Schoolen geſtraft, en was het de ſchuld der Ouders, dat die, door de zorge van den Orangkay, en zyn Oudſten, tot hun pligt gebragt, of dat er anders door hen, kennis van dit vuil bedryf aan de Edele Heer Gouverneur mogt gegeven werden, om dit quaad voor te komen.

Wy ontſloegen uit deze Schoole drie jongens, die te groot wierden, en vonden by dezelve deze navolgende Boeken:

1. Oude *Brouwerius.*
2. Nieuwe *Carons Predikatie-boeken.*
1. *Geneſis.*
6. *Catechiſmen.*
3. Nieuwe *Ichtitzaars.*
1. Oude dto.
4. *Djalan Ka Suzga.*
2. *Pſalm-boeken.*
3. *A, B, C. boeken.*
3. *Borſtius* dto.

Den Meeſter bevonden wy een bequaam, en neerſtig perzoon, en, volgens het gene my uiterlyk bleek, wel van gedrag te zyn.

Tegen den avond deeden wy de bejaarden by een komen, namen een preuve van hunne bequaamheid, en voornamelyk van de Ledematen aldaar, die wy maar redelyk vonden, ernſtig tot hun pligt aanmaanden, en tegen 's morgens daar aan ten Avondmaal noodigden.

Op Donderdag den 18den dito, voor de middag, predikte ik aldaar, bediende het H. Avondmaal aan de Ledematen na het doopen van achtien kinderen; en bevond alle de zielen van dit Dorp in deze navolgende te beſtaan.

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	18	20
Gemeene Chriſtenen	141	159
Kinderen in de School	42	27
dto buiten de School	55	44
Doopkinderen.	5	4
	261	254
		261
		f 515

Soeli en Thiel.

Na de middag vertrokken wy na het Dorp *Soeli*, alwaar kort na onze komſt in de School traden.

Wy bevonden in dezelve, onder het opzigt van Meeſter *Jan Sylveſter Piris*, een getal van zeven-en-zeventig kinderen, die tot dezelve behoorden; waar van 'er egter maar 70. tegenwoordig waren, van dezelve gaven ons

12. Veel genoegen in 't beantwoorden van den *Ichtitzaar*; en ook van de helft van dien.
49. Beantwoordden de kleine Vragen redelyk.
12. Waren 'er, die zeer wel lazen; en
12. Gaven preuven van haar ſchryven en zingen, die paſſeeren konden; en 2. of 3. die redelyk met een Arabiſche letter begonden te ſchryven.

Wy ontſloegen niemand hier uit de Schoole, alzoo 'er geen kinderen waren, ontrent welke dit noodig was.

Den Meeſter bevonden wy zedig in zyn gedrag, neerſtig in zyn dienſt, en onder zyne bewaring deze navolgende Boeken ten dienſt van de Kerk, en Schoole alhier:

2. *Geneſis.*
3. *Carons Predikaatzien.*
1. *N. T. van* Brouwerius.
1. *Heurnius.*
18. *Ichtitzaar.*
13. *Catechiſmen.*
12. *Djalan Ka Surga.*
14. *A, B, C. boekjens.*
5. *Pſalmboeken.*

Daar na onderzogten wy de Schoolkinderen van *Thiel*, onder opzigt van Meeſter, *Andries Gomes*, dewelke veertien in getal waren, volgens de Rol; dog maar elf 'er van tegenwoordig. Van dezelve waren 'er,

11. Die de groote Vragen, heel uit, of ter helft opzeiden.
11. Die redelyk waren in 't opzeggen, en beantwoorden der kleine Vragen.
7. Bevonden wy in 't lezen wel, dog het ſchryven maar gemeen; en in het gemein ſlegt in 't zingen.

Wy ontſloegen 'er hier ook geen, alzoo zy niet in die ſtaat waren; en bevonden den Meeſter voor deze tyd, wat beter in gedrag, dan wy dien bevorens gevonden hebben; maar in opzigt van zyn onderwys, bleek ons, dat alles redelyk wel was.

De Boeken, die wy hier bevonden tot den Godsdienſt en de Schoole te behooren, waren deze:

4. *Carons*, dog 2. verrot.
1. *N. T. van* Brouwerius, defect.
4. *Geneſis*, 2. oud.

10. *Ca-*

10. *Catechiſmen*, 1. oud.
9. *Ichtitzaar*, 1. oud.
3. *Pſalmboeken*, dog 1. oud.
8. *A, B, C. boeken.*

Ten zeven uuren 's avonds ondervraagden wy de bejaarden, en, voor al, de Ledematen, zoo van *Soeli*, als van *Thiel*, over de gronden van onzen Godsdienſt, bevonden die van het eerſte Dorp beter, als van 't laatſte, maanden hen allen tot yver en neerſtigheid in het toekomende aan, en noodigden de Ledematen van beide die Dorpen, tegen daags daar aan voor de middag, tot het H. Avondmaal des Heeren.

De zielen tot *Soeli* behoorende zyn deze:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	13	8
Gemeene Chriſtenen	122	148
Schoolkinderen	48	29
Dto buiten dezelve	33	34
Doopkinderen		1
	f 216	220
		216
		f 436

De zielen tot *Thiel* behoorende waren deze:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	5	4
Gemeene Chriſtenen	22	22
Kinderen in de School	9	5
Dto buiten School	9	4
Doopkinderen.		1
	42	36
		f 78

Op Vrydag den 19den dito voor de middag predikte tot *Soeli* en bediende, na het doopen van twee kinderen, het Avondmaal aan de Ledematen van *Soeli* en *Thiel*; en vertrok op de middag na het Dorp *Way*, daar wy tegen den avond aanquamen. Way.

Ruim een uur na onze komſt traden wy in de School, waar in wy onder het opzigt van Meeſter *Pieter Saleman*, een getal van drie-en-vyftig Schoolkinderen, volgens de Rol, dog maar negen-en-veertig 'er tegenwoordig, vonden.

Van dezelve waren 'er

14. Die de *Ichtitzaar* opzeiden, zonder bynа te miſſen.
14. Die de kleine Vragen
8. Die redelyk konden leezen.
5. Die haar ſchrift vertoonden, het ſlegtſte, dat nog gezien was.

Het zingen was ook niet te veel; weshalven ook uit deze School niemand ontſloeg; om dat de kinderen nog klein genoeg waren, en ook nog wel wat leeren mogten.

Wy verzogten den *Pati*, den Meeſter behulpzaam te zyn, ten einde de abſente leerlingen, zoo nog afwezig bleven, als den zelven klaagde, dat dikwils geſchiede, even gelyk wy dat ook tot *Soeli* gedaan hadden, ter School mogten komen, alzoo het voor de beſte Meeſter onmogelyk is bequame Diſcipelen te maken, als zy niet in de Schoole, dan zoo nu en dan eens, komen.

Den Meeſter bevonden wy den ſchranderſten niet, hoewel neerſtig, en redelyk wel in zyn dienſt; dog vermaanden hem zig dagelyks meer en meer te beyveren.

De Boeken, tot deze Kerk, en Schoole, behoorende, waren

1. *N. T. van* Brouwerius, dog oud en verſleten.
1. *Hournius.*
1. *Caron.*
2. *Ichtitzaar.*
4. *Catechiſmen.*
2. *A, B, C. boekjens.*
4. *Djalan Ka Suzga.*
1. *Pſalmboek.*

Op Zaturdag den 20ſten dito voormiddags ondervraagde ik de bejaarden in 't gemeen, en in 't byzonder de Ledematen; vond dezelve door de bank maar redelyk, uitgezonderd een jonge Dogter, *Urſula de Lima* genaamd, dewelke ik hare belydenis af, en, als Lidmaat, volgens gewoonte, in 't voorhouden der drie Vragen, (alzoo haar byzonder wel geoeffend vond) aannam, weshalven hen alle, en voor al de laatſte, ernſtig vertoond hebbende, hoe dit alles van hare traagheid in 't komen tot het gehoor van Gods Woord, in 't bywoonen der Catechizatien, en der Avond-gebeden, toequam, alle dezelve op de kragtigſte wyze, die my doenlyk was, aanzettende, van dit in het toekomende te verbeteren; noodigende daar op de Ledematen aldaar tegen na de middag ten H. Avondmaal.

Des namiddags predikte ik alhier, doopte tien kinderen, bediende het Avondmaal aan de Ledematen van dit Dorp, welker zielen ik bevond in dit navolgend getal te beſtaan.

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	11	12
Gemeene Chriſtenen	118	121
Kinderen in de School	39	14
Dito buiten School	56	30
Doopkinderen.	2	8
	226	185
		226
		—— *f* 411

Dien zelven agtermiddag vertrokken wy nog van daar na de *Pas Baguwala*, alwaar wy 's avonds aanquamen.

Zondags den 21ſten dito vertrokken wy des morgens van daar na het Kaſteel *Victoria*, alwaar wy op de middag aanquamen; na dat wy bevorens beſteld hadden, dat die van *Alang* onze byhebbende goederen zouden komen afhalen, om onze opgelegde Kerk-bezoeking weer van *Larike* te beginnen.

's Maandags den 22ſten dito na de middag ten vier uuren vertrokken wy in gezelſchap van den Edelen Heer *Gouverneur* weder van 't Kaſteel, gaven ons zelven de eere van zyn Wel Edelh. tot *Negri Lima* toe uitgelei te doen op zyne togt na *Boero* enz.; quamen Dingsdag den 23ſten dito ontrent de middag daar aan; wenſchten zyn Wel Edelh. alle bedenkelyke voorſpoed op zyne reize, en vertrokken, na dat wy 's Woensdags den 24ſten in den morgenſtond zyn *Wel Edelh.* hadden zien voorafgaan met zyn *Hongi-vloot*, na de middag na *Larike*; alwaar wy 's avonds eerſt aanquamen.

Larike. Op Donderdag den 25ſten dito predikte ik aldaar, en bediende het H. Avondaan vyf Ledematen.

Op Vrydag den 26ſten dito wierd ik genoodzaakt hier, wegens een gezwel in myn mond, waar op voor twee of drie dagen de koortze volgde, te blyven, in hope dat het wat beteren mogt; dog, ziende dat het nog al toenam, zoo ben ik op Zaturdag den 27ſten dito na Alang. *Alang* vertrokken, alwaar wy tegen de middag aanquamen.

Na de middag bezogten wy de Schoole, in welke wy onder 't opzigt van Meeſter, *Andries Peſiloehoe*, een getal van twee honderd en vyftig Schoolkinderen ter Rolle, dog daar maar honderd een-en-zeventig 'er tegenwoordig vonden; van welke 'er

55. Die den *Ichtitzaar* vaardig opzeiden.
18. *Reciteerden* die ten halven.
17. Waren 'er al vry vaſt in 't beantwoorden van de kleine Vraagen.
28. Die redelyk ſchreven.
38. Die zeer wel konden lezen; en vond 'er de meeſten al vry wel in 't zingen.

Den Meeſter is een noeſt, yverig en redelyk bequaam man, en ſtigtelyk van leven.

't Getal der zielen vond ik alhier te beſtaan, in de navolgende:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	46	53
Gemeene Chriſtenen	329	219
Kinderen in de School	144	106
Dito buiten School	92	101
Doopkinderen.	11	7
	622	486
		622
		—— 1108

Uit deze Schoole ontſloegen wy tien Jongens, en zes Meisjens, die te groot begonden te werden.

De Boeken, tot deze Kerk en Schoole behoorende, zyn deze:

1. *N. T. van* Brouwerius.
1. *Geneſis.*
1. *Heurnius.*
3. *Carons Predikatien.*
2. *Djalan Ka Surga.*
3. *Pſalmboeken.*
6. *Catechiſmen.*
A, B, C. boeken.

Tegen den avond traden wy, na dat wy twee Perzoonen, *Joſeph Siwlete*, en *Catharina Pati* genaamd, hare belydenis, volgens gewoonte, afgenomen hadden, ter Kerke, om zoo de bejaarden in 't gemeen, als inzonderheid de Ledematen, te ondertaſten in hare kennis ontrent de gronden van onze Godsdienſt; vond daar een groote ſchaare; dog de kenniſſe zober, voornamelyk in de Ouden, en in verſcheide Ledematen, 't geen alles uit hare traagheid in 't bywoonen der oeffeningen in Gods Huis, (gelyk haar den Meeſter opentlyk in het aangezigt zeide) voortkomt.

Ik beſtrafte hen dierhalven zeer ernſtig, belaſte den Meeſter in het toekomende de naamen der afwezige aan te teekenen, en bedreigde hen daar over klagte ter behoorlyke plaatze te doen, vertoonende haar te gelyk hare ondankbaarheid, zoo aan de *Edele Compagnie*, die zoo veel onkoſten om haar, en hare kinderen, deed, als aan ons, die ons niet ontzagen jaarlyks zoo veel moeiten om haarent wille te doen, byaldien wy maar iets tot den aanwaſch van hare kenniſſe konden toebrengen; waar op haar dan aanmaande dit in het toekomende te verbeteren; vermits zy, anders handelende, en in hare oude verkeerde wegen voortgaande, niet alleen niemand meer, dan haar zelven, bedriegen, en verkorten; maar hier na dit alles voor den Rig-

Rigterſtoel Gods eens zouden moeten verantwoorden; alle het welke wy ontrent dit ſtuk ook in de vorige Dorpen, by ons aangehaald, de Meeſters in laſt gegeven, en die Ingezetenen der Dorpen met allen ernſt dus voorgedragen hebben.

Noodigde daar op alle de Ledematen aldaar, tegen 's morgens daar aan, ten Avondmaal.

Zondags den 28ſten dito predikte ik, hoewel zeer onpaſſelyk zynde, aldaar voor de middag, doopte agtien kinderen, en bediende het hoogweerdig Avondmaal.

Liliboy. 's Maandags 's morgens den 29ſten dito vertrokken wy na *Liliboy*; alwaar gekomen zynde, traden wy ten eerſten in de Schoole; vonden in dezelve, onder Meeſter, *Pieter Majari*, een wakker en neerſtig man in zyn dienſt, en van een zeer goed gedrag, honderd en drie-en-tachtig kinderen, voor zoo verre ons by de Rol bleek, dog maar negen-en-negentig derzelver daar tegenwoordig.

Onder de laatſte vonden wy 'er

37. Die den *Ichtitzaar* ten einde toe,
12. Die denzelven ten halven; en dat al vry wel, opzeiden.
15. Die de kleine Vragen beantwoorden;
37. Zeiden de Gebeden byzonder wel op, waren veerdig in 't lezen, zingen, en in 't ſchryven, zoo van een Nederduitſche, als Arabiſche, letter, al redelyk, en de laatſte beter, dan elders.

Wy ontſloegen hier uit de Schoole zes Jongens, en twee Meisjens; die redelyk bequaam, en al vry groot waren, zoo dat het niet wel langer diende uitgeſteld te werden.

De Boeken, tot deze Schoole en Kerke behoorende, zyn deze:

1. *Geneſis*, nevens 1. zeer oud en verſleten.
1. *Caron*, dito.
4. *Ichtitzaar*.
3. *Catechiſmen*.
1. *Djalan Ka Surga*.
3. *Kitab Zaboer*, ofte, *Pſalmboeken*.
6. *A, B, C. boekjens*.

Na de middag begaven wy ons ter Kerke, alwaar de bejaarden, zoo de gemeene, als de Ledematen, ondervraagden, en een preuve van hare bequaamheid namen; dog vonden die ſlegt, om de bevorens aangehaalde redenen; beſtraften haar ernſtig, maanden alle tot haar pligt aan, noodigden de Ledematen alhier, tegen daags daar aan, ten Avondmaal; en bevonden de zielen alhier in deze navolgende te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	33	26
Gemeene Chriſtenen	269	275
Kinderen in de Schoole	113	70
Kinderen buiten dito	88	86
Doopkinderen.	7	1
	510	458
		510
		—— *f* 968

Op Dingsdag den 30ſten dito voor de middag predikte ik aldaar, doopte agt kinderen, en bediende het H. Avondmaal aan de Ledematen alhier.

Dingsdags den 30ſten dito, 's morgens vertrokken wy na *Hatoe*, bezogten de Schoole aldaar, pas na onze komſte aldaar, bevonden in dezelve, onder 't opzigt van Meeſter, *Livinus Miſquita*, een-en-negentig kinderen volgens de Rolle, dog van dezelve 'er maar twee-en-zeſtig tegenwoordig; van welke wy 'er Hatoe.

21. Bevonden, die den *Ichtitzaar* veerdig opzeiden, zoo geheel, als ten deelen. En konden de Gebeden ook zeer wel opzeggen.
10. Schreven maar paſſelyk.
10. Lazen redelyk wel.

Het zingen was maar gemeen; en de Meeſter een ſchikkelyk, neerſtig, en ſtigtelyk Perzoon, dog de veerdigſte niet in zyne bedryven; 't geen meer aan zyne natuurlyke geſteldheid, als wel aan zynen yver, ontbreekt.

De Boeken, tot deze Schoole en Kerke behoorende, zyn deze:

1. *N. T. van* Brouwerius.
1. *Caron*.
1. *Heurnius*.
9. *Ichtitzaar*.
1. *Geneſis*.
8. *Catechiſmen*.
2. *Pſalmboeken*.
4. *Djalan Ka Surga*.
7. *A, B, C. boeken*.

Wy ontſloegen uit deze Schoole twee Jongens, die redelyk bequaam, en van die jaaren waren, datze behoorden ontſlagen te worden.

Na de middag onderzogt ik de bequaamheid der bejaarden en der Ledematen in het byzonder, die ik al mede ſlegt bevond, om de voorige aangehaalde reden; die ik vaſtſtelle, dat, niettegenſtaande al onzen ernſt van vermaningen, niet veranderen zal ten goede, maar ten quade wel toeneemen, byaldien 'er niet eenig ander middel, 't zy by de *Agtbare Regeering* alleen, 't zy by onderling overleg met den *Kerken-Raad*

alhier, uitgevonden werde, om te maken, dat deze Ingezetenen op de gezette tyden in Gods Huis, en in de Avond-oeffeningen, komen mogen; alzoo het den allerbequaamſten Meeſter anders onmogelyk is, haar bequamer te maken.

Ik vertoonde dan met veel kragt aan deze Ingezetenen, en voor al aan die gene, die Ledematen waren, hoe het haren pligt was meer en meer in kenniſſe toe te nemen; wel verre van daar, van te veragteren; maande haar met allen ernſt daar toe aan, en noodigde de laatſte tegen d'aanſtaande morgen ten Avondmaal.

Woensdags den 31ſten dito 's morgens predikte ik aldaar, doopte zeven kinderen, bediende het Avondmaal aan de daar tegenwoordig zynde Leden, en bevond de zielen van dit Dorp in deze navolgende te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	16	11
Gemeene Chriſtenen	95	103
Kinderen in 't School	71	29
Dito daar buiten	39	52
Doopkinderen.	3	4
	224	199
		224
		—— *f* 423

Na de middag vertrokken wy van daar, en quamen tegen den avond aan 't Kaſteel.

Soya. Donderdags den 1ſten *November* vertrokken wy voor de middag na *Soya* op 't Gebergte, quamen daar ten tien uuren, en bezogten kort na onze komſt de Schoole, in dewelke wy, onder opzigt van Meeſter, *Simon Latoeheroe*, een ſchikkelyk, zedig, en neerſtig borſt, zes-en-zeſtig kinderen, volgens de Rol, dog maar zeven-en-veertig daar tegenwoordig vonden; zynde de *abſente* ten deelen ziek, en ten deele, door de nalatigheid van hare Ouders, *abſent*.

Van de tegenwoordige waren 'er

24. Die den *Ichtitzaar* ten einde toe vaardig opzeiden.
6. Die de kleine Vragen, en de Gebeden wel *reciteerden*.
25. Die zeer wel lazen, redelyk wel ſchreven, en vonden deze Leerlingen in 't gemeen, al vry wel geoeffent in het zingen, ook zelfs tot de kleinſte toe.

Ontſloegen hier uit de Schoole geen kinderen, alzoo zy nog te klein waren.

Na dat wy de Schoole bezogt hadden, zoo traden wy ter Kerke, om de bejaarden, en Ledematen, in de gronden onzes Geloofs te ondertaſten, vond dezelve weinig in getal, meeſt byzonder wel in haar antwoorden, hoewel de oude lieden zeer ſlegt; alles meeſt ontſtaande door de natuurlyke traagheid des geeſtes, en nalatigheid van de *Amboinezen* in 't algemeen, om op de gezette tyden ter plaatze te komen, daar zy meerder kennis zouden konnen krygen, gelyk ik haar ook voorhield.

Ik onderrigte haar dan verder, voor zoo verre de tyd dat lyden kon, nam aldaar de belydenis af van zekere jonge Dogter, *Djebel Tammatela-Hitoe* genaamd, en dat volgens de gewoonte van onze Kerk; en noodigde de tegenwoordige Ledematen tegen namiddag ten Avondmaal.

Na de middag predikte ik voor de Gemeente alhier, doopte vyf kinderen, bediende het Avondmaal aan de Ledematen *Jezu Chriſti* alhier, en bevond de zielen van dit Dorp te beſtaan in de navolgende onderſcheiden perzoonen:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	17	24
Gemeene Chriſtenen	78	85
Schoolkinderen in	31	28
Dito 'er buiten	13	13
Doopkinderen.	3	2.
	149	152
		149
		—— *f* 301

De Boeken, tot deze Kerk en Schoole behoorende, waren deze:

2. *Carons Predikatien.*
2. *Geneſis.* } *van* Brouwerius.
1. *N. T.* }
11. *Catechiſmen.*
7. *Ichtitzaar.*
4. *Pſalmboeken.*
1. *Aldegonde.*
7. *A, B, C. boekjens.*

Vrydag den 2den dito, vertrokken wy 's morgens vroeg na het Dorp *Hatala*, ondervraagden ten agt uuren de Schoolkinderen, die wy volgens de Rol bevonden drie-en-tachtig in getal, dog maar agt-en-veertig al wederom om de voornoemde reden 'er tegenwoordig te zyn; genietende haar onderwys van Meeſter, *Dirk Frans Patti*, zynde van een zedig, vroom, en zeer geſchikt gedrag, en yverig in zyn dienſt, gelyk dat bleek uit de bequaamheid der tegenwoordige Schoolkinderen, van welke wy 'er gevonden hebben Hatala.

30. Die heel veerdig den *Ichtitzaar* geheel opzeiden.
10. Die den zelven ten halven opzeiden.
13. Die redelyk ſchreven, en

26. Die

26. Die heel wel lezen konden, gelyk zy in 't algemeen ook in 't zingen ons, na haren ouder, genoegen gaven.

Wy ontſloegen hier een Meisjen uit de School, aangezien dit redelyk geoeffend, en wat te groot was, om langer in dezelve te blyven.

De Boeken, tot deze Schoole en Kerke behoorende, bevonden te zyn:

2. *Carons Predikaatzien.*
1. Dito oud.
2. *Geneſis*, Brouwerius.
1. *N. T.* van dito, oud.
5. *Pſalmboeken*, dog 1. oud.
4. Dankerts *Catechiſmen*, dog 3. oude.
9. *Ichtitzaar.*
1. Aldegonde.
5. *A, B, C. boekjens.*
6. *Djalan Ka Surga.*

Ten tien uuren traden wy ter Kerke, om de bejaarden en Ledematen, te onderzoeken, en te *examineeren* in de gronden en hoofdſtukken van onzen Godsdienſt, bevonden dezelve zeer ſlegt. Maanden hen alle tot yver en neerſtigheid aan, onderrigtende haar na tyds gelegenheid, en noodigden de Ledematen tegen na de middag ten Avondmaal, gelyk ook vyf nieuwe Leden, op hare belydenis, volgens de gewoonte van onze Kerk, en *Lucretia Lopis*, *Andjela Alfonſo*, *Martha Alfonſo*, *Eliſabeth Roewaka*, en *Chriſtoffel Toetohori*, genaamd, aangenomen hebben.

Na de middag predikte ik aldaar voor die Gemeente, doopte drie kinderen, bedeelde 't Avondmaal aan de tegenwoordige Leden, en bevond 't getal der zielen hier in deze navolgende te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*	
Ledematen	31	45	
Gemeene Chriſtenen	73	84	
Schoolkinderen in	55	28	
Dito buiten dezelve	24	29	
Doopkinderen.	1	2	
	184	188	
		184	
			— 372

Nako. Zaturdag den 3den vertrokken wy 's morgens vroeg na het Dorp *Nako*, traden ten agt uuren in de School, in welke wy, onder opzigt van den Schoolmeester, *Mattheus Raphaël*, zynde yverig en neerſtig in zyn dienſt, en ſtigtelyk van leven, twee-en-tagtig kinderen volgens de Rol; dog maar zeven-en-zeventig derzelver aldaar tegenwoordig vonden; van welke 'er waren

28. Die den *Ichtitzaar* zeer wel en geheel uit opzeiden.
11. Die den zelven ten halven, maar paſſelyk wel, beantwoordden.
19. Die wel bedreven waren in 't lezen, en ook redelyke preuven van haar ſchryven gaven; gelyk zy door de bank ook zeer wel zongen:

Wy ontſloegen uit deze Schoole maar een Jongen, en bevonden de Bocken alhier deze navolgende te zyn:

3. *Carons Predikaatzien.*
1. *N. T.* } *van* Brouwerius.
2. *Geneſis* }
5. *Catechiſmen.*
9. *Djalan Ka Surga.*
3. Aldegonde.
6. *A, B, C. boekjens.*
2. *Dito borrekens.*
6. *Pſalmbocken.*
9. *Ichtitzaar.*

Uit de Schoole gingen wy na de Kerk, ondervraagden de bejaarden, en in 't byzonder de Ledematen *Chriſti* alhier, van welke wy die gene, die den *Ichtitzaar* beantwoordden, byzonder vaardig, dog al de ouden byna in 't beantwoorden van den *Djalan Ka Surga* zeer ſlegt vonden. Maanden alle dezelve derhalven aan tot het betragten van vermeerdering in kenniſſe, en tot meerder behertiging van de zaken des Godsdienſt; en noodigden de laatſte tegen na de middag tot het H. Avondmaal.

Na de middag predikte ik voor de Chriſtenen van dit Dorp, doopte vyf kinderen van *Nako*, en een van *Kilang*, alhier geboren, en bedeelde het Hoogweerdig Avondmaal aan de Ledematen alhier tegenwoordig.

De zielen, tot dit Dorp behoorende, bevonden wy in dit navolgende getal te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*	
Ledematen	41	45	
Gemeene Chriſtenen	80	102	
Kinderen in de Schoole	57	25	
Dito 'er buiten	30	42	
Doopkinderen.		5	
	208	230	
		208	
			— *f* 438

Zondags den 4den dito, vertrokken wy 's morgens vroeg na het Dorp *Kilang*; onderzogten, pas na onze komſt, de Schoolkinderen, die wy, onder opzigt van Meester, *Laurens de Fretis*, een man, die ik zedert een-en-twintig jaaren voor een zedig, en neerſtig man gekend, Kilang.

en nu nog dezelve bevonden hebbe; volgens de Rol bevonden acht-en-tachtig kinderen in getal te zyn, hoewel 'er maar zeſtig tegenwoordig waren.

Van de laatſte bevonden wy 'er

21. Die den *Ichtitzaar* geheel uit byzonder wel opzeiden.
7. Die de kleine Vragen maar paſſelyk beantwoordden.
29. Die de Gebeden vaardig wiſten op op te zeggen.
12. Die tamelyk lazen, en van dezelve eenige, die zeer wel ſchryven konden, en wat haar zingen betrof, dat was mede al vry wel.

Wy ontſloegen uit deze Schoole geene der kinderen, en bevonden de Boeken, tot deze Kerk en Schoole behoorende, deze te zyn:

1. Oude *Heurnius*.
2. *Geneſis* } *van* Brouwerius
1. *N. T.* }
2. *Carons Predikatien*.
5. *Dito Djalan Ka Surga*.
6. *Ichtitzaar*.
5. *Catechiſmen*.
5. Aldegonde.
3. *Pſalmboeken*.
9. *A, B, C. boeken*.
3. *Dito borrekens*.

Na dat de Morgen-Dienſt waargenomen was, traden wy ter *Examen* van de bejaarde Chriſtenen alhier, namen een proeve van hare bequaamheid in de gronden van onzen Godsdienſt; bevondenze alle, die den *Ichtitzaar* beantwoordeden, zeer wel; dog die gene, die de oude Vraagjens beantwoordeden zeer ſlegt, en ik noodigde de Ledematen alhier tegen na de middag ten Avondmaal; gelyk mede een perzoon op hare belydenis, die *Juliana Roepika* genaamd is, aangenomen hebbe.

Na de middag predikte ik alhier, doopte zes kinderen, bediende het Avondmaal aan de tegenwoordige Ledematen, en bevonden de zielen van dit Dorp het navolgende getal uit te maken:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	22	27
Gemeene Chriſtenen	85	21
Kinderen in de School	67	21
Dito 'er buiten	30	28
Doopkinderen.	6	1
	210	98
		210
		—— *f* 308

Hoekorila. Maandags den 5den dito, vertrokken wy 's morgens vroeg na het Dorp *Hoekorila*, begaven ons, ten eerſten na onze aankomſt, na de Schoole, in welke wy, onder opzigt van den Schoolmeeſter, *Pieter Heherehoe*, zes-en-zeventig kinderen volgens de Rol, dog maar negen-en-veertig 'er tegenwoordig vonden.

Wy namen een preuve van de neerſtigheid der Leerlingen, en bevonden onder dezelve

12. Die alle de Vraagen van den *Ichtitzaar* zeer wel opzeiden.
16. Die de kleine Vragen maar redelyk wel beantwoordden.
20. Waren 'er, die zig in 't van buiten leeren der Gebeden oeffenden, en
2. Die heel wel lazen, en ook begonnen te ſchryven, en redelyk zongen.

Wy ontſloegen uit deze Schoole een Meisjen, en bevonden, dat ten dienſte van deze Kerk en Schoole nog deze Boeken in wezen waren:

1. *Heurnius*.
1. *N. T.* } *van* Brouwerius.
1. *Geneſis* }
1. *Caron*.
6. *Ichtitzaar*.
2. *Djalan Ka Surga*.
4. *Pſalmboeken*.
6. *Catechiſmen*.
5. *A, B, C. boekjens*.
6. Aldegonde.

Na 't bezigtigen dezer Schoole traden wy ter Kerke, om de Chriſtenen in 't gemeen, en in 't byzonder de Ledematen aldaar, in opzigt van hare kenniſſe van de Leere der Waarheid te ondertaſten, waar in wy die alle (uitgenomen twee) zeer wel geoeffend vonden, gelyk ze ons doorgaans op 't gebergte voorquamen. Ik onderrigtede haar, zoo veel als de tyd van ons verblyf aldaar lyden kon, en noodigde de tegenwoordig zynde Ledematen tegen na de middag ten Avondmaal.

Na de middag predikte ik, doopte zes kinderen, bediende 't Hoogweerdige Avondmaal aan de Ledematen alhier, en bevond 't getal der zielen van dit Dorp in deze navolgende te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	13	21
Gemeene Chriſtenen	70	65
Kinderen in School	51	25
Dito 'er buiten	18	33
Doopkinderen.	5	1
	157	145
		157
		—— *f* 302

Dings-

Ema. Dingsdag den 7den dito 's morgens met den dag vertrokken wy van *Hoekorila* na *Ema*, alwaar, een uurtje uitgeruſt hebbende, wy de Schoole bezogten, in welke wy, onder Meeſter, *Joſeph Quelho* honderd een-en-twintig kinderen, volgens de Rolle, dog 'er maar drie-en-negentig tegenwoordig, vonden; zynde de Meeſter door ziekte afwezig. Van die gene, die daar tegenwoordig waren, quamen 'er ons voor

48. Die den *Ichtitzaar* geheel uit, byzonder wel,
11. Die den zelven ten halven opzeiden.
10. Die de kleine Vragen redelyk beantwoordeden.
20. Die zeer wel lazen.
26. Van welke 'er vier zeer fraai, en de meeſte andere redelyk wel ſchreven, gelyk zy in 't gemeen met het zingen ons ook veel genoegen gaven; aangezien dat zoo ordentlyk toeging, als 't by ons zou konnen geſchieden.

Wy ontſloegen uit deze Schoole drie Jongens, nevens twee Meisjens, en bevonden, dat de Boeken, tot die Schoole en Kerke behoorende, deze navolgende waren:

1. *Caron.*
1. *Geneſis.*
6. *Pſalmboeken.*
3. *Ichtitzaar.*
8. *Catechiſmen.*
5. *Djalan Ka Surga.*
5. *Aldegonde.*
10. *A, B, C. boekjens.*

Ten tien uuren begaven wy ons na de Kerk, ondervraagden de bejaarden en Ledematen van dit Dorp wegens de voornaamſte gronden van onzen Godsdienſt, bevonden dezelve (alleen twee perzoonen uitgezonderd) zeer veerdig in 't beantwoorden der zaaken, ja zelf in 't beveſtigen derzelver met verſcheide Schriftuur-plaatzen, tot ons groot genoegen, en noodigden daar op de Ledematen tegen na de middag ten Avondmaal.

Na de middag predikte ik alhier, doopte tien kinderen, bediende het Avondmaal aan de tegenwoordig zynde Ledematen, en bevond het getal der zielen alhier in deze navolgende te beſtaan:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	32	27
Gemeene Chriſtenen	167	204
Kinderen in School	78	43
Dito 'er buiten	32	36
Doopkinderen.	7	3
	316	313
		316
		—— *f* 629

Leahari. Woensdags den 7den dito vertrokken wy 's morgens met den dag na het Dorp *Leahari*; traden ontrent de middag in de Schoole, en bevonden in dezelve onder opzigt van Meeſter, *Bartholomeus Lopes*, een perzoon maar van gemeene bequaamheid, en de ſnedigſte niet, twaalf kinderen volgens de Rol, en 't getal ook volkomen. Van dezelve waren 'er

9. Die den *Ichtitzaar* wel,
3. Die de Gebeden redelyk opzeiden.
3. Die konden lezen.
3. Die maar paſſelyk ſchreven.

De Boeken, tot deze Kerk en Schoole behoorende, waren deze:

1. *Geneſis.*
1. *Caron.*
1. *N. Teſtament van* Brouwerius.
1. *Djalan Ka Surga.*
1. *Aldegonde.*
3. *A, B, C. boeken.*
2. *Pſalmboeken.*
2. *Ichtitzaar.*

Wy ontſloegen niemand uit deze Schoole; traden, na 't noodige daar verrigt te hebben, ter Kerke, en ondervraagden de Chriſtenen, en Ledematen alhier over de gronden des Geloofs, bevonden dezelve zeer ſlegt in kennis, byzonder weinig in getal; noodigden de laatſte tegen daags daar aan tot het H. Avondmaal, en zagen dat 't getal der zielen alhier dit navolgende was:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	5	5
Gemeene Chriſtenen	13	24
Kinderen in School	8	4
Dito 'er buiten	2	6
Doopkinderen.	1	
	29	39
		29
		—— *f* 68

Roeton. Na de middag vertrokken wy na *Roeton*, ondervraagden ten eerſten de kinderen dezer Schoole, die wy onder opzigt van Meeſter, *Franciſco Sawaitoe*, zynde een perzoon van redelyke bequaamheid, en gedrag, negen-en-vyftig in getal, volgens de Rol, bevonden, van welke 'er nogtans maar dertig tegenwoordig waren. Van dezelve waren 'er

12. Die den *Ichtitzaar* redelyk wel opzeiden.
11. Die dat ten halven deden.
6. Die de Gebeden leerden.
5. Die lezen en ſchryven konden, beide maar paſſelyk.

Uit

Uit deze Schoole ontſloegen wy een Jongen, en een Meisjen, en bevonden dat de Boeken alhier deze navolgende waren:

1. *Geneſis.*
1. *N. T. van* Brouwerius, oud en verrot.
1. *Heurnius.*
2. *Carons Predikaatzien.*
5. *Ichtitzaar.*
6. *Catechiſmen.*
2. *Djalan Ka Surga.*
5. *A, B, C. boeken.*
4. *Pſalmboeken.*

Tegen vier uuren traden wy ter Kerke, ondervraagden de bejaarden en Ledematen alhier, vonden die tamelyk geoeffend, dog, die de oude Vraagſtukken beantwoordeden, zoo bequaam niet, als de anderen, en noodigden de laatſte tegen daags daar aan ten Avondmaal.

Donderdags den 8ſten dito predikte ik voor de middag, doopte drie kinderen van dit Dorp, en een van *Leahari*, bediende 't Avondmaal aan de Ledematen van beide die Dorpen, en bevond, dat het getal der zielen van *Roeton* in deze navolgende perzoonen beſtond:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	7	13
Gemeene Chriſtenen	60	50
Kinderen in School	40	10
Dito 'er buiten	15	25
Doopkinderen.	3	0
	125	107
		125
		—— *f* 232

Hoetoemoeri. Na de middag ten vier uuren vertrokken wy na *Hoetoemoeri*, en bezogten doe nog de Schoole aldaar, ſtaande onder opzigt van Meeſter, *Daniel Rihata*, een zedig, neerſtig, en zeer bequaam borſt.

In dezelve vonden wy volgens de Rol honderd en drie-en-zeventig kinderen, dog maar honderd en drie-en-dertig daar tegenwoordig, van welke 'er

49. Die den *Ichtitzaar* byzonder veerdig beantwoordeden.
20. Die de kleine Vraagen zeer veerdig opzeiden.
64. Die de kleine Vraagen en Gebeden leerden.
27. Die heel wel, en zommige fraai ſchreven.
38. Die zeer wel lezen konden, en wel zongen.

Wy ontſloegen uit deze Schoole zes Meisjens, en negen Jongens. De Boeken, tot deze Kerk en Schoole behoorende, waren deze:

1. *N. T.* } *van* Brouwerius.
2. *Geneſis* }
1. *Heurnius.*
3. *Caron.*
24. *Ichtitzaar.*
11. *Catechiſmen.*
6. *Aldegonde.*
9. *Pſalmboeken.*
6. *Djalan Ka Surga.*
5. *A, B, C. boeken.*
6. *Dito borrekens.*

Vrydags den 9den dito, 's morgens, ondertaſten wy de Chriſtenen van dit voornaam Dorp ontrent de grondſtukken onzes Geloofs, bevonden die zeer wel, zoo de gemeene bejaarden, als de Ledematen, die in 't gemeen ons byzonder genoegen gaven; waar op wy de tegenwoordige Ledematen tegen na de middag ten Avondmaal noodigden.

Na de middag predikte ik voor die Gemeente, doopte negen kinderen, bediende 't Avondmaal aan de Ledematen alhier, en bevond de zielen van dit Dorp deze navolgende te zyn:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	22	23
Gemeene Chriſtenen	249	263
Kinderen in School	123	50
Dito 'er buiten	78	85
Doopkinderen.	5	4
	477	425
		477
		—— *f* 902

Zaturdag den 10den dito ruſte wy wat uit; en vertrokken den 11den van hier weer na 't Kaſteel.

Maandags den 12den dito bezogten wy de Schoole van *Mardheyka*, *Soya* beneden, en *Halong*, gelegen ontrent het Kaſteel *Victoria*, bevonden dat tot dezelve, onder opzigt van Meeſter, *Simon Tempeſſi*, een van de bequaamſte Meeſters in 't algemeen, honderd en zeven-en-vyftig kinderen, volgens de Rol, behoorden, waar van 'er niet meer dan zes-en-vyftig tegenwoordig waren; meer door nalatigheid der Ouders, dan der kinderen, aangezien dezelve haar in het Boſch tot haar byzonder werk mede nemen. Van de hier tegenwoordig zynde, waren 'er: Mardheyka, Soya, Halong.

9. Die den *Ichtitzaar* geheel uit wel,
12. Die de mindere Vraagen byzonder vaardig opzeiden.
40. Hielden zig in 't lezen der Gebeden nog bezig, van welke zommige wel, zom-

zommige maar paſſelyk, in 't opzeggen waren.
9. Lazen, alzoo ze meeſt nog klein waren, maar redelyk.
8. Die redelyk wel, na haren ouderdom, ſchreven, en was het zingen ook tamelyk.

Wy ontſloegen uit deze Schoole een Jongen en twee Meisjens, alzoo die te groot waren om langer in de Schoole te blyven.

De Boeken, tot deze Schoole behoorende, waren deze:

1. *N. T. van* Brouwerius, oud en verſleten.
2. *Geneſis* van dito, dog oud.
1. *Carons Predikaatzien.*
13. *Ichtitzaar.*
2. *Catechiſmen.*
2. *Djalan Ka Surga.*
3. *Pſalmboeken*, dog een verſleten.
19. *A, B, C. boekjens.*
1. *Aldegonde.*

Het getal der Chriſtenen in dit Dorp bevonden wy te beſtaan in deze navolgende perzoonen:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	84	100
Gemeene Chriſtenen	594	504
Kinderen in School	230	87
Dito 'er buiten	316	425
Doopkinderen.	11	21
	1190	1128
		1190
		—— *f* 2318

Noeſſanivel, Latoehalat, Hative.

Na dat wy die Schoole bezogt hadden, begaven wy ons na die van de Dorpen *Noeſſanivel*, *Latochalat*, en *Hative*, in welke wy, onder opzigt van Meeſter, *Jakob Tempeſſi*, een zedig, zeer bequaam en neerſtig perzoon, een getal van drie honderd en zeventien kinderen, volgens de Rol, dog maar zes-en-veertig aldaar tegenwoordig, bevonden, en dat om dezelve reden, die wy van de Schoole zyns Broeders, en van andere bevorens reeds, en ook de voorige Heeren *Predikanten*, als bezoekers derzelven, al by voorige *Rapporten*, of *Kerk-berichten*, aangehaald hebben. En dat opmerkelyk is, van deze Schoolkinderen moeſten 'er van *Noeſſanivel* alleen negen-en-negentig zyn, van welke 'er maar vier of vyf waren. Onder die kinderen, die wy daar tegenwoordig vonden, *examineerden* wy 'er

10. Die den *Ichtitzaar* volkomen uit behoorden op te zeggen: dog bevonden die ſlegt in hare antwoorden.
11. Die den zelven ten deele opzeiden, even eens zoo.
18. Oeffenden zig in 't leeren der Gebeden; dog waren al mede zeer ſlegt.
7. Lazen, zommige wel, dog de meeſte ſlegt en voor al de grootſte, die 't beſt behoorden te lezen. Maar twee kinderen van den Meeſter lazen 't Nederduits fraai.
5. Schreven een redelyke hand, en gaven met het zingen ons genoegen, 't geen al heel wel ging, en 't beſte van allen was.

Wy ontſloegen uit deze School een Jongen, die groot was; daar waren 'er wel meer, dog alzoo die maar voor die tyd in de Schoole quamen om verloſt te worden, en den Meeſter getuigde, dat zy in verſcheide jaren niet na de Schoole hadden omgezien; maar dat reeds deden, zoo hebben wy die nog laten blyven in die ſtaat, om daar van bericht aan de Vergadering te doen, en eerſt te hooren, wat in zoodanigen zaak, ten beſte der Schoolen in 't gemeen, zal dienen gedaan te werden. En bevonden dat de Boeken tot de zelve behoorende, deze navolgende waren:

2. *N. T. van* Brouwerius.
2. *Geneſis*, van dito.
2. *Heurnius.*
1. *Carons Predikatien.*
4. *Pſalmboeken.*
7. *A, B, C. borrekens.*
20. *Ichtitzaar.*
3. *Catechiſmen.*
4. *Aldegonde.*

De zielen dezer Dorpen waren beſtaande in deze navolgende perzoonen:

	Mannen	*Vrouwen*
Ledematen	33	34
Gemeene Chriſtenen	399	353
Kinderen in School	116	40
Dito 'er buiten	256	290
Doopkinderen.	7	7
	811	724
		811
		—— *f* 1535

Aldus dan het werk van onze *Viſite*, of Kerk- en School-bezoek, voleindigd hebbende, zoo meenen wy het nog daarenboven van onzen pligt te zyn, aan onze Vergadering in ernſtige overweging te geven, of het niet (gelyk 't altoos ons voorkomt) hoognoodig zy, uitdrukkelyk te overwegen, hoedanig het werk der Schoolen te herſtellen, en wat middel daar toe, zoo by de zelve, als wel byzonder, by bekentmaking van

den ſtaat der zelve aan de Agtbaare Regeering alhier, ook by Haar Agtbaarheden by onderling overleg van de zelve, te beramen; aangezien het by de bequaamſte en neerſtigſte Meeſter, die 'er zou mogen zyn, onmoogelyk is, zig zelven wel te beneerſtigen, als de kinderen, 't zy uit eigen nalatigheid, 't zy door laſt van hun Ouders, die hen mede in 't Boſch nemen, 't zy door 't bedryf van deze en gene Dorps-Hoofden, (die haar, eer zy eens uit de Schoole ontſlagen zyn, tot hare *Dati* betrekken, in plaats van de Ouders, in opzigt van hare kinderen, tot hare pligt van die ter Schoole te zenden, aan te maanen) jaren aan den anderen (gelyk ons voorgekomen is) uit de Schoole komen te blyven, en zig zelven alleen op de tyd, dat de *Predikant* de bezoeking doed, in de Schoole, en dan in een beklaaglyke onbequaamheid vertoonen; buiten dat, in gevalle het zoo voort gaat, en niet tydig, voor al in opzigt van de Ouders (die de meeſte ſchuld hier in hebben) geſtuit werd, alle de onkoſten, die de *Ed. Compagnie* zoo mildaadig ontrent den Inlander doed, te vergeefs zyn, en alle de Schoolen in 't gemeen tot niet loopen zullen.

Om het welke te voorkomen, wy hier over de ernſtige beraadſlaaging, zoo van den Kerken-Raad, als wel voornamelyk van de Agtbaare Regeering alhier, (wiens onderſteuning wy hier ontrent voor al van nooden hebben,) met al die eerbiedigheid en agting, die wy beide die Vergaderingen toedragen, verzoeken; van herten wenſchende, dat het God behaage hare beraadſlagingen hier over, tot eer van zynen Heiligen Naam, ten beſte der Schoole, en tot verdere bevordering en opbouw van het Koninkryke Chriſti in deze Geweſten, te zegenen.

VIERDE HOOFDSTUK.

KOrte Schets van Boero, Manipa, *en* Bonoa's *Kerken, en Schoolen. Als ook van* Oma, *en* Cerams deel, *daar onder behoorende. En van de verdere Kerken, en Schoolen van geheel* Amboina. *En van* Honimoa. *Het net getal der* Meeſters, *en der omloopende* Meeſters. *Het net getal der* Inlandze Ledematen, Chriſtenen, Schoolkinderen, *en* Doopelingen. Inſtructie *voor de* Buiten-Opperhoofden *in opzigt van het ſtuk van den* Godsdienſt. *'t Getal der* Krankbezoekers. Inſtructie *der zelve. Groot gezag, dat zig de Heer* Van der Stel *aangematigd heeft. Toeſtaande, dat een* Paapze Kapitein *als* Præſes *boven de* Diakenen *zat. Het oordeel der* Predikanten, *en dat van den* Schryver, *hier over. Brief des* Schryvers *hier over aan de* Heer van Riebeek; *tegen des* Schryvers *meening door zyn* Edelheid *uitgelegt. Met verklaring des* Schryvers *van zyn waare meening. Die zyn* Edelheid *niet voldede, om dat zyn* Edelheid, *en de* Raaden, *het anders begrepen. Bedreiging den* Schryver *door zyn* Edelheid *gedaan. Door hem zedig beantwoord. De zaaken, by den* Schryver *beoogd, wierden zoo bevonden, en ook ten eerſten herſteld. Nader bedreiging den* Schryver *door zyn* Edelheid *van* Riebeek *gedaan. Werd door haar* Edelheden *belaſt na* Ternate *te gaan. Die dat op een zedige wyze weigerd. Zyn* Edelheid *doet hem door den* Advokaat Fiſcaal *voor de* Raad van Juſtitie *dagvaarden, om een nader uitleg van zynen Brief van den 25.* September *te geven. Terwyl zyn* Edelheid *zyn eenen Brief van* Mey *verborgen hield. De* Schryver *toond eindelyk voor dezen* Raad *den Brief van* Mey, *waar uit de zelve zien kan, dat hy volſtagen onſchuldig was. Over welken Brief de* Raad *zeer verwonderd ſtond. Waar op de* Raad *den* Schryver *van alle verdere uitleg ontſloeg, mits zyn zeggen beëedigende. En den* Fiſcaal *in alle de koſten doemde. Zeldzame bekendmaking van haar* Edelheden *aan dien* Raad, *die daar op zeer edelmoedig antwoorde. Al het welke voor den* Schryver, *ſchoon van zyn onſchuld verzekerd, buiten zyne verwagting zeer gelukkig uitviel.*

Korte ſchets van Boero, Manipa, en Bonoa 's Kerken en Schoolen.

OM nu net by een korte Schets de gantſche ſtaat der Ambonſche Kerke te doen zien, zoo zullen wy met het Eiland *Boero*, om de Weſt leggende, beginnen.

	Meeſters.	Ledematen.	Gemeene Chriſtenen.	Doopelingen.	Schoolkinderen.	Kind. buit. de School.	Te zamen.
Boero	*Henrik Tehoe*	17	71	8	26	29	151
Manipa	*Doming. Riri*	15	177	5	45	53	295
Bonoa	*Jak. da Lima*	29	304	32	106	166	637
	Te zamen	61	552	45	177	248	1083

KORTE

KORTE

Der Kerken, en Schoolen, op van Leyt

Korte ſtaat der Kerken, en Schoolen.

Plaatzen, ofte Schoolen.	Meeſters.	Ledematen.	Gemeene Chriſtenen.	E
De Pas van Baguwala.	*Julius de Lima.*	38	300	
Soeli.	*Jan Sylveſter Piris.*	21	270	
Thiel.	*Andries Gomis.*	9	44	
Way.	*Pieter Saleman.*	21	239	
Alang.	*Andries Peſiloehoe.*	97	548	
Liliboy.	*Pieter Majari.*	59	544	
Hatoe.	*Livinus Miſquita.*	27	108	
Soya.	*Latoeheroe.*	40	163	
Hatala.	*Dirk Frans Pati.*	71	157	
Nako.	*Mattheus Raphaël.*	97	182	
Kilang.	*Laurens de Fretis.*	49	176	
Hoekorila.	*Pieter Heherehoe.*	34	135	
Ema.	*Joſeph Quelho.*	59	371	
Leahari.	*Bartholomeus Lopis.*	10	37	
Roeton.	*Franciſco Sawaytoe.*	20	101	
Hoetoemoeri.	*Daniel Rihata.*	45	512	
Mardheyka, Soya, Halong.	*Simon Tempeſſi.*	67	752	
Noeſſanivel, Latoehalat, Hative.	*Jakob Tempeſſi.*	184	1053	
18. Schoolen.	18. Meeſters.	949	4792	

STAAT

de Overkuſt, en 't Gebergte
mor.

inderen in 't School.	Kinderen buiten 't School.	Doopkinderen.	Uittrekzel van alle de zielen.
69	99	9	495
77	67	1	436
14	10	1	78
53	86	10	310
250	193	18	1108
183	174	8	968
100	91	7	423
66	26	5	301
83	53	3	372
82	72	5	438
88	58	7	378
76	51	6	302
121	68	10	629
12	8	1	68
59	40	3	107
173	163	9	902
156	496	14	1535
317	741	23	2318
1979	2496	130	11168

KORTE

Van de Kerk- en School-bezoeking op he
onder behoorende; gedaan door den F
den inlandſchen Ouderling, FERD
Haroeko, in de maand Novembe
en Febru

	Plaatzen.	Meeſters.	Ledematen.	Gemeene Chriſtenen.
Als ook van Oma en Ceramsdeel, daar onder behoorende.	Kaybobo,	*Jacob de Lima*,	32	360
	Tanoeno,	*Philip Mendez*,	10	26
	Piroe,	*Willem Pietersſoon*,	14	102
	Hataſoewa,	*Joris Rodrigos*,	5	37
	Kamarien,	*Thomas Fransſoon*,	8	262
	Seroewawan,	*Pieter Pati Radja*,		
	Tihoelale,	*Andries Caſtanja*,	7	79
	Roemakay,	*Paul da Lima*,	7	266
	Oma,	*Pieter Saleman*,	73	434
	Waſſoe,	*Laurens Pais*,	11	114
	Aboro,	*Bartholomeus Lopis*,	18	228
En van de verdere Kerken en Schoolen van geheel Amboina.	Holalihoe,	*Jeremias Lehitoe*,	25	169
	Karihoe,	*Domingos Laurens*,	21	177
	Haroeko, en Samet.	*Abram Jansſoon.*	70	424
	Somma	14	301	2680

SCHETS

: Eiland Oma, en 't Deel van Ceram, 'er
redikant ABRAMUS PARENT, nevens
NANDUS SALVADOOR, Radja van
1708., en in de maanden January
ary 1709.

Doopkinderen.	Kinderen in 't School.	Kinderen buiten 't School.	Uittrekzel van alle de zielen.
8	68	99	567
2	9	12	59
4	22	29	171
	13	16	71
8	65	95	438
1	38	28	153
3	62	93	431
26	169	217	919
6	40	33	204
7	97	78	428
9	58	44	305
2	59	44	303
32	114	69	709
108	814	857	4758

Uit deze Schets van de Kerken, en Schoolen, ziet men nu het net getal der Meesters, zynde twee-en-vyftig.

Net getal der Meesters, en omloopende Meesters.

Buiten deze zyn 'er nog zes omloopende Leermeesters, die in de huizen der Ingezetenen de Slaven onderwyzen, en daar voor twee Ryksdaalders 's maands ieder trekken, na dat de *Præses* hare Ordonnantie onderteekend heeft, waar onder dan de Heer Landvoogd teekend, gelyk wy hier vertoonen.

WINKELIER

Verstrekt aan de omloopende Leermeesters haar maandelyke soldye

Julius Salampessi	Ryksd. 2
Anthoni Janssoon.	2
Laurens Rafel	2
Hendrik Salampessi	2
Daniel Terkappel	2
Arnoldus Philipsoon.	2

Amboina aan 't Kasteel Victoria den 30. Augustus 1709.

Edele Heer LANDVOOGD,

De bovenstaande omloopende Leermeesters hebben, volgens gegeven berigt van den Inlandschen Schoolmeester, haar dienst wel waargenomen.

FRANÇOIS VALENTYN,
Syn H. T. PRÆSES,
ADR. VAN DER STEL.

Net getal der Inlandse Ledematen, Christenen, Schoolkinderen, en Doopelingen.

De Ledematen ziet men dat zestien honderd en drie en dertig, de gemeene Christenen dertien duizend twee honderd twintig de Schoolkinderen drie duizend negen honderd en zes en zestig, de kinderen buiten de School drie duizend drie honderd en negen en zeventig, de Doopelingen voor dees tyd vier honderd vier en zeventig, en dus dat deze alle een getal van drie en dertig duizend vyfhonderd een en vyftig Christenen, te zamen uitmaken, dewelke op andere tyden wel tusschen de vier of vyf en dertig duizend zielen komen op te loopen. Een oegst van Christenen, en een getal van Kerken, en Schoolen, over en voor dewelke vier Predikanten (gelyk zy meest) en zes (zoo zy 'er altyd volkomen, en dan alle taalkundig, en gezond, waren) veel te weinig is, voor al als men te rug denkt, wat deze weinige Mannen al werk hier af te doen hebben:

Vermits 'er nu menigmaal over deze en gene zaaken van den Godsdienst tusschen de Predikanten, en Opperhoofden, geschillen quamen, zoo is ook daar in, zoo door de Heer Commissaris *Hurdt*, als ook door de Heeren Landvoogden, van tyd tot tyd voorzien, gelyk men dit uit het volgende in de tyd van de Heer *van Wyngaayden* in 't jaar 1696, zien kan.

Eenige nadere *Poincten* van *instructie* voor de *respective* Opperhoofden, der buiten *Comptoiren*, alwaar Predikanten, geplaatst zyn, of nog zouden mogen werden geplaatst, op het stuk van den Godsdienst, en wat daar aan verder *dependeert*.

Instructie voor de Buiten-Opperhoofden, in opzigt van het stuk van den Godsdienst.

Niet tegenstaande, by onze loffelyke Heeren Voorzaten, *ontrent het oeffenen van den* Godsdienst, *en wat daar toe wyders* applicabel *is*, *de vereiste ordre reeds is gestelt*, *gelyk te zien is*, *by de* Generale Instructie, *door den* Edelen Heer, Oud-Gouverneur, ANTHONI HURDT, Saliger, *de dato* 25. January 1678. *welkers* Extract *hier nevens gevoegt is*, *en bevelen*, *deswegen door deze* Hooge Regeeringe *van* India, *by hare* successive Missives *de dato* 2. October 1664. *den* 29. October 1670. *den* 14. February 1692. *en* 13. January 1693. *al mede in* Extract *hier* annex, *beraamd*, *hoedanig zig de* Opperhoofden, *tegens* de Eerwaarde Predikanten, *en deze laatste wederom tegens d'eerste*, *zullen hebben te gedragen*, *en hoe verre zig een yder*, *met zyn ampt*, *en pligt zal hebben te bemoeyen*, *zyn ons verscheide klagten*, *en oneenigheden te vooren gekomen*, resulteerende *uit een al te groote* imaginatie, *of inbeelding van een eigen Gezag*, *en* Authoriteit, *zoo van de eene*, *als de andere kant*, *waar door niet anders dan ontstigting*, disrespect *van de* Character, *die een yder amptshalven bekleed*, *en onverzoenelyke vyandschappen konnen werden* gecauseerd; *zoo hebben wy*, *om daar in voor het toekomende te voorzien*, *nodig geoordeeld* Ul: *deze nadere* Poincten *van* instructie, *deswegen te ordonneeren*, *en voor te schryven*, *behoudens de volle* vigeur *van het geen hier bevoorens*, *in de* geallegeerde Instructie *dato* 25. January 1678. *en de Brieven van* Haar Hoog Edelen *is* geordonneerd.

1.

Gelyk de oeffening van den openbaaren Godsdienst *is*, *en blyft van de bezorging der* Predikanten, *zoo hebben zy ook het opzigt alomme*, *over de* Schoolen, *en* Schoolmeesters *onder hun Kerkelyk* district.

2.

Het Opperhoofd, *een der* Schoolmeesters *benodigt hebbende, zal den zelven vermogen te ontbieden, dog daar af alvoorens kennis aan den* Predikant *geven, op dat zoodanigen* School, *niet ledig blyve, maar* interim *door een ander bequaam perzoon, die den* Predikant *daar toe zal ordonneeren, waargenomen werde, zonder dat egter het* Opperhoofd, *de reden van dat opontbod, aan den* Predikant *zal behoeven bekent te maken.*

3.

Insgelyks, zal den Predikant, *een* Schoolmeester *ontbiedende, daar van het* Opperhoofd *de noodige* notificatie *doen, zonder al mede gehouden te zyn, de redenen daar van te zeggen.*

4.

Eenig Schoolmeester, *nd een ander* Territoir *verzoekende te gaan, of varen, zal, alvoorens* permissie *daar toe van het* Opperhoofd *te erlangen, schriftelyk bescheid van den* Predikant *vertoonen, dat hy zoo lang kan gemist, en die* School *inmiddens behoorlyk verzorgt zal worden.*

5.

Wanneer eenig Schoolmeester, *door traagheid in zyn dienst, of om andere redenen, door den* Predikant *getuigd werd, zyne* gagie *niet te* meriteren, *zal zyn* Eerwaarde *zulks aan het* Opperhoofd *bekent maken, die, op desselfs verzoek, gemelde* gagie *zal moeten inhouden, tot dat daar in nader door ons, op het voordragen van den* Eerwaarden Kerkenraad, *zal werden* gedisponeert.

6.

De Predikanten *zelfs in perzoon, of by ziekte, of andere toevalligheden, de* Krankbezoeker *elders naar de omliggende Plaatzen, de* visitens *zullende doen, zal het* Opperhoofd *gehouden zyn, haar, weêr een wind zulks toelatende, met een bequaam Vaartuig te verzien, invoegen als by de* Instructie *van den* Edelen Heer ANTH. HURDT *Saliger, voor de* respective Opperhoofden, *der* Buiten-Comptoiren, *is* geordonneerd *geworden.*

7.

De Predikant *elders gaande zal ververmogen den* Schoolmeester *van daar, in zyn gezelschap mede te nemen, mits dat alvoorens, de* Schoole *na behooren verzien zy; dog van het* Eiland *vertrekkende, en als dan een* Schoolmeester *mede nemende, zal zulks het* Opperhoofd *moeten bekent gemaakt werden; gelyk mede de* Schoolmeesters, *wanneer door de* Predikant *van hun Plaatzen ontboden werden, en de* Fortressen *moeten* passeeren, *zig aan het* Opperhoofd *zullen hebben aan te geven.*

8.

Zullen de respective Opperhoofden *de* Eerwaarde Predikanten *na haar fatzoen behoorlyk bejegenen, gelyk ook aan de andere kant, de* Eerwaarde Predikanten *de* respective Opperhoofden *met fatzoen zullen ontmoeten, op dat alzoo, alles met liefde, vreede, en eendragt, toegaa; en de* Leere der Zaligheid, *zonder ergernissen te geven meer en meer mag wassen, en aangroeyen, tot stigting van* Gods Kerk, *en bevordering van 't* Heilig Euangelium. *Zullende de* Opperhoofden respectivelyk *van deze onze ordre de* Eerwaarde Predikanten *hares* districts communicatie *hebben te geven.*

Onderstond, Amboina aan 't Kasteel Victoria, adie *primo* Octob. 1697.

Was getekent,

W. V. WYNGAARDEN.

Extract *uit de* nadere Ordre *voor de* Kooplieden, *en mindere* commandeerende *op de* Buiten-Comptoiren *en* Redouten *binnen deze* Provintie, *waar na hun dezelve, in hare* respective Functien *zullen hebben te* reguleeren, *in opzigt van den* Godsdienst.

OP *alle* Comptoiren, Redouten, *ofte* Plaatzen, *daar Post gehouden werd, en geen* Predikant *of* Ziekentrooster *is, zullen door iemand van de bequaamste, en bescheidenste* Officieren, Chirurgyns, *of* Zoldaten, *alle ogtent, en avonden de* ordinaire Gebeden *voor 't Volk openlyk gedaan,* item *de* Zondag, *en andere onze* Christelyke Hoogdagen, *stigtelyk gevierd werden, onder het lezen van een* Predikatie *uit* Bullingerus, *ofte ander* Gereformeert Huis-Postil, *beginnende en eindigende die* Handelinge *met* Lofzangen, *volgens gewoonte onzer* Kerken; *alwaar zig het* Opperhoofd *altoos* present *moet laten vinden, niet alleen om hem zelven, maar ook andere te stigten, en zyn onderhoorigen, met een goed* exempel *voor te gaan, 't welk hem tot meerder eere en ontzag dienen zal.*

Maar

Maar op Plaatzen, *alwaar permanente* Predikanten, *of* Krankbezoekers reſideren, *zal men dezelve, ontrent de oeffeninge van den openbaren* Godsdienſt *laten begaan*, aſſiſterende *haar* Eerwaarde *daar in na vermogen, zoo met behoorlyk* reſpect *hun te geven, als van andere te doen hebben, onder handhavinge van den zelven* publiquen dienſt, *ten einde die niet eenigzins in veragteringe en veragtinge kome.*

Ende zullen de Opperhoofden ordre *ſchikken, dat haar* Eerwaarde, *tot het doen der gewoonelyke* Viſiten *over Zee, altoos van bequaame Vaartuigen voorzien mogen wezen, en varende na Plaatzen, die niet al te veilig geſchat werden, zal men hen een of twee* Muſquettiers *tot lyfsverzekeringe geven, op dat zy alzoo, des te geruſter hare* dienſten *mogen uitvoeren.*

Maar 't en is al van ouds niet in gebruik geweeſt, dat de Eerwaarde Predikanten *elders heen varen, dan na gedaane* communicatie *van haar* Eerwaarde *voorgenomen vertrek aan het* Opperhoofd, *aldaar zy onder beſcheiden zyn, aan den welken zy op hunne wederkomſt ook bekent moeten maken, wat haperinge elders in de* Schoolen, *of verſlappinge van de* frequentatie *van den* openbaren Godsdienſt *bevonden hebben, om na vermogen zulks te helpen* redreſſeren, *ofte onze* ordre *daar op te verzoeken.*

De Predikanten *hebben het opzigt over de* Schoolen *alomme onder hun* Kerkelyk diſtrict; *dog niet met uitſluitinge van de* politique Opperhoofden, *welke nevens haar* Eerwaarde *ſteeds* gequalificeert *geweeſt zyn, zoo wy hun als nog* qualificeren *by dezen, tot* Curatores *over de zelve* Schoolen, *die zy derhalven dikmaals zelfs in perzoon, en onder anderen, zomwylen ook eens op 't onvoorzienſte*, item *nu en dan met den* Predikant *te zamen, moeten* viſiteren, *onderzoekende, wat de kinderen elke reize gevordert hebben, en* ſucceſſive *toenemen, ook in* cas *van noodelooze ofte onwettige* abſentie *van eenige der zelve* Broeders, *als mede de* Orangkayen *over den tragen* Kerkgang *hunner* Onderdanen *aanſpreeken, beſtraffen; en vermaanen, na dat deze ſloffigheid* meriteert, *'t zy veel of weinig. Ende zoo elders eenige luye of traage* Schoolmeeſters *gevonden werden, die zullen zy na een, of tweemaal beſtraffens, in geval hun niet komen te beteren, uitwerpen, mitsgaders andere vlytige en bequame Gezellen in de plaats ſtellen, mits doende daar af* rapport *aan ons.*

De Militaire Commandanten *over de mindere* Redouten, Veſtingen, *of* Poſten, *daar* Schoolen *ontrent zyn, zullen die insgelyks dikwils gaan bezigtigen, en letten of de* Meeſter *op de behoorlyke uur ter* School *is, mitsgaders by oplezinge van de Rol ondervinden, hoedanige kinderen* abſent *zyn, ende zulks* noteeren, *om 't zelve wyders de* Kooplieden, *onder welke zy beſcheiden zyn, als mede de* Eerwaarde Predikanten, *daar ten* viſite *verſchynende, trouwelyk bekent te maaken, zonder inmiddens eenige* authoriteit *over de* Meeſters *te gebruiken, dan wanneer het de nood vereiſt.*

De Comptoiren, *of* Redouten, *waar* Chriſten Kerken, *en* Schoolen preſent, *of aanhoorig zyn, als* Honimoa, Haroeko, *en* Manipa, *daar verſtaat men ook de* Opperhoofden *der zelve altoos blyven* Commiſſariſſen *over de* Huwelyks zaken, *binnen hun* diſtrict, *onder de* Inlanderen, *vallende, nevens twee uit de bequaamſte* Chriſten Hoofd-Orangkayen *by ons te kiezen, die* Ledematen, *en, zoo 't geſchieden kan, te gelyk* Ouderlingen *zyn, welke gemelde* Commiſſariſſen *dan haar te* reguleren *hebben, na de orde* geextraheert *uit die voor dat* Collegie *aan 't* Kaſteel, *van dato* 23. January 1657. *by den* E. Heer JACOB HUSSTAARDT, Saliger, *beraamd en hier nevens gevoegt.*

Onderſtond, geextraheert, accordeert, Amboina, Victoria, ady 2. October 1697.

Was getekend,

ER. CNIPING, *Secretaris.*

't Getal der Krankbezoekers.

Men plagt hier in voorige tyden ook zes *Krankbezoekers* te hebben; dog nu is 'er (uit zuinigheid al weder op de zaaken van den Godsdienſt, daar 'er zoo veel duizenden guldens onnoodig van Timmeragien, en andere dingen, die wy over ſlaan, getrokken worden) maar een aan 't Kaſteel, en een op 't Eiland *Oma*, en op de verdere Eilanden laat men een Zoldaat den Godsdienſt, als was hy *Krankbezoeker*, waarnemen.

Wat het werk van een *Krankbezoeker* is, kan men uit de volgende *Inſtructie* zien.

Inſtructie *voor de* Krankbezoekers, *zoo hier aan 't* Kaſteel, *als op de* Buiten Comptoiren, *geplaatſt.*

1.

Inſtructie voor de zelve.

ZUllen *de* Krankbezoekers *gehouden zyn, by haare* reſpective Subalterne Hoofden *tragten te bezorgen, dat alle dagen des morgens en 's avonds ter bequamer tyd en plaatze, de gewoonlyke* Gebeden *met alle zeedigheid en vereiſte ſtigtinge, werden gedaan, waar toe gebruiken zullen de* Morgen- *en* Avond-Gebeden *agter onze* Catechiſmus, *of ook zoodanige, die haar na vereiſch van tyden, door de* Eer-

waarde Kerkenraad *zullen werden ter hand geſteld.*

2.

Zullen de Krankbezoekers *alle* Zondagen *eenige* Kapittels *uit het* Nieuwe *of* Oude Teſtament, *of* Predikatien, *gemaakt door* Gereformeerde Leeraars, *den Volke voorlezen, en ook voor de* Predikatien, *het* Gebed *voor de* Predikatie *in de week, en daar na het* Na-Gebed *in de week, gebruiken, en ten minſten twee veerzen uit de* Pſalmen Davids *voor-, insgelyks ook twee, daar uit na- zingen, beſluitende den* Godsdienſt *met* Paulus *bekende zegen.* 2 Cor. XIII. 13.

3.

Zullen de Krankbezoekers *uit het* Woord Gods *in 't* particulier *den Volken, die vermaninge van nooden hebben, aanſpreeken, en vermanen, en voornamentlyk zulken, die op het krankbed leggen, opwekken, trooſten, overtuigen na gelegentheid van hare krankheid, en na dat haren ſtaat zal vereiſchen.*

4.

De Krankbezoekers *zullen veelmaalen de* Schoolen *op de Plaatze, daar ze beſcheiden zyn,* viſiteren, *en naauwkeurig agt geven, of door den* Schoolmeeſter *alle vereiſchte neerſtigheid werd aangewend, dat de Jeugd in hare dagelykze leſſen langs hoe meer mag vorderen, en toenemen.*

5.

De tyd, tot de viſiten *van* Kerk *en* Schoolen *beſtemd, zullen de* Krankbezoekers *tydig hare* Subalterne Hoofden, *om een Vaartuig met behoorlyke ſcheppers verzien, beleeft verzoeken, en, 't zelve hebbende bekomen, de* viſitens *op de* Chriſten Dorpen *onder het* reſſort *van haar* reſpective Subaltern Opperhoofd *beſcheiden, neerſtig afleggen, en dat alle drie maanden* precies, *zonder den* Schoolmeeſter *in 't minſte van haare komſte te* præadverteren.

6.

Zoo haaſt op de Dorpen zyn aangekomen, zullen zig aanſtonds na de School, *de Zon nog niet ondergegaan zynde, begeven, en aldaar ſeer ſcherp en naauwkeurig agt nemen, zoo op des* Schoolmeeſters comportement, *als mede de* gerequireerde *vlyt in 't waarnemen van zyn* Schoole, *zullende als dan zy* Krankbezoekers *de* Schoolieren *zelfs* examineeren *van den meeſte tot de minſte, der zelver ſchryven naauwkeurig beoogen, de Rollen der* Leerlingen *nazien, of ze met het getal der* preſenten *zyn over een komende.*

7.

Zullen te bezorgen hebben, dat de Schoolmeeſter *een nette Rolle der* Ledematen, *zoo der afgeſtorven, als die nog in 't leven zyn, mitsgaders die jongſt op haar belydeniſſe tot* Ledematen *zyn aangenomen, onder haar houden, en voorzigtig bewaren, om daar mede de* Eerwaarde Predikanten *tyd en ſtond zulks vereiſchende, te gerieven, en te konnen dienen.*

8.

Wanneer de viſite *zullen hebben afgelegt, zullen gehouden zyn, zoo ſpoedig als het doenlyk is, een* accuraat *en net affchrift haarer bevinding en verrigting,* item, *hoe veel jonge kinderen op yder* Chriſten Dorp *te Doopen zyn, aan de* Eerwaarde Kerkenraad *ter dezer Stede hebben over te zenden.*

9.

De Ouders der kinderen in de Chriſten Dorpen *zullen door de* Krankbezoekers *op het vriendelykſt werden verzogt, en aangeſprooken, te weten, die hare kinderen, dagelyks niet ter* School *en zenden, datze haren yver ontrent voorſchreven kinderen, als tot der zelver beſte zynde, gelieven te bewyzen, om alzo in de gronden van onzen* Chriſtelyken Godsdienſt *des te beter onderwezen te werden.*

10.

De Krankbezoekers *zullen niet vermogen eenige* Schoolieren *van de* Schoolgang *te ontſlaan, of ſpeeldagen te geven, zonder voorgedaane kenniſſe aan de* Eerwaarde Predikanten.

11.

Is het de Krankbezoekers *ook aanbevoolen, dat de* Avond-Gebeden, *volgens het gewoon gebruik, des* Zaturdags *en* Zondags. *'s Avonds met alle ſligtinge werden waargenomen, en de voornoemde* Bedeſtonden *met hare tegenwoordigheid zelfs by te woonen.*

12.

Indien eenige verſchillen onder de Ledematen *in de* Chriſten Dorpen *zyn ontſtaan, en de* Krankbezoekers *de zelve zynde*

zynde ter ooren gekomen, zullen zy met alle beſcheidentheid en vriendelykheid in der minne voornoemde verſchillen tragten by te leggen, maar, zulks ten gewenſten effecte *niet vermogens zynde te verrigten, het in haar* rapport *aan de* Eerwaarde Kerkenraad *bekent maken.*

13.

Des Zondags *na de middag zullen de* Maleits-kundige Krankbezoekers *in de plaats haarer* reſidentie *zelfs een* Maleitſe Predikatie, *en wat verder daar toe behoord, den Volke voor lezen, om alzoo onze* Chriſtelyke Godsdienſt *te grooter luiſter en ſtigting toe te brengen.*

14.

De Krankbezoekers *zullen de* Jongmans *en* Dogters *van de* Schoolgang *ontſlagen zynde, eenmaal ter week, namelyk des* Woonsdags *namiddags, haare voorgaande leſſe in de* Schoolen *doen* repeteeren, *in de* Zang-kunde *haar verder onderwyzen, en dan bezorgen, dat een yder een* Zang- *of* Pſalmboek *voor zig zelven uitſchryve, om alzoo de* Gemeente *in 't zingen te zamen behulpzaam te zyn, en werd zulks verſtaan, te weten, des* Woonsdags *namiddags by de* Krankbezoekers *te komen, zoo lang voornoemde* Jongmans *en* Dogters *ongetrouwt zyn.*

15.

Geen Krankbezoekers *vermogen eenige boetens, wegens verzuim van* Godsdienſt, *in te vorderen.*

Aldus gedaan en geresolveerd in onze Kerkelyke Vergadering den 17. Feb. in 't Jaar onzes Heere 1688.

Was getekent,

CORN. van BRUSSEL, *ſ. p. t. Præſes.*
CORN. vander SLUIS, *ſ. p. t. Scriba.*
CASPAR. DINCKELS, *Ouderling.*

Deze *Krankbezoekers*, *Meeſters*, en *Meeſter Coeliling*, of *omloopende Meeſters*, die aan de huizen leeren, werden by den *Kerkenraad* op goedkeuring van de *Regeering* aangeſteld, en als een *Krankbezoeker* zyn Ordonnantie op een Schip of ergens na toe krygt, werd die eerſt door den *Præſes*, en daar na door den *Landvoogd* (en dus op *Batavia* eerſt door de *Præſes*, en laatſt door den Heer Directeur-Generaal van Indiën, geteekend.

't Groot gezag, dat zig de Hr. Vander Stel zig

Het is nogtans onder de Regeering van de Heer *Vander Stel*, in het jaar 1710. gebeurd, dat zyn *Ed.* op zyn eigen gezag aan zig trok, den Gebeddoender en *Krankbezoeker* voor een tyd, *Simon Boitet*, buiten kennis van den Kerkenraad, uit *Amboina* aan te ſtellen, en zoo met een Schip weg te zenden, dat vlak tegen de beveelen van haar *Edelheden* aanliep, die den 13. January 1693. deze Regeering wel uitdrukkelyk aanſchryven, dat 't verkiezen en beſtieren der *Krankbezoekers* aan den Kerkenraad ſtond, en blyven moeſt, zonder dat de Regeering zig daar mede had te bemoeyen. Die Man verzogt ons, hem als *Krankbezoeker* nu voor eerſt by den Heer *Landvoogd* gemaakt, mede na *Batavia* gunſtig voor te dragen, dog wy zeiden dat wy hem zoo niet kenden.

Nog veel verder ging het, dat die Heer Landvoogd in 't jaar 1710. onderſtond, om aan den Kapitein *Jakobus van den Buſſche*, het oppergezag over 't herbouwen van 't Armhuis, dat door de Diakenen alleen gebouwd was, boven de Diakenen te geven, en dus toe te laten, dat een Man, die Papiſt was, als *Præſes* der Diakenen niet alleen daar zat, maar ook zulken oppermagt boven de Diakenen gebruikte, dat zy geen eenen ſtuiver in zyn afwezen vermogens waren uit te geven.

Aangematigt heeft.

De Diakenen hadden hier over aan den Heer Landvoogd wel geklaagd, maar wierden niet gehoord; ook klaagden zy wel aan de Heeren Predikanten, maar niemand dorſt 'er den Heer Landvoogd over aanſpreeken, om dat zy wel wiſten, waarom hy daar zoo bleef zitten, en dat dit om gewigtige zaaken was, daar hy en den Landvoogd veel belang by hadden: want daar wierd in 't Armenhuis getimmerd, en men zei, dat hy het geld van de balken en andere dingen, die zeker Heer daar toe beſtelde, en waar over den Inlander wel hartelyk klaagde, zonder nogtans gehoord te werden, op een andere wyze betaalde, als de Diakenen gedaan zouden hebben, en daarom liet men toe, dat zulk een Man, als *Præſes* boven den *Præſes* der Diakenen de reekeningen teekende, behalven dat een Papiſt tegen alle recht en reden ook als het derde Lit in den *Politiquen Raad* zat.

Toeſtaande dat een Paapze Kapitein, als Præſes boven de Diakenen zat.

Ik was van oordeel, dat dit niet langer te dulden was voor de Diakenen, en dat wy Predikanten gezamentlyk den Landvoogd daar over behoorden aan te ſpreeken, en dit te ſtremmen; dog, hoewel wy alle te zamen anders zeer eendragtig waren, nogtans kon ik geen van myn Broeders beweegen, om dit te doen.

Het oordeel der Predikanten, en van de Schryver, hier over.

Dit, en andere zaaken, deden my ver-

verdriet in mynen dienſt krygen, weshalven ik om myne verloſſing twee jaar aan den anderen verzogt, inlaſſende in een van myne Brieven aan den Heer Opper-Landvoogd van *Riebeek*, dat ik dit te meer deede, om dat ik zyn Edelheid geerne zelf ſpreeken wilde, over zaaken myn ampt betreffende, die ik aan de pen niet vertrouwen wilde, en die myn gemoed bezwaarden.

Brief des Schryvers hier over aan de Heer van Riebeek; dog tegen des Schryvers meining door zyn Edelheid uitgelegt.

Dit ſchreef ik in de maand Mey 1711., en diergelyken Brief ook in September daar aan; dog daar in ſchreef ik alleen, dat ik zyn Edelheid, over zaaken, die ik aan de pen niet vertrouwen wilde, wenſchte te ſpreeken.

Daar over quam ik in 't jaar 1712. op *Batavia*, en zyn Edelheid, de Heer van *Riebeek* eiſchte zeer bars van my een nader uitleg van die woorden, zeggende my voor af, dat hy begreep, dat de Heer Landvoogd aldaar (zoo hy gehoord had) het niet al te wel met den Inlander aanſtelde, waarom dat hy vertrouwde, dat die Landvoogdy in gevaar was, en dat ik zyn Edelheid dit zeggen wilde.

Ik gaf daar op dit zedig antwoord, dat ik my nooit met zaaken van de Regeering gemoeid had, en dat die buiten de laſt der Predikanten waren, behalven dat ik niet aangeſteld was, om op het doen van een Landvoogd te letten, alzoo ik niet weten kon, wat laſt hy van zyn meerder had; en nog veel min, zeide ik, zou 't een Predikant voegen, al deed een Landvoogd nog zoo qualyk, zig in te laten, om over hem te klagen, vermits daar toe zynen Raad geſteld was, en dat ik dierhalven daar op nooit gedagt, veel min 't voornemen gehad had, om daar over aan zyn Edelheid te ſchryven; maar dat ik alleen gezien had op twee zeer onordentelyke zaaken, die in *Amboina* in trein gebragt waren, en die de Heer Landvoogd dulde, daar hy die had behooren te weeren.

Met verklaring des Schryvers van zyne waare meining.

Het eerſte, zeide ik, is, dat men tegen een beſluit, in 't jaar 1708. den 23. January Kerkelyk genomen, en by de Regeering niet alleen goedgekeurd, maar ook van Stoel afgeleezen, en alomme bekent gemaakt, dat men geen Lieden, dan die van den Hervormde Godsdienſt, over kinderen ten Doop zal laten ſtaan, openbaar nu zelf aangaat, en dus gelegentheid geeft, dat de Gemeente met ons ſpotten zal, alzoo men eenen Opperkoopman daarom hadde afgeweerd, zonder dat hy over ymand had mogen ſtaan, en den volgenden Opperkoopman met zyn eigen Dogter, tegen die Wet aan, over iemands kind ſtaan liet.

Het tweede, dat men een Paapze Kapitein als *Præſes*, boven den *Præſes* van de Diakenen in hunne Vergadering, zonder dat te beletten, zitten, en teekenen liet.

Ik voeg'er hier by, dat ik met myne Medebroeders gezamentlyk dit op de zagtſte wyze had zoeken te beletten; dog dat ik niemand van haar Eerwaarde daar toe had konnen bewegen, alzoo haar Eerwaarde voor nog grooter moeite vreeſden; en dat dit ten deele de reden was, waarom ik verzogt had na *Batavia* te komen, om te zien; of ik die twee zaaken van daar kon doen herſtellen, en de reden, waarom ik dat niet breeder in dien laatſten, en zelf niet al te breed in den eerſten Brief (hoewel daar genoeg in bleek, dat ik op zaaken van myn ampt doelde) had willen ſtellen, was alleen, om dat ik veel liever mondeling daar over ſpreken wilde, behalven dat Brieven bewaard werden, en dikwils in verkeerde handen komen.

Die zyn Edelheid niet voldede, om dat zyn Edelheid, en de Raaden, het anders begrepen.

Zyn Edelheid, dit hoorende, veinsde ten uiterſten hier over verwonderd te zyn, zeggende, dat hy, en de Raaden van Indiën, dit anders verſtonden, en dat ik 'er zekerlyk ook iet anders door verſtaan moeſt, maar dat ik dat nu niet wilde; dog dat hy my door den Fiſcaal dat wel zou doen zeggen.

Bedreiging door zyn Edelheid gedaan.

Men moet vooraf weten, dat, gelyk zyn Edelheid een doodvyand van my, om de beweegingen over myn Bybel tegen de overzetting van zyn Swager D. *Leydekkers*, even zoo grooten vyand van den Landvoogd *Vander Stel* was, en dat hy dus twee vliegen met eene lap dacht te ſlaan, te weten, eerſt om 't verderf van dien Landvoogd uit te werken, en my voor een verklikker van den Heer *Vander Stel* bekent te doen ſtaan, om dus grond te hebben van hem op myne getuigenis in de knip te krygen, en zig aldus aan hem te wreeken; en aan de andere kant, om my daar na den vuilſten naam van de wereld, wegens zulk een daad, te doen krygen, en my dan nog als een Man, die zig met de zaaken der Regeering, vlak tegen de beveelen der Heeren Zeventienen, bemoeide, door den Fiſcaal op een goede en vaſte grond te doen aanſpreeken, en zoo zyn luſt ook aan my te boeten, al het welke egter geheel buiten zyn Edelheids giſſing uitviel.

Door den Schryver zedig beantwoord.

Ik gaf zyn Edelheid op dit zyn voorſtel tot antwoord, dat haar Edelheden my geroepen hadden, om myne woorden uit te leggen. Dat derhalven, gelyk yder een uitlegger van zyn eigen woorden is, ik ook zeggen moeſt (en niet zyn Edelheid, ofte haar Edelheden) wat ik daar door verſtond. Dat ik nooit

nooit zulks in myne gedagten gehad, en my nooit ook met zaaken van de Regeering bemoeid had, nog bemoeyen wilde, en, al viel 'er by anderen nog zoo veel ten laſte van mynen Landvoogd, die myn Overheid geweeſt was, te zeggen, dat ik my nooit inlaten zoude, om iets ten zynen laſte te uiten, alzoo 't myn poſt niet was, my daar mede te bemoejen, buiten dat ik mynen goeden naam nooit daar mede zou willen bekladden, om over myne Overigheid te klaagen, en haar in eenig ongemak te brengen, betuigende in alle opregtheid, by myn ſchryven, niet anders, dan 't geen ik reeds gezegt had, beoogd te hebben.

De zaaken, by den Schryver beoogd, wierden zoo bevonden, en ook ten eerſten herſteld.

Men onderzogt naderhand de zaaken, waar over ik herſtelling verzogt had. Men bevondze alle zoodanig, en men droeg ten eerſten van *Batavia* ook zorg, dat 'er (zoo men my berigt heeft) behoorlyke ordre in geſteld, dat is, dat de Paapze Kapitein geweerd, en die zaak van den Doop eenigermaaten, (hoewel zoo niet, als 't behoorde) herſteld wierd, 't geen daar uit ontſtond, om dat de Kerkenraad van *Batavia* ontrent dat ſtuk van den Doop met ons verſchilde, en zelf ook Lutheraanen ten Doop ſtaan liet.

Nader bedreiging den Schryver door zyn Edelheid van Riebeek gedaan.

Nogtans was men met deze mynen uitleg niet te vreeden, en zyn Edelheid dreigde my een en andermaal met den Fiſcaal, indien ik den Heer *Vander Stel* niet en beklapte. Ik moeſt het zoo verſtaan hebben, dewyl hy, en alle de Heeren het zoo begreepen, en dierhalven ik moeſt my wel bedenken, en zeggen, wat ik daar af wiſt. Een zeggen, dat immers in een Heer van die Rang, en van dat verſtand, niet behoorde te vallen, en 't geen zeer ongegrond was.

Ik betuigde zyn Edelheid nogmaals, dat ik hem in alle opregtheid de waarheid gezegt had. Ik voegde 'er by, dat hy kon verzekerd zyn, dat geen Fiſcaal, nog Regter in de wereld, my kon doen zeggen, dat ik nooit gedacht, en daar ik my nooit mede bemoeid had, en verzogt zyn Edelheid het daar by te laten, alzoo ik nooit iet anders, dan ik zyn Edelheid nu gezegt had, zou, nog kon zeggen.

Ik zal 't u dan, zei zyn Edelheid weer, door de Fiſcaal wel doen zeggen. Ik ging daar op na huis, niet konnende bedenken, wat de Heeren in die verkeerde gedagten mogt gebragt hebben, dat ik in myn Brief *politique* zaaken zou beoogd hebben.

Werd door haar Edelheden belaſt

Ik hoorde niet meer van dien Brief; maar wierd belaſt als Predikant na *Ternate* te gaan, dat ik, gelyk ik bevorens al aangehaald heb, op een zedige en welgegronde wyze affloeg, vermits ik door de Heeren Zeventienen niet voor *Ternate*, maar voor *Amboina*, uitdrukkelyk aangenomen was.

na Ternate te gaan. Die dat op een zedige wyze weigerd.

Men deed alles, wat men kon, om my te doen gaan, en niemand van den Eerwaarden Kerkenraad had de goedheid om een woord voor my, ſchoon zy wiſten, dat ik gelyk had, en daar toe niet verpligt was, te ſpreeken, vreezende haar Edelheden daar door te vertoornen, (gelyk ik geloove, dat 'er wel op mogt gevolgd hebben) maar ik zei ook daar vlak uit, dat ik niet zou gaan, alzoo ik door de Heeren in 't Vaderland voor *Amboina*, en niet voor *Ternate*, aangenomen, en dat ik dierhalven bereid was om na myn beſcheiden plaats, of anders ook wel na 't Vaderland, gelyk ik verzogt had, en met die gedagten ook opgekomen was, maar niet om naar *Ternate* te gaan.

Zyn Edelheid doet den Schryver door den Advocaat Fiſcaal voor de Raad van Juſtitie dagvaarden, om een nader uitleg van zynen Brief van den 25. Septemb. te geven.

Zoo ras haar Edelheden zagen, dat ik niet genegen was derwaards te trekken, en nog veel minder om den Heer *Vander Stel* te beſchuldigen, lieten zy my op die zelve Maandag na de middag, als ik dat in Kerkenraade geweigerd had, door de Bode van den Raad des Gerechts tegen daags daar aan voor dien Raad dagvaarden, om de woorden in myn Brief van den 25. September 1711. aan zyn Edelheid van *Riebeek* geſchreven, nader uit te leggen.

Toen zag ik al duidelyk, waar het haperde, en wat de reden was, dat de Heeren zulke verkeerde gedagten gemaakt hadden, om dat namelyk zyn Edelheid van *Riebeek* door zyn drift tegen my zoo onvoorzigtig geweeſt was, van haar Edelheden maar dien Brief alleen, en niet, gelyk van nooden was, den laatſten, en nog een voorigen Brief, dien ik zyn Edelheid in Mey geſchreven had, en daar men klaar myne meining uit lezen kon, voor te houden, en zoo wel als de andere te vertoonen.

Terwyl zyn Edelheid myn eene Brief van Mey verborgen hield.

Ik verſcheen dan, door een Procureur, in dien Raad, en zei, dat ik geen een woord meer tot nader uitleg van die Brief te zeggen had, dan ik haare Edelheden mondeling, en ſchriftelyk, reeds had geantwoord.

Men vraagde my naderhand, of ik dan niets ter wereld meer hier op te berigten had? Ik zei, dat 'er nog eene zaak was, die ik haar Edelheden, uit eerbied voor zyn Edelheid, niet had gezegt, om dat ik altyd gedagt had, dat zyn Edelheid het zoo ver niet zou hebben laten komen, dat ik zou moeten zeggen, 't geen zyn Edelheid zeer wel wiſt, en 't geen zyn Edelheid ook de Heeren Raaden had moeten zeggen, en zoo wel

toonen, als zyn Edelheid dien Brief van den 25. September getoond had, en dat ik, nu gedwongen door den Regter, dit nu voor haar Agtbaarheden zou openleggen. Ik zeide dan by geſchrifte, dat, zoo 't zyn Edelheid geliefd had, dezen Brief, die ik in Mey des zelven jaars geſchreeven had, aan de Heeren zoo wel, als dien van September, te toonen (dat zyn Edelheid had behooren te doen) dat de Heeren Raaden dan klaar zouden gezien hebben, niet alleen wat ik 'er mede meende, maar dat ik 'er ook onmoogelyk door verſtaan kon, 't geen zyn Edelheid haar Edelheden daar van wys gemaakt had, namelyk, dat ik 'er niet anders, dan politique zaaken, en 't uiterſte gevaar van die Landvoogdy, door konde verſtaan, 't geen ook zy, nu miſleid zynde, daar door hadden verſtaan, maar 't geen haar Edelheden dan 'er onmogelyk door zouden hebben konnen verſtaan. En dewyl zyn Edelheid die Brief had agter gehouden, die ik zeer wel wiſt, door wie zy aan zyn Edelheid beſteld was, en waar van ik een affchrift bewaard had, dat ik die derhalven nu daar op de tafel van haar Agtbaarheden nederlei, op dat het dezen Agtbaaren Raad gelieven mogt uit beide die Brieven onpartydig te oordeelen, of ik niet het grootſte gelyk ter wereld had, en of ik my wel eenigermate daar in met zaaken van Regeering, en ook anders dan wel met zaaken van myn ampt, en dat wel zeer billyk, bemoeid had.

De Schryver toond eindelyk voor deze Raad de Brief van Mey.

Waar uit de zelve zien kon, dat de Schryver volſlagen onſchuldig was.

Zoo ras de Leden van den Raad dezen Brief zagen, ſtonden zy zeer verſteld 'er over, hoe een Opper-Landvoogd van Indiën, die regt en geregtigheid by uitſtek aan allen behoord te handhaven, zoo een onvoorzigtig ſtuk aan een Predikant doen, en zich zelven, en alle de Heeren der Hooge Regeering, zoo maar wagen, en ten toon ſtellen durfde, daar hy by zig zelven immers wel wiſt, en vaſtſtellen moeſt, dat ik zyn Edelheid van het tegendeel zeer licht overtuigen kon, zoo ik daar van een affchrift (dat wel te denken was) mogt bewaard hebben.

Over welke Brief den Raad zeer verwonderd ſtond.

Men gaf den Fiſcaal een affchrift van dien Brief, en hy ging die den Heer van *Riebeek* in de Vergadering van haar Edelheden toonen; dog zyn Edelheid, die dit niet verwagt had, had de ſtoutheid niet van te durven loochenen, dat ik dien Brief in Mey aan zyn Edelheid geſchreven had, vreezende, met reden, dat ik zyn Edelheid dat zoo wel, en zoo klaar, zou hebben konnen bewyzen, dat loochenen daar niet veel aan geholpen zou hebben.

Dierhalven quam de Fiſcaal, de Heer *Bitter* met dat bericht weder, dat zyn Edelheid hem niets tegen dien Brief ingebragt, of altoos niet geloochend had, den zelven ontfangen te hebben.

Men ontſloeg my daar op aanſtonds van verder uitleg hier over te geven, men doemde, by eenparigheid van ſtemmen, den Fiſcaal zoo wel in myne als in zyne koſten; dog men eiſchte van my, om zyn Edelheid geen verdere deur van quaad-ſpreeken over te laten, dat ik zoude beëedigen, dat ik ook waarlyk op geen politique zaaken gezien had, 't geen ik zeide met een geruſte gewiſſe te konnen doen, alzoo ik dat nooit in myn gedagten gehad had. Van zulken vonnis waren zeer weinig of geen voorbeelden, alzoo dit een doemen van haar Edelheden zelf in de koſten was.

Waar op den Raad den Schryver van alle verdere uitlegging ontſloeg, mits zyn zeggen beëedigende.

De Fiſcaal, die, zoo myn bericht is van goede vrienden, die dit zeiden uit zyn Edelheids mond te hebben, tegen zyn zin, en tegen voorige waarſchouwing, dat hy niets ten mynen laſte in die papieren, die men hem gegeven had, maar wel veel voorzigtigheid, vond, en niet anders te gemoet zag, dan in de koſten gedoemd te werden, en die het egter belaſt was, my te mocten dagvaarden, verzogt nu zyne, en myne, koſten wederom.

En den Fiſcaal in alle de koſten doemde.

Hy kreegze; maar haar Edelheden maakten aan den Raad des Gerechts bekend, dat zy over zulken vonnis zeer verwonderd waren, en in 't toekomende te gemoed zouden zien, dat men den Fiſcaal, als hy *ex officio* iemand daagde, niet weer in zyne koſten, en ook in die van zyn Party, maar zoo zoude doemen, dat hy maar zyn eigen koſten te dragen had.

Zeldzame bekendmaking van haar Edelheden aan dien Raad.

De Raad gaf haar Edelheden hier op (zoo my bericht is) weer dit edelmoedig antwoord, dat zy nooit nalaten zouden zulken vonnis weer te wyzen, als hen zoo klaar bleek, als hen nu gebleeken was, dat de Fiſcaal, of die hem zulks gelaſt hadden, niet anders voorhadden, dan om een eerlyk Man, die volſlagen gelyk, en niets misdaan had, maar te quellen, en dat het niet billyk was, dat een Man, die geen ſchuld had, en veronrgelykt wierd, nog koſten dragen zou.

Die daar op zeer edelmoedig antwoordde.

Ik wil wel bekennen, dat ik, wetende, dat ik een goede zaak had, voor zoo verre geruſt, en in myn gemoed verzekerd was, dat ik het, zoo my regt geſchiede, wel winnen zou; maar overwegende, met hoe Groote Heeren, te weten, de voornaamſte van gantſch Indiën, ik (ſchoon onſchuldig 'er in bedraaid zynde) te doen, en hoe ik die alle nu, ſchoon zoo onnoozel zynde, tegen had, zoo vreesde ik, op zyn beſt

Al 't welke voor den Schryver, ſchoon van zyn onſchuld verzekerd, buiten zyn verwagting zeer gelukkig uit viel.

geno-

genomen, ſchoon ik het al won, daarom ten minſten myne koſten te zullen moeten dragen, om dat ik niet denken kon, dat de Raad des Gerichtes, wetende dat dit vonnis vlak tegen haar Edelheden zelfs was, en dat die koſten (gelyk geſchied is) uit Compagnies Caſſa weer zouden moeten betaald werden, het vonnis zoo zou hebben durven uitſpreeken; dog de tyd heeft het zoo, tot verbaazing van alle, die toen op *Batavia* waren, geleerd. Zy preezen 't ook alle, waren over my verblyd, mispreezen zeer het onvoorzigtig doen van de Heer van *Riebeek*, en een van zyn Neven was de eerſte, die my deze blyde tyding met veel verheuging quam mededeelen, voegende daar by, dat zeker Heer zyn Edelheid, daags voor de uitſpraak van 't vonnis, geraden had, het dog daar by te laten, alzoo het zeer waarſchynelyk was, dat zyn Edelheid het verliezen, en ik zegenpraalen zoude. Dog zyn Edelheid, die in alles onverzettelyk was, en daar eere in ſtelde, van zyn hoofd te volgen, was 't ook hier in; maar heeft daar mede voor de geheele wereld betoond, wat voor een Heer hy was, my iets doende, dat ik nooit aan hem verdiend heb, of dat in de gedagten van een braaf Heer (ik zwyge van een Opper-Landvoogd van Indiën) ook nooit behoorde op te komen, en waar over ik den beſcheiden Lezer verder zelf oordeelen laat, of het een Heer van die rang voegde, om een eerlyk Predikant tot een verklikker van zyn Landvoogd te maken, en dat zelfs tegen zyn beter weten aan, met een verkeerde uitleg aan myne woorden te geven, en dan nog andere, door 't vertoonen van mynen eenen Brief, en door 't agterhouden van den anderen, te willen doen gelooven, dat ik 'er niet anders door verſtaan kon, dan 't gene zyn Edelheid, en de andere Heeren ook, door zyne miſleiding, daar door verſtonden, niet tegenſtaande hy in zyn herte wel beter wiſt, dat ik daar aan onſchuldig was, behalven dat ook myn geheel verderf van zoo een zaak, als zy my tegengevallen had, afhing. Ook paſt het zoo een Heer immers niet een Brief, door my aan zyn Edelheid alleen voor hem, en in 't byzonder geſchreven, aan anderen, en veel min in een Vergadering, en dat nog met zoo quaaden toeleg, te toonen. Een zaaak, die geen opregt Hollander (ten waare hy zoo een Brief ten goede, of in een noodig voorval wilde gebruiken) gewoon is te doen.

De Heere vergelde zyn Edelheid dit nooit, maar vergeve het zyn Edelheid genadelyk; ſchoon ik opregtelyk betuige, niet te weten, dat ik zyn Edelheid ooit ergens in de allerminſte reden van misnoegen heb gegeven, ten ware daar mede, dat ik alleen myne Overzetting des Bybels met alle magt, en beſcheidenheid voort gezet, hoewel ik altyd zyn Swager, de Heer *Leidekker*, zedig, en zeer omzigtig behandeld, en met lof van zyn Eerwaarde daar over geſchreven hebbe. Zyn Edelheid leefde niet lang 'er na, maar ſchreef egter zeer bitter over my na 't Vaderland, en men heeft (zoo ik geloove) de goedheid voor zyn Edelheid gehad, van zyn Edelheid te gelooven, en my noit, dan eens vrugteloos, te hooren; maar om my zeer onbillyk te handelen, en (mogelyk daarom, om dat de Edele Compagnie door zyn toedoen die dubbele koſten van den Fiſcaal dragen moeſt, die zyn Edelheid zelf had behooren te dragen) twee kiſten van my aan te houden, dat ik geenzins verdiend heb, maar wel dat, dat de Heeren myn regt, en ook dat van haar Edelheden door zyn Edelheid gekreukt, hadden gelieven te handhaven.

Dit heeft my wel eenigzins buiten myn beſtek van *Amboina* vervoerd, dog het was my onmogelyk, om van eene zaak, die Kerkelyk was, te ſpreeken, of ik moeſt te gelyk van dat gene, dat daar toe betrekking had, en 'er ook aan vaſt was, mede handelen, alzoo ik mynen Lezer anders te verre, en na *Batavia* zou hebben moeten wyzen, om die zaaken tegen malkanderen te vergelyken, en na te zien, daar ze door my hier met den anderen geheel en al in haren zamenhang afgehandeld, en zoo kort, als 't ons mogelyk was, voorgedragen zyn.

Na dat wy nu 't voornaamſte, den Godsdienſt, en 't Kerkelyke in *Amboina* rakende, aangemerkt hebben, hebben wy noodig geagt hier by deze navolgende Lyſten te voegen:

Te weten, een Lyſt van de Heeren Predikanten, die op *Amboina* van den beginne af, tot in 't jaar 1722., zyn geweeſt.

Een Lyſt der Predikanten, die op de Eilanden *Honimoa*, en ook van die op *Oma*, gelegen hebben.

Nog een Lyſt van de Predikanten, zoo als zy alle jaar zyn by een geweeſt, om daar uit te konnen zien, hoe klein de meeſten tyd, het getal der Arbeiders in dien grooten oegſt geweeſt is.

Alzoo nu de Kerkenraad van ouds her uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen beſtond, zoo hebben wy niet ongevoeglyk geagt de Lyſten der twee laatſten hier by te voegen; waar nevens wy met een letter nog te zeggen hadden, dat de Diakenen in 't jaar 1690. den 11. April door den Heer Landvoogd de *Haas*

en den Raad van ons geſcheiden, en als een Vergadering op zig zelven geſteld zyn, gelyk zy den 19. Juli daar aan ook affcheid van ons genomen hebben.

Wy hebben hier ook een Lyſt van de by reekening jaarlyks-geblekene middelen der Armen, om te doen zien, dat die het daar redelyk wel ſtellen konnen.

Gelyk mede een Lyſt van de Proponenten, in *Amboina* gemaakt. En vermits de Commiſſariſſen Politicq mede in die Vergadering zitten, hebben wy 'er mede een Lyſt van hen, zoo verre wy die bekomen konden, en eindelyk nog een Lyſt van de Krankbezoekers, bygevoegd; waar mede wy dit Kerkelyke. en de zaaken, den Godsdienſt raakende, beſluiten.

VYFDE HOOFDSTUK.

Lyſt der Ambonſche Predikanten. *Lyſt der* Predikanten *op* Honimoa. *Als ook van de* Predikanten *op* Oma. *Lyſt der* Predikanten *van* Amboina, *zoo als zy van jaar tot jaar te zamen 'er waren. Lyſt der* Ouderlingen, *en der* Diakenen. Diakony 's Middelen *der Armen op* Amboina. Proponenten *in* Amboina *gemaakt.* Politique Commiſſariſſen. Krankbezoekers *in* Amboina.

LYST der Amboníe Predikanten in 't gemeen, die 'er ooit van het jaar 1615. tot het jaar 1722. geweeſt zyn.

Lyſt der Amboníe Predikanten.

	van	*tot*	
Caſpar Wiltens	1615	1625	
Seb. Dankaarts	1618	1622	
Adriaan Jakobszoon Hulſebos.	1622	1622	obiit
Jak. Antoniszoon Dubbeldryk.	1623	1625	
Rogier Henrikszoon, of ook Rogerius genaamd.	1625	1626	
Jan du Praat	1625	1633	obiit
Wouter Melchiorszoon Vitriarius	1626	1632	
Helmichius Helmichii	1631	1634	obiit
Joannes Theod. Heemſtede	1632	1634	
Juſtus Henrnius	1633	1638	
Jakobus Vertrecht	1634	1636	
Marinus Gideonszoon van den Houten	1635	1637	
Jan Janszoon Priſerius	1636	1637	
Daniel Sonneveld	1636	1642	
Jan Janszoon Priſerius	1639	1641	
Jan Janszoon Brund	1641	1641	
Deed 2. Springtogten, en was weer hier.	1642	1650	obiit
Joh. Claaszoon Bakus	1642	1643	
Henrik Pontkaſen	1643	1646	
Joannes Pontanus	1646	1651	
Henrik Hartong	1650	1653	
Petrus Appeldoorn	1651	1652	
Philippus de Vrieſe	1652	1656	obiit
Daniel Brouwerius	1652	1054	
Jakobus Rogerius	1653	1655	
Remetus Ringius. In't jaar 1650. den 13. Januari uitgekomen.	1654	1658	obiit
Petrus Ongena	1656	1656	obiit
Fredericus Abbema	1656	1656	
Joannes a Warmeloo quam hier weer uit Banda	1656	1656	
	1658	1662	
	en 1662	ſtierf op Macaſſer.	
Daniel Brouwerius	1657	1658	
Joannes Burum	1657	1658	
Idem	1659	1661	
Joannes Brougbron	1658	1659	
	vertrok	1660	
Joſias Spiljardus	1658	1663	
Jan vander Wee	1658		obiit
Cornelius Janſonius	1660	1660	obiit
Cornelius Walrant	1661	1663	obiit
Francois Caron	1661	1674	
Joannes Sweerdius	1662	1667	
Godef. van Akendam	1662	1664	
Simon de Buck	1664	1668	
Cornelius Pais	1668	1670	
Simon de Buck	1669	1669	obiit
Jakobus Montanus	1669	1675	
Iſaak Huisman	1670	1675	obiit
	op de Tern. Kerk-Viſite.		
Cornelius Rouwenius.	1670	1671	obiit
Hubertus de Jager	1670	1670	obiit
Albertus Struys	1672	1676	afgezet.
Noach Gerardi	1673	is op de reize tuſſchen Batavia en Amboina overleden na den 20. February.	
Gualterus Peregrinus	1673	1680	
Petrus Durant	1674	1676	obiit
Andreas Eldercampius	1675	1677	obiit
Joannes Bartholomeus ab Engliſch	1676	1678	obiit
Jakobus van Belle	1676	1676	obiit
Jakobus Vosmaar	1677	1683	
Cornelius de Leeuw	1677	1679	
Zacharias Caheing	1677	1677	

Cor-

	van	*tot*	
Cornelius van der Sluys	1678	1678	
Zacharias Caheing	1680	1680	
Alexander Carpius	1681	1684	
Carolus Vonk	1681	1682	obiit
Iſaac Hellenius	1681	1682	
Mattheus Hek	1682	1684	
Rombertus de Vos	1682	1684	obiit
Cornelius van der Sluys	1684	1690	
Henricus Schoonebeek	1684	1684	obiit
Petrus Dix	1684	1685	obiit
François Valentyn	1686	1687	
na Banda dog quam weer	1688	1694	
Cornelius van Bruſſel	1687	1691	obiit
Petrus van der Vorm	1689	1698	
Nicolaus Hodenpyl	1690	1691	
Henrik Willem Gordon	1691	1692	
Andreas Lamb. Loderus	1691	1692	
Joannes Stampioen	1692	1693	
Abrahamus Feilingius	1692	1694	
Herm. Colde de Horn	1693	1702	
Petrus Bierman	1693	1698	na
Banda, quam weer	1699	1702	
Chriſtian. Fred. Nucella	1694	1703	obiit
Nicolaus Hodenpyl	1694	1698	
quam weer	1699	1706	obiit
Cornelius Couterier	1694	1694	obiit
Ludovicus de Mey	1696	1700	
Thomas van Simey	1701	1701	obiit
Dirk Maartens	1701	1709	
Chriſtianus Poleman	1702	1711	
Abrahamus Parent	1702	1715	
Abrahamus Witzonius	1702	1702	obiit
Jacobus van der Vorm	1703	1708	
Wilhelmus Spandauw	1704	1708	obiit
François Valentyn	1707	1712	
Arnoldus Brants	1709	1718	
Nicolaus Groenewout	1712	1715	
Antonius van Brummen	1715	1716	
Carolus Georg. Serruus	1715		
Engelb. Cornel. Ninaber	1716	1723	
Adolf van der Win	1716	1722	
Jacobus Renet	1718		
Joannes Wenting	1721		
Philippus Capelle	1721		
Paulus Taats	1722		
N. Nicolai.	1723		

Nu zouden wy hier op wel een byzondere lyſt van die Predikanten, die aan 't Hoofd-Kaſteel *Victoria* gelegen hebben, laten volgen, dog om geen twee lyſten byna van een en 't zelve te geven, zeggen wy alleen, dat deze aan het Hoofd-Kaſteel *Victoria* als vaſte Predikanten gelegen hebben, uitgenomen de volgende, die op *Honimoa*, en op *Oma* geplaatſt zyn.

LYST der Predikanten, op Honimoa gelegen hebbende.

Lyſt der Predikanten, op Honimoa gelegen hebbende.

	van	*tot*	
ROgier Henriks	1625	1626	
Juſtus Heurnius	1633		
	van	*tot*	
Jan Janſz. Brund	1647	1649	
	1650	1650	obiit
Philippus de Vrieſe	1655	1656	obiit
Joannes Brougbron	1659	1659	
Cornelius Janſonius	1660	1660	obiit
Cornelius Walrant	1661	1663	obiit
Joann. van den Sweerden	1664	1665	
Jacobus Montanus	1669	1671	
Albertus Struys	1672	1672	
Gualterus Peregrinus	1673	1676	
Joannes ab Engliſch	1677	1678	obiit
Cornelius de Leeuw	1678	1679	
Iſaac Hellenius	1681	1682	
Rombertus de Vos	1682	1684	obiit
Petrus van der Vorm	1690	1693	
Abrahamus Feylingius	1693	1694	
Nicolaus Hodenpyl	1694	1697	
Chriſt. Fred. Nucella	1697	1701	
Dirk Maartens	1701	1704	
Abrahamus Parent	1704	1706	
Dirk Maartens.	1706	1709	

LYST van de Predikanten op Oma geplaatſt.

Als ook van de Predikanten op Oma geplaatſt.

	van	*tot*	
GOdef. van Akendam	1662	1664	
Corn. Rouwenius	1670	1670	obiit
Jacobus Montanus	1671	1672	
Albertus Struys	1672	1672	
doe weer van	1674	1676	
Cornelius van der Sluys	1675	1678	
Cornelius van Bruſſel	1691	1691	obiit
Herm. Colde de Horn	1694	1697	
Ludovicus de Mey.	1697	1700	obiit

OUDERLINGEN.

Lyſt der Ouderlingen en der Diakenen.

In 't jaar 1648.
Domingus de Lima.
In 't jaar 1656.
Henrik Wynantszoon,
Domingus Parera.
In 't jaar 1657.
De zelve.
In 't jaar 1658. tot 1660.
Henrik Wynantsſoon,

Ba-

DIAKENEN.

In 't jaar 1656.
Georgius Everhardus Rumphius,
Steven Frederiksſoon.
In 't jaar 1657.
De zelve.
In 't jaar 1658. tot 1660.
Pieter de Graaf,

OUDERLINGEN.

Barent Jansſoon, *Borger Kapitein*,
Thomas Rodrigos.
Jan Calamina.
In 't jaar 1660. tot 1662. in Sept.
De zelve.

In 't jaar 1662. den 28. Sept.
Barent Jansſoon, *was tot den* 12. Juni 1663.
Abraham Wittekam.
Thomas Rodrigos, *Opper-Inlands Meeſter.*
Jan Calamina.

In 't jaar 1663. den 12. Sept.
Abraham Wittekam, *Kapitein.*
Dan. vanden Bolk, *den* 12 *Juni dat in* Barent Jansſoons *plaats, die ziek was, gekoren is.*
Thomas Rodrigos
Jan Calamina.

In 't jaar 1664.
Abraham Wittekam, *tot Feb. dat na Batavia vertrok.*
Daniel van den Bolk, *tot den* 4. *Juni, en toen vervangen door*
Adriaan van Lier, *Winkelier, dog, alzoo Politicq Lid was, vrygekeurd, en op Honimoa, als de I. gekomen den* 25. *Maart: op Sweerdii voordragen in zyn plaats.*
Franciſco Mole, *Pati van Siriſorri.*

In 't jaar 1665. den 4. Aug.
Abraham Wittekam, *Kapitein.*
Jan Camerik, *den* 26. *Mey al.*
Thomas Rodrigos.
Jan Calamina, *den* 2. *Sept. voor goede dienſten bedankt, en vervangen door*
Don Salvador Jansſoon, *Pati van Halong.*

In 't jaar 1666. den 25. Aug.
Jan Camerik, *vervangen denzelven jaare door*
Nicolaas Snyders, *Kapitein.*
Jacob Creuger, *den* 20. *Juli.*
Thomas Rodrigos.
Don Salvador Jansſoon.

In 't jaar 1667, 1668, 1669.
De zelve.
Dog 1669. Willem van Zyll *voor* Creuger *tot den* 11. *Mey* 1670. *Ook* Pati Mole *nog, en 'er by gekomen in 't jaar* 1667. Radja Toehaha. *En op Oma* Jan Claasſoon, *Mr. tot Caybobo, tot* 1672. *toe, dat* Jan Claasſoon Salamena *bedankt is.*

In 't jaar 1670. in Juni.
Nicolaas Snyders.
Willem van Zyll, *tot den* 11. *Juli.*
Thomas Rodrigos.
Don Salvador Jansſoon.
En in Juli van Zyll *vervangen door*
Pieter de Cok.

In 't jaar 1671.
De zelve.
Henrik Dam.

DIAKENEN.

Jacob Pelle.

In 't jaar 1660.
Pieter de Graaf, *tot den* 3. *Maart.*
Jacob Pelle, *Krankbezoeker.*

In 't jaar 1661.
Mattheus Berkman.
Willem van Zyll, *vervangen door*
Adriaan van Lier, *den* 22. *Juli.*
Joannes de Cater, *den* 8. *Aug.*

In 't jaar 1662. den 28. Maart.
Dietlof. van der Beek.
Nicolaas Spiering, *tot den* 13. *Sept. dat afgezet is, en doe vervangen door*
Jan Camerik.

In 't jaar 1663. den 12. Sept.
Jan Camerik.
Jacob Creuger, *Vryman van Roematiga, den* 12. *Juni gekoren.*

In 't jaar 1664.
Jan Camerik.
Jacob Creuger.

In 't jaar 1665. en 1666.
Jacob Creuger, *tot den* 20. *Juli* 1666.
Warnerus Nys, *Procureur. Dog vertrok dit jaar in Juli, vervangen door*
Adriaan de Wit.

Van 't jaar 1666. tot 1668.
Jacob de Jong.

In 't jaar 1669. en 1670.
Jacob de Jong.
Jan Poveret.

In 't jaar 1671.
Jacob de Jong, *tot den* 8. *Aug.*
Jan Poveret.

Joannes

OUDERLINGEN.

En op Honimoa in Pati Mole 's *plaats*, Adriaan Malaroeroe, *Mr. Titaway.*

In 't jaar 1672.

Pieter de Cok, *vertrok na Batavia.*
Hendrik Dame.
Jan Poveret, *in* Cok 's *plaats.*
Thomas Rodrigos.
Don Salvador Jansſoon.
Op Oma, den 2. *Dec.* Paulo Hhoekom *van Oma, en* Franciſco Mole *ontſlagen.*

In 't jaar 1673. in Feb.

Henrik Dame, *vervangen den* 14. *Juni door*
Jan de Ruyter.
Jan Poveret, *den* 14. *Feb. vervangen door*
Jan Camerik.
Thomas Rodrigos.
Don Salvador Jansſoon.
Op Honimoa den 20. *Juni* Corn. Pieterſz.

In 't jaar 1674. den 18. Sept.

Jan Camerik.
Jan de Ruyter, *al in Juni* 1673.
Thomas Rodrigos, *tot zyn dood toe.*
Don Salvador Jansſoon, *den* 26. *Juni ontſlagen.*
Jeremias Rodrigos, *verving hem.*

In 't jaar 1675. in Jan.

Jan Camerik, *ontſlagen.*
Jan de Ruyter.
Nicolaas Snyders, *in* Camerik's *plaats.*

In 't jaar 1676.

Henrik Dame.
Nicolaas Snyders.
Jan Calamina.
Domingos Queljo.

In 't jaar 1677.

Henrik Dame, *vervangen door*
Van Hommeren.
Anthony Erhard, *overleden, en den* 3. *Mey vervangen door* van Thye.
Jan Calamina, Domingos Queljo, *en vind op Oma* Jan Claasſoon, *Meeſter tot Caybobo weder.*

In 't jaar 1678. den 8. April.

Iſaac van Thye, *den* 9. *Mey.*
Thomas van Hommeren.
Jan Calamina.
Domingos Queljo.
En op Honimoa Cornelis Pietersſoon.
Op Noeſſalaoet voor Malaroeroe,
Johannes Cayhatoe, *Pati Titaway.*

In 't jaar 1679. in Feb.

Jan de Ruyter, *en* Nicolaas Snyders, *den* 19. *Juny.*
Jan Calamina, Domingos Quelo.

In 't jaar 1680.

Nicolaas Snyders.
Jan de Ruyter.
De zelve Inlanders.

In 't jaar 1681.

Caſpar Dinckels.
Nicolaas Snyders.
De zelve Inlanders.

DIAKENEN.

Joannes Moris, *van den* 8. *Aug.*

In 't jaar 1672.

Jan Poveret, *tot Juli.*
Joannes Moris,
Thomas van Hommeren, *den* 5. *Juli in* Poveret's *plaats.*

In 't jaar 1673.

Joannes Moris.
Thomas van Hommeren, *vervangen door*
Joannes van Beuſecom, *van den* 14. *Juni.*

In 't jaar 1674.

Joannes van Beuſecom, *tot Juli, vervangen door*
Henrik Leydekker, *den* 10. *Juli.*
Rogier van Houten.

In 't jaar 1675. tot 1676.

De zelve.

In 't jaar 1676. en 1677.

Iſaac van Thye, *tot den* 9. *Juni* 1677.
Frans Colyn.
Joſua Braconier, *den* 9. *Juni* 1677.

In 't jaar 1678.

Joſua Braconier.
Caſpar Dinkels.

In 't jaar 1679. den 12. Juni.

Caſpar Dinkels.
Louis Mignon.

In 't jaar 1680.

De zelve.

In 't jaar 1681.

Frans Colyn.
Chriſtoffel Boudewynsſoon Clooſter.

OUDERLINGEN.

In 't jaar 1682.
Caſpar Dinkels.
Nicolaas Snyders.

In 't jaar 1683.
Caſpar Dinkels.
Jan de Ruyter.
Domingos Queljo.
David de Fretis.

In 't jaar 1684.
De zelve.
Den 14. *Juni op Honimoa gekoren*
Anthoni Mayaſſan, Radja Oelat.
En ging de voorige af.
In 't jaar 1685. en 1686. den 14. Feb.
Henrik Leidekker.
Louis Mignon.
De zelve Inlanders.

In 't jaar 1687. den 20. Aug.
Jan de Ruyter.
Louis Mignon, *dog vervangen dit zelve jaar door*
Caſpar Dinkels.
De zelve Inlanders.
Op Oma den 5. Pati, Salvador Jansſoon.

In 't jaar 1688.
Caſpar Dinkels, *den* 1. *Juli vertrokken.*
Jan de Ruyter.
Matthys Molkman, *den* 3. *Sept.*
De zelve Inlanders.
Op Honimoa Anthoni Mayaſſan.
Op Noeſſalaoet Joh. Cayhatoe, *nog.*

In 't jaar 1689.
Matthys Molkman.
Henrik Leydekker.
David de Fretis.
Bernhardus de Silva, *Radja Soya.*

In 't jaar 1690.
Dirk Rauſcher.
Henrik Leydekker.
David de Fretis.
Don Salvador.

In 't jaar 1691. den 3. Sept.
Jan de Ruyter, *in Sept.*
Dirk Rauſcher.
Antoni de Soyſa, *Radja Noeſſanivel.*
Don Salvador.

In 't jaar 1692.
Adriaan Boekhout.
Ambroſius Spelt.
Domingos Simau, *Orangkaya Baguwala.*
Domingos Latoemeten, *dito van Latoehalat.*

In 't jaar 1693.
Ambroſius Spelt.
Bartholomeus Coek, *den* 24. *Aug.*
Domingos Latoemeten.
Domingos Uſpeſſi.

In 't jaar 1694. in Aug. verkiez.
Bartholomeus Coek, *vertrok den* 11. *Juni doe*
Lodewyk van Barthem, *vervangen na den* 29. *October door* Paulus de Brievings.
Frans Colyn.

Bern-

DIAKENEN.

In 't jaar 1682.
De zelve.

In 't jaar 1683.
Jochem Engel.
Iſaac de Viſſcher.

In 't jaar 1684.
De zelve.

In 't jaar 1685. en 1686.
Adriaan Boekhout.
Ambroſius Spelt.

In 't jaar 1687.
Jan Hansſoon Dji.
Dirk Rauſcher.

In 't jaar 1688.
Dirk Rauſcher.
Adriaan 't Hoofd.

In 't jaar 1689.
Adriaan 't Hoofd.
Hans Groo.

1690. den 11. April op haar zelven geſteld.
Pieter van der Poort. } 11. *April*
Paulus de Brievings. } *gekoren.*
Jac. Caſtanha, *Orangkaya Hative* }
Hans Groo.

In 't jaar 1691.
Pieter van der Poort.
Paulus de Brievings.
Pieter Hoogeboom.
Mattheus Latoepan, *Pati Alang.*

In 't jaar 1692.
Pieter van der Poort, *gaat af.*
Henrik de Wind.
Pieter Hoogeboom.
Andries Nyendaal.
Mattheus Latoepan.

In 't jaar 1693.
Andries Nyendaal.
Hendrik de Wind.
Mattheus Hehoewat, *Hoofd van Tawini.*
Adriaan Kakelaar.

In 't jaar 1694. den 13. Aug.
Joannes van Brakel.
Henrik van den Berg.
Adriaan Kakelaar.
Mattheus Hehoewat.

In 't

OUDERLINGEN	DIAKENEN.
Bernhardus de Silva. Domingos Uſpeſſi.	
In 't jaar 1695.	In 't jaar 1695. den 17. Aug.
Henr. de Wind, *in de plaats van* Brievings. Frans Colyn. Caſpar Lopis, *Pati van Seylale.* Bernhardus de Silva.	Abraham Pietersſoon. Zacharias Bintang. Joannes van Brakel. Henrik van den Berg.
In 't jaar 1696. den 14. Aug.	In 't jaar 1696. den 14. Aug.
Ambroſius Spelt. Henrik de Wind. David de Fretis, *Orangkaya van Ema.* Caſpar Lopis.	Huybert de Vlieg. Ide Haneveld. Abraham Pietersſoon. Zacharias Bintang.
In 't jaar 1697.	In 't jaar 1697. den 15. Aug.
Bartholomeus Cok. Ambroſius Spelt. David de Fretis. Domingus Queljo, *Radja Kilang.*	David Eversdyk. Jacob de Roy. Huybert de Vlieg. Ide Haneveld.
In 't jaar 1698. den 6. Aug.	In 't jaar 1698.
Adriaan Kakelaar. Bartholomeus Cok. Zacharias Bintang. Domingus Queljo.	Frederik Twyſſel. Abraham Patras. David Eversdyk. Jacob de Roy.
In 't jaar 1699. den 5. Aug.	In 't jaar 1699. den 5. Aug.
Hans Metſler. Adriaan Kakelaar. Pedro Lekehenila, *Pati van Halong.* Zacharias Bintang.	Abraham Pietersſoon Meerman. Fredrik Twyſſel. Abraham Patras. Hans Waas.
In 't jaar 1700. den 4. Aug.	In 't jaar 1700. den 4. Aug.
Hans Groo. Hans Metſler. Pedro Lekehenila. Bernhardus de Silva, *Radja Soya.* *Majaſſan en Kayhatoe nog op Honimoa en Noeſſalaoet.*	Pieter Caddel. Gerrit Weſthoven. Abraham Pietersſoon. Hans Waas.
In 't jaar 1701. den 3. Aug.	In 't jaar 1701. den 3. Aug.
Huybert de Vlieg. Hans Groo. Domingus Queljo, *Radja Kilang.* Bernhardus de Silva.	Reynier Harmansſoon. Jacob Caſtanha, *Orangkay van Hative.* Pieter Caddel. Gerrit Weſthoven.
In 't jaar 1702. den 2. Aug.	In 't jaar 1702. den 2. Aug.
David Eversdyk. Huybert de Vlieg. Domingus Queljo. Iſaac Ferdinandus, *Orangkay van Latoehoehalat.* *En op Oma, in des overleden,* Salvador Jansſoon's *plaats den 23. Maart gekoren* Salvador Ferdinandus (*alias,* Latoe Roehoe Peſſi) *Radja Haroeko.*	Gerrit Weſthoven. Everhardus Hidding. Joannes Michault. Jacob Caſtanha.
In 't jaar 1703. den 8. Aug.	In 't jaar 1703. den 8. Aug.
Hans Metſler. David Eversdyk. Mattheus de Fretis. Iſaac Ferdinandus.	Willem du Rieu, *tot den 10. December.* Everhardus Hidding. Joannes Michault. Frederik Twyſſel, *van den 10. December.* Hans Waas.
In 't jaar 1704. den 4. Aug.	In 't jaar 1704. den 4. Dec.
De zelve. *Dog* Antoni Mayaſſan *den 25. Febr. overleden zynde, is op Honimoa gekoren* Iſaac Pati Naya, *Pati van Itawakka, en van deze tyd af zouden de Buiten-Ouderlingen om de 2. jaren verwiſſelen.*	De zelve.

OUDERLINGEN

In 't jaar 1705. in Januari.
Abraham Pietersſoon.
Hans Metſſer.
Mattheus de Fretis.
Domingus Queljo.
Den 18. Febr. in Joannes Cayhatoe 's *plaats gekoren op Noeſſalaoet*,
Thomas Fransſoon, *Radja Amet.*
En voor Salvad. Ferdinandus *op Oma*,
Joris Latoe-Lori, *Pati Carihoe.*

In 't jaar 1706. den 20. Aug.
Hans Jacob Wirth.
Abraham Pieterſoon.
Domingus Queljo.
Jacob Caſtanha, *Orangkaya van Hative.*
En op Honimoa,
Thomas Neira Pati Ouw, *den 10. Feb.*

In 't jaar 1707. den 19. Jan.
Hans Jacob Wirth.
Joannes Michault.
Jacob Caſtanha.
Mattheus de Fretis.
Op Noeſſalaoet,
Cornelis Roey Pati, *Pati Abobo.*
Op Oma,
Salvadoor Ferdinandus, *Radja Haroeko.*

In 't jaar 1708. den 28. Maart.
Abraham Pietersſoon.
Matthys Groeneveld.
Mattheus de Fretis, *Orangkay van Oma.*
Chriſtoffel Lukasſoon, *Pati van Soya.*
Antoni Latoepeſſi, *Pati Ihamaboe.*

In 't jaar 1709. den 12. Febr.
Matthys van Groeneveld.
Abraham Pietersſoon.
Chriſtoffel Lukasſoon.
Henrik Gomis.
Op Oma,
Mattheus Hatalabeſſi, *Pati Hoelalihoe.*
Op Noeſſalaoet,
Jonas Tapiriſa, *Pati Abobo.*

In 't jaar 1710. den 12. Febr.
Jan Louis Munniks.
Joannes Michault.
Pieter Lopis.
Henrik Gomis.
Op Honimoa,
Hans Latockari, *Radja Oelat.*

In 't jaar 1711.
Jan Louis Munniks.
Joannes Michault.
Pieter Lopis.
Joannes de Silva.
Op Noeſſalaoet.
Hermannus Telapoeti, *Radja Titaway.*
Op Oma.
Michiel Sopatana, *Radja Samet.*

In 't jaar 1712.
Cornelis Jansſoon Mars.
Klaas Simonsſoon Haak.
Joannes de Silva.
Hans Waas.
Op Honimoa.
Adriaan Paoeta, *Pati van Tijouw.*

DIAKENEN.

In 't jaar 1705. den 19. Jan.
Hans Jacob Wirth.
Nicolaas Macquelin.
Fredrik Twyſſel, *tot den 13. Octob.*
Hans Waas.
Jan Louis Munniks, *van den 13. Octob.*

In 't jaar 1706. den 20. Jan.
Jan Louis Munniks.
Matthys van Groeneveld.
Nicolaas Macquelin.
Joannes de Silva, *Radja Soya.*

In 't jaar 1707. den 19. Januari.
Jan Louis Munniks.
Matthys van Groeneveld.
Henrik van Hoogſtraten.
Joannes de Silva.

In 't jaar 1708. den 22. Maart.
Henrik van Hoogſtraten.
Cornelis Jansſoon Mars.
Pieter van den Hove.
Pieter Lopis, *Orangkaya van Hatala.*

In 't jaar 1709. den 12. Febr.
Cornelis Jansſoon Mars.
Pieter van den Hoven.
Klaas Simonsſoon Haek.
Pieter Lopis.

In 't jaar 1710.
Klaas Simonsſoon Haak.
Lodewyk Reneſſe.
Jacob Boon.
Hans Waas.

In 't jaar 1711.
Klaas Simonsſoon Haak, *bleef op verzoek der Diakenen, en des Kerkenraads.*
Lodewyk van Reneſſe.
Jacob Boon.
Hans Waas.

In 't jaar 1712.
Henrik 't Hoofd.
Bartholomeus Leydekker, *tot Nov. 1713.*
Ipert Woutersſoon van Maarhuyſen.
Joris Waas.

DIAKENY'S-Middelen van den Armen in Amboina.

Diakeny's middelen van den Armen in Amboina.

In 't jaar	*Ryksd.*
1660, in Maart	*f* 1768 36 0
1660, den 13. Sept.	1870 13 0
1661, in Sept.	1900 29 0
1662, in April.	1912 8 0
1663, in Aug.	1512 24 0
1665, in Maart.	1587 37 0
1666, den 2. April.	1971 18 0
Ontf: Ryksd. 1014 17 0	
Uitgave 630 36 0	
1667, in Juni.	2538 4 0
1670, den 5 Sept.	3992 5 0
1671, den 31. Aug.	4447 30 0
1672, den 9. Juli.	4748 0 0
1673, den 5. Juli.	5265 0 0
1674, in Jan.	5583 6 0
1676, den 4. Aug.	9722 2 0
1677, den 3. Maart.	10413 2 0
1678, den 6. Juli.	11281 1 0
1679, den 20. Sept.	11120 1 0
1680, den 4. Sept.	11507 1 0
1681,	12080 42 0
1685, den 15. Maart.	13639 36 0
1687, den 10. Sept.	11717 3 0
1688, den 3. Sept.	11938 39 0
1689, den 29. Octob.	11762 30 0
1691, in Octob.	13299 39 0
1692, den 19. Aug.	13703 31 0
1693, den 17. Sept.	13926 37 0
1694, den 15. Sept.	14538 24 0
1695, den 10. Octob.	15096 0 0
1696, den 24. Sept.	15222 26 0
1697, den 16. Octob.	14429 33 0
1698, den 18. Sept.	14652 23 0
1699, den 10. Sept.	14672 6 0
1700, den 15. Sept.	14524 32 0
1701,	13541 36 0
1702, den 7. Sept.	13702 9 0
1703, den 10. Sept.	13927 9 0
tot	
1705, den 28. Feb.	14189 8 0
1707, den 28. dito.	14031 46 0
1708, den 9. May.	13878 46 0
1709, den 30. Feb.	13426 39 0
1710, den 30. dito.	12825 4 0
1711, den 30. dito.	12232 34 0
1712, den 30. dito.	9743 22 0

PROPONENTEN

In Amboina *gemaakt.*

In 't jaar 1653.

Proponenten in Amboina gemaakt.

JAn Pais, een Inlander, heeft, eer hy *Hhoekom van Hative* wierd, menigmaal geproponeerd, en, zoo men hem lievet tot het Predik-ampt gevorderd had, zou hy mogelyk nooit tot zulken deerlyk einde, van gevierendeeld te werden (gelyk wy elders bevorens aanhaalden) gekomen hebben.

In 't jaar 1654.

Joannes van der Wee, Proponent alhier, komt ook in 't jaar 1658. den 24. Juni dus trouwende, voor.

In 't jaar 1665.

Joannes de Graaf den 13. April (volgens bekomen verlof van Batavia van haar Edelheden) ondervraagd, en met eenpaarig genoegen als *Candidatus Theologiæ* door D. *van Sweerden* aangenomen, om weekelyks te proponeeren, welk Examen in 't bywezen van D. D. *de Buck*, en *Caron*, mitsgaders van de Ouderlingen, en Diakenen, *Wittecam*, *Camerik*, *Thomas Rodrigos*, *Salvadoor Jansſoon*, *Creuger*, en *Wernerus Nys* geſchied, waar op toen door hem ook een verzoek op den 1. Auguſty gedaan is, ten einde men na Batavia om zyne verdere bevordering ſchryven wilde, 't geen hem ook is toegeſtaan. Hy vertrok in January 1666. als Proponent na *Banda*, en komt in November des zelven jaars al als overleden, voor.

In 't jaar 1671.

Stonden de Heeren Zeventienen aan de Indiſche Kerken het maken van Proponenten, en Predikanten, toe.

In 't jaar 1674.

Cornelius van der Sluys wierd den 10. Juli dezes jaars Proponent gemaakt. Hy wierd (na goedkeuring der Regeering van zyn Examen) door D. *Struys* ondervraagd, is eenparig zeer loffelyk in zyn antwoorden bevonden, weerdig gekeurd, en kreeg den 27. Auguſti zitplaats met een raadgevende ſtem; dog met verpligting van, als de Vergadering dat begeerde, op te ſtaan. Hy verzogt den 11. Juni in 't jaar 1675. alle Zondag te prediken, 't geen van den Heer Landvoogd, alleen voor de Zoldaaten in 't Kaſteel, toegeſtaan is. Hy wierd door zyn Ed. na *Haroeko* geſchikt, gelyk dat ook by den Kerkenraad zoo goedgevonden is.

Hy, en D. *Cabeyng*, zyn den 16. Jan. 1676. na de Diakenen geplaatſt. Men vond goed hem den 21. Januari, en in November des zelven jaars, op *Camariën* te leggen. Den 17. Juni verzogt hy

voorſchryvens na *Batavia*, en quam in 't jaar 1677, na den 3. Mey weer aan 't Kaſteel, hebbende zedert zyne verplaatzing van *Camarien* in 't laatſte des voorigen jaars tot nu toe om gewigtige redenen op het Dorp *Oma* gelegen. Hy wierd den 8. April 1678. tot Predikant gevorderd.

In 't jaar 1675.

Zacharias Kabeyng, den 12. Februari als Krankbezoeker hier in Vergadering verſcheenen zynde, wierd bevonden by zyn Examen, op den 10. Juni voorgevallen, in de kenniſſe zoo der H. Godgeleerdheid, als van de Hebreeuwſche en Griekze Taalen, zeer ervaaren te zyn, in zoo verre dat zynen *Examinator*, en alle de verdere toehoorders, daar in eenpaarig genoegen hadden. Hy wierd den 11. dito by de Regeering als Proponent goedgekeurd, verzogt ook op die zelve dag zitplaatſt te hebben, 't geen tot den 12. dito, ter tyd hy onze belydenis onderteekend zou hebben, uitgeſteld wierd. D. *Peregrinus* was by dit *examineeren* niet geweeſt, waar over de Commiſſaris na de reden den 12. Juni vraagde; en 't antwoord 'er op was, om dat hy 'er zwarigheid in vond om hier Proponenten te maken, voor zoo verre dat tegen de *Acta Synodalia* ſtreed.

De Regeering nam dit zeer qualyk, en verbood dat zulks niet meer geſchieden zou, alzoo men gehouden was hier in de ordres der Heeren Zeventienen, in 't jaar 1671. over dit ſtuk ons bekend gemaakt, te volgen.

Ook was 'er D. *Struys*, op *Haroeko* toen zynde, ook niet tegenwoordig geweeſt, die zich hier over volkomen zuiverde, en zeer goede reden van zyn afwezen gaf.

Hy bleef dus *Theologiæ Candidatus* tot den 7. Maart 1677. Wanneer tot Predikant, by een Examen, alwaar ook de Heer Landvoogd, en zyn Raad, mitsgaders de Heer Landvoogd van *Ternate*, en D. *Burum* tegenwoordig was, gevorderd, en den 15. dito zoo na *Ternate* gezonden.

In 't jaar 1677.

Joannes Chriſtoffel Stevens, den 23. Juni met eenpaarig genoegen ondervraagd en zeer bequaam bevonden zynde, is ten eerſten als Proponent na *Banda* gezonden, na dat hy, even als de twee voorige, eerſt op den 4. Aug. zyne zitplaats na de Diakenen bekomen had.

Zedert dien tyd zyn 'er in *Amboina* geen Predikanten meer gemaakt.

POLITIQUE COMMISSARISSEN.

Van 't jaar 1658. tot 1661. wanneer ultimo Juni vertrok.

ANtoni van Voorſt, *die vervanger was van Kapitein* Paulus Andrieszoon Viſſcher. Politique Commiſſariſſen.

In 't jaar 1661.

Antoni Hurdt, *Koopman.*

In 't jaar 1662. den 13. Sept. intrede tot 1666.

Maximiliaan de Jong.

In 't jaar 1666. den 14. Juni.

Georgius Everhardus Rumphius.

In 't jaar 1667. den 9. Maart.

Antoni Hurdt.

In 't jaar 1671. den 20. April tot 1674. hoewel *de Jong* in 't jaar 1673. 't nu en dan ondertuſſchen was.

Jan de Vogel.

In 't jaar 1674.

Jacob de Jong.

In 't jaar 1676. in Jan. tot Mai 1680. dat na Batavia vertrok.

Willem van Zyll.

In 't jaar 1680. tot 1681. in Sept. vertrok.

Gerard van de Voorde.

In 't jaar 1682. tot in Oct. 1684.

Jeremias van Vliet.

In 't jaar 1682. in Oct. by de *Vicq 's* vertrek, terwyl *van Vliet* Gezaghebber was: tot December.

Iſaac van Thye, *Hoofd tot Hila.*

In 't jaar 1682. in Dec. weer tot in Octob. vertrok.

Jeremias van Vliet.

In 't laatſt van 1684. tot 1687. in Juni, dog was *Rumphius* den 15. Jan. 1687. 't eens.

Willem Baſting.

In 't jaar 1687. den 10. Juli tot 6. Feb. 1691. dat ſtierf.

Henrik Crudop.

In 't jaar 1691. den 28. Feb. tot Mai 1692. dog is den Fiſcaal de Bocq 'er den 14. Dec. eens geweeſt.

Joannes Moris.

In 't jaar 1692. den 21. Mai, tot Juni 1694. dat vertrok.

Mattheus Schenkenberg.

In 't jaar 1695. den 18. April tot Juli 1696.

Cornelis Stul.

In 't jaar 1696. den 14. Juli, terwyl de Heer *Stul* Gezaghebber was.

Georgius Everhardus Rumphius.

In 't jaar 1697. den 4. April tot 1701.

Cornelis Stul.

In 't jaar 1701. den 24. Maart tot den 25. Febr. 1709. dat door haar Ed. Ed., als ongedoopt zynde, afgezet is.
Salomon Storm.
In 't jaar 1709. den 18. Maart tot 1711. den 16. Dec. dat op zyn verzoek afging.
Pieter Nuyts.
In 't jaar 1710. den 16. Dec.
Joannes Philippus Sipman.
In 't jaar 1712.
Jacob Bottendorp, *tot* 1715.
In 't jaar 1715.
Pieter Gabry, . . 1715. *tot* 1719. *dat Gouverneur van Banda wierd.*
Rochus Hollaar.

KRANKBEZOEKERS

In Amboina.

In 't jaar 1659. den 6. Maart, en den 16. Mai.

Krankbezoekers in Amboina.

JAn Jansſoon, *al overleden den 9. Feb.*
Jacob Pelle.
Willem Charles.
In 't jaar 1660. den 19. Maart.
Jacob Pelle.
Pieter de Graaf.
In 't jaar 1661. den 16. Maart.
Jacob Pelle.
Tiberius Pelletier, *bleef hier tot* 1663. *vertrok na Batavia, lag in 't Gaſthuis als Krankbezoeker.*
Daniel Nieuwkerke, *van Alkmaar.*
In 't jaar 1662. den 21. Maart.
Arnold Bertrand, *aan 't Kaſteel, den* 12. *December wierd hy Schoolmeeſter der weer op nieuw ingeſtelde Duitze School.*
Joannes de Graaf. Idem, *na Noeſſalaoet geplaatſt. En verzogten deze twee hare verdere bevordering.*
Matthys Jansſoon van Dort, *op de Walviſch, komt den* 4. *April aan Land.*
In 't jaar 1663. en 1664.
Bertrand.
Joannes de Graaf.
Jacob Antoniſſoon.
In 't jaar 1664. *den* 2. *Januari verzoekt* de Graaf *weer zyne bevordering; en wierd hem een Text gegeven om na vyf of zes weeken te proponeeren. Hy verzogt, als Proponent op* Noeſſalaoet, *even gelyk bevoorens D.* Joann. van der Wee, *geplaatſt te werden. In Maart wierd hem tyd geſteld, om voor de Vergadering te prediken; dog in September quamen klagten over hem, dat hy op* Noeſſalaoet *op eigen gezag predikte; hy loochende dit, en bewees het met* Sweerdii *getuigenis; en kreeg daar op weer een Text* 2 Cor. v: 21.

In 't jaar 1665.
De Graaf *werd Proponent den* 1. *April.*
Michiel Jacobsſoon, *komt met* d'Ulyſſes *aan 't Kaſteel.*
Michiel Maartensſoon.
Jacob Antoniſſoon, *op Oma gelegd van het Kaſteel.*
In 't jaar 1666.
Michiel de Geus, *aan 't Kaſteel.*
In 't jaar 1667. den 9. Maart.
Jacob Seyts, *op Oma gelegd; dog in Oct. in 't Ziekenhuis Schaftmeeſter.*
Jeremias Swikker, *van Delft, op Honimoa.*
Jacob Antoniſſoon, *op Manipa.*
Den 9. Maart zegt de politique Commiſſaris Hurdt *den Kerkenraad aan, dat de* 1. *op* Oma, *de* 2. *op* Honimoa, *en de* 3. *op* Manipa *zou geplaatſt werden.*
Adriaan Verſteeg, *op Noeſſalaoet, dog in October op Oma; en* Swikker *op Noeſſalaoet.*
Michiel de Geus, *in October aan 't Kaſteel nog.*
In 't jaar 1668, den 15. Maart.
Nicolaas Pauro, *op 't ſchip Pegu, toen in Ambon leggende.*
Adriaan Verſteeg, *op Cayboho* 27. *Maart.*
Michiel de Geus, *in Juli op Oma. Dog kort 'er aan weer aan 't Kaſteel, alzoo*
Jacob Seyts *in Juli of Aug. ſtierf.*
Jeremias Swikker, *nog op Honimoa.*
In 't jaar 1669. den 11. Feb.
Jan Jansſoon van den Weerde, *geordonneerd op Honimoa den* 5. *Maart.*
Jeremias Swikker, *op Oma. Dito in Maart aan 't Kaſteel.*
Pieter Sadelaar, *den* 19. *Maart gekomen. Werd gelegt op Honimoa.*
Martinus van der Werve, *dito op Manipa gelegd.*
Michiel de Geus, *aan 't Kaſteel.*
In 't jaar 1670.
De zelve, *en quam den* 11. *Maart*
Joannes Barſelaar *en*
Swikker *op Honimoa.*
In 't jaar 1671.
De zelve, *en den* 25. *Februari*
. . . . Weſtrum, *met 't ſchip Batavia.*
Michiel de Geus, *aan 't Kaſteel nog.*
In 't jaar 1672.
Joannes van der Weerde, *ſtierf in Febr. op Honimoa.*
Michiel de Geus *vertrok.*
Pieter Sadelaar, *aan 't Kaſteel, ſchoon* Swikker *ouder in dienſt was.*
Jeremias Swikker, *nog op Oma, en ook op Honimoa.*
Huibert Spiegel, *op Hatoeana gelegd (en uit Ternate gekomen.)*
Martinus van der Werve, *nog op Manipa.*
Iſaak van den Cruyce.
In 't jaar 1673. den 14. Febr.
Pieter Ulrich, *op Honimoa gelegd, en kort 'er aan op Noeſſalaoet.*

Martinus van der Werve, *vertrok in April.*
Joannes Verhoeven, *op Noeſſalaoet gelegd, vertrok ook, vervangen door* Ulrichs *aldaar.*
Huibert Spiegel, *den 8. Juni op Manipa gelegd.*
Joannes Swikker, *nog op Oma.*

In 't jaar 1674.

Dionyſius de Geus, *gewezen Proponent, verzogt hier Krankbezoeker, of Schoolmeeſter te zyn, is toegeſtaan.*
Cornelius van der Sluys, *den 10. Juli was als Utregts Student, en Krankbezoeker, dit jaar gekomen, is Proponent, en Predikant geworden.*
Joannes Swikker, *aan 't Kaſteel, als Krankbezoeker en Schoolmeeſter, en vertrok in Aug.*
Pieter Ulrichs, *komt aan 't Kaſteel van Noeſſalaoet.*
Huibert Spiegel, *nog op Manipa.*
Henrik Cornelisſoon van Grol, *'t gemaakt in Dec. den 24. van Corporaal.*

In 't jaar 1675.

Zacharias Kaheing, *quam weer van Batavia den 12. February. En verzogt ten eerſten Proponent te werden; wierd uitgeſteld. Dog den 6. Maart eenpaarig beſlooten hem door Gecommitteerden by een klein onderzoek ter preuve preparatorie te ſtellen.* Montanus *zou het doen ten overſtaan van* de Ruyter, *en* Snyders; *gelyk dit den 10. Juni geſchiede: en is hem den 3. Juli zitplaats gegeven naaſt de Diakenen; en een raadgevende ſtem.*
Huibert Spiegel, *nog daar.*
Henrik van Grol.

In 't jaar 1676.

Huibert Spiegel, *aan 't Kaſteel.*
Henrik van Grol.
Caſpar Dinkels, *in Febr. gekomen met 't ſchip Outhoorn van Batavia.*
Jacob Henriksſoon Croon, *den 30. Maart dito.*
Samuel van Heukelom, *den 2. April dito, dog vertrok op zyn verzoek als Boekhouder, 't geen hier wierd gemaakt.*
Pieter Ulrigs.

In 't jaar 1677.

Joannes Chriſtoffel Stevens, *den 12. Feb. in Vergadering. Werd den 23. Juni Proponent, op zyn verzoek. Hem wierd opgelegd alle veertien dagen onder een Broeder eens te proponeeren, 't geen den 13. toegeſtaan is. Verzogt den 7. April tydbepaling en ondervraagd te werden; dog is uitgeſteld, vernieuwd dit verzoek den 9. Juni, 't geen toen toegeſtaan is, zynde hem* Matth. XXVI. 26. *gegeven, om veertien dagen daar na onderzogt te werden. Gaf eenpaarig genoegen met zyn prediken, en by 't onderzoek.*
Pieter Ulrichs, *vertrok in Mey.*
Huibert Spiegel.
Caſpar Dinkels, *den 7. April ontſlagen.*
Jacob Henriksſoon Croon.
Henrik van Grol.

In 't jaar 1678.

Huibert Spiegel, *nog aan 't Kaſteel.*
Rutger van Beek, *van Zoldaat den 2. December 't gemaakt voor eerſt, en op Oma gelegd.*
Henrik van Grol, *op Manipa.*

In 't jaar 1679. den 5. April.

Abraham Coene, *aan 't Kaſteel vaſt.*
Jan Symonsſoon. *Vind van deze 2. niets verder, dan dat* Coene *in 't jaar* 1683. *op Honimoa voorkomt.*
Henrik van Grol.
Rutger van Beek, *nog op Oma.*

In 't jaar 1680.

Rutger van Beek, *op Oma.*
Antoni Boon, *in Juni.*
Petrus Poffendorp, *voor eerſt.*
Henrik van Grol.

In 't jaar 1681.

Jan van der Nout, *den 9. April.*
Doedoe Heerſche, *id.*
Jan Marchal, *id.*
Henrik van Grol, *den 3. September op Manipa.*
Petrus Poffendorp, *voor eerſt maar op Noeſſalaoet.*
Rutger van Beek, *op Oma.*

In 't jaar 1682.

Henrik van Grol, *op Manipa.*
Pieter Poffendorp, *op Noeſſalaoet.*
Rutger van Beek, *op Oma.*
Antoni Boon.
Jan Marchal, *den 2. Dec.*

In 't jaar 1683.

Antoni Coenen, *den 6. Januari op Honimoa.*
Pieter Poffendorp, *op Oma, dog alzoo'er twee geſtorven waren, aan 't Kaſteel gelegd.*
Den 23. Sept. . . Weſerik.
Philip Goting, *quam dit jaar.*
Henrik van Grol, *op Honimoa in* Coene *'s plaats.*

In 't jaar 1684.

Adriaan de Jong, *ook Schoolmeeſter.*
Philip Goting, *vertrok.*
Cornelius Huur, *den 1. Maart gekomen in Vergadering.*
Jan Dirksſoon, *dito den 24. Mey blykend, aangekomen, werd Schoolmeeſter.*
Henrik van Grol, *op Manipa.*

In 't jaar 1685. den 9. Mey.

Nicolaas Meys, *'t gemaakt van Boekbinder, in Juli op Noeſſalaoet.*
Jan Dirksſoon.
Adriaan de Jong, *in Juli op Manipa gelegt.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*
Alle 3. aan 't Kaſteel in 't begin des jaars.

In 't

In 't jaar 1686.

Gerrit vander Climp, *'t gemaakt den 5. Jan.*
Adriaan de Jong, *op Honimoa, en Manipa, moeſt alle tien dagen de Meeſters catechiſeeren.*
Jan Dirksſoon, *aan 't Kaſteel, dito.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1687.

Jan Dirkzoon, *op Noeſſalaoet den 21. Mey.*
Doedoe Heerſche, *quam den 21. Mey, wierd in Aug. op Oma gelegt.*
Gerrit van der Climp.
Willem Eduarts, *den 20. Aug.*
Adriaan de Jong, *op Manipa.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1688. in Febr.

Jan Dirksſoon, *nog op Noeſſalaoet in April, loopt na de Portugezen in Sept., of daar ontrent, over na Timor.*
Henrik van Grol, *den 18. Febr. op Honimoa.*
Adriaan de Jong, *op Manipa.*
Gerrit van der Climp.
Willem Eduarts, *op Noeſſalaoet ultimo Octobor.*
Doedoe Heerſche, *op Oma.*

In 't jaar 1689.

Gerrit van der Climp.
Willem Eduarts, *aan 't Kaſteel voor een tyd.*
Doedoe Heerſche, *op Oma.*
Simon Coeſlager, *wierd 't dit jaar.*
Adriaan de Jong, *op Manipa.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1690.

Doedoe Heerſche, *op Oma, vertrok.*
Willem Eduarts, *op Noeſſalaoet, vertrok in May.*
Pieter Hoogeboom, *met Banthem zoo gekomen, na Noeſſalaoet geſchikt, en dat weigerende, is den 16. Juni afgezet.*
Wynand Verplanken, *'t gemaakt in Mey, op Manipa, door D.* Valentyn *geëxamineerd.*
Joannes Walree, dito, dito, *op Oma.*
Adriaan de Jong, *op Manipa, vertrok den 13. Aug.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*
Simon Coeſlager.

In 't jaar 1691.

Wynand Verplanken, *op Manipa.*
Joannes Walree, *den 23. Mey op Oma overleden.*
Willem Losdorp, *den 20. April gekomen, vervangen door*
Simon Coeſlager, *aan 't Kaſteel.*
Claas Simonsſoon, *'t gemaakt den 3. Aug.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1692.

Willem Losdorp, *vertrok.*
Nicolaas Meys, *van Bat., dog hier 't gemaakt; gaat in October na Oma, en is overleden den 18. December.*
Simon Coeſlager.
Wynand Verplanken, *op Manipa.*
Jacobus Ooſtbree, *'t gemaakt den 7. Juli van Zoldaat, en ook Schoolmeeſter gemaakt.*
Henrik van Grol, *op Manipa.*

In 't jaar 1693.

Stephanus Foccoma, *den 22. Jan. 't gemaakt aan 't Kaſteel.*
Wynand Verplanken, *op Oma, den 22. Januari.*
Jacobus Ooſtbree, *te laat in de Kerk, en daar over eenige tyd afgezet.*
Simon Coeſlager, *op Manipa, den 22. Januari.*

In 't jaar 1694.

Balthaſar van Veen, *vertrok in Mey.*
Jacobus Ooſtbree, *herſteld den 31. Juli.*
Simon Coeſlager, *op Manipa.*
Wynand Verplanken, *aan 't Kaſteel.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1695.

Jacobus Ooſtbree, *vertrok na den 17. Auguſtus.*
Wynand Verplanken, *aan 't Kaſteel,*
Simon Coeſlager, *op Manipa.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1696.

Wynand Verplanken, *aan 't Kaſteel.*
Simon Coeſlager, *op Manipa, den 18. December aldaar overleden.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1697.

Wynand Verplanken, *aan 't Kaſteel.*
Henrik van Grol, *op Honimoa, en den 8. April ordre van 'er maar twee te houden. Welke den 13. dito in Vergadering komt; en zal voortaan maar een Gebedsdoender op Manipa zyn.*

In 't jaar 1698.

Wynand Verplanken, *aan 't Kaſteel.*
Samuel Lambregts, *van Ternate gekomen in September.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1699.

Wynand Verplanken, *na Saparoewa.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1700.

Wynand Verplanken.
Jan Claasſoon Bagyn, *'t gemaakt den 10. Mey à 24. van Zoldaat, op Oma gelegt.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1701.

Wynand Verplanken.
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Henrik van Grol, *op Honimoa.*

In 't jaar 1702.

Wynand Verplanken, *aan 't Caſteel.*
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Henrik van Grol, *den 4. Maart overleden, op Saparoewa; kreeg geen vervanger. Alzoo die van de Regeering dat den 24. Mey 'er om verzogt zynde, den 15. Juli volgens ordre haver Edelheden affloegen.*

In 't

In 't jaar 1703.
Wynand Verplanken, *dito.*
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*

In 't jaar 1704.
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Wynand Verplanken, *dito.*

In 't jaar 1705.
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Abraham Voorſtad, *pas gekomen met de Vegt, tegen ordre harer Edelheden, op Manipa gelegd, dog vertrokken; want vind hem in September niet meer.*
Wynand Verplanken.

In 't jaar 1706.
Wynand Verplanken, *vertrok den 17. September.*
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Samuel Faloers, *in September 't gemaakt, voor eerſt maar aan 't Caſteel, met 18. gl. van Zoldaat.*

Van 't jaar 1707. tot 1712.
Jan Claasſoon Bagyn, *op Oma.*
Samuel Faloers, *aan 't Caſteel, den 5. Maart 1708. en bleef dit tot 't jaar 1712. in Mey, dat verloſt en vervangen is, door*
Simon Dol, *die aan 't Caſteel bleef 1712.*

KORTE

BESCHRYVING

DER

BOOMEN, PLANTEN,

HEESTERS EN GEWASSEN,

In de Eilanden van

AMBOINA

VALLENDE.

VIERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Verhandeling van de Boomen, *en* Gewaſſen *van* Amboina. *Hoedanig wy die opſtellen zullen. Ordre van dit werk. Van de* Boomen *in 't gemeen. En in't byzonder van de* Vrugtboomen *tot ſpyze dienende. De gemeene* Mangga-boom. *De* Spek-Mangga. *De* Vleeſch-Mangga. *De kleine* Mangga. *De* Aapen-Mangga. *De* wilde Mangga. *Tweederley. Gevaarlykheid van deze* Vrugt. *De* Pauw-boom. *De* Stinkerd-boom. *De* Sergeants-ballen-boom. *De* Mangoſtan-boom. *De* Kirasboom. *De* Huſſur-boom. *De* Doerian-boom. *Verſcheide zoorten. De* Soorſakboom. *Byzondere zoorten 'er af. De* Tsjampedaha-boom. *Die driederley zoorten heeft. De* Cattoen-ſoekom-boom. *De* Corl-ſoekom-boom. *De* wilde Soekomboom. *De* Boha Maſſi-boom. *De* Jamboes-boom. *De* Roos-geurige Jamboes. *De* Water-Jamboes. *De* Swarte Jamboes. *De* Witte Boſch-Jamboes. *De* Ceramſe Jamboes. *De* Atun-boom. *De* Anona boom. *De* geknobbelde Anona-Vrugt. *De* Lanſſa-boom. *De* wilde Lanſſa-boom. *De* Djoewat-boom. *De* Boha-Malaccaboom. *De* Blimbing-boom. *De* Canari-boom. *Verſcheide zoorten daar van. De* wilde Canari-boom. *De* welriekende Canari-boom. *De* Gojava-boom. *De* Boſch-Gojava-boom. *De* Papaja-boom. *Tweederley zoort. De* Draken-boom. *De* Condondong-boom. *De* Malakſe Condondong-boom. *De* Coeſſambi-boom. *De* Sanga boom. *De* Catappan-boom. *De* Cadjoe-boom. *De* Nam-Nam-boom. *De* Gajang-boom. *De* Bilac-boom. *De* Gnemon-boom. *De* Kelor-boom. *De* witte Moes-boom. *De* Capoc-boom. *De* Zagoe-boom. *Nuttigheden van de zelve. Hoe 't* Zagoe Meel *gemaakt werd.*

Van de Boomen, en Gewaſſen van Amboina.

DUs verre nu *Amboina*, zoo veel dat Land, of de Eilanden, daar onder behoorende, en de Ingezetenen van dien, als ook de zaaken, daar in voorgevallen, betreft, beſchreeven hebbende, gaan wy nu over tot ons *derde Deel*, (in opzigt van onze *Eerſte* verdeeling van *Amboina*) om te zien, wat voor Boomen, en verdere Gewaſſen, ons de meenigvuldige Boſſchen, en akelige Gebergten, die men daar heeft, zullen uitleveren.

Men moet zig hier geenzins verbeelden, dat ik my voor een *Botanicus*, of grondigen *Kruyd-kenner*, uitgeve, of dat ook myn voornemen is, om hier een Beſchryving van 't Geboomte, volgens de gronden, en ordre, zoo als de Kruyd-kunde wel vereiſchen zou, op te ſtellen: want dat laten wy voor de *Botanici*, en *Artzen*, welker eigen werk dit is, over; maar wy zullen alleen zeggen, wat hier voor Boomen, en Gewaſſen, vallen, dat opgeven volgens een ordre, die ons het gemakkelykſt wezen, en nogtans het wezentlykſte, 't geen men daar in de Boſſchen vind, vervatten zal, het welke wy kortelyk beſchryven, en met zoo veel afteekeningen, als wy hebben konnen bekomen, vercieren.

Hoedanig wy die opſtellen zullen.

Men moet het ons dierhalven ten goede houden, indien wy nu en dan eens Boomen, Planten, of Heeſters, die juiſt van geen eene zoorte, of geſlacht, zyn, onder een mengen, alzoo wy hier niet anders handelen, dan een liefhebber, die maar alleen de zoorten, die 'er zyn, heeft willen opgeven, om dat die mede tot de Beſchryving van dat Land behooren, verzekerd zynde, dat als een *Botanicus* deze zoorten ten naaſten by, zoo, als het behoord, beſchreven ziet, het hem niet veel mocite koſten zal, die yder op zyne regte ordre te brengen.

Wat *Plinius*, die groote Natuurkundige, en onderzoeker van alles, over de zelve aangeteekend heeft, kan men in zyn *Hiſt. Nat. lib.* 12. tot *cap.* 27. en 28. zien.

Ordre van dit Werk.

Om nu dit werk met eenige ordre, te beginnen, zoo kan men alles wat de Boſſchen, en Gebergten, van *Amboina* uitleveren, in drie zoorten, te weten, onder de naam van Boomen, Heeſters, en Kruiden, begrypen.

Van de Boomen in 't gemeen.

Wy maken dan een begin met de Boomen, die wy hier driederley ontmoeten.

Daar zyn of Vrugt-boomen, of Boomen, die tot Timmerhout dienen, en eindelyk nog een derde zoort, die men als wilde Boomen aanmerkt.

En in 't byzonder van de Vrugt-boomen, tot ſpyze dienende.

De Vrugt-boomen kan men weder onderſcheiden, of in die gene, de welke eenige ſpyze of drank uitleveren, of in de Specery-boomen, en waar in zig een ongemeene geur en lieflykheid opdoed, of in die zoorte, die of eenige hars voortbrengen, of wel maar eenige welriekende Bloemen geven.

Onder de Vrugt-boomen zullen wy die eerſt opnoemen, en beſchryven, die maar blootelyk gegeten werden zonder dat zy eenigen drank uitleveren.

Boomen, tot Spyze dienende.

De gemeene Manggaboom.

Onder de Vrugt-boomen ken ik 'er geen, die een heerlyker, en ſmaakelyker Vrugt uitleverd, als de *Mangga-boom*. Van de zelve zyn verſcheide zoorten, als by ons van de Appelen; dog wy zullen eerſt van de gemeene handelen.

De Boom zelf is zeer groot, dik, hoog, en ruig van ſtam, breidende zich zelven zeer wyd uit met zyn dikke takken, die gantſch niet ſterk, maar bros, en derhalven niet anders, dan tot brandhout bequaam zyn.

De bladen die dik, zeer vaſt, en glad, en die geel van ribben, even verre van een zyn, en die niet verre van malkanderen, en enkeld ſtaan, zyn wel zoo ſpits als een Okker-nooten-blad, hebbende de lengte van zes of zeven, en de breedte van tuſſchen de twee en drie duimen. Ook ziet men in 't midden een dikke ribbe, die zig aan wederzyden uitzet, of uitpuild.

Zoo lang dit blad nog jong is, vertoond het zig bruin, en glad van ribben, zynde dan wel glad, maar nog ſlap. Deze komen niet overal te gelyk, maar aan de eene of de andere zyde voort.

Zyn bloeizel, dat van een zagte lieffelyke reuk is, ziet men aan lange troſſen wyd-uitgebreid hangen, waar aan men kleine Bloemen van vyf witte bladerkens verneemd, die wat na agteren toe overgebogen zyn, op welke ook eenige geele vlekjens zyn, behalven dat zy in 't midden ook vyf korte witte vezelkens hebben, die rondom een groen plant-knopje ſtaan, waar op zig nog een ander kleiner knopje, dat geel is, vertoond, uit het welke de Vrugt zoodanig voortkomt, dat de meeſte bloeſſem te vergeefs afvalt, en dat 'er niet boven vier of vyf Vrugten van yder troſje te regt komen.

De Vrugt is van groote ontrent als een Ganzen ey, en ook zoo byna van fatzoen, of wel als een groot Enden ey, zynde aan de eene zyde wat plat gedrukt, en agteraan wat dikker, dan voor, daar zy wat ſpitzer is.

Zoo lang zy nog maar half ryp zyn, vertoonen zy zich bleek-groen, en van groote als een Hoender ey; maar, geheel ryp zynde, heeft men 'er die geheel goud-geel, en ook wel andere, die nog zeer groen, en wel zoo groot zyn, en die ook nooit anders werden.

Men ſchilt 'er deze ſchil, die dun is, af, en dan vertoond zig rondom een groote platte korl, die 'er van binnen in zit, en een byzonder zappig, draadig, en zeer aangenaam vleeſch, dat men 'er niet

niet af eeten kan, zonder dat het zap ymand längs de handen, en armen loopt. Binnen in die korl is nog een andere platte korl, met een wit en bitter vliesken 'er om.

De lekkerny van deze gemeene zoort van *Mangga 's* (onder welke nogtans de grootſte de beſte zyn) is met geen woorden uit te drukken, en als men die regt ryp, en goed aantreft, zoo kan men zig daar aan naauwlyks verzadigen, zynde ten deele zeer aangenaam zoet, en ook iets van 't rynſche hebbende, dat zeer verquikt, behalven dat men 'er ook een aangename geur by ontwaard, die zig alomme door 't Boſch, of daar die Vrugt is, verſpreid.

Daar zyn 'er, die de *Mangoſtan* boven deze Vrugt verheffen; maar de lekkerny van die Vrugt duurd my veel te kort 'er toe, om haar die rang te geven, gelyk wy nader zullen zeggen.

Men heeft van deze Vrugt, als zy nog onryp is, een grooten dienſt in de huishouding, en wel de zelve, die men by ons van de Appelen heeft, alzoo zy uitnemend goed tot Appelmoes, Taarten, Kocken, en meer andere zoorten van ſpyzen zyn, in welke zy een ampere rinſche ſmaak, die zeer verquikkend is, geven. Eenige zoorten der zelve vallen vry wormſteekig, alzoo 'er een worm midden in groeid; dog andere zyn goed, en gaaf.

Men legt de zelve ook wel in pekel, 't zy met eenig vulzel van Ritsjes, Moſtaart, enz. en by de Portugezen *Mangga Ratsjado* genaamd, 't zy zonder het zelve, om ze zoo als een Sultzel op een Reize mede te nemen, hoedanig zy ook wel, geconfyt zynde, vervoerd werden; maar dan vallen zy my wat te zoet, en men is dan geheel buiten ſtaat, om over deze ſchoone Vrugt te oordeelen. Deze zoort werd door de Heer *van Rheede* in de *Hortus Malabaricus* in 't *I. Deel*, en door *Nieuwhof* in zyn Gezantſchap na *China fol.* 216. zeer wel afgebeeld, en dat is de reden, dat men 'er hier geen afbeelding van ziet, alzoo wy liefſt iet nieuws willen geven. Behalven deze gemeene zoort, zoo heeft men 'er ook meer andere.

De Spek-Mangga. De grootſte zoort noemd men *Spek-Mangga's*, of *Mangga Dodol*, zynde van grootte als een kleine Meloen, of als een Pompelmoes, wel anderhalf pond ſwaar, en voor wat ſpits toeloopende.

Deze zyn wel zoet; dog vry rynſcher van ſmaak, dan de andere, en van binnen niet hoog-geel (gelyk de voorige) maar bleekagtig, ook niet hairig, en vry veel in lekkerny van de voorige verſchillende; immers die ik op *Batavia* gegeten hebbe, heb ik zoo bevonden.

Schoon zy nu zoo veel grooter, als de *gemeene Mangga*, is, zoo heeft zy dog, na evenmatigheid van hare grootte, een kleine korl.

Oorſpronkelyk vallen deze op *Ceylon*, en op de *Malabaarſche kuſt*; dog ik heb op *Java* ook zeer ſchoone gezien, die waarſchynelyk door de *Portugeezen* 'er gebragt zyn, gelyk zy nu ook op *Celebes* hier en daar gevonden werden; dog men zegt, dat deze vervoerde zoo goed van ſmaak niet zyn, als die men op *Ceylon*, en *Malabar*, ziet, en voor al werden die van *Goa* zeer geprezen.

Men zegt my, dat 'er van deze zoort zyn, die zig van binnen roodagtig vertoonen; dog die heb ik nooit gezien.

De gemeene *Mangga 's* vallen overvloedig in *Amboina*; dog deze *Mangga Dodol* heb ik 'er nooit gezien, en geloove ook niet, dat zy 'er valt.

De Vleeſch-Mangga. Behalven deze heeft men nog een derde zoort, die men *Vleeſch-Mangga 's* noemd, om dat het vleeſch dezer Vrugt wat vaſter, dan dat van de *gemeene Mangga's*, en zoo geel niet, als dat van de andere, maar roodagtiger is. Zy zyn grooter, of altoos dikker, dan de *gemeene Mangga's*, maar op verre na zoo lekker niet, zynde veel geelſcher, en geilder van ſmaak. Zy blyven ook groen, al zyn zy volkomen ryp.

De kleine Mangga. Men heeft nog een zoorte, die niet veel van de *gemeene* in gedaante, en grootte, verſchild, waarom zy de *kleine* genaamd werd; dog zy is al mede zoo lekker niet, als de zelve. De Boom is ook zoo kloek nog zoo ſterk niet, en veel kleiner en ſmaller van blad; ook is de Vrugt van weinig agting, werdende voor een wilde gerekend. Zy zyn als een Hoender-ey van grootte.

De Aapen-Mangga. Nog kleinder, dan deze, zyn de *Aapen-Mangga 's*, die byna van ſmaak, als de *Vleeſch-Mangga 's*, zyn.

Deze Boom is wel zoo hoog van ſtam, als de *gemeene Mangga's-boom*, kleiner van top, en ook kleiner van blad.

Als deze zoort volkomen ryp is, zoo werd zy zeer bruin, en is van vleeſch ook rood.

Zy zyn groot van korl, weinig van vleeſch, en, nog niet ryp zynde, zoo zuur, dat zy bequaam zyn, om 't gebit te bederven, waarom men de zelve eerſt wel ter degen moet laten ryp werden. Zy gelyken zeer wel na de *wilde Mangga's*, dog 't vleeſch zit zoo vaſt niet aan deze, dan wel aan de andere korls.

Deze vyf zoorten werden gemeenelyk onder de *Tamme Mangga 's* gereekend. Van deze hebben wy geen afteekening

konnen bekomen; maar behalven deze is 'er nog tweederley zoort van *wilde Mangga's*.

De wilde Mangga. De eerſte is veel hooger en rechter van ſtam, langer, en ſlapper van blad, als de *tamme*; ook zyn de Vrugten breeder, grooter als de zelve, en vry platter by de ſteel, geknobbeld, en na 't einde toe ſpits uitloopende. Zy zyn bleekgroen, zoo glad niet als de *gemeene*, en van binnen mede zoo geel niet, maar na den bleeken trekkende, grof van draaden, vezeliger, dan de *gemeene*, zoo zoet ook niet, en vry grooter van korl, dat zoo veel minder vleeſch 'er om geeft. Zy werden ook wel een maand of anderhalf later, dan de *gemeene*, ryp.

Tweederley. Men heeft nog een zoort, die vry wilder, dan deze eerſte, is, hebbende wel even eens zoo een ſtam, en blad; maar een veel langwerpiger-ronde, zeer ruige, en leververwige Vrugt, die een zeer groote korl, en weinig vleeſch 'er aan heeft, dat zeer laf, en plat van ſmaak is.

Deze eerſte zoort werd nu en dan nog wel raauw gegeten; maar de tweede nooit; dog, gekookt zynde, werd die nog wel eens in de ſpyze van den Inlander gebruikt, om 'er een rinſche ſmaak aan te geven.

Wy vertoonen u hier op de Plaat No. 1. een teekening van de eerſte zoort der *wilde Mangga-boomen*, met haare bloeſſem, en Vrugt, die ook volſtaan kan, om een denkbeeld van de *tamme* te geven.

De *Mangga's* werden op *Java* wel twee maanden eer ryp, dan om de Ooſt, (in *Amboina*, *Banda*, enz.) en men heeft ze in *Amboina* gemeenelyk in de maanden van November en December ryp.

Gevaarlykheid van deze Vrugt. Hoe lekker ook deze Vrugt is, zoo is zy ook, zoo men die niet voorzigtig, en matiglyk eet, zeer gevaarlyk, alzoo zy vogtig, en heet is, en 'er door haar groote hitte, ten eerſten zeer licht koortzen, roode-loop, en andere ziekten, op volgen; dog als men 'er veel brood toe eet, heeft men geen ſchade daar af te verwagten.

Men heeft op *Hila* een ſchoon *Mangga's-Boſch*, en aan 't Kaſteel *Victoria* verſcheide Plantagien van *Mangga's-boomen*, die ook een ſchoone lommer geven, hoedanig ook de Chineeſche ſtraat voor den brand, in Januari in 't jaar 1686. voorgevallen, beplant, en door deze Boomen ook zoo belommerd geweeſt is, dat men op 't midden van den dag zonder Zonnen-ſcherm aldaar gaan kon, vermits de kruinen der Boomen de gantſche ſtraat overſchaduwden.

Het is een Vrugt, die meeſt overal in Indiën valt, en die hier in *Amboina* niet zeer oud is: want voor de tyden van de Heer de *Vlaming* waren 'er weinig; maar de meeſte heeft hy laten planten, behalven eenige in *Mardheyka*, en *Halong*, door de Heer *Padbrugge* geplant.

De Paauwboom. Ik heb in *Banda*, en elders, nog een Vrugt gezien, die men *Pauw* noemd, groejende aan een grooten wyduitgebreiden Boom; die veel grooter van blad is, dan de *gemeene Mangga's*-bladeren, zynde ook ronder, en 't eene blad ook wel langer als 't andere. Zy ſtaan zonder ordre, met troepen by een, ontrent een duim breed van malkanderen, en hebbende een bloeiſſel, en Vrugten byna, als de *gemeene Mangga's*, dog die beide vallen wat langer in de *Pauw*, als in de *tamme Mangga's*, hebbende ontrent de ſteel mede een bult aan de eene zyde. Men ziet 'er nu en dan vry dikke Boomen af.

De Vrugt gelykt ook zeer wel na een *Mangga*; hoewel zy wel zoo rond, en geelſcher van ſmaak is; dog zy behaagde my in verre na zoo niet, als de regte *Mangga*.

Wy vertoonen dezen Boom No. 2., met zyne Vrugten na 't leven geteekend.

De Stinkerdboom. Daar is nog een zoort van een Boom, die men de *Stinkerd-boom* noemd, en die een veel regter ſtam, en zoo grooten kruin niet, als de *gemeene Mangga's-boom*, heeft; dog de bladeren des zelfs zyn wel anderhalve houtvoet lang, en wel een hand breed, vertoonende zig wel het grootſte aan de jonge Boomen, waar aan zy donker-groen van verw, en ook vry vaſt en ſtyf zyn, loopende aan 't einde ſpits uit.

In 't midden ziet men een groote ribbe, die vry wat uitpuild, waar van de dwars-ribben, even wyd van een, afloopen.

De bloeſſem heeft grooter, en breeder troſſen aan roode ſteelen, en de bloemkens zelfs zyn ook grooter, dan die van de *gemeene Mangga's*, vertoonende zig mede vyf in getal, dog ſchoon purperrood, hebbende van binnen een geel knopje, waar uit de Vrugt voort komt.

Deze Boom bloeid in Februari, ook wel in Maart; maar men heeft geen rype Vrugten voor 't begin van 't Regenzayzoen, in May of Juni, dat egter de eene tyd wel wat later, als de andere, valt, te wagten.

De Vrugt is vry grooter, als de *gemeene Mangga's*, ronder, en de ſpits beneden zoo krom niet.

Zy zyn van buiten donker-groen van verw, wat ruw, bleekagtig van vleeſch van binnen; maar zoo hairig, nog zoo zappig niet, als de rechte *Mangga*. Ook hebben zy een groote korl, zynde in verre

verre na zoo aangenaam niet, als de *Mangga*-vrugt; maar rynſch van ſmaak, en wat harsagtig, zynde ook onaangenaam en zeer ſterk van reuk, in zoo verre, dat het verveeld, 't geen ook de reden van deze hare benaming is, alzoo men niet eigentlyk zeggen kan, dat zy ſtinkt, maar wel dat zy zeer zwaar van reuk is.

Zy werden, gelyk ook de *Mangga's-boomen*, zeer veel door de Vledermuizen voortgeplant, die daar ſterk op aazen, en zoo ras de korl maar hier of daar van de eene of de andere Vrugt ter neder valt, en wat aarde vat, zoo groeid zy ten eerſten zeer weelderig op.

Zy valt op *Java*, als ook in *Amboina*, *Banda*, en in meer andere Ooſterſche Geweſten. Dog werd voor een quaade Buurman gehouden, alzoo zy al 't voedzel der andere byſtaande Gewaſſchen onttrekt.

Zoo men veel van deze Vrugt eet, heeft men 'er nog meer quaad af te vreezen, als van de *Mangga's*, alzoo zy veel heeter zyn, en voor al moet men ze niet eeten, dan wel ryp zynde; en dan vallen zy rynſchagtig-zoet.

Ik geloof, dat men die geſtoofd, ook als de *Mangga's*, zou konnen gebruiken; dog heb dat nooit gezien, waar van my de reden onbekend is.

De Sergeants-ballen-boom.

Men heeft nog een andere zoort van een Vrugt, die men *Sergeants-ballen* noemd, en die aan een Boom groeyen, dewelke, gelyk mede de Vrugt, zeer veel gelykenis na deze *Stinkerd*, en *Stinkerd-boom*, heeft, verſchillende alleen maar wat in 't blad, dat veel ſmaller is, en hebbende byna een en de zelve purpere bloeſſem; dog de Vrugt is langer, en ſpitzer, ook wit, lekkerder, en gezonder van vleeſch, dan de *Stinkerd*, zoo hitzig nog ook zoo vezelig of hairig niet, en geenzins die zwaare reuk hebbende.

Men ontdekt van binnen een groot langagtig pit, wel drie of vier duim breed lang, en wel een groote duim breed, rondom 't welke het vleeſch zit; maar dat van binnen in zig een groote lange korl heeft, die bruin is, en zig in twee deelen ſcheiden laat, en dan, ten eerſten geplant zynde, weeldrig voort groeid; dog zoo men 'er lang mede wagt, en ze droog laat werden, wil zy zoo niet voort.

Zy vallen op *Java*, en voor al op *Batavia*, in een groote menigte.

De Mangoſtan-boom.

Dat de *Mangoſtan-boom* in zich zelven een heerlyke boom is, die een van de lekkerſte Indiaanſche Vrugten uitleverd, kan niemand, die deze Vrugt geproefd heeft, tegenſpreeken.

Op *Java*, *Bantam*, op *Malacca*, en elders daar hy in zyn eigen grond is, werd het een vry groote en kloeke Boom; maar hier in *Amboina* heb ik 'er maar weinig af gezien, en deze waren nog zeer klein, ſchoon zy al eenige jaaren geſtaan hadden.

Deze Boom heeft een weke ſtam, die wit, dog van binnen bruin is. Ook een groot vaſt blad, dat wel vier of vyf duim lang, en ontrent drie duim breed is. Langs de middelrib, die dik is, loopen veel dwars-ribben, niet nevens malkanderen, maar wat van een ſtaande, en met fyne aderkens tuſſen beiden.

Men ziet de bloeſſem in de gedaante van eene ſter, ter groote van een kleine Vrugt, zoo als die hier aan de tak afgebeeld is. Van binnen in die bloeſſem ziet men veel fnazelkens, met een kleine verhevenheid in 't midden, waar uit de Vrugt daar na voortkomt.

Wat nu de Vrugt aangaat, die is in haren purper-zwarten bolſter, ontrent als een *Oranje-appel* van grootte zynde, beſlooten. Boven op de Vrugt vertoond zig een platte ſter van vyf, of zeven bruine blaadjes, van de zelve verwe, als de bolſter, aan welke ſter men klaar zien kan, hoe veel deeltjes die Vrugt van binnen in zig verborgen heeft.

Na dat men de bolſter, die gemakkelyk van een gaat, opgebroken heeft, zoo vertoonen zig van binnen vyf, of meer langwerpig-ronde ſpier-witte deeltjes van de Vrugt, yder op zig zelven in een purperverwig holleken leggende, daar men yder ſtuk uitneemd, zynde een halve pink lang, en ontrent nog eens zoo dik, dog aan de eene zyde wat ſpitzer, dan aan de andere, uitloopende: zoo dat men, om regt te ſpreeken, zeggen moet, dat 'er zoo veel byzondere Vrugtjes in die bolſter beſloten zyn, vermits yder op zich zelven, en geenzins aan de andere vaſt is.

Dit ſpierwit Vrugtje is zeer zappig en glad, en als men het proefd, zeer lekker, ja lekkerder, en aangenaamer van zoet, als de *Mangga*; maar zoo ras men bezig is, om 'er de ſmaak af weg te krygen, zoo is ook de ſmaak weg, weshalven men daar niet veel aan heeft, dan alleen, dat men een weinig zap van iets, dat gelyk als de korl is, waar aan 't vleeſch zit, zuigd.

Een van deze deeltjens heeft gemeenelyk een groote korl, en in de andere is zy zoo klein, dat men 'er byna niet, als wat fnazelen, in overig vind. Men kan zig aan de zelve, om dat 'er zoo weinig aan is, naauwlyks verzadigen.

Daar is geen Vrugt van een lekkere ſmaak, waar by ik deze kan vergelyken, en zoo de ſmaak maar wat langer van

duur was, zoo zou ik deze Vrugt, als de lekkerſte van gantſch Indiën, de rang boven de *Mangga-Vrugt* gegeven hebben, dat wy om deze reden nu niet hebben gedaan, om dat men de ſmaak 'er af in een oogenblik quyt is.

Het is een zeer gezonde Vrugt, die zelfs geen zieken verboden werd, om dat zy ymand buiten gemeen door haare onvergelykelyke zoetigheid verquikt.

Wy vertoonen een tak van deze Boom met de jonge Vrugten 'er aan, en de volkomene Vrugten 'er buiten, op de Plaat N°. 3.

De Kiras-boom. Men heeft op *Macaſſar* een andere zoort van een *Mangoſtan boom*, die zy *Kiras* noemen, die 'er zeer wel na gelykt, dog deze naam geven zy ook aan de regte *Mangoſtan*, en onderſcheiden deze Boomen niet.

Het is mede een hooge breed-gekruinde Boom, diens takken en bladeren, twee aan twee ordentelyk tegen malkanderen over, op dikke voetjens ſtaan, zoodanig, dat zig aan elk taksken eenige paaren 'er af, tot vyf of zes toe, vertoonen.

De bladeren van deze Boom zyn egter ſmaller en ſcherper toeloopende, als die van de regte *Mangoſtan*. Ook zyn zy wel zes of zeven duim lang, en wel twee groote duimen breed. Zy zyn mede vry vaſt, dik, en ſtyf; dog zoo vol ribben niet, ook vertoonen zig de ribben, die 'er op zyn, zoo hoog-uitpuilende niet, als in de regte *Mangoſtan*. Uit de bladeren ziet men ook weer andere by paaren uitſchieten.

De bloeſſem vertoond zig byna, als die van de *Bintangor*, dog is zoo groot niet, gelykende wel een klein poppenbordeken, zynde voorzien van agt holle witte bladerkens, van welke de vier binnenſte (die ook wel de grootſte zyn) boven op de vier andere ſtaan, die van binnen in zig een platagtig heuveltje hebben, dat ter zyden 'er nog vier andere en grootere by zig ſtaan heeft, zynde vol zand-korls, waar uit de vrugt met 'er tyd voortſchiet.

De Vrugt gelykt wel na een *Mangoſtan*; dog zy heeft dat ſterretje boven op niet; maar een holagtig breed kroontje, dat van binnen in nogtans byna diergelyken verdeeling, als de *Mangoſtan*-vrugt, heeft, verſchillende van de zelve ook niet in haare deeltjens, of in ſmaak.

Men heeft deze Boom, en Vrugt, ook op *Amboina*; dog de Vrugt en word 'er niet regt ryp.

Men zegt op *Macaſſar*, dat het hout van deze Boomen, in de moeraſſen begraven zynde, met 'er tyd na twee of drie jaaren 'er in gelegen te hebben, in een bruine ſteen veranderd, die men daar na voor ſlypſteenen gebruikt, en uitnemend goed bevind.

De Hüſſur-boom. De *Hüſſur-boom*, die hier mede in *Amboin* valt, zou men ook onder de *wilde Mangoſtans* konnen reekenen, en voor een zoort van *Kiras* konnen houden, alzoo hy veel overeenkomſt met beide deze boomen heeft.

Wat de tyd nu der *Mangoſtan-Vrugten* aan gaat, men heeft ze in November en December, en eet dezelve dan uit de hand, zonder dat ik weet, dat men die ergers anders toe gebruikt.

De gedroogde bolſter is heerlyk tegen de perzing, bloedgang, en diergelyke quaalen; ook werd de zelve wel in het zwart-verwen, om die verw te beter zyn ſtand te doen houden, van de *Chineezen* gebruikt.

De Doerian-boom. Onder de Vrugt-boomen kenne ik 'er geen, die zoo hoog, en zoo regt op waſcht, als de *Doerian-boom*, by de onkundige gemeenelyk de *Drioens-boom* genaamd.

De Boom is vry dik van ſtam, die beneden gevlerkt is, en een geelagtige ſchors heeft. Des zelfs hout is van buiten wit, en van binnen rosagtig, langdraadig, en vaſt, zoo dat men 'er maſten af maaken kan.

Zyn blad gelykt wel wat na ons Kerſſen-blad; maar zonder tandjes, hebbende de lengte van drie of vier duim breed, en de breedte van ruim anderhalve of wel twee duimen. Het is beneden lichtgroen; maar aan de boven-kant donkergroen.

Aan alle de ſteelen van deze blaaderen ziet men iets, dat men zoo aan andere blaaderen niet ziet, zynde als opgezwollen, en agter aan een heuveltje hebbende.

De bloeſſem vertoond zig als een meenigte groote witagtige bloemen, ſtaande als op een omgekeerd bakje, van welke bloemen 'er dog maar weinig, en dikwils pas vier of vyf, te regt komen.

De Vrugt werd *Doerian* genaamd, als of men zeide de doornige, of gedoornde, na 't woord *Doeri*, dat in 't Maleits een Doorn beteekend. Zy is rond, en ook zomtyds wel wat langwerpig, van grootte als een gemeene *Pompelmoes*, met een harde ſchil, of bolſter, die vol groote dikke, ſcherpe en hoekige doornen is, tuſſchen den groenen en geelen van buiten, en aan korte dikke ſteelen vaſt zynde.

Men moet de zelve met een mes, of hakmes open klooven, wanneer men daar in vyf langwerpige kamerkens vind, waar in zig de regte Vrugt, of korl, in yder kamertje drie of vier, en in zommige ook wel maar twee korls, vertoonen, die van groote als een ſtuiter, of

als

N.° I.

N.° II.

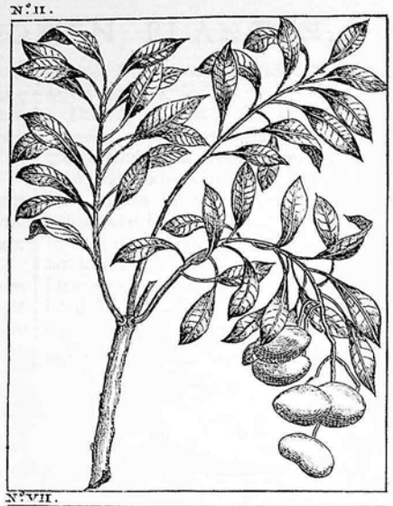

N.° III.

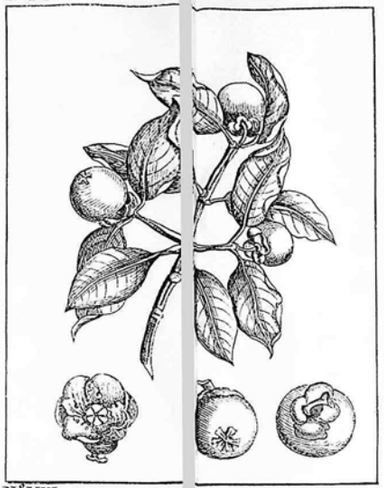

N.° IV.

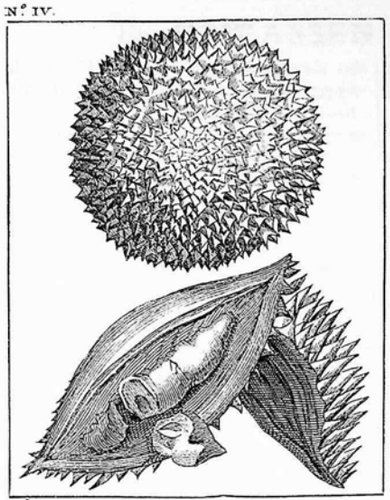

N.° V.

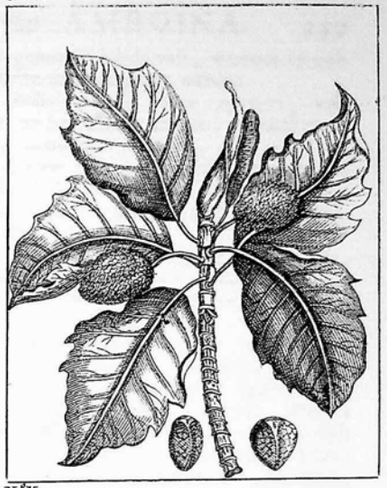

N.° VI.

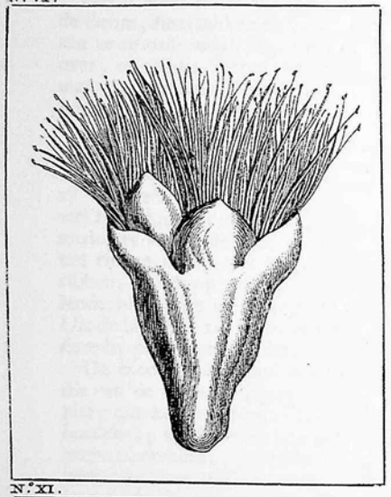

N.° VII.

N.° VIII.

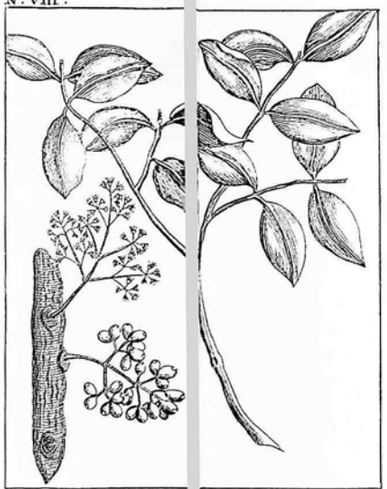

N.° IX.

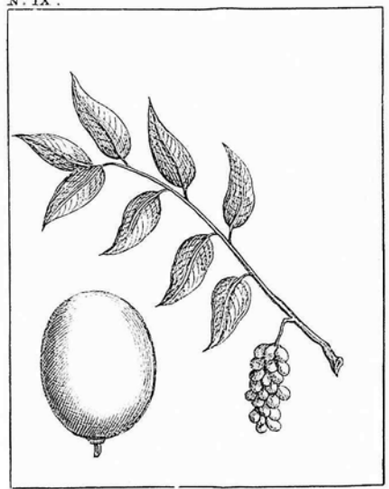

N.° X.

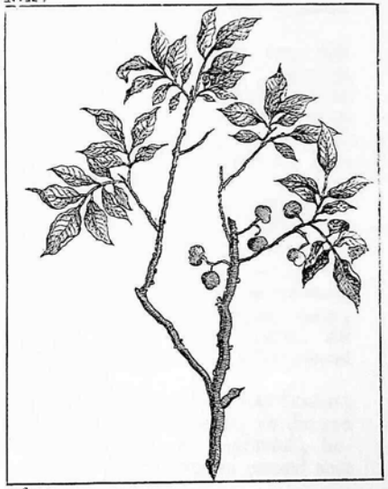

N.° XI.

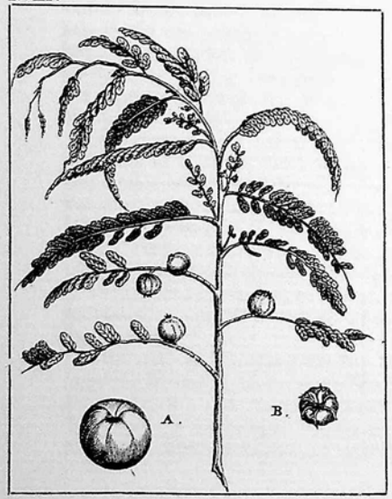

N.° XII.

N.° XIII.

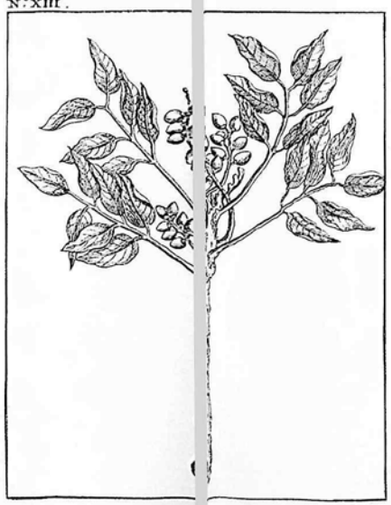

N.° XIV.

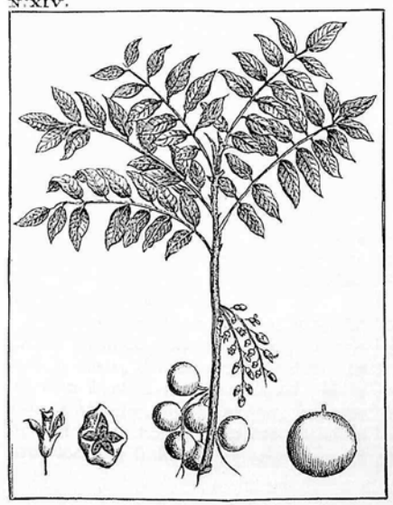

N.° XV.

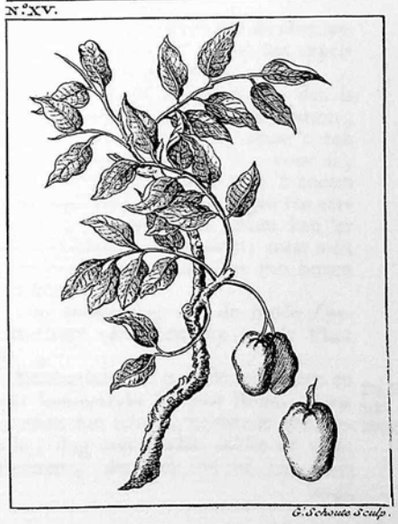

G. Schoute Sculp.

als een Duiven ey, zyn, hebbende een wit en gladagtig vleeſch rondom zig zitten, waar over een dun vliesken loopt, zonder het welke zy aan malkanderen vaſt zouden kleeven.

Men zuigt dit vleeſch van de korls af, en de liefhebbers houden deze voor een van de lekkerſte Vrugten van Indiën; dog ik heb ze nooit konnen rieken, ik laat ſtaan eeten, om dat zy een geweldige Ajuin-reuk van zig geven, welke reuk ook die gene, die ze gegeten hebben, wel twee of drie dagen by blyft.

Men zegt, dat zy zeer zoet, en byna als een eyer-vlade, ſmaaken, na dat men maar die vunſſe reuk te boven gekomen is, die door de zelve te eeten zeer verminderd werd.

De hoogte van de Boom, en de zwaarte van deze ſcherpe Vrugt, is oorzaak, dat men gemeenelyk wagt, tot dat 'er de Vrugt van zelf afvalt.

Verſcheide zoorten. Men heeft 'er verſcheide zoorten af; dog de voornaamſte zyn (immers zoo verre men die in *Amboina* heeft) twee zoorten: De eene, die langwerpige Vrugten heeft, die men voor de beſte houd, en die aan haare goud-geele verw, en ydele doorns, kenbaar zyn, en de andere de gemeene ronde. De eerſte hebben gemeenelyk een of twee korls, die ook voller van ſtoffe om de korl, dan de andere, zyn, en daarom voor de beſte gehouden werden.

Onder deze vind men er zommige, die een ſchors hebben, die van binnen, appel-bloeſſem, en van buiten hoog-geel is, en welke de kenners voor de beſte van de langwerpige zoort houden. Na deze verw noemd men de zelve *Doerian Caſſomba*, als of men de appel-bloeſeme, of licht-roode *Doerian*, zeide.

Ik heb deze zoort nooit in *Amboina*, maar wel in *Banda* gezien.

Behalven deze, zoo is 'er nog een derde zoort van deze lange, die zy *Doerian Nangka*, of de *Soorſak-Doerian* noemen, om dat zy wel wat na de *Soorſak* gelykt. Deze werd by de kenners in verre na zoo goed niet, als de voorige, gehouden, om dat zy zagter van korl, of van ſtoffe en vleeſch is.

De roode zoort is wel voller, en menigvuldiger van korls, maar de zelve zyn zoo goed, nog zoo lekker niet, als de langwerpige, om dat zy laffer, en platter van ſmaak zyn.

Nogtans is 'er een zoort van deze, die kleiner, dan de gemeene ronde, en voller van korls, dan de andere, vallen, en die men *Verkens-Doerians* noemd. Deze zyn de kleinſte, die ik kenne, hebbende veel kleine korls, maar een vaſter en overvloediger ſtoffe om de zelve, dan in de gemeene ronde valt, waarom zy ook boven de zelve geagt werden.

Behalven alle deze zoorten, valt 'er op het Eiland *Borneo*, hoewel maar op zommige plaatzen, een zoort van *Doerians*, die de grootſte van alle is, die ik kenne, alzoo die meer, dan nog eens zoo groot, dan de langwerpige, valt.

Het is een heet-vogtige Vrugt, die, te veel gegeten, veel ziektens, als ook bloedvinnen, koortzen, de roode-loop, enz. veroorzaakt.

Men heeft deze Vrugt op zyn beſt hier in de maanden van Mey, en Juni, hoewel men 'er ook wel in andere maanden nog eens Vrugt van heeft. Dog als dat gebeurd, dan volgen 'er gemeenelyk zwaare ziekten op. Op andere Eilanden, als *Celebes*, in de *Moluccos*, in *Banda*, op *Java*, en elders, zyn zy in andere maanden ryp.

Niet alleen de Menſchen, maar ook de Verkens en Civet-Katten, zyn gek na deze Vrugt, ja daar zyn 'er, die 'er wel agt, tien, ja twaalf konnen eeten, ſchoon zy aan twee of drie rykelyk hun genoegen behoorden te hebben, en daar zyn tyden, dat men de zelve verbieden moet te verkoopen, of ten minſten belaſten, de ſchillen (die men anders maar hier of daar op de ſtraat nederwerpt) elders buiten de Stad te brengen, om de gevaarlyke ziekten, die door de ſtank, en hitte der zelve, ontſtaan konnen, voor te komen. Zy verhitten geweldig, en konnen ymand bang maaken.

Men kan de korls ook wel braden, gelyk wy de *Caſtanien* doen, en die zoo eeten; dog zy zyn zeer ongezond, bederven de keel, en konnen ymand zeer kort-ademig maaken.

De *Chineezen* branden van de *Doerian-ſchillen* een aſſche, die zy tot het appel-bloeſſem verwen gebruiken.

Als deze Boom nu oud werd, dan is hy nog goed, om 'er balken, latten, planken, enz. af te zagen, alzoo 't een vaſt, en duurzaam hout is, voor al, wanneer het droog ſtaat, daar 't anders in de vogtigheid, en in de regen ten eerſten weg, en verrot is. Men kan 'er ook wel Maſten van maaken; maar men moet wel bezorgen, dat het van boven niet kan inwateren.

Een afteekening van de ronde *Doerian-Vrugt* vertoonen wy op de Plaat N°. 4.

De Soorſak-boom. De *Soorſak-boom* is mede een hooge en zeer lommerryke ſchoone Boom, rouw en effen van ſchors, hebbende wel enkele, dog zeer gladde dikke en vaſte bladeren, die wel vyf of zes duim lang,

lang, en wel drie duimen breed, donker groen van verw, en voor rond toeloopende zyn. Als men die afbreekt, loopt 'er een kleefagtige melk uit.

Over dit blad loopen verſcheidene ſchuinze dwarsribben met fyne aderkens tuſſchen beiden.

De Vrugten van deze Boomen groeyen niet, gelyk als aan andere Boomen, uit een bloeſſem, of aan de takken maar aan de ſtam, of wel aan een korte dikke ſteel, die uit de ſtam voort komt, en waar aan de Vrugt, die vry zwaar is, hangt. Men heeft ze by *Nieuwhof* in zyn Gezantſchap na *China fol.* 147. mede, maar beter in 't I. Deel van de *Hortus Malabaricus* verbeeld, waarom wy nalaten die hier te vertoonen. Zy komen zomtyds enkel, en zomtyds ook wel twee aan eene ſteel, voort, en hoe dichter zy aan de aarde ſtaan, hoe beter zy gehouden werden.

Deze Vrugt is van grootte en dikte als een lange *Water-Meloen*, zynde ontrent anderhalve voet, en ook wel langer, en wel zoo dik, als een man boven aan zyn dye is. Ik heb 'er gezien, daar een man zyn dragt aan eene had. Zy hebben van buiten een dikke ruwe korlige baſt, die vol van ſcherpe hoeken en ruitjens is, hoewel zy zoo ſcherp niet zyn, dat zy ymand (gelyk wel de *Doerians*) zouden konnen bezeeren.

Zy zyn tuſſchen den groenen en geelen van verwe, als zy ryp zyn, dog meeſt na den geelen trekkende.

Door 't midden van die zwaare Vrugt, die men in de lengte opſnyd, loopt een dikke ſteel, die rondom met zeer veel, ja wel met zeventig of tagtig korls bezet is, die, even als de voorige Vrugt, met een wit, en ſlymagtig merg bezet zyn, dat men 'er ook afzuigt. Hoe nu de korlen voller van merg zyn, hoe beter ook de Vrugt van de liefhebbers gekeurd werd, vallende deze korlen gemeenelyk zoo groot, als de grootſte *Caſtanien*, of als een ſtuiter, dog wat langwerpiger, zynde vaſt aan die binnenſte ſteel, en zig vertoonende in hollekens, die uit een zenuwagtige taaije ſtoffe beſtaan.

Zy ſmaaken zeer zoet, ten deele als zoete *Limoenen*, en ook wel wat na Honig; dog daar is een geelze ſmaak, en een zeer onaangenaame reuk by, byna als van iets, dat verrot is, hoe zeer ook de liefhebbers deze Vrugt mogen pryzen, en zoo ras men maar in een huis komt, daar zy zyn, verraden zy zich zelven door deze reuk, even eens als de *Doerians*.

Het hout van deze Boom is van binnen *Citroen*-geel, fyn van nerf, en bequaam, om 'er ook iet af te timmeren.

Men kend in deze Geweſten 'er maar twee zoorten af, te weten, de *Biloelang-Soorſak*, zoo genaamd, om dat de ſchorſſe des zelfs zeer wel na een Koejen-huid, by de Maleyers *Biloelang* genaamd, gelykt. De korls van deze zoort leggen 'er los in, zyn bros en geelagtig van merg, en zoo ſlymerig niet, als andere, trekkende in ſmaak vry ſterk na Druiven, en Honig. Byzondere zoorten 'er af.

Buiten die zoort heeft men nog een andere; de *Bry-ſoorſak* genaamd, om dat zy papagtiger, en ſmeeriger, als de andere, valt, zynde wit van merg, dat zig als pap vertoond, en ook veel ſterker van reuk, dan de andere zoort, waarom zy ook voor zoo goed niet gehouden werd.

Men riekt die Vrugt, en zelfde Boom, voor al als 't regend, of tegen den avond, meer, dan op andere tyden.

Men kan byna niet regt zeggen, wanneer de Vrugt ryp is, behalven dat zy ook altyd niet dragen.

Zommige ſtellen 'er de maand November, andere die van December toe.

Immers zoodanig ziet men de Vrugten hier nu en dan, dog ook wel in andere maanden, voortkomen.

Zy vallen hier niet oorſpronkelyk; maar ſchynen hier van *Java*, *Bali*, *Celebes*, of *Borneo*, gebragt te zyn. In haar eigen grond vallen deze Boomen, wel zoo vaſt, en duurzaam van hout, als hier, dat ligt bederft, ook komen 'er hier *witte Mieren* in.

Het is een vogtige en galagtige Vrugt, die zeer zwaar om te verteeren, hoewel zoo heet niet, als wel de *Doerian*, is, waarom zy ook voor gezonder en aangenamer gehouden werd, daar over ik de liefhebbers oordeelen laat, alzoo my deze Vrugt al mede, om zyn vunzen reuk, gantſch niet geleken heeft.

Men kan de korlen, gebraaden zynde, ook eeten, en dan ſmaaken zy zoo van verre wat na *Caſtanien*; dog in verre na zoo lekker niet, behalven dat zy ook zeer winderig zyn; maar tegen den buikloop werden zy zeer geprezen.

De *Tsjampedaha-boom* ſchynd als een minder zoort van de *Soorſak-boom* te zyn. Hy is regter, wel zoo hoog, en dunner van ſtam. Hy groeid ook zoo weelderig niet in de Thuinen, of in de Stad, als wel in het Boſch, daar hy vry beter tierd. Hy valt ontrent een groote ſpan dik. Zyn ſchorſſe is donker-groen, wat na den zwarten trekkende. De Tsjampedaha-boom.

Zyn blad komt mede enkeld, als die van de *Soorſak*, voort, dog het is langer, ontrent zoo breed mede, loopt rond toe, en is ook zeer vaſt, ſlyf, en glad, heb-

hebbende weinig ſchuinze dwars-ribben, en ook met kleine aderkens hier en daar tuſſchen beiden bezet zynde. Het is boven donker-groen van verw, maar beneden gevlogten, waar door die boom mede een ſchoone lommer geeft.

Men verneemd, by 't afbreeken der zelve bladen, dat 'er mede zoo een witte en taaje melkagtige ſtoffe uit de Boom loopt.

De Vrugt waſt aan de dikke takken boven aan de ſtam, en heeft de lengte van een hout-voet ontrent, en is van dikte als een kleine *Pompelmoes*, dog langwerpig, zynde zoo lang, nog zoo dik niet, als de *Soorſak*. De bolſter is mede geelagtig, vol korltjes, dog kleiner, als die van de *Soorſak*.

Van binnen is zy mede vol korls, die in geen minder getal, als in de *Soorſak*, aan een dikke ſteel vaſt zyn, hebbende een zappig en glibberig merg; maar deze korls zyn kleiner, geeler, minder van merg, en ook wel zoo goed, en zoo zoet van ſmaak, trekkende eenigzins na rype *Druiven*, behalven dat by de zelve ook die bezwaarde reuk niet is, gelyk wel by de *Soorſak*, en dat zy zoo ſlymerig niet zyn, waarom ook de liefhebbers de zelve zeer verre boven de *Soorſak* in ſmaak, en aangenaame geur, verheffen, voor al dog die gene, die aan de Boom volkomen ryp werden. Egter kan men de zelve, daar zy is, wel rieken, en gewaar werden.

Men braad ook de afgezogene korls of men kookt die wel, en die ſmaaken al heel na, als de *Caſtanien*, zynde wat kleiner, en wat geelſcher van ſmaak.

Zy verwekken ook veel winden, en zyn zeer goed tegen de *Loop*. Zy zyn hier overvloedig; dog ik weet niet, dat ik ze op *Java* gezien heb.

Van deze Vrugt zyn mede twee of drie verſcheidene zoorten, de eene wat wilder, de andere wat kleiner, en ronder Vrugten gevende; dog zy komen in ſmaak al op een uit.

Men ziet ze hier meeſt in de maanden *October*, *November*, en ook wel in *December*, ryp werden. Zy tieren beſt, en vertoonen zig op zyn ſchoonſte in 't Boſch, en zy werden meeſt door de *Vleermuizen* voortgeplant, die 'er heet op zyn.

De oude Boomen geven goed timmerhout, dat na den bruinen trekt, komende zeer na aan 't *Yzer-hout* in vaſtigheid van hout.

De Soekom-boom.

De *Soekom-boom* is mede een voornaame Boom, die, in opzigt van zyn Vrugt, wel wat na een korte *Soorſak* ſchynd te gelyken; dog tuſſchen de Boomen zelf is een groot onderſcheid.

Van de zelve zyn 'er drie zoorten, te weten, de *Cattoen-Soekom*, de *Korl-Soekom*, en de *Wilde*. Wy vertoonen van de laatſte hier een afteekening met de Vrugten, en hare korls, op N°. VI., waar uit men ook genoeg van de andere kan oordeelen.

Die drie derley zoorten heeft.

De eerſte zoorte van deze *Soekom-boomen* is redelyk hoog, graauw of witagtig van ſchors, en van binnen hoog-geel van hout, dog zeer ydel en weinig van takken, en met weinig dog zeer groote bladeren, die zig met vyf of zes by een aan 't einde der takken aan korte dikke ſteelen, en met een dikke rib in 't midden, vertoonen. Zy zyn wel een voet lang, en in vier of vyf ſpitzen verdeeid, die yder van den anderen onderſcheiden, en ingekeept zyn.

Indien deze bladen afgebrooken werden, zoo geeft de Boom ook een kleevige melk van zig, die men niet, dan met moeite, van de handen af krygen kan.

De Kadoen-Soekom-boom.

De Vrugt waſt aan een dikke ſteel, die tuſſchen de bladeren van de Boom voortkomt, zynde als een kinds-hoofd, dog wat na een hert gelykende.

Zy heeft een dikke bolſter, die groen en korlig, maar niet ſcherp is, dog de korltjes zyn wel zoo hoog, als die van de *Soorſak*. Ook kan men aan deze korlen, en peukeltjes, zien, of 'er veel, of weinig korls in zyn. Want als de zelve zig laag, of glad vertoonen, zoo is dat een teeken, dat 'er weinig korls in zyn, en dat 'er veel merg in is.

De Vrugt zelf heeft van binnen een vezelig of hairig merg, dat wel wat na de *Katoen-vlokken* gelykt, waar na zy ook daarom genaamd werd, gelyk dat ook aan de ſchors vaſt is.

Men eet deze Vrugt niet raauw, maar gekookt, of gebraden, en met *Sop*, en *Calappus-melk*, of met *Olie*, na de wyze der *Inlanders*, bereid; dog de ſmaak 'er af is zoo wat geels.

Zy vallen hier niet zeer veel, maar die 'er zyn, dragen meeſt het gantſch Jaar door; hoewel zy zoo veel Vrugten niet geven, als de *Korl-Soekoms*. Men ziet ze veel op *Java* en *Sumatra*.

Zy geraken door zwaare winden ook licht uit de grond, om dat zy niet zeer vaſt geworteld zyn.

Het hout der zelve is ook zeer ligt, voos, en niet zeer bequaam, om 'er iet goeds af te maken, ten ware tot klein goed.

De *Inlanders* getuigen, dat men van dezen Boom verſcheide byzondere geſlagten heeft, en ſpreken onder andere van een *Steen-Soekom*, van welke zom-

mige ook korls hebben, die men braad, en nog van een derde zoort, van welke de Boom veel hooger, dog de Vrugt kleiner, dan de *gemeene Kattoen-Soekom*, valt.

Deze Boom is hier niet veel geagt, immers altoos zoo veel niet, als de volgende zoort.

De Korl-Soekom-boom.

De *Korl Soekom-boom*, die een Vrugt met korls geeft, is van ſtal, hoogte van ſtam, en blad, byna niet verſchillende, hoewel dikker van ſtam, dog hy is wel zoo laag, en wyder uitgebreid van takken, ook wel zoo groot, en wel zoo ruw van blad, dat wel byna anderhalve voet lang, en evenmatig breed is, boven ruig, dog beneden zagter zynde. De *Inlanders* gebruiken die als hun tafellakens, en borden, alzoo zy groot zyn, en niets koſten.

De Vrugten van dezen Boom zyn wel zoo groot, als die van de voorige, dog van gedaante even eens, hoewel de korls, en peukels der zelve, op de ſchors veel dichter ſtaan, en ook langer als in de voorige, maar egter niet ſcherp zyn.

Men heeft van binnen in de zelve veel korls, byna als *Caſtanien*, om de welke een graauwagtige harde ſchil is, zynde alle met eenig merg van een geſcheiden. Men kookt, of braad de zelve, en zy ſmaken redelyk wel, dog wat wateragtiger, en zyn zagter, als *Caſtanien*. Deze zyn mede zeer goed tegen de *Loop*, ook geven zy een goed voedzel, hoewel zy wat opblazende zyn.

Men heeft overvloed van deze Boomen, zoo ontrent de huizen van de Stad, als in de Boſſchen.

Het hout werd hier tot de timmeragien quaad gekeurd, ten ware dat het oud, en zeer droog is.

De Wilde Soekom-boom.

De *Wilde Soekom-boom* (waar van wy een teekening op N°. VI. vertoonen) verſchild, mynes oordeels, niet van de korlgevende *Soekom-boom*, hoewel hy in zyn takken meer na de eerſte zoort gelykt. Ook is de melk, die uit deze Boom vloeid, zoo kleeverig niet, als die uit de voorige druipt. Het hout is geel en grof van draad.

Hy is ook kleiner, en ſteekeliger van blad, en kleiner van Vrugt, die wat bultig, ook langwerpiger valt, en korter van korls, of peukeltjes op de ſchors is.

Zy is mede vol korls, dog zy zyn kleiner, en ſlegter van ſmaak, als de regte *Korl-Soekom*, en zy werden ook zelden, dan van geringe lieden, en maar by tyden van nood, gegeten, alzoo zy veel meer bezwaaren, als de andere.

Men vindze hier en daar in 't Boſch; dog in zoo grooten menigte niet, als de andere, hoewel men de zelve overal grocyen ziet, zoo wel boven op de bergen, als ontrent de Stranden.

De Boha Maſſi-boom.

De *Boha Maſſi-boom*, is een Boom als een *Calappus-boom*, gevende meeſt een Vrugt aan een ſteel, even als de *Caſtanie*, van grootte als een *Duiven-ey*, en zeer goed van ſmaak.

Wy vertoonen een tak 'er af met de Vrugt op N°. VII.

De Jamboes-boom.

De *Jamboes-* of *Djamboe-boom* is mede een heerlyke Boom, waar van verſcheide *tamme*, en *wilde* zoorten zyn; dog wy zullen alleen van die gene, die wy kennen, te weten, de *tamme*, ſpreeken, onder welke de groote zoort boven de andere verre uitmunt.

Het is een ſchoone fraaye hooge Boom, dog niet heel breed van top; maar cierlyk en dicht van blad, dat donker-groen, glad, rond, wel een groote ſpan lang, en wel drie of vier duim breed is, ſtaande twee en twee tegen een, hebbende veel dwars-ribben, en gevende een uitnemende ſchoone lommer, zoo dat ik, om een ſchoone *Wandel-gaard* te maken, die van geen andere, dan van deze Boomen, aanleggen zou, om dat zy zoo dicht van loof, en zoo glimmend en lommerryk van blad zyn. De ſchors van de Boom is graauw, en 't hout wel hard; dog onbequaam voor de Timmerlieden, om dat het te nat, en te zappig is.

De bloeſſem van deze Boom is Roozenverwig, gelykende wel eenigzins na de Appel-bloeſſem, dog zy is veel grooter, vermits aan yder bloem wel vyf of zes dikke roodagtige blaadjes, die ook wat wit hebben, en die van binnen van lange, ſtevige, en Roozenverwige ſnaazelen en draaden voorzien zyn, die een ſchoon gezigt aan die Boom geven, behalven dat zy zich ook, afgevallen zynde, zeer cierlyk op de grond vertoonen.

De bloeſſem der zelver vertoonen wy hier op N°. VIII.; dog de groote Boom en Vrugt, zoo van de groote, als van de kleine *Jamboes*, heeft men zeer net in de *Hortus Malabaricus*, in 't I. Deel *fol.* 17. en 18., onder de naam van *Malacca-Schambu*, en *Nati Schambu*, verbeeld, waarom wy die hier niet geven.

De *Jamboes*-Vrugt komt gemeenelyk voort uit een klein knopje, daar de bloeſſem op ſtaat, en na dat de zelve hare volkomenheid bekomen heeft, en ryp geworden is, zoo heeft zy de gedaante van een langwerpige *Peer*, of *Appel*, zynde ten deelen wit, ten deelen bleek-rood en glad van ſchil, die niet dik is, en na beneden ook wat dunner, dan boven, uitloopende.

Deze

Deze Vrugt is zeer zappig, en geurig; dog meeſten tyd wat wateriger, hoewel ik 'er verſcheide gezien heb, die ik vry beter dan meenige *Perſik* vond, daar zy in hare zoete en te gelyk rinſche ſmaak, en zappigheid, beſt na gelyken.

Zy hebben van binnen groote graauwe kantige korls, zommige een groote, en andere ook wel twee of drie kleine. Men vind ze ook wel, zonder korl, en die vallen gemeenelyk wel de beſte.

Zy zyn zeer gezond, om ze uit de hand te eeten, en ook zeer goed, om te ſtooven. Zy verkoelen zeer, en veroorzaaken ook eenige t'zamentrekking, verfriſſchende door haar kouden en vogtigen aart de zieken zeer, en is byzonder dorſtleſſchende.

Men heeft van deze groote *Jamboeſen* wel twee of drie zoorten, de eene rooder, de andere witter, en de eene ook geuriger, als de andere.

Zy bloejen gemeenelyk in de maanden van *Juni*, en *Juli*, wanneer het Regenzaizoen op zyn ſterkſte is, in welke tyd deze Boom zyn blad verwiſſeld, krygende niet lang daar na de voornoemde ſchoone bloeſſem; maar 't loopt wel vyf of zes maanden daar na aan, eer hy rype Vrugten geeft, die men in *December* en *Januari* allereerſt heeft. Hoowel zy op *Malacca* 't geheele jaar door zyn. Ook heeft men 'er hier wel nu en dan eens tweemaal Vrugten in een jaar van gezien.

Men heeft op *Celebes* een zoort, die Vrugten als kleine *Klappus-nooten* geeft, die geheel wit, dog zeldzaam, ook daar zelf, zyn

Men heeft veel moeite, om ze voort te planten, dat maar hier en daar in Tuinen der Grooten geſchied, en dan waſcht zy nog zeer langzaam. Mogelyk dat zy op *Malacca*, en in haar eigen gronden, beter tierd, dan hier. Zy werden beſt, en ook meeſt, gelyk ook veel andere Boomen, door de *Vleermuizen* verplant, die de korls zich weer ontvallen laten, en dus groeyen zy ten eerſten van zelf voort.

De ſchorſſe van deze ſtam is een heerlyk middel tegen de *Sprouw*, als men 'er, na dat hy in 't water gewreven is, de mond mede ſpoeld, of die op de tong legt, zoo vallen 'er ſtukken en vellen van de tong af.

Ik heb op *Java* eens een gift van een *Javaanſch* Prins op *Soerabaja*, terwyl wy te zamen op een tocht waren, van een zoort van *Jamboeſen*, die klein, maar uitnemend aangenaam van geur waren, trekkende geheel en al na de reuk van
De Roos- *Roozen-water*, bekomen. Zy waren veel ronder, als de voorige, en niet grooter, dan een jonge *gemeene Pinang*, geel van verwe, en heerlyk van ſmaak. geurige Jamboes.

Ik heb ze, voor of na die tyd nooit meer gezien; maar zy quamen my toen byzonder wel, alzoo wy byna van alles gebrek hadden, en niets, dan door 't zwaard, bekomen konden.

Men heeft buiten deze nog een zoort van kleine *Jamboezen*, die men *Water-Jamboezen* noemd, om dat zy wateragtig en laf van ſmaak, en zoo aangenaam niet, als de voorige, zyn. De Water Jamboes.

Zy zyn als een *Boeren-Pruim* van groote, of daar ontrent. Deze werden raauw, en ook wel geſtoofd gegeten. Zy groejen vier of vyf by een, zynde rood, en ook wel bleek-rood van verwe, en gelykende eenigzins na een klein hoedje: 't zyn rechte bedriegers, die van buiten ſchoon gelyken; maar als men 'er in byt, zyn zy zeer wateragtig, en plat van ſmaak; dog om te verkoelen zeer goed, en geven, geſtoofd, een lekkere ſchotel eeten.

Men heeft van deze ook tweederley zoorten; dog de tweede zoort valt rinſcher.

Deze Boom is veel lager, als de voorige, en veel kleiner van bladen, die gelyk als een ſlim kruis maken. Het blad is ook zoo donker-groen niet, en de bloeſſem is wit, zynde veel digte draaden by malkanderen.

Men heeft deze Vrugt in *November* en *December*, in welken tyd der hitte zy ook ongemeen verquikkende, gelyk ook de ſchorſſe van deze Boom wel zoo goed tegen de *Sprouw*, als die van de groote *Jamboes-boom*, is, waarom men de zelve ook wel op erven agter de huizen plant, behalven dat ook deze Kers-roode Vrugten een fraai gezigt van verre geven.

Daar is nog een ander zoort van *Jamboeſen*, die de *Swarte Jamboes* genaamd werd, en die bloed- of donker-roode Vrugten geeft. Deze Boom is veel hooger van ſtam, als de voorige, veel gladder van baſt, en de takken des zelfs breiden zig ongelyk wyder uit. Ook zyn de bladeren veel langer en ſmaller, als die van de groote *Jamboes-boom*, ſtaande ook, gelyk de andere, twee en twee nevens een. Zy zyn ook lichter-groen van verwe. De Swarte Jamboes.

De bloeſſem is byna als een groote *Jamboes*, dog langer van ſnazelen, en ſchooner rood van verwe. Men ziet ook de Vrugt, twee of drie by een waſſchen, die, ryp zynde, wel een groote *Peer* gelyken, zynde grooter, als de groote *Jamboes*, wat gerimpeld, en zoo donker-rood, dat zy als na den zwarten trekt. Zy is zeer zappig, wit, en wat

purperverwig van merg (dat men in de groote *Jamboeſen* mede wel heeft) zynde van een groote graauwe drooge korl voorzien, om de welke een veel zagter merg, dan om de groote, zit.

Deze Vrugt is nog wel zoo lekker, zappig, en wel zoo wynagtig, als de groote *Jamboes*, ongemeen verfriſſchende. Men eet ze raauw, en ook geſtoofd, voldoende in beide even zeer.

De *Amboineezen* houden dit echter voor een zoort van *Wilde Jamboes-boomen*, en ſchoon de zelve zulken lekkeren Vrugt uitleverd, zoo geeft zy nogtans een ſlegt hout, dat voor de Timmerlieden niets weerdig is, dan tot brandhout. Deze Boom werd meeſt door de *Vleermuizen* in 't wild geplant, hoewel de *Amboineezen* hem ook in hunne Tuinen buiten voortqueeken.

De Witte Boſch-Jamboes.

Buiten deze is 'er nog een andere, of de rechte *Wilde* of *Witte Boſch Jamboes-boom*, die witten bloeſſem, en ook zulke Vrugten geeft.

De ſtam van deze Boom is veel lager, dan de *tamme*, ook gemeenelyk krom, hebbende kleine dunne takken, en bladeren, die ook wat langer, en donkerder-groen, dan de *tamme*, zyn.

De Vrugten komen 'er gemeenelyk twee en twee aan, hebbende de gedaante van *Queepeeren*, agter aan als een tuit, en verder wat rond, en platagtig.

Zy zyn zoo zappig niet, als de groote *Jamboezen*, en harder van merg, een weinig bitter, ook wat laf of wild van ſmaak, en van een kleine korl voorzien.

Zy bloejen in *Juni* of *Juli*, en zyn twee of drie maanden daar na ryp.

De Ceramſe Jamboes.

Eindelyk valt 'er op *Ceram* nog een *Wilde Jamboes-boom*, die van ſtam ontrent als de wateragtige *Jamboes* is, met wiens bladeren ook deze beſt over een komen.

Men ziet de Vrugten by lange troſſen aan een enkele ſteel voortkomen, hoewel zy yder nog een byzonder ſteeltje hebben, daar 'er dan wel twee en meer aan zyn, gelyk men in de teekening N°. VIII. zien kan.

De Vrugt is van grootte als een *Boeren-pruim*; dog wat langwerpig, met een groote navel, niet gerimpeld, en zeer zagt, als men die aantaſt, als of men laken voelde, waar na zy ook wel *Laken-Jamboeſen* genaamd werden. Zy is donker-purperagtig van buiten, en heeft weinig merg, dat wit, niet zeer zappig en droog, hoewel wat rynſch van ſmaak is, hebbende een lange korl, die zeer t'zamentrekkende, en van grootte als een *Piſtache*, of als de korl van een *Olyf* is.

Zy vallen meeſt op 't Eiland *Ceram*, en voor al op *Hoewamohel*, daar men op *Loehoe* nog een andere byzoort 'er af heeft. Hoewel deze *Laken-Jamboezen* nu ook al aan 't Kaſteel *Victoria* bekend zyn; dog zy werden weinig geagt, om dat men een beter zoort heeft.

Atun-boom.

De *Atun-boom* is mede een van de voornaame Vrugt-boomen. Hy is maar van een matige hoogte, recht van ſtam, die hier en daar wat uitgehold, en welkers ſchors zeer bros is.

Zyn takken zyn recht, en zyn geribde bladeren meeſt enkeld op zig zelven, ydel, en ontrent vier of vyf duim lang, en half zoo breed, hoewel ik 'er ook wel langer gezien heb, en egter maakt hy, door de menigte van zyn takjens, nog al een redelyke top.

Zyn bloeſſem beſtaat in vyf blaadjens met veel dunne ſnazelen van binnen, waar uit de Vrugt voortkomt, die ontrent als een groot *Hoender-* of *Ganzen-ey* zig vertoond, zynde bleek van buiten, byna als of 'er *Zaagmul*, of wel iet desgelyks, op geſtrooid was, en van een harde dikke bolſter voorzien. Zy hebben een groote lange roſſe korl, die wrang en droog van ſmaak is.

Men heeft 'er tweederley zoorten af, de eene wat vetter en aangenamer, als de andere, en daarom van de *Amboinezen* de vette *Atun* genaamd.

Zy werden nooit op zig zelven gegeten; maar wel in eenige zoorten van *Amboineſche* Spyzen gebruikt, die zy van raauwe *Sardyn*-Viſchjens, als *Haring*, *Ritsjes*, *Limoen-zop*, *Gember*, en meer onder een gehakt, maken, waar onder zy deze korl dan raſpen, en dit verzeeuwerd koſtje, *Coho Coho* genaamd, eten de *Inlanders* (en nu ook al veel *Hollanders*) zeer geerne.

Deze korlen zyn zeer goed tegen de *Loop*, alzoo zy zeer ſterk te zamen trekken, en ſchielyk ſtoppen, weshalven men die met voorzigtigheid, en maar matig in zoo een geval gebruiken moet.

Deze Boom valt hier ſchaars, en is zeldzaam, hy groeid daarenboven ook niet zeer voorſpoedig voort, en heeft ſlecht bros hout.

Wy vertoonen deze Boom met de Bloeſſem, en Vrugt niet, om dat ze zeer net na 't leven geteekend is in de *Hortus Malabaricus* in 't III. Deel.

De Anona-boom.

De *Anona-boom* is niet hoog ſlegt, van hout, en van grootte byna als een klein *Limoen-boomken*, hebbende een kromme ſtam, ydele en broſſe takken, en bladeren, die in reyen dicht aan een ſtaan, en die niet boven drie of vier duim lang, rykelyk half zoo breed, en donker-groen van verwe zyn.

De bloeſſem is wat groen, dog meeſt geel-

geslagtig, beſtaande uit drie ſmalle bladerkens, die zig driehoekig, en in 't begin van *Juni* begind te vertoonen.

De *Anona-Vrugt* gelykt zeer wel na 't hert van een *Koebeeſt*. Eenige nogtans zyn wel wat ronder. Zy valt wel zoo groot, als een matige zoete *Limoen*, en is als vol ruiten, die over de geheele Vrugt, een weinig ingekeept, loopen. Ook ziet men aan de eene kant doorgaans eene keep, die niet diep gaat. Zy is van buiten, als zy ryp werd, roodagtig, dog, ryp zynde, wat bruiner. Zy is van binnen wit, zagt, dog gantſch niet zappig van merg, hebbende in 't midden een ſtuk weegs henen een ſteel, waar aan zig in 't merg veel lange zwarte korlen vertoonen. Men breekt ze in ſtukken, alzoo de ſchil te bros is, eet die zoo, en men ſpuwd de korls uit.

Zommige pryzen de ſmaak zeer; maar zy is zeer zoet, en men heeft gemeenelyk aan eene Vrugt zyn bekomſt, alzoo zy ſterk voet. Men eet ze raauw, uit de hand, en zy werden geoordeeld te ſtoppen. Zy zyn gemeenelyk in *Auguſtus* ryp, na dat zy in *May* of *Juni* geblocid hebben; dog om ze voor de *Vleermuizen*, die 'er op vlammen, te bewaaren, zoo laat men de zelve niet volkomen aan de Boom ryp, maar men plukt de zelve, ten naaſten by ryp zynde, en laat ze verder in de *Ryſt* ryp werden, daar zy maar weinig dagen in behoeven te leggen.

Het is zeer waarſchynelyk, dat deze Boom hier mede van buiten ingebragt, en vreemd is.

De geknobbelde Anona Vrugt.

Men heeft tweederley ſlag van de zelve, en de tweede zoorte van Boomen is wel zoo klein, als de eerſte, gelyk ook de Vrugt is, die zig vol knobbeltjes, of pokken als in ruiten, vertoond, waar na zy ook de *geknobbelde Anona* genaamd werd. Zy is wel zoo zappig, en geurig, ook lekkerder, als de voorige zoort, en vertoond zig, ryp zynde, graauwagtig van verwe.

De *Ternataanen*, uit welker Land zy hier gebragt zyn, noemen deze Vrugt *Atis*.

De Lanſſa-boom.

De *Lanſſa-boom* is een fraaje hooge boom, die bleek en hard van hout is, ſchynende wegens zyne menigvuldige vooren als een menigte van byeengevoegde ſtammen te zyn. Daar zyn *tamme* en *wilde*.

De *tamme* (waar van men twee zoorten heeft) is dun van baſt, tuſſchen den graauwen en geelen, hebbende een fraaije ſtal, dog geen breede top.

De bladeren, ſchoon enkeld aan korte ſteeltjens ſtaande, ſchynen nogtans als in reyen, en by een te ſtaan, zynde ontrent een voet lang, en ook wel wat korter, drie of vier duim breed, donkergroen; dog vol graauwe vlerken, en met eenige ribben bezet.

De Vrugt, die ryp zynde geel is, waſt by een tros, en is van grootte als een *witte Boeren-Pruim*, of als een *Kivits-ey*. Men ziet hier een takje met zoo een tros, en met zoo een *Lanſſa-Vrugt* byzonder, zoo groot, als zy, ryp zynde, is, op N°. IX. afgeteekend.

Zy hebben van buiten een geele ſchille, die zig gemakkelyk 'er af ſchillen laat, of, met de vingeren genepen zynde, borſt zy van zelf open.

Van binnen vertoond zig een witagtig, glad, doorſchynend, zappig merg, zynde in vyf deelen, byna als de ſmalle *Look-bolletjes*, verdeeld, waar in platte, eenigzins hoekige, korlen zyn.

Zy zyn zoo ongemeen lekker van ſmaak, ten deele zoet en ten deele rynſch zynde, dat men, 'er eens aangekomen zynde, zich niet verzadigen, en 'er niet uitſcheiden kan. Ik heb 'er menige ſchotel vol alleen, te weten, op eene reis een gelyk, af gegeten, en zy zyn my nooit qualyk bekomen. De korl is zeer bitter, en daarom moet men die niet in ſtukken byten. Deze Vrugten geven, geſtoofd zynde, ook een lekkere ſchotel eeten, en ſchoon 'er maar weinig Wyn bykomt, zoo zou men zeggen, dat 'er veel by gedaan was. Zy verfriſſchen, en verkoelen ymand ſterk.

Men heeft deze Vrugt gemeenelyk ryp in *Maart*, of *April*, en eenige volgende maanden, en men ziet ze in *November*, of *December*, bloejen.

Zy wil wel 't beſt in 't wilde tieren, en draagd dan veel eer, en overvloediger.

De korls zyn, gewreven zynde, goed tegen de *Buik-wormen*.

Het hout deugd niet, om te timmeren, maar 't werd nog wel gebruikt tot hegten, Kriſſen, Bylen, Hakmeſſen, en tot deze en gene Geweer-ſteelen.

De Wilde Lanſſaboom.

Daar is ook een *wilde Lanſſa-boom*, die in hoogte en in zyn verder aanzien, blad, *enz.* niet veel van de *tamme* verſchild, dan alleen, dat het blad gladder, en zoo uitpuilend van ribben niet is.

De Vrugten waſſen niet in troſſen, maar enkeld, gelyk men aan dezen tak, die wy op N°. X. vertoonen, zien kan.

Zy zyn klein, rond, en zuur van ſmaak. Zy werden van geen menſchen, maar wel van de *Koeſſo Koeſſo's*, gegeten.

Onder deze *wilde* is nog een tweede zoort, die zy *Berg-Lanſſen* noemen, welke een veel grooter blad, en drie of vier groote Vrugten, by een groejende, heeft,

waar in men twee of drie lange korlen, die wat plat zyn, vind, die weinig merg in zig hebben. Zy valt diep in 't Gebergte, waar door zy by weinig menſchen bekend is.

De Djoewat-boom. De *Djoewat-boom* is ontrent van hoogte als een *Jamboes-boom*, zynde dik van baſt, dog weinig van bladeren, die glad en ſtyf zyn, en zig met twee of drie paar aan yder tak vertoonen, en wel zes duimen lang, en ontrent twee of drie duim breed zyn, loopende voor wel rond, maar wat ſpits toe.

Hy bloeid met groene takjens, gevende van *Auguſtus* tot *December* toe een Vrugt als een kleine *Pruim*, of als een *Krooſje*; dog wat langer, en wat krom, of gebogen, en met een klein tuitje 'er aan. Zy zyn byna zwart-rood als zy ryp zyn, zagt om aan te taſten, rynſch van ſmaak, en voorzien van een wit merg, dat redelyk zappig, koel, en t'zamentrekkende is, waarom zy weinig gegeten, en niet veel geagt werd, ten zy die heel ryp is. Zy heeft van binnen een korl als de ſteen van een *Olyf*, of als een *Piſtache*, ontrent welke zig 't merg rood vertoond.

Deze Boom verwiſſeld, kort voor dat hy bloeid, zyn blad, niet te gelyk, maar zoo, gelyk meer andere *Indiſche* Boomen, dan 't eene, en daar na 't andere, terwyl 'er weer jonge uitſpruiten. Hy is hier een vreemde Boom, die 'er niet zeer lang geweeſt, en waarſchynelyk van *Java* gebracht is.

Zy werden ook wel *Jamboelans*, of *Djamboelans*, genaamd, en geven, niet te veel gebruikt zynde, aan een ziek menſch een groote verfriſſing.

De Boha Malacca-boom. De *Boha Malacca-boom* heeft zeer kleine bladeren, die met paaren by een, en zeer dicht op malkanderen ſtaan; en wel het kleinſte van alle zyn de *Myrabolaanen*, die byna zich als de *Blimbing-bladeren* vertoonen.

Zyn bloeſſem, die uit witte ſpitze blaadjens beſtaat, is klein, en ſpruit voort uit de zelve takjens, waar aan de bladeren ſtaan, dat aan andere Boomen zoo niet valt.

De Vrugt is van grootte, als een *Djoewat-Vrugt*, of als een gemeene *Snaphaan-kogel*, wat plat, en rond, blyvende groen, ſchoon zy al ryp is. Zy is hard van merg, zuur van ſmaak, en niet goed om uit de hand te eeten. Zy heeft voor een kuiltje, van buiten zes afdeelingen, en van binnen een zeskantige ſteen, ſtaande deze Vrugt aan een kort ſteeltje.

Wy vertoonen een tak met deze Vrugt op N°. XI. En de Vrugt met de byzondere kern, yder op ſig zelven, by de letter *A*. en *B*.

Zy werd hier nooit recht ryp, en daarom meeſt met *Suiker* ingelegt, gevende een zeer aangename *Confiture*. Ook werden zy wel in *pekel* ingelegt.

Moerbeziën-boom. Onder de *Amboniſche* Vrugt-boomen teld men mede den *Moerbeziën-boom*, die wel recht, dog niet heel dik van ſtam valt. Zyn bladeren ſtaan enkeld aan lange ronde ſteelen, byna als onze *Hollandſche*, agter breed, en voor ſpits, vyf duim lang, en drie duim breed zynde.

De Vrugt vertoond zich meeſt enkeld, by yder blad een, zynde korlig, en hobbelig, met bruine korte hairkens, die, gelyk als de bloeſſem 'er van zyn, en dan werd de Vrugt als een *Haze-noot* van grootte, werdende eerſt wit, daar na rood, eindelyk zwart, zappig, lekker van ſmaak, en wat langwerpig.

Ook dienen de bladeren tot *Moes*, vermeerderende ook 't *zog* der zogende Vrouwen, behalven dat zy meer nuttigheden geven in de *Geneeskunde*.

De Blimbing-boom. De *Blimbing-boom* is wel niet zeer groot, maar egter weerdig, dat men hem beſchryft. Daar zyn 'er die hoekige, en ook langwerpige Vrugten geven. De eerſte zoort is weer tweederley, zommige die zoete, en andere die zuure Vrugten voortbrengen.

De eerſte zoort van deze twee, of de zoete, waſſen aan een lage fraaije Boom met een mooije uitgebreide kroon, hebbende veel takken, en dichte kleine bladen, die aan wederzyden de kleine takjens, twee en twee met eenige paaren, als de *Acacia*, by een ſtaan, ſluitende zich tegen den nagt, of met Zons ondergang, te zamen, en tegen den dag weer open gaande.

De bloeſſem is purper-verwig, vertoonende zich als een open *Klokje*, van vyf blaadjes. Men ziet die aan de takken, en ook aan de ſtam zelf.

Hier uit komen drie of vier Vrugten by een voort, zynde van grootte byna als een matige *Appel* of *Citroen*, wat langwerpig, en als in vyf kluften tegen een gedeeld, en geelagtig-groen van verwe.

Zy hebben een zeer zappig merg van binnen, dat aangenaam van ſmaak, wat na de rynſche kant is. Men heeft van binnen in de zelve ook als zaad- of klokhuisjens met dunne lange korls, als die van de *Komkommers*.

Het is een zeer gezonde Vrugt, daar men maar geruſt, als in een *Appel*, inbyt, en zy geven aan een zieken een groote verquikking.

De *zuure Blinbing-boom* is wat hooger van ſtam; dog zoo fraai, nog zoo groot van kruin niet; maar hun blad is wat grooter

grooter en ook groener. Zy bloejen ook zoo ſterk niet, vertoonen zich maar aan de takken, en niet mede aan de ſtam, als de voorige.

De Vrugten vallen ook zoo dik niet, maar ſmaller en langer, hoewel zy ook vyfkluftig en geel-groen zyn. Zy zyn zeer wrang van ſmaak, koud, en t'zamentrekkende.

Behalven deze is 'er nog een *Blimbing-boom* die de langwerpige ronde *Blimbing-Vrugt* geeft, die groen van verw, zeer rynſch van ſmaak, en een van de heerlykſte en verquikkenſte Vrugten, geconfyt zynde, is, die ik ooit gegeten heb.

Men zoude hier een afteekening van de Boom, Bloeſſem en Vrugt, geven, zoo die niet reeds zeer net door *Nieuwhof* afgebeeld was.

De Boom is in zich zelven juiſt de dikſte, nog de fraaiſte niet, vry ydel van takken; maar grooter van blad, als de voorgaande, langwerpig, voor ſpits, en agter rond, voor aan ontrent drie duim lang, en half zoo breed; maar de agterſte vallen kleiner.

De bloeſſem is byna, als de voorige, bruinagtig, met appelbloeſſeme ſtreepje, vertoonende zich aan de ſtam, en takken.

Men ziet de Vrugten als by troſſen groen 'er aan hangen, die een groote duim dik, rondagtig in de lengte, en ontrent een pink lang zyn. Zy zyn vreezelyk zuur, zoo dat men van wegen hare wrangheid ſchrikt 'er in te byten; dog als men eggerige tanden heeft, en in zoo een *Blimbing* byt, dan gaat de eggerigheid aanſtonds over.

Het is een Boom, die men planten moet, en die men om veel nuttigheden, die hy geeft, ook gemeenelyk op de Erven der lieden hier ziet ſtaan.

De Vrugten werden nooit raauw, maar wel geſtoofd, of geconfyt, gegeten, of tot *Atsjaar* ook wel tot meer andere dingen gebruikt, om 'er zap in, of op te druipen.

De Canari-boom. Een van de grootſte boomen, die ik kenne, is de *Canari-boom*. Ik heb 'er zeer groote, en byzondere oude, van gezien; en onder anderen een in 't Dorp *Soya*, boven op 't Gebergte, die, na de getuigenis der *Inlanders*, over de twee honderd jaaren oud, en van een ongemeene dikte en hoogte was, dragende nog dagelyks een groote menigte van Vrugten.

Dit is wel een Boom, die eigentlyk tot de *Hers-boomen* behoord; dog om de aangenaamheid van zyne Vrugten, zoo hebben wy hem hier mede onder de Vrugten, die men uit de hand eet, en op de na-tafel gebruikt, willen plaatzen.

Men heeft *tamme*, en ook *wilde Canari-boomen*, en zy hebben gemeenelyk, pas boven de grond, vlerken, of breede wortels.

De *tamme* is een zeer hooge Boom, glad en graauwagtig van baſt, hebbende groote wyd-uitgebreide takken, en aan de zelve veel dunne takjens met ettelyke paaren bladeren tegen malkanderen over, dog een vooruitſtaande, hebbende de lengte van acht of negen duimen, en aan de jonge Boomen wel wat grooter; agter aan ſtyf, glad, en donker-groen, die, tegen dat de Vrugt ryp werd, afvallen, en dan is het tyd, om de zelve 'er af te haalen.

De Vrugten hangen by troſſen te zamen, twee of drie aan yder ſteel, zynde van grootte byna als een *blaauwe Boeren-Pruim*, wat driekantig, langwerpig, blaauwagtig groen van bolſter, die eindelyk donker-blaauw werd.

Men ſlaat 'er die bolſter, die ontrent een ſtroo-breed dik is, met een hamer af, en dan krygt men een Vrugt, als een groote *Amandel* uit de bolſter, die een dun wit en appelbloeſſem vlies (dat in de oude *Canari* geel werd) over zich getrokken heeft, die men 'er gemakkelyk met de vinger afwryft, en dan krygt men eerſt de ſpierwitte *Canari*, of *Indiaanſche Amandel*, die zeer zoet, en met een weinig *Sout* gegeten, zeer lekker van ſmaak is. Men heeft ze ryp in 't begin van het drooge Zaizoen, in *October* en *November*, in *Amboina*; dog op *Manipa*, en daar ontrent in *Juni*, en *Juli*, om dat de Zaizoenen daar anders, dan in *Amboina*, vallen, zynde daar 't *Regen-Moeſſon*, als hier het drooge is.

Verſcheide zoorten van dien. Men heeft van deze Vrugten wel vier byzondere zoorten.

Een groote langwerpige, die zeer dik van ſchelp, wel drie of vier duim lang valt, en die driekantig is. Men vind deze op *Bangay*, en yder van de zelve geeft drie Vrugten.

Ook is 'er een groote zoort, die rond is, hoedanig men ook een kleine langwerpige, en een kleine zoort heeft.

Deze Vrugt geeft ook een groot voedzel aan den *Inlander*, 't zy raauw gegeten, 't zy om 'er alles van te maken, dat wy van de *Amandelen* bereiden; maar men moet ze, jong zynde, niet veel eeten, zoo men niet aan de afgang raken wil, alzoo zy zeer Olyagtig en glibberig zyn; dog de *Inlanders* droogen ze in den rook, zoo, om dit voor te komen, als om ze altyd in voorraad te hebben, en eeten die met meer voorzigtigheid, dan wy. Ook werd 'er (voor al in *Banda*) een zeer goede *Olie*, als die van *Aman-*

mandelen, van geperſt, die veel beter, en aangenamer, als de *Calappus-olie*, is, en by hen als *Boter* gebruikt werd, om te braden.

De *Amboineezen* maken van deze *Canari*, en van 't *Sagoe-meel*, hunne *Bagea*, een zoort van *Brood*, dat een half el, of ook wel een elle lang, een duim dik, en rond is. De *Inlanders* pryzen de zelve, maar zy vallen ons Volk wat hard in de maag.

Zy maken 'er ook *Baroewa's*, en *Makronnen*, op gelyke wyze, af.

Als deze Boom zeer oud is, druipt 'er een witte taaye *Hars* uit, dat metter tyd geel werd; dog zoo lang zy Vrugt geven, verneemd men de zelve niet, ook valt het wel meeſt op *Ceram*, en zelden in *Amboina*, dienende niet anders, dan tot toortſen, en flambeauwen.

Het hout diend voor geen Timmerlieden; maar werd veel tot brandhout in de *Kalk-ovens* gebruikt; hoewel de *Inlander* nu en dan uit de vlerken een *Theebakje* weet te maken. Ook geven de baſten van de *Canari-Vrugt* een heeten brand.

De Wilde Canari-boom.

Behalven de voornoemde zoorten van *tamme Canari*, zyn 'er nog eenige *wilde* zoorten, eene, de *Weſter-Canari*, die ontrent zoo groot is, als de tweede en vierde zoort, en zoo genaamd werd, om dat zy in 't begin van 't *Weſter-Moeſſon* bloeid, zynde in *April* ryp, en voor de reſt verſchild deze niet veel van die twee voornoemde zoorten, dan, dat zy hooger van ſtam, kleiner van blad, en dat het zelve zoo harsagtig van reuk niet, als het bevorens beſchrevene *Canari-blad*, is, dat, zoo ras men het maar tuſſchen de vingers wryft, een ſterken hars-reuk van zich geeft.

De tweede *wilde* zoort is kleiner, als de voorgaande, hebbende een Vrugt, als een gemeene halve vinger lang, mede driehoekig, ſcherp, en yder zyde een vinger breed, en in des zelfs drie gaatjens van binnen een of twee pitten, die klein, ſmal, en drooger van ſmaak, als de voorgaande zyn; dog moeyelyk om op te kloppen.

De Boom zelf is mede een ſterke hars-reuk van zich gevende, en als men 'er in kapt, druipt 'er een witte *Hars* uit, veel meer, als uit de *tamme*, die eenigzins na *Kaars-ſmeer* of *Oſſen-vet* gelykt, daar na geel werd, en alleen tot toortſen dienſtig is. Deze *Hars* hangt met klontjes aan de oude Boomen op *Ceram* in 't Gebergte.

Men kan, des noods, deze Boomen, om hare hoogte en regtheid, tot *Maſten* gebruiken, hoewel zy niet zeer vaſt, nog duurzaam van hout zyn. Ook is het goed tot *Kiſten* te maken. Daarenboven vallen de vlerken van de wortels dezer Boomen ook wel zoo groot, als die van de *tamme*, zoo dat 'er groote *Theebakken*, en kleine *Tafel-bladen*, af konnen gemaakt werden.

Buiten deze twee *wilde* zoorten, heeft men nog een derde *wilde Canari*, welkers Boom in verre na zoo dik niet, kleiner en ſpitzer van top, als ook veel minder van vlerken en takken is, hebbende de bladeren met drie of vier paaren by een, dog een blad voor uit ſtaan. Ook vertoonen zich de Vrugten yder alleen, gelyk men aan deze teekening op N°. XII. klaar zien kan, hangende aan lange ſteelen, en zeer wel na *Eykelen* gelykende, alzoo zy mede langwerpig-rond, en zwartagtig van verw, hoewel zoo glad niet, zyn, hebbende de lengte van anderhalve duim, en de dikte van een pink vooraan, of als een gemeene lange *Haze-noot*. Men agt ze zeer weinig, om dat ze moeyelyk zyn om te openen, en zeer weinig pit hebben. Zy vallen ook zomtyds wel korter, en rond, dat alweer een byzonder geſlagt van deze zoort is, en die maar Vrugten van een duim lang, en van dikte als een kleine *Caſtanie*, heeft. Deze hebben verſcheide uitſtekende hoeken; ook geeft de Boom, oud zynde, *Hars*, maar 't is zoo ſterk van reuk niet, als de andere, en is verſcheidenerley uit de boven- en beneden ſtam, behalven dat de laatſte ook zwart is.

Zy geven haar Vrugt in *May*, en eenige volgende maanden, houdende geen vaſten ſtreek. Ook vallen zy niet, dan op hooge Gebergten, en in diepe Boſſchen.

De Welriekende Canari-boom.

Eindelyk heeft men hier nog een zoort van *Canari-boomen*, die de *welriekende Canari-boom* genaamd werd, en waar van ook twee byzondere zoorten zyn.

De eerſte zoort is glad, en wit, veel hooger, dan de pas te vooren beſchreevene, zeer dik, tot de twee of drie voeten in de middelyn konnende haalen.

De bladeren zyn korter, en breeder, als die van de eerſte *wilde* zoort.

De Vrugten zyn byna even eens, als die van de ronde *Canari*, en wel zoo rond, yder aan een byzonder ſteeltje, aan een dikke ſteel of tak. Zy zyn van buiten groen, dog na den zwarten trekkende, ruig, wat graauwagtig, driekantig en dik van ſchelp, welke, opgeſlagen zynde, twee of drie pitten, die langwerpig, en goed van ſmaak zyn, uitleveren.

De boven-ſtam geeft mede een witte *Hars* uit; dog de beneden-ſtam geeft een *Hars*, dat ſwartagtig en geel is, gevende een lieffelyken reuk van zich.

Wy

Wy vertoonen een afteekening van deze zoort op N°. XIII.

De tweede zoort der *welriekende Canari* is ruigagtig, hebbende dikke knobbelagtige takken, waar aan men veel bladeren met paaren van agt of tien by een ziet, die zeven of agt duim lang, drie of vier duim breed; dik, vaſt, wat gebogen, en ruig boven op, dog onder wolagtig, en zagt zyn.

De Vrugten hangen aan troſſen by een, zynde een lid van een vinger lang, een duim dik, en ruig, als zy nog jong zyn; dog werden, ouder geworden zynde, glad.

Deze Boom geeft mede een *Hars*, die donker-geel, byna als *Harpuis*, is, welriekende, nog verſch zynde, eenigzins na *Amber*, dog daar komt zeer weinig uit deze Boom druipen; maar wel veel *Olie*, die zeer goed, geurig, en van zommige voor een zoort van de *Balzem Kopal* word gehouden.

Men vind deze Boomen niet zeer veel, en nog meeſt, en beſt, op *Kilang*, en *Manipa*. Ook ſtaan zy geerne luchtig, en alleen.

De Goja-va-boom. Onder de Boomen van nuttigheid, en dier Vrugten veel gebruikt werden, is mede de *Gojava-boom*, waar van men een *tamme*, en een *wilde* zoorte heeft.

De *tamme Gojava-boom* ſchiet vry krom, zomtyds met eene, en ook wel met twee of drie ſtammen, op. Het is geen hooge Boom, hebbende weinig aanzien, en ook zeer weinig takken, die lang en taai zyn, en waar aan de bladeren vry verwerd ſtaan, zynde ontrent een groote vinger lang, half zoo breed, en vol gelykloopende ribben. Zy zyn bleek-groen van verw, en brengen in *Auguſtus* een witte bloeſſem van vyf blaadjens voort, waar uit men in *November*, en verder 't gantſch *Droog-zaizoen* door, de *Gojava-Vrugt* heeft, die zig als een korte dikke middelmatige *Peer* vertoond, van verw wat na den *Citroen*-geelen trekkende, en vooraan van een klein kroontje voorzien zynde.

Het merg van deze Vrugt is wit, en bleekagtig, niet zeer of pas een pink dik, alzoo 'er veel kleine korlen in zyn. Zy hebben een zoete drooge ſmaak, gelykende wel wat na *Peeren*, en een reuk, die hen zeer eigen, wat ſterk, en als die van Hoy is. Zy werden meeſt wat meer als half, of byna, ryp zynde, gebruikt, om dat ze dan wel zoo zappig, en ſmaakelyk zyn. Men eet ze uit de hand, en men ſtoofd ze ook (van de korls gezuiverd zynde) zeer lekker, zoo dat men byna meend geſtoofde *Peeren* te eeten, als men, eerſt in 't Land gekomen zynde, de zelve op de tafel ziet, en die eet. Zy zyn zeer goed tegen de *Buik-loop*, alzoo zy ſterk ſtoppen. Dog men moet ze niet raauw eeten, vermits zy dan te ſchielyk ſtoppen.

Het is een ongemeene taaye Boom, die men buigen kan, zoo men wil. Hy valt hier menigvuldig, hoewel het waarſchynelykſt is, dat men deze Boom hier van buiten ingebragt heeft, en, zoo veele willen, zouden zy uit *Manilha* hier, en uit *Peru* daar overgebragt zyn.

De Boom, en Vrugt is verbeeld door *Nieuwhof fol.* 214. gelyk ook in 't I. Deel van de *Hortus Medicus Amſteloda-meuſis cap.* LXIII. *fol.* 121.

De Boſch-Gojava-boom. Daar is ook een *wilde* of *Boſch-Gojava-boom*, die vry laag by de grond groeid, en veel beter een *Heeſter*, of *Struik*, dan een Boom, gelykt.

Deze heeft zyn bladeren in twee reyen ſtaan, zynde verder meeſt als de voorige, dog ſtyf, en aſchgraauw van verw, hoewel zy netter aan hare takken ſtaan.

De bloeſſem is ook even eens; hoewel zy meer witte draaden heeft; ook geeft zy kleiner en ronde Vrugten, die voor aan wat ſpits, of ontrent zoo groot, als een *Limmetje*, of als een groote ſtuiter, en donker-groen van verwe, zyn. Haar merg is harder, maar zoeter, als in de voorige, wit en roodagtig van verwe, en ook vol korlen, als de *tamme*.

Deze Boomen zouden beter Vrugten voortbrengen, zoo zy wat meer in de Tuinen geplant wierden: want zoo als zy nu zyn, heeft men aan die harde Vrugt niet veel, ſchoon zy ſmakelyker, als de *tamme*, is.

Men heeft nog een kleine zoort van een *Gojava's-boom* in *Amboina*, die zeer wel na een *Roſimaryn-boomtjen* gelykt, zynde pas twee of drie voet hoog, hebbende zeer kleine donker-groene blaadjens, en brengende een bloeſſem en Vrugt voort, die byna niet van de *wilde Gojava's* verſchild; dog zy vallen niet grooter, als een fraaye *Moerel-Kars*, en zyn donker-groen van verwe. Zy werd zelden ryp, en nog minder gegeten, alzoo 'er niet veel aangenaamheid, al is zy ryp, by gevonden werd.

De Papaja-boom. De *Papaja-boom*, die hier mede van buiten ingebragt is, tierd hier egter zeer wel.

Men heeft 'er twee zoorten af, de eene het *Mannetjen*, en de andere het *Wyfjen* genaamd.

Het *Mannetjen* is een regt-opſchietende Boom, zynde niet zeer hoog, en van dikte als een *Pinang-boom*, of ontrent een halve voet dik in de middellyn. Hy heeft mede zyne leden, gelyk deze Boom; vallende de bladeren by 't aankomen van yder lid mede af, hoewel deze leden in deze Boom niet geheel rond loopen, ge-

lyk zy in de *Pinang-boom* doen. Zyn ſchors is zeer week, en niet boven een vinger dik, ja men kan de geheele ſtam, die groen is, zeer gemakkelyk doorkappen.

Boven aan de ſtam heeft men dwars 'er uit veel ronde holle ſteelen, die wel drie of vier voet lang zyn, en aan 't einde van welke men veel groote platte drie- of vierkantige bladen, die wel anderhalve voet lang zyn, heeft.

Twee-derley zoort.

Hy geeft witte bloeſſem, byna als dat van de *Limoen-boom*, dog wat kleiner, en vol geele fnazeltjens; dog daar komen geen Vrugten aan.

Wy zouden de zelve konnen vertoonen, gelyk ook het *Wyfjen*; dog laten het na, vermits men die zeer wel in *Dappers* tweede en derde Geſantſchap na *China*, *fol.* 212. afgebeeld vind.

Het *Wyfjen* verſchild niet veel van 't *Mannetjen*, zoo verre de ſtam, en bladeren betreft, dog die hebben meer, en dieper ingekeepte kluften.

De bloeſſem des zelfs is veel grooter, en komt zeer dicht aan de ſtam voort, gelykende wel een *Lelie*, een lid van een vinger lang.

De Vrugt heeft de gedaante eenigzins van een *Meloen*; dog is voor vry dikker, met een klein tepelken, van verw, als zy ryp zyn, geelagtig, en hangt in menigte by een.

Van binnen is een geel en zappig merg, byna als dat van de *Pompoenen*, dog niet heel dik, hebbende veel langwerpige korlen, die zwart zyn. Zy ſmaken zeer laf-zoet, en plat, hebben een reuk, die vry geil, en onaangenaam is. Zy werden ook wel gekookt.

Deze Boom is door de Vrugten zeer top-zwaar, gevaarlyk om te beklimmen, en raakt door deze wicht by zware winden zeer licht op de grond.

Deze Bomen willen aan ſtrand, of in zandige gronden, zoo wel niet tieren, als in vette aarde, zy dragen meeſt het geheele jaar door, en werden ten deele door den *Inlander*, ten deele ook door de Vogels, dien de korlen meer ontvallen, voortgeplant.

Daar is nog een *wilde* zoort, die aan ſtrand groeid.

De Draken-boom.

Hier is een Boom, die den *Inlander Pohon Rau*, of de *Draken-boom*, noemd, van welke mede een *tamme*, en een *wilde* zoort is.

De *tamme* is een Boom, byzonder recht, en al vry hoog opgroeid, makende boven een fraaye kruin.

Hy heeft ydele lange takken, met veel geribde bladeren, die paar aan paar byna van onderen af tegen een ſtaan, hebbende aan 't einde gemeenelyk een blad vooruit, hoewel 'er ook wel eens maar twee aan 't einde van zoo een tak zyn. Zy zyn donker groen van verw, vallende wel agt of negen duim lang, ontrent drie duim breed, en aan de jonge Boomen nog langer, en hebben een bezwaarde reuk.

De bloeſſem is in een groote witte tros beſtaande, waar aan veel kleine witte bloempjens van vyf bladen zyn, waar uit de Vrugten voortkomen; zynde kleine ronde platagtige *Appeltjes*, die de grootte van een groote ſluiter, of van een *Limmetje*, hebben, en die geel van verw zyn.

Men ziet 'er verſcheide by een groeijen, en men vind van binnen in de zelve een vyfkantige ſteen, gelyk men dit klaar op N°. XIV. beſchouwen kan, daar een tak met zyn Vrugten, als ook een volwaſſen, en een geopende Vrugt afgeteekend is.

Men ziet in den omloop vyf gantjes, ontrent yder van welke zich drie ſtreepjes in een drie-hoek vertoonen. Rondom deze korl zit een zagt merg, dat zappig, wat rynſch van ſmaak, en van een aangename geur is. Zy werden raauw gegeten, en zyn wat t'zamentrekkende. Ook werden zy in deze en gene Spyzen gebruikt, om daar aan een rynſche ſmaak te geven, gelyk zy dat veel in hare *Papedo* doen. Zy verkoelen en verfriſſchen ſterk, waarom zy ook in ziekten wel gebruikt werden.

Zy bloeyen in de drooge tyd, en men ziet de rype Vrugten in *May*, of *Juni*.

Men heeft ook een *wilde* zoort, die van de *tamme* niet veel verſchild, dan dat die langer, ſmaller, en leniger van blad, dat ook eenigzins ſtekelig is.

Deze Boom geeft aan yder takje maar twee of drie kleine ronde Vrugtjens, van grootte als een *Kers*, geel van verw, byna van ſmaak als de *tamme*; maar zoo vol, nog zoo zappig van merg niet. Ook vallen de korlen der zelve vry grooter, zynde mede vyfhoekig. Zy bloeyen, en dragen op den zelven tyd Vrugten, gelyk de *tamme*.

De Condondong-boom.

Hier valt ook de *Condondongboom*, die van een matige hoogte, van dikte als een man in zyn middel, en zeer glad van ſtam is.

Hy heeft weinig takken, en de geribde bladeren ſtaan by paaren tegen een, zynde ontrent een halve voet lang, byna half zoo breed, en wat getand.

De bloeſſem is wit, en vertoond zich by troſſen, beſtaande in kleine bloemtjens van vyf bladen, binnen in de welke men eenige geele fnazelkens op zoo een knopje ziet.

Hier

Hier uit komt de Vrugt voort, van grootte als een kloek *Hoender-ey*, hebbende een geele verwe, als zy ryp is. Men eet ze uit de hand met *Canari*, *Zagoe*, *enz.* dog men dooptze eerſt wat in zout water. Zy werd ook veel in Spys, by Viſch, enz. gebruikt.

Zy heeft een gladde ſchil, onder welke zich een zappig merg vertoond, rynſch van ſmaak, dog weinig, alzoo de korl vry groot is. By die Vrugt is gemeenelyk een zware reuk, als van Vrugten, die beginnen te verrotten. Men heeft ze in *Maart* ryp.

Het hout van deze Boom is ſlegt timmerhout, en veel te zagt daar toe.

Hy verwiſſeld van blad in de maand *September*, zoodanig dat hy gantſch kaal ſtaat; maar krygt in *October*, of kort daar aan, weer jonge bladeren.

De Malakſe Condondongboom.

Men heeft op *Malacca* een zoort, die in blad en bloeſſem, niet veel verſchild van de gemeene; maar de Vrugten zyn hier wel zoo groot, als een kleine *Mangga*, en ook van dat fatzoen. Men noemd ze *Moedoe*, en kan die op N°. XV. hier afgeteekend zien. Zy zyn zoo rynſch niet, als de gemeene, en bleeker van verwe. Verder is zy byna even eens, als de andere, dog men kanze uit de hand eeten, om dat zy een aangename rynſche ſmaak, die na iet wynagtigs trekt, hebben.

De Coeſſambiboom.

De *Coeſſambi-boom* is ook een fraaye hooge, vaſte en lommerryke Boom, vallende op *Java* wel zoo dik, als twee lieden omvatten konnen. Hy heeft een licht-groen blad, dat wel zes of zeven duim lang, en ontrent drie duim breed is, hebbende eenige ribben aan wederzyden, die tegen malkanderen aankomen. Zommige bladen ſtaan twee tegen een, zommige enkeld op zig zelven; dog by de voorſte twee heeft men gemeenelyk een derde blad vooruit.

De bloeſſem komt geelagtig aan dunne takjens voort, gelyk men hier op N°. XVI. zien kan, hebbende eenigzins de gedaante als *Druiven*-bloeſſem, of als de *Turkze Tarw*, of de *Jagon*, zoo de *Amboinezen* die noemen.

Hier uit komt de Vrugt voort, die zig verſcheiden by een, dog yder aan een ſteeltje, vertoonen, gelyk men hier mede zien kan. Zy zyn zoo groot ontrent als een *Eykel*, of *Hazenoot*, dog zoo lang zy onryp zyn, wat gedoornd, geelagtig van verw, dun van ſchelp, en met een bruine korl 'er in, die een beurs-je vertoond. Men eet de Vrugt raauw, meeſt tot dorſt-leſſching, en men perſt 'er ook wel *Olie* uit, die meeſt tot zalving, nevens andere welriekende *Oliën*, gebruikt, en voor een der beſte gekend werd.

Men heeft ook eenig merg tuſſchen de ſchaal en de korl leggen, dat rynſch van ſmaak, en niet onaangenaam is, trekkende wat na 't zap van *Druiven*, en men zuigt dat merg van de korl af.

De korl ſmaakt byna, als een *Hazenoot*, of *Piſtache*; maar zy is zagter, ook wit, en beſtaat uit twee ſtukken; dog zy is juiſt zoo lekker van ſmaak niet.

Het hout van dezen Boom is zeer vaſt, hard, zwaarder als 't yzer-hout, en dierhalven zeer goed, om 'er zwaare werken, die laſt dragen moeten, af te maken. Ook is dit een ſchoone Boom, om *Alleés*, en *Wandel-gaarden* van te maken, en 't is een vermaak 'er onder te wandelen.

Hy verwiſſeld in *Auguſtus* zyn blad, bloeid in *September*, en draagd Vrugten in 't begin van 't Jaar, en ook wel later, na dat men de *Regen-* en *Drooge-Zaizoenen* verſcheiden hier heeft: want op *Manipa*, *Boero*, en daar ontrent, draagt hy Vrugten, als hy hier bloeid; en bloeid daar, als hy hier Vrugten draagd, 't geen om de verandering der Zaizoenen ook niet anders zyn kan.

Men ziet ze hier niet veel, en, die 'er zyn, komen traag by, om dat zy in een vreemde grond ſtaan, alzoo zy hier van *Java*, of *Bali*, gebragt zyn.

De Sanga-boom.

Onder de *Amboniſche* Vrugten teld men ook de *Sanga-Vrugt*, zynde van grootte als een *Chineeſche Oranje-Appel*, en ook zoo van geur. Wy vertoonen deze Boom, en Vrugt op N°. XVII.

De Kaetappan-boom.

De *Katappan* of *Katappa-boom*, is mede een zeer ſchoone Boom, die niet hier maar 'er naby en voor al op *Java*, enz. valt. Men heeft 'er ook *tamme*, en *wilde* zoorten af.

De *tamme* is een Boom, die ſig zeer wyd uitbreid, en al vry hoog groeid, hoewel hy hier zoo hoog niet valt, als ik die op *Java* gezien heb. De takken groejen dwars rondom den Boom tegen malkanderen aan; dog niet ordentelyk. Zy hebben groote breede bladeren van zeven of agt duim in de lengte, en vier of vyf duim breed, loopende vooraan wat breed, en rondagtig, uit, zynde aan een korte dikke ſteel, dicht aan de tak vaſt. Zy zyn glad en van een friſſche groene verwe, boven op wat donkerder-groen, dan beneden.

De witte bloeſſem komt by troſſen voort, gevende daar na twee of drie Vrugten, die wat kleiner, als een *Mangga*, of ontrent als een *Canari* van grootte, dog wat plat, en ſcherp uitloopende zyn, hebbende de lengte van twee of drie duim, en niet wel die breedte.

De Vrugt, die van binnen in de roode

bolſter is, vertoond zig byna, als een *Amandel*, wit, dog langwerpiger rond, zynde byna zoo zoet, en aangenaam van ſmaak, of als de *Canari*, dog zoo vet, of olie-agtig niet, en dierhalven, ook wel zoo ſmaakelyk, om ze uit de hand, en met wat zout, als *Hazenooten*, te eeten, dog zy geven geen *Olie*.

Men ziet hier geen teekening van dezen Boom met zyn Bloeſſem, en Vrugt, om dat zy in de *Hortus Malabaricus* in 't IV. Deel net afgebeeld is.

Men heeft hier egter eenige *wilde* zoorten, waar van de eene wel ontrent de ſtranden groeid, die ook een hooger Boom, dan de *tamme*, werd, en vry dikker ſtam krygt, die gemeenelyk wat na 't water toe overheld.

De takken groeyen veel onordentelyker, als aan de *tamme*, en hebben hare bladeren voor aan meeſt vyf of zes agter een, als in een kring, verſchillende in grootte niet van de *tamme*.

Daar is ook geen onderſcheid tuſſchen haar Bloeſſem, en Vrugten, en tuſſchen die van de de *tamme*, dan dat zy kleiner zyn.

De *Inlanders* laat zig aan deze Vrugt weinig gelegen leggen, om dat 'er zoo weinig aan is. Zy maken meer werk van 't hout, dat zy byzonder goed vinden, om 'er inhouten van hare *Coracora's*, en andere Vaartuigen, af te maken.

Men heeft nog een *Boſch*-zoort, die daar toe nog wel de beſte is. Hy gelykt zeer wel na de *Strand-Katappan-boom*. Dog hy waſt recht op, en ſpreid zyn takken in 't rond als een Zonne-ſcherm uit.

Zyn bladen zyn ſmaller en langer, zynde verder, als de andere, onordentelyk vooraan by een geſchikt.

De Vrugt valt kleiner, dan van de voorige Boomen.

De Cadjoe-boom.

De *Cadjoe-boom*, hier mede door de *Portugeezen*, nevens meer andere Boomen, van buiten ingebragt, werd hier op verre na zoo groot niet, als in zyn eigen grond, in *Weſt-Indiën*.

Het is hier gemeenelyk maar een laage Boom, niet hooger dan een gemeene *zoete Limoen-boom*, zynde meeſten tyd krom van ſtam, redelyk vol takken, die byna tot aan de grond komen.

Zyn bladen vallen wel vyf of zes duim lang, en ontrent half zoo breed, zynde ſtyf en glad, een weinig gerimpeld, en yder op zich zelven ſtaande.

Aan 't einde der zelve vertoond zich in *October* de bloeſſem, met troſſen, die eerſt wit is, en daar na, als zy agterover buigd, roodagtig werd, beſtaande uit vyf kleine ſmalle blaadjes.

Uit de zelve komt in *December*, en in 't begin des Jaars, eerſt een boon, als een groote *Caſtanie*, aan een ſteel, en daar na tuſſchen de zelve de *Cadjoe-Vrugt*, als een *appeltje*, voort, dat ontrent zoo groot, als een *Hoender-ey* is, en agter wat ſmal loopt, zynde groen van verw, en ook zomtyds wel met eenige roode ſtreepen geteekend.

Het merg van deze Vrugt is zagt, en wel wat zappig; dog van weinig nuttigheid in deze Geweſten, alzoo zy zeer zelden gegeten werd, dog de Boon, die voor aan de zelve is, werd gebraden, en gegeten.

Daar valt hier nog een andere Boom, door den *Inlander Lenat* genaamd, die een zoort van een *Wilde Cadjoe-boom* is; dog deze groeid vry hooger, en rechter, en krygt de dikte van een *Pinang-boom*. Men ziet ze in *Banda* meer, als hier, daar zy beter tierd, en grooter Vrugten geeft, die ook beter ſmaken, dan die men hier heeft.

Hy heeft ook bladeren, die wel een voet lang, ontrent half zoo breed, ſpits, en vol ribben, zyn, ſtaande zommige enkeld, en zommige met paaren tegens malkanderen, die men jong zynde, eeten kan. De melk, uit den Boom, ofte uit de afgebrookene bladeren, op de hand druipende, jeukt ſterk, en laat als een brandmerk na, weshalven men zig daar voor wagten moet.

De bloeſſem is witagtig, mede wat agterover gebogen, en leverd zyne Vrugten met troſſen byeen uit. Zy vallen wat kleiner, als de regte *Kadjoe-Vrugten*; maar gelyken 'er anders vry wel na, zynde ontrent een groote duim lang, groen, wat gerimpeld, en ook genoegzaam driekantig. Zy zyn rynſch van ſmaak, zacht van vleeſch, en wel zoo goed, en aangenaam, als de regte, als zy ryp zyn, hebbende mede zoo een boon aan haar breedſte zyde ſtaan, die mede wel gebraden werd.

Men gebruikt dezen boom meeſt, of tot brandhout, of tot *Kalk-ovens*, maar de *Kalk*, die 'er af komt, deugd niet, om ze op de *Siri-bladen* te eeten, alzoo zy door hare ſcherpigheid de tanden doed uitvallen.

Wy vertoonen op No. XIX. een tak van dezen Boom met zyn jonge Vrugt, enz.

De Nam-boom.

De *Nam-Nam-boom* is van een ſlechte naam, alzoo hy in 't *Amboinees* de *Vulva canina* beteekend; maar ondertuſſchen een Boom, die een zeer goede Vrugt uitleverd.

Het is een lage *Boom*, ruig, en bruin van baſt, van grootte en van ſtal, als een gemeene *Limoen-boom*, ſlecht van aan-

aanzien, vol groeven in de ſtam, die zich als verſcheide Boomen by een vertoonen; behalven dat men ook de wortels meeſt bloot leggen ziet.

Zyn bladeren ſtaan nog al vry dicht, ſchoon hy geen groote top maakt, vertoonende zig, als de *Blimbing bladeren*, twee en twee by een, dog even of 'er maar een blad was, zynde lichtgroen van verwe, glad, en redelyk ſtyf

De lengte der bladeren komt wel op vier of vyf, en meer duimen, en zy zyn ontrent anderhalve of twee duim ten hoogſten breed, die zich in meenigte twee en twee aan dunne takjens vertoonen.

De Boom geeft geen bloeſſem, of Vrugten, aan zyn takken; maar men ziet die beide aan en uit de ſtam voortkomen.

De Vrugt is ontrent een hand-palm breed, gelykende wel wat na een halve Maan, en met veel knobbeltjes bezet, zynde geelagtig van verw, en eenigzins ruig. Men heeft ze van *Maart* tot *Mey* toe. Zy is zeer rynſch van ſmaak, t'zamentrekkende, niet overvloedig van merg, en groot van korl; maar, geſtoofd zynde, leverd zy een van de lekkerſte ſchotelen eeten, die men hebben kan, uit, hoewel zy, ryp zynde, ook wel uit de hand, en tot drooge Viſch, en *Zagoe*, gegeten werd.

Daar is ook een *wilde* zoort van *Nam-Nam-boomen*, die vry hooger, dan de *tamme*, werden, verſchillende anders weinig van de *tamme*, dan dat des zelfs bladen ſpitzer, ook vry langer, en breeder vallen. Ook zyn zy wel zoo donkergroen van verw. Het is mede een zeer groot onderſcheid, dat de bloeſſem, en Vrugt, van deze Boom dicht by malkanderen aan de takken, en niet aan de ſtam, voortkomt, gelyk men hier op N°. XX. zien kan. Zy vallen ook wel zoo klein, of maar half zoo groot, dikker, als de *tamme*, wat gerimpeld, en mede geelagtig; dog ik weet niet, dat zy gegeten, of ergens toe gebruikt werden, alzoo zy zeer t'zamentrekkende, en al te rynſch, weinig van merg, en groot van korl zyn.

Dit hout valt vry harder, dan dat van de *tamme* Boom, en zou derhalven tot deze en geene kleinigheden konnen vertimmerd werden, alzoo het vaſt, en effen van nerf is, en, op een drooge plaats gebruikt zynde, lang duuren kan.

De Gajang-boom. Men heeft hier mede de *Gajang-boom*, die niet hoog, dog redelyk dik en wat krom valt, ſchynende verſcheide ſtammen tegen een te zyn, hebbende een dunne aſch-graauwe ſchors.

De takken breiden zich zeer verre uit, zynde wat gebogen, en de bladeren vertoonen zich aan korte ſteelen, glad en ſtyf, byna een voet, of ten minſten agt of negen duim lang, en ontrent een groote hand breed.

De bloeſſem, die wit is, komt in *November* met trosjens voort, gevende in *April*, of *May*, haar rype Vrugt, die wel drie of vier duim lang, en byna half zoo breed is, zynde van een dikke bolſter voorzien, onder welke zich een vezelige ſtoffe vertoond, nevens een groote platte korl, die uit twee deelen beſtaat. Deze ſmaken byna als *Caſtanien*; dog wat t'zamentrekkende, en laf van ſmaak.

Men heeft *witte* en *roode Gajang-Vrugten*, waar af de witte, ryp zynde, na den geelen, en d'andere na 't appelbloeſſem trekken.

De *Inlander* gebruikt de zelve, niet raauw, maar gekookt, ook braden zy die wel onder de aſſche, en eeten 'er dan den buik vol af; dog zy is wat bezwaard, en zwaar om te verteeren.

Hier is ook een Boom, die men den *Bilak-boom* noemd. Deze is als een gemeene *Pompelmoes-boom* van hoogte, van dikte als een *Mangga-boom*, zeer hoekig, en knobbelig, hoewel anders glad, en rosagtig van baſt. Hy is hier van buiten ingebragt. Bilak-boom.

Hy heeft weinig groote takken, die zich wyd-uitbreiden, wat gebogen, vol kleine takjens, die vol lange ſcherpe doorns zyn, die twee en twee naaſt malkanderen ſtaan.

De bladeren zyn, drie by een, ontrent twee of drie duim lang, en een groote duim breed, agter rond, en aan de zyden wat getand; dog het middelſte blad valt vry langer, en breeder, en is ook meer getand. Daar is ook een groote, en een kleine *Bilak*.

De groote brengt groote langwerpige Vrugten voort, die wel wat na een *Mangga* gelyken, en zomtyds wel wat ronder vallen.

Zy hebben een geele houtagtige ſchelp, die licht breekt, en waar onder een vezelig zappig merg zit, dat men eet; dog dieper in zyn ettelyke deeltjens tot tien of twaalf toe, die ook eenig merg rondom zig zitten hebben, die zoet, en ook wat rynſch van ſmaak zyn, en een ſterken reuk van zich geven.

De tweede zoort van *Bilak* valt kleiner, en brengt ronder, en platter Vrugten voort, dan de eerſte zoort, gelyk die ook wel zoo zoet zyn. Zy werden hier weinig raauw, maar meeſt gebraden gegeten; hoewel de *Javaanen*, en andere Volkeren, ze ook raauw eeten, dog zy vallen wat laf, en zwaar van reuk.

Wy vertoonen een teekening van de eerſte zoort op N°. XXI. met de Vrugt 'er aan, en een rype byzonder.

Het hout is zeer quaſtig, en knobbelig, en daarom byna nergens toe, dan tot brandhout, dienſtig.

De Gnemonboom.

Onder de Boomen, die hier vallen, is de *Gnemon-boom* by den *Inlander* zeer geagt, waar van hier mede een *tamme*, en *wilde* zoort is, welke eerſte weer twee zoorten heeft.

De *tamme*, of wel 't *Mannetje* des zelfs, heeft een ſchoone regte ſtam, als een *Limoen-boom*, met een fraaye top, zynde de ſtam in veel leden by knoeſten, even als de *Pinang-boom* door zekere kerven, verdeeld, welke verdeeling zich ook aan de takken vertoond, dog wat verder van een, dan wel aan de *Pinang-boom*.

De bladen ſtaan op voetjens twee aan twee by een aan korte ſteelen, en gelyk als in 't kruis, zynde zes of zeven duim lang, en ontrent drie breed, van fatzoen byna als een *Peeren*-blad, boven heel glad, en beneden glanſſig.

De bloeſſem beſtaat uit geele fnazelkens, waar uit men nu en dan wel een enkel Vrugtje, als een *Piſtache*, of wat langwerpiger, heeft, dat met 'er tyd geel, en eindelyk zeer rood werd.

Het *Wyfjen* verſchild van ſtam, leden, en kruin, niet van 't *Mannetjen*, dan dat hy langer van leden, veel breeder, en langer van blad is.

Deze geeft Vrugten byna als *Akers*, *Katappa's*, of als langwerpige dunne *Olyven*, die eerſt ook geel, en daar na rood zyn.

Het merg, dat zagt, en rood, dog weinig is, vertoond zich om een langwerpige *Noot*, waar aan zich een ſchelp, en daar in een pit opdoet, die wat grooter, dan een kleine *Piſtache*, en met een vliesjen is, ſmakende, jong zynde, als een *Haze-noot*; dog, oud, werd hy wat hard, om te byten; anders zyn zy zoet, en wat rynſch van ſmaak; dog om dat zy eenige jeuking in de mond veroorzaaken, werden zy niet raauw gegeten, maar gekookt.

De korls werden ook wel gebraden gegeten. Ook dient de baſt van deze Boom, of wel van de takken, na dat zy geſpleten en geklopt zyn, tot 't maken van Garen, voor Viſch-netten, Lynen, enz. Dus gebruikt de *Inlander* den bloeſſem, en bladen, ook om de zelve te kooken, en als een zoort van *Moes-kruiden* te eeten.

Daar is ook een *wilde Gnemon-boom*, die van de *tamme* niet veel verſchild; maar hy werd veel hooger, heeft langer leden, en die zoo verre met hare knoeſten niet uitſteeken.

Zyn bladeren zyn ook korter, en ronder.

De Vrugten vertoonen zich byeen aan takjens, gelyk wy aan dezen tak op N°. XXII. konnen zien, en de zelve verſchillen niet veel, van de *tamme*, dan dat zy wat ronder, en zoo goed van ſmaak niet zyn, waarom zy ook weinig tot ſpyze gebruikt, of zelden gegeten werden; maar de baſt van dezen Boom, of van des zelfs takken, is beter tot het bereiden van Garen, dan de *tamme*, om dat zy een fyner en taayer draad geeft.

De Kelorboom.

Men heeft hier ook de *Kelor-boom*, die niet zeer hoog, nog dik, maar redelyk recht van ſtam, en takken is, die niet veel in getal zyn, en waar aan veel dunne ryskens boven malkanderen als met troſſen ſtaan, hebbende kleine blaadjens niet boven een nagel van een vinger groot, die dan eens wat langwerpig, dan wat rond zyn, en zomtyds maar een op zich zelven, dan weer twee of drie by een, licht-groen van verw, en glad zynde.

Het *Mannetjen* geeft maar bloeſſem alleen, die de *Papaja*-bloeſſem wel gelykt; dog 't *Wyfjen* ook Vrugten, hoewel die uit een bloeſſem, die uit tien blaadjens beſtaat, voortkomt.

De Vrugten beſtaan uit zekere hauwen, of ſchillen, die wel een voet of anderhalf lang, een dikke vinger dik, driekantig rond, en wat geſtreept zyn.

Zy zyn graauw van verwe, en konnen van binnen in driën verdeeld werden, vervuld zynde met een witte kruidige ſtoffe, waar in eenige korls, als *groene Erweten*, die eenigzins driekantig zyn, leggen.

De ſchors van dezen Boom ſmaakt byna als *Radys*, en de bladeren werden als een *Moes* voor de Slaven gebruikt.

Men kookt ook de Vrugten, half ryp, en in ſtukken geſneden zynde, met Vleeſch-zop, of met iet anders, ſmytende de harde ſtok en korls weg.

De verſche wortel is even eens, als in *Holland* de *Peper-wortel*, van ſmaak, mits dat men die raauw late, en die niet warm maake.

De Witte Moesboom.

Men heeft hier nog een Boom, die men *Sajor Poeteh*, of de *Witte Moes-boom*, noemd, waar van mede een *tamme*, en een *wilde* zoort is.

De *tamme* werd een dikke hooge Boom met een witagtige baſt, en vol bogten en holen, krom van takken, waar aan korte kleine takjens zyn, aan welke de bladeren dicht by een ſtaan, zynde byna als de *Canari*-bladeren, wel een voet lang, en een groote halve voet breed, zagt en glad, eenigzins geribd. De jonge zyn geel, en,

die

die wat ouder zyn, licht-groen, of van de *Krop-Salade*-verw in de Zomertyd, vertoonende zich twee en twee tegen een, zoo dat de vier als een kruis uitmaken.

Als deze wel gekookt, of by Vleesch gestoofd werden, zoo smaken zy als *Kool*. De boom geeft geen bloesem, nog Vrugten.

Daar is nog een andere zoort, die men de *Wilde Sajor-Poetch*, of *Witte Moesboom* noemd, die op deze en gene Eilandjes, als de *Duiven-Eilanden*, *enz.* wascht, en veel hooger en grooter, dan de *tamme*, werd, vertoonende als verscheide stammen by een, die pas boven de wortel zich vereenigen, en een vry dikken Boom uitmaken, onder in dewelke men een groote bak heeft. Deze heeft een zoort van Beziën, die scherp, en spitsagtig zyn, vertoonende zich aan korte trossen, waar aan metter tyd kleine witte bloemen komen, die een Vrugt voortbrengen, welke wel wat na de kleine *Canari* gelykt; maar die wel zoo spits, en wel zoo zacht is.

Men vindt dezen Boom ook wel hier of daar op 't Gebergte van *Leytimor*, dog die geeft geen Vrugten, en deze verschild zeer weinig van de *tamme*, dan dat des zelfs bladen, alzoo zy bitteragtig vallen, in de spyze niet gebruikt werden, en ook groener van verwe zyn.

De Kapoc-boom.

Men teld ook onder de Vrugt-boomen de *Kapok-boom*, schoon de Vrugt des zelfs niet gegeten werd.

Deze Boom heeft een hooge stam, zoo dik, dat hy niet wel te omvademen is, met een aschgraauwe bast, vol knoesten, met korte doornen, ook heeft hy ydele regte dwars-takken, die glad van bast zyn, meest in driën tegen een, en zoo verder al boven malkanderen tot boven toe, zich vertoonende, maar de langste takken heeft men onder, die allengskens na boven toe verkleinen, hoewel deze driehoekige ordre zich zoo zeer niet in de *Wyfjens*, als wel in de *Mannetjens*, vertoond.

Men ziet meest zeven of agt bladeren, en ook wel meer, in een kring, by een staan, wel zes of zeven duim lang, en vooraan ontrent twee duim (voor al de middelste bladen) breed, die allengskens na agteren smaller werden, zynde glad, zagt, en schoon-groen, dog van onderen vaal, als de *Zalie*; of *Wilge-bladeren*.

De bloesem, die men zomtyds in *Mey*, en zomtyds ook wel in *September*, heeft, vertoond zich by trossen met groote witte bloemen, als of 't bekertjens waren, by een, hebbende yder vyf blaadjens, die van binnen wat geel zyn, en ook vyf zulke snazelkens hebben.

Aan deze tros-bloesem wasschen de Vrugten ook in menigte aan korte steelen by malkanderen, hebbende de gedaante van dunne langagtige *Pinang*, gelyk zy ook wel zoo lang, als een kleine *Tafel-Pisang* vallen.

Het is iet zeldzaams in deze Vrugt, dat de zelve, ryp zynde, agter splyt, daar alle andere Vrugten dat gemeenelyk dan van voren doen.

De Vrugt heeft niet eetbaars, maar wel een zoort van Vlok-Zyde, als Kattoen, in; die zich in veel klonterige, wolagtige, en veel Zydeagtiger bolletjes, dan wel 't Kattoen zelf, dog wat rosser van verwe, vertoond, zynde veel zagter in 't aantasten, en ook yder bolletje van een zwarte korte korl, als een groote *Peper-korl*, voorzien, waar na de Rotten dol zyn. Elke Vrugt heeft in haar bast ontrent anderhalve hand vol *Kapok*, of *Vlokken*, die tot het maken van Bedden, Matrassen, en Kussens, gebruikt werden, en wel zeer zagt; maar wat warm vallen, om 'er op te slapen, behalven dat die *Kapok* metter tyd ook te veel op een pakt. Ook moet men 'er wel op letten, dat 'er geen korlen in blyven, wil men zyn Bedden en Kussens door de Rotten niet in stukken gebeten hebben, daar men anders geen nood af heeft. Dit is een zeer nutte Vrugt in de huishouding, en deze *Kapok* werd by geheele *Pikols* verkogt, om ze tot het maken van Bedden, enz. te gebruiken.

De Zagoe-boom.

Onder alle de Boomen die wy tot nog toe opgenoemd hebben, is 'er geen, die den *Amboinees* meer nuttigheid geeft, als de *Zagoe-boom*.

Deze vertoond zich in 't eerst, en nog langen tyd daar na, maar als een Heester, of Struik-gewasch, bestaande uit verscheide rechtopgaande takken by een, die wel vyftien of zestien voeten hoog, groen van verw, na de binnenkant uitgehold, dog na de buiten-kant rondagtig, en glad zyn. Onder aan de zelve vertoonen zich lange smalle doornen, die als naalden in ordre boven malkanderen staan, van welke de middelste altyd de langste is, gelyk die ook vlak op den rug staan.

De bladeren, die zeer lang en smal zyn, staan aan weerzyden van deze takken, zynde langer, breeder en dunner, als de *Klappus-bladen*, hebbende aan de kanten dunne en zagte opstaande doornkens.

Metter tyd werd van deze Struik een stam, die, twee mans lengte hoog geworden zynde, zyne doornen allengskens ver-

verlieſt, behalven boven aan, die mede allengskens afvallen.

De takken van dezen Boom, die met 'er tyd al vry dik werd, hebben beneden een breede voet, die wel twee of drie voeten lang werd, en wel een voet breed is, zynde byna als een gote, die zich om de ſtam, en om de volgende takken ſlaat, werdende na boven toe hoe langer hoe ſmaller, en waar aan zich dan verder een tak vertoond.

Men noemd deze voet een *Goeroerong*, die men als vaten, en emmers, gebruikt, om 'er de drank van deze en gene Boomen, daar men de zelve aanhangt, in te ontfangen.

Het verdere van die takken noemd men de *Gabba Gabba*, die aan 't einde ontrent een arm dik, dog beneden veel dikker is, zynde van binnen als een goot uitgehold, en van buiten rond, ook gemeenelyk zeer glad, uitgenomen dicht by de *Goeroerong*, daar nog eenige reyen met korte doorns ſtaan.

Zy zyn in 't eerſt groen, dog werden, na dat ze oud, of eenigen tyd gekapt zyn, bruin, ſcheidende zich ook metter tyd zelf van den Boom af, die dan van de *Goeroerong*, en blad, gezuiverd zynde, gebruikt werden, om 'er de buiten- en binnen beſchotten van de huizen der *Amboineezen*, en ook wel van gemeene *Nederlanders*, en andere Ingezetenen, en meer andere dingen, af te maken, die, zoo lang zy nieuw, en verſch gemaakt zyn, nog al vry wel ſtaan, en een fraaye glans van zich geven, die zy, oud geworden zynde, verliezen, gelyk zy dan ook zoo dicht niet blyven, als wel in de eerſte jaaren, dat zy daar toe gebruikt wierden.

Zoo lang als de ſtam nog onvolkomen is, verneemd men rondom de wortel nog al doornagtige takken, die oorzaak zyn, dat de *Inlander* daar ontrent niet te wel gaan kan, hoewel die doornen den Boom tegen de *Boſch-Verkens* weer beſchermen, die anders op 't Meel van dezen Boom byzonder zouden aazen.

Hy geeft geen Vrugt, dan na dat al zyne kragt als weg is, en als hy haaſt ſterven zal, wanneer ook de takken als met Meel beſtrooid zyn, op welke tyd zich boven in de kruin als een kroon met kleine Vrugten, gelyk een rond *Duiven-ey*, of als een kleine ſtuiter groot, (waar in weer een korl als een kogel is) aan de zelve in menigte vertoonen, die alle groen, en, ryp zynde, wrang, en vol ruitjens zyn, en ook eindelyk geel van verw werden, gelyk men die ook op N°. XXIII. by de letter *B.* zien kan.

Dog de *Inlanders*, wel wetende, dat de inwendige ſtoffe van dezen Boom (die in wit, ſpongieus, en zappig Meel, dat zy 'er uit halen, beſtaat) in groene draden en ſnazelen met 'er tyd veranderen zou, zyn niet gewoon zoo lang te wagten, tot dat hy Vrugten draagt; maar den zelven, als zy oordeelen het tyd te zyn, om verre te kappen, om daar van hun Meel, en van 't zelve hun Brood te maken, hoewel die van *Borneo*, en andere Geweſten, daar die Boom mede valt, het meel van dezen Boom niet tot Brood, maar tot korls bereiden, die men *Zagoe Borneo* noemd, van welke zy een aangename Bry weten te koken.

Men heeft gantſche Boſſchen van deze Boomen, voornamelyk op *Ceram*, en *Hoewamohel*; dog zy willen niet, als in laage, natte, moeraſſige gronden ſtaan, en werden niet boven de dertig jaren oud. Men heeft 'er die zich in ettelyke kruinen verdeelen, gelyk men dit in de afteekening op N°. XXIV. zien kan, daar ook de gedaante van 't blad, by de letter *A.* bygevoegd is.

Van dezen *Zagoe-boom* zyn verſcheide zoorten; als voor eerſt, de *gemeene Zagoe-boom*, die doorgaans van de *Inlanders* gepoekeld, en daar 't Meel op de behoorlyke tyd, uit gehaald werd, wagtende gemeenelyk, tot dat de takken vet en wit beginnen te werden, dat de rechte tyd hier toe, en 't merk 'er af is.

Deze geven ook de beſte bladeren tot *Atap*, die wel vier of vyf voeten lang, en wel een hand breed zyn, hebbende korte doornen, als een naald, en Vrugten als een *Kivits-ey*.

Daar is ook een *wilde Zagoe-boom*, die vry hooger van ſtam, en voller van doornen, dan de *tamme*, is, zynde veel harder van Meel, dat 'er zoo gemakkelyk, als 't ander, niet uit te halen is; ook heeft hy kleiner en harder Vrugten, dog is anders van 't zelve fatzoen, als de vorige. Deze heeft men op *Ambon* zeer weinig, en meeſt op *Ceram*.

Behalven deze is 'er een andere zoort met lange doornen, en een dunner ſtam, als de vorige, ook is de *Gabba Gabba* van deze zoo duurzaam niet, en zyn bladen zyn donkerder groen van verw, ſmaller, en dunner, waarom zy ook lichter ſcheuren.

Men krygt ook in verre na zoo veel Meel uit deze Boomen niet, als wel uit de eerſte zoorte. De Vrugten van deze Boom werden wel zoo groot, als een *Hoender-ey*, en overtreffen alle de andere in grootte. Deze zoort valt veel aan de *Drie Huizen*, of aan de overzyde van 't Kaſteel *Victoria*.

Daar

Daar is nog een vierde zoort, die zy 't *Wyfjen* noemen. Deze heeft geen doornen, dog zyn bladeren eindigen met een lange ſpitze punt, die al vry ſtyf is. Deze leverd wel 't beſte Meel tot hare *Papedo* uit; dog tot Brood en deugd het niet, om dat het niet duuren kan.

De nuttigheden van dezelve.

Het is zeker, dat deze Boom voor den *Inlander* zeer nut is, en veel dingen aan den zelven geeft, die hy niet zou konnen miſſen, en die het wezentlykſte middel van zyn beſtaan uitleveren.

Onder deze nuttigheden moet men allereerſt de *Zagoe Manta*, of het raauw *Zagoe-Meel*, tellen, dat een byzondere wyze van doen vereiſcht, om het uit dien Boom te krygen.

De *Inlander* heeft buiten het merk van die kroon aan de Boom, als de takken wit beginnen te werden, nog een tweede middel, om te ontdekken, of het tyd is, om den Boom te vellen, en de *Zagoe* daar uit te haalen.

Hoe 't Zagoe-meel gemaakt werd.

Zy kappen een gat in den Boom, haalen 'er eenige ſtoffe uit, en zien, of zy bequaam is, om ze daar verder uit te ſchoffelen, zoo neen, zoo ſtoppen zy dat gat weer toe, maar zoo zy zien, dat het tyd is, kappen zy den Boom om, en verdeelen hem verder in eenige mooten, om hem te gemakkelyker te konnen behandelen.

Op een van deze mooten nu gaat de Inlander ſchreyeling zitten, bedienende zich van een Diſſel of van een ſcherp werk-tuig in de hand, waar mede hy de overlangs gekloofde moot ſchoffeld, te weten, het wit en vezelig merg, zoo fyn als *Zaag-mul* kapt, doende dat verder in een *Goeroerong* met water, aan welkers breed einde een zeef is.

Daar na werd deze witte gehakte ſtoffe met de hand digt ontrent die zeef gekneed, door welke dan de fynſte ſtof, of 't Meel, in een kleine daar onder gezette *Prahoe* valt, waar in ook water tot boven toe is, en in welke dit Meel ten eerſten na de grond zakt, daar men het, als men oordeeld, dat 'er genoeg in is, uithaald, tappende het water voorzigtig 'er af, en doende 't fyn Meel in mandjens van groene bladen, die daar toe gemaakt werden.

Het geen 'er nu van dit voornoemd hakzel, dat met de hand gekneed werd, overſchiet, zyn dikke fnazelen, en vezelen, waar in nog eenig Meel zit, die dan nog goed voor de Verkens, en een zoorte van Draf zyn, waar mede zy de zelve vet maken, en die zy *Ela* noemen; hoewel zy die ook wel in 't Boſch maar op een hoop laten leggen, en dan vaaren 'er de Boſch-Verkens ook wel af.

Op die hoopen met *Ela* nu groeyen ook zekere *Paddeſtoelen*, die zy al mede tot een aangenaam geregtje weten te bereiden; en als deze Boomen nu verrotten, zoo groeyen 'er in dat verrot deel, en ook wel boven in de kruin, heerlyke, vette witagtige *Zagoe-wormen*, met bruine hoofden, die de Inlanders aan ſpeetjens braden, en voor een groote lekkerny opeeten; dog de hoofden doen zy 'er af, en dan werden zy ook wel van eenige Hollanders gegeten. Maar ik kan niet zeggen, hoe ze ſmaken, alzoo ik nooit luſt gehad heb, om ze te proeven.

Dit *Zagoe-Meel* nu kan in zich zelven niet boven een maand of zes weken duuren, en dan diend men het zomtyds nog met wat verſch water te beſprengen, hoedanig het ook wel vervoerd werd.

Men is dan gewoon 't zelve ten deele tot *Papedo*, of Inlandſe bry (die wat dunner, als *Bokwyten-bry*, of als *Styfzel*, gemaakt werd) of wel meeſt tot het maken van *Zagoe-Brood* te gebruiken, dat zy in langwerpige vormen, uitdrukkelyk van ſteen daar toe eerſt gebakken, bereiden.

Yder van deze ſteenen, die ontrent van een groote ſpan lang, en een hand breed zyn, heeft vyf, zes, of meer groeven, waar in zy, na dat die heet gemaakt zyn, 't Meel ſtrooyen, 't geen daar in ten eerſten gaar, en tot *Zagoe-Koeken* bakt, die zy 'er dan uit doen, ſtroyende zoo lang ander Meel in de zelve, als zy heet blyven, die zy anders weer heet maken, gaande dus voort tot dat hun Meel, dat zy tot Brood maken wilden, verbakken is.

In de *Xoelaſe* Eilanden, op *Ceram*, en elders, bakt men deze *Zagoe* kleiner, als in *Ambon*, en ook recht vierkant; maar zy is zoo hard, dat men 'er naauwlyks in byten kan; daar de *Ambonſe*, verſch gebakken zynde, zich nog redelyk wel eeten laat, hoewel zy, koud geworden zynde, al mede wat harder werd; dog hoe harder zy werd, hoe langer zy duuren kan.

Als de Inlanders dit *Zagoe-Brood*, en wat *Canari*, *Pieſſang*, of een Viſchje, met wat *Ritsjes*, en zout, daar by hebben, zoo konnen zy 't ſtellen, ende en zullen zich ook niet weer na 't Boſch begeven, voor dat hen de nood 'er toe dringt: want dat brengt de luyen aard der *Amboineezen* zoo mede.

De Bry, die zy van dit *Zagoe-Meel* kooken, valt zoo dik, noch zoo ſtyf niet, als onze *Boekwyten*-bry; maar zy gelykt wel eer na dunne *witte Styfzel*, die zy gewoon zyn met twee ſtokjens zoo lang te haſpelen, tot dat 'er ontrent een mond vol aan blyft zitten, die zy

dan in een ſauce van *Bacaſſam*, en viſch- of zee-water, waar in zy wat *Sout-Ritsjens*, 't zap van een *Limoentje* of *Limmetje*, en meer andere dingen gedaan hebben, indoopen, en zoo inſlorpen, verklarende daar by, dat 'er niets ter wereld is, dat hen zoo lekker, als dit ſmaakt; hoewel zy geen groot voedzel, maar wel, voor een korte tyd, een dikken en opgeblazen buik geeft.

Men kan deze *Papedo* ook als een zoorte van *Styfzel* gebruiken, om 'er iets mede te plakken; dog zy moet wel drie of vier dagen oud zyn, en dan is zy tot alles nog al niet even goed.

Deze Boom geeft ook een zoort van *Palmyt*, of Inlandze *Kool*, maar zy is zoo goed, nog zoo gezond niet, als wel andere *Palmyt*.

De bladeren van dezen Boom dienen den Inlander even eens, als het Riet onze Boeren. Men vouwd de zelve dubbeld te zamen over een dun plat geſpleten *Bamboesje*, en naaid die dan verder met een draad van *Loleba* (dat nog dunner *Bamboesjens* zyn) te zamen, zoodanig, dat deze t'zaamgenaaide *Atap* dan ontrent vier of vyf voeten lang en een voet of twee breed is, die zy dan gebruiken om hunne huizen, en ook verder alle andere dingen tegen den regen, enz. mede te dekken.

Men gebruikt tot het dekken der huizen ook wel *Klappus-bladen*, daar men geen *Atap* heeft; dog de *Atap* is beter, en duurd ook langer.

De Inlanders weten de huizen hier mede zoo dicht te dekken, dat 'er, hoe zwaar het ook regend, geen regen doordringen, en dat ook geen wind die licht opwaayen zal; dog zy dienen die om de zes of zeven jaaren wel eens te vernieuwen. Ook is deze *Atap*, na de geſteltenis van dit Land, daar men dikwils aardbeving heeft, veel beter, als een Dak van Pannen, en in dezen opzigte zoo gevaarlyk niet; dog by tyden van brand, branden 'er geheele blokken met huizen weg, om dat het een lichte en drooge ſtof is, die van 't eene tot 't ander huis zeer licht overvliegd, het geen de Ingezetenen van de Stad, de *Atap* al voor lange tyd heeft doen verwerpen, en Pannen-Daken kiezen, om dat men dan zulken gevaar van den brand niet heeft.

Dat de *Gabba Gabba*, zynde de tak van de *Zagoe-boom*, waar aan deze *Atap*-bladeren groeyen, hen tot het maken van de beſchotten en buiten-muuren, of tot heiningen van hunne huizen diend, hebben wy al eenigzins bevorens gezegt. Zy maken 'er ook Zolders, Banken, Stoelen, Doozen, Vlotten, *Dego Dego's*, of breede Slaap- en Zitbanken, en honderd andere nette dingen af; maar zulke huizen (gelyk men wel denken kan) zyn niet van langen duur, en deze *Gabba Gabba* verteerd, en vermolmd in agt, of tien jaaren, na dat de plaats is, daar zy droog, of vogtig ſtaat, in zich zelven weg.

Ook zal een Inlander wel toezien, dat 'er niet te veel takken of bladeren te gelyk van een Boom genomen werden, alzoo het de Boomen onderdrukt, en als treuren doet, zoo men die te veel op eenen tyd 'er af beroofd.

De *Goeroerongs* dienen den Inlander voor Emmers, en Vaten, om vogten en dranken 'er in te ontfangen, gelyk zy die ook aan hare *Klappus*, *Zaguweer*, en andere Vogt-Boomen hangen. Men kan die ook tot het dragen en haalen van andere dingen (gelyk de Slaven dat doen) gebruiken; en daar werden ook wel Heiningen, en Paggers der Tuinen af gemaakt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Rankgevende Boomen. De Kalappa-boom. *Nuttigheden des zelfs. De* Saguweer-boom. *De* Nipa-boom. *De* Lontar-boom. *Nuttigheden des zelfs. De* Pinang-boom. *De* Nibong-boom.

BOOMEN, *die Drank uitleveren.*

De Drankgevende Boomen.

DUs verre gezien hebbende de meeſt bekende Boomen die tot Spyze dienen (hoewel men 'er de *Limoen*, *Piſang-boom*, en andere nog zou konnen byvoegen, die egter tot een andere zoorte behooren) zoo gaan wy nu over om van die Boomen te ſpreken, die aan den Inlander ook Drank daarenboven geven.

De Kalappa-boom.

Onder deze is, buiten alle tegenſpraak, de *Kalappa-boom* de eerſte, die men in andere Landen de *Kokos-boom* noemd.

Dit

N.° XVI.

N.° XVII.

N.° XIX.

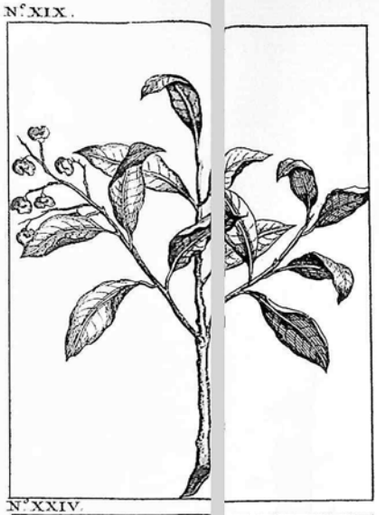

N.° XX.

N.° XXI.

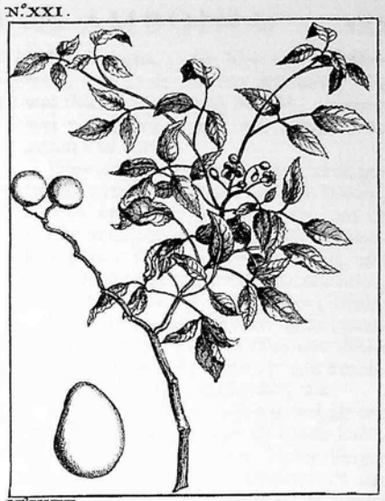

N.° XXII.

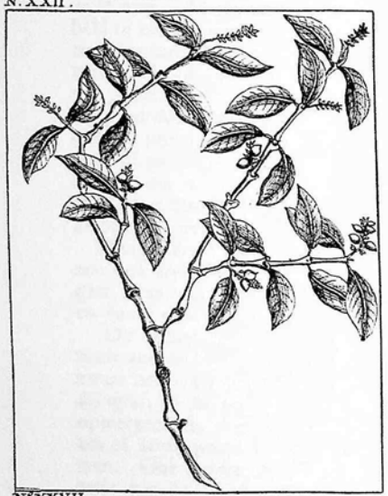

N.° XXIII.

N.° XXIV.

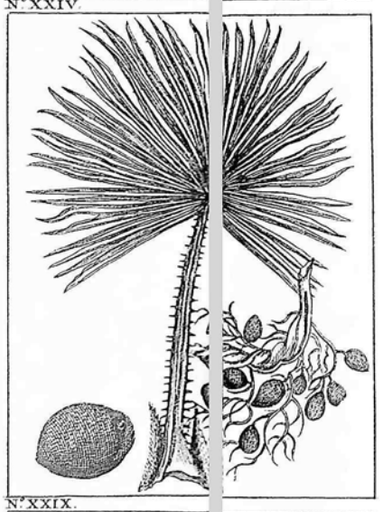

N.° XXV.

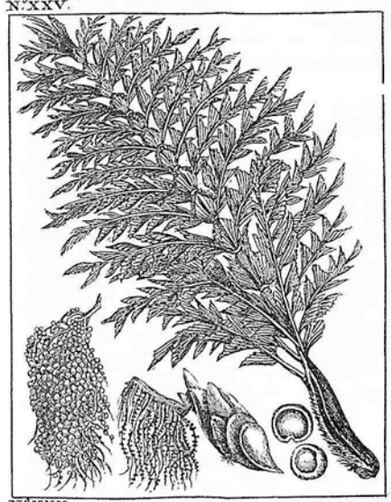

N.° XXVI.

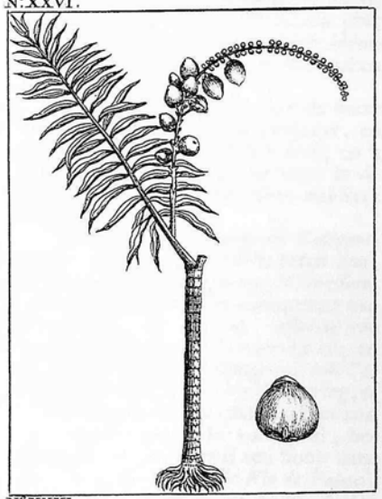

N.° XXVII.

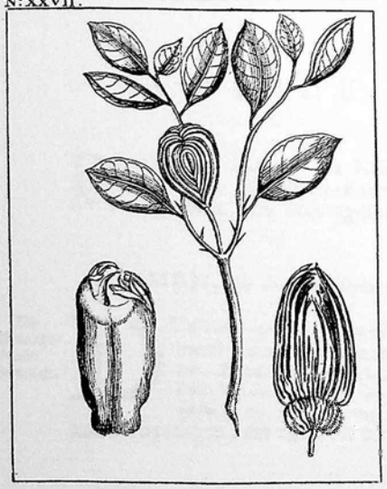

N.° XXVIII.

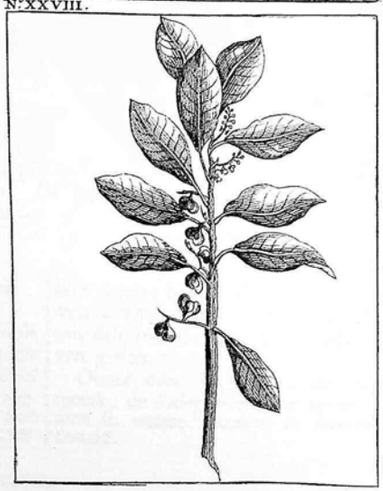

N.° XXIX.

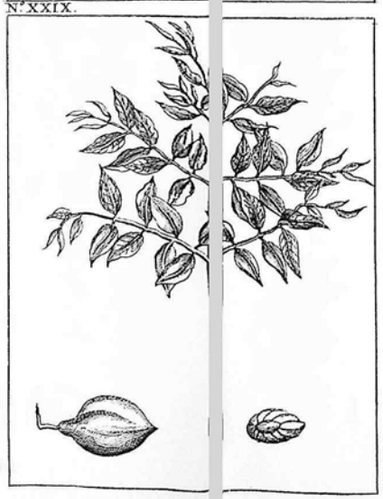

N.° XXX.

N.° XXXI.

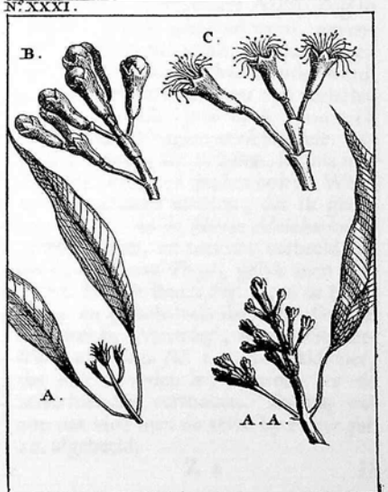

G. Schoute Sculp.

Dit is een zeer bekende en hooge Boom, die recht op by zekere leden, die yder een kerf hebben, en die ruim halver weg loopen, waſcht, die al zyn takken en Vrugten boven aan den top van den Boom heeft, dog ſchoon hy gemeenelyk recht waſcht, ziet men 'er echter veel, voor al die aan Strand ſtaan, geweldig overhellen, zynde aſch-graauw, en ſlecht van baſt, en van wortels, waarom zy ook licht uit de grond raken, als 't ſterk waaid.

Als deze nog jong is geeft hy al een fraaye lommer; dog zoo hoog, als hy gemeenelyk doet, uit de grond opgewaſſchen zynde, ſteekt hy boven alle andere Boomen verre uit, en dan heeft men zeer weinig aan de lommer, ten ware dat 'er veele, boſch-wyze, byeen ſtaan.

Hy is ontrent zeſtig of zeventig voeten, als hy volwaſſen is, hoog; dog niet dikker als een Mans dye (weinig Boomen uitgezonderd) maar aan de wortel is hy wel wat dikker.

Hy maakt boven aan een top van takken in 't rond, die lange, ſmalle bladeren aan wederzyden hebben.

De takken vallen wel twaalf of veertien voeten lang, en beneden wel een groote halve voet breed; dog zyn aan de einden dunner, hebbende ook een geut in 't midden, en een ronde rug; zy zyn doorgaans zeer ſlecht en voos van hout, gelyk ook de gantſche Boom is.

Aan de zyde van deze takken heeft men drie of vier voet van haren oorſpronk de bladeren, die, jong, wit, en daar na groener zyn, gelyk ook de tak, jong zynde geel, en daar na zig groen vertoond.

Midden door deze bladen loopt een rysken, of een zenuwe, die al mede zyn dienſt geeft.

Aan dezen Boom komt een *Majang*, ofte een zak, waar in de bloeſſem zit, zynde een bondel met lange geelagtige ſteelen, yder een voet, en meer, lang, die met 'er tyd afvallen, latende nogtans een zeker ſlangagtig deel na, dat wat breed is, waar uit de *Calappus-Vrugt* voortkomt, waar aan men 'er eenige by een aan riſt heeft, wel tot tien of twaalf toe; dog men heeft aan drie of vier ſtuks zyn dragt.

Men heeft aan eene Boom veel van deze Vrugten, tot veertig of vyftig toe, en ook wel meer.

Deze *Majang*, of de dikke bloeſſemtros, diend of tot het voortqueeken van Vrugten, die men dan maar voortgroejen laat, of tot het tyfferen van *Towaca*, die op *Ceylon*, en elders, *Suri* genaamd werd.

De Vrugten, die hier aan voortkomen, zyn als de bol van een hoed, dog wat drichoekig, hoog en plat, agteraan wel zoo breed, voor wat ſpitzer, en groen van verwe.

Deze, opgekapt, of een gat 'er in geſtoken zynde, zyn zoo vol, als een ey, en met een zeer zoet zap, dat om de koelte veeltyds voor den dorſt gedronken werd, vervuld; maar dat ook wel licht ymand aan een doodelyke *loop* helpt, vooral als hy dat, te warm zynde, drinkt.

Zy hebben van buiten een dikke, ſpongieuſe bolſter, onder welke een dikke harde ſchaal komt, waar op een vezelige ſtoffe, vooral aan de oude, zit.

Deze harde *Noot*, die nog wel als een kinder-hoofd is, is aan de ronde kant, de bruine ſchaal wel een kleine vinger dik, zynde van binnen (wanneer 't nat zich al tot een vaſte ſtoffe gezet heeft) van een wit hard pit, ontrent een pink dik, voorzien, dat byna als een *Hazenoot* van ſmaak is, en dat tot veel zaaken gebruikt werd.

Hoe de *Noot* jonger is, hoe de witte nootagtige ſtoffe beneden lilagtiger, en hoe zy ouder hoe de zelve harder, en 't zap dan ook zuurder is, ten ware in de heele oude, daar in het weer mal-zoet bevonden werd.

Maar behalven dat men dit *Calappus-water* drinken, en de *Noot* eeten kan, zoo is men ook wel gewoon de bloeſſem, of *Majang*, niet tot het aanqueeken van Vrugten; maar tot het tyfferen van drank te gebruiken, ſnydende die af, en men houd 'er dan een geutje van een *Calappa-blad* onder dat in een *Goeroerong*, of in een *Bamboes* druipt, dat in een etmaal wel een of twee reizen vol ſypeld, bedragende te zamen wel een ſtoop nats. En dat is die vermaarde *Vin di Palma*, die op *Ceylon*, *Suri*, elders *Noddi*, dog in *Amboina*, *Towak* genaamd werd, gevende eerſt een heele zoete, en daar na een drank, die hoe langer hoe zuurder werd.

Van deze *Calappus-boom* zyn veelerley zoorten, meeſt egter in de groote en kleinheid der Vrugten verſchillende. Alle deze zoorten aan te halen, is byna niet mogelyk, behalven dat het ook dit Werk zou te veel doen uitdyen, dat ik geenzins zoeke. In de *Hortus Malabaricus* is zy beſchreven, en zeer net verbeeld onder de naam van *Tenga*, gelyk men daar in 't I. Deel de Boom *Fig.* 1., en de Noot *Fig.* 3. en 4. behalven dat men die ook zeer wel by *Nieuwhof*, in zyn Gezantſchap na *China fol.* 142. verbeeld ziet, dat ook de reden is, waarom wy de zelve hier niet vertoonen. En nog wel zoo net vind men de zelve by *Freyer fol.* 10. afgebeeld.

Ik zal alleen eenige voorname zoorten noemen, die ik wel kenne..

Behalven deze gemeene, die wy beſchreven hebben, is 'er bekend de *Calappa Maldiva*, vallende in die Eilanden ontrent *Ceylon*, en gevende een kleine langwerpige *Noot* ontrent twee vuiſten lang, zynde vol van pit. Dit is eigentlyk een Zee- en geen Landgewaſch, en voor zoo eene *Noot* (als 't een rechte is) werd wel drie of vier honderd Ryksdaalders door de Grooten op *Macaſſar*, om dat het een heerlyk middel tegen 't vergif is, gegeven.

Daar is een andere zoorte van *Calappa boomen*, die zeer lang van ſtam, en klein van Vrugten is, zynde ontrent van grootte als een *Mangga*, groejende wel agt of tien, als de *Lanſſen*, byeen, waarom zy ook *Calappa-Lanſſa*, of *Lanſſe-Calappus*, genaamd werd, zynde langwerpig, zeer dun van ſchaal en bolſter, en lekker van ſmaak.

De *Konings-Calappa* is mede een zeer kleine zoorte, hebbende ook kleine en ronde, en ook wel Orangieagtige Vrugten. De Boom is ook zeer laag van ſtal, pas agt of tien voeten hoog, en veel dunner, als de gemeene.

De *Verkens-Calappus* verſchild niet veel van de gemeene, als dat hy zoo hoog niet is, alzoo de Vrugten, pas vyf of zes voet hoog, en nog veel lager van de grond waſſchen. Ook is het zap der zelve wel zoo aangenaam, als de gemeene *Calappa*.

Op *Soerabaja* heb ik nog een andere zoort gezien, diens *Calappus-Vrugten* mede klein zyn, van welkers ſchorſſe zy daar wel kleine dooskens, die zeer fraai zyn, maken.

Noch heeft men een andere zoorte, die *Calappus-Vrugten* van gedaante als een *Capmes* geeft, zynde veel langwerpiger, als de gemeene, en wat ſmal met een tepeltje toeloopende. Daar zyn 'er als een *Hoender-ey*, ook als een *Caymans-ey*, en grooter; deg die hebben een zeer hard pit.

Buiten deze zyn 'er nog verſcheide zoorten; maar zy komen dog al meeſt, op een uit, dan dat de eene wat hooger van ſtam, en de andere weer wat grooter, kleiner, langwerpiger, of ronder van Vrugt is. De *Chineezen* hebben nog een kleine *Sajor Calappa-boom*, met ſcherpe ſtekende bladen.

Men heeft in *Amboina* ook een zoort van *Clappus-boomtjens*, die zeer diep landwaard in op zekere Gebergten van *Ceram* vallen, alwaar zy geheel en al met hare Vrugten 'er aan in ſteen veranderd zyn, en die egter hare friſſche groene verwe behouden, van hoedanige kleine zoorten de Heer Landvoogd *van der Stel* eenige aan de Heer Borgermeeſter *Nicolaas Witzen* te *Amſterdam* gezonden heeft.

Dit is een Boom, en Vrucht die aan veel menſchen en dieren zyne nuttigheden geeft. Nuttigheden des zelfs.

Het jonge blad van den Boom dient op *Malabar*, om 'er op te ſchryven, gelyk ik daar van verſcheide Boeken gezien heb.

De buiten-bolſter gebruiken de Slaven, om 'er 't huis mede te ſchrobben, alzoo de vezelagtige deelen de vuiligheden wel afnemen. Ook gebruikt men die hairige en ſnazelagtige deelen wel om 'er de Vaartuigen mede te kalefaten, Lont af te ſpinnen, ja zelf ook, om 'er een zoort van touw, en kabels, van te maken, die men elders gewoon is *Cair* te noemen.

De doppen, of ſchaalen van de *Cocos-* of *Calappus-Noot* werden tot fraaye drinkvaten, trechters, pot-lepels, *Pinang-doozen* der Grooten, en tot meer andere dingen toebereid, zeer glad en bruin gepolyſt, en die Vaaten en *Pinang-doozen* zomtyds met zilver, en ook wel met goud, beſlagen; behalven dat 'er ook wel knoopen van gemaakt werden.

Het pit van de *Noot* werd niet alleen gebruikt, om uit de hand te eeten; maar zy raſpen het zelve, 't geen zy dan, of raauw eeten, of met water mengen, en kleinſen, makende daar dan zoo *Calappus-melk* af, die zy gebruiken, of om ze met ryſt, als Ryſtenbry, te kooken (dat de *Hollanders* vry wel weten te doen, hoewel een keurige tong dit altyd eenigzins proeven kan) of om hare *Moeskruiden*, en andere Spyzen 'er mede koken, dat zy ook ten eerſten moeten doen, of anders bederſt zy.

De voornaamſte nuttigheid egter die zy van deze *Calappus-Noot* hebben beſtaat in de *Olie*, die zy daar van trekken, die, verſch zynde, hen voor Boter dient, en die zy voor de beſte Boter niet zouden willen verruilen, gelyk men ook moeite heeft, om deze *Olie*, heel verſch zynde, en 'er dan Viſch mede bradende, van Boter te onderſcheiden. Zy gebruiken die Melk ook, om haar hoofd-hair en lyf 'er mede te ſmeeren, en om hare hoofden met de *Calappus-melk* te zuiveren, en te waſſchen, om de vuiligheid, en 't ſmeer der zelve (daar zy dan wel zeker zoort van geurige *Limoenen*, *Lemoen Coeramas* genaamd, onder druipen laten) te beter weg te nemen.

De *Clappus-Olie* geeft hen ook, wat ouder zynde (vermits zy dan ſterk werd) een groote nuttigheid tot het branden van hare lampen, die daar toe in een groote menigte byeen gezameld werd, behalven dat zy, zomtyds verſch, en ook wel

wel zeer oud zynde, veel van hen in de Geneeskunde gebruikt werd, om lamme leden, en andere ongemakken, door 't ſtryken der zelve met deze *Olie*, te helpen.

Van de drank nu, die 'er uit de *Majang*, of bloeſſem zypeld, heeft niet alleen de *Amboinees* het gebruik, om die, zoo als zy van den Boom komt, zoet te konnen drinken; maar zy verkoopen 'er ook veel af aan de *Chineezen*, om daar af *Arak*, zynde een zoort van ſlechten *Anys*, te branden.

Men kan 'er ook *Syroop*, en *Suiker* af koken; en zy maken 'er ook zeer goeden en ſchoonen *Azyn* van.

Dat de bladeren ook wel dienen, om 'er huizen, en andere dingen mede te dekken, hebben wy reeds bevorens gezegt, hoewel zy zoo goed niet, als die van de *Zagoe-boom*, zyn.

Zy werden ook gebruikt om doozen, inlandze hoeden voor Mannen en Vrouwen, om *Catoepa's* (zynde beurſjens, om 'er Ryſt in gaar te koken) om cier-boogen, als deze of gene trouwen zullen, af te maken, en ook om 'er, als men ze aan een touw bind, en even onder water in een halve Maan op de oppervlakte van de Zee houd, de Viſch door te verſchrikken, en na land te jagen, dat men tweezins, of met de *Tali Soekei*, of met de *Tali Couwer* doen kan, twee wyzen van Viſſchen in *Banda* beter, dan in *Amboina* bekend, met welke eerſte zoort in de maand *Octobor* zeer veel *Makreel*, en andere Viſch, *Parauwen*, of *Canoa's* vol gevangen werd.

Men heeft van dezen Boom ook een heerlyke zoort van *Palmiet*, die van een *Hollandze* Juffr. toebereid zynde, byna als *Bloem-kool* ſmaakt, en zeer lekker is.

Het gebeurd ook zomtyds, dat 'er in de *Calappus-Noot*, of in de Boom, of ook wel in de *Palmiet*, een *Calappa-ſteen* gevonden werd; maar dat is yet zeldzaams, en zoo een ſteen, zynde wit, en van grootte als een platte knikker, werd by den Inlander zeer hoog geacht, oordeelende, dat die hen, als zy die by zich dragen, onfeilbaar gelukkig zullen maken, waar by zy dan honderd grollen verhalen, die 't my niet luſt hier aan te teekenen.

Ik heb 'er een; dog heb tot nog toe nooit konnen vinden, dat 'er zulke kragten in verborgen zyn, als de Inlander 'er van opgeeft, ook ben ik daar door niet een hair gelukkiger geweeſt, dan zulk een, die van dat dwaas geloof is, maar ik heb die gehouden (gelyk ik ze nog houde) voor een zeldzaam Gewaſch, gelyk 'er meer van dien aard zyn.

In *Europa* is deze Boom meeſt met de naam van de *Palma Indica* by de Geleerden bekend.

De Saguweer-boom.

De tweede zoort van Boomen in *Amboina*, die Drank uitleveren, is de *Saguweer-* of *Gamoeto-boom*, hoewel wy hem in opzigt van den Drank, zynde de voornaamſte, die daar dagelyks by de gemeene lieden gedronken werd, wel de eerſte plaats zouden mogen geven.

Deze Boom waſt byna op, gelyk als de *Calappus-boom*, dog hy word op verre na nooit zoo hoog, ja is zelf lager als een *Pinang-boom*; maar dikker van ſtam, die zeer ongelyk en vol zwarte *Gamoeto-hairen* is, waar na de Boom zyn naam draagd. Hy heeft ganſch geen fraaye geſtalte, nog aanzien, hebbende zyn takken mede boven by de kruin te zamen, die vry lang zyn, en ook aan weerzyden met lange en grooter bladen, dan die van de *Calappus*, bezet, en geen doornen aan de takken, die niet uitgehold, maar wat ruig en kantig zyn.

Men ziet aan deze takken geen bladen, dan ontrent de midden, en zoo verder na 't einde, die wel drie of vier voet lang, en wel een groote hand breed zyn, hoewel zy allengskens korter werden. Ook heeft men aan de oude bladen wel eenige kleine doorntjes.

Daar de takken nu haar aanvang nemen, daar vertoond zig gemeenelyk de *Majang*, of de bloeſſem-kas, byna gelyk als aan de *Calappus-boom*, die, opgeberſten zynde, mede in veel lange ſteelen beſtaat, die te zamen aan een dikke ſteel vaſt zyn, hebbende yder wel de lengte van twee of drie voet, zynde aan weerzyden zeer dicht met ronde Vrugten bezet, die ontrent als een dunne *blaauwe Boeren-Pruim*, wel zoo rond, driehoekig, en ook wat plat vooraan zyn, hebbende byna ook de verw van zulk een *Pruim*; dog wel zoo groen.

Deze Vrugten ziet men met veele groote troſſen, yder met veel riſten aan dezen Boom hangen, en een man heeft zyn dracht aan zoo eene tros. Wy vertoonen de zelve niet, om dat zy zeer net by anderen vertoond; dog qualyk van zommigen de naam van *Zagoe-boom* gegeven is, die 'er zeer veel van verſchild; gelyk dat te zien is, als men die tegen een vergelykt. In de *Hortus Malabaricus* ſchynd zy my toe (alzoo men na veel Boomen, daar in beſchreven, raaden moet) verbeeld te zyn in 't I. Deel.

Men gebruikt die Vrugt wel om te confyten, zynde dan wat glad en glibberig, byna als ys, en ook van die verw; dog anders en eet men deze Vrugt niet. Zy werd ook wel gebruikt, om ze, oud,

wel gepolyſt, en droog zynde, tot het toetzen van goud te gebruiken, en ook wel, als zy nog groen zyn, om 'er een poets mede te ſpeelen, wanneer men die in 't water ſmyt en de Rievier afdryven laat. Zoo die gekneusde Vrugten dan menſchen, die daar waſſchen, aan de huit (gelyk licht gebeuren kan) raaken, zoo geven zy een vervaarlyke jeukte, die niet licht over gaat, ten zy men die party met een groot Jeuk-blad (dat anders nog wel zoo ſterken jeukte verwekt) wryve, waar door de mindere jeukte geheel en al overgaat; dog die en heeft men daar altyd niet by de hand. Ook verzagt men de pyn wel met wat *Olie*, en andere zeggen, dat 'er 't water van een menſch zelf goed voor is. Ook gebeurd het wel, dat geen van allen helpt, na dat die Vrugten heel brandig zyn, of niet.

Deze Vrugten brengt yder Boom maar eens voort.

Ontrent den oorſpronk der takken vertoond zig de *Gamoeto*, of een zwarte lang-hairige ſtoffe, die tot het maken van zeer goed touw gebruikt werd. Dit hair, dat zig om verſcheide dunne ſtokjens vertoond, is byna als Paarden-hair, dog nog wel zoo ſtyf.

De Boom geeft ook *Palmiet*, maar in verre na zoo goed niet, als die van de *Calappus boom* komt.

Men heeft ook onder aan by de *Gamoeto* een zoort van een wolagtige ſtoffe, of een Moſch, by den Inlander *Baroe* genaamd, die tot het kalefaten, tintel, en andere dingen, gebruikt werd. Voornamelyk nogtans diend deze Boom tot het tyfferen van de *Zaguweer*, zynde een witte vogt, of Boom-wyn, die men zoo verſch en zoet wel drinken kan; dog hy is dan zoo heel gezond niet, en doet ook het zelve, dat een zuiver-middel doet, voor al als men die nugteren drinkt.

Om deze drank te krygen, zoo ſnyd men een Wyfjens *Majang*, die gemeenelyk na de andere voor den dag komt, met kleine Beziën 'er aan, of na dat zig die Beziën openen, en na dat hy twee of drie dagen geklopt is, en men hangt 'er een *Goeroerong*, of een *Bamboes-lid*, aan, die gemeenelyk tweemaal daags vol raken, en geledigd werden. Hier toe verledigen zig byzondere menſchen, die dit werk verſtaan, en die *Tyferaars* genaamd werden, in welke behandeling van deze Boom de *Baliers* boven alle andere uitſtecken, waarom zy daar toe ook gebruikt werden. Aan zoo een tak kan men vier of vyf maanden tyfferen, en dan neemd men weer een ander, hoewel men 'er verſcheide te gelyk tyfferen kan.

Deze drank is, zoo als zy van de Boom komt, klaar, dog dikker, als *Tawak*, zeer zoet en aangenaam van ſmaak, byna als *Moſt*, werdende daar na als witte *Wey*, en ook zerp van ſmaak, en dikker, als in 't eerſt.

Om nu dezen drank beter, duurzaam, en gezonder te maken, gieten zy die in een groote pot, en doen 'er eenige bondeltjes van de wortels van de *wilde boom Sefoot* in, die zy in kleine ſtukjens ſnyden.

Van deze wortels werd de *Saguweer* nog wel zoo dik, en van verw byna als *Melk*, krygende een aangenaame bittere ſmaak, byna als *Alzem-wyn*, dog eenigzins zamentrekkende, zoo dat het bittere ymand, die dezen drank gewend is, en matig gebruikt, niet tegen ſtaat.

De liefhebbers van dezen drank zeggen, dat hy, matig gedronken zynde, zeer gezond is; dog de ervarentheid heeft my geleerd, dat de Zoldaten, en andere geringe lieden, die zig daar zeer in te buiten gaan, om dat zy voor weinig geld zig dronken konnen drinken, daar door hun gezondheid geheel en al verliezen, ziende zoo bleek, *Saluw*, en landziek, als of zy de Water-zugt, en als of zy uit een Gieter gedronken hadden; dog dit ziet men van de Inlanders zoo niet, die dezen drank ordentelyk gebruiken, en 'er zeer gezond af blyven, gelyk hy op groote maaltyden voor hun Wyn (nevens den *Arak*) verſtrekt: want anders zyn zy voor den dorſt nooit gewoon iet, dan water, te drinken.

De *Hollanders* willen, in 't eerſt by hunne komſt hier, niet aan dezen drank, houdende den neus toe, als zy de bittere en wrange ſmaak, zoo als zy hen eerſt voorkomt, proeven, of maar rieken; dog als zy die een weinig gewoon zyn, zoo weten zy daar niet meer af, en zy bekomt, die genen, die ze ordentelyk gebruiken, zeer wel, verwekkende ook een goede luſt tot eeten. En dat noemen zy den *Geoebatte*, of den bittergemaakten *Saguweer*, waar toe egter verſcheide andere bitter-makende middelen, zoo wel als de *Sofoot-wortel*, gebruikt werden.

De *zoete Saguweer* werd ook gebruikt om 'er *Azyn* af te maken; dog zy valt, door de bank, zoo goed, nog zoo ſterk niet, als de *Towak-Azyn*.

Men kan van de *Saguweer*, even als van de *Towak*, ook zwarte en ſlegte Zuiker kooken, die tot het dagelyks Bier, en tot het branden van *Arak* door de *Chineezen* veel gebruikt werd, gelyk zy tot 't branden van den *Arak* ook zeer veel *zoete Saguweer* bezigen.

Als

Als de Boom met tyfferen, en uitzypelen, gedaan heeft, dan kan men hem omhakken, en ook nog een zoort van *Meel* 'er uit krygen, dog men heeft 'er meer moeite mede, als ontrent de *Zagoe-boom*, en 't *Meel* is ook zoo goed niet, om dat de ſtoffe harder is, en houtagtiger vezelen heeft, en 't Brood, dat 'er af komt, is mede zoo goed niet, en vermuft van ſmaak.

Men behandeld dien Boom dan verder, gelyk wy van de *Zagoe-boom* gezegt hebben.

Van de ſtyve ſtokjens, die men in dezen Boom heeft, maken de *Mooren* Schryfpennen, om 'er het *Arabiſch*, en *Maleits* in die letter, mede te ſchryven.

De *Macaſſaaren* maken 'er ook pylen voor hare ſpatten af.

In 't Moſch van dezen Boom groeyen zekere zwarte wormen, die men *Saguweers-Torren* noemd, die zig wel in dat zap verdrinken.

Men maakt zoo van de *Gamoeto*, of zwarte hairen, als ook van *Ikeli's*, en dunne ribbetjes aan de takken van deze Boom vallende, huis-bezemen, die zeer goed zyn, en van 't eerſte ook veelerley borſtel-werken.

De Nipa-boom.

Onder de Boomen, van welke men ook Drank tappen kan, is mede de *Nipa-boom*.

Deze gelykt byzonder wel na de *Zagoe-boom*; dog heeft die doornen niet, ook is hy vry lager van ſtam, alzoo men gemakkelyk by zyn top reiken kan; maar van dikte overtreft hy de zelve verre, en heeft ook zyn bladen vry verder en wyder uitgebreid ſtaan.

Zyn takken vertoonen zig mede, bynaals de *Zagoe-takken*, ſteil overeind; dog zy zyn zeer wateragtig, en vogtig van binnen, en daarom van geen gebruik. Men heeft 'er ook die geut niet in, zy zyn ook wat platagtig rond, en ontrent vier of vyf voeten lang, hebbende zyn bladen mede aan weerzyden, die byna even eens; dog wat ſmaller, en wel zoo ſtyf, als ook zoo glad, en zonder eenige doornen zyn. Zy vallen gemeenelyk vier of vyf voeten lang, en een hand breed.

Midden uit de takken vertoond zig de *Majang*, of bloeſſem, die zeer dik is. Aan de zelve komt een bol voort als een gemeene *Limoen*, waar in veel andere kleine deeltjes als kluitjes, of knikkers, van grootte zyn, uit welke naderhand de ware Vrugt te voorſchyn komt, die ontrent als een *Enden-ey* van grootte, hard, en hairig van bolſter, van binnen wit en zagt van korl, en verder wateragtig en laf van ſmaak is. Deze korlen kan men, als zy nog jong zyn, eeten; maar, ouder, vallen zy te hard, en zy zyn ontrent zoo groot, als de korl van een *Tsjampedaha*. Men moet nogtans 'er by zeggen, dat deze Vrugt van geen gebruik, maar dat men nu en dan nog wel gewoon is, die *Majang* af te ſnyden, en uit deze Boom mede een zoort van *Saguweer* te tyfferen, die mede wit, zeer koel en zoet valt, overtreffende de *Saguweer* nog eenigzins in witheid, maar zy is zoo ſmaakelyk, en zoo gezond niet, waarom zy meeſt tot 't branden van *Knyp* (een ſlegte *Anys-drank*) gebruikt werd.

Deze Boom is veel beter in *Ternate*, dan in *Amboina*, bekend, hoewel hy hier egter, en voor al op *Boero*, en op de *Noord-kuſt* van *Ceram*, genoeg valt.

De bladen, die vry ſtyver als de *Zagoe-bladeren* vallen, zyn ongemeen goed tot 't maken van Doozen, Hoeden, Matten, en andere dingen, die in de Koopmanſchap, of huishouding te pas komen, om iets te beſchieten, en te dekken, waarom zy zeer veel in de Ryſt-Pakhuizen, en Vaartuigen, gebruikt werden, om 'er de Ryſt op te leggen.

Ook werden de bladen in andere Geweſten, daar de *Zagoe-boom* niet valt, wel mede tot *Atap* gebruikt, om de huizen te dekken.

De Lontar-boom.

Onder de Boomen, die drank uitleveren moet men vooral de *Lontar-boom* (in andere Landen ook wel de *Jager-boom* genaamd) telien. Daar zyn *tamme* en *wilde*, en van de eerſte heeft men ook 't *Mannetjen*, en *Wyfjen*. Wat nu 't *Wyfjen* betreft, die valt hier mede; dog niet zeer overvloedig, zynde een zoort van *Calappus-boomen*; zoo hoog niet, dog anders den zelven in ſtam, en leden, al vry gelyk; maar boven aan zyn kruin wat anders van takken, (die vier voeten lang zyn) en van blad, die boven in 't rond byeen ſtaan. Ook is de ſtam donker-groen van baſt. Wy vertoonen die niet, om dat zy reeds in de *Hortus Malabaricus Fig. 9.* in 't I. Deel vertoond is.

Hy valt gemeenelyk wel zoo dik als de *Calappa-boom*, dog van lengte wat hooger, als een *Pinang-boom*, en niet boven de dertig voeten halende in hoogte, twee in de dikte, dog boven aan maar de helft, alzoo hy daar maar eene voet dik valt.

Hy heeft mede een bloeſſem, of *Majang*, zynde een tros, ofte wel meer; aan yder van welke wel in de twintig Vrugten konnen komen, hoedanige men 'er aan eenen Boom wel vier of vyf, en zomtyds ook meer ziet.

De Vrugt, die donker-groen valt, is byna als een *Calappus Noot*, dog zoo groot niet, vallende ontrent als een *Calappus-*

lappus-dop van grootte, wel zoo rond, hoewel ook wat driekantig, zittende vaſt aan een ſchubbige kelk.

Zy geven pas onder de ſchil een vezelig merg, dat wit in de jonge, dog geel in de rype valt, 't geen vry zappig is, zoo dat men 't 'er uit zuigen kan, hoewel die draaden en vezelen dat zeer beletten.

In yder Vrugt zyn drie korlen als een *Hoender-ey* van grootte, hebbende een dikker ſchaal, of dop, dan de *Calappus-Vrugt*.

In de jonge Vrugten is mede een zoet en koel, dog zeer weinig water, en een wit, laf pit, zynde mede een zoort van lip-lap, dat men eeten kan, en dat redelyk goed van ſmaak is, by velen zelf beter, dan dat van de *Calappus-Noot* gekeurd.

De Boom geeft geen Vrugt, als na dat hy wel twintig jaar en langer, geſtaan heeft; dog het werd een zeer oude Boom, van welke men 'er kend, die wel honderd en vyftig, en zelf tot de honderd en tagtig jaaren, konnen uitgerekend werden, geſtaan te hebben.

Nuttigheden des zelfs.

Het *Mannetje* verſchild niet met allen van 't *Wyfjen*, dan daar in alleen, dat hy geen Vrugten geeft, dragende maar als een zoort van witte bloeſſem, die uit drie blaadjes beſtaat, waar in men van binnen eenige witte ſnazelen ziet; dog daar komt verder niets van.

Deze *Lontar-boom* diend zoo zeer niet om zyne Vrugten, als wel om de drank, die hy geeft, en die men op de zelve wyze van hem, als van de andere Drankboomen, tyfferd. Ook verſchild de drank niet veel van de *Towak*, zynde wel zoo vet; maar wat roſſer.

Men kookt 'er ook Zuiker af, die, om des zelfs vettigheid, beter, als die van de *Towak*, valt; dog men houd gemeenelyk de Boomen, die tot het tyfferen van drank, en die tot het koken van Zuiker, of Zyroopen, dienen, yder byzonder.

Deze *Lontar-Zuiker* is vry lichter van verw, als die men van de *Towak*, of *Saguweer*, kookt, en ook wel zoo droog.

Het *Mannetje* geeft nu en dan ook wel eenige drank; maar zeer weinig, geenzins tot dagelyks gebruik, en alleen tot *Inlandze Artzenye* dienende, om lieden, die aan de *Teering* zyn, te helpen, gelyk zy ook, nugteren gedronken zynde, van een zeer goede werking is.

Men kan dezen Boomn, om de deugd van zyn hout, dat redelyk hard, zwart, en eenigzins geſtreept is, ook als timmerhout gebruiken; dog dat van 't *Mannetjen* is 'er beter toe, als dat van 't *Wyfjen*, om dat het vaſter van ſtof, dichter van nerf, en wel zoo zwart valt.

De jonge witte bladen van dezen Boom werden ook tot Papier by de *Javaanen*, en andere volkeren, gebruikt.

Ook dienen de bladeren tot het maaken van Inlandze Hoeden, Doozen, Zonneſchermen, enz.

Men heeft van dezen *Lontar-boom* ook een *wilde* zoort, die niet veel van de *tamme* verſchild, dan dat zy dunner, en lager van ſtam; dog langer van bladen, en takken, is, welke laatſte, nog jong zynde, wel vyf of zes voeten konnen haalen, hebbende ook een diepe geute, en aan de zelve kleine tandjes. Ouder zynde, hebben zy zwarte korte doornen, en vertoonen de bladeren niet, gelyk de *tamme*, boven by een, maar van 't midden der ſtam, 't eene blad boven 't ander.

Hy geeft ook een kleine ſlegte Vrugt, als een klein *Pruimtje*, met een kleine korl, dog als hy die draagd, dan is zyn kragt door ouderdom weg, ook deugd de Vrugt nergens toe.

Het hout van dezen Boom is zoo goed niet, als van de *tamme* zoort, ook geeft hy een zoort van *Zagoe-meel*; dog in verre na zoo goed niet, als van de *Zagoe-boom*.

Het beſt, dat men van dezen Boom heeft, zyn de bladen, die al mede tot deze en gene dingen, gelyk die van de *tamme* zoort, gebruikt werden. Ook dienen zy wel tot 't maken van zakken, *Toedong's* of *Hoeden*, *Epo Epo's* (een zoort van *Pinang-dooskens*) en meer andere dingen.

Voor aan de takken, daar zy eerſt uitſpruiten, heeft men ook een zoort van *Moſch*, of *Baroe*, dat men tot tintel gebruiken kan.

Men kan 'er ook drank uit tappen; dog zy valt zeer ſlegt, en zout van ſmaak.

De *Toraanen*, of werp-ſpieſſen der *Alfoereezen*, werden van 't hout van dezen Boom ook gemaakt.

Daar is nog een tweede *wilde* zoort van de *Lontar-boom*, *Ihur* genaamd, die zeer wel van ſtam, en gedaante, de *Calappa-boom* gelykt; dog duiſterder van leden is.

De takken, die korter, en dunner, als aan de voorige, zyn, hebben aan weerzyden mede doornen, die aan de jonge takken wel twee duim lang zyn. De bladeren, die by malkanderen, als een geopende Waayer, uitgebreid zyn, vertoonen zig fraai, zynde rond, en lang.

De Vrugten ziet men aan troſſen, wat ydel by een, byna gelyk de jonge *Pinang* aan haren *Majang*, zynde ontrent als een kloeke witte *Pinang-Vrugt*, of als een *Hoender-ey*; dog wel zoo rond, en agter aan met een wratje (gelyk men dat op

N°. XXIV. zien kan, graauw van verw, wat gerimpeld, en geruit.

Zy hebben een ſlegt merg, en van binnen drie of vier harde korlen, die oneetbaar zyn.

Men heeft van de bladen van dezen Boom geen dienſt, om dat zy te bros zyn; hoewel zommige de jonge bladen nog tot Papier weten te gebruiken. Gelyk men nu niet in 't minſten aan de Vrugt heeft, alzoo heeft men 'er ook geen drank; dog op zommige Plaatzen nog wel wat Meel af; maar dat valt al mede vry ſlegt.

Men kan van 't hout nog wel eenige latten, en *Toraanen*, of Spieſſen, maar niet veel ander werk maken, en als 't gepolyſt is, zoo zou men het byna voor een zoort van *Ebben-hout* aanzien.

De Pinang-boom.

Behalven deze Spys en Drankgevende Boomen, is 'er nog een voornaame Boom, waar van men, om zoo te ſpreken, nog ſpyze, nog drank heeft; maar die egter byzonder tot een verfriſſching van de mond, en van een groot en algemein gebruik by Grooten en Kleinen in Indiën is.

Het is de *Pinang-boom*, in andere Landen de *Areek-boom*, genaamd, en werd in 't I. Deel van de *Hortus Malabaricus*, *Fig.* 5. enz. onder de naam van *Caunga* zeer net verbeeld.

Het is een Boom, byna van de zelve ſtal, als een *Calappa-boom*, maar korter (alzoo hy niet boven de twintig of vyf en twintig voeten in de hoogte haald) dunner, groener van baſt aan de ſtam, en korter van leden, die zich ook wel zoo cierlyk aan de zelve vertoonen.

Zyn takken en bladen heeft hy ook wel in zyn top, dog veel korter, en minder, hoewel mede by den anderen uitgebreid. De bladen zyn agter ſmal, voor drie of vier vingeren breed, wel drie voet lang, en agteraan gevouwen.

Zy geven, op reyen geplant, om dat zy zoo recht opwaſſchen, een groot cieraad, en de bloeſſem verſpreid een aangename geur van zich, zoo dat het een luſt is, die te rieken.

De Vrugten, die men *Pinang* noemd, komen, na vyf of zes jaaren groeyens van den Boom, mede aan een *Majang*, uit veel witte ſteeltjens beſtaande, waar aan met 'er tyd een menigte van ronde langwerpige Vrugten komt, zommige wat grooter, andere wat kleiner en dunner, na dat de zoorte is, waar na zy ook dikker, of groener, of witter zyn.

De grootſte en beſte zoort, *Witte Pinang* genaamd, valt ontrent als een *Hoender-ey*, en is byna ook van zulk een langwerpige gedaante, groen van verw, hebbende een harde buiten-ſchil, die 'er afgeſchild werd, en dan komt men aan een witte hairige houtagtige Vrugt, die van binnen een zappig, dog wateragtig wit, of eenigzins graauwagtig merg heeft; dog, oud geworden zynde, werd deze Vrugt hard, krygende de gedaante byna van een platagtige ſtuiter.

Van deze Vrugten zyn 'er veel aan eene rank, en zodanige ranken ziet men 'er wel drie of vier gelyk aan eenen Boom.

Van deze *Pinang-boomen* en Vrugten zyn 'er verſcheide zoorten, als de *Calappa-Pinang* (die wel zoo groot als een *Ganzen-ey* valt) en de *Witte Pinang*, die de beſte, welriekende, en wel zoo rond, als de gemeene zoort van *Pinang* is, die ook, ouder geworden zynde, Orangie-geel van verw werd.

Daar is ook een zoort, die men *Swarte Pinang* noemt, die dunner, zeer groen van verwe, en zoo goed niet, als de voorige zoort, is. Ook heeft men onder deze zommige Vrugten, waar van men voor een korte tyd als dronken, of duizelig van hoofd werd; dog 't gaat ook van zelf, als men maar eens drinkt, weer over.

Deze Boom draagd wel in de twintig jaaren, werdende daar na wel hooger van ſtam; maar draagd dan niet meer.

De eenige nuttigheid nu, die deze Boom geeft, is, dat men de Vrugten, 't zy jong, 't zy oud, eet. Men klooft de zelve met een *Tjelacatti* (een zekere zoort van dubbele Meſſen, die men byna als een kloot-ſchaar gebruikt) in drie of vier ſtukken, na dat zy groot zyn, van een.

Deze eet men dan niet alleen, alzoo die te wrang, en t'zamentrekkende zouden zyn; maar men neemd een *Siri-blad* of twee, of wel een ſtukje van de *Siri-Vrugt* een halve pink lang, en men doet wat natte, witte of roode *Siamze kalk*, zoo veel men oordeeld noodig te zyn, 'er by; en rold een ſtukje, of een vierde part van de *Pinang* 'er in, en eet dat zoo op.

Deze matig 'er op geſtreekene kalk neemd de wrange zamentrekking weg, brand ook de tong niet (dat geſchieden zou, als 'er te veel kalk op, of als die te ſcherp was) en 't geeft een aangename ſerpe ſmaak, dewyl men veel zap uit de *Pinang*, en uit het blad zuigt, welk ſpeekzel, door de kalk, hoe ſlapper hoe beter, rood geworden zynde, niet ingeſlikt, maar gedurig in Spuwbekkentjes, die men 'er toe heeft, of op de grond, als men buitens huis is, maar uitgeſpogen werd: want als men 't zap inſlikt, dat zommige wel doen, zoo bezwaard het de keel, borſt, en adem. De kalk en *Siri-bladen* moeten beide haar

maat hebben, of men zal zich branden, of de *Pinang* zal te veel wringen, dat men zeer licht, of met wat meer kalk, of met nog wat *Siri* te nemen, helpen kan.

Deze *Pinang*, zoo gegeten zynde, verfriſcht de mond byzonder, zuiverd de zelve van alle vuiligheid, die zich anders aan de tanden zet, is zeer gezond, als men die niet te veel gebruikt, geeft roode lippen, een lieflelyken adem, en houd zeer ſchoon tandvleeſch, hoewel men, na 't eeten der zelve, de mond nu en dan wel eens ſpoelen, en de tanden, die anders wel wat ros, en met 'er tyd geheel zwart 'er af werden, wel wat ſchuuren mag, gelyk ordentelyke lieden daar alle morgen gewoon zyn met geſtampte houtskool en zout te doen, en die gemeenelyk een ſchoon en zeer wit gebit hebben.

Zoo ras deze of gene ymand komt bezoeken, zoo zal men, is 't een Juffr., haar ten eerſten het *Pinang-bekken*, dat by de fatzoenelyke lieden van zilver, dog anders van koper is, zoo als zy maar zit, aanbieden, om zelf een *Pinang* na haar zin te maken; dog zoo 't een Man is, bied men hem eenige gemaakte *Pinang* in een klein uitgehakt kommetje, waar in drie of vier gemaakte *Pinangs* konnen leggen, aan.

Dit over te ſlaan, of te vergeten, al wierd het van een Koning gedaan, zou voor een groote onbeleefdheid, en kleinagting, en de aanbieding in tegendeel voor een teeken van agting gehouden werden; hoewel men onder dit aanbieden van een *Pinang* ook ymand al veel quaade poetzen ſpeelen kan, 't zy met daar in een zeer ſtinkend blad (*Dahon Contoet* genaamd, en als een *veeſt* riekende) of wel iet anders, om ymand te vergeven, te mengen.

Schoon men nu ook zelden weigeren zal, zoo een *Pinang* aan te nemen, zoo zal men egter alle aangenome *Pinang* juiſt niet eeten, alzoo men 'er op eene morgen dikwils op verſcheide plaatzen, daar men aangaat, zoo veel krygt, dat men die alle niet wel zoo kort op een zou konnen eeten. Ook ziet men gemeenelyk, van wie men die aanneemd.

De Inlander zou alles, maar geenzins deze Vrugt, lang konnen miſſen, en daar zyn voorbeelden van Steden, die om geen ander gebrek overgegeven zyn, als om dat 'er geen *Pinang* meer in te vinden was.

Zy werd de Princen, en Groote Heeren, als zy uitgaan, in fraaye doozen van gepolyſte *Calappus-doppen*, met goud of zilver beſlagen, van ymand in haren trein nagedragen. De mindere lieden hebben kleine dooskens van fyne *Rotang*, of van fyne Matjens, *Epo Epo's* genaamd, waar in zy tien of twintig gemaakte *Pinangs*, om niet verlegen te zyn, by zich nemen.

Men zou niet gelooven, hoe men daar aan kan gewennen; dog 's morgens een of twee, 's middags na den eeten mede een ſtuk of twee, en tegen vyf of zes uuren weer een ſtuk drie of vier 'er af gegeten, zal niemand quaad, en in tegendeel veel goed doen; maar daar zyn 'er die 'er zeventig of tagtig op een dag eeten, en dan doen zy quaad, bedervende de tanden, gelyk zulke lieden, en voor al oude *Pinang-eeters*, vroeg haar tanden quyt zyn; 't zy door de kalk, het zy door 't gedurig knaauwen, dat de tanden los maakt.

Om nu nog meer geur aan zoo een *Pinang* te geven, en den adem nog lieflelyker te maken, zoo knaauwen zommige, of *Cardamom*, of *Gatah-Gambir*, of *Kruid-Nagelen*, of *Catsjoende*, zynde een mengzel van *Ambar*, *Muſcus*, *Cardamom* en eenige andere dingen 'er by, welk laatſte een ongemeene lekkere geur van zich geeft.

Men ſchryft aan deze Vrugt ook wel andere kragten toe, 't zy om ymand te betooveren, of wel om ymand (als men 'er *Lief-Kruid*, by den Inlander *Oebat-Goena*, dat is, *Artzenye die ymand helpt*, by doet) tot liefde te verwekken; dog als men alle die zaaken in den grond naſpeurd, bevind men klaar, dat het, of op louter bedrog, of op vergif, of op *Dutter*, die zy 'er in mengen, uitkomt, waar mede men ymand gemakkelyk voor een tyd gek kan maken.

En dat is de reden, dat, ſchoon men wel alle *Pinang* aannemen, men juiſt die niet eeten wil.

De Inlanders weten door deze *Pinang-Vrugten*, en *Siri-bladen*, malkanderen, op deze of gene wyze geſchikt, toegezonden, zeer klaar hunne meining te uiten, hunne liefde, ofte haat, en drift zeer levendig uit te drukken, voegende daar zoodanige andere bladen by, als zy oordeelen tot het verklaaren, en opheldren van hunne meining te dienen, waar in ik bekenne geheel onervaaren te zyn, hoewel ik verſcheide van zulke takjens, en riekertjes, aan ymand toegezonden, gezien heb.

Als een Vrouw aan haar Man een *Pinang* zonder kalk zend, geeft zy te kennen, dat zy niet langer by hem blyven wil; dog zoo zy vol hartjens en bloemtjens, op de ſchors uitgeſneden is, dat drukt een hertelyke en groote genegentheid uit. In hoedanigen verborgene wyze van ſpreeken voor al de Inlandze Vrouwen, en jonge Dogters (voornamentlyk met betrekking tot zaken van liefde)

N.° XXXII.

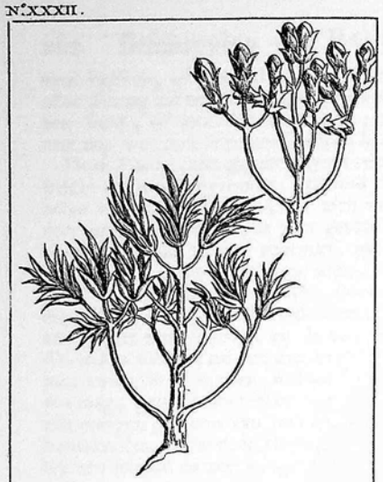

N.° XXXIII.

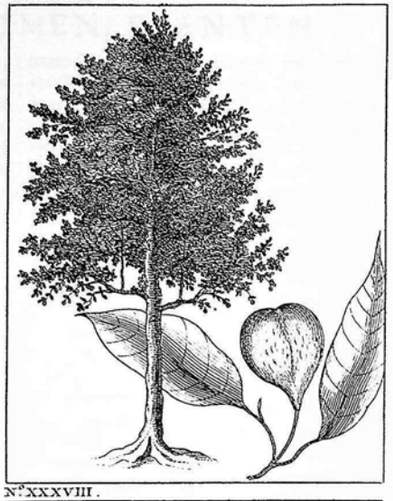

N.° XXXIV.

N.° XXXV.

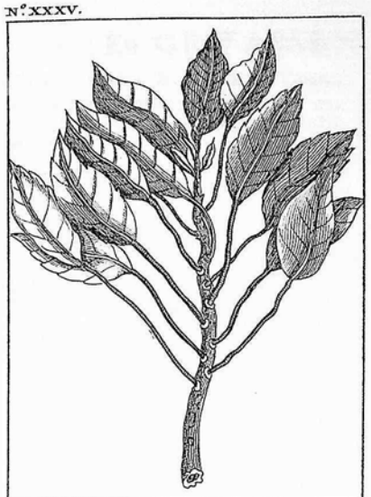

N.° XXXVI.

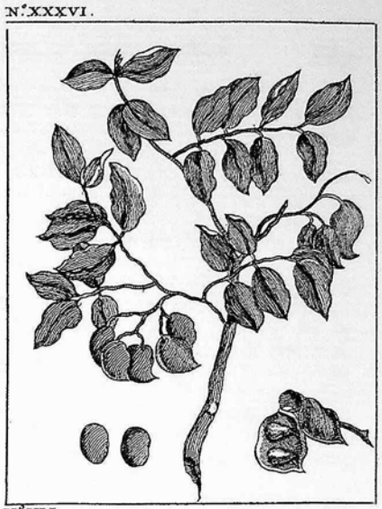

N.° XXXVII.

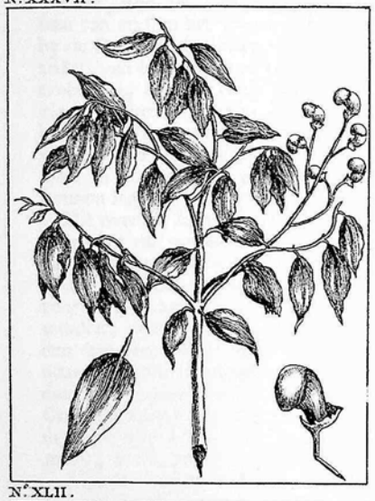

N.° XXXVIII.

N.° XXXIX.

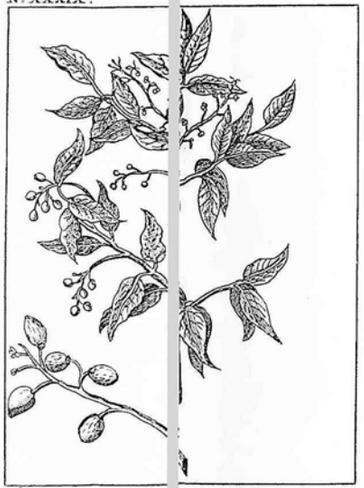

N.° XL.

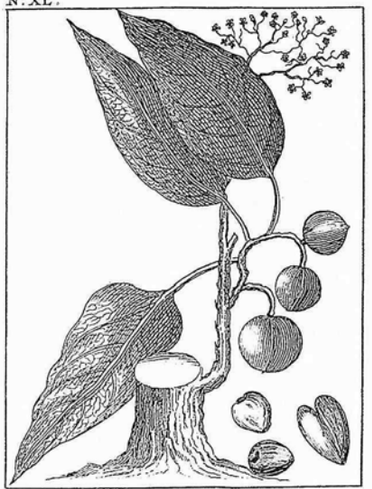

N.° XLI.

N.° XLII.

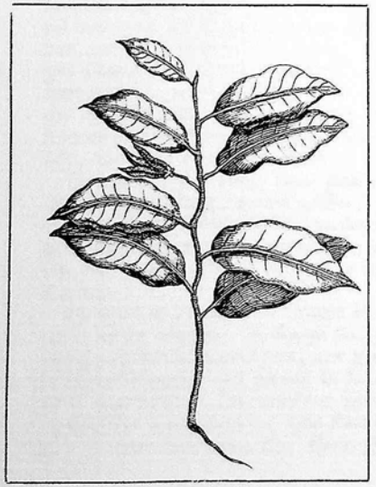

N.° XLIII.

N.° XLIV.

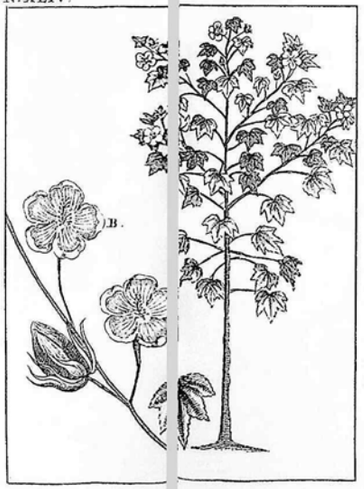

N.° XLV.

N.° XLVI.

G. Schouten Sculp.

liefde) en ook de Koningen en Vorſten, om zich kort, geheim, en klaar over Staats-zaaken uit te drukken, zeer afgerecht zyn.

Eindelyk moeten wy ook niet vergeten te zeggen, dat in de oude *Pinang* ook een *Pinang-Steen*, een zoort van een Inlands Juweel, gelyk als de *Calappus Steen*, valt, zynde als een zeer klein wit, glad *Vogeley* van gedaante, en als een langwerpige Ert van groote, waar van de Inlanders een groot werk maken, agtende zich zekerlyk zeer gelukkig, zoo zy 'er een by zich dragen, te zullen zyn.

Ik heb 'er van deze zoort mede een; dog blyve de zelve, die ik te voren was, dat mogelyk daar van daan komt, om dat ik van dat dwaas geloof niet ben, en om dat ik die ſtil in een doosje leggen laat, om by gelegentheid mede, als een zeldzaamheid, aan een liefhebber te vertoonen.

Behalven de *tamme* zoorten van *Pinang-boomen*, heeft men nog verſcheide *wilde* zoorten.

Daar is 'er eene, die ronde *Pinang* als een bolletje geeft.

Men ziet 'er een afbeelding af met de Vrugt, zoo aan den Boom, als alleen op zig zelven, en in hare volkomene grootte, op N°. XXV. Waar aan men ook klaar genoeg de geſtalte van een *Pinang-boom* zien kan, alzoo deze maar wat dikker, wyder van leden, en vry hooger is, ook komt de Vrugt, of de *Majang*, heel anders, als uit de *gemeene Pinang*, en uit 't midden der bladen, voort.

Buiten deze heeft men nog een *wilde* zoort, die een groote Stronk met veel Vrugten geeft, die 'er byna als *Akers*, of *Eykelen*, uitzien, dicht op een groeyen, en ook ontrent zoo groot zyn. Zy werden meeſt van de *Vledermuizen*, *Kakatoebo's*, en andere Vogels, gegeten.

Het hout van deze Boomen is zeer goed tot allerley Latten, en werd 'er ook meeſt toe gebruikt, om dat zy lang duuren, en hard zyn.

Daar is nog een derde zoort, die vry korter, en dunner van ſtam, dan alle andere *Pinang-boomen*, is, gevende ook de kleinſte *Pinang*, die mede zeer weinig geacht werd.

De Nibong- of de wilde Pinang-boom.

De *Nibong-boom* heeft ook een groote gelykenis na de *wilde Pinang-boom*, voor al de kleine, alzoo 'er een groote en een kleine zoort van dezen Boom is.

Gelyk de kleine meer na de *Pinang-boom* gelykt, alzoo gelykt de groote zoort eenigzins na de *Saguweer-boom*, waar van hy als een *wilde* zoort ſchynd te zyn.

Hy is van ſtam als een *gemeene Calappus-boom*, dog met geen leden, die men zien kan, verdeeld. Zyn takken zyn ook dunner, en minder in getal, dan aan de *Saguweer-boom*.

De bloeſſem komt, gelyk aan de *Calappus-boom*, tuſſchen de takken, aan een zeer groote riſt uit, waar aan eindelyk een Vrucht, als een kleine ronde *Pruim* komt.

Wy vertoonen een tak van den Boom met de Vrugt, en Bloeſſem, yder byzonder op N°. XXVI., alwaar by de letter *A*. de Bloeſſem, by *B*. een rank met onrype Vrugten, en by de letter *C*. een rype volwaſſene Vrugt afgebeeld werd, die hy ook maar eens draagd. Deze Vrugten deugen nergens toe, en verwekken immers zoo grooten jeukte, als de *Saguweers-Vrugten*.

Het hout werd meeſt tot Latten gezogt, om dat het zeer lang duuren kan, en hard is.

Men maakt 'er ook wel Stampers van Roers, Pieken, en Spieſſen, van; dog voor Spieſſen valt het zwarte hout 'er af al wat dun; dog als men dit daar toe gebruiken wil, moet men niet wagten, tot de Boom Vrugten draagd, alzoo zyn kragt dan aan 't verminderen is.

Men krygt van dezen Boom ook eenige *Palmiet*, en ook wel, by nood, eenig *Meel*; maar beide valt het zeer ſlegt van ſmaak, behalven dat hy zig hier toe zoo gemakkelyk, als de *Zagoe-boom*, niet behandelen laat.

De kleine *Nibong-boom*, gelykt (volgens ons voorig zeggen) meeſt na de *wilde Pinang-boom*, waar mede hy in ſtam en Vrugten, al vry wel overeen komt.

De ſtam valt pas veertien of vyftien voeten hoog, en is van dikte, als een dikke *Pinang-boom*, hebbende zyn takken in de top mede in 't ronde byeen en bladen, die eenige tanden hebben, die yder byzonder ſtaan; dog voor aan is een byzonder breed blad, dat drie zyden heeft, vertoonende zig byna als een opene Waayer. Ook zyn de bladen ſchoon hoog-groen, en zeer glad.

De Vrugten vertoonen zig aan eenige ſteelen tuſſchen de takken, hebbende de grootte, als een lange *Haze-noot*, doch bitter, en niet bequaam om die te eeten.

Het hout van dezen Boom werd al mede tot latten, diergelyk werk, en ook wel tot dunne *Toraanen*, gebruikt; dog 't valt vry zwaar in de hand; en het is in zig zelve ook zoo goed, en duurzaam niet, als de andere zoort.

Daar valt ook *Palmiet* in, dog zy is niet beter, als die in de *groote Nibong* valt.

DERDE HOOFDSTUK.

DE Speceryagtige Boomen. *De* Pompelmoes-boom. *De* Groote Zoete Limoen boom. *Verſcheide andere zoorten van* zoete Appelen, *of* Limoenen. *De* gemeene Chineeſche Appel. *De* Tonkinſe zoete Appel. *Verſcheide zoorten van* Suure Limoenen. Lemoen Martyn. Lemoen Coeramas. Lemoen Porot. Lemoen Papedo. Lemoen Carbouw. Lemoen Sowangi. Lemoen Nipis. *De* Goud Limoen. Lemoen Hitam. *De* Maduraſche Limoen. *De* Citroen-boom. *De* Granaat-boom. *De* Bidara-boom. *De* Tamarinde-boom. *D* Trommelſtok-boom. *De* groote Cajoe-Poeteh-boom. *De* kleine Cajoe-Poeteh boom. *Verſcheide zoorten des zelfs. De* Soelamoe, *of* Boha-Hati-boom. *De* Soſoot-boom. *De* Camelan, *of* Molukze Anys-boom. *De* Karak-boom. *De* Nagel-boom. *De* Konings-Nagel. *De* Ryſt-Nagel. *De* Wilde Nagel. *Verdere aanmerkingen over de zelve.* Inſtructie, *voor de* Gevolmagtigden, *om de Nagelen zelfs te ontfangen. De* Nooten-Muſchaat-boom. *De* Tamme. *Verſcheide zoorten des De* Pala Bacambar. *De* Kakkerlak-Noot. *De* Witte Noot. *De* Domine's-Noot. *De* Dieven-Noot. *De* Konings-Noot *Verdere aanmerkingen over de zelve. Nuttigheden der* Nooten, *en der* Foelie. *De* Wilde Nooten-Muſchaat.

De Speceryagtige Boomen.

Speceryagtige Boomen.

DUs verre nu van die Boomen geſprooken hebbende, die Vrugten, 't zy tot voedzel, ſpys, en lekkernye, 't zy ook wel tot dranк, uitleveren, zoo zullen wy, om ons beſtek te volgen, nu tot die Boomen, die of een Speceryagtige geur, ofte Olie, in zich hebben, en van zich verſpreiden, of die voor de rechte Specery-boomen bekend zyn, overgaan.

Zommige van deze Boomen leveren ook ongemeene lekkere, en zelf van de allerbeſte zoorten van Vrugten uit, en andere geven wel mede Vrugten; dog die men voor geen lekkerny eeten kan, hoewel zy heerlyk van geur, ongemeen van kragt, nuttigheid, en werking in de *Genees-kunde* zyn.

De Pompelmoes-boom.

Onder deze geven wy de eerſte plaats aan den *Pompelmoes-boom*, zynde een matige hooge Boom, van een redelyke dikte, digt donker-groen, en glad van blad, dat aan de jonge Boomen wel zes of zeven duim lang is, hebbende aan zyn agter-deel als nog een klein rond gekloofd blaadje, en ook by yder blad ter plaatze daar dat begind, een doorn, die wel een lid van een vinger lang is. Dog hoe de Boomen meer verouderen, hoe die ook minder, en korter werden.

Men heeft in *October* aan de zelve een ſchoone witte, zeer geurige bloeſſem, troswyze, beſtaande in bloemen van vier, en ook wel vyf lang verpige dikke agterovergebogene blaadjes.

Hier van komt met 'er tyd in *April*, of *Mey*, een Vrugt, gemeenelyk als een Mans hoofd van groote, wat plat, en zeer dik van ſchil, welke van buiten geelagtig, en van binnen wit gelyk in alle de *Limoenen*, dog wel een duim dik, droog, voos, en als wat wolagtig is.

Onder deze ſchil vertoond zich een heerlyke Vrugt, beſtaande in vyf of zes ſtukken, die men van een ſcheiden kan, gelyk zy door eenige vliezen geſcheiden zyn, byna op de zelve wyze als de *Chineeſche*, of de *Oranje*, de *Curaçaoſe*, en andere *Appelen*. In deze deeltjens ziet men een merg, beſtaande als in lange korlen, in zommige purperagtig, en in andere zoorten wit zynde, waar van de eerſte wat rynſchagtig, dog de laatſte wel de zoetſte, heerlyk van ſmaak en geur, vol zap, en van de lekkerſte Wyn niet verſchillende zyn. Van de zelve eet men alles op, uitgenomen dat in yder afgezonderd ſchyfje twee of drie geele platte kleine korlen leggen, als een *Piſtache* van grootte, dienende, om die Vrugt weer voort te planten, en men ziet van deze Vrugten verſcheide aan een tak byeen hangen.

Men heeft van de zelve ook verſcheide zoorten; want buiten de twee gemelde, te weten, die van binnen wit, en die purperrood zyn, heeft men nog een derde zoort, die van binnen ook wit, maar van grootte als een kleine ſchootel, waar van de ſchil ongemeen dik, gelyk ook deze Vrugt hier te Lande wel bekend, en nu en dan uit *Weſt-Indiën* overgekomen is.

Het is een byzonder lekkere, zeer verfris-

friſſchende en gezonde Vrugt, die geen ander gebruik heeft, als om ze uit de hand te eeten, waarom zy ook wel tot een na-geregt gebruikt werd.

De Boomen geven ook een zeer aangename lommer, alzoo zy donker en dicht van blad zyn, uit welke bladeren ook een heerlyke Olie getrokken werd.

De groote zoete Limoenboom.

Onder alle de zoorten van *Limoen-boomen* kenne ik 'er geen, zoo hoog van ſtam en kruin, als de *groote Zoete Limoenboom*, diens Vrugt men ook wel een *zoete Appel* noemd.

Deze heeft mede eenige, hoewel maar weinig doornen, zynde in zyn blad de voorige Boom niet zeer ongelyk, alzoo die vyf of zes duim lang, en ontrent een kleine hand breed, wat ſcherp, als van eenige tandjes vooraan, en mede van zoo een klein blaadje agteraan (dat in alle de *Limoen-boomen* gemeen is) voorzien zyn.

De bloeſſem van dezen Boom is mede wit, hebbende vyf agterover-gebogene blaadjes, zynde in grootte de naaſte aan die van de *Pompelmoes*.

Deze geeft een ſchoone groote rondgeknobbelde Vrugt, wel twee vuiſten groot, met een groen-geelagtige ſchil vol knobbels, die wel een pink dik is, onder welke zich de rechte *zoete Appel* mede in verſcheide afgezonderde ſneeden, of deelen, gelyk in andere *Limoenen*, of *Oranje-Appelen*, vertoond, zynde bleek-wit van vleeſch, zeer zappig, wynagtig van ſmaak, byzonder zoet, en heel gezond, als men 'er niet te veel af, en voor al als men 'er Brood toe eet.

Verſcheide andere zoorten van Soete Appelen, of Limoenen.

Men heeft'er verſcheidene zoorten van, de eene grooter, de andere kleiner, onder welke men de gemeene *Chineeſche Limoen*, of *Orangie-Appelen*, die vry kleiner, zeer plat, en niet grooter, als een *gemeene Curaçaoſe Appel* vallen, hoedanig zy ook van verwe zyn, mede rekenen moet; maar ik kenne geen heerlyker, nog ſchooner *Appel* in de wereld, als de *Tonkinſe zoete Appel*.

De gemeene Chineeſe Appel.

Deze valt op *Batavia*, en de Vrugt is byna van grootte als een kleine *Pompelmoes*, glad, en (ſchoon zeer ryp zynde) donker-groen, zeer dun van ſchil; dog goudgeel van merg, zoo heerlyk van ſmaak, zoo byzonder zappig, en zoo lekker, dat ik 'er geen Vrugt in de wereld voor kiezen zou, behalven dat zy ook zeer gezond, hoewel hy daar niet zeer overvloedig, en een zeldzame Vrugt is.

De Tonkinſe Appel.

Alle deze *zoete Appelen*, of *Limoenen* dienen alleen, om ze zoo uit de hand te eeten, behalven dat men al mede uit de bladeren, gelyk van alle die zoorten van boomen, een heerlyke Olie krygen kan, die ongemeen goed tegen het *Kolyk*, en andere zoorten van buikpyn, is.

Verſcheide zoorten van Suure Limoenen.

Buiten deze zoorten van *zoete Limoenen*, ofte *zoete Appelen*, heeft men nog verſcheide andere *zuure* zoorten, die wel juiſt niet uit de hand gegeten werden, maar die een zeer aangenaame verquikkende *zuure* geur hebben, en in deze en gene ſpyzen, of wel tot andere zaaken, zeer veel gebruikt werden.

Lemoen Martyn.

Van deze zoort is de *Lemoen Martyn*, die wel zoo groot, als de *zoete Limoen*, en die ook vol bulten is, van welke zommige rond, en andere weer langwerpig zyn.

Van deze gebruikt men meeſt de ſchillen, die men raſpt, met wat water mengt, en waar mede men, als men zich waſſchen wil, 't hoofd, gelyk men ook wel met 't zap het geheele lyf, wryft; maar daar toe is zy vry wat te ſcherp, en die deze Vrugt kennen, zullen dat niet doen.

Men gebruikt het *zuur* zap ook wel in de koſt, gelyk mede tot het verwen. Zommige konſyten ook wel de ſchille. Men heeft deze Vrugt meeſt het geheele jaar door.

Lemoen Coeramas.

Daar is nog zulk een bultige zoort, byna mede van de zelve grootte, *Lemoen Coeramas* genaamd, die mede tot het waſſchen van 't hoofd zeer veel gebruikt werd, alzoo de ſchil zeer geurig, en ſterk van reuk is, hoewel de geur van de *Lemoen Porot*, of de *Buik-Limoen*, wel zoo aangenaam is, die men ook in de heerlyke Olie, die uit de bladeren getrokken werd, bevind. Deze Olie, vooral van de *Buik-Limoen*, is zeer dienſtig tegen 't *Kolyk*.

Lemoen Porot.

Men gebruikt de ſchil van deze *Lemoen Coeramas* ook onder zekere welriekende Zalve, waar mede men het lyf beſtrykt.

Lemoen Papedo.

Daar is ook een *wilde* zoort van bultige *Limoenen*, by den *Amboinees* de *Papedo-Limoen* genaamd, om dat zy die in de zoppen, waar in zy hun *Papedo* indoopen, gebruiken, om dat zy zeer zuur van ſmaak is, in zoo verre, dat het wel zomtyds wat ſnyding in de buik verwekken kan; dog zy matigen dit zuur, door dit *Limoen-zop* in eenig Viſch-water te doen indruppen, en dan hun *Papedo* daar in te doopen, dat, volgens hun zeggen, zeer wel ſmaakt.

Lemoen-Carbouw.

De *Buffels-Limoen*, of de *Lemoen-Carbouw*, is mede zoo een zoort, en wel de grootſte van allen, gelyk ook de Boom is. De Vrugt is dun van ſchil, wel ſterk; dog niet heel aangenaam van reuk, zynde mede zoo ongemeen zuur, dat men die niet wel in de ſpyze durft ge-

gebruiken, weshalven zy meeſt dienen, om Kriſſen, Spieſſen, en andere Wapenen, ſchoon te maken, alzoo zy ten eerſten door hunne groote ſcherpheid de roeſt 'er afbyt.

Lemoen-Sowanggi. De *Lemoen-Sowanggi*, ook een *wilde* zoort, valt kleiner, als de voorige, en ontrent als een kleine *Mangga*, hebbende veel peukels, en kleine knobbels. Zy is donker-groen van verwe, zeer zuur van ſmaak, wat korlig, en de ſchil zeer aangenaam van geur, trekkende wat na de *Citroen*-geur.

Zy werd van de *Amboinezen* al mede tot hun *Papedo*, en verder tot het verwen van *Caſſomba*, of de Appelbloeſſemverw, gebruikt.

Lemoen Nipis. Een aangenamer Vrugtje, en van wel zoo veel gebruik is de *Lemoen Nipis*, of de dunſchillige *Limoen*, anders een *Limmetje* genaamd, welkers zap om zyn aangenaam zuur in veel ſpyzen gebruikt werd. De Boom is klein, en ook de Vrugt, die glad van ſchil, en, te degen ryp zynde, *Citroen*-geelagtig van verwe is, als een groote *Pruim*; dog rond. Men krygt hier te Land wel diergelyke uit *Weſt-Indiën*, in pekel ingelegt, dat men in *Ooſt-Indiën* ook wel doet, behalven dat men de groene Vrugten, of meeſt de ſchillen, ook wel konfyt. Zy werden ook zeer veel tot het ſchoonmaken van allerley Geweer, om de bevorens aangehaalde reden, gebruikt.

DeGoud-Limoen. Daar is nog een andere zoort van *zuure Limoenen*, *Lemoen Amás*, of de *Goud-Limoen*, genaamd, groeyende mede aan een klein Boomtje, en de Vrugten vallen niet grooter als een *Kroosje*, of als een Musket-kogel, al mede wat peukelagtig, hebbende ook een zeer dunne ſchille, die eindelyk mede *Citroen*-geel werd. Het is ook een zuure zappige Vrugt, die een geelagtig merg heeft, dat vol korltjes, van grootte als de Gerſt is.

Zy werden niet in de ſpyze, maar, om hare goede geur, wel om 't hoofd te waſſchen; dog gemeenelyk van de Goud-ſmits, om 't Goud te zuiveren, van waar zy ook haren naam dragen, gebruikt.

Lemoen-Hitan. Onder de *Oranje-Appelen* is ook een *zuure* zoort, die zy *Lemoen-Hitan*, of de *Swarte Lemoen*, noemen, die aan een redelyk grooten Boom groeid, en een vry groot blad heeft, dat wel vier duim lang is. De Vrugt is rond, plat, en glad; dog donker-groen van verw, trekkende wat na den zwarten, waar na zy ook zoo genaamd is. Zy is mede zappig, dog vry zuur, en wat bitter van ſmaak, byna als onze *Oranje-Appels*, en vol korlen. Zy werden meeſt in deze en gene dranken, die men maakt, gebruikt, hoewel het in zich zelven een ſlegte Vrugt is, om ergens in te gebruiken; dog zy is goed voor de Slaven, om 'er iets mede te ſchuuren, om 't hoofd te waſſchen, of om ze tot de Verweryen der *Chineezen* te gebruiken, gelyk zy hen tot de *Caſſomba*-verw zeer wel dienen.

De kleinſte *zuure Lemoen*, die ik ken- De Madu-ne, is die van *Madura*, die als een Snap-haans-kogel van grootte, en mede zuuragtig van ſmaak is. raſe Limoen.

Men heeft hier ook *Citroen-boomen*; De dog zoo laag van ſtam, (die verſcheide Citroen-byeen zyn) en zoo ydel, en dun van tak- boom. ken, dat men de zelve veel eer onder de Heeſters, en Struik-gewaſſen, reekenen mogt.

Hy verſchild daar in ook van blad met de andere *Limoenen*, dat het geelagtig-groen is, en dat men 'er dat kleine blaadje niet agteraan heeft. Het gelykt verder na een *Lauwrier-blad*, en heeft diep-ingaande tanden, die zich als een Zaag vertoonen.

De bloeſſem is ook uit vyf witte bladen, die na buiten gebogen zyn, beſtaande, die niet zeer ſterk van reuk zyn. Men heeft een *tamme*, en een *wilde* zoort van dezen Boom.

De *wilde* Vrugt is veel grooter, als de *Citroenen*, die men in *Holland* heeft, zynde wel een half voet lang, en een hand-breed dik, hebbende een zeer dikke ſchille, die bleek-geel, byna als de *Lemoen Nipis*, en wat gebult is. Zy vallen mede zeer zuur.

De *tamme* zyn wel een kleine voet lang, een groote halve voet dik, en wel zoo gebult van ſchil, met een tepel aan 't einde, gelyk de *wilde* mede heeft, waar na de Inlanders haar den *Borſt-Limoen* noemen. Ook is de ſchil wat bleekgeel, of graauwagtig van verw, en wel een duim dik, gevende van beide, zoo de *wilde* als de *tamme* een heerlyk Confyt, of een zoort van *Succade*, die zeer lekker ſmaakt. Het merg van de Vrugt is wel wat aangenamer van ſmaak, als de *wilde*; dog werd mede zeer weinig gebruikt, als om deze of gene Spyzen van den Inlander te doopen in 't zap, dat men hier of daar in uitdrukt.

De *Chineezen* brengen uit *China* op *Batavia* zekere welriekende, en zeer ſchoone *Citroenen*, die zy voor een zeldzame Vrugt houden, en die zy met hunne Jonken in houte bakken, met de Vrugt 'er aan, overbrengen.

Wy vertoonen 'er hier op N°. XXVII. een afteekening van, waar by men eenigzins

zins zien kan, wat voor een Boom, blad, en hoe groot de Vrugt is.

De Granaat-boom.

Men heeft hier ook de *Granaat-boom*, die klein, en dun van ſtam, of ſtammen is, alzoo zy meeſt verſcheide byeen groeyen.

Deze Boom is zoo bekend in *Holland*, dat het niet noodig is, of de zelve, of de Vrugt te beſchryven. Zy werd by veelen zeer geroemd; dog ik heb in alle die *Granaat-korlen* nooit die keurlyke ſmaak konnen vinden, die 'er zommige zoo hoog van opgeven, alzoo 't alles in een weinigje zap van een klein korltje, die 'er veel in zyn, beſtaat; maar daar men, om de waarheid te zeggen, niet veel aan heeft, voor al hier niet, daar deze Vrugt niet boven een kleine vuiſt groot valt; maar ik heb ze nergens ſchoonder als aan de *Caap der goede Hoop*, aan een klein Boomtjen in de *Tuin* der *Maatſchappy* in 't jaar 1695. en vier Vrugten aan een dun takje zien hangen, van welke yder als een *dubbelde Guldeling* van grootte, en zoo heerlyk geblooſt was, dat het een luſt was, om die van buiten aan te zien. Hoe die van ſmaak of van binnen was, kan ik niet zeggen.

De ſchil en de korlen werden tegen de *Loop* zeer veel gebruikt.

De Bidara-boom.

Daar is nog een Boom, die kleine *zuure* Vrugtjens, als kleine *Pruimtjes*, geeft, dragende de naam van de *Bidara-boom*. Hy is ontrent een knye dik, redelyk dicht van takken, fraai van kruin, en vol kleine ronde blaadjes.

De Vrugten van dezen boom, die twee of drie byeen groeyen, zyn als een kleine *Lanſſa-Vrugt*, of als een *Pruim*, geelagtig groen van verw, als zy ryp zyn, dat in *Maart*, of *April* is, en wat zerp of wrang van ſmaak, hebbende van binnen een kleine korl, of ſteen, als die van een *Olyf*, maar wat gerimpeld; dog in andere Landen werd die Vrugt grooter, ryper, en zoeter. Het is hier een van de ſlegtſte, en onnutſte Vrugten.

Daar is nog een zoort van *Strand-Bidara*, die mede zeer ſlegte wrange Vrugten van weinig gebruik geeft.

De Tamarinde-boom.

Hier valt mede de *Tamarinde-boom*, die men eigentlyk *Tamar Hindi*, dat is, de *Indiſche Dadel-boom*, noemen moet, een Boom by allen, die *Indiën* doorreiſt hebben, bekend.

Het ſatzoen van dezen Boom, en zyn Vrugten, zouden wy vertoonen, indien hy reeds niet zeer levendig in 't I. Deel van de *Hortus Malabaricus* met de naam van *Dalam-Pulli Fig.* 23. afgebeeld was. Hy valt overvloedig op *Java*, waarom de *Maleyers* en *Inlanders* hem, als mede om zyne zuurheid, *Aſſam Java*, of *Javaans* zuur, noemen.

Het is een Boom van een fraaye hoogte, ontrent als die van een *zoete Limoen-boom*, hebbende de dikte van een half voet in de middelyn.

Hy is vol takken, en die weer vol korter takjes, waar aan men rondagtige bladen, paar aan paar, wel agt of tien, en meer, na malkanderen ziet, dog zoodanig, dat 'er vooraan altyd weer een blad komt.

Deze Boom, die zeer groen en fris van blad is, voor al als 't wat geregent heeft, geeft een ſchoone lommer, om welke reden men 'er veel langs de Grachten van *Batavia* geplant ziet. Hy ſluit gemeenelyk ook, met het vallen van den avond, of als 't regend, zyn blad, gaande wat voor Zon 's opgang weder open.

Hy geeft zyn bloeſſem in *Januari*, of *Februari*, by kleine trosjens, waar aan men bloemtjens van zeven witte blaadjens ziet, uit welke in *Mey*, of *Juni*, de Vrugten voortkomen, die men in eenige ſchalen, als de Roomſche boonen aan de Boom hangen ziet, in welke ſchillen drie of vier platte, byna vierkante korlen zyn, rondom met eenig zuur rosagtig, zappig merg bezet.

Dit merg werd wel tot koeken gemaakt, met *Zuiker* vermengd, en zoo verkogt, hoedanig het ook wel heerwaards verzonden werd. Het is zeer verkoelende, en verfriſſchende, ook gebruikt men 't zelve in veel ſpyzen, ſaucen, en zappen, behalven dat het in de *Geneeskunde* veel heerlyke gebruiken geeft, die de *Genees-* en *Kruid kundigen*, en voor al, de Meeſters op de Schepen bekend zyn, die daar mede veel elendige en ſcheurbuikige menſchen weer tot hunne voorige gezondheid helpen.

De Trommelſtok-boom.

Een heerlyke Boom is ook de *Trommelſtok-boom*, anders de *Caſſia-Fiſtula* genaamd.

Hy valt hier mede, hoewel niet zeer overvloedig, en wy zouden een nette afteekening daar van, zoo als ik een Boom op *Larike* gezien hebbe, konnen vertoonen; maar laten dat na, om dat die reeds in de *Hortus Malabaricus*, in 't I. Deel *Fig.* 22. onder de naam van *Conno* verbeeld, behalven dat hy ook in de *Hortus Medicus Amſtelodamenſis cap.* XI. in het eerſte Deel te vinden is.

Het is een hooge, dicht-bladige, en zeer lommerryke boom, als een kloeke *Mangga-boom*, dog veel dichter van loof, zoo dik van ſtam als de zelve, vertoonende zyn bladen mede by vier of vyf paaren tegen malkanderen aan, en voor mede met een blad alleen voor uit, dat voor mede breed, glad, en donker-groen valt.

Zyn bloeſſem is van verw geel, van gedaante als die der *Violen*, beſtaande

yder

yder bloemtjen uit vyf blaadjes, die in groote trosjes byeen ſtaan; dog uit yder bloemtjen ziet men maar eene *Trommelſtok* voortkomen, zynde een lange ronde bruine harde pyp, of ſchille, die houtagtig, ontrent twee voeten lang, een duim dik, en aan de eene zyde met een naad is.

Van binnen is die koker vol verdeelingen, of affcheidzels, met een zwart en zagt merg, waar in een dunne platte korl is.

Wat nuttigheid dit merg (om 't welk zy alleen gebruikt werd) geeft, weten de *Genees-kundige*, *Apothekers*, en *Kruidkenners*, zoo wel, dat wy daar niet veel af behoeven te zeggen.

Het is een zeer zacht en gemakkelyk middel, om 't lyf te zuiveren, en open te houden. Het doet ook de Nieren, en de blaas veel goed, zynde zeer dienſtig voor die 't *Graveel* hebben, alzoo het alle verſtoppinge zuiverd, den ſteen breekt, de ſtoffe ook afdryft, en wegneemd; dog daar voor behoefd men het in *Ooſt-Indien* niet te gebruiken, alzoo men daar zeer weinig van die quaale hoord, gelyk mede van den *Voeteuvel*, daar het egter mede zeer goed en heerlyk van werking tegen is, als mede tegen veel andere qualen, en ongemakken, die de *Geneeskundigen* genoeg bekend, en derhalven meer van hunne, dan van myne behandeling zyn.

Men heeft van de *Caſſia* wel driederley zoorten op *Java*, en in *Amboina* is nog een *wilde* zoort, die aan een groote, hooge en heel rechte Boom groeid, die ſmal van kruin is, en een rond, klein blad heeft, dat al mede by tien, twaalf, en meer paaren aan een takje tegen malkanderen over ſtaat, hebbende een ribbe in 't midden van yder blad.

De bloeſſem is mede in trosjes byeen, byna even als de voorige, en hier aan komen dan ook zulke Vrugten, zynde mede lange pypen, of ronde buizen van een voet of twee lang, een duim dik, licht-zwart, dog zoo glad niet, als de *tamme Trommelſtok*, agteraan wat gebogen, en vooraan als met een harde doorn gewapend, gelyk men dit op N°. XXX. by een tak van deze *wilde* zoort zien kan.

Deze Vrugt is mede in kleine vertrekjes verdeeld; dog men heeft 'er zulk een zwart zappig merg niet in, als in de *tamme*; maar wel een wit, voos, en taay vleeſch, vervullende hier de heele plaats, daar de *tamme* vertrekjens maar half vol zyn. Daar is ook een korl in, dog die rond, plat, geel, en klein is.

De Vrugt diend nergens toe; dog de korls (zegt men) zyn, gewreven en met water ingenomen, een heel goed tegengift voor die gene, die vergiftige *Krabben*, *Viſſchen*, of iet diergelyks, gegeten hebben.

De groote Cajoe-Poeteh-boom.

Men heeft in *Amboina* een Boom, die de *Inlander* na zyne gedaante of baſt, de *groote Cajoe Poeteh*, dat is, de *groote Wit-Hout-boom*, noemd, en die zy in haar eigen taal de naam van *Leitum* geven.

Het is een baſtaard zoort van *Lauwrier*, zynde een hooge Boom, met een redelyke dikke ſtam; dog die in 't wild groeid.

Des zelfs blad heeft wel eenige gelykenis na 't *Lauwrier-blad*, dog 't is ſmaller, wel zoo ſtyf, zeer ſpits, bleek-groen, wat geribd, en eenigermaten ruig. Men heeft 'er twee zoorten af.

De bladeren van de eerſte zoort zyn wel vyf duim lang, en ontrent half zoo breed. Zy groeyen niet dicht byeen, maar ydel en verſpreid, en de Boom geeft Vrugten, als een *Lanſſa-Vrugt*, of als een witte *Pruim* van grootte, dog roodagtig, of wel tuſſchen den rooden en blaauwen van verwe, hebbende een bolſter, die byna wel een pink dik is, en een korl van binnen in de Vrugt, die zich in tween ſcheiden laat. Deze Vrugt heeft een ſterke Specery-reuk, ſmakende wat bitteragtig.

De kleine Cajoe-Poeteh-boom.

Behalven deze is 'er nog een kleine zoort by den *Inlander* de *kleine Cajoe Poeteh-boom* genaamd, diens bladen veel kleiner, ontrent drie of vier duim lang, en maar een groote duim breed, of daar ontrent, vallen, hebbende weinig ſchuinze ribben, en eenigzins een harsreuk.

Deze geeft mede kleine Vrugten, van verw als de voorige, of wat na den zwarten, en ook met een korl van binnen, zynde wel zoo ſterk van reuk en ſmaak, als de groote Vrugt, wat hars-agtig, en na de *Myrth* trekkende. Men heeft die in *Auguſtus*, en eenige maanden later.

De ſtam van dezen Boom ſchynd beneden als verbrand te zyn, ſchoon 'er geen vuur by komt.

De *Amboineezen* gebruiken de baſt van dezen Boom tot het dichtmaken van hunne Vaartuigen, zynde als een zoort van *Baroe*, en *Moſch*, die in 't water zweld, hoewel zy zomtyds ook wel krimpen kan.

Men gebruikt de bladen ook wel om zich te waſſchen, voor al als 't lyf wat jeukt, alzoo zy die jeukte doen overgaan.

Verſcheidezoorten.

Behalven de twee zoorten van *groote Cajoe Poeteh-boomen*, is 'er nog een

nog een byzondere, de *kleine Cajoe Poeteh* genaamd; dog in alle deelen, zoo van Boom als van blad kleiner, en gelykende zeer wel kleine en ſmalle *Wilge-bladen*, hebbende een Speceryagtigen reuk, byna als de *Cardamom*.

De bloeſſem en Vrugt, verſchild niet van de voorige, dan dat die beide kleiner, hoewel zy wel zoo ſterk en Speceryagtig van geur zyn. Men gebruikt deze Vrugten en bladen in de *Genees-kunde*, en in drankjes, die men de *Inlanders* ingeeft, zeer veel.

Het beſte gebruik, dat men hier af heeft, is, dat men uit de bladen van dezen Boom een *Olie* trekt, *Cajoe-Poeteh-Olie* genaamd, die (zoo my zeker *Apotheker* hier te Lande gezegt heeft bevonden te hebben) in alle deelen met de *Cardamom Olie* overeenkomt.

Deze *Olie* is heerlyk van werking, om te doen zweeten, als men de *koorts* heeft, en om het quaad dus te doen uitwazemen, waar tegen men vyf of zes druppels ten hoogſten met wat Wyn voor 't aankomen der *koorts* inneemd. Veel van ons Volk op de t'huis-reize heb ik daar door alleen geholpen.

Uitwendig gebruikt zynde, is die *Olie* heerlyk tegen alle ſtramnigheden der leden, zenuwen, en gewrigten, en zelf tegen de volkomene lamheid, waar van zekere my bekende Vriendin, diens eene zyde en been geheel lam geworden was, alleen maar door 't ſtryken met deze *Olie* 's morgens en 's avonds, volkomen herſteld is.

Daar is nog een byzonder zoort van *Cajoe - Poeteh - boomen*, als een kleine fraaye zoort van *Myrthus-boomtjes*, die ook zeer klein van ſtam, blad en Vrugt, dog cierlyk van kruin is. De *Amboineezen* noemen hem *Hoerong*, en anders ook wel de *kleine Kajoe-Poeteh*. Zy gebruiken den zelven nergens toe, dan dat zy van 't hout van dezen Boom, dat zeer recht van ſtam, en hard is, hare dakſparren maken.

De Soelamoe, of Boha-Hati-boom.

Men heeft in *Amboina* een Struik ofte Boomtje, de *Boha-Hati*, dat is, *Hart-Vrugt-boom*, genaamd, die zy op zyn *Ternataans Soelamoe* (als of wy zeiden een *Panacea*, en een algemein *Genees-middel*) noemen.

Indien hy aan Strand ſtaat, zoo blyft hy maar een Struik; dog zoo hy zich onder de ſchaduwe van andere Boomen bevind, zoo groeid hy tot een fraai Boomtjen op, dat weinig broſſe takken, en bladen, die zonder ordre en door malkanderen ſtaan, heeft. Ook zyn zy gemeenelyk tien of twaalf duim lang, en drie of vier duim breed, geribd, meeſt rond, dog eenigzins ſpits uitloopende.

Aan de zelve komt een kleine bloeſſem, gelykende wel wat na dat van de *Druiven*, ſtaande op zich zelven aan korte takjens tuſſchen de bladen in, waar van met 'er tyd kleine platte Vrugtjens komen, die de gedaante van een hertje hebben, waar na zy ook haren naam van *Boha Hati*, dat is, *Hert-Vrugt*, dragen, vallende ontrent een dubbeltje groot.

Men kan het aan een tak van dezen Boom, op N°. XXVIII. zeer klaar zien.

Deze Vrugtjes werden met 'er tyd ros, en zyn zoo bitter, dat menze gemeenelyk de *Koning der bitterheid* noemd, alzoo geen bitter daar by te vergelyken is.

Deze bitterheid blyft altyd in de Vrugtjens. Zy valt ook in de wortel; maar die vergaat met 'er tyd.

Men zet die Vrugtjens op *Brandewyn*, of eenige andere Drank, en zegt, dat 'er niets heerlyker tegens 't *Kolyk*, *Pleuris*, *enz.* is. Ook gebruikt men deze Vrugtjens tegen de *koorts*, waar van men 'er vier of vyf inneemd.

Maar wat mag ik van deze of gene pyn of ziekte praten, de *Inlanders* zeggen, dat het tegen alle ziekten, en quaalen, goed is, immers zy gelooven dat, en willen met geweld, dat wy 't ook zullen gelooven; dog wy hebben dat juiſt zoo algemein niet, hoewel in veel gevallen zeer goed, en de bitterheid van dit klein Vrugtjen wel zeer groot, dog 't zelve egter zeer zuiver-bitter bevonden.

Men gebruikt ze ook als een tegengift in veel gevallen zeer voorſpoedig, doende ten eerſten ſterk overgeven; en dit is ook een van de beſte en gereedſte middelen tegen de vergiftige beet van zekere zoort van groote en vergiftige *Hagedisſen*, *Pananat* genaamd, en onder de *Ambonſche* Dieren by ons beſchreven.

Op *Timor*, en daar ontrent, als ook op *Batavia*, valt een plant, *Loeſſa Radja* genaamd, die zy zeggen, dat nog wel zoo bitter is.

De Soſoot-boom.

By dezen Boom en Vrugt voegd ook de *Soſoot-boom*, onzes bedunkens, zeer wel, die hier mede valt, en die bittere wortels uitleverd, die men in de *Saguweer* doet; om ze bitter te maken.

Dit is een hooge Boom, die in 't wilde Boſch groeid, zynde redelyk dik van ſtam, zoo dat men werk heeft, om hem te omvademen. Hy is klein van kruin, dicht van takken en bladen, en men heeft 'er twee zoorten af, waar van 't eene het *Mannetje* en 't ander het *Wyfje* genaamd werd, hoewel zy weinig van een verſchillen, behalven dat de bladen wat ſmaller, langer, en dunner zyn, en dat de ſmaak bitterder, en de Vrugt ronder, en korter is.

Van het laatſte zoort, dat wel meeſt gebruikt werd, zien wy een tak, met zyne Vrugt byzonder op N°. XXIX.

De takken van dezen ſtam ſtaan redelyk dicht boven, en tegen malkanderen, en de bladen met verſcheide paaren 'er aan, zynde drie of vier duim lang, een groote duim breed, donker-groen, glad, met een middelrib, en eenige fyne dwarsadertjes, die men boven zoo veel niet, als wel beneden, gewaar werd, hebbende een aangename bittere ſmaak.

Deze Boom geeft nu en dan in *April* wel Vrugten, die als een kleine *Canari*, en ontrent twee duim lang, wat krom, plat aan de eene zyde, een vinger breed zyn, en ook een korl van binnen hebben; dog men ziet het zelden, ook is zy van geen gebruik; maar de wortels van dit *Wyfjen* alleen werden ten deele uitgegraven, die ontrent een been dik, en ook wel dunner, vallen, dekkende de plaats met ronde vette aarde weer toe, op dat de Boom niet uitgaan; maar nieuwe wortels krygen mogt.

Deze wortels in ſtukken van een half voet, en kleiner gekapt, en wat gekneuſt in bondels gedaan, doen de Tyfferaars in de *Saguweer*, om die hare behoorlyke bitterheid te geven, als wanneer die drank gezond en eerſt recht bequaam werd, om te drinken, krygende een zeer goede bitterheid, die, als men ze gewoon is, niet tegenſtaat, de Mage verwarmd, en een zagte t'zamentrekking geeft. Men doet op een zeer groote verglaasde pot maar een bondelken of twee, een arm dik byeen gebonden, dog in kleine ſtukjens verdeeld; welke aanſtonds als een giſting in de *zoete Saguweer* geven, en de zelve in een uur of acht zoo bitter, als 't behoord, dog dikker en witter van verw maken.

Zomtyds gebruikt men ook wel de wortelen van eenige *Limoen-boomen* hier toe; dog zy zyn in verre na zoo goed niet, en men zal ze niet, dan in tyden van nood, en by gebrek van de andere, nemen.

Men heeft hier te Lande wel meer bittere wortels, als die van *Slangen-hout*, *Loeſſa Radja*, en meer ander, in 't gebruik; dog dit zyn vreemde Boomen, die meeſt op *Timor*, of op 't Eiland *Rothe*, en meer andere Eilanden, daar ontrent leggende, vallen, en die ook een geheel ander gebruik in de *Genees-kunde* tegen *koortzen*, en andere ziekten, hebben.

De Camelan of de Malakſe Anys-boom.

Men heeft hier nog een Boomtje, dat niet heel groot is, by den *Inlander Camelan*, of den *Molukzen Anys-boom*, genaamd, zynde van ſtam als een dun *Limoen-boomtje*, ydel van takken, die aan weerzyden vol kleine doornen zyn. De bladen zyn klein, vertoonende zich met paaren, en vooruit gemeenelyk een blad. De bloeſſem vertoond zich voor aan de kleine takjes, als een bloem van vyf kleine witte blaadjes, en daar van groeyen Vrugtjes, als kleine ronde Beziën, byna als *Peper-korls*, meeſt twee en twee byeen. Binnen in de zelve is een zwarte korl, die wat kleiner, als 't *Coriander-zaad*, en hol valt; dog komende vry na met onze *Anys* overeen, alzoo zy in 't eerſt een weinig daar na ſmaakt; maar die ſmaak vergaat ook ten eerſten, 't geen ook de reden is, dat het alhier niet gebruikt werd, dienende alleen de *Amboineeze* Vrouwen zoo wat in hare zalven, en ſmeerzels, als zy zich willen waſſchen. Wy vertoonen 'er een tak op N°. XXX. van.

De Rarak-boom.

Hier valt ook een Boom, die *Zeep-Vrugt* geeft, en die van den *Inlander* de *Rarak-boom* genaamd werd.

Hy is van *Java* hier gebragt, ſchiet zeer hoog op; dog is dun van ſtam, weinig van takken, die ook met bladen by veel paaren bezet, en die ontrent vier of vyf duim lang; dog maar eene duim breed zyn.

Hy geeft aan de takken een kleine bleek-witte bloeſſem, waar van veel roode Vrugten byeen, van grootte als een Musket-kogel, te voorſchyn komen, die men gebruikt, om 'er, als met zeep, 't Linnen mede te waſſchen, hoewel die *Zeep* al wat ſcherp valt, en 't Linnen eenigzins als verzengd.

De Nagel-boom.

De voornaamſte Specery-boom, die in *Amboina*, en, om zoo te ſpreeken, daar alleen valt, is de *Nagel-boom*, wegens welke ook deze Landvoogdy boven andere vermaard is, om dat, ſchoon zy eertyds ook wel elders gegroeid heeft, zy nu maar alleen hier aangequeekt, geduld, en op alle andere Plaatzen, zedert de tyden van de Heer *Vlaming*, en van de *Ternataanſche* Koning *Mandarsjah*, uitgeroeid is.

Het is een van de ſchoonſte, fraaiſte, en geurigſte Boomen, die men hebben kan, zynde, als hy volwaſſen is, al vry hoog, en dik van ſtam, van welke ik 'er gezien hebbe van hoogte en dikte als een groote *Peere-boom*. Hy valt gemeenelyk ook wat ſpits van kruin, byna als deze laatſtgemelde Boom, recht van ſtam, hoewel die, vyf of zes voeten hoog zynde, zich in dikke, en die weer in dunner takken verdeeld. Ik heb egter wel hooge enkele ſtammen, die tien of twaalf voeten hoog, en fraai dik waren, gezien.

De baſt van dezen Boom is niet dik, maar effen, glad, en ook aan het hout vaſt. Het hout zelf is zwaar, en hard, heb-

hebbende aan zyn dichte takken de bladeren twee en twee tegen een ſtaan, makende met het volgende een kruin. Deze zyn ontrent een hand-breed lang, twee vingeren breed, ſpits als een *Peere-blad*, aan de eene zyde met een rib in 't midden, met zeer fyne dwars-ribben, die men eenigzins zien, dog niet voelen kan, glad en ſchoon helder-groen van onderen, zoo lang zy jong zyn rood en lenig, dog, oud geworden, ſtyf en droog. Als men die tuſſchen zyn vingeren wryft, rieken zy zeer ſterk, en ook de Boomen, als men 'er maar onder gaat, of ryd.

Deze komen in 't begin van de Regen-tyd voor den dag, waar aan dan met 'er tyd, (na dat een geplantte Boom negen jaaren oud, en wel gehavend is) jonge donker-groene langwerpige knopjens met een breed hoofdje komen, waar aan men dan al eenigzins de *Nagelen* zien kan, die zich in de maanden *Auguſtus*, of *September* volkomen vertoonen, hebbende de gedaante van een licht-groen klein ſpykertje met een vier-hoekig kroontje daar boven op. Deze *Nagel* werd met 'er tyd eerſt geel, en daar na rood, immers die zoort, die men *Mannetjens* noemd: want de *Wyfjens-Nagelen* werden maar aan 't kroontje wat rood, zynde dan wel ryp, en bequaam om ze te konnen eeten; dog zy zyn al te heet, en zeer ongezond, en dan geenzins tot een *Specery-Nagel*, maar wel tot het voortplanten, bequaam.

Zoo als nu de *Nagel* maar pas rood geworden is, en zyn bloeſſem afgeworpen heeft, moet men die inoegſten: want als zy maar drie of vier weken langer ſtaat, zoo begind de *Nagel* te zwellen, en tot een *Moer-Nagel* te werden, die men dan voortplanten of confyten kan; maar dan deugd zy tot een *Specery-Nagel* niet meer.

De *Nagelen* groeyen aan byzondere ſteeltjens, drie, en meer byeen, en zoo verſcheiden ter zyden uitloopende bosjens aan eene hoofdſteel.

Van deze *Nagel-boomen*, en *Nagelen*, heeft men verſcheide zoorten.

Daar is de gemeene zoort, die, ryp zynde, zich eenigzins rood vertoond.

Daar is een tweede zoort, die bloedroode Vrugten geeft. En dan nog een derde zoort, het *Wyfjen* gemeenelyk genaamd, diens Vrugten wel zoo groot zyn, meeſt bleek blyven, en zeer weinig roodheid by 't rypen vertoonen. Ook zyn deze wel de beſte, om 'er *Olie* uit te trekken.

Wy vertoonen hier in teekening op N°. XXXI., verſcheide zoorten van *Nagelen*, te weten, by de letter *A.*, zulk een, als zy eerſt voor den dag komt, by de letter *AA.*, een, als hy zich wat klaarder, by de letter *B.*, een, als hy volwaſſen, en by de letter *C.*, een als hy rood, en volkomen ryp is.

Men noemd ze anders ook wel *Giroffel-Nagelen*, een baſtaard-woord van 't Grieks of Latynſch woord *Caryophyllon*, dat weer uit de Arabiſche naamen *Calafur*, of *Carumfel* ſchynt te zamengelapt te zyn. *Kruid-* of *Specery-Nagel* is hare regte naam.

Deze *Specery-Vrugt* is de Ouden niet heel zeer bekend geweeſt: want ſchoon *Plinius* in zyn XII. Boek, en VII. Hoofddeel van *Caryophyllon* ſpreekt, zoo kan ymand, die kennis heeft, aan zyne Beſchryving ten eerſten wel zien, dat hy daar van geen *Kruid-Nagelen* ſpreekt; zelf de beſte *Arabiers*, die nader aan de *Specery-Eilanden* gewoond hebben, hadden 'er in de tyd van *Avicenna* (anders recht uitgeſproken moet het *Aboe il Sina* zyn) die in 't jaar 1160. leefde, nog zulken geringen kennis af, dat hy, meinende, dat de *Moer-Nagelen*, en de rechte *Nagelen*, yder aan een byzondere Boom groeiden, de zelve in 't *Mannetjen* en *Wyfjen* onderſcheide.

De eerſte Schryver, die ik wete dat 'er over geſchreven heeft, was een Grieks Genees-Heer, *Paulus Agnita* genaamd, die de zelve in zyn VII. Boek als ſtokkige zwarte Bloemen, byna een vinger lang, hoewel dat nog al vry wat verſchild, wat heet; maar welriekend, droog tot in den derden graad, groeyende aan een *Indiaanſche boom*, en van veelerley gebruik in deze en gene ſpyzen, ook in de *Genees-kunde*, beſchryfd. En deze beſchryving (om de waarheid te zeggen) is nog zeer mager en ſlecht, alzoo niemand uit die beſchryving de *Kruid-Nagel* zou leeren kennen.

Dat zy in 't jaar 1200. al bekend waren, blykt my uit zeker geſchrift van *Maraſaoli*, eerſte bedienaar van Staat, of *Goegoegoe*, in *Ternate* in 't laatſte der voorledene eeuw.

De *Amboinezen* noemen deze Vrugt *Poa Lawan*, of *Poa Halawan*, dat is, de *Goud-Vrugt*, waarſchynelyk, om dat 'er goud af komt, en om dat hare werking goud weerdig is: want anders kennen de *Amboinezen* 't goud niet, gelyk zy in hun Taal dat ook niet konnen uitdrukken, waarom zy dit woord van de *Javaanen* ontleenen, die 't eerſte goud en zilver hier bragten.

Van deze Vrugt is 'er nog een andere zoorte of twee, zoo men het zoo noemen mag.

De eerſte is de *Konings-Nagel*, die wel wat anders van gedaante is; dog egter aan geen byzonder ſlag van Boomen groeid; De Konings-Nagel.

groeid: want men heeft zeer lange tyd 'er maar eene Boom van gekend, die op *Makjan* ſtond. Ook heeft 'er een Boom van op *Hatoeaha*, op 't Eiland *Oma*, en een op *Hitoe* geſtaan, die in 't jaar 1694. *Nagelen* gaven, die ik gezien, en bezeten heb.

Men zegt, dat zy *Konings-Nagelen* heeten, om dat by yder Konings leven 'er maar een byzondere Boom van zou zyn, dat een louter verdichtzel is.

Zy verſchillen in ſmaak, of kragt van de gemeene *Kruid-Nagel* niet; maar eenigzins in gedaante, zynde byna als de *Rosmaryn-takjens* met veel ſcherpe lange puntjens boven malkanderen zich vertoonende, gelyk men aan deze teekening op N°. XXXII. zien kan, alwaar die by letter *A.* ons de zelve, zoo als zy in 't jaar 1694. uit *Ternate* hier gekomen, en op *Hitoe*, en op *Hatoeaha* gegroeid zyn, en die by letter *B.* de oude *Makjanſche Konings-Nagelen*, die drie-hoekig waren, vertoond.

Deze laatſte zyn gekomen van een Boom, die in 't jaar 1655. uitging; dog op dat zelve Eiland *Makjan* is doe weer een andere Boom, hoewel op een andere plaats voor den dag gekomen, die zulke *Nagelen*, als wy by letter *A.* vertoond zien, voortgebragt heeft, zynde veel langer ſpitzer, en in verſcheide zulke ſpitzen boven een beſtaande.

De Ryſt-Nagel. Die Boom, by ongeluk mede uitgeroeid zynde; zoo heeft men in 't jaar 1668. en 1682. in *Oud Hative* een Boom of twee van diergelyken zoort gevonden, gelyk mede op *Hatoeaha*, en op *Hitoe*, waar van ik verſcheide takjens in 't jaar 1694. bezeten hebbe; daar zy toen in geen veertig jaaren gezien waren.

My ſtaat ook voor, dat ik nog een kleine zoort van *Nagelen*, *Ryſt-* of *Padi-Nagelen* genaamd, gezien heb, die veel kleiner, dan de andere, en die van de zelve kragt waren; dog men ziet die zeer weinig.

De Wilde-Nagel. In *Amboina* valt ook nog een *wilde* zoort, vry hooger van ſtam, dan de gemeene *Nagel-boom*, veel bleeker en grooter, ook dikker van blad, en ook van Vrugten, gelykende zeer wel na de zelve; dog daar in is niet Speceryagtigs, waarom zy ook nergens toe gebruikt werden, dan zomtyds om de onkundige nu en dan wel eens te bedriegen, dat egter ten eerſten wel te zien is, en ſtreng geſtraft werd.

Men zegt, dat 'er ook zoo een *wilde* zoort op *Madagaſcar*, *Ceylon*, en op meer andere Plaatzen, valt; dog deze, wel onderzogt zynde, hebben het Speceryagtige van de rechte *Nagel* niet; want ſchoon 'er wel iets in is, dat na de *Nagel-reuk* trekken wil, is nogtans bevonden, dat het een geheel andere Vrugt, en dat zy geenzins van die kragt, of werking is.

In oude tyden plagt men dezen Boom alleen in *Ternate*, en voor al op *Makjan* te hebben; dog wy hebben bevorens in de Beſchryving van *Cambello*, en andere Plaatzen op *Hoewamohel*, aangewezen, dat die van *Cambello* de zelve eerſt ontrent de komſt der *Portugeezen* in *Amboina*, of een weinig van te voren, in *Bamboezen* van *Makjan* ſtil en heimelyk op haar Land gebragt, ze daar geplant, en zoo verder over geheel *Amboina*, eerſt op *Hitoe*, en daar na ook op de andere Eilanden, verſpreid hebben. Een zaak, die ons uit de *Amboinſche Gezangen* nog blykt. Verdere aanmerkingen over de zelve.

Ook hebben wy zoo in de Beſchryving van *Ternate*, als in die van *Amboina* getoond, hoe al de *Nagelen* in *Ternate*, en op alle andere Eilanden, uitgenomen daar men die in *Amboina* houden wilde, onder de Regeering van de Heer de *Vlaming*, volgens een Accoord met Koning *Mandarsjah* in 't jaar 1652. op *Batavia* gemaakt, op zekere voorwaarden uitgeroeid zyn, 't geen toen geſchied is, om 's Konings vyanden des te meer afbreuk te doen, en om, aan onze zyde, te maken, dat wy alleen van deze Specery Meeſters mogten zyn, om daar een vaſten prys op te konnen ſtellen; dat eindelyk ook zoo verre gebragt, en tot nog toe in die zelve ſtaat is.

Men wil, dat deze Boom, met zyn negende jaar draagd, en dat hy zeer oud werden kan, en men heeft 'er een op *Hoewamohel* gezien, die men naareekenen kan, dat honderd en dertig jaaren oud was, welke wel twee bhaaren *Nagelen* gegeven had, en zoo dik was, dat twee mannen hem maar pas konden omvademen.

Ook kan zoo een oude Boom, die wel draagd, by een groot gewaſch wel vier of vyf honderd ponden *Nagelen* uitleveren; dog dat is wat ongemeens. Hy wil wel onder lommer, en niet te dicht byeen ſtaan, of anders treurd hy ten eerſten.

Na 't gemaakt voornoemd Accoord, heeft men deze Vrugt in *Amboina* niet over al; maar alleen op 't Eiland *Amboina*, en in de *Uliaſſers*, of anders, op *Oma*, *Honimoa* en *Noeſſalaoet*, aangequeekt, welke vier Eilanden veel meer *Nagelen* geven, als de geheele wereld vertieren kan. De meeſte zyn hier zedert de komſt der *Hollanders* aangeplant, dat dan eens met yver voortgezet, dan wel weer eens verboden wierd. De Heer *Vlaming* deed 'er in 't jaar 1656 wel 120000. aanplanten, 60000. op de *Uliaſſers*,

aſſers, 30000. op *Leytimor*, 30000. op *Hitoe*. Ook verplanten de Vogels 'er veel, en dat zelfs wel op verre afgelegene Plaatzen, Eilanden, en wel byzonder op *Ceram*, daar zy jaarlyks nog uitgeroeid werden, gelyk op veel andere Eilanden, my bekend, geſchied, en die hier juiſt niet behoeven opgenoemd te werden, om onze vyanden niet te leeren, waar zy al meer vallen.

De *Nagel-boom* draagd ook alle jaar niet even veel; maar daar zyn kleine en groote gewaſſen, en 't duurd wel drie en ook wel vier jaaren, eer men een groot gewaſch heeft, zynde dan gewoon tuſſchen de drie of vier duizend *Bahara's* te geven; dog zynde de andere maar *Selatans*, dat is, *Suyder-* of *kleine Gewaſſen*, by welke die wind, en de al te ſterke regen, door hare al te groote koude de kleine *Nagel-ſchepzels* in bladeren doen veranderen, alzoo zy wel vogt, maar die niet te veel, noodig hebben. Deze kleine gewaſſen geven vyftien of zeſtien honderd *Bahara's*, en ook wel meer.

In de tyd van de *Nagel-oegſt* werd het onder de Boomen zeer ſchoon gemaakt, om de afvallende of geplukte *Nagelen* te beter te konnen zien, en te verzamelen, alzoo zy zomnige *Nagelen* zelf af breken, dog andere met lange haken 'er af trekken.

Zommige doopen hunne *Nagelen* dan in heet water, en droogen die dan nog over eenig vuur op een zoldering, andere ſmooren die in de rook, en weer andere droogen die in de Zon, welke laatſte wyze de beſte is, en als zy zoo droog zyn, dat men 'er 't knopje byna boven af knippen kan, dan zyn zy recht droog, en deugdelyk goed, om ze ter ſchaal te leveren. Hoewel zy ook niet te droog mogen zyn: want, dan is 'er de *Olie* uit.

De rechte *Nagel-oegſt* valt voor in *Octobor*, en duurd tot *December* toe; dog zoo men dat niet op de rechte tyd waarneemd, kan het gebeuren, dat zy van een gantſch Gewaſch weinig inzamelen, om dat zy in eene maand toe *Moer-Nagelen* konnen ſchieten. Zoo zy dan op de *Hongi-tocht* zyn, zoo is dat voor den Inlander zeer ſchadelyk, alzoo het *Nagel-gewaſch* hun voornaamſte inkomen geeft, dat dikwils al een jaar van te vooren tegen hooge renten opgenomen is.

Deze Vrugt nu behoorlyk gedroogd zynde werd dan ter ſchaal gebragt, gewogen, en door de *E. Maatſchappy* voor yder pond ontrent een ſchelling betaald, dog de Inlander geniet niet meer, als vier ſtuivers, alzoo het verdere aan de Koningen, Grooten, en Dorps-boden gaat.

Een *Bahara Nagelen*, doende vyf honderd en vyftig pond, komt de *E. Maatſchappy*, volgens Accoord, op verſcheide tyden daar over met den Inlander gemaakt, en nu en dan verminderd, gelyk wy op yder tyd byzonder aangehaald hebben, nu zes en vyftig Ryksdaalders te ſtaan, van welke den Inlander 'er een en vyftig of vyftig geniet; dog 't verdere werd aldus verdeeld.

De drie Koningen aan 't Kaſteel *Victoria* genieten yder twintig Ryksdaalders voor af (in voorige tyden plagt yder honderd Ryksdaalders zoo te trekken) en daar na deelen zy met de andere *Orangkaya's* yder drie Ryksdaalders, en de Oudſten of de *Orang Toeha's*, zynde als de Dorps-Raaden, en de naaſte aan de *Orangkaya's*, waar onder ook de kleine *Orangkaya's*, die onder deze en gene Koningen ſtaan, gerekend werden, trekken yder anderhalve Ryksdaalder, en de Dorps-bode een halve Ryksdaalder. Zoo dat de *Orangkaya's*, hunne Oudſten, en *Marinjo's*, dan die vyf Ryksdaalders van yder *Bhaar Nagelen* zamen deelen.

Dit gaat zoo aan 't Kaſteel *Victoria*, en op de Kuſt *Hitoe*; dog op 't Eiland *Oma* deeld yder *Orangkaya* maar drie Ryksdaalders, de *Orang Toeha's* yder anderhalve, en de *Marinjo* of Dorps-bode een halve Ryksdaalder. En dit noemd men *Hhatſil-* of *Inkomſt-gelden*, zynde eigentlyk de Rechten, hen van de *Nagelen* toekomende.

Yder Opperhoofd van zoo een Eiland, of Comptoir, die de *Nagelen* ontfangt, heeft, voor 't inwegen, een pond afſlag voor yder zak, en zoo by 't uitwegen weder een half pond voor yder zak; mits dat hy, als den evenaar van de ſchaal regt in 't huisjen ſtaat, aan de Scheeps-Overheden nog een half *per cento* goed doen moet.

Voor yder *Barot*, doende elf pond, werd net een Ryksdaalder betaald, komende dan yder pond op vier ſtuivers; dog om de een en vyftig Ryksdaalders net te krygen, betaald de *E. Maatſchappy* op de negen pond, waar van den Inlander maar zes en dertig ſtuivers trekt, vier ſtuivers meer, die 't Opperhoofd meeſten tyd in zyn zak ſteekt, en dat by een groot gewaſch al wat opbrengen kan, voor al, als men die anderhalf pond voor de zak by hen getrokken, daar by reekend. Wat voor laſt ook aan de Gecommitteerden, om de *Nagelen* te ontfangen, en te betaalen, gegeven werd, kan men aan de navolgende *Inſtructie* zien.

Ordre en Inſtructie, waar na haar de Adſiſtenten *Pieter Nuyts*, en *Ryklof de Geus*, ſtaande tegenwoordig op haar vertrek na de Comptoiren *Honimoa*, *Haroeko*, *Hila*, en *Larike*, om aldaar als expreſſe Gecommitteerden by den ontfang, en afbetalinge der Nagelen, van, en aan de Inlanderen te wezen, hun gedurende haar uitwezen zullen hebben te reguleeren.

Inſtructie, voor de Gevolmagtigden om de Nagelen te ontfangen.

Vermits de Garioffel-Nagelen *in deze Provintie nu reets zyn ingeoegſt, en den tyd, om de zelve van de Inlanderen voor de* E. Compagnie *te ontfangen, gekomen is, hebben wy in onzen Rade den 9. dezer beſloten ul. met haar beiden, als onze expreſſe Gecommitteerden, na de reſpective Buiten-Comptoiren, die onder dit Gouvernement ſorteren, en alwaar de leverantie van die Speceryen gewoon is te geſchieden, af te vaardigen, ingevolge van welk Arreſt ul. dan by dezen geordonneerd werden, na den ontfang dezes, haar zelven van hier over de* Pas Baguwala *eerſt na* Honimoa, *en van daar, na gedaan werk, na* Haroeko, Hila, *en* Larike, *te tranſporteren, na welke twee eerſte Plaatzen den 17. dezer onze ordre voorſz. al is afgegaan, gelyk na de twee laatſte by gelegentheid ook ſtaat te geſchieden. Ul. zullen dan, op* Honimoa *gekomen zynde, in het leveren van de Nagelen door de Inlanderen, aan den Koopman Monſr.* François van Schure, *altans Subaltern Hoofd aldaar, geſtadig met haar beiden, en niet by beurten, dan d'een dan den anderen vervangende, daar by wezen, zulks de zelven, nog ook den Opperhoofden van de andere drie Nagel-Comptoiren, eenige Nagelen in ul. afwezen te laten ontfangen, om dan de Inlanderen alle vermoeden van het plegen van ontrouw omtrent haar te benemen, zullen de Inlandze Nagelſchryvers, ſchoon zy zulks al zeiden ul. toe te betrouwen, wel expreſſelyk daar by doen komen, en de aanteekeninge van yder gewigt zoo lang haar Dorps-leverantie duurd, laten doen, en alvorens van malkanderen ſcheiden, telkens in preſentie van de* Hoofd-Orangkay *de naamen, en toenaamen der Leveranciers, mitsgaders het getal der ponden, bygevolge ook yders* netto *en* bruto, ſummarie *van't geen zy geleverd hebben, tegens den anderen pertinent* confronteren, *om te zien, of in alles met den anderen accorderen; 't geen zoo wel van de* Mooren, *als* Chriſtenen, *te verſtaan is, 't welk beide moet, en zeer gemakkelyk kan geſchieden, alzoo den Adſiſtent* Ryklof de Geus *in het ſchryven van de* Maleitze Tale *met* Arabiſche *letteren geoeffent is, dit dan van het begin tot den einde toe zoo nagevolgd zynde, zal het Opperhoofd van yder Plaats ul., en ook de Nagel-Schryvers yder hunne rollen compleet hebben, om aan ons te overhandigen, zoo dra die gevorderd zullen werden, op pœne van correctie.*

Met het viſiteren der Nagelen zullen ul. de Opperhoofden, en hare Suppooſten, volgens gewoonte, laten begaan, alleen het oog daar over latende gaan, dat daarinne ter goeder trouwe gezorgd werd, welkers tegendeel, en als ul. het ſpeciaal haar zouden aantrekken, occaſie tot quade gangen aan andere zoude verſchaffen, gelyk in 't jaar 1689. *tot* Haroeko *geſchied is.*

Met het inwegen en afbetalen der Nagelen zullen ul. zoo veel ſpoed maken, als het eenigzins doenelyk zy, egter moet wel werden gelet, dat het zelve zoo gaauw niet voortgezet werd, dat den Orangkay, *of Nagel-Schryvers, van yder Dorp door de onze het bezigtigen, of nazien van het opgeroepen gewigt, of de aanteekeninge van dien, werd verhyſterd, gelyk in het jaar* 1689. *tot* Haroeko *is geſchied, waar voor, en meer andere morſſeryen, het Opperhoofd,* Joannes Weſterbaan, *en de Gecommitteerde, 't Hoofd, en* van Hees, *de vereiſte ſtraffe hebben erlangt, waar op ul. al mede omzigtig zult hebben te letten.*

Na het ontfangen der Garioffel-Nagelen, *zal den Koopman, of 't Subaltern Hoofd, ter plaatze, daar die gewogen zyn, de waardye van dien al mede ten uwer overſtaan, en niet anders, ook in het bywezen van den* Orangkay, *of Dorps-Voogd, met zyne Nagel-Schryvers, na de by ul. daar van gehoudene en* geconfronteerde *welbevonden Nagel-rollen, betalen, volgens de daar van zynde Prys-couranten, waar van ul. mits dezen ook eene werd inhandigd, maar by zoo verre eenige* Europianen, Chineezen, *of* Mardheykers *Nagelen ter ſchaal gebragt hebben, zullen daar voor geen betalinge mogen genieten, ten zy de zelve alvoorens aan ons rekenſchap gegeven hebben, hoedanig zy daar aan gekomen zyn, en dat tot onze nadere en ſpeciale ordre, om alzoo door dit middel voor te komen het woekeren onder de arme* Amboinezen, *die alleen de leverantie dier Speceryen aan de* E. Compagnies *vergund is, invoegen dat zelfs de afbetalinge aan de* Amboinezen *in het generaal niet zal mogen geſchieden in het bywezen van opgem. Natien, aan wie dog de* E. Compagnie *geen reekening ſubject is, 't welk als een expres point moet gevierd werden, op pœne van daar over gecalangieerd zynde, geſtraft te werden, zoo als bevonden zal werden te behooren.*

Zoo dra de Nagelen van alle Plaatzen onder yders diſtrict ingezameld, en de penningen daar voor, in wyze als voorſchreven is,

betaald

betaald zyn, zullen ul., benevens het Opperhoofd van elke Plaats te zamen, de Godong, het Pakhuis, of wel 't Vak, daar de Nagelen in opgeſlooten zyn, yder met hare ſignature verzegelen, om de zelve daar binnen zoo lang verzeekerd te laten beruſten, tot dat wy ordonneren de zelve in ul. bywezen daar weder uit te laten halen, en in de een of den anderen bodem af te ſchepen, latende 't zelve voorts voor den tyd van die ordre zoo verzegeld, ſchoon dat 'er na 't vertrek der Gecommitteerden d'een of de ander klik Nagelen wierd aangebragt, die moeten afgewezen werden, om eigene infractie in de trouwe wederzyds te permoveren, 't geen de Opperhoofden reſpective op onze hoogſte indignatie zoodanig te doen aanbevoolen werd. Tot welkers wel-obſervantie voor haar vertrek, het Opperhoofd van yder Plaats, en alzoo voor de verzegelinge als boven gezegt, alomme in de Dorpen door de Marinjos tydig zal laten uitroepen, en bekend maken, dat alle de gene, die nog eenige Nagelen onder zich mogten hebben, de zelve by des Gecommitteerdens aanwezen ter ſchaal zullen hebben te brengen, om by nalatigheid van dien daar over namaals in geen ſchade te komen.

Alle het welke dan verrigt zynde, zal den Koopman, of Reſident op die Plaats ten overſtaan van ul., aan de Orangkayen yder haar toekomende Barot-geld in zoodaniger voegen moeten uitleveren, als zy bevoorens het zelve gewoon zyn te genieten, zonder dat wy verſtaan, dat daar van door ymand, nog ook van alle andere penningen, die de leveranciers der Nagelen van de E. Compagnie ſtaan te genieten, een eenige ſtuiver tot voldoeninge van hare agterſtallige ſchulden zullen mogen afgetrokken, of ingehouden werden; alzoo zulke en diergelyke quade ingekroopene gewoontens, oorzaak zouden konnen wezen, dat de Inlanderen in 't aanſtaande om eenig geld in de hand te hebben, die Specerye aan andere tot merkelyke ſchade van de E. Compagnie quamen te verkoopen, waar op ul. dan, tot voorkominge van al zulke, en meer andere onheilen, wel naauwkeurig zullen hebben te letten, en telkens, als ul. ſtaat maakt, na verloop van nog drie of vier dagen op een plaats, met deze haar dienſt vaardig te zullen raaken, 't zelve by voorraad aan ons, en het Opperhoofd van de plaats, waar na toe eerſt ſtaat te vertrekken, per expreſſe bekend te maaken, ten einde wy magtig mogen wezen, daar ontrent ordre te ſtellen, en de Opperhoofden van elders gelegentheid hebben, om alles tegens die tyd tot den ontfang te konnen vervaardigen.

Dog zoo het mogt komen te gebeuren ('t geen wy egter niet hopen) dat yemand der Opperhoofden van voorſz. Plaatzen door ziekte; of andere toevallen, onvermogens mogte zyn, om in perzoon aan de ſchaal de Nagelen te ontfangen, of wel den ontfang by te woonen, zoo werden ul. (om den dienſt der E. Compagnie daar door niet te laten veragteren) by dezen geauthoriſeerd omme de zelve met haar beiden, zonder dat 'er een derde by zal behoeven genomen te werden, invoegen als bevorens reets is aangehaalt, te mogen ontfangen, en ook daar voor aan de leveranciers betalinge te doen, zonder dat wy verſtaan, dat eenige Inlanderen, die natte Nagelen ter ſchaal mogen brengen, daar over met ſlagen of ſcheldwoorden zullen bejegend worden, gelyk wy al mede, tot ons byzonder ongenoegen, verſtaan hebben, dat in 't jaar 1689. tot Harocko is geſchied; maar moeten de Inlanders, die zodanige Nagelen preſenteren ter ſchaal te brengen, daar mede afgewezen, en gelaſt werden, de zelve alvorens eerſt van deeg te droogen, gelyk hier aan 't Kaſteel gepractiſeerd werd, en de billikheid ook medebrengt.

Ende alzoo wy oordeelen, ul. hier mede genoegzaam geinſtrueerd te hebben, verſtaan wy wel expreſſelyk, dat het zelve in alles punctueelyk zal werden gevolgd, met verdere recommandatie, dat ul. gedurende haar uitwezen van alles pertinente aanteekeninge zult houden, byzonder van den ontfang, en afbetalinge der Nagelen op yder Plaats, mitsgaders, hoe dat het daar ontrent is toegegaan, om ons met hare te rug komſt by geſchrifte van alles grondig, en na waarheid, berigt te konnen doen.

Tot Honimoa hebben wy 't verleden jaar doen verzeekeren om tien Bharen Moer-Nagelen aan de E. Compagnie te leveren, 't welk den E. van Schure, volgens berigt, zegt gedaan te hebben, en vermits die, als 't ware onder den duim, moeten werden ontfangen, zoo zullen ul. haar daar mede niet bemoeyen, nog in den ontfang van dien, veel min met deſſelfs betalinge, maar dat Opperhoofd daar mede alleen laten omſpringen, ten einde alzoo aan de Inlanderen niet mogt blyken, dat dien inkoop voor reekening van de E. Compagnie geſchied.

Van deze Inſtructie zullen ul. de reſpective Opperhoofden lecture mogen en moeten geeven, om alzoo alle tydſpillinge en cavillatien voor te komen.

Waar mede zyt Gode bevolen, en een behouden reis toegewenſt, van, onderſtond, Ul. goeden Vriend. Was getekend, Dirk de Haas, in Margine, Amboina, Victoria, den 22. Januari in 't jaar 1691.

Na gedane Collatie is deze met de Originecle Inſtructie bevonden te accorderen. Amboina, Victoria den laatſten Januari, in 't jaar 1693.

JAN DU RYN, Secret.

Aan-

Aangezien het Nagelgewas dezen jare over de geheele Provintie van Amboina *exceſſif groot werd bevonden, en de proviſie van* Compagnies *contanten jegenwoordig daar na niet is geproportioneert, nog dat ook den tyd, die vereiſt werd, om de voorſchreve Speceryen met, en door Gecommitteerden, na vorige ordre en gewoonten te ontfangen, zal toelaten, om de Schepen van* Batavia, *en ſecours af te wagten, en als dan daar mede te beginnen, waar door d'afveerdiging van de zelve Schepen, en de verzending van dito Speceryen merkelyk zoude werden veragterd, zoo is in Rade goedgevonden, daar na niet te wagten, maar de Inlanderen, of Leveranciers, by proviſie, met aanteekening en recepiſſen van hunne geleverde parthytjes te laten voldoen.*

Met dien verſtande nogtans, dat een yder, die zulks begeerd, by proviſie een vierde part van zyn contingent in gelde zal werden betaald.

De kleine Parthytjes zullen om, zoo veel mogelyk, dubbelde moeiten te myden, in 't geheel konnen werden afbetaald.

En daar en tegens de aanbrengers van meerder quantiteit dienen te werden gedisponeerd, om haar voor eerſt in 't geheel met briefjes te laten contenteren, om de contanten na de reſpective Comptoiren gezonden zynde, genomen op een vierde part van 't Gewas, tot betalinge van dien te konnen doen ſtrekken.

Voor recepiſſen zal aan elk Inlander een apart briefje, tot blyk van zyn geleverde Nagelen, moeten werden gegeven, en daar benevens een generale lyſt gemaakt, waar mede de voorſchreve briefjes moeten werden geconfronteerd, door het Opperhoofd, en Gecommitteerden te teekenen, het welk onaangezien dat daar aan wat meer werk zal wezen, is geprefereerd om den Inlander alle ombragie, en het miſtrouwen, datze tegen hunne Orangkayen, *en malkanderen, hebben, te beneemen; zullende zorge moeten werden gedragen.*

Dat de naamen der Inlanders duidelyk werden aangeteekend, zodanig als ze werden opgegeven, en byaldien ze meer, als een naam, gebruiken, dat de zelve daar werden bygevoegd in de confrontatie van onze Rolle, met die van de Inlanderen, wel lettende of de uitdrukking van de zelve naamen behoorlyk accordeerd, om naderhand confuſie en misverſtand te verhoeden.

En dat ook, by de afbetaling de zelve naamen, 't zy een, of meer, accuraat werden opgeleezen, om de regte man te hebben.

Als mede, dat de betalinge niet werde gedaan aan de Orangkayen *en* Tocha's *in 't gemeen voor de geheele Negry, maar aan yder perzoon in 't byzonder, gelyk dat in andere en gewoone gelegentheden gebruikelyk is.*

De voorſchreve briefjens zullen niet anders behoeven in te houden, als de naam van de perzoon, en de geleverde quantiteit, mitsgaders het verſtrekte op hand, ten aanzien van die gene, die het komen te genieten, niet met cyffer-letters, maar met woorden geheel uitgeſchreven, welke verſtrekking niet preçys werd gelimiteerd op een net vierde part, alzoo het zelve veel reekenens en werks zoude onderworpen wezen; maar op zoo veel als daar ontrent kan werden genomen.

En zullen de Gecommitteerdens, benevens het Opperhoofd, ter intentie van deze pointen, en Inſtructie, wyders zoodanige precautie en methode gebruiken, als onder employ van de beſte ſpoed en voortgank ordentelykſt zal werden bevonden.

In gevolge van deze Inſtructien werden tot den ontfang en betaling der Nagelen na het Comptoir Larike *Gecommitteerd den Caſſier* Johannes van Dam, *en* Willem Chadborn.

Amboina, aan 't Kaſteel Victoria, den ... Februari, in 't jaar 1693.

N. SCHAGHEN.

Daar legt ook veel aan gelegen, hoe 'er ingewogen werd, alzoo dat zomtyds wel vry wat te ruim genomen werd, om, behalven de overwigt voor de Maatſchappy (dat ontrent een *per cento* maakt) nog wel ruim wat voor zich, of alleen, of voor de Gecommitteerden van wegen de Maatſchappy (om toe te zien, dat alles rechtveerdig toegaat) geſteld by 't Opperhoofd, of tegen hem over, mede een deeltje, over te houden, dat dan zomtyds nog wel maar tuſſchen 't Opperhoofd, en eene Gecommitteerde, na dat zy beide van de *moord van Parys*, weten, of niet weten, gedeeld werd: want anders houd hy 't alles voor zich alleen. Indien ik alles zeggen zou, 't geen ik daar af wete, dit Hoofdſtuk zou vry verre uitdyen; dog dit ſtappe ik over, alzoo dat my niet raakt.

Voor een pond *Nagelen* moet men hier net vier gulden, ook zelf in *Amboina* betalen, dat wat hard is, hoewel 't weinig betaald werd, om dat yder zyn noodruft wel voor niet van den Inlander bekomen kan. Te vreemder is 't, dat men in *Indiën* zoo veel betaald, daar zy in het jaar 1718. en 1725. in *Holland* maar vyfen zeventig ſtuivers golden, dat vyf ſtuivers minder, als in *Indiën* is. En ongelyk meer winſt geven zy in *Suratte*, *Bengale*, *Perſien*, en elders, daar zy getrokken zyn.

Wat nuttigheden deze heerlyke Vrugt heeft,

heeft, behoeven wy hier niet te beſchryven. Dit is door veel andere voor ons al gedaan, en 't is den *Genees-kundigen* bekend, van wat kragt en gebruik de *Kruid-Nagel*, en de *Nagel-Olie* is, waar in men egter groot onderſcheid vind: want van ouds leverde de Inlanders uit honderd pond *Nagelen* maar een kan *Olie*, die men naderhand uit veertig pond wiſt te trekken; dog de eerſte was veel beter, dan de latere.

De Inlander heeft 'er hier zeer weinig gebruik van: want de *Nagel-Olie* 'er uit te branden, is hen op zwaare boete verboden, gelyk 'er op 't verkoopen der *Nagelen* aan andere, als aan de Maatſchappy, een zwaare ſtraf aan den lyve geſteld is, waar over veel Inlanders niet alleen, maar zelf ook verſcheide *Hollanders* van aanzien op 't ſchavot geraakt, en gegeeſſeld zyn, of met *Nagelen* onder den arm, en een brief op de borſt, waar op NAGEL-SLUIKER ſtond, te pronk geſtaan hebben, in de keten geſlagen, en na 't Eiland *Roſingeyn* in *Banda* gebannen zyn. Ja daar is in 't jaar 1706. ymand over gegeeſſeld, die maar de waarde van anderhalve Ryksdaalder *Nagelen* gekogt had.

Zy gebruiken de *Nagelen* nu en dan onder hunne Zalven en Smeerzels, of wryven die, vermorzeld en nat gemaakt zynde, rondom hun voorhoofd, en in de ſlagen van hun hoofd tegen zwaare Hoofdpyn, als die uit koude ontſtaat, want anders zal zy aan 't voorhoofd niet licht droog werden, daar zy anders ten eerſten opdroogd, en tegen meer andere ongemakken. Ook rooken zy die nu en dan wel onder hunne Tabak.

De *Moer-Nagelen*, en ook de andere, werden wel geconfyt, en ſmaaken zeer geurig, hoedanig zy in meenigte na *Batavia*, en zelf ook na *Holland*, vervoerd werden.

Eenige jaaren herwaards zyn de *Moer-Nagelen* ook voor ontrent de halve waarde door de *Japanders* zeer getrokken geweeſt, om ze in de *Genees-kunde* te gebruiken, dog dit duurde niet lang.

Ik zou van de *Nagelen* nog veel dingen konnen zeggen, die yder een juiſt niet weet; dog zal daar niet meer af reppen, om dat dit ſtuk wat teer, en 't ook niet noodig is 'er alles van te zeggen.

De Nooten-Muſcaat-boom.

De tweede Specery-boom, die in *Amboina* mede valt, is de *Nooten-Muſcaat-boom*; hoewel die nu eigentlyk maar alleen, om als een Specery, die men verzameld, en inweegd, te dienen, in de Landvoogdy van *Banda* aangequeekt, en ook daar binnen bepaald werd, zonder dat zy ergens anders groeyen mag.

Die men hier in *Amboina* heeft, werden daar maar als by oogluiking geduld, en meeſt tot het confyten der *Nooten* gebruikt, zonder dat zy byna ergens anders toe dienen, vaarende de Landvoogden, en Opperhoofden daar zy nog zyn, beſt daar van, die ze den Inlander voor niet afhalen, vergetende gemeenelyk daar iets voor te betalen. En die Lieden zyn zoo groot, dat zy haar 'er geen reekening van durven t'huis zenden, wel wetende, dat hen dit maar quaad doen, en dog nooit zou betaald werden.

Wat nu dezen Boom betreft, wy zeggen vooraf dat hy gemeenelyk, behalven de andere zoorten, in *Mannetjens* en *Wyfjens* - *Nooten* onderſcheiden werd, en dat wy nu eerſt van 't *Wyfjen* zullen ſpreeken.

Men kan de zelve in *tamme* en *wilde Nooten-boomen* onderſcheiden, en wy zullen vooraf van de *tamme* melden.

De tamme.

Deze Boom heeft de gedaante wel eenigzins van een *Peere-boom*, maar hy is zoo ſpits niet van kruin, die platter en wyder uitgebreid is.

De ſtam is zomtyds recht opgaande, en zomtyds is die Boom ook wel kort van ſtam, en met eenige dikke takken ter zyden, boven malkanderen uitſchietende.

Hy is zeer fraay van ſtal, dewyl de takken zich zoo recht op niet, als wel de *Nagel-boom*, maar meeſt ter zyden uitbreiden, waar door deze Boom een breeder en ſchooner kruin krygt, hoewel hy weinig dikke takken heeft.

Hy is effen en glad van ſchors, dog wat bruin-graauw.

De bladeren zyn lang, wel zoo ſpits, als een *Peere-blad*, zonder tanden, zynde, als zy nog jong zyn, wit-agtig-groen, maar, wat ouder geworden, van boven ſchoon-groen en glanzig; dog beneden bleek en vaaler. In 't midden heeft men een rib, en ter zyden zulke fyne dwarsribben, dat men die pas zien kan, die ook aan yder zyde pas zeven of acht zyn. Zy vertoonen zich meeſt twee en twee byeen aan hunne takjens, hoewel juiſt altyd niet regt tegen over malkanderen. Als men onder de zelve gaat, of ryd, en men 't blad in de handen maar wryft, zoo geven zy een heerlyke reuk.

Indien men zulk een tak afbreekt, loopt 'er een zap uit, als of 't bloed was, en dit is zeer quaad voor den Boom, in zoo verre, dat hy daar door zyn kragt verlieſt, en onderblyfd, of niet tieren wil.

Dezen Boom begind met zyn acht of negende jaar eerſt te dragen.

Als de Vrugt haar begin neemt, ziet men eerſt eenige geelagtige kleine knop-

knopjens, die ook iets van 't witte hebben, waar uit ook met 'er tyd een witte kleine bloem, hangende twee of drie byeen, en zynde als een kelkje met drie ſpitze topjens, aan een krom ſteeltje voortkomt, waar in een langwerpig rosagtig knopje is, uit 't welk eigentlyk de Vrugt te voorſchyn komt, vertoonende zich tuſſchen de bladen in, gevende zoo twee of drie bloemtjens gemeenelyk maar eene Vrugt, en zelden meer, zoo dat de andere meeſt te vergeefs afvallen.

Zy ſtaan al vry lang, eer de Vrugt ryp werd, dat wel acht of negen maanden aanloopt.

Ondertuſſchen werden alle Vrugten niet op eene en de zelve tyd ryp; maar men plukt die wel driemaal in een jaar, gelyk die Boom op verſcheide tyden vervolgens bloeſſem, en ook rype Vrugten heeft.

De Vrugt vertoond zich als een kleine *Perſik*, die agter wat ſpits toeloopt en vooraan wat ronder is, hangende aan een lange ſteel tuſſchen de bladeren in, hebbende door de bank de grootte ook van een kleine *Perſik*, of van een dikke *Peer*, die wat kleiner dan een vuiſt is. Daar zyn ook dubbele *Nooten*, die vry grooter vallen; dog die zyn 'er zoo heel veel niet, gelyk die ook wel geconſyt overkomen, waar aan men genoeg van 't fatzoen en de grootte van deze Vrugt weet te oordeelen. Nogtans hebben wy zoo wel van dezen Boom, als van de Vrugt, en 't blad byzonder, een nette afteekening hier by willen voegen, gelyk men die hier op No. XXXIII. zien kan.

Zy gelykt echter in fatzoen, en in haar vaal-groene verwe beſt na een rype *Perſik*, hebbende van de ſteel af mede een flaauwe kloof, gelyk men ook aan de eene zyde van de *Perſik* ziet.

Als deze Vrugt ryp is, opend zich de bolſter, die byna een pink dik is, en dan ziet men de *Nooten-Muſcaat*, in haar zwarte glimmende ſchelp, met de ſchoone roode *Foelie*, als een netje daar om, eenigzins te voorſchyn komen; hoewel men ze zelden zoo ryp laat werden.

De ſchil of bolſter is gemeenelyk witagtig, wat hard, en wrang van ſmaak, zynde zeer goed om ze te confyten, of te ſtooven.

Na de ſchil komt men aan de *Foelie*, die ſchoon hoogrood van verw is, en zich op de *Noot* zeer dik en net vertoond, makende als eenige vooren 'er in.

Dan komt men aan de zwarte ſchelp, die om de *Noot*, en ontrent zoo dik is, als die van een dikke *Haze-noot*, die men 'er door zekere wyze van behandeling gemakkelyk weet af te krygen, latende deze Vrugt eenigen tyd over een flaauw vuur rooken, en zoo droog werden, tot dat de rechte *Noot*, die 'er van binnen in zit, rammeld, en dan breekt, of ſlaat men de ſchaal aan ſtukken, en neemd 'er de *Noot* uit, die wy niet verder behoeven te beſchryven, alzoo die yder een genoeg bekend is.

Wy moeten 'er egter dit nog byvoegen, dat zommige Boomen wel wat langwerpiger, andere weer wat ronder *Nooten-Muſcaaten* geven; dog de bladen van de eene Boom zyn dan ook wat langer, als van de andere, hoewel de *Nooten* van eene en de zelve kragt zyn.

Verſcheide zoorten.

Behalven dit *Wyfje* nu heeft men nog een Boom, die *Mannetjes-Nooten* geeft. Dezen Boom is korter van ſtam, en blad, en ingedrongener van kruin, hoewel men hem nog onderſcheiden moet van een *wilde Mannetjes-Nooten-boom*.

Van deze *Mannetjes-Nooten* noemen de *Bandaneezen* verſcheide zoorten op, als de *Pala-Boy*, die meeſt bloemen, en nu en dan ook eenige Vrugten draagd, die veel langer, als de gemeene *Nooten-Muſcaat*, vallen, ſchynende byna ook wel twee Vrugten tegen een te zyn. Deze Boom waſcht gemeenelyk alleen, en men vind die ook niet veel.

De Pala Bacambar.

Behalven dezen is 'er nog wel een ſlag drie of vier, als daar zyn de *Pala Bacambar*, of de *Tweeling-Noot*, daar twee pitten, tegen een leggende, in zyn, hebbende yder een byzondere ſchelp, en *Foeli*, en tuſſchen beiden, daar zy tegen een komen, nog een dikker *Foeli*, die veroorzaakt, dat die *Nooten* aan die kant plat zyn. Men vermengd deze onder de gemeene *Nooten*, om dat 'er anders geen onderſcheid ter wereld tuſſchen is.

De Kakkerlak-Noot.

Zy ſpreken van een *Pala Kakerlak*, of *Kakkerlak-Noot*, om dat de *Foeli* met een bleek-geel en roode verwe geſprenkeld is.

De Witte Noot.

Daar is ook een *witte* zoort van *Nooten*, die zy ook wel de *Hollandſche Nooten-Muſcaat* noemen, die nergens anders in van de gemeene verſchild, als dat de *Foeli* witagtig is, hoewel zy daar na geeler werd, en in zich zelven egter goed is; dog zy heeft zoo geen oog of aanzien, en daarom hebben de *Bandanezen* die niet geerne by de andere.

De Domine's Noot.

Daar is ook een *Noot*, die zy *Domine's Nooten* noemen, om dat zich de *Foeli* op de zelve als een kalotje, of als een mutsje maar half 'er om vertoond, waarom zy, gelyk mede, om dat zy licht verbryzeld, en niet wel heel van de *Noot* te krygen is, weinig geagt werd.

De Dieven-Noot.

Men heeft nog een *Noot*, die zy *Dieven-Noot* noemen. Dezen heeft byna geen ſchelp, en de *Foeli* vertoond zich zeer hobbelig op de bloote *Noot*. Deze werd

N.° XLVII.

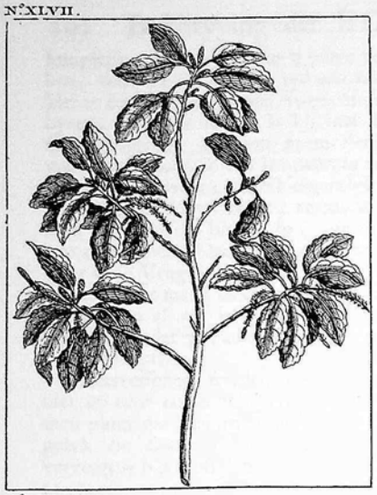

N.° XLVIII.

N.° XLIX.

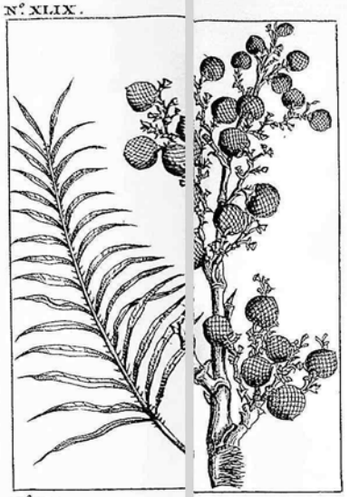

N.° L. P.

N.° LII.

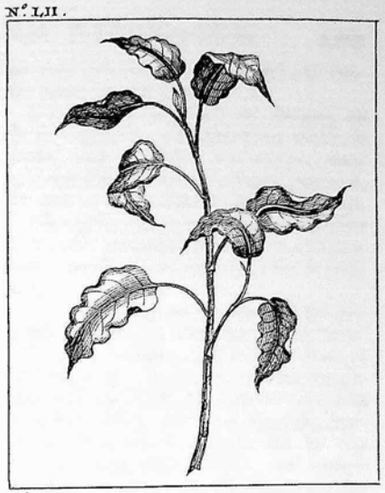

N.° LIII.

N.° LIV.

N.° LV.

N.° LVI.

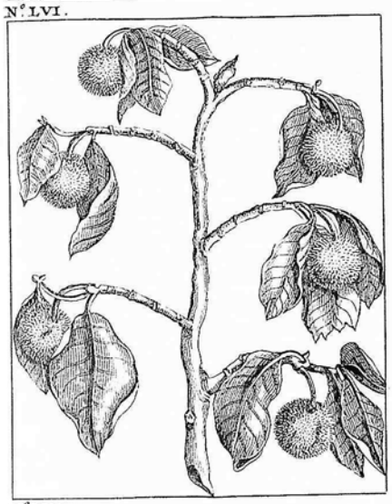

N.° LVII.

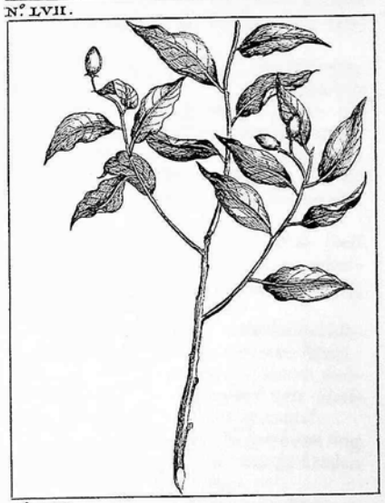

N.° LVIII.

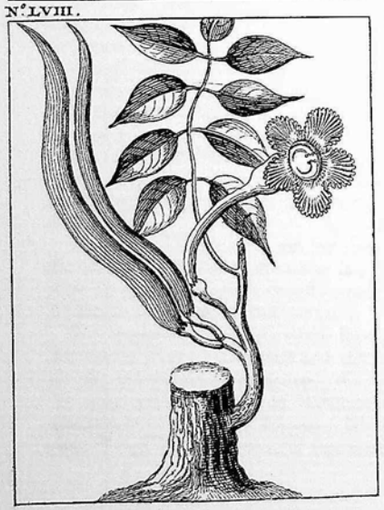

N.° LIX.

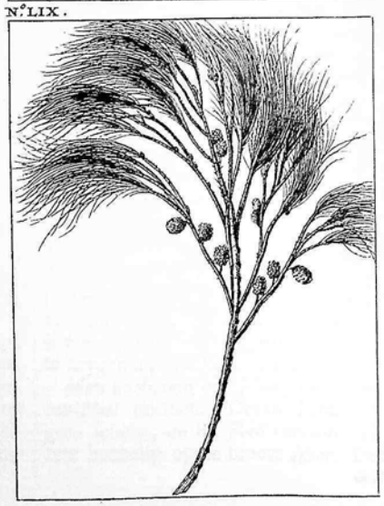

N.° LX.

N.° LXI.

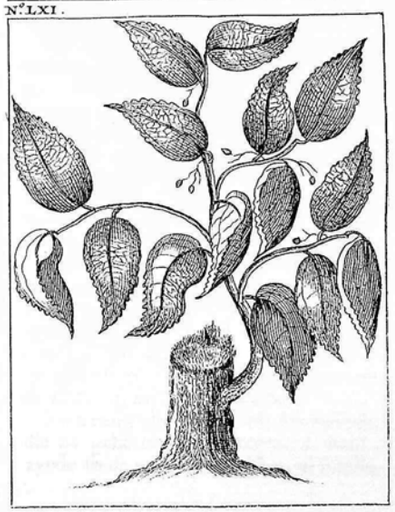

N.° LXII.

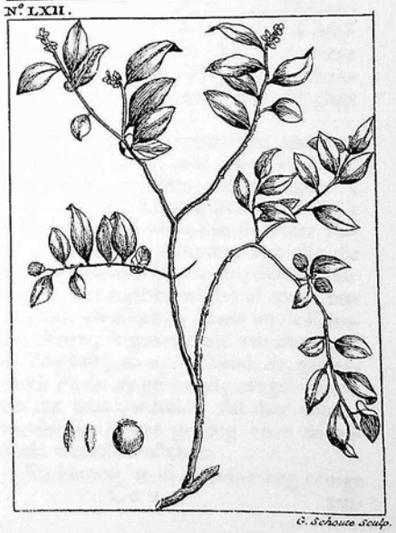

C. Schouse sculp.

werd zeer gehaat, en by geen andere *Nooten* of *Foeli* geduld, om dat zy die al hare kragt ontſteeld, vergaande wel zelf eerſt, maar doende al de *Nooten* en *Foeli*, daar zy by legt, tot Meel werden, en in zich zelven mede vergaan, en verteeren.

De Konings-Noot.

Daar is ook een zoort van *Nooten*, die zy *Konings-Nooten* noemen, die van buiten wel van de andere niet veel verſchillen; maar die van binnen een klein *Nootje* hebben, om 't welke de *Foeli* wel zoo dik legt, dat de *Noot* pas als een graauwe Ert in 't midden van die *Foeli* zich vertoond, die men ook veel beter als andere *Foeli* houd.

De *Bandaneezen* zeggen, dat deze langer, dan andere *Foeli*, duuren kan, en dat zy ook aan een andere zoort van Boomen groeid, hoewel zommige dit weer tegenſpreeken, getuigende, dat zy met andere *Nooten* aan een en de zelve Boom groejen, en dat het maar een mis-gewaſch is, dat ik mede geloove.

Verdere aanmerkingen over de zelve.

Schoon de *Nooten-boom* de meeſte tyd van 't jaar doorgaans rype, of onrype Vrugten heeft, zoo zyn 'er egter drie vaſte tyden in 't jaar, dat men de *Nooten* inoegſt; te weten, ontrent *Auguſtus* (die wel 't grootſte zaizoen geeft) in *November*, of ontrent *April*, en by deze later zaizoenen zegt men, dat de *Foeli* wel zoo dik, en vet, als in de groote oegſt-tyd, valt.

Hoedanig het inoegſten der *Nooten* en *Foeli*, mitsgaders 't inwegen en afleveren der zelve toegaat, melden wy in de Beſchryving van *Banda* uitvoerig, waar heen wy den Lezer verzenden.

Nuttigheden der Nooten, en Foeli.

Wat kragt nu deze *Noot* en *Foeli* heeft, en waar toe zy al dienen, behoeve ik niet te ſchryven, dat weten de *Artzen*, en zelf de goede huishoudſters overvloedig genoeg.

Dat de Vrugt, en de Olie, 'er uitgetrokken, heerlyk tegen alle koude, buikpyn, en meer andere quaalen is, is in de gemeene huishoudens al bekend.

Allermeeſt werd de *Noot*, en de *Foeli* in ſpyzen, of dranken, gebruikt. Ook werd zy (gelyk wy bevorens zeiden) nog groen zynde, zeer veel geconfyt, en de ſchillen, geſtoofd, geven een uitnemende lekkere ſpeceryagtige, en zeer geurige ſchotel eeten, die ik menigmaal met veel ſmaak gegeten heb; dog in de *Padde-ſtoelen*, die 'er op groeyen, en die de liefhebbers der zelve boven alle andere *Padde-ſtoelen* verheffen, heb ik nooit ſmaak konnen krygen, alzoo die zoo taay als Leder in myn mond waren.

Men maakt in *Banda* ook *Marmillade*, die by geheele doosjes vervoerd werd, zynde als de gekookte bolſter, of ſchille, die men dus met Zuiker mengd, en verder koud werden laat.

Dat 'er Olie beide uit de *Nooten*, en de *Foeli* geperſt, en getrokken werd, is mede, den *Apothekers* niet alleen, maar zelf ook den *Perkeniers* in *Banda*, bekend, die ook in kleine koekjes vervoerd werd.

Men giſt, dat men van drie *Bandaſche Cati's* (die zeventien pond en een vierendeel uitmaaken) pas eene kan Olie hebben kan.

Of deze Vrugt de Ouden bekend geweeſt zy, daar aan werd by veele getwyfeld. Het eenige, dat men 'er van te berde brengt, is 't geen zekere Snoeshaan van een Kok by *Plautus* in zynen *Pſeudolus Act.* 3. daar van opgeeft, noemende daar, om te toonen, dat hy een ervaaren Kok was, onder veel andere baſtaard-naamen, ook *Macidem*, zonder verder te zeggen, wat hy daar door verſtond.

Dat hy nu niet ſprak van een Specery, die toen al bekend, of wel de rechte *Foeli* was, is genoeg af te nemen uit het antwoord, dat daar op door een ander aan hem gegeven werd, alzoo die uit de eene naam hem zoo weinig, als uit de andere verſtaan kon, en hem daar op wat uitſcheld.

Hadden de Ouden de *Noot* of de *Foeli* gekend, een van hun allen zou 'er zekerlyk wel iets van geſchreven hebben; dog dat is my nooit gebleeken.

Ook moet men groot onderſcheid maken tuſſchen der *Grieken Macer* en *Macis*: want 't eerſte is een geheel andere *Indiſche* Boom, by de *Portugezen* den *Stoelgang-boom*, of de *H. Boom* genaamd.

Dus ſchynd ons deze *Nooten-boom* nog later, dan de *Nagel-boom*, aan de Ouden bekend geworden te zyn.

Zynen naam draagd hy van *Muſcaat-Noot*, niet, om dat hy eenigzins na *Muſcus* riekt; maar, om dat de gemeene man wel meermaal onbekende en ſterkriekende dingen diergelyken naam plagt te geven.

Deze Boomen plagten in de *Moluccos*, in *Amboina*, en op meer andere Plaatzen, overvloedig te vallen; dog volgens 't Accoord, met Koning *Mandarsjah* in 't jaar 1652. op *Batavia* met de Heer *Karel Reinierſſoon*, gemaakt, zyn alle die Specery-boomen daar, en elders (daar men ze niet hebben wilde) al mede uitgeroeid, en alleen in *Banda* op de Eilanden *Neira*, 't groot Land van *Banda*, of op *Lonthoir*, en op 't Eiland *Ay*, gemeenelyk *Poelo Ay* genaamd, aangehouden, om dat men oordeeld, dat daar nog overvloedig *Nooten* genoeg voor de geheele weereld waſſchen.

En hoewel 'er in *Amboina* nog eenige

weinige Boomen zyn, die dienen maar, of in de *Genees-kunde*, of tot het confyten der zelve.

De wilde Nooten-Muſcaat.

Dus verre van de *tamme* zoorten van *Nooten* geſprooken hebbende, moeten wy hier met een woord byvoegen, dat 'er nog verſcheide *wilde* zoorten zyn, die in opzigt van den ſtam, kruin, 't blad, (dat wel eens zo lang is) en de Vrugt, merkelyk verſchillen, zynde de eerſte zoort van dien byna als een *Mannetjes-Noot*, die mede in de *Genees-kunde* haar gebruik heeft. De andere zoorten komen met de zelve veel te verſchillen, ook hebben de Vrugten geen gebruik, dan alleen, dat de *Foeli* van een zeker zoort dient om de Nagels rood te verwen, en dat het hout van zommige der verdere vier of vyf *wilde* zoorten nog wel tot ſparren en ſtylen van huizen gebruikt werd.

Het verdere, dat wy van deze Specery-Vrugt nog zouden konnen zeggen, houden wy by ons als een geheim, dat yder een niet behoefd te weten, en dat ook ons Land ondienſt zou konnen doen, alzoo ons voornemen niet is, hier van meer te beſchryven, dan 't geen yder een of wel weten mag, of buiten ons, wel weten, en dat onzen Staat geen nadeel toebrengen kan. Waar mede wy dan van deze Specery-boomen ook affcheiden.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE Calambac-boom. *Het* Agel-hout. *De* Sandel-boom. *Het wit*, *en geel* Sandel-hout. *Het rood* Sandel-hout. *De* Maſſoy-boom. *De* Galedoepa-boom. *De* Coelit-Lawan-boom. *De* Sindoc.

BUiten deze Specery-boomen heeft men verſcheide andere, welker houten, of Olien, in deze Geweſten bekend zyn, en die van de Inlandze *Genees-kundige* al mede gebruikt werden; maar om de waarheid te zeggen, de Boomen vallen hier niet, en zyn, ter plaatze daar zy vallen, zeer weinig bekend.

Van deze zoorte zyn de *Calambac-boom*, de *Agel-hout-boom*, de *Sandal-boom*, de *Maſſoy-boom*, en meer andere, van welke wy egter ter loops iets, en zoo veel, als men 'er af dient te weten, zullen zeggen.

De Calambac-boom.

Dat het *Calambac-hout* heerlyk, en van een ongemeen pryzelyk gebruik in de *Genees-knnde* is, kan niemand, die het kend, tegenſpreken.

Het is by de Geleerden met de naam van 't voornaamſte *Agallochum* (alzoo 'er verſcheide zoorten van *Agallocha* zyn) of ook wel met die van 't *Lignum Aloes*, of van 't *Paradys-hout*, bekend.

Het voornaamſte *Agallochum* werd het genaamd, om dat 'er nog een tweede zoort is, die 'er wel wat na gelykt, en die by den Inlander *Kajoe Garoe*, of *Agel-hout*, genaamd werd.

Het eerſte of 't *Calambac-hout* is bruinagtig-graauw van verw, hebbende lange zwarte aderen of ſtreepen 'er door gemengd, en wat witagtig, zynde zomtyds effen en glad, en ook wel wat knoeſtig.

Dit hout, op een ſteen gewreven, is een weergadeloos ſpoedig hulp-middel tegen alle hert-klopping, benaauwtheid op de borſt, ja 't is een *Panaçea*, dat met geen goud duur genoeg kan betaald werden.

Men moet voor yder onçe (als men die al krygen kan, dat zelden gebeurd, en dat my in *Indiën* nooit heeft mogen gebeuren) veertig *Tayl*, of honderd en zeſtig gulden, ter plaatze daar 't valt, geven, dat by vervoering des zelfs zeer hoog oploopt.

Ik heb 'er honderd Ryksdaalders op *Batavia* aan zeker *Raad* van *Indiën*, die 't al vry ruim had, voor geboden, om een van myne Dogters, toen zeer met hert-klopping bezet, daar mede te helpen; dog ik kon van dien Heer niets bekomen.

Ik wiſt aan een *Doſis*, of twee, my vereerd, dat het heerlyk van werking was, kreeg toen ook van een ander Vriend een ſtukje; dog 't kiſtje, daar al myne *Artzenyen*, en ſleutels, in waren, wierd van al myn Goederen, die na boord gingen, alleen geſtolen, zoo dat ik ook daar aan niets had; maar naderhand heb ik in *Holland* weer een fraay ſtuk van een Vriend

Vriend gekregen, dat ik nog bezitte, en in weerde houde.

Men geeft het, gewreven zynde, met wat wyn, of water, ymand in, en de hertſterkende en verquikkende geur, die 'er by is, (trekkende eenigzins na die van de gedroogde *Citroen-ſchillen*) is zoo doordringende, en zoo ſchielyk werkende, dat hy alle die benaauwdheid van 't hert aanſtonds verdryft, de klopping ten eerſten doet ophouden, en den zieken als van den dooden, even of hy een geheel ander menſch was, doet herleven.

Wat dit nu eigentlyk voor een hout is, of waar 't valt, en aan wat voor een Boom het groeid, daar over zyn de allerbeſte Geleerden het gantſch niet eens; of, laat ik liever met waarheid zeggen, zy hebben daar nog geen vaſt of net beſcheid van, waar op men eenige ſtaat maken kan.

Al wat wy 'er van weten, is, 't geen de *Chinezen* 'er ons van zeggen, en dat is zoo onzeker, dat 'er, volgens haar eigen zeggen, geen ſtaat op te maaken is: want ſchoon zy het op *Batavia* nu en dan wel brengen, en gemeenelyk een klein ſtukje aan hare Waayers dragen, zoo weten zy ons daarom juiſt niet recht te melden, waar het valt, of wat het voor een zoort van hout is.

Zy zeggen dan, dat het in *Quinam*, in *Cambodia*, en vooral in *Tſjampaa*, en in *Coetsjintsjina*, valt. Het beſte vind men in *Tſjampaa*, maar deze Vorſt, onder den Koning van *Quinam* ſtaande, moet het beſte aan die Koning tot een geſchenk leveren, en 't verdere zoodanig aan hem verkoopen, dat hy 'er alleen de Meeſter van blyve; dat ondertuſſchen (gelyk men wel denken kan) zoo net niet nagekomen werd, waar door 'er nu en dan in 't verborgen nog wel een ſtuk of een brok na een ander Ryk vervoert werd.

Het is egter zeker, dat deze Koning dit hout, en die Boomen, zoo veel als 't mogelyk is, voor andere verborgen houd, en dat 'er belet werd, dat ymand 'er toegang toe heeft, zoo dat alles, 't geen de *Chinezen* ons daar van zeggen, maar giſſingen zonder grond zyn.

Vraagd men hen, of zy de Boomen gezien hebben, daar 't aan valt? zy zeggen neen; maar verzekeren ons ondertuſſchen dat het een zekere bekende zoorte van *Waringin-boomen*, met kleine bladeren is, zynde een groote zoort van Boſch-boomen, die wy in 't vervolg nader zullen beſchryven.

Vraagd men verder, of dat aan zoo een Boom altyd, en overal valt? zoo zeggen zy van neen, dat het niet altyd, en ook niet overal, aan die Boom valt; maar zommigen zeggen, dat dit het hart van die Boom is, andere dat het maar aan zekere takken valt; en dat 'er niemand in de wereld tot nog toe gevonden is, die een recht merkteeken opgeven kan, waar uit men net zal konnen weten, aan wat Boom, of aan wat deel van die Boom, het regte *Calambac-hout* valt. Andere zeggen weer, dat de Eigenaar van 't Land dit door de reuk ontdekt, maar dat hy egter buiten verlof des Konings dien boom niet mag omverre kappen, die dan al 't beſte, dat dichtſt aan de wortel valt, na zich neemd.

Alle de berichten nu van de *Chinezen* hier over komen op veelerley onzekerheden uit, die ons buiten ſtaat ſtellen om recht te zeggen, aan wat Boom dit hout groeid, of in wat deel deszelfs, dit gevonden werd.

Daar zyn 'er, die meenen, dat het hout *Ahalim*, en *Ahaloth*, waar van *Num.* XXIV. 6. *Prov.* VII. 17. *Cant.* IV. 14. en *Pſ.* XLV. 9. geſproken werd, geen ander, dan dit *Calambac-hout*, is.

Het is ook bekend, dat dit meeſt door *Sandel-boomen*, en ook wel, door *Aloë*, by andere, vertaald werd; maar dat *Salomo* in zyn tyd al van *Calambac-hout*, en *Calambac-boomen* geweten zou hebben, die de naaſte Volkeren aan die Landen, daar zy geſteld werden te vallen, belyden moeten tot nog toe niet te kennen, zal ik al zoo weinig toeſtaan, als dat *Bileam* van de *Calambac-boomen* in zyn tyd al zou hebben geweten, en 't Volk Iſraëls by die Boomen wiſt te vergelyken, ſprekende daar van, zoo zommige meenen, met een grondige kennis, en als van Boomen, die God aan de water-ſtroomen geplant had.

Ik geloove, dat nog *Salomo*, nog *Bileam*, dezen Boom ooit gekend, veel min gezien hebben: want was dat waar, zy zouden ons van de klaare doorſtekende eigenſchappen des zelfs ook veel meer, en niet alleen geſchreven hebben, van dat *berooken der kleederen*, daar dit hout wel mede, doch minſt, toe diend; maar ik geloove, dat dit eenige andere Boomen geweeſt zyn, die de Iſraëliten, en andere Naburige Volken, uit *Arabiën* bekomen; en tot het berooken van hunne klederen gebruikt hebben, gelyk alle de Speceryen, daar ons de Ouden van ſpraaken, op zyn beſt genomen, maar Boomen, of Gewaſſen, geweeſt zyn, die of in *Arabiën*, of op de Grenzen des zelfs vielen.

De beſte *Genees-kundigen* twyfelen zelf nog, of *Dioſcorides*, die zoo veel later leefde, wel ooit *Calambac* gezien heeft,

en meinen, dat het maar van 't ſlegte *Agel-hout* geweeſt zyn zal, 't geen hy gekend heeft.

Buiten dat het nu dit voornoemde hert-ſterkende gebruik in de *Genees-kunde* heeft, gebruiken de *Chinezen* het ook als een Reuk-werk, houdende voor 't beſte, 't geen zoo week is, dat men het met een nagel van de vinger indouwen kan; dog zoo heb ik het nooit gezien. Dus gebruiken zy het, om een kamer, daar men zit, kleederen, enz. te berooken, waar aan 't een zeer lieffelyke reuk en geur geeft, die zich alom verſpreid, ook werd het tot het verbranden van de lyken der *Indianen*, en tot meer andere zaaken, die my nu niet te binnen ſchieten, gebruikt. En dit is het al, dat ik met waarheid van de *Calambac*, uit de mond der *Chinezen*, die niet alleen zelf in *Cambodia*, en *Quinam* geweeſt; maar ook van zommigen die daar geboren waren, zeggen kan.

Het Agel-hout.

Wat nu 't *Agel-hout*, of 't tweede zoort van *Agallochum*, belangt, deze zelve *Chinezen* hebben my verzekerd, dat dit maar een minder zoort van *Calambac-hout* is, dat aan dien zelven Boom valt, maar 't geen nog tot die rypheid, als 't beſte reeds heeft, niet gekomen is.

Andere zeiden, dat het rechte *Calambac* onder in de ſtam, een voet of twee van de wortel, maar dat het *Agel-hout* in de takken van dien zelven Boom valt.

Men moet ook weten, dat 'er veelerley *Agel-hout* is, en dat 'er in 't verkoopen van 't zelve een groot bedrog gepleegd werd.

Het beſte *Agel-hout* valt graauwer van verw, harder en knoeſtiger, als *Calambac*, gelykende in reuk meer na den *Benzoin*, dienende ook meeſt, ten deele tot een reuk-werk, ten deele in de *Genees-kunde* tot een hertſterkend middel, hoewel het in werking zeer veel van het *Calambac-hout* verſchild, gelyk dat ook aan de prys des zelfs te oordeelen is, alzoo een geheel *Pikol* (of honderd vyf en twintig pond) *Agel-hout*, in *Quinam*, niet meer als honderd gulden komt te gelden.

Ook werden 'er zoo van dit hout, als van 't *Calambac*, honderd grollen van de bygeloovige *Chineezen* verhaald, die my aan alles, wat zy 'er byna van zeggen, doen twyfelen.

Het is zeker, dat 'er ook in andere Landen Boomen vallen, die mede een zoort van *Agel-hout* geven, die 'er in verw, en in werking, zeer wel na gelyken, hoedanig een zoorte ik van *Malacca* over ettelyke jaaren gehad heb, behalven dat 'er ook op *Djohor*, en voor al op 't Eiland *Belitton* zulke Boomen groeyen; maar men houd dit egter zoo goed in verre na niet, als 't *Quinams Agel-hout*. Ook geſchied 'er door de geldgierige en looze *Chinezen* zoo veel bedrog met het *Calambac*, en *Agel-hout*, dat zy de menſchen dikwils met die beide bedriegen, en 't moet al een heel goed kenner zyn, die 't eene uit het andere, en de rechte zoort van yder van 't valſche wel onderſcheiden zal.

De Sandel-boom.

Wat nu de *Sandel-boom* belangt, die valt mede in *Amboina* niet, maar echter werd dit hout, dat mede iet Speceryagtigs, en een aangenaame geur by zich heeft, zeer veel zoo onder de reukwerken van den Inlander, als in hunne *Genees-kunde*, gebruikt.

Daar van zyn drie zoorten, 't wit, 't geel en 't roode. Men zegt, dat het eigentlyk op 't Eiland *Timor*, en op de Eilanden daar ontrent, valt.

Veele hebben gemeend, dat deze driederley zoorten van hout, aan een en de zelve zoort van Boomen groeyen; dog dit is zoo niet.

Het wit, en geel Sandel-hout.

Het witte, en 't geele, valt aan Boomen, die byna een en de zelve zoort uitmaken; dog zy groeyen echter veeltyds yder aan een byzondere, en ook wel aan een en de zelve Boom, ſchoon zy op een en 't zelve Land, te weten, op 't Eiland *Timor*, en eenige andere daar ontrent, voortkomen; maar 't roode komt aan een geheel ander zoort van Boomen, en op een geheel ander Land voort.

Het witte *Sandel-hout* ziet men gemeenelyk (niet altyd) aan de zelve Boomen, buiten om 't geel *Sandel-hout*, 't geen zoo veel als 't hert van 't wit *Sandel-hout* is.

Echter heeft men ook Boomen, die byna niet anders, dan wit *Sandel-hout*, geven, zonder dat men byna eenig hart, of geel *Sandel-hout*, daar in vind.

Altoos dit weet men nu, dat geen Inlander onderſcheiden kan, welke Boom alleen 't witte, of welke 't wit en geel hout te zamen geeft.

De *Sandel-boom* is al fraay hoog, byna als een groote *Mangga-boom*, lichtgraauw en wat ros van ſchors, die in de jonge Boomen zich wel glad vertoond, maar in de oude 'er afſchilferd. Hy heeft veel dunne takken, en korte tuſſchen-takjens, waar aan de bladeren tegen een in 't kruis ſtaan, gelykende wel wat na de kleine zoort van *Waringin-bladen*, zynde ontrent een hand breed lang, anderhalve duim breed, en vol adertjens tegen een.

Het blad valt aan de oude Boomen vaal; dog aan de jonke donker-groen, makende dus een fraaye lommerige kruin.

De bloeſſem valt uit den blaauwen, trek-

trekkende wat na den donker-blaauwen, gevende kleine Vrugtjes als *Piſtaches*, of als onze lange *Haze-nooten*; dog van de dunſte zoort

Zoo lang deze Boom jong is, geeft dit hout geen reuk van zich; maar alleen als 't zoo oud werd, dat de baſt van de ſtam berſt, en dat die witagtig werd, of wit te voorſchyn komt.

Men zegt, dat die ſtammen wel een vadem of twee dik werden.

Als nu de Inlander oordeeld, dat het tyd is, zoo kapt hy die Boom af, zomtyds pas boven de wortel, ook wel met de wortel 'er by, dat wel beſt bevonden is.

Ook heeft dit hout ten eerſten die ſterke reuk niet; maar 't moet eerſt eenige tyd leggen, en beſtorven zyn, en men heeft bevonden, dat het, om de reuk by een te houden, beſt is, dat men het witte *Sandel-hout* zoo lang, als 't mogelyk is, om 't geele blyven laat.

Van beide deze zoorte werd het geele voor 't beſte gehouden, 't geen zomtyds vry hoog-geel werden kan. Het naaſte daar aan is dat witte, daar nog eenig hart aan is; dog 't flegtſte, dat geheel wit, en zonder eenig hart is; hoewel men hier by zeggen moet, dat geen van deze Boomen een geel hert eer, dan na dat zy geheel oud geworden zyn, krygen; zoo dat men in een en de zelve Boom, nog jong zynde, dat geel hart nooit vinden zal.

Een *Bahara* van dit hout (te weten van het beſte) werd op vyf honderd ponden gerekend, en die komt honderd gulden te koſten.

Men wil, dat het buiten de Noord, en de Zuid zyde van *Timor*, ook op 't Land van *Ende*, *Bali*, op *Java*, en in meer andere Landen valt.

Het *Sandel-hout* nu, en voor al hét geel, dat wel 't ſterkſte van reuk is, werd, om zyn verkoelende eigenſchap, hier in *Indiën* heel veel gebruikt, om, fyn gewreven, en met water gemengd, 'er 't lyf, of 't voorhoofd, en de ſlapen van 't hoofd, mede te beſtryken. Het eerſte geſchied alleen, om 't lyf een aangename geur te geven, en te verkoelen in de heete tyd; en het tweede, om ymand van hoofd-pyn, uit hitte ontſtaande, te verloſſen.

Ook werd dit hout by de *Benjanen* zeer veel, nevens andere geurige houten, tot het verbranden van hun Lyken gebruikt.

Het witte is al van ouds veel bekender in onze Geweſten, dan 't geele, geweeſt; dog 't laatſte heeft men hier eerſt zedert de Vaart der *Nederlanders* op *Indiën* leeren kennen.

Of nu de Oude de ware *Sandel-boomen* gekend hebben, ſchoon 't woord *Ahalim*, *Num.* XXIV. 6. *Prov.* VII. 17. en *Ahalôth*, *Cant.* IV. 14. door *Sandel-boomen* overgezet is, laat ik den Lezer nu zelf oordeelen. Immers ik geloove het niet; maar wel, dat zy andere geurige Boomen uit *Arabiën* door de Vaart in 't *Roode Meir* hebben weten te krygen. Ook ſtryd de beſchryving van hunne *Sandal-boomen* in veelen deelen met deze, vermits de *Sandal-boom* niet aan de waterſtroomen, maar in 't diepſte en op 't hoogſte der Bergen groeid, ook zyn het zulke ſchoone Boomen niet, om Iſraël daar by te vergelyken, of om 'er eenen hof mede te vercieren, te meer, om dat zy het leelykſt van baſt en ſtam werden, als zy moeten omgekapt werden; behalven dat de Ouden niet het minſte van de ware eigenſchap van dezen Boom, en van de nuttigheid, die hy meeſt geven moeſt, wiſten.

Dit is myn gevoelen, latende een ander 't zyne vry; dog het komt my zeer aanneemelyk voor, dat, zoo de geleerdſte nu nog veel verſchil over de ware *Sandel-boom*, en zyne eigenſchappen hebben, het altoos niet zeer waarſchynelyk is, dat *Salomo*, veel min, *Bileam*, iets van de rechte *Sandel-boom* kan geweten hebben, zoo men zich maar weer te binnen brengt, 't geen wy in het I. Deel van dit Werk, wegens de geringe kennis der Ouden van *Indiën*, van de Gewaſſen, en andere zaaken van dat Land, gezegt hebben.

Om den Lezer egter iet te toonen, 't geen ik geloove hy weinig gezien heeft, geven wy hier op N°. XXXIV. een tak van een *Timoreeſche Sandel-boom*, na 't leven geteekend, te zien.

Het Rood Sandel-hout.

Behalven het geel en wit *Sandel-hout*, is 'er ook rood; dog de Boom, daar dit aan groeid, en de plaats, daar het gevonden werd, verſchild zeer veel van de vorige Boom, en van alle de Plaatzen, daar 't ander valt. Behalven dat 'er nog een hevig verſchil is tuſſchen de Geleerden over dat hout, en over den Boom, daar 't aan groeid.

Voor eerſt moeten wy vaſtſtellen, dat alle roode houten, juiſt geen *Sandel-hout* zyn, behalven dat zy ook alle die geur en werking niet hebben.

De beroemde Heer *Herbert de Jager*, die, behalven zyne kennis in de *Kruidkunde*, in de twintig (meeſt *Ooſterſche*) Taalen grondig verſtond, houd het *Caleatour-hout*, daar men in *Opper-Indien*, en op *Choromandel*, duizenden ſtoelen en banken van maakt, voor een en 't zelve met het gemeene *Sandel-hout*.

Vermits nu die Heer dit naauwkeu-

rig

rig onderzocht heeft, en 'er by zegt, dat deze Boomen hunnen reuk eerſt krygen in hun hoogen ouderdom, gelyk meer welriekende boomen, zoo wil ik hem geerne daar in gelooven, te meer, om dat ik een brief van dien Heer over die ſtoffe gezien heb, waar in hy zegt, dat dit *Caleatour-hout* in 't *Sanskrits* (de geleerde Taal der *Bramines*) *Rakta Chandanam*, of *Bloed-Sandel*, dat is, *Rood Sandel*, genaamd werd, hoedanig byna, hoewel met een kleine verbuiging ook de *Decanders* (zynde rechte *Indiaanen*, en Onderzaaten van den *Grooten Mogol*) *Reket Chandanam* noemen, van welk woord *Chandanam*, een weinig verbaſterd, eerſt het woord *Chandan*, en daar na *Sandal*, of *Sandel* ('t geen 't zelve is) ſchynd gegroeid te zyn. Een gevoelen, dat vry ſterk door *Garcias lib.* 1. *cap.* 17. *Aromat.* onderſteund werd, te weten, dat 'er geen ander *Sandel-hout* op de Kuſt van *Choromandel*, dan 't *Celcatour-hout*, te vinden zy. Ook ſchynd dit gevoelen in opſigt van 't gemeen *Rood Sandel-hout* niet verwerpelyk; maar dat al 't *Sandel-hout* alleen daar zou vallen, heeft de Heer *de Jager* zelf daar na moeten bekennen een miſſlag, en overtuigd te zyn, dat het ook op 't Eiland *Madagaſcar*, en op de *Ooſt-Kuſt* van *Africa* ontrent *Zangibar*, valt, van waar ook de *Arabiers* 't ons eerſt beſteld hebben. Behalven dat 'er nog een tweede zoort van *Sandel-hout* van de *Maleitze Kuſt* komt, dat zeer veel in verw, draad, en in zwaarte van 't *Caleatour-Sandel-hout* verſchild.

Daar komt ook een zoort uit *Tsjampaa*, die mede van het *Caleatour-hout*, en ook van 't *Maleitze Sandel-hout*, verſchild.

Of 'er nu op *Timor* ook *Rood Sandel-hout* valt, kan men tot nog toe niet vaſt zeggen, hoewel 'er zyn, die de Boomen, en 't *Rood hout*, daar af gekapt, gezien hebben, tot bewys 'er byvoegende, dat het in 't Landſchap *Samoro*, op een vervaarlyk hoog en ſteil gebergte, valt.

Van dit hout verzekeren ons de *Portugeezen*, dat het zeer veel in verw, eigenſchappen, en werking, van 't *Caleatour-hout* verſchild. Het geeft wel eenige, maar geen ſterken reuk, en niet eer, voor men het ſchrapt.

Daar ziet gy nu, hoe onzeker men nog wegens de rechte groei-plaats, en gedaante van de *Roode Sandel-boom* blyft, en hoe veelerley zoorten daar van al opgeteld werden.

Dit *Rood Sandel-hout* werd niet tot reuk-werk, maar om zyn verkoelende kragt alleen, in de *Genees-kunde*, tot een middel van verkoeling, en tegen de *koortzen* gebruikt, nemende de Inlanders, 't zelve, fyn gewreven, met wat water in, gelyk zy, tot verkoeling, 't zy in *koortzen*, 't zy anders, hun geheel lyf daar mede, alleen om de hitte en brand weg te nemen, beſtryken.

Veel Grooten in *Indien* laten van 't zelve Drink-vaten, Pinang-doozen, en andere kleinigheden, maken, om dat zy zich inbeelden, dat 'er een verborgene tegengiftige kragt in dit hout is, dat inwendig, ingenomen, wel eenigzins waar bevonden werd, alzoo het dan de kragt van 't vergif breekt; maar uitwendig heeft men nooit iet, dat daar na gelykt, ontdekt.

Het is te gelooven, dat dit heerlyk verkoelend hout nog voor veel quaalen goed, hoewel zulks by de *Geneeskundigen* zoo algemeen nog niet bekend is. Men zegt, dat het, op een ſteen met water gewreven, in den dauw een nacht overgezet, en dan met wat Roozewater ingenomen, heerlyk tegen 't bloed ſpuwen, bloed-wateren, en tegen meer dingen, my nu juiſt niet te binnen ſchietende, bevonden is.

Ook is 't zeker, dat de naam van *Sandel-hout* aan veel houten, die maar rood waren, zouder eenige de minſte grond door zommige gegeven is.

In *Amboina* valt mede een dikke lage Boom, die wel wat na een groote *Jamboes-boom* gelykt, groot van blad, byna als die van de *wilde Mangga-* of *Stinkerts-boom*, nu en dan maar in 't hooge Gebergte van *Hitoe*, en op meer andere plaatzen, voortkomende, gevende, als hy oud is, mede byna zoo een reuk. In 't eerſt is hy wit, daar na werd hy geeler. De *Amboinezen* noemen dit haren *Sandel-boom*, gebruikende die tot het berooken van hunne kleederen, hoewel de reuk, zoo van 't hout, als van de hars, die 'er uit komt, niet zeer liefelyk is.

Wy vertoonen een tak van dezen Boom op N°. XXXV.

Onder de Boomen, in welker baſt mede iet ſpeceryagtigs is, moet men zekerlyk de *Maſſoy-boom* tellen. De Maſſoy-boom.

Dit is een Boom, die niet in *Amboina*; maar in *Nova Guinea* valt. Dewyl echter die baſt door de *Keſſingers*, en *Ceramlauwers* zeer veel van *Onin* (daar dit van *Nammatotto*, en meer Plaatzen, twaalf mylen beooſten 't *Weſels-Eiland* gelegen, komt) in *Amboina* gebragt, verkogt, en gebruikt werd, zoo konnen wy niet nalaten iets daar van te zeggen.

De Boom zelf (zoo deze *Keſſingers* ons berichten) groeid zeer hoog, vry recht op, en is zoo dik van ſtam, dat hem een man naauwlyks omvademen kan. Hy is licht of aſch-graauw van baſt, die na beneden ruig, en vol moſch; dog anders

een

een vinger dik, en zeer bros is. Zyn blad gelykt wel wat na het *Lauwrier*-blad, zynde zes duim lang, en drie duim breed, boven glad, met eenige dwarsribben, dog de bladen ſtaan zonder ordre aan de takjens.

Als men de zelve in de handen wryft, geven zy een Specery-geur en Kruidigen ſmaak van zich.

Hy draagt eenige Beziën, als kleine *Druiven*, met trosjens by een, hebbende een ſchaal, waar in een ronde korl, ſcherp van ſmaak is.

Het hout van de Boom, dat bleek is, heeft ook een ſpeceryagtigen reuk, en ſmaak; dog zoo ſterk niet, als de ſchors.

Men brengt die ſchors, als 't beſte van dezen Boom, in lange ſtokken geſpleten, en in groote bondels van twintig of dertig pond byeen gebonden, met *Pikols* te koop. Die beneden van de ſtam komt is de beſte, en wel een vinger; dog die van de boven-ſtam en takken, maar een ſtroo breed dik. Ook is de dikſte baſt wel de lieffelykſte van reuk, hoewel zy beide goed van geur en ſmaak zyn, trekkende zeer ſterk na die van de *Cubebe*.

Zy valt niet eigentlyk op *Onin*, dat 't Weſterdeel van *Nova Guinea* is; maar op *Cubiay*, op welkers Zuid-hoek verſcheide Dorpen leggen, *Cajoe Merah*, *Lakayha*, en *Nammatotto* genaamd, alwaar die Boom en ſchors groeid, zynde *Onin* wel agt en twintig mylen van *Ceram*, en *Cubiay* van 't Land der *Keſſingers* en *Ceramlauwers*, wel zeventig mylen gelegen, behalven 't gevaar dat zy van die ten uiterſten woeſte en moordadige Volkeren te wagten hebben.

Zy weten die baſt van deze menſchen voor eenige *Tamboekſe* Zwaarden, en andere kleinigheden, in te koopen, en plagten vyftien of zeſtien Ryksdaalders van een *Pikol* te maken; dog nu komt dat op agt of tien Ryksdaalders te ſtaan, hoewel zy 'er op *Java*, *Sumatra*, *Borneo* en *Bali*, meer af maken konnen. De *Japanders*, en *Chinezen*, hebben de zelve nu zedert twintig of dertig jaaren mede beginnen te kennen.

Men gebruikt die meeſt, om, als 't koud is, 'er 't lyf mede te ſmeeren, alzoo zy verwarmd, en zeer goed tegen koude, lamheid, en verzwakking der zenuwen is.

Ook gebruiken de Inlanders de zelve om 'er *Bobori* (een zeker ſmeerzel, waar mede zy hun lyf beſtryken) af te maken, voegende daar *Nagelen*, *Coelitlawan*, en andere dingen by.

Eenige gebruiken de *Maſſoy*, in plaats van Speceryen in de ſpyze, en in hun dranken.

Een ander zoort werd ook van *Aroe* gebragt, die harder en ſcherper is, en daar valt een zoort op *Sepa*.

Daar is nog een Boom, die juiſt in *Amboina* niet, maar op 't Eiland *Celebes*, valt; van welke wy mede iets dienen te zeggen, alzoo de vogt, die uit de zelve druipt, byzonder diend, om de *Doepa*, of 't Reukwerk der *Amboinezen*, waar mede zy hunne kleederen berooken en geurig maken, te bereiden. Men noemd hem den *Galedoepa-boom*. De Galedoepa-boom.

Deze heeft een hooge ſtam, die al vry dik, en vol korte knobbelige takjens is, die weer vol dunner takjens zyn, waar aan zich de bladeren met verſcheide paaren by en tegen een vertoonen, gelykende wel wat na 't *Tzer-hout*, dat men 't *Wyſjen* noemd, hoewel zy wel zoo ſmal vallen, zynde vier duim lang, en ruim halt zoo breed.

Deze Boom geeft een Vrugt, die rond en platagtig, en ontrent van grootte, als een Ducaton, is, hebbende in hare ſchil twee platte langwerpige Boonen, die hard, zwart, en glad zyn, en als zy verſch geopend werden, een lieffelyken reuk, als die van de *Benzoin*, van zich geven.

Wy vertoonen een tak des zelfs met de Vrugt 'er aan, en ook een 'er buiten, op N°. XXXVI.

De vogt, die uit dezen Boom, als men 'er in hakt, loopt, is als een zoort van zwarte *Traan*, die kleefagtig is, die met 'er tyd tot een harde zwarte *Gom* beſterft, en den naam van *Galedoepa* op *Celebes* heeft, en die, by andere Reukwerken gedaan, een zeer goeden reuk aan de zelve geeft, ſchoon zy die zelf niet heel aangenaam heeft. Zoo dat zy als de grondſlag is, om die alle de andere reukwerken te meer te doen doorſteken. In zich zelven riekt zy ten deele na de *Canari*, en na de *Benzoin*.

Men heeft 'er ook een Boom van op *Caibobo*, een Dorp op *Ceram*, of ten minſten een daar naby komende zoort, zynde alleen maar wat ſtyver, en ronder van blad, en verder van dezen niets verſchillende, zoo dat wy hem ook onder de *Ambonſche* Boomen wel mogen rekenen, hoewel 'er weinig af bekend zyn, gelyk hy ook die *Traan*, als de *Macaſſaarſe*, niet geeft, al kapt men 'er nog zoo diep in; dog 't beurd wel, dat men hier of daar uit een ſcheur nog wel iet uit de zelve ziet uitſypelen.

De *Amboinezen*, of *Cerammers* aldaar, gebruiken 't hout als *Sandal-hout* onder hunne *Bobori's*.

Het voornaamſte gebruik nu van deze *Galedoepa*, dient tot de Reukwerken, die de Inlanders nemen tot het berooken van hunne kleederen, ontrent wel-

ke weer groot onderſcheid gemaakt werd tuſſchen de Koninklyke, en de gemeene, die men koopt.

De eerſte werd gemaakt van de beſte *Calambac*, en van 't beſte *Agel-hout*, yder een Thee-kopje, *Raſamala-hout*, *Laccahout*, een half kopje, *Cajoe Tahi*, en *Poetsjoc* (of de *Coſtus Indicus*) van yder wat minder, als een half kopje, drie zoorten van *Benzoin*, yder een kopje, van de *Oenam* (zynde *Unguis Odoratus*) twee zoorten, en den dunnen *Onyx*, yder een kopje, *Raſamala* (of *Styrax Liquida*) drie kopjens, en nog eenige andere Oliën daar by, van welke de Koninklyke *Doepa*, of 't Koninklyk Reukwerk gemaakt werd, dat de gemeene luiden, zoo niet navolgen konnen, die wel eenige van de gemeene dingen, die niet veel koſten, daar toe nemen, maar gemeenelyk de *Galedoepa* daar by voegen, om 'er hunne kleederen mede te berooken, die dan eerſt met een mengel-moes van Bloemen een nacht vooraf moeten beſtrooid, en met wat *Rooze-water*, waar onder wat *Civet*, en *Muſcus* komt, bevogtigd werden, om den reuk van dat Reuk-werk te beter te vatten, en te langer in zich vaſt te houden, die dan met dit Reuk-werk berookt, nog eens met die Bloemen, als vorens, een nacht beſtrooid, even eens behandeld, en dan nog eens berookt werden, na welke tyd de reuk 'er in blyft; dog men kan wel begrypen, dat men dit aan geen wit Lywaat, zoo men het ten eerſten niet heel geel hebben wil, doen moet.

De Coelit-Lawan-boom.

Eer wy van deze Specery-boomen ſcheiden, moeten wy niet vergeten ook van de *Coelit-Lawan-boom* te ſpreeken, zoo, om dat dit een rechte *Amboniſche* Boom is, als, om dat de Olie, die uit zyn baſt, en bladeren getrokken werd, de naaſte in gedaante, reuk, en kracht, aan de *Nagel-Olie* is. De naam is ook in 't *Amboineeſch* een verkorting van *Coelit-Poa-Lawan*, dat is, de *Nagel-baſt*.

De Boom zelf groeid in 't diep Woud op de hooge Gebergten van *Amboina*, 't zy op *Leytimor*, 't zy op *Ceram*, en elders. Hy waſcht zeer recht van ſtam op, die zoo dik is, dat een man die ontrent omvademen kan.

Hy heeft geen groote of breede kruin, en ydele takken, hoewel hy redelyk dicht van blad groeid, dat byna de gedaante van een *Lauwrier*- of wel van een *Caneel*-blad heeft, zynde wat ſcherp, in 't midden van een dikke ribbe, en dan aan wederzyden van nog een overlangze fyner rib voorzien. Ook ſtaat het blad wel twee en twee, dog yder op zich zelven, en niet by paaren aan de takken, die wat ſteil, hoewel zoo recht niet, als aan de *Nagel-boom*, en tegenoenſtaande, opgroeyen.

De bladeren vallen ontrent vier of vyf duim lang, en ruim half zoo breed, beneden breed en vooraan zeer ſpits, zeer ſchoon groen, en glad van boven, dog aan de onder-zyde wat vaal, ſmaakende wat ſlymerig, ſpeceryagtig, en wel meeſt na de *Nagelen*, en gelyken beſt na de *Caſſia Lignea*.

Men ziet 'er naauwlyks bloeſſem, die een kelkje van zes ſpitzen heeft, aan, die ten eerſten in knopjens, gelyk die weer in kleine Vrugtjens veranderen, zynde langwerpige kleine Beziën, byna als groene *Eykelen*, hebbende van binnen een dubbele purpere korl. Zommige, niet alle, Beziën, krygen aan de eene kant, als de Vrugt ontrent als een *Haze-noot* is, een uitwaſch van een fyne drooge geele ſtoffe, die wel wat na eenige geele verw gelykt, bedekkende met 'er tyd de groene ſchille, en dan is ook de korl verteerd, en de ſchille werd eenigzins kraakbeenagtig, krygende een *Nagel*-ſmaak en reuk. De Vrugten vallen zeer weinig aan dezen Boom, vertoonen zig gemeenelyk in *April*, dat tot *Auguſtus*, wanneer zy afvallen, duurd.

Wy vertoonen een tak van dezen Boom op No. XXXVII. met de Vrugt by de letter *A.*, en 't blad in zyne rechte groote, by de letter *B.*

De ſchors is graauwagtig, en eenigzins wit, van buiten glad aan de Boom, hoewel zy met 'er tyd, gedroogd zynde, wat ruw en verſchrompeld werd. Zy is boven ontrent een halve, dog onder een heele pink dik, van binnen ros, hier en daar wat knobbelig, riekende om laag aan de ſtam zeer ſterk na *Nagelen*, waar na zy ook ſmaakt; dog de ſmaak van de bovenſte ſchille der ſtam is zoo ſterk niet, en lieffelyker, ook wat zamentrekkende, dat men in de andere niet gewaar werd.

Men laat de ſchors droogen in de Zon, en legt ze dan op een lugtige plaats weg.

Men keurd deze baſt veel beter, als de *Maſſoy*, zynde zeer doordringende, hoewel zoo duurzaam van kracht niet. Zy diend al mede tot het maken van de *Bobori* van den Inlander, die als een Bry, of Pap, van veelerley Bloemen, ſchorſſen, en Nagelen enz. te zamen gewreven, gemaakt, en waar mede 't lichaam beſproeid werd.

Men gebruikt ze ook tegen veelerley quaalen, uit koude ontſtaan, beſtrykende den buik, en hoofd 'er mede, en men eet ze ook wel met *Pinang*, om een lieffelyker adem te krygen.

Men trekt uit deze baſt een heerlyke en zeer doordringende Olie, die zomtyds

N.° LXIII.

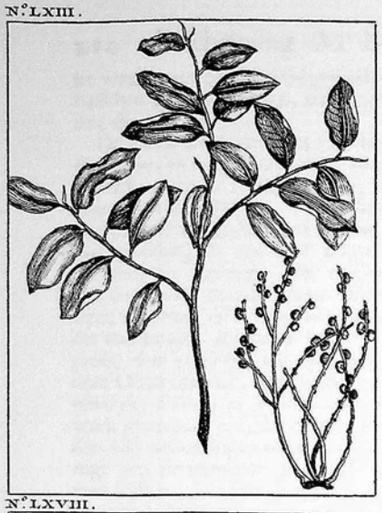

N.° LXIV.

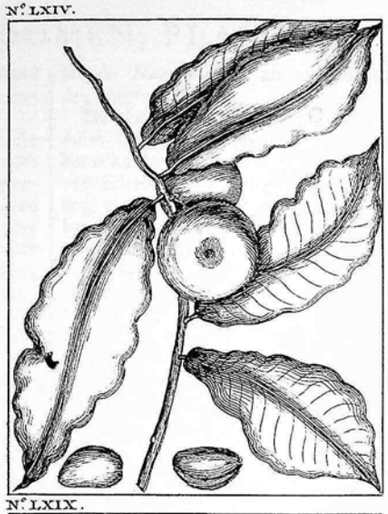

N.° LXV.

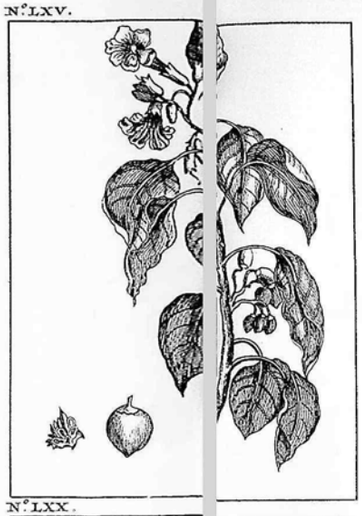

N.° LXVI.

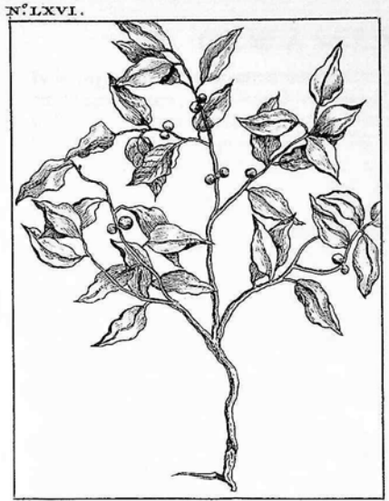

N.° LXVII.

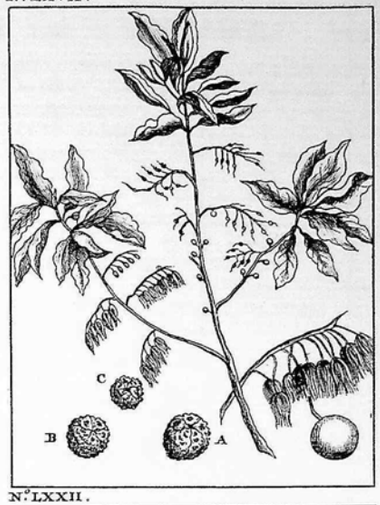

N.° LXVIII.

N.° LXIX.

N.° LXX.

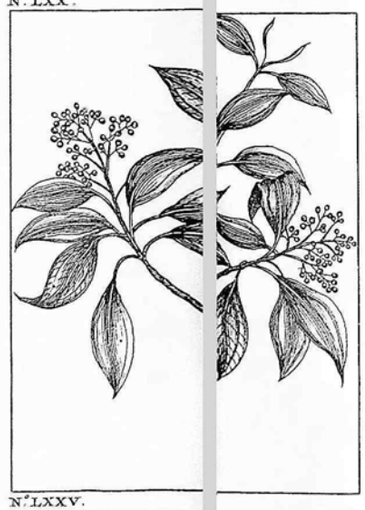

N.° LXXI.

N.° LXXII.

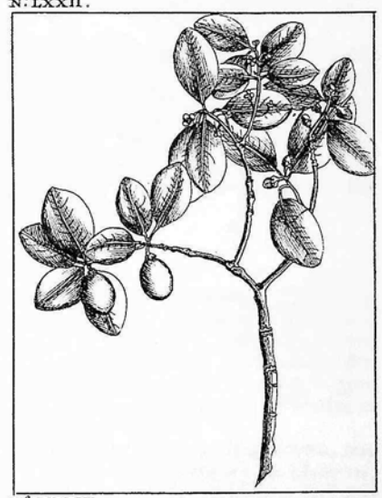

N.° LXXIII.

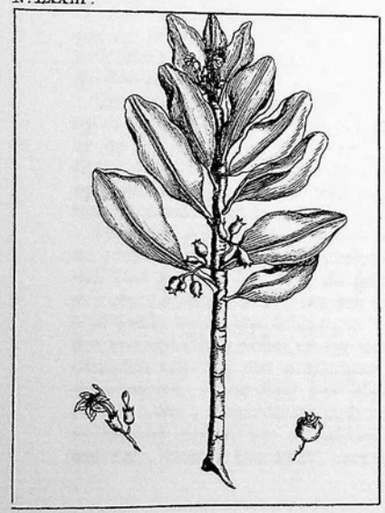

N.° LXXIV.

N.° LXXV.

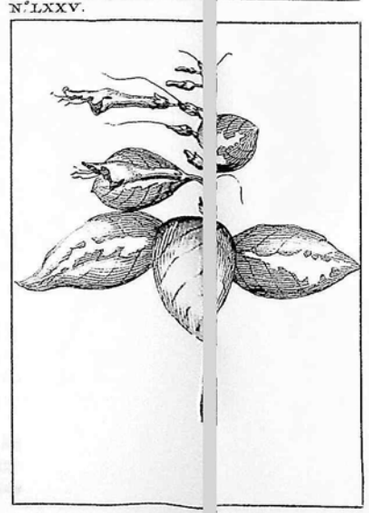

N.° LXXVI.

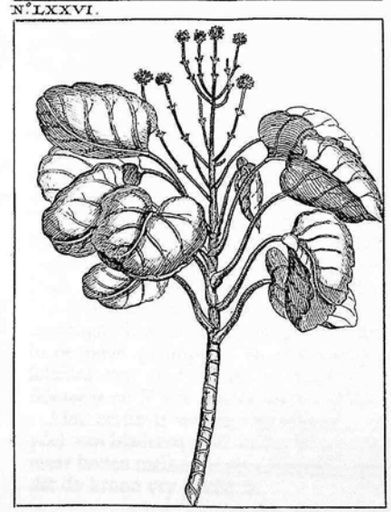

N.° LXXVII.

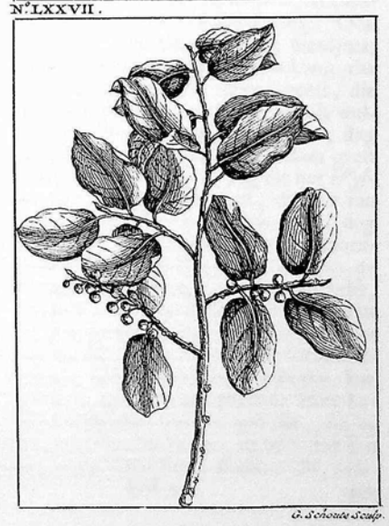

G. Schoute Sculp.

tyds ingenomen, dog waar mede 't lyf, en de gewrigten, door koude verſtramd, geſtreeken, gewreeven, en waar door veel menſchen geholpen werden. Hare werking kan met geen goud duur genoeg betaald werden. Zy is byna als de *Nagel-Olie*, en dierhalven is 't op een boete van vyf honderd Ryksdaalders, aan byzondere lieden verboden, die uit deze baſt te trekken.

De Sindoc. De baſt van de *Sindoc*, vallende op *Java*, *Borneo*, en elders, heeft zoo grooten gelykenis met deze ſchors, dat veel onwetende die voor een en de zelve houden; daar zy nogtans veel meer zamentrekkende, en zoo ſlymerig niet, als de *Coelit-lawan*, is, werdende ook meeſt tegen vergiftige ſteeken, en beeten van deze en gene Dieren gebruikt.

Dus verre nu van de Boomen, die of een Specery-geur en Specery-ſmaak hebben, of wel eenige ware Speceryen uitleveren, geſproken hebbende, zal het tyd werden, dat wy, volgens ons beſtek, tot die Vrugt-boomen, die eenige Hars uitleveren, overgaan.

VYFDE HOOFDSTUK.

DE Hars-gevende Boomen. *De* Damar-Selan-boom. *De* Damar-Batoe-boom. *De* Damar-Hitam-boom. *De* Wit-Swarte Damar-boom. *De* olieagtige Canari-boom. *De* Canari boom. *De* Camiri-boom. *Nog verſcheide andere olieagtige boomen. De Bloem-gevende Boomen.* *De* Cananga-boom. *De* Tsjampaka-boom. *De* Nagaſſari-boom. *De* Linggoa-boom. *Verſcheide zoorten des zelfs.* *De* Zee-Bintangor-boom. *Verſcheide zoorten des zelfs. Verſcheide andere Bloem-boomen.* *De* Kajoe Matabocta-boom. *Andere zoorten van Melk- of Sap-gevende boomen.* *De* Draaken-bloed-boom. *De* Vergift-boom.

De Hars-gevende Boomen.

De Hars-gevende Boomen. OM van de Hars-gevende Boomen, die in *Amboina* vallen, met eenige ordre te ſpreeken, zouden wy die gevoeglyk, of als Bloem-boomen, of als zuivere Hars-boomen konnen aanmerken. Van beide zyn 'er verſcheide zoorten; dog wy zullen voor laten gaan, de vermaardſte Hars-gevende Boomen, en de andere nu en dan daar onder, na het te pas komen zal, laten volgen.

De *Damar-* of *Hars-boomen* hebben in *Amboina*, na hare byzondere zoorten, verſcheide naamen.

Men ſpreekt daar van *Damar-Selan*, van Witte en Steen-Hars, ofte *Damar Batoe*, en meer andere zoorten.

Damar-Selan-boom. De *Damar Selan-boom* (daar van 't *Mannetje* en *Wyfje* onderſcheiden werd) is hoog en zeer recht, even als een Maſt zich in de hoogte verheffende. Hy is dik en ros van ſchors, die zig in de jonge Boomen effen en glad; dog in de oude gerimpeld, en veeltyds geſcheurd vertoond. Daar is tuſſchen 't *Mannetje* en *Wyfje* weinig onderſcheid.

Het eerſte is weinig van takken, en ydel van bladeren, die zich niet by een, maar boven malkanderen vertoonen, zoo dat de kroon vry ſlecht is.

De bladeren zyn bleek-groen, droog, beneden ruig, dog boven glad, zes of zeven duim lang, ontrent half zoo breed, en voor niet heel ſpits. Men heeft 'er agt of tien aan een takje, 't geen men eenigzins bevind ruig en wollig te zyn.

De bloeſſem komt, na lange jaaren, zeer traag hier en daar tuſſchen de bladeren, en ook wel voor aan de takjens, uitſpruiten, wel vier of vyf duim lang. Ook heeft die vyf ſmalle geelagtige blaadjens, waar uit weer een kelkje voortkomt, dat daar na een andere bloem geeft, die maar een pink lang en breed is, uit welke men eindelyk ook de Vrugt, dog zelden, ziet voortkomen. De ſtam geeft geen, of weinig Hars; dog uit het *Wyfjen*, dat vry ruiger van baſt, dichter van kruin, van blad byna even eens, dog grooter is, en dat byna een groene bloem of bloeſſem, dog bleeker als die van de *Cananga-boom*, krygt, vloeid van zelfs, na dat het oud geworden, en geberſten is, een geelagtig Hars, dat zich zeer overvloedig aan de Boom en ſchorſſe vertoond, zoo dat geen andere Boom daar by te vergelyken is, gevende Hars-kegels en ſtukken van een arm dik, die 'er hier en daar aan zitten, als of 't ſtukken van vuile Barn-ſteen waren, die zom-

tyds wel zoo ſchoon werden, dat men 't voor zuivere Barnſteen aanzien zoude.

Deze Boomen vallen op *Boero*, en buiten deze Landvoogdy, op *Java*, en op meer andere Eilanden. Wy vertoonen 'er een tak van met zyn bloeſſem op N°. XXXVIII.

Hy dient niet zoo zeer hier in *Amboina*, als wel op *Batavia*, en op gantſch *Java*, *Sumatra*, en *Borneo*, om 'er Flambeauwen, en Toortzen, in bladen gewonden, van te maken, of om Vaartuigen te harpuizen, die de *Maleyers*, met *Calappus-Olie*, of die Melk gemengd, weten te ſmelten. Hy werd ook wel onder de gemeene Reuk-werken, en *Doepa's*, van de *Macaſſaren* gebruikt. Schoon de Boom zoo vol Hars zit, zoo wil de zelve (dat te verwonderen is) tot brandhout gekapt, byna niet branden.

De Damar-Batoe-boom.

Daar is nog een andere zoort van een *Damar-boom*, die de Inlander *Damar-Batoe* of *Steen-Hars*, noemd.

Dit is een zeer ſchoone hooge, rechte en zeer dikke Boom, hebbende een fraaye ſpitze kruin, byna als een *Cypres-boom*, voor al, zoo lang hy jong is; dog, oud geworden, heeft hy een kleine kruin zeer hoog boven aan.

De ſchors is graauwagtig, vertoonende zich in de oude Boomen aan ſtammen, die wel agt of tien voeten in 't rond dik zyn.

Men heeft 'er ook een *Mannetjen* en *Wyfjen* van, die niet veel van malkanderen, dan alleen in Vrugten, verſchillen.

De bladeren ſtaan aan deze Boom meeſt recht tegen een; dog zommige wel wat van malkanderen, vallende wat ſmal en ſpits, ontrent vier of vyf duim lang, en pas een vinger breed, zonder een rib in 't midden, dog zy hebben kleine dwarsribbetjes. Ook zyn zy Zee-groen van verwe.

Men ziet 'er, vermits de Boomen zoo hoog groeyen, zelden bloeſſem van; maar veel Vrugten, die in 't *Wyfjen* zoo groot vallen, als een *Chineze zoete Appel*, of als een kleine vuiſt van grootte, zynde rond, en wat plat, groen van verw, en in enkelde ſchobben verdeeld, die daar na van zelf van een ſcheiden.

De Vrugten van 't *Mannetjen* zyn veel kleiner, pas twee duim lang, en een vinger dik, donker-geel en wat bruin, ook eenigzins glinſterende, en al mede zonder gebruik, vermits die zelden ryp werden.

Uit beide deze ſtammen komt een ſchoone witte, en harde Hars, maar voor al uit het *Wyfjen*, en deze Hars werd in weinig dagen zoo hard als een ſteen, doorſchynende, byna als een zoort van Kryſtal, die men met groote ſtukken aan de Boom hier en daar hangen ziet. Zy werd door de tyd egter, en na 't eerſte half jaar mede, geeler, als een zoort van Barn-ſteen, en is veel harder, als de *Damar Selan*. Men heeft 'er op 't Eiland *Celebes* een byzoorte van.

Deze *Damar* knarſt, nog ſpringt zoo veel niet, als de *Damar Selan*, dienende verder den *Amboinees*, en de andere Ingezetenen tot Toortzen en Flambeauwen, ook tot het calefaten en beſtryken der Vaartuigen, en tot het uitwiſſchen van mis-ſchryvingen in de papieren.

De *Maleyers* en *Macaſſaren*, maken van de fraayſte ſtukken ook wel Kriſſenhegten. De *Mooren* maken hunnen inkt, om *Arabiſch* te ſchryven, ook van 't roet van deze *Damar*, of *Hars*.

Het hout gelykt wel na *Cederen-hout*, en werd ook wel tot planken gezaagd, dog is van ſlegten duur, voor al in 't Zee-water, waar in het in zeer korten tyd vergaat.

Damar-Hitam-boom.

Daar is nog een zoort van een *Damar-boom*, die de Inlanders de *Damar Hitam* ofte *Zwarte Hars-boom* noemen, maar die eigentlyk een zoort van een kleine en *zwarte Canari-boom* is.

Deze, gelyk ook de andere *Canari-boomen*, geeft mede een Hars van zich, die zwart is, en wel na Teer gelykt, hoedanig de *Amboineezen* de zelve meeſt tot het beſtryken van hunne Vaartuigen gebruiken.

De Witzwarte Damar-boom.

Dus is 'er nog een zoort, die witzwarte Hars van zich geeft.

De Olieagtige Canari-boom.

Men kan daar onder mede betrekken nog een andere zoort van *Canari-boomen*, die zeer kleine *Canari-Vrugten* geeft, en die gemeenelyk de *Olieagtige Canari-boom* genaamd werd, dog de Traan, of Hars, uit dezen Boom druipende, is heerlyk, en *Amberagtig* van geur, ſchynende wel een zoort van *Galedoepa* te zyn. Hy is hier zelf zeldzaam.

Wy vertoonen van den zelven een tak met de Vrugten op N°. XXXIX.

Met een woord moet men hier zeggen, dat alle de andere *Canari-boomen* mede Hars geven, gelyk wy bevorens in 't beſchryven der zelve aangemerkt hebben.

De Camfer-boom.

Onder de *Hars-* en *Gom-boomen* is de *Camfer-boom* mede een van de voornaamſte.

Hy valt in *Japan*; dog de beſte heeft men op de *Weſt-Kuſt* van *Sumatra*, van *Priaman* tot *Baros* toe, een Land-ſtreek op den Noord-Ooſt-hoek van dat Land gelegen, en zedert vyf en twintig jaaren herwaards heeft men die Boom ook hier aangequeekt, onder de naam van de *Japanſche Lauwrier-boom*.

Hy

Hy werd, na zes of zeven jaren, ontrent twee vademen hoog, en een been dik, maar met 'er tyd hoog en recht, hebbende een kleine kruin, en veel dunne takjens, met enkele bladeren, die zeer wel na een *Nagel-blad* gelyken, en zonder ordre aan deze takken ſtaan, ontrent vier duim lang, een breed, boven glad, beneden blaauwagtig, en fyn-geaderd, in 't midden een dikke rib, en ook dwars-ribben hebbende.

De ſchors is dun, en rosverwig, hebbende ook vlerken beneden.

Het blad heeft een Specery-ſmaak, en ruikt ſterk na *Camfer*.

Deszelfs bloeſſem is klein, en wit, gevende een ey-vormige Vrugt als de *Bakelaar*; dog zonder ſmaak; hoewel men die eten kan, zoo wel groen, als geconfyt.

Wanneer deze Boom recht zyne *Camfer* geeft, werd het voor ons door de *Sumatranen* verborgen gehouden. Dog dit is bekend, dat hy deze Hars of Gom 't geheele jaar door niet geeft. Zy valt 'er niet overvloedig, en met geen grooter ſtukken, dan die van een lid eens vingers, die men tuſſchen de ſchors ontdekt, en de *Cabeça*, of 't *Hoofd*, noemd. De ſtukjens, als Peper-korls, noemen zy de *Bariga*, of de *Buik*; en dat gene, 't welk als zand en meel is, de *Peo*, of de *Voet*.

De *Japanſche Camfer* valt veel ſlechter, als die van *Baros*, en daar de eerſte maar twee Ryksdaalders 't pond koſt, zoo moet men voor een *Cati Malajoe*, doende drie Hollandſche ponden, dertig of veertig Ryksdaalders geven. De *Camfer* zelf is zeer verkoelende.

Van de *Japanſche* konnen wy een tak vertoonen, dog laten dit na, om dat die Boom reeds in 't I. Deel van de *Hortus Medicus Amſtelodamenſis fol.* 185. *cap.* xci. gevonden werd.

De Camiri boom.

Daar valt in 't Eiland *Amboina*, en ook op *Boero*, en *Bonoa*, een Boom, de *Camiri-boom* genaamd, hoewel men die veel overvloediger op *Java*, en in de *Molucos*, vind.

Hy werd niet hoog; maar redelyk dik van ſtam, mooy groot van blad, dat zes of zeven duim lang, een hand breed, met een breede rib in 't midden, en ook met eenige ſchuinze dwars-ribben en fyne adertjens tuſſchen beiden voorzien is.

Het is vaal van boven, maar donkergroen beneden, en hangt aan een lange dikke ſteel.

Tuſſchen dezelve in komt de bloeſſem by korte trosjens, met drie of vier bloemtjens voort, beſtaande uit vyf ſmalle blaadjens, hebbende in 't midden geele ſnazeltjens, waar ontrent eindelyk een breede ronde Vrugt komt, die wel na een dubbele *Nooten-Muſcaat* gelykt, dog kleiner en groener van verw is. Aan yder dun takje ziet men maar eene Vrugt, en zomtyds twee dicht by een, zommige enkeld, zommige dubbeld, waar in ook een korl valt, of wel twee in de dubbele.

Men kan dit ten naaſten by zien aan de *Camiri-tak*, die wy met zyne Vrugten op N°. XL. vertoonen.

De ſchoongemaakte korls werden, voor al by de *Javaanen* en *Macaſſaaren*, tot Kaarſſen gebruikt, ſtampende, en mengende die met wat *Kattoen* of *Calappusbolſter*, knedende dat als een dikke ongel te zamen, die zy om ſtokjens winden, en zoo ontſteken; dog de luye *Amboinezen* willen 'er zoo veel moeite niet aan doen; maar rygen de korls maar by een en branden die zoo. Zy waſſchen 'er ook hun hoofd mede, in plaats van met 't *Calappus-pit*. Ook werd 'er Olie van gekookt, om hunne Spyzen mede te braden, die zy, oud zynde, tot Olie in hunne Lampen gebruiken.

Nog verſcheide olieagtige Boomen.

De *Pangi-boom*, is een zeer hooge recht-opgaande Boom, geeft een groote Vrugt, uit welke Olie gehaald, die in de Lampen, en ook anders, gebruikt werd.

De *Ampac-boom* geeft mede eenige harde Hars, die geel, en zomtyds wat *Citroen*-verwig is. De Boom is tweederley, zommige zyn groot, zommige klein en ſmal van blad.

De gemeene Gendaroeſſa-boom.

De laatſte werd ook de groote *Gendaroeſſa* genaamd, verſchillende zeer weinig van de voorige *Ampac-boom*.

Wy vertoonen 'er een takje van met zyn Vrugten op N°. XLI.

De Bloem-gevende Boomen.

Bloemgevende Boomen.

Men heeft hier te Lande ook groote Boomen, die op zekere tyden zeer fraaye welriekende Bloemen geven.

De Cananga-boom.

Zoodanig is de *Cananga-boom*, die redelyk hoog, fraay van ſtam (die zomtyds een vadem in 't rond dik valt) en graauwagtig van ſchors is.

De bladeren zyn in reyen aan lange takjens tegen malkanderen aan geſchikt, vallende wel zoo lang en breed, als een *Perſiken*-blad, ſpits, en vol ribben.

De bloeſſem, of Bloemen, vertoonen zich hier en daar tuſſchen de bladeren, by bosjens, gelykende wel eenig geel of Orangie Lint, dat na beneden hangt, beſtaande uit zes lange ſmalle ſlappe blaadjens, die ruim een pink lang, en zoo breed zyn.

Hare rechte verwe is in 't eerſt bleekgeel, hebbende boven op als een Pe-

per-korltje, waar uit de Vrugt komt.

Zy zyn zeer ſterk van geur, die zy over de gantſche weg, daar dezen Boom ſtaat, voor al tegen den avond, verſpreiden; dog zy zyn van verwe wel 't aangenaamſt.

De meeſte Bloemen vallen zonder Vrugt te geven (weinige uitgezonderd) af, en werden verzaameld, tot Ruikers voor de jonge Juffers, om die in haar hoofd-hair te dragen.

De Inlander droogd die ook wel, om ze onder zyn Tabak te rooken, of om ze met *Pinang* te eeten, doende een blaadje by de *Siri*.

Zy dienen ook om de Groente-boogen op de groote Feeſten 'er mede te vercieren, en voor al werd 'er een Olie uitgetrokken, die zeer ſterk, geurig, en tegen veel quaalen, uit koude ontſtaande, dienſtig is. De Inlander gebruikt deze Olie wel onder hunne *Pinang*, ook mengen zy die al mede onder hunne *Bobori*.

De *wilde* verſchild niet veel van de *tamme*, waar van wy een tak op No. XLII. vertoonen.

De Tsjampakka-boom.

De *Tsjampakka-boom* is mede zoo een Bloem-boom, waar van ook een *tamme*, en een *wilde* zoort is.

De *tamme* is een lage Boom, gelyk een gemeene *Appel-boom*, diens takken weinig, en niet zeer uitgebreid zyn.

De bladen ſtaan meeſt in reyen ſchuins tegen malkanderen; dog in geen nette ordre, en ook zoo veel niet aan een tak, als aan de *Cananga-boom*. Zy zyn ontrent een ſpan lang; wel twee duim breed, zeer ſpits, ſtyf en glad, maar met eenige weinige ſchuinze ribben, donker-groen, als zy oud, dog lichter, als zy nog jong zyn.

Tuſſchen de zelve in ziet men de bladeren twee en twee by een op eene ſteel te voorſchyn komen. Het zyn eerſt lange ſpitze knoppen, waar uit daar na een Bloem, byna als een *Narciſſus*, komt, zynde een bosje bladeren byeen, dat vry korter, als de *Cananga-bloem*; dog breeder is. Yder Bloem is van vyftien of zeſtien blaadjens, die dik, zacht, en waar van de vyf buitenſte ontrent een halve vinger lang zyn. Dan komen 'er nog vyf, die wat langer zyn, binnen in, en de vyf allerbinnenſte zyn de kleinſte, en ſluiten, zeer ſpits opgaande, tegen een.

Zy is hoog-geel, of Orangie van verwe, zeer lieffelyk, dog wat geil, en van verre wel zoo aangenaam, als de *Cananga-bloem*, trekkende wat na de *Narciſſus*-reuk.

De Inlander pryſt dezen Bloem zeer; dog zy komt ons in 't eerſt al wat ſterk, en onaangenaam voor; en de reuk verliegd ook met 'er haaſt.

Uit 't middelſte pilaartje van deze Bloem komt daar na de vrugt voort, uit yder knopje een, ter grootte van een Paatl-, of *Muſcadel-druif*, zynde bleeke ruige Beziën, waar in zeven of agt roode hoekige korlen, byna als die van de *Granaat*, zyn, in welke een harde driekantige ſteen is.

Deze Bloemen en Vrugten ziet men byna 't gantſch jaar door aan deze Bloemboomen. En 't is iet zeldzaams, dat uit eene Bloem verſcheidene Vrugten voortkomen.

Op *Java* heeft men een zoort, van deze Boom niet verſchillende, dan dat de Bloem licht-Violet van verw, en van zeer weinig reuk is. Ook heeft men op *Bali* zoo een *witte Tsjampakka-bloem*, die wat kleiner dan deze valt.

Deze Bloemen zyn meeſt van 't zelve gebruik, als de *Cananga-bloem*. Zy ſtrooyen ze ook in hare kiſten, koffers, bedſteden, of op hare ſlaapplaatzen, alzoo zy zeer voor een lekkeren en ſterken reuk zyn. Zy rygen die aan ſnoeren tuſſchen de *Moegri*, of *Manoor-bloemen*, plaatzende een *Tsjampakka-bloem* tuſſchen een riſt *Manoor-bloemen* van een ſpan lang, woelen die dan om haar hoofd-hair, en hoofd, of laten zoo een riſt ook wel ter zyden in 't oor afhangen.

Zy trekken uit deze Bloemen en bladeren, een ſchoone Olie, die mede veel nuttigheden heeft, of zy mengen die met *Clappus - olie*, waar mede zich de Vrouwen, na 't waſſchen, gemeenelyk gewoon zyn te ſtryken, en het hair, hoofd, en ook wel 't lyf te zalven.

Zy werden ook tegen 't *Graveel* (hoewel men dat hier weinig kend) en de koude pis gebruikt. Ook geeft men de ſchorſſe een Kraamvrouw wel, om de Na-geboorte te gemakkelyker te voorſchyn te doen komen.

Hier is ook een *wilde Tsjampakka-boom*, bekend, die gemeenelyk veel rechter, en hooger van ſtam, dan de *tamme* is, maar anders den zelven in alle deelen gelykt, dan dat hy wat grooter en breeder van blad is.

De Nagaſari-boom.

Onder de fraaye Bloem-boomen mag men met reden ook de *Nagaſari-boom*, die zeer gemeen op *Java* is, wel tellen.

Hy is van een matige hoogte, hebbende redelyk veel takken, die zich mooy verre uitbreiden, en een zeer fraaye gedaante met hare dichte, ſchoon ſmalle, bladeren aan dien Boom geven. Zy werden zeer veel om de ſchaduwe ontrent de huizen, of op deze en gene Pleinen, geplant, en voor al om de lieffelyke geur, die de Bloemen van zich verſpreiden, hoog geacht.

Hy

Hy valt geſcheurd, en bruin van ſchors, zomtyds wel wat na den geele trekkende.

Het blad is byna of men een *Wilgen-blad* zag, dog 't is wel zoo klein, pas een vinger lang, en wel zoo ſtyf, byna als dat van de Steen-Hars, zynde van boven groen; dog beneden wat vaalagtig en eenigzins fyn-geaderd.

De Bloem valt ontrent als een kleine *Tyloos*, of *Anjelier*, hebbende vier of vyf dikke blaadjens, die wat hol van binnen zyn, en op een breed voetje ſtaan, en van binnen ziet men nog eenige kleine blaadjens, en ſnazeltjens, met eenige Zaadjens, *Sari* genaamd.

De Bloem riekt byna als de *Coſtus Indicus*, of (gelyk het by den Inlander genaamd werd) als de *Poetsjoc*, en de gedroogde bladeren van de Bloemen, die zeer wel na *Foeli* gelyken, werden openbaar verkogt.

De Vrugt gelykt wel wat na een *Aker* of *Eykel*, die wat ſpits is, of na een kleine *Caſtanie*, hebbende een dubbelde harde korl.

Wy vertoonen dezen Boom met zyn Bloem op N°. XLIII. *E.*

Deze Bloemen en Zaaden hebben mede haar gebruik in de *Genees-kunde*, dienende ook onder de *Bobori*, of zalve, waar mede den Inlander zyn lyf beſtrykt, behalven dat de *Sari*, of Zaaden, ook in deze en gene dranken ingenomen werden.

Het voornaamſte nogtans, waarom die Boom geplant werd, is om de geur der Bloeme, en om zyn fraaye ſchaduwe.

De Tand-jong-boom.

Een van de cierlykſte Bloem-boomen is, die de Inlander de *Bonga Tadjong-boom*, dat is, *de Boom der ſpitze Bloemen*, en die de Portugees *Foulha Kauki* noemd. Zy draagt ook de naam wel van *Bonga-Wattoe*, of van de *Tyd-bloem*, en *Bonga Ampat Djam*, of de *Vier Uuren-Bloem*, om dat zy 's namiddags tegen vier of vyf uuren zich eerſt begind te openen.

Geen Bloem is by de *Maleyers* hooger, dan deze, geagt, om welke reden ook veel Boomen der zelve langs de grachten van *Batavia* geplant zyn.

De Boom is zeer recht van ſtam, redelyk dik, niet rond, maar meeſt hoekig, ruig en geborſten van ſchors, beſtaande ook wel uit verſcheide ſtammen by een. De takken loopen zomtyds dwars af, zomtyds wat ſchuins op, en aan yder ſteeltjen is maar hier en daar een groot blad, yder alleen, vier duim lang, twee breed, zeer groen, met ribbetjens, wat glimmende, met eenige hoeken, en voor aan de middelſte hoek wat uitſtekende.

Tuſſchen de blaadjens in vertoonen zich drie of vier, dog meeſt twee knopjens, waar uit kleine bloemtjens met vier of vyf blaadjens te voorſchyn komen.

Men kan den Boom, en bloemen op N°. XLIV. na 't leven afgeteekend zien. De letter *A.* vertoond, hoe zy 's morgens, *B.* hoe zy 's middags, en *C.* hoe zy 's avonds is.

Deze Bloem draagt haren naam na de menigvuldige ſpitzen, en hoeken, die zy heeft.

Hare verw is wit, trekkende wat na den geele, werdende donker-geel, als zy droog werd. Zy is ſterk en lieffelyk van reuk, hoewel men die niet verre rieken kan, en men ziet ze meeſt 't geheele jaar door. Zy opend zich by dag weinig; maar tegen 't ondergaan van de Zon, of met het vallen van den avond, gaan zy in menigte open, dat den gantſchen nacht duurd, en tegen den Morgenſtond, of ontrent 't laatſte Haanen-gekraay, vallen zy ook in menigte af. En dat geſchied zoo vervolgens dagelyks. Als nu de Bloem 'er afgevallen is, zoo komt van 't knopje, dat 'er aan blyft, een Vrugt als een kleine *Olyf*, die eerſt Orangie, en daar na gloeyend-rood werd, hebbende onder een dunne huid een hoog-geel, droog, ziltig en t'zamentrekkend vleeſch, dat men ook eeten kan (hoewel de Vrucht ſlecht is) en van binnen een ſteentje, dat wat dikker en langer, als dat in de *Tamarinde* is.

Men rygt de afgevallene bloem aan lange ſnoeren, aan gaatjens die reeds in die bloem zyn, zoo dat men 'er niet veel moeite mede heeft, en dan werden zy al mede in 't hair, aan 't hoofd, of om den hals gedragen, ook ſtrooyen de jonge Juffers die wel op hare bedden en kleederen, om 'er een lekkere reuk en geur van te hebben.

De korls zyn ook goed, om 'er een Olie, byna als de *Lyn-Zaad-Olie*, uit te haalen.

Men heeft van deze *Bonga-Tandjong* ook nog een *wilde* zoort, die wel zoo hoog, en zeer recht opgroeid, dicht van takken aan de kruin, hoewel kleiner en ſmaller van blad. Dog deze valt 'er niet overvloedig, dienende, als een zoort van *Lolan-hout*, veel tot timmerhout, en voor al tot 't maken van nagels van hunne Vaartuigen, trekkende des zelfs verw wat na den paarſen en bruinen.

De Linggoa-boom.

Een ſchoone Bloem-boom is ook de *Linggoa-boom*, behalven dat het hout in zich zelven zeer geurig is.

Men heeft verſcheide zoorten van *Linggoa*, te weten, het witte, het roode, en het ſteen-harde *Linggoa*.

De Boom, die 't roode *Linggoa* geeft, is hoog en zwaar, wat gebogen, en vry dik van ſtam, aan welke zich beneden

veel

veel vlerken, van de wortel boven de grond vertoonen, hebbende gladde zappige takken, en lange bladeren, wat na een hert gelykende, agter rond, voor ſpits, ontrent vier duim lang, en half zoo breed, vol dwars-ribben, met een friſſe groene verw, vertoonende zich glad en fraay in 't oog.

Tuſſchen deze bladeren in komt zich in *Auguſtus* de bloem by lange troſſen vertoonen, zeer veel in getal by een, en uit drie blaadjens beſtaande, onder welke het bovenſte het breedſte is, en wat na buiten toe gebogen ſtaat, hebbende van binnen veel fyne fnazelen met geele knopjens, die een byzondere lekkere geur van zich verſpreiden, en vertoonende in de kragt der bloey-tyd als een ſchoone geele kruin. Van de zelve komen in *Februari* platte Vrugten, (als of het dikke ſchyven, of bladeren waren) voort, die de grootte van zekere zoort van platte Boonen hebben, die ontrent een Daalder groot zyn.

Verſcheide zoorten.

Het hout van dezen Boom is pas onder de ſchors ten deele wit, en daar na rood, ja zoo rood, dat veele het al mede voor rood *Sandel-hout* houden, (hoewel het veel grover van nerf is) hoedanig van verw ook de vlerken van dezen Boom, of de wortels boven de grond zyn, die zeer veel tot kiſt-planken gebruikt werden, om dat zy ſchoon gevlamd, en geaderd vallen.

Het hout van de ſtam heeft een lieffelyke Specery-reuk, en werd nu en dan, niet alleen tot deze en gene kleinigheden verwerkt; maar van 't zelve, en ook van de volgende zoort werden veel balken, en ſteilen tot huizen gekapt, ook tot allerley timmerwerk gebruikt werden; hoewel de derde zoort nog de beſte van duur is.

Het witte *Linggoa-hout* verſchild niet veel van 't voorige, dan dat het grooter en langer van blad is, hebbende anders in alles meeſt een groote overeenkomſt met het roode, dog 't hout valt bleekgeel, is ook vooſer en grover van draad, zomtyds wel iet van de roode verw, en ook zomtyds wel niets daar van hebbende, zoo dat 'er van 't witte twee zoorten ſchynen te zyn.

Zoo men in dezen *Linggoa-boom*, en voor al in de takken, kapt, loopt 'er een rood zap uit, dat daar na gelyk als een donker-roode *Gomme* werd.

Daar is nog een derde zoort, *Linggoa Batoe*, of *Steen-Linggoa*, genaamd, niet veel van de voorige Boomen verſchillende, dan dat het kleiner en ronder van blad, grooter van Vrugten, en veel harder en vaſter van hout is. Ook bloeid die in *October*, of *November*, en valt meeſt op de hooge Gebergten van *Ceram*.

Het hout van dezen Boom is veel zwaarder, als 't andere, zinkende als een ſteen, in 't water. Als men 't zelve bekomen kan, houd men het voor een van de allerbeſte timmerhouten.

De Zee-Bintangor-boom.

Een ſchoone Boom is ook de *Zee-Bintangor-boom*, juiſt niet van ſtal, of ſtam, maar van bloeſſem en bladeren. Hy werd ook wel de *Cajoe-Maria-boom* genaamd.

Hy vertoond zich gemeenelyk ontrent 't Strand, nooit recht; maar doorgaans hier of daar op een hoek, hangende altyd wat over na de Zee.

Hy is dik van ſtam, zoo dat 'er zwaare en breede planken van gezaagd werden, en 't hout is immers zoo hard als ſteen, om het te zaagen, ſchoon van vlam, geel, en glad als geele zyde, wanneer het wel gewerkt werd.

Hy valt dik van takken, ruig en vuil van ſchors; dog zeer ſchoon van blad, die ontrent zeven of agt duim lang, en wel half zoo breed, boven vaalagtig-groen, dog beneden vry geeler zyn, hebbende een groote rib in 't midden, vol dwars-adertjens, beneden driekantig en ſcherp, ſtaande tegen malkanderen aan, en zoo een kruis makende.

Verſcheide zoorten.

De witte bloeſſem, die vry ſterk, en byna als de *witte Leli* riekt, komt aan de takken voor aan, en tuſſchen de bladeren in *December* te voorſchyn, met agt of tien witte ronde blaadjens, van welke de twee buitenſte de andere in zich als beſluiten, hebbende van binnen eenige geele fnazelen of draaden, in 't midden van welke een roodagtig knopje is, op 't welke zich een wit draadje vertoond, waar uit daar na de Vrugt voortkomt, die ontrent zoo groot, als een witte *Pruim*, dog ryp geworden, rond en geel is, met een korl van binnen, byna als die van de *Tsjampedaha*; dog wit van buiten, en zeer olieagtig van binnen, gelyk men 'er die ook, al vry dik zynde, uitperſt, en die in de ſchors mede gevonden werd.

Uit de ſtam, en boom, komt ook een wit zap, als melk, zeer kleefagtig.

De bloemen dienen mede voor de jonge Juffers, en de liefhebbers, om ze in 't hair te dragen, of om 'er de bedden, kleederen, enz. geurig mede te maken. Ook werd het zaad in de *Genees-kunde* voor zwakke Kraamvrouwen gebruikt, om 't in dranken in te nemen.

Het hout is een van de duurzaamſte en fraayſte timmerhouten, die 'er in 't Boſch vallen, en ik kenne 'er geen, dat zoo hard, als dit, is.

Daar is nog een *wilde Bintangor-boom*, die

die in de diepſte Boſſchen, en boven op de Gebergten hier valt; maar die zeer veel van de voorige verſchild: want hy is zeer recht, fraay, en niet al te dik van ſtam, hebbende een blad van lengte als de voorige, dog ſmaller, en ſtyver, dan de *Zee-Bintangor*, dog voorts byna even eens.

Deze valt effen en geel van ſchors, en heeft een bloem byna zoodanig, en op de zelve tyd, als de voorige; dog maar van vyf ronde witte blaadjens; en zoo ſterk van reuk niet, hebbende een ronde Vrugt, die ook ongelyk kleiner is, en geen Olie geeft, gelyk ook de ſchors, nog de bladeren geen Gom uitleveren.

Het hout werd tot Maſten en Reëen, en ook tot Sparren van daken gebruikt, dog men houd het egter zoo duurzaam niet, als 't voorige.

Wy vertoonen een tak van dezen Boom met de Vrugt 'er aan op N°. XLV. waar uit men van de andere zoort eenigzins oordeelen kan.

Verſcheide andere Bloemboomen.

Onder de Bloem-boomen teld men mede verſcheide zoorten van *Gilala-boomen*, als de *Zwarte* of *Strand-Gilala-boom*, die in *Juli* bloeid, zyn blad wiſſeld en afwerpt, en dan een ſchoone roode bloem zeer menigvuldig geeft, blyvende zoo tot in *Auguſtus*. De *witte Gilala-boom*, die in *October* bloem geeft, en de *Water-Gilala*, van welke laatſte alleen wy een afteekening op N°. XLVI. geven, waar in men ook des zelfs fraaye bloeſſem ziet, ſtaande altyd drie bloemtjens byeen, die in *Auguſtus* voor den dag komen; dog zy zyn niet zeer geurig.

Zoo zyn 'er ook verſcheide zoorten van Boomen, die zy na zyn geduurig weer nieuw uitbottend blad, *Dahon Bahroe*, dat is, *het nieuwe blad*, noemen.

Deze, van welke verſcheide zoorten zyn, geven mede een fraaye bloem, zynde een zoort van geelagtige, eenigzins rood geſtreepte klokjens, die wel een halve vinger lang zyn, en een dubbele kelk uitmaaken.

Alle de zoorten van deze en de voorige Bloem boomen uitvoerig te beſchryven, zou my wel geen moeite wezen; maar aan de Lezers, die alle van geen Kruid-kundige genegentheid zyn, eenigzins verveelen, en my ook verre buiten myn beſtek doen geraken, behalven dat het Werk te groot werden zou.

De Kajoe-Mata-Boeta-boom.

Men heeft in *Amboina* een Boom, die de Inlanders *Kajoe-Mata-Boeta*, of *de Boom der blinde oogen*, noemen, om dat de melk, of 't zap, by ongeluk aan de oogen gebragt, ymand doet blind werden, zoo men 'er ten eerſten niet voor is, behalven de vreezelyke pyn, die men 'er door lyd.

Men heeft van dezen Boom twee zoorten, het *Mannetjen*, en 't *Wyfjen*, die niet veel van malkanderen verſchillen, zynde een ſlegte boom van ſtam, zeer knobbelig, vol knoeſten, geſcheurd, en zeer dikwils hol, zomtyds enkeld, zomtyds met veel ſtammen opſchietende, en veeltyds na ſtrand toe overhellende.

Het *Mannetjen*, dat glad van takken is, heeft bladeren ontrent vier duim lang, en half zoo breed, met een middel-rib, en weinig dwars-ribbetjens, zynde glad, dik, wat ſpits, en eenigzins, zoo wel 't *Wyfjen*, als 't *Mannetjen*; dog 't laatſte meeſt, getand.

De bloeſſem, bleek-geel, komt tuſſchen de bladeren in voort, dog zy valt, zonder Vrugt te geven, af.

Wy vertoonen een afteekening van 't *Mannetjen* op N°. XLVII. met de bloeſſem 'er aan.

Het *Wyfjen* is graauwer en ruiger van ſchors, meer geknobbeld, ook wat langer en ſmaller van blad, en zoo glad niet, nog zoo fris groen.

De bloeſſem en Vrugten komen in *Januari* niet tuſſchen de bladeren in, maar aan de takken te voorſchyn, gelyk men klaar aan de teekening op N°. XLVIII. zien kan, als ook 't ſatzoen der Vrugten.

Men krygt de Vrugtjens in *Februari*, en ziet die langer, met kleine trosjens by een aan de takken, zynde driekantige Beziën, hebbende nog drie hokjens van binnen, en in yder een klein korltje.

Schoon de melk van dezen Boom, onvoorzigtig behandeld zynde, ſchadelyk is, heeft hy in zich zelven egter verſcheide groote deugden.

Ontrent des zelfs holligheden, en ontrent de wortels, heeft men knoeſten, die zeer vet zyn, en die in de gedaante niet veel van het beroemd *Agelhout*, en *Calambac* verſchillen, gevende ook veel Olie van zich, byna van geur van de *Benzoin*, als 't gebrand werd. Ook noemd men die wel *Zee-Agelhout*. Dat van de *Mannetjens-boom* is wel zoo bruin, en olieagtig; dog met 'er tyd verlieſt dit hout zyn geur.

De melk van dezen Boom is ook een lyf-zuiverend middel, en doet dit, wat ſterk ingenomen, en met *Pinang*, wat van de ſchors des zelfs, gegeten zynde, van onderen en van boven, gelyk ook de melk, als men een drup drie of vier 'er van in andere melk doet; maar 't moeten ſterke menſchen zyn, die dit innemen, en voor al geen galagtige, want die doet het nadeel.

Men kan van dit hout een ſchoone Olie krygen, die heerlyk tegen allerley ſchurft is, als men die met wat *Calappus-Olie* warm maakt, om zyne kleefagtigheid daar door te matigen.

De *Chinezen* verkoopen veel van dit hout aan de onkundigen voor recht *Calambac*; dog die 'er maar wat kennis van heeft, en die 't maar brand, of proefd, zal aanſtonds ontdekken, dat dit het rechte niet; want ſchoon beider ſmaak bitter is, zoo trekt dat van 't *Calambac* zeer ſterk na de *Citroen*-ſmaak; daar 't andere na den *Aloë*, en *Alſſem*, trekt.

Andere zoorten van Melk- of zap-gevende Boomen.

Behalven deze heeft men hier meer zoorten van Melk-gevende Boomen, waar onder de *Poele-boom*, de *wilde Mangga-boom*, en andere, geteld werden, die haar gebruik ook in de *Genees-kunde* hebben, en van welke zommige wel tot timmerhout gebruikt werden, dienende om planken, ribben, ſtylen, enz. van te zaagen. Ook zyn 'er, die in plaats van zulken Melk, een zeer kleefagtige, of wel een roode vocht van zich, en dus al mede hare nuttigheid geven.

De Draaken-bloed-boom.

Onder deze is de Boom, die 't *Draaken-bloed* uitleverd, zeer vermaard; maar gelyk 'er in *Indiën*, en elders, verſcheidene zoorten van *Draaken-blôed* bekend zyn (beſtaande een zekere zoort van dien in koeken, een andere in kleine bolletjens, en een derde zoort in ſtompe kegels, alle welke de Maleyers *Djernang*, of *Draaken-bloed*, noemen) alzoo is 't zeer waarſchynelyk, dat deze drie zoorten ook van verſcheidene Boomen, of Heeſters, voortkomen.

Men meend, dat het eerſte van een grooten Boom, die zeer dik is, en die ik aan de *Caap* der *Goede Hoop* in de Tuin van de *E. Maatſchappy* gezien heb, voortkomt; dog het tweede van zekere zoort van groote *Rotang*, waar aan veel kleine geruyte Vrugtjens groeyen, die ook veel op *Sumatra*, en elders valt, en die daar *Rotang Djernang*, of *Draaken-bloeds Rotang*, genaamd werd.

Wy vertoonen hem na 't leven met zyne Vrugten op N°. XLIX.

Andere zeggen, dat dit bloed 't zap uit de *Roode Linggoa*, of uit de *Caleatour-boom*, is, alzoo die ook een rood zap uitleveren; dog ik bekenne zeer geerne, dit niet wel te weten, hoewel ik dat uit de *Rotang* voor 't beſte, en rechte, houde.

Wy zullen van 't gebruik, en de nuttigheden van dit *Draaken-bloed* niet ſpreeken, alzoo dit den *Genees-kundigen* beter, dan my, bekend is.

De Vergift-boom.

Onder alle zoorten van Boomen egter, die hier, of hier ontrent vallen, ken ik geen ſchadelyker, als de vogt van de *Macaſſaarſſe Vergift-boom*.

Dit hout valt zomtyds roodagtig, zwart, en ook wel geel, welk laatſte voor 't beſte gehouden werd. Men heeft van dezen Boom een *Mannetjen* en een *Wyfjen*.

Deze Boom is groot, hoog, en van blad, byna als een *Lauwrier-blad*, getand. Ik heb van 't *Mannetjen* een tak in 't jaar 1688. in myn hand gehad, die eerſt van *Macaſſar* gebragt was, en waar van ik hier een teekening op N°. L. *P.* gelyk van 't *Wyfjen* N°. LI. *R.*, geve.

Men zegt dat 'er maar weinig Boomen van zyn, die in 't Land van *Turatte* op *Celebes* vallen, en dat men geen andere, als doodſchuldige, gebruikt, om op zekeren tyd van 't jaar, als 't afgewind is, na die Boomen te gaan, om 't vergift van daar te halen. Ook getuigen de zelve, dat 'er loover nog gras ontrent waſcht, en niet, dan zeer verre van daar, ontrent die ſtreek gezien werd.

Dit Vergift moet met groote voorzigtigheid in *Bamboezen*, daar 't allengskens uit de ſchors van den Boom indruipt, door zoodanige Perzoonen op deze wyze verzameld werden, dat zy eerſt hunne handen, hoofden, en uiterlyke deelen, wel ter degen met doeken bewinden: want zoo zy met hunne bloote handen dit 'er van wilden haalen, zouden zy aanſtonds hunne zenuwen en leden voelen opkrimpen, en verſtyven. Zy hebben ook van tyd tot tyd bevonden, dat het felſte vergift digſt aan de wortel zit.

Men vergadert dit zoo in verſcheide *Bamboezen*, die dan op *Macaſſar* gebragt, en door ymand van de Grooten en Princen als een Heiligdom bewaard werden, om 'er hunne ſpatten en pylen mede te beſtryken; dog daar behoord ook zeer veel moeite toe, om dat vergift in zyn kragt, en behoorlyke gematigdheid van koude en hitte, te bewaren, alzoo groote koude het zelve quaad, en al te groote hitte het nog veel meer quaad doet, zoo dat het geduurig op zyn tyd diend gelugt te werden. Ook hebben zy hare proeven 'er op, om te weten, of 't nog goed is. Honderderley zottigheden werden 'er van den bygeloovigen Inlander by verhaald, die 't ons niet luſt hier aan te teekenen.

Als zy 'er hunne ſpatten of pylen mede beſtryken willen, moeten zy dat eerſt met 't zap van *Lampoejang* mengen, en als het daar in niet als kookt en zied, deugd het niet meer.

Men zegt, dat dit vergift zoo ſnel in zyne werking is, dat het aanſtonds na 't hert vliegt, en ymand ten eerſten ter dood brengt.

Radja Palacca, een van de magtigſte Koningen wel eer op 't Eiland *Celebes*, heeft daar van eens eenige ſigtbare preuven gegeven, door twee doodſchuldigen met een aangeſtreeke en vergiftigde Kris een ſteek vooraan in den duim, dat 'er maar even 't bloed uit quam, te geven,

waar

N.° LXXVIII.

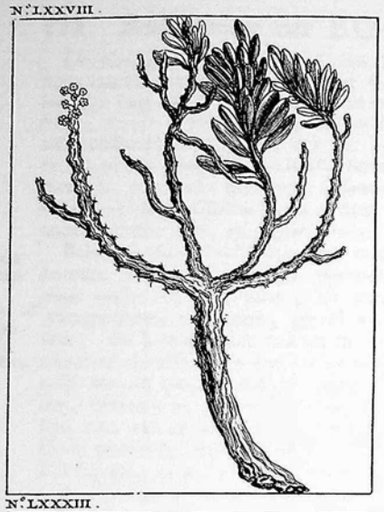

N.° LXXIX.

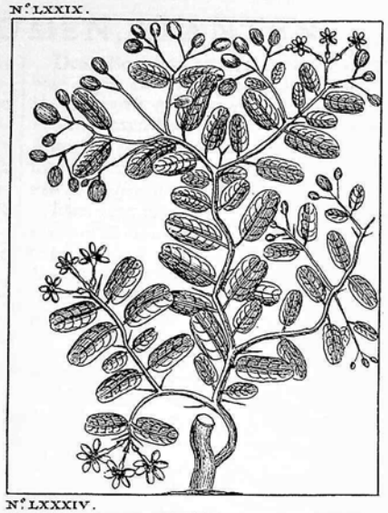

N.° LXXX.

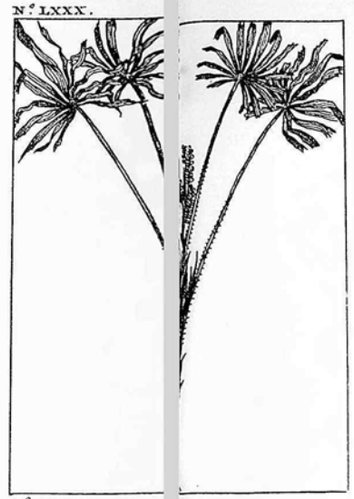

N.° LXXXI.

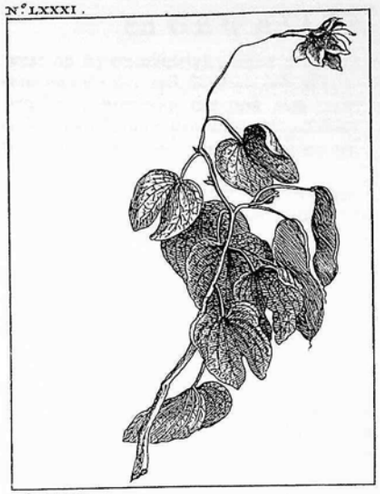

N.° LXXXII.

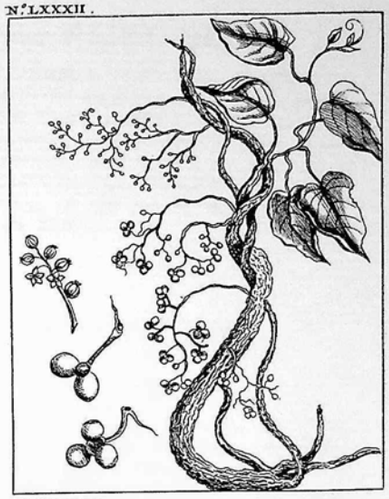

N.° LXXXIII.

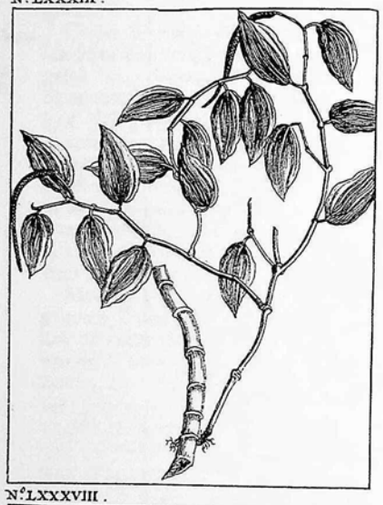

N.° LXXXIV.

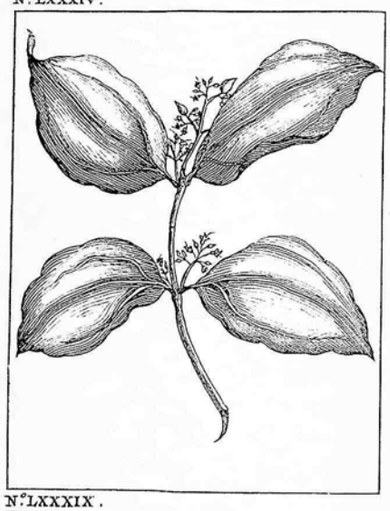

N.° LXXXV.

N.° LXXXVI.

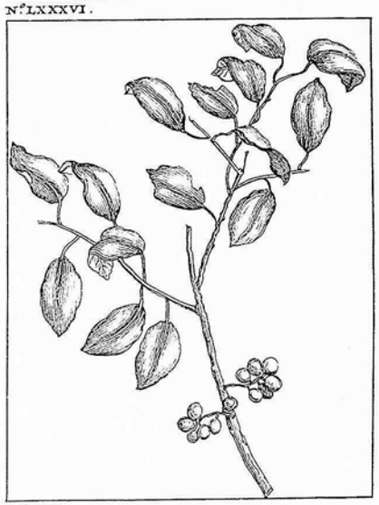

N.° LXXXVII.

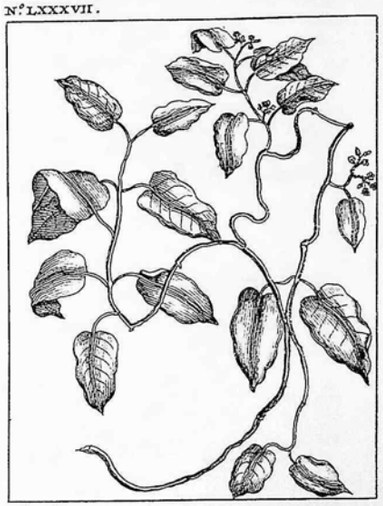

N.° LXXXVIII.

N.° LXXXIX.

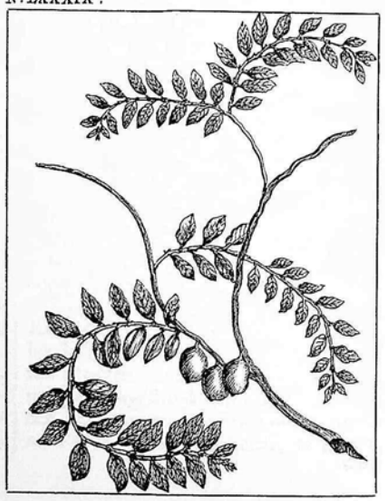

N.° XC.

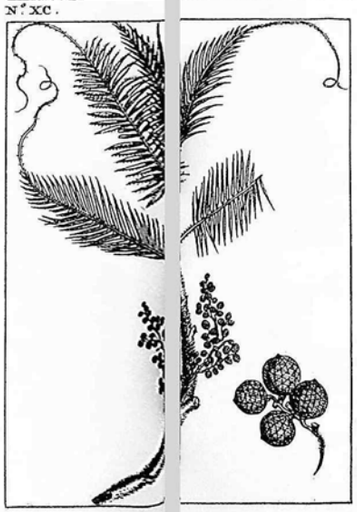

N.° XCI.

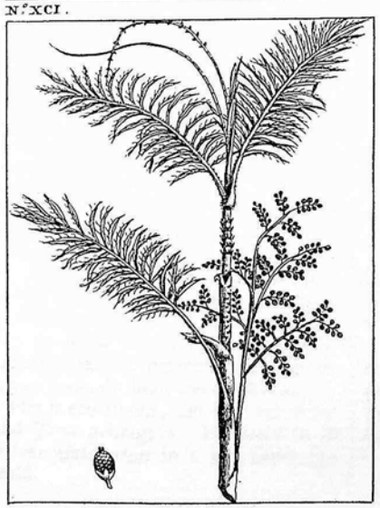

N.° XCII.

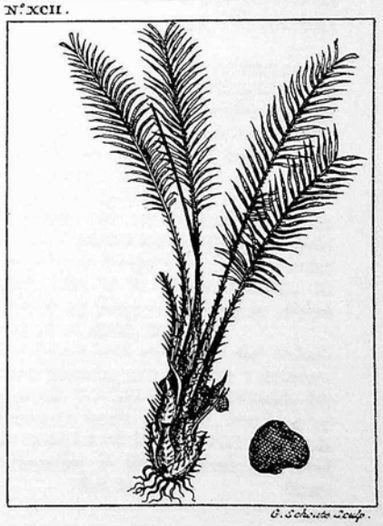

G. Scholtz Sculp.

waar op hy onmiddelyk, of te gelyk op eene en de zelve tyd, hunnen arm afkappen liet; hoedanig het ook met twee andere aan hunnen grooten teen geſchied is, terwyl hunne beenen op de zelve tyd afgekapt wierden.

Deze vier menſchen ſtierven kort daar aan; dog ten bewyze, dat zy niet door 't afkappen hunner leden, en alleen door de ſnelle werking van dit vergift, geſtorven waren, liet die Koning ze aanſtonds openen, en men bevond hunne herten alle vier ſterk vergiftigd, zoo dat de *Genees-kundigen* oordeelden, dat zy daar door, en niet van die wonden, geſtorven waren.

SESDE HOOFDSTUK.

Boomen, tot timmerhout. *De* Djati-boom. *De* Yzer-hout-boom. *De* Nani-boom. *De* Samar-boom. *De* Cofaſſa- *en de* Roetoe-Pia-boom. *De* Sicki-boom. *De* Titi-boom. *De* Samama-boom. *De* Dawan-boom. *De* Tikos-boom. *De* Kore-boom. *En meer andere zoorten van hout.* *De* Cajoe Amaas- *en* Lobe-boom. *De* Aroepa-Halaur-Suren- *en* Ewaſſa-boom. *De* Lolan-waran-boom. *De* Cajoe Koeda-boom. *De* Caſuwaris-boom. Mangi Mangi-boomen. *De* Cajoe Tahi-boom, *enz.* *Uitmuntend Ambons timmerhout.* *De* gemeene Ebben-boom. *De graauwe zoort des zelfs.* *De witte zoort.* *De* Laſſi-boom. *Verſcheide* baſtaard-Ebben-boomen. *De* Lolin-boom. *De* Salemoeli-boom. Wilde Boſch-boomen. *De* Grootbladige Waringin-boom. *De* Kleinbladige Waringin-boom. *De* Bitsjaar-boom. *Verſcheide andere wilde Boomen.* *De* Cajoe Langir-boom. *De* Wilde Nagel-boom. *De* Coelit-Papedo-boom. *De* Polot-boom. *De* Waran-boom. *De* Ay Aſſa.

Boomen, tot timmerhout dienende.

Boomen, tot Timmerhout dienende.

DUs verre gezien hebbende, wat zoorten van Vrugt-boomen *Amboina*, en de naburige Geweſten, uitleveren, die, of voor de ſmaak, 't zy tot ſpyze of drank, of tot een geur, als Specery-boomen, of tot andere dienſten, als Hars- Melk en Vogtboomen, nuttigheid, of gebruik hebben, zoo dienen wy, om ons beſtek te volgen, nu over te gaan tot die zoort van Boomen, die tot het Timmeren en Bouwen van Huizen, Schepen en mindere Vaartuigen, of tot het maken van fraay Huisraad, voornamelyk gebruikt werden.

Men kan deze Boomen weder in twee zoorten onderſcheiden, of in de gemeene, die maar ſlechte, dog ſterke, of in keurlyke, fraaye, zeldzame, en de meeſtgeagtſte houten geven.

De Djati-boom.

Onder de eerſte komt ons het *Djati-hout* voor, als een zoort, die, om hare gelykheid met ons *Eyken-hout*, verdiend hier eerſt geplaatſt te werden. Men wil, dat dit woord in 't Javaanſch *duurzaam* beteekend, dat wonderlyk wel met den aard van dit hout overeenkomt.

Het is een Boom, die hier van 't Eiland *Java* gebragt is. Hy werd in de *Hortus Malabaricus* in 't IV. Deel afgebeeld.

Het is een van de hoogſte Boomen des Wouds, die men op *Java* vind.

Hy werd mede in 't *Mannetjen* en *Wyfjen* onderſcheiden, dat men alleen aan 't hout onderkennen kan.

Hy heeft een zeer groot blad, dat, als hy nog jong is, wel drie voet lang, en ontrent twee breed werd, agter ſpits toeloopende; dog dat voor rond is.

Boven op is dit blad donker-groen, zeer ruig en ſcherp; dog onder graauw en wollig, vol dikke ribben, die zich veel daar op vertoonen.

De bladeren ſtaan tegen malkanderen aan, ende de vier maken een kruis, vertoonende zich aan lange, rechte wollige takken, hoedanig doorgaans de ſchorſſe van den Boom is. Ook is 't zap, dat uit dit blad komt, bloed-rood.

De witte bloeſſem komt in het droge Zaizoen met breede troſſen, zynde zes witte ſnazelen met zes geele knopjens 'er in; dog de Vrugt komt uit een ander knopje, dat 'er in 't midden ſtaat, in *November* op *Java* voort, dog in *Ambon* bloeid hy in *April*, of *Mey*.

De bittere reuk en ſmaak, die in beide deze houten, zoo wel van 't *Mannetjen*, als van 't *Wyfjen*, is, veroorzaakt, dat 'er nooit de worm in komt, zoo lang 'er maar eenige reuk by is. Het hout van 't *Mannetjen* is donker-bleek met veel

ſtreepen overlangs, en gemakkelyker te bewerken, dan dat van 't *Wyſjen*, dat bleeker, min geſtreept, hairiger, en moeyelyker om te zaagen is.

Deze Boom leverd het ſchoonſte hout uit, dat men wenſchen kan, om Schepen, Huizen, Kiſten, Zolders, Kaſſen, Kabinetten, en allerley ander werk, 'er af te maken, zynde als het Indiſch *Eykenhout*, en een van de duurzaamſte, die men vind.

Gelyk 'er op *Java*, en elders, gantſche Boſſchen zyn, alzoo geeft dit hout daar ook een grooten handel, aangezien 'er Scheepsladingen met Balken, Planken, Ribben, enz. van allerley dikte, en lengte, voor al op *Rembang*, en meer plaatzen, van gezaagd, en na *Batavia*, en elders, vervoerd werden. Men vind vreezelyke dikke Boomen van dit hout, en ik heb ongemeene breede en lange Kiſt-planken 'er van gezien. Hy valt hier mede, en tierd zeer wel; dog zyn nog niet veel in getal, alzoo zy maar onlangs geleden hier van overgebragte Zaaden geplant zyn.

Wy hebben dezen Boom wat breeder beſchreven, als wy andere van deze zoort meenen te doen: want alle de timmerhouten, in 't byzonder te beſchryven, zou dit alleen tot een groot Werk doen groeyen, dat men hier uit zal konnen bezeffen, vermits de oude Heer *Rumphius* in myn tyd, of een weinig te vooren, een klein houte Kabinetje heeft laten maaken, by hem de *Bedelaars-Mantel* genaamd, waar aan by de vier honderd zoorten, alleen van fraaye en keurlyke timmerhouten verwerkt waren, en 't geen door zyn Ed., onder andere zeldzaamheden, in 't jaar 1682. aan den Groot-Hertog van Toſcanen, *Coſmus de III.*, gezonden is.

Zyn 'er zoo veel fyne, uitmuntende, en ſchoone houten in de Boſſchen van *Amboina*, wat moeten 'er dan gemeene zoorten zyn. Wy zullen dierhalven maar de voornaamſte opnoemen, die eenigzins in haar gebruik beſchryven, en een afteekening van de gene, die wy hebben konnen magtig werden, 'er by-voegen.

De Yzer-hout-boom.

Een van de voornaamſte timmerhouten in *Ambon* is de *Yzer-hout-boom*. Dit is een ſchoone hooge Boom, zomtyds bogtig, en zomtyds heel recht van ſtam. Hoe die van blad en Vrugt is, kan men in de *Hortus Malabaricus* in 't V. Deel zien.

Men heeft 'er mede een *Mannetjen* en *Wyſjen* van. Het eerſte is tot bouwen het beſte, en werd met 'er tyd bruin, of rosagtig, gevende een van de voornaamſte timmerhouten tot het bouwen van Huizen, en tot het maken van allerley Huisraad, tot welk laatſte 't *Wyſjen* beſt is. Het is duurzaam hout boven den grond, en zelf in den grond onder water; dog niet in 't water. Ook is het veeltyds zekere hout-worm, en de witte mieren (voor al, als 'er ſpint aan is) onderworpen.

De Nani-boom.

De *Nani-boom* is mede ſchoon hoog, recht, en zo dik, dat twee mannen werk hebben dien te omvademen. Hoe de takken, bladeren, bloeſſem en Vrugt van deze Boom, zyn, kan men klaar genoeg aan de teekening op No. LIII. zien.

Het geeft een ſchoon, en byna onvergankelyk hout, zoo in als buiten 't water, dienende den *Chineezen* veel tot Ankers, en Roers. Het verduurd alle regen en wind, ook weet het van de houtworm niet, ja het kan, zelf by tyden van brand, zeer lang het vuur weder-ſtaan. Oud zynde, kan 't, om zyn hardigheid, niet gezaagd, noch bewerkt werden. Ook is het doorgaans moeyelyk te bewerken voor de Schrynwerkers, Kiſten-maakers, enz. om dat 'er al hun Gereedſchap op breekt. Op *Macaſſar* valt nog een byzondere zoort, die lekkere Vrugten, een fraaye ſchaduw, en veel nuttigheid tot timmerhout geeft.

De Samar-boom.

De *Samar-boom* is mede een ſchoone hooge Boom, recht van ſtam, en zoo dik, dat men die als ſchoone Maſten aanziet.

Wat blad en bloeſſem hy heeft, kan men aan de teekening op N°. LIV. zien.

Dit hout werd tot het bouwen van Huizen en Schepen gebruikt, zynde mede van een langen duur in en boven 't water. Men heeft 'er ook een *Mannetjen* en *Wyſjen* van; dog 't eerſte diend meeſt tot timmerhout, en valt rood.

De Cofaſſoe- en de Roetoe-Pia-boom.

De *Cofaſſoe-boom*, die mede twee of drie zoorten heeft, maar waar van 't *Mannetjen*, of 't roode, voor Vaartuigen 't beſte is, heeft geen hooge, maar een dikke ſtam, die een byzonder goed en duurzaam geel hout tot het bouwen van Schepen, Huizen, enz. geeft, zynde mede een van de zwaarſte houten, die hier vallen. Om Kiſten of Kaſſen te maken, geeft het *Wyſjen* rechter en breeder planken. Men gebruikt het *Roetoe-Pia-hout* mede, naaſt het *Cofaſſa-hout*, tot 't bouwen van Schepen.

Ontrent alle deze Boomen legt 'er veel aan gelegen, om de regte tyd, dat men dit hout kappen moet, in opzicht van de Maan, wel te raamen: want, by waſſchende Maan gekapt zynde, komen 'er witte Mieren in.

De Sicki-boom.

De *Sicki-boom*, een van de hoogſte die in 't Boſch vallen, is recht van ſtam, en zoo dik, dat twee of drie mannen die

pas

pas konnen omvademen. Daar is ook een *Mannetjen* en *Wyffjen* van, van welke 't eerſte 't hardſte en rood is, dog 't ſcheurd lichter, als 't laatſte.

Het hout diend, om 'er allerley planken tot het bouwen van Huizen van te zaagen, zynde als een zoort van *Baejenhout*, en van een fraayen duur, als zy droog ſtaan; dog, in 't nat, de witte Mieren onderworpen. Egter werden 'er van 't *Wyffjen* wel Praauwen, en kleine Vaartuigen, gemaakt.

De Titiboom. De *Titi-boom* is mede hoog en dik van ſtam, groot van blad, klein van Vrugt, en byzonder goed wit hout tot het maaken van de *Ambonſche* Praauwen, alzoo 't zeer licht is, uitleverende.

Een tak deszelfs vertoonen wy op N°. LV. met zyne Vrugten. Van deze is mede een Strand-zoort; dog die is niet veel geagt.

De Samamaboom. De *Samama-boom* is mede een van de hoogſte, recht en byzonder dik van ſtam, zoo dat 'er mooten planken van ettelyke voeten in de middellyn van komen.

Hy heeft veel knoeſten aan zyn takken, en een groot blad, byna als de *Djati-boom*, ſchynende een baſtaard-zoort 'er van te zyn.

Wy vertoonen op N°. LVI. een tak met de Vrugten.

Deszelfs hout valt geelagtig, en wat na den roſſen trekkende, mede als een zoort van *Sicki-* of als *Baejen-hout*, gelyk daar van zeer veel planken tot het bouwen van huizen, enz. gezaagd werden. Men heeft 'er mede een *Mannetjen* en *Wyffjen* van.

De Dawanboom. De *Dawan-boom* is mede een hooge *Ambonſche* Boom, die geen der voorige behoefd te wyken, zeer recht en dik van ſtam, en twee mannen hebben werk, om deze twee of drie pas beſchrevene Boomen te konnen omvademen.

Men heeft drie zoorten van de zelve, het roode, 't witte, en 't ſteen-hard *Dawan-hout*. Het laatſte werd voor 't *Mannetjen*, en 't witte voor 't *Wyffjen* gehouden.

Het is mede een van de gemeenſte timmerhouten, voor al daarom, om dat het zeer gemakkelyk te bewerken is, weshalven de *Amboinees* 'er ook veel Huizen van bouwd; dog 't moet met donkere Maan, zal 't goed, en geen witte Mieren onderworpen zyn, gekapt werden.

De Tikosboom. Het hout van de *Tikos-* of *Muizen-boom* diend mede, om 'er Huizen van te bouwen, zynde een dikke Strand-boom, van welke verſcheide zoorten zyn. Het valt hier niet veel, en meeſt op *Hoewamohel*. Het hout is geelagtig, wat geſtreept, vaſt, en duurzaam.

De Kore- Onder de vaſte en duurzaame timmerhouten teld men ook 't *Kore-hout*, zynde van een Boom, die een hooge en dikke ſtam heeft; dog 't valt hier niet overvloedig, weshalven het meeſt tot Stylen, Tralien, Stoelen, en diergelyk klein werk, gebruikt werd. boom.

En andere zoorten. Zoo dienen ook de *Neſſat*, *Eſſoir*, *Makilan*, *Morfalla*, en *Laharong-boom*, al mede tot het bouwen van Huizen en Vaartuigen, en tot het maken van deze en gene kleinigheden, en werd de *Tilenboom* (zynde een zoort van *Huſſur*, die mede goed timmerhout geeft) voor een van de hardſte zoorten, en beter als *Huſſur-hout*, (dat mede zelden hier voorkomt) gerekend, waar onder men ook den *Cajoe-Siri-boom* wel tellen mag, alzoo de bylen op dit hout wederomſtuiten, dat ook de reden is, waarom de *Amboineezen* 't ſchuwen, om dit te gebruiken.

De Cajoe-Amaas- en Lobeboom. Daar zyn ook zekere Boomen *Cajoe-Amaas*, dat is *Goud-hout* genaamd, niet zoo zeer, om dat de ſchors geel van verwe is, als wel, om dat het van de Goud-Smits tot Koolen het beſt gekeurd werd, alzoo 't zeer lang vuur houd, en een heeten brand geeft.

Het groeid aan een hoogen Boom, die een vadem of twee dik is.

Men heeft 'er tweederley zoorten van, en wy vertoonen de eene zoort op N°. LVII. met hare Vrugten. De tweede zoort diend tot het bouwen van Huizen. Dus heeft men ook andere zoorten van houten, by den Inlander *Cajoe Lobe* genaamd, om dat zy dienen, om 'er toortſen, en ſparren, af te maken.

De Aroepa-Halaur-Suren en Ewaſſaboom. De *Aroepa-boom*, die zeer hoog en dik is, valt op de *Ambonſche* Gebergten, als een zoort van *Berg-Bintangor-hout*; dog lichter. Het werd zeer veel tot maſten van gemeene Vaartuigen, die niet te groot zyn, gebruikt, gelyk het *Halaur-* en *Suren-hout*, dat aan een zeer hoogen en regten Boom valt, tot hunne praauwen en kleine Vaartuigen, om dat het zeer lang duuren kan, dient, dat men ook van 't *Ewaſſa-hout* zegt, alzoo 'er nooit worm in komt.

De Lolan-Waranboom. Dus word het *Lolan-Waran-hout* meeſt tot de nagels van hunne Vaartuigen gebruikt.

De Cajoe-Koedaboom. De *Cajoe-Coeda-boom*, of de *Peerden-houts-boom*, is zoo genaamd, om dat hy veel diend, om kleinigheden van doosjens, peerden, en ander poppegoed, te maken. Hy valt in *Amboina* zoo groot niet, als op *Java*, daar hy groote planken uitleverd. Deze Boom geeft een ſchoone groote witte bloem met vyf breede blaadjens, die als een ſchoone roos uitmaken. De Vrugten waſſchen in lange ſchillen, byna als de *Trommelſtok-*

ken. Wy vertoonen de bloem, en Vrugten, op N°. LVIII., zoo als zy op *Batavia*, en op 't Eiland *Edam*, vallen.

De Caſuwaris-boom. Onder de timmerhouten werd mede gerekend de *Caſuwaris-boom*, die zeer hoog, en zoodanig genaamd is, om dat hy eigentlyk geen blad, maar een loof als *Caſuwaris-hair*, aan zyn takken heeft.

Wy vertoonen een tak van dezen zeldzamen Boom, daar men geheele Boſſchen op *Cerams Noord-Kuſt* van ziet, op N°. LIX. met de Vrugtjens, byna als die van de *Cypres-boom*.

Het is een goed, vaſt, en duurzaam hout, dog wat zwaar, en moeyelyk om te kappen; hoewel anders goed tot ſtylen, ribben, en vooral dienſtig tot brandhout, weshalven 't veel tot de *Araks-branderyen* gebruikt werd, alzoo 't een heete en langdurende kool geeft. Ook dient de ſchorſſe van dezen Boom tegen de lammigheid. In de Vrugten werden nu en dan *Miſtica's*, of zekere ſteenen, gevonden, die men zoo weerdig als een zoort van Edele geſteenten hout, en aan welke de bygeloovige Inlander veel verborgen (dog, zoo ik ſtelle, ingebeelde) kragten toeſchryft.

Mangi-Mangi-boomen. Van den *Mangi-Mangi-boom*, eigentlyk meeſt een ſlegte Strand-boom, heeft men wel negen of tienderley zoorten. Zommige der zelve dienen tot timmerhouten, als tot ſtylen, of palliſſaden, en andere tot ſparren, kromhouten, ribben, ſteelen van Gereedſchappen, enz.; maar wel meeſt tot brandhout, hoewel daar van een byzondere zoort is, waar van wy een afteekening op N°. LX. met deszelfs Vrugt geven.

De Cajoe Tahi-boom. Onder de timmerhouten zou men het *Cajoe Tahi*, of de *Strond-hout-boom*, konnen rekenen; dog om zyn vuile ſtank werd hy geheel verworpen. Wy vertoonen 't zelve op N°. LXI. Diergelyken zoort is ook *Cajoe Coetana*, mede goed tot ſtylen, enz. dog om zyn groote ſtank wil 't niemand gebruiken.

Onder de timmerhouten teld men ook een *Noeſſalaoetſe* Boom, *Cajoe Somin* genaamd; en zeker hout, na zyne Vrugten *Tahi Oedang*, of *Garneelen-ſtront*, genaamd. Als mede de *Tinggoelong-boom*.

Meer Boomen, tot dit gemeene zoort van timmerhouten behoorende zyn'er, maar gelyk ik geerne bekennen wil, die alle niet te kennen, alzoo verklaare ik ook, dat het my niet luſten zou die alle na te vorſchen, of op te noemen, en nog veel min om die te beſchryven, oordeelende, dat, 't gene wy dus verre hier van ter neder geſteld hebben, voor de liefhebbers overvloedig genoeg is, om hen een denkbeeld, van 't gene de lommerryke boſſchen van *Amboina* van deze byzondere zoorten uitleveren, te geven.

Keurlyke en uitmuntende zoorten van Ambons timmerhout.

Uitmuntend Ambons timmerhout. Dus verre van 't gemeene timmerhout geſprooken hebbende, moeten wy nu nog iet van de keurlyke en uitſteekende zoorten melden, die voornamentlyk tot het maken van Kabinetten, Kiſten, Kaſſen, Stoelen, Ruſt-banken, Ledekanten, Doozen, en honderderley andere zoorten van keurlyk Huisraad dienen.

Hier toe gebruikt men het Rood, en het *Steen-Linggoa hout*, dat ongemeen fraay en heerlyk van vlammen valt. Ook heb ik 'er planken van gezien, die vol dobbelſteenen, andere weer, die als met een heerlyke gloed van een brandend vuur, zommige, die als met een Bloempot en een bloem 'er in bezet, en zoo fraay waren, dat men voor zoo eene plank vyftig, ja honderd gulden heeft zien geven. Alle de welke egter niet aan den Boom vallen, maar uit zekere vlerken of wortelen, zich pas boven de aarde vertoonende, gekapt werden, gelyk wy bevorens in 't beſchryven van dezen Boom onder de Bloem-boomen al gezegt hebben.

De gemeene Ebben-boom. Een van de fraayſte Boomen, waar van keurlyk Huisraad gemaakt werd, is de *Ebben-boom*, waar van veel zoorten zyn.

De gemeene *Ebben-boom* is hoog, regt, ſmal van kruin, en wat hoekig van ſtam, hebbende ontrent de wortel eenige vlerken, niet dik van ſchors, die van buiten zwartagtig en vuil-groen, en zeer hard is.

De jonge Boomen hebben mede wel 't *Zwarte Ebben-hout*, dat eigentlyk 't hart van den Boom is, dog in een Boom, een dye van een man dik, valt het pas een duim dik, zoo dat het zeer dikke Boomen moeten zyn, waar uit men het, een halve voet dik in de middellyn, halen zal.

De bladeren vallen vier duim lang, en anderhalve duim breed. Wy vertoonen een tak daar van met zyn witte bloeſſem, en zyn goud-geele rype Vrugt, wat grooter als een *Haze-noot*, op N°. LXII. De Vrugt komt 'er in 't vyfde jaar aan.

De *Camean-boom* werd mede voor een zoort van *Zwart Ebben-hout* gehouden.

Het valt op 't Eiland *Boero*, en men vind ongemeene groote Boomen op het Eiland *Celebes*, gelyk wy in de beſchryving van de *Moluccos* op zyn plaats, aangemerkt hebben.

Dat het in *Æthiopien*, op *Mauritius* overvloedig, en op meer andere plaat-

plaatzen valt, weten de Kruid-kenners. Dog voor al valt het mede op de *Kuſt* van *Choromandel*, op *Ceylon*, in *Siam*, *China*, en veel andere Ryken, daar aangrenzende, ook op *St. Heleen*, als mede in de *Papoeſche* Eilanden, op 't Eiland *Meſſowal*.

De graauwe zoort.

De *graauwe Ebben-boom* is veel langer van blad, wel negen duim lang, en een groote hand breed, lichter-groen als de voorige, van boven, en beneden vaal, vallende in de *Moluccos*, en ook hier in deze Geweſten.

Met inkt beſtreeken en gepolyſt zynde, verſchild dit niet van 't zwartſte en beſte *Ebben-hout*, anders is 't vol witte en bleeke vlakken hier en daar.

De Witte zoort.

Men heeft ook *wit Ebben-hout*; hoewel dit hier maar voor een wilde boom gehouden werd. Wat bladeren en Vrugten deze heeft, kan men aan de tak, die wy op N°. LXIII. vertoonen, zien.

Het valt mede op *Boero*; dog werd meeſt tot ſtylen van Huizen gebruikt.

De Laſſiboom.

Het *Laſſi-hout* is een fraay keurlyk hout, van zwaarte, en fynheid van nerf, als 't *Ebben-hout*, dog het is geelagtig, of wat na de witte kant. Ook kan men, als 't zwart geverwd is, geen onderſcheid tuſſchen 't zelve, en 't recht *Zwart Ebben-hout*, zien.

Het komt van een grooten Boom, diens blad wel wat na 't *Linggoa-blad* gelykt. Het valt op *Boero*, *Kelang*, *Bonoa*, en klein *Ceram*, zomtyds op de Gebergtens, en ook wel aan 't Strand. Men krygt 'er ſchoone planken van, om 'er Kiſten, Kaſſen, Kabinetten, Lyſten, en meer andere fraaye werken van te maken, dienende te gelyk zeer veel tot 't bouwen van Vaartuigen, maar 't moet niet te jong gekapt werden: want anders komt 'er de worm in, daar 't, op zyn tyd gehakt, zeer lang, zelf in 't water, duuren kan.

Verſcheide Baſtaard-Ebbenboomen.

Behalven deze zoorten van *Zwart*, *Wit*, en *Geel Ebben-hout*, heeft men nog verſcheide baſtaard-zoorten, die een byzonder ſchoon gevlamd hout uitleveren.

Op *Boero* is een hout, dat zy *Ay Meten*, of *Zwart hout*, noemen, waar van tweederley zoorten zyn, welker beide hout niet veel geagt, en meeſt tot ſtylen en balken van Huizen verbruikt werd.

De Lolinboom.

Onder de fraaye houten moet men voor al 't *Lolin*, of 't *Ternataanſch Baſtaard-Ebben-hout*, rekenen, zynde een van de ſchoonſte houten, die ik ooit gezien heb. De vlammen 'er in zyn zwart, graauw, groen, paars, en eenigzins roodagtig.

De Boom heeft bladeren van tien of elf duim lang, en drie of vier duim breed; ook draagd hy groote Vrugten, waar van wy een afteekening op N°. LIV. hier by gevoegd hebben.

De Salemoeliboom.

Ook geeft de *Salemoeli-boom* een van de fraayſte houten, komende wel 't naaſte aan 't *Franſch Nooten-boom*. Het valt wel zoo licht van verw, en wel zoo fraay van vlammen, en men krygt 'er zomtyds zeer groote en breede planken van, hoewel zelden; maar ſmalle, van een voet of anderhalf breed, heb ik veel gezien. Ik heb 'er een Kiſt, en een Kas, van gehad, waar aan planken van twee en derde half voet breed, en wel vier voet lang, waren.

Men noemd het anders wel *Baſtaard-Ebben-hout*.

Wy vertoonen een tak van dezen Boom met zyn bloeſſem en Vrugten op N°. LXV.

Wilde Boſch-boomen.

Wilde Boſchboomen.

Buiten alle deze zoorten van timmerhout, leveren de Boſſchen in *Amboina* nog een andere zoort uit, die wy in 't algemeen maar *wilde* Boomen noemen.

De grootbladige Waringinboom.

Een van de voornaamſte is de *Waringin-boom*, van dewelke weer verſcheide zoorten zyn, als, die gene, die groot van blad is, zynde een zeer groote en hooge Boom, maar die buiten zyn eerſte ſtam, die zomtyds al vry dik valt, metter tyd van zyne wortels, die weer in de grond ſchieten, en, als tot nieuwe Boomen opgroeyen, wel een menigte van ſtammen by een uitmaakt. Ik heb op *Java* 'er Boomen van gezien, met agt of tien ſtammen by een, van welke yder zoo dik was, dat geen man dezelve kon omvademen, en zommige konden van geen drie mannen omvademd werden, zoo dat onder dezen lommerryke Boom een gantſch Regiment, of een Troep van zes of agt honderd man, zich kon ter nederſlaan, zonder dat zy op 't midden van den dag door de Zonne gehinderd wierden.

Deze Boom hangt gemeenelyk van boven ook vol wortels, die weer na beneden ſchieten, voortwortelen in de grond, en, zoo men die niet afkapt, tot nieuwe Boomen opſchieten. De takken afgekapt, of de bladeren afgebroken zynde, loopt 'er melk uit; dog die geen ſchade doet.

Ook komen Vrugten, dog zonder bloeſſem, aan dezen Boom, byna als Olyven, maar wel zoo lang, en aan 't einde wel zoo breed, groeyende vyf of zes byeen, en werden blaauwagtig, als zy ryp zyn.

Het hout is geelagtig, voos, en kan niet lang duuren, weshalven het tot geen timmerhout deugd, hoewel men 'er zomtyds wel krullen voor op de ſtevens der *Cora Cora's* van gemaakt ziet, die met 'er haaſt vergaan.

Men

Men noemd dezen Boom by de Portugeezen *Arvore de Raiz*, dat is, de *Wortel-boom*, en men houd de zelve gemeenelyk voor dien Boom, die *Theophraſtus*, *Plinius*, en meer andere de *Ficus Indica* genoemd hebben.

De kleinbladige Waringinboom.

Van dezen *Waringin-boom* heeft men een zoort met kleine bladen, waar aan kleine ronde Vrugtjens komen, gelyk men aan de tak, die wy op No. LVI. vertoonen, kan beſpeuren, welke Vrugten meeſt tot ſpyze der *Loeri's*, en andere Vogels, die in deze Boomen zich onthouden, dienen. Het hout word tot brandhout gebruikt, en 't blad nu en dan wel tot *Bacaſſam* gegeten.

Dit is de Boom, of wel een diergelyke zoort, waar in 't rechte *Calambac*, en het *Agel-hout*, na 't zeggen der *Chineezen*, gevonden werd. Men geeft voor, dat 'er zoo een Boom voor 't Paleis des Konings van *Bantam* ſtaat, waar voor de *Chineezen* veel geld aan die Vorſt vrugteloos geboden, en dat men 'er van verre de *Calambac-reuk* in ontdekt zou hebben.

Ik heb op *Bantam* in 't jaar 1694. meer dan eens voor 's Konings Paleis geweeſt, maar wete niet, dat ik daar diergelyken Boom gezien, of iets daar van gehoord hebbe, zoo dat 'er onder die vertellingen der *Chineezen* veel verdichtzelen, waar op niet veel ſtaat te maken is, loopen.

De Bitsjaarboom.

Onder deze zoort behoort ook de *Pitsjaar*, of *Bitsjaar-boom*, die hier mede, maar zoo veel niet, als op *Java*, groeid. Deze is kort en dik van ſtam, pas twaalf of vyftien voeten hoog (ook wel lager) zeer plat, en wat hoekig, beſtaande mede uit verſcheide ſtammen by een, die veel takken hebben, die zich wyd en zyd uitbreiden, hebbende een driekantig blad, dat agter rond, vier duim lang, matig breed, redelyk dik, en licht-groen van verwe is. Het valt wel glad, dog heeft eenige witte ribben, en vertoond zich aan een lange ſteel, zonder ordre, aan de kleine takjens De Boom geeft mede Vrugtjens in *November*, twee en twee by een tuſſchen de bladeren in te voorſchyn komende, die, ryp geworden, zich eerſt purperrood, en daar na zwart, vertoonen.

De Vrugten dienen de Vogels, en de bladen nu en dan de menſchen, tot ſpyze, en de ſchorſſe werd van de *Ambonze* jonge Dochters, met Ryſt en *Manoor-bloemen* gewreven, tot een pap, of blanketzel gebruikt, om een zuiver en glad vel te houden, ten welken einde zy die op hun aangezicht, en lyf, ſmeeren.

Men heeft van deze zoort van Boomen 'er mede, die met hare wortels zich zoo meenigvuldig voortzetten, dat men zou zeggen, dat 'er ettelyke Boomen by een geplant waren, van welke zoort de beroemde *Benjaanen-boom*, die men een myl van *Gamron* heeft, is, waar onder ettelyke duizend menſchen tegen de Zonne konnen beſchut werden. Ook heeft men diergelyken beroemden Boom niet verre van *Suratte*.

Andere wilde Boomen.

Onder de *wilde* Boomen teld men mede de *Gondal*, de *Sakke*, de *Siri-Bopar*, de *Dahon Candal*, de *breed-bladige Bancoedoe*, de *Clompan*, de *Saga* (die de roode boontjes geeft) en de *Garnitser-boom*, van welke laatſte wy op No. LXVII. een tak met zyn Vrugten vertoonen.

Ook teld men de *Kimar*, *Malapari*, de *wilde Widorik*, de *Cajoe Langit*, de *Boſch-Nagel-boom*, de *Coelit-Papedo*, en de *Polot-boom*, of 't *brandend blad*, onder de *wilde* Boomen.

De Cajoe-Langitboom.

De *Cajoe Langit-boom* is een van de hoogſte, die ik kenne. Men noemd hem *het hout des Hemels*, of *des Uitſpanzels*, om dat hy zyn kruin, als 't ware tot aan den Hemel verheft. Hy valt recht van ſtam, heel dik, makende zyn kruin boven aan, daar zich alle de takken by een, en aan welke zich de bladeren met paaren vervolgens vertoonen; dog zyne Vrugten waſſen twee of drie by een aan byzondere ſteelen op zich zelven, gelyk men aan de tak, die wy op No. LXVIII. vertoonen, klaar kan zien.

De wilde Nagelboom.

De *wilde Nagel-boom* is maar een klein laag boomtjen, waar van men een Roode en een Witte zoort heeft, hebbende een enkele, zeer kromme gebogene ſtam, en lange ydele takken, waar aan eenige paaren bladeren vervolgens wat van den anderen zich vertoonen, drie of vier duim lang, en een groote, of wel anderhalve duim breed, en redelyk na de *Nagel-bladeren* gelykende, van welke de jonge byna als Sattyn glimmen.

De Vrugten komen, weinig in getal, voor aan de takjens voort, met een byzondere ſteel tuſſchen de bladeren in, zomtyds enkeld, zomtyds meer by een, hebbende de gedaante van kleine Bezien, gelyk men dat aan de tak van de Roode zoort, die van de pas beſchrevene zeer weinig verſchild, en die wy op No. LXIX. vertoonen, zien kan; doch die wy geenzins met een andere zoort, maar een Heeſter zynde, en die ons nader voorkomen zal, moeten vermengen.

De Coelit-Papedo boom.

De *Coelit-Papedo-boom* werd met 'er tyd, ſchoon eerſt zeer teer en tenger, een groote, hooge, en dikke Boſchboom, hebbende een fraay blad, dat drie of vier duim lang, en ontrent een duim breed is. De *Amboineezen* gebruiken de ſchors verſch, en gedroogd, geduurig, om ze met hunne *Papedo*, of Bry, te kooken.

Zy

Zy droogen dat ook wel in den rook, weeken 't daar na in water, kooken 't zoo dan met hunne *Papedo*, van welke ſchors 't water dan rood werd. Het hout werd ook wel tot timmerhout gebruikt.

Wat blad en Vrugten deze Boom heeft, kan men aan dezen tak zien, die wy op N°. LXX. vertoonen.

De Polot-boom.

De *Polot-boom*, van welke verſcheide zoorten zyn, werd onderſchelden in de breed-bladige, ſmal-bladige, en de roode zoort.

De breedbladige *Polot*, is een fraaye Boom, die recht van ſtam, twee mans lengten hoog, matig van dikte, krom van takken, en kort, gelyk ook zeer ydel van blad is, vallende de zelve zomtyds twee voeten, of daar ontrent, lang, en negen of tien duim breed, van welke ook de jonge bladeren wel wat gerimpeld vallen. Men ziet 'er ook een dikke middel rib, die met de ſteel recht uit loopt, en aan wederzyden veel fyne ribben, verder boven eenigzins glad, maar van onder wat ruig, voor al de ſteel en de ribben, dewelke, zoo zy ymands huid raaken, een zeer pynelyke jeukte verwekken, die de huid aanſtonds doet opzwellen, en rood werden, dat wel eenige dagen aan een duuren kan.

De Waran-boom.

Men ziet aan dezen Boom een korlagtige bloeſſem komen, en aan zommige der zelve verneemd men zomtyds eenige Beziën, gelyk wy die op N°. LXXI. zeer net aan een tak van de breed-bladige *Polot* vertoonen.

Men heeft op *Amboina* nog een Boom, by den Inlander de *Waran-boom* genaamd, groot, hoog en recht van ſtam, groot van blad, dat wat rondagtig, breed, in 't midden geribd en aan wederzyden eenigzins fyn geaderd is. Als men die afbreekt, geven zy mede een ſchadelyke melk, en ook een Vrugt, die dienſt om alle de Viſch te dooden, die in een Fuik, waar in zy de geſtootene Vrugten werpen, beſloten is. Men heeft 'er twee zoorten van, een *Strand-*, en een *Berg-Waran-boom*; met de laatſte hebben zy de zelve uitwerking van zyne gekneusde wortels, in zoo een Fuik gedaan, die al de Viſch, door 't ſchuimen van 't water terſtond, hoewel niet heel dood, doen boven dryven; dog zy zal in verſch water weder gedaan zynde, ten eerſten bekomen, en dan buiten gevaar konnen gegeten werden.

De laatſte zoort draagd in *October* Vrugten, en wy vertoonen de zelve aan een tak, op No. LXXII. afgeteekend.

De wortel van deze laatſte zoort is zoo ſterk, dat 'er de oogen van de Viſch rood van werden. Zommige doen 'er de *Bori-Vrugten* wel by, om de zieding nog kragtiger te maken; maar dan komt de Viſch dood, en geheel vergeven, boven.

De Ay Aſſa.

Men heeft nog een Boom, *Ay Aſſa* genaamd, met wiens ſchors men de Viſch vergeeft.

Men moet uit dit opgeſtelde niet oordeelen, dat wy hier in nu alle de wilde of tamme, Boſch- en andere Boomen, die men op de Hemelhooge Bergen van *Amboina*, en hare heerlyke Boſſchen, vind, opgenoemd hebben. Het is daar zoo verre van daan, dat wy daar van maar eenige weinige, ons beſt bekend, en by ons nu en dan gezien, aangehaald hebben, konnende in tegendeel verzekeren, dat de allernaauwkeurigſte Man in de wereld, ſchoon hy al vry lang leefde, niet in ſtaat zyn zoude, om alles daar van te zeggen, of alle zoorten van Boomen, die daar vallen, op te geven, weshalven wy het beſt oordeelen, om het met de Boomen hier by te laaten, om tot de Heeſters en Kruiden, over te gaan, en daar mede iets van te melden, 't geen wy genoegzaam zullen oordeelen, om aan de nieuwsgierigen eenige voldoening te geven.

BESCHRYVING
VAN DE
HEESTERS.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

VAn de Heeſters, *die op zich zelven ſtaan. Van de verſcheide zoorten van* Bamboezen. *De* Sammet-Bamboes, *en andere groote* Rieten. *Verſcheiae andere zoorten van* Rieten. Bloem-gewaſſchen. *De* Boenga Raja. Boenga Powan. *De* Tyd-bloem. *De* Avond-bloem. *De* Paauwen-Kuif. *De* Boenga Goelong Tsjoetsjoe. *De* Manilhaſe bloem. *De* Gajati-bloem. *De* Boenga Djarom Djarom. *De* Boppatsjeda-bloem. *De* Javaanſche Lelie, *en meer andere* Bloemen. *De* Tonkinſe Moegri-bloem. *De* Pandang-Struik. Heeſters, *tot cieraad op de* Feeſten. *De* Codiho-Plant. *De* Dahon Poetri. *De* Dahon Parada. Heeſters *in de* Genees-kunde *van gebruik*. Tsjengke Laoet. Heeſters *tot ſpyze, en andere nuttigheden. De* Dahon Papedo. Heeſters, *tot kleederen. De* Kattoen-Struik. *Kleederen uit baſten van Boomen.* Genda Poera *korl, tot berooking der kleederen. De* Dahon Lacca. Heeſters *tot andere zaaken nut. De* Dahon Soedoe Soedoe-Struik. *De* Carendang. *De* Likuwala.

Van de Heeſters.

NA dat wy nu 't noodige van de Boomen gezegt hebben, eiſcht ons voorig beſtek, dat wy over gaan, om van de Heeſters, en Kruiden te ſpreken, zullende een begin met de eerſte maaken.

Die op zich zelven ſtaan.

Onder de Heeſters komen ons zommige voor; die op zich zelven, en recht over eind ſtaan, en weer andere, die, geen ſtammetje hebbende, maar langs de grond kruipen.

Van de verſcheide zoorten van Bamboezen.

Onder de eerſte zoort van Heeſters komen ons de verſcheide zoorten van *Bamboezen* voor, die van een groot gebruik onder den Inlander tot allerley dienſten zyn. Men ziet ze in de *Hortus Malabaricus* I. Deel *Fig.* 16. onder de naam van *Ily* verbeeld.

Men teld van deze Rieten, of Bamboezen, weer veelerley zoorten, waar van egter deze als de voornaamſte bekend zyn. *Boeloe Sammet, Boeloe Potong, Boeloe Djawa, Boeloe Sowanggi, Boeloe Badoeri, Boeloe Toey, Boeloe Sero,* en de *Looleeba.*

De Sammet Bamboes, en andere groote Rieten.

De *Boeloe Sammet*, of *Sammet Bamboes*, is de grootſte, die ik kenne, werdende byna als een *Calappus-boom* van hoogte, zoo dat hy wel negentig en honderd voeten hoog werd. Hy krygt dan ook wel de dikte van een matige *Calappus-boom*, en zomtyds als een man in zyn midden, hebbende leden, die drie voeten lang, en een vinger dik vallen, en welker bladeren klein en ſmal zyn. Wat bloeizel, of Vrugten deze *Bamboes* draagd, is onbekend. Zy dienen meeſt tot vlerken van de *Cora Cora's*, en tot Water- en Tyfer-vaten van den Inlander, om hun drank te bewaren, zynde de leden ontrent een dye dik, waar toe egter de *Boeloe Potong*, en de *Javaanſche Bamboezen*, veel beter dienen, alzoo die veel grooter Rieten uitleveren, verſchillende verder niet veel van de *Sammet Bamboes*. Ook dient de *Boeloe Potong* veeltyds tot maſten van *Cora Cora's*, en andere kleine Vaartuigen, om dat zy hoog, recht, en taay vallen.

De *Javaanſche Bamboes* is wel de gladſte, en fraayſte van deze drie zoorten van groote Rieten, groeyende ontrent vyftig voet hoog, hebbende leden die twee en drie voet lang, als een gemeene *Pinang-boom* van dikte in 't rond, en ontrent een pink dik van hout zyn.

Zy dienen voor al tot Water- en *Saguweer*-vaten, om hunne dranken 'er in te tyfferen, en de zelve ook op hunne reizen hier of daar na toe mede te voeren.

Men maakt 'er op *Java, Bali, Celebes*, en daar men geen *Gabba Gabba* heeft, ook

ook de wanden der Huizen, Heiningen, Ladders, Banken, en meer andere dingen, van. Het nieuwe uitſpruitzel der zelve, ontrent de nieuwe Maan voortkomende, en een arm dik, ſchiet binnen een maand wel twaalf voet hoog, en diend 't bovenſte ſtuk 'er af, ontrent een voet lang, wat geweekt en opgekookt, tot het maken van zeer ſchoone *Bamboes Atsjaar*, die, in ſchyven geſneden, en zoo verzonden werd. Men kan 'er anders ook een lekker Moes van koken.

Men wil, dat de *Tabaxir*, of *Sakar Bamboes* (zynde als een zoort van Poeder-Zuiker) in deze Rieten valt; dog hier te Lande vind men 'er dat niet in.

Geen harder zoort van Bamboezen ken ik, als de *Boeloe Sowanggi*, zeer klein en ſmal van blad, die agt of tien duim lang, en een vinger breed vallen. Men heeft verſcheide zoorten van dit Riet. Zy werden meeſt tot Draag-ſtoelen gebruikt, om dat zy ſterk, en licht zyn, en ook tot vlerken der *Cora Cora's*, maſten, enz.

Het jong uitſpruitzel, of de *Robong* der zelve diend mede (gelyk 't voorige van de *Boeloe Djawa*) tot ſpyze, en *Atsjaar*.

Dit is de Bamboes, die de *Amboineezen*, nog Heidenen zynde, op den Berg van *Soya*, by *Seri Mahoe*, en elders, Godsdienſtige eere plagten aan te doen.

Verſcheide andere zoorten van Rieten.

De *Boeloe Badoeri*, of *het doornagtig Riet*, valt zoo hoog, nog dik van ſtam niet, als de *Boeloe Potong*; dog breid zig wyder uit. Dit Riet is wel het dikſte, hebbende byna niets, dat hol is, en zoo hard, dat 'er de byl op afſtuit, en 't vuur uitſpringt. De zelfs blad komt de *Boeloe Sowanggi* wel 't naaſt. Het diend allerbeſt tot Stylen, Paalen, Maaten, Kannen, enz.

De *Boeloe Toey*, anders ook wel 't Werp-Spieſſen-Riet genaamd, ſchynd wel een zoort van Witte *Lôlêba* te zyn, zynde Rieten pas van twee vingers dikte, zeer glad, en byzonder hard. De Inlander maakt 'er Fluiten, Werp-Spieſſen, en ook wel *Sero's*, of Viſch-Fuiken van.

De *Boeloe Sero*, of de *Fuik-Bamboes*, is weer een byzonder zoort, dikker van Riet, en dichter van Struik, als de *Lôleba*, ten hoogſten ontrent een arm dik, dog gemeenelyk vry dunner, korter van leden, als de *Lôlêba*, ook ſmaller en bleeker van blad, dat wel tien of twaalf duim lang valt.

Het eerſte uitſpruitzel van deze werd zomtyds wel gegeten, maar valt bitter, en zoo goed niet als 't voorige.

Dit Riet werd tot *Pagars*, Fuiken, en diergelyke werken, meeſt gebruikt. In *China* werd 'er ook wel *Chinees* papier van gemaakt.

Het dunſte zoort van deze Rieten werd *Looleeba* genaamd, zynde veel regte ſtammen by een, die wortels-wyze uit eene Struik opgroeyen, en al zeer na aan ons Riet komen; dog zy hebben een breeder blad, en de Stoel verdeeld zich ook in meer zyde-takken, die uit yder lid veele by een ſtaan.

Hier van zyn veele zoorten, als de witte, de zwarte, de Boſch-*Looleeba*, of de quade, de geſchilderde, de geſtreepte, en de *Looleeba* van *Amahoeſſoe*, die wel de dikſte van allen is.

Alle deze zoorten van *Looleeba* hebben een groot gebruik onder den Inlander tot het maken van veel werken, alzoo de zelve geſpleten, en dan tot veel dienſten verbezigd werden.

Het is haar Garen, om de *Atap* mede te naajen, en om 'er byna alles, 't zy aan hare Fuiken, Korven, Manden, enz. mede te binden. Zy dienen, heel zynde, ook wel tot potten, om 'er Schild-Padden, en ander Vleeſch, in te kooken. Men vind 'er in 't Boſch ook, daar zeer goed drinkwater in groeid.

Behalven de boomagtige Rieten, zyn 'er ook eenige kleiner zoorten.

Voor een byzoort van 't Riet kan men ook houden de *Tongkat Sjeitban*, of de *Duivels-Staf*, hebbende iet van het Riet, en ook van de Biezen. Het is een Struik van zeven of agt voeten hoog, met veel rechte ſteelen, van buiten glad, rond, en lang van leden, die wel vier of vyf voet lang, en wel een vinger dik zyn. Van binnen is 'er een ſtof, byna als de bies, dog zy valt droog, en draadig. Het blad gelykt wel wat na *Galanga*, *Curcuma*, of *Koening*.

Dit Riet, gelyk mede 't *Mocras-Riet*, diend, by gebrek van *Looleeba*, tot de zelve dienſten, waar toe men die anders gebruikt, gelyk mede tot kleine Latten.

Ook is 'er nog een kleine zoort van Riet, *Djodjo* in de *Moluccos*, en van de *Amboineezen Lombroewan* genaamd, welke meeſt gebruikt werd, om pylen (die pas een pink dik, en nog dunner, vallen) van te maaken. Ook werd ze gebruikt, om 'er *Atap* mede te naayen.

Bloem-gewaſſchen.

Onder de Heeſters heeft men ook verſcheide fraaye Bloem-gewaſſchen, fraaye ſcier-bladeren, en heerlyke Heeſters tot de Genees-kunde, tot ſpyze, en tot verſcheide nuttige gebruiken dienende. Wat de Bloem-gewaſſchen betreft, voor een van de grootſte, ſchoonſte, en ſterkſte van verw rekend men de *Boenga Raya*, of de *Feeſt-bloem*.

De Boenga Raya.

Dit is een Struik, van hoogte als een Rooze-

Rooze-boomtjen; dog het ſtammetje is wel zoo dik, als een kinds arm, graauw van ſchors, die zappig is, en zich afſchillen laat. De takjens, die dun en veel zyn, hangen, wegens de zwaarte der Bloemen, gemeenelyk neder, zoo dat zy beſt over latten geleid werden.

Men heeft roode, en witte, enkelde en dubbelde.

De roode doet de vertooning van een uitmuntende ſchoone en zeer hoog-roode Roos van de grootſte zoort, hebbende vyf groote zwart-geſtreepte bladeren, die vooraan breed, dog agter wat toeloopende, en geplooid zyn. In 't midden ziet men een rood pilaartje met vyf donker-roode knopjens, als Fluweel, onder welk men verſcheide fnazelen met roode franje ziet.

Zy ſtaat in een groene kelk van vyf blaadjes, die wat geſtreept zyn.

Zy verſchillen in bladeren niet veel van een; dog de witte heeft lichter groene en ſmaller bladeren; maar hoe ſchoon alle deze Bloemen van verw zyn, zoo hebben zy dog geen reuk of geur by zich, ook zyn zy van geen Zaad nog Vrugten voorzien, en maar gelyk als een zoort van *Malva*. Zy ſluiten zich 's avonds toe, duuren nog wel een dag, maar vallen dan af. Men plantze met ſtekjens voort.

Een ongemeen cieraad geeft deze gloejende Bloem in de Tuinen, op de groote Feeſten, en Maaltyden, zich altyd tuſſchen de aangename *Roetoe Roetoe*, *Dahon Poetri*, en andere groente aan de Feeſt-bogen, Kranſſen, enz. vertoonende, en alles een groote glans byzettende, alzoo het oog van yder een aanſtonds op deze ſterk ſchitterende Bloem valt, en daar door als verheugd werd.

Het Gebraad, Paſteyen, Taarten, enz. werden 'er mede beſtoken. De Jongelingen, die ter Feeſt komen, zyn 'er mede opgecierd, en dragen die, als zy danſſen, of *Tjakalile* en ſchermutzelen zullen, ter zyden hare ooren, en tuſſchen 't hair ingewonden.

De Dragers draagen ze ook wel in de hand, en men maakt 'er kransjes van, die men op de Lyken van ongehuwde perzoonen zet.

De roode dient, om 'er de ſchoenen zwart, en ſchoon mede te maken, waar van de handen dan ook blaauw werden, dat 'er met Limoen-zap en water weer afgaat.

Zy heeft ook veel gebruik in de Genees-kunde. De wortels van de witte verkoelen ſterk, en dienen tegen Koortzen; de roode, in azyn gewreven, en ingegeven, zyn goed, om Maand-ſtonden te doen voortkomen, dryvende nu en dan wel de Vrugt af, voor al, als men de bladeren van de ſtok, met de bloem, en korlen van de *Papaja-Vrugt* in ſterken azyn wryft, en een zwangere Vrouw ingeeft.

Onder de Bloemen werd zeer gepre- Boenga-
zen de *Boenga Powan*, of de *Piramidaal-* Powan.
bloem, zich in *Juli* als veel Bloemen met lange halſen tuſſchen veel roode ſchubben byeen, hebbende vyf blaadjens, die aan de eene kant open, zich eerſt lichtrood, en daar na bloed-rood vertoonen, komende de eene bloem voor, en de andere na zich te openen, doende de vertooning van een fraaye bos by malkanderen. Van de bloem komen met 'er tyd platte Beziën met korlen. De zelve geeft een ſterke reuk, en is daarom beſt, als zy wat verre af ſtaat.

Deze Bloem-tros werd mede op de Feeſten en Bruiloften gebruikt.

Men zegt, dat zy ook goed is tegen 't bloed wateren. De wortel is heerlyk tegen de Roode Loop. Men waſcht de jong-geboorene kinderen ook wel met deze bladeren.

Men heeft ook van deze ſtruik een *wilde* zoort, diens bloem van de *tamme*, in geſtalte, verw, en gebruik, niet veel verſchild.

Onder de Inlandze Bloemen heeft men De Tyd-
'er, die dienen, om de tyd van den dag bloem.
net te konnen onderſcheiden, die daar na *Boenga Wattoe*, de *Tyd-Bloem*, en *Boenga Balitsjaja* van de Maleyers, na 't veranderen van hunne verwe, genaamd werd. Van deze heeft men een groote en kleine, zynde in zich zelven mede een zoort van *Althoa*, of *Thuin-Malva*.

De groote zoort van deze ſchiet met een rechte ſteel op, twee vingers dik, die met met 'er tyd krom buigd, en een ſtam van drie of vier voeten hoog, en een knie dik werd.

Hier aan komt een groote Bloem van vyf wyd-geopende bladen, wat wit geſtreept, en twee handen breed; dog zonder reuk.

Op eenen dag krygt zy driederley verwen, zynde 's morgens ſneeuw-wit, 's middags licht-rood, en 's avonds roozen-rood. Na Zons ondergang ſluit zy zich, zonder ooit weer open te gaan. Hoe donkerder weer, hoe langer zy wit blyft, en hoe ſterker Zonneſchyn, hoe eer rood, en hoe ſterker van verw zy werd.

Zy dient tot een byzonder cieraad der Tuinen, en, daar gedaan hebbende, verzameld men de zelve, en brengt ze na huis in een ſchotel, om de mengeling en de fraayheid der verwen te zien, hoewel de witte hunne rechte, en de roode alleen een uitwerking van de Zon is, gelyk

gelyk zy die ook 's avonds verlieſt, voor al, zoo men die tuſſchen papier legt.

De moer-ſtam duurd maar vyf of zes jaaren, en gaat dan uit, weshalven men de zelve uit de hier en daar weer opſchietende plantjes voortqueken moet.

De Avond-bloem.

Dus is 'er nog een Bloem, by den Inlander *Boenga Malam*, de *Avond-bloem* genaamd. Het is een kleine ſtruik, pas een man hoog en een duim dik, al mede een zoort van *Malva*.

Deze ſtruik geeft een geele bloem van vyf ronde bladeren, ontrent als een groote *Moegri-bloem*, gaande met mooy weder vaſt 's namiddags ten twee, en anre wel meeſt ten drie uuren open, hoedanig zy ontrent een uur lang geopend blyft, buigende zich dan wat agter over, en daar na ſluit zy zich weer voor altyd, gevende naderhand eenige Zaaden in ſchillen, waar van men andere Bloemen krygt, alzoo de Heeſter pas twee jaaren duurd.

Het werd in badingen en ſtovinge, als een zoort van *Althæa*, gebruikt, en men maakt 'er pynſtillende pleiſters van.

Daar is nog een kleinder of wilder zoort van deze *Avond-bloem*, welkers ſtruik hooger, en duurzaamer is. Deze geeft een Bloem, wat grooter en geeler, als de voorige.

Zy opend zich pas na de middag, buigd zich ook agter over, blyft tot vyf uuren open, en ſluit zich dan mede voor altyd, dienende tot 't zelve gebruik, als de voorige.

De Paauwen-Kuif.

Onder de Bloem-gewaſſchen moeten wy geenzins de *Paauwen-bloem*, of de *Paauwen-kuif*, vergeten.

Zy groeid aan een ſtam, die veel dikker, als die van een *Rooze-boom*, is, en werd wel zoo dik, als een gemeene *Pinang-boom*, hebbende een groene ſchors. Aan de opſchietende groene rank ziet men veel ſteelen, van welke weer dwarsſteelen, tegen een ſtaande, loopen, die vol kleine ronde blaadjens, byna als 't *Tamarinde-*, of als ons *Palm-blad*, vallen, welk zich by paaren, vervolgens tegen malkanderen ſtaande, vertoonen.

De Bloem vertoond zich boven, aan 't einde der takjens, goud-geel, dog van binnen rood, werdende na eenige dagen ſchoon Vermilioen-rood.

In 't midden van de goud-geele Bloem ziet men elf roode lange draaden, met tien bolletjens aan 't einde, byeen, hebbende de gedaante van een *Paauwen-kuif*, waar na deze Bloem genaamd is. Het elfde bolletjen aan deze draaden is vry dikker, en daar aan komt een groene Boon.

Deze Vrugt vertoond zich als een *Turkze Boon*, een vinger lang, een duim breed, glad, hard, en ryp, byna Violet-zwart, en waar in vyf of zes driekantige leververwige Boontjes zyn.

De bladeren van de ſtruik ſluiten zich 's avonds, en openen zich 's morgens. De bloem houd wel agt dagen, zonder zich, als de voorigen te ſluiten, haar geopenden ſtand; dog werd met 'er tyd rood. Zy heeft geen reuk; maar geeft een fraay gezicht, en vercierd de Tuinen ongemeen met hunne goud-geele verw.

Daar is nog een tweede zoort van deze Bloem, die t'eenemaal goud-geel is, zonder iets van 't roode te hebben, ook duurd zy zoo lang niet.

Zy word mede veel op de Feeſten, en groote Maaltyden, gebruikt werd, om de Feeſt-bogen, 't Bruids-Ledikant, en de Spyze van de voor- en na-tafel te vercieren. Ook dient ze op de begraaffenis der jonge Lieden.

Men zegt, dat de wortel in andere Landen een van de felſte vergiften is, hoewel men hier het tegendeel ondervind.

De Boenga-Goelong Tsjoetsjoe.

Onder de Bloemen teld men mede de *Boenga Goelong Tsjoesjoe*, of *de in een gerolde Bloem*, groeyende aan een kromme ſtruik, die drie of vier voeten hoog waſcht, en ontrent de dikte van een been krygt, verdeelende zyn ranken gemeenelyk in driën.

Deze Bloem heeft een langen hals, gelykende zeer wel na een *Narciſſus*, vertoonende vyf holle blaadjens als langwerpige ſchelpjens, die aan de kanten wit, dog van binnen hoog-geel zyn.

De reuk is ſterk en lieffelyk, byna als die van een Roos, behoudende deze reuk eenige dagen aan een, vallende eindelyk af, zonder Vrugt te geven, dan zeer zelden.

De Manilhaſche bloem.

Van *Manilha*, een Stad in de Philippynſche Eilanden, komt een Bloem, die men de *Manilhaſche Bloem*, dog op *Batavia* de *Witte Boenga Raja*, noemd.

Zy groeid aan een lage ſtruik van vier of vyf voeten hoog, hebbende weinig en ranke takken, waar aan bladeren van vyf duim lang, en anderhalve breed zyn, die zeer wel na een *Perſiken-blad* gelyken. Zy ſtaan twee en twee tegen een, zyn dik, zeer groen, glad, en wat ſchuins geaderd.

De Bloem is wit, wat grooter, als een *Teyloos*, of *Anjelier*, dik van blaadjens, die omgekruld zyn, en zeer lieffelyk van reuk, wat na die zelve bloem trekkende; dog zy is niet ſterk van reuk, voor al by ſterke Zonneſchyn niet. Zy geeft geen Vrugten, diend meeſt tot cieraad der Tuinen, gevende 's morgens de beſte reuk. De plant geeft witte dikke melk van zich, die zommige voor ſchadelyk

houden. De wortel werd tegen 't Graveel gebruikt.

De Gajati-bloem.

De *Gajati-Struik* geeft mede fraaye Bloemen. Daar zyn tweederley zoorten, de geele, en de zwarte.

Het zwarte is een klein boomtje, een arm dik, en ook wel dikker, recht, en rank, hebbende veel takjens, waar aan de bladen byna als die aan de *Tamarinde-boom*, of aan de *Paauwen-kuif*, ſtaan; dog zy zyn langer, ſmaller, en ſluiten zich mede by duiſter weder, en met Zons ondergang; dog opwaarts, en 's nagts byna onder de ſteel.

De Bloemen zien 'er byna uit, als 't Boomen-bloeizel, hangende vier of vyf by een aan een ſteeltje, zynde eerſt zwart, of Violet van knoppen, die by 't openen vier blaadjens vertoonen, waar van de bovenſte, die de grootſte zyn, agterwaards gebogen, van buiten Violet, en van binnen hoog-geel, daar de andere lichtgeel en vooraan rood zyn; dog 't vierde of kleinſte blaadje is half wit, en half Violet.

Daar is geen reuk by dezen Boom; dog zy is fraay van verw, gevende met 'er tyd lange ſmalle, bleeke, en ter zyden wat geſtippelde Boonen, pas een ſtroohalm breed, die vooraan wat omgekromd, vyf of zes duim lang, en met eenige Zaaden 'er in voorzien zyn.

De geele *Gajati* werd maar een ſtruik met weinig ranken, groener van ſchors, dan de voorige, wat langer van blad, en wel dertig paaren aan een rankje, en dus 'er van vry meer, dan de voorige voorzien, en zich by donker weer, en 's avonds, mede, als de andere, ſluitende.

De Bloem is van fatzoen even eens; dog van buiten geel, vol zwarte ſpikkels Daar komen ook boonen aan, als aan 't voorige, in de Regen-tyd.

Deze Bloemen dragen de Mooren, en andere, op de Feeſt-dagen agter hunne ooren, en in hun hair geſtrengeld.

Men zegt, dat de bladeren goed tegen de Hoofd-pyn, en dat de wortels, gewreven, ongemeen goed zyn, om een koek voor 't hert weg te nemen, en om 't lyf, als 't er mede geſmeerd werd, te verkoelen.

De Boenga Djarom Djarom.

Daar is ook een Bloem, *Boenga Djarom-Djarom* de *Naald-bloem*, of de *Vuur-vlammen-bloem*, na hunnen rooden gloed, genaamd. Zy groeid aan een klein boomtjen, van een mans lengte, een kinds-arm dik, hebbende weinig rechte ſtyve takken, waar aan zich weinig bladeren vertoonen, die boven hoog-groen, en beneden, geelagtig zyn. Deze ſtaan zommige in reyen, andere weer in een ſchuins kruis.

Zommige ſtruiken geven Bloem, en Vrugt, andere maar alleen Bloemen.

Men ziet de Bloem aan 't uiterſte der takjens tuſſchen de twee voorſte blaadjens, en op yder voetje ziet men drie Bloemen, als lange naalden, met ſmalle lange halzen twee duim lang, die zich, byna als de *Jasmyn-bloem*, in vier ſmalle blaadjens openen, van binnen flaauw-rood; dog van buiten gloejend-rood, en licht-rood van hals zyn.

Zy ſtaan van verre byzonder ſchoon, even eens, of men een vuur in zyn volle vlam zag.

De Vrugt komt 'er naderhand, in de gedaante van ronde *Jenever-Beziën*, aan, groeyende meeſt 'er altyd eenige byeen.

Daar zyn 'er, die deze ſtruik als een *Oebat Sowanggi*, of als een *middel tegen betoovering*, gebruiken; dog andere tegen *Kolyk*, *Pleuris*, en ſteeken in de zyden.

De Boppa-Tsjeda-bloem.

De *Moral*, of *Boppa-Tjseda-bloem*, is klein, dog fraay, groeyende aan een korte kromme ſtruik, die de dikte van een mans been krygt, hebbende veel kromme takken, waar aan de bladeren, als een Oſſe-tong van fatzoen, zonder ordre geſchikt ſtaan, wel tien of twaalf duim lang, drie of vier duim breed, geelgroen, ſlap, glad, en wat neergebogen.

Men ziet de witte welriekende kleine bloemtjens, met hunne vyf blaadjens, drie of vier byeen, aan byzondere ſteeltjens tuſſchen de bladeren in te voorſchyn komen. Wy vertoonen dit zeer klaar op N°. LXXIII.

Het wit en voos merg van deze ſtruik dient veel, om allerley fraaye Bloemen, Lofwerk, en Vogeltjes te ſnyden, die men verwd met allerley verwen, en dan op de Feeſt-dagen gebruikt, om de Throon van de Bruid, Ledekanten, Feeſt-bogen, enz. te ciereren.

Hier van is nog een andere zoort, die mede zulke witte bloemtjens geeft.

De Javaanſche Lelie, en andere Bloemen meer.

Men heeft op *Batavia* een Bloem, die zy de *Javaanſche Lelie* noemen, om dat de bol en bloem 'er wat na gelykt. Wy vertoonen de zelve op N°. LXXIV. Zy is van een goede geur.

Men heeft hier ook kleine Roozeboomtjens, die witte, en bleek-roode Roosjens geven, die, 's morgens in 't water gezet, van een lieffelyke reuk zyn. Dus zyn 'er ook *Teyloos-ſtruiken* met kleine witte en roode *Teyloozen*.

De *Catsjapiri-ſtruik* geeft een fraaye groote witte bloem van agtien dikke bladeren, zynde aangenaam, en ſterk van reuk, groeyende aan een ſtruik, een man hoog, doch niet dik.

De Tonkinſe Moegri-bloem.

Een van de fraayſte en geurigſte Bloemen in Indiën is de *Tonkinſe Moegri-bloem*, die zomtyds wel de *Siamſe* genaamd werd. Zy

Zy groeid aan een ſtruik, die een ſtam, een arm dik, heeft, welke zich geduurig in tweën verdeeld, aan welkers ranken, twee tegen een ſtaande, de bladeren zich mede aan lange ſteelen twee en twee tegen een, dog wat ydel, verdeelen, vallende wat breed, met een dikke rib in 't midden, en kleine dwars-adertjens.

De wit-geelagtige Bloemen komen aan kroontjes, vyf of zes by een, voort, vertoonende een kort kelkje op een rond knopje, dat zich in vyf blaadjens opend, die agter aan malkanderen vaſt zyn. Eerſt zyn zy groenagtig geel, dog werden hoe langer hoe geeler na een dag ſtaans, hebbende van binnen witte ſnazelen. Zy vertoond zich van grootte, als een gemeene *Anjelier*; maar is heerlyk van reuk; zynde de beſte en grootſte zoort van *Manoor-bloemen*, die twee en driedubbeld op een ſtaan.

De Pandang-ſtruik.

Schoon de *Pandang-ſtruik* niet onder de Bloem-boomen kan geteld werden, betrekken wy hem 'er egter toe, om dat hy beroemd is wegens de aangename geur van zyn bladen.

Dit is een Heeſter, waar van veel zoorten zyn; dog die alle iets van de *Calappus-boom*, *Ananas-ſtruik*, *Mangi Manggi-boom*, en van de *Pyn-appel*, hebben.

De Stam, die dun, en pas agt of negen voeten hoog is, gelykt wel wat met zyn leden na een jonge *Calappus-boom*, hebbende zomtyds *een* kruin, zomtyds 'er wel *twee* of *drie*.

De bladeren gelyken die van de *Ananas-ſtruik*, en 't lange ſny-gras, boven by en op malkanderen met heele boſſen gevoegd, hebbende boven een diep-gaande vore, en van onderen een driekantige ſcherpe rug, ruim drie of vier voeten lang, en twee duim breed, met een lange dunne ſpits, even als een bieze, bezet, dog aan welkers kanten kleine ſcherpe dichte doornen ſtaan, en voor al aan de jonge bladeren, die een heerlyke reuk van zich geven.

De wortels vertoonen zich boven de grond, als de *Mangi-Mangi-wortelen*, en de Vrugten hebben eenige gelykenis met de *Pyn-appel*. Daar is een *Mannetjen* en *Wyfjen* van, dragende beide zekere welriekende ſcheden.

Deze ſtruik werd meeſt gebruikt, om de welriekende bloem, of, om eigentlyk te ſpreken, om de witte bladeren, die zich om het bloeizel, of in die ſchede, vertoonen, en die gebruikt werden, om de kleederen een lekkere reuk te geven. Zy werden ook onder de welriekende Oliën gemengd, en daar werden Matten van veelerley zoorten van *Pandang-ſtruiken* gemaakt.

Men heeft een zoort, die men de rechte noemd (zoo pas van ons beſchreven) als mede een baſtaard-zoort, dienende meeſt om Matten te maken, een lage, en ook een *wilde* zoort, beide zeer goed tot Matten. De *Caſtoeri-* of *Muſcus-Pandang* is van 't zelve gebruik, als de eerſte.

De *Ceramſche Pandang* geeft Vrugten, die den Inlander als Boter weet te gebruiken.

Zommige zoorten gebruikt de Inlander, om het deeg van hunne gekapte *Canari*, of van hun *Bagea*, in deszelfs bladen, tot lange rollen te winden, en die in 't vuur hard te braden; hoewel zy mede tot Matten gebruikt werden, gelyk meer andere zoorten van dien.

Daar zyn 'er, die Vrugten geven, die men koken, en als een Moes of Kruid eeten kan.

Heeſters tot cieraad op de Feeſten.

Buiten deze Heeſters zyn 'er nog andere, die, ſchoon zy juiſt geen fraaye Bloemen geven, egter ongemeene fraaye bladen hebben, die al mede op de Feeſten, Bruiloften, en groote Maaltyden, gebruikt werden, om alles te vercieren.

De Codiho-Plant.

Van deze zoorte zyn 'er wederom verſcheide, als de *Codiho*, een van de heerlykſte Planten, die ik kenne, hebbende een fraay geſchilderd, en altyd jeugdig blad, vertoonende als een geſtadige *Oleander-bloem*, gelyk die ook een ongemeen groot gebruik op de Feeſten heeft, byna ontrent alles, dat men vercieren wil. Menigten van zoorten zyn 'er hier van, die ik onmogelyk in 't byzonder beſchryven kan. Ook is 'er een *Chineeſche*, zeer fraay van bloem en blad; maar de wortel is doodelyk, zynde een *Oleander* gewaſch.

De Dahon Poetri.

Van dit zelve gebruik is mede de ſtruik, waar aan men de *Dahon Poetri*, of de *Princeſſe-bladeren*, heeft, die lang en ſmal, dog op het groen met een fraaye geele verw, van allerley ſchoone gedaante, zoo aardig geteekend zyn, dat zy als zoo menigen geelen bloem ſchynen te vertoonen. Men heeft 'er tweederley zoorten van. De breed-bladige, en de ſmal-bladige, en zy geeft ook een geele bloem, als een *Anjelier*, dog zonder reuk. Men gebruikt de bladeren der eerſte zoort, om 't lyf te waſſchen, en om 't hair een lekkere reuk te geven, waarom zy ook wel by de kleederen gelegt werden.

Dahon Parada.

Van het zelve gebruik op de Feeſten, gelyk de *Codiho*, en *Dahon Poetri*, zyn ook de *Dahon Parada*, of de *Klater-goud-bladen*, die zeldzaam van teekening in 't midden zyn, alwaar men een breede witte vlerk met verſcheide uitloopende hoeken en ſpitzen van de ſteel af tot aan 't einde des blads ziet, vertoonende niet als vuur en vlam, dat op de groene grond

van

van dit blad een aardige en een ſterke vertooning doet. Men heeft 'er ook roode lange bloemtjes aan, en wy vertoonen dit blad, en de bloem, op N°. LXXV. Ook noemd men deze ſtruik wel *Tanggérang*. Men mag de *Ngaſſi-ſtruik*, hier mede wel byvoegen, die van 't zelve gebruik op de Bruiloften, als de *Cõdiho*, is.

Heeſters, in de Genees-kunde van gebruik.

Daar zyn 'er weer onder deze Heeſters, die maar enkel in de Genees-kunde dienen.

Van die zoorte is de *Genda-Roeſſa*, die heerlyk tegen de Koortze is, als men de zieken met die bladeren waſcht. Daar is een *Mannetjen*, en een *Wyfjen* van, en het laatſte werd tot 't genezen van de lammigheid gebruikt.

De *gemeene Lagondi* is een heerlyk pynſtillend middel, en het hout van de *zwarte Lagondi* maakt ymand weder jong. Dit hout is goud weerd, als men 't nu maar vinden kon, voornamelyk voor alle oude Lieden, die geerne nog eens haar tyd herleven zouden.

De *Bongkos Coeſſoe* gebruiken de Inlanders tegen de drooge Lazery, zynde een zoort van witte vlekken, waar mede zy veel geplaagd zyn. Dus diend 't *Cajoe Panoe Panoe*, om de vlekken, die de Inlanders veel op de handen, en elders, hebben, te verdryven.

De *Oepas Bidji* is heerlyk van werking tegen de Gal, en het Braken, als mede tegen 't Bort, 't Bloed-ſpuwen, 't Kolyk, en tegen veel andere quaalen van dien aard, in zoo verre, dat de Inlander dit voor een van hunne grootſte algemeene Genees-middelen houd.

De Roode wortel van 't Eiland *Etter*, is heerlyk tegen de *Roode Loop*; de *Hamoeki* tegen Slangen-beeten.

De *Cambang-Coening-ſtruik*, ſchoon ook een fraaye geele Bloem gevende, diend met haar blad meeſt om 't lichaam te ſmeeren, als mede, om die in te nemen, en daar door den brand der koortzen te verkoelen.

Tegen *ſchurft* gebruiken zy de *Dahon Koerap*, de *Gendang-Coeſſoe* tot verkoeling in hunne Dranken, en *Bobori*.

De *Ekor Koetsjing*, of de *Katte-ſtaart*, diend met hare wortels, en bloemen, tegen 't Bloed-ſpuwen, en tegen de witte Lazery, of Melaatsheid. De *wilde* zoort is een heerlyk middel tegen de *Sprouw*, *Aſgang*, en de *witte Vloed*.

Waar de *Djarac-plant* of de *Wonderboom*, zynde een en de zelve met de *Ricinus*, die hier mede valt, tegen diend, kan men in *Dioſcorides*, en andere Kruid kundige, nazien.

Cajoe Landac, of 't *Egels-hout*, is heerlyk tegen de *Buik-pyn*.

Beri diend om 't lyf te zuiveren, en tegen de *Water-zucht*, gelyk het *Gorttablad* tegen de *Polypus inteſtinorum*, zynde een quaale, die met 'er tyd den buik en alle de ingewanden verteerd.

Onder deze Struiken, en Heeſters, moet men de *Cajoe Naſi Bezar*, of 't *Peerlhout*, de *Dahon Sangka*, de *Ceramſe*, en ook de *Blind-makende ſtruik*, tellen. Deze werden gebruikt, 't eerſte tegen de *Sprouw*, *Schurft*, en *Koortzen*. Het tweede diend tot een *Tegen-gift*, gelyk ook de *Mongkos-wortel*, en de *Madoriſtruik*, die *Capoc* tot Kuſſens, uitleverd, en tot geneezing van alle *zweeren*, en *puiſten*. Het derde tegen de *Buik Loop*; 't vierde werd gebruikt, om Viſſchen te vergeven, zonder dat het de zelve hinderd.

De *Blind-makende-ſtruik* is immers zoo gevaarlyk, als de *Strand-boom*; dog zy doet zoo veel ſchade niet, om dat zy minder gevonden werd; maar zoo de melk ymand in de oogen komt, die lyd groot gevaar om blind te werden. De ſchors diend, om zwart te verwen, en 't hout werd, op een ſteen gewreven, tegen deze en gene pynelyke ſteken gebruikt.

Geen heerlyker wortel, als de *Som* of *Ginſeng*, een *Panacea* tegen alle quaalen, die hier mede veel gebruikt werd.

Onder deze zoort mag men die ſtruik wel tellen, die men *Tsjengke Laoet*, of de *Zee-Kruid-Nagel*, noemd, om dat het eenigzins na een *Nagel-boomtjen* gelykt, voor al met zyn bladeren, werdende een Boomtjen van agt of tien voeten hoog. Het heeft een blad, dat voor wat ronder, en dunner, als een *Nage.-blad*, en bleeker-groen is, hebbende de lengte van vyf of zes, en de breedte van eenen duim. Het heeft Vrugten als beursjens, veel byeen die de kinderen tegen hun hoofd in ſtukken ſlaan. Tsjengke Laoet.

Het hout, met water gewreven, en ingenomen, is goed tegen de buik-pyn, en meer andere qualen.

Tegen betooveringen gebruiken zy de *Babaloe Boegis*, of *Katten-hair*.

Buiten dat nu veel van deze Heeſters dus in de Genees-kunde grooten dienſt doen, zoo vind men weer andere, die den Inlander tot ſpyze, of tot kleederen, en ook wel tot eenige andere nuttigheid, dienen. Ook geeft hen de *Tsjera Mela-Heeſter* een zeer aangename ingepeekelde Vrugt by hunne ſpyze, en men kan die uit de hand eeten. Heeſters tot ſpyze en andere nuttigheden.

Tot ſpys der Inlanders diend het *Dahon Tsjoesjoc Rambot*, of 't *Hairſtekersblad*, dat zy by Viſch koken, om 'er een rhynſche ſmaak aan te geven. Ook geeft de *Roecam*, een zoort van *Hagedoorn*, een

lek-

ſekkere Vrugt, die zoet is, waar toe zy meeſt dient.

De jonge bladeren van *Cajoe Ajer*, met Viſch of Vleeſch gekookt, dienen den Inlander tot een lekker Moes-kruid, behalven dat ook de beziën, en bladeren, byzonder goed en verkoelende tegen de *Koortzen* zyn. Ook is 't hout bloed-ſtelpend, heerlyk tegen Bloed-vinnen, of Puiſten, en tot het genezen van alle verſche wonden. Deze uitwerkingen heeft men van 't *Wyfjen*; dog de wortel van 't *Mannetjen* dient ook om de *Saguweer* goed te maken, en de zelve tegen 't ſchielyk zuur werden te bewaren. Deszelfs wortels zyn mede zeer goed tegen alle *zweeren*, en zelfs tegen de *Amboniſche Pokken*, om die te doen voor den dag komen.

Cajoe Lorat dient hem, om zyn drank een rynſchen ſmaak te geven, en *Loeſſa Radja*, om zyn drank bitter te maken, behalven dat het ook een heerlyk middel is tegen alle quaalen.

Het *Kaymans-blad* dient den Inlander al mede, en voor al de klein-bladige zoort, om de bladen by hunne Viſch, *Canari*, en *Bacaſſam*, raauw te eeten.

Aldus dienen de bladen van zeker *Water-hout*, by den *Amboinees Aywayl*, en by andere, *Laſſi-hout* genaamd, al mede voor een Moes-kruid, 't geen zy by haar *Wawo* (of die *Zee-Wormen*, die men in *April* aan de kant of de zoom der Zee eenige dagen verneemd) gebruiken, en in een *Bamboes* koken.

Dus kookt men de raauwe Vrugten van de *Boſch-* of de *wilde Blimbing* by Viſch, om 'er een rynſche ſmaak aan te geven. Ook legt men de half rype wel in de pekel, die dan byna als ingelegde *Konkommertjes* ſmaken.

Om nu hunne ſpyzen op te konnen ſcheppen, zoo heeft hen God ook bladen, verbeeldende als kommen, of koppen, en by hen dat gebruik ook hebbende, gegeven. De Inlander gebruikt ze om hunne *Papedo*, of Bry, 'er in te doen, en noemen die daarom *Papedo-bladeren*.

De Dahon Papedo.

Men heeft 'er drie byzondere zoorten van.

Hoedanig het blad is, en dat het een holle kom vertoond, als ook dat de eerſte zoort van deze Struiken zomtyds Vrugten geeft, konnen wy op No LXXVI zien.

Zommige van deze holle donker-groene bladen zyn zoo groot, dat zy wel een kan waters houden, vertoonende ſich boven aan de ſtruik, die tien of twaalf voeten hoog is, en de dikte van een mans been heeft.

Nooit eet de Inlander dezen Bry, of zy gebruiken deze bladeren tot hunne kommen; behalven dat zy ook wel tot andere dienſten gebruikt werden, en al mede veel nuttigheid in de Genees-kunde hebben, om 't water en zweet uit en af te dryven, en om ymand verlichting tegen 't *Graveel*, en alle pyn in de Nieren, te geven.

De bladeren zyn goed, om ze tot een Moes-kruid met *Calappus-Melk* te koken, hoewel zy ook wel raauw tot Viſch, en *Bacaſſam*, gegeten werden.

De derde zoort dient alleen tot cieraad in de Tuinen, en tot eenige diergelyke nuttigheden in de Genees-kunde, waar toe de eerſte dienſtig is, zynde ook een heerlyk middel tegen 't Bloed-wateren.

Dus gaf hen de goedertieren Schepper niet alleen ſpys, drank, en genees-middelen, onder deze Heeſters, maar ook Struiken, die bequaam zyn, om 'er kleederen van te maken. Heeſters tot kleederen.

De *Kattoen-Struik*, dient hier toe voornamelyk, gantſch *Indien* door, die hier mede valt, en geen beſchryving noodig heeft, alzoo dat reeds genoeg door andere gedaan, en die in *Europa* genoeg bekend is. Zy valt hier zomtyds tien of twaalf voet hoog van ſtam; daar zy ander in *Aziën*, in *Hindoſtan*, en elders, pas twee of drie voet hoog werd, hoedanig ik die op *Batavia* gezien hebbe. Men ziet ze levendig door de Heer *Nieuwhof* in zyn Gezantſchap na *China fol.* 125. afgebeeld. De Kattoen-Struik.

Het is te verwonderen, dat zulk een kleine Plant zoo grooten overvloed van *Indiaanſche* Lywaten uitleverd, zynde deze Wol als 't Vlas der *Indiaanen*, waar van zy zoo veel fraave, konſtige, grove, en fyne kleeden maken, behalven dat deze Struik veel nuttigheden in de Genees-kunde geeft, die echter hier zoo wel niet bekend zyn, als by de Kruidkundigen in *Europa*.

Dit Gewaſch ſchynd my ook toe de fraaye Lywaaten der Ouden, die uit *Opper-Egypten*, *Arabiën*, of uit het *Roode Meir* quamen, uitgeleverd te hebben.

Dit mogt alleen by de *Egyptiſche* Prieſters, en Lieden van den eerſten Rang, gedragen werden, zynde 't zelve dat de *Hebreen* ☿ *Scheeſch* noemen, en waar mede Jozeph *Gen.* XLI. 42. by zyne verheffing gekleed wierd.

Hier van is nog een andere zoort, die grooter van blad, dan de *gemeene Kattoen-Struik*, is, dierende tot 't zelve gebruik, behalven dat de bladeren gekookt, en gegeten werden.

Daar is nog een derde zoort, *Duivels-Kattoen* genaamd, om dat de Vrugten de gedaante van 't *Kattoen* hebben; maar om dat 'er niet (dan, om zoo te ſpreeken,

ken, een geeſt, die de Inlanders, *Hantoe* noemen) in is.

De *Baliers* gebruiken de baſt, om 'er Garen af te maken, leggende die eerſt eenige tyd in de modder te rotten, waar na zy 'er de buitenſte huid afſchrappen, en van de baſt draaden maken. Ook dient de *Malowaſſi-ſtruik* den Inlander om 'er Garen af te maken, gelyk de bladeren van de *Kaymans Ananas-ſtruik*, om Garen tot Viſch-lynen, en de wortel tegen de Bloed-gang goed is.

Kleederen van baſten van boomen.

Aldus valt 'er op *Hoewamohel*, en *Noeſſalaoet*, mede een baſt van zekere Struik, van welke de Inlanders fraaye kleederen die wonderlyk wel na zwart Turks Greyn gelyken, maken, behalven dat 'er op die zelve Eilanden, en op *Celebes*, nog andere Struiken zyn, *Woo*, en *Mala* genaamd, van welke fraaye kleedjens bereid werden.

Genda Poera-korls, tot berooking der kleederen.

Daar is ook een Struik *Genda Poera* genaamd, die zeer welriekende korlen heeft, welk ſterk na *Muſcus* rieken, en enkel maar dienen, om de kleederen een aangename reuk te geven, alzoo men die brand, en de kleederen daar mede berookt.

Zyn nu hunne kleederen vuil geworden, zy hebben ook een ſchors, die hen een zoort van Zeep geeft, om de zelve ſchoon te maken, hoewel zy meeſt tot het waſſchen van 't hoofd en 't lyf gebruikt werd.

De Dahon Lacca.

De *Dahon Lacca*, anders met de naam van *Cyprus*, of het *Alcanna-blad* bekend, dient hen, om hunne nagels rood te maken, en om hen op te cieren, waar toe het de *Egyptize*, *Turkze*, en veel andere Vrouwen, zoo in *Europa*, als in *Aziën*, al van ouds her plegen te gebruiken.

Heeſters tot veel andere zaaken nut.

Zoo hebben zy ook veel Heeſters, die hen of maar enkel brandhout (gelyk de *Roode Biroerong*) of koolhout, voor de Goud-Smids, en andere geven, van hoedanige zoorten 'er een *Lalay* genaamd, en nog een andere, tot het polyſten van Kiſten, en Kaſſen dienen, waar toe de bladen van de *Ampelas-Struik* gebruikt werden, zonder dat deze Struik ergens anders toe diend. Wy vertoonen dit blad op N°. LXXVII.

De *Roeſſoe*-ſchors diend de Viſſchers, om hunne Netten zwart te verwen, en tegen 't Zee-water duurzaam, en ſterk te maken.

De *Sappan-Struik* diend hen mede, om alles een fraaye roode verw te geven, waar toe 't niet alleen door gantſch *Indiën*; maar zelf tot in *Europa* vervoerd werd, behalven dat 't hen ook diend, om de nagels in al hunne Vaartuigen 'er van te maken, alzoo 't zeer hard is, en tegen 't zout-water ſtand houd.

Eindelyk hebben zy van 't *Soeggi-hout* niet alleen haar gebruik, om 'er palen en ſtaken tot Paggers, en Heiningen rondom hunne Tuinen van te maken; maar zy hebben ook een Heeſter, *Dahon Soedoe Soedoe* genaamd, die ongemeen goed is, om 'er heggen van te maken. Wat voor een Gewaſch dit is, kan men op N°. LXXVIII. zien.

De Dahon-Soedoe Soedoe-Struik.

Daar is nog een andere, *Patah Toelang*, of *Been-breeker* genaamd, van deszelfs zoort, zynde heerlyk tegen beenbreuken, en om die, als men 'er de gewrevene ſchorſſe oplegt, te geneezen.

Men heeft echter nog een andere Struik, die daar toe wel zoo goed, en zeer fris van blad is, die ook zeer veel op *Batavia* daar toe gebruikt werd.

De Carendang.

Men noemd die *Carendang*, of *Caren da*, zynde een dicht gebladerde doornagtige Struik, gelyk wy de afteekening 'er van op N°. LXXIX. zeer net vertoonen.

Ook heeft men nog een doornige Struik op *Batavia*, *Bangian Laki Laki* genaamd, die zeer bequaam tot Heggen is, om dat zy vry lange doornen, en dichte bladeren, die twee en twee tegen een ſtaan, heeft.

De Likuwala.

Onder de Heeſters, die op zich zelve hier ſtaan, is ook de *Likuwala*, diens ſtam een vadem hoog is, en een arm dik werd, hebbende leden als de *wilde Pinang-boom*, en zich in zes takken verdeelende, die vyf of zes vadem lang zyn. Hy bloeid in zyn ouderdom. Zyn blad diend ten deele tot *Bongkos-bladen*, om hun Tabak 'er uit te rooken, ten deele om andere Vrugten 'er in te winden.

Wy geven 'er hier een teekening van op N°. LXXIX.

N.° XCIII.

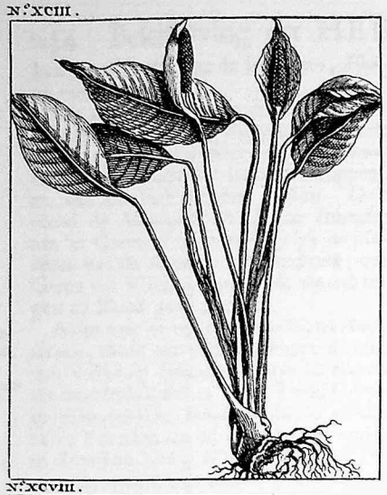

N.° XCIV.

N.° XCV.

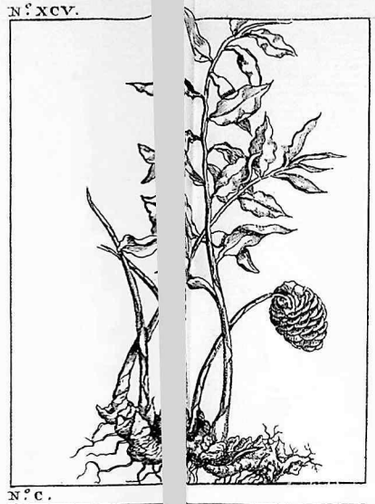

N.° XCVI.

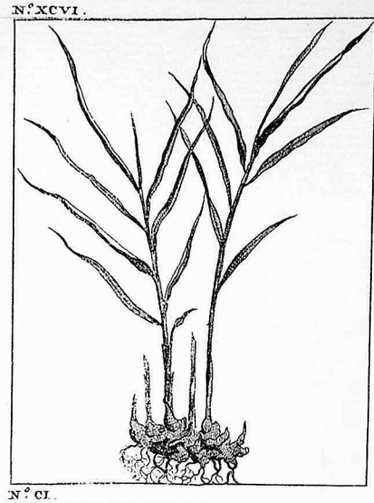

N.° XCVII.

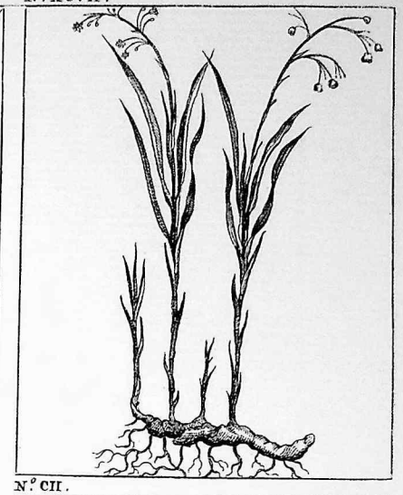

N.° XCVIII.

N.° XCIX.

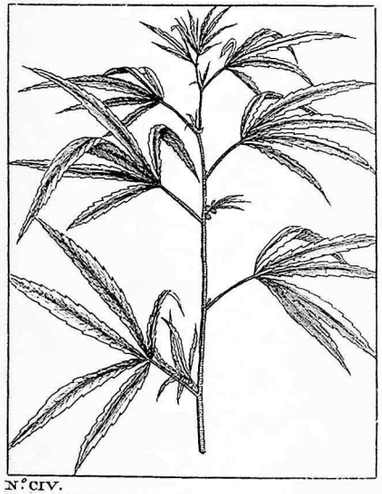

N.° C.

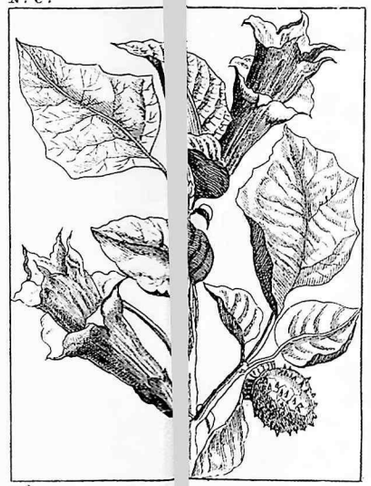

N.° CI.

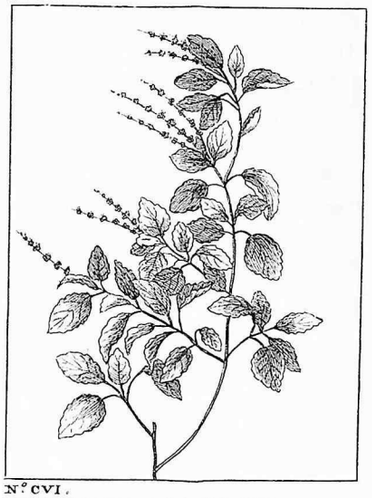

N.° CII.

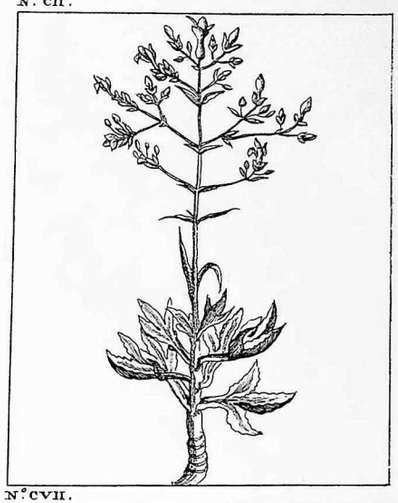

N.° CIII.

N.° CIV.

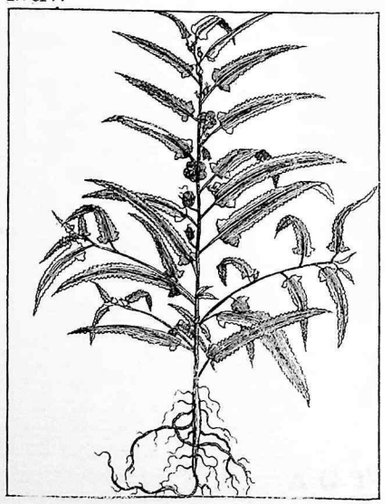

N.° CV.

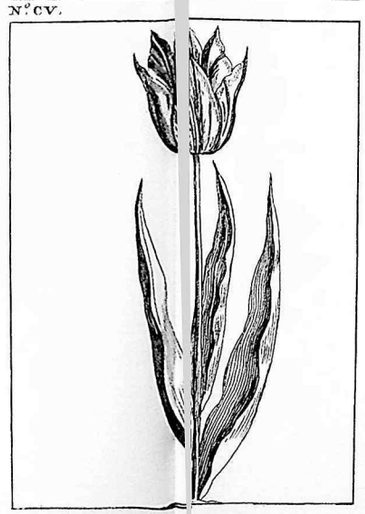

N.° CVI.

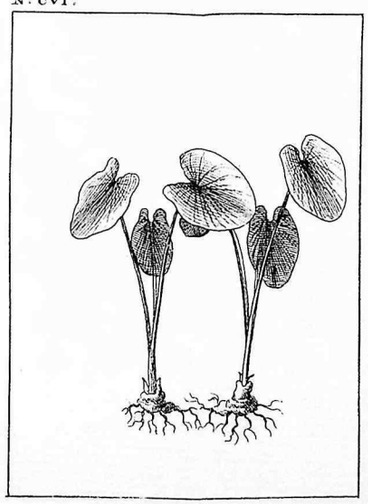

N.° CVII.

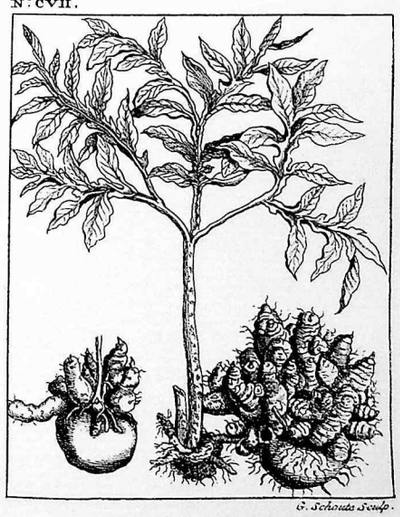

G. Schouten Sculp.

N.° CVIII.

N.° CIX.

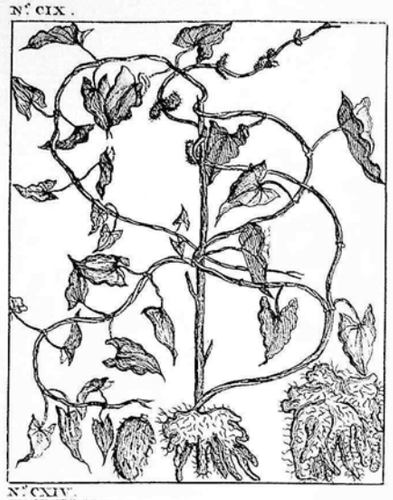

N.° CX.

N.° CXI.

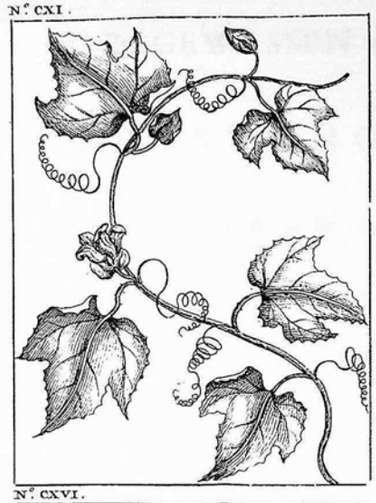

N.° CXII

N.° CXIII.

N.° CXIV.

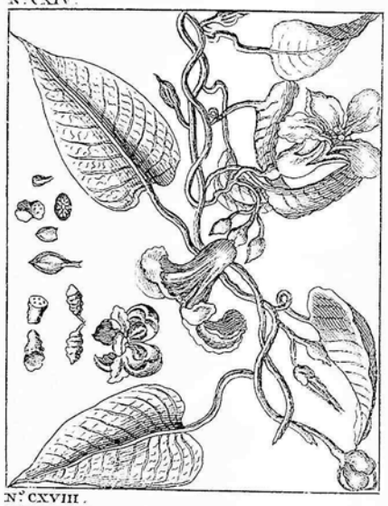

N.° CXV.

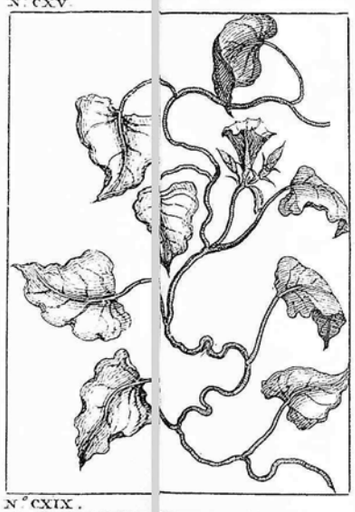

N.° CXVI.

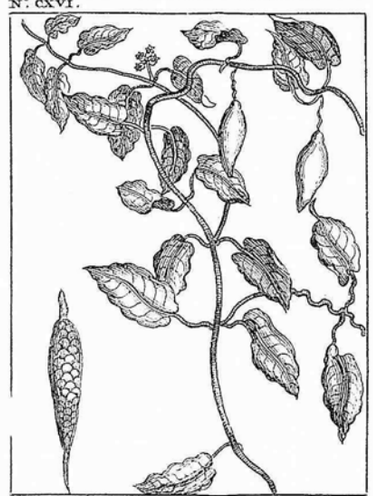

N.° CXVII.

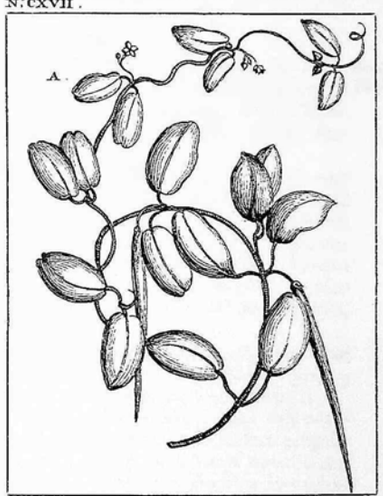

N.° CXVII.

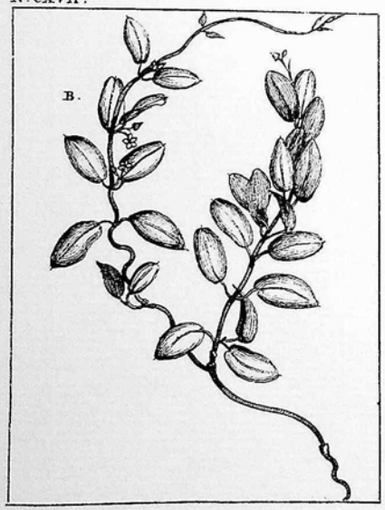

N.° CXVIII.

N.° CXIX.

N.° CXX.

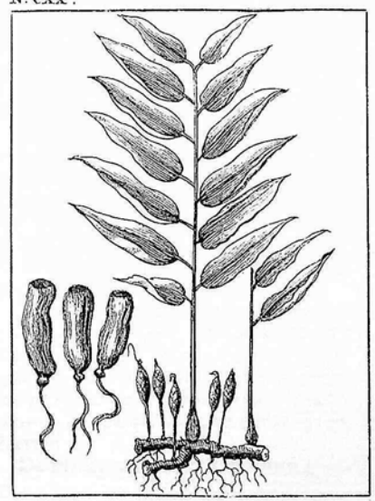

N.° CXXI.

G. Schoute Sculp.

AGTSTE HOOFDSTUK.

KRuipende Heeſters, *en* Boſch-Touwen. *De* Dahon Lidah Lidah. Tali Boebot. *De* Zee-Boon-Plant. Tali Gnemon. Gnemon-Tali. Tali Api. Speceryagtige Boſch-Touwen. Cajoe Lacca. Coedrang. *De* Camoeneng. *Het* Cajoe Rapat. *De* Poelaſari. *De* Tuba Bidji, *enz.* *De* Gamat. *De* Soelamoe Tali. Sirih Talang. Tsjabe Hoetan, *enz.* Tali Sirih-Pelo Tsjedangan. *De* Boenga Manoor. Boenga Gambir. Boenga Biroe. *De* Saga-Heeſter. *De* Dahon Gatah Gambir, *enz.* *De* Tali Morea. Tali Bacompol. Tali Saſawi. *De* Tapanawa. *De* Tali Boeton. *De* Paria Laoet. *De* Sajor Pepe. *De* Solulo-Plant. *De* Tali Pieſſang. *De* Woit Beſaar. *De* Woit Kitsjil. *De* Koene Kekoe. *De* Klitsji-Struik. *De* Gonde-Struik. *De* Kati Kati Kitsjil. *De* Gongay. *De* Rotang Calappa. Rotang Hitam. Rotang Poeteh. Rotang Toeni. Rotang Djava. Rotang Djernang. Rotang Tsjavoni. Rotang Aſam. Rotang Salac. Rotang Hoetan. *De* Dahon Gindi. *De* Oedani.

Heeſters, die voort-kruipen, of Boſch-Touwen zyn.

Kruipende Heeſters, en Boſch-Touwen.

BEhalven de voornoemde op zich zelven ſtaande Heeſters, die dunne, en ook dikke ſtammen hebben, zyn 'er, die maar gewoon zyn ergens langs te kruipen, en gemeenelyk de naam van *Boſch-Touwen* draagen.

De Dahon Lidah Lidah.

Onder deze is het dikſte, dat ik kenne, de *Dahon Lidah Lidah*, of het *Tongen-blad*, om dat het blad byna als een Tong van gedaante is. Dit touw valt wel een mans been dik, loopende met wonderlyke en menigvuldige bogten wel een Snaphaans ſchoot, en verder, henen, werdende zomtyds wel een dye dik, en ook wel dikker. Het zelve werd zomtyds in ſtukken geſneden, en in plaats van 't *Seſoot* gebruikt, om de *Saguweer* bitter te maken. Men gebruikt de gekookte bladen tegen de *Koorts*, en men waſcht 'er zich dan mede.

Wy vertoonen dit Touw, met zyn blad, op No. LXXXI.

Tali Boebok.

Het tweede Boſch-Touw, ook een been dik, is de *Tali Boebot*, of 't *Viſch-korven-Touw*, by de Viſſchers gebruikelyk, om hunne Bobbers en Viſch-korven daar mede in Zee te laten zinken. Het valt zoo lang niet, als het voorige, en 't heeft een blad, byna als de *Linggoa-bladeren*.

Daar is nog een tweede zoort van dit *Bobbers-Touw*; maar dat altyd uit vier ſtrengen beſtaat, meeſt aan een vaſtgegroeid. Men gebruikt deze buigzaame touwen tot de Viſch-korven, Ankertouwen der *Cora Cora's*, en tot de Trek-Netten

De Zee-Boon-Plant.

De Plant, waar aan de bekende groote *Zee-boom* groeid, is mede een zoort van Boſch-Touw, verſpreidende zomtyds zich zelven zeer wyd uit, en werdende ten naaſten by wel zoo dik, als de *Dahon Lidah Lidah*.

Men plagt van de Boonen, daar aan groeyende, wel eer doosjes te maken, en die in *Europa* met Zilver, enz. te beſlaan. Men gebruikt die, jong of half ryp, om 't hoofd te waſſchen. Andere braden en eeten die; ook zyn 'er, die de bladen als een Moes-kruid, of als Spenagie, ſtoven.

Men heeft een roode zoort van deze Boonen, die zeer fraaye bladen geeft; dog die verder nog weinig bekend is.

Dus is 'er een zoort, waar van zommige Boonen zwart, en andere geſpikkeld zyn, groeyende al mede aan zoo een Touw; dog alle deze Boonen zyn ſchadelyk om te eeten.

Tali Gnemon.

Het *Gnemon-Touw*, is mede een been dik, gevende een Vrugt, diens korls men in tyden van nood, na dat zy ſchoon gemaakt zyn, eeten kan. Men gebruikt de ranken, die pas een vinger dik zyn, even als 't voorig beſchreven vier-ſtrengig *Bobber-Touw*.

Gnemon Tali.

De *Gnemon Tali*, of de *Touw-Gremon*, een ander touw, valt pas een arm dik, gevende veel Vrugten byeen aan groote troſſen, gelykende wel na de half waſſchen *Gnemon*, die met 'er tyd rood werd, waar van men de binnenſte korl geroost zynde, eet.

Tali Api.

Tali Api, of 't *Vuur-Touw*, is niet groot; maar heeft twee zoorten, het gladde, of 't ſcherpe. Het valt pas een pink dik, en diend meeſt tot het binden der Füiken, Viſch-korven, als mede van de *Cora Cora*-vlerken.

Dus is 'er nog een biesagtig Touw,

dat zeer veel tot *Sero's* en Fuiken gebruikt, en *Tali Racoe Sero* genaamd werd, zynde zeer taay, en zoo duurzaam in 't Zee-water, als *Kotang*.

Specery-agtige Touwen. Cajoe Lacca.

Men vind 'er onder deze *Boſch-Touwen* die een ſpeceryagtige geur van zich verſpreiden. Van deze zoort is 't *Laccahout*, dat donker bruin van verw is, en iet ſpeceryagtigs van zich verſpreid. Het hout deszelfs werd tot reukwerk op *Java* verkogt.

Daar is een andere *wilde* zoort, *Tali-Carbauw*, of 't *Koeyen-Touw*, genaamd, die geen geur heeft, en deze naam draagd, om dat de Koeyen geerne die jonge bladen eeten. Hier van vlegten de *Baliers* wel Heiningen, en Heggen.

Coedrang.

De *Coedrang*, een Heeſter, hebbende mede doornen als de *Limoen-boom*, en bladen, die wat na de *Citroen*-bladen trekken, dient den *Amboinees* meeſt om geel en groen te verwen, 't eerſte van zich zelven, en 't ander by geval, dat de Verwers in *Amboina* weten.

De Camoeneng.

De *Camoeneng-ſtruik*, waar van twee zoorten zyn, 't *Javaanſche*, en 't *Amboniſche*, wil met zyn hout wel wat na 't *Palm-hout* gelyken; dog 't laatſte heeft meer overeenkomſt met *Cajoe Lacca*, hebbende een ſtam ontrent een been dik, beſtaande uit verſcheide ſtammen by een; dog 't *Javaanſch* werd een fraay boomtjen.

Dit hout (voor al 't kruipende geſlagt) werd veel tot Kloſſen, Stoelen, Krishegten, Scheden, alzoo 't fraay gevlamd is, gebruikt. Ook hebben de bladeren van dit Gewaſch haar gebruik in de Genees-kunde tegen de lammigheid, een korten adem, zware borſt, enz.

Het Cajoe Rapat.

Het *Cajoe Rapat*, of *het dicht-weer toeſluitend-hout*, is een Kruip-Heeſter, diens takken ontrent een vinger dik zyn, en uit welke een zekere melk, die zeer kleeft, zoo ras men 'er in kapt, loopen komt.

Deze ſchorſſe werd by deze en gene liſtige Vrouwen gebruikt, om een jonge Dochter, die haren Maagdom reeds quyt geraakt is, weer in haar geheel, en in haren voorigen ſtaat te herſtellen. De bladen werden ook wel als een Moeskruid, of als Salade, gegeten. Men pryſt die ſchors ook tegen de Bloed-loop; dog Vrouwen, die ter goeder naam ſtaan, hebben deze ſchors niet geerne, met weten van andere in huis, alzoo haar eere, ſchoon zy nog zoo zuiver mogten zyn, by de quaadaardige daar door veel lyden, en redenen tot quaad-ſpreken, of ten minſten tot gedagten ten quade geven zoude.

De Poelaſari.

Men heeft hier ook een *Boſch-Touw*, *Poelaſari* genaamd, diens ſchorſſe een zeer aangenaame reuk geeft. Zy valt wit en zagt, en werd in bondelkens gebruikt, om een lieffelyken geur aan de kleederen te geven, behalven dat men die ook onder andere houten en bloemen, en onder ryſt en water, mengt, dienende verder tot witte koekjens, daar men gewoon is 't lyf mede te waſſchen, om het te verkoelen, en geur 'er aan te geven. Het hout zelfs diend ook tot verkoeling; maar daar is een baſtaardzoort, die men met deze niet vermengen moet, alzoo die na deze in geur niet en gelykt, behalven dat het touw van de baſtaard-zoort ook wel zoo glad, en zoo rond is.

De Tub. Bidji, enz.

De *Tuba Bidji* is een zoort van Heeſters, waar aan kleine Beziën, of Nootjens, groeyen, by onze Kruid-kenners *Cucculi Indici* genaamd, dienende hier enkelyk, om 'er Viſſchen, en Vogelen mede te vergeven, en waar mede ook gemeenelyk de *Paradys-Vogelen* meeſt gevangen werden. Wy geven een afteekening van deze Plant op N°. LXXXII.

Zoo heeft men nog een ander Gewaſch, *Tuba Akar*, of *de Wortel-Tuba*, genaamd, al mede tot het zelve gebruik met hare geſtampte zwarte wortelen dienende, gelyk mede den *Tuba Coening*, of de *Geele Tuba*, hoewel die ook in de Genees-kunde, als de *Rhabarbar*, gebruikt werd.

De Gamat.

Dus heeft men ook een touwagtige Heeſter, *Gamat* genaamd, die van een zeer goeden dienſt is, om 't uitvallen van 't hair te beletten, hoewel zy ook tegen de *Milt-ziekte*, en meer andere quaalen, gebruikt werd.

De Soelamoe

Onder de Touw-gewaſſchen geeft de Inlander zeer hoog op van de *Soelamoe Tali*, een Plant, die zeer wel na de *wilde Sirih* gelykt; dog die krygt nooit zoo een dikke ſtam. Zy is van een algemeime nuttigheid, en voor al zeer heerlyk tegen alle gezwellen.

Sirih Talang.

Men heeft buiten dien nog meer geſlagten van de *wilde Sirih*, waar onder de *Sirih Talang* geteld werd, hebbende een ſtreng van een duim dik, dog grooter van blad, dan 't voorige. Den Inlander gebruikt dit hout, als een heilzaam middel tegen hare ingebeelde Tooveryen, en betooveringen. De bladeren zyn ook goed tegen hoofdpyn; dog ontrent ymand, die niets ſchort, zullen zy geen werking hebben, en niet ſterk trekken, gelyk zy anders doen.

Tsjabe Hoetam, enz.

De *wilde lange Peper* (een derde zoort van *wilde Boom-Sirih*) by den Inlander *Tsjabe Hoetan* genaamd, gelykt in bladen, en Vrugten, wel wat, maar geenzins in ſmaak daar na. Dit is mede een Touw-Heeſter, een zwaren arm, en zomtyds wel een been, dik, gelykende byzonder wel na 't *Soelamoe Tali*, hoewel 'er in zich zelven nog veel onderſcheid tuſſchen is.

Dit

Dit dik touw, doorgekapt, dient den Inlander, in 't Boſch en van water ontzet zynde, meeſt voor den dorſt, alzoo 'er zeer veel, en redelyk goed water (immers in tyd van nood) in is.

De ſchors werd ook gebruikt, om, gekneuſt en met water gemengd, 'er de kleederen in te waſſchen, en om aan de zelve een goeden geur te geven.

Wy vertoonen een rank deszelfs met de bladeren op N°. LXXXIII.

Daar is nog een tweede zoort, die vry beter na de *lange Peper* zweemd; maar deszelfs touw is pas een duim dik.

Daar is nog een andere boomagtige *Sirih*, *Lada Andjing*, of *Honden-Peper*, genaamd, dun en pas een grove vinger van dikte; dog deze heeft tot nog toe by den Inlander geen gebruik.

Tali Sirih. Daar is een zoort van touw, *Tali Sirih*, of *Sirih-touw*, genaamd, dat van blad wel wat na een *Sirih-blad* gelykt, hoewel het in der daad zeer veel daar van verſchild.

Het Touw zelf heeft wel de dikte van een kinds-arm, en loopt zoo tegen andere boomen op. Het heeft een bittere ſchors, en dit is al mede een *Oebat Sowanggi*, of *een middel tegen de betoovering*, daar dog den Inlander vol van is.

Wy vertoonen een rank deszelfs op N°. LXXXIV. met hare bloeſſem, en Vrugt.

Men heeft 'er nog een tweede zoort van, diens wortels met *Pinang* tegen 't *Kolyk* gebruikt werden, zynde ook zeer goed om ſlappe en lamagtige knyen, als men 'er de geſtoote wortels oplegt, te verſterken.

Pelo Tsjedangan. Onder deze Heeſters heeft men 'er ook verſcheide, die fraaye bloemen geven, van welke de *Pelo Tsjedangan* zeer gezogt werd, gelyk zy de Vrouwen ook dient, om ze in 't hair te dragen. Zy gelykt wel wat na de *witte Syringa*, krygende een ſtam, die wel een arm beneden dik is, dog die zich ten eerſten in dunner ranken verdeeld, hebbende een zeer dicht lof, dat wel vier of vyf duim lang, en ontrent half zoo breed valt, waar om zy ook zeer veel dient, om over een wagen te loopen, ten einde men onder deszelfs lommer zou konnen zitten. De bloemen hebben wel eenige gedaante na de *Jasmyn-bloem*, dog vallen korter van hals, beſtaande uit vyf geelagtige blaadjens, en meeſt na verſche ryſt riekende.

De Boenga Manoor. De *Manoor-bloem*, een van de fraayſte *Indiaanſche* bloemen, groeid mede aan een houtagtige ſtruik, die ten deele op ſtaat, en ten deele langs de grond kruipt. Zy valt aan ranken, die ontrent een vinger dik zyn. De bladeren ſtaan twee en twee tegen een, ſpitsagtig voor, en agter rond toeloopende, ook zyn zy een vinger lang, en matig breed.

De bloemen vertoonen zich aan de uiterſte takjens met hun driën, of ook wel vyf by een, eerſt witte knoppen, zynde kort van hals, en zeer wel na de geopende *Orangie-bloeſſem* gelykende. Zy riekt byzonder aangenaam, en byna als de evengemelde bloeſſem; dog zy gaat na Zons ondergang (gelyk meer andere bloemen) eerſt open, blyvende zoo die gantſchen nacht, en dag 'er aan, en dan valt zy af, zonder Vrugt te geven.

Wy hebben bevorens diergelyken bloem, dog die wel vier, vyf, en zeven dubbeld werd, onder de naam van de *Tonkinſe Moegri*, of *Manoor-bloem* beſchreven, dragende veel trager, als deze, hoewel zy anders in blad, en verw even eens, en nog wel zoo ſterk van reuk is.

Zy dient de jonge Juffers, om ze in 't hair te ſtrengelen, of agter de ooren te dragen, als mede om ze op hare ſlaapſteden, en in hare kleederen te ſtrooyen, om 'er de geur van deze bloem in te brengen, ten welken einde zy geſtrengeld, en alle dag verkogt werden, zynde dit een van de fraayſte geſchenken, die een jong Heer aan een jonge Juffer doen kan.

Men heeft nu en dan aan deze Struik ſteentjes gevonden, die de gedaante van deze Bloem-knop hadden, en die de Inlanders de *Miſtica Manoor*, of *de Manoorſteen*, noemen.

Boenga Gambir. De *Gambir-bloem* is de zelve byna, als de witte *Jaſmyn-bloem*, dienende al mede om 't hair der jonge Juffers te vercieren. Van de zelve is nog een *wilde* of *Strand-zoort*.

De Bloem werd by andere ook wel *Boenga Tahi Ajam*, dat is, *de Hoender-Stronts-bloem*, genaamd, van welke wonderlyke benaming ik egter geen reden wete, en nog minder grond 'er toe daar in vinde. Nu en dan heeft men hier van ook Vrugten gezien.

De *Gambir Laoet*, een zoort van *Jasmyn-bloemen* gevende, is een heerlyk middel tegen alle ſchadelyke gegetene Viſſchen, Krabben, enz. wanneer men de korls 'er tegen inneemd.

Boenga Biroe. Daar is nog een Bloem, die aan een *Boſch-Touw* van de zelve dikte byna, als de *Boenga Manoor*; grocid. De *Portugezen* noemen die *Foela Kricqua*. De Inlander noemd die eigentlyk *Boenga Calintet*, (*ſive Flos Clitoridis*) en ook wel *Boenga Naſi*, of *de Ryſt-bloem*, om dat hy de gekookte Ryſt daar mede verwd. De bloem is als een hoog-blaauw klokje, dat van binnen licht geel, en wat geſtreept is. Als men deze met Azyn en water wryft, zoo kan men 'er eenigzins wit

linnen blaauw mede verwen, dog 't vergaat met 'er tyd zeer licht.

De Saga. De *Saga-Heeſter* valt wel zoo dik, en taay van Touw, als de voorige, dienende de Inlander meeſt tegen gezwellen, en andere ongemakken in de keel. De roode korlen of boontjes, werden in 't gewigt van Goud en Zilver gebruikt, waar van de vier en twintig (of, zoo zy groot zyn, een en twintig) een Maas, of ontrent een Hollandſche *Drachma*, doen, van welke 'er tien in een *Tayil* gaan, die vier gulden in waarde doet.

De Dahon-Gatah-Gambir, enz. Onder de kruipende Gewaſſchen, teld men ook het *Gatah Gambir-blad*, dat zich met lange ranken, even als de Wyngaard, uitbreid, hebbende tweederley zoorten, van welke de eene breede, de andere ſmalle bladeren heeft.

Het breed-bladige, dat 't *Wyſjen* is, valt ontrent twee duim dik van ſtam, verſchillende van 't ander meeſt in blad, hebbende 't eerſte veel ſmalle en langhalzige witte bloemen, byna als de *Jasmyn*, en 't laatſte zulke *Paerſche* bloemtjens, dog zonder reuk, daar de breed-bladige bloemtjens als *Caneel-Olie* rieken.

De bladeren van de eerſte zoort eet men met *Pinang*, dienende mede om roode lippen, en een zuivere mond te maken. Zy zyn ook goed tegen de *Sprouw*. De tweede zoort diend in 't Boſch alleen tot dorſt leſſching, alzoo 'er veel water in valt.

Dit is echter een geheele andere Plant, dan die, van welke de *Gatah-Gambir* gemaakt werd.

Men heeft nog een andere diergelyke Struik, die met zyn takken zich wel uitbreid, dog gemeenelyk met twee der zelve, en wel meer, tegen malkanderen aan ſtaat. De Inlanders noemen deze *Dahon Gatah-Gambir Babôeloe*, of de *ruige Gatah-Gambir-bladen*. Zy valt wel een arm dik, hebbende 't dikſte 'er van zomtyds van binnen in mede veel water. Men ziet 'er ook geel en witte bloemkens aan, dog zy hebben geen reuk.

De Tali. Moréa. Onder de Struiken, die zomtyds op zich zelven ſtaan, en zomtyds tegen een Boom oploopen, teld men de *Tali Moréa*, of *het Aal's-touw* mede. Men heeft 'er een *Mannetjen* en *Wyſjen* van. Zy werden zoo genaamd, om dat zy onder de ſchil zoo glad als een *Aal* zyn.

Het eerſte werd een ſtruik van veel ſtammen by een, yder ontrent een duim dik, en zich zoo van de wortel verheffende.

Het *Wyſjen* valt gladder, dunner en minder van ranken. Zy geven beide bloem en Vrugt. Wy vertoonen een afteekening van 't *Wyſjen* op N°. LXXXV.

De bladeren werden by die van *Macaſſar* by hunnen Viſch gekookt, om 'er een rhynſchheid aan te geven. Men zegt, dat de wortel van 't *Wyſjen* beſt is, om wonden en zweeren te genezen, ja zelf om kogels uit de wonden te trekken.

Tali Bacompol. De *Tali Bacompol*, of *'t zamen-gerold Touw*, is een zeer verwerde ſtruik, wel een arm dik beneden, verdeelende zich ten eerſten in veel ranken. Zy dient den Inlander voornamelyk tot verkoeling. Ook kan hy de jonge bladeren eeten; dat de Koebeeſten mede geerne doen, zoo dat men 'er wel oppaſſen moet, wil men die hebben, alzoo zy 'er anders ontrent komen, en die ten eerſten opeeten.

Daar is nog een andere zoort van deze Struik, die *'t Roode 't zamen-gerold Touw* genaamd werd; dog zy waſcht hooger op, breidende zich met zyn taaye ranken zeer verre uit. De Inlander kookt deze bladeren als Moes, en eet ze, hoedanig zy de bladeren van de *Oeta Mina*, of *Vette Moes-Struik*, mede gebruiken; en ook die van de *Oeta Pela*, of van de *Sajor Baguwala*, met *Calappus-Melk* gekookt.

Tali Saſawi. De *Tali Saſawi*, of het *Moſtaard-Touw*, waſcht ook aan een voortkruipende ſtruik, hebbende een ſtam, een arm dik, die wit van ſchors is. De bladeren, die wel zeven of acht duim lang, en drie breed zyn, ſmaaken wat na *Moſtaart*, dienende meeſt tot pappen tegen Steen-puiſten, Bloed-vinnen, en op allerley wonden, die zy doorgaans zeer wel genezen. Ook is die wortel goed, als men van eenige vergiftige Viſch gegeten heeft, of 'er van geſteken is, 't zy men die uiterlyk, of inwendig gebruikt.

De Tapanawa. De *Tapanawa*, van welke een groote, en een kleine zoort is, diend den Inlander als een bind-touw, om alles vaſt te maken, gelyk mede het *Boetons Touw*, dat hier van *Boeton* gebragt is, en dat wy op N°. LXXXVI. met zyne Vrugtjens vertoonen.

De Paria Laoet. De *Paria*, of *Papari-Laoet*, dat is, *het Zee-Bitter*, is een dunne langs de grond voortkruipende Struik, diens jonge bladeren raauw gegeten, voor zeer aangenaam gehouden werden, alzoo zy een ziltige bittere ſmaak hebben. De ſchors, takken, en wortel in water gewreven, verſtrekken den Inlander voor goede zeep, om hun linnen te waſſchen.

De Sajor Pepe. Onder de ſlinger-gewaſſchen teld men ook de *Sajor Pepe*, hebbende een ſtam, ontrent twee vingeren dik, waar van een kleine, en een groote zoort is.

Deze verſchillen in groote van bladeren; dog de bladen van de ſmal-bladige, of de kleine zoort, dienen den *Amboinees* meeſt, om ze raauw by hunne *Canari*, *Zagoe*, en *Bacaſſam*, te eeten.

Zy zyn in 't eerſt wel wat bitter, doch daar na zoet. Zy werden ook wel by Viſch gekookt, en zoo gegeten.

In

In de Genees-kunde dient de wortel tegen benaauwtheid voor 't hert, en tegen ſteking deszelfs, ook een heerlyk tegen-gift, als men van vergiftige Krabben, of andere quade Viſch, gegeten heeft.

De Solulo Plant. Wy geven een teekening van de kleine zoort op N°. LXXXVII.

De *Solulo-Plant*, die eenigzins recht op waſcht, is echter maar een fraaye duim dik, loopende daar na tegen de ruigte, die hy ontmoet, op, hebbende een witte bloeſſem, als die van de Boomen. Zyn jonge bladeren dienen al mede tot een lekker Moes, wanneer de Inlander die by zyn Boontjes, of wel in *Calappus-Melk* kookt. De opgekookte bla-

De Tali Pieſſang. deren zyn ook goed tegen de lammigheid.

Het *Pieſſang-Touw* is een Struik, diens ranken ontrent een duim dik vallen. Daar is een breed- en ſmal-bladige zoort.

Van de breed-bladige vertoonen wy een afteekening met de Vrugten, op No. LXXXVIII.

Het middelſte heuveltje van de bloem, dient tot ſpys, ſmakende byzonder wel na de *Pieſſang-Vrugt*.

De wortels, en ſchorſſe van 't ſmal-bladige, in water gewreven, en ingenomen, zyn zeer goed tegen 't *Kolyk*, uit winden ontſtaande, en tegen alle benaauwtheid des herten. Ook doen zy loſſe tanden weer vaſt ſtaan.

Hier van ſchynd mede een zoort te zyn zeker *Boſch-Touw*, van den Inlander *Lahae* genaamd, waar van de Vrugten gegeten, en de ſchorſſe gebruikt

De Woit Beſaar. werd, om 'er de tanden mede te wryven, en ze vaſt te zetten.

Onder de voorname *Boſch-Touwen* behoord mede de *Woit-Beſar*, een zoort van *Klim-op*, die al verſcheide zoorten heeft; als 't groot-, klein-bladige, en 't ruige.

Het eerſte is een Touw, hebbende een enkele ſtreng, die beneden wel een arm dik is.

De tweede valt veel dunner van ſtreng, pas een duim dik.

De derde is veel grooter van blad, als de twee voorige.

Het eerſte alleen dient den *Amboinees* byzonder veel, en is 'er ook wel 't beſte toe, om hunne hooge Boomen daar mede te beklimmen, en om de *Coeſo Coeſo's* (zeker Dier) te vangen. Ook werd de ſchors van beide by *Pinang* gegeten.

De Woit Kitsjil. Gelyk 'er nu een groote zoort van *Woit* is, alzoo leverd 't *Ambonſch Boſch* ook een kleine zoort uit, die wel zoo wel na *Klim-op* gelykt. Hier van zyn vierderley zoorten.

De ſtam van de eerſte valt mede een kleine arm dik. De tweede, is maar een vinger dik. De derde, (die welriekend is) heeft een ſtreng van een duim dik; en de vierde valt het kleinſte. Alle deze klein-bladige zoorten van *Woit* leveren een witte melk uit, die wel bitter, en brandig in de mond; doch niet ſchadelyk is. De ſchors van de takken der twee eerſte zoorten werden in 't Boſch als *Pinang* gebruikt, met *Sirih* en wat *Kalk*, na dat zy wat geklopt zyn, gegeten. Van de derde zoort, maakt men welriekende kranſſen, die wel zeven of acht dagen haren reuk behouden.

Wy geven hier een afteekening van de eerſte zoort van 't *Woit Kitsjil*, met de Vrugten, op No. LXXXIX.

Men heeft hier onder de Struiken, De Koene ook verſcheide zoorten van Braamen, Kekoe. *Koene Kekoe* genaamd.

Daar is een zoort met kleine bladertjens, die met veel ſtammen recht opgroeid, doch daar is een breed-bladige zoort, die krommer van ſtam, en doornagtiger is, hebbende veel grooter en driekluftige bladen; doch van bloemen en Vrugten verſchild hy niet van de voorige, hoewel deszelfs Beziën wat platter, en zoo hol niet, als de vorige, en bitter van ſmaak zyn, hebbende beide, ryp zynde, een roode verw; doch de bladen van de breed-bladige zoort zyn niet bitter; maar wat t'zamentrekkende.

Deze Vrugt werd van den Inlander noit, maar wel by ons gegeten, echter dienen zy hunne kinderen, om hen 't piſſen in 't bed af te leeren.

De wortel van de eerſte zoort is heerlyk tegen 't bloed-ſpuwen, als men die met wat *Gember*, witte *Sirih*, en *Pinang* eenige dagen aan een eet. Mits dat men zich dan voor alle Viſch wagte. De bladeren dienen al mede tot ſpys, gevende een zeer verkoelende *Sayor*, of *Moeskruid*, en werden ook wel by een *Salade* als toekruid gegeten, behalven dat dit, en de andere zoorten, nog al meer andere dienſten in de Geneees-kunde geven.

De Struik, waar aan de *Klitsji's* groe- De Klitsji-ſtruik. yen, is een doornagtige Heeſter, waar van een *Wyfjen* en een *Mannetjen* is.

Het eerſte is beneden wel een arm dik, doch loopt daar na, hoewel laag, over andere ruigte voort, hebbende takjens, aan welke korte doornen, als aan de *Rooze-boomen*, zyn.

Aan deze Struik groeyen zekere Boonen, drie of vier duim lang, en half zoo breed, vol korte doorntjes, die groen en week zyn; doch de oude werden zwartagtig, en in de zelve vind men twee, drie, of vier graauwe *Klitsji's*, of *Knikkers*, dienende, om tot het *Boontjes-ſpel* te gebruiken. Men maakt ook zeer goede Heggen van deze Struik. De bladeren in *Towak* gekookt, zyn ook goed tegen allerley zugt, en voor geelzugtige en andere diergelyke menſchen.

Een

De Gondoe-ſtruik. Een grooter zoort van *Klitsji's*, geeft de doornige Struik, *Gondoe* genaamd, als 't *Mannetjen* van 't voorige, alzoo zy daar van niet veel verſchild. Zy heeft mede verſcheide ſtammen, groeyende met de middelſte recht op, en kruipende met de andere langs de grond. De Boonen hier aan vallen korter, en breeder, dan aan de *Klitsji's-ſtruik*, hebbende van binnen twee korls, grooter als de *Klitsji's*, en langwerpig rond, mede aſchgraauw, en zommige wat blaauwagtig, andere zwartagtig; doch deze werden zoo veel tot dit ſpel niet gebruikt, als de voorige, om dat zy te groot, en te lang zyn. Deze Struik is in de Genees-kunde van 't zelve gebruik als de voorige Heeſter.

De Kati Kati Kitsjil. Men heeft ook een kleine doornagtige Struik, *Kati Kati Kitsjil* genaamd, waar van een Strand- en een Land-zoort is, beide zeer dun van ranken, dienende byna nergens anders toe, als om alle die gene, die 'er ontrent komen, met hare haakjens te plagen, en om al, dat zy maar raaken, in ſtukken te ryten, zoo men niet pal blyft ſtaan, om 't los te maken; doch voor de Strand-zoorte, die 't digtſte van loof is, kan men zich beter wagten. Deze dienen in de Genees-kunde, gekookt zynde, tegen 't *Graveel*, *Steen*, en tegen alle pyn der *Nieren*.

De Gonggay. De *Gonggay* is mede een zoort van deze doornagtige Heeſters, dienende meeſt den *Alfoerees* tot Heggen rondom hare Dorpen.

Behalven de voorige doornagtige Touw-Gewaſſchen, heeft men ook verſcheide zoorten van *Rotang*, die gedoornd zyn.

De Rotang-Calappa. In de eerſte rang ſtellen wy de *Rotang Calappa*, of *Calappus-Rotang*, waar van weer wel twee of diederley zoorten zyn.

Alle *Rotang* vertoond een doornagtige Struik, die wel een weinig na een jong eerſt uitſchietend *Zagoe-Boſch* gelykt, doch die veel korter van takken, en op de rug vol lange dunne doornen is, hebbende bladeren, als 't lang *Sny-gras*.

Uit het midden van de ſtam groeid een rank wel twaalf voeten lang, eer die zich in bladeren verdeeld, loopende dan met zyn enkele ſtreng, ter dikte van een duim, wel tot zeventig, tachtig, en meer voeten verre. En zulke Touwen heeft men meer aan eene Struik, verdeelende zig daar aan in verſcheide leden van twee of drie voeten, na dat de zoort is. Yder lid heeft zyn tak met bladeren, doch korter als aan de ſtam.

Het grootſte zoort van deze *Rotang-ſtruiken*, is de *Rotang Calappa*, diens Touw wel een arm dik valt, met dichte korte doornen, hebbende bladen van anderhalve voet lang, en een groote duim breed. Het Touw zelf is vol bogten, en zy werd *Rotang Calappa* genaamd, om dat deszelfs *Palmyt* tot een Moes-kruid diend.

De *Rotang* diend in 't gemeen heel *Indiën* door, om ze als Touw, enz. tot allerley werken byna te gebruiken. Deze eerſte zoort geeft geen nuttigheid, dan dat hare *Palmyt*, of *Kool*, tot ſpyze diend.

Rotang Hitam. De *Zwarte Rotang* verſchild niet veel van de voorige; maar deszelfs Touw is zoo lang en zoo goed niet, als dat van de *Witte Rotang*.

Om een denkbeeld van deze *Rotang-ſtruik* te geven, vertoonen wy van deze zoort een afteekening, nevens de Vrugten, op N°. XC.

Deze zoort heeft weinig gebruik, om dat hy zich niet draayen nog behandelen laat. Zy geeft ook *Palmyt*, doch zoo goed niet, als die van de *Rotang Calappa*.

Rotang Poeteh. De *Rotang Poeteh*, of de *Witte Rotang*, is wel voornamelyk van gebruik, byna tot allerley werk, zoo om alles 'er van te maken, als om 'er alles mede te binden. Uit 't midden van deze ſtruik komt eigentlyk de *Rotang* voort, loopende eerſt twaalf of vyftien voeten op, en zich daar na in takken verdeelende, die mede een doornige ſchors hebben, die 'er met 'er tyd afvalt, en dan ziet men de regte *Rotang* alleen, onder by de ſtam wel een arm dik, doch hooger op blyft 'er de ſchors aan, loopende tegen de hoogſte Boomen op, en van de eene zelf tot aan de andere, en dat zomtyds wel honderd voeten, en ook nu en dan zoo veel, en meer vademen verre, doorgaans twee vingeren dik, aan welk Touw zich geen doornen, dan ontrent den oorſpronk der takken, ontdekken.

In *November* draagd deze Struik Vrugten, met een tros van twee ellen lang.

Van deze zoort werden allerley Manden, Korven, enz. gevlogten, en raamen van Stoelen, Ledekanten, Venſters, enz. ook Anker-touwen 'er van gemaakt, behalven dat zy ook om hare ſterkte diend, om, geſpouwen, en heel, byna alles te binden. Ook heeft men 'er *Hand-Rotangs* van. Verſch gekapt zynde, geeft zy ook goed drink-water, behalven dat het goed is, om 'er 't hoofd mede te waſſchen, en om 't hair dicht te doen groeyen.

Daar is nog een vierde zoort, *Rotang Toeni*, dat is, *de rechte, of ware Rotang*, genaamd, om dat zy veel taayer, als alle de andere, is.

Van deze is mede tweederley, de ſmalbladige en de groot-bladige.

Zy werd veel tot Anker-touwen van Jonken gebruikt, om dat zy zich zeer ge-

gemakkelyk draayen laat. Ook werd zy veel tot *Bobber-Touwen* (waar in men op twee- of drie honderd vadem Viſch vangt) gebruikt, behalven dat 'er ook *Hand-Rotangs* van gemaakt werden; doch yder lid is pas een voet lang; maar hier toe is de *Arrakanſche Rotang* veel beter, die wel de beſte zoorte van *Hand-Rotangs*, behalven de *Javaanſche*, en *Palimbangſe*, uitleverd, welke laatſte pas een pink of een vinger dik, gelyk ook die van *Djambi* vallen. De Vrugten hier van werden ook gegeten, zynde wat rynſch en zerp van ſmaak.

Wy vertoonen van deze *Rotang Toeni* een afteekening op N°. XCI.

Rotang Java. De *Javaanſche Rotang* is nog een andere byzondere zoort, veel dunner van Touw, als de voorige zoorten, wel zoo handelbaar, en daarom al mede tot alles, dat men vlegten of binden wil, in groot gebruik gantſch *Indiën* door, werdende van *Java* na alle Landen vervoerd; doch zy valt hier mede. Zy dient, om 'er Matten van te maken, die zeer koel, en al te koud zyn, om 'er op te leggen.

Men maakt 'er ook veel kleine Korfjens, Doosjens, en de ronde Scheden der Inlanders van; voor al werd deze *Rotang* tot Raamen der Ledikanten, Venſters, Stoelen, enz. gebruikt, om dat zy zich zoo gemakkelyk behandelen laat. Tot Anker-touwen werd die *Rotang* mede, maar geheel, en menigmaal door een gevlochten, gebezigt, behalven dat zy ook in de Genees-kunde van den Inlander tegen verſcheide dingen, en in 't byzonder tegen beeten van dolle Honden, enz. grooten dienſt doet, in hoedanigen geval zy eerſt op koolen gebraden, en dan met gemeene *Arak* by een kopje of twee ingegeven werd.

Onder deze *Rotang-Struiken* behoord ook die, van welke 't rechte *Draaken-bloed* komt, *Rotang Djernang* genaamd, over welke wy bevorens geſproken hebben, daar wy van het *Draaken-bloed* hebben gehandeld. Zy valt op *Sumatra*, en voornamelyk op *Djambi*, en *Palimbang*. Ook op *Banjar Maſſing*, als ook op *Madagaſcar*, *Socotora*, en meer andere Geweſten.

Rotang Djernang.

De *Gom*, die deze Vrugten bedekt, is de ſtoffe waar van men 't rechte *Draaken-bloed* maakt, en die tot koeken bereid.

Rotang Tsjavoni. Daar is nog een andere zoort *Rotang Tsjavoni*, *Teen-Rotang*, genaamd, die de geringſte van Struik, en de dunſte van Touw is, verſchillende in blad eenigzins van de andere *Rotang*, waar van men weer verſcheide zoorten heeft.

Zy zyn even eens, als gemeene dunne *Willige-teentjens*, weshalven zy ook veel voor *Paarden-Rotangjes*, en tot *Tsjambokken*, of *Zweepen*, om de Slaven 'er een enkelen ſlag mede te geven, gebruikt werden. Het Touw van deze Struik werd pas twintig vadem lang. Men kan 'er ook veel dingen mede binden; doch zy is zoo goed 'er niet toe, als de *Javaanſche Rotang*.

Rotang Aſam. Daar is nog een zoort, *Rotang Aſam*, of *de Suure Rotang*, genaamd, diens Vrugten alleen by Viſch gekookt werden, om 'er een zuure ſmaak aan te geven, zonder dat het Touw gebruikt werd. Behalven deze rechte zoort van *Rotang*, zyn 'er ook eenige baſtaard-zoorten.

Rotang Salac. De *Salac Rotang* is 'er een van. Deze gelykt met haar ſtruik wel wat na de *Zagoe-ſtruik*, of na de eerſte zoort van *Rotang*. Zy geeft geen ſtreng, maar wel takken van elf of twaalf voeten hoog, hoewel zy elders hooger groeit, zynde ontrent de wortel mede ſterk-gedoornd tot het einde der takken toe, ſtaande als ſtyve naalden in reyen boven malkanderen, doch zoo, dat men de grootſte ontrent de wortel vind. In blad gelykt zy beſt na de *Rotang Hitam*, of *Swarte Rotang*.

Men ziet uit de wortel een ſteel groeyen, waar aan verſcheide Vrugten voortkomen, tot tien of twaalf toe, van grootte als gemeene *Peeren*. Wy vertoonen een afteekening van die Struik, en haar Vrugt op N°. XCII.

De Vrugt heeft een geruite ſchaal, van ſchilfers, die zich licht verbreken laaten, hebbende van binnen een zappig, hoewel hard vleeſch, beſtaande uit een, twee, of meer klonten, die geelagtig, en byna zoo als de ſneedjens uit de *Oranje-appel* zyn, waar in men ook twee of drie ronde korlen, als Snaphaan-kogels, vind.

Om deze lekkere Vrugt, queekt men dit doornagtig Gewaſch alleen aan, die men gemeenelyk uit de hand eet, hoewel zy in pekel ook ingelegt werden; doch zy moeten daar niet al te lang in leggen, of zy werden te zout. De Rotten en Muizen eeten die mede zeer geerne, en weten die, niet tegenſtaande alle die doornen, gemakkelyk van de Struik te krygen. Het is een zeer gezonde Vrugt, die de Mage voor al zeer verſterkt.

Rotang Hoetan. Daar is ook nog de *Rotang Hoetan*, dat is, *Boſch-Rotang-Struik*, gelykende niet na de *Rotang*, dan met haar Touw, dat echter niet hout- maar biesagtig en grof is, een vinger dik, en zeer taay, zonder eenige doornen, of leden, vol bladeren, die vervolgens tegens malkanderen ſtaan, en aan de zelve ziet men in *Juli* of *Auguſtus*, en *October*, een witte bloeſſem, die ſlap van reuk is, en van welke weinig Vrugten voortkomen, alzoo zy meeſt afvallen. De groene takken, in riemen geſneden, dienen, om alles 'er mede te bin-

binden. De verſche gekaauwde bladeren dienen den *Amboineers* tot Pleiſters, om lichte wonden te geneezen. Als men met de jonge bladeren 't hoofd waſcht, doen zy 't hair ſterk groeyen, en maken de hair-wortels vaſt.

De Dahon Gindi.

Het *Dahon Gindi*, dat is, *het Kannetjes-Kruid*, ſchynd wel een zoort van de laatſte *Rotang* te zyn, immers in bladeren, en in wyze van groeyen; doch 't heeft geen lange ſtreng, en de ſtam is maar een vinger dik, taay en eer biesdan houtagtig. Men heeft een witte, en een roode zoort.

Het groeid eerſt recht op, doch de Vruchten drukken 't daar na neder, waar na 't langs de grond, en zoo tegen de boomen opkruipt.

Aan deze Struik komt een zeer zeldzaam Kannetje (waar na 't genoemd werd) vyf of zes duim lang, en ontrent twee vingeren breed, en eenigzins driekantig, doch de eene zyde is ſmaller, als de twee andere. Boven is een mond aan 't zelve, die agter ſpits toeloopt, en die een rooden zoom, en ook een dekzeltjen van diergelyken ſtof heeft, zynde in de jonge Kannetjens toe; doch gaande in de volwaſſene open. Zoo lang dit Kannetjen geſloten is, is 't vol zoet helder water; doch opengaande, verlieſt het allengskens wel de helft 'er van, hoewel 't by nacht weer aangroeid; doch het dekzel nu geheel en al ingekrompen zynde, (gelyk met 'er tyd geſchied) verlieſt het allengskens ook al zyn water. Het is van binnen ſchoon geſchilderd met purperagtige ſtreepen en vlekken, die men echter meer aan de roode, dan aan de witte zoort, ziet.

Dit Kannetje is echter de Vrugt van dit Gewaſch niet, maar niet anders dan een byzonder uitwaſch, krygende nog byzondere Vrugten aan bloeſſemtroſſen, die men echter niet, dan in zyn hoogen ouderdom, ziet. De Vrugten zyn veel in getal, en wel een duim lang, en van dikte als een ſchryf-pen.

Voornamelyk diend dit Gewaſch, om zich over dit Kannetje, en de waſchdom deszelfs, te verwonderen, en om het als iet zeldzaams te bewaaren. De Inlander, zeer bygeloovig, ſteld vaſt, dat, zoo zy die Kannetjens affnyden, en 't water 'er uitgieten, het dan zekerlyk ſterk regenen zal. En nogtans ſtellen zy, dat dit water, over ymands hoofd gegoten, de kragt heeft, om die gene, die hun water niet konnen ophouden, daar af te genezen. Beide welke zaaken ik onder de dwaasheden van den *Amboineers* reken.

De *Oedani* groeid aan een recht op- Oedani.
ſtaande boomtje van drie of vier voeten hoog, krygende daar na ranken, en daar aan een ſtreng of touw, dat voortloopt, waar aan de bladeren enkeld, en zonder ordre ſtaan. Deze ranken hebben hier doornen, doch op *Celebes* (van waar 't Gewaſch hier gebragt is) niet. Men laat ze wel over een wagen, of tegen latten oploopen.

Men gebruikt de Vrugtjens van deze Struik, (zynde als een zoort van *Catappan-Vrugten*, en van ſmaak als de *Hazenooten*) tegen de Buik-wormen, met een zeer goede uitwerking, gevende aan een kind twee of drie van de zelve nog groen in, of anders van de rype vyf, die men met wat water wryft, en zoo ingeeft. Andere voegen 'er de bladeren van *Poetsjoc*, en van *Sari* (dat de Bloem van de *Nagaſari-boom* is,) by, gevende dit in aan kinderen, die harde opgezwolle buiken hebben.

De jonge bladeren werden wel raauw gegeten, gelyk men ook de rype Vrugten doet. Zy geeft ook bloemtjens, die 's morgens wit, 's middags bleek; maar 's avonds Rooze-rood, en daags 'er aan donker-rood zyn, zoo dat men alle de verwen van deze bloemen byna op eenen tyd aan deze Struik ziet. Men heeft 'er ook met dubbele bloemen; doch die dragen zoo voorſpoedig niet.

NEGENDE HOOFDSTUK.

VAn *allerley* Kruiden. *De* Pieſſang-boom. *Verſcheide zoorten van* Pieſſang-Vrugten. *De* Kokin-Struik. *De* Rihud-Plant. *De* Lanquas. *De* Lampoejang. Cardamom. Bangle. Gember. Padi. Koening. Zerumbed. Tsjongkor. Gandahoeli. Dahon Tesbeh. Deringo. Schænanthum, *of* Ceree. Taccari. Zuiker-Riet. Sajor Troeboe. Salee. Battari. Ryſt. Milie. Widjin. Gindji. Rami. *De* Caſſomba-Struik. Indigo. Tabak. *De* Ananas-Struik. Sajor Bajang. *De* Fokki Fokki. Dutroa, *of* Dutter. Tsjili. Boenga Wactoe Kitsjil. Lacca Kitsjil. Seroene. Baroe Tsjina. Soelaſſi. Comangi. Gelang. Miga Miga. Djintan Soa. Lidah Boaja. Tsjakar Bebec. Dahon Aſam Kitsjil. Kering Keringan.

Sajor

N.° CXXII.

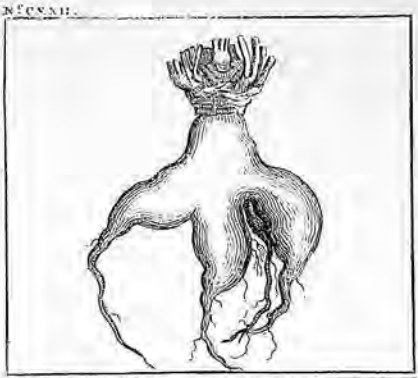

N.° CXXIII.

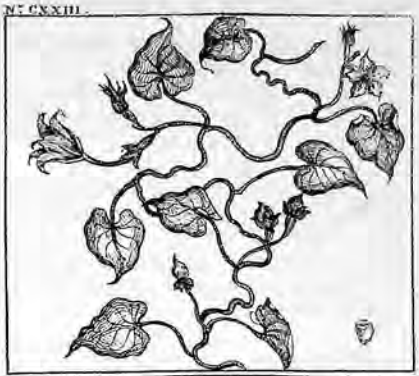

N.° CXXIV.

N.° CXXV.

G. Schoute Sculp.

O: Alliot Junior Inv. Delet fecit

Sajor Mamma. Saſawi Tsjina. Sajor Ajam. Sondal Malam. *De* Suſanna-Bloem. Boenga Hharamzadah. *De* Knoop-bloem. Majana. Dahon Poepor. Dahon Hati Hati. Majana Amaas. Patah Camoedi. Wangi Malacka. Dahon Takot Manoeſia. Tulipa Djavana. Bira Negri. Kaladi. Anappur. Tacca.

Van allerley Kruiden, zoo tot ſpyze als tot andere nuttigheden dienende.

Van allerley Kruiden. De Pieſſang-boom.

ONnder de Kruiden geven wy de eerſte plaats aan de *Pieſſang-boom*, die wel de naam van een Boom draagd, maar inderdaad een vooze waterryke Struik is, die men veel eer onder de Kruiden, dan onder de Heeſters, tellen mag.

Deze krygt een ſtam van twaalf of veertien voeten hoog, en daar by wel de dikte van een *Pinang-boom*; doch is zeer zagt van baſt en ſtoffe, zoo dat men hem zeer licht in eenen hak door midden kappen kan, aangezien zyn gladde buitenbaſt uit verſcheide dunne vellen, die over malkanderen als henen gelegt, en gewonden zyn, en hy verder uit een ſtam, die vol water is, beſtaat.

Geen Boom, heeft zoo grooten blad, als deze, alzoo 't acht of tien voeten lang, ruim twee voeten breed, ook zeer dun, glad, en helder groen van boven, doch beneden wat vaaler is. Zy vertoonen zich alle en in menigte boven met een grooten boſch by een; doch raken, door ſterke wind tegen een ſlaande, veel in ſtarden.

Zyn Vrugten komen aan een ſteel, die wel een arm dik is, in een groot getal voort, waar mede die ſteel, krom gebogen, nederhangt, hebbende aan 't einde, als 't ware, een bruin Oſſen-Hart, beſtaande uit veel dikke bruine ſchubben, onder welke zich een rey groene vingers vertoond, dat zoo verſcheide reizen na malkanderen met reyen vingers vervolgd tot dat men eindelyk een ander roodagtig of purper Hert, dat byna een halve voet of vier duim lang, en agter aan drie duim in de middellyn dik is, ziet, dat met 'er tyd afgeſneden en tot koſt gebruikt werd, zoo het niet afvalt.

Dus heeft men aan zoo een ſteel verſcheide *Pieſſang-boſſchen* boven een, yder van vyftien of zeſtien en meer *Pieſſangs*, in zoo verre, dat 'er aan de zelve rank dus wel honderd, honderd vyftig, en meer Vrugten gezien werden. Men heeft 'er veel zoorten van; doch men oordeeld de *Tafel-Pieſſang* de beſte te zyn, die zeven of acht duim lang, als een gemeene *Concommer* van dikte, zoo by na, doch wat ronder, en ook wat hoekig, van ſatzoen; doch, ryp zynde, glad, en geel van ſchil is, onder welke men een murwe witte en egter vaſte zoete ſtoffe vind, die een aangenaame geur, en een ſmaak heeft, die wat na rynſchagtige gebraden *Appelen* gelykt, maar nog wel zoo lekker, en eenigzins na *Vygen* trekkende, waarom de *Portugeezen* de zelve *Figo* noemen.

Men ziet dezen Boom wel door *Nieuwhof* fol. 148. en in de *Hortus Malabaricus* met de naam van *Bala* in het I. Deel, *Fig.* 12, 13. en 14. verbeeld.

Zulk een Boom heeft wel anderhalf jaar werk, eer hy rype Vrugten geeft, en hy ſtaat niet boven een groot jaar, of anderhalf jaar daar na, vergaande dan van zelf, terwyl 'er weer jonge planten uit de grond ter zyden opſchieten.

Dit is de Vrugt, die de oude *Muſa*, na 't Arabiſch, *El Mauz*, hebben genoemd, en dit is de Boom, met welkers groote bladeren men wil dat zich *Adam* en *Eva* eerſt zouden gedekt hebben; dat egter veel zwarigheid heeft, om het te bewyzen; voor al, zoo 't waar is (gelyk veel Geleerden ſtellen) dat deze Boom in oude tyden alleen in *Indiën*, en geenzins in *Aſſyrien*, te vinden was.

Van hoe veel nuttigheid deze Vrugt in de huishouding is, is den geenen, die in *Indiën* geweeſt zyn, bekend. Zy werd uit de hand met een boteram gegeten, in de boter gebakken, tot ſtruiven gebruikt, en de jonge kinderen werden 'er half mede opgevoed.

Verſcheide zoorten van Pieſſang-Vrugten.

Van deze Vrugt heeft men een *tamme*, half *wilde*, en *wilde* zoorten.

Onder de eerſte teld men de *Pieſſang-Tandoc*, of de *Hoorn-Pieſſang*, om dat zy als een groote Hoorn van ſatzoen, wel dertien of veertien duim lang, en een arm dik is; maar van deze zoort komen maar twee of drie boſſchen, yder van vyf of zes *Pieſſangs*, aan een rank, behalven dat hier aan ook geen Hart, als aan de andere, komt. Zy werden, alzoo zy te wrang zyn, niet raauw, maar gebraden, gegeten.

Ook is 'er een zoort, *Pieſſang Carbouw* genaamd, die pas een voet lang valt; waar by men de *Pieſſang Gabba Gabba* wel voegen mag, die niet heel dik, maar lang, en, ryp zynde, geelagtig, doch na de witte kant, zeer droog, en gebraden zeer gezond is.

De *Pieſſang-Oebi* valt ontrent een ſpan lang, en byna vierkant. De *Naald-Pieſſang* is zoo groot niet, en driekantig. De *Pieſſang Bolkvanger* is zeer dik van

ſchil, roodagtig van merg, en gebraden lekker van ſmaak.

De *Tafel-Pieſſang*, en de *Konings Pieſſang*, verſchillen alleen daar in, dat de laatſte kleiner, pas een vinger lang, en een duim dik is; ſmakende anders wel zoo zoet, waarom men haar de *Koninglyke* naam geeft.

De *Pieſſang Poetsjoe Paauw* gelykt in de gedaante wel wat na de *Tafel-Pieſſang*, dog werd, ryp zynde, bruiner, en ook rynſcher van ſmaak.

De *Pieſſang Salpicado* valt veel korter, en ronder, als de *Tafel-Pieſſang*, zynde zwart geſpikkeld (waar na zy haar naam draagd) hoewel men nog een andere zoort heeft, die rood-geſpikkeld is. Zy is goed van ſmaak.

De *Pieſſang Sowanggi* valt kort en dik, vier of vyf duim lang, en twee duimen dik, van binnen roodagtig, rynſch en wrang van ſmaak, waarom zy gemeenelyk gebraden werd.

De *Pieſſang Bidji* (na hare zwarte korls zoo genaamd) verſchild in de gedaante van de voorige niet veel, maar is dunner, ronder, zagt, en zoet van ſmaak, dienende, gebraden, meeſt in de Genees-kunde.

De *Aſch-Pieſſang* is kort en dik, pas een vinger lang, een duim of anderhalf breed, graauwagtig van verw, niet heel lekker, of wat plat en laf van ſmaak.

Behalven welke men nog de *Pieſſang Tombor* heeft, die de kleinſte van Vrugt, niet wel een vinger lang, en, ryp zynde, goed om te eeten is.

De *Pieſſang Canaja Poeteh*, of *de Witte Canaja-Pieſſang*, valt kleiner, als de *Tafel-Pieſſang*, heeft een klein tepeltje, en is, gebraden, zeer goed van ſmaak.

Daar is nog een kleine zoort van deze, die mede rynſcher van ſmaak dan de *Tafel-Pieſſang* valt. Van deze zoort hebbe ik 'er wel twee honderd aan een rank gezien.

De *Pieſſang Tongkat Langit* ſtaat regt over eind, daar alle de andere zoorten neerhangen.

Buiten deze gemeenſte en meeſt bekende zoorten, zyn 'er nog veel andere, die ik niet kenne.

Dit is een van de lekkerſte, gereedſte en nutſte Vrugten, die de Inlander zoude konnen wenſchen, en die een van de voornaamſte levens-middelen, zoo voor oude Lieden, als voor jonge kinderen, uitleverd.

Als een Inlander *Zagoe*, *Pieſſang*, en *Canari* heeft, kan hy een goede maaltyd, die hem niet veel koſt, doen, behalven dat de Boom en Vrugt in de Genees-kunde ook van groote nuttigheid is.

Buiten de voorige *tamme*, zyn'er nog eenige *wilde* zoorten, als de *Alfoereeſche*, van ſtam en bladeren de andere gelyk, doch in zyn Vrugtdragende ſteel wat verſchillende, verſtrekkende verder den *Alfoerees* voor koſt. Het is een zoort van *Pieſſang Tandoc*; doch zy heeft ook eenige korls, en geen hert. Zy werd raauw, en ook gebraden, gegeten.

Daar is nog een *wilde* zoort, de *Aapen-Pieſſang* genaamd, die zeer klein, een duim twee of drie lang, een vinger dik, en meeſt rond is, ſmakende byna als de *Tafel-Pieſſang*.

Ook is 'er nog een ander *wilder* zoort, hebbende Vrugten, die pas een vinger lang, zeer hard, en vol korls zyn.

Op *Mangindanao* valt nog een zoort, groeyende aan een Boom, die wel zoo dik, en zoo hoog, als een *Calappus-boom*, werd. Deszelfs blad valt ook veel donkerder groen, en grooter als aan de *tamme* Boomen, gevende een Vrugt als de *Pieſſang Bidji*, gelyk zy mede zeer vol korls, en onaangenaam van ſmaak, niet tegenſtaande zy al vry zoet is.

Van de baſt van dezen Boom maken die van *Mangindanao* kleederen, van welke zommige als fraaye Armozynen glimmen, en redelyk wel ſtaan. Ook weten zy uit de ſchors zakken, ankertouwen, enz. te maaken.

De *Kokin-Struik* ſchynd als een baſtaard-zoort van de *Pieſſang* te zyn, groejende op zyn meeſt tot de thien voeten, en meeſt maar drie of vier voet hoog, een hand breed, en twee of drie vingers dik. Daar komen mede thien of twaalf Vrugten, byna als *Pieſſang-Vrugtjens*, aan. De bladen dienen den Inlander dagelyks tot Tafel-lakens, gelyk de bladeren van de Plant *Rihud*, om allerley koſt, Vrugten, enz. toe te dekken, alzoo zy ſtyver zyn, als de *Kokin-bladeren*. Van deze *Rihud* (zynde mede een baſtaard-zoort van *Pieſſang*) heeft men twee of drie byzondere zoorten, het Roode, het Witte, en 't ruwe of Hairige, hebbende bladeren van twee voet lang, en zeven of acht duim breed. De Kokin-Struik. De Rihud-Plant.

Wy vertoonen de laatſte zoort van *Rihud* afgeteekend op N°. XCIII.

De bladeren van deze Plant dienen den Inlander tot Servetten, voor al die van de eerſte en tweede zoort. Ook dienen zy hen tot Tabaks-Pypen, om 'er hunnen Tabak in te rollen.

Onder de Gewaſſchen, zeer nut in de huishouding, is een van de voornaamſte de *Galanga*, van welke men twee zoorten heeft, de groote, en de kleine.

De groote werd anders gemeenelyk *Lanquas* genaamd. Het is een Plant, die zeven of acht voeten hoog groeid, met veel lange ronde en ſtyve ſteelen, die De Lanquas.

die uit deszelfs ſpeceryagtige wortel opſchieten.

Daar is nog een kleine zoort van, vallende in allen deele kleiner, hoewel zy anders de voorige gelyk is.

Men gebruikt deze ſpeceryagtige wortel, voor al de groote zoorte, hier by't maken van de *Bacaſſam* (zynde eenige Moſſeltjes in de Azyn gelegt) ook werd zy wel droog gegeten, om een goeden adem te krygen, en is, met Wyn ingenomen, goed tegen alle Buik-pyn.

Wy geven een afteekening van de groote zoort van *Lanquas* op N°. XCIV.

De Lampoejang. De *Lampoejang-plant* gelykt zeer wel na de *Lanquas*, en voor al de kleine, hoewel zy in ſmaak en kragt zeer veel daar van verſchild. Zy heeft mede een groote, en kleine zoort.

Wy vertoonen een afteekening van de eerſte, op N°. XCV.

De wortel is een weinig kleiner als de *Lanquas-wortel*, gelykende zeer wel na de groote *Gember*, is ſpeceryagtig van reuk, en van ſmaak byna even eens als de zelve.

De jonge bladeren van dit Gewaſch dienen tot ſpys, en werden by Viſch gekookt. De verſche wortels legt men in peekel met andere *Atsjaar* in.

Zy heeft haar gebruik meeſt in de Genees-kunde: want met *Bangle*, *Gember*, en meer andere wortels gewreven, of gekaauwd, werd zy tegen Buik-pyn, 't zelve daar op ſprouwende, gebruikt.

Deze wortel, voor al de kleine zoort, heeft een eigenſchap, om een wond van 't ſpatten-vergift, jaren na dat zy genezen is, weer levendig te maken, en op nieuw daar pyn te verwekken. De raauwe kleine *Lampoejang-korls*, met zop gewreven, en ingenomen verſterken de Maage, dienende verder, als de groote, tegen Buik-pyn.

Cardamom. Wat *Cardamom* is, weten de meeſte menſchen nu al, en voornamelyk de Kruiden-kenners. Het is een Gewaſch van ſtruik zeer wel na de *Lampoejang*, doch van bladeren beter na de *Lanquas* gelykende, gevende in 't derde jaar Vrugten, te weten, de kleine ronde *Cardamom*, die lieffelyker dan de driekantige *Ceylonſe*, ook beter als de langwerpige *Javaanſche* is. Men eet deze Vrugt veel by *Pinang*, om een lieffelyken adem te hebben.

Bangle. De *Bangle* is een Gewaſch, dat zeer wel na de groote *Gember* gelykt, hoewel 't in allen deele grooter is, ook in ſmaak, verwe, en reuk, veel daar van verſchild. Het groeid vier en meer voeten hoog, en de wortel zelfs gelykt zeer wel na de *Curcuma*, en groeid in dikte als de *Lanquas*.

Men rekend deze wortel onder de *Medicinale* Speceryen, werdende zeer veel met *Lampoejang*, *Gember*, en *Tsjongkor*, tot 't maken van Inlandſche Dranken te zamen gevoegd, en meeſt tegen Winden, Kolyk, en meer andere qualen, gebruikt. Van deze Struik, en meer andere van deze zoorten, werd een heerlyke Olie getrokken, die tegen veel quaalen zeer goed is. Daar is nog een byzonder *Malakſe* zoort, diens ſchalen van de Vrugten dienen om de kleederen en 't hair te waſſchen, en om 'er een ſterke geur aan te geven. Gembet.

De *Gember* is mede een ſtruik en wortel, die hier groeid, zoo de groote, als de kleine zoort. Deszelfs ſtruik gelykt zeer wel na die van de *Bangle*.

Men ziet deze Plant door de Heer *Nieuwhof* fol. 120., afgebeeld.

De groote zoort heeft weer twee zoorten, de Witte, of de Roode.

Zy werd hier gebruikt om *Atsjaar* te maken, daar zy, groen zynde, by gedaan, gelyk zy ook, om eetens-luſt te verwekken, gebruikt werd. Ook werd zy zeer veel geconfyt, en ook wel verſch tegen een verſlymde en verkoude Maage ingenomen.

Deze is by de Inlandze Genees-kundige Vrouwen en Mannen van een zeer groot gebruik. Halia Padi.

Daar is nog een zoort van kleine *Gember*, de *Halia Padi* genaamd, van welke wy op N°. XCVI. een afteekening geven.

Deze gebruikt men nooit in de ſpyze, om dat zy veel te heet van ſmaak is; doch werd meeſt in allerley Inlandſche Dranken gemengt, en tegen veel quaalen gegeven, wekkende de kragten van alle andere genees-middelen byzonder wel op. Koening.

De *Koening*, anders ook wel *Curcuma*, en by de Kruid-kenners *Crocus Indicus*, of *Indiaanſche Saffraan*, genaamd, gelykt van wortel zeer wel na de *Gember*; maar van bladeren meer na de *Lanquas*, en *Lampoejang*. Men heeft een groote, een kleine, en een *wilde* zoort 'er van.

Deze wortel werd tot de ſpyze in allerley zoppen en ſaucen (voor al in de *Kerri's*) en ook veel in de Genees-kunde gebruikt, byzonder tegen een verſtopte Lever, Korten adem, Geel-zugt, en honderd andere quaalen. Ook beſtryken de Inlanders nu en dan haar geheel lichaam hier mede, om by heete dagen zich te verkoelen. Ook wryven zy 'er de *Tsjampacca* en *Manoor-bloem* wel onder, om die tegen Koortzen, een heete Lever, en diergelyke ziekte, te gebruiken, noemende deze zalve dan *Bobori*; hoewel zy hare *Bobori's* ook wel van andere welriekende Zaaden, Wortels, en Bladeren, maaken.

Zerumbed, by den Inlander *Tammon* Zerumbed.

genaamd, is een Plant, die als een zoort of ten minſten een geſlagt met de *Koening*, of *Curcuma* is, verſchillende zeer weinig in gedaante van de zelve.

Men heeft 'er wel zes of zeven zoorten af, hebbende alle meeſt haar gebruik in de Genees-kunde, hoewel ook eenige zoorten in de ſpyze gebruikt werden.

Tsjongkor. De *Tsjongkor* (die men qualyk *Contsjor* noemd) heeft een Struik byna als de *Gember*, en *Koening-ſtruik*. Zy is laag, hebbende korter, zappiger, en dikker bladen, als de *Curcuma*, wel vier duim lang, twee breed, en in de lengte geſtreept.

De jonge bladeren dienen tot Moeskruid. De wortel is wat ſcherper van ſmaak als de *Koening-Wortel*. Zy werd veel in de Genees-kunde van den Inlander gebruikt, voornamelyk tegens Kolyk, knaauwende die verſche wortel met wat *Nooten-Muſcaat*, en ſprouwende die op den Buik, ook is dit zap, laauw in de ooren gegoten, goed tegens zweerende ooren.

Gandaſoeli. De *Gandaſoeli* is een byzoort van de *Lanquas*; doch niet ſpeceryagtig, werdende meeſt om hare welriekende geelagtige Bloem geagt, die men tot cieraad mede agter de ooren, en in 't hair gebruikt, hebbende een ſterken reuk, die een gantſch vertrek vervuld.

Zoo een Vryſter deze Bloem aan een Vryer zend, zoo verwyt zy hem heimelyk (hoewel hy 't wel verſtaat) dat hy onſtandvaſtig, een ongeſtadige, en een borſt is, die geduurig een andere Minnares zoekt, en die derhalven maar agter blyven kan.

Dahon Tesbeh. *Dahon Tesbeh*, dat is, *de Tesbeh-* of *Bid-ſnoer-bladen*, zweemen wel wat na die van de *Gandaſoeli* of *Curcuma*, en behooren mede onder de zoort van *Lanquas*, of *Galanga*, werdende mede meeſt gezogt om hare Bloemen, die men de *Roode Gandaſoeli*, of *Roode Lanquas* noemd. Ook dienen de half rype korls tot *Tesbeh's*, dat is, *Pater-Noſters*, of *Bid-ſnoeren* van deze en gene *Arabiers*, en *Mohhammedaanen*.

Deringo. De *Deringo*, of *Acorus*, anders ook *Calmus* genaamd, doch geenzins een met de *Calamus Aromaticus*, valt hier mede, zynde een lange kruipende Wortel, die pas een vinger dik is.

Deze heeft veel gebruik in de Inlandſche Dranken, die men de Kraam-vrouwen ingeeft, ook tegen de gezwolle Milt, Teering, Hoofd-pyn, Kolyk (met *Lampoejang*, *Sirih*, *Pinang*, en *Bangle* geknaauwd, en 't lyf 'er mede beſproeid) en tegen alle ingebeelde betoovering van den Inlander wonderlyk van werking.

Schœnanthum, of Ceree. Hier valt een Plant, by den Inlander *Ceree*, doch van de Kruid-kundige, *Juncus Odoratus*, en *Schœnanthum*, of *Arabiſch Hoy*, genaamd, verſchillende van 't *Arabiſche* meeſt daar in, dat dit *Amboniſche* minder ſteelen geeft, en zeer zelden Bloemen te voorſchyn brengt, gelyk het ook zoo ſpeceryagtig niet is.

Het is een digte ſtruik, vol ſmalle bladeren, als 't lang en dun *Suy-gras*, drie of vier voeten lang, en een vinger breed.

Men kookt deze bladeren by Viſch, men gebruikt die ook om klein Bier te kooken, verſtrekkende daar in voor Hop; maar voor al dienen de zelve, om 'er een heerlyke Olie uit te trekken, die zeer goed tegen 't Kolyk is, als men 'er zeven of acht druppels in wat dubbele *Anys* van inneemd; doch dan moet men zich wagten, om koude vogten te drinken. Ook is zy zeer goed, op de zelve wyze met wat *Keulſche Jenever* tegen 't Graveel ingenomen.

De Gladiolus Odoratus, of Taccari. De *Taccari*, of de *Gladiolus Odoratus*, hier mede groejende, is 'er een zoort van. Waar van wy een afteekening op N°. XCVII. vertoonen. Men gebruikt de wortels van deze Plant, in kleine ſtukjens geſneden, met andere welriekende dingen, om uit een mengeling van veel welriekende Kruiden een Reukwerk te maken, om tot 't berooken van kleederen, en tot deze en gene Olien, daar men een lekkere geur aan geven wil, te gebruiken.

Zuiker-Riet. De Plant van 't *Zuiker-Riet* valt hier mede. Men heeft 'er een Witte, een Roode, en een Witte doch Groen-geſtreepte zoorte, waar van de eerſte de langſte, en de laatſte de kortſte leden heeft.

Van de zelve zal ik niets meer zeggen, alzoo die Plant genoeg bekend is. Men ziet ze zeer net door de Hr. *Nieuwhof* fol. 129., en door meer andere, afgebeeld.

Sajor Troeboe. Na de voornoemde Plant van 't *Zuiker-Riet* gelykt de *Sajor Troeboe*, of de *Kuyt-Moes-Plant*, zeer wel, ontrent acht of tien voeten hoog, aan ſteelen, die rond, ſtyf, ook in leden verdeeld, ontrent een hand breed, en een duim dik zyn. De *Hollanders* kooken deze *Kuyt*, hebbende de gedaante van Viſch-Kuyt, met een Hoen of ander Vleeſch, dat dan zeer wel, of byna als *Artisjokken* ſmaakt.

Salee. Hier valt een zoort van Koorn, of Graan, *Salee* genaamd, dat zeer veel gelykenis na de *Lachryma Jobi*, die in *Italien* valt, heeft; doch 't laatſte valt wat hard, en dit gemakkelyker en zagter tot ſpyze. Het groeid aan een Plant van zes voeten hoog, met een ſtreng, een vinger dik, zynde lang van leden, die wel een voet konnen haalen.

Men heeft veel moeite, om dit Koorn, zynde een zoort van *Gierſt*, te ſchillen; doch geweekt, zagt geſtampt, en met

Melk

Melk gekookt, geeft het een zeer goede Bry, byna als de Ryſtenbry, hoewel de korls harder blyven, en zoo licht niet willen breeken.

Battari. De *Battari-plant* verſchild niet veel van de voorige, zynde by de onzen als *Sorgum*, of *Sorg-Zaad*, zeer wel bekend. Zy hebben beide bladeren, als 't Zuiker-riet, doch de *Battari* is hooger van ſteel, wel tien of elf voeten hoog, en een duim dik.

Zommige Inlanders kooken 'er een zoort van Bry van; doch hier in *Ambon* is 't van zoo veel gebruik niet, als wel by de *Bengalers*.

Ryſt. *Ryſt* groeid hier mede op *Boero*; maar valt 'er in geen grooten overvloed, hoewel zy (buiten de *Zagoe*) het algemeen Brood van *Indiën* is, werdende ook by veel *Hollanders* op hunne Tafels, voor al by Viſch en Soppen, gebruikt, ſchoon men hier van de *Suratze* Tarw anders ongemeen ſchoon en wit Brood heeft. Men noemd deze *Ryſt Padi*, als zy nog in de bolſter is; waar van men hier verſcheide zoorten vind. Het water van de *Ryſt*, *Candji* genaamd, werd in tyden van ziekte zeer gezond bevonden, en daarom den zieken veel geordonneerd. Van dit Graan werden door den Inlander hier en elders verſcheide zoorten van Dranken, als *Brom*, *Sakki*, en *Samſoe*, gemaakt.

Onder alle deze zoorten van *Ryſt* werd de *Bras-Poeloet*, of de *Poeloet-Ryſt*, (zynde een vette, kleefagtige zoort) voor de beſte gehouden; ook werd zy veel tot 't maken van *Brom* verbezigd.

Milie. Men heeft hier ook *Milie*, die anders *Turkze Tarw*, doch hier *Djagon* genaamd, en alleen gebruikt werd, om 'er een Bry van te maken, of om die gebraden uit de hand te eeten; hoewel zy in haar zelven een ſlegt voedzel geeft, en zeer bezwaard.

Widjin. Het Kruid *Widjin*, by de Kruid-kenners *Seſamum* genaamd, valt hier mede, groeyende aan een ſtam, die vyf of zes voeten hoog is. Daar is een Witte, en Swarte zoort; doch de laatſte valt hier meeſt. Het Zaad 'er van diend, om 'er Olie uit te perſſen, hoewel 't in de Genees-kunde nog andere dienſten doet.

Gindji. Men heeft hier ook *Hennip*, by den Inlander *Gindji* (doch eigentlyk *Kindji*) genaamd. Daar is een *Mannetjen*, en een *Wyfjen* van.

Het *Mannetjen* ſchiet met een rechte ſtam redelyk hoog op, gelyk ook 't *Wyfjen* wel tien voet hoog ryſt.

Wy geven op N°. XCVIII. een afteekening van 't *Mannetjen*, en N°. XCIX. van 't *Wyfjen*, en vertoonen by de Letter *A*. nog een andere zoort, die in de *Papoewaſche* Eilanden valt.

Het blad en Zaad van deze Plant werd gantſch *Indiën* door gebruikt, om 't hert van alle bekommering en zorg te ontlaſten, en 't zelve te verheugen; de drooge bladen werden onder de Tabak mede gerookt. Ook zyn 'er de *Hottentots* dol na, gelyk wy op zyn tyd en plaats, daar wy van hen handelen, dit ook zullen aanmerken. Men kan van de baſt ook Garen ſpinnen; doch daar toe werd het by den Inlander niet gebruikt.

Men heeft nog een by zoorte, die 'er zeer naby komt, waar van men een *tamme* en een *wilde* ontdekt, zynde ook Planten, welkers baſt al mede tot 't ſpinnen van Garen diend, waar toe het *tamme* in *China* gebruikt, en toebereid werd, dat men zomtyds ook van de baſt van 't *wilde* doet, 't geen echter zoo goed niet, als 't eerſte, is.

Rami. Ook is 'er nog een byzondere zoorte, by den Inlander *Rami* genaamd, dat eigentlyk Vlas betekend; maar 't geen van de voorige zoorten nog al iets verſchild, dienende den Inlander, om van de ſteelen hunne Netten te maken. De *Macaſſaaren* mengen 't zap 'er van mede onder hun Spatten-vergift, 't geen een dollemans-pyn veroorzaakt.

De Caſſomba-ſtruik. De *Caſſomba ſtruik*, diens roode Bloemen den Verwers diend, om die ſchoone Rooze-verw, en de Appelbloeſem-kleur te geven, valt hier mede, zynde een ſtruik, die pas drie voeten hoog groeid, hoewel zy op andere Plaatzen wel een voet of twee hooger valt.

De Bloem heeft haar gebruik ook in de Genees-kunde, dienende, met *Mede* ingenomen, tegen de verſtopte Lever, en tegen de Geel-zucht. Het zap is ook goed, om, met *Limoen-zop* gemengd, de Maand-ſtonden te doen voortkomen.

Alle ſchoone lichte en hoog-roode Verwen werden met deze Bloem gemaakt, hoedanig men die ook begeerd te hebben; doch de konſt, om deze Verw uit de zelve te trekken, is een geheim, dat hier yder een niet bekend, en daar veel moeite aan vaſt is.

Indigo. Men heeft hier mede de *Indigo-plant*, dienende, om alles blaauw te verwen, en reeds zoo bekend, dat het niet noodig is, dat wy daar iets byvoegen.

Over eenige jaaren quam hier een Vaandrig, die zich op 't planten van *Indigo* verſtond, den welken een ſtuk Lands op de *Hitoeſche Kuſt* op *Tommel* gegeven wierd; alwaar ik zyne Plantagie van dit Gewaſch gezien heb; doch geloove (alzoo hy 'er nog na myn vertrek bleef, en eindelyk vertrokken is) dat deze aanleg tot niet geloopen is, hoewel ik ſchoone *Indigo* 'er van gezien heb.

Het

Het blad van deze Plant dient alleen om 'er deze Verw uit te trekken. Zy is zeer wel in de *Hortus Malabaricus* in 't I. Deel *Fig.* 54. onder de naam van *Anneri* verbeeld.

Tabak. Hier groeid ook *Tabak*; doch zy valt zoo goed niet, als de *Weſt-Indiſche*, dienende alleen tot gebruik van den Inlander, en in 't geheel voor geen *Nederlanders*.

De Ananasſtruik. Een voornaam Gewaſch is de *Ananas-ſtruik*, waar aan een van de beſte en zappigſte *Indiaanſche* Vrugten waſcht, die ik kenne. Wy zouden die konnen vertoonen, doch doen het niet, om dat het al door de Hr *Niewhof* fol. 148. en ook door de Hr. van *Rhede* in de *Hortus Malabaricus Part. II. fol.* 148. als ook door de Hr. *Commelyn* in 't I. Deel van de *Hortus Medicus Amſtelodamenſis cap.* LVII. *fol.* 109. zeer wel gedaan is. Waar uit men klaar genoeg 't uiterlyk fatzoen van de Vrugt, en ook van de Struik, daar zy aan groeid, zien kan.

Na dat men de buiten-ſchubben van de rype Vrugt 'er af gedaan heeft, blyft de Vrugt nog van groote als een klein *Caſuwaris-ey*, waar van men dan verſcheide ſchyven ſnyd, yder een pink dik, en drie of vier duim in de middellyn halende, welke men met wat zout beſprengd, en in wat water legt, gelyk men 'er ook de korls uit doet, om het brandige daar van weg te nemen, en, dan gegeten, is 't al Wyn in de mond, wat men aan die ſchoone Vrugt proefd; maar men moet 'er niet te veel van neemen, zynde het een ſterk man, die 'er een opeeten kan; doch ik heb nooit meer als drie of vier ſneden, of ſchyven 'er van gegeten; hoewel ik my geweld doen moeſt, om 'er uit te ſcheiden. Het is een zeer verhittende Vrugt, en die Bloed-vinnen, en puiſten of zweeren onderworpen is, moet 'er niet veel van gebruiken. Zy kan niet boven vyf of zes dagen duuren.

Deze Vrugt, nog onryp, werd tegen de Buik-wormen, en zelf tot het afzetten van de Vrugt, van zommige onvoorzigtige Inlandſche Vrouwen gebruikt.

Sajor Bajang. Het *Sajor-Bajang-Kruid*, waar van men verſche, *tamme* en *wilde* zoorten heeft, is by den Inlander, en voor al ook by de *Nederlanders*, van 't zelve gebruik, als by ons de *Spenagie*. Zy valt 'er wit, rood, en ook met vlekken. Men gebruikt beide de bladeren en ſteelen tot dit Moes, en men maakt van de *tamme* ook wel een zoort van *Salade*. De *wilde*, ſchoon beter van ſmaak, dan de *tamme*, werd weinig gebruikt, om dat zy wat doornagtig is.

Daar is een zoort, die men *Bajang Capoeceti* noemd, gevende een ſchoone groote roode Bloem, anders de *Amaranthus* genaamd, onder welke de *Japanſche* de beſte is. Men heeft 'er meer van deze zoorte; doch die dienen al mede tot ſlegte Moes-kruiden.

De Fokki Fokki. Onder de Struiken is hier mede de *Fokki Fokki-ſtruik*, groeyende in de gedaante van een Boomtjen, dat drie voet hoog werd, weinig en krom van takken, waar aan Vrugten als kleine *Konkommers* komen. Men heeft 'er mede verſcheide zoorten, Witte, Roode, enz. van, welke de Roode zoort Vrugten van vier of vyf duim lang geeft, dienende den Inlander, na dat zy gekookt is, tot een ſlegte laffe ſpyze; hoewel ons volk die met wyn en zuiker nog al lekker te weet ſtooven. Behalven de *tamme* zoorten, zyn 'er ook nog eenige *wilde*.

Dutroaef Dutter. De *Dutter*, of *Dutroa-ſtruik*, valt hier mede. Wy vertoonen de Roode zoort van dit Gewaſch, met deszelfs Vrugt, op N°. C., en de andere ziet men nu en dan wel by de *Apothekers*, en *Wondheelers* in potten op de venſters ſtaan.

Daar is een Witte, Zwarte, en Roode zoort, van welke de eerſte de gemeenſte, en de grootſte van ſtruik en bladeren is.

Dit Kruid maakt de menſchen dolzinnig, en de mans als blind. Wanneer 'er een pol by hunne wyven is, doen zy niet als lacchen, zynde buiten hun verſtand, en daar niets van wetende, na dat zy weer tot zich zelven gekomen zyn. Zekere Vrouwen weten dit zoo te bereiden, dat het een heele, of halve dag, ja maar eenige uuren duurd.

Tsjili. De *Tsjili*, of *Ritsjens-ſtruik*, is hier mede, en men heeft 'er driederley zoorten van, een groote Roode, een kleine Roode, en de kleine Geele, die yder weer hare onder-zoorten hebben.

Deze groote of Roode Vrugt (die wel by de *Apothekers* op de venſters ſtaat) werd als *Peper* in alle Inlandze ſauces gebruikt, overtreffende in ſterkheid van ſmaak en hitte de zelve. Het is een vaſt middel, dat altyd by de *Ambonſche Papedo*, en in alle *Atsjaar* gebruikt werd.

Boenga Wactoe Kitsjil. Men heeft hier ook een Struik, die een roode fraaye Bloem uitleverd, *Boenga Wactoe Kitsjil*, of *de kleine Tyd-bloem* genaamd, om dat zy mede tegen den avond open gaat, gevende onder den Inlander geen ander gebruik.

Lacca Kitsjil. De *Lacca Kitsjil*, ofte kleine *Lacca* is een fraaye Plant, die hier mede als een klein boomtje, ter hoogte van twee voeten groeid. Men heeft 'er een Roode, Purpre, en Witte zoort van.

De twee eerſte zoorten geven fraaye roode Bloemen, en de laatſte witte, om welke zy meeſt aangequeekt werden. Men kan met dit blad het zelve doen, 't geen men met de *Alcanna* doet, hebbende daaren-boven

en boven een groot gebruik in de Geneeskunde tot het genezen van wonden. De rype Vrugten aangetaſt, en wat t'zamengedrukt, ſpringen ymand in de hand, byna als 't kruidje, *Indjapara*, of *Roer my niet*.

Seroene. De *Seroene-plant*, hier uit *China* gebragt, heeft mede twee zoorten, de Geele en de Witte, van welke de laatſte wel twee groote voeten, en de andere maar anderhalve voet hoog groeid, hebbende een reuk, als de *Camillen*, en gevende een Bloem, die in groote en gedaante van de *Gouds-bloem* niet veel verſchild, om welke zy voornamelyk in potten, en in de Tuinen, en voor al van de *Chineezen*, aangequeekt werd, die 'er een groote eere in ſtellen, om de grootſte Bloemen van die zoort te vertoonen, dat zy door zekere konſt al vry vaſt weten te weeg te brengen, en die zoo groot als een Dukaton, daar zy anders maar half zoo groot is, te maken. Ook hebben de *Chineezen* in haar Land hier nog een vierde zoort van, die graauwe, en graauwagtige Bloemen geeft.

Baroe Tsjina. De *Chineeſche Baroe*, of *Tintel-ſtruik*, is een by-zoort van de *Seroene*; doch geeft geen Bloemen.

Soelaſſi. De *Soelaſſi-Struik*, een zoort van *Baſilicum*, heeft daar 't zelve gebruik, gelyk by ons de *Dragon*, zynde van een en de zelve ſmaak.

Men heeft een *tamme*, en een *wilde* zoort; die al weder onder-zoorten hebben.

Wy vertoonen de kleine *tamme* zoort op No. CI., die even eens als *Bruin-heilig*, of *Mentha*, ſmaakt.

Het dient tot toekruid op *Salade*, en werd ook by Viſch en vleeſch gekookt, doch daar is een zwarte zoort, die alleen in de Genees-kunde, tegen de quade Lucht, Buik-pyn, Winden, enz. gebruikt werd.

De *wilde Soelaſſi* eet men raauw met *Bacaſſam*, en ook met *Boboto*.

Comangi. De *Comangi* is mede een zoort van *Soelaſſi*, die gelyk de kleine *Soelaſſi* (zynde even eens als onze *Bruin-heilig*) als toekruid op de *Salade* gebruikt werd.

Gelang. *Porcelyn* valt hier mede, en werd van den Inlander *Gelang* genaamd. Men heeft 'er verſcheide Land- en ook Strand- of Zee-zoorten van, dienende tot Moes- en ook tot toekruid op *Salade*, ook maakt men wel een *Salade* van de zelve, die zeer gezond en verkoelende is.

Miga Miga. Het *Miga-Miga-kruid* legt de Inlander (die veel van een goede reuk houd) geerne by zyn kleederen; en de wortels, by Vleeſch of Hoenderen gekookt, hebben de de ſmaak van *Pieterceli*.

Djintan Soa. De *Djintan Soa*, een zoort van *Jaavaanſche Comyn*, of *Kerwei*, valt hier mede, dienende in deze en gene ſpyzen om 'er een lekkere geur aan te geven. Het werd ook nu en dan in Brood, behalven dat het in de Genees-kunde tegen Winden, Buik-pyn, enz. gebruikt werd.

Lidah Boaja. De *Lidah Boaja*, of *Kaymans-Tong*, zynde een zoort van de *Indiſche Aloe-Plant*, is een laage ſtruik, diens zap haar gebruik meeſt in de Genees-kunde tegen een benaauwde Borſt heeft. Het zap met Kalk gemengd, geeft een heerlyke tras, om iets te metzelen.

Tsjakar-Bebec. De Struik *Tsjakar-Bebec*, of de *Enden-poot*, heeft een groot gebruik in de Genees-kunde, zynde zeer verkoelende. De bladen zyn een goed middel tegen Hoofd-pyn, en 't zap gedronken, is zeer verquikkende, en goed tegen de heete Koortzen.

Wy vertoonen deze Struik, met haar Bloem, op No. CII.

Dahon Aſam Kitsjil. Onder de Moes-kruiden heeft men hier mede een Gewaſch, *Dahon Aſam Kitsjil*, of *'t klein Suur-blad* genaamd, dienende den Inlander, om een rynſche ſmaak in hare ſaucen over Viſch te geven, behalven dat het zap ook goed is om zuiver tand-vleeſch te maken, en, met water gemengd, helderd dat 't gezicht op.

Wy vertoonen een zoort van deze *Dahon Aſam* op No. CIII. met hare fraaye bloemtjens.

Kering Keringan. De *Kering Keringan*, of 't *Ratel-kruid*, is een Struik, diens Bloemen, Zaaden, Bladen, en Wortel, verſcheidenerley gebruiken hebben. De Bloemen werden gekookt, en als een Moes gegeten. De Zaaden, met *Pinang* gegeten, helderen de ſtem op. De Wortel met Boontjes gekookt, voor al van 't breed-bladige (alzoo 'er verſcheide zoorten van zyn) dryft de *Ambonſche pokken* uit. De Schors werd ook wel tot Garen van Netten gebruikt. En de Wortel van 't groote ſtremd het Bloed-ſpuwen.

Sajor Mamma. De *Sajor Mamma* (waar van verſcheide zoorten, als de Witte, en Roode, zyn) dienen den Inlander als de *Moſtaard-bladeren*, om door hare ſcherpheid etensluſt te verwekken. Men maakt 'er, na dat zy een weinig gekookt is, ook wel *Salade*, en *Atsjaar* van.

Het blad is goed tegen de Hoofd pyn, uit koude veroorzaakt.

Saſawi Tsjina. Men heeft ook de *Moſtaart-plant*, zoo die hier valt, als de *Chineeſche*. De laatſte is een ſchoone breede plant, hebbende bladeren, wel een voet lang, en een hand breed, voor rond, en agter ſmal, waar aan een ſteel komt met geele Bloemen en Zaaden. De bladen werden gekookt, en als *Kool* gegeten.

Sajor Ajam. Het *Hoender-Moeskruid*, zynde een laag Kruid, van tweederley zoort, diend, met *Calappus-Melk* gekookt, al mede tot een Moes; en de bladeren, op gekneusde en gebrokene beenen der Hoenderen en van andere Vogelen gewreven, genezen de zelve ten eerſten.

Sondal Malam. De *Sondal-Malam-ſtruik* is een en de zelve met die, de welke in *Italiën*, en in *Holland* de fraaye en welriekende *Tuberoozen* geeft.

De *Maleyers* noemen deze Bloem de *Nacht-Hoer*, om dat zy hier te Lande tegen den avond opengaat, en by nacht het lieffelykſte riekt.

Deze valt hier mede, en de *Chinezen*, uit welker Land die eerſt op *Batavia* gebragt is, weten die met Viſch-water zeer vrugtbaar te maken, en byzonder voort te zetten.

De Bloem riekt zeer ſterk, is wit van verw, en een van de geagtſte in *Indiën*, dienende tot cieraad der jonge Juffers, en tot een reukwerk op hare bedden, en in hare kleederen. Zy valt echter in *Indiën* zoo groot niet, als in *Italiën*.

De Suſanna-bloem. Onder een van de fraaye Bloemen werd ook de *Suſanna-Bloem* gerekend, zynde wit en van groote byna als een *Narciſſus*. Zy is zeer zeldzaam, en werd alleen daarom gezogt.

Boenga Hharam-Zadah. De *Boenga Hharam-Zadah*, of de *Baſtaard-bloem*, is mede hier te vinden.

Zy is vuurrood van verwe; doch wat aan de lichte kant; maar zonder reuk.

Wy vertoonen deze Plant met hare bloemtjens op N°. CIV.

Zy is van de Stad *Manilha* hier gekomen, waarom zy ook wel de *Manilhaſche Anemia* genaamd werd; hoewel zy daar van nog veel verſchild.

De Knoop-bloem. De *Knoop-bloem-ſtruik* leverd een purper bloemtje als een ſnaphaan-kogel uit, dat van veel gebruik op de Bruiloften is tot kranſſen, en krankers, om dat het zyne verw lang houd. De bladeren werden tot een Moes-kruid, met andere gemengd, gebruikt.

Majana. De *Majana-ſtruik*, zynde een roode, en witte Heeſter, geeft een wortel, die ongemeen goed tegen de Buik-loop, en andere buik-quaalen, is. De bladeren zyn heerlyk tegen doofheid der ooren en tegen gezwellen. Het zap van de witte, met wat azyn ingenomen, geeft een zeer goed middel tegen de wormen.

Dahon Poepor. De *Dahon Poepor*, of *Poepor-bladeren* (anders ook wel *Dillem* genaamd) dienen den Inlander om met de zelve zyn lyf, of zyn kleederen te waſſchen, om 'er een goede reuk van te krygen. Ook werden de drooge bladeren wel in de kleederen geſtrooid, en tegens Buik-pyn gebruikt.

Dahon En van dat zelve gebruik is het Gewaſch, *Dahon Hati Hati*, dat is, *'t Herten blad*, genaamd, om dat het zeer wel na een *hert* van een menſch gelykt. Hati Hati.

De Vrouwen beſtryken daar mede hun hair, en kleederen, onder het waſſchen, om die een goede geur te geven. De bladeren verſtrekken ook voor toekruid. Het zap is een middel van verkoeling tegen de Koorts, ook tegen de vallende ziekte, amborſtigheid, en meer andere quaalen.

Majana Amaas. De *Majana Amaas*, of *de Goude Majana*, valt hier mede, gevende een blad, dat aan de boven-kant ontrent de randen in de oude bladeren goud-geel, doch in de jonge Citroen-verwig is, hebbende in 't midden een breede bloed-roode of bruinagtige vlek, als of 'er eenig geronnen bloed, met eenige ſtippels aan de kanten, op lag, om welke zeldzaame teekening alleen dit gewaſch aangequeekt werd, zonder dat men tot nog toe weet, waar voor dit goed is.

Patah Camoedi. De *Patah-Camoedi*, of *'t Gebroken-Roer*, is een Gewaſch, dat den Inlander al mede tot Moes-kruid gebruikt, hoewel zy 't ook wel raauw tot *Bacaſſam* en Viſch eeten. Het heeft veel gebruik in de Genees-kunde, tot verklaring van 't gezicht, tot uitdryving der *Amboniſche pokken*, en tot wegneming van andere ongemakken. De wortels, met die van *wilde Lontar* gewreven, en ingenomen, zyn heerlyk tegen de Buik- en Roode-loop, gelyk die ook, met *Arak* ingenomen, tegen 't Graveel goed zyn.

Wangi Malacca. De *Wangi Malacka* is een Kruid, dat zich met veel lange en ronde ranken hier en daar omſlingerd. De bladeren van dit Gewaſch dienen mede tot gekookt Moes. Ook is de Inlander wel gewoon die in 't bad tegen de lammigheid te gebruiken.

Dahon Takor Manoeſia. Het *Dahon Takot Manoeſia*, of 't *Kruidje dat bang voor de menſchen is*, anders *In djapara*, of *'t Herba ſentiens* genaamd, heeft men hier ook; doch 't werd meeſt tot bygeloove van den Inlander gebruikt, zynde van zoo ſterken werking, zoo zommige voorgeven, dat zy door dit Kruid maken konnen, dat alle Vrouwen, die zy maar begeeren, hen moeten navolgen. Immers zy gelooven dat; doch ik, en meer met my, niet.

Tulipa Javana. Op *Java* valt een fraaye *Tulp*, die hier mede overgebracht is; doch hier zoo wel niet, als daar, tierende. De bloem is rood en wit gevlamd, en verder van gedaante als onze fraayſte *Tulpen*.

Wy vertoonen een afteekening 'er van op N°. CV.

De bloem diend enkel maar tot cieraad in de Tuinen, hebbende de wortel, en Gewaſch, zoo lang 't nog geen bloem geeft,

geeft, veel overeenkomſt met de *Amboniſche Spat-wortel*. Men ziet zomtyds dat twee bloemdragende ſteelen uit eene bol voortkomen, en ook opſchieten, die wel even dik, doch niet even hoog groeyen, waar van de laatſte gemeenelyk eerſt bloeid.

Bira-Negri. Van 't Gewaſch *Bira-Negri* genaamd (zynde een zoort van *Arum*) heeft men hier vier of vyf zoo *tamme* als *wilde* zoorten, die van den Inlander (voor al twee of drie *tamme* zoorten) tot een Kool-moes gebruikt werden.

Deze ſteelen, voor al van de *zwarte* zoort, met aſch gewreven, en een koortszige op de huid geſmeerd, geven een onfeilbaar merkteeken van de *Capialoe-koorts*. Want indien de lyder, of zieke, geen jeukte daar van voeld, zoo heeft hy die zekerlyk.

De *wilde Bira* werd by den Inlander niet tot koſt; maar de bladeren werden, om de *Caſſomba-* of Rooze-verwe te maken, gebruikt.

Behalven deze is 'er nog een zoort van *Water-Bira*, en nog een kleine *Bira*, die hier zeer weinig bekend, en daarom byna van geen gebruik is; doch de laatſte zoort houd men voor onkruid.

Kaladi. De *Kaladi-Struik*, waar van verſcheidenderley en wel zeven of acht zoorten zyn, leverd een wortel uit, die gezuiverd, en gebraden, of gekookt, van den Inlander gegeten werd, gelyk meer andere; doch zy kroppen wat. Het blad van deze Struik is rond, groot, van binnen ſchoon groen, en zoo glad, dat een droppel water zich als zilver daar in vertoond. Zy dienen den Inlander voor Servetten.

Wy vertoonen de *Kaladi-plant* op N°. CVI.

Het is mede een zoort van *Arum*, gelyk ook de *Dahon Caſſiſi*, of de *Prieſter-bladen*, die een zoort van Moes-kruid voor de *Moorſche* Paapen uitleverd.

Men heeft ook een Gewaſch, by den *Amboinees Anappur* genaamd, waar van drie zoorten bekend zyn, 't roode, 't witte, en het zwarte. Men gebruikt de wortel van de witte *Anappur*, om 'er Garnaalen mede te vangen, en de jonge bladen van 't zwarte gebruikt men, gebraden, tegen zekere klooven onder de voeten, waar mede de Inlander veel gequeld is. Anappur.

De *Tacca-Stronk* (die wy op N°. CVII. vertoonen) geeft een wortel, die den Inlander al mede een zoort van Brood uitleverd. Wy vertoonen deze wortel op de zelve N°. by de letter *A*. en *B*. nog wel zoo klaar, als de voorige. Tacca.

Men maakt van de zelve, geſchraapt zynde, een zoort van Meel, dat men byna op de zelve wyze, als 't *Zagoe-Meel*, bereid; doch dat hier zoo veel niet, als in *Banda*, gebruikt werd.

Men heeft 'er ook een *wilde* zoort van, waar op wel *Padde-ſtoelen* groeyen, die men al mede als de voorige, tot ſpyze gebruikt, om 'er een zoort van Brood van te maken, gelyk ook met de *Strand-* en *Berg-Tacca* gedaan werd; doch meer in andere Eilanden, die buiten zyn, dan in deze Geweſten, die tot de Landvoogdy van *Amboina* behooren.

Wy zyn van oordeel, dat wy hier de voornaamſte Heeſters, en Struik-Gewaſſchen, tot deze zoorte behoorende, opgenoemd, en 't gene noodig was, daar van aangehaald hebben, weshalven wy nu tot een andere zoort zullen overgaan.

BESCHRYVING VAN DE KRUIDEN,

Die zich ergens omſlingeren.

TIENDE HOOFDSTUK.

KRuiden, *zich ergens omſlingerende.* Lange Peper. Sirih. Boha Sirih. Oebi. Combili. Wilde Wortelen. *Verſcheide zoorten van* Boonen. Camolenga. Calabaſſa. Labo. *De* Water-Meloen. *De* Meloen. Konkommers. Petola Tsjina, *enz.* Papari. Sajor Poppija. Tamatti. Gandola. Sajor Cancong. Boenga Tali. Sajor Songga. Haylale. Dahon Bieſſol. Dahon Catam Catam. Dahon Contoet. Cajoe Tsjina Hoetan. Tali Coepang. Tali Baboenji. Paſpaſſan. Dahon Capialoc. Zabib Hoetan. Akar Binaſa. Pancaga. Dahon Aſam. Dahon Caroeran. Caranaſſi. Timon Tikos. Soeſſoewela. Sajor Macao Dahon Carpo. Dahon Pitis Beſaar, *enz.* Dahon Boba. Tali Gorita. Akar Poelo Rhun. Mata Oedang. Sambong. Rambot Poetri. Wilde Kruiden *door een gemengd.* *De* wilde Salee. Rautsjaga. Dahon Tsjinta. Dahon Sipat. Dahon Gatal Beſaar. Dahon Benang. Dahon Boengo. Dahon Morteo. Sombong. Dahon Salawar. Ampoelat. Dahon Copo Copo. Pakoe Hitam Beſaar. Pakoe Ajer. Sajor Pakoe. Pakoe Oedang. Ayle. Capei. Micca Miccan. Simbar. Sajor Radja Noete. Dahon Rambot. Käe. Dahon. Roetoe Roetoe. *Verſcheide zoorten deszelfs.* Dahon Petola. Angrec Boenga Poetri. *De* Roode Angrec, *en meer andere zoorten.* Dahon Cora Cora. *De* Glooba-Plant. *De* Spat-Wortel. Bori. Radys. Boenga Boelan. *De* Bangayſche Caſtanie. *De* Ramboetan. Lyſt *der afgebeelde* Boomen, Heeſters, *enz.*

Kruiden, zich ergens omſlingerende.

GElyk men Heeſters heeft, die tegen Boomen oploopen, en zich 'er omſlingeren, alzoo heeft men ook Kruiden, die dat doen.

Lange Peper.

Van deze zoort is de *Lange Peper*, by den Inlander *Tsjabe* genaamd, en by anderen met de naam van *Cubebe* bekend.

Sirih.

Van wat kragt, en werking, deze zoort van *Peper* zy, is genoeg uit de Kruidboeken kennelyk.

Het *Sirih-blad* behoord mede tot deze, waar van een onderſcheidene zoort is, diens blad men alleen, en een andere, welkers *Sirih-Vrugt* (zynde van gedaante als lange *Peper*) men tot de *Pinang* eet; groeyende yder aan een byzondere rank.

Het blad, en ook de Vrugt, is t'zamentrekkende; doch als men op een blad of op de Vrugt wat Kalk in een behoorlyke mate doet (dat yder na zyn mond weet te bereiden) werd die t'zamentrekkende kragt ten eerſten gematigd, en te gelyk belet, dat men de mond niet brand; 't geen men anders ten eerſten ontdekt, als 'er Kalk te veel is, en dan moet men nog wat *Sirih* daar by nemen.

Boha Sirih.

Van de *Sirih-Vrugten* heeft men een gemeene, en ook een welriekende zoort, welke laatſte meeſt gezogt werd. Beide deze zoorten zyn heeter in de mond, als 't *Sirih*-blad; hoewel de welriekende *Sirih-Vrugt* zeer lekker om te eeten is. Men heeft een *wilde* zoort van 't blad, en ook van de Vrugt.

Beide, het blad, en de Vrugt, hebben ook verſcheide gebruiken in de Inlandſche Genees-kunde.

Daar zyn nog andere zoorten van, als de *Sirih Cado Cado*, de *koude Sirih*, waar van de eerſte den Inlander diend, om ze by *Aal* te kooken, en de ſlymerigheid aan die Viſch (dien zy 't vel niet weten af te trekken) te benemen; en de laatſte, als een genees-middel tegen Koortzen, en heete Kolyken, die uit de Gal haren oorſpronk hebben.

Tot

Oebi. Tot deze zoort behoord mede de gemeene *Oebi-Plant*, van welke wy op N°. CVIII. een afteekening geeven.

Men heeft wel vyf of zes zoorten van *Oebi's*, of Wortelen, die gegeten, en als een algemeene koſt van den Inlander gebruikt werden.

Daar is een zoort van *Oebi's* met vingers, die wy op N°. CIX. vertoonen, die zy de *Vinger-Oebi* noemen.

Daar is nog een zoort, die zy de *Slangen-Oebi* noemen, om dat die wortels als Slangen zich vertoonen, en zoo groeyen.

Buiten deze heeft men nog verſcheide andere zoorten, als 't *Oebi Tahon Tahon*, *Ahoeho*, (die, gelyk ook de volgende, Vrugten draagd) en *Oebi Elam*, alle welke een groot deel van des Inlanders ſpyze uitmaken, gelyk 'er verſcheide van deze zoorten van *Oebi's* door de Nederlandſche Juffers by de *Thee-bak* gevoegd, en gegeten werden, hoewel 't een voedzel is, dat ſterk kropt, daar het den Inlander (die daar vry wat voor is) om bemind, alzoo zy den buik geerne vol hebben, meer voor 't eeten, dan voor den dranк zynde.

Combili. *Combili* is mede een zoort van wortelen, den Inlander tot ſpyze dienende, waar van drie byzondere zoorten bekend zyn, de gemeene, de roode, en de langwerpige. Deze wortels zyn vogtiger, als de *Oebi's*.

Wilde Wortelen. Dit zyn alle *tamme* wortelen, behalven welke 'er ook nog veel *wilde* zyn, als de *Ahey* (daar mede verſcheide zoorten van zyn, hoewel van weinig gebruik) *Ondo*, die mede tot ſpys dient, ſchoon men om haar jeukend zap moeite heeft, om die te bereiden, *Oebi Gorita*, dienende meeſt om ze te confyten, en meer andere.

De *Batatta-wortel* (anders *Oebi Caſtella* genaamd) geeft een goede ſpys, niet alleen aan den Inlander; maar ook aan veel gemeene Hollanders.

Men heeft van deze wortel nog een byzondere zoort de *Borſt-Batatta* genaamd, om dat zy wel na een Borſt gelykt, dienende aan deze en gene *Baliers*, doch aan geen *Amboineezen*, tot ſpys.

De *Dahon Sabran* geeft een wortel, als een *Aard-noot*, en deze werd veel by de *Thee-bak* gebruikt. 't Gewaſch ſlingerd zich niet om andere Gewaſſchen; maar kruipt voort langs de grond.

Diergelyken zoort van *Aard-nooten* geven ook de *Japanſche Boonen* voor de *Thee-bak*.

De *Ingomas-wortelen* vallen hier mede; doch geven een zeer ſlecht voedzel, ſmakende byna als vooze Knollen.

Verſcheide zoorten van Boonen. Onder deze Gewaſſen heeft men ook verſcheide zoorten van *Boonen*, die hier en daar tegen op, en ook wel over eenige wagens, gelinten, en latten, loopen. Van die zoorte is de *Botor-ſtruik*, gevende zeer goede *Boontjes*, die men met Vleeſch, enz. kooken kan.

De *Chineeſche Boontjes*, of de *Cacara Parang* (gelykende na een houw-mes) gevende mede een goede ſpyze; by welke men de *Undis*, en de gemeene *Cacara* wel voegen mag; doch deze *boonen* vallen zoo lekker niet, als wel de onze, of andere *Indiaanſche* zoorten, en voor al als de *witte Cacara*, die weinig van de *Turkze boonen* in ſmaak verſchild. De *Jule*, of *zwarte Cacara*, werd zoo licht niet gebruikt, om dat zy ymand duizelig maakt, hoewel zy anders, wel uitgeperſcht, zeer wel ſmaakt. Behalven welke gemelde men nog verſcheide andere zoorten van groote en kleine *boonen* heeft, den Inlander tot ſpyze dienende, en die een iegelyk op zyne wyze toebereid; waar onder de *Kadelee*, de *Catsjang Djintan* of *Comyn-boontjes*, de *Strand-* en *Zee-boonen*, de *Hairige* en *Jeukerige* (welke laatſte alleen dienen, om 'er ymand een poets mede te ſpeelen) al mede geteld werden, als meeſt alle onder deze zoorten behoorende.

Camolenga. De *Camolenga*, een zoort van *Cawoerde*, diend den Inlander al mede tot ſpyze, zoo met hare jonge Vrugten, die gekookt, als met hare jonge bladeren, die onder andere Moes-kruiden gemengd werden. Ook heeft men van deze Vrugt een zeer goede Conſiture, 't zy dat zy geheel geconfyt, of dat 'er *Marmelade* van gemaakt werd.

Calabaſſa. De *Calabaſſa-Plant*, mede een *Cawoerde*-zoort, geeft wel geen ſpys; doch de gedroogde groote Vrugten dienen den Inlander, om 'er water in te bergen, alzoo zy wel drie of vier kannen houden, en zeer licht om te vervoeren zyn, behalven dat men, zoo zy al breeken, 'er niet veel aan verlieſt.

Labo. De *Labo* is een zoort van Vrugten, als onze *Pompoen*, dienende den Inlanderen, en den gemeenen man onder de Hollanders, al mede tot ſpys, diens jonge bladeren tot een zoort van Moes-kruid gebruikt werden.

De Water-Meloen. Een van de aangenaamſte Vrugten is de *Water-Meloen*, zynde als een groote *Pompoen*, zeer zagt van merg, dat vol zwarte of roode korlen is, als mede zeer verkoelende, en gezond. Men heeft ronde en ook langwerpige; van welke laatſte ik vry groote gezien heb in *Indiën*; doch zy konnen by die van de *Caap* de *Goede Hoop* niet haalen, daar ik'er van twee, en twee en een halve voet lang heb gezien. Het is een van de aangenaamſte Vrugten, die men op de na-tafel zet

De Meloen.

Men heeft hier ook *Meloenen*; doch zy vallen ſlegt, en wateragtig van ſmaak.

Konkommers.

Maar de *Konkommers*, hier vallende, zyn beter, waar van twee zoorten zyn, gevende in deze warme Landen een aangenaame ſpyze tot *Salade*, in zoo verre, dat de *Indiaanſche* Genees-Heeren die zelf ook aan lieden, die de Koorts hebben, niet verbieden; behalven dat zy ook wel met Vleeſch gekookt, en raauw ook wel ingepekeld, of ingeſulten, en tot *Atsjaar* gemaakt werden.

Petola Tsjina, enz.

De *Chineeſche Petola-Vrugt* (zoo na zekere geſchilderde zyde kleedjes genaamd) diend den Inlander al mede tot een dagelyks eeten, zynde een Gewaſch, ten deele na een *Konkommer*, ten deele na een *Cawoerde*, hoewel meeſt na 't eerſte, gelykende. De jonge bladeren dienen ook tot een Moes, en hebben haar gebruik in de *Boboto's*, een zekere zoort van *Indiaanſch* eeten, by ons onder de *Ambonſche* verſcheidene ſpyzen beſchreven.

Van deze *Petola's* zyn verſcheide zoorten, als de *Slangen-Petola*, de *Bengaalſche*, de *Boſch-* of *wilde Petola*, alle welke den Inlander op deze of gene wyze al mede tot een Inlandſch koſtje, of tot een Moes-kruid, weet te bereiden, en zich daar mede te vermaken.

Papari.

De *Papari-plant* diend hem met hare gedroogde ranken en bladeren als *Hop*, om die, ontrent een hand vol, met wat water en zuiker te kooken, gevende de bitterheid 'er aan, waar van men een redelyk goed gemeen Bier heeft, 't geen men, de bottel van anderhalve kan, voor een dubbeltje koopen kan.

Wy vertoonen deze ſtruik op N°. CX. zo als zy op *Choromandel* valt. Daar is ook een *wilde* zoort van.

Sajor Poppija.

De *Sajor Poppija* is mede een zoort van *Papari*, maar aan de *wilde* kant, en veel grooter van blad, hoewel eenigzins na *Papari* riekende. Men heeft'er twee zoorten van, de ronde, en de langwerpige. De jonge bladeren van de eerſte zoort werden tot een Moes gebruikt, en zomtyds ook die van de laatſte; doch van de *Amboineezen* niet; maar wel van *Baliërs*, *Macaſſaaren* en andere volken, hier woonende.

Wy vertoonen een afteekening van deze ſtruik op N°. CXI.

Tamatti.

De *Tamatti-ſtruik*, diens Vrugten men *Poma Amoris* noemd, valt hier mede. Zy is in *Holland* by de Artzen reeds genoeg bekend; doch hier vallen 'er twee zoorten van, waar van de eerſte met de bekende in *Holland* overeenkomt; doch de tweede, kleiner en gladder van blad zynde, kend men by de onze in *Europa* nog niet. De eerſte werd de groote, en de tweede de kleine *Tamatti* genaamd.

Wy geven derhalven een afteekening van de eerſte zoort op N°. CXII. en van de tweede op N°. CXIII.

De Plant is wel een ſtinkend Gewaſch; doch de Vrugten van beide zoorten dienen egter den Inlander, met zop gekookt, tot koſt. Zy werden ook wel tot een *Salade* gebruikt.

Gandola.

De *Gandola*, waar van een witte, en een roode zoort is, is een zoort van *Beet*, waar van de Inlander ook een zeker Moes-kruid maakt, mengende die bladeren onder andere Kruiden; doch de roode werd voor de beſte gehouden.

Sajor Cancong.

De *Sajor Cancong* leverd een goede *Spenagie* voor den *Amboinees* uit.

Boenga Tali.

Onder de ſlinger-kruiden, hier vallende, is mede de *Boenga Tali*, in *Europa* met de naam van *Flos Cardinalis* bekend. Dit Gewaſch diend meeſt, om van de bladeren alles fraais van dieren, beelden, en allerley gedaanten, in de Tuinen te maken.

Het geeft ook een enkele bloem aan een ſteel, lang van hals, kleiner, als de *Jasmyn-bloem*, zynde die hals appelbloeſem; doch de bloem bloed-rood, eenigzins met wat purper gemengd, en vertoonende een heldere glans, behalven dat zy ook zoo zagt, als Fluweel is, zynde het jammer, dat 'er geen reuk by zoo een ſchoone bloem is. Deze, 's morgens opengegaan zynde met Zons opgang, duurd tot wat na de middag, en gaat dan weer toe, zonder ooit weer open te gaan.

De *Baliers* maken van de bladeren van deze ſtruik mede een rynſch Moes.

Sajor Songga.

De *Sajor Songga*, of *'t Voet-Angels-kruid*, is al mede een van des Inlanders Moes-kruiden, dienende meeſt voor zeer geringe en arme menſchen, en 't werd ook wel by *Schild-padden*-Vleeſch in *Bamboezen* gekookt.

Het diend ook in de Genees-kunde byzonder, om 'er Zalven, en Pleiſters van te maken, die men tegen zweeren en gezwellen kan gebruiken. De wortels, in water gekookt, en gedronken, zyn zeer goed tegen de witte Vloed, 't Graveel, vergiftige Viſch-ſteeken, en Krabbenvergift, als men van de zelve gegeten heeft, doch de bloemen, by 't Kruid gekookt, zyn niet goed, alzoo zy ymand ten eerſten los-lyvig maaken

Haylale.

De *Haylale*, waar van men een roode, witte, en ook eene kleine blaauwe zoort heeft, is een Slinger-kruid, dat met veel ranken en bogten, die al vry taay, en glad zyn, langs de grond loopt, hebbende aan 't einde van een rank een groot blad, ook groeid aan die ranken, aan eenige ſteelen, uit 't midden dezer bladeren

ren voortſchietende, een groote witte ſlappe bloem, (te weten aan de witte) als een zoort van klokjens, van welke wy op N°. CXIV. en van de kleine zoort N°. CXV. een afteekening vertoonen.

De *Amboniſche* Vrouwen waſſchen met deze bladeren (gelyk ook met 't kruid *Geno Geno* genaamd) hun hair, om dat langer te doen groeyen, en om de wortels 'er van door de verkoelende kragt vaſt te zetten. Zy dienen ook tegen zweerende borſten. De kleine *Haylale*-bladen zyn des Inlanders Zeep, om linnen, enz. mede te waſſchen. Ook heeft zy een fraaye blaauwe kelk-bloem.

Dahon Bieſſol. De *Dahon Bieſſol*, of *Bloedvinnen-blad*, waar van twee zoorten zyn, is een Gewaſch, dat de Inlander al mede (voor al 't *Wyfjen*) zomtyds raauw, en zomtyds gekookt, tot ſpyze gebruikt. Ook diend hem 't blad, met wat *Coening* of *Curcuma* gewreven, om 't op Puiſten, Bloedvinnen, en andere zweeren, te leggen, alzoo zy die gezwellen ten eerſten ryp maken. Het diend ook tegen ſchurft, en meer andere quaalen.

Dahon Catam Catam. De *Dahon Catam Catam*, of *'t Krabben-blad* geeft een klokagtige licht-purpere bloem; en ſchoon men de bladeren tot ſpys ongezond bevind, zoo hebben zy egter hare nuttigheid tegen verſcheide ongemakken, zynde zeer goed tegen zeere voeten, zweeren, zweerende borſten, gelyk de Zaad-korls, met *Pinang* gekaauwd, en 't zap 'er van ingezwolgen, zeer goed tegen Buik-pyn is.

Dahon Contoet. *Dahon Contoet*, of *het Vyſt-blad*, zoo genaamd, om dat het ſtinkt als een veeſt, is een Gewaſch, diens bladeren niet alleen veel dienen, om den een of den anderen onkundigen een poets te ſpeelen; maar die ook in de Genees-kunde zeer dienſtig zyn. Het is een wind-brekend middel, zeer goed tegen Buik-pyn, als men 't zap inneemd, of de bladen by Moes-kruiden doet, alzoo zy veel erger rieken, dan ſmaken. Men maakt 'er ook goede Pleiſters tegen verſcheide harde gezwellen van.

Cajoe Tsjina Hoetan. Het *wild Cajoe Tsjina*, een doornig Gewaſch, diend nergens toe, als tot Tandeſtokers, de jonge ſteelen, en eenige bladeren, werden tot Moes-kruid, met andere gemengd. Daar zyn verſcheide zoorten van.

Tali Coepang. Onder de doornige Gewaſſchen, die zich ergens omwinden, heeft men 'er een, *Tali Coepang*, dat is *Dubbeltjes-Touw*, of *Dahon Pitis*, het *Penning-blad*, genaamd, zynde een zoort van *wilde Oebi*, waar van twee zoorten zyn, 't *Wyfjen*, dat Vrugten, als *Dubbeltjens*, en 't *Mannetjen*, dat bloemen draagd.

Het is van weinig gebruik, om zyn jeukend zap, dan dat men de dunne rysjens nog wel gebruikt, om 't een of 't ander mede te binden, dat egter al voorzichtig, om van 't zap niet geraakt te werden, geſchieden moet.

Tali Baboenji. *Tali Baboenji*, of *het Krakend Touw*, is een Gewaſch, hier mede vallende, dat den Inlander tegen alle zweeren en Bloedvinnen diend, om de zelve te doen ryp werden, als mede om gebrookene en gequetſte beenen te geneezen.

Paſpaſſan. De *Paſpaſſan-ſtruik*, gelykende wel wat na de *Witte Bryonia*, of *Vitis Alba*: geeft aan den Inlander met hare bladeren, en dunne ranken, een zoet Moes. Ook werden de Vrugten gegeten. De gedroogde wortel is zeer goed tegen de zwarte kinder-pokjens, als men die brand, en, tot een poeder gemaakt zynde, inneemd. De bladeren verkoelen ook byzonder, zynde den koortzigen zeer goed, om den brand uit te trekken.

Dahon Capialoe. Het *Dahon Capialoe*, waar van een witte, en een roode zoort is, diend zommige volkeren, hier woonende, tot Moeskruid met zyne jonge bladeren. Men gebruikt ze, om hare verkoelende kragt tegen de dolle koortze, *Capialoe* genaamd, om datze die galagtige en heete vogten, die deze koorts verwekt, na zich trekken.

Indien de zieke, met het zap van de bladeren en ſteelen van deze Plant beſtreken, geen jeukte op de borſt, armen, pols, enz. voeld, heeft hy zekerlyk de *Capialoe*, en, jeukte voelende, dan heeft hy die niet.

Zabib Hoetan. De *Zabib Hoetan*, zynde een zoort van een *wilde Wyngaard*, is een woeſte ſtruik, die zich verre met zyne ranken uitbreid, dienende nergens toe, als om de rype Vrugten te eeten, die egter, als zy 'er al zyn, nog niet zeer aangenaam vallen, om dat zy in de keel wat jeuken, ook zyn zy pas zoo groot, als *Corenten*.

Akar Binaſa. De *Akar Binaſa*, of *de Bedervende wortel*, werd, om ergens bleynen te doen trekken, en in de plaats van een Spaanſche Vliege by den Inlander gebruikt, waar mede de wortel al vry wat overeenkomt. Men gebruikt de zelve, in ſchyven geſneden, mede tegen Hoofd-pyn.

De groote Voorvechters onder d'*Amboineezen* dragen de roode gevlamde bloem agter hunne ooren, doende die ook in de *Saguweer*, die zy drinken, om dat zy zich inbeelden, dat hun dapperheid daar door merkelyk toeneemen zal.

Pancaga. Het kruid *Pancaga*, of anders *het Peerdevoetje* genaamd, diend met zyn bladeren ten deele tot raauwe ſpyze, en ten deele ook tot geneezing van zeere voeten, zynde in 't gemeen een zeer goed wond-kruid. Het zap 'er van is ook goed tegen Buik-pyn, zweerende

ooren

ooren, en tegen vergiftige koſt, die men gegeten heeft. Het Kruid, in *Saguweer* gekookt, is goed tegen 't Graveel.

Dahon Aſam. *Dahon Aſam*, of 't *Suur blad*, dient den Inlander, en Hollander, tot een aangenaame *Salade*, hoewel de eerſte dit meeſt by haar Viſch kooken, om een zuure ſauce te hebben, hebbende byna by hen 't zelve gebruik, als de *Suuring* by ons. Dit is geheel iets anders, als 't geen wy op N°. CXIII. vertoonen.

Men gebruikt deze bladen ook, om de *Caſſomba*-verw, en andere diergelyke te maken. Andere mengen dit zap met dat van *zuure Limoenen*, en dan dient het, om blaauw te verwen, of om Geweer ſchoon en blaauw in 't oog te maken.

Dahon Coecoeran. Het *Dahon Coecoeran*, of 't *Raſp-blad*, dient den *Amboinees* met zyn bitter zap tegens Kolyk, de Buik-wormen, en Koorts. De gedroogde bladeren werden by de *Hollanders* hier, even als *Papari*, om 'er bier van te kooken, en om dat als een bittere *Hop*-ſmaak te geven, gebruikt. Doch 't is zoo goed niet als de *Papari* in bier, alzoo 't veel eer zwaarhoofdig maakt, en koppig bier geeft.

Caranaſſi. *Caranaſſi*, waar van een groote en een kleine zoort is, werd tegen alle zweeren, gezwellen, en tegen een ongemak, den omloop genaamd, zynde kleine puiſtjens aan de beenen, die zeer jeuken, in korten tyd ſterk voortloopen, en eindelyk een leelyke zweer en opening maken, gebruikt. Ook doet het tegen de gemeene *Coerap* of Omloop, by andere de *Wolf* genaamd, grooten dienſt.

Timon Tikos. De *Timon Tikos*, of de *Muizen-Konkommer-ſtruik*, waar van een roode en een groene zoort is, geeft kleine Vrugten, die als *Konkommers* ſmaken, waar van de tweede zoort wel door de kinderen gegeten werd. Het zap is goed tegen de Sprouw, en tot opheldering van 't gezicht.

Soeſſoewela. Daar zyn ook eenige Touwen, die melk van zich geven. Onder deze is mede de *Soeſſoewela*, die zeer wel na de *Kroon van Ariadne* (zeker geſternte) met hare zes of zeven witagtige bloemen byeen, gelykt.

Sajor Macao. De *Sajor Macau* (eigentlyk *Macao*) is mede een melkgevend Touw, en een by-zoort van de *Soeſſoewela*, gevende mede diergelyke bloemtjens, en daar na ook Vrugten, die, jong zynde, gegeten werden, doch de oude niet, om dat die als een zoort van *Capoc* geven. De jonge bladeren werden ook wel raauw gegeten.

Deze *Sajor Macao-ſtruik* met hare Vrugt, vertoonen wy op N°. CXVI.

Dahon Carpò. Het *Dahon Carpò*, of *'t Krakend blad*, werd van den Inlander by *Bacaſſam*, en *Atsjaar* raauw, en ook wel by *Salade* gegeten, hebbende eenigzins een ziltige ſmaak, die niet onaangenaam is.

Wy vertoonen hier van twee zoorten, het groot- en klein-bladige, op N°. CXVIII.; de eerſte zoort by de letter *A.*, en de tweede, by de letter *B.*

Dahon Pitis Beſar enz. De *Dahon Pitis Beſar*, of *Groote Penning-bladen* (dus na 't ſatzoen van 't blad genaamd, gelyk mede de *kleine Penning-bladen*) werden zeer heilzaam tegen alle vergiftige Viſſchen-ſteeken geoordeeld, voor al, zoo men deszelfs zap 'er opdruipt, alzoo het ſterk verkoeld, en het vergift 'er allengskens uittrekt; doch men moet dit eenige reizen aan een doen, eer de pyn zal overgaan. Men gebruikt de tweede zoort ook tegen de Sprouw.

Dahon Boba. De *Boba* of *Pok-bladeren* zyn zoo genaamd, om dat zy, met haar afziedzel, gedronken, den *Amboinees* byzonder dienen, om die zoort van pokken uit te dryven.

Deze drie laatſte Gewaſſchen, of Melktouwen, komen niet uit de grond; maar gemeenelyk uit de ruige ſchors van eenige dikke Boomen, of ook wel uit eenig hout, dat al ſterk aan 't verrotten is, voort.

Tali Gozyn *Pompoenagtige* Vrugten genaamd) rita. Het *Gorita*, of *Pompoen-Touw* (dus na werd by den Inlander tegen zekere betoovering of jeukte, 't gantſche lichaam over loopende, even als of veel Mieren hem beeten, en die eindelyk met gaatjens opbreekt, gebruikt. Deze quaal houd den Inlander vaſt voor een zoort van betoovering, om van welke af te raken, zy hun lyf met deze bladeren wryven.

Akar Poelo Rhun. De *Poelo Rhunſche wortel* (die een klein donker purper bloemtjen, gemeenelyk twee by een, geeft, maar op 't Eiland *Rhun*, in *Banda* valt, is een heerlyk middel tegen alle verſtopping, buik-pyn, en krimping in de darmen, als mede tegen alle koortzen, die op geen vaſten tyd komen.

Mata Oedang. De bladeren van de *Mata-Oedang*, of *'t Garnaals-oog*, zyn zeer goed, om eenige gezwellen te doen ryp werden, en om de zelve te zuiveren. Zy werden ook wel met *Bacaſſam*, en met Viſch gekookt, gevende een rynſche ſmaak 'er aan.

Sambong. De *Sambong-ſtruik* heeft een Touw, wel een kleine arm dik; doch het is meer gras- dan houtagtig. De *Baliers* gebruiken deszelfs blad, om 't hare Koebeeſten in de heete tyd te geven. Ook geneeſt het zap, alleen ingegeven, de quynende Koeyen.

Het hert van deze Plant, met *Pinang* en kalk gekaauwd, maakt ſwarte tanden, dat by zommige Inlanders een groot cieraad is.

Rambot

Rambot Poetri.

Rambot Poetri, of 't *Princeſſen-hair*, een Gewaſch zonder wortel, en bladeren op andere ruigte en Heeſters voortkomende, en werd by de *Maleyers*, *Javaanen*, *Ternataanen*, enz. gebruikt om hare Vaartuigen te caleſaten, te pekken, en te beſtryken, dat zy egter maar by gebrek van beter ſtoffe doen, zynde de *Damar Selan* (een Hars bevorens beſchreven) of de *Djarac-Olie*, anders de gemeene ſtoffe, die zy 'er toe gebruiken.

Van allerley wilde Kruiden *door malkanderen.*

Wilde Kruiden door een gemengd.

Behalven alle de voornoemde, meeſt *tamme*, Gewaſſchen, zullen wy nu verder deze en gene *wilde* Kruiden onder een, die hier vallen, en zoo, als ons die zullen voorkomen, opnoemen.

Onder deze teld men de *Teckey*, zynde zekere zoort van *Cyperus*, of *wilde Galiga*, die weer verſcheide onder-zoorten heeft, werdende by de *Javaanen*, *Baliers*, enz. onder hunne Zalven, en *Bobori's*, veel gebruikt.

Zeker Gras *Tabaliſſa*, als mede *Rompot Carbau*, *Rompot Maraja*, *Rompot Soebat*, *Coeſſo*, *Coeſſo*, *Rompot Coeda*, *Tagal Ngana* (een zoort van Verwyt-Gras, dat zy ymand zenden, als zy hen verwyten willen, dat hy, of zy, oorzaak is, dat hy lyd) *Weri Hiſſa*, *Rompot Boeloe Babi*, *Lalan*, *Hoelong*, *Late* (een Riet-Gras daar veel zoorten van zyn) werden daar al mede onder gerekend, zynde alle te zaamen byzondere zoorten van Gras, en Lang-ſny-Gras, of van eenig Rietagtig-Gras, die by den Inlander in hunne Genees-kunde mede deze en gene nuttigheden geven.

De wilde Salee.

De *wilde Salee*, diens korls tot Braſeletten geſnoerd werden, *Sajor Boeloe*, zoo de groote, als de kleine, is 'er mede onder, werdende nu en dan ook tot ſpys gebruikt, nevens nog twee of drie andere zoorten 'er van, het *Kruis-Gras*, dat ook verſcheide zoorten heeft, de *Dahon Mata-Panas*, of 't blad tegens *quade* en *betooverde oogen*, dat anders *'t Honds-oor* genaamd werd, waar van mede eenige zoorten zyn, en dat een groot middel is tegen *betoovering*, die met de *oogen* geſchied. *Dagon Ingat*, of het *Kruid der geheugenis*, dat men ymand zend, als men hen ergens om wil doen denken. *Lire*, of *Ocbat Sowanggi*, een zeker Kruid tegen *toovery* dienende, en waar van meer zoorten zyn, het *wilde Klater-Goud-blad*, 't *Verkens-kruid*, de *Soffo Muetiara*, de *Sajor Oedang*, of 't *Garneelen-kruid*, zyn alle te zamen wel *wilde* Kruiden, maar van welke egter deze en gene nog tot Moes-kruiden, en de andere al mede by den Inlander tot genezing van deze en gene quaalen, wonden, of ziekten, gebruikt, en van veel nuttigheid bevonden werden.

Rautsjaga.

Rautsjaga, een zoort van Ternataanſche *Agrimonia*, is goed tegen iets, dat van eenige Hars gebrand is, waar op men dit blad, wat gewreven, maar legt. De wortel is ook goed tegen Tand-pyn. De Koorts werd ook door deze bladeren, op 't lyf gewreven, verdreven. *Dahon Hheiraan*, of 't *Kruid van verwondering*, dat veel bloem-kranſſen boven een draagd, dient ten deele tot ſpys, ten deele tot geneezing van wonden.

De *wilde Majana* diend by de *Javaanen* tegen Buik-pyn.

Dahon Tsjinta.

De *Dahon Tsjinta*, een zoort van *Lief-kruid*, om zich by ymand aangenaam te maken, diend ook, om, als men dit ymand zend, hen kennis van onze droefheid te geven.

Dahon Sipat.

Dahon Sipat, is een kruid, dienende tot verkoeling, en om, als men zyn hoofd 'er mede waſcht, 't hair zwart te maken, te beter te doen wortelen, en groeyen.

Silaguri is een kruid; wiens gekaauwde wortel, op gezwellen, en wonden gelegt, de zelve doet rypen, en genezen.

Dahon Gatal Beſar.

Dahon Gatal Beſar, of 't *groot Jeuk-blad*; een zoort van *Barn-netelen*, heeft by den Inlander byna zulken gebruik, als by ons het Koppen, en zoo ras hen wat ſchort, laten zy zich hier mede beſtryken, waar op dan bobbels volgen, en dat ook beterſchap geeft, zoodanig, dat de onluſtigheid geheel en al, altoos zoo zy zich inbeelden, overgaat.

Daar is ook een *Dahon Gatal Babi*, of de *Verkens-barn-netel*, zoo, om dat zy die geerne eeten, genaamd, en niet veel van de onze verſchillende, en een *Dahon Gatal-Mati*, of de *Doode Barn-netel*, welke laatſte de Ternataanen tot een Moeskruid diend.

Sajor Panoe diend, om de witte vlekken, die den Inlander nu en dan wel op zyn huid heeft, weg te nemen, doende dit, door 't Zaad, als 't maar half ryp is, te wryven; doch die een ander die vlekken zoo doen verliezen, erven die dan, zoo zy hen inbeelden, zelf over.

Dahon Benang.

Dahon Benang, waar van een witte en roode zoort is, diend, voor al de roode, om 't wit *Kattoen* 'er mede te verwen.

Dahon Boengo.

Boengo Boengo diend met zyne bladeren tegen Hoofd-pyn, en is een zoort van *Gendaroeſſa*.

Dahon Moreto.

Dahon Moreto diend met 't zap van zyn bladeren tot opheldering van 't gezicht; ook is dat heerlyk tegen zwaare benaauwdheid op de borſt, welke de Ternataanen *Moreto* noemen.

Sajor Cambing, of 't *Bokken-kruid*, diend

diend tot een goed voedzel, zoo voor de Bokken, als dat het ook een goed gekookt Moes voor de menſchen geeft.

Dahon Bidji Katsjang, is een Struik, diens zuure bladeren en ſteelen, wel raauw tot *Bacaſſam* gegeten werden.

Sombong. *Sombong*, een zoort van Indiſche *wilde Salie*, diend tegen Kolyk en Winden, en men gebruikt deze bladen in de baden tegen lammigheid. Daar zyn verſcheide zoorten van, van welke zommige in de koſt gebruikt werden, en zommige niet.

Dahon Salawar. *Dahon Salawar*, of 't *Jaloezy-kruid*, diend de Inlandze Vrouwen, om 'er hare vermagerde kinderen mede te waſſen, en te vegen, als zy zich inbeelden, dat haar mans overſpel bedryven. Het is ook goed tegen de witte Vloed, en tegen 't bloed-wateren.

Ampoelat. *Ampoelat*, een zoort van Indiſche *klitzen*, en die 'er verſcheidenerley zyn. Sy dienden nu en dan, voor al de breed-bladige zoort, in een harde geboorte, of tegen lichte wonden, die de verſche bladeren, met wat gekaauwde *Gember* 'er by, zeer ras genezen.

Dahon Copo Copo. *Dahon Copo Copo*, of 't *Pok-kruid*, diend den Inlander tot Moes, en ook om de Pokken, hoedanige het ook mogen zyn, uit te dryven.

Anti geeft aan de *Baliers* mede een goed Moes-kruid.

Pakoe Hitam Beſaar. De *Pakoe Hitam Beſaar* werd van een kruid een groote Vaere-boom, hebbende verſcheide zoorten, geeft zeer goede ſtylen tot Heiningen, en diergelyk werk. Deze Boom werd de *Groote zwarte Spyker* genaamd, om dat de bladeren wel na een Spyker gelyken, een naam, die de Inlanders aan alle diergelyke Gewaſſchen geven.

Pakoe Ajer. De *Pakoe Ajer*, of de *Water-Spyker*, krygt veel hooge ſteelen, die wel tot veertien voeten hoog groeyen.

Daar is een *Mannetjen*, en een *Wyfjen* van, en 't laatſte werd op *Hoewamohel* tot Moes gebruikt. Het heeft ook een verkoelende kragt, doende verſcheide dienſten in de Gences-kunde.

Sajor Pakoe. De *Sajor Pakoe* geeft, als men in 't Boſch is, en niet anders krygen kan, met hare jonge bladeren een zeer goede *Salade*, die ik menigmaal met ſmaak gegeten heb. Zy geven ook een zeer goed Moes, wel geſtoofd zynde; doch dit is 't *Wyfjen*, alzoo 'er ook een *Mannetjen* van die zoort is.

Pakoe Oedang. *Pakoe Oedang*, waar van niet alleen een groote en een kleine, maar ook veel onder-zoorten zyn, geeft den Inlander met jonge bladeren ook een gemeen Moes-kruid.

Ayle. *Ayle*, waar van ook verſcheide zoorten zyn, diend tegen verſche wonden, zynde ook goed, om 'er hoofd mede te waſſchen, en om 't hair te beter te doen groeyen.

Capei. *Capei*, waar van mede verſcheide zoorten zyn, diend met zyn twee eerſte zoorten, om met de onderſte ſteelen van de zelve in ſtukken geſneden touw de *Toetombo's*, of de *Inlandſche Doozen*, te omzoomen. De kleine zoort gebruikt men tot cieraad der Zegen-bogen op de Feeſten, en Bruiloften.

Micca Miccan. De *wilde Micca Miccan* is een zoort van Vaere-kruid, het naaſt met de rechte *Capillus Veneris* overeenkomende, gelyk 't ook even zoo mag gebruikt werden.

Salecong, mede een Vaere-kruid, is hier nog zeer weinig bekend.

Simbar. *Simbar*, of 't *Polypodium Indicum*, diend den *Amboinees* met zyn blad om de Geep (een Viſch) te bedriegen, ſlokkende zoo ras hy dit blad in Zee ziet dryven, 't zelve met den hoek na binnen, en dan is hy gevangen. Zy hangen de bladeren ook boven 't hoofd hunner kinderen, als zy ſlapen, om hen tegen betoovering te bewaren, hoewel zy dat voor ons niet willen weten.

Wy vertoonen op N°. CXVIII. een afteekening van deze *Simbar-ſtruik*.

Sajor Radja Noete. *Sajor Radja Noete* diend met hare jonge bladeren al mede tot een *Amboinees* Moes-kruid, ja tot een heerlyk en Koninglyk Moes. De grootſte bladeren dienen ook tegen lamheid, als men 'er de middelſte rib uitneemd, of plat ſchaaft, en dat met *Calappus-olie* beſmeerd, makende die warm over 't vuur.

Dahon Rambot. *Dahon Rambot*, (zynde gelyk al de veertien voorige zoorten mede een Vaere-kruid) heeft verſcheide zoorten, van welke de eerſte gebruikt werd, om 't hair te waſſchen (daar 't kruid ook zyn naam na draagd) en om het beter te doen groeyen. De tweede zoort is een quaad onkruid.

Käe. *Käe*, het laatſte Vaeren-kruid, geeft aan de Mooren hunne Schryf-pennen, waar toe zy de zwarte oude ſteelen gebruiken, om *Arabiſch* te ſchryven. Ook diend deszelfs jong loof, als de *Roetoe Roetoe*, op de Bruiloften, om alle bogen, ſtylen, enz. fraay en groen te maken.

Dahon Roetoe Roetoe, en verſcheide zoorten deszelfs. *Roetoe Roetoe*, een zoort van Moſch, werd tegen quetzuuren, en wonden, gelyk het anders ook tot cieraad der Pronkbogen, op de Feeſten gebruikt werd, blyvende ettelyke dagen aan een zeer friſch, en groen.

Roetoe Roetoe Papoewa, een zoort van 't voorige, is ook van 't zelve gebruik.

Loemoet, mede een Moſch, met water gekookt, en ingenomen, is zeer goed tegen de buik-loop, die uit koude ontſtaan is.

Tahi Angin, of de *Wind-drek*, om dat het

het zoo licht is, is ook een Moſch, als of 't maar groote hairlokken waren, zynde veelverwig, doch meeſt licht-groen geel, wit en rood. Het dient aan de groote Vrouwen in *Ternate* tot een rood blanketzel, wryvende dat met fyn Ryſtmeel, en wat *Coening*, of *Curcuma*, tot een Pap, die zy, wanneer zy uit zullen gaan, op haar aangezicht ſtryken, dat daar door zeer verkoeld werd, en een zeer levende roode verw bekomt, dat egter maar voor dien dag, of tot dat men zich weer waſcht, duurd.

Roetoe Roetoe Kajoe is een middel-zoort tuſſchen de Vaeren- en Moſch-kruiden. Het dient mede, om alle Bogen, Stylen, Hemels, Deuren, Ledekanten, enz. der jonge ongetrouwde Lieden, of der Bruids en Bruidegoms, op te cieren.

Dahon Petola. *Dahon Petola* is maar een klein kruidje; doch zeer aardig geſchilderd, dat men zeggen zou, dat 'er een konſtenaar aan doende geweeſt was, hebbende een enkele ſteel, twee of drie voeten hoog. Het dient enkel tot liefhebbery, om zich over de fraaye teekening, die 'er in is, te verwonderen.

Het is met geele en licht-roode geruite ſtreepen op zyne vier of vyf blaadjes, die als Fluweel, en Caſtanie-bruin zyn, geteekend.

Onder deze *wilde* Kruiden, hier vallende, behooren ook die Gewaſſchen, die zich op andere Boomen, en niet op de grond opdoen, hoewel 'er egter nu en dan eenige zoorten van *Angrec* zullen voortkomen, die op de aarde zich vertoonen.

Angrec Boenga Poetri. Onder deze munt uit de *Angrec Boenga Poetri*, of de *Angrec der Princeſſebloem*, een Plant, groeyende op de *Canari*, en *Mangi Mangi-boomen*, gevende een geele bloem, die wat na den groenen trekt, van grootte als een *Narciſſus*, op welke men verſcheide Characters, als of het Hebreeuwſche letters waren, die donker-rood zyn, ziet, dat vry zeldzaam ſtaat. Zy beſtaat uit vyf buitenſte bladen, die agter ſmal, en voor breed zyn, hebbende in 't midden nog een hol gebogen blaadje, als een bekertje, dat lichter van verw, en met paarſche ſtreepen geteekend is, hebbende van binnen nog een hol pilaartje, doch geen reuk. Zy kan wel acht dagen, in een kamer gezet, goed blyven; doch men moet ze niet in 't water, en maar zoo droog, zoo men geen ſtank 'er van hebben wil, zetten.

Deze bloem diend alleen tot vermaak, en is 't gebruik der zelve in 't hair zoo eigen aan de *Ternataanſche* Princeſſen, dat geen gemeene Vrouw, of Dochter, die zou durven dragen.

Deze Plant heeft nog verſcheide gebruiken in de Genees-kunde van den Inlander, om Gezwellen te doen ryp werden, om Buik-wormen te verdryven, en om de Milt-ziekte te helpen. Men heeft nog een kleine zoort van deze, *Angrec Kringſing Kitsjil*, of de *kleine geteekende Angrec*, genaamd.

De roode Angrec, en meer andere zoorten. Dus is 'er ook een witte *Angrec*, mede een Bloem, doch minder in getal dan de voorige, gevende. Men heeft mede een roode zoort, die wy op N°. CXIX. afgeteekend vertoonen, met hare bloemtjens, die van groote als *Hyacinthen* zyn, hebbende een goud-geele grond, roode ſtreepen, en ſpikkels 'er op. De Bloem diend tot vermaak, en de bladeren tot *Atsjaar*.

Daar is nog een zoort, die zy de *Muſcus-Angrec* noemen, gevende een weiriekende Bloem, byna als onze *Narciſſus*, of als de *Boenga Tandjong*. Behalven de gemelde zyn 'er nog wel vier of vyf zoorten van *Angrec*, die in de Genees-kunde van den Inlander mede eenige dienſt doen, van welke zommige al mede fraaye Bloemen geven.

Dahon Soebat, waar van vyf zoorten zyn, is mede een Gewaſch tot de voorige *Angrecs* eenigzins behoorende.

Behalven deze zoorten, alle op de hooge Boomen zich vertoonende, zyn 'er ook eenige *Angrecs*, die zich op de aarde en beneden opdoen.

Dahon Cora Cora. Onder deze behoord het *Dahon Cora Cora*, (gevende veel purpere Bloemen, doch zonder reuk, behalven dat de bladeren dienen, om 'er alles in te winden, om de *Saguweer-potten* 'er mede toe te binden,) 't *Aard-Angrec*, het *Bongkosblad*, (voor al dienende, om 'er alles in te winden,) de *drie-dubbele Bloem*, vier byzondere zoorten van Ambonſche *Orchis*, zynde mede zoorten van *Aard-Angrecs*, *Roemah Simot*, of de *Mieren-Neſt*, *Oebi Radja*, of de *Koningiyke Oebi*; mitsgaders verſcheide *Fungi*, als de *Tsjampedaha-Padden-ſtoel*, die de Amboinezen als een lekkerny pryzen;) *Nooten-Muſcaat-Padden-ſtoel*, (de beſte onder de *Padden-ſtoelen*, en bevorens daar wy van die ſpecery ſpraken, al beſchreven;) de *Zagoe-Padden-ſtoel*, (de gemeene *Padden-ſtoel*, waar van verſcheide zoorten zyn, *Dahon Lawar*, *Roemah Codoc*, of 't *Kikvorſchenhuis*, de *Lompat*, de *Glooba-plant*, die ook aangenaame langwerpige Vrugten geeft, die men lekker weet te ſtooven, en die ſmaken, als of 'er wyn by was, die men ook raauw eet, van welke Plant wy op N°. CXX. een afteekening met deszelfs Vrugten geven; en van welke 'er nog een *Papoewaſche*, een *Doerian-ſoort*, en drie andere zoorten zyn; *Toebbe Toebbe*, om dat het na *Zuiker-Riet* gelykt, waar

De Glooba-plant.

van mede verſcheide zoorten bekend zyn; *Dahon Lada*, of *'t Peper-blad*, de *Berg-boon*, waar van zeven of acht zoorten zyn; *Soeka Doeka*, als of men zeide, een *Kruid van blydſchap en droefheid*, ſtaande by dag vrolyk, en open, doch by avond dor; *'t Amboniſch Muizen-oor*, de *Boſch-boon*, de kleine *wateragtige Soelaſſi*, of *Bruin-heilig*, waar van nog een zoort is, *Dahon Sahaleh*, of *'t cenige blad*; de *Sajor Manis*, of *'t Zoet Moeskruid*, zynde alle te zamen Kruiden, die den Amboineezen deze of gene nuttigheid in hare Genees-kunne, of huishouding, toebrengen.

De wateragtige Soelaſſi.

Men teld onder deze *wilde* Gewaſſchen mede de *Spat-wortel*, die op *Macaſſar* groeid, zeer dienſtig om alle vergiften ergens uit te trekken, en om ymand ten eerſten aan 't overgeven van dien te helpen. Hier onder behoord mede de *Bawang Hoetan*, of *de wilde Ajuyn*, dienende om ymand te vergeven, *Caſſe Selan*, *Djeroedjoe*, een tegen-gift, de *Zee-Purcelyn*, dienende om *Atsjaar* te maken, en ook wel tot een *Salade*; en de *Taratti-plant*, die als een plompe in de moeraſſen groeid, en een van de ſchoonſte en grootſte *Tulipa's*, die ik ooit gezien heb geeft, ſtaande op een ſteel van zes voeten lang, hebbende zeventien bladeren, waar van de tien grootſte, en buitenſte ruim zeven duim lang, en een hand breed zyn, meeſt Roozen-verwig, en zomtyds wat gemengeld van verw. behalven dat de korlen, die 'er van binnen in die *Tulp*, ter grootte van een *Haze-noot*, vallen, gegeten worden, en byna ook zoo van ſmaak zyn. Het blad ſchynd een zoort van 't *Caladi-blad* te zyn, en eenige Kruid-kenners hier houden dit voor de *Egyptiſche Boon* der Ouden.

De Spatwortel.

Men heeft van deze *Taratti-plant* nog een kleine zoort, die weder verſcheide onder-zoorten heeft, waar van verſcheide wortelen gebraden gegeten werden.

En eindelyk behooren ook de *Pajor Codoc*, of het *Kikvorſchen-moes*, *Kiamban*, *Balla Balla*, *Pajor Lompan*, *Pajor Carang* al mede onder de *wilde* Kruiden, die hier in *Amboina* vallen; waar mede wy dan van deze Woud-Gewaſſchen affcheid zouden nemen, zoo wy niet bevonden nog eenige Gewaſſchen, die hier vallen, en zeer bekend zyn, overgeſlagen te hebben. Wy zullen die maar noemen, zoo als zy ons te binnen komen.

Onder deze is, welke de Inlanders *Bori* noemen, en die anders genaamd werd, de *Nux-Vornica*, welke de *Purgeer-Nootjens* voord brengt.

Wy geven een afteekening van de *Bori-plant*, en van die Noot, op N°. CXXI. Op *Malabar* valt een andere, daar van wy geen afteekening geven, om dat dit in de *Hortus Malabaricus* al gedaan is.

Radys.

Wat voor *Chineeſche Radys* men hier heeft, kan men ten naaſten by aan deze zien, die wy op N°. CXXII. vertoonen. Door de bank zyn zy van grootte als een *Konkommer*, of *Pieſſang-Vrugt*, en byzonder goed en ſcherp van ſmaak, leverende, met een Hoen gekookt, een lekkere ſchootel eeten uit, gelyk zy ook doen, als Knolletjes gebruikt zynde; doch deze driekluftige is wat wonderlyk van maakzel.

Boenga Boelan.

De *Boenga Boelan*, of *de Maan-bloem*, een fraay Slinger-Gewaſch, vertoonen wy op N°. CXXIII. Zy geeft aan een byzondere ſteel een fraaye klokagtige Bloem, en aan yder der byzondere ranken maar een blad, en dat wel zoo, dat de ſteel, waar aan de Bloem komt, zich gemeenelyk midden in, tuſſchen de twee andere ſteelen, waar aan de bladeren zyn, vertoond.

De Bangayſche Caſtanie.

Men heeft hier ook een Gewaſch de *Bangayſche Caſtanie*, waar van wy een afteekening op N°. CXXIV. geven.

De Ramboetan.

De *Ramboetan*, en hare Vrugt, de *Caffers-Vrugt* genaamd, valt zeer gemeen op *Batavia*, en is hier al mede van daar gebragt. Wy vertoonen die op N°. CXXV., en beſluiten daar mede, na 't vertoonen van een Lyſt der afgebeelde Boomen, enz. onze Beſchryving van de *Boomen*, *Heeſters*, *Planten*, en *Kruiden*, die hier in *Amboina* vallen, om nu tot wat anders over te gaan.

LYST

LYST
DER AFGEBEELDE
BOOMEN, HEESTERS, PLANTEN EN KRUIDEN,
Tot het Werk van AMBOINA behoorende.

Lyſt der afgebeelde Boomen, Heeſters, enz.

No.
I. DE *wilde Mangga-boom*, bloeſſem, enz.
II. De *Pauw-boom*, en Vrugt.
III. De *Mangoſtan-boom*.
IV. De *Doerian-boom*, en Vrugt.
V. De *wilde Soekom-boom*.
VI. De *Jamboes-bloeſſem*.
VII. De *Boha* en *Maſſi-boom*, bloeſſem, en Vrugt.
VIII. De *Ceramſe Jamboes-boom*, dito, en dito.
IX. De *Lanſſa-Vrugt*.
X. De *wilde Lanſſa-boom*, en Vrugt.
XI. Een tak van de *Boa Malacka*, of de *Malakſe-Vrugt*, met de Vrugt deszelfs.
XII. De derde zoort van een *wilde Canari*.
XIII. De witte en gladde welriekende *Canari*.
XIV. De *Draaken-tak*, en Vrugt.
XV. De *Malakſe Condondong*, *Moedoe* genaamd, met de Vrugt.
XVI. De *Coeſſambi-boom*, en dito.
XVII. De *Sangga-boom*, en dito.
XIX. De *wilde Cadjoe-boom*.
XX. De *wilde Nam-Nam-boom*, bloeſſem, en Vrugt.
XXI. De *Bilac-boom*, en Vrugt.
XXII. De *wilde Gnemon*, en dito.
XXIII. Een *Sagoe-boom*, nevens een *Sagoe-blad*, en dito.
XXIV. Een tak van de tweede zoort van de *Lontar-boom*, *Ihur* genaamd, met de Vrugt.
XXV. Een *wilde Pinang-boom*, en dito.
XXVI. Een tak van een groote *Nibong-boom*, met zyn bloeſſem, en dito.
XXVII. De welriekende *Chineeſche Citroen*.
XXVIII. Een tak van de *Soelamoe*; of *Boha Hati-boom*.
XXIX. De *Soſcot-boom*, en Vrugt.
XXX. De *Camelan*, of de *Molukſe Anys-boom*.
XXXI. Verſcheidenerley Nagelen.
XXXII. *Konings-Nagelen*.
No.
XXXIII. De *Nooten-Muſcaat-boom*, en Vrugt.
XXXIV. Een tak van een Timorſe *Sandel-boom*.
XXXV. Een tak van een Amboniſe *Baſtaard-Sandel-boom*.
XXXVI. De *Galedoepa-boom*, en de Vrugt.
XXXVII. Een *Coelit-Lawan-tak*, en dito.
XXXVIII. Een tak van de *Damar Selan*, met de bloeſſem.
XXXIX. De olieagtige kleine *Canari-boom*, en de Vrugt.
XL. De *Camiri-boom*, en dito.
XLI. De gemeene *Gandaroeſſa-boom*, en dito.
XLII. Een tak van de *wilde Cananga-boom*.
XLIII. De *Nagaſſari-boom*, en de bloem.
XLIV. De *Bonga Tandjong-boom*, en dito.
XLV. De *wilde Bintangor-boom*, met zyn Vrugt.
XLVI. De *Water-Gilala*, met zyn bloeſſem.
XLVII. De *Cajoe Mata Boeta-boom*, en dito. Het Mannetje.
XLVIII. Dito *Boom*, met dito, en de Vrugten. Het Wyfje.
XLIX. De *Rotang Djernang*, of de *Rotang*, die 't *Draaken-bloed* geeft, met de Vrugten.
L. *P.* De *Vergift-boom*, 't Mannetjen.
LI *R.* Dito *Boom*, 't Wyfjen.
LIII. De *Nani-boom*, bloeſſem, en Vrugt.
LIV. De *Samar-boom*, dito, en dito.
LV. De *Titi-boom*, en dito.
LVI. De *Samama-boom*, en dito.
LVII. De *Cajoe-Amâs*, of de *Goud-boom*, en dito.
LVIII. De *Cajoe Koeda-boom*, en bloem.
LIX. De *Caſuwaris-boom*, en Vrugt.
LX. De *Mangi Mangi-boom*, en dito.
LXI. Het *Cajoe Tahi*, of *Stront-hout*.
LXII. De gemeene *Ebben-boom*, bloeſſem, en Vrugt.

No.
LXIII. De witte dito, en Vrugt.
LXIV. De *Lolin-boom*, en dito.
LXV. De *Salemoeli*, of *Baſtaard-Ebben-boom*, bloeſſem, en Vrugt.
LXVI. De klein-bladige *Waringin-boom*, en Vrugt.
LXVII. De *Ganiter*, en dito.
LXVIII. De *Gajoe-Langit-boom*, en dito.
LXIX. De roode *wilde Nagel-boom*, en dito.
LXX. De *Coelit Papedo-boom*, en dito.
LXXI. De breed-bladige *Polot-boom*, en dito.
LXXII. De *Berg-Waran-boom*, en dito.
LXXIII. De *Ruppa Tsjeda-ſtruik*, en dito.
LXXIV. De Javaanſche Lelie, en dito.
LXXV. De *Dahon Parada*, of 't *Kiater-Goud-blad*.
LXXVI. De *Dahon Papedo-boom*, en Vrugt.
LXXVII. De *Ampelas-ſtruik*, en dito.
LXXVIII. De *Dahon Soedoe Soedoe-ſtruik*.
LXXIX. De *Carendang-ſtruik*.
LXXX. *N.* De *Likuwala*, en Vrugt.
LXXXI. De *Dahon Lidah Lidah*, een zoort van Boſch-Touw.
LXXXII. De *Tuba Bidji-Plant*, en Vrugt.
LXXXIII. De *Tsjabe Hoetan*, met hare bladeren.
LXXXIV. De *Tali Sirih*, met hare bloeſſem.
LXXXV. De *Tali Moréa*, 't Wyſjen, met hare Vrugten.
LXXXVI. De *Tali Boeton*, en dito.
LXXXVII. De *Sajor Pepe*, en dito.
LXXXVIII. De *Tali Pieſſang*, en dito.
LXXXIX. De *Woit Kitsjil*, en dito.
XC. De zwarte *Rotang-ſtruik*, en dito.
XCI. De *Rotang Toeni*, en dito.
XCII. De *Rotang Salac-ſtruik*, en dito.

No.
XCIII. De *Rihud-Plant*.
XCIV. De groote zoort van *Lanquas*.
XCV. De *Lampoejang-ſtruik*, en Vrugt.
XCVI. De *Halia Padi*.
XCVII. De *Gladiolus Odoratus*, of *Taccari*.
XCVIII. De Indiaanſche *Hennip-ſtruik*, 't Mannetjen, of *Gindji*.
XCIX. Dito. ——— 't Wyſjen.
C. De roode *Dutter-ſtruik*, en Vrugt.
CI. De kleine *Soelaſſi-ſtruik*, en bloeſſem.
CII. De *Tsjakar-Bebec-ſtruik*, en bloem.
CIII. De *Dahon Aſam*, en de bloeſſem.
CIV. De *Boenga Bharam Zadah-ſtruik*, en bloem.
CV. De Javaanſche *Tulp*.
CVI. De *Caladi plant*.
CVII. De *Tacca-ſtruik*.
CVIII. De Plant der gemeene *Oebi*.
CIX. De *Vinger-Oebi*.
CX. De *Papari-ſtruik* van de Kuſt van Choromandel.
CXI. De *Sajor Poppija-ſtruik*.
CXII. De groote *Tamatti-ſtruik*, en de Vrugt.
CXIII. De kleine dito.
CXIV. De *Haylale-ſtruik*, en haar bloem.
CXV. De kleine dito, en dito.
CXVI. De *Sajor Macao-ſtruik*, en Vrugt.
CXVII. De *Dahon Carpò*, de groote, en klein-bladige, en haar bloem.
CXVIII. De *Simbar-ſtruik*.
CXIX. De roode *Angrec-plant*.
CXX. De *Glooba-plant*, en Vrugt.
CXXI. De *Bori-plant*, en dito.
CXXII. Een Chineeſche *Radys*.
CXXIII. De *Boenga Boelan*, of de *Maanbloem*.
CXXIV. De Bangayſche *Caſtanie*.
CXXV. De *Ramboetan*, en hare Vrugt.

VERHANDELING DER DIEREN VAN AMBOINA.

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

VErhandeling *van de* Dieren van Amboina. *Verdeeling van derzelver zoorten. Van de* Land-Dieren. *De* Buffel. *Melk deszelfs, en Boter. Waar zy oorſpronkelyk vallen. Naam, vangſt, en byzondere zoorten. Doosjens van de Hoornen derzelve quaad voor geſteenten, enz.* Koejen *en* Oſſen *De Melk, Boter, en 't Vleeſch derzelve. De* wilde Koejen *op* Ceram. *Van de* Paarden, *en 't gebruik derzelve. Van de* Herten. *Vermakelyke Jacht der zelve. Heerlyk Vleeſch van ſmaak. Verder gebruik der zelve. Zeldzame Hoornen van eenige* Herten. Schaapen. Verkens, wilde *en* tamme. *Straf op 't klein Vee, door de ſtad loopende.* Bokken *en* Geiten. Babi Roeſa, *een zeldzaam Dier, in prent vertoond. Zommige der zelve* tam *gemaakt.* Aapen. Honden. Katten. Wilde vliegende Katten. *De* Civet-Kat. *De* Civet, *en wyze van die te vergaderen. De* Civet-Kat *van binnen. Waar dit Dier meer valt. Wyze van het te vangen. Voedzels deszelfs. Gebruik der* Civet. *De* Coescoes, *in prent vertoond. Wonderlyke voortteeling deszelfs. Het* Mannetjen *van dit Dier. Deszelfs naam. De plaats, daar 't valt. Wyze van het te vangen. ſpys dezer Dieren. Gebruik deszelfs tot ſpyze, en in de* Genees-kunde. *De* Filander. *Deszelfs naam. Waar dit valt, enz. Het Dier* Lauw, *in prent vertoond. De* Matineri, *of* Sowari. *De* Toepe, *of 't* Eek-hoorntjen, *afgebeeld. Tweederley zoort. Waar zy vallen. De* Egel, *in prent vertoond. Gebruik deszelfs in de* Genees-kunde. *De* Panggoeling. *De naam van dit Dier. De* Javaanſche Wezel. *De* Land-Schild-padde. *De* Crocodil. *De* Land-Leguwaan. *De* Water-Leguwaan. *De naam. De* Lipanno, *een byzoort, in prent vertoond. Hare ſpys. De* Kemphaan, *in prent vertoond. Plaats, en naam deszelfs. De* Ambonſche, *of* Molukze Chamæleon, *in prent vertoond. Deszelfs naam. Onderſcheid tuſſchen deze en de rechte* Chamæleon. *De* vliegende *zoort. De* vliegende Hagedis. *De* Pandangs-Hagedis. *De* kleine Bingkarong. *De* groote Bingkarong. *De* Petola-Slang. *Zeldzame gevallen met* Slangen. Slangen-dienſt *der* Chineezen. Slangen-ſteen, *die tweederley is. De* Roode Petola-Slang. *De* kleine Petola-Slang, *of* Oelar Tsjinde. *De* Aſch-Slang. *De* Cæcilia, *of* Blinde Slang. *De* blaauwe Gift-Slang. *De* dunne Vergift-Slang. *Wat eigentlyk in deze* Slangen *vergiftigd, en de wond gevaarlyk maakt. De* Baliſche Berg-Slang. *De* Groene Slang. *De* Spuit-Slang. *De* Koper-draad-Slang. *De* Geele Baliſche Slang. *De* Angel-Slang. *De* Slang met pooten. *Die van* Oma. *Die van* Larike. *Hare naam. De* Water-Slang. *De* Celebiſche Baſiliſcus. *De naam deszelfs.* Laolin.

De

De Mongkos, *in prent vertoond.* *De* Gekko. *Een* Duizend-been. *De* Scorpioen. Rotten, enz. *De* Kakkerlak. *De* Sagoe-Worm. Zwarte Mieren. Roode, *en* Witte Mieren. Byën. *De* Sprinkhaan. *Het* wandelend Blad.

NA dat wy de Geboomte, en 't geen de Boſſchen van *Amboina* uitleveren, dus verre afgehandeld, en 't noodige daar van beſchreven hebben, zal het nu tyd werden, dat wy ook eens van de Dieren, die men aldaar vind, of in de Landen, daar ontrent gelegen, alzoo veele een en de zelve zyn, beginnen te ſpreken.

Verhandeling van de Dieren van Amboina.

Wy zullen dat juiſt niet in die ordre en netheid, als 't van de Heeren Geneeſ- of Ontleed-kundigen gemeenlyk geſchied; maar echter zoodanig doen, dat het zal konnen voldaan, om te weten, wat hier valt, hoewel 'er hier en daar nog al uitbreidingen by zullen komen, die deze en gene genoegen geven, en te gelyk zullen dienen, om veel zaaken te ontwaaren, die men nooit te vooren zoo geweten heeft; dat ik 'er niet meer van nedergeſteld heb, is meeſt veroorzaakt, om dat ik oordeel, dat dit Werk egter groot genoeg vallen zal.

Wat *Plinius* hier over mede aangeteekend heeft, kan men *lib.* IX. en *lib.* X. zien.

Om dan met eenige ordre over de Dieren van *Amboina* te ſpreeken, zullen wy onze gedagten hier over zoodanig ſchikken, dat wy zullen handelen:

Voor eerſt, van de *Land-Dieren.*
Ten tweede, van de *Vogelen.*
Ten derde, van de *Water-Dieren.*

Verdeling van derzelver zoorten.

VAN DE LAND-DIEREN.

Van de Land-Dieren.

Om nu van het eerſte werk, gaande over de Land-Dieren, een begin te maken, zullen wy met de grootſte beginnen.

De Buffel,

De *Buffels* (die men hier tot de Steenbakkeryen, om de kley te treden, van nooden heeft) vallen hier niet oorſpronkelyk; maar zyn 'er van 't Eiland *Celebes*, of van andere Eilanden, zoo veel gebragt, dat men die 'er nu in een redelyke menigte vind; doch alle zyn zy tam, en wanneer zy tot het kley-treden niet gebruikt werden, zyn zy gewoon op een Veld, ontrent den *Oliphant* los te loopen; en dan zomtyds, als men 'er voorby gaat, en zy ymand zien, die iets roods aan heeft, al zeer gevaarlyk, in zoo verre, dat zy dan wel met een groote woede op ymand komen aanloopen, hoedanig zy eens op den Hr. Landvoogd *Vander Stel* gedaan, en zyn Ed. gedwongen hebben met groot levens-gevaar de vlugt te nemen.

Zy mogen, op zekeren boete, niet in de Stad loopen, waar op de Oppaſſers van den Landvoogd paſſen, dewyl zy die boete trecken.

Naderbeſchreven.

Het is een Dier van gedaante, als een grauwe Os, maar nog wel eens zoo zwaar, gelyk wy hier na zullen zeggen, en altyd gewoon zeer ſterk te ſnuiven, de kop zeer verwoed, zoo ras het menſchen verneemd, herwaards en derwaards te draijen, en de zelve ſterk aan te kyken; en anders, by de hitte, gewoon zig geheel in de modder-poelen te baden. Zomtyds werden zy, jong zynde, wel gegeten; dog dat geſchied meer op *Celebes*, onder die van *Gorontalo*, &c. dan wel hier, alzoo zy vry heet en koortzig van vleeſch zyn.

Melk der zelve, ener Boter.

Haar melk werd hier by veele verkogt, en gebruikt, ſoo wel als de Koeje-melk; dog dat zy ſlechter, en om de Land-hitte zoo geagt niet, als de andere, is, blykt aan de prys ook, die maar 12 ſtuivers de fles van anderhalve pint beloopt, daar de fles Koeijen-melk vier ſchellingen koſt; hoedanig het ook met de Boter, die daar van gemaakt werd, gelegen is; koſtende 't pond Koeije-boter twee gulden, en de andre (die 'er zeer wit en ganſch niet aangenaam, nog ook zoo vaſt niet uit ziet) maar half zoo veel.

Waar zy Oorſpronkelyk vallen.

Dit Dier valt in 't wild op het *Eiland Timor*, maar voor al op 't *Eiland Celebes*, en wel het meeſt ontrent de Dorpen *Padapadang*, *Sawito*, en meer andre vlakke Landen Benoorden Boegis, na het Koninkryk van *Mandar* toe, gelyk mede ontrent het groot *Rinnen-Meir Tempe* (waar uit de groote Rivier *Tjjinrana*, die zich twee uuren boven *Boni* vertoond, in *Zee* loopt) gelegen.

Naam, Vangſt, en byzondere zoorten.

Men noemd dit Dier by de *Maleijers Carbouw*, dog veeltyds in 't gemeen ook *Boefra* (dat Portugeeſch is) maar de *Macaſſaaren* noemen dit in hunne Taal *Caramboe Roman*, en *Lambar*, dog de *Boegis* (mede een Ryk op *Makaſſar*, onder *Radja Palacka* ſtaande) *Todong*. De *Macaſſaaren* weten dit zwaar Dier zeer behendig met ſpringen (van Tacken van Boomen gemaakt) te vangen. Zy gaan met groote troppen 'er op uit; en egter koſt het nu en dan wel een menſch 't leven, zoo zy, wanneer die verwoede Dieren op haar aankomen, niet ten eerſten een Boom, daar op zy zich bergen weten te kiezen. En dan ſtaan zy voor zoo een Boom te woeden, en te tieren, als of zy die vernielen, en om verre ſlooten wil-

wilden, om zoo meeſter van die daar op zit te werden; dog ondertuſſchen krygen zy zoo veel ſchichten, en werpſpietſen in 't lyf, dat zy eindelyk ter nedervallen, of raaken ook wel eindelyk eens in een ſtrik.

Daar vallen van deze Dieren tweederley zoort, Tamme, en Wilde, en deze zyn zommige zwart, zommige wit, en eenige graeuw.

De zwarte zyn de gemeenſte op *Celebes*, en vry grooter, dan de Tamme, zynde als halve Olifanten, met witte maanen aan den hals, ook zwarter van hair, en zoo zwaar van lichaam, dat zes of zeven Menſchen hun werk vinden, om een vierde-deel van zoo een Dier te dragen, zoo dat 'er zyn, die wel 1200. ponden, en meer ſouden wegen.

De hoornen van deze Dieren zyn veel grooter, als die der *Koeyen*, zynde wel een elle of vyfvieren-deel yder lang, na agteren gebogen, en zomtyds ook wel recht over-einde ſtaande: zy zyn zwart van verw, niet rond, maar of plat, of ook wel wat driekantig, gemeenlyk vol keepen en kervingen, en ten grooſten deelen (voor al na voren toe) niet hol, maar vaſt en als een enkele hoekagtige ſtoffe.

Haar oogen ſtaan vry veel na buiten uitpuilende, byna ter groote van een ey, zyn wit, en vertoonende een ſterken witten glans, vooral in haar woede. Zelden gebeurd het, dat men hen behendig vangen kan: want als men ze al op de bovengemelde wyze in een ſtrik, of in een kuyl gevangen heeft, moet men, om ongemacken voor te komen, die dooden, dat al mede niet zonder veel moeite geſchied, dewyl zy hard van huyd zyn. En ſchoon men de zelve zomtyds nog jong zynde, al levend vangt (gelyk zy zoo nu en dan nog veel op de markt van *Boni*, de Hoofd-plaats vant 't Ryk der *Boegis* gebragt werden,) zoo kan men die in 't wild gevangene, niet in 't leven houden, om dat men haar voedzel niet kend, en dus komen zy door verkeerd voedzel ten eerſten te ſterven, gerakende eenige dagen te voren aan een ongeneeſlyke buykloop.

De *Macaſſaaren* houden 't vleeſch van een wilde *Buffel* voor een heerlyk wildbraad, en verheffen het vleeſch van de wilde zeer verre boven dat van den tammen *Buffel*, dat ik wel gelooven wil, te meer, alzoo men dit ook zoo ontrent andere Dieren bevind.

De *Boegineezen* zeggen dat de Horens dezer Dieren mede iets, dat merkelyk tot de Genees-kunde dient, in zig verborgen hebben. Zy maken van de zelve een Poeder, en ſtroijen dit in verſche vleeſch-wonden, opene gezwellen, &c: bevindende, dat het zeer ſpoedig geneeſt, en de pyn verminderd. Ook bewaren en gebruyken zy die Horens, alzoo zy ſchoon zwart en vaſt van lichaam zyn, tot het maken van hegten van meſſen, Houwers, Kriſſen, Copjens, en andre werken, die zy zoo vernuftig wiſten te polyſten, dat men zig inbeelden zou het ſchoonſte Ebben-hout ter wereld te zien.

Men heeft ook witte, die wit van hair en horens, en rood van oogen, dog die zelden te vinden zyn.

De grauwe, die zoo tuſſchen den witte, blauwe en gryze zyn, vertoonen byna de zelve geſtalte en groote, als de andere, zynde grysagtig van hair en wat bleeker van horens.

Dezer beider vleeſch is ook zeer hitzig en koortzig, verweckende zeer licht het braken en overgeven, waarom het ook zelden gegeten werd.

De *Macaſſaaren* zullen in doosjens, van de hoorns dezer Dieren (die gemeenelyk nog grooter, als die van de eerſte zoort, zyn) gemaakt, noit hare *Peerlen*, *Geſteenten*, nog *Miſtika's* (zynde ſteenen, in Dieren of vrugten gevonden) bewaren, verzekerende, dat zy (en de laatſte voor al) daar in verbleeken, en van haar kragt veel verliezen. Doosjens van de Hoornen der zelve, qaaad voor geſteenten, &c.

Oſſen of Koeijen zyn hier nu redelyk veel; dog die zyn 'er niet altyd geweeſt; maar van *Macaſſar* (daar zy wat klein vallen) of wel van *Bali* en *Java* (daar ze veel grooter, ſchoonder, en gladder zyn) hier (zoo meyne) in de tyd van de *Heer Demmer* gebragt. Koeijen, en Oſſen.

Daar zyn 'er aan 't Caſteel, en ook op alle de Buyten-Comptoiren alhier, al een fraey groot getal, die de *E: Maatſchappy* toebehooren, en die alleen dienen voor de *Heer Land-voogd*, en de Buyten-opperhoofden, die zig (ſchoon dat op de Buyten-plaatzen eigentlyk meeſt voor de zieken tot verquicking dienen moeſt) van de Melk en Boter (die 'er zeer ſchoon, immers zoo goed, als in 't Vaderland, van gemaakt werd) bedienen, welke laatſte zomtyds nog wel een potje Boter aan den Land-voogd 'er van overzenden, verkoopende de gekarnde Melk (die anders voor de arme Soldaten behoorde te zyn) door de Sergeant, (of iemand anders) aan deze en gene, dat voor hen nog zoo al wat opbrengt.

Dat de Boter 't pond twee gulden, en de fles Melk vier ſchellingen geld, hebben wy reede gezegt. Dit is wel wat veel geld; maar 't en belet niet, dat die egter dus zeer veel, als zy maar te krygen is, gekogt werd; alzoo 'er ook vry De Melk en Boter.

Borgers (hoewel weinige) zyn, die Beeſten hebben, en die zig met het verkoopen van de Melk, en Boter genêre, en daar af meeſt beſtaan, zy moeten wel zorgdragen, dat zy niet in de Stad komen loopen, alzoo 'er op ieder Koebeeſt de boete van 1 Ryksdaalder ſtaat, dat een verval voor de Oppaſſers van den Landvoogd is.

De reden van deze duurte is, om dat een Koe maar een kan Melk op een dag geeft; maar zy is wel viermaal zoo vet, als een kan Melk van een *Hollandſche* Koe. Ook is de gekaarnde Melk hier (die gemeenlyk een ſchelling de fles geld) veel dicker, leckerder, en vetter, dan die men in Holland heeft.

De Boter, die men van deze Melk krygt, is (zonder ergens mede geverwd te zyn) zeer ſchoon-geel van verw, en zoo aangenaam en lecker van ſmaak, als ik oit Boter in Holland, in de Maand van May, of Juny, geproefd hebbe; ook is zy zoo fraey vaſt van lichaam, dat men reden heeft, om zich (by zoo een grooten hitte, als men hier verneemt,) daar over te verwonderen; maar zy werd in 't koelſte van de huizen (daar men weinig van hitte weet) en vooral in de kelders gezet.

En 't vleeſch der zelve. Het vleeſch van deze Koeijen, is zomtyds wel wat ongelagtig; dog daar zyn ook Beeſten, die zoo goed van vleeſch, als de *Hollandſche* Oſſen, zyn.

Nu en dan werd 'er zoo een Beeſt in *Amboina* 's Zaturdags geſlagen, en dan komt het pond zes ſtuyvers te koſten.

Gemeenlyk weegt zoo een *Macaſſaarſch* Beeſt 300 a 400; dog de *Baliſche* en *Javaanſche* wel 600, of meer.

Deze zyn tam; maar men heeft 'er ook wilde, zoo op 't Land van *Ceram* (en voornamelyk op klein *Ceram*, of *Hoewamohel*) als ook elders, die daar, zedert dat gedeelte van *Ceram* ontvolkt wierd, verwilderd, en na die tyd in een groote menigte voortgeteeld zyn; weshalven de vry-Borgers van *Amboina* veeltyds een Pascedel van den Heer Landvoogd verzoeken, om na *Loehoe Cambello*, *Leſſidi*, en *Erang* te gaan, om Koeijen te ſchieten; dat hen vergund werd, en alwaar zy dan, een groot getal van deze wilde Beeſten geſchoten hebbende, 't vleeſch der zelve inzouten, of in de Zon hart droogen, en dat of in hare eigen huizen zelf, en voor hare Slaven gebruiken, of aan andre op de markt verkoopen.

De wilde Koeijen op Ceram.

Ik heb van 't vleeſch dezer wilde Koeijen wel gegeten, en dit zoo heerlyk doorregen van vet, ganſch niet ongelig, en zoo lecker van ſmaak als meenig Beeſt in *Holland* wezen kan, ja 't zelve nog leckerder en aangenamer van vleeſch, dan dat van de tamme, bevonden is.

Van de Peerden. Men heeft hier ook Peerden; dog al mede niet oorſpronkelyk, alzoo die hier van *Java*, *Bima*, of *Macaſſar*, gebragt werden.

De *Amboineeſen* hebben in hunne Taal zelf geen woord, om een Peerd uit te drucken, waarom zy 't zelve, ten bewyze dat zy de eerſte van *Java* bekomen hebben, op zyn *Javaanſch*, *Adjaran*, noemen.

Ik geloove niet, dat 'er ook boven de 50 a 60 in geheel *Amboina* zyn, hoewel de meeſte lieden van fatzoen aan 't Caſteel, en de Opperhoofden op de buiten-plaatzen, hunne byzondere Land-Peerden hebben, die van ſchoone, en zommige wel van zilvere Tuigen, en Schabracken, voorzien zyn, makende zomtyds een gezelſchap van eenige Ruiters uit, waar by zomtyds ook wel Vrouwen te Peerd op Vrouwe-Zadels verſchynen, die 's morgens met het aanbreken van den dag, of tegen den avond, langs Strand, op 't Gebergte, of in de *Lommerryke* Boſſchen, daar men door het dicht Geboomte, en door de koele winden van geen hitte weet, hun vermaak gaan nemen.

En 't gebruyk der zelve.

Ik deed dit meeſt om de twee a drie avonden, tegen 5 uuren, en reed dan een uur of anderhalf buiten de Stad, op de nabygelegene Heuvels rond, genietende in die tyd, alzoo 't dan zeer gematigd, en de Zon op zyn ſchoonſte in 't daalen was, een groot vermaak met de Zee van daar op zyn aangenaamſt te beſchouwen.

Voor de beſte Peerden werden de *Bimaneeſe* gehouden, komende van 't *Eiland Bima*, die wel kleen; dog ſnelle tel-gangers, en zeer bequaam zyn, om de *Steyle* Gebergten hier te beklimmen.

Men heeft 'er ook wel fraeije *Macaſſaarſe* Peerden die een moije ſtap gaan, en die grooter zyn; dog maar weinig, en die koſten veel meer geld, dan die andre; want daar ik de *Bimaneeſche* in *Amboina* voor 25 a 30 Rykxdaalders heb zien verkoopen, zoo komt een ander op *Macaſſer* wel op 50 a 60 Rykxdaalder te ſtaan, die dan met de Chaloepen der Borgers overgevoerd werden:

Zy dienen hier alleen maar, om 'er mede uit te ryden te gaan, alzoo men hier geen Chaizen, Wagens, nog Koetzen (uitgenomen dat de Heer Landvoogd 'er een met twee Peerden heeft,) gebruikt, om dat men hier alomme te na onder 't Gebergte legt, zoo dat het de moeite niet weerd is, om een Koets te houden.

De

De *Javaanſche* Peerden komen hier nu zeer weinig, alzoo 't wat ver is, om ze over te voeren, voor al daar men ze in 8 a 10 dagen van *Macaſſer* krygen kan.

Van de Herten

Men heeft hier ook redelyk veel Herten, doch mede niet oorſpronkelyk, maar eerſt van *Java* (waarom de *Amboinees* die met een *Javaanſchen* naam, *Mendjangan*, noemd) en naderhand van *Macaſſer*, die veel kleener vallen, herwaards gebragt zyn.

Een van de grootſte vermaaken, die men aan het Kaſteel heeft, is op de Herte-jacht met de Honden te gaan, dat geen andre dan den Heer Landvoogd, Raads-Perzoonen, de Predicanten, en die van zyn Ed: verlof 'er toe krygen, geoorlofd is, alzoo daar voor die geene, die het buiten verlof doen, die ſtraf toeſtaat dat de Oppaſſers van den Landvoogd hun geweer prys maken, behalven dat de Fiſcaal hun nog 'er over aanſpreken kan; Dog nergens valt deze Jagt ruymer, gemakkelyker, en vermakelyker, dan op de Kuſt van *Hitoe*, daar ik ze menigmaal met groote troppen byeen 't Gebergte af gejaagd, en met ons gezelſchap by 't *Mangga's-Boſch* van *Hila*, daar een ſchoone vlakte is, voor by een groot gezelſchap Juffrs., die daar buiten eenig gevaar onder de Boomen zaten, gejaagd, ja tot in Zee gedreven, en die zoo dan levend, met vaartuigen, die 'er oppaſten, bekomen heb, behalven dat wy 'er, als zy pas voor by de Juffrs. waren, verſcheiden ſchoten, die niet verre van haar neder vielen.

Vermakelyke jagt der zelve.

Ik heb 'er onder dezelve (voor al, als zy de Horens eerſt gewiſſeld hadden, en die nu eerſt niet kort en ruyg kregen) gevonden, zoo heerlyk van vet doorregen, zoo fyn van vleeſch, en zoo lekker van ſmaak, dat zy by alle, die 't zelve geproefd hebben, voor lekkerder en aangenamer, dan 't beſte Oſſen-vleeſch, gehouden werden; jammer zynde, dat men het Oſſen- of 't Herten- en ander vleeſch hier, (al werd het nog zoo wel gezouten) zoo lang, als in Holland, niet bewaren kan; zoo dat het binnen een dag 2 a 3 gegeten moet werden, of anders begind het, door de hitte, te rieken. Ik heb egter eens beproefd daar iet van te zouten; dog kon het niet boven een Maand lang goed houden. Dit nu is de reden, dat veele, als zy veel Herten, of Oſſen-vleeſch bekomen hebben, 't zelve in de Zon, (of in den rook) opdroogen, en dan kan 't nog al redelyk lang duuren; gelyk zy dan van een *Picol*, of 125 pond gedroogd Herten- of Koeijen-vleeſch, nog al 8 a 10 Rykxdaalders konnen maken.

Heerlyk Vleeſch van ſmaak.

Zy zyn hier in zoo grooten menigte, dat de Heer Landvoogd ieder week, van zyn Jager aan 't Kaſteel, van den Sergeant van de *Peras Baguala*, of van *Way* een van ieder heeft, behalven dat zyn Ed: 'er dan nog wel een nu en dan van de Opperhoofden van *Hitoe* en *Oma* krygt, die 'er mede ten minſten een alle dag, of om den anderen dag krygen.

Men kan dit vleeſch hier niet (dan ter ſluik) te koop krygen, en dan koſt een pont 1 Rykxdaalder, als 't vet, en ook wel wat meer, na dat het zwaar is.

Verder Gebruik der zelve.

Onder deze Herten ontmoet men 'er zommige, die al vry kloek, en als een jong rund, wel 200 a 300 pond zwaar, hoewel zy meeſt vry kleener zyn.

Zy verſchillen in gedaante, en van Hoorns, niet veel van de Herten, die ik in Holland, en Gelderland geſien heb; dog zyn zoo zwaar van Hoorns niet, die men te geefs krygen kan, en nergens toe gebruikt werden; hoewel 'er nu en dan in de later tyd nog al eenige gebruikt zyn, om 'er de Geeſt uit te trekken; dog weinig lieden komen hier, die dat recht weten te doen, of die de werktuigen, die daar toe vereyſcht werden, hebben;

Zy werden veeltyds na die plaatſen gelokt, daar 't Gras eerſt afgebrand is, en zoo werden zy ook wel by Maanſchyn geſchoten.

Men ontmoet 'er zomtyds, die de hoornen Zeldzaam gewaſſchen zyn.

Ao. 1676 had men in *Ternate* een Hinde van *Macaſſer* daar gebragt, die een rechten Hoorn, een ſpan lang ſtaande, dog op 't Hoofd, en daar recht overeinde een weinig gebogen zynde, dat vry zeldzaam ſtond, hadde.

Zeldzame Hoorens van eenige Herten.

Men zeide, dat die Hoorn zeer goed was tegen heete Koortzen, en onwaardeerlyk in werking, om Kinder-Pokjens en Mazelen, &c: ten eerſten te doen uitkomen. Men ziet hier de teekening der zelve by de Letter A.

Zoodanigen Beeſt is Ao. 1692 ook op *Alang* in Decemb. geſchoten, hebbende op 't Hoofd ter linker zyde een Hoorn van vier duimen lang, een vinger dik, en wolagtig, gelyk ook de vorige was.

Men ziet hier de ware gedaante der zelve by de letter B. afgeteekend.

Schaapen zyn hier mede; dog zeer weinig, komende hier ook al van buiten, of van de Zuid-Ooſter *Eilanden* (die hier egter niet al te wel aarden) of van andre buiten-geweſten; waarom men hier 9 a 10 Rykxdaalders voor een vet Schaap geven moet, en dan is het nog niet al te groot. Zoo dat men, eens Schapen-vleeſch hier willende eeten, voor een Bout (want minder kan men

Schapen.

hier niet nemen) 2 of 2½ Rykxdaalder betaalen moet.

Verkens, Wilde en Tamme.

Verkens zyn 'er in een groote overvloed, zoo wilde, als tamme. De wilde zyn gemeenlyk zwart, kort van Pooten, en vry dik van lichaam, waar op men al mede gewoon is te gaan jagen.

Des Inlander, en andre, die geen verlof-briefjes hebben, mogen het niet doen; maar daar werden 'er honderden, zonder Verlof-briefjes, geſchoten.

Ik heb 'er van die wilde Boſch-Verkens gezien, die al vry zwaar, heerlyk van ſmaak, en zoo vaſt van Spek waren, dat geen Vaderlandſch Spek, daarby te vergelyken is; en kon men 'er Hammen van rooken, zy zouden de Weſtphaalſche vry verre te boven gaan.

De Inlanders gaan 'er meeſt 's nagts in de Mane-ſchyn op uit; maar dewyl zy dan die Dieren ſtil bekruipen, en malkanderen juiſt altyd niet waarſchouwen, zoo werden 'er zomtyds wel Menſchen in de plaats van die Dieren, geſchoten.

De tamme Verkens werden hier en daar by de *Amboineeſen* opgequeekt, en dan aan de *Chineeſen* verkogt, die ze ſlagten, en tegen 3 a 4 ſtuivers 't pond verkoopen.

Daar zyn ook wel byzondere Lieden, die Verkens voor zich zelven opvoeden, alzoo men voor 8 a 10 Schellingen, of 2 Ryxdaalders, al een redelyk Verken koopen kan.

Straf op 't klein Vee, door de Stad loopende.

Dog alle, die klein Vee, van Herten, Verkens, Schaapen, &c: houden willen, moeten wel zorg dragen, dat die niet door de Stad loopen, zoo zy niet willen, dat zy onder de voet geſchoten, en na 't Zieken-huis gebragt werden.

Bokken en Geyten.

Men heeft hier ook Bokken en Geyten, van welke de geſneden, en gemeſt zynde, zeer goed Vleeſch, en dikwils al zoo goed, als van menig Schaap, en vry vet uitleveren, die men al mede by de Bout gewoon is te koopen, en voor een Schelling vyf a ſes dan bekomen kan.

Op 't Eiland *Boero* heeft men een Dier, dat ik nergens meer gezien, en van 't welk ik ook by geen Schryver, dat het elders valt, geleezen heb.

Babi-Roeſa.

Het werd in 't *Maleytſch Babi-Roeſa*, dat is, Verkens-hert, genaamd; om dat het als een Mengel-ſlag van die beide is.

Een zeldzaam Dier.

Het is van geſtalte uiterlyk by na even eens, als een ander Boſch-Verken, dog het Manneken heeft iets byzonders dat andere Mannekens van Boſch-Verkens, of wilde Beeren, niet hebben; want buiten de twee ſlagtanden, die onder in deszelfs onder-kinnebakken uitſteken, en die by alle andre wilde Verkens gevonden werden, heeft het nog twee andre in zyn bovenſte kinnebakken recht tegen over de andre, na agter toe gebogen zynde, even eens als een halve ronde kring, en zommige nog wel verder omgebogen ſtaan, dat een vry aardige gedaante aan dit Dier geeft. Zelfs waſſchen die boven-tanden wel zoo verre krom om, dat zy weer in 't been van 't voorhoofd groeijen.

Buiten deze heeft het in 't bovendeel van zyn mond nog vier ſny-tanden, en in 't onder-deel ſes andre, van welke de twee agterſte voorwaards nederleggen, na welke het, in de plaats der Honde-tanden, de voornoemde uitſtekende tanden heeft, waar agter men aan wederzyden ſes kiezen teld, van welke de agterſte in drie ſpitzen takken verdeeld zyn.

Het Wyfje heeft die groote uitſtekende tanden niet.

Dit Dier heeft een weeke dunne huid, met korte hairen, die al vry zagt zyn, ook heeft het op de rug geen lange borſtels, als andre Boſch-Verkens.

Zy zyn byna aſch-grauw van verwe, dog eenigzins wat na den roſſen trekkende, hoewel 'er ook wel wat zwart door loopt.

De kop is ſpitzer, als die van andre Verkens. De ooren zyn vry kort, en de oogen klein; ook is de ſteert langer, als die van een ander Boſch-Verken, hebbende agter ook een quaſtje.

Aan ieder poot heeft het twee lange en twee korte klaeuwen; maar de voorſte Pooten zyn vry korter, dan de agterſte waarom het ook wat traag, en ſtootig van gang is, gelyk ik dat zelf zoo gezien heb.

Zy zyn vry gemakkelyk te jagen, en in de jacht licht te bekomen, om dat zy zoo dun van huid zyn, dat men dezelve door de hairen zeer ligt ziet, waar door de Honden ook ten eerſten in 't vleeſch zyn. Wel is waar, dat zy met de benedenſte ſlagtanden veel quaad konnen doen; dog de bovenſte, die te krom omgewaſſchen zyn, beletten hen zeer veel de Honden te konnen wonden, dat ook de reden is, waarom een Hond, eens de reuk van een *Babi-Roeſa* hebbende, dat niet verlaten, en niet licht dan op een ander Boſchverken afgaan zal.

Dit Dier is zeer ſterk van reuk, gaande gemeenlyk op zyn agterſte pooten tegen een Boom ſtaan, om te rieken, of er vyanden ontrent zyn. Zoodanig overeindſtaande, is het ook, om te ſcherper van reuk te zyn, en te verder te rieken, gewoon des nagts te ſlapen, hoedanig het van de Jagers ook nog wel gevonden, en overvallen is.

Dus is 't ook wel gewoon zyn krom-

me

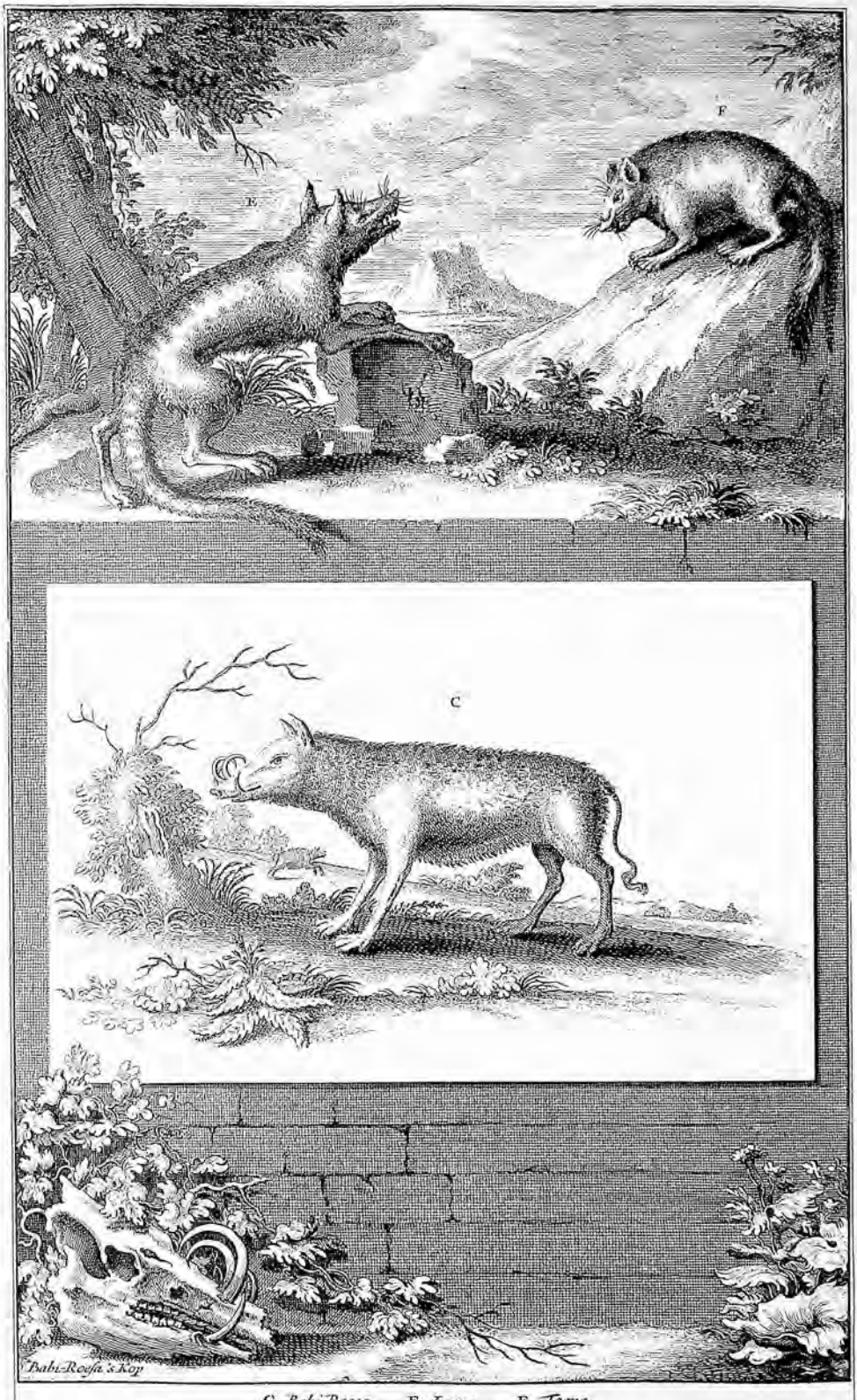

C. *Babi-Roesa.* E. *Lauw.* F. *Toepe.*

me boven-tanden om eenige hoog-hangende Takken, of Boſch-touwen te ſlaan, om te gemakkelyker, dus hangende, te ſlapen.

Het Vleeſch dezer Dieren is van ſmaak, en in fynheid, beter met dat van een Hert, dan van een Verken, overeenkomende, ook is 'er zeer weinig Spek aan, zoo dat het meeſt vaſt Vleeſch is.

De Spys van dit Dier is niet dezelve, als die van de andre Boſch-Verkens, die Canari (een zoort van *Indiaanſche* Amandelen) eeten; maar alleen, of Gras, of wel de Bladeren van de Waringin, en andre wilde Boomen.

Men heeft van 't zelve ook niet te vreezen, dat het, gelyk andre Verkens, de Thuinen verwoeſten, de Heiningen door wroeten, en 't gezaide, of geplantede verderven zal, alzoo 't zig meeſt met Boom-bladeren behelpt, en geen quaad ter wereld doet.

Dit Dier vertoonen wy hier by de letter C. na 't leven afgeteekend.

Het valt overvloedig op *Boero*, en werd in de Bogt van *Cajeli* zeer dikwils door de Zoldaaten bekomen, die daar op jagen gaan, en het zeer licht vangen. Ook valt het op de *Xoelaſche* Eilanden, en voornamelyk op *Xoela Mangoli*, als ook op het Eiland *Bangay*, op de *Ooſt-Kuſt* van *Celebes*, en wel meeſt op *Manado*.

Schoon 'er nu op *Boero* ook overvloed van wilde Verkens is, die 'er alzoo de Mooren geen Spek eeten, geweldig voordeelen, ziet men nogtans deze Dieren niet by een komen, maar zig altyd van de wilde Boſch-Verkens afgezondert houden.

Wanneer de Honden hen najaagen, en zy vermoeid zyn, begeeven zy zich, zoo ras zy maar konnen, na Zee toe, daar zy door hun znel zwemmen, en liſtig onderduiken (dat zy de allerbeſte End-vogel niet behoeven toe te geven) de Honden veeltyds weten te ontduiken, en zoo te ontkomen.

Zy konnen dus zeer lang, en wel van 't een na 't ander Eiland, overzwemmen.

En zommige der zelve Tam gemaakt.

Men heeft het bezogt, om zoo een Dier met Ryſt en *Batata's* Bladeren op te voeden; dog het heeft veel moeite in, om ze in 't leven te houden; hoewel ik 'er ten tyde van de Heer Padbrugge een op zyn Ed: Plaats heb zien loopen, dat zoo opgevoed wierd.

Men bewaard de koppen van deze Dieren, om 't zeldzaam fatzoen der tanden, en zend die, als een zeldzaamheid, na 't Vaderland, daar men ze by deze en gene Verzamelaars van zeldzaamheden nu en dan vind.

Men heeft ook zoo een *Babi-Roeſa* in *Ambon* by een Liefhebber gehad, die 't lang by zich opgevoed, en gewent had na zyn naam te luiſteren, zoo dat, als de Kinderen het maar by zyn naam riepen, het aanſtonds daar op by de zelve quam, en als men 't op de rug kraeuwde, liet het de Kinderen toe 'er boven op te gaan zitten.

Dit at Canari, Ryſt, Padi, en voor al zeer graag Viſch, en 't ingewand deſſelfs.

Het was ook roſſer en zwarter van verw, als zy gemeenlyk wel vallen; wat meer gekruld van hair, dat wel wol geleek; dog men kon niet beſpeuren, dat het zoo ſterk van reuk was, als de wilde zyn.

Men hoord weinig geluid van dit Dier; dog als 't geluid geeft, is het allernaaſt, als 't geknor van een Verken.

Aapen. Men heeft in *Amboina* ook Aapen; maar al mede niet oorſpronklyk, zy vallen veel meer, en in overvloed op 't groot Eiland *Borneo*, *Java*, en andre Eilanden; dog hier in *Ambon* zoo weinig, dat het niet weerdig is, om 'er van te ſpreken; weshalven wy, 't gene wy daar van te zeggen hadden, voor *Batavia*, als wy van die Stad zullen ſpreken, bewaaren.

Honden. Men heeft hier ook Jacht-Honden, en andre diergelyke, dog dat ze al mede van *Java*, eerſt gekomen zyn blykt aan de naam, die 'er de *Amboineeſen* in haar Taal aangeven, alzoo zy die *Aſoe*, dat een Hond in 't *Javaanſch* betekend, noemen.

Men gebruikt daar meeſt brakken tot de Jacht, en ik heb 'er nog een andre kleine zoort van Honden toe zien gebruiken, dog die geenzins na onze Hazewinden, of andre Honden, gelyken.

By de *Chineeſen*, en ook by zommige Hollanders, is een Schotel, van een Hond toebereid, een van de grootſte lekkernyen, die men hen geven kan.

Ik heb 'er ook kleine Juffer-Hondekens; maar zeer weinig, gezien.

Katten. Men heeft hier ook Katten, geel en zwart, en ook wel enkel zwart, en anders van verw, dog ik heb aan de zelve iets gezien, dat ik nooit aan andere Katten gezien hebbe, te weten, dat zy een zeer korte ſtaart, en die even zoodanig hadden, als of zy half afgekapt was, dat vry zeldzaam ſtaat.

Wilde vliegende Katten. Op *Gilolo*, ontrent *Dodingo*, heeft men vliegende Civetten. Zy hebben vlerken als de Vleder-muizen van de voorſte tot de agterſte pooten, waar mede zy van de eene na de andre Boom vliegen. Zy hebben ook zeer lange ſteerten, byna even eens, als de Meirkatten.

D. Coescoes H. Lipänno I. Kemphaan K. 't Manneken van den Chameleon L. 't Wyfken van den Char

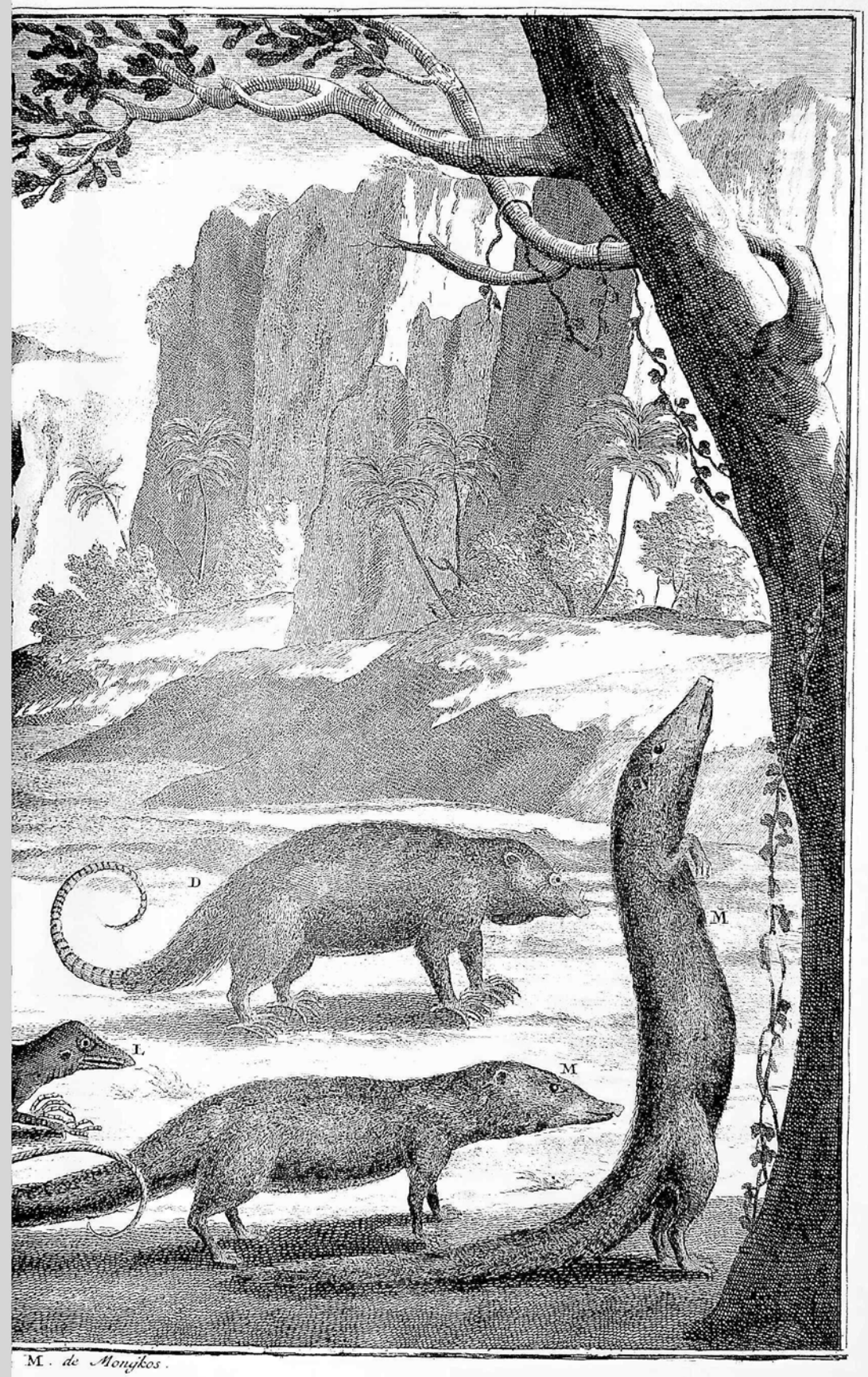

M. de Mongkos.

katten. Als deze nederzitten, zoo ziet men hare vlerken niet.

Men heeft dezelve niet boven vyftig Jaaren herwaards daar ontdekt, door dien zy zeer wild en ſchuw zyn.

Zy zyn ros van kop met donker graew gemengd, en hare vlerken zyn van buiten ook met hair bekleed, 't geen het verſchil tuſſchen haar en de Vleer-muizen is. Zy zyn ſcherp van gebit, zoo dat zy in ſtaat zyn een houte Koy gemakkelyk in eene nacht door te byten. Andre noemen die ook wel vliegende Aapen

Het Volk van zeker Schip, 't Jacht *Boero* genaamd; A°. 1677. ontrent *Halemahera* in *Ternate*, naby *Dodingo*, leggende, wierd allereerſt een van deze Dieren, zich op de Boomen houdende, en van de eene op de andre vliegende, gewaar. Zy zagen dit eerſt voor een Enkhorentje aan, dog het hoofd was veel ſcherper, en meer na een Coescoes (een Dier, dat wy hier na in Prent vertoonen) gelykende. Het was graeuw van hairen, van de neus af, en over de rug tot agter toe, met een zwarte ſtreek.

Aan de voorſte pooten, van de klaeuwen af, tot aan de klaeuwen der agterſte pooten, was de huid aan 't lichaam, gelyk het aan de Vleer-muizen is, vaſt geſpannen; dog dit vel was van buiten met hair bekleed, gelyk het onderlyf, en ook dat van binnen, met wit hair begroeid was. Als zy van de eene Boom na de andre ſprongen, breidden zy te gelyk hare vlerken uit, en ſcheenen dan als opgeſpalkt te zyn. De Inlanders verklaarden toen die Dieren noit meer gezien te hebben.

De Civet-Kat. De Civet-Kat is mede in *Amboina*; dog niet op alle Eilanden van dien bekend. Zy valt hier alleen (zoo ik meine) oorſpronkelyk op 't Eiland *Boero*; dog alzoo 'er nu en dan wel eenige op 't Eiland *Amboina* uit hare Holen ontkomen, en dus hier voordgeteelt zyn, zoo werden 'er hier nu en dan ook wel eenige gevangen.

Zy gelykt van kop wel wat na een Vos, of wel naaſt na een Kat; dog ſy is vry grooter, en als een middelbare Huis-hond van geſtalte, hebbende een tamelyke lange en dikke ſtaart, een ſpitze kop, en ſcherpe muil, evens eens als die van een Vos byna uitloopende.

Zy is zeer vinnig en fel van gezicht, heeft lange witagtige hairen tot den baard en boven de oogen; dog de muil van 't Manneken is ſtomper, als die van 't Wyfje, die veel langwerpiger, en vry ſpitzer is. Zy zyn van zulken ſcherp gebit, dat zy in eene nacht een dikke houte Koy met haar Honds-tanden doorknagen. Zy knorren als een Hond, die aan een been knaagd; dog blazen daar na als een Kat, die boos is.

Zy is hol en als half geſloten van oogen, kort van ooren, redelyk lang van hals, van onderen wit met twee a drie bogtige zwarte ſtrepen, over het wit, en over dwars, als of het zoo veel Halsbanden waren.

Aan 't Wyfje zyn de witte ſtreepen breeder, dan aan het Manneken, zynde ook zwarter, en graeuwer, en dat niet recht dwars, maar ſchuins.

Zy zyn kort van pooten, die zwart, en met vier teenen voorzien, waar aan ſtompe klaeuwen met een vyfde 'er dicht agter zyn. Het lyf tuſſchen de voorſte en agterſte pooten is redelyk dik, rond, en in 't gemeen niet wel anderhalf voet lang, en de ſteert ontrent zoo lang als het lyf; zynde die in 't Manneken dikker van hairen met dichte en lange hairen bezet, waar door die wel een arm dik ſchynd te zyn. Het Dier ſleept den zelven meeſt na, of houd hem onder den buik.

De hairen over 't lyf zyn meeſt als van een Kat, zoo glad en glimmende niet; maar wilder en verwerd ſtaande. Der zelver verw is uit den graeuwen en zwarten te zamen vermengd, hebbende onder aan den hals (gelyk reeds gemeld is) wit met zwarte banden. De kop is zwart, de neus kaal, en 't verdre lyf heeft, voor al op den rug, meer zwart. Aan de zyden is 't graeuw met zwarte ſtreepen en vlekken, Baars-gewyze, gelyk men ook veel zulke Katten heeft, geſpikkeld. De ſteert heeft op dezelve manier zwarte en graeuwe over dwersgaande ſtreepen.

Wy vertoonen dit Dier hier niet, om dat dit hier reeds wel bekend, en door andre zeer wel afgebeeld is.

Het Reuk-werk, 't geen men van dit Dier heeft, en waarom het alleen gevangen werd, is de Civet, 't welk anders niet is, als een overtolligheid van het Zaad-agtig bloed, dog geenzins (zoo de Heeren alhier, des kundig, meenen, waar toe ik my niet inlate, om daar over te oordeelen) het Zaad zelfs, vergaderd in zekere klieren, die in een byzonder beursje leggen, 't geen de gedaante van een Bal-zakje heeft. In de Mannekens legt dit beursje dicht aan de Rechter-bal voorwaards op de ſchacht, die in de Katten verborgen is. In de Wyfkens legt het tuſſchen den aars, en 't Vrouwelyk deel, waar door het komt, dat iemand, die daar niet nauwkeurig oplet, van buiten 't Wyfken van 't Manneken niet onderſcheiden kan. Dit beursken heeft, zoo wel in de Mannekens

De Civet en wyze, van die te vergaderen.

kens als in de Wyfkens, in de lengte tuſſchen de klieren een opening, of lange ſcheur, die op des zelfs grond met veel korte witte hairtjens bezet is, die daar ook los in zyn. Deze klieren nu zyn zoodanig van een menigte van zweetgaatjens voorzien dat zy het Civet door de zelve van zelfs uitzweeten, en in die opening, wanneer het te veel is, doen komen, in hoedanigen gelegenheid van overtolligheid die Dieren zich ook, in 't wild zynde, tegen eenige ſcherpe houten wryven, om, wanneer hen deze overtollige vogtigheid te veel prikkeld, die zoo quyt te werden; dog in die gene, die men in Koyen heeft, is men gewoon dit beursje zagtkens met de vingeren om te keeren, en de Civet 'er uit te drukken, dat men met Bamboesſpeetjens, of met een klein lepelken, afſtrykt, en byeen zameld. Dit Civet nu, eerſt 'er uitgehaald zynde, is zeer vuil, en met veel hairen gemengd, gelykende zeer wel na etter, zynde van een zeer ſterken reuk, die veelen verveeld, en miſſelyk maakt. Ook blyft zy zeer lang in de kleeren, en aan de handen, zoo dat men moeite heeft, om die met waſſchen 'er uit te krygen, en te verdryven.

Het Civet der Mannekens is minder en dikker; dog dit werd van de *Javaanen*, en *Maleyers*, voor 't beſt gehouden, verſnits het zuiverder is; hoewel de *Baliers* dat van de Wyfkens veel liever willen hebben, om dat die overvloediger Civet geven, ſchoon het dunner, en ook wel met pis vermengd is.

Als men de Civet 'er uithaalen wil, moet men dit Dier een ſtrop om 't lyf doen, dat voorwaards trekken, en met de ſteert 't agterlyf wat agter uit haalen, zoodanig dat het digt by de tralien komt, dan ziet men dit beursje (dat in de mannekens by de balletjens legt, en vry grooter is, dan de zelve zyn, en in 't midden ook gekloven, en daar aan wel te kennen is) en men drukt op bovengemelde wyze 't Civet 'er uit; dog men moet wel toe zien, dat men in 't uithaalen van de Civet het beursje niet te hard en drukke, dat 'er bloed navolge. Ook moet men die leden, na 't afhaalen der Civet, met Calappus-Melk ſmeeren, om de pyn te verzagten; alzoo dit Dier door dit drukken, en afhaalen van de Civet, zeer boos werd, hoewel men zonder die terging weinig Civet 'er van krygen zoude.

De Civet nu Zuiverd men op deze wyze. Men ſtrykt ze voor eerſt zeer dun op Ziri-blaadertkens, en veegt 'er de hairkens, zoo veel mogelyk is, uit. Dan ſpoeld men die met Zeewater af, en waſcht die nog eens met het Zap van zuure Limoenen; daar na droogt men het in de Zon, en bewaard het in een Tinne of Loode fles.

De *Bengaalſche* Civet werd zoo goed niet als deze bevonden, om dat zy zeer veel met Olie, Zand, &c:, vermengd is.

Die den reuk verdragen konnen, droogen de beurskens dezer Dieren in den rook, en leggen die by hare kleederen.

Wat nu 't Wyfje aangaat, daar heeft men minder moeite mede om 't beursje te vinden, alzoo dat dicht by 't aarsgat is, en niet veel daar van in fatzoen verſchild; dog men moet 'er de Civet zeer voorzigtig uitnemen, en wel toe zien, dat zy die met haar pis niet beſwalken.

De Civet-Kat van binnen, hoedanig.

Wat nu de binnenſte geſtalte van dit Dier aangaat, ik heb daar in een lever gevonden, die by na donker-rood, en in drie ſtukken verdeeld is, ieder van welke ſtukken weer twee kleender verdeelingen heeft. In de Holligheid der zelve hing een groote Gal-blaas. De blinde darm was aan 't einde zoo krom, als een hoorn. Het had ook twee gekronkelde klieren, waar in de aderen van het darm-ſcheidzel te zamen komen. De nieren waren zwartagtig, zoo zy maar zoo niet door de wond, in 't vangen gekregen, geworden zyn. Aan 't Manneken kan men buiten aan het teellid niet, dan 't hoofdeken, bekennen, dat van binnen een beentje had; dog de ſchacht ſelf was ſenuwagtig, tegen den aard der Honden en der Wolven, die dat deel beenagtig hebben.

De Paraſtata, na de ballen loopende, waren rood, dog twee andre aderen, uit de nieren haren oorſpronk hebbende, waren wit, en liepen in het Civet-beursje uit, dierende, om die vogt daar in te brengen.

Aan 't Wyfje was de Baar-moeder plat, uit de ſtompen drie-hoekig, eindigende in 't Vrouwelyk-lid met een ruimen ingang, gelyk ook die twee witte aderen daar onder na 't beursje liepen. Het Manneken en Wyfken hadden een kleene blaas, en 't Wyfken had twee tepels onder aan de buik.

De naam van dit Dier is een Civet-Kat, dat men niet verwerren moet met de Muſcus-Kat (dat een quade naam is) of 't Muſcus-Dier, dat geen Kat, maar een Geyt, of een Muſcus-Rhee, Hind, of een Bok is, gelyk de Kenners weten.

Zommige hebben dit Dier voor de *Hyæna* der ouden gehouden, die meer van 't geſlacht der Wolven en Voſſen ſchynd te wezen, daar dit Dier nader aan 't geſlagt der Katten komt.

Dit nu meeſt op *Boero*, en daar oorſpron-

Waar dit Dier meeſt valt.

ſpronkelyk vallende, is vry beter en meer geagt, dan de *Javaanſche*, *Bengaalſche*, *Malakſche*, en *Siamſe* Civet-Katten, om dat der zelver Civet zoo goed niet is. Hoewel de Civet, die uit *Guinea* komt, voor nog beter gehouden werd, gelyk ook die Civet-Katten grooter, dan de *Amboniche*, en lichter tam te maken zyn; dog die in *Siam* vallen, zyn grooter, dan die men hier heeft.

Wyſe van het te vangen.

De wyſe, om dit Dier te vangen, is tweederley. Men doet het, of met ſpringen (waar door 't Beeſt verminkt werd, en meeſt ſterft) of met enkele ſtrikken, of met een val, dat vry beter is, alzoo men ze dan levend heeft, en behoud. Zy werden ook wel van de Boomen geſchoten; dog dan heeft men 'er niet aan.

Men heeft 'er by deze en geene op 't Eiland *Amboina* nu en dan wel in Koyen gebragt, die de tralien wiſten door te knagen, en zoo te ontkomen; dog die blyven zich dan alzoo ontrent de Huizen ophouden, loerende op de Hoenderen, en die geraken zelden weer in 't Boſch.

Voedzel des zelfs.

Het voedzel van dit Dier beſtaat hier in *Doerions*, *Pieſſang*, *Tjampeda's*, *Soorſacken*, en Hoenderen, dog allerliefſt *Doerian's*, die, dewyl zy mede zeer ſterk van reuk zyn, zeer veel tot het bereiden van de Civet in dit Dier my toeſchynd toe te brengen.

Gebruik der Civet.

Men gebruikt de Civet hier in *Indiën* zeer weinig in de Genees-kunde, dan alleen, om deze en gene gebreken van de Lyf-moeder te helpen, en voor al doet men die tegen de opſtyging dienen, 't zy met die in 't lichaam te brengen, 't zy met den navel 'er mede te beſtryken; dog men moet wel beſorgen, dat de Vrouw, die lyd, de reuk niet onder de neus kryge.

Men wil ook, dat de Civet, veel geroken, en van onderen gebruikt zynde, de Maandſtonden verwekt, de verkoude Lyf-moeder zuiverd, en tot de ontfankenis bequaam maakt.

Men ſmeerd ook dezelve, by Kolyk, wel op de Navel en Buyk, na dat ſy in eenige Olie ontlaten, waar toe de Olie van Wynruit zeer goed is.

Zy verwekt ook de luſt tot byſlapen, en verſterkt de kragten der mans, waar toe het de Inlanders, en voor al de Mooren, veel gebruiken.

De *Javaanen* en *Maleijers* hebben een zeker geheim, om uit dit Dier een een zekere Olie te trekken, of 'er een uittrekzel op deze wyze van te vergaderen. Zy ſlaan een welgemeſte Civet-Kat dood, villen, en ſtooten die (na die van de vuiligheid gezuiverd te hebben) met beenen met al tot gruys, koken die in een nieuwe pot zeer ſterk, ſcheppen het boven-dryvende vet zoo lang boven af, tot dat 'er niets meer opdryft. Dit vergaderde vet bewaren zy, ſchryvende aan 't zelve een zeer groote kragt toe, om den Man te verſterken, voor al, zoo men van dit vet iets op 't hoofdje of aan de Voorhuid der Manlykheid ſtrykt. Om deze reden hebben die grooten 'er altyd een doosje van by zich, gelyk zy, daarom alleen, de Civet en Amſioen ook zoeken.

Men gebruikt de Civet ook tot 't maken van allerley welriekende Oliën, dog ſpaarzaam, alzoo zy anders hinderd.

De Civet-Kat, die op hare wyze ook al loos is, ſteekt veeltyds haar ſteert in 't Water, daar dan de garnaelen aan komen hangen, waar na zy dezelve ſchielyk op landwerpt, en die dan op eet.

De Coescoes.

Onder de Dieren van *Amboina* is de Coescoes mede een zeldzaam Dier, zynde uit het geſlagt der Wezels; dog is zoo groot, als een middelbare of volwaſſe Kat.

De kop heeft zeer veel gelykenis na een Rot, of na een Vos. Het is ſpits van bek, kleen van hoofd, en 't lyf is als dat van een volwaſſene Kat. Het is bezet met fyne dichte hayren, even als een Kat; dog zy zyn meer verward, gelyken na Wol, en zyn van verwe uit den roſſen en graauwen, by na als die der Haazen. Zy hebben ook een breede zwarte ſtreep langs den rug, zommige zyn ros, en eenige ook wel wit van hair; dog die vind men zelden, en als dat al gebeurd, zyn het Mannekens. Anders zyn de Wyfkens van de meeſte kleene Coescoezen graauw; dog de groote hebben roode oogen, en zyn, de Mannekens wit en zwart, en de Wyfkens graauw. De groote voor al zyn zeer boos en gevaarlyk, konnende, als iemand hen, op een Boom zittende, by de ſteert vat, wel een Keerel na boven trekken, die zy dan ook wel weer weten te laten vallen. Het heeft aan zyn ſcherpen bek, en boven zyn oogen, lange borſtels, of hairen. De oogen zyn blaauw, met een weinig rood ontrent den oogappel, en glinſteren zeer ſterk. Zy vertoonen gemeenlyk de groote vreeze, die dit Dier aangeboren is. Het heeft ronde ſtompe ooren, die aan de kanten met hayren bezet zyn. De voorſte pooten zyn veel korter, als de achterſte, en werden die in vyf teenen, die zeer ſcherpe klauwen hebben, verdeeld, zynde die pooten van onderen glad en kaal, en zeer zagt, gelykende byna een Kinderhandje. Van deze pooten en klaauwen bediend zig dit Dier wel het meeſt, zynde zoo rad 'er mede, als een Aap, om 'er zich

'er zich in allen deelen mede te verweeren: want ſchoon dit Dier wel zeer ſcherp van tanden is, zoo is 't niet gewoon zig daar mede zoo veel, als wel met deze zyn pooten en klaeuwen, te verdedigen.

De agterſte pooten zyn veel grooter en vleeſchagtiger, en maar in vier ſulke teenen verdeeld; dog de grootſte en middelſte teen is in tween gekloofd. De ſteert van dit Dier is ruym een Elle lang, welkers agterſte deel naaſt aan 't lyf dik, en met Wolagtige hairen bezet is, zynde het overige van dien kaal, en aan 't eynde met een beenagtige kromte bezet, waar mede dit Dier zich aan de takken der Boomen zoo vaſt houd, dat men het daar naeuwlyks aftrekken kan. Zoo ras men ook met een vinger daar maar aan komt, blyft het daar aan hangen. Men is ook gewoon, zoo ras men 'er een gevangen heeft, die aan de ſteert tuſſchen twee te zamen klemmende houtjens vaſt te binden; dog zoo het dat deel van zyn ſteert daar door (gelyk wel gebeurd) of door iet anders, kwyt raakt, komt het doorgaans kort daar na te ſterven.

Het eet, op zyn agterſte pooten zittende, en de voorſte als handen gebruykende, by na als de Eek-horenkens, Conynen, &c., en zoo 'er onraad opkomt, is 't in een oogenblik op een Boom.

Het heeft een zeer ſterke reuk over zich, die ganſch niet aangenaam is, komende van des zelfs pis, die roodagtig is, en die dit Dier, by de minſte vreeze, of ſchrik, ontſchiet. Men ontmoet zomtyds op ſtrand wel diergelyken reuk; dog dit is de reuk van het blad van zekeren Boom, *Halex Littorea* genaamd.

In Prent vertoond.

Wy vertoonen dit Dier by de Letter D. afgeteekend.

Niets is 'er in 't zelve zoo zeldzaam, als de voortteeling, en de *Vulva*, of het Vrouwelyk lid van 't Wyfje. Deze voortteeling verſchild zeer veel van die van andre Dieren, en geſchied op een wonderlyke vreemde wyze.

Wonderlyke Voortteeling der zelfs.

Het brengt zyn jongen niet voort in een Baar-moeder, binnens-lyfs geſloten; maar buytens-lyfs in een opene zak, of beurze, die men tuſſchen de agterſte pooten gewaar werd. Deze beurs heeft een ſcheure, die ontrent een halve voet lang; dog die kleener en geſloten is in die gene, die nog niet geworpen hebben. Beyde de lippen van deze zak zyn van binnen met fyne hayren bezet; maar beneden op de grond is die kaal, en glad. Hier in is geen andre opening, die in 't lyf doorgaat; maar daar zyn twee of vier platte en klieragtige uijers, die ontrent een ſchelling groot, en yder van een lang tepeltje voorzien zyn, byna als een eynd van een navel-ſtreng, twee duymen lang, wit; en aan 't eynde open zynde. Aan deze tepels blyven de jongen gemeenlyk hangen, kruypende dan eens in, dan weer eens uyt die zak, die van binnen in zoo ruym is, dat zy zich daar in gemakkelyk konnen verbergen.

Van binnen in dit Dier is ook niets te vinden, dat na een Lyfmoeder gelykt, of nu die jongen uyt die zak, dan of zy aan die tepels groeijen, gelyk de vrugten aan de Boomen, (die, volwaſſen zynde, afvallen) is een zaak, daar ik met geen zekerheid van ſpreken kan. Altoos 't is zeker, dat zy in die zak voortkomen, en allereerſt aan die tepels ontdekt werden, daar zy ook ten eerſten aan zuygen. Dierhalven is die laatſte gedagte, datze uyt de tepels voortkomen, wel de waarſchynelykſte, om dat die beurs zeer dicht geſloten blyft, ter tyd toe, dat de jongen volwaſſen zyn. Ook vind men de nog kaal en onvolwaſſene jongen aan de tepels zoo vaſt hangen, dat 'er, wanneer men ze daar af trekken wil, het bloed komt na te volgen. Ook is 'er aan yder tepel, waar aan de jongen zuygen, nog een tepel, of ader, aan de buyten zyde, die wat kleener en korter dan de andre tepel, en ontrent een vinger breed lang is, die mogelyk wel tot een zoort van verpoozing diend, na dat de jongen geſpeend zyn, en terwyl de andre volgende jongen daar dan aan groeijen. In de *Amboinſche* Coescoeſen heb ik twee, en ook wel vier jongen gevonden, gelyk men dan ook zoo veel tepels in de beurze, of zak, ſag. Dog in andre Landen hebben zy wel meer jongen. Hoe 't met de ontſankenis dezer Dieren toegaat, weten de Inlanders nog niet zeker te zeggen.

Het Mannekken van dit Dier.

Men vind het Manneken zelden, en 't is altyd grooter, en roſſer, en niets is, zeldzamer, dan een ſpier-witte Coescoes, dat altyd Mannekens zyn, ontrent van groote als een gemeene Huys-Kat; hoewel 'er ook wel grooter zyn. Daar zyn 'er ook van die witte, die onder aan den hals hoog-geel bevonden werden.

Onder den ſteert hebben de zelve ontrent vier vingeren-breed van den aars een groote bal-zak buyten-hangen; dog van des zelfs ſchacht kan men buyten niets bekennen. Ik heb ook in een ander Manneken, dat uyt den graeuwen en roſſen was, in den bal-ſak beſpeurd twee groote klieren, die zeer wel na nieren geleken, hebbende twee water-peezen, die na de blaas gingen, en agter de zelve in de huyd lagen de ballen zelf verborgen. Het teel-lid hing aan deze ontrent

trent een lid van een vinger lang na buyten, ſtaande na agteren.

Des zelfs naam. De naam van dit Dier is by de Inlanders en *Maleijers Coeſſoe*, en by ons Coescoes, een naam, die men ook geeft, aan zeker ſtekelig Gras, wiens Zaad aan de klederen der voorby gaande hangen blyft, en dat de Boſch-luys genaamd werd. Men noemd ook zeker lang ſnygras, gelyk ook allerley verwerd kreupel-Boſch, 't zy op de Velden, 't zy aan de Boomen, zoodanig, als mede dit Dier, dat zich veeltyds, ja meeſt, in die ruygte ophoud.

De plaats, daar 't valt. Het valt in *Amboina*, en in de *Molukze* Eylanden, en houd zich daar, niet (gelyk in *Weſt-Indiën*) onder de aarde; maar in de Boſſchen en op de hooge Boomen, en voor al die, dewelke vol Boſch-touwen bezet zyn, op. Dit Dier onthoud zich geerne in verafgelegene Boſſchen, daar het buyten vrees van menſchen is.

Het is daarom, dat men die zoo veel niet op 't Eyland *Amboina*, als wel op het groote en kleene *Ceram*, dog nergens meer, als op *Hoewamohel*, vind.

Wyze van het te vangen. Niet min verwonderens weerdig is de wyze, op welke de Inlander gewoon is 't zelve te vangen. Dit geſchied door het Dier, als 't in een Boom zit, ſterk en wel zoo lang aan te ſchouwen, dat het door zyn groote vreeze, hoe vaſt het zyn ſteert ook om een Boom of tak geſlagen heeft, ter neder valt. Ook is het, zoo ras het een menſch ziet, wel gewoon, aan een tak zich met zyn ſteert vaſt houdende, zig te laten hangen, en dus over en weder te ſlingeren, kykende die geen, die het ziet, ſterk aan. Die nu dit Dier gewoon zyn te vangen, blyven ſtok-ſtil ſtaan, en het zelve maar ſterk aanzien, waar door het vergeet zich met zyn ſteert wel vaſt te houden, en van boven na beneden tuymeld, blyvende dus eenige tyd in Kat-zwym leggen, in welke tyd het dood geſlagen, of ook wel levend gehouden werd.

De *Amboineezen* meynen, dat die eygenſchap, van een Coescoes uyt een Boom te kyken, niet aan yder een; maar alleen aan zekere geſlagten onder hen gegeven, en eygen is. Het is zeker, dat niet alle, die willen, het konnen verrichten, maar dat alle, die uyt de *Uliaſſers* zyn, dit ten eerſten weten te doen, zonder dat andere van 't Eyland *Amboina*, of van *Leytimor*, wat moeite zy, zelf in een tyd van gebrek, wel aangewent hebben, dit konden verrichten, daar eenige Lieden van *Honimoa*, daar op afgerigt zynde, 'er aanſtonds zoo veel, als men 'er begeerde, wiſten uyt de Boomen te kyken; zoo dat 'er een ſlag by dit kyken, en ſtar-oogen, die yder een niet eygen is, zyn moet.

Wanneer men dit Dier jong vangt, kan men het zelve zeer tam maken, en gewennen allerley ſpyze te eeten; dog, groot geworden zynde, ſtaat de reuk van des zelfs pis, die zeer ſterk is, ymand byzonder tegen, alzoo men haar niet aanvatten kan, of zy piſſen aanſtonds van vreeze. Ook zyn zy, om hun ſcherpe klaeuwen, en gebit, nu en dan al wat gevaarlyk aan te taſten, knorrende, als men 'er maar ontrent komt, niet weynig, en byna als een Eek-hoorntjen, of als een Rot, die in 't naeuw is.

Spys deezer Dieren. Zy eeten in 't wild groene *Linggoa*, of *Waringin*-bladeren, ook wel de buyten-ſchille van de *Canari's*, of ook wel *Pieſſang*, en andre zagte vrugten meer.

De meeſte Inlanders eeten dit Dier voor een lekkerny, gelyk ook alle de *Heydenen* en *Chriſtenen* dat zeer geerne eeten; maar de *Mooren* gebruyken dit noit, om dat zy het voor een onreyn Dier houden.

Men vind weynig Wyfkens, die niet eenige jongen in die zak by zich hebben.

De Inlanders zyn wel gewoon ze maar met huyd en hair te braden, alzoo dan de hairen 'er met een afbranden.

Gebruyk des Zelfs tot ſpyze. Het vleeſch van dit Dier is zacht, en zoet, als van een Hoen, verſchillende niet veel van dat der Conynen; dog het behoud altyd iets van die ſterke Coescoes-reuk, dat 'er egter beter uyt braad, als uyt kookt. Ja 't komt een Conyn zoo na in ſmaak, als 't gebraden is, dat het weynig lieden, als zy 'er niet opletten, of als 't hen niet gezegt werd, zouden proeven. Het vleeſch der groote ziet 'er wat geel uyt, en ſtaat daarom iemand, die 't niet gewoon is, wat tegen.

De Hollanders zyn 'er egter niet zeer ſterk opgezet, en het moet 'er al vry ſchraal zyn, eer de Zoldaat 'er zich mede verluſtigen zal, alzoo ons volk 'er wat vies van is.

En in de Geneeskunde. Men ſchryft de ſteert van dit wit Dier, gedroogd zynde, groote kragt toe, en men wil, dat het geſtooten, of tot een Poeder gemaakt, en dus een Kraam-Vrouw in zware Barens-nood in gegeven zynde, groote uytwerkingen gedaan, dat ook die ſteerten een zoort van een prys toegebragt heeft.

Men zegt, dat zy, zoo gebruykt, en als een Poeder ingenomen zynde, ook heerlyk tegen de ſteen zyn, en dat voor al die uiterſte kromme klaeuw, daar 't Dier zich aan de takken mede vaſt houd,

houd, uytnemend daar tegen, en ook tegen de ziekten der Hoenderen, en Voogels, en Ganzen is, 't welk zy de zieke Dieren met ryſt te eeten geven, die daar van (zoo de *Amboineezen* zeggen menigmaal bevonden te hebben) ten eerſten beter werden.

De Filander.

Op de Eylanden van *Aroe*, behoorende onder de Landvoogdy van *Banda*, en om de *Zuyd-Ooſt* gelegen, vind men een Dier, dat de *Maleijers Pelandoc*, en de onze een Filander noemen. De *Maleytſche* naam beteekend een Konyn, om dat het veel gelykenis daar na heeft, ja het voorſte deel ſchynd byna van een Konyn te zyn, hoewel de kop of de muyl wat langer, en voor zoo verre ook wel wat na een Vos trekkende is; en het agterſte ſchynd wel van een Kat te zyn. Indien de Kop zoo ſpits niet was, zou die zeer wel na die van een Konyn gelyken, ook is zy kleener, en heeft een korte en zagte baard, of hairen aan de Muyl, en boven de oogen.

De oogen van dit Dier zyn vriendelyker als de oogen van een Coescoes, na welk Dier het, in opzicht van zynen zak, wel wat gelykt. De ooren zyn ontrent als die van een Konyn, hoewel wel zoo kort, en over-eynd ſtaande.

De voorſte pooten zyn vry kort, en hebben pas de lengte van een vinger, aan yder der zelve zyn vyf dunne langagtige teenen, die wel wat na vingeren gelyken.

Deze pootjens raken de aarde zeer weynig, dan wanneer zy nederleggen, maar dienen hen meeſt als handen, om de koſt te vatten, als zy op haar agter lyf of agterſte pooten, over-eynd zittende, eten.

Pas voor by de voorſte pooten werd 't lyf van dit Dier vry kloeker en dikker, by na als dat van een groote Kat.

De agterſte pooten zyn veel kloeker en langer, als de voorſte, gelykende wel wat na die van een Haas, hebbende drie groote teenen aan yder der zelve, dog de middelſte is in tween gekloofd. Onder de zelve vind men een ronde bal, dat de voorſte hiel zyn wil: want van daar tot het agter-lyf is het been van onder kaal, en 't agter lichaam zelfs is hard, en ook kaal, dienende dit Dier tot een achter-hiel, vermits het op beyde die hielen (hoedanige het 'er vier aan de twee pooten heeft) gemeenelyk over-eynd, of een weynig voor over zit, en het is ook gewoon daar mede te loopen, of wel eygentlykſt voort te ſpringen en te hippelen, dat het nogtans zoo gaeuw en gezwind weet te doen, dat de Honden werk hebben, om het te agterhaalen.

Ook gebruykt het zyn ſteert, om te vaſter, en te gemakkelyker, te zitten, vermits die zoo ſtyf, als een ſtuk hout, en die 't gewoon is als een derde agterſte poot vaſt tegen de grond aan te zetten.

Deze ſteert is een groote ſpan lang, vol dichte hairkens, als een Katte-ſteert, ontrent een duym dik, zynde donker graeuw, als een Aap, van verwe, en onder aan de buyk vuyl-wit, met zagte wol bezet.

Het heeft ook een zak, even eens als de Coescoes, onder aan 't lichaam, dog kleender; en niet geſpleten, gelyk aan de Coescoes, maar met een rond gat na voren toe, waar in men vier tepels ziet, zoo dat zy gelyk de Coescoes ſchynen voortgeteeld te werden. De Jongen loopen in en uyt die zak, en terwyl de Moer nu en dan zoo met haar in die zak voortſpringt, komen 'er de Jongen zeer aardig pas met de koppen uyt-kyken.

Wy vertoonen dit Dier niet aſgeteekend, om dat het in de Reyze van de *Hr. de Bruyn*, door *Indien*, *Perſien*, &c: zeer net getroffen is.

De *Amboineezen* noemen het, om dat het zoo wel iets van de Coescoes heeft, *Coeſſoe Aroe*, dat is, de *Aroeſche* Coescoes. De *Hollanders* geven het de naam van de *Aroeſche* Kat. De *Maleijers* (gelyk wy gezegt hebben,) noemen het *Pelandoc Aroe*, dat is, de *Aroeſche Konyn*; gelykende allerminſt na een Kat; dog de verwe ſweemd 'er wel wat na, of na die van een Haas, en voor al met zyn zagte hairen.

Deszelfs Naam.

Op *Aroe* zelf noemen zy 't *Aijir*.

Het valt niet in *Amboina*, maar 't werd 'er van buyten gebragt. Men heeft het niet alleen op *Aroe*; maar ook op 't Eyland *Solor*, en daar zeer veel. Zy zyn zeer gemakkelyk op te brengen, en licht tam te maken, zoo dat men die alleen over al loopen laat. Zelfs komen zy wel tot op de tafel met ons eeten, en hare ſpys beſtaat in *Padi*, *Boontjes*, *Sagoe*, *Ryſt*, *Suyker*, en allerley andere ſpys; dog zeer geerne eeten zy *Sirih-Bladeren*; ook hebben zy grooten trek na de *Olie* in de Lampen, waar door zy zeer licht haren baart branden. Zy hebben die onaangename reuk van de Coescoes niet by zich, ook eet men de zelve gelyk als de Konynen, by welke zy veel opgevoed werden, doende geen quaad ter Wereld, ja zy gaan wel by de Meyden en Kinderen te zamen ſlapen; dog als men die volwaſſen uyt het Boſch krygd, zyn zy niet wel op te brengen, immers men heeft 'er dan meer moeite mede. Als men dit Dier by den

Waar dit valt, &c.

hals vat, geeft het een zacht geluyd, alzoo het dit niet wel lyden kan. Het geeft nu en dan agter uyt een zeer vuyle wind en ſtank van zig

Des zelfs teel-lid ſtond verre van zyn aars, en de ronde ballekens des zelfs hingen los aan den buyk.

Die van *Aroe* vangen dit Dier met Honden, en de jongen met de hand; dog de oude weeren zig zeer ſterk, ſlaande met de agterſte pooten. Men eet ze ook voor een lekker Wild-braad, zelf by groote Heeren.

Het Dier Lauw.

Men vind by de *Amboineezen* nog een Dier, in groote niet veel van een Coescoes, hoewel 't nog wel zoo kleen is, verſchillende. Men zou het met recht een Boſch-Kat mogen noemen; dog zy geven het de naam van Lauw.

Het is ontrent anderhalve voet, of wat meer, lang, van gedaante byna als de Civet-Kat; dog de ſteert maakt de helft van des zelfs lengte uyt. Het is wat donkeragtig van verwe, ook wel veel verwig, nu en dan met donkere vlekken geſpikkeld.

Het heeft roode oogen, witte tanden, en het heeft een hoofd by na als de Civet-Kat, of als een Voſſen-kop, diens voorſte deel by de oogen wat ingebogen, gelyk des zelfs muyl boven, beneden, en by de oogen met veel lange hairen, of borſtels, als de Civet-Kat, en 't aan zyn voorhoofd ook met eenige witte hairen bezet is. De oogen ſtaan droevig, de neus is in tween gekloofd, en 't heeft ronde wydgeopende ooren.

Het lyf is als dat van een Kat; dog geſpikkeld met bruyne of donkere vlekken.

De ſteert is zwart, vol dichte hairen bezet, en heeft agter aan een witte plek, of quaſt.

Het ziet 'er ganſch niet vriendelyk uyt.

De voorſte pooten zyn in dit Dier mede als de handen des zelfs, en in vyf teenen, met breede korte nagels voorzien, verdeeld, die niet kaal, (gelyk aan de Coescoes) maar met veel hairen bedekt zyn. Aan de agterſte pooten zyn de teenen, en klaeuwen, nog wel zoo lang, waar op het in 't gaan ſtaat, en waar door ze van onder glad, en zwart, gelyk zy ook van boven met hairen, als de voorſte, bedekt zyn.

Wy vertoonen dit Dier by de Letter E. na 't leven afgeteekend.

In Prent vertoond.

Het is langzaam van gang; dog gezwind in 't klimmen, en 't laat zich handelen, als een Kat, wetende zyn lyf ook in verſcheyde bogten te draeijen. Het onthoud zich meeſt op de Boomen. Men hoord des zelfs ſtem zeer zelden; dog die is als die van een knorrende bigge. Men kan het met de hand gemakkelyk en licht tam maken. Het komt nu en dan wel in de Dorpen, aaſende ſterk op 't ingewand van Hoenderen, Viſch, en voor al op Coescoeſen. Het eet ook allerley vrugten.

Het is, zoo de *Amboineezen* zeggen, zeer lekker van ſmaak, vallende meeſt in 't hoog Gebergte tuſſchen *Mamalo* en en *Way*; als mede op den zwaren Berg die by *Ema* legt, en *Hoewareſſi* genaamd werd, zoo ik van den *Orang Kaja*, *David* de *Fretis*, menigmaal gehoord heb, die 'er by voegde, dat het niet veel gevangen wierd.

De Matineri, of Sowari.

Deze Orang Kaja, gelyk ook de *Pati van Soya*, verhaalde my, dat 'er nog een ander Dier is 't geen die van Soya Sowari, en die van Hoetoemoeri Matineri noemen.

Dit houd zich op de allerhoogſte Gebergten, en komt zelden te voorſchyn.

Het heeft twee groote opſtaande ſlagtanden, die wel een halve vinger lang, en zoo wit, als 't beſt Ivoir, zyn. De Muyl van dit Dier is ook wat ingebogen, en het heeft een vooruytſteekende kin. De Couleur van 't zelve is zomtyds graeuw, zomtyds veelverwig. Het is van groote als een jong hert, met korte voorpooten, en hebbende hair by na als dat van een Kat. De ſteert des zelfs, die zich wit en rood vertoond, is wel een halven arm lang, en wanneer dit Dier bang is, dan kruld het die tegen zyn lyf, even als de Conde van een Vrouw (zynde 't hair met tuyten tegen 't hoofd gelegt) om. Als het voortgaat, hoord men een geluyd als *ſar*, *ſar*, *ſar*. Aº. 1697 a 1698 wierd 'er op *Leahari* een gevangen, waar over zich alle, die dit Dier zagen, verwonderden.

Toepe, of 't Eekhoornken.

Men ziet hier nu en dan ook wel, een Diertje, Toepe genaamd, en beſt na een Eek-horenken gelykende. Zy vallen hier al mede niet oorſpronkelyk; maar zyn hier van andre geweſten gebracht.

Het is kleener, dan onze Eek-horenkens, en wel zoo vriendelyk, en 't is, even als de Aapen, van een Korswyligen aard, zeer genegen zynde om te ſpeelen. Het is niet veel grooter, als een gemeene Rot, zynde ontrent 7 a 8 duym breed en lang, hebbende een wollige ſteert, die een weynig korter is. Het is over 't ganſch lyf met een dicht en zagt bont, als de Coescoes, bezet, en is ros-graeuw van verw, hoewel ik 'er ook gezien heb, die ſpier wit waren; dog die zyn zeer zeldzaam.

Aan weerzyden van den bek ſtaan eenige zwarte hairen, of borſtels. Het heeft

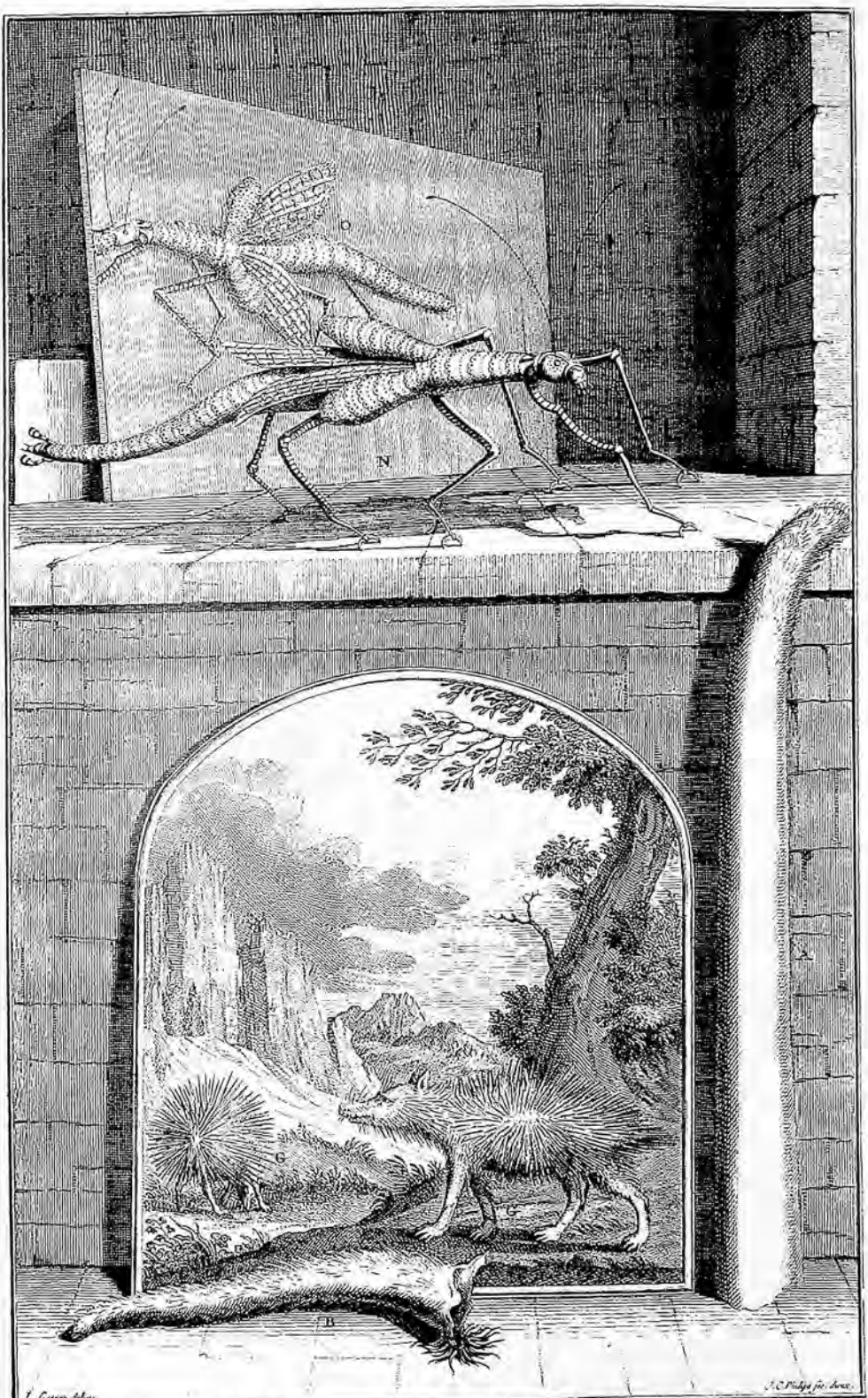

A. De Hoorn van een Persiaanſche Hinde. B. De Hoorn van een Mangiſche Hinde. G. De Egel. N. Een groote Sprinkhaan. O. Dezelfde met uytgeſpre-

heeft korte dog ſcherpe tanden, waar onder aan weerzyden twee lange zyn, ook heeft het twee Honde-tanden in de boven-mond. Het heeft uytpuylende oogen, als de Coescoes; dog zy zyn zwarter, en vriendelyker, en het heeft korte ronde wyd-geopende ooren.

De voorſte pooten hebben vier, en de agterſte vyf lange teenen, en 't meeſt van de agterſte pooten is kaal en vleeſchachtig, alzoo dit Dier daar meeſt op ſtaat.

Het draagd zyn ſteert fraey over eynd, ſpreydende den zelven gelyk onze Eekhorenkens uyt, zoo dat die bol en dik ſtaat, dog het legt zelve noit (gelyk 't Eekhorenken) op de rug neder, zynde die meeſt wat agteruyt geſtrekt en na de rechter hand gebogen.

Het is een lief en vriendelyk Beeſtje, en men kan het zeer tam en mak maken, en 't zal die gene, die het kend, niet, dan zagtkens; dog de onbekende kan het wel zeer fel in de vingers byten. Als 't quaad werd, kan het knorren en gillen als een Rot.

Afgebeeld. Wy vertoonen het hier na het leven, by de Letter F. afgeteekend.

Het onthoud zig meeſt op de *Calappus-Boomen*, en in de *Bamboes-ſtruyken*.

Het eet in 't wild *Calappus-Nooten*, *Pieſſang*, *Ryſt*, en allerley *Boom-vrugten*; dog, by de Menſchen reeds gewent zynde, eet het byna alles, en 't zal (als men het dit geeft) ook wel wat Wyn drinken, zelf wel tot dronken werdens toe, en dan blyft het zoo lang uytgeſtrekt leggen, als het is.

Het is vry teeder en zwak, konnende niet veel verdragen, en ſterft zeer licht, als 't maar eenige ongewoone ſpys eet.

De *Javaanen* verdeelen dit Dierken in twee byzondre zoorten, het eerſte en grootſte is de eygentlyke Toepe, die zy ook wel Toepenando noemen; dog de kleene zoort noemen zy Tſijot, aan 't welke de *Maleijers* de naam van Tikos Rimba, dat is, *Boſch-Rot*, (die 't ook wel gelykt) geven, hoewel het van lyf en bont even eens als 't andre is; dog de ſteert aan de jongen vertoond zich ontrent het uyterſte kaal, Muysvaal, en graeuwagtig over 't lyf, hoog-geel aan de buyk; dog met eenige zwarte ſtreepen aan de zyden. Zy hebben beyde een lange tong, die zy wel een lid van een vinger lang vooruyt ſchieten, en die zy ook den genen, die ze handelen, wel in de mond ſteeken, om 't ſpeekzel der zelve te likken, dat zy geerne doen, en dat niet verveeld, of vies voorkomt, alzoo het zeer zuyvere Beeſtkens zyn, die niet onreyns eeten zullen.

Tweederley zoort.

Zy werden meeſt op 't Eyland *Java* gevonden, en zyn van daar herwaards gebragt. Zy zyn ook op *Ceylon*, en in *Hindoſtan*, of in 't *Ryk* van den *Grooten Mogol*.

Men eet die zelden, ten ware dat de groote nu en dan by deze en gene *Javaanen*, die niet al te hard *Moorſch* zyn (want anders zyn 'er de *Mooren* doorgaans vies af) wel vet gemeſt, en dan als Lampreytjens gegeten werden. Men laat 'er in *Indiën* even eens zulke getralide huyskens met een rad vol tralien, dat men omdraeyd, gelyk als men in *Holland* gewoon is, voor maken.

Anderzins moet men dat goedje aan een ketenken leggen, zoo men geen ſchade aan banken, ſtoelen, &c: (daar 't aan knagen zou) lyden wil, alzoo alles zyn gading is. Ook zal het, als 't quaad gedaan heeft, die geen, die 't ziet, nog als uytlachen, en 'er vriendelyk tegen knorren.

Het is zeer geerne by de Menſchen, kruypt die onder de kleederen, klauterd hen op de ſchouderen, en wil gedurig by de zelve zyn, verbergende zig nu en dan in ymands mouwen, zakken, en taſſchen. Ook zal het ymand vreemds, die zyn Meeſter benadeelen wil, aantaſten, en te tragten te byten. Het eet geerne mede aan de tafel, en ſpringt 'er wel eens over henen, om by zyn Meeſter te zyn.

Het is ook zeer vreesagtig, en laat ten eerſten (gelyk de Coescoes) zyn pis loopen, die wel geen vlekken; maar een leelyke reuk, die in lange tyd niet vergaat, van zich geeft.

Het ſlaapt ook zeer geerne warm, en kan, zoo men het niet warm legt, 's nagts wel onder 't hoofd-kuſſen kruypen, 'er een groot gat in byten, en zig dan in de Kapoc verbergen.

Het groote ſlag, dat wel zoo ros, als de kleene, is, jaagd ook de Rotten in Huys weg; dog zy vangen die niet; ook verneemd men 't een nog 't ander van de kleene zoort. Zy leven niet boven 4 a 5 Jaar, en als zy oud werden vallen de hairen van de ſteert uyt, ja knagen ze zelf af, en ſterven zoo. Twee van de zelve by een, deugd niet, alzoo zy malkanderen de ooren van de kop vreeten, waar af zy dan komen te ſterven.

De Egel. Men heeft hier ook een Dier, 't geen wy een Egel noemen, dat al mede van andre Landen hier gebragt werd.

Dit Dier is vier a vyf ſpannen lang, ook zomtyds wel wat langer. Het heeft de dikte van een middelbaar Verken, dog is wat langer en ſmaller van hoofd; maar de ſnuyt is na evenmatigheid van dit Dier vry groot, en zeer wyd van

neusgaten. Het geheel gezigt, en de ganſche ſnuyt des zelfs, is onder en boven ook vol zwarte baarden en borſtels bezet.

Het heeft korte ronde ooren. Het voor-lyf is met dunne weeke doornen zoo dicht, dat men de huyd niet bekennen kon, bedekt, welke aard-verwig van Couleur, en meeſt aan 't eynde zyn; dog die ontrent de pooten ſtaan, gelyken geheel en al na borſtels, en zyn nog aardagtiger van verwe. Het agter-lyf is ook zeer dicht met groote doornen en pylen, of pennen, die wel een halve voet lang, en ten deelen wit, ten deelen zwart by beurten geteekend zyn, bezet; dog men ziet, dat zy aan 't eynde altyd wit zyn.

Tuſſchen die groote pennen heeft het ydele lange hairen, en zoo men die wat van malkanderen trekt, kan men 'er de huyd tuſſchen beyden zien.

Het agter-lyf eyndigd met een dikke ſtompe ſtaart, met diergelyke dog korter doornen bezet. Deze pennen ſtaan eenigzins in reyen, en meeſt na agter gekeerd. Het hoofd en den hals zyn Muys-vaal van verwe, aan den buyk zyn de doornen week, en mede borſtels gelykende.

Het heeft breede tanden, gelyk een Koe; dog de twee voorſte zyn langer, en ſpitzer, waar mede het zelfs dikke takken doorbyten kan.

De pooten zyn kort, en in vyf teenen verdeeld, gelyk aan een Meer-kat. Als het voordgaat, maakt het eenig gedruys met ſyn pennen. Of deze nu ook, als zy quaad werden, hare pennen (gelyk de *Afrikaanſche*, en *Malakze*) uytſchieten, en die met een opblazing van haar lichaam uytdryven, is my onbekend.

Ook zyn deze Egels kleener, als die op *Caap de Goede Hope* vallen.

In Prent vertoond. Wy vertoonen dit Dier hier in teekening by de Letter G.

Zommige *Javaanen*, die niet te bitter *Moorſch* zyn, eten nu en dan des zelfs vleeſch, en getuygen 'er van, dat het goed van ſmaak is, waarom zy die ook in hare huyzen wel met Ryſt meſten, waar door zy metter tyd ook redelyk tam werden.

Gebruyk des zelfs in de Genees-kunde. De *Javaanen* bewaren de pennen tot eenig gebruyk in de genees-kunde, zeggende, dat de zelve, op een ſteen gewreven, en op wonden geſineerd zynde, het ſteken der vergiftige Viſſchen, en van andre diergelyke ingekorvene Dieren, geneeſt.

Ook is dat, ingenomen zynde als een poeder, tegen de krimping des buyks, en tegen ſteken in de zyden, zeer goed.

De groote Egels werden op *Malakka* zelf in de Huyzen opgevoed, en leveren goed vleeſch tot ſpyze uyt; dog de kleene Egels zyn daar niet grooter, als een Rot, en zeer wild, zich zelven in de holen der aarde onthoudende. Het is dat Dier uyt 't welke die heerlyke ſteen, by hen *Koeliga Landac*, by de *Portugeeſen Pedra de Porco*, en by ons de *Verkens-Steen* genaamd, voortkomt, en welkers zwaarte van een halve Ryxdaalder tegen 40 a 50 Ryxdaalders verkogt werd.

De Pang-goeling. Op *Java*, *Sumatra*, en *Malakka*, valt een ander Dier, hier van verſchillende, en by hen *Panggoeling* genaamd. Dit heeft doorgaans een geſchubde huyd, tot reukwerk dienende, en by de *Chineeſen* zeer gezocht, om 'er Pantſiers en Wapenrokken van te maken, om dat zy licht en zeer hard zyn, zoo dat men die niet licht doorbooren kan.

Dit Dier is ook goed tot ſpyze, en 't kan met zyn ſcherpe klaeuwen ten eerſten een gat in de aarde maken, daar in 't zig weet te verbergen. Des zelf pooten zyn in vyf teenen verdeeld, hebbende aan yder een lange klaeuw.

Geen Dier kan zoo gezwind verborgene gangen, en holen, onder de aarde maken, wetende zelf een geheele ſteene vloer te ondergraven, waarom men die niet licht in Huyzen komen laat, wetende dus zelf ook tot in de Huyzen der Buuren langs hare onderaardſche holen te komen.

Zeker Heer had 'er een in zyn Huys, die by nagt los raakte, en ten eerſten tot by des zelfs Buurman den grond zoodanig doorgegraven had, dat dit Dier juyſt op de zelve tyd, zoo als die Buurman, een Smid zynde, aan zyn Werk bezig was, door de grond te voorſchyn quam. De Smid, die het voor een Duyvel, die uyt de aarde opquam, hield, doorreeg dien gewaanden Duyvel met een gloejend Yzer, waar op het aanſtonds weer na zyn hol week, daar het quam te ſterven.

Zy konnen de kop en ſteert zoodanig in een rollen, dat zy by na een ronde bol gelyken, ook kan men die dan ommogelyk van malkanderen krygen, ten zy dat men de zelve met water begiet.

Als 't lang regend, konnen zy 't onder de Aarde niet harden, weshalven zy dan ook veel voor den dag komen.

De Naam van dit Dier. Op *Ceylon* noemen zy dit de *Ceylonſche*, in *Tayouan* de *Taywanſche* Duyvel, in *Brazil* noemd men dit Dier *Tatoe*, en by de *Spanjaards Armadillo*.

Dog by de *Javaanen*, en andre Ooſterlingen *Panggoeling*, dat is, *Roller*, en by ons de *Mieren-vanger*.

De *Javaanſche* zyn van groote, als een

een middelmatige Hond, dik en rond van lyf, en zeer ſpits van muyl, of ſnuyt, hebbende een Hagedis-ſteert, zynde op den rug voor, en aan de zyden, met harde vierkantige ſchubben, by na als een Schild-padde, bedekt, hoedanig ook de ſteert daar mede voorzien, en die ook in zekere leden verdeeld is.

Aan de buyk is het zeer zacht, zonder ſchubben, en met hairen bedekt.

Het is kort, en kleen van pooten, waar door 't zich vry aardig in zyn gang vertoond.

Het leefd meeſt onder de aarde. De *Javaanen* kennen des zelfs voedzel niet, dog meynen, dat het meeſt van Mieren leefd, waarom 't zommige onder ons ook wel de Mieren-eeter noemen.

Zoo ras 't een Menſch gewaard werd, rold het zich als een kloot in een, brengende zyn ſteert en kop onder de buyk, zoo by een, dat men geen van beyden daar aan dan vernemen kan; ook zegt men dat het zoo, op zyn rug leggende, ſlaapt.

Het is vet, en zoet van vleeſch, en de *Chineeſen* eeten het zeer geerne; maar de *Mooren* zyn 'er vies van.

De vellen dezer Dieren naeijen de *Javaanen* twee a drie aan malkandren, en maken 'er hare Borſt-wapens van, alzoo zy een Pyl-ſchoot verduuren konnen, voor al, zoo zy van de huyden van oude Beeſten gemaakt zyn.

Dit Dier valt op *Java*, zynde daar ontrent een vadem met ſteert met al lang. Ook heeft men het op 't Eyland *Madura*, als mede op *Crimata*, *Bilittor*, en *Makaſſar*, daar men 2 a 3 van de zelve om twee a drie Schellingen verkoopt.

Des zelfs agterſte deelen werden tot Reuk-werk gebruykt, gelyk die van de Civet-Kat.

De Berglieden op *Makaſſar* zeggen, dat het daar van groote als een Kat, met ſchubben bedekt, en zeer lekker van ſmaak is, en zy naeijen de vellen over hare Schilden.

Of dit Dier daar een en 't zelve is, met de *Timbaus* van *Celebes*, die in de Bogt van *Cajeli* valt, en welkers agterdeelen ook tot Reukwerk verkogt werden, weet ik niet.

De Javaanſche Wezel

Men heeft hier ook Wezels, die van *Java* 'er gebragt, en die rond en lang van lyf, laag van pooten, ſpits van kop, gelyk een Rot, lang en hairig van ſteert, en ros van verw zyn.

Het is by de *Javaanen* met de naam van *Kagar Angan* bekend.

Dit Diertje werd zeer mak, en men voed het ook wel in de Huyzen op, alzoo 't de Rotten vangt, en die zelf wel uyt de aarde graaft.

Het is ook een vyand van de Slangen, blazende zich, zoo ras het 'er een gewaar werd, zeer dik op; en als de Slang het dan met haar bogten, daar omgeſlagen wel meynd gevat te hebben, zoo trekt het zyn buyk, die 't zakken laat, zeer ſchielyk in, en weet de zelve dus liſtig te ontduyken, of ook zomtyds de ſlang wel zoo te byten, dat zy 'er van ſterft.

Het is dol na de Hoenderen, en hare eijeren, om 't welk te beletten, de *Javaanen* die aan touwkens, of Ketenkens, voor al, als zy Hoenderen aankweeken, vaſt leggen.

Het is zeer wollig, en bontagtig van hair, waar door 't ook dikker gelykt, als 't eygentlyk is.

Het valt zeer veel op de *Javaanſche* Gebergten, en op *Borneo*.

De Land-Schild-padde.

In *Amboina* vallen ook Land-ſchild-padden, een leelyk en affchuwelyk Dier, zynde 6 of 8 duymen lang, vuyl-zwart van ſchaal, zoo dat men het voor een klomp aarde aanzien zoude, hebbende ſcherpe kanten, die wat opgeworpen of na boven toe ſtaan. Zy heeft boven geen heuveltjes; dog des zelfs rug loopt wat ſcherp toe, en is in 13 Schilden verdeeld, die met vuyl-witte ſtreepen, of verdeelingen, onderſcheyden zyn.

De pooten zyn in vier teenen verdeeld, waar aan kleene klaeutjens zyn, waar mede zy ook wel weten te klauteren.

Men vind ze in de *Amboniſche* Boſſchen, en wel meeſt in de ſchaduwagtige valeyen, daar 't vogtig is, of daar de Rievier doorloopt. Men brengt de zelve ook wel in de Huyzen, of Thuynen, en laat ze daar rondloopen, om haar koſt te zoeken.

Als men de zelve gekookte ryſt voorzet, let men 'er wel op, of zy daar van eeten, en die dat doen, dezelve kan men gemakkelyk opvoeden; dog zy doen dat zeer zelden, dat zy daar van in 't bywezen der Menſchen eeten, en die dat niet doen willen, blyven zeer mager, of komen te ſterven.

Zy tieren nog beſt in een Thuyn, daar zy op de Moeskruyden aaſen, klauterende nu en dan ook wel tegen deze en gene ſtokken op, om by deze en gene bladeren te komen, die zy geerne eeten. Ook aten zy, nu en dan de viſch en krabbetjes, die in de Zee-horenkens vallen, en die de Jongens, als zy die ſchoonmaakten, weg wierpen, na welke zy ten eerſten gewoon waren te kruypen, en die in hare holen te brengen. Zy konnen zeer lang honger lyden, 't geen ik aan een Schildpadje ontdekt heb, dat, in de Kelder

zynde

zynde, in een vat gevallen was, daar 't wel een half Jaar in gezeten had, zonder dat men bedenken kon, waar van dit Dier geleefd had.

Zy groeijen zeer langzaam, voor al, die men zoo in de Huyzen of Thuynen opvoed.

De eyeren der zelve zyn langwerpig, als die der Slangen; dog ſmaller.

De Inlanders eeten deze Schild-padden niet; dan dat zy 't vleeſch der zelve nu en dan in eenige ziekte wel tot geneezing gebruyken, voor al in zekere gebreken, met welke een zoort van kramp vergezelſchapt gaat.

Zy kan zig ook in 't water onthouden, gelyk zy ook zoo wel in de water-Putten, en elders, in 't leven gehouden werd, aaſende op 't ſlyk, Moſch, en de Viſchjens, in de Putten groeijende.

Men heeft hier te Land een gevaarlyke ziekte, *Penjakit Mangkaſſar*, dat is, de *Makaſſaarſche* ziekte genaamd, en by de *Amboineezen*, met de naam van *Ennemoeri*, dat is, *Schild-pads-Euvel*, bekend.

Zy treft beyde Mannen, en Vrouwen, zynde een zoort van een kramp in de teel-deelen, die met een groote pyn geheel inkrimpen, en hen, zoo 't niet tydelyk geholpen werd, in levens gevaar brengen.

Om die ziekte nu te geneezen, gebruykt men het onderſte deel van de borſt van dit Dier, 't welk gewreven, en als een Poeder den Lyder ingegeven zynde, een groote uytwerking doed; dog of de Inlanders (die zeer geheim met al hunne zaaken, en voor al, die de Genees-kunde raken, zyn) 'er nog iet anders by doen, is my onbekend.

De Crocodil.

Hier vallen ook Kaymans of Crocodillen in menigte alomme, welkers beſchryving wy voor bygaan, om dat dit Dier by andere zeer dikwils beſchreven is.

Alleen moet ik hier maar by voegen, dat ik 'er gezien hebbe van een uytnemende groote, die ik van verre aan de uytgangen der Rivieren heb zien leggen bakeren in de Zon. en die wel 20, 24, a 30 voeten lang waren.

De Land-Leguwaan.

Men heeft ook de Leguwaan alhier, een Dier, ten deelen na een Crocodil, en ten deelen na een Hagedis gelykende, zoo dat men het tot beyde die zoorten zou konnen brengen. Daar zyn Land- en ook Water-Leguwaanen hier; dog wy beſchryven hier de Land-Leguwaan.

Dit is een Dier, gemeenelyk vier voeten lang, zynde des zelfs ſteert anderhalf maal zoo lang, als 't lyf. Van kop gelykt het zeer wel na een Kayman; dog 't verder lichaam na een Hagedis. Het is zwartagtig van huyd, fyn geſchubt met geele vlekskens over 't lyf, zynde verder wat langwerpig rond van lichaam. De ſteert loopt heel ſpits uyt, is beneden rond, en boven hoekig, of wat driekantig. De tong is lang, en in twee takken, als die van de Slang, geſpleten, welke dit Dier zeer lang uytſchiet, om vliegen, of eenige andre dierkens, 'er mede te vangen.

De pooten zyn in vyf lange teenen verdeeld, en met ſcherpe klauwen van een ongelyke lengte voorzien, waar mede dit Dier zeer rad weet op een Boom te geraken. De oogen zyn zwart, en ſterk-glinſterende, ſtaande dicht boven 't opperſte kinnebakken, agter 't welke men nog twee kaale plekken, even of 't oogen waren; ziet; dog dit zyn des zelfs ooren.

Kort agter de pooten heeft het over dwers een groote ſcheur, dienende tot ontloozing van des zelfs vuyligheid; ook legt het daar door zyn eyeren, die langwerpig, zacht, en geelagtig zyn.

Binnens-lyfs hangen die aan een eyerſtok, die met twee pypen na de voornoemde uytgang loopt. Des zelfs vleeſch is wit en vaſt, by na als Hoendervleeſch, welkers ſmaak 'er ook aan toegeſchreven werd.

Het is een byzonder gaeuw Dier, wetende ten eerſten en zeer gezwind de Boomen en Huyzen te beklimmen, houdende zich meeſt op 't Geboomte, dat dichtſt begroeid is, en voor al op de *Waringin-* en *Linggoa-Boomen*, niet boven in de Boſſchen zoo zeer, als wel in en ontrent die, de welke na by de Rievier-kant, en die ook niet verre van de Huyzen zyn, alzoo zy by nacht wel gewoon zyn de Hoenderen en Endvogels (daar zy op aaſen) uyt hare Kotten te halen.

Zelden kan men die levend krygen, vermits zy zoo rad zyn; hoewel zy nu en dan nog veel met ſtrikken gevangen; dog meeſt geſchoten werden.

Dog zy zullen zelden op de eerſte ſchoot nedervallen.

De Water-Leguwaan.

Die van dit ſlag in 't Water leven, zyn wel 5 a 6 voeten lang, wel zoo dik, als een been of dye, zynde verder rond-van lyf, en uyt den zwarten en geelen geſpikkeld.

Deze houden zich meeſt op 't Land in de ruygten, in en ontrent de Moeraſſen op; dog weten, gejaagd zynde, gezwind in 't water te ſpringen, houdende zich in de binnen-Waters, en Rievieren, gelyk de Caymans.

De Land-Leguwaan ſlingerd zyn ſteert om de Boomen, en houd 'er zich mede vaſt aan de takken.

Men

Men meſt de zelve wel in de Huyzen met Hoender-vleeſch en Ryſt, en de *Amboineeſen* maken 'er een lekkerny van; maar de *Mooren* eeten die noit. Zy trekken 'er 't dun vel van, koken die met hunne *Sajor*, of *Spenagie*, of braden dit Dier als een Hoen; ook zyn 'er *Europianen*, die 't dan wel eeten, voor al de Matrooſen; ook fruyt men de Eyeren, en eet die al mede.

De Naam

De *Maleijers* noemen dit Dier *Boaja Hoetan*, dat is, de *Boſch-Cayman*, de *Amboineeſen*, *Boewa*, ook noemen hem andre wel *Soa*, *Soa*. De *Spanjaarden* noemen dit Dier *Iguwana*, waar van het Neerduytſch woord *Leguwaan* ſchynd ontleend te zyn. Op *Sumatra* heeft men een kleender zoort, Cada genaamd; dog de rechte Leguwaan, die op *Java* by *Mataram* valt, werd *Sarira*, en op andre plaatſen van *Java Manjawa*, dog op *Bali*, *Alon* genaamd.

Schoon 'er tuſſchen deze Leguwaan, en de *Weſt Indiſche*, in opzicht van de lengte, &c:, veel overeenkomſt is, is 'er nogtans ook een groot verſchil tuſſchen die beyde: want zy is wel eens zoo dik van lyf, als de *Amboniſche*. Ook heeft de *Weſt-Indiſche* over de rug doorgaans een zaage, daar de *Amboniſche* rond, en effen is. Ook verſchillen de verwen, en ſpikkels, in die beyde, voor al aan de *Caribiſche*, uytvoerig door de Heer Rochefort *Hiſt: Ant: Part: I. Cap.* 13. *Art:* 2 beſchreven.

De Lipanno, een by-zoort, in Prent.

Daar is nog een by-zoort, by den Inlander *Lipanno* genaamd, die wy by de Letter H. in Prent vertoonen.

De Water-Leguwaan krygt zomtyds de lengte van een Man, en de dikte van een Speenverken. De Honden konnen die qualyk aanvatten, alzoo zy zeer fel van zich byten; ſchoon hare tanden kort zyn, 't geen de reden is, dat zy meeſt met Roers geſchoten werden.

Dit ſchynd een en 't zelve Dier met de *Lacerta Libyca* te zyn, die de *Arabiers Dzab* noemen, en welkers vlees de oude *Arabiers* zeer prezen; hoewel deze *Lacerta Libyca* breeder van lyf is, en meer na de Schildpad gelykt, die de Hebreen ook צב *Tzap* noemen. *Bochart* in zyn *Hieroroic: Part.* 1. *Lib:* 4. *Cap:* 1. houd de Leguwaan met de *Lacerta Libyca* en de *Tzab* der *Hebreen*, nevens de *Dzab* der *Arabiers*, voor een en 't zelve Dier, dat ik niet wel toeſtaan kan.

Het byt wel fel na de Honden, dog is vry mak tegen een Menſch, die 't niet licht byten zal, als men het maar ſtout by 't vel vat.

Het onderſcheyd tuſſchen 't Manneken, en Wyfken, beſtaat meeſt in de groote alzoo 't eerſte altyd grooter is, te weten, vier a vyf voeten lang, en een dye van een Menich dik, dat wy bevorens wel voor een Water-zoort geſteld hebben; maar dat eygentlyk de Mannekens zyn, alzoo beyde de zoorten op 't Land en in 't Water zig onthouden.

Haar ſpyſ

Zy eeten ook zeer geerne hout-Wormen, waarom zy ook veel met *Sagoe*-Wormen onderhouden werden. Tegen den dag roept dit Dier gemeenclyk zeer luyd, *poe*, *poe*, *poe*.

De Kemphaan.

Daar is nog een andre zoort van Leguwaanen, die men de Kemphaan, of *Soa Soa Ajer*, dat is, de *Water-Leguwaan*, noemd.

De gemeene Man hout dit Dier voor 't Manneken van 't voorgaande Dier, dog zy verſchillen zeer veel, ende hebben geen gemeenſchap met malkanderen, behalven dat ook elke zoort zyn byzonder Manneken en Wyfken heeft; ook vind men 't Manneken van 't voorgaande Dier zeer weynig, en de meeſte gladde Leguwaanen, die ik gezien hebbe, zyn Wyfkens geweeſt, en ſchoon ik zelf niet wete een Manneken daar van gezien te hebben, ben ik egter verzekerd, dat andre, die dit Dier zoo wel kennen, als ik, de Mannekens gezien, en zeer wel onderſcheyden hebben.

De Kemphaanen in tegendeel werden alle voor Mannekens gehouden, en daar van heb ik zeer klaar en onderſcheyden de Wyfkens meer dan eens gezien.

De Kemphaan nu is veel korter, en dikker van lyf, dan de Wyfkens van de bevorens beſchreven Leguwaan, zynde 2½ a 3 voet lang.

De kop van dit Dier, den hals, en 't voorlyf, maken ontrent ⅓ voet van zyne lengte, het agterſte daar by genomen ontrent de helft van dit Dier, en de ſteert alleen zoo veel, als het geheel lichaam, uyt. Ook is de kop korter, breeder, en dikker, dan het voorgaande Dier, en met meer bulten voorzien, zynde zeer fel van gezicht, en meer na de Kayman gelykende. Deszelfs oogen zyn groot en zwart, agter de zelve een ronde kaale vlek in de plaats van de ooren, en boven op de ſnuyt verneemd men twee onſcheydene neusgaten. Het heeft kleene digte muyzen-tanden; dog breeder, een dikke tong, die rondagtig, en van onder meeſt, als die van de Schildpad, aangegroeid is. Het lichaam is, als dat van een Viſch, van ribben te zamen gezet; dog die breeder, dun en buygzaam, als die van een zeer jong biggetje, en met weynig vleeſch bekleed zyn.

De pooten zyn, als die van de Leguwaan; dog dikker, in vyf teenen verdeeld, en van dunne klauwen voorzien, welke teenen aan weerzyden eenige vel-

lekens of vliezen, by na als de Water-Vogels, hebben, waar mede zy waarſchynelyk gewoon zyn te zwemmen, hoewel hare teenen niet aan malkanderen vaſt zyn.

De agterſte pooten zyn vry dikker, als de voorſte, en hebben ook langer teenen. De verdeeling der teenen is aldus: aan de voorſte pooten is de voorſte teen de kortſte, en in twee leden verdeeld, de tweede daar aan volgende; heeft drie leden, de derde teen, vier, en de vierde, (die de langſte is) vyf leden; dog de vyfde, ſtaande wat verder van de andren af, heeft wederom drie leden, en is de derde in lengte gelyk.

Aan de teenen van de andre pooten is de zelve verdeeling, uytgenomen dat de agterſte teen vier leden heeft.

Aan de binnen-zyde van de agter-heupe ziet men eenige ronde ſchubben, als oogen, die elf a twaalf in getal, en die 't Dier (zoo het ſchynd) in 't klimmen behulpzaam zyn. Kort agter de agterſte pooten ſtaat over dwers die ſcheur of opening, als aan de Leguwaan, die rond werd, als 't Dier eyeren legt.

Van den nek af langs de geheele rug is een doorgaande vinne, als een Raag van gedaante, die op zommige plaatzen in korter doornen, gelyk de ganſche plaats tuſſchen de beenen op andre plaatzen ook wel in langere verdeeld is. Inzonderheyd kort agter de agterſte pooten ryſt die vinne wel twee duymen breed, vertoonende zich by na, als een kam, die het Dier opzet, en zich wel een agtſte deel van het Dier uytbreyd. Het onderſte van des zelfs ſteert is rond.

Het bovendeel heeft twee doorgaande ſcherpe ruggen van ſchubben, die zeer digt aan een ſtaan. Aan 't onder-deel ſtaan de ſchubben ook wel in rijen dog die zyn niet ſcherp. Het ganſch lichaam is vol kleene ſchubben, die dicht op een ſtaan; dog aan de pooten (daar zy zich in rijen vertoonen) aan de ſteert, en aan de ſnuyt, zyn zy wat grooter. Die ik van dit Dier gezien heb, hadden geen kwabbe, of wannen, onder aan den hals.

De verwe van de huyd is donker-zwart, met geele vlekken, daar gelyk als eenige breede merk-teekenen opſtaan, die ontrent den hals groenagtig zyn. De kam, die hy opzet, en die zig als een Zaag vertoond, is zwart en geel-verwig, en de buytenſte kanten trekken na 't Purper of Violet, en aan den buyk des zelfs trekt het na den grauwe; dog de ſtaart is zwart.

Als dit Dier leeft, is de buyk ook altyd breeder, als aan de Leguwaan. In zyn lichaam heeft hy veel t'zaamgerolde darmen. Het vleeſch des zelfs is zeer wit, zoet, en geyl van reuk, by na als dat van de Bokken, of Geyten.

In 't lyf heeft hy geele eyeren, in twee byzondre eyerſtokken vergaderd, en in twee ruyme pypen verdeeld, die in de rechten darm dicht by de ſcheur eyndigen, maar de eyeren, gelegt zynde, zyn langwerpig en wit. Het middelſchot, of *Diaphragma*, legt tuſſchen de voorſte pooten. Het hert is kleen en driekantig, de lever is langwerpig, en ſmal, gelyk als een mild, en daar aan is een rond galblaasje: De long is kleen, en van een roode verwe, die wat na 't loodverwige trekt. De Mage is nauw, en wit, zynde bezet met eenig dik vleeſch, en zeer wel na een darm gelykende; dog zyn kronkeldarm, die over dwars legt, is wyd en ſlap, waar in ik de zaaden of beziën van de *Frutex Aquaticus*, en eenige kleene geele half-doorſchynende ſteentjens gevonden hebben, behalven welke hy ook eenige Wormen, wel wat na Duyzendbeenen gelykende, (dog niet van de vergiftige zoort zynde, of die zoo een pynelyke ſteek geven) ingeſlokt had.

Wy vertoonen dit Dier hier na 't leven afgeteekend, gelyk dat by de Letter I. te zien is. In Prent vertoond.

Het onthoud zig meeſt ontrent de Rievieren en zoete Wateren; hoewel 't ook wel op 't Land komt; dog 't is niet gewoon op hooge Boomen te klimmen. Ook legt het zyn eyeren ontrent de Rievieren in 't zand, en wel byzonder ontrent de Eylandekens, of Zand-plaaten, die men hier en daar in de Rievieren wel ziet. Plaats.

Men noemd dit Dier de Kemphaan, of de gekamde, ook wel de wilde Water- of Rievier-Leguwaan. Naam des zelfs.

De Mannekens en Wyfkens van dit Dier hebben geen eenerley kam, en verſchillen ook merkelyk in gedaante, en teekening van haar verw: want het Wyfken (dat altyd kleender is) heeft een doorgaande lage kam, die zig nergens hoog verheft; maar de kam van 't Manneken verheft zig zomtyds in 't midden op den rug, zomtyds by de agterſte pooten, en by 't begin van de ſtaart. Ook is het Manneken veel fraeijer gemengeld van verwe, en ſchilderagtiger van teekening, als 't Wyfken.

Het kan de lage Boomkens, by de Rievier-kant ſtaande, beklimmen; maar als het Menſchen of Honden gewaar werd, ſpringt het ten eerſten in 't Water, verbergende zig onder de Klippen en Steenen hier en daar, alwaar men het zeer licht vangen kan, als men het maar ſtout aantaſt, alzoo 't zeer dom, vreesagtig, en niet gewoon is te by-

ten,

ten, als 't gevat werd, zynde vry gemakkelyker, dan die te voren beſchreven Leguwaan, te vangen.

Men vangt dit Dier ook wel met ſtrikken. Men pryſt des zelfs vleeſch boven dat van de gemeene Leguwaan, hoewel 't vleeſch dezer Dieren nader Schildpadden; dan Hoender-vleeſch, gelykt.

Geen *Moor* zal 'er van proeven; dog de Chriſtenen, en voor al, de *Ceramſe Alfoereeſen*, eeten het zeer geerne.

Deze Kemphaan gelykt vry beter na de *Weſt-Indiſche*, als onze rechte Leguwaan.

De Amboniſche of Molukſe Chamæleon.

In *Amboina* heeft men de rechte Chameleon niet; maar wel een baſtaart zoort; hoewel de onze dit Diertje al mede de Chameleon, om dat het 'er wel wat na gelykt, noemen.

De gemeene gelykt eenigzins na een Hagedis, dog zy is ranker, en magerder van lyf, dat driekantig is, loopende de rug van de magere zyden ſcherp toe, boven op welke rug een ſcherpe fyne zaag is. De kop loopt ſtyl en ſchielyk vry ſcherp af, by na als die van een Hagedis. De bek is met kleene tandekens bezet. Het is groot van oogen, die met veel kringen omzet zyn. Op de kop tuſſchen de oogen heeft het Dier een kuyltje, maar geen kam, of kroon, gelyk de rechte Chamæleon heeft. De nek is wel het ſterkſt gelyk als met tanden van een zaag bezet. Agter den bek heeft hy twee gaten, hem voor ooren dienende, onder de keel is een kwabbe, die al mede getand, of als een zaag, is, welke hy in trekken en ook opblazen kan, zoo hy maar wil. De zyden van den buyk, zoo wel als de rugge, zyn al mede als met een fyne zaag of wel zulke ſchubbetjens bezet, die men ook aan de zyden van de pooten verneemd.

De huyd des zelfs is ruyg, zynde ſteets fyn geſchubt. De pooten zyn in vyf lange, dunne, buygzame teenen, met klauwtjens bezet, verdeeld. Het Dier ziet nors, ſtuurs, en vry fel van gezigt, even eens als of 't iemand dreygde te byten. De ſteert is wel rykelyk tweemaal zoo lang, als 't lyf van 't Dier, zynde rond, en uyt veel ſcherpe kanten beſtaande, en na 't eynde zoo dun als een draad uytloopende.

Het is altyd ongemeen koud. De zyden des zelfs beſtaan uyt dunne ribbekens, by na als de Viſch-graaten, die men zeer wel tellen kan, als het Dier zyn adem op, of nederhaald, 't geen het zeer dikwils doet, by na gelyk men aan Menſchen, die kort-ademig zyn, wel ziet.

In Prent vertoond.

Men ziet dit Dier by de Letter K. hier na 't leven afgeteekend, zynde 't Manneken, en by de Letter, L. het Wyfken.

Des zelfs naam.

De naam van dit Dier is de *Amboniſche* of *Molukze* Chamæleon, om dat het in de Moluccos mede valt, dat weynig van dit verſchild.

Onderſcheyd deze en de rechte Chamæleon.

De gemeene Chamæleon (die ik aan de *Kaap de Goede Hope* gezien heb,) is langzaam van gang, deze daarentegen zeer rad, bewegende zich met het lyf, werwaards het Dier wil.

Het onthoud zich op de Boomen, ſpringende meer, dan dat het kruypt, van de eene tak op de andre zich zeer gezwind begevende. Ook leeft dit Dier niet van de lucht (gelyk men geloofd) maar van Vliegjens. Al wat het met de tanden vatten kan, houd het zeer vaſt; weshalven men het in de nek aangrypen moet, als men niet wil gebeten zyn.

Ik heb 'er eens een eenige dagen in 't leven gehouden; dog de Mieren hadden hem doodgebeten. By 't openen des zelfs vond men een langwerpig ey, langer dan een Duyven-ey; dog niet boven een pink dik, in des zelfs lyf.

Ook heb ik niet bevonden, dat deze doorgaans zoo van verw veranderd, als wel de *Afrikaanſche* en andre; hoewel ik 'er egter eenige gezien heb (en voor al die in de Uliaſſers vallen) die zeer doorſchynende van lyf zyn, en die verſcheyde couleuren van kleeden, daar men ze opzettede, aannamen, dat hy ook niet deedt, zonder zig eerſt op te blazen.

In tegendeel ziet men aan de Chamæleon, die op Hoewamohel valt, ganſch geen verandering van verwe, gelyk die zich ook noit opblaaſt, hoewel hy mede, gelyk die van de Uliaſſens, zeer wel na Ys gelykt.

De *Baliſche* Chamæleon veranderd ook van verwe, gelyk dit voor al het Wyfken van de *Amboniſche* doet, nemende de verw van dat geen, daar 't opzit, aan; zit het op een blad, zoo werd het Groen, zit het op een zwart kleed, zoo werd het zeer bruyn en donker van couleur, en zoo 't op de ſchors van een Boom zit, kan men het kwalyk van de zelve onderſcheyden. Egter neemd het meeſt de groene, graeuwe, en zwartagtige couleur aan.

Men heeft ook nog een zoort van Chamæleons, diens zage, of kam, in de nek vry grooter als deze is, die men voor het Manneken houd.

De Vliegende zoort.

Ook is hier bekend een vliegende Chamæleon, hoewel die zeer weynig gezien werd. Dit Dier is veel kleener, dan 't vorige, zynde deszelfs lyf maar een hand breed lang, en de ſtaart tweemaal zoo lang, als 't lyf. Het is ook vry kleener van kop, en nog ſteyler, ook zeer

ſtuurs om 't aan te zien, en vry knobbelagtiger, dan 't vorige, hebbende boven de oogen veel knobbeltjens, en daar tuſſchen ook eenige deukjens of putkens, eenigermaten na een kroontje, als dat van de Chamæleon, gelykende. Het is kort van pooten, en lang van teenen, hoekig van ſteert (gelyk de voorgaande) dog in allen deelen kleener. De vlerken zyn, als een dun velleken, met vier ribbetjens doorregen, die zig in mindere aderkens verdeelen, by na als de vlerken van een Vleer-muys, zynde verder met graeuwe en zwartagtige vlekken bezet, die zich by na als de vederen van een Vogel vertoonen. Deze vlerken zyn aan de voorſte pooten, en aan de zyden des buyks, vaſt, en als dit Dier zit, houd hyze tegen 't lyf aan te zamen gevouwen, even eens als de vogels hare vleugels doen; dog als het ſpringen wil, dan breyd het die uyt, en vliegd 'er mede van de eene Boom na de andre.

Het lichaam van dit Dierken is donkerder, dan van 't vorige, trekkende wat na 't Spaanſch groen, en zynde als met zwartagtige ſtreepen of linien gewaterd.

Onder de keel heeft het een kleen wannetje, dat het opblazen en inhalen kan. Aan 't lyf kan men geen of weynig verandering van verwen gewaar werden, waar op men 't zelve ook nederzet.

Het ontheud zich in de Boomen ontrent de Huyzen, voor al op de Limoenen andre vrugt-Boomen, aaſende op kleene Wormkens, even als de voorgaande, ook kan men niet beſpeuren, dat zy eenig ander voedzel, dan dit, hebben.

De Vliegende Hagedis.

Onder de Dieren, die veel verwondering verdienen, heeft men 'er hier een, dat by den Inlander, en ook by ons, de vliegende Hagedis genaamd werd.

Zy is niet grooter, als een gemeene Hagedis, dog zy vertoond zig egter wat grooter, als andre, wanneer zy hare vleugelen uytgeſpannen heeft, die zy anders aardig tegen het lyf weet te bedekken, en met welke zy gewoon is zeer ſnel van de eene tak en Boom op de andre te vliegen.

Men ziet de zelve zeer zelden, en daarom werden zy voor een zeldzaamheyd by deze en gene Lief-hebbers bewaard. De vleugeltjens, die eygentlyk als vlerken zyn, heb ik bevonden eenigzins gemarmeld en fraay geteekend van bruyn en geel te zyn.

De gemeene Hagediſſen zyn hier in de Huyzen zeer veel tegen de muuren, en Zolders te zien. Zy is groen van lyf, zwart geſprikkeld en zommige zyn ook witagtig, een zeer bekend Diertje; Dog 't verſchild veel van de andre. 't Heeft aan de pooten vyf klauwkens, die niet (als in de andre Hagediſſen) van een afgezonderd; maar met een velleken aan een, en van onder gerimpeld zyn, waar mede het zig, tegen een zolder loopende, vaſt houden kan. Zy zyn dood-koud, en willen niet aangekeken zyn, of loopen dan aanſtonds weg. Van de drek van dit Dier, onder Tabak gemengd, is zeker Man op *Hila* van zyn Hoer zonder haren toleg, vergeven, en geſtorven, waterende niet dan bloed. Zy deed het egter op raad van een *Moor*, om hem te ſterker op haar te doen verlieven.

Ik hebbe van dat ſlag van Hagediſſen 'er veel, en veelerley; dog zonder vleugels, maar zeer ſchoon geteekend, gezien; weshalven men van de zelve, des genegen zynde, zeer veel zou konnen ſchryven, indien wy niet voor hadden, om van elk maar iets, en 't voornaamſte te zeggen, alzoo anders dit werk zoo merkelyk hier door zou vergroot werden, dat het den Lezer zou konnen verdrieten. Om 't welke voor te komen, wy hier maar van eenige van de voornaamſte zoorten ſpreken, die wy meynen genoeg te zullen zyn, om de nieuwsgerigheyd van den Lezer te voldoen, en te gelyk ook, om hem kennis van het noodzaakelykſte, dat wy oordeelden niet wel te konnen voorbygaan, te geven.

De Pandangs-Hagedis.

De Pandangs-Hagedis verſchild in gedaante niet veel van de gemeene. Zy is negen duym lang, zynde de helft voor 't lyf, en 't overige voor de ſtaart gerekend. Het hoofd is breeder, als 't lyf, plat, en by naa driekantig. De bek loopt ſpits toe, de oogen zyn groot, en uytpuylende, van verwe als 't lyf, dat licht Kaſtanie-bruyn, dog na den rug wat donkerder is, Over de geheele rug liep een witte ſtreep, een ſtroo breed zynde, die zig op de kop in tween verdeelde, en ieder deel eyndigde in de oogen. Agter loopt die een vinger-breed op de ſteert, daar hy breeder werd, en eyndigd. Een vinger-breed 'er agter ſtaat een witte kring ontrent twee ſtroo-halmen breed, en zulke ſtaan 'er vyf tot by na aan 't eynde, zynde de ſtaart dun en rond aan de Hagedis. De pooten zyn in vyf teenen verdeeld, en hangen met vellekens aan malkanderen, zynde met korte ſcherpe klauwen bezet.

In de bek heeft dit Dier ſcherpe kleene tandekens, en een ſpitze tong, en des zelfs ſnuyt van de neus is rood. Men ziet dit Dier zelden, en als men 't vind, zit het gemeenelyk op de Bladeren van den *Strand-Pandang*.

De kleene Bingkarong.

Men heeft hier ook een Diertje, by de *Maleijers* Bingkarong genaamd, en een zoort

ſoort van een Hagedis, dog dikker van lyf, en wel 10 a 12. duymen lang. Van kop gelykt het wel wat na een Leguwaan, zynde plat, en niet breed. Het heeft een redelyke groote bek, met ydele tanden bezet, die 't zoo valt toe-houden kan, dat die niet wel, als met moeite, op te breken is. Het heeft een breede tong, die zwart is, en de oogen zyn langwerpig, agter welke het twee gaten, in de plaats van de ooren, heeft. Het lyf is breed, en by na vierkantig.

De ſtaart is kort, rond, en ſtomp aan 't eynd, hebbende nog een byzonder lid, als een kleen ſteenken.

Over 't ganſche lyf is 't bedekt met dikke ſchubben, die uyt den graeuwe en zwarte glinſteren. De pooten zyn korter, als die van de Leguwaan, ook rond, en in vyf lange teenen verdeeld. Zommige zyn vuyl-geel van couleur, met zwartagtige banden of ſtreepen over de rug, aan de zyden als gebruyneerd ſtaal zig vertoonende. Verder is dit Dier byna even eens, als 't vorige, behalven dat deze een dubbele ſteert heeft, alzoo het boven op zyn ſteert een vleeſchagtige uyt-waſch heeft, die ſchuyns na agteren ſtaat, even als men aan de Viſch, die men de Pyl-ſtaart noemd, ziet; dog niet ſcherp, nog ſtekend zynde. Tuſſchen dit uytwaſchje, en het uyterſte van 't lyf, ziet men aan zommige aan de linker-zyde van de ſtaart nog een diergelyke uytwaſch; dog kleener en ſcherper.

Het heeft wel een vergiftig gebit; dog is gewoon langzaam te byten, en by na niet, dan als 't getergd werd.

Het onthoud zig in en ontrent de huyzen in de ruygte en kruyden, daar ontrent zynde; en voor al in donkere Combuyzen, Kook-huyzen, en Keukens, daar 't voor zich Holen in de aarde maakt, om voor de Katten bevryd te zyn;

Daar zyn 'er, die 't voor een Diertje houden, dat geen ſchade doet; dog dit is anders bevonden; want al, wat door dit Dier gebeten is, verrot, en werd ten eerſten ſtinkende; ook zullen de Endvogels, indien zy maar van des zelfs aas eeten, ten eerſten ſterven, waar uyt blykt, dat 'er iets in dit Dier is, dat vergiftig en doodelyk wezen moet.

Die 'er van gebeten zyn, zullen zig ſtrax in 't koud water dompelen, en de beete verbinden met de ſchors van de Lemoen ſwanggi, wiens reuk deze Dieren niet verdragen konnen. Om welke reden veel Inlanders, in 't Boſch zullende gaan, en bekommerd voor dit Dier, hunne voeten met die ſchorze bewinden, verzekerd zynde, dat zy 'er dan geen nood van hebben.

Dit is de kleene, die wy dus verre beſchreven hebben, buyten welke 'er ook de groote Bingkarong, die veel grooter en ſchadelyker, dan de vorige, is. Deze is wit en zwart geteekend; en zommige der zelve zyn Goud-geel van verw. Dit Dier is zeer vergiftig van gebit, en brengt ook iemand met zyn ſteert een vergiftige ſteek toe. De groote Bingkarong.

Men heeft ook een *Tsjitsja* Bingkarong, die ruyg en geſchubd over 't lyf is, hebbende een lange bruynagtige en grauwe gemengelde ſtaart. Deze houden zig meeſt in 't Boſch op.

Indien men alle de Slangen, die hier, en op de Eylanden hier omſtreeks, zeer veel vallen, beſchryven zou, had men alleen daar toe een groot Boek van nooden. Wy zullen dierhalven maar die gene, die 't meeſt by den Inlander bekend zyn, opgeven. De Petola-Slang.

De Petola-Slang valt nu hier overvloedig; dog is hier met de *Chineeſche* of *Javaanſche* Barken overgebragt. Zy is nu een van de gemeenſte. En die ook tot een ongelooflyke lengte groeid. Gemeelyk is zy agt, thien a twaalf voeten lang, zoo als zy veeltyds in de huyzen komt; dog in 't Boſch valt zy doorgaans grooter, en hoe dieper in 't Gebergte, hoe grooter.

Ik heb 'er een gezien, die agter 't Huys van de Heer Landvoogd in 't Hoender-kot (alzoo dit Dier op Endvogels en Hoenderen aaſt) gevangen, en wel 18 a 20 voet lang was. Ook heb ik 'er een van 24 a 25, en 't geraamte van een, die wel 36 voeten lang was, gezien.

A° 1706. is 'er een op 't Voorgebergte van *Soya* gevangen, die van dikte als een Menſch in zyn middel, en die aan een heet, dat zy inzwelgen wilde, geſtikt was.

Dit was een vreezelyke Slang, die door verſcheyde menſchen moeſt voortgeſleept werden, en die een Vore in den grond, even als een zware balk, die men 'er overſleept, naliet.

Zy zyn gemeenelyk zeer ſchoon gemarmeld van teekening, ten deele geel, ten deele zwart of bruynagtig van verw; dog ganſch niet vergiftig.

A°. 1676. wierd 'er een boven aan den Olifant van 17 voeten lang, en 15 duymen in de dikte, door vyf Slaven gevangen.

Men bevond ontrent twee voeten verre op de ſteert een gat, waar door dit Dier vuyligheyd looſt, en daar ontrent twee knobbelkens, waar onder twee kleeuwen verborgen waren, gelyk zy 'er ook nog twee boven aan de borſt had, die men egter zelden aan de dooden vind.

Deze gebruyken zy zekerlyk, om daar

mede de Boomen te beklimmën, die zy, dood zynde, onder hare ſchubben verbergen.

Deze Slang was wit en zwart geſpikkeld over 't geheele lichaam, dog hier en daar met wat geel en bruyn gemengeld. Aan de buyk was zy meeſt wit, dicht geſchubd, egter vry glad, zoo dat men de ſchubben kwalyk openen, of opkryken kon.

Die van deze zoort nog niet oud zyn, zyn vuyl-bruyn van verwe over 't lyf, met witte en zwarte oogen op 't zelve geteekend, daar hier en daar geele vlekjens door loopen, even eens gelyk zig die geſchilderde *Saraſſa* en *Petola* kleeden, daar zy de naam na dragen, vertoonen. Van 't gat af loopt de ſtaart toe, als die van een Aal. De kop is niet zeer groot na 't lichaam; dog aan de zelve is te verwonderen, dat zoo een kleene bek zich zelven zoo wyd opſcheuren kan, dat zy geheele Beeſten en Menſchen weet in te zwelgen; dat zy onmogelyk zou konnen doen, zoo zy 't onderſte kaake-been (gelyk men verzekerd waar te zyn) niet als een waeijer wiſt uit te zetten; een zaak, die daarom zeer weynig te ontdekken is, om dat de kop meeſten tyd in ſtukken gekapt, en vermorzeld werd.

De liſt van de voornoemde Slang, om deze of gene Dieren te vangen, hebben de voornoemde Slaven mede ontdekt: want terwyl zy op een heuvel ſtonden hout te kappen, hoorden zy beneden in de Valey een groot gedruys, even eens of 'er een hert, of wild Verken, liep.

Dit dee hen daar na toe loopen, en zy bevonden, dat een groote Slang met een wild Verken worſtelde.

Pas te voren hadden zommige klaar gezien, dat de Slang haar kop op een Boom gelegt had, alwaar zy de ſprong van het Verken afwagte, gapende zoo vervaarlyk, dat het Verken, dat bot op de zelve toeliep, dryvende de Slang in de muyl ſchoot, zwelgende dit allenskens in; dog, wat nader komende, zagen zy, dat de Slang de kop van dit Verken al geheel na binnen getrokken had, in zoo verre, dat zy nu al bezig was om 'er ook de voorſte pooten in te krygen; dog dit Verken wrong zig ook in zoo veel bogten, dat zy al verſcheyde malen malkandren tegen de grond ſlingerden.

Een van die Slaven, een *Rotinees* (want die van 't Eyland *Roti* verſtaan zig zeer wel op het Slangen-vangen) ſtak dit Dier met een dikkepaal in dat gat ontrent de ſtaart, waar op zy 't Verken (dat al half dood was, en 't geen de Jongens verder dood ſtaken) los liet. De Slang liep met dezen *Rotinees*, die deze paal niet los laten wilde, eyverde na de Rievier, aan wiens kant dicht by 't Water een groote Spelonk was, daar zy na toe haaſtede; dog de *Rotinees* hield haar zoo lang tegen, tot dat een van zyn makkers by hem kwam, die de zelve een kap in de kop gaf, waar aan zy ſtierf.

In *Banda* op 't *Eyland Rhun*, anders *Poelo Rhun* genaamd, is, niet lang voor A°. 1687. een van die zoort van Slangen, gevangen, die van zulken uytnemende lengte en dikte was, dat agt Matroozen 'er werk aan vonden, om die maar voort te ſlepen, latende een Vore in 't zand na, die zeer verre de Vore van een zware Klappus-Boom overtrof. Zy was door 't inzwelgen van een Hert, alzoo 'er de horens niet in wilden gaan, en ten deelen ook door des zelfs huyd ſtaken, geſtikt.

De Menſchen, Honden, en andre Dieren, is zy gewoon eerſt dood te wringen, waarom zy ook wel de wringer, of de wring-Slang, genaamd werd; hoewel dit den aard van meeſt alle Slangen is. Dierhalven is 'er niet beter voor een Menſch, als de zelve op hare bogten met een mes in ſtukken te ſnyden, dat hen ten eerſten hare kragt van wringen beneemd.

Zelden egter doen zy menſchen aan; maar loeren meeſt op de Hoenderen en Endvogels; ook zyn 't goede Rotte-vangers, en de *Chineeſen* voedenze, kleen zynde, in hunne Huyzen en Jonken op. Ja weel Inlanders zullen de zelve om geen zaak ter Wereld dooden, zeggende, dat hy, die het doet, niet lang leven zal.

Seldzame gevallen met Slangen.

In de tyd van de *Heer Marville* wierd 'er in 't Kaſteel *Victoria* een groote Slang in de wooning van zyn Ed: gevonden, en op zyn bevel (hoewel zyn Slaven het hem zeer afriedden) gedood. De Inlanders, dit gehoord hebbende, voorſpelden zyn Ed:, en alle die van zynen Huyze, een zekeren dood binnen korten tyd. De Heer lachte daar gemeenelyk mede; dog 't is zeker, dat zyn Ed:, en verſcheydene in zyn Huys, kort 'er na ſtierven. Dat zy nu van het dooden dezer Slang zouden geſtorven zyn, zal geen verſtandig Menſch gelooven; maar wel dat men, om zyn zeggen te bewaarheden, en tot ſtyving van 't bygeloove der onnoozelen, dien Heer, en de zynen, wat ingegeven heeft, daar zy kort daar na van geſtorven zyn, dat ik 'er van geloove.

Ik heb 'er in de tyd van de *Heer Schagen* een van 17 a 18 voeten in de groote Galdery zien leggen, die wonderlyk ſchoon getekend van vel was, en heerlyk met groene, geele, ſlaeuw-zwarte, en blaeuwe ſtrepen door een gemarmeld, waarom zyn Ed: de zelve ook uitſchilderen liet.

Het

Het is my op zekeren togt, tuſſchen *Hoetoemo* en de *Pas Bagiwala*, gebeurd, dat wy op den weg zoo een *Oelar Petola*, of *Petool-Slang*, zagen leggen, over welke eenige van myn dragers een vry wonderlyken ſprong met my, en mynen draag-ſtoel, maakten, waar van door my de reden gevraagd zynde, zy my zeyden dat 'er een Slang was, waar op ik hen gebood de ſtoel neer te zetten, en dezelve dood te ſlaan.

Ik nam dierhalven een dikke tak van een Boom, dat ook anderen deden; dog wy konden die niet dooden. De Meeſter van *Hoetoemoeri* zey my, dat die Slang met geen dikke ſtok; maar wel met een *Gabba Gabba*, of tak van een *Zagoe-Boom* (die zeer licht, en vol lucht-gaatjens is,) kon dood geſlagen werden zoo men de kop daar mede maar trof, alzoo dit licht hout die eer, dan een zwaarſtuk houts, vermorzelen zou.

Dit ſcheen my onmogelyk, dog het wierd my kort daar aan getoond: want dat de zware ſlagen van andre met een dik hout niet hielpen, had ik gezien, en zelfs bezogt; maar nu zag ik maar weynig lichte ſlagen met een *Gabba Gabbatje* op de kop van de Slang geven, en zy was aanſtonds dood. Wat hier van nu de reden is, wete ik niet; ten zy 'er in de *Gabba Gabba* zelf iet, dat men den aard van dit Dier niet over een komt, en doodelyk is, te ontdekken zyn.

Die zulk een Slang in hunne Huyzen hebben, zullen die, al zyn zy ganſch niet bygeloovig, niet dooden, om dat zy de Rotten, die 'er op de Zolder zyn, zeer net weet te vangen, latende die zonder zich te verroeren, over 't lyf loopen; dog zoo als zy van de kop ſpringen, hapt de Slang toe, en weg is de Rot; daarom werd zy ook veeltyds de Rottevanger genaamd.

Zoo lang zy voedzel boven vinden, onthouden zy zich daar; maar als 'er niets meer voor haar is, komen zy wel na beneden, hoedanig 'er eens een van myn Zolder op een Zoldertje ontrent een ſteek-trap gekomen was, daar zy onder de muylen en ſchoenen als een Scheepstouw, in verſcheyde bogten, met de kop in 't midden, opgeſchoten lag, gelyk wel meeſt hare gewoonte, en voor al in 't Boſch, is, ſlaande daar het eynde van haren ſteert om de tak, of ontrent de Wortel van een Boom, en leggende dus in bogten opgeſchoten, met de kop in 't midden zeer wel bewaard, van waar zy dan zich zelve in een oogenblik op 't een of 't ander Dier, en zomtyds ook wel op deze of gene Menſchen, weten te werpen, als men zou meynen 'er nog verre van te zyn.

Ik belaſtte aanſtonds de voornoemde Slang, die al fraey lang was; te dooden, gelyk myn Jongens deden; dog zedert die tyd wierden wy meer, dan te voren, van de Rotten geplaagt; zonder dat ik, of iemand van de myne, geſtorven zyn; daar de Inlanders over verbaaſt ſtonden, die daar niet wiſten door te geraken, dan alleen met te zeggen, dat zy geloofden, dat de Duyvel, of de Geeſt, die in die Slangen regeerde, zoo veel macht niet over een Predikant, als over een ander Menſch, had.

Ik zey, dat het altemaal maar van haar bygeloof, en van deze en gene Konſtenaryen van die gene, die hen dit wysmaakten, kwam; maar dat het anders maar enkel opgeven, zonder eenige grond of mogelykheyd, was; dog met botte Menſchen, in welke het bygeloove reeds zoo diep ingeworteld is, is het vrugteloos te redeneren, alzoo zy geen begrip daar van hebben, en nog blinder door hun bygeloove werden.

Slangedienſt der Chineezen.

Dat de *Chineezen* deze Slang in hunne Huyzen met eyeren, enz. opvoeden, aanbidden, eeren, en zeer plegtelyk, als zy een reyze zullen doen, op hunne Jonken mede nemen, en met een groot gerammel van bekkens na, en ook voor 't voltrekken der Reyze, van boord brengen, is een bekende zaak, en zy zullen zonder de zelve geen Reyze ondernemen, vaſt-ſtellende, dat die anders ongelukkig voor hen uytvallen zoude.

Dat de *Alfoereezen* de zelve eeten, hebben wy bevorens al gezegt. Veele zoeken ook zeer na haar vet, dat bevonden werd zeer heylzaam, en van groote nuttigheyd in de genees-kunde te zyn, wanneer 't van jonge Slangen is, en, geſmolten zynde, bewaard werd, dat noit ſtold; dog zoo 't van een oude Slang is, werd het wit, en als Boter, ook garſtig, en ſterk van reuk. Dit is heerlyk tegen verſtuykte leden.

Daar zyn 'er, die de pooten dezer Slangen by zich dragen, om gelukkig in 't ſpeelen te zyn; dat waarſchynelyk net zoo veel helpen zal, als dat zommige de tong by zich voeren, om welſprekende te werden.

Slangeſteen.

Daar zyn 'er ook, die van een ſteen, die deze Slangen of zommige onder de zelve, in haar hoofd voeren zouden, ſpreken. De Inlanders noemen die ſteen *Comala Oelar*, of de *Carbonkel-ſteen der Slange*, zynde de heerlykſte onder de Robynen. Men kan hier over na zien het 3de Boek 58 Cap. van de *Amboinſche Rariteyt-Kamer* van de Heer *Rumphius*, die verſcheyde opmerkkelyke zaaken, hier toe behoorende, aanhaald. Gelyk deze Yſſelyke gedrogten byzonder groot

op

op *Boero* 4 a 8 vademen lang, en als een zware Boom dik, wit en zwart gevlekt, ontrent *Tomahoe* vallen, alzoo wiſt zekere *Orang Kaja* wel eer te zeggen, dat hy zoo een Slang had helpen de kop afkappen, waar in hy een *Miſtika Oelar*, of *Slangen-ſteen*, tuſſchen 't hoofd en de ruggegraat gevonden had, die by dag by na wit, of als bleeke Barn-ſteen, en by nacht vuyrig was. Hy had die ſteen toen nog; dog wilde dezelve niet toonen; waarom niemand der onzen, die 't hem hoorden verhalen, dit wilde gelooven.

Ik hebbe bevorens een ander geval van zulk een *Comala* verhaald, zoo van zeker Man op *Honimoa*, die 'er een gehad hadde; maar die hy by zekere brand kwyt geraakt was, als ook van die ſteen, om welke de tegenwoordige Koning van *Batsjan* by myn tyd in *Amboina* gekomen is, om de zelve te zoeken, en ze wederom te halen van die gene, op de Kuſt van *Hitoe*, die ze van een van zyn voor-Ouders, maar te bewaren gekregen had; dog zy wierd 'er niet gevonden.

Dietweederley is.

Het is egter zeker, dat 'er een ander ſlag van ronde platte ſteenen is, die de gedaante van een ronde platte boon, ontrent zoo groot als een dubbelken of kleene drie-ſtuyvers, hebben, die wit van binnen, en zwart van couleur van buyten en in den omkring zyn, en die zommige zeggen, dat al mede in 't hoofd van een Slang vallen, dog van welke andre waarſchynelyker oordeelen, dat zy te *Goa*, of op *Ceylon*, en elders, door de *Bramines* van de levende Deelen van de *Cobra Capella* (een zoort van Slangen) gemaakt werden. Men wil dat zy daar toe 't hoofd, 't hart, de lever, en de tanden met een goed deel *Terra Zegillata* gebruyken.

De roode Petool-Slang.

Het zy daar mede, zoo 't wil, dat 'er de ſteenen zyn, is zeker. Ik heb 'er verſcheyde gezien, en bezit 'er een, die ik (gelyk ik elders bevorens reeds verhaald heb) hebbe zien gebruyken ontrent een Slave, die van een Viſch, die men de opblazer noemd, geſteken was, en die, voor dood t'huys gebragt zynde, in korte tyd door deze ſteen, op de wyze, bevorens reeds by ons beſchreven, gered wierd, en weer daar henen ſprong.

Hier valt nog een andre Slang, die over al zoo rood, als Koper, uytgenomen aan den buyk, daar zy geel en wel een vadem lang is. In een van deze wierden 23 eijeren, die kleen en week waren, gevonden. De tong was in tween geſpleten; dog de zelve ſtak in een korte pype, daar zy ze intrekken en uitſchieten kon.

De Inlanders noemen deze de roode of de Appelbloezeme Petola-Slang, alzoo zy by na ſchynd Purper te zyn.

Zy heeft vier langen tanden in haren bek, die onder en boven ſtaan, zonder dat 'er meer andre in beſpeurd werden, dan alleen een eenige zeer korte, die alle dicht in 't vleeſch ſtonden.

Men weet niet, dat zy ſchade doen; ook vangen zy Rotten.

Zy onthouden zich byzonder op lage *Pandang-Boomen*, en ook wel op de *Calappus-Boom*. Men zegt dat 'er, kort voor de groote aardbeving A°. 1674, een Manneken van deze zoort boven de deur van een Huys met een kuif op de kop gezien is, die zig ten eerſten daar op weg pakte, zonder dat men die, wat moeite men ook dede, heeft konnen vangen; dog verſcheide lieden hadden de zelve zeer klaar gezien.

De kleene Petool-Slang, of Oelar Tsjinde.

Daar is nog een ander Petool-Slang, die de Inlanders *Oelar Tsjinde* noemen. Dit is de rechte en wel de fraiſte Petool-Slang, maar zy werd niet boven een vadem lang, en daar alle Slangen een platte kop hebben, heeft deze een verheven ronden kop.

Des zelfs lichaam is zeer fraay geteekend met zwart, groen, geel, rood, en alle deze verwen zyn aardig onder een gemengeld, even als de zyde-kleedjens, die de *Maleijers Tsjinde* noemen, van welke zy ook haren naam voeren.

Deze, en de vorige Slang, verbergen zich veel in nieuwe vaartuigen, waar door zy zeer licht met de vaartuigen van deze en gene van *Java* hier gebragt werden. En ſchoon de *Chineezen*, of Inlanders, die vernemen, zullen zy die geenzins 'er uit doen, maar houden de zelve voor een goede geeſt, die hen geluk toebrengen zal, waarom zy die ook zullen voeden, en opkweken met eyeren, en andre koſt, die zy weten, dat dit Dier geerne eet. Ja al komen zy s' nagts op hare koijen, zy zyn 'er ganſch niet bang voor, en laten haar daar blyven, dog by daag vertrekken zy weer van zelfs na hare ſchuilhoeken.

Op deze wyze van zyn deze Slangen, voornamelyk van *Rembang* op *Java*, hier gebragt.

De Aſch-Slang.

Daar is hier nog een Slang, die ruim een halve elle lang, graeuw van verwe met roode vlekken, dun en plat-agtig van kop, ſmal van hals, en zwartagtig van rug is, onthoudende zich op de Boomen, en wel voornamelyk op de *Calappus-* en *Pizang-Boomen*, en zich onder des zelven droge bladeren verbergende. Indien zy by ongeluk van boven neder komt te vallen, blyft zy op die plaats in malkandren geſchoten leggen, zonder zig oit weer te bewegen, en

komt

komt dan gemeenelyk zoo te ſterven.

Zy werd by de Inlanders gemeenelyk de aſch-Slang, na haar aſch-verwe, genaamd.

Zy doet geen kwaad, zoo men 'er niet op trapt, of haar geen kwaad doet; dog zoo men op *Bali* onvoorziens op deze Slang trapt, byt zy, en dan is die beet zeer gevaarlyk; maar zy hebben daar tegen ook een zeer goed tegengift, of een genees-middel, waar op zy geruſt zyn.

Wild gy nu weeten, waar het van daan komt, dat deze Slang, zoo ras zy op de Aarde valt, ſterft, de *Baliers* geven 'er deze verdichte reden van. Zekere Vogel, by de *Maleijers Boerong Lalan*, en by ons de Coescoes-Vogel genaamd, vuil en zwart van ſtaart, en op zekere tyd met deze aſch-Slang in geſprek geraakt zynde, beruigden geen van beiden met het lot, hen te beurt gevallen, te vreden te zyn, en vonden dierhalven goed een ruiltje te leggen. De Slang zwoer, dat zoo zy weer op de aarde kwam, zy aanſtonds zou ſterven, en dus zwoer die Vogel 'er tegen, dat, zoo hy weer op de Boomen kwam, hy niet langer in 't leven blyven zou

De Cœcilia, of blinde Slang.

Zedert dezen tyd bleef die Slang op de Boomen, en de Vogel onthield zig na die tyd in de Coescoes, of in 't *lang ſnyGras*, daar hy zich met een ſchorrende ſtem, even als of hy iemand uitlachte, hooren laat; dog hy wagt zig wel om weer op de Boomen te komen. De Slang daarentegen komt wel menigmaal haaren eed te overtreden, dog als dat gebeurd, komt zy ook te ſterven. Dit is zoo een *Amboinſche* vertelling.

Men heeft hier ook de blinde Slang, by de onderſcheiders der Slangen *Cœcilia*, en by de *Maleijers*, *Oelar Mata-Boeta*, genaamd.

Zy is op zyn hoogſte een kleene elle, of twee voeten lang. Ook is zy vuil-zwart op de rug, en aan de buik vuil-wit; dog jong zynde is zy niet boven een voet lang, en meeſt graeuw. De kop en ſteert zyn by na van eene gedaante, en beide vry ſtomp en kort of toeloopende, om welke reden zommige haar twee koppen toeſchryven, dat een misſlag is, aangezien men aan de kop den bek en de oogen zeer wel, maar niets daar van aan den ſteert onderſcheiden kan.

Zy doet geen ſchade, onthoud zich onder de aarde ontrent de Huizen; dog in de regen-tyd, als 't Aardryk vol Water is, komen zy uit hare Schuil-hoeken wel voor den dag, en kruipen in de Huizen, zonder dat zy egter iemand byten, ſchoon 't wel gebeurd, dat zy over de lichaamen der Menſchen henen loopen, en zelf ook wel aan de Tafel komen, als men zit en eet, waar uit gegiſt werd, dat zy of blind, of niet zeer ſterk van gezicht zyn.

De blaeuwe Gift-Slang.

Hier is een kleene blaeuwagtige Slang van ontrent anderhalve voet lang, en een paar duim, of niet wel zoo dik, die ik menigmaal over de weg heb zien loopen. Deze is een van de vergiftigſte, die men hier kend: want de wonde, die zy byt, is ongeneesſlyk. Men noemd ze gemeenelyk *Oelar Biſa Biroe*, dat is de blaeuwe Gift-Slang. Zy is zoo ſnel van gang, dat men geen oog op hare beweging kan houden, zoo dat zy ten eerſten weg is.

De dunne Gift-Slang.

Daar is nog een zeer dun Slangetje, dat by na als een darmken, en pas een pink dik, dog by na een el, of anderhalve voet, lang; maar welkers beet mede doodelyk is. Zy noemen deze Slang, *Oelar Biſa tipis*, dat is, *de dunne Gift-Slang*.

Men heeft 'er nog een, die zeer wel na een Pierworm gelykt, en pas een ſpan lang is, onthoudende zig in vaſte kley-aarde, daar men de zelve in 't graven ontdekt, en bevind van een zeer radde beweging te zyn. Dit Slangetje is zeer ſchoon en licht-blaeuw van verw; dog de groote werden op de rug wel wat bruin, zynde anders zeer glad en glimmend, als of zy met Olie beſtreken waren, voornamentlyk als zy groot, en wat zwartagtig of bruin op de rug geworden zyn. Des zelfs beet is vergiftig, veroorzaakt lamheid, en is moeijelyk te geneezen. Zy zyn zoo hard, dat zy by na onkwetsbaar, of onſnybaar zyn,

Zy noemen dit Slangetje ook het blaeuwe, dog, tot onderſcheiding van de vorige ook de Olie-Slang. Men mag het ook wel de Hemels-blaeuwe Slang noemen, om dat hare verwe daar eenigzins na trekt.

Wat eygentlyk in deze Slangen vergiftigd, en de wond gevaarlyk maakt.

Men heeft hier van de Gift-Slangen aangemerkt, dat het kwaad, of de vergiftiging, niet zoo zeer van de beet dezer Slangen, als wel van zekere gift-blaasjens, die men langs de tanden dezer Dieren verneemd, voortkomt, en die, zoo als de beet van de Slang gedaan werd, komen te berſten, en zich dan te gelyk in de wond ontlaten. Als men nu van zoo een Slang gebeten werd, na dat die blaasjens pas geberſten zyn, zou men zoo veel gevaar, en ook 't zelve dan niet hebben, als men zoo een Slang eerſt op eenige lappen of todden byten liet. Een zaak, die ik liever een ander wil laten beproeven, en gelooven, dan zelfs bezoeken. Als men nu een etmaal 'er na komt, zyn (zoo de onderzoekers van dien zeggen) die blaaskens weer aan een gehegt, en als bevorens met hun vergift vervuld. Men

De Bali-ſche Berg-Slang.

Men heeft hier een Slang, die oorſpronkelyk op 't Eiland *Bali* valt, zynde negen voet lang, en een arm dik, zwart by na over 't geheel lyf, dog witagtig onder den buik. Zy heeft de kleenſte kop onder alle de Slangen. Zy is zeer vol ſchubben; dog die ſtaan alle tegen malkanderen aan, en, dat zeldzaam is, van de kop tot het midden van haar lyf agterwaards, en van 't einde des ſtaarts voorwaard gekeerd, om welke reden zy in haren voortgang geen groote vaart maken kan. Daarom is zy ook gewoon, als zy een menſch, of eenig wild Dier, aandoen zal, overeind zich en 't hoofd en voorlyf op te rechten, en dan zoo den zelven te beſpringen. Des zelfs beet is doodelyk, ja al raakt zy een Menſch maar aan, zoo is het zeer gevaarlyk, alzoo 'er, op de bloote aanraking van de ſtaart van dit Dier Menſchen dood by nedergevallen zyn. Ook gebruiken daarom de Koningen van *Bali* 't gebeente zelf van deze Slang voor aan hunne gift-ſpatten, verzekerd zynde, dat die wond doodelyk is, en daar zyn 'er zeer weinige door geneesmiddelen hier van opgekomen.

Om deze Slang te ontgaan, moet men noit recht uytloopen, alzoo zy met haar ſterke ſprongen dan iemand zeer haaſt inhalen zoude; maar als men ter zyden uytwykt, kan zy zoo wel niet volgen, om dat zy zich zoo niet draijen en wenden kan. Men moet ze niet naderen, maar van verre ſchieten, als men wil zeeker zyn.

Zy vallen zeer diep in 't Gebergte, en komen zelden te voorſchyn.

Men moet, als men die geſchoten heeft, en hare beenderen bewaren wil, de zelve eerſt wel laten verrotten, en na eenige tyd de zelve eerſt aantaſten.

Men noemd deze Slang op *Bali*, *Salan-Boekit*, dat of de *Berg- of Heuvel-Slang*, beteekend.

De groene Slang.

Men heeft hier in *Amboina* ook een groen Slangetje, dat drie voeten lang, en een duim dik is. Het is wat verheven van kop, groen over 't geheel lyf, en onthoud zig meeſt op de Boomen, dat zeer goed is, alzoo 't zelve, zoo 't beneden kwam, zeer veel ſchade doen zou, vermits des zelfs beet mede doodelyk is.

De ſpuyt-Slang.

Daar is nog een andere Slang, die zy de ſpuit-Slang noemen. Zy is wel zes voeten lang, en ook wel langer, en dikker als een arm, donker-rood op de rug, en groenagtig aan de buik, onthoudende zig op de lage Boomkens, die men de *Tſjili Hoetan*, of *Boſch-Ritsjens*, noemd Zy ſtreeld de Menſchen zeer, en ontwykt de zelve; dog als eenig Beeſt haar naderd, ſpuit zy haar vergift na de zelve, 't welk de zelve, zoo 't hen raakt, ten eerſten ſterven doet.

Men heeft nog een andre, die ze *Oelar Cawat*, dat is, *de Koperdraad-Slang*, noemen. Deze is ook wel drie a vier voeten lang; dog maar een kleene vinger dik, donker-graeuw op de rug, geelagtig aan de buik, en houd zig op in holle Boomen, of in de ruigte, daar zy opgeſchoten blyft leggen. Zy verweerd zig nu en dan wel, als men die aandoet; dog zy doet geen kwaad. De Koper-draad-Slang.

Ook is hier nog een geele Baliſche Slang, die drie voeten lang, donker geel van verw, op de rug wat zwart-agtig, en die zig op de wegen gemeenelyk onthoudende is, daar zy gewoon is de voorbygangers zeer onverwagt toe te ſchieten, te byten (dat meeſt 's nagts geſchied) en dan weg te loopen. De geele Baliſche Slang.

Buiten deze heeft men een Slang in *Amboina*, die wel de gevaarlykſte van alle, en de Angel-Slang, dog by die van de *Uliaſſers Moenalatol* genaamd is. De Angel-Slang.

Zy valt alleen in de *Uliaſſers*, of op *Oma*, *Honimoa*, en meeſt op *Noeſſalaoet*, dog men heeft 'er ook op *Amahey* gevonden. Zy is twee ſpannen lang, gelykende zeer wel na de *Oelar Mata-Boeta*, of de *Blinde-Slang*, dog zy is breeder van kop, en heeft een ſmallen hals, een breede platte geele buik, een bleek-geele rug, en een ſtompe ſtaart, aan welkers einde zy een zeer vergiftigen rechten Angel verbergd, die zy uitſchieten en inhalen kan. De beet van deze Slang is zeer gevaarlyk; dog de ſteek van haren Angel doodelyk. Zy is donker-zwart van rug, en zommige zeggen, dat de buik ook wel graeuw en zwart-geſpikkeld is. Zy onthoud zich op de wegen onder de ſtruiken en bladen, doende van daar, by een ſchielyke ſprong, Menſchen en Dieren aan. Zy ſteekt gewoonlyk eerſt met haren angel, en byt daar na, loopende dan ten eerſten ook weg, en na 't Water. Zoo de Inlanders zeggen, zou de beet nog ſteek zoo doodelyk niet zyn, zoo de gekwetſte ten eerſten, en eer dan de Slang, het gekweſt deel in 't Water ſteken kan; dog zoo de Slang eer in 't Water geraakt, dan is 't met de gekwetſte gedaan; dat wy voor een *Amboinſche* vertelling zullen aannemen; dog dit is zeker, dat die gene, die door deze Slang gekweſt is, ten eerſten zeer veel bloed kwyt raakt, zoo dat het naeuwlyks te ſtelpen is.

Men beſpeurd, dat de gebetenen door dit Dier aanſtonds een doodelyke dorſt krygen, ook mogen zy niet onder eenig dak gebragt werden. Het beſte middel voor eerſt is, om de gekwetſte voet ſtyf met het het ſny-Gras *Laban* te binden, op dat het

het vergift niet na 't hert voord-loope. Op de wonde zelf geſtoote en heet-gemaakte Peper met dat ſny-Gras, of wel met het Blad, *Terminalis* genaamd, gebonden, is een van de beſte middelen tegen die ſteek of beet, gelyk ook de witte Wortel van de ſpat-Wortel, ingenomen zynde, of op de wond gelegt, goed is, alzoo dat ten eerſten ſterk zweeten, en braken doet.

Al is men nog een vadem van de zelve af, is men nog niet zeeker tegen een ſprong der zelve.

Zy heeft in den bek wel geen onderſcheide tanden, maar egter een ſcherp gebit, als van Kevers.

Indien zy in eenige Thuin gekomen is, durft geen Inlander daar in komen. Zy zyn 'er doodelyk bang voor, ſchoon zy 'er nog al eenige zeekere en goede genees-middelen tegen hebben; waar toe zy egter meeſt de Wortel van de *Petaſites* gebruiken, door welke zy zoo een gekwetſten, zoo zy hem maar tydelyk verbinden, en by hem komen konnen, al in een redelyk korten tyd weten te geneezen; maar als dat geſchied, dan moet men ook gelooven, dat de gekwetſte eer, dan die Slang, in 't Water geraakt is; want anders was dat, volgens hare bygeloovige gronden, onmogelyk.

De Slang met pooten. Een van de zeldzaamſte Slangen alhier is de Slang met pooten. Deze ſchynd ten deelen wel een Salamander, en ten deelen een Slang te zyn, en wel meeſt na een Leguwaan te gelyken, hoewel ik 'er tweederley zoorten gezien heb, de eene op *Oma*, en de andre op *Larike* vallende.

Die van Oma. Die van *Oma* geleek wel een groote Hagedis met vier pooten te zyn. Zy was vyfthien duimen lang, rond van lyf, als een Leguwaan, breed en dik van kop, die voor rond, en onder in den bek van twee reijen ſtompe en korte tandekens voorzien, en hebbende een lange tong, die van vooren zeer hoog-blaeuw is, en welke zy zeer verre weet uit te ſchieten. De pooten zyn in vyf dunne klaeuwen geſpleten, niet aan een vaſt, en van kromme ſcherpe nagels voorzien.

Dit Dier had een ronde ſtaart, die allenskens ſpits toeliep, zes en een half duim lang was, hebbende aan 't einde een haakje als een klaeuw, even eens byna, als de Scorpioen.

Men zag aan 't zelve veel ſchubben, maar over het ganſche lyf, en op den ſtaart had het Dier geen ſpikkels, of ſterren, gelyk anders de Gekko heeft; hoewel 't onder aan de pooten geſpikkeld was, gelyk 'er ook dwars over 't lyf en den ſteert vale ſtreepen liepen. Op den rug was het wat bogtig, en aan de eene kant zwart-bruin, en aan de andre Goud-geel en glimmend, dog beyde onder aan den buik wat bleeker. Des zelfs hert en ingewand is by na als die der Viſſchen; dog de gal vertoond zig zwart.

Die van Larike. De Slang met pooten, die op *Larike* valt, komt meeſt met de vorige over een. Zy valt ook 13 a 14 duim lang, is mede ſtomp van ſteert, zoo dat men niet zien kan, of zy een angel heeft, of niet. De kop is plat, van onder geel, en de bek met een rey dichte ſtompe tanden, en van een tong, die agter breed, en dik, en voor lang, ſpits, en azuur-blaeuw is, voorzien, zoo dat zy by na een Honds-tong ſchynd te zyn, voor breed en lang; maar als zy blazen wil, maakt zy die ſpits en licht blaeuw.

Zy is zoo hard van gebit, dat zy ſtukken uit Ebbenhoute ſtoelen byten kan, en zy kan een mes, 't geen zy in den bek heeft, zoo vaſt houden, dat het 'er niet uit te krygen is.

De verdre gedaante is, als die van de vorige; dog in de verwe is eenig verſchil, alzoo de ſtreepen aan deze laatſte zoo recht niet, als aan de vorige, loopen, maar zig krom en onordentelyk, by na als de Baaren, van geel en zwart te zamengemengt, dan breed en dan weer ſmal vertoonen, hebbende aan den buik geele en zeer donker-bruine ſpikkels, als mede aan de pooten. Het ganſch lyf is ook geſchubt, en die 't Dier niet kend, zoude het voor een kleere Leguwaan aanzien. Het loopt de Menſchen na, en blaaft na de zelve zeer ſterk, voor al, als men het tergd, maakende, eer ze blaaft, zyn buik zeer rond, en ſtekende zyn licht-blaeuwe tong zeer verre, en al ziſſende, uit, gedurende welk uitſteeken van de tong de bek als vol ſlym of ſchuim is; al 't welke het zelve na 't blazen weer intrekt, werdende dan weder zeer dun. Dit Dier vertoond zig zelden op *Larike*. Daar zyn 'er geweeſt, die dat eenige dagen aan een met Ryſt opgevoed, en, 't zelve aan een ſtrop houdende, 'er mede geſpeeld hebben, zonder kwaad te doen, vermids het gemuilband was, dog 't ſtak met de ſteert niet, een blyk, dat het geen angel had.

Het vorig Dier van *Oma* onthoud zig in de ruigte op de gemeene wegen, en ook wel in holle oude Boomen, beſpringende van daar Menſchen en Beeſten, die 'er voorby gaan, ſlaande de zelve, even als een Kayman, eerſt met de ſtaart, ſteekt met zyn angel dan, en byt daar na; al 't welke de *Larikeſche* niet doet, die maar ſterk iemand aanblaaſt, en een zeer koude lucht uit-ademd, die byzon-

der vergiftig is, doende de menſchen 'er van opzwellen, hoewel 'er op *Larike* ook eenige gevonden, zyn die beten, en welker beeten men vergiftig bevonden heeft

De Honden zyn op deze Slang zeer verbitterd, vervolgen die zeer, en byten ze dood; dog zoo zy hier of daar van de zelve eerſt gebeten werden, zwellen zy ten eerſten op, en beſterven het gemeenelyk.

Daar zyn enkele gevallen, dat dit Dier by de regen-tyd ook wel in de Huizen gekomen is; dog dit is zeldzaam.

Haar naam. Men noemd ze, tot onderſcheiding, ook wel de blaas-Slang, of wel meeſt de Slang met pooten; maar de rechte Inlandze naam is *Pananat*, en van dit Dier is 't waar, dat, zoo men 'er van geſtoken, of gebeten is, en men in een quartier uurs by geen water komen kan (dat het beſte genees-middel bevonden is) men weg, en niet te herſtellen is; een zaak, waar in al de Inlanders overeenkomen, en daar men niet aan twyffelen moet, alzoo men bevonden heeft, dat alle die gene, die binnen die tyd by Water kwamen, geneezen, en alle de andre ten eerſten daar na overleden zyn.

Men heeft hier ook een zoort van Slangen, die wel eigentlyk onder de Water-Dieren zou behooren gebragt te werden; Dewater-Slang. maar die wy, terwyl wy hier nu bezig zyn van de Slangen te ſpreken, beſt oordeelen hier mede haar plaats te geven, om dat het de moeite niet weerdig is, die alleen onder de Viſſchen te plaatzen.

Het is een Water-Slang van zulk een verſchrikkelyke gedaante, en met zulk een vreezelyken kop, dat zekere *Kilangers*, die 'er een ontrent hun Strant agter 't Gebergte gewaar wierden, getuigden, dat zy als een zeer dikke balk, etlyke vademlang, en van een kop als een kleen vat voorzien was Deze Slang die zeer ſchielyk en zeer ſtyl uit der Zee overeind rees, deed twee dezer voornoemde lieden, in een *Parahoe* of *Canoa* zynde, zeer ſtout aan. Zy ley haar verbazenden kop op de kant van de *Parahoe*, en ſpoog de zelve in een enkele reyze wel half vol ſlym; dog zy verliet hen ook (dat een groot geluk was) zeer ſchielyk, miſſchien door eenig ander Zeegedrogt van onder aangedaan zynde, waar na die lieden van *Kilang* niet nader onderzocht hebben, alzoo zy doodelyk beſtorven, en maar verblyd waren, dat zy aan het eerſte Strand konden geraken.

De Celebiſche Baſiliſcus. Men heeft op het groot Eiland *Celebes* een Slang zeer diep in het Gebergte, die de Strand-Lieden nog niet al te wel bekend is; maar de Berg-Lieden, en voor al de *Toradjas*, kennen die zoo veel te beter, alzoo zy in haar Land valt. Zommige beſchryven de zelve zoo, dat zy zich in de lengte en dikte als een Kat in een rollen kan, dat zy, even als een Haan, een kam op 't hoofd heeft, en meeſt rood van lyf, en dat dit Dier zoo vergiftig is, dat al de groente rondom des zelfs neêt verdord.

Als zy Menſchen gewaar werd, ſchiet zy na de zelve, ſpuwd haar vergiftig ſpeekzel na de zelve uit, en dood hen daar mede.

Het gebeurd echter zomtyds, dat de *Toradja's* de zelve ſchieten, getuigende, dat zy uit de nek van deze Slang een witte ſteen, even eens als een donker Kriſtal, in de gedaante van een gekloofde Kogel hebben gehaald, die zig aan de kant, die van den dag afgewend was, tuſſchen den peerſchen en blaeuwen vertoonde. De *Toradja's* noemen deze ſteen *Coloentoebo*, en die zoo een ſteen heeft, draagd ze, om ſtout en dapper te zyn, altyd by zich, alzoo zy (hoewel zonder grond) vaſt-ſtellen, dat zoo een onkwetsbaar, hoewel 't ook wel anders ondervonden, en waar op dan vaſtgeſteld is, dat, indien zoo een niet gekwetſt wierd, dit maar zoo by geval, en zonder eenige verborgene reden geſchied zy.

De naam des zelfs. Men heeft diergelyken zoort ook ontrent *Macaſſar* eens vernomen, wiens kop zig by nacht als een gloed des vuurs vertoonde, hoedanig een 'er ook eens op *Gammalamma* in *Ternate* gezien is, hebbende een doorgaande kam, een roode rug, en by nacht een zeer vuurig hoofd, vergiftigende ook alles, daar zy maar ontrent kwam.

De *Macaſſaren* noemen dit Dier Derrejangan, de *Maleijers* Sangaman; dog dat, van de *Macaſſaar*, had eenige gedaante na een rood Hoen, waarom dit voor de Baſiliſcus gehouden werd.

De *Toradjas* noemen de zelve de *Giftbewaarder*.

Zy is zoo vergiftig, dat de Vogels, die 'er kort over henen vliegen, dood ter neder vallen Veel Koeijen, en andre Dieren, van 't Gras etende, daar dit Dier gelegen heeft, ſterven ten eerſten.

Men oordeeld, dat, zoo de *Miſtika*, of de ſteen, uit dit Dier, nog levend zynde, bekomen was, die by nacht een groot licht van zich geven zou, en dan al mede voor een *Comala*, of *Karbonkel-ſteen*, doorgaan zou.

Zy is in 't gemeen maar 3, 4, a 5 voeten lang, en een arm dik

Laolin. Men ontdekt hier nu en dan ook een zoort van een Worm, by na als *Amphiſbæna Multipeda*, of als de *twee-voetige Slang*. Men zou die veel beter onder de duizendbeenen mogen rekenen; dog zy werd

werd voor tweehoofdig gehouden, om dat zy agter en voor uit gaat. Zy is van groote als een groote Duizendbeen, dog dikker en ronder, een kleene ſpanne lang, en een pink dik, met een hoornagtige en korſtige huid bedekt, en in zekere leden en kringen verdeeld, van welke men 'er, behalven de kop en de ſteert, 56 tellen kan, ziende van verre als blaeuw gepolyſt Yzer 'er uit; dog de leden zyn met witte kringen afgeſcheiden. De zelve heeft van onder een ontelbare menigte van zwarte pooten, by na als een Duizend-been, die zich in 't voortgaan als de baaren bewegen. De kop is als die van een Duizendbeen, waar op zy twee korte horenkens met leden heeft voor uitſteeken. Ook heeft zy aan 't voorhoofd twee zwarte vlekken, als of 't oogen waren, welke teekenen men aan 't agterdeel niet beſpeurd, hoewel zy in 't agteruitgaan het agterdeel even zoo wel, als 't voorſte deel, voortzet. Zoo ras men dezelve aanraakt, rold zy zich in een, en blyft zoo leggen. Van binnen vind men alleen een zwartagtige vogtigheid, even als dik Bier, zeer ſterk riekende, en in de neus kittelende even als moſtert. Zoo deze vogtigheid iemands oogen raakt, die werd aanſtonds blind; dog de huid raakende, maakt zy die rood, en als verbrand, gevende maar een weinig tinteling, zonder pyn.

De eene zoort van deze Wormen is egter ſchadelyker, als de andere, mogelyk na dat de Boom is, daar zy op aaſt, en zig houd.

Het is een zoort van *ſcolopendra biceps*.

Zy houd zich veel in holle en verrotte Boomen; dog meeſt in de ſtam van het *Folium ardens*, of 't *Ambons Polot-blad*, dat zeer fel brand, en een groote pyn in de huid veroorzaakt; en daarom houd men die zoort, die zich hier ontrent, of op de zelve gewoon is te onthouden, voor de ſchadelykſte. Zy valt ook in verrotte *Samama*-ſtammen.

Schoon zy anders niet veel kwaad toebrengt, ſchroomen de *Amboineeſen* egter hier op te trappen, om dat zy de voet zeer vuil-rood maakt, en wel zoodanig, dat zy 't zoo licht niet konnen afkrygen, behalven dat zy ook een onaangename reuk van zig geven.

De blintheid, door der zelver vogt veroorzaakt, heeft men tot nog toe niet weten te genezen. Onder de Boomen van *Manipa* is 'er een, die even zulken reuk, als deze Worm, van zich geeft, waarom zy den zelven Laconine, of Laoline, noemen.

Na dat wy nu hier van de Slangen geſproken hebben, zal het niet ongevoeglyk zyn een woord of twee van de Mongkos, de grootſte en bitterſte vyand der zelve, te ſpreken.

De Mongkos

Het is een zoort van een *Ooſt-Indiſche* Wezel, zynde een kleen, dog zeer vinnig Dier, ontrent ander halve, a twee voeten lang, waar van de ſtaart ruym de helft uitmaakt; zynde van dikte 4 a 5 duim in 't rond. De kop, die vry lang is, gelykt wel na die van een aankomende bigge, hebbende den bek vol ſcherpe, en daar onder twee lange tanden, die 't, als men maar ontrent zyn Yzere tralien komt, ten eerſten als een hond zeer vinnig zien laat. Het heeft een levendig en vinnig gezigt, zynde de oogen wat langwerpig. Het is zeert kort van ooren, en voorts van agter-lyf wel zoo dik, als van voor-lyf, hebbende een ſtaart, die wel zeven a agt duim lang, naaſt het lyf een groote duim dik, en dan allenskens meer en meer afgaande, by na als een Katte-ſteert, die, ontrent het lyf dikker, hoewel hy anders dunner is.

Het is kort van pooten, (hoewel agter wat langer) diens boven-deelen vry waſt en breed van vleeſch zyn, hebbende beneden eenige verdeelde vingers, waar aan zeer ſcherpe korte klaeuwen zyn.

Dit Diertje is ros van verw, ofte hair, dat zig glad en effen over het geheel lichaam vertoond, waar onder hier en daar een zwart hair loopt.

De vinnigheid van dit Dier tegen de Slangen is niet te beſchryven: want ſchoon het kleen is, en niets by een groote Slang gelykt, doet het egter de zelve zeer fel aan, ſlaande zelf by wylen overeind, en bytende die in korten tyd dood.

Het is hier van buiten gebragt, werd 'er ook weinig; en meer op *Batavia* gezien; dog 't valt eigentlyk (zoo meine) op het Eiland *Ceylon*. Hoe fel van aard het is, werd het metter tyd egter zeer tam, in zoo verre, dat het by Menſchen, daar het aan gewent is, ſlaapt.

Wy vertoonen het hier by de Letter M. zoo als 't loopt, en ook zoo als het zich over-eind verheft, afgeteekend. In Prent vertoond.

Het is een ongemeen liſtig Dier om Hoenderen te vangen, veinzende zig, met zig uit te ſtrekken als of het dood was; dog zoo ras 'er maar een Hoen ontrent komt, is het, door des zelfs liſt bedrogen zynde, ten eerſten weg.

Als het eet, knort het, als een Kat; dog is 'er een Hond ontrent, zoo maakt het een geraas, als of 'er eenig vuurwerk in brand raakt.

De Gekko.

Men heeft met 'er tyd hier van *Java* ook een Diertje gekregen, dat hier met de Jonken en Chaloepen gebragt, en een Gekko genaamd is, om dat het

dit eenige reizen aan den andren nu en dan roept. Veele van ons houden dit voor de rechten Salamander, om dat het in gedaante daar mede naaſt over een komt. Het is breed van kop, als een Kikvorſch, kort, en ontrent 2 handen, ende ook wel minder, breed van lyf, maar lang van ſteert, hebbende vier pooten, en over 't lyf ten deelen met roode, ten deelen met groene zwarte, en geele groote ſpikkels, of vlekjes, ſchoon geſpikkeld zynde.

Men hoord dit Dier meeſt tegen de nacht, vyf a zesmaal *Gekko*, *Gekko*, roepen, hoewel ik het ook by daag wel vernomen heb. Het onthoud zig hier en daar tuſſchen oude balken, in holle Boomen, holle klippen, en in kuilen der aarde, ook verbergt het zig veel in 't op een geſtapeld branthout (hoedanig, en met het welke het veel herwaards gevoerd werd) en, dat al wat te verwonderen is, men bevind, dat het nu en dan ook wel op de *Calappus-Boom* klimt.

Het is een Dier, dat veel kwaad doen kan; want zoo het de Menſchen beſpringt, kan men het met geen geweld van 't lyf krygen, ten zy dat men met het zelve dryvend in 't Water loopt, op welke tyd het van zelfs aanſtonds los laat, en zoo 'er geen Water ontrent is, zoo moet men de plaats, daar dat Dier zit, met Menſchen-drek, daar het ſterk voor vlied, beſmeeren, hoewel 't zeer geerne Hoender-drek eet.

Op zyn vergiftige beeten moet men het *Polypodium Guttatum* leggen.

Zy vallen zeer veel op *Makaſſar*, en op *Java*.

De *Javaanen* zyn gewoon dit Dier by de ſteert op te hangen, en 't dan te tergen, als wanneer het zeer veel zever en kwyl uitſpouwd, die zeer vergiftig is, en waar in zy hunne pyltjens, die zy met hunne ſpatten uitſchieten, gewoon zyn te doopen, verzekerd zynde, dat die wond doodelyk is, ten zy dat men iemand ten eerſten warme Menſchen-drek in geven, en hem zoo aan 't overgeven brengen kan.

Een Duizend-been. Men heeft hier mede in menigte die ſchadelyke Worm, een Duizen-been genaamd, zynde zoo bekend, dat het de moeite niet weerdig is, om 't zy de groote, (die ontrent een pink dik, en een groote vinger, hoewel ook wel een halve voet lang,) 't zy de kleene (*Kalamajang* genaamd) die als een ſtrooken van dikte, ontren een kleene ping lang, en blaeuwagtig glimmende van verwe is, of ook de genees-middelen tegen hare beeten (die mede al zeer bekend, en waar tegen 't gepletterd Dier, en voor al de *Ceylonze* Slange-ſteenen zeer goed zyn) te beſchryven. Weshalven ik my daar mede niet ophouden zal; maar in *China* valt een andere zoort van Duizend-beenen, die wel een elle lang, en wel een hand breed zyn; welke de Reiſigers in hunne hoofd-peuluwen, (die van binnen hol zyn) mede voeren, als zy door 't Landſchap *Suchuen* zullen reizen, om tegen zekere bedriegelyke Slang *Fe*, *Fe* genaamd, beſchermd en bewaard te zyn.

In deze zoort van Duizend-beenen werd zomtyds een ſteen gevonden, die 's nagts een licht als een ſterre van zich geeft; Men heeft 'er Ao. 1675 op *Batavia* een van deze Duizend-beenen in 't dood-beenen-Huisken 's nagts zien loopen, die een licht als een vuur-kool van zig gaf.

Zyn Edelheid, de Heer *Maatzuyker*, heeft eenige tyd een wagt by dit Huisken gelegt; die dit Dier en dat licht nu en dan gezien, en 'er ook tegen gevogten hebben, dog zoo ras als zy dien Worm, die in groote de rechte gedaante van een Duizend-been had; ſloegen, verdween het licht, en raakte die Worm ook weg.

De Scorpioenen zyn hier mede; dog zoo groot niet, als in *Italien*, in *Tunis*, of in *Weſt-Indiën*, en dierhalven zoo bekend, dat zy by na al mede geen byzondre beſchryving verdienen. Zy zyn hier zoo gevaarlyk ook niet, als wel elders. De Scorpioenen.

Het is opmerkenswaardig, dat de jonge Scorpioenen (gelyk ik by een zeker geval gezien heb) niet menigte aan de Moer vaſt zitten, en 'er zoo lang aan blyven zuigen, tot dat zy 'er van ſterft.

Rotten, (en die wel zeer groot) ook Muſcus-Rotjens, die zeer ſterk na Muſcus rieken, Muizen, en dat zoort van kleen Ongedierte, zyn 'er vry veel. Rotten, enz:

Dat hier ook veel bloedelooze, of ingekorve Dieren zyn, iets zeer wel af te nemen van de menigte van ſchoone Flinders, Kapellen, enz: die uit *Amboina* zoo ſchoon en heerlyk van verwe, als van eenige andere Wereld-deelen, na *Holland* gevoerd werden, en die in het weergadeloos Cabinet der zeer keurlyk opgezettede *Inſecta* van de Heer *Levinus Vincent*, myn byzondre vriend tot Haarlem woonende, te zien; en die weerdig zyn van de grootſte Vorſten der Wereld beſchouwd te werden, gelyk veele der zelve, wanner zy *Holland* kwamen zien, met een uitnemend genoegen hun tyd by dien Heer verſleten hebben, om dat hy zyne Lief-hebbery ook tot het vergaderen van verſcheide andre zeldzaamheden uitgeſtrekt heeft, en ook daar in zoo verre gekomen is, dat ik 'er geen een kenne, die by zyn Ed: ; in opzigt van de verſchei-

den-

denheid, en menigte zyner zeldzaamheden, te vergelyken is.

Is iemand derhalven nieuwsgerig, om een oneindige menigte van zeer zeldzame *Amboniſche Inſecta*, en wonderlyke ſchoone Kapellen van daar gekomen, te zien, die kan de zelve by dien Heer beſchouwen, gelyk ook een menigte van de naamen der zelve in het tweede Deel van zeker Tractaat van zyn Ed:, *het wonder-Toneel der Nature* genaamd, te vinden zyn: want alles, wat tot die kraam, eerſt van de *Inſecta* zelfs, en daar na de Popkens, en Kapellen die 'er uitkomen, behoord, te beſchryven, is een Werk, dat veel eer een geneeskundige, dan my, gelykt, behalven dat men daar van alleen al een zeer groot Boek, en vry grooter als de Werken van *Franciſcus Redus*; of *Goedaart*, zou konnen maken, weshalven ik genoodzaakt ben daar van af te zien. Een van de fraeyſte en wonderlykſte Kapellen, die ik 'er onder gevonden, en ook in 't Boſch van *Hatoe*, niet verre van 't Kaſteel, zelf wel gevangen heb, is een groote ſchoone Kapel, die een heerlyke Hemels-blaeuwe en ſterk-weerſchynende glans heeft. En op *Noeſſa Laodt* valt 'er een, die nog ſchoonder, en die ten deelen pek-zwart, ten deelen ſchoon donker-groen van verw; maar even eens als fluweel is. Ik heb van beide deze Kapellen, dood zynde, 'er verſcheide gehad; maar de glans der dooden, en zoo als ze de Liefhebbers vertoonen, gelykt by na niet by die Heerlyke ſchittering, die zy, nog levendig zynde, en vooral in 't vliegen hebben.

Ik heb daar ook met veel verwondering het wandelend Blad, meer dan eens, en zelfs eer het nog volmaakt en volkomen was, zien wandelen. Het is een zoort van Sprinkhaanen, van welke wy hier na nog zullen ſpreeken. Ook heeft men hier op zekere tyden op de *Maſſang* of *Bidara-Boom*, een bloedeloos Diertje, dat zeer levendig (ſchoon 't maar een kleene nagel van een pink groot, en eer nog wat kleener is) alle de trekken van een Apen-bakkus vertoond; weshalven dit ook by veele dan nageteekend werd.

Ik heb veel moeite gedaan, om deze *Inſecta*, Kapellen, heerlyke krabben enz: al een geruime tyd aan den andere te verzamelen; dog de luſt verging my eindelyk, en ik gaf alles, wat ik daar van had, en naderhand kreeg, aan een Liefhebber, die 'er kennis van had, en op paſſen kon (weten, eenen *Daniel van Loenen*) weg, om dat 'er van die Dierkens, enz: dan eens een poot, en dan eens een vleugel, afviel, na welke tyd ik daar van afgezien heb. Onder de *Inſecta* hier (en in *Banda* ganſch niet) vallende, is de *Koenang Koenang*, of vuurvlieg, vry opmerkelyk, alzoo des zelfs agtergedeelte by by nagt, of in 't donker, een helder licht van zig geeft.

Een van de ongemakkelykſte Dierkens, die den menſchen hier veel ſchade en ongemak toebrengen, zyn de Kakkerlakken, een zoort van Schallebyters, die zomtyds met geheele drommen, vooral als 't regenen zal, 't zy in de Huizen, dog voornamentlyk op de Schepen, als met een ſtorm, tegen 't vallen van den avond voor den dag komen, en dan zeer dom op iemand aanvliegen. Als men 's nachts legt en ſlaapt, komen zy 't eelt iemand van de voeten zoo afknagen, dat het den Lyder zeer kan doen. Zy doen groote ſchade aan Boeken, Papieren, en Kleederen, en voor al aan die gene, die wat vet, beſmeerd, of beſmult zyn: want daar byten zy groote gaten in. Dit Dier komt met de Schepen ook wel in 't *Vaderland*; dog 't is dan als lam en traag, ook bleeker dan anders. De Kakkerlak.

Men heeft hier een zoort van Wormen, de Sagoe-Wormen genaamd, die in een Sagoe-Boom 's kruim dan groeijen, als de Boom, pas voor dat hy ſterven zal, vrugten draagd. Deze Wormen, die zeer dik en vet zyn, leveren een van de grootſte lekkernyen der Amboineezen uit, die zy gewoon zyn aan ſpeetjens te braden. De Sagoe-Worm.

Hier zyn drie-derley zoort van Mieren. Zwarte, die een groot ongemak voor de eetens-kaſſen zyn, uit welke men die niet houden kan, ten zy men die met Yzere pooten in Loode bakken met zout-water, of eenige andre vogt, daar zy niet overkonnen, zet. Ook zyn 'er tyden, dat zy vliegen, die men dan by de keers in 't Water vangt. Zwarte Mieren.

Men heeft ook een veel grooter roszwarte zoort, hoewel die mede van de zwarte zoort zyn, en 'er onder gerekend werden.

Deze doen weynig ſchade, als dat zy nu en dan by Papieren, onder oude verrotte vloeren zeer groote neſten konnen maken, en de Papieren dan vry wat beſchadigen door de vogt, die zy afgeven.

De roode zyn mede booze Mieren: want zoo zy op iemands hand of vleeſch komen, branden zy als vuur, waarom men die ook *Semot-Api*, of *Vuur-Mieren* in 't *Maleytſch* noemd. Het beſte, dat men 'er van heeft, is, dat zy de witte Mieren op eeten. Roode Mieren.

Geen ſchadelyker ongedierte kenne ik, als de witte Mier, die men wel een Mier noemd, dog zy is even eens byna, als een Kaas-Maje, dan dat ze ontrent de kop wat zwart is. Dit Dier heeft een vogt by zich, zoo ſcherp, dat zy door Witte Mieren.

Yzer

Yzer en Staal (gelyk ik gezien heb) byt, of 't zelve dooreet.

Zy onthouden zig voornamelyk in oude Huizen, en voor al in oude Yzer-Houte ſtylen en balken, ook maken zy hare loopgraven, die met valte aan-een-klevende Aarde wel voorzien zyn, zeer veel uitwendig, dat men ze zien kan; dog men moet ze niet ſtooren, of dan komen zy 't ganſch Huis door. Zoo men nu 't ongeluk heeft, dat zy zich by nacht, of andre tyden, hier of daar in een Kiſt, Cabinet, of Kas, begeven, konnen zy in eenen nacht een ganſche Kiſt, ja een dikke ſtapel met Kleederen, of met Linnen, doorwreeten, als of het doorgeboord was. Het is gebeurd, dat zy op eene nacht zoo door de poot van een Kiſt, midden 'er door, en doe nog door ettelyke hembden heen gegeeten hadden. Het beſte middel 'er tegen is, dat men 'er roode Mieren ontrent brengt, die de zelve op eeten.

Byen. Gemeene Byen, die hier Waſch en Honig bereiden, als ook de Hommels, en nog zeker ſlag van Boſch-Hommels, by den Inlander Niri genaamd, heeft men hier mede in menigte.

De Sprinkhaan. Ook zyn hier velerley Sprinkhaanen. De gemeene verdiend geen beſchryving; maar daar is een ongemeene groote zoort, die wy hier by de Letter N. en O. in Prent vertoonen.

Zy is wel een ſpan, en ook wel een voet groot, en ſchoon gemarmeld van verwen, en ten deelen groen, ten deelen Koper-verwig, ten deelen rood, en ſchoon Purper-verwig. Zy hebben vier zeer groote vleugels. Ook hebben zy aan ieder oog een lang recht-opgaande dun hairken met een kleen knodsje aan 't einde; vertoonende verder een kop, by na als die van een gemuilbande, en opgetoomde Kameel. Indien de Koeijen daar van komen te eeten, ſterven zy 'er ten eerſten van.

Wy hebben 'er op eene dag eens negen door verloren. Zy komen hier zelden over; maar men vreeſt om die reden 'er zeer voor. Van de vleugels zyn de voorſte en bovenſte de kleenſte, en de hardſte, die zomtyds ook groen, rood, en wit, en met halve kringen gemarmeld zyn.

Daar onder leggen twee andre, ruim een vinger lang, van een dun en krakend vel gemaakt, (en als fyn Pergament, met aderkens doorregen, en met zwart-agtige vlekken ook wel bezet. Deze zyn zomtyds bleek-purper-verwig van grond, met fyne zwarte ſtreepen overlangs, en kleene dwars-vlammetjes, die half orangie, en half rood zyn; gelyk men die by de N. zoo verbeeld ziet. Dog andre (gelyk men by de Letter O. ziet,) zyn licht- of Zee-groen van grond, met fyne ſtreepen, en met veel geele en donker-roode vlammekens.

Het agterlyf is in verſcheide leden verdeeld, en 't eindigd met een geſpleten ſteert, waar onder een kromme klaeuw verborgen legt, met de ſpits opwaards gekeerd. Daar hy valt, eet hy al 't loof der Boomen weg; dog werd meeſt op lage Boomkens gevangen, zynde niet zeer ſchuw, en daar door licht te krygen. De grootſte zyn de Wyfkens; maar de Mannekens zyn maar half zoo groot; dog moijer geteekend, en ſterker van lyf, zeer hart met hare pooten van zich ſlaande, en ook vry moeijelyker te vangen, dan de Wyfkens.

Zy hebben ſes pooten, die groen en geel zyn, en onder aan welke een roode en orangie klaeuw als een half maantje is.

De *Baliers* en *Javaanen* (dat zeldzaam is) eeten de zelve, bradende die, en mogelyk dat 'er dan dat gene uitbraad, dat de Koeijen de dood, en die ſterven doet.

A°. 1671. heeft men op *Timor* zulken menigte Sprinkhaanen gehad, dat zy de geheele Lucht verduiſterden, en als zy ſtierven, bragten zy een doodelyke ſtank op dat Eiland, waar op daar een zware ſterfte van alles volgde.

Het Wandelende Blad. Een ganſch zeldzaam ſlag van Sprinkhaanen zullen wy alhier beſchryven, welk men eer voor een blad van een Boom, dan voor een levendig Dier, of voor een Sprinkhaan, zou aanzien, waar van ik driederlei gedaante aangemerkt hebbe, meeſt verſchillende, na dat de Boomen, waar op men ze vind, waren.

Deze eerſte blad-Sprink-haan, was een Boom-bladt zoo gelyk, dat men hem daar voor aanzag, als men niet zeer naeuw op het kleen hoofdeken lette, want hy was vooreerſt Gras groen, gelyk het loof van den Boom, waar op hy gevonden wierd. De breede vleugelen waren met adertjes en ribben, gelyk een waar bladt vercierd, en hy is omtrent 3 duimen lang en twee breed, hebbende onderen een ſcherp-uitpuilenden buik, de welke boven op de rug wat hol, gelyk als een Schuitje, is. Hy heeft ſes pooten, waar van de 2 voorſte de kortſte zyn, en digt aan den hals ſtaan, en het agterſte lid van ieder is zeer breed, en als een uitgeſnede ſtuk van een blad van gedaante.

Het tweede ſlag is wat langer en ſmaller, gelykende een blad van de Kondondong, daar de eerſte zoorte beter na een Lemoen-blad geleek. Hierom worden alle deze zoorten der Sprinkhaanen Ay oelit-laun, of Ay oelilaun, dat is, *Condondong-blad*, genaamd. De *Amboineezen* houden het voor een groot ongeluk, zoo iemand

deze

deze ſprinkhaanen vind, zeggende, dat in korten tyd iemand van des Vinders Vriendſchap ſterven zal.

De derde zoorte is gevleugeld, lank drie en een halve duim, en twee dwersvingers breed aan den buik, dewelke byna van gedaante als een Schuitjen, te weten, boven hol, beneden met een rugge door de midden uitpuilende, en verder gelyk een Schilpad op den rugge was, hebbende een ſteert, die opwaarts ſpits toeloopt. In de holligheid van de rugge leggen twee dunne vleugels, die zoo digt aan 't lyf geſlooten zyn, dat men ze kwalyk bekennen kan, eer men die opligt, zynde geteekend met dwerze-aderen, gelyk de ribben aan een blad, en daar tuſſchen met veele fyne en verwerde adertjes. De vleugels zyn geel, gelyk een verwelkend blad, en met bruine plekken. Hy heeft ſes korte pooten, waar van de twee voorſte de kortſte zyn, en digt aan den hals ſtaan, en ieder poot is aan het agterſte lid zeer breed, gelyk een ſtuk van een blad, zynde aan de binnen-kant fyn gezaagd. Het lyf is overdwers verdeeld in 14 leden.

Hy is gevonden, Ao. 1686. op een blad van de *Dahou Baroe Poeteh*, of de (*Novella vulgaris Littorea*) op 't Strand by *Waynitoe*. Hy had een langzamen gang, en kroop eerſt voort, doe men hem aanraakte, dog werd zeer zelden gevonden, daar de groene eerſtgemelde zoorte redelyk gemeen is.

VERHANDELING DER VOGELEN

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAn *de* Vogelen, *de* Cazuwaris. *Naam. De* Bintapoe, *of* Waterpaeuw. *De* Krop-Gans. *De* Jaar-Vogel, *in prent vertoond. De* Celebiſche *of* Manadoſche Jaar-Vogel. *Andre zoorten. De* Talan-Vogel. *De* Zee-Arend. *Een tweede en derde zoort. De* Hoerea, *een zoort van* Valken. *De* Kiekendief. *De tweede zoort van* Manehi's. *Een derde zoort. De* Paradys-Vogel, *De groote* Aroeweſche Paradys-Vogel. *des zelfs naam.* Haren Koning. *Gebruyk des zelfs. De* Papoeſche Paradys-Vogel, *In prent vertoond. Zyn naam. De groote zwarte* Paradys-Vogel. *Zyn naam. De kleene zwarte* Paradys-Vogel. *De witte* Paradys-Vogel. *Die tweederlei is. De zwarte onbekende* Paradys-Vogel, *in prent verbeeld. Het* Konings-Vogeltje. *Naam. De* Loeri. *De* Zwart-kop. *De* Ternataanſche Loeri. *De* Poepoeſche *zoort. De* Wilde Loeri. *Tweederley. De roode* Wilde Loeri, *De geſpikkelde* Wilde *zoort. De* Boetonſche Perkiet. *De* Maſſowalze. *De witte* Kakatoeha. *Tweederley. De groote witte zoort. De kleene* Molukze Kakatoeha. *De* Boetonſche *zoort. De groene* Raven. *De kleene groene* Kakatoeha. *De roode zoort. De groene* Tamboekze Kakatoeha. *De* Tohorkey, *of 't* Manneken *van de* Ambonſche Ysvogel. *De* Sariwan *of 't* Wyfken *van die* Ysvogel, *in prent vertoond. De* Malleoe, *of 't* Wild Veld-Hoen. *De* Langbek, *in prent vertoond. De* Maſſareke, *of* Hout-Snip, *na 't leven verbeeld. De* Latoewaſſi, *of* de Koning der Velden. *De* Kalefater. *De* Pylſtaart. *De* Soki-Vogel. *De* Koekoek. *De blaeuwe* Boſch-Duyve. *De* Bandaſche Nooten-Eeter. *De witte* Boſch-Duyve. *De lage of graeuwe* Tortel-Duyf. *Het Purper* Hoofdje. *Een derde zoort van* Tortel-Duyven. *De* Vogel Aloe, *een zoort van Purpere* Tortel-Duyven. *De* Moeſſon-Vogel. *De* Quikſtaart. *Het* Tsjoei-Vogeltje. *De* Boontjens-Vogel. *De* Galattiek. *De* Naboe. *De witte, en de zwarte* Reyger. Uylen. Vledermuizen. Vliegende Katten. *De* Swaluw, *en, voor al, die de* Vogel-Neskens *maakt, in prent vertoond.* Hoenderen. Ajam Soelaſſi, *of zwarte* Hoenderen. Ganzen, *en* Endvogels. Duyven.

Van de Vogelen.

NA dat wy de Land-Dieren van *Amboina* beſchouwd hebben, zal het nu tyd zyn om eens te gaan zien, wat zoorten van Vogelen men hier, en in de Naburige Eylanden, heeft.

De Kazuwaris.

De grootſte Vogel, die ik hier kenne, is de Kazuwaris. Een Dier, diens kop, bek, pooten, en fatzoen van 't lichaam, t'eenemaal na een Vogel gelykt; maar van den welken men echter met waarheid niet zeggen kan, dat hy vliegt, of dat hy ook vleugels en vederen heeft. Dierhalven zou het veel eer een Land-Dier, dan een Vogel, gelyken te zyn; maar dewyl hy echter gemeenelyk onder de Vogels geſteld werd, zullen wy hem daar onder, als de grootſte zynde, ook de eerſte plaats geven.

Deze Vogel ſchynd by na wel uit het geſlagt der Struys-Vogels, of ten minſten een zoort der zelve te zyn, zynde mede wel zeer licht en gezwind van gang; maar niet in ſtaat, (en nog vry minder, als de Struys-Vogel) om te vliegen. Hy is kleender dan de zelve, hoewel hy anders van geſtalte, tred, en in opzicht van verſcheide eygenſchappen, zeer wel na de zelve; uitgenomen dat hy geen pluim aan zyn ſtaart heeft, gelykt.

Hy is 4 à 5 voeten (als hy van de grootſte zoort is) recht over-eynd ſtaande met kop en al hoog. Zyn pluimen, of vederen, gelyken zeer wel lange hairen of borſtels van een Hert, of eenig ander wild Dier; dog ſchoon dit van verre hairen gelyken, zyn 't egter, van naby beſchouwd zynde, lange vederkens, aan de kanten ydele en dunne hairkens bezet, by na als de vederen van de Struys-Vogel, en zulke vederkens ſtaan gemeenelyk twee by een, uit een en de zelve oorſpronk, en zyn tuſſchen de drie en zeven duim lang.

De kop van dezen Vogel gelykt zeer wel na de Ganzen-kop, waar aan een plompe rondagtige bek is. De jongen zyn op de kop kaal en blaeuwagtig; maar allenskens groeid daar een langwerpig horenken of heuveltje op, dat in de volwaſſene een duim hoog, en zwart is. Ontrent de ooren is, de zelve mede kaal, weshalven men de opening der zelve klaar bekennen kan. Onder aan de keel zyn zy voor een groot gedeelte kaal, en uit den blaeuwen, of loodverwig; en op die plaats ziet men in de Mannekens, groot geworden zynde, twee lange kwabben, die hoog-blaeuw of violet-verwig zyn, en na den peerſchen wat trekken, voor al, wanneer dit Dier kwaad, en getergd werd, en dan wel eenigzins na die der Calcoenſche Haanen gelykende.

De hals is al vry lang, gelyk die van een Kraanvogel, en 't agter-lyf loopt wat rond af met lange afhangende pluimen, die de ſteert uitmaken.

Deze Vogel is tweederley van verwe, na dat zyn ouderdom is. Zoo lang hy niet hooger dan drie voeten is, heeft hy de verw van een jong hert, te weten, lichtros, met wat graeuw gemengd; dog allenskens werd hy hooger van verw, en ten laatſten uit den graeuwen en zwarten, en daar beneven ook zoo glimmende, als of hy met Olie of Gom beſtreken was.

In de plaats van vleugels heeft hy twee kleene lapkens, gelyk de vleugels van een jong kieken, waar aan drie grooter, en twee kleener pennen, die zwart en bloot zyn, ſtaan; met welke hy (gelyk licht te bezeffen is) zich geenzins van de aarde in de lucht verheffen, of vliegen, ja zelfs geen bewys daar van maken kan.

Hy heeft hooge, ſterke, dikke pooten, die beneden in drie plompe teenen met ſtompe klaeuwen, waar mede hy egter een groot geweld doet, verdeeld zyn: want al des zelfs kragt beſtaat in zyn pooten. Zyn ſtap, of tred, is gemeenelyk deftig, en langzaam; dog, gejaagd zynde, loopt hy zoo ongemeen ſnel, dat hy ſchynd ten deelen te danſſen, en ten deelen als voort te vliegen.

Des zelfs ſtem is fyn, en piepagtig, by na als die van een kieken; ook hoord men die weinig, ten zy dat hy gejaagd werde.

Als hy oud en volwaſſen is, blaaft en ſnorkt hy, als een Konyn, voor al, wanneer hy tegen de Honden, Bokken, of eenig ander Dier, vegten zal, ſpringende en ſlaande niet weinig met zyn vaſte pooten tegen de zelve aan.

Zyn oogen zyn eenvoudig zwart, en daar onder is hy wat blaeuwagtig. In 't lyf heeft hy maar eene doorgaande darm, die oorzaak van zyn onbezuisde gulzigheid is, ſlingerende alles, wat hem voorkomt, binnen, en wel zoo menigvuldig, dat hy 't wel eens weer uit- en overgeven moet.

Het Manneken is altyd ſtouter, en ook zwarter van verwe, als 't Wyfken, 't geen ook zulke dubbele peerſche kwabben of lellen aan 't hoofd niet; maar in de plaats van de zelve een kaale plek heeft.

De Eyeren van deze Vogels (die zy gemeenlyk drie, en zelden vier, leggen) zyn vry kleener, en langwerpiger, als die van de Struys-Vogel, en ook vry dunner van ſchaal, gemeenelyk vry konſtig en aardig met Gras-groene verhevene ſpikkels, die fraey ſtaan, en op de grond zelfs wit geteekend, hoewel ik 'er ook wel gezien heb, die glad, en zonder

ſpik-

ſpikkels, ook zoo groen niet, en bleker waren; dog ik heb 'er een van een leververwige couleur, zeer glad, en zonder eenige ſtippels zynde, de weergae van 't welke ik noit meer gezien hebbe.

Dit Ey is van binnen vry wat verwerd, zynde geenzins zoo net, als 't wel behoord, in 't wit, en in de doyer, gelyk andre Eyeren, onderſcheiden; mogelyk, om dat zy gemeenelyk half-uitgebroeid in onze handen komen, waar door men 'er ook wel bloedige aderkens in vind. Als de zelve 'er nog niet in zyn, kan men 'er een goede ſtruif van bakken. De ſchaal werd ook wel tot drinkvaten gebruikt, en in 't Zilver of Goud gezet.

De Naam. De naam van deze Vogel is door ganſch *Indiën* de Kazuwaris. De *Portugeezen* noemen hem den Vogel *Ema*, of *Eme*, waar van de vermaarde *Car: Cluſius*, *Lib: Exotic:*, *Emeu* gemaakt heeft.

Hy valt op 't Eiland *Ceram*, ën wel meeſt op des zelfs Zuid-zyde, van *Elipapoeteh* tot *Kellemoeri* toe. Men zegt dat zy ook op *Boeton*, en in de Eilanden van *Aroe* vallen; dog die verſchillen eenigzins van deze, gelyk hier na blyken zal.

Deze Vogel heeft verſcheide eigenſchappen, die met die van den Struis-Vogel overeenkomen, en ook eenige, die hem alleen eigen zyn.

Het is iets wonders, dat hy, in de diepſte wilderniſſen van *Ceram* geteeld zynde, zich egter zoo licht tam laat maken, en zich zoo gemakkelyk aan deze en gene gewent, zelfs na dat hy maar een week a twee by iemand geweeſt is, eetende ten eerſten al, wat men hem maar geeft.

Hy is zeer vergeetagtig, zelfs al heeft hy zoo aanſtonds van iemand ſlagen gekregen, dat is hy aanſtonds vergeten, kennende ook die Perzoon, die 't dee, niet meer dan een ander, daar in den Struis zeer gelyk zynde.

Men vangtze gemeenelyk, nog jong, ros, en van groote ontrent als een Ojevaar zynde: want de oude laten zich niet ligt vangen, alzoo zy met hare pooten zeer fel van zich trappen; hoewel de *Alfoereezen* anders een Kazuwaris in zyn vollen loop weten na te rennen, en die veel ſneller, dan eenige Hond dat doen zal, te vangen.

Zyn domme herzenen, en kwalyk gevederd lyf, zyn oorzaak, dat hy zyn Eyeren zelf niet uitbroeden kan, ſchoffelende die maar los in 't zand, of onder de ruigte die verbergende, daar hy ze verder aan de Zonne, overgeeft, zoo dat zich de jongen in den dop zelf zoo wat moeten redden.

Het beurt echter wel, dat zy deze Eyeren ook wel in een neſt leggen, en daarop zitten (hoedanig ons volk A°. 1660 'er een by *Goeli Goeli* in een neſt op drie Eyeren vonden zitten, zonder nogtans te weten, hoe lang hy 'er opgezeten had) dog dat is iet zeldzaams, en, als 't al geſchied, ziet men dit zoo wel van 't Manneken, als van 't Wyfken, geſchieden, alzoo hy die anders gemeenelyk even zoo, gelyk *Job Cap. 39: 17.* van 't Wyfken van den Struis-Vogel getuigd, behandeld, *dat zy*, namentlyk, *hare Eyeren in de aarde laat, en die in 't ſtof verwarmd, vergetende, dat de voet die drukken kan, en dat de Dieren des Velds die vertrappen konnen. Zy verhardet zich tegens hare jongen, als of zy de hare niet waren. Haren arbeid is te vergeefs, om dat zy zonder vreeze is: Want God heeft haar van Wysheid ontbloot, en heeft haar des verſtands niet medegedeeld.*

Even zoo is 't ook met de Kazuwaris gelegen, die altyd zyn mage, even als de Struis-Vogel, geerne met het eene en 't andere, dat zeer zwaar is, geballaſt heeft, 't geen hem Ryſt, Pieſſang, en allerley andere koſt, of vrugten, die hy zeer gulzig binnen ſlingerd, zoo niet konnen geven, weshalven zy nog liever Zagoe-Broot, om dat daar meer gewigt en zwaarte by is eeten, zelfs ſlingeren zy, als zy ze krygen konnen, een menigte Snap-haan-Kogels, ronde houte bollekens, en al wat zy maar binnen krygen konnen, in, al welke dingen zy, wat gejaagd zynde, weder uitſpuiwen, en overgeven.

Zyn vleeſch heb ik A°. 1668 geproefd; bevond het vet blank, en wel; dog wat geyl, of geelſch, en zenuwagtig, weshalven men noit oude ſlagten moet, die niet zouden te eeten, en vry wat hard van vleeſch zyn. Zy dienen niet op een plaats, daar men ander Vee houd: Want de jonge Endvogelkens, Kiekens, enz: zyn niet zeker voor den zelve, en zy ſlokken de zelve, zoo zy ze ontmoeten, op, hoewel de Kiekens hen dikwils nog wel zoo veel ſpel weten te maken, dat zy 'er weer uit moeten. Stokſlagen hier over zyn zy aanſtonds vergeten, en zullen ten eerſten zeer ſtout weer op de zelve plaats komen.

Zy leven in 't wild van de Vrugten, die hier en daar van de Boomen vallen.

De Kazuwaris, die op *Aroe* valt, is by na als de *Ceramſche*; dog de Eyeren van die *Aroeze* Vogel zyn in verre na zoo fraey niet, als die van de *Ceramſche*, hebbende veel langer en verwarder ſpikkelen.

Hy ſchynd na de beſchryving van *Guilielm: Piſo Hiſt: Brazil:* ook in 't Noorder deel van *Brazil* te vallen, noe-

mende hem in 't *Portugeeſch* den Vogel *Ema*.

De Bintapoe of Water-Paeuw.

Hier valt ook een Vogel, die de Inlander *Bintapoe*, noemd, en die by de Geleerden de naam van *Porphyrio Indicus* voerd. De onze noemen die de Water-Paeuw.

Hy is als een gemeene Haan van geſtalte; dog van lyf niet grooter als een Duyf. De kop is kleen na 't lichaam, zyn ſnebbe recht, ſterk, en bloed-rood, en tot een byzonder teeken heeft hy op 't hoofd een groote kale platte en roode plek, als een muts, in de plaats van een kam, diergelyke men aan geen andre Vogel ziet. De hals en borſt zyn violet-verwig, de rug kool-zwart, gelyk ook zyn korte ſteert, daar onder eenige ſneeuw-witte pluimen zyn. De vleugels waren boven aan ook wat violet-verwig. De pooten zyn rood, meer dan een ſpan lang, en drie vingeren breed, boven de kniejen of beneden-ſchenkels; dog onder de knien of de beneden-ſchenkels der pooten zyn ze veel dikker, als boven. Aan de zelve ſtaan drie lange wel geklaeuwde teenen voorwaards, en een agterwaards, aan welke hy deze ordre houd, dat de kleenſte, of de agterſte, maar een lid, en van de drie andre de buitenſte (of naaſte aan de agterſte) vier, de middelſte (die ook de langſte is) drie, en de naaſte daar aan twee leden heeft.

Deze Vogel valt op groot *Ceram*, op de Noord-zyde in de Bogt van *Hatoewe*; dog meeſt op *Boero*. Hy werd op *Java*, *Celebes*, en in *Bengale* ook gevonden. Hy valt mede in geheel *Azia*, en niet alleen (gelyk zommige gemeind hebben) in *Komagena*, een Landvoogdye van 't Noord-deel van *Syrien*.

Deze Vogel eet Pieſſang, en andre vrugten; ook kleene Viſchjens, die hy in 't Riet (daar hy zich veel onthoud vind, vattende zyn aas, of ſpys, even eens, als de Loeri's, met zyn eene poot. Ook aaſt hy in de Ryſt-Velden op de Padi, aan welke hy veel ſchade doet. Hy vliegt zeer weinig; maar loopt byzonder ſnel, wippende in 't gaan, even als de kwikſtaart, gedurig met zyn ſtaart. Hy ſchynd (immers de *Bengaalſche*) wat doofagtig te zyn, latende den Schutter daar tot byna ontrent zich komen.

Hy werd hier meeſt met ſtrikken gevangen, gewoon zynde zich, als de Hoenderen, in 't zand te wentelen, met welke men ze ook zeer gemeenzaam opvoeden kan, en zy gewennen by-zonder wel aan die gene, die hen eeten geven.

Zyn ſtem is zagt en beweeglyk, roepende, hoewel zelden, *owik*, *owik*, en dat wel met een gemengde ſtem van een Biggetje, en van een Endvogel; dog in 't *Boſch* heeft hy een ſterke ſtem, die men van verre hooren kan.

Dezen Vogel weten die van *Oma* uit de Ryſt-Velden, door 't branden van de takken der wilde Papaja, te verjagen.

Wy vertoonen dezen Vogel na 't leven hier geteekend by de Letters O. O.

De Krop-Gans.

Men heeft hier zomtyds ook een vry grooten Vogel, by de Geleerden de *Onocrotalus Indicus*, en by ons de *Indiaanſche* Krop-Gans genaamd.

Hy komt hier van andre geweſten; dog is hier egter nu en dan gezien, en ook wel gevangen.

Hy is van groote, en ook eenigzins van gedaante, als een Zwaan, en een van de grootſte *Indiaanſche* Vogels.

Hy heeft een zeer lange Sneb, die wel anderhalve voet lang, en wit-agtig is, welkers bovenſte deel wel een tweeſnydend Zwaard gelykt, hebbende aan 't einde een krommen haak, en van binnen ziet men daar een ſcherpe Sneede aan, als aan 't Sny-Gras. Het onderſte deel is gemaakt van twee ranke en buigzame kieuwen, die wat van malkanderen ſtaan, tuſſchen welke een vuil-witte Ledere zak hangt, waar in wel drie kannen Waters konnen gaan; dog wanneer die zak ledig is, verbergt hy die tuſſchen die kieuwen eenigzins, of zy hangt ook wel ter zyden, als een kleen Bezaan-Zyl, af. Hy is groot van oogen, rondom welke een geele kring loopt. Van de nek tot het begin der vleugels is wel een lengte van twee voeten, en even zoo lang is het verdre lyf tot het einde des zelfs, of tot aan de ſtaart. De nek is eenigzins gekuifd, of immers ruig, en de hals, gelyk aan een zwaan, vuil-wit. Hy is kleen van pluimen, die dicht in een ſtaan, en beter na wol-agtig hair, dan na pluimen, gelyken. Die aan de borſt ſtaan, zyn wel de ſcherpſte, en gelyken vry wel na de pluimen van den Kazuwaris. De borſt, buik, en de halve rug, zyn wit. De vleugels zyn van drie tot vier voeten lang, van onderen wit, en boven wit en zwart gemengeld, naaſt aan 't lyf zyn zy zwart, en verder wit; dog de ſlag-vederen geheel zwart. Het verdre lyf, en de ſtaart, zyn van die twee verwen gemengd; dog wat meer van 't wit, dan van 't zwart hebbende.

De ſtaart is kort, en breed, naaſt aan 't lyf wit, en aan 't einde zwart. Alle de vederen van de vleugels, zoo wel de witte als de zwarte, loopen ſpits toe, gelyk een Mes, en ſtaan in ordre geſchikt. Het ganſch lyf is dicht met pluimen bezet.

De pooten tot aan het uiterſte der teenen zyn ontrent een voet lang, zeer vaſt, hegt, en Loodverwig. Het benedenſte deel

Pag. 328.
W
Pag. 300
00

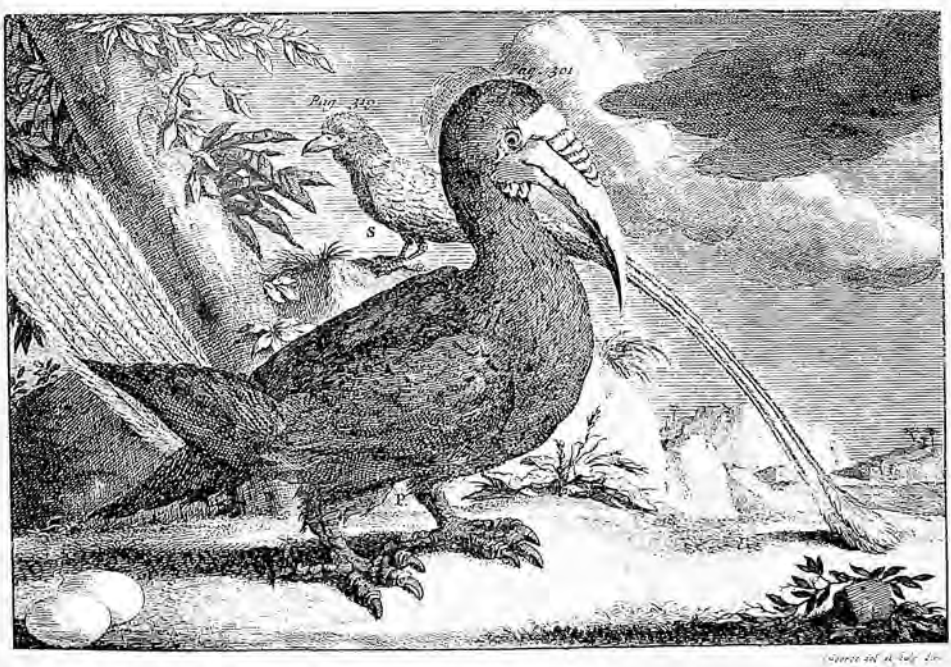
Pag. 301
Pag. 349
S
P

deel der pooten is in vier teenen verdeeld, die met een dik vel aan een hangen, en aan welker einden korte ſtompe klaeuwen zyn.

Over al, daar men aan 't lyf van die Vogel drukt, kraakt het als of 'er eenige wind ingeſloten was. Hy is vol langagtige Luizen. Van zynen zak tot het Inteſtinum Jejunum is een doorgaande wyde pyp, waar van het onderſte een dikke worſt gelykt, van binnen rimpelig, en vol ployen zynde, dat dezes Vogels Maag zyn wil.

Ik heb 'er geen Viſſchen in gevonden; maar wel ſtukken van ſchelpen, en eenige geele Beeſtkens. De andre ingewanden hadden ook iet byzonders: want de lever was groot, en beſtond maar uit eene lap, zynde ook kleen van long, en milt, en hebbende een dubble blinde darm.

De ſtrot verdeeld zich by 't hert in twee kleene klootjens.

Aan 't einde van de zak begind de ſtrot, of de lucht-pyp, die aldaar geſloten werd met een *ſphincter*, en een lap, op dat 'er geen Water inkome, wanneer hy de zak vuld.

Zyn ſtem is gemengd, ten deele, als die van een Ezel (waar na hy zyn naam in 't Griekx van Ὀνοκρόταλος draagd) en ten deele als die van een Verken, dat twee lieve Muſicale ſtemmekens zyn; die zig redelyk wel laten hooren.

Als het regend, ſperd hy den bek wyd open, en laat 'er den Regen inloopen, een teeken, dat hy 't van binnen vry heet heeft.

Het ſchynd byna de zelve Vogel te zyn, die *Levit.* XI: 18. קאת *Kaat*, of den *Pellikaan* genaamd werd, en die zyn naam na 't uitbraken draagd, alzoo zy beide gewoon zyn haar ingeſlokte koſt, Viſſchen, enz:, weer uit te braken, om 'er, zoo *Plinius Lib:* 10. *Cap.* 40., en *Ariſtot: Lib.* 9. *Cap.* 10. *Hiſt: Animal:* zegt, het zuiverſte dan weer van op te eeten, en 't onzuivere te laten leggen.

Hy valt veel op 't Eiland *Java*, en wel meeſt op des zelfs Zuid-zyde, ontrent de uitgangen der groote *Rievieren*. Hy werd ook wel op de binnen-Kuſt, en ontrent *Greſſic* gevonden, zwemmende aldaar in de *Rievieren* met een geopende bek, en dat om 'er de kleene Viſchkens, Garneelen, Slekken, enz:, in te vangen; en om dit Viſch-Rooven haaten hem de *Javaanen*. Hy valt over-al tuſſchen de Zuid-kant van *Java* en tuſſchen 't *Zuid-Land*, van waar hy dan met de langdurige Zuid-Ooſten en Zuiden-Wind, zomtyds na deze *Eilanden* over komt, konnende zeer hoog in de Lugt, en weer laag, zoo als hy wil, vliegen.

Men heeft hem in deze Geweſten maar zeer weinig, te weten, op de Kuſt van *Hitoe*, en ontrent de *Pas-Baguwala*, gezien, daar de Inlanders 'er verbaaſt over ſtonden, niet zynde gewoon zoo groote Vogels te vernemen.

Zy zetteden zig op hooge Boomen neer, van waar 'er eenige geſchoten wierden. Ook is 'er ontrent *Bonoa* een levendig gevangen, en aan 't Kaſteel hier gebragt; dog men kon hem doe niet opkweeken; hoewel men 't naderhand een andren gedaan heeft; dog die pikte zich zelve in de borſt, dat hy 'er van ſtierf.

Zy werden op *Batavia* nu en dan wel op de Markt gebragt, en verkogt om te eeten, even als men hier te Lande de Deenen, of wilde Zwaanen, Krop-Ganzen, enz: wel doet.

Op *Sumatra's* Weſt-Kuſt, en op *Malakka*, vallen zy by troppen op de Zandige en vlakke ſtranden; dog die vallen wat graeuwer van couleur, als die men hier ziet.

Onder de Vogelen, in *Amboina* bekend, is de Jaar-Vogel mede een van de voornaamſte. De Jaar-Vogel.

Deze is van groote als een kleenen Arend, Kiekendief, ofte Gans.

Het Manneken 'er af, ('t geen wy hier by de Letter P. vertoonen,) is licht-bruin aan den hals en borſt, en verder over 't geheel lyf zwart, met een groene weerſchyn op de vlerken. De ſtaart is wit, van zes lange en gelyke vederen gemaakt, die aan de kanten zwart-agtig zyn, en die hy op, of na om hoog, gelyk een Exter draagt. In Prent vertoont.

De pooten zyn kort, zeer ſterk, al vry dik, en de boven-helft met pluimen bedekt, en aan de klaeuw verneemd men vier lange teenen, waar van 'er drie voorwaards ſtaan, met ſtompe groote klaeuwen voorzien zynde, onder welke drie, de middelſte, de langſte, en de agterſte, wel de breedſte is.

Deze Vogel is groot van kop, en aan de oog-ſchellen heeft hy tegen de gewoonte van andre Vogels, lange, ſtyve, en ydele hairen of winkbraeuwen. Rondom den oog-appel heeft hy ook een roode kring, en onder aan de keel een groote kaale rood-agtige plek.

Het zeldzaamſte, en opmerkensweerdigſte aan dezen Vogel is zyn bek, die tegens den aard van andre Vogels, en ook in opzigt van zyn eygen groote, zeer groot, en wonderlyk geteekend is, en diens zwaarte men zeggen zou, dat hem laſtig vallen moeſt; dog hy beſtaat uit een licht voos been. Zy is ontrent 9 a 10 duimen lang, en een weinig gekromd, zoo dat den bek alleen de helft van zyn lyf (buiten de ſtaart) uitmaakt;

zynde aan de meeſte dezer Vogels de kanten vol ſchaaren, bleek van verwe; dog ontrent het hoofd wat bruin. De bovenſte bek is dubbel, en als van twee deelen gemaakt, waar van 't onderſte eygentlyk den bek is. Boven de zelve ziet men een zeldzamen uitwaſch, dat aan de jonge Jaar-Vogels anders niet, dan een bult, is, zynde van een dun been gemaakt. Deze bult zet alle Jaar een nieuwe halve kring aan, die met keepen van malkandren zoodanig onderſcheiden is, dat men daar aan des Vogels ouderdom gewaar, gelyk hy daar na ook den Jaar-Vogel (om dat hy, als de Koeijen; zyn Jaaren daar teekend) genaamd werd.

Men ziet daar gemeenelyk zeven kerven, en men geloofd ook, dat hy zoo veel Jaaren leefd; hoewel ik 'er gezien heb, die wel elf Jaaren oud geworden zyn, gelyk men dat aan hare kerven ook zien kon.

Daar zyn 'er, die willen, dat de ganſche bek wel vol kerven, en dat die dan ook zoo krom groeid, dat de Vogel, niet meer konnende eeten, dan van honger ſterft; dog dit geloove ik niet, en heb daar ook noit een voorbeeld van gezien; nog lieden geſproken, die iet diergelyks gezien hebben.

Het Wyfken verſchild van 't Manneken alleen daar in, dat het wat korter en gedrongener van lyf, aan den hals niet bruin, maar zwart over 't geheel lyf met een groene weerſchyn is. Ook is de bek bleeker, ontrent de kop niet bruin, en de vederen over des zelfs ganſch lyf ſtaan wat wild en verward.

De Vogel is mager, en zeer licht van lichaam, zynde het daarom vry meer, dan wel anders te verwonderen, hoe hy met dien langen bek nog zoo wel vliegen kan, het welk zullende doen, maakt hy een groot gedruis, 't geen hy door zyn groote vlerken, en door zyne groote pooten (hoewel die hol, en by na zonder merg, dog vol kraak-beenderen, en ſchuins-loopende opene affcheidzels zyn) veroorzaakt. Op de langſte pyp der vleugels ſtaan zeven wratjens, zynde half doorſchynende.

Des zelfs ingewand is aldus geſteld:

Hy is groot van hert, dat in drie Kamerkens verdeeld is. Zyn lever is zeer droog, en beſtaat uit twee lobben, zonder gal-blaasje. Zyn maag legt, tegen de gewoonte van andere Vogels, in de onderſte buik, 't geen als een tegen-wigt van zyn zwaare kop en bek ſchynd gemaakt te zyn. In eenige magen vind men geele ronde Beesjens van de *Varinga Groſſularia* (een zoort van Waringin-Boomen, of de Pruimkens van de groote Waringin-Boom, de korrels van de Gamoeto of Zaguweers-Boom, ook de platte Zaaden van wilde Calabaſſen, die Appel-rond en van buiten rood zyn.

Men vind ook wel heele Canari-Nooten met bolſter met al, Mannekens-Nooten, en andre zoorten van Palala's daar in.

Deze Vogel valt in de groote wildernisſen, in de hoogſte Boſſchen, en in zeer eenzame plaatzen van de Eilanden *Ceram* en *Amboina*, als ook in de andre omleggende Eilanden, zelf tot in de *Moluccos* toe. Daar valt 'er ook een met een dubble bek op *Celebes*, en een kleene op *Sumatra*, (van welke hier na) en de *Toekan* van *Brazil*; dog de *Ambonſche* is (weinige uitgezonderd) de grootſte en zeldzaamſte van allen. Deze Neſteld gemeenelyk op zeer hooge Boomen, die van binnen hol zyn, of welker breede takken zoo door malkanderen loopen, dat hy zyn Neſt 'er gemakkelyk op maken kan, dat hy gewoon is uit dorre ſlegte Ryskens te doen. Wanneer 'er veel by een in eenig Boſch woonen, maken zy een vervaarlyk geſchreeuw als zy by malkandren komen, behalven het ſterk gedruiſch, dat zy met haar vliegen maken.

Als de tyd komt, dat het Wyfken Eyeren leggen zal, trekt her Manneken 't Wyfken de meeſte en dunſte veederen uit de vlerken, die tot een Koy voor de toekomende jongen moeten dienen, waar door 't Wyfken dan, tot vliegen onbekwaam zynde, t' Huis blyven, de Eyeren uitbroeden, en de jongen opvoeden moet. In die tyd lyden zy egter geen gebrek, alzoo 't Manneken in die tyd zyn Wyfken van alles verzorgd, veel Kanari-Nooten, en de vrugten van de Palala Boerong met hoeden vol in 't Neſt brengende. Na die kraam van twee a drie Maanden krygt het Wyfken weer vederen te gelyk met de jongen, en dan vliegen zy te zamen uit.

De liſtige, en des kundige Inlanders, wetende, dat zoo een broedende Vogel onbekwaam is, om te vliegen, gaan by zulke Boomen, waar op zy vermoeden, dat 'er een zit en broed, kloppen onder tegen de holle ſtam, waar door de Moer verſchrikt, en de vlugt wil nemen; maar alzoo zy niet vliegen kan, en aam-agtig van het broeden is, valt zy van boven neder, en werd gevangen.

Gemeenelyk heeft dit Wyfken twee jongen, die, als zy reeds zoo groot als een Hoen zyn, nog kaal, en zonder vederen, uit het Neſt van den Inlander gebragt werden, ſchreeuwende niet weinig, *jekke*, *jekke*.

De oude ſlokken de heele Kanari-Nooten wel met bolſter en al in; dog als 'er den bolſter af verteerd is, geven zy de Noot of de Kanari-Noot zyn ſchelp

weer

weer over, zonder die (gelyk zommige meinen) in ſtukken te byten.

Deze Vogels zyn 't ook, die allerhande Speccery-Boomen, als Nooten-Muſſchaten, en Moernagels, mitsgaders alle Boomen, welker vrugten een harde korrel hebben, in 't wild voortplanten, wanneer zy de korrels zelfs door de afgang weder geheel laten vallen, die dan veel beter, als wanneer zy anders geplant werden, opkomen.

Het is een domme bange Vogel, en zoodanig gewoon in 't wild te leven, dat hy niet wel by menſchen op te voeden, of tam te maken is, zullende eerſt zeer lang honger lyden, eer hy de ſpys, of vrugten, die men hem voorzet, eeten zal. Ook ſchreet hy vervaarlyk in die tuſſchen-tyd.

Zy werden ook nu en dan van de Jagers wel geſchoten, en die maar 3 a 4 Jaaren oud zyn, houd men goed tot ſpys te wezen, hoewel 'er aan de zelve weinig vleeſch, en dat nog al vry dradig is, waarom zy zoo een Vogel nog wel een nacht eerſt wat ophangen, eer zy hem bereiden gaan. Die 6 a 7 Jaren oud zyn, deugen niet om ze te eeten, ten waar men die een nacht in de aarde begraaft.

Als deze Vogel merkt, dat zyn einde genaakt, en hem de kop, door al de kerven op den bek, te zwaar werd, dan vliegd hy, vergezelſchapt van eenige andre Vogels van zyn zoort, na 't hoog ver-afgelegen Gebergte, daar hy een Watervlietje zoekt, dat met gedruis afloopt, waar in hy al ſter-oogende zitten blyft, tot dat hy zoo zagtkens ſterft, waar na zyn mergezellen weer wegvliegen; en gemeenelyk vind men daarom zyn geraamte ontrent de afrollende Rievieren, meeſt van *Ceram*, hoewel nu en dan ook wel by die van 't Eiland *Amboina*.

Men vind dezen Vogel ook in 't Zuiden van *Banda*, op 't onbewoond Vogel-Eyland, waar op men byna allerley Vogels heeft; die in deze en de *Molukze* Eilanden vallen.

De Celebiſche of Manadoſche Jaar-Vogel.

Op *Celebes Ooſt-Kuſt*, en op *Manado* valt een Jaar-Vogel, die zy, op zyn *Celebiſch*, *Aloe*, of *Dubbel-bek*, noemen.

Deze is wat grooter dan de *Amboniſche*, en ontrent de bek wat verſchillende, alzoo die van een Manneken van 9 tot 13 duimen lang is, verder even eens als de *Amboniſche*, doyergeel van verwe zynde, dog boven op, in de plaats der kerven in de *Amboniſche*, ziet men een uitwaſch als een dubble bek, vyf duimen lang, drie duimen hoog, en boven wat plat zonder keepen, maar in de lengte wat gevorend, kraakebeenig, bruin-rood, en binnen hol. Onder deze dubble bek, dicht aan de kop, heeft hy 2 a 3 kerven, gelyk de *Amboniſche*, die ſchuins loopen. De oogen zyn groot, en zwart, van binnen met een roode kring, en aan de oogen-leden zwarte, ſtyve, en ydele hairen hebbende. Naaſt aan de oogen is hy kaal en zwart. Daar nevens heeft hy twee groote oor-gaten. Onder aan de keel is hy ook zwart en kaal, wel een hand breed verre. De ganſche hals is Caſtanie-bruin; dog de *Amboniſche* trekt daar meer na den roſſen.

Den bek van 't Wyfken is korter en bleeker, geel, of vuil-wit; de kam is als die der vorige; dog kleener, en witagtig, met de zelve keepen als 't Manneken. De bek van 't Wyfken werd in riemen geſneden, en tot armbandekens gevlogten voor de kinderen. Uit de kam van 't Manneken maken zy lepels.

Andre zoorten van dien.

Op *Samatra* vallen ook Jaar-Vogels; dog kleener als de *Amboniſche*, en meer na de *Manadoſche* gelykende.

In *Brazil* valt een Vogel, Toekan genaamd, die wel wat na de Jaar-Vogel gelykt; dog die veel kleener, en meer overeenkomſt dan deze met een Exter heeft, zynde aan de borſt hoog-geel. Het vordere lyf is zwart of donker-graeuw, met een groote bek, die ganſch niet na de gelykmatigheid van dezes Vogels lyf geſchikt, en die van buiten geel, en van binnen licht-rood is.

In *Negros-Land* valt mede een Vogel, die zeer veel na de Jaar-Vogel gelykt, en by hen *Fonſo* genaamd werd.

De Taden lan-Vogel.

Hier valt ook een Schaar-Vogel, by den Inlander *Talan* genaamd, zynde een Zee-Rave; zoo groot als een middelbare Arend, of wat kleener. Die op Zee vaaren, zien deze Schaar-Vogels veel, hoewel van verre meeſt.

Des zelve is lang van vleugels in opzigt van zyn lichaam, de welke, uitgebreid zynde, by na een vadem beſlaan, ſchoon (dat te verwonderen is) de langſte ſlag-vederen daarom niet boven ander halve voet lang zyn, dat de vleugels lang en ſmal maakt.

Den bek is vier duimen lang, blaeuwagtig, recht, en alleen voor aan als een haak omgekromt. Het boven-deel van deze bek is als van drie lange ſtukken te zamen gezet, en beſluit in zig de onderſte helft, welkers kanten zoo ſcherp als een mes zyn. Van binnen is de boven-bek gevorend, en roodagtig, de tong kort, en vaſt gegroeid.

De oogen zyn zwart en vuil. Onder de keel is 'er een langwerpige, kaale, en bloed-roode plek, verbeeldende als een wamme of kwabbe.

De verdre deelen van 't lichaam zyn zwart, aan den hals en rug kool-zwart;

en

en de ſmalle vlerken zyn wel mede uit den zwarte, dog graeuw-agtig, en de ſlag-vederen zwart. Aan de agter-buik ziet men eenige wittigheid, in de eene grooter, dan in de andre. De borſt is dik en vleeſch-agtig, als of zy met kuſſentjes gevuld was. Alle de pluimen, dog meeſt aan de kop en hals, eindigen in een ſmalle ſpits, en ſtaan verwerd.

De ſtaart, zynde 't raarſte aan deze Vogel, is lang, zwart, en in tween geſpleten, gelyk men aan de Viſſchen ziet, of als een ſchaar van gedaante, die hy, zoo als hy wil, vernaeuwen en verwyden kan.

De pooten zyn zeer kort, en ſchuilen meeſt onder zyn pluimen, waar aan vier magere, dunne, en ſchobagtige teenen met korte en onſchadelyke klaeuwen zyn, hangende die teenen met een dun velleken aan een; dog egter zoo verre niet, als wel andre plat-voetige water-Vogels.

Onder de huid is hy rykelyk met geel vet bezet, gelyk hy dat ook aan zyn inwanden heeft, waar in men een groot gal-blaasje vind.

Cluſius rekend deze Vogel onder de Zee-Ravens, en andere onder de *Catarrhactas*.

Hy houd zich meeſt om hoog in de lucht, voornamelyk op Zee. Waar hy Neſteld, weet niemand, alzoo men hen noit op eenig geboomte ziet; hoewel zommige meinen, dat zy zich op deze en geene onbewoonde Eilanden houden.

Zy aazen op zekeren tyd van 't Jaar op de kleene Viſchkens, *Oeloepoa* genaamd, en zyn zoo wel gevallig door de Viſſchers van die Viſchkens gekregen; hoewel dit zelden gebeurd; dog men kanze niet opvoeden, al krygt men die levend: want hy kan kwalyk zitten, om de teerheid van zyn pooten onder zyn groot lichaam.

De Zee-Arend.

Men heeft hier ook een zoort van Arenden, of den Zee-Arend, die 'er egter verſcheide, of wel driederley zyn.

De gemeenſte en de grootſte, *Jappa* genaamd, is meeſt graeuw, en zoo groot, als een Gans, zeer leelyk, en wild van aanzien. Zyn bek is recht, ſterk, en zwart-agtig, waar van het boven-deel aan 't voor-einde krom als een haak, dog 't onderſte recht is. Deze Vogel is zeer fel van gezicht, plat, en wit-agtig van kop, hoog-graeuw van rug, en lever-verwig van buik.

De vleugels zyn zeer lang, en ſterk, bedekkende by na den buik, en de zelve zyn uit den graeuwen en zwarten gemengd.

De ſtaart is kort, van zwarte en witte vederen. De pooten zyn zeer ſterk en vaſt, wel een vinger dik, ruig, en als ſchubagtig, die met vier lange teenen, waar aan zich zwarte klaeuwen vertoonen, voorzien zyn.

De oogen van deze Vogel zyn wit-agtig, als Viſſchen-oogen, en men kan ook door beide zyne neusgaten henen zien. Hy heeft een gedaante, die wel wat na die van een Arend, en ook wel wat na die van een Gier gelykt, hoewel hy noit op eenig dood aas aanvalt; maar alleen van den roof der Viſſchen leefd.

Hy heeft een heldre doorſlaande ſtem, gelyk de meeſte Roof-Vogels en die men van zeer verre, als zy boven in de lucht tegen malkanderen vechten, hooren, ſchoon men die naeuwlyks zien kan.

Hy maakt zyn Neſt niet verre van Strand; dog op ſteile ontoegankelyke Rotzen, Barre Voorgebergten, en op hooge uitgebreide Boomen, daar ontrent ſtaande, levende meeſt van 't aas der Viſſchen, die hy al van verre gewaar werd, alzoo hy ongemeen ſnel van gezicht is, en daar hy in een oogenblik weet na toe te ſchieten, verlatende zyn proy op geen geſchreeuw der Menſchen, al zou hy 'er maar een ſtuk of een brok van wegdragen.

Hy aaſt ook op kleene Coescoeſen, Rotten, Muizen, en Slangen, zynde alles byna zyn gading. By grooten hongers-nood valt hy ook wel op de Kiekens aan; maar anders verſchoond hy de Vogels.

Geen Keerel, hoe ſterk ook, zou hem in zyn Neſt durven aandoen, alzoo hy in ſtaat, en zoo ſterk is, dat hy hem van boven neder zou weten te ſtooten, en daar van daan te ſlaan. Nogtans zyn 'er Inlanders, die, om zyn Neſt zekerder te verſtooren, de Boom, waar op hy Neſteld, omkappen, en dat wel, om zekere zeldzame ſteen, die men zegt dat zomtyds in die Vogel valt, en die zeer goed is, om den arbeid der Barende Vrouwen te vergemakkelyken, te bekomen, tot welk einde men wil, dat die Vogel deze ſteen in zyn Neſt brengt.

Een tweede.

Daar is nog een andre zoort van deze Zee-Arenden, die over 't ganſch lyf zwarter, dan de vorige, is, en op de rug weinig witte geſpikkelde plekken heeft. Des zelfs kop is uit den geelen en graeuwen, waar onder weinig wit gemengd is. De buik en ſchenkels zyn leververwig, en na den geelen trekkende. De bek is aan het bovendeel bultig, byna als aan een Kiekendief.

De oogen zyn levendig; dog zoo wit niet, als aan de vorige.

De vlerken van 't een tot 't ander eynde beſlaan ten naaſten by een vadem van een man.

De

De vorige is zeer kwaad van reuk; dog deze niet.

Van binnen had hy een groot hert, dat meeſt dwers na de regter zyde lag. De mage was niet groot, en velagtig.

De armen waren ook dun. Men vond geen ballekens in een Manneken; maar wel klontjes, na nieren gelykende.

Nog is hier een derde zoort van Zee-Arenden, die van zyn bek tot het uiterſte van de ſteert vier ſpannen lang is.

Een derde zoort. Des zelfs bek is korter, en breeder, dan de eerſte. Ontrent de neusgaten heeft hy hairkens. Ook zyn de oogen zo Viſchagtig niet, als die van de eerſte, en om de zelve loopt een geele kring.

De kop is gekruld met aardverwige vederen. Ook is hy van hals als de eerſte. De ganſche hals en rug zyn donker-graeuw, na 't zwart trekkende. De pluimen aan de kop zyn van onder witagtig. De vlekken zyn wat lichter graeuw; dog de ſlagvederen zwartagtig, gelyk ook de breedſte vederen in de ſtaart zoo zyn.

De buik is bruin, en onder de pluimen heeft hy een digte en witte wolagtigheid, die vaſt aan de huid gehegt is.

De ſchenkels, en pooten zyn met bruine vederen aan 't begin der klaeuwen bekleed. De vlerken zyn ook ronder, als aan de eerſte zoort, die *Kiappa* by den Inlander genaamd werd; dog dezelve zyn ook zeer breed. De pooten zyn witagtig, en geſchubt, in vier zeer lange teenen verdeeld, waar van de agterſte langer is, dan de andre. Aan de linker poot draagt hy de klaeuwen geſloten, die zelf aan een dooden niet op te breken zyn.

Byna al de pluimen aan den hals, rug, en buik, loopen ſpits toe. Het agterſte van de pooten is eenigzins kaal, dewyl hy daar op ruſt, als hy ſlaapt.

De maag van zoo een vond ik opgevuld met vederen en beenen van andre Vogels. Daar was in den zelven geen gal, diens blaasje mogelyk wel door den Hagel, waar mede hy geſchoten wierd, verpletterd is. Des zelfs hert was groot, lag meeſt aan de rechter zyde, en hy hadde twee kennelyke witte ballekens. Het ſcheen wel een van die zwarte Arenden, die de *Malcijers* Lang noemen, te zyn.

In de kop van dezen Vogel, of wel boven op, verneemd men zomtyds een knobbel, waar in men een ſteen vind, ter groote van een Duiven-ey, vol kleene gaatjes, of kuiltjens, van bruine, roſſe, en witagtige plekken geſpikkeld, en verder byna wel na een *Hollandſche* knikker gelykende; maar zoo hard niet. Zeker *Orang Kaja* van *Hitoe*, die zoo een ſteen bekomen, en die zelf in de kop van zoo een Vogel gevonden had, droeg die zedert tot een *Adjimat*, of een middel om alle ongelukken van hem af te keeren, en voor al, als hy ten Oorlog ging, by zich, verbeeldende zich nu in alles gelukkig te zullen zyn; dog hy ſtierf al zoo wel, als de andre, en als de vinder van zoo een ſteen dood is, dan heeft hy geen kracht meer om iemand hard, onkwetsbaar, of gelukkig (immers zoo de dwaze Inlanders gelooven) te maken.

Daar zyn ook van deze ſteenen in 't Neſt dezes Arends, ter groote van een miſpel, gevonden, dog de zelve waren bultig en ſlim, eenigzins na vuil Ivoir gelykende, en ook als vol gaatjens, dog zwaarder en kouder, als Ivoir. Beyde deze Steenen vuurden 's nachts niet; dog kookten in Limoen-zap.

Op de laatſte witte Arends-ſteen waren ook die vlekken, waar van 'er twee tegen malkandren over ſtonden, en behalven de zelve nog een witte vlek met eenige aderkens, die 'er door liepen. Vermits men nu diergelyke ſteenen wel in 't hout, en in Boomen, ontdekt heeft, zou deze Arend die wel van daar na zyn Neſt konnen gevoerd hebben, gelyk zy nu en dan ook zoo wel ſtukken Berg-Kriſtal derwaards brengen.

De Hoezea, een zoort van Valken. Hier valt ook een zoort van Valken, die de Inlanders *Hoezea* noemen, en die anderhalve voet lang zyn. Zy hebben een groote, ſterke, en zwartagtige kop, een bek, die wat kromagtig, zagt en boven de kop licht-geel is. De Nek is uit den graeuwen, wat na den witten trekkende, ook is de buik wit: De rug, en vlerken, zyn graeuw, met eenige breeke geele plekken; dog 't uiterſte der ſlagvederen is wit, gelyk 't ook zoo aan de ſtaart is, die uit thien breede vederen beſtaat, waar van de agt onderſte gewaterd zyn. De pluimen aan den buik zyn dicht en zacht.

De pooten zyn ook met diergelyke bedekt, en aan de agterkant al mede wat gewaterd. Hy heeft vier lange teenen, waar van 'er twee voorwaards ſtaan, en een aan weder zyden zich uitwaards vertoond, zynde van lange zwarte klaeuwen voorzien.

De *Hitoeëſen* noemen hem *Hoerea*, om dat hy gemeenelyk dit ook zoo uitroept.

Zy eeten de Beſien van de *Waringa Groſſularia*, die kleene geele vrugtkens draagt.

De Mannekens hebben roodagtige ballekens. Zy onthouden zich op hooge Boomen, zitten meeſt overeind, hebben een zeer klare ſtem, en als zy met den Kiekendief, Manehi, of met den Sper-

wer vegten, maken zy zulken geraas, als of 'er eenige Honden tegen malkandren blaften. Zy rooven geen Hoenderen, gelyk de Kiekendief gewoon is te doen, maar blyven meeſt op de hooge Boomen.

De Kieken-dief.

De *Amboineeſen* geven de naam van Manehi (zynde een zoort van Kiekendieven) aan driederley Vogels.

De eerſte zoort, zynde een kleene Roof-Vogel, van groote als een gemeene Kiekendief, graeuw van rug, en wit en zwart gewaterd van borſt, en buik. De vlerken en de ſtaart waren zwartagtig met witte plekken gemengeld.

Zyn bek was recht, hy was kort van pooten, en die waren van ſlappe klaeuwen voorzien.

En twee-de zoort van Manehi's.

Daar is nog een tweede zoort dezer Manehi's, die zeer wel na een kleene Valk gelykt, hebbende een kromme bek, die voor aan zwart, en agter donker-geel is. Deze is ſnel en ſcherp van gezicht, en heeft een licht-roode kring rondom zyn oogen, geele oogen-leden, en heeft aan den voorſte hoek der zelve een dwars-velleken, dat hy over 't geheel halen kan.

De kop, nek, rug, en ſtaart, waren donker-aſch-graeuw, gelyk loog-aſche. De onderſte hals en buik is licht bruin.

Hy is ſterk van pooten, die met vier vaſte klaeuwen voorzien zyn.

Zy zyn nu en dan wel levend gevangen, dog wegens hare wildheid niet wel op te brengen; Hoewel zy geweldig na Kickens haaken. Zy zyn zeer fyn van ſtem, die by na als die van een Muis is.

Een derde zoort.

Daar is nog een derde zoort, die wat grooter als een Duif, dik, en voor wat krom van bek is, hebbende een fraey geſpikkelde hals, rug, en vlerken, ten deelen kool-zwart, en ten deelen hoog-geel gemengeld, hoewel 't geel meeſt in vlekken beſtaat.

De pluimen aan den buik en pooten zyn donker geel, met ydele ſmalle en zwarte wateringen onderſcheiden. De pooten zyn kort en dik, hebbende vier ſterke vaſte klaeuwen. De ſteert is zeer lang, beſtaande uit vier pennen, die zwart en geel, als 't verder lyf, geſpikkeld zyn.

De oogen zyn vuurig, en glimmen ſterk, gelyk in de Valken. Zy aazen ſterk op Kiekens, en andre jonge Vogels.

Deze twee laatſte zoorten zyn de rechte Kieken-dieven, by den Inlander met de naam van Manehi bekend; dog de eerſte ſchynd een Vogel op zich zelven te wezen.

De Paradys-Vogel.

Een van de zeldzaamſte Vogels, hier bekend, is de Paradys-Vogel.

Deze voor 17 a 18 jaaren door de *Portugeezen* eerſt op *Gilolo*, gelyk ook de daar naby gelegene *Papoeſche* Eilanden, en op *Nova Guinea*, gevonden, droeg by hen de naam van *Paſſaro de Sol*, dat is, *Zonne-Vogel*, dog de *Ternataanen* noemen die in hunne Taal *Manoeco Dewata*, (waar van andre *Manucodiata* gemaakt hebben) dat de *Vogel der Goden* beteekend.

Men maakte de Menſchen in die tyden wys, dat deze Vogel geen pooten had, waar van de ervarenheid het tegendeel nu leerd. Men voegde daar by, dat hy altyd in de lucht zweefde, van de zelve leefde, en noit op aarde gezien wierd; dog die van *Aroe*, die Jaarlyks in *Banda* komen, hebben ons geleerd, dat dit verdichtzelen van onkundige lieden zyn, die nogtans geerne de naam zouden willen hebben, dat zy dezen Vogel kennen.

Dat de oude *Portugeeſen*, en de Menſchen in de eerſte tyden, 'er dit, of iets diergelyks, van zeiden, is nog eenigzins in te ſchikken; om dat hen veel zaaken; die dit zoo deden ſchynen, voorkwaamen; dog in deze tyden behoord men beter te weten.

Dat zy gehouden wierden zonder pooten te zyn, kwam daar van daan, om dat zy die van de Inlanders altyd zoo kregen, 't geen zy deden, om den Vogel tegen het verderf te bewaren, en om dat de *Mooren*, die deze Vogel op hunne Helmetten tot cieraad gebruiken, de zelve zoo begeeren te hebben, om dat de pooten hen daar toe in de weg, en hinderlyk zyn, gelyk ze ook door de zelve, of voor hen, meeſt of ingekogt, of door hen gebruikt wierden, dat nog de dagelykze ervarentheid ons dit leerd in hunne openbare Spiegel-gevegten, en ſchermutzeringen, waar in zy met de zelve gewoon zyn te verſchynen. Om dit oude gevoelen nu tegen te gaan, dat zy geen pooten zouden hebben, zoo hebben de *Aroeëzen* nu zedert 70 a 80 Jaaren herwaards de pooten daar aangelaten, en de onkundige Wereld hier van beter onderricht. Ook heeft *Antoni Pigafet* (reysgezel van den vermaarden Zee-Held *Ferdinand Magellaan*) al ontrent A°. 1525. als een oog-getuige de Wereld van deze waarheid verzekerd, 't geen echter veel Schryvers na zyn tyd (*Geſnerus*, *Aldrovandus*, en meer andre) nog ſterk tegengeſproken hebben. *Carolus Cluſius* (ſchoon hy dezen Vogel zoo zelf niet zag) getuigd egter in zyn *Auctarium ad Libros Exoticos Cap*: 1., dat 'er A°. 1605. zoo een met pooten te *Amſterdam* te zien geweeſt, en openbaar verkogt is. Egter zyn 'er nog lang naderhand veel Schryvers als *Franciſco Hermandes*, *Euzeb: Nierenberg*, en meer andre, die

die het tegendeel ſtaande hielden, geweeſt.

De *Portugeeſen* geloofden ook, (als een gevolg van 't eerſte, dat zy geen pooten hadden) te lichter, om dat deze Vogels altyd in de lucht zweefden, en noit levendig op de aarde kwamen, te meer, om dat de Inlanders hen die altyd dood, en noit 'er een levendig te koop bragten.

Nu is 't ook waar, dat zy zich meeſt in de lucht ophouden, en zelden op hooge Boomen zich nederzetten, zynde niet in ſtaat, wegens de geſteltenis van hare vederen, en pluimen, zich zelven, wanneer zy door deze of gene ſterke wind, die hen van agteren overvalt, eens tegen de grond geſmeten zyn, weder op te heffen, of weer na boven toe te vliegen.

Als men nu deze Vogel al levendig gevangen heeft, is men niet in ſtaat, om die op te voeden, ten deelen, om dat men zyn aas of ſpys niet kend, ten deelen, om dat hy by uitnemendheid wild, en zoo fel in 't byten is, dat men hem niet wel genaken kan, waarom de Inlanders de zelve maar ten eerſten doodſlaan.

Egter heeft men in een Boekje, *Deliciæ Italicæ* genaamd, en over 80 a 90 Jaaren te *Padua* gedrukt, gelezen, dat 'er in die tyd te *Padua* een levendige Paradys-Vogel is te zien geweeſt, dat my vry wat ongelooflyk voorkomt: want weten de *Aroeëſen*, die dezen Vogel op hun Land vangen, hem, om de twee voornoemde redenen, niet in 't leven te houden, zoo is het niet waarſchynelyk, dat de *Italianen* van *Padua* dit zullen hebben weten te doen.

Van deze Vogels zyn hier zes byzondere zoorten, die alle de naam van Paradys-Vogels dragen, bekend; dog die al vry veel van malkanderen verſchillen; waar by wy ook 't Konings Vogelken voegen.

I. De groote *Aroeëſche* Paradys-Vogel.
II. De kleene *Papoeſche* dito.
III. } Twee Paradys-Vogels, die zwart
IV. } zyn.
V. De witte Paradys-Vogel.
VI. De onbekende zwarte Paradys-Vogel.
VII. En het Konings-Vogeltje, dat 'er mede onder geteld werd.

De groote Aroeëſche Paradys-Vogel.

Wat de groote Paradys-Vogel aangaat, deze valt gemeenelyk twee voeten lang, en een groote hand breed, zynde in 't gemeen (zoo als wy die krygen) zeer plat gedrukt.

De kop is kleen, na 't lichaam, aan welke hy een rechten, langen, en harden bek heeft, die bleek van verw is. Indien deze bek 'er niet aan was, zou men dit voor geen Vogel, maar voor een vederbos aanzien. Op de kop, en in de nek, is hy Citroen-geel, omtrent den oogen (die zeer kleen zyn) zwart, aan den hals hoog-groen als een ſmaragd, en daarbeneven zoo zagt als Fluweel, en zeer glimmend, of glanzig.

De borſt is zwart, of Wolfs geel, en al mede als Fluweel zoo zacht. De vlerken zyn redelyk groot, en Kaſtanie-bruin, met harde ſlag-vederen, gelyk die der Duiven. Het achter-lyf beſtaat uit veel lange en rechte pluimen, uit den licht-bruinen, en geelen gemengden, en aan wederzyden met dunne hairkens, gelyk de pluimen van de Struis-Vogel, bezet. Deze pluimen ſpreid hy in 't rond uit, als hy vliegt, waar door hy op de lucht als dryft, konnende zich dus zeer lang op de zelve ophouden.

Aan weder zyden van zyn buik ſtaan korter dog andre en ſtyver pluimen, die dicht geſloten als twee boſſen, ſchoon Goud-geel, en blinkende zyn. Op den rug uit het ſtuit-been ontſpringen twee andre zwarte en ſtyve draden, die ter plaats, daar zy beginnen, te zamen-komen, en die zig van daar verder verdeelen, zynde veel langer dan de ſtaart, en eenigzins ruig, en aan de einden wat hairig. Aan de doode Vogels zyn deze ſtyf, en onbuigzaam: maar of zy aan de levende niet buigzaam, en waar toe zy hem dienſtig zyn, dat is tot nog toe onbekend. Immers het is niet waarſchynelyk, dat deze tot paring en verzameling van 't Manneken en Wyfken, of dat zy dienen, om de zelve, als zy hare eyeren uitbroeden, te zamen te hegten, die de Mannekens (zoo zommige voorgeven) op haren hollen rug dragen.

Men vind in deze geweſten nog verſcheide andre Vogels met diergelyke lange pennen in haren ſtaart, die alleen tot cieraad dienen, en van de welke zommige gevederd, zommige ongevederd zyn, gelyk dat in de *Amboniſche* Pyl-ſtaaat, de Ys-Vogel ofte de Sariwan, en ook in zekere ſlag van *Papoeſche* Perkiten te zien is.

Van 't lichaam dezes Vogels kan men aan de gedroogde niet, dan het vel, zien, aan 't welke men nog wel wat droog vet; maar anders niet, gewaar werd, alzoo al 't ander vleeſch 'er uit geſneden is, om hem tegen het verrotten te bewaren.

Hy ſchynd egter zeer kleen van lyf, en niet grooter, als een Meerl, te zyn.

De pooten van deze Vogel zyn zeer leelyk, zynde in vier lange geklaeuwde teenen, byna als die der Roof-Vogels,

verdeeld. Zy geven een groote misſtand aan die fraeije Vogel.

Als nu 't vleeſch 'er uitgehaald is, werd de rug wat hol, en ingebogen ontrent de nek, waar van daan zommige hebben beginnen te gelooven, dat het Wyfken de eyeren in die holle rug van 't Manneken legt, dat loutere beuzelingen zyn, alzoo dat kuiltje daar toe zeer onbekwaam, behalven dat het Wyfken ook van zoo een kuiltje voorzien is.

Des zelfs Naam.

De *Ternataanen* noemen dezen Vogel *Manoeco Dewata*, en ook *Boerong Papoewa*, dat is, den *Papoeſchen Vogel*, en ook wel *Soffoe* of *Sioffoe*. De *Amboineeſen* noemen hem *Manoe Key-Aroe*, dat is, *den Vogel van Key, en Aroe*, om dat die lieden hem in *Banda*, en *Ambon* te koop brengen.

Die van de *Aroeëſche* Eilanden, welke 65 mylen Beooſten *Banda*, tuſſchen *Key*, en *Nova Guinea* leggen) noemen deze Vogel Fanaan.

Manoeco Dewata of de Vogel der Goden noemen hem de *Ternataanen*, om dat de oude *Heidenen* hunne Goden *Dewata's* noemden, een naam, by de *Maleijers* nog zeer wel bekend.

Wie hem de naam van Paradys-Vogel gaf, of om wat reden hy die draagd, blykt my tot nog toe niet. Mogelyk van 't oud gevoelen dat hy altyd in de Lucht, en dus dan by de Geeſten en Goden der *Heidenen* ſweefde; dog hoe dit met het *Paradys* over een te brengen zy, kan ik niet begrypen, alzoo dat niet in de Lugt, nog om hoog; maar beneden op der Aarde was. En noch ſlechter komt dit uit als men op 't Land ziet, daar zich die Vogel onthoud, of daar hy gevangen werd, dat zeer verre van die Plaats legt, daar het *Paradys* geweeſt is.

De Plaats, daar hy valt, is tot nog toe van die gene, die 'er al eenige kennis af hadden, kwalyk geoordeeld 't Eiland groot of kleen *Key* (50 mylen Beooſten *Banda* gelegen) of *Aroe* (een ſtreek *Eilanden*, nog 15 mylen Ooſtelyker, en nader aan *Nova Guinea* leggende) te zyn.

De reden des zelfs is, om dat die Inlanders Jaarlyks in *Banda* (een Landvoogdy, daar zy onder ſtaan) komen handelen, en, onder andre Goederen, dan ook die Vogels daar mede aanbrengen.

Op *Key* komt deze Vogel noit; maar wel op de *Eilanden* van *Aroe*, dat eenigzins mede zyn *Vaderland*, hoewel hy nogtans van daar niet eigentlyk oorſpronkelyk is, dog dit ſtaat vaſt, dat hy ons door geen andre, dan door de *Aroeëſen*, aangebragt werd.

Deze *Aroeëſen* verhalen ons, dat deze Vogels alle Jaar, op zekere vaſte tyd, namentlyk in 't *Weſter-Saizoen*, dat hun drooge *Moeſſon* is, uit het nabygelegen *Nova Guinea* (haar recht *Vaderland*) op hun Land in de wind op komen overvliegen, en dat zy daar zoo lang overblyven, tot dat de *Ooſt-* of de *Regen-Moeſſon* aankomt, op welke tyd zy gewoon zyn weder na haar Land vliegen.

Dit is de reden, dat de *Aroeweſen* ons van de Neſt, jongen, of van 't uitbroeden dezer Vogels, niets weten te berichten.

Waar nu op *Nova Guinea* (dat een zeer groot Land is) 't recht *Vaderland* dezer Vogelen zy, zou men, by nader kennis van dit Land, daar de *Bandaneeſen*, en *Ceram-Lauwers* ſterk op vaaren, metter tyd gemakkelyk konnen ontwaaren.

Het is zeker, dat hy op 't voorſte deel van *Nova Guinea*, *Onin* genaamd, niet valt, welk deel van 't recht *Nova Guinea* ſchynd afgeſcheiden te zyn; hoewel 't egter aan een vaſt is, waar uit men ſchynd te mogen giſſen, dat hy noit Noordelyker, dan vier Graden bezuiden de Linie, komt.

Deze Vogels vliegen noit alleen; maar altyd met troepen van 30 a 40 by malkandren, gelyk de Spreeuwen. Ook heeft ieder troep een Koning, of Wegwyzer, die niet het zoo genaamd Konings-Vogelken; maar een zeer ſchoone veel grooter Vogel, en die veel uitnemender van couleuren, dan de andre, en Coraal-rood van oogen is.

Hun Koning.

Deze Koning is, na 't zeggen der *Aroeëſen*, zwart, met roode vlekken, en gewoon altyd vry hooger, dan de andre Vogelen van zyn troep, te vliegen, den welken zy ook, om geen reden ter wereld, als de ſterke wind het hen maar niet belet, niet verlaten zullen.

Zoo 't nu gebeurd (gelyk het zoo wel voorvalt) dat deze hare Koning door een zwaren wind, of door eenig ander geval, tegen de grond geworpen werd, vallen zy alle te zamen mede na beneden, niet willende van daar weer opvliegen, voor dat zy hem zien voor uitvliegen, behalven dat zy ook door 't wonderlyk geſtel van hare pluimen zoo niet konnen, als zy al willen.

Hier door gebeurd het wel, dat zoo een geheele trop gevangen werd, want de pluimen en vederen van deze Vogel zyn zoo geſteld, dat hy onmogelyk voor de wind vliegen kan, en altyd genoodzaakt is zig in de wind op te begeven, vermits zyn zagte pluimen anders voor uit, in ſtukken waeijen, en hem t'eenemaal zoodanig verwerren, dat hy, buiten ſtaat gerakende van zich langer te beſtieren, noodzakelyk moet ter neder-ſtorten; op hoedanigen wyze (wanneer hem de wind van agteren overvalt, en

in

in de vederen zoo waeid) hy meeſt gevangen werd.

In 't vliegen maken zy een groot geſchreeuw, even eens als de Spreeuwen; dog hare ſtem is wat ſterker, en wat meer na die der Ravens gelykende, en deze hoord men voor al vry ſterk, als zy door zoo een wind van agteren in nood zyn, doorſlaan.

De *Aroeëſen* weten de zelve, zoo zy zeggen, ook wel levendig te vangen; dog alzoo niemand met de zelve, om haar fel byten, en wilden aard, kan omgaan, en men ook haar koſt zoo niet weet te krygen, of by de hand heeft, ſlaan zy de zelve, om van alle die moeite maar bevryd te zyn, ten eerſten dood.

Zoo ras deze Vogels op 't Land van *Aroe* komen overvliegen, onthouden zy zig, een trop by een, op zeere hooge Boomen, waar op zy de zelve zien zitten, om enige roode beziën, die aan de zelve vallen, te eeten, dat waarſchynelyk de roode beziën van de kleen-bladige Waringin-Boom zyn. Het gebeurd ook nu en dan wel; dog zelden, dat 'er maar twee a drie by een zitten. Zoo lang haren Koning daar ſtil zit, zit ook de geheele trop ſtil, en zoo ras die opvliegd, volgen zy hem alle.

Om nu deze Vogels te vangen, ſchieten de Inlanders de zelve van beneden met ſtompe pylkens, en op de allerminſte wonde valt hy ter neder; dog die 'er van hen nog beter op afgerecht zyn, maken, eer zy daar komen, kleene groene Huiskens in die Boom, waar in zich pas een Man bergen kan, en die 'er zich in begeeft, terwyl zy op den dag elders uitgevlogen zyn. Tegen den avond na Zons ondergang komen zy weer op die Boom, en dan neemd hy ze met zyn pylken zoo wel waar, dat hy 'er altyd eenige van krygt. Andre beſtryken ook wel eenige takken met Vogel-lym, of Zetten ontrent deze beziën eenige ſtrikken, hoewel zy dit meer ontrent het Konings-Vogeltje, en om dat te vangen, in 't werk ſtellen. Zoo deze Vogel in zyn vlerken getroffen werd, blyft hy nog wel wat; dog niet boven 3 a 4 uuren in 't leven.

Zoo ras zy 'er een gevangen hebben, ſnyden zy hem de pooten af, halen 'er het ingewand uit, en droogen hem dan eenige dagen in de Zon. Andre berooken hem, eenige dagen voor het inpakken, met Swavel, pakken die dan tuſſchen twee plankjes in, en hangen die in hunne Rook-huiskens op, tot dat zy die na *Banda* mede nemen, daar zy een halve Rykxdaalder, en zomtyds ook wel een heele (als 'er weinig zyn) voor ieder krygen; dog op *Aroe* zelf kan men 'er een voor een oude Spyker, of een ſtuk oud Yzer, krygen.

Onze Schepen, ontrent *Nova Guinea* zeilende, hebben die by *Moy* handzaam weder wel by geheele troepen in de Lucht, tuſſchen *Aroe* en dat Land (daar een Zee van ontrent nog 18 a 20 mylen breed tuſſchen beiden is) zien vliegen; welk Vak zy in korte tyd konnen overzetten.

Wanneer 't nu zomtyds gebeurd, dat zy wegens de te ſterken Ooſten-wind niet weder na haar *Vaderland* konnen vliegen, dan vallen hare meeſt pluimen uit, zoo dat zy dan niet voort konnen, en genoodzaakt zyn te wagten, tot zy weer nieuwe gekregen hebben.

Gelyk een ſterke wind van agteren doodelyk voor hen is, alzoo is ook een al te ſterke wind van voren haar mede zeer nadeelig, konnende met geen van die beiden vliegen; maar een matige wind van voren is beſt voor haar. Zoo zy nogtans gewaar werden, dat die wind van voren hen wat te ſterk werd, vliegen zy ten eerſten recht op tot zoo verre, dat zy boven den wind komen, en daar op dan als dryven.

Men kan dezen Vogel in de warme Landen niet lang bewaren: want ſchoon men 'er geſtooten Peper (dat goed is) in ſtroid, bederven zy egter wel. Zoo mede, al beſmeerd men die met Spyk-olie, en al ſtroid men 'er Camfer in. Allerbeſt is 't, dat men ze in de Zon wel ter degen nu en dan eens droogd, die dan met Camfer beſtroid, en ergens in dicht wegſluit, of weg-pakt, mits dat men die egter zomtyds ook al weer eens in de Zon verlucht en droogd, en dan al weder zoo behandeld, of in een dicht toegekalkte Bamboes bewaard, vernieuwende zomtyds de Camfer eens. Dus kan men ze goed in *Europa* brengen, daar zy 't bederf zoo veel niet, als in *Ooſt-Indiën*, onderworpen zyn.

Gebruik des zelfs.

Ons volk bewaard die Vogel alleen, als iets zeldzaams, in hunne Cabinetten van Vogels; de *Mooren* gebruiken den zelven, als pluimagien op hunne helmetten, wanneer zy optrekken of ten Oorlog gaan, en voor al op hunne Feeſt-dagen, als zy *Tsjakalile*, of met een Sweerd of Spies in de hand (even als in de *Pyrichica Saltatio* der ouden) als voorvechters ſpringen, danſſen, en gelyk als een Spiegelgevecht aanrechten zullen. Ook binden zy wel zoo een-Vogel geheel, of een deel des zelfs, aan den rug van hun Swaard; hoewel de *Aroeëſche* daar toe vry wat te groot, en daar toe zoo bekwaam niet, als wel de *Papoeſche*, of *Molukze* is; dog daarom zyn zy, die een *Aroeëſche* hebben, dan gewoon die Vogel in tween te

deylen, nemende de fraiſte vederen voor de pluimagie op hun helmet.

De *Aroeeſen* getuigen ook, dat die Vogels in 't *Ooſter-Moeſſon* geen ſtaart hebben; maar wel vier Maanden in de *Weſter-Moeſſon*, in welke tyd zy by hen gemeenelyk blyven. De *Papoewa's* zeggen van den hunnen, dat hem de pluimen by beurten, en voor al, als hy van Menſchen gehandeld werd, uitvallen.

De Papoeſche Paradys-Vogel.

Buiten deze Vogel is 'er nog een zoort van Paradys-Vogels, die veel kleener, dan de vorige, is, en die tot onderſcheiding van de groote *Aroeëſche*, gemeenelyk de kleene, of de *Papoeſche* Paradys-Vogel genaamd werd, en die by de *Melukſe* Volkeren meeſt in gebruik is.

Deze is merkelyk kleener, en ronder, als de vorige, en in couleur van de zelve ook verſchillende.

Hy is ontrent zo duimen lang, en men kan zyn regte gedaante niet al te wel bekennen, om dat hy zoo dicht in de rondte geperſt is.

Hy is ook kleen van kop, en ſcherp van bek, die agter loodverwig en voor bleek is. Zyn oogen zyn ook zeer kleen, en daar ontrent is hy zwart; dog aan de hals ſchoon groen, als een Smaragd, gelyk de vorige Vogel.

Op de kop, en in de nek, is hy vuilgeel, op den rug uit den geelen en den graeuwen gemengeld. De borſt, en buik, zyn zwart-agtig-bruin, en zoo zacht als dons. De vlerken zyn zoo kleen, en zoo dicht tegen het lyf gepakt, dat men die naeuwlyks bekennen kan. Ook ſchynd het, dat de Inlanders eenige van zyn ſlag-vederen uitgetrokken hebben. De weinige, die hy nog overig heeft, zyn Kaſtanien-bruin. De lange pluimen, die de ſtaart uitmaken, zyn ontrent een voet lang, ter zyden even zulke Vezelkens als de vorige hebbende, zynde in 't vliegen mede als een half-rond uitgebreid; dog bleeker, en zoo moy van verwe niet, als die van de vorige, gelyk ook doorgaans deze zoort ſlegter van verwe, dan de andre is. De twee lange zwarte draaden van den ſtaart, als mede de pooten, ziet men aan deze zoorte by na noit, alzoo de Inlanders die wegſmyten, oordeelende die, om tot cieraad te dienen, zelfs hinderlyk.

Van aard, en eigenſchap, zyn zy even eens als de groote, levende meeſt in de Lucht. Hare Neſten zyn mede weinig, dog eenigzins, bekend. Ook vliegen zy altyd in de wind op, en met troepen by een, gelyk by hen ieder trop mede haren Koning heeft, en dien zeer getrouw volgt. Deze is zwarter, of donker-Purper-verwig, en veel fraeijer van verwe als de gemeene zyn; hoewel nogtans zeer veel van die zwarte zoorte verſchillende, die wy hier na, als de derde en vierde zoort, zullen beſchryven.

Wy vertoonen hier de gemeene *Papoewaſche*, of de kleene Paradys-Vogel, by de Letter Q. In Prent vertoond

Ook zullen zy, zoo lang haren Koning zit, blyven zitten, en zoo ras hy opvliegt, mede opvliegen; dog deze kleene hebben dit byzondre, dat zy zomtyds lyn-recht op en neervliegen, dat zeer wonderlyk en aardig om aan te zien is.

Zy blyven ook vry beſtendig ontrent het Eiland, daar zy voortgekomen zyn: want de *Papoewa's* van *Meſſowal* weten ons te zeggen, dat zy daar by hen 't geheele Jaar door gezien werden, en dat zy hare Neſten op hooge Boomen (daar hen de *Alfoereeſen* wel gevonden hebben) maken, en dat hare pluimen, zoo ras men haar levendig vangt, en lang handeld, uitvallen. Ook zeggen zy, dat 't Manneken van deze gemeene of kleene zoort langer hals en bek, dan 't Wyfken, heeft.

Zy noemen deze Vogel in *Ternate*, en op *Tidor*, *Suffoe*: hy werd ook wel *Boerong Papowa*, dat is, de *Papoeſche* of *Papoewaſch* Vogel, dog by de *Papoewa's* zelf *Sjag*, en *Sjage*, by de *Ooſt-Cerammers* (e en als de vorige) *Samaleik*, en op 't Eiland *Sergile* in *Nova Guinea*, *Tsjakke* genaamd. Zyn Naam.

In de voorgaande tyden meinde men, dat hy op 't Eiland *Gilolo*, of *Halamaheera*, en op de nabygelegene Eilanden na 't Zuiden, en 't Zuid-Ooſten viel; dog hedensdaags heeft men klaar ondervonden, dat zy zich meeſt alleen op en in de *Papoewaſche* Eilanden onthouden. Deze Eilanden vertoonen zich in een groote menigte tuſſchen *Gilolo's* Zuid-einde, *Cerams Noord-Kuſt*, en tuſſchen *Nova Guinea's* Weſt-einde, van welke zommige redelyk groot, andre weder kleen zyn. De grootſte der zelve zyn 't Eiland *Meſſowal* (dat Benoorden *Ceram* legt) en 't Eiland *Salawatti* of *Salawat*, dat zich naaſt aan *Sergile*, (een Eiland, of ſtreek Lands van *Nova Guinea*, dat in de oude *Portugeeſche* Kaarten zeer kwalyk *Ceram* genoemd, en van *Nova Guinea* afgeſcheiden werd) vertoond. De plaats, daar hy valt.

Het gene wy bevorens van de groote Paradys-Vogel wegens de ſterke voor- of tegen-Winden zeiden, getuigen die van *Meſſowal* mede van zulke Winden in opzigt van hunne Vogels, en dat zy zoo zeer gemakkelyk, en by geheele troppen gevangen werden.

Anders komen zy op hunne Gebergten zig mede op de hoogſte-Boomen nederzetten, daar zy, even als de vorige, ook met ſtompe Pylen geſchoten werden.

De

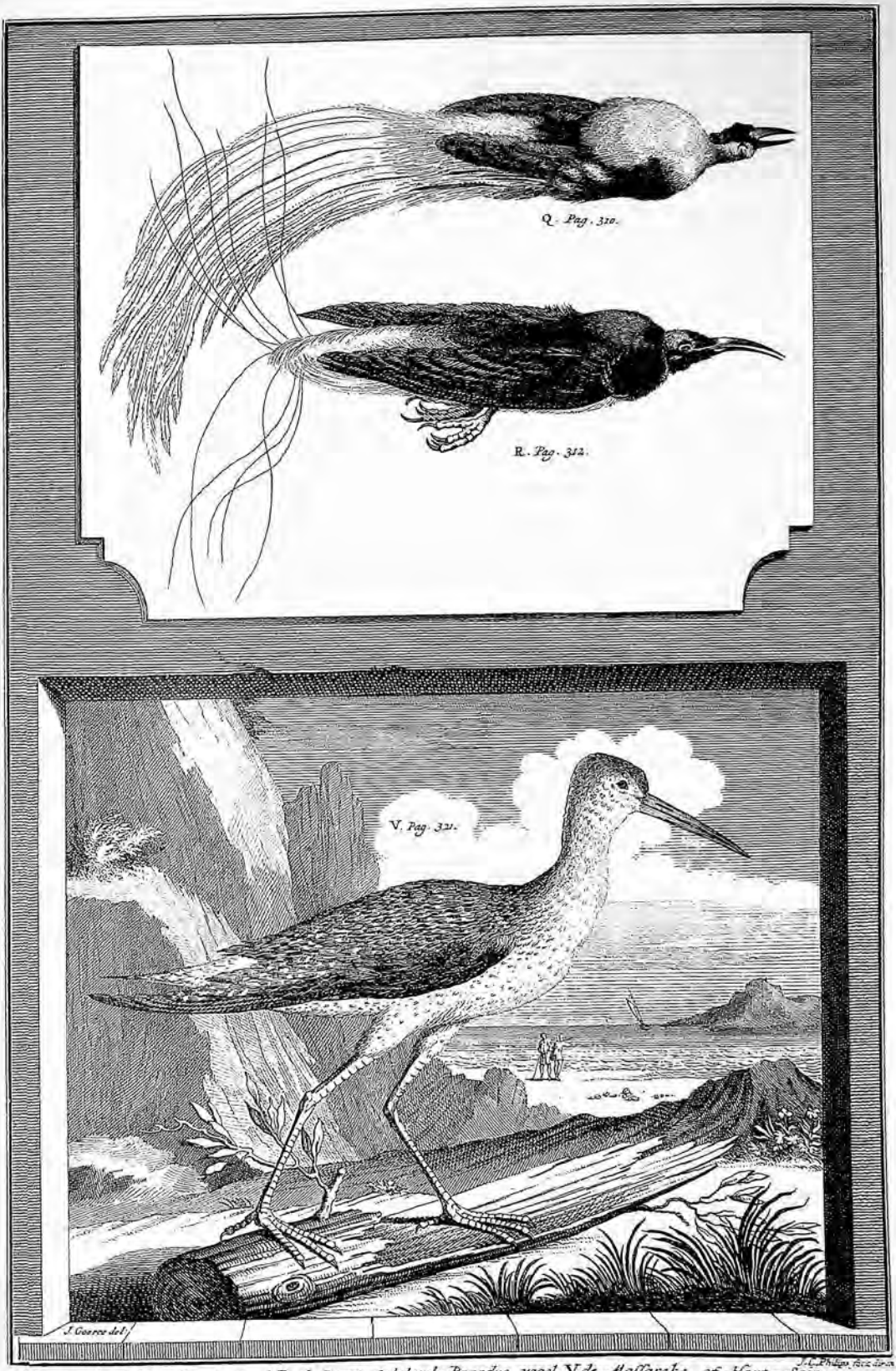

Q. *Papoewasche of Kleene Paradys vogel.* R. *de Swarte Onbekende Paradys vogel.* V. *de Massaracke of Hout-Snip.*

De *Papoewa's* verhalen 'er nog iets af, dat *Carolus Cluſius* in zyn tyd al mede vernomen, en ook aangeteekend heeft, dat zy namentlyk willende drinken, en ergens een kuiltje met Water ziende, daar niet alle na toe vliegen; maar alleen een uit de troep 'er na toe zenden, om dat te proeven, of het goed is. Deze vliegt ten eerſten weer na zyn troep toe, en, zoo 't goed is, komen zy 'er alle na toe vliegen; dog zoo niet, zoo vliegen zy alle ten eerſten van daar weg.

De liſtige *Papoewa's* nu, dit wetende, laten zoo een Vogel zoo wel van goed water drinken, dat zy, terwyl hy dat boodſchappen gaat, zeer ſchielyk met *Bori*, of de *Cocculi Indici*, vergiftigen. Daar op komt die troep, als goed bericht bekomen hebbende, egter af; maar ſterven 'er alle van, hoedanig zy dan zoo een geheele troep te gelyk vangen.

Zy zeggen ook, dat zy die zeer gemakkelyk weten levend te krygen; dog dat zy 't al mede om de vorige aangehaalde redenen laten, en hen dooden moeten. Zy halen 'er 't ingewand en vlees uit, droogen ze in de Zon, of (dat by hen gemeener is) zy ſteeken die Vogel een heet Yzer door 't lyf ſchroeijen hem daar mede te zamen, en ſteken hem dan in een nieuwe Bamboes, ruim twee vingeren wyd, waar door zy zoo rond werden, als men die gemeenelyk ziet, hangende die dan in den rook op.

De Vogel is veel bekwamer, dan de *Aroeëſche*, om hem als een pluimagie op een helmet te gebruiken.

Ook is hy een groote liefhebber van de *Tsjampedah*-Vrugten, wetende, als zy ryp zyn, met zyn bek 'er door henen te booren, en dus aan de andre zyde 'er weer uit te komen; alzoo 't hem, wegens de geſteltenis zyner pluimen, ommogelyk zyn zou 'er te rug weder uit te konnen komen. En in dat doorbooren haald hy 'er met eenen de vrugten uit, badende zich zelve in 't zap van die vrugt, waar van hy ook zoo geel werd. Ook vinden de Inlanders menigmaal zulke vrugten, die hy geheel doorboord, en daar hy de korls uitgehaald heeft.

Zy voegen 'er by, dat hy ook zyn vaſtbeſtemde levens-tyd heeft, en dat hy, zyn einde voelende naderen, recht op na de Zon, zoo hoog als hy komen kan, zoo lang vliegt, tot dat zyn kragten bezwyken, en hy zoo dood neder valt.

Dus vind men mede wel geheele troepen van eenen ouder zoo ter nedergeſtort.

Een Heerlyk zinnebeeld kan ons die Vogel van een waar Chriſten uitleveren, die, gelyk als altyd, vooral in 't einde van zyn leven, de vleugelen des Geloofs zoo lang tot Chriſtus, de ware Zonne der Gerechtigheid behoord op te vliegen, tot dat zyn kragten beſwykende, zyn doode romp wel ter nedervalt, en de aerde ten deel, maar tot dat hy met den Geeſt dan eerſt recht, en nieuwer met hem vereenigd werd.

Deze zoort van Vogels heeft men noit in *Nova Guinea*, of in de Eilanden van *Aroe*, niet tegenſtaande zy in eigenſchappen, en aard, zoo wel over-een komen, vernomen.

Behalven deze twee beſchrevene zyn 'er nog twee andre zoorten, die beide zwart zyn, en die mede in twee zoorten, een groote en een kleene, onderſcheiden werden.

De groote zwarte Paradys-Vogel komt zonder vlerken en pooten tot ons, zoo dat wy dien Vogel niet wel heel konnen beſchryven. Hy is mede ſmal en rond, als de *Papoewaſche* Paradys-Vogel, ruim vier ſpannen lang, en over 't geheel lichaam zeer zwart. De pluimen aan de kop, hals, en buik, zyn zeer zacht en ſterk, van glans als zwart Fluweel, en Goud, en daar beneven vertoonen zy ook een Purpere gloed, die zeer ſterk doorſteekt, en Heerlyk tegen malkandren glimt. De groote zwarte Paradys-Vogel.

De bek is ruim een duim lang, en zwartagtig. Aan weerzyden ſtaat een bos met vederen, als of het de vlerken waren, dat zy egter niet zyn, alzoo zy te zagt, en vry breed, even eens by na als de Paeuwen-vederen, zeer Heerlyk glimmende, en van een ſchoone groene weerſchyn, en van onderen alle opwaards, hoedanig zy waarſchynelyk in de Bamboeſen werden, gekeerd zyn.

De vederen aan de ſtaart zyn van een ongelyke lengte. Die naaſt aan den buik ſtaan, zyn zeer ſmal, by na als of het hairen waren. De twee bovenſte zyn veel langer, ook ſpits toeloopende, en onder de zelve leggen nog twee andere, nog ruim anderhalve ſpan langer, ook ſtyf, gelyk de vorige, en met hairen aan weerzyden tot aan 't einde toe bezet; boven ſlecht en zwart; dog onder fraey glimmend zynde.

Deze hebben mede, even als de *Papoeſche*, een hout door 't lyf, dat hen verre buiten den bek uitkomt, waar door de Vogel ook recht blyft, en waar mede men hem te gemakkelyker op de helmetten ſteken en vaſtmaken kan.

Ik hebbe de zelve in 't Cabinet van de Heer Vincent tot *Haarlem*, en anders noit hier te Lande; maar in *Indiën*, nog eens by een vriend gezien.

Deze werden zeer zelden gevonden, en niet anders, dan op dat deel van *Nova Guinea*, dat men *Sergile* noemd, ontdekt, welkers Inlanders de zelve aan 't naaſte De plaats, daar hy valt.

naaſte Eiland, *Salawat* genaamd, brengen, en voor byltjens, en ſlegte kleeden verruilen, bewarende die, na de zelve wel gedroogd te hebben, verder in Bamboezen, die zy in den rook hangen.

Zyn Naam.

De *Papoewa's* noemen deze Vogel *Sjag Awa*, of *den Paradys-Vogel van Sergile*, en de *Ternataanen*, en *Tidoreezn*, noemen hem de *Soſſoe Kokotoe*, dat is, *de zwarte Paradys-Vogel*.

Dit *Sergile* nu, daar hy valt, is het Noordelykſt deel van *Nova Guinea*, eindigende met een lange ſnuit vlak agter of Beooſten *Gilolo*, en de *Papoewaſche* Eilanden, zoodanig dat die vlak na 't Noorden draeid.

De kleene zwarte Paradys-Vogel.

Buiten die groote zwarte Paradys-Vogel, is 'er nog een andre kleener zoort, die van vederen al zoo lang, als de vorige, maar van lyf dunner, geel van beneden, dog boven doorgaans zwart, en zonder merkelyke glans is, hebbende mede aan zyn zyde die glimmende Paeuwen-vederen, als de groote, niet, gelyk ook niet die drie lange ſpitze vederen, die zig in de ſteert van de groote zwarte Paradys-Vogel vertoonen, weshalven deze in verre na zoo ſchoon niet, als de vorige, is.

Deze zoort vind men op 't Eiland *Meſſowal*, welkers Bergwooners, en *Alfoereezen*, hem weten te ſchieten, en aan de *Tidoreezen* verhandelen.

De witte Paradys-Vogel.

De laatſte, en wel de zeldzaamſte zoort van Paradys-Vogels, is de witte, die weder in twee zoorten onderſcheiden werd.

De eerſte geheel wit, en de tweede half wit, en half zwart zynde.

De geheel witte werd zeer zelden gezien, zynde van fatzoen, als de *Papoewaſche*, dog ſpier-wit van vederen.

Die tweederley is.

De half witte en half zwarte is van voor-lyf zwart, en van agter-lyf geheel wit, met twaalf zwarte kromme draaden, die als een Hanen-ſtaart uitmaken, dog die meeſt bloot, of hier en daar met eenige weinige hairkens bezet zyn. Deze werd mede zeer zelden gezien.

De *Tidoreezen* alleen konnen en moeten ons die beſtellen, alzoo zy op de *Papoewaſche* Eilanden vallen, voor al op *Waygehoe*, by andre *Wadjoe* of *Wardjoe* genaamd; hoewel andre gelooven, dat zy daar van *Sergile*, of *Nova Guinea*, gebragt werden.

De zwarte onbekende Paradys-Vogel.

Men heeft A°. 1689. een nieuw ſlag van zwarte Paradys-Vogels in *Amboina* gezien, die aldaar van *Meſſowal* gebragt, maar een voet lang, zwart van verwe, met een ſchoone Purper weerſchyn, waren, welke een kleene kop, en een rechten bek, als de andre Paradys-Vogels vederen hebben, zynde op de rug by de vlerken Purper en blaeuw van weerſchyn, onder de vlerken en over 't geheel onderlyf van boven en van geel, als de gemeene Paradys-Vogels, en aan de nek muis-vaal met groen gemengd. Hy heeft, als iet byzonders, twee opmerkens-weerdige zaaken aan zich te beſchouwen. Het eerſte is, dat hy twee rondagtige lapkens voor aan de regter vleugel heeft, die aan de kanten groen weerſchynen, en die hy als twee byzondre vlerken bewegen kan.

Het ander is, dat hy, in de plaats van de ſtaart, 12 a 13 zwarte en kaale draaden, zommige opwaards, zommige door malkandren hangende als hare vederen, heeft.

Hy heeft ook lange pooten, met ſcherpe klaeuwen, als andre Paradys-Vogels.

De kop is na evenmatigheid van 't lyf zoo kleen, dat hy 'er by na geen ſchynd te hebben. In 't zelve heeft hy kleene oogen, zynde rondom de zelve zwart.

In Prent verbeeld.

Wy verbeelden den zelven hier by de Letter R. na 't leven.

Wy noemen nu die zelve de zwarte onbekende Paradys-Vogel, om dat hy nog zeer weinig gezien, en daar door ganſch onbekend is, en wel byzonder om deze van de twee andre zwarte zoorten, die, hoewel zeldzaam, egter bekender, en meer gezien zyn, te onderſcheiden.

Het Konings-Vogeltje.

Nu komen wy tot de beſchryving van een zeer fraeje Vogel, die met de naam van 't Konings-Vogeltje bekend is.

Veele hebben de zelve voor de Koning der Paradys-Vogels gehouden, en hem daarom mede onder de Paradys-Vogels geſteld, dog dat is een grove miſſlag, alzoo hy van de zelve zeer veel in gedaante, grootte, verwe, en in andre eygenſchappen verſchild, buiten dat hy met de zelve ook ganſch geen gemeenſchap houd, ſchoon hy nevens de groote *Arceëſche* Vogel, mede op een en 't zelve Eiland, maar veel zeldzamer, en minder daar gevonden werd.

De Vogel is ontrent zeven duimen lang, wat meer (zoo als wy hem tuſſchen plankjes geperſt krygen) als een hand-palme breed, zynde 't lyf zelf ontrent, als dat van een Mees.

Hy is kleen van kop, recht van bek, zeer kleen van oogen, en heeft rondom de zelve een zwarte plek. Op de kop is hy vuur-rood, in de nek bloed-rood, den hals en borſt is ſchoon Kaſtanien-bruin, of als de *Crocus Martis*, waar op een half-ronde plek, als een halve Maan, of hals-band, de borſt van de buik, zynde daar ſchoon groen gelyk een ſmaragd, afſcheid.

De vlerken zyn ſterk, en van volkomene ſlag-vederkens gemaakt, donker-bruin,

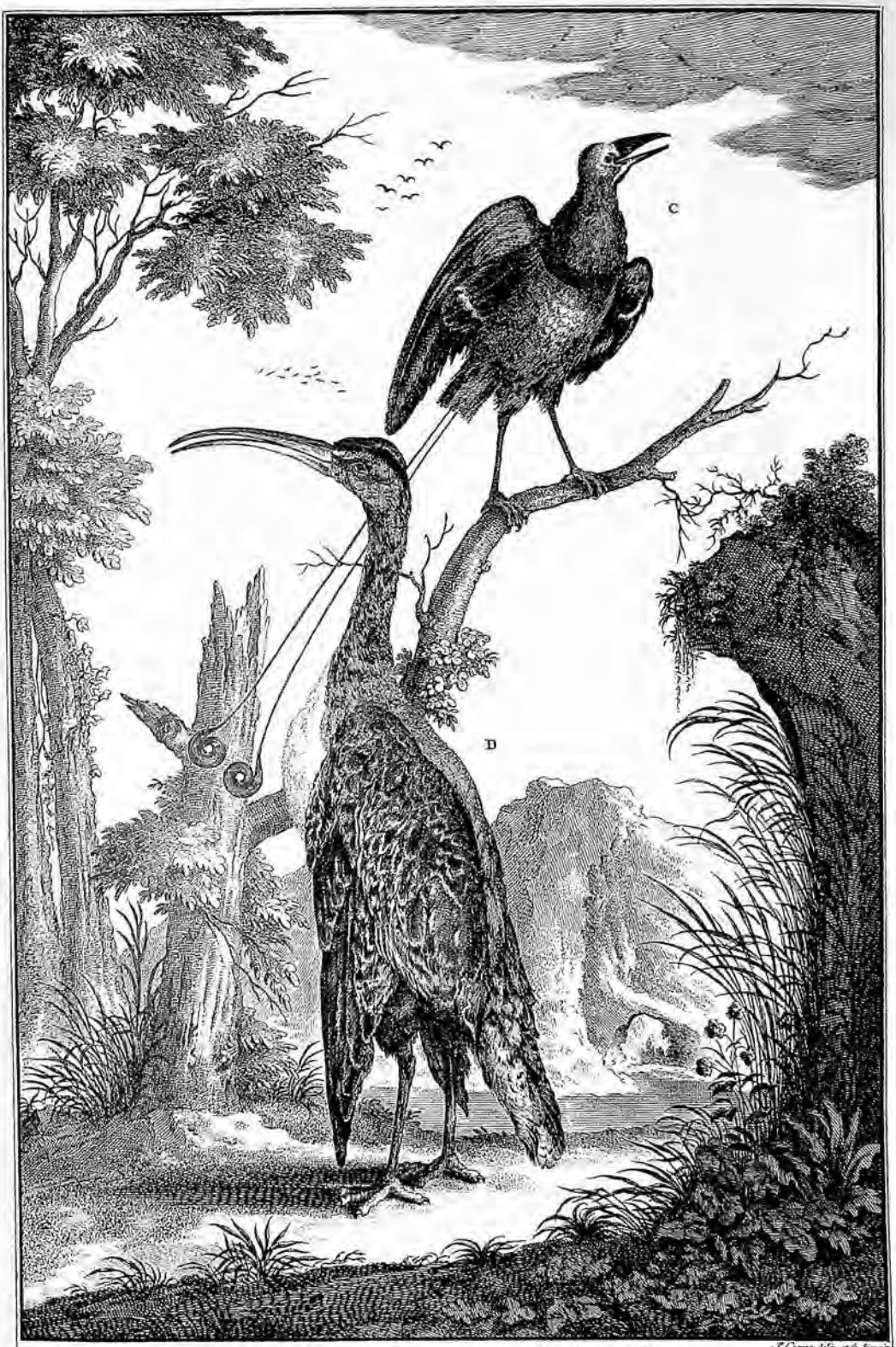

C. *Het Konings Vogeltje.* D. *De Ambonsche Lang-bek.*

bruin, met roode en glimmende pluimkens, en ſtreepen 'er tuſſchen.

De ſtaart is van vederen, gelyk aan de andre Vogels, te zamen geſteld, en niet van pluimen, gelyk die van de vorige Vogels; dog de zelve is kort, en ook bruin van verwe; maar uit het ſtuitbeen komen mede twee lange zwarte draaden, die een hand breed ruim langer dan de ſteert, en aan 't einde met twee ronde ſchyfkens, of Pauwen-oogskens, ter groote van een ſtuiver in een gedraeid (als of 't een naveltje was) dog zeer plat, en ſchoon groen van verwe boven, dog beneden muisvaal zynde, voorzien zyn.

De buik is wit en groen geſpikkeld, en aan de zyden ziet men eenige lange pluimen, voor aan breed gezoomd, aan de eene zyde ſchoon groen, en aan de andre zyde muis-vaal zynde.

De geheele rug is bruin met bloedrood gemengd, glimmende als zyde.

De pooten zyn, als die van een Leeuwerk, verdeeld in vier teenen, en klaeuwen; die de Inlanders al mede meeſt, om de verrotting van 't Vogeltje voor te komen wegſmyten; wy vertoonen dit, ſchoon het by de liefhebbers reeds genoeg bekend is, dog nu met zyn pooten, om dat men ze anders altyd zonder de zelve krygd, by de Letters R. R. afgebeeld.

Deze Vogel vliegt noit by de Paradys-Vogels, en ook niet met een troep gelyk, ook zet zy zich op geen hooge Boomen ter neder; maar vliegt alleen, en onthoud zich op lage Boomkens, daar hy mede op eenige roode bezien aaſt.

Hy eet ook geerne de Lip-lap van de jonge Calappus-Noot; dog werd 'er (gelyk de onze gezien hebben) lam af, en komen dus zeer licht 'er van te ſterven.

De Naam.

Die van *Aroe* noemen deze Vogel *Wowi*, *Wowi*, en die van de *Papoewaſche* Eilanden, *Sopeloo*; dog wy de Konings-Vogel.

Men brengt dezelve ook uit de Eilanden van *Aroe*, en is wel voornamelyk op *Wodjir*, een zeer bekend dorp aldaar, te vinden.

Des zelfs Neſt kennen de *Aroeëezen* niet; dog zeggen dat zy gelooven, dat die Vogel Jaarlyks, even als de Paradys-Vogel, daar mede van *Nova Guinea* komt, en in de droge of *Weſter-Moeſſon* maar overblyft. Altoos op hun Land valt hy niet eigentlyk.

Zy werden niet met pylen, gelyk de vorige, geſchoten; maar met ſtrikken van *Gamoeto*, of met Vogel-lym van de Soekom-vrugt gevangen, aanſtonds gedood, ontweid, gedroogd, en tuſſchen twee Borrekens gebonden. Dus bewaren zy die, tot dat zy ze na *Banda* voeren, daar zy die gemeenelyk nog eens zoo dier, als een Paradys-Vogel, verkoopen.

De *Papoewa's* vangen deze Vogelkens ook somtyds in hunne Land, ſteeken 'er een Houtje door, en bewaren die in kleene Bamboesjens, waar door zy rond werden; dog die miſſen de grootſte pluimen des buiks; hoewel de *Indianen* die liever, dan de ſchoondere van *Aroe*, daarom hebben, om dat zig die beter op hunne hoofde, om 'er die op te ſteken, ſchikken; dog het is zeker, dat de *Aroeëeſche* ſchoonder van verwe, en veel fraejer zyn.

Men bewaardze met Spyk-Olie, of men beſtroid de Vogel met Camfer.

De *Aroeëezen*, en andren, gebruiken die in hunne Scherm- en Tsjakalil-ſpeelen, omze op hunne Storm-hoeden te ſteken, zoodanig dat zy een Paradys-Vogel in 't midden, en aan wederzyden een Konings-Vogelken 'er op hebben, en daar na bewaren zy die weer in een Bamboesje, om niet te verderven.

De Loeri.

Onder de *Amboniſche* en *Molukze* Vogels is de Loeri geenzins een van de minſte.

Daar zyn 'er velerley; dog wy zullen maar alleen van de beſte en de bekendſte zoorten, die het bekwaamſt zyn om te leeren ſpreken, hier handelen; namentlyk, de Loeri met een zwarte kop, de *Ternataanſche*, de *Papoeſche*, en de wilde.

De zwart-kop.

Die met de zwarte kop is een ſchoone, vrolyke, en vriendelyke Vogel, wat kleener, als een Papegaey; dog hy heeft ſchooner vederen, hoewel hy in 't leeren ſpreeken, en leerzaamheid, voor den zelven wyken moet, dat echter dikwils meer aan die gene, die de Vogel leerd, als aan de Vogel haperd: want ik heb een Man, in *Banda* zynde, gekend, die zulk een Loeri alles, dat hy begeerde, leeren kon, 't geen hy door ſlagen, en door de zelve blind te zetten, dede.

De hals, de borſt, rug, en ſtaart, van deze Vogel zyn ſchoon helder-rood, de vlerken zyn boven groen, en onder geel; dog de ſlag-vederen aan de einden zwartagtig, en aan 't voorſte der vlerken ziet men wat blaeuw. Tuſſchen den hals en de kop heeft hy een geele vlek, als een halve maan, of iet, dat zig als een hals-band vertoond.

Boven op zyn kop is hy zwart, by na als of hy 'er een muts of kalotje op had; dog by helder weder, en als 'er de dag opſchynd, ziet men in dit zwart een violette wederſchyn.

Zyn oogen zyn, zoo als men hem eerſt beſchouwd, zwart, en ſtaan zeer vrolyk; maar als men hem wat naeuwer beziet,

ziet, loopt om de zelve een dubble kring, waar van de buitenſte geel, en de binnenſte wit is.

Aan het boven-deel zyner pooten ziet men violet-agtige of zwarte pluimen.

De bek des Vogels is zeer krom, en ſcherp, orangie van verwe; dog aan 't einde witagtig, en het onderſte deel is veel korter, dan het bovenſte, dat gelyk als een haak 'er overhangt.

De tong is dik en rond-agtig, zoo wel niet geſchikt, om te leeren klappen, als die van de Papegaey.

Zyn ſtem is zeer klaar, en ſchel klinkende, ſchreeuwende zomtyds zoo ſterk, dat men het niet verdragen kan.

De pooten zyn grof en ſterk, by na als die der Roof-Vogels, verdeeld in vier teenen, waar van 'er twee voorwaards, en twee agterwaards ſtaan; dog de binnenſte teenen, zoo voor, als agter, zyn altyd korter, als de buitenſte, zynde de zelve ook met groote kromme en zeer ſcherpe klaeuwen voorzien.

Deze Vogel werd by de *Maleijers*, en *Javaanen*, Nori, en door ons Volk, dit kwalyk na-zeggende, Loeri genaamd, die zy daar van ſchynen te dragen, om dat zy diergelyken woord van Nori of Loeri, zeer veel uitſpreken, ſchreeuwende dit zomtyds ettelyke reizen aan een uit.

Men noemd deze, tot onderſcheiding van andre, de zwart-kop, of de *Ceramſche* of *Hatoeweſche* Loeri, om dat zy daar van daan komen; hoewel die Vogel op geheel *Ceram* valt; maar zy werd egter wel 't meeſt in de bogt van *Hatoewe* gevonden.

De Ternataanſche Loeri.

De tweede zoort, zynde de *Ternataanſche*, verſchild van de vorige in groote niet veel, zynde mede als een gemeene Duive, en wel zoo groot, als de vorige; dog deze is over-al, over 't ganſch lyf, en zelf op de kop, zeer ſchoon, en wel zoo licht-rood; dog op de borſt loopen onder de roode weinige geele pluimen. Ook heeft hy op den rug tuſſchen de vlerken een geele vlek.

De vlerken zyn groen; dog boven aan wat geel, en de ſlagvederen aan de einden zwartagtig, als mede de einden van de ſtaart; van onder zyn de vlerken geel, en de helft der ſlag-vederen, die bedekt werd, is mede ten deele geel, en ten deele licht-rood.

Aan de pooten heeft hy groene pluimen; dog de Vogels, aan welke die geheel rood zyn, werden voor de beſte gehouden, en naaſt de zelve de groene, dog die zwarte en violet-agtige vederen aan de pooten hebben, werden voor de ſlegtſte gehouden.

Rondom den zwarten oog-appel hebben zy een breede geele kring, waarom die van verre geel ſchynt.

De bek, en de pooten, zyn even eens, als die der vorige, behalven dat de bek wat kleener is. Zy zyn veel ſtouter, als de *Ceramſche*, zitten weinig ſtil, maken een groot geraas, werden zelden zoo mak, dog zyn wel zoo helder van ſtem, en de beſte om wel te leeren klappen, waarom zy ook meeſt gezogt, en het dierſte betaald werden.

Zy werden *Ternataanſche* Loeri's, of de Roo-koppen, genaamd.

Zy vallen op *Giloło*, of op 't groot Eiland *Halamahera*, dat tegen over *Ternate* legt; hoewel zy mede op de andre *Molukze* Eilanden, dog zoo veel niet als daar, gevonden werden.

De derde zoort is de *Papoeſche* Loeri, die van beide de vorigen in groote niet verſchild. Deze is op zyn kop mede zwart; dog als 'er de dag op ſchynd, heeft hy daar een groene weerſchyn. Om zyn hals heeft hy een roode kring, die onder breeder, dan boven, is.

De rug, borſt, en buik, zyn blaeuw en peers, gelyk ook de ſtaart, zoo verre hy niet gedekt is.

De vleugels zyn groen, boven aan rood, gelyk ook van onder, zoo wel het lyf, als de vlerken, zoo van verwe zyn. De kanten en einden der ſlag-vederen zyn zwart. De oogen hebben ook een breede geele kring, als die van de vorige.

Men vind in de *Papoeſche* Eilanden nog een ander ſlag, dan deze, die een ſterker peers, en violet hebben, en welker vederen wat overeind ſtaan, als of zy koud en huiverig waren.

Zy werden de *Papoeſche* Loeri's genaamd, om dat zy in die Eilanden vallen.

De Wilde Loeri.

De Wilde, of de vierde zoort van Loeri's, is weder van velerley gedaante; dog in *Ambon* heb ik 'er voornamelyk twee, die opmerking verdienen; te weten, de roode, en de geſpikkelde, gezien.

Tweederley.

De Roo-Wilde Loeri.

De roode wilde Loeri, van welke zommige over 't ganſch lyf rood, andre geheel bruin, en eenige ook met groen, uitgenomen dat men aan de pooten iets violets verneemd, gemengeld zyn, is niet zeer aangenaam van verwe. Men noemd ze gemeelyk Gilala-Vogels, en zy zyn wat kleener, dan andre Loeri's.

Beide deze zoorten houden zig 't ganſche Jaar op in 't Gebergte, en in de Boſſchen, zoo dat men die zelden ziet; dog ontrent Auguſtus beginnen zy voor den dag te komen, en vertoonen zich met menigte op de Stranden ontrent de Gilala-Boomen, die dan geen bladeren hebben, maar zoo vol roode bloemen ſtaan, dat zy ſcharlaken-rood gelyken te zyn.

zyn. Dan zitten zy en huppelen op der zelver doornagtige takken, zuigende 't zap uit deze bloemen.

Zy zyn zeer kwalyk te ſchieten, om dat ze met ſtilzitten, en om dat zy, wegens haar roode verwe kwalyk van de bloemen te onderſcheiden zyn, verraden de zich zelven meeſt door haar ſchreeuwen.

Zy werden meeſt op ſtokken, die met de kleverige Vogel-lym der Soekomvrugten beſtreken zyn, en die zy langs de takken binden, gevangen. Zoo ras die bloemen gedaan hebben, keeren zy weder na 't Boſch toe, zonder dat men hen 't ganſche Jaar weder ziet.

Deze roode zoort werd om haar wilden aard en ſlechte roode verwe, niet veel geagt. Zy valt in *Amboina*, op *Celebes*, en in *Xoelaſche* Eilanden.

De gespikkelde Wilde Loeri.

Veel fraijer is de geſpikkelde Wilde Loeri, die niet om hare makheid (alzoo die zeer wild, en vinnig in 't byten is) maar om hare ſchoone mengeling van verwen ſterk gezogt werd.

Van lichaam is zy als de vorige; dog op de kop violet-zwart, in de nek lichtgroen, aan den hals wat na agteren uit den rooden en groenen geſpikkeld. De borſt is bloed-rood met een zwarte watering. De vlerken zyn gras-groen, van onder rood en geel, en aan de kanten zwartagtig. Den buik en de zyde zyn groen met rood en het agter-lyf, en 't bovenſte van zyn pooten geel en groen geſpikkeld.

De ſtaart is boven donker-groen; dog van onder geel.

Zy is kort, en zwartagtig, van pooten, die vier teenen, als de vorige, hebben. De bek is Menie-rood, en krommer, als die der vorige. De oogen zyn zwart, en hebben een roode kring.

Deze werd in 't *Amboinees*, tot onderſcheiding, *Kiri* en *Rili Latoe*, of *de Konings-Loeri*, wegens zyn Heerlyke en Koninklyke verwen genaamd. Men ziet die mede 't ganſche Jaar niet, als by 't bloeijen der Gilala-boomen, daar zy dan mede met lym-ſtokken gevangen werden.

Beide deze wilde zoorten kan men niet leeren klappen; dog zy gewennen nog al redelyk aan die gene, die hen de koſt geven.

De Boetonſche Perkiet.

Daar is nog een andre zoort van Perkieten, of kleene Loeri's, die op 't Eiland *Boeton* vallen. Zy zyn wel de kleenſte, maar de mooyſte van vederen. Zommige zyn geheel rood met groene vlerken; dog geen van de zelve is een zwartkop.

De ſchoonſte zyn meeſt groen; dog over 't lyf, aan den hals, en de borſt rood met zwart gewaterd. Het verder onder-lyf is uit den groenen en geelen gemengeld, ontrent de oogen hebben zy een pek-zwarte vlek. Zy huppelen altyd, en zyn zeer zacht en fyn van ſtem, waar in zy veel van de *Amboniſche* verſchillen.

Men moet ze geen vet nog zoute koſt laten eeten, want dan ſterven zy met der haaſt.

De Meſſowalſche.

Daar valt nog een kleener ſlag van Perkieten op *Meſſowal*, en wel zoo kleen, dat men die in zyn hand verbergen kan. Deze is meeſt rood over 't lyf, en groen van vlerken. Het raarſte daar aan zyn twee lange ſmalle vederen, die ruim een hand-breed lang zig agter in de ſteert, byna als of 't een zoort van Paradys- of Konings-Vogels was, vertoonen, ook noemen de *Papoewa's* hem Zopeloo, een naam, die zy den Konings-Vogel geven

Hoe wild nu alle deze Loeri's, Perkiten, enz: zouden mogen zyn, werden zy echter, de eene eer en met meer, de andre met minder moeite, tam gemaakt; dog zy ſlagten de Menſchen, en willen vooral niet geſlagen zyn, want dan weeren zy haar niet weinig, en byten zeer vinnig van zich.

Men maakt hier voor de zelve noit kooijen; maar men houd ze op een ſtokje, uit vier deelen, die zamen een vierkant (of ook wel een half-rond) uitmaken, waar aan te gelyk een eetens bakje is. Zy drinken noit, en eeten gekookte koude Ryſt, Pieſſang, enz: Zout is doodelyk voor hen. Aan 't onderſte houtje nu, waar op zy zitten en ſpringen, zyn zy met een Koper, of Zilver Ketenken vaſt gemaakt; hoewel 'er ook wel zyn, die nu en dan eens over een Plaats, of door 't Huis loopen; dog 't laatſte is niet wel te wagen, om dat zy met byten ſchade aan ſtoelen, banken, enz:, doen.

De beſte Loeri's, om te leeren ſpreeken, oordeeld men die te zyn, die aan 't lyf, de vlerken, en pooten, onder andre verwen veel geel, en een kleene geele bek hebben. Dog welker bek groot en rood is, en die violet van pooten zyn, en onder de vederen geen geel hebben, zyn de boosaardigſte, en de onbekwaamſte om te leeren klappen.

Zy weten, wel geleerd zynde de Hoenderen na te kakelen, te blaffen, als een Hond, iemand aardig uit te jouwen, en te beſpotten.

Ik heb 'er een gehad, die, door dien hy zich meeſt in de Combuis ophield, byna alles zeer klaar en verſtaanbaar wiſt te klappen; dog niets kon hy zoo wel als de naam van myn Kok, die, Antoni genaamd zynde, hy zeer vriendelyk eerſt

altyd met zyn naam groetede, en dan om wat Ryſt verzogt.

Een kleene jongen van my, die hem veeltyds eeten gaf, mogt hem doen, wat hy wilde, en kon honderderley dingen met hem praten, waar over men zich verwonderen moeſt, dat hy die zoo onderſcheiden wiſt te uyten, en alles zoo net te beantwoorden.

Onder verſcheide van myne Slavinnen was 'er een, daar hy zeer op verbitterd was, en die hy, als men hem eens los liet, uit de ganſche troep kende, vliegende en loopende ten eerſten na haar, en bytende dezelve zoo vinnig, dat zy hem ontvlieden moeſt.

Zy had hem nu en dan wel eens, als hy op zyn ſtok zat, getergd, en geſlagen, dat hy ſcheen onthouden te hebben; hoewel 't my altyd zeer zeldzaam en verwonderens-weerdig voorgekomen is, dat hy haar uit de andre Meiden ten eerſten (gelyk menigmaal gezien heb) wiſt te onderſcheiden. Menigmaal is 'er my honderd Gulden van Lief-hebbers voor geboden; dog ik wilde hem mede na *Holland* nemen, gelyk ik ook gedaan heb; dog hy kwam onder weg door nalatigheid van myn Volk, die op hem paſten, en vergeten hadden eeten te geven, te ſterven.

Zy leeren nergens beter, als in een Wagt-Huis van Zoldaten, of op een plaats, daar veel Menſchen by een praaten.

Zy waſſchen zich zelven geerne, dat men haar nu en dan in de warme Landen moet laten doen.

Wanneer zy beginnen te treuren, of onluſtig te werden, en zig de vederen te plukken, dan moet men ze met gekaeuwde nagelen, en Maſſoy, overal onde vlerken beſproejen, waar door zy ten eerſten beter of herſteld werden.

Deze Vogels (gelyk ook de Kakatoeha's) ſterven mede wel van hardlyvigheid, waar tegen men hen wat geſmolten *Cremor Tartari* in een lepel met Wyn moet ingeven, zoo ras men merkt, dat zy de vlerken hangen laaten, en dan zal men hen wel haaſt weer zien bekomen.

De witte Kakatoeha.

Behalven de Loeri's heeft men nog verſcheide andre Vogels hier, die zeer wel leeren klappen.

Twee-derley.

Men noemd ze Kakatoeha's. Zy gelyken wel eenigzins na een Papegaey, of groote zoorte van Ravens.

Men heeft 'er driederley zoorten van. De witte, de groene, en de roode.

Van de witte zyn 'er weder twee zoorten, de groote, en de kleene.

De groote witte zoort.

De groote witte Kakatoeha is als een groote Papegaey van grootte, zynde ſpierwit over zyn ganſch lyf, groot, rond, en ydel van vederen, zoo dat men, die maar wat oplichtende, ten eerſten zyn naakte en loodverwige huid ontdekt, zynde hier en daar tuſſchen beiden van eenig dons voorzien.

Op zyn kop, en in de nek heeft hy een kuif, die meeſt nederlegt, dog als hy ontſteld, en kwaad werd, richt hy de zelve op, en dan ziet men 'er Menie-roode vederen, die hem een groot Cieraad toebrengen, onder.

Zyn bek is zeer groot, en krom, by na als die van den Uyl, pek-zwart, en 't onder-deel des zelfs is vierkant, als een Schuitje, 't welk hy zomtyds verder als 't boven-deel uit-ſtrekken kan.

Zyn tong is dik en zwart, en de oogen zyn blinkend-zwart, en liefelyk, byna als Duiven-oogen. Onder de vleugels is hy bleek-geel.

Zyn pooten en klaeuwen zyn grof, ſterk, dog niet zeer groot, en vry lang, trekkende na den blaeuwen en zwarten, ook zyn zy in drie groote teenen verdeeld, van welke 'er twee voorwaards en een agterwaars gekeerd ſtaat, met nog een kleene aan de binnen-zyde.

De kleene Molukze Kakatoeha.

Uit de *Molukkos* komt een zoort, die kleener dan de voorgaande is. Deze heeft niet roods nog geels aan zyn vederen, en is anders even eens, als de vorige.

Men noemd ze gemeenlyk de witte, en de groote, ook wel de *Ceramſche* Kakatoeha, om dat hy gewoon is zich zelvel Kakatoeha te noemen, of dit woord zeer dikwils uit te roepen. Het beteekend in 't *Maleytſch* eygentlyk een ouder Broeder, die ouder dan een andre Broeder is: want een jonger Broeder noemd zyn ouder Broeder altyd *Cakø*, en zoo hy 'er meer dan een heeft, geeft hy weer aan een ouder Broeder, die de tweede van onder te rekenen is, ook dezen naam.

De groote valt op *Ceram*; dog de tweede in de *Molukkos*.

Men heeft die op *Ceram* wel in 't Wilde Boſch; dog het is daarom geen Wilde Vogel; maar hy werd metter tyd zeer mak. Ik heb 'er een gehad, die ongemeen wel klappen kon, en die ook, los op zyn ſtokje zittende, 's morgens vroeg na 't Boſch uitvloog (dat ik noit van geen andre Vogel van die zoorte gezien, nog gehoord heb) en alle avond weer t'Huis kwam, gaande gemeenlyk eerſt op de hegge van myn Thuin ter zyden myn Huis zetten van waar hy dan met eenen zet na de Combuis vloog, daar hy de Kok Antoni mede zeer wel kende, en om zyn koſt, zynde gekookte Ryſt, Pieſſang, of iet diergelyks, wel zeer duidelyk wiſt te verzoecken. Ik toonde

dien

dien Vogel eens aan een vriend; maar zag hem na dien dag noit meer in myn Huis; en vernam hem eenigen tyd 'er na eens zeer gevallig, en van verre, alzoo hy zeer wel uit andre te onderſcheiden was; op de plaats van die vriend; die, zoo als men merkte, dat ik inkwam, de agterdeur belaſtte te ſluiten, en den Vogel ondertuſſchen weg te nemen. Ook antwoordde men my, toen ik 'er na vraagde, en zey, dat ik hem daar meinde gezien te hebben, dat ik kwalyk gezien had, en daar mede moeſt ik te vrede zyn, dat egter zeer ſpytig, hoewel daar voor my niet wel iets tegen te doen was.

Zommige onder deze grooten ſchreeuwen vervaarlyk, zoo dat het iemand verveeld; maar nog veel erger zyn die gene, die zoo lang aan den andren ſlypen, en een onverdragelyk geſchreet maken, daar zy niet licht af te brengen zyn. Als 't onweer werden zal, maken zy een groot getier, ſpringen luſtig en zetten haren kuif zeer ontſteld op.

Het is anders een vriendelyke Vogel, die, zoo als men by hem komt, zeer minnelyk Kakatoeha, ettelyke reizen, aan een roept, en aanſtonds ook met zyn kop bukt, om zich wat te laten krauwen, dat hy zeer geerne heeft.

Men zet ze niet op een houte ſtok, om dat zy die ten eerſten doorbyten, maar op een Yzere, waar aan men haar met een Kopere keten vaſtmaakt, bezorgende aan wederzyden ook zoo een etens bakje voor hem.

Hy is zoo ſterk van gebit, dat hy zelf een Kanari-ſchelp in ſtukken byt.

Zy kakelen ten eerſten zeer aardig de Haanen en Hoenderen na, wetende ook de ſtemmen van andre Dieren al vry levendig na te bootzen; dog buiten zyn eigen naam kan men hem niet veel leeren praaten. Zy vliegen op *Ceram* met troepen te zamen, en konnen dan een yſſelyk ſterk geraas maken.

De *Cerammers*, ſchieten ze met pylen, en eetenze; dog haar vleeſch is mager, lood-verwig en wat afzienelyk; hoewel zy, jong gebraden zynde, nog al wel ſmaken.

Hy kan zig over een Loeri, die hem na-baeuwd, of beſpot, ſchrikkelyk ontſtellen, zyn kuif zeer verwoed opzetten, en dan een geſchreeuw maken, dat men zou meinen, dat hy alles vernielen wilde, en ondertuſſchen durft hy de minſte Loeri, al kan hy 'er bykomen, niet aantaſten.

De Boetonſche zoort.

Op 't Eiland *Boeton* valt een zoort, die kleener, dan deze, en wel zoo vriendelyk, van gedaante als een groote Boſch-Duif, mede ſpier-wit, dichter van vederen, dog onder zyn kuif, geelyk ook eenigzins onder de vlerken, Citroen geel van verwe is.

Des zelfs ſtaart is redelyk groot en breed, en zyn huid even eens, als die van de vorige, te weten, loodverwig. Ook heeft hy aan de pooten vier teenen, waar van de langſte en de kortſte agterwaards ſtaan.

Deze vallen op de Eilanden *Boeton*, en *Bima*, en als men deze al eens op *Ceram* vind, zyn zy 'er door vreemde Kooplieden gebragt.

Zy ſchreeuwen zoo leelyk niet, als de groote zomtyds wel doen, en zyn ook fyner en zachter van ſtem.

De groene Ravens.

De tweede zoort van Kakatoeha's, hier vallende, is de groene; die door de bank groene Ravens genoemd werden, daar zy van groote wel na gelyken, en na welke zy, meeſt om hun ſterk kraſſen en ſchreeuwen, genaamd werden. Zy verſchillen in groote anders niet van een Boſch- of wilde Duif; hoewel zy van gedaante en bek zeer wel met de Kakatoeha overeenkomen; dog hy is Gras-groen van lyf, en op de kop en in de nek nog ſchooner groen, byna, als dat van een ſmaragd, helder glimmende. Zyn flagvederen, en 't einde van zyn ſtaart, zyn uit den blaeuwen, en wat na den zwarten trekkende; dog aan zommige ook wel donker-groen, en de binnen-kanten der zelve zyn blaeuw, dog onder de vlerken, en ook aan 't lyf, rood, dat men aan 't bovenſte deel van zyn pooten, hoewel die zelf ook blaeuw zyn, verneemt.

Hy is vry wat kleener van bek, als de groote witte, en de zelve is Orangie-geel van verwe, onder zwartagtig, en breed, gelyk de groote Kakatoeha; en hy kan 'er ook de Kanari-Nooten mede in ſtukken byten.

In de oogen hebben zommige een Orangie, andre een breede bleek-geele kring, en hoe bleeker dat deze is, hoe leerzamer zy vallen, en hoe veel meer zy geagt zyn.

De pooten zyn kort, dik, zwartagtig, en vier klaeuwen 'er aan, waar van de twee korſte agter ſtaan. Zyn ſtem is grof, als die van een Raven.

Zy vallen over al in de Boſſchen van *Amboina* in een grooten overvloed, zoo dat men geen moeite heeft, om die te bekomen; dog men moet ze jong zien te krygen: want de oude en willen niet leeren klappen.

Ik heb 'er van deeze Vogels gehoord, die de ſtem van een ſchrejend Menſch zoo ſterk, dat men 'er door mislyk wierd, wiſten na te aapen. Ook zullen zy maeuwen, als een Kat, blaffen als een Hond, en andre aardige ſtemmen,

zelf zonder dat men hen dat leerd, nabootzen.

De kleene groene Kakatoeha.

Daar is nog een andre groene Kakatoeha, die kleener is, dan de vorige, en by den Inlander *Toya* genaamd is.

Deze gelykt nog wel zoo wel na een Raven, in grootte als een Duif zynde, en op de kop graeuw; dog recht boven op bruinagtig, en beneden bleek, wat na den groenen trekkende. Het vordre van des zelfs lyf is Gras-groen, onder de vlerken blaeuw, en boven aan de pooten wat rosagtig.

Ieder van zyn ſlagvederen is voor aan groen, en die wat meer na binnen ſtaan, zwart, hoewel zyn geheele vlerk, als hy ze t'zamen-gevouwen heeft, groen ſchynd te zyn.

Als de ganſche Vogel thien duim lang is, moet men 'er drie voor zyn ſtaart ſtellen, die ſpits toeloopt, en graeuw met geele vlekken boven op is.

Zyn pooten zyn kort, dik, leelyk, en graeuw, waar aan hy vier klaeuwen heeft.

Rondom zyn oogen heeft hy een geele kring; daar zyn 'er ook met roode hoofden, daar de vorige graeuw zyn; hoewel 'er anders tuſſchen de zelve geen onderſcheid is.

Het Manneken van de *Toya* is op het hoofd violet met bruin gemengd, zynde Menie-rood aan den hals, hoedanig ook het boven-deel van zyn bek is; dog 't onderdeel is licht-bruin, en zyn lyf verder groen, gelyk de andre, behalven aan de vlerken, daar men wat ros ziet, en van ondere zyn zy blaeuw. De ſlag-vederen zyn aan de buiten-kant hoog-groen, en na de kant der pooten zwart.

Men ziet die Vogel veel in de Mangga's-tyd, na welke vrugt zy graag zyn, en de verdre tyd van 't Jaar onthouden zy zich in het Gebergte.

Zy zyn zeer moejelyk te ſchieten, blyvende, al zyn zy getroffen, met de klaeuwen aan de takken hangen, hoedanig zy aan de zelve dan ook ſterven.

Men kan deze niet leeren ſpreken; en als men die niet jong krygt, zyn zy 't opvoeden niet weerdig, alzoo zy te wild zyn, en te fel byten.

De *Amboineeſen* vangen en ſchieten die Vogel, om hem te eeten.

De roode zoort.

De roode Kakatoeha is grooter, als de *Toya*, zwart van bek, rood van kop, en bruin-rood op de rug, en vlerken.

Zyn nek, hals, borſt, en buik zyn violet-bruin, de ſlag-vederen ten deele bruin, ten deele violet, en 't einde der zelve met een groene weerſchyn.

De ſteert is bruin, en aan 't einde geel. De oogen ſchitteren met een Citroen-geele kring.

De pooten zyn kort, en dik, met vier teenen, en daar aan zwarte ſtompe klaeuwen.

Zommige noemen deze roode Kakatoeha's, andre ook wel roode Ravens.

Zy vallen over al hier in de Boſſchen, en op 't Gebergte, ſchreeuwende ganſch niet aangenaam.

Men moet ze ook jong, om de vorige redenen, zien te krygen.

De groene Tamboekze Kakatoeha.

Men heeft op *Celebes*, en wel byzonder op *Tamboeko*, een zoort van Kakatoeha's, Weli genaamd.

Deze valt van grootte als een Perkiet, dog zoo breed niet, en langer van lichaam dan een Loeri.

In ſtem komt deze met de *Amboniſche Toya* over een. Op de rug is hy groen met graeuw gemengd, aan de buik licht-groen, gelyk ook de hals van onder; dog boven graeuw, met een roode vlek op de kop; van daar tot aan de oogen is hy aſch-graeuw, hebbende in de nek een geele plek, als of 't een halve Maan, of een kraag was, die om den halven hals gaat. De vlerken zyn agter graeuw, de ſlag-vederen groen, met zwarte kanten, als men die van onder ziet.

De ſtaart is meeſt groen, aan 't einde blaeuw, en onder geel, waar in van 't Wyfken een, en van 't Manneken twee lange vederen, die 3 a 4 duimen buiten de ſtaart uitſteken, gezien werden, zynde, dezelve aan 't einde wat breed, als 't blad van een Riem, en zwart van verwe.

De bek is kort, en krom, als van een Kakatoeha; en hoornagtig van verwe. De pooten zyn aſch-graeuw, hebbende vier teenen met klaeuwen, waar van 'er twee agter, en twee voor ſtaan.

De oogen zyn zwart met een aſch-graeuwen kring.

Zy vallen op *Tamboeko*, *Balante*, *Mandono*, en daar om ſtreeks Zy doen zeer veel ſchade in de Ryſt-velden, voor al aan de *Salée*, of de *Lachrymæ Jobi*, daar zy ſterk op aazen, wetende des zelfs korrels te ſchillen, en 't goede, of de pit, 'er uit te haalen.

Hy is weinig van geluid; dog in de Huizen eenigen tyd lang opgevoed zynde, begind hy de groene Kakatoeha na te Kakelen.

Zy werden met Gamoeto-ſtrikken gevangen; dog zoo men niet ſnedig 'er by is, byten zy die ten eerſten aan ſtukken.

Zy zyn fraey van verw, en werden voor vermaak, en ook wel, om ze te eeten, opgevoed; dog voor al werden zy om de fraeije vederen in haren ſteert gezogt.

Behalven alle deze zoorten van Kakatoeha's

tocha's valt 'er op *Java* nog een zeer kleene zoort, die niet boven een handbreed groot is.

Dit is een aardig Vogeltje zynde in allerley deelen de groene Raven in 't klein. Het is groen over 't ganſch lichaam, uitgenomen dat men een weinig bloed roode kouleur by 't oplichten van zyn vlerken verneemd. Ik heb zoo een Vogeltje gehad, dat, zittende op een ſtokje, daar 't met een ketenken aan vaſt was, wel vyf-en-twintig maal aan den andren, na dat het voor af fraey gedanſt, en gehuppeld had, wiſt over zyn kop te buitelen. En teeken dat dit zoort van Vogelen zeer leerzaam is.

Zy vallen eigentlyk op *Java*, en ik heb ze op *Batavia* in menigte zien te koop brengen. Men ziet byna niets aan de groote groene Raven, dat men ook niet aan dit kleen Vogeltje ziet, en 't bekoord ieder een zelfs op 't eerſte gezicht.

De Tohoekey, of 't Manneken van de Amboniſche Ys-Vogel.

Men heeft hier ook een Vogel, die om zyn fraije kouleuren weerdig is beſchreven te werden, en die van 't geſlacht der Ys-Vogelen ſchynd te zyn. Daar zyn 'er twee byzondre, die zommige de eene voor 't Manneken, en de andre voor het Wyfken houden, het welk, of dit zoo zy, ik niet vaſt verzekeren kan.

De Tohorkey, die voor 't Manneken van de *Amboniſche* Ys-Vogels gehouden werd, is van groote als een Tortel-Duif.

De bek des zelfs is recht, ruim een groote duim lang, zeer vaſt, ſterk, en ſcherp, uit den violette zwart-agtig, en aan 't einde geel.

De geheele borſt is Orangie, gelyk ook twee plekken aan 't voor-hoofd. Aan de keel is hy licht-geel gelyk hy ook zulke plekken in de nek heeft. De kop is zwart met Safier-blaeuw gemengd. De pluimen der vlerken, rug, en de ſtaart zyn zwart geſpikkeld met licht-blaeuwe vlekken; maar de vederen zyn recht zwart.

Zyn bek kan hy openen tot aan de oogen, die ſtuurs en vinnig ſtaan. Als hy de kop opricht, en zynen hals uitrekt, ſtaan zyn pluimen overeind, als aan een leeuwerk.

De pooten zyn teeder, rood, (gelyk die van een gekookte kreeft) en in twee klaeuwen voorwaards, en een achterwaards verdeeld. De ſtaart is niet lang, en beſtaat uit vier gelyke vederen.

Die van de Kuſt *Hitoe* noemen hem Tohorkey Indien hy nu voor 't Manneken van de Ys-Vogels niet doorgaan kan, zoo moet het een zoort van ſpechten zyn.

Hy onthoud zig in holle Boomen, 't zy in 't Boſch, 't zy aan de Waterkant. Hy leefd meeſt van Wormen.

Het is een ſchoone Vogel; dog hy laat zich niet tam maken, willende liever van honger ſterven, als de voorgeworpene ſpys eeten; behalven dat hy ook wegens zyn fel byten niet te behandelen is.

De Sariwan, of 't Wyfken van die Ys-Vogel.

De tweede zoort dezer Vogels, de Sariwan genaamd, is het rechte Wyfken van den Ys-Vogel.

Deze is doorgaans wat grooter, als de vorige.

Hy is ſchoon Hemels-blaeuw van kop; dog in zommige wat na den zwarten trekkende. De hals en buik zyn wit, de vleugels kort, rondagtig, zwart; dog boven aan licht-blaeuw, en de rug ook zwart.

De bek is recht, ſcherp, bloed-rood, en wel een halve vinger lang. De oogen leggen diep in de kop, en dicht aan 't agterſte van den bek, zynde zwart, vinnig ſtaande, en over de welke hy uit de voorſten hoek een velleken haalen, en die geheel bedekken kan. Hy is kort van tong, zeer fel van gebit, en niet tam te maken, ſtervende liever van honger, dan 't voorgeworpene te eeten.

Zyn lyf ſchynd wat bultig te zyn. De pooten zyn kleen, teeder, en Oker-geel, in vier klaeuwen verdeeld, waar van de eene, de kortſte zynde, agterwaards ſtaat.

De ſtaart is tweederley. In de meeſte beſtaat zy uit vier lange vederen, die wit, en een hand breed zyn, gelyk ook 't agterſte van de rug wit is, behalven nog eenige kleener pluimen, daar onder ſtaande. Deze ſtaart beweegd op en neder, als die der kwikſtaarten. Aan de andre (die mogelyk ouder zyn) vertoonden zich twee zeldzame dunne licht-blaeuwe pennen uit den ſtaart, die wel een dun ſtroortjen dik, 10 a 12 duimen lang; en aan de kanten met fyne korte blaeuwe vezelkens bezet zyn, die na 't einde van de pennen, breeder en wit worden, en aan ieder pen's einde, ziet men als een kleen wit waeijertje, van groote als een langwerpige drie-ſtuivers, waar in hy eenige overeenkomſt met het Konings-Vogeltje, en nog meer met zekere Vogel, die men de Pylſtaart noemd, (dat een zoort van witte Meeuwen is) heeft.

In Prent vertoond

Wy vertoonen den zelven na 't leven by de Letter S. afgeteekend.

De geheele Vogel is, buiten den bek, vyf duimen lang.

De *Amboineezen* noemen dezen Vogel op de Kuſt *Hitoe Saliwan*, dog op *Leytimor Sariwan*. Hy werd ook wel *Radja Oedang*, of de Koning der Garneelen, genaamd.

Men

Men ziet ze zoo wel aan de ſtranden, als aan de Oevers der Rievieren, daar zy op Lommerryke Boomen, en op de ſteile Klippen zittende, de Viſchkens, en Garneelen, in 't Water beloeren, en zeer behendig weten te vangen. Ook aazen zy ſterk op die groote Neſten met witte Mieren, die zich hier en daar in 't Boſch in de holle Boomen, of van buiten 'er tegen aan, vertoonen, daar zy wel by gevangen zyn. Als 't laag Water werd, loopen zy, gelyk de Snippen, en kwikſtaarten, na 't Strand, om haar koſt te zoeken.

Zy maken haar Neſten in een kleyagtige grond op ſteile Oevers, en dat wel zoo zeker en wel verzorgd, dat men 'er naeuwlyks bykomen, en ook te gelyk zoodanig, dat het ryzend Zee-Water hen niet beſchadigen, nog haar gebouw nat maken kan. En daarom zyn de Inlanders gewoon den ingang van 't Neſt toe te ſtoppen, en van boven na beneden te graven, om de Vogel zoo levend te krygen.

Men ziet beide deze Vogels meeſt in de Regen-tyd, en zy werden veel in de Maand September gevangen.

Dat nu de Tohorkey de rechte Ys-Vogel is, die men in *Europa* heeft, en die men in de Winter daar aan de hooge Oevers der Rievieren, en elders vangt, daar aan behoefd men niet te twyffelen, vermits dit door Lieden, die beide deze Vogels by een gezien hebben, onderzogt, en waar bevonden is.

De Malleoe, of het Wild Veld-Hoen.

In *Amboina* valt ook een wild Hoen, dat wat kleener, dan een tam, en eenigzins van gedaante als een Faiſant is.

Deze Vogel is kleen van kop in opzigt van zyn lyf, welke na zyn bek toe ſpits toeloopt, hebbende een klein kuifje (gelyk wel zommige duiven) in de nek.

Hy is kort, en recht van bek, gelyk andre Hoenderen, en in 't midden des zelfs heeft hy twee neusgaten. De pluimen van de kop, en aan den hals, zyn kort, ſtaande zeer ydel, zoo dat men 'er zyn roode huid door heenen zien kan, ja zelf de hals is ook kaal, en zeer rood.

Hy is groot van oogen, met een roſſe kring 'er om. Daarbeneven is hy dik en bolagtig van lyf. De vleugels en ſtaart loopen rondagtig en kort, over 't ganſch lyf zyn fyne vederen wel zwart; maar den rug is vuil graeuw, als of hy met ſtof en aarde beſproeid was. Hy is lang van pooten, die grof en ſterk, boven met zwarte, dog beneden met roſſe pluimen bekleed zyn. Aan de zelve heeft hy groote lange teenen, waar aan men ſtompe klaeuwen verneemd.

Deze Vogel heeft een luide en kakelagtige ſtem, die eenigzins na het fluiten gelykt. Hy ſchreeuwd in de Boſſchen zoo ſterk, dat men hem zelfs van verre al bekruipen kan; dog zoo ras hy eenig Dier, of Menſch, gewaar werd, rekt hy zyn hals, en lange pooten uit, en peurd aanſtonds op de vlugt.

Het wonderlykſte in deze Vogel is, dat hy, ſchoon geen groot lichaam hebbende, nogtans zulke groote eyeren legt, alzoo zy grooter, dan Enden- ja zommige grooter, als Ganzen-eyeren, zyn. Deze eyeren bevind men langwerpig, licht-rood, en met fyne puntjens beſprengd te zyn. Om deze te leggen, maakt hy groote hoopen in 't Boſch, die byna als kleene heuvelkens van mulle en zandagtige aarde, wel 3, 4 a 5 voeten hoog, en 3 a 4 vadem in 't rond, ten deelen met Ryskens vermengd zyn, onder welke hy zyn eyeren verbergd, latende die van zelfs door de tyd en de Zon uitbroeden, komende de Kiekens ten eerſten al met pluimen bedekt uit die heuvels, en als jonge Duiven te voorſchyn; dog die zyn, om hare wildheid, zeer kwalyk op te kweken, hoewel men ze eenige tyd lang in 't leven behouden heeft.

Men vangt ze in de Regen-tyd met ſtrikken. Als hare vlerken nat werden, konnen zy niet ſnel loopen. Zy vliegen niet hoog, maar loopen zeer ſnel, zoo dat zy niet licht te treffen zyn. De oude zyn niet tam te maken.

Zy onthouden zich in de Boſſchen, en ook wel aan ſtrand, daar zy zekere wormpkens, haar koſt zynde, komen zoeken. Ook eeten zy geerne de Semelen van 't Zagoe-meel, of de Eela, die men anders de Verkens, en andre Dieren, wel te eeten geeft.

Sy zyn vet, ſwaar, en aangenaam, om te eeten, gelyk ook hare eyeren, die van binnen meeſt met een geele doyer vervuld zyn, en die men op de markt veel te koop brengt.

Op *Boero*, *Bangay*, en *Celebes*, valt een grooter ſlag, welkers eyeren grooter, dan Ganzen-eyeren, zyn.

De Haan, of 't Manneken van deze Vogel, heeft meer rood onder het zwart loopen, ook heeft hy een ſchoone lange kam op zyn kop, is hooger van pooten, en heeft geen ſtompe ſtaart, maar de zelve is met veel meer vederen voorzien. Hy heeft een uitermaten ſterke ſtem, ten deele na 't blaffen der Honden, en ten deele na 't maeuwen der Katten, gelykende, roepende zeer helder, *Wau*, *Wau* uit, hoewel zy dat meeſt by nacht doen.

Het is opmerkens-weerdig, dat dit Veld-Hoen, zoo als het een ey gelegt heeft, van zich zelven valt, even eens

als

als een, die de valllende ziekte heeft; dog een half uur daar na vliegd het weer henen. Het is ook daarom, dat de *Amboineezen* deze ziekte (by de *Maleijers*, *Mati Ajam*, dat is, *de vallende ziekte*, of eigentlyk *de dood van 't Hoen* genaamd,) *Mema* ('t geen deze *vallende ziekte van dit Veld-Hoen* betekend) noemen.

De naam, die zy aan dezen Vogel geven, is Moeleoe, of Malleoe, of anders ook wel, Mema, en op *Ceram*, Moma.

De Langbek. Ik vind onder hunne Vogels 'er een, diens naam in 't gemeen, *Moeloet Pandjang*, of de Langbek is.

Het fatzoen, en de groote van de Vogel, is als die van een End-Vogel, en in allen deelen daar zeer wel na gelykende.

Hy is wel zoo groot, en wat ronder van kop, als een End-Vogel, wat ronder van oogen, donker-graeuw van verw, dog met zwarte ſtreeken gemengeld, en, voor al boven de oogen.

De bek is wel een groote hand-breed lang, zwart van boven, en beneden graeuw van verwe, na voren wat ſpitzer toeloopende.

Hy is lang en dik van hals, even eens als een End-Vogel en is de zelve zeer fraey van zwart en graeuw gemarmerd, hoedanig ook de rug, hoewel die wel meeſt graeuw is.

De vlerken zyn Heerlyk violet en bruinagtig gemarmerd. De borſt is licht aſchgraeuw. De ſtaart is gemarmerd, gelyk de vlerken, en eveneens, byna, als die van een Duive.

De pooten zyn redelyk lang, met drie ſtompe lange teenen 'er aan, waar van de buitenſte de langſte, en de binnenſte de kortſte zyn; dog men ziet 'er de vliezen, die men in de End-Vogels heeft, niet tuſſchen beide.

In Prent vertoond Wy vertoonen den zelven na 't leven by de Letter T afgeteekend.

De Maſſareke, of Hout-Snip. Langs Strand ziet men hier ook zeer veel Vogels, die de *Amboineeſen Boerong Maſſareke* noemen, en dat een zoort van Hout-Snippen is, die van groote als een jonge Duif zyn.

Zy konnen van lengte een ſpan haalen, zyn redelyk lang, zwart van bek, en ook zwart, en kleen van oogen, om welke een roode kring loopt.

Hy is aan de kop en hals licht- aſchgraeuw gemarmerd, en op de vlerken zeer donker-bruin van grond met veel wit geſpikkeld; dog de ſtaart, die wat ſpits en kort, is lichter gemarmeld.

Zyn borſt en buik is wit, ook heeft hy zeer lange bleek-groene en ſterke pooten; waar aan hy vier teenen met ſcherpe klaeuwen heeft, van welke teenen de drie voorſte redelyk lang, dog de agterſte (die tegen de voorſte aan gekeerd ſtaat) de kortſte is.

Na 't Leven verbeeld. Wy vertoonen den zelven by de Letter V. na 't leven.

De *Amboineeſen* hebben nog een fraeije Vogel, die zy *Latoe Waſſi*, of *den Koning der Velden* noemen.

De Latoewaſſi, of de Koning der Velden. Deze heeft groote gemeenſchap met den Bintapoe, bevorens van ons beſchreven.

Hy is 10 duimen lang. De kop is groot en breed, de hals dik, de bek bloed-rood, breed, een weinig omgekromd, en aan 't einde zwartagtig. De kop en hals is van een bruine Aard-verwe, en de vlerken zyn mede van Aardverw; dog wat met blaeuw gemengeld. De ſlagvederen zyn zwartagtig, en aan 't uiterſte der vederen ziet men een witte vlek, als van een halve Maan, en de agt voorſte zyn in de midden witagtig, met eenig blaeuw gemengd. De rug is wat donkerder; dog onder de zelve loopt eenig Spaanſch-groen, gelyk de ganſche buik mede van deze laatſte verw is.

De vederen van de ſtaart zyn aan 't begin van die zelve verwe; dog aan 't einde zwart.

Hy is kort van pooten, die van zyn ſchenkelen tot 't uiterſte der teenen maar anderhalven duim uitmaken. Deze zyn rood, en van vier dunne teenen met zwarte kromme klaeuwen voorzien.

Aan de ſlagvederen is nog dit, dat de eerſte korter, dan de tweede is.

In den bek werd men een lange ſpleet gewaar, die hem in de plaats van zyn neus-gaten verſtrekt.

Zyn oogen-leden zyn geel, en hy is zeer fel van gebit. Hy aaſt op ſprinkhaanen, Kevers, enz: zoekende zyn koſt in de verlatene Boſch-Thuinen.

De *Amboineeſen* noemen hem ook wel *Manoe Nitoe*, dat is, *de Duivels-Vogel*, om dat hy een zeer naar en klaaglyk gehuil in 't Boſch maakt, gedurig niet anders dan *Oewey*, *Oewey*, met een groot gejammer uitroepende.

De Kalefater. Hier valt ook een Vogel, die de naam van de *Calefater*, of de *Klapper*, by ons, en by de *Amboineeſen* die van *Manoe Tahau* draagt, Hy werd zoo genaamd, om dat zyn gemeene ſtem, van *Top Top*, en *Joep Joep*, even eens klinkt, als of men een Scheeps-Timmerman een Schip hoorde kalefaten. Het is een Nagt-Vogel, van fatzoen en groote als een Nacht-Uyl, of een Sperwer; zynde over 't ganſch lyf wonderlyk fraey gemarmeld, en gevlekt. Hy is ontrent 10 duimen lang, en niet veel van een Hout-Snep verſchillende.

De kop is zwart, met graeuw fyn gewaterd, ook is zy plat, en gedrukt, de

bek kleen, zwart, en wat krom. Aan 't boven-deel des zelfs zyn twee wratten, en daar in twee neus-gaten.

Agter den bek by de oogen na beneden toe, heeft hy ſtyve borſtels, als baarden.

Hy is groot van oogen, die uit den zwarten en roodagtig zyn.

Hy kan zyn bek byna tot zyn oogen open doen. De hals is ontrent den rug aardig met zwart en hoog-geel gemarmerd, even eens byna, als of men de oogen van zommige Kapellen of Schoenlappers op zyn vederen zag. Op de vlerken ziet men meer graeuw, en dat is fyn gewaterd. De vier grootſte ſlag-vederen zyn zwart, en die hebben in 't midden een breede witte vlek. De buik is donker-graeuw, en bleek-geel, ſchoon gewaterd, gelyk men wel aan de Nacht-Uilen en de Valken ziet. De ſtaart is zoo lang als 't geheel lyf, breed, boven donker-graeuw met een kleene watering, en beneden donker-graeuw; dog de twee buitenſte vederen aan wederzyden zyn van 't einde byna tot de helft toe wit.

Van verre is deze Vogel donker-geel, of rookverwig. Aan 't voorſte der vleugels ziet men de geele vlekken breeder.

De ſchenkels en pooten zyn kleen, dun, vol pluimen, en van vier teenen voorzien, waar van de kortſte na binnen en ter zyden uit, of wat na agteren ſtaat, van de drie voorſte is de middelſte de langſte, en aan zyn klaeuwen ziet men een gekarteld velleken.

De borſt is dik, en vleeſch-agtig. Hy is groot van hert, en aaſt op Sprinkhaanen, Krekels, enz. Hy werd 's nagts veel gehoord; dog zeer weinig gezien, en laat zich meeſt een uur a twee na Zons ondergang, dan eens in 't Boſch, en dan ook wel eens ontrent de wooningen der Menſchen, hooren. By warme dagen en by ſtille nagten komt hy meeſt voor den dag, en voornamelyk in de drooge tyd, ſchynende door zyn ſtem de Zee-Lieden te waarſchouwen, dat het nu tyd begind te werden, om hunne Vaartuigen te Calefateren. Zomtyds egter hoord men hen, ook wel, wanneer 'er na heete dagen een koele nacht, of regen, ſtaat te volgen.

Hy onthoud zich op uitgebreide luchtige Boomen, en byzonder op de Soekom-Boom; maar op geen digte Boomen. Schoon hy by dag al vliegt, hoord men dog dan zyn ſtem niet; maar dan zit hy op de Boomen ſtil.

Men hoord van hem tweederley ſtem; want zoo als hy *Joep Joep* geroepen heeft, werd 'er agter aan nog een grove ſtem van *Krob*, *Krob*, na-gehoord.

Hier valt nog een Vogel, by ons de Pyl-ſtaart, en by de *Maleijers Boerong Saſapo*, dat is, *de Beſem-Vogel*, om dat de penne in zyn ſtaart wel na een dun *Ikeltje*, of *Beſemken* gelykt, genaamd. De Pyl-ſtaart.

Dit is een zoort van witte Meeuwen, by onze Zee-Lieden zeer wel bekend, en daarom by hen een Pylſtaart genaamd, om dat zig agter uit zyn ſtaart, (zoo 't ſchynd) een enkele pen, als een Pyl, vertoond.

Hy heeft een rechten ſpitzen bek, een langwerpige kop, die plat, en vol pluimen is.

Hy is wit over 't ganſch lyf, lang van vlerken, ſtomp en ſpits van ſteert, waar in twee pennen van 14 a 16 duim zyn, die men in 't vliegen, maar voor eene pen, ofte pyl, vermits zy geen halve vinger van een ſtaan, zou aanzien.

De agterſte kleenſte helft is met witte pluimen bezet, 't vordre is byna kaal, of aan weerzyden vol korte hairkens, die in zommige roodagtig zyn. Deze lange pennen heeft hy (gelyk boven gezegt is) met de Koninks-Vogel, en 't Wyfken van de Ys-Vogel, gemeen, gelyk men die ook wel in zommige *Papoeſche* Perkieten vind.

Hy is kort van pooten, die van drie teenen, met vellekens voorzien even als in de andre Water-Vogels, aan een gehegt zyn.

Daar is ook een Vogel, die wat grooter, als een Specht, en die Soki genaamd is. De Soki-Vogel.

Hy is wat kleender, als een Duive, of ontrent derthien a veerthien duimen over het lyf, en van bek wel twee duimen lang, die ook dik, zwartagtig, en wat krom als een hauwe of Boon-ſchille gebogen is. Het vel van de kop is Citroen-geel met graeuwe vederen, of pluimen, die wat na 't geel trekken.

De nek, de rug, en de kleene vederkens der vlerken zyn aardverwig, en wat na den geelen trekkende.

De ſlag-vederen aan de vleugelen, als mede aan de ſtaart, die zes duimen lang, en van even lange vederen gemaakt, en breedagtig is, hebben meer van 't geele; dog de borſt is nog vry geeler, en de huid licht graeuw.

De pooten zyn boven aan met pluimen, of korte vederen bezet, en 't vordre is kaal en loodverwig. Zy zyn voorzien van vier teenen, die een duim lang, en ook Lood-verwig zyn, waar aan zich kromme zwarte klaeuwen vertoonen.

Hy is gewoon 's morgens by 't aanbreken van den Dageraad door 't Boſch te vliegen, en dan met een afgebroken ſtem te ſchreeuwen, dat tot het opkomen van de Zon duurd; dog over dag hoord men hem niet.

Hier

Hier na werd hy ook wel de *Uur-Vogel*, of de *Opwekker* genaamd.

Zommige hebben hem ook wel de naam van de *Hoeren-Vogel* gegeven, zeggende, dat hy die opwekt, en waarſchouwd, dat het tyd is, om te vertrekken.

Deze valt op *Ceram*, en meeſt op *Hoewamohel*. Als men hem van daar al levend op de Kuſt van *Hitoe* brengt, kan hy daar niet aarden, even gelyk men de witte *Kakatoeha's* ook in menigte wel op *Hoewamohel*, dog niet op 't Eiland *Amboina*, of in des zelfs Boſſchen, vind.

Hy neſteld op hooge Boomen, en men kan hem in den Morgenſtond op de zelve kwalyk bekennen, en niet wel in 't gezicht krygen, om hem te ſchieten, alzoo hy zeer ſtil zit, en in couleur zeer wel na de ſchors der Boomen gelykt, zynde zyn ſtem 't eenige, waar door men hem ontdekt.

Op zekere tyden des Jaars krygt deze Vogel een kalen hals, als of hem al zyne vederen uitgetrokken waren. Wat daar de reden van zy, is my onbekend.

De Koekoek. Hier van ſchynd mede een zoort te zyn zekere Vogel, die veel op *Boero* valt, en van hen *Poho Poho* genaamd werd, graeuw van verw, zonder dat iet verder van hem bekend is, dan dat hy tegen den dag mede zeer ſterk *Poho Poho* roept.

Hier in *Ambon*, is ook een Vogel, die wel juiſt niet uit het geſlacht der Koekoeken; maar egter by ons zoo genaamd is, om dat hy die ſtem gedurig uit, en zeer ſterk Koekoek roept, hoewel hy anders een Vogel van een ſlegt aanzien is.

Hy is wat kleener, als een Raven, zynde met ſtaart en al ruim twintig duimen lang.

Zyn bek is meeſt recht, bultig, en zwart, hoedanig zyn oogen ook van verwe zyn. De kop, hals, borſt, en rug, zyn ook kool-zwart. De vlerken zyn ros; dog 't einde der zelve rookverwig.

In de ſtaart ziet men drie a vier zwarte vederen, langer als de andre. De pluimen aan 't lyf ſtaan wit, ydel en verward. Onder de vederen aan de kop ziet men groote krombogtige gaten, dat zyn ooren willen zyn.

De pooten zyn zwart, en in vier dunne teenen verdeeld, waar van de binnenſte en agterſte de langſte is, waar aan lange en byna rechte klaeuwen, byna of 't Limoen-doornen waren, ſtaan.

Boven, en aan 't uiterſte van de ſtuit, in de ſtaart, heeft hy een ſpits en ſtyf blaasje, met een wey-agtige vogtigheid gevuld, en als in tween gekloofd.

Hy heeft een zwarte lever, en zyn maag hangt zeer vaſt aan zyn buik.

Men verneemd hem meeſt 's avonds met moy weder, en ook wel 's nagts; dog niet van eenerley ſtem: want dan roept hy eens *Hoeri Hoeri*, *Hoekoe Hoekoe*, en op een andre reis roept hy zeer klaar *Koek*, *Koek*, *Koek*, waar na hy ook zyn naam draagd, en achter aan hoord men altyd nog een doove ſtem, als een nagalming van 't eerſte; dog de gemeene Man houd dit voor een geluid uit zyn aars, of voor een zoort van winden, die hy looſt.

Zyn jongen zyn met ſtyve ſtekelige vederen bezet, zoo dat zy veel eer Egeltjes, als Vogels, gelyken; 't geen hen een vry aardige gedaante geeft.

Hy onthoud zig meeſt in 't gras, en in de lage ſtruiken, waarom hem zommige de Koeskoes-Vogel noemen, dat egter een geheel ander kleen zwart Vogelken is.

Hy neſteld ook op de Boomen, daar men hem wel meeſt hoort ſchreeuwen. De Inlanders houden hem voor een Moyweders-Vogel, als hy, na een langen Regen gehoord werd.

De blaeuwe Boſch-Duive. In de Boſſchen van *Amboina* heeft men een zoort van wilde Duiven, die men in twee zoorten, in de blaeuwe of groene, en in de witte, verdeeld.

De blaeuwe is van grootte, als een End-Vogel, zomtyds ook grooter, van kop als een Duive, gelyk ook de bek is, die zich recht, en ook een weinig krom, en blaeuwagtig vertoond. Het onderſte des zelfs, byna tot aan het einde, is met witagtige veeren bezet.

De borſt en buik zyn witagtig met wat graeuw gemengd, ook is de kop licht-graeuw. De rug, en vleugels, zyn groen met een ſchoone weerſchyn, als die van een ſmaragd, en van Goud, byna als dat gene, 't welk men aan 't Manneken van de Paeuwen ziet; dog de ſlagvederen aan de vleugels, en den ſtaart, zyn zwart, of blaeuwagtig-zwart.

De pooten zyn kort en ſterk, met vederen tot onder het bovendeel der zelve bezet, en daar aan vertoonen zich vyf ſterkè klaeuwen, waar mede zy zoo vaſt konnen houden, dat zy iemand de handen bezeeren, als men die aanvat.

Haar vleeſch is zeer hard, en zwaar, om te verteeren; waarom men gewoon is de zelve niet ten eerſten te eeten, maar die een nacht in de lucht te hangen, of, zoo het droog weder is, die een nacht in de Aarde te begraven, waar door het zelve murw werd, zynde de borſt-ſtukken daar van wel de beſte. Ik heb die verſcheide maalen in 't Boſch doen ſchieten, en, op een Tocht zynde, met veel ſmaak gegeten.

Men noemdze de blaeuwe, of de groene Boſch-Duif, en de *Amboinees* noemd die *Ahoen*.

Zy onthouden zich over al in de Boſſchen, 't zy ontrent de Zee-kant, 't zy Land-waard in gelegen, meeſt op de hooge Boomen, en weinig zeer diep in het Gebergte; dog tegen den Avond vliegen zy gemeenelyk na Strand toe, nemende hare ruſt op de *Mangi Mangi*, of diergelyke Boomen; zoo daar ontrent kleene Eilandekens met hooge Boomen zyn, vliegen zy daar na toe, om daar te vernagten, en begeven zich 's Morgens weer na Land, dat egter meeſt plaats in de witte zoort heeft, alzoo de groene in 't Boſch blyven, en noit op die Eilandekens gezien werden.

Diergelyke Eilandekens (die vol witte Duiven zyn) heeft men 'er drie in *Amboina*, waar van 't grootſte voor *Caybobo*, op *Cerams* Weſt-zyde, het tweede op *Manipa's* Zuid-zyde, en 't kleenſte tuſſchen *Amboina*, en *Oma*, gelegen is.

Zy aazen op velerley Boom-Vrugten, voor al op die van de grootſte Waringin-Boom, ook op Kanari-Nooten, die zoo groot, als onze blaeuwe Pruimen zyn, en die zy met bolſter met al inſlokken, waar van zy den buitenſten bolſter verteeren, en de Noot zelf met den afgang loozen, waar van nieuwe Boomkens zeer voorſpoedig groeijen, zynde deze Duiven, en de *Malleoe's* de voornaamſte voortplanters der wilde Boomen, gelyk zy dus ook de Nagel- en Nooten-Muſſchaat-Boomen zeer ſterk voortzetten.

De maag van 't Manneken dezer Vogels is zwart, met veel ongelyke knobbelkens bezet. By de lever hing een galblaasje.

De darmen waren groot, en wyd, doorgaans van eenerley dikte. Het is een Vogel, die men niet tam maken kan.

De Bandaſche Nooten Eeter.

Men heeft nog een andre groene zoort van deze Vogels, die men in *Banda* by den Inlander *Falor*, maar by ons Volk *Nooten-eeters* noemd. Zy verſchillen van de vorige niet, behalven dat zy pooten hebben, die zoo rood als Koraal, en ook met veeren bekleed zyn. Deze zyn geel van oogen, daar de *Ambonſche* meeſt zwart zyn, hoewel men onder deze hier ook wel eenige met geele oogen vind.

Hare ſlag-vederen hebben ook meer groen, en de geheele hals is witagtig tot aan den rug toe. Haar vleeſch is ook korter, en lekkerder, dan dat van de *Ambonſche*, waarom zy in *Banda* veel geſchoten werden, die ze dan, volgens hunne gewoonte, met ingewand en al ſtoven en braaden, om dat hare mage vervuld is met de half verteerde Foelie, welkers kragt men 'er dan geheel in behoud, en 'er doorbraad.

Deze Nooten-eeters planten de ingeſlokte Nooten-Muſſchaaten (daar van zy de Foelie alleen verteeren, loozende de Noot met haar ſchaal by den afgang, alzoo zy alleen de rype Nooten, die al uit den bolſter gevallen zyn, inſlokken) in een groote menigte daar in *Banda*, en ook op *Ceram*, en andre Eilanden daar ontrent voort, dewelke, zoo ras zy maar wat in de grond raken, zeer gelukkig, en weelderig, voortgroeijen, voor al als zy in 't eerſte onder de Lommer van eenige wilde Boomen opſchieten, die men egter, als zy wat grooter geworden zyn, omkappen moet, alzoo zy dan lugt moeten hebben.

Ieder een heeft geen recht in *Banda*, om die Vogels te ſchieten, maar dat ſtaat alleen aan ieder Perkenier aldaar vry.

Men meinde van ouds by de *Bandaneeſen*, dat de zekerſte wyze, om de Muſſchaat-Nooten te planten, die van deze Vogels was; dog de tyd heeft geleerd, dat het immers zoo wel door de Menſchen, by 't planten van de Noot op zyn tyd, geſchieden kan.

De witte Boſch-Duive is in alles de andre Boſch-Duif, uitgenomen dat zy kleener, en geheel witagtig is, gelyk; dog de ſlag-vederen 't uiterſte van de ſteert, en de pooten, zyn zwart of Lood-verwig. De witte Boſch Duif.

Deze houden zig meeſt ontrent de Stranden op de *Mangi-Mangi*, en *Waringin*-Boomen; dog 's nagts vliegen zy na de voornoemde onbewoonde Eilandekens, zoo zy 'er ontrent zyn, gelyk zy 'er ook meeſt hare eyeren leggen, hoewel zy ook wel op de Boomen ontrent het Strand blyven vernagten.

Deze zyn nog harder van vleeſch, als de blaeuwe Boſch-Duiven, waarom zy zelden, dan in een tyd, als men anders niet krygen kan, gezogt werden.

Zy zyn 'er ook zoo menigvuldig niet, als de groene; dog zy zyn tacijer, en ſterven, geſchoten zynde, ook zoo licht niet, als de blaeuwe, blyvende, al zyn zy al geſchoten, zeer dikwils aan de takken met hare klaeuwen hangen.

Onder de vleugels, en onder de ſtaart, hebben zy geelagtige vederen, die aan 't geheel lichaam zoo zagt, als dons, en dierhalven zeer goed tot bedden, en kuſſens, zyn.

Deze Duiven noemen de Inlanders, tot onderſcheiding van de andre, *Attija*, en die van *Hitoe*, *Attiwen*.

Men heeft in *Amboina* ook tweederley zoorten van Tortel-Duiven, hoewel 'er nog wel meer zyn, die maar eenigzins in verwe verſchillen.

Deze twee zyn, de lage, en de hooge.

De lage, die ook wel de groene genaamd werd, is van groote als onze Tortel-Duif. De bek des zelfs is rood, recht, De lage, of groene, Tortel-Duif.

recht, en aan 't voorſte deel licht-rood, niet bultig, nog dikagtig, gelyk aan de onze.

De borſt en buik zyn uit den licht-graeuwen, en bruinen, gemengd, boven op de kop is hy hoog bruin. De hals is aſch-graeuw, de vlerken en rug zyn groen, en wat Aard-verwig, waar onder een Goude glans ſpeeld, en ook iet zwarts loopt.

De ſlag-vederen, en de ſtaart, zyn zwart, en de pooten kleen, en donker-rood. Alle de vederen aan 't lyf hebben wel dichte ſchachten; dog die ſtaan zoo los in 't vel, dat ze zeer licht in 't behandelen der zelve uitvallen.

Daar zyn 'er ook, die een licht-roode bek hebben. Aan 't voorhoofd vertoonen zich ook eenige witte vederen, als ook aan de kanten van de vlerken. De borſt is recht bruin; maar de agterſte vederen aan 't lyf zyn zwart. En dit is buiten twyffel het Manneken van dit geſlagt.

De *Hitoeëeſen* noemen deze Lamoën; dog wy de lage, of groene Tortel-Duif.

Deze zoort vliegt niet hoog; maar loopt meeſt langs de grond onder het ruig en laag Geboomte, waar op zy hare Neſten uit dunne ryskens maken.

Zy leven van de Waringin-vrugten, en van eenige Wormkens.

Zy zyn eenigzins tam te maken, als zy maar van geen verſtoord huwelyk zyn: want zy paaren niet licht met een ander, gelyk alle Tortel-Duiven doen. Zy eeten geerne kleen-geſneden Kanari-Vrugten, en raeuwe Ryſt. Zy kirren zagtkens, byna als onze Tortel-Duiven; dog wat dof-agtig.

Het Purper-Hoofdje.

Daar is nog een tweede zoort van Tortel-Duiven, by ons het Purper-Hoofdje, en by de *Amboineeſen*, die wat netter van opmerking zyn, Oenat genaamd, daar anders deze in 't gemeen van hen al mede Lamoën genaamd werd.

Dit is een van de ſchoonſte Vogels, die men zien kan, zynde met veelerley ſchoone verwen geteekend, die zoo aardig onder een gemengd zyn, dat men veel moeite heeft, om die net te beſchryven.

Hy is wat kleener, dan de vorige Vogel. Zyn bek is Lood-verwig. Het onderſte van den hals en borſt is graeuw met ſchoon zwart gewaterd.

De kop is ſchoon Purper, en aan 't Manneken ſtaan de agterſte vederen als een kam wat overeind, anderzins is hy gelyk als een Duif. De oogen zyn geel, liefelyk, en vreesagtig van aanzien. Het bovendeel van den hals is licht-groen, dog aan 't einde licht-rood.

De vlerken, de rug, en ſtaart, zyn recht groen; dog het uiterſte van de vlerken is zwart, en aan de ſtaart wit.

Dwers over 't midden des buiks gaat een zwarte band; dog de vordre agterhelft des buiks is gemengd van witte, graeuwe, en groene vederen.

De pooten zyn kort, Koraal-rood, en met vederkens bezet. De vederen aan 't lyf ſtaan mede zeer onvaſt, en vallen ten eerſte, als men die Vogel maar wat behandeld, uit. Een gebrek, dat in andre Tortel-Duiven mede zeer veel vernomen werd.

Zy zyn droevig en ſterk zugtende van ſtem, die zy lang uithaalen, ook zyn zy wilder van Aard, als de vorige, en dierhalven zeer kwalyk op te voeden.

Een derde zoort van Tortel-Duiven.

Daar zyn nog andre zoorten van deze Vogel, die zwarte druppels op de groene vederen der vlerken en op den rug hebben, welker ſlag-vederen aan de vleugels zwart met witte randen zyn. De buik dezer Vogels is wit; dog de agterſte vederen, als mede die aan de pooten, zyn uit den groenen en witten ſchoon gemengeld.

De ſtaart is niet in tweën gekloofd, en aan 't einde groen en wit gemengd, en als die zich uitbreid, maakt hy een halven kring.

Hy vliegd veel hooger, dan de voorgaande Lamoën, ja zelf op hooge Boomen zeer verre in 't Boſch; hoewel hy zyn neſt ook op lage Boomkens maakt.

Het Wyfken van de bevorens beſchreve Oenat is meeſt groen over 't geheel lyf, zynde ook zwart gewaterd, als 't Manneken, behalven op de kop, daar men een zwart-agtige blaeuwe vlek ziet.

De bek is zwart-agtig, en rondom den oog-appel heeft hy een breede geele kring.

Onder den bek aan den hals is hy licht aſch-graeuw, en de borſt Spaanſch groen, en die zomtyds met een witte halve Maan geteekend.

Aan de vleugels zyn de ſlag-vederen zwart, en de verdre groen met een licht-geele zoom bezet.

De ſtaart is boven groen, en onder zwart, en met een witten zoom. Ook is de buik wit. De pooten zyn bruin, en met vederen bezet.

De Voogel Aloe, een zoort van Purper Tortel-Duiven.

Buiten deze vorige is 'er nog een zoort uit de namaagſchap dezer Tortel-Duiven die Purper-verwig, en die by den Inlander *Aloe* genaamd werden. Zy zyn groter van kop, van bek, van oogen, hals en pooten, dan de Tortel-Duif. De kop is ook licht-Purper, de hals aſch-graeuw, de oogen zyn groot, zwart, en wateragtig, hebbende aan de einden een rooden kring, en is ros van vederen, zynde de hals en rug wat gewaterd;

dog de vlerken, en ſlagvederen trekken wat meer na den zwarten.

De buik, en ſtaart is Goud-geel, trekkende wat na den Purperen, en zoo lang, als 't ganſche lyf, welke alleen de zelve zeer van 't verder geſlagt der Tortel-Duiven doet verſchillen, en de zelve eenigzins ongelyk zyn. Deze is mede los van vederen, gelyk de Lamoën, zacht van ſtem, en van pooten als de andre Tortel-duiven, zy onthoud zich in 't eenzame Boſch, en hooge Boomen, en werd in *Amboina* weinig gezien.

Het Manneken van deze Vogel is even als 't vorige; dog 't heeft in de ſteert een pen, die veel langer, dan de andre, uitſteekt.

Die van *Hitoe* ſpreeken nog van een andre Vogel, zeer weinig van deze verſchillende, en by hen *Aloewen*, of de *Berg-Duif* genaamd zynde van groote als een gemeene Duive, en meeſt Purperverwig, hebbende een ſtaart die langer, dan 't lyf, en die van de zelve verwe van boven, dog beneden zwart met witte banden is. Ook zyn in de ſtaart twee lange pennen, wel anderhalf-maal zoo lang, als 't geheel lyf.

Daar is nog een andre Vogel, dien men de Moeſſon-Vogel noemd.

De Moeſſon Vogel.

Hy is van groote als een Duif, groot van lyf, kleen van kop; dog zeer wel anders na een wilde Duif gelykende. Deze heeft breede ſterke vlerken, die niet heel lang zyn. Zyn bek is als die van een Duive, boven op een Haanen-kammetje hebbende. Aan den hals heeft hy eenige lange loſſe vederen, als die van een Haan. De kop is zwart, en van daar over het lyf donker-groen, glimmende met een Purpere weerſchyn; dog na de vlerken toe wat zwart zynde.

De ſtaart is zeer kort, en de vlerken ſtrekken zich verre voor by de zelve; dog de rechte vederen aan de ſtaart zyn wit. De voorſte zeide, gemengde groene glimmende weerſchyn verneemd men ook aan den buik.

De ſchenkels zyn donker-rood, en zoo ſterk, als aan een Hoen.

De pooten zyn in drie teenen voor, en in een agter uit verdeeld, aan welke hy redelyke ſcherpe klaeuwen heeft.

In de Regen-Moeſſon onthoud hy zich in 't Gebergte, dog in de drooge tyd komt hy ontrent de Stranden, verkondigende met zyn geroep het moy weder.

Als 'er twee te zamen komen, dan ſlaan zy zoo ſterk met de vlerken tegen malkanderen, dat zy 'er aamegtig van, en waar door zy dan wel gevangen werden.

Als men de zelve in Huis opvoed, geven zy een geluid als de Wilde Duif; dog zeer zagt, en zyn zeer zwaarmoedig en droevig.

Hy werd van zommige gehouden voor de *Boerong Galooba*, die niet hoogvliegd, en zig in de *Galooba*- of *Fokki Fokki*-ſtruiken ophoud, eetende des zelfs bloeizel, en Wormkens.

Men heeft hier ook een kleen Vogelken, by den Inlander *Boerong Baikole*, en by ons den kwik-ſtaart genaamd. Het is zoo groot niet, als de onze, en wat zwart-agtiger van verwe, ontrent de kop en hals; dog gelykt anders zeer wel daar na. Boven de oogen heeft het een breede witte vlek, die ſterk glimd, van hoedanigen verwe ook de buik na de borſt toe, en het benedenſte van de ſtaart is. Ontrent de oogen heeft het eenige zwarte vederkens na ons toegedraid.

De Kwikſtaart.

De pooten en klaeuwen zyn zwart; en aan de ſchenkelen heeft het zwarte vederkens.

De ſtaart is langer, als 't geheel lichaam, en verdeeld zich, van voren uitgebreid zynde, wel in 10 of 11 zwarte pennen, van welke 'er drie langer, dan de andre zyn, die deze Vogel byna altyd ſtrak, of een weinig gebogen houd, en altyd op en neder beweegd.

Daar is nog een zoet Vogeltje, *Tsjoei*, of 't *Fluweele Vogeltje*, ook wel *Kakopit*, en de *Koning der Bloemen*, genaamd.

Het Tsjoei-Vogeltje.

Van grootte is 't als ons Winter-Koningsken; dog zoo verſcheiden van verwe, dat men het naeuwlyks beſchryven kan, Men kan die bekwamelyk tot vier zoorten brengen.

De eerſte, of de gemeene zoort is aſch-verwig, groot van kop, zwart, dun, en langwerpig van bek; van voren wat krom, kort van ſtaart, en vleugels, welker ſlagvederen zwart zyn, gelyk ook de pennen in de ſtaart, hebbende een Citroen-geelen zoom. De hals, de borſt, en buik zyn aſch-verwig en geel door een gemengd.

De tweede zoort, die voor 't Manneken van de vorige gehouden werd, is geel van verwe, vyf vinger-breed lang, van hals wat kort, hebbende een bek, die een duim lang, zwart, en wat krom is.

Hy is geel van hals, borſt, en buik, van kop boven op en in de nek aſch-graeuw en geel, als beneden.

De vleugels zyn Muis-vaal, de ſtaart is wat zwarter. De pooten en klaeuwen zyn mede zwart, en hy heeft een tweekluftige tong.

De derde zoort verſchild van de eerſte niet, dan daar in, dat dit Vogelken aan 't benedenſte van den hals een zwarte ſtreep heeft, die by na over den ganſchen buik

buik loopt, zynde de borſt en buik verder geel.

De vierde zoort, en de ſchoonſte dezer Vogelen, is zwart, vier en een halve duim-breed lang, zynde geel van nek en rug. De ſlag-vederen der vleugels zyn Muis-vaal, en de ſtaart is zwart.

Het beneden-deel des zelfs, gelyk ook de hals, borſt, en buik, zyn zeer zwart; dog aan den hals en borſt verneemd men een Hemelsblaeuwe weerglans.

De bek, en de ſchenkels, zyn zwart.

Voor aan onder de vleugels heeft hy eenige geel-agtige pennen, die als een Gouden glans van zig geven, en nu en dan tuſſchen de vleugels uitſchitteren. Meeſt alle deze zoorten van Vogels zyn twee-kluftig van tong, die zy zeer lang uitſteken, als zy gejaagd werden, of als zy den dauw of 't Water van deze en gene bloemen, byzonder van de Paeuwkuif, *Gilala*, en de *Jamboeze*-Bloem (waar van zy meeſt leven) na zich zuigen. Als die Bloemen wat wyd open ſtaan, konnen zy zich met 't ganſch lyf 'er wel in baden, zoo dat men dan niet, als haren ſteert, ziet.

Zy maken een wonderlyke neſt, die van de takken der Boomen af hangt, van boven geſloten, en van verſcheide vertrekjens voorzien, zynde altyd van de Wind-zyde af (zoo als die een half Jaar doorwaid) open, dat zy zeer net weten waar te nemen, zoo dat hen de Wind geen ſchade toebrengen kan. Zy werden met de Lym der *Zoekom*-Vrugten gevangen, en zyn zeer kwalyk op te kweeken, dan dat zy nu en dan nog wel wat zuiker uit de mond van iemand zullen zuigen.

Daar is nog een Vogelken; byna als de *Cakopit*, en van de *Hietoeëezen*; *Sopit* genaamd, dat zeer na by dit Vogelken komt, zynde vier vinger-breed lang.

Dit is zoo lang van bek, nog de zelve zoo krom niet; maar kort, recht, zwart, en driehoekig. Het ganſch lyf is meeſt donker aſch-verwig, de borſt en buik wat lichter, de pennen in de korte vleugels zyn zwart-agtig, de ſtaart is kort, of breed, en ook zwart.

Men verneemd hem in de Maand Juli, op de *Javaanſche Waringin*-Boomen.

De Boontjens-Vogel.

Hier heeft men ook een Vogeltje, dat van de *Maleijers Trtiri* (na 't geluid, dat hy geeft) van de *Amboineezen Aboewa*, en by ons de Boontjens-Vogel, om dat hy op de kleene zoort van Boontjens zeer gezet is, genaamd werd.

Het is zeer kleen, kort, dik, en klaeuwagtig zwart van bek, zwart van kop boven, en van hals en borſt, zwart-agtig van vlerken; wit van buik en aan 't agterſte van den rug zeer fraey zwart gewaterd. Het is breed van ſtaart, die ſchuins opgerecht en zwart is. Zwart van pooten, lang van teenen, en dun en lang van klaeuwen, even eens als de *Cakopit* die ook heeft.

Het aaſt zeer ſterk op de kleene Boontjens, zoo als 't nog maar Bloemen, als wanneer die in haar Haeuwen, ofſchillen zyn. Ook eet deze Vogel zeer geerne *Padi*, of *Ryſt* in de bolſter, die zy net weet te ontbolſteren.

Het is zoo licht, dat het gras, op welkers Zaadjens het al mede aaſt, 'er naeuwlyks van inbuigd.

Het Neſteld ontrent de Huizen in de Limoen-takken, waar in 't vier a vyf, tot zeven eyeren toe, legt. Zy vliegen by troepen, gedurig *Tri Tri* roepende.

De Galattiek.

Dit Vogelken is eenigzins, niet juiſt in gedaante, maar in zeden, als zeker *Javaanſch* Vogeltje *Calatti*, *Galattiek*, of *Galattee*, dat eenigzins uit het geſlacht der Muſſchen, of Putterkens is. Van groote is hy wel zoo groot als een groote Muſch, of als een Putterken; doch dikker, en breeder, ook ſpitzer van bek, die ook ſchoon rood is, gelyk ook zyn pootjens zyn.

Het Manneken is over 't lyf aſchgraeuw, wat na den bleek-Bloemen trekkende, hebbende een zwarte plek op de kop, en by de ooren een witte.

De vlerken zyn wat donkerder, en zwartagtig aan de einden. De ſtaart is zwart; dog van onderen wit. Het Wyfken is even eens, uitgenomen dat het die zwarte vlek op de kop, en die witte aan de ooren, niet heeft; dog in de nek ziet men eenige zwarte vederen. De verwe over 't geheel lyf trekt uit den graeuwen na 't bruine, en de vlerken zyn recht graeuw. Zy hebben dit byzonders, dat zy haren gevulden krop meer boven in de nek, dan onder, dragen.

Zy vallen overvloedig op *Java*, *Bali*, en *Macaſſar*, van waar zy zeer veel in *Ambon* gebragt werden, daar zy ook wel in 't wild vliegen, en zoo daar ook nu en dan gevangen, en gegeten werden.

Zy vliegen, als de Spreeuwen, altyd by troepen, houdende zig meeſt in de Ryſt-Velden op, daar zy op de jonge Padi, en andre vrugten aazen. Zy doen veel kwaad aan de zelve, uit welke ze, met veel geraas en geſchreeuw geduurig moeten opgejaagd werden, waarom daar ook gedurig Menſchen oppaſſen.

Men vangt ze met Werp-netten, en ook wel in Slag-koyen. Zy werden tamgemaakt, en kakelen gedurig, neuriende nu en dan zeer aangenaam. Zy loopen ook wel door 't Huis, gaande van zelf, na dat zy by iemand uit de hand hebben komen eeten, tegen den avond weder na hun Koye.

Men

De Naboe.

Men heeft hier nog een Vogel, de Naboe genaamd die ten deelen uit het geſlacht der Reigers, en ten deelen uit dat der Meeuwen is.

Van gedaante is hy als een Reiger; dog geheel en al, tegen den aard der Reigers, een Water-Vogel.

Hy is ook een weinig kleener, als die Vogel, lang, recht, en ſcherp van bek, die wat donker-Hemelsblaeuw is, en wit van oogen, byna als die der Viſſchen; dog zwart van appel, die hy grooter en kleener maken kan, met zyn oogen toe te trekken, of wyder te openen. Deze oogen ſtaan gelyk als in zyn Hemelsblaeuwen bek die byna tot aan zyn kaalen kruin zich uitſtrekt. Ook heeft hy geen neusgaten, en byna geen tong; maar in des zelfs plaats iet anders, dat voor zyn keel geplaatſt is. Zyn ganſch lyf over heeft hy als Endvogels vederen, zynde wit van buik, en zwart van ſlag-vederen. Zyn vleugels zyn drie voeten lang, hy is kort van ſchenkels, plat en geel van pooten met Hemelsblaeuwe aderen, waar aan vier teenen zyn, die met een dun geel vlies aan een gehegt, en van Hemelsblaeuwe klaeuwen voorzien zyn. De Vogel zelf is zeer mager, en uitnemend licht.

Hy leefd van Viſch en zwerft als de Kokmeeuwen op Zee, daar hy ook wel op komt zitten, of zich 'er op dryven laet.

Hy Neſteld op de Rotzen en Klippen ontrent Strant, of op de hooge Boomen daar ontrent.

Hy is, levend gevangen zynde, zeer fel in 't byten, en vliegd iemand ten eerſten na de oogen.

Hy is tot ſpyze onbekwaam, als zynde te Viſchagtig van reuk en ſmaak.

Hy valt zeer veel op *Boero*, en elders, daar hem de kinderen weten tam te maken, en zoo te gewennen dat hy by dag na Zee vliegd, en 's avonds weer t'Huis komt.

De witte, en de zwarte Reyger.

Ik heb hier in *Amboina* ontrent den Olifant ook verſcheide malen een ſpier witte Reiger, van groote als een Kokmeeuw, en vry hoog van pooten zynde, zien zitten. Dezen Vogel noemen de *Maleijers Sippoejong*, tot onderſcheiding van nog een andre Reiger, die hier mede valt, dien zy *Boerong Kontoel* noemen, en dat eigentlyk de zwarte Reiger is, die van de vorige alleen in Couleur verſchild.

Uylen.

Men heeft ook verſcheide zoorten van Uylen, en ongeluk-Vogels, die de *Amboineezen* niet geerne hooren. Daar zyn 'er verſcheide van die zoorten, als de Nacht-Uyl (die zy *Boerong Swangi*, of *de Toover-Vogel*, noemen) de Steen-Uyl, en meer andre, die my nu niet te binnen ſchieten.

Vleder-Muizen.

Vleder-Muizen heeft men 'er zeer groote, en kleene, die by de Wereld reeds zoo bekend zyn, dat het onnodig is, die te beſchryven.

Zy laten zich tegen den Avond hooren, voornamentlyk ontrent de *Pieſſang*-Boomen, wetende de *Pieſſang*-Vrugten, die nog eenigzins hard en onryp zyn, met 't Zee-Water, dat zy in hare vlerken dragen, nat, en zoo in zeer korten tyd, zacht te maken. Deze zyn hier in groote menigte, en doen veel ſchade aan die vrugten.

Vliegende Katten.

Van die zoorte zyn ook eenigzins de vliegende Katten, die men in *Ternate* heeft, die de gedaante van een Kat; dog de vlerken van een groote vleder-Muis hebben.

Een van de zeldzaamſte Vogelkens, en die by de Wereld zeer weinig nog bekend zyn, is het Vogelken, dat de Vogel-Neskens maakt van welke zulken lekkeren ſchotel eeten kan bereid werden.

De Swaluw, die de Vogel-Nesjes maakt.

Onder de Vogelen, die hier gemeen zyn, is anders de Swaluwe, hier in groote menigte is, en van de onze niet verſchild; maar onder de zelve is 'er een, die deze Nesjens alleen maakt, zonder dat men van de andre Swaluwen hier iet diergelyks verneemd.

In Prent vertoond

Wy vertoonen dit Vogelken hier in Prent by de Letter W. zoo als ons die door de Heer *Joannes Kops*, Land-voogd van *Ternate*, uit de *Molukkos* Ao. 1690. toegezonden is.

Het Vogelken zelf is tuſſchen den vier a vyf duimen lang, blaeuwagtig zwart van verw van boven, zoo op de kop, als op den rug, 't lyf, de vleugels, en de ſtaart, welke laatſte een weinig lichter is. Het is zeer groot van vlerken, die verre buiten de ſtaart (dewelke kort is) uitſteeken. De bek is kort en dik-agtig blaeuwagtig doorſchynende van verwe. Zy zyn niet boven ſo onçen zwaar.

Het is kleen van kop, kort, krom, en zwart van bek, en zoo van oogen; dog heeft even voor de zelve een witte vlek, zoo groot, als 't oog zelf.

Het is wit van buik, eenigzins met zwart gewaterd, gelyk men ook zoo een ſlaeuwe witte watering op des zelfs vleulen beſpeurd.

Het is kort en dun van pooten, die ook zwart, en van drie geklaeuwde teenkens voorzien zyn.

De Vogel Neskens zelfs zyn gemaakt uit een zoort van kwallig of korrelagtig Zee-lil van de groote Oeſters, *Kemas* genaamd, dat met een breede voet op de grond van de Rievier vaſt zit, en met menigte ſpier-witte kwalagtige weeke uitwaſſchen, als Spongien, zig beweegd. Dit kraalagtig Zee-lil kleeft zeer vaſt op

den

den andren, en werd door de tyd zoo hegt op malkandren gezet, dat het als maar een lichaam ſchynd te zyn, zoo dat men zeer veel moeite heeft, om die van een te trekken. Daar zyn 'er, die zeer blank, en in welke zeer weinig vederkens zyn, die men derhalven gemakkelykſt uitweeken, van de veerkens ſchoonmaken, van een trekken, en van welke, met een Hoen gekookt, men een lekkere en zeer gezonde kragtige ſchotel met eeten bereiden kan; maar daar is nog een zwarter, of bruiner zoort, die zoo veel niet, als deze, geagt is. Veele keuren een zwart Hoen voor een ziek Menſch beſt daar toe, om dat daar nog wel zoo kragtigen nat van komt.

De beſte Vogel-Neskens (gelyk dan ook de Vogelkens) vallen in de *Molukkos*, of in *Ternate*; en wel ontrent de Poorte der *Moluccos*, zynde eenige holle Klippen in Zee Benoorden *Laboda*, op de Kuſt van *Gilolo* gelegen. Ook vallen zy ontrent *Manado* op 't Eiland *Celebes*, zoo onder 't Eiland *Lembe*, als onder de *Detahans*, en andre Eilanden, in tamelyken overvloed, die jaarlyks wel 10 Pikol geven konnen. Ook waren 'er op 't Eiland *Hieri* eenige.

Zy vallen ook in *Coets intsjina*; (dog daar niet alleen, gelyk den Vader *Tachart* in zyn *Siamſche* Reize zeer onkundig ter nederſteld) als mede in *Patani*, en op *Java*. Daar vallen 'er ook op 't *Papoes* Eiland *Meſſowal*; maar die zyn zwarter als de *Ternataanſche*, zoo dat die laatſte voor de beſte gehouden werden.

Op 't Eiland *Oma* in *Amboina*, en in 't byzonder in de klippen ontrent het Dorp *Oma*, heeft men deze Vogelkens in myn latere tyd mede ontdekt, die men zegt zoo goed te zyn, dat zy voor de *Ternataanſche* niet behoeven te wyken.

Het pond van deze Vogel-Neſtkens koſt in *Ternate* een Ryksdaalder, of daar ontrent, op *Batavia* anderhalve Ryksdaalder, en, zoo 'er weinig gekomen zyn, ook wel twee Ryksdaalders.

Het heugd my, dat ik ze te *Amſterdam* voor een Ryksdaalder in een Winkel over 18 a 20 Jaaren gekogt heb; dog nu zyn zy daar byna niet meer te bekomen, en die 'er nog zyn, daar van werd 7 a 8 Gulden voor 't pond, dat vry wat Dier is, geeiſcht.

Men heeft hier overvloed van Hoenderen, die men voor 3 a 4 ſtuivers het ſtuk op de Markt koopt; dog als men een goed vet Hoen hebben wil, geld het nog al 8, 10 a 12 ſtuivers, na dat het zwaar is: want ik heb hier zulke kloeke Haanen en Hennen gezien, dat ik niet wete ze oit zoo groot in *Holland* gezien te hebben; die byzonder op *Boero*, *Manipa*, *Bonoa*, en daar om ſtreeks vallen, maar die dan ook wel een halve Ryksdaalder, of een Gulden, het ſtuk gelden, en die dan als Kapoenen aangekweekt werden. Hoenderen.

Men heeft 'er ook een zoort van Hoenderen, die niet alleen zwarte vederen; maar ook zwart vleeſch, en zwarte gebeenten hebben. Deze houden de Inlandſche Geneesmeeſters allerbeſt voor de zieken, om een kragtig nat te geven. De Inlanders noemen die *Ajam Soelaſſi*, als of wy zeiden, *Dragon-Hoenderen*, alzoo de *Soelaſſi* een zoort van *Baſilicum*, of byna even eens van blad en ſmaak als de *Dragon* is. Ajam Soelaſſi, of zwarte Hoenderen.

Ganzen (die hier van *Java* en *Makaſſer* gebragt werden) en Endvogels zyn hier in overvloed, en derhalven voor een ſchelling 3 a 4 de eerſte, en de laatſte voor 10 a 12 ſtuivers te krygen; dog zy zyn ieder in hare zoort vetter, en veel aangenamer, als die Vogels by ons in *Holland* vallen, behalven dat deze noit in het allerminſte geyl, of geels van ſmaak zyn. Ganzen, en Endvogels.

Men heeft 'er ook zeer veel tamme Duyven, die hier by ieder een voor vermaak aangekweekt, en rykelyk voor de keuken gebruikt werden. Ook zyn 'er Wilde in overvloed, die zich meeſt op drie Eilandekens, 't zy ontrent *Haroeco*; en *Caybobo*, of by *Manipa* onthouden. Duyven.

Hier mede nu meinen wy het voornaamſte, dat wy oordeelen tot de beſchryving der *Amboniſche* Vogelen te behooren, gezegt te hebben.

Het is zeker, dat 'er nog verſcheide andre zyn, dan die ik hier beſchreven hebbe, maar die zullen of een zoort van de reeds beſchrevene, of zoo weinig in getal zyn, dat wy meinen hier mede te konnen volſtaan, alzoo ik niet wete ik eenige Vogels van belang overgeſlagen te hebben.

VERHANDELING DER WATER-DIEREN.

DERDE HOOFDSTUK.

VAn de Water-Dieren, *en wat zich in* Zee *al opdoet.* Zee-Menſchen *hier vallende, die men met de* Doejong *niet verwerren moet, die zeer klaar Ao.* 1653. *gezien zyn, en nader beſchreven werden. Een ander voorbeeld, in* Tayouan, *Ao.* 1661. *Een* Zee-Wyf, *Ao.* 1712. *ontrent* Boero *gevangen, en in Prent verbeeld. Nader beſchryving, en geval my wegens dit* Zee-Wyf *voorgekomen. Het zien van veel* Dieren, *en andre zaaken in* Zee; *als* Zee-Koejen, Zee-Peerden, Zee-Honden, enz:, *even gelyk men die op 't* Land *ziet. Aanwyzing van dat 'er* Zee-Menſchen *konnen zyn. Het* Zee-Wyf, *Ao.* 1403 *a* 1404. *in de* Purmer-Meir *gevangen.* Plinius *getuigenis van zulke* Zee-Wyven. *En die van* Alexander ab Alexandro, *wegens verſcheide* Zee-Menſchen, *door geloofweerdige* Lieden *gezien. Getuigenis der* Portugeezen, *en van andre wegens de zelve. Zeldzaam geval, den* Schryver *zelf, Ao.* 1714. *voorgekomen, zeldzaam* Zee-Menſch, *Ao.*1716. *by* Raguza *gezien.*

Van de Water-Dieren.

INdien wy redenen gehad hebben, om ons over veele dingen, die het *Land* van *Amboina* uitleverd, te verwonderen, wy zullen niet min, over 't geene de *Zee* daar opgeeft, verbaaſt ſtaan.

Wy bevinden, dat ons daar in verſcheide aanmerkens-weerdige zaaken voorkomen, over ieder van welke wy in 't byzonder hier zullen handelen. Als

Wat zich in de Zee al opdoet.

I. *Zee-Menſchen.*
II. Gemeene *Viſſchen.*
III. Ongemeene *Viſſchen.*
IV. *Zee-Hoorenkens*, en *Schelpen.*
V. *Zee-Boomen*, *Zee-Bloemen*, en 't geene daar verder toe behoord.

I.

Van de *ZEE-MENSCHEN.*

Zee-Menſchen, hier vallende.

Een van de verwonderens-weerdigſte zaken, hier in *Amboina* vallende, zyn de Zee-Menſchen, of wèl de Meir-Mannen, en Meir-Minnen, zoo die in 't gemein genaamd werden.

Daar is een Viſch, in 't gemein de Doejong genaamd, van welke wy ter plaatze, daar wy van de Viſſchen ſpreeken, handelen, die alzoo zy veel gelykenis na den Menſch, en 't Menſchelyke, heeft, zeer veel van de onkundige met de Zee-Menſchen verwerd werd; dog dat de Zee-Menſchen geheel en al van dezelve onderſcheiden zyn, zal, zoo uit de beſchryving der Zee-Menſchen, alhier nevens de afbeelding der zelve. als ook uit de Beſchryving van de Doejong, als men die met de zelve maar vergelykt, klaar blyken.

Die men met de Doejong niet verwerren moet.

Dat hier meer Zee-Menſchen in oude tyden te voorſchyn zullen gekomen zyn, als men van tyd tot tyd wel aangeteekend heeft, is zeer waarſchynelyk. De reden is, om dat men in 't eerſt geen ordentelyke wyze, van alle dagelyks voorvallende zaken aan te teekenen, gehad, en om dat men naderhand netter op veel zaaken gelet heeft.

Het is een zekere zaak, en die men weerdig gekeurd heeft in het Dag-Regiſter van de E: Maatſchappy aan te teekenen, die alhier Ao. 1653. voorgevallen, en die van den Luitenant *Frans Male* (van andre ook wel *Frans Smallen* genaamd)

naamd) terwyl hy met zyn volk op een togt gegaan was, om den vyand afbreuk te doen, gezien is.

Die zeer klaar A°. 1653. gezien zyn.

Deze Luitenant nu, niet verre van *Aſſahoedi*, in de Bogt van *Hennetelo* op *Hoewamohel* zynde, heeft by klaaren dag, nevens alle het Volk, dat hy by zich had, twee Zee-Menſchen, de eene wat grooter, als de andre, nevens malkanderen ſwemmende gezien, waarom hy en de zynen de zelve voor een Zee-Man, en een Zee-Wyf, of voor een Zee-paar gehouden hebben.

Ten bewyze nu; dat hy die klaar en wel onderſcheiden gezien heeft, getuigd hy verder dit navolgende: *Dat het hair van hare hoofden pas over de nek ſlingerde, en dat het tuſſchen den groenen en gryzen van verwe was, hoedanigen glans van hair, of Zee wier,* (dat hy niet wel onderſcheiden kon) *hy ook op der zelver borſten vernam.*

Zy waren verder van handen, armen, boven-lyf *en* leden, *even eens als een* ander Menſch; *dog 't* onderdeel *liep, na oogenſchyn, onder ſpits af.*

Nader beſchreven werden.

Deze zyn zes weken daar na wederom op de zelve plaats van hem, *en meer als* vyftig getuigen, *by klaaren* dag gezien.

Indien een verhaal ter wereld geloof verdiend, zoo is het dit, daar geen een, maar twee Zee-Menſchen, op een en de zelven tyd, van zoo veel oog-getuigen, zoo onderſcheiden, en zoo lang daar na nog eens van een en die zelve Lieden gezien werden, en die daar van, zonder daar by in het minſte belang te hebben, alleen een eenvoudige en oprechte getuigenis na waarheid geven.

Wil de ſtyf-koppige Wereld dit niet gelooven, daar legt weinig aangelegen, alzoo weinig, als of zy ook niet gelooven wilde, dat 'er een *Romen, Conſtantinopel, Alcairo*, of diergelyken *Steden*, in de Wereld zyn, alleen maar daarom, om dat zy die niet gezien hebben, hoewel die daarom niet nalaten 'er te zyn. En daarom bekreunen wy ons aan zulke Lieden zeer weinig, latende dezelve hun gevoelen vry, terwyl wy ook die zelve vryheid aan ons zelven behouden.

Albert Herport verhaald in zyne Beſchryving van *Indiën*, Fol. 147. dat A°. 1661. in *Tayouan*, op den 29ſte van Gras-Maand, voor de middag in 't Water voor 't Nieuw-Werk, een Man gezien is, die zig driemaal na malkandren uit het Water opheſte. en vertoonde, zonder dat zy iemand konden vinden, die verdronken was.

Een ander voorbeeld, in Tayouan A°. 1661.

Na den middag wierd onder het *Bolwerk*, *Hollandia* genaamd, in 't Water een Meermin met lang geel hair gezien, die zig drie maalen na malkanderen uit het Water opheſte.

In 't Jaar 1712. is (zoo men my bericht heeft) ontrent het Eiland *Boero* zulk een Zee-Wyf niet alleen gezien; maar ook levendig gevangen. Het zelve was 59 duimen, of vyf voeten *Rhynlandſche* maat lang, en heeft nog vier etmaal en zeven uuren geleefd, en is, alzoo 't niet eeten wilde, eindelyk geſtorven, zonder dat het eenig verſtaanbaar geluid van zich gegeven heeft.

Een Zee-Wyf, A°. 1712. ontrent Boero gevangen.

Men wil, of men heeft my bericht, dat een zeker Krank-bezoeker in *Amboina*, *Samuel Faloers*, het zelve bezeten, en na 't leven uitgeteekend, en na dat het overleden was, in een zekere vogt, om het te bewaren, gelegt, maar zich naderhand gedwongen gevonden heeft, om 't zelve aan de *Heer Landvoogd vander Stel*, zoo ras zyn Ed: dit gehoord had, te moeten overgeven, dat ieder, die dezen Heer maar van naby gekend heeft, ten eerſten wel gelooven zal, alzoo hier niet zeldzaams was, dat zyn Ed: niet zogt te hebben.

Volgens de teekening van den voornoemden Krank-bezoeker, was dit Zee-Wyf van deze geſtalte, gelyk het by de Griekze Letter α verbeeld is.

En in Prent verbeeld.

Het hoofd was als dat van een Vrouw-Menſch, hebbende zyne behoorlyke evenmatigheid van deelen, en van de oogen, neus, en mond; dog de oogen, die zeer licht-blaauw waren, vertoonden zig een weinig anders, als van een ander Menſch

Het hair, dat ook pas over de nek kwam, zag 'er Zee-groen en grys uit.

Zy had borſten, lange armen, handen, en de verdre deelen van het boven-lyf, even, en byna zoo blank, als een andre Vrouw, hoewel eenigzins na het Zee-grys trekkende; maar het lichaam beneden den navel vertoonde zich als het beneden-deel van een Viſch.

Het boven-lyf, met 't hoofd mede, was veer-thien duimen lang.

De buik benedens navels was eerſt uit een riſt, of halve krans van thien kleene ronde bollekens ter groote van een ſtuiter, en rood van verwe, omzet, die weder van zoo veel andre bollen, die wel vier maal zoo groot waren, omvangen wierden.

Tegen deze groote bollen, die mede een half rond, of een halve krans tegen den buik uitmaken, vertoond zig als een geopende waejer van vinnen, die beneden, na de buik toe, ontrent een vinger breed zyn, en na 't einde wat krom omgebogen, en ſpits uitloopen.

Deze vinnen, die 14 ingetal, geel van grond, en ieder met zes a zeven Zee-groene fyne ſtreepkens, die van de buik af na het ſpits al korter en korter na de

Nader beſchryving des zelfs.

gebogen zyde afloopen, bezet zyn, vertoonen zich zoo, dat de twee langſte, die ontrent het midden van den buik beginnen, en tegen een van malkandren afgekeerd ſtaan, ontrent een halve pink lang, en de andre zes, zoo ter rechter als ter linker zyde, van den anderen afgekeerd, en ieder zeven-tal na zyne byzondre zyde toe omgebogen ſtaande, hoe langer hoe korter zig zelven vertoonen, zoodanig dat de' kortſte aan de rechter en linker zyde pas een vinger-breed lang is, komende de zelve aan weder-zyden zig niet boven een vinger-breed van den navel aan de zyden van haar lichaam, en, met haar veerthien vinnen te zamen, als een zeer zeldzame krans van afſcheiding, tuſſchen het boven- en onder-lyf van dit Zee-Wyf, te vertoonen, niet ongelyk de groote Steckel-ſchorzen, die men wel aan de *Ananas-Vrugt* vernoemd, hoewel die vry korter zyn.

Van onder deze halve krans met vinnen doet zig het onder-lyf boven Viſch-blaeuw met ſchubben, als die van een karper, op. Het is tot het einde van de ſtaart ontrent 35 duimen lang, hebbende aan weder-zyden een fynen licht-rooden zoom, die zig aan wederzyden langs 't lyf, en langs des zelfs vinnen, tot aan de ſtaart toe vertoond.

Dit Zee-Wyf heeft twee vinnen aan wederzyden voor, en twee diergelyke agter, die al vry lang, niet zeer breed, en met Zee-groene fyne verdeelingen, als of het tralien waren, verdeeld, en zoo byna van gedaante, als de ſtreepkens op de vinnen ontrent de buik zyn, hoedanig ook de ſtaart van verwe, en van tralien, en tuſſchen welke ſtaart, en 't einde van 't onderlyf, zig als een ſchei-beugel vertoond, tegen den welken drie groote geele bollen, die na de beugel toe ook wat licht-rood zyn, zeer cierlyk, en als tot afſcheiding van 't lyf en de ſteert ſtaan.

Het beneden-deel van het onder-lyf was mede, als dat van andre Viſſchen, glad, en wat na den witten en blaeuwen trekkende, dog zonder eenige ſchubben.

En een verder geval, my wegens dit Zee-Wyf voorgekomen.

Ik kreeg over dit Zee-Wyf, den 28 December 1716., een Brief van de Heer L: Renard, Agent van zyn Majeſteit van Groot *Brittannien* tot *Amſterdam*, juiſt als zyn *Czaarſche* Majeſteit aan zyn Edeles Huis was. In dien Brief verzogt zyn Ed:, meinende, volgens een verkeerd berigt van anderen, dat ik, als een Vriend van de Heer vander Stel, dit van zyn Ed: tot een geſchenk bekomen had, dat ik dit Zee-Wyf na *Amſterdam* eens wilde brengen, om het aan zyn *Czaarſche* Majeſteit, (die my dit door zyn Ed: bevelen, en verzoeken liet,) te laten zien, biedende zyn Ed: my verder zeer minnelyk zyn Huis aan, om aldaar in die tyd myn verblyf te nemen.

Ik antwoordde zyn Ed:, dat ik het zelve niet bezat, en noit gezien had; dat, ik anders het voor een zeer groote eer agten, en niet nalaten zoude, het zelve aan zyn Ed: Huis te laten brengen, en het aan zyn *Czaarſche* Majeſteit te laten zien; dog dat nu tot myn leetwezen die eere miſſen, en zyn Ed. verder voor zyne zoo heuſche aanbieding van herten bedanken moeſt.

Ik voegde hier eenige andre zaaken by, die bekwaam waren, om zyn Ed: te doen gelooven, dat het egter zeker was, dat zulke Zee-Menſchen in *Amboina* vielen, en aldaar op andre tyden van veel Menſchen gezien waren; gelyk nog een zeker geval op myn t'Huis-reize A°. 1714, waar van ik hier na ook ſpreken zal. Indien nu dit Zee-Wyf waarlyk door de Heer vander Stel na zich genomen is (gelyk men my verzekerd heeft) zal het ook zekerlyk, door de gene, die opzigt over zyn Ed: Boedel hebben, onder de Goederen, en een groote menigte, ja Zolders met allerley zeldzaamheden, Horenkens, en Zee-gewaſſchen, die ik by zyn Ed: zelfs beſchouwd heb, gevonden werden, ten ware het door de tyd (dikwils niet wel bewaard zynde) mogt vergaan of verdonkerd wezen, om daar na op zyn tyd weer voor den dag te komen, want zulke vallen dagelyks niet voor. Immers ik wenſchte wel te weten, wat daar van zy, gelyk ik ook daar na vernemen zal, en zoo het nog in weis, was het te wenſchen, dat zulken zeldzaam Zee-Menſch na deze geweſten door een Lief-hebber gebragt, en dat een groot getal van die niet willen gelooven, dat 'er Zee-Menſchen zyn, dus van deze waarheid overtuigd wierd.

Men ziet immers klaar, dat de *Zee* zeer veel diergelyke dingen, als men op 't *Land* heeft, uitleverd. Het zien van veel Dieren, en andre zaaken in Zee.

Dus werden 'er Zee-Koejen, Zee-Paarden, Zee-Honden, en meer andre zulke Zee-Dieren, als die men gewoon is op *Land* te ontmoeten, gezien.

Ik heb die Zee-Koejen, en Zee-Paarden in menigte, gelyk ook veel van de gemeene Zee-Honden; maar, tot myne verwondering A°. 1713 op *Batavia* 'er van die laatſte zoort twee gezien, hoedanige ik 'er noit meer beſchouwd hebbe.

Want daar alle andre 't onder-lyf, gelyk de andre Viſſchen en doorgaans zoo dat het met een ſtaart eindigd; hebben, daar hadden deze ieder vier korte pooten, zynde in allen deelen even eens, als andre Honden; dog wat langer van lichaam, en zy waren tuſſchen den witten en graeuwen van verwe, dog kaal van lyf, zon- Als Zee-Koejen, Zee-Paarden, Zee-honden, enz.

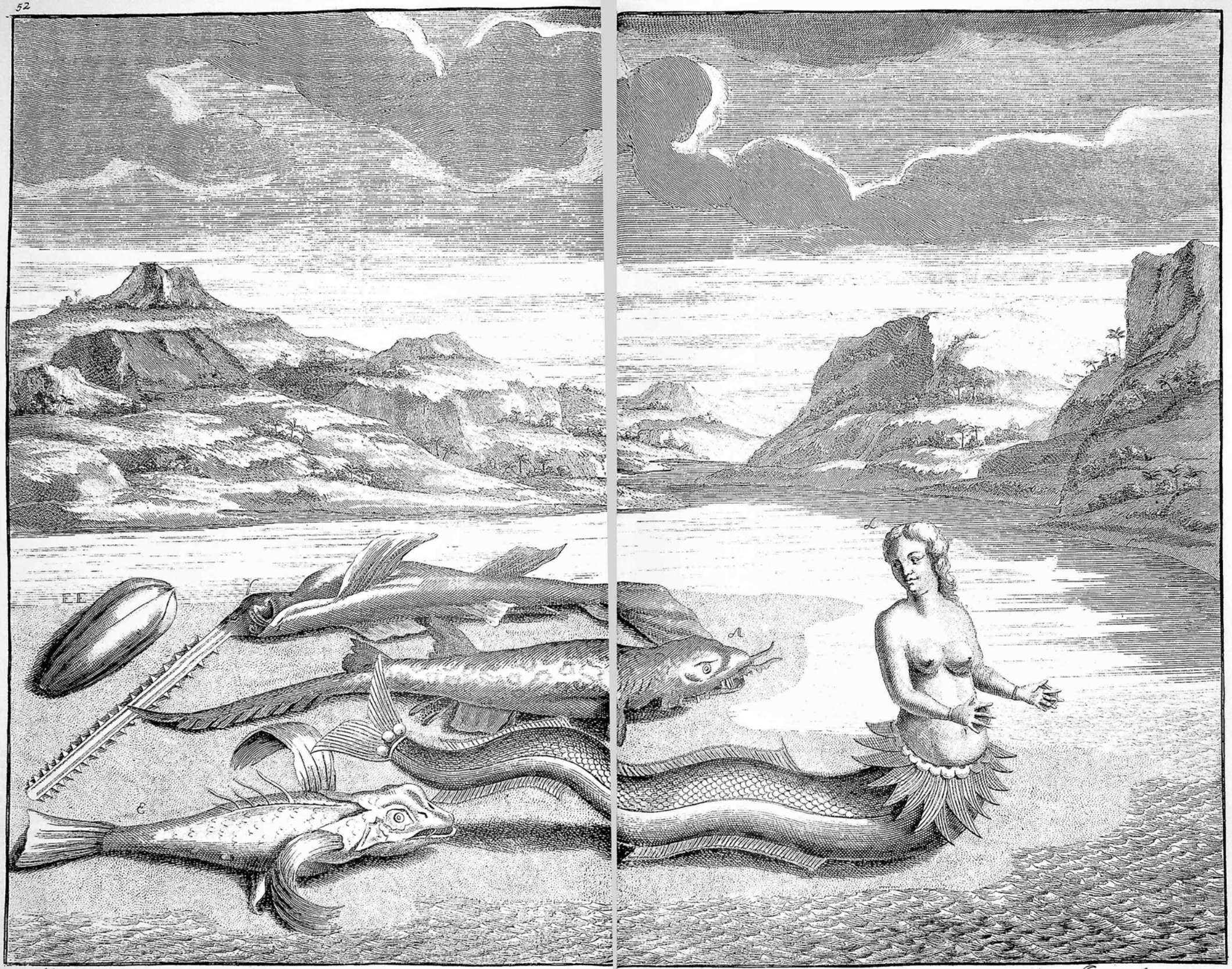

M. Balen delin. Meermin of Boeroneesch Zeeswyf, Y de Zwaardvisch A de haay, & Vliegende Visch EE Calappa Maldiva Of Elliger Junior fecit.
of Maldivisch Coos—

zonder eenig hair, en dierhalven al vry affchuwelyk van aanzien.

Zy waren ontrent anderhalve voet lang, van kop als de brak-Honden, redelyk lyvig; dog zeer lang van lyf, en laag van pooten, die ook hare teenen, of klaeuwen, even als die van andre Honden, en geen vliezen 'er tuſſchen beiden hadden.

De Moer was door een Stierman van een der Schepen toen eerſt uit *Holland* op *Batavia* aangekomen, in de groote *Zee* tuſſchen de *Kaap* en *Batavia* geviſcht, en deze twee Jongen waren aan Boord geworpen.

De Stierman had ze aan myn Wondeheeler ver-eerd, en die bood ze my tot een geſchenk aan; dog ik liet hem die houden, vreezende, dat ik die aan Boord niet zou konnen opbrengen, en daar beneven bekommerd, dat ik anderzins maar veel moeite met de Scheeps-verſtandigen daar over krygen mogt, dat altyd hebbe tragten te ontgaan, en my beſt daar by bevonden, hoewel ik die anders, als een Liefhebber van iet zeldzaams, wel geerne mede genomen zou hebben.

Even gelyk men die op 't Land. ziet.

Ook ziet men in *Zee* zoo wel Zee-Boomen, Zee-Moer-Nagelen, Zee-Bloemen, en meer andre zulke zeldzaamheden, even eens van fatzoen, als die men op 't *Land* verneemd

Wat reden heeft men nu dan van niet te willen gelooven, en met zoo veel ernſt (als zommige doen) tegen te ſpreken, dat 'er Zee-Menſchen zyn? Immers is het al zoo mogelyk, dat 'er die als dat 'er zoo veel andre Zee-Dieren, Bloemen, en andre zeldzaamheden der *Zee*, waar van men de weer-gae op het *Land* verneemd, zyn.

Aanwyzing van dat 'er Zee-Menſchen konnen zyn.

Het is by de Geſchiedenis-Schryvers van ons *Land* bekend, dat 'er A°. 1403 a 1404 door een groote ſtorm, waar door veel Dyken doorbraken, tuſſchen *Kampen* en *Edam* in de Zuider-Zee, een wild en woeſt Zee-Wyf angedreven, en zoo verder in de *Purmer* is komen inzwemmen.

Zy kwam eindelyk door 't gat, van den Dyk in de *Purmer-Meir*, dryvende lang op 't Water, dan eens als ſlapende en dan eens als wakende, en zoekende dus haar aas in de grond.

Het Zee-Wyf, A°. 1403. a 1404 in de Purmer-Meir gevangen.

Dit Wyf, mede naakt, dog met veel Zee-wier bedekt, geen middel ziende, om weer in Zee, alzoo het gat toegemaakt was, te komen, wierd eindelyk door de *Edamſche* Boerinnen, die met Schuitjes na hare Koejen voeren, ontdekt.

Zy zagen dit Zee-wyf eerſt met veel ſchrik op 't Water dobberen; dog eindelyk ſtouter, alzoo de eene de andre aanmoedigde, geworden zynde, kregen zy hetzelve gevangen, haaldenze in hare Schuit op, en bragtenze na *Edam*.

Niemand kon 'er mede ſpreken. Zy reinigden haar van heet Zee-wier, en ruigte, deden haar kleederen aan, en bragten haar zoo verre, dat zy onze ſpys begon te eeten; hoewel zy altyd zeer ſterk na het Zee-Water verlangde.

Die van *Haarlem*, dit hoorende, verzogten dit Wyf van de Heeren van *Edam*, verkregen de zelve, en leerden haar Spinnen. Zy leefde daar veel Jaaren; dog kwam eindelyk te ſterven, en is op 't Kerk-Hof daar begraven, om dat zy (zoo de Lieden van die tyd toen nog alle *Roomſch* van Godsdienſt zynde, getuigen) dikwils eerbiedigheid aan 't H. Kruis bewezen had; een Paapze grol, die wy oordeelen, dat 'er by geſlanſt is; maar die daarom aan de zaak zelfs geen hinder toebrengt:

Verſcheide Schryvers getuigen Menſchen geſproken te hebben, die dit Zee-Wyf hebben gezien.

Plinius zegt ook *Lib. 9: Cap: 5.* Dat de gezanten van Keizer Auguſtus in *Gaulen* hem verwittigden, dat aldaar veel zulke wyven waren.

Plinius getuigenis van zulke Zee-Wyven.

Niet minder opmerking verdiend het ook 't geen ons *Alexander ab Alexandro Lib. 3. Cap. 1. Genial: Dier:* van diergelyke Zee-Menſchen zegt.

Hy verhaald, dat het hem zeer wel heugde in zyn Jeugd te *Napels* uit de mond van zekeren *Draconetus Bonifacius*, een *Napolitaan* van Edele afkomſt, en een Krygsman van veel ondervinding, in de tegenwoordigheid van veel andre Lieden, gehoord te hebben, dat hy een Zee-Man van boven-lyf, en van wezen, even eens, als een ander Man, dog van beneden-lyf als een Viſch, in *Spanjen*, terwyl hy aldaar in bezetting lag, gezien had, welke Zee-Man in Honig ingelegt zynde, uit *Mauritanien*, of van des zelfs Grenzen, na de Koningskens, onder welke hy diende, en om den zelve aan haar te vereeren, gebragt wierd.

Hy verhaalde ook, dat dit *Zee*-gedrogt na een oud Man geleek, zynde ruw en ſtekelig van hair en baard, Hemels-blaeuw van verwe, veel langer, als een gemeen Menſch, en in zyn vinnen, daar mede hy ſwom, van dunne knorre-beentjens voorzien.

Dit verhaalde die Heer, als een zaak, niet alleen hem, maar ook den voornaamſten Adel aldaar bekend.

En die van Alexander ab Alexandro.

Theodorus Gaza, een zeer geleerd Man, zegt, dat hy, terwyl hy in *Morea* was, zoo een Zee-Wyf, door ſtorm op ſtrand geſmeten zynde, gezien, het zelve al vry traey van wezen; dog van onder even eens als een Viſch bevonden heeft, konnende beſpeuren, dat dit Zee-Wyf, wanneer zig een groote menigte rondom

haar vertoonde, om haar te zien, zeer droevig en ontzet 'er over, en zelf zoo verre gekomen was, dat zy niet alleen ſterk gezugt, maar ook geweend had, waar door hy, met medelyden over haar aangedaan, de ſchare verzogt een weinig van daar te vertrekken, in welke tuſſchen-tyd dit Zee-gedrogt zig zoo wrong, en met zyn vinnen zich zoo lang op 't *Land* weerde, dat het eindelyk in *Zee* en zoo weer wegge-raakte.

Wegens verſcheide Zee-Menſchen.

Georgius Trapezuntius, een zeer beroemd en geleerd Man, heeft mede zoo een Zee-Meisken, zeer ſchoon van gedaante, en zich met het halve boven-lyf boven de Baaren vertoonende, terwyl het dan onder-dook, dan weer bovenkwam, van 't Strand in *Zee* gezien.

Zulk een Zee-Man, zegt deze Schryver ook, was in zyn tyd in *Epyrus* nog onlangs gezien, van welken men ook bevonden had, dat hy op de Vrouwen, die uit de Stad aan zekere Fonteine Water gingen halen, loerde, hen uit zyn hol ſtillekens overviel, en de zelve met zig, om ze te verkragten, en onder de Baaren te rukken, in *Zee* voerde, 't welk door de Stedelingen vernomen zynde, lieten zy de Vrouwen naderhand noit zonder wagt derwaards gaan. Ook hebben zy den zelven eindelyk, na veel vergeefze ſtrikken hem geſpannen te hebben, nog gevangen gekregen; dog hy wilde niet eeten, en wierd, konnende het niet langer buiten 't Water harden, door honger en vuiligheid zeer mager, en uitgeteerd.

Door geloofweerdige Lieden gezien.

De *Portugeezen* ſpreeken van zulke Zee-Menſchen, als van zaaken, die ontrent de Kuſten van *Zofala*, en *Mozambique*, zeer gemeen zyn, en daar dikwils van hen ontdekt werden.

Getuigenis der Portugeezen, en van andre, wegens de zelve.

Ludovicus Vives getuigd, dat 'er by zyn tyd in *Holland* een Zee-Man gevangen, en over de twee Jaaren opgeſloten geweeſt is, die al begon te ſpreeken, dat is, een ruw geluid te geven; dog dat hy, op zekere tyd de kans zeer ſchoon ziende, had weten weer in *Zee* te geraken.

Junius verhaald, dat 'er in zyn tyd te Swartewaal, ontrent den *Briel*, een geraamte van een *Triton* midden in de Kerk ophing.

Dat dit laatſte zeer ophelderen zal, is 't verhaal van zeker vriend van my, die uit de mond van zeker', Viſſcher op *Maasland-ſluis*, tegen over den *Briel*, gehoord had, dat hy (Viſſcher) in zyn jeugd (nu 30 a 40 Jaaren geleden) ontrent *Maasland-ſluis*, niet verre van de *Ton*, of 't *Baken* aldaar, een Meir- of Zee-Meisken, ontrent een halve elle lang, in de nacht gevangen, dat met een Landman, die die hy by zich had, zeer wel bekeken, en bevonden had, dat het geheel en al van de gedaante van een andre Vrouw, of van een Meisken was, en dat hy het daar op in zyn bunne, ter tyd toe, dat hy 'er die nacht aas voor mogt gevonden hebben, geſteken had; dog vond het daagds 'er aan dood. Ook zeyde hy op andre tyden diergelyke, half zoo groot, meer, dan eens, in Kabbeljauwen, gevonden, en toen gezien te hebben, dat deze en gene, die nog geheel wel kenbaar waren, 'er nog niet lang konden in geweeſt hebben.

In den *Haag* woond zeker geloofweerdig Heer, die ten Huize van zeker *Deenſch* Gezant (zoo hy my Hy Ao. 1719 in December verhaalde) aldaar, een volſlagen Zee-Wyf in 't geraamte gezien heeft, welke die Heer Gezant getuigde ontrent Koppenhage gevangen te zyn. Ook teekend *Voſſius* in zyne geſchiedeniſſen aan, dat 'er op zeker Jaar wel 5 a 6 ontrent *Koppenhage* vernomen, en ook eenige gevangen zyn. Men vertoond ook in die Stad, 't geraamte van een der zelve, Ao. 1644 gevangen.

Jean Delerey verhaald een zeer opmerkelyk geval van eenige *Amerikaanze* Viſſchers, die, uit Viſſchen gegaan zynde, terwyl het dood-ſtil was, beſpeurden, dat in hunne Spys-bark een Zee-Man was gekomen.

Een van hen, den zelve voor een ſchadelyke Viſch aanziende, kapte hem de eene hand af, die binnens Boords viel, en bevonden wierd, als een Menſchen-hand, vyf vingers met nagels te hebben. Ook kwam die Meir Man met zyn hoofd nog eens boven, zugtede zeer zwaar over de pyn, die hy aan de hand leed, en dook doe onder, daar zy 't alle zagen.

Ook is in de voorledene Eeuw, door de *Hollandze* Haring-Buizen, een jong Zee-Man onder al den Haring in 't Net gevangen, en door de Man, die ſtond en kaakte, meinende, dat het een kwaad Zee-Monſter was, wat haaſtig over Boord geworpen, dat hem daar na, als hy zig wat verder bedacht, beroude, alzoo hy 'er zeer klaar een Menſchen-hoofd, handen, en zoo een lyf, aan gezien had.

Alle deze voorbeelden, van zoo veel geloofweerdige lieden konnen my te gemakkelyker overhaalen, en doen gelooven een zaak, waar van ik zelf ten grooten deele het gezicht gehad heb, daar in beſtaande, dat ik Ao. 171. op de t'Huisreize, en nu tot de 12 Graden 38 min: Zuider breedte gevorderd, op den eerſte May 's morgens ontrent elf uuren, nevens onzen Schipper, Boek-houder, de

de Stierman van de wagt, en een groot getal andre van ons Scheeps-Volk, ontrent drie Scheeps-lengten van ons, by dood-ſtil weder (zynde de Zee als Olie) zeer klaar en onderſcheiden boven op de oppervlakte van de Zee, ontrent met 't halve boven-lyf als op de Zee, en met de rug na my toe zittende, vernomen heb een Zee-gedrogt, van couleur even eens, als de huid van een Kabbeljauw, of andre Viſch, uit den gryzen of graeuwen zynde.

Uiterlyk aan te zien geleek het een Matroos, of een Menſch, die ergens op zat, en dat te meer, alzoo hy ſcheen een *Engelſche* Muts van die zelve gryze verwe op te hebben.

Hy zat wat kort in een gedrongen, en wy zagen hem zyn hoofd meer dan vyf en twintig malen al ginſch en weder draejen, weshalven wy hem alle voor een Schip-breukeling hielden.

Een zeldzaam geval, den Schryver zelf, Ao. 1714. voorgekomen.

Ik verzogt daar op de Schipper, na dat wy dit nu al eenigen tyd zoo gezien hadden, dat de Stierman 'er wat na toe houden mogt, alzoo hy zich wat na de Stier-boords-zyde vertoonde, op dat wy hem te beter van na by onderkennen mogten.

De Stierman ſtevende daar op wat na Stierboord toe, zoo dat wy 'er toen maar een Scheeps-lengte van daan waren; dog door een ſchielyk geraas van ons Volk op de Bak buitelde dit Zee-gedrogt 't onderſte boven, en was ten eerſten ons ontdoken; dog de Man, die boven aan de Steng op de wagt zat, getuigde, dat dit Gedrogt een vreezelyke lange ſtaart, en dat hy dat zeer klaar nog wel tweehonderd tellens lang gezien had.

Eindelyk moeten wy, als eenigzins hier toe betrekkelyk, nog dit navolgende zeldzaam Zee-Menſch hier by voegen.

Ao. 1716 (zoo ons by het *algemeene Letter-nieuws van Europa*, in de Maanden, May en Juni uit *Venetie* blykt,) heeft zich in de Maand January, een Zee-gedrogt op het Strand by *Raguza*, een kleene Stad aan de *Adriatiſche* Zee, vertoond, van welkers wedergae ik niet wete oit gehoord, of gelezen te hebben.

Zeldzaam Zee-Menſch Ao. 1716. by Raguza gezien.

Het had by na de gedaante van een Menſch; dog 't was wel 15 voet lang. Ook had het een groot hoofd, mitsgaders voeten, en armen, zeer wel na de groote van 't lichaam geſchikt.

Het vertoonde zig daar veel dagen aan een, en kwam gemeenelyk ontrent drie uuren na de middag uit Zee, dan eens op deze, dan eens op gene plaats, op, en 't wandelde dan met groote ſchreeden langs het Strand, daar het van een groote menigte van Volk dagelyks, dog met veel ſchrik, en daarom meeſt van verre, en met Verre-kykers, gezien wierd.

Zomtyds bragt het zyn handen op zyn hoofd, en 't maakte een zeer groot en naar geſchreeuw, zoo dat men des zelfs ſtem wel een halve myl verre hooren kon, waar voor de bygeloovige Menſchen daar ontrent woonende, zeer bang wierden.

Van alle kanten ſchoten zy wel toe, om het te zien; dog 't is jammer, dat 'er niet deze of gene met een ſtuk op geſchoten hebben, om dat het aldus, dood zynde, naeuwer zou hebben konnen beſchouwd werden.

Alle, die 't gezien hebben, ſtemmen in de zaak, en in de omſtandigheden, ten vollen over een, zoo dat men dit als een ontwyffelbare waarheid aannemen moet.

Die al deze zaaken nu eens by den andren brengt, en tegen malkandren vergelykt, zal buiten allen twyffel hier in veel grond vinden om te gelooven, dat 'er zoo wel Zee-Mannen en Zee-Wyven, als Menſchen op 't Land, zyn. Wil nu iemand voor zyn vermaak daar nog egter tegen druiſſen, wy geven hem daar de volkomene vryheid in, zonder ons eenigzins daar aan te ſtooren, om dat het ons niets ter wereld hinderd.

VERHANDELING
DER
GEMEENE
VISSCHEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE gemeene Viſſchen. *De* Wal-Viſch. *Des zelfs* Tanden *in Prent verbeeld.* Zwaard-Viſch, *in Prent verbeeld. De* Ster-Haey, *afgebeeld. De* Loots, *of* Zuiger-Tonynen. Albukores. Koret. *De* Verkens-Viſch. *De* Konings-Viſch. *De* Toetombo-Viſch. *Den* Opblazer. *De* Doerian-Viſch. *De* Leer-Viſch. *De* Pampus-Viſch. *De* Gallioen-Viſch. *De* Zand-Kruiper, *en andre zoorten van* Roch. *De* Zee-Duivel. *De* Vliegende-Viſch. *De* Zaguweer-Drinker. *De* Ikan Zowanggi, *of* Toover-Viſch. *De* Zee-Scorpioen. *De* Dorado. *De* Baſtaard-Zalmonet. *De* Zalmonet. *De* Zamaſſing. Ikan Zambilan. *De* Doejong, *een zoort van* Zee-Koejen. *De* Zeyl-Viſch. *De* Baſtaard-Zeyl-Viſch. *De* Tsjakalang. *De* Trompetter. *Verſcheide kleene* Viſchkens. *De* Babara, *tweederley. De* Jacob Evertzen. *Verſcheide zoorten 'er van. De* Zee-Snoek. *De* Papegaeys-Bek. *De zwarte* Papegaeys-Bek. *Andre zoorten van dien. De* Polypus, *of* Gorita. *De* Zee-Kat. *De* SteenBraaſſem. *De* Cakab. *De* Zee-Carper. *De* Stekel-Baars. *De* Snorker. Ikan Cornoedo. Harder. Goaſche Kabbeljaauw. Spiering. Aal; *en* Paling. Zee-Paardekens. Krabben, *en* Kreeften. *Verſcheiden zoorten van* Kreeften, *en* Krabben. *De* Beurs-Krab. *En meer andre* Garneelen.

De gemeene Viſſchen.

VAn de Zee-Menſchen gaan wy over tot de Viſſchen, die wy in gemeene, en ongemeene verdeelen.

De gemeene Viſchen zyn weder menigerley.

De Wal-viſch.

De grootſte onder de zelve, die nu en dan hier mede gezien, en ontrent de Stranden vernomen werden, zyn Wal-Viſſchen, of wel zeer groote Vin-Viſſchen, of Noord-Kapers, die men nu en dan 't Water zeer hoog ziet, in de Lucht opblazen, en van welke 'er ook wel dood aan 't Strand zyn komen aandryven.

A°. 1677 was 'er een ontrent het Eiland *Lakker*, die 35 vadem lang was, en A°. 1687 een andre ontrent *Manipa* geſtrand.

Des zelfs Tanden, in Prent verbeeld.

Men ziet hier de Tanden, van eenige zoo der zelve, als van andre, in *Amboina* geſtrand, op de Plaat, met de Griekſche Letter β geteekend, en volgens de Letters, A. B. C. D. E. hier in Prent verbeeld.

Buiten deze is 'er ook een A°. 1698, hier in den *Inham*, niet verre van der *Portugeezen Baey*, die over de honderd voeten lang was, komen aandryven, van den welken myne Slaven my de Baarden, (even eens als andre Balynen, dog niet boven een voet lang zynde) en verſcheide Tanden van de zelve groote, als die hier by de Letters B. en C. geteekend ſtaan, gebragt hebben.

Dat *Jonas* van diergelyken Viſch, en niet in een Haey, of in de Canis Carcharias, ingeſloten is, ſtelle ik daarom vaſt, om dat een Haey, alles, wat hy vat, doorgaans afbyt, en zelden (dat ik weet of oit

oit gehoord,) een geheel lichaam inſlokt, om 't welke dan goed te maken, men hier verſcheide wonderdaden, die ik in de Schrift niet uitgedrukt vinde, zou moeten verdichten, dat men niet mag doen. Wat nu de naeuwe keel van de Walviſch aangaat, daar zyn 'er veelerley zoorten, en alle de zelve hebben zulken naeuwe keele niet.

En genomen men ſtelde nu al dat het een Walviſch met een naeuwe keel was, die hem ingeſlokt had, gelyk wy niet weten, hoe God dezen Jonas wonderdadig in dien Viſch drie etmaal onderhouden, en hem weer levendig te voorſchyn gebragt heeft, even zoo weinig weten wy ook hoe wonderdadig hy 'er in geraakt is, alle welke omſtandigheden Gods Geeſt ons juiſt zoo net niet beſchryft; maar die wy egter daarom wel mogen vaſt-ſtellen, zonder hier in mis te taſten; dog dit raakt de Natuurkundigen.

De zwaard-Viſch.

Onder de groote Viſſchen, die hier vallen mag men mede de Zwaard-Viſch wel tellen.

Die hier gevangen werd, verſchild niet veel van die zoort, die in de *Europiſche* Zeen gevangen werd.

Men moet hem mede onder 't geſlacht der Haeyen rekenen, onder welke wy hem de eerſte plaats geven, alzoo hy in lichaam, en vinnen, daar niet veel van verſchild.

Hy valt gemeenelyk van de zes tot de agt voeten lang, behalven zyn zwaard, dat wel vier a vyf voeten lang; dog agter aan vier a vyf duimen breed, en als een zaag vol tanden is, die aan weder zyden zich, aan de eene 25, aan de andre kant 26 in getal, 2 duim lang zynde, vertoonen.

Het lichaam is als dat van een Haey, donker graeuwagtig van verwe, en wit aan de buik. De bek ſtaat onder aan de kop, gelyk aan een Haey; dog is ronder, en zonder tanden. Recht daar boven ſtaan de twee oogen ſchuins, gelyk aan de Kayman, als mede voor den bek, aan de ander-zyde recht aan 't begin van 't zwaard, heeft hy nog twee gaten, die men voor oogen aanziet, gelyk de Kayman mede heeft.

Boven op de kop ziet men twee gaten, die in den bek uitkomen, van buiten met klapvliezen geſloten, waar door hy zyn adem haald, en geen water uitſpuwd. Ter zyden de kop heeft hy twee groote lappen, die byna vierkant zyn. Aan d'agterſte, of op de langſte en breedſte agter deze ſtaan midden aan 't lyf mede twee diergelyke lappen; dog kleender, en boven de zelve op den rug tot aan de ſtaart twee vinnen, die ook wat vierkantig zyn.

De ſtaart heeft aan de boven-kant maar een lange vinne, die na onderen ſchuins afloopt.

De binnewendige deelen van deze Viſch zyn als die van een Haey. Ook verſchild het Wyfken van 't Manneken niet, dan alleen daar in, dat het geen Zwaard heeft.

In Prent verbeeld.

Wy vertoonen dezen Zwaart-Viſch, of wel 't Manneken 'er van, in de nevensgaande Prent, onder de Letter V.

Ik zag 'er een A°. 1712. zynde, met zyn Zwaard, tuſſchen de 15 en 16 voeten lang, in 't Kaſteel *Victoria* brengen.

Dit Manneken doet de Viſſchers ontrent hunne netten zeer groote ſchade, ſlaande die aan ſtarden; hoewel zy anders met hunne Zwaarden op de oppervlakte der Zee, by ſtil weder, wel leggen te dryven.

De Ster-Haey.

Men heeft ook verſcheide zoorten van Haeyen, en onder de zelve zommige van een ongemeene groote, die zomtyds tot de 20 en 24 voeten komt op te loopen.

Het is een Menſch-eetende Viſch, die zig in de warme Lugt-ſtreken onthoud, zynde in 't gemeen 5 a 6 voeten lang. Die onder de zelve maar 2 a 3 voeten lang zyn, werden gezegt zeer wel te ſmaaken; dog de grootere vallen traanig.

Deze Viſch is zoo bekend, dat het de moeite niet weerdig is dien te beſchryven.

Hy kan zyn aas niet vatten, of hy moet zig eerſt omkeeren, dat hy dan met zyn vreezelyke wyde bek, waar in een dubbele fyn-getande reye van zeer dichte tanden ſtaat, zoo zeker aanvat, dat het alles als met een zaage doorſneden, en zoo goed als afgebeten is, dat hy veel ſchielyker en wiſſer, zoo hy zich niet eerſt kenteren, en omkeeren moeſt, zou konnen doen.

Hy heeft een breeden grooten kop, en redelyke groote oogen. In zyn kop vallen eenige witte beentjens, dienende dezen Viſch voor herſſenen, welke van een zeer nut gebruik in de Genees-kunde zyn, om de Baring der zwangere Vrouwen te vergemakkelyken.

Afgebeeld.

Wy vertoonen 'er maar een na 't leven geteekend, op de Plaat met de Griekſche Letter δ gemerkt.

Dit is een zoort van een Star-Haey hebbende op zyn donker-graeuwe huid als een menigte van ſterren, of Eilandekens, zig byna even eens als de gekamelotte Zyde-kleeden vertoonende, met een baard als de Viſch, de Ikan Sambilang genaamd, die nevens veel andre Viſſchen, door *Nieuwhof* vertoond werd.

Hy had vervaarlyke lappen van vinnen, waar mede hy ſwom, en die zich ten deele ontrent de kop, ten deele na

't agterlyf op de rug, en ontrent de ſteert, die vry lang was, vertoonden. Het onder-lyf was wit. De rechte Ster-Haey nogtans is langer, en ſmaller van lyf, en ſpitzer van kop.

Daar zyn meer andre zoorten, als de Spits-Haey, de Kruis-Haey, en meer andre, die wy nu voorby gaan, om dat die van andre al beſchreven zyn.

De Haey, die men hier in meenigte heeft, ſwemt ook nooit alleen; maar heeft altyd eenige kleene Viſchjens, Zuigers, of Lootsjes genaamd, die by hem ſwemmen. Zy gelyken wel na de kleene Alfkens, of na kleene Spierinkskens; dog zyn donker graeuw van huid. Wy zouden die konnen vertoonen, zoo dat niet reeds door *Nieuwhof*, en andere gedaan was.

De Loots, of Zuiger.

Daar is nog een andre zoort, diens kop of kruin vol ployen, en waar mede hy gewoon is, aan de Haeyen en andre Viſſchen, ja zelf aan de Scheeps-kielen, zeer vaſt te kleven. Zy vallen zomtyds wel 2 a 2½ voet lang. Hy werd van zommige of voor de Remora zelf, of voor een zoort 'er van gehouden.

Men heeft hier ook verſcheide zoorten van Tonynen, of een zoort van Zee-Verkens, die wel 5 a 6 voeten lang, en gewoon zyn gemeenelyk tegen den wind op te ſwemmen, of wel (zoo andre willen) daar van daan te komen daar de wind dan voor 't naaſte van daan te wagten ſtaat.

Tonynen.

Hun ingewand, en bloed vertoond zig, als dat van een Verken.

Men heeft 'er ook Albukores, of de *Alba Koretta* dat is, *de witte Koret-Viſch*. Die is al vry groot, wel 3 voeten lang, en beſlaat wel 1½ voet in de rondte.

Albukores.

Men gebruikt de zelve op Zee dikwils, om ze te eeten, en men kan die den onkundigen, voor al als men 'er gebrade frikkedillen van maakt, zeer gemakkelyk voor Kalfs-vleeſch, hoewel zy een weinig drooger van ſmaak, dog anders zeer goed zyn, opdiſſchen.

Men ontmoetze ook veel op de *Indiſche* uit en t'Huis-Reizen. Ook verſchillen zy byna niet, dan in grootte, van de Koret, hoewel zy beter, en zoo droog niet van ſmaak zyn, behalven dat de Koret (die hier mede valt) veel kleiner, en ontrent nog wel eens zoo groot en dik als een Schelviſch, en ontrent van de lengte van een der grootſte, dog wat ronder van lyf, gelyk mede van ettelyke groote vinnen, en ook van eenige groote ſtekels op de rug voorzien is.

De Koret.

De kop is ook zeer kloek, en hy is groot van oogen; zynde aan Boord al mede (by gebrek van beter) een goede ververſching.

De *Bonito* (dat in 't *Portugeſch*, *de Moye* beteekend) is een Viſch, die mede ontrent van de groote van een Koret, wel zoo bol en dik, dog zeer droog van ſmaak is. Zy valt hier al mede, en vry overvloedig, gelyk ook de twee vorige.

Hier is ook een andre zoort van Tonynen, die men in deze geweſten het Meir-Zwyn, of anders nog wel zoo veel de Verkens-Viſch noemd.

De Verkens-Viſch.

Hy is zeer groot en ſtomp van bek (waar in zig eenige tanden opdoen) en groot van oogen, rondom dewelke zich veel wit vertoond. Ook is hy breed, en 2, 3, en 4 voeten lang; donker van boven huid, gemarmerd van buik, en breed van ſtaart.

Hy is zeer lekker, en zoo vet om te eeten, dat men geen aangenamer Viſch wenſchen kan; dog hy is al te vet, in zoo verre, dat hy aanſtonds iemand door 't lichaam henen dringd, en 't ganſch hemd van iemand taan-geel maakt, om 't welk te voorkomen men de mooten (die grooter als die van een groote Zalm vallen) gemeenelyk rooken laat, en dan bekomt zy iemand beter, maakt een lekker eeten, en des zelfs Olieagtige ſtoffe maakt dan des Eeters hemd zoo Taangeel niet.

Een van de Heerlykſte Viſſchen, die men in *Amboina*, en veel andre deelen van *Indiën* heeft, is de *Ikan Radja*, dat is, *de Konings-Viſch*, die na geen *Hollandſche* Viſch beter, dan na de Salm, gelykt, uitgenomen dat hy, gekookt zynde, wit van verwe blyft. Hy is zeer vet, aangenaam van ſmaak, en zeer gezond, werdende veel ingelegt, om ze op Zee tot voorraad mede te voeren.

Hy is ontrent 2½ a 3 voeten lang, groot van kop, matig groot van oogen, hebbende een donker-bruine rug, waar op zich een vin, en daar na ook ſcherpe doorns tot aan de ſteert, vertoonen. Hy is wit van buik, en redelyk lang; dog ſmal van ſtaart. Men kan uit zyn gekrompe mooten zoo wel, als uit die van de Zalm, Wyn drinken.

De Konings-Viſch.

Hier valt ook een Viſchje, dat by den Inlander Ikan Toetombo, of doosjes-Viſch, genaamd werd, om dat het byna als een kleen vier- of drie-kantig doosje is.

Dit Viſchje is niet boven 3 a 4 duim-breed lang, zynde kort en zeer ſtomp van bek, groot van oogen, dik van kop, en hebbende een pin op de kop, die wel twee duim-breed lang is. Ook heeft het voor aan de kop ontrent de oogen een knobbel, die vooruit ſteekt.

Het lyf is zeer dik, en als opgeblazen, konnende wel de breedte van 2 a 3 duim

duim in de dikte haalen. Het is wit van buik, en loopt by de ſtaart wat dun van lyf 1 a 2 duim-breed toe, waar na een matige ſteert volgt, die zeer fraey met 5 a 6 witte ſtreepkens aan ieder zyde geteekend is. Het valt hier wel; dog zeer zeldzaam.

De Toe-jombo Viſch.

Het is donker-bruin en hard van huid; dog zagter, als de Schilden van een Schild-pad. Ook is het van twee kleene, en twee grooter vinnen voorzien, gelyk men dit alles klaar aan 't zelve, zoo als dit van de *Heer Nieuwhof* afgebeeld is, beſchouwen kan.

Daar zyn 'er ook, die deze hoorn op de kop niet hebben, hoedanig eene ik zelfs bezit, en toonen kan. Men houd de eene voor de groote, en de andre voor de kleine zoort.

Ik weet niet, dat zy oit gegeten werd. Zelf zyn 'er, die getuigen, dat deze Viſch iemand eenige dagen aan een dronken, en vol maakt, en het eenig bekend middel 'er tegen is zekere vierkante Krab, die by de Ikan Doerian nader beſchreven werd.

Den Opblazer.

Men heeft hier een Viſch, die men de Opblazer noemd. Een kleene Viſch, en gemeenelyk, een kleene ſpan lang, en zommige nog kleener, zoo dat men die met een hand-palm bedekken kan; dog de buik opgeblazen zynde, vertoond hy zich als een bol, of ter groote van een kleen Kinder-hoofd, zoodanig dat men dan byna geen onderſcheid tuſſchen de kop, rug, en buik (die zig alle als een ronden kloot vertoonen) maaken kan, ſtaande de neus wat opwaards omgebogen, ontrent welke zig een zeer kleene bek vertoond, terwyl men byna geen oogen des zelfs ziet.

De rug is tuſſchen de aſch-graeuwe en zwarte verwe, wat gewolkt, de buik wit, zynde van eenige kleene graatjes voorzien, de zyden zyn Loodverwig, en eenigzins met zwarte vlekskens, getekend.

In Zee houd hy zich meeſt zonder zich op te blazen; dog zoo raſch hy aangetaſt werd, blaaſt hy zich ten eerſten als een bol op, even als of hy wiſt, dat men hem, om zyn ruw en ſtekelig vel, dan zoo wel niet vatten kan.

Ontrent de ſteert heeft hy twee vinnen, met welke, en den ſteert, hy zich beſtierd, of ſwemt.

Hy is zagt en week van Viſch, en werd voor een groote lekkerny gehouden; hoewel 't my heugd, dat 'er verſcheide onkundige af geſtorven zyn, alzoo 'er en zeer kleen, dog vergiftig aderken in zyn Gal-blaasken is, dat 'er eerſt geheel en al met de galle moet uitgenomen werden, en dan mag men de Viſch buiten eenige bekommering eeten, daar men 'er anders aanſtonds van ſterft; om welke reden de meeſte Lieden vreezen, om van deze Viſch iets te eeten.

Wy vertoonen de zelve hier niet in teekening: dog hy zal onder de ongemeene Viſſchen voorkomen.

Hier valt ook een Viſch, die gemeenelyk de Drioens-Viſch genaemd werd, om dat hy na de doornige en ſtekelige Vrugt, de Doerian genaamd, zeer wel gelykt.

Ik heb 'er gezien van deze zoort, die wel 1 en 1½ voet, ook heb ik 'er gezien, die maar een halve voet lang waren.

De Viſch is gemeenelyk vry dik van lichaam, zynde by na ey-rond, zeer kleen, en rond van bek. Boven op de kop zyn twee groote doorns, byna als ware het een kuif, en verder is 't ganſche lichaam, vol ſtekels en al vry lange doorns, waar men hem ook aanvat. Hy is groot van oogen, dog kleen van vinnen en van ſteert, zynde weerdig, om, wegens zyn zeldzame ſtekelige gedaante, bewaard te werden. Hy gelykt ook eenigzins na den Opblazer; dog die is vry korter, en niet gedoornd. De Doerian-Viſch.

Deze vertoonen wy al mede niet, om dat ze by de Heer *Nieuwhof* reeds afgebeeld is.

Als hy in Zee ſwemt, ſtrykt hy zyn doorns na beneden; dog zoo ras men hem aantaſten wil, blaaſt hy zich zelven, en zyne doorns, op, die, al is hy dood, zoo rond opgeblazen blyven ſtaan.

Om een lekkere Water-zode te hebben, is 'er geen lekkerder, als de Leer-Viſch. De Leer-Viſch.

Men vind ze hier, en op *Batavia*, op en ontrent 't Eiland *Onruſt*, zoo menigvuldig, dat veel Heeren van aanzien op die Viſch by den Baas van *Onruſt* nu en dan wel eens onthaald werden.

Hy is byna als een kleene Braaſſem; dog korter, en vry breed van lyf, 't geen met een dikke bruine ruige huid, byna als Leder zynde, voorzien is, die men 'er afhaald, en onder welke huid zich een zeer ſchoone, harde, blanke, en byzonder lekkere Viſch vertoond.

Hy is ontrent, dog niet wel een kleeſpan, (zomtyds ook wel 1 a 2 voeten) lang, en een halve voet breed, ſtomp, en wat gebogen van bek, groot van kop, en van oogen, (die verſcheide kringen rondom, en een groote zwarte vlek beneden zig hebben) niet groot van vinnen, en redelyk groot van ſtaart, gelyk men die al mede by dien Heer afgebeeld zien kan.

Men heeft verſcheide zoorten van deze Leer-Viſſchen, die in lengte, gedaante, verw, en ſmaak zeer veel van malkandren verſchillen. Ook is 'er een

groote zoort, die men de Vlym-Viſch noemd.

De Pampus-Viſch. De Pampus-Viſch is mede een zeer lekkere zoort van Viſch, zynde breed, plat, en van gedaante byna als de vorige. Daar zyn 'er als kleene ronde Botjens, daar zyn 'er ook grooter. Men trekt die de huid af, en dan geeft het een lekkere Water-Viſch.

Daar is nog een andre zoort van deze Viſch, die van zommige Gallioen-Viſch, en van andre Stront-Viſch genaamd werd.

Dit is een Heerlyke, witte, en platte Viſch, zoo lekker van ſmaak, dat ik ze by geen *Hollandſche* Viſch weet te vergelyken.

De Gallioen-Viſch. Zy werd Gallioen-Viſch genaamd, om dat zy de Schepen veel volgd, en veeltyds ontrent de Gallioenen zig onthoud.

Het is al mede een zoort van Leer- of Pampus-Viſch; dog vry dikker en grooter, dan de andre, vallende, en men heeft 'er, die wel zoo groot, als groote Tafel-borden, en Heerlyk van ſmaak zyn.

De Zand-Kruiper, en andre zoorten van Roch. Men ziet hier ook verſcheide zoorten van Roch (gelyk wy 'er onder de ongemeene Viſſchen eenige vertoonen zullen) die van de *Hollandſche* in verw ofte ſmaak, niet verſchillen, waar onder de Zand-Kruiper, of Steen-Roch, een van de lekkerſte is.

Daar zyn 'er ook, die zeer fraey van verw, en teekening zyn, van welke wy hier na onder de ongemeene Viſſchen zullen handelen.

De Zee-Duivel. Men heeft onder de zelve 'er een, dat een zeldzaam Zee-Gedrogt is. Hy is 3½ voeten lang, en 6 voeten breed.

Als de bek toe is, ſchynd het als een vliegende Vleer-Muis te zyn. Hy is zwart, en wit, ook zeer ruw gekarteld van huid, groot en wonderlyk van bek en kop, en zeldzaam van oogen. Op zyn lyf heeft hy hier en daar thien lange zwarte ſtreepen, die ſterk afſteeken.

Zyn ſteert en vinnen ſchynen byna even eens in lengte te zyn, uitgenomen dat de ſtaart langer, en aan de linker zyde, van de helft af na 't einde, verder gedoornd is.

Wy zien den zelven al mede na 't leven door de Heer *Nieuwhof* afgeteekend. Om welke reden wy hem hier, gelyk wy anders van deze meeſte viſſchen zouden konnen doen, niet vertoonen.

De vliegende Viſch, in Prent vertoond. Onder de zeldzame Viſſchen, hier vallende, is zekerlyk mede de vliegende Viſch.

Daar zyn velerley zoorten van, met twee, en met vier vleugelen, gelyk wy die beide ook ten deele onder de gemeene, ten deele onder de ongemeene Viſſchen zullen vertoonen.

De gemeene vliegende Viſch, is als een groote Haring van lengte en dikte, en, gebraden zynde, zeer lekker.

Wy vertoonen een van de groote zoort, die zeer ſterk op de Zaguweer gezet is, daar hy, als de Goeroeroes, of Zaguweer-Emmers, nog aan de Zaguweer-Boomen hangen, weet na toe te vliegen, en zig dronken daar in te drinken. Gy kont hem in de Plaat by de Griekze Letter ε afgeteekend zien.

De Zaguweer-Drinkaard. Hy werd de *Rronkadôr*, of de *Snorker* genaamd, en is een van de zeldzaamſte onder die zoort van Viſſchen, drinkende zich zoo zat, dat hy 'er by nedervalt.

De Ikan Sowanggi, of Toover-Viſch. Men heeft hier een Viſch, by den Inlander *Ikan Sowanggi*, dat is, *de Toover-Viſch*, of *Pieterman*, genaamd. Hy is zeer leelyk van gedaante, vervaarlyk om aan te zien, ende en is niet goed tot ſpyze, ja ſchadelyk. Die van deze Viſch geſtoken is, kan 2 a 3 dagen, als dol van de pyn, hier en daar omloopen. Dit doet deze Viſch met twee vergiftige doorns, die hy op de rug, en onder een velleken anders verborgen heeft, waar in een ſcherpe beenagtige punt of ſpits, van een donker-groene verwe is, waar mede hy de ſteek iemand gewoon is toe te brengen.

De *Portugeezen* eeten dezen Viſch, na dat zy de kop 'er van weg geworpen hebben. Ook eeten de *Amboineezen* hem, werpende de kop, doorns, en gal weg.

Het beſte middel, tegen de ſteek van zoo een Viſch, is het melkagtig zap van *Dahon Katam*, of 't *Krabbe-Blad*. Om zich nu te beter hier tegen te konnen wagten, moet men wat verre van 't Wier, dat men ontrent de Stranden heeft, en waar onder zig deze Viſch verbergt, afblyven.

De Zee-Scorpioen. Gelyk men op 't Land Scorpioenen heeft, alzoo heeft men ook een Viſch van die zelve naam in Zee. Hy draagd die naam, om dat des zelfs ſteert de gedaante van de Knypers van de ware Scorpioen eenigzins vertoond, gelyk uit de teekening des zelfs in een Plaat, by de Heer *Nieuwhof* verbeeld, zeer klaar kan gezien werden.

Zy werd ook wel de Zee-Snip, na haar lange Snippe-bek, genaamd.

Deze Viſch heeft een kleene kop, aan welke een vry lange bek is, uit twee lange dunne deelen, die aan de kop het dikſt, en na 't einde toe ſpitzer zyn, beſtaande, waar van het boven-deel veel langer, als het onderſte, is.

De oogen zyn kleen, en 't lichaam van de kop, tot de ſtaart is, als dat van een ſpiering van een voet in lengte en dikte, hoewel 'er ook grooter zyn.

Het boven-lyf is donker-bruin van verwe,

we, de buik wit, en op den rug heeft hy, van de kop af tot ontrent de ſtaart toe, een gedoornde vin, die wel half zoo breed, als de Viſch zelf in 't midden; dog voor en agter hoe langer hoe meer (hoewel vry meer na agteren toe) ſmal uitloopende is, gelyk ook het lyf na de ſtaart toe hoe langer hoe dunner werd, zoo dat het by de ſtaart pas 't voorſte van een pink dik is.

De ſtaart zelf vertoond zich als een groote zeer ſmalle halve kring, diens beide uiterſte einden wel een voet van een ſtaan, en van binnen rondom vol ſcherpe fyne doornkens zyn.

Zeker Slave, daar van 's morgens geſtoken zynde, was 's avonds al overleden.

De Donado. Een van de Lekkerſte en Heerlykſte Viſſchen, die 'er in Zee zwemmen, is de Dolfyn der ouden, of de Dorado der *Portugeezen*.

Hy werd van hen Dorado, dat is, *de vergulde* genaamd, om dat hy onder 't ſwemmen en keeren van zich zelven de Heerlykſte ſchittering van de Goud-verwe, als mede van Zilver, en een Heerlyk hoog groen zoo ſterk te gelyk vertoond, als ik noit van een andre Viſch gezien heb.

Hy heeft de lengte van een Zalm; dog is platter en breeder van lichaam, en ook grooter, breeder, en ronder van kop en bek, die na zyn rondte redelyk breed is.

Hy valt hier in *Amboina*, en ook in de *Spaanſche* en in de *Oriëntaalſche* Zee, en is zeer ſnel in 't zwemmen.

Het is een byzonder aangename, blanke, en zeer vaſte Viſch, ongemeen goed van ſmaak; hoewel de kop en wam-ſtukken wel het beſte daar van zyn.

Zy aazen op de vliegende Viſch; dog by gebrek van de zelve, en by grooten honger, vervolgen zy malkanderen wel, eetende de eene de andre op.

De Baſtaard-Zalmonet. Men heeft hier ook een Viſch, de Baſtaard-Zalmonet, of de Zieke-Viſch genaamd, zynde van groote en geſtalte als een Zalm; zeer geſchubt van bovenlyf, en wit van buik; maar veel grooter als de Zalm, ja daar zyn 'er, die 4 a 5 voeten lang zyn.

Deze Viſch, werd om zyn groote vetheid, van zommige de Verkens-Viſch genaamd, en draagd den naam van de Zieken-Viſch, om dat hy een groote rommeling en beweging ten eerſten in 't lichaam maakt.

Op de kop heeft deze Viſch twee merkelyke neusgaten, en op de rug twee reyen korte vinnen, waar van de langſte agter is, en die zig ontrent de ſtaart het breedſte vertoond.

Een gelyke rey vinnen heeft hy onder den buik.

De verwe van de huid van deze Viſch is witagtig, met graeuwe plekken geſpikkeld, als of het Zonne-plekken waren.

Van de kop na de ſtaart kan men gemakkelyk na beneden; maar van de ſtaart na boven niet wel op ſtryken, alzoo hy dan ſtekelig valt.

Ingezouten zynde werd hy rood, en gelykt dan zeer wel na gerookte Zalm.

De Inlanders zeggen, dat men hem met Kalappus-melk koken moet, en dat men hem dan buiten eenig ongemak eeten kan.

Hy is nog beter, als hy twee weeken in den rook gehangen heeft, en dan gelykt hy byzonder wel, in gedaante en ſmaak, na gerookte Zalm; hoewel hy nog wel zoo vet is.

De Zalmonet. Daar is ook een Viſch, de Zalmonet genaamd, zynde daar van een zoort, die rood, en die wel de beſte, en een andre, die wat na den geelen, of ook wel na den witte, trekkende, en die ook vry ſlegter, dan de roode, is.

De Viſch zelf is ontrent 2 voeten lang, van dikte als een kleene Zalm, lekker van ſmaak, en zeer vet, te weten de roode; dog de witte is mager. Deze roode, is een van de beſte Viſſchen, die men iemand voorzetten kan. Men kan hem de *Indiaanſche* Barm, of Barbeel noemen; dog de *Portugeezen*, en wy, noemen hem Zalmonet.

De Zamaſſing. Even eens byna van gedaante lengte, en dikte, is de ſchoone Zamaſſing, een van de vetſte en lekkerſte, die ik kenne.

Ikan Zambilan. Hier doet zig ook een Viſch op, die na zyn negen baardekens Ikan Zambilan, of *de Negen-Viſch*, genaamd werd. Hoewel andre zeer ongegrond meinen, dat hy die naam draagt, om dat hy noit alleen, en om dat zy gemeenelyk met hun negenen zwemmen, dat juiſt zoo niet ondervonden werd.

De Doejong, een zoort van Zee-Koeyen. Een van de zeldzaamſte Viſſchen, is de Doejong, die men in 't Nederduitſch beſt een *Zee-Koe* noemd, om dat de kop zeer wel na die van een Koe gelykt.

Verder gelykt alles na een Viſch, en hy krygt zomtyds de lengte van 17 a 18 voeten, en in de rondte die van 7 voeten.

Hy is kleen van oogen, dik van huid, die wat Purperagtig, ruw, en met korte hairkens bezet is. De zelve, gedroogd zynde, is ondoordringelyk, zoo dat 'er geen pyl zal doorgaan.

Hy heeft eigentlyk geen vinnen, maar zeer korte pooten, in vier zagte teenen verdeeld, waar mede hy dat zwaar lichaam beſtierd. Zy aazen op Wier, dat aan de Rotzen groeid, waar ontrent zy zich onthouden.

Het Wyfken van dezen Viſch heeft borſten, als een Vrouw, waar aan haar

jongen zuigen. De teenen der pooten zyn ook met vel als overtrokken, 't welk 'er van zynde, gelykt die poot zeer wel na een hand, waar door deze Viſch nog al meer na een Menſch, of 't Menſchelyke, gelykt.

Men zegt ook, dat zy traanen konnen ſtorten, en zugten als een Menſch 't geen my de oude Heer *Rumphius* verhaald heeft, ten tyde toen hy nog zien konde, gezien, en gehoord te hebben, aan een Wyfken, dat levend by hem gebragt, en naderhand in zyn Huis ontleed is, zugtende in haar leven, ook hoeſtende, en even eens als een Menſch; waar aan de Viſſchers hem hooren, ſnuivende.

Zy vallen nu en dan ontrent *Hitoe Lama*, by het Rif, en ook wel ontrent *Hative Kitsjil*, daar zy zich zelve wel zoo hoog uit het Water opgerecht hebben, dat men ze voor Zee-Menſchen aangezien heeft.

De Zeyl-Viſch. Een van de kloekſte Viſſchen, die hier vallen, is ook de Zeil-Viſch. Daar zyn 'er, die wel elf voeten lang, en wel anderhalve voet dik zyn.

Hy is zwart van rug, en zyn zyden trekken wat na het violette.

Hy heeft een grooten bek, waar van het boven-deel veel langer, als het onderſte, is, gelyk het eene ook wat na beneden ſtaat.

Op de rug heeft hy breeder en zwarter vinnen, dan andre Viſſchen, die hy als een zeil, drie voeten hoog, opzetten kan, laatende die, als hy wil, weder in hare behoorlyke plaats, die zich op den rug vertoond, nederzakken. En zoo heeft hy nog andre plaatzen aan 't lyf, om ook zyne verdre vinnen te bergen.

Hy is ruw van huid, als de Hayen; dog heeft geen ſchubben.

De kop ſchiet zeer ſchielyk van de plaats af, daar zyn zeil op de rug is, in, by de oogen ſchuins afloopende. Zyn zeil glimt, als zwarte zyde, zoo lang het vogtig is, en werd, gedroogd zynde, onder de zeldzaamheden der Zee bewaard, te meer, alzoo 't in zommige zoo groot is, dat het langs de geheele rug gevonden werd.

Men zegt, dat deze Viſch (van welke men groote en kleene zoorten heeft) zeer lekker van ſmaak; dog dat de kleene daar toe wel de beſte, hoewel hy, en voor al de groote, wat droog, en die daarom ook niet wel te eeten is. Men ſnyd de zelve in mooten, en kan die, gezouten zynde, in de pekel lang bewaren.

Die van de zelve maar drie voeten lang zyn, vallen doorgaans vet, en zyn zeer lekker tot ſpyze.

Deze Zeil-Viſch, en de Haey, zyn doodelyke vyanden, die hy, zyn zeil opzettende, zeer hevig vervolgd, en met een hoorn, die hy aan de kop, of aan den bek heeft, door en door reigd; hoedanige men 'er zommige op Zee wel ontdekt heeft.

In *Ambon* valt nog een andre Viſch, van deze niet dan alleen daar in, dat hy geen Zeil, heeft, verſchillende. De Baſtaard-Zeil-Viſch. Deze is 12 ſpannen, en 5 in de rondte lang, hebbende ook zoo een hoorn voor uit ſtaan, die wel 2 ſpannen lang, en zeer ſcherp is.

Deze is zwart van rug, aſch-verwig aan de zyden, daar, als of 't Zilver was, glimmende, hoedanig hy ook van buik is. Deze aaſt op de Tsjakalang, en andre kleene Viſſchen. Dit ſchynd een Baſtaard-Zeil-Viſch te zyn, en hy is vet, en lekker van ſmaak.

De Tsjakalang. De Tsjakalang is een Viſch, die 2 a 3 voeten lang, en zomtyds langer, dog die niet zeer dik is, gelykende beſt na onze Geep. Hy heeft een lange bek, als een hout-Snip, vol ſcherpe dunne tanden, is groot van oogen, Zilveragtig van glans, en bynа zonder ſchubben, alzoo die zeer fyn zyn.

Wy zouden die al mede konnen vertoonen, zoo dat niet reeds door de Heer *Nieuwhof* gedaan was.

De Trompetter. Daar is nog een zoort van Geep, die wel 4 voeten lang, en de Trompetter genaamd werd, een zeldzame en lekkere Viſch, maar die men, om de graaten, wat voorzigtig eeten moet.

Verſcheide kleene Viſchkens. Men heeft hier ook veel kleene Viſch, als de Ikan Djoelong Djoelong, of de half-bek, de Zardyn (zynde als kleene Haring, en van groote als een kleene Spiering.) De Kabalinjo (als onze Alften,) de Melk-Viſch, (een kleen Viſchje, dat zy rooken, en dat dan als Y-bokken is) Kabos (vry goed om te eeten) Zap-Zap-Viſch, (zeer kleen zynde,) Ikan Leman, die ontrent 1 voet lang, en als een kleen Gulleken, maar wat droog is. Ook is 'er een kleen Viſchje, Ikan Lompo genaamd, dat mede van weinig belang, een Rievier-Viſchje, en voor 't ſlecht volkje is. Daar is ook nog een zeer kleen Viſchje, *Ikan Pizau*, dat is, *'t Meſſen-Viſchje*, genaamd, zynde 1½ vinger lang, een halve pink breed, en na de binnen-zyde ſcherp.

De Babara, Tweederley. Een van de lekkerſte Viſſchen is de Babara, die breed, en dun, van een Zilvre glans, en ook geſchubd is.

Daar is de witte, en de zwarte; dog de laatſte is de vetſte, en de lekkerſte. Zy is 2 voeten lang, en des zelfs mooten krimpen mede redelyk wel. Wy vertoonen den zelven hier niet in Prent, om dat hy onder de ongemeene Viſſchen zal gezien werden.

Een zeer bekende, lekkere, en by-

zon-

De Jacob Evertzen, verſcheide zoorten 'er van.

zonder vaſte Viſch, is de Jacob Evertszen; deze gelykt wel na een kleene Karper, dog is wat rooder van verwe, en nog wat anders van kop. Hy is zoo bekend, dat wy niet noodig agten hem verder te beſchryven. Ook zullen wy hem nog onder de zeldzame en ongemeene Viſſchen ontmoeten. Hy draagd zyn naam na een *Ooſtindiſche* Schipper, van die naam, die over zyn ganſch lichaam zulke ſproeten en vlekken, als deze Viſch, (zoo *Bontius Lib. 5 cap.* 24 zegt) had. Deze Viſch krimpt zomtyds; dog dan is hy te hard, en oneetbaar.

Daar is nog een zwarte zoort van de zelve, van verw uit den geelen en bruinen gemengd, en met groote vlekken bezaeid, zynde zoet, wit, en vaſt van Viſch; ook krimpt hy zomtyds; dog dit is geen krimpen op zyn *Hollands*; maar een zeldzame verſtyving van de Viſch, die hem geheel bederft.

Daar zyn 'er van deze zwarte zoort gevangen, die 7 voeten lang waren, hebbende een bek, een ſpan wyd, en een kop, die in 't rond 6 ſpannen groot, en voorzien van een ſtaart, die 2 voeten breed was. En zulke heeft men hier voor 't Kaſteel *Victoria*, en op de Rheede gevangen; dog die groote zyn wreed, en oneetbaar.

De Zee-Snoek.

Een van de ſchoonſte, lekkerſte en uitnemenſte Viſſchen, die ik hier gegeten, en zeer ſmakelyk bevonden heb, is de Snoek, een Zee-Viſch, als hier een Kabbeljaeuw van groote, maar die in 't allerminſte niet hairig, gelyk de Rivier-Snoek in *Holland* is.

Hy is zeer vaſt en blank van Viſch, en zyn mooten vallen als die van een fraeye Kabbeljaeuw, krimpende mede (op zyn *Hollands*,) dat het een luſt om te zien is; dog hy valt zoo vet niet, als de Konings-Viſch

De Papegaeys-bek.

De Inlanders vangen hier ook veel een Viſch, by hen *Ikan Kakatoeha*, of de *Kakatoe-Viſch*, en by ons *de Papegaeys-bek*, genaamd.

Hy heeft allerley ſchoone verwen, en een gladde dog ſchubagtige huid, zittende zyn kleene ſchubben zoo dicht op een, als of het leder was.

Hy is rood van kop, en heeft ontrent de Kake-beenen een groene plek. Onder de keel vertoonen zig, op een roode grond, verſcheide Linien ſtipkens, als of 't *Arabiſche* Letters waren. De verw van zyn vinnen is als die van de Regenboog. Zyn bek is als die van de Vogel, de Kakatoeha genaamd, of als die van een Papegaey, waar na hy zyn naam draagd. Hy is (even eens, als die Vogel) ook zwart van oogen, die ſterk glimmen. Zyn rug is donker-rood, over den welken dwars henen, eenige groene ſtreepen loopen, die onder de buik in roode veranderen. Het uiterſte van zyn lyf is blaeuw.

Zy zyn gemeenelyk een ſpan, of twee lang, en vallen zagt en week van Viſch; dog zyn vet en lekker, vooral als zy gebrade werden.

Deze Viſch houd zig ontrent de ſteenagtige en diepe *Oevers* op, werd in de Bobbers (of groote Viſch-fuiken, die men 40 a 50 vadem, en dieper, in Zee zinken laat) gevangen.

De zwarte Papegaeys-bek.

Daar is nog een andre Papegays-bek, die over 't ganſche lyf zwart en glad is, hebbende een kleene bek vol tanden, die in 't bovenſte Kake-been opwaards, en in het benedenſte na beneden toe gebogen zyn. Zyn oogen zyn als die van een Loeri, hebbende een zwarten oog-appel, met een roode kring 'er om, waar onder een donkere grond is.

Van 't hoofd tot de ſtaart toe is hy met ettelyke reyen van ronde witte ſtippelen, even als of 't Hagel-korlen waren, bezaeid; dog aan de buik onder zyn die ſtipkens blaeuw.

De ſtaart is Goud-verwig, voor en agter even breed. De rug is laag, hebbende in de lengte een vinne, die vervolgd. Hy is zeer goed van ſmaak, dog heeft, wegens dat hy zig ontrent Klippige *Oevers* ook onthoud, altyd een ziltige ſmaak.

Andre zoorten van dien.

Daar zyn nog ettelyke andre zoorten van deze Viſch, die zommige een voet groot, zwart-groen, of donker-blaeuw van lyf, en blaeuw van oogen zyn, waar om men, eerſt een bruine, dan nog een Spaans-groene, en dan nog een geele kring, zig om een bleeke oog-appel, vertoonende, verneemt. De ſteert is zwart en groen. De kanten van de vinnen zyn zwart, en daar na blaeuw.

Nog is 'er een, van 1 voet lang, diens kop Spaans groen, en die verder zwart van nek, en ook zwart van oog-appel, waar om een dubble geele kring, gelyk 't geheel Kake-been groen is. Ook is de voorſte halve rug ſchoon Spaanſch-groen, het verdre van dien donker-blaeuw, met bruine watering.

Op de rug heeft hy ook een doorgaande vinne, die al mede Spaanſch-groen, en met twee geele ſtreepen verdeeld is.

De vinnen aan weder-zyden zyn ook Spaanſch groen aan de kanten, dog in 't midden aard-verwig. In den bek heeft hy, in de plaats van tanden, maar een wit been, dat met kerven voorzien is. De ſtaart is breed, en helder Spaanſch-groen, gelyk ook de buik met zyn vinnen. De 3 of 5 laatſte ſchubben verbergen den ſtaart als in een ſchede.

Deze verſcheide zoorten van Papegaeys-

gaeys-bekken moeten een Heerlyke glans en ſpeeling, als zy in Zee zwemmen, en van de eene na de andre doorſchieten, geven, en verdienden, om hare ſchoone verwen, dierhalven wel, van mede onder de ongemeene Viſſchen geplaatſt te zyn.

De Polypus, of Gorita.

Onder de zeldzame *Indiaanſche* Viſſchen is de *Polypus*, of de *Veel-voet*, (die den Inlander de Gorita noemd) geenzins een van de minſte, aangezien hy zeer wonderlyk van gedaante is.

Hy is week en glad van lyf, uit den ronden, en wat langwerpig, als een zak.

Onder den hals ziet men een opening, als of hy een kap op had.

De kop is al vry groot, ook heeft hy groote oogen, en agt zeer lange pooten, die aan de binnen-kant als vol holle wratten zyn.

Tuſſchen de pooten in 't midden vertoond zig een zwarte bek, die been-agtig, en daar agter als verborgen is.

Op 't glibberig en ſlymerig lyf heeft hy over al veel zwarte, geele witte, en bruine vlekken, die zig daar, als Sterrekens, of Wolkjes, vertoonen, die egter niet altyd even eens blyven, uitgenome de witte, die ſtand houden.

Wanneer hy geruſt, en buiten vreeze van buiten is, vertoond hy zig gemeenelyk wit; dog op de minſte onraad werd hy donker-verwig, of van de gedaante van een Steen-rots, daar hy ook zeer vaſt met zyn pooten weet aan te kleven, zoo dat hy 'er niet af te trekken is.

Hy werd van de Inlanders, en ook van ons Volk, gekookt, of gebraden zynde, wel gegeten; dog is wat hard van Viſch.

Die 't ongeluk heeft, om van deze Viſch, in Zee-zwemmende, aangedaan, en door zyn pooten, voor al van een groote, gevat te werden, die is, 't zy Dier, 't zy Menſch, om hals, alzoo hy ten eerſten met de zelve na de grond gaat, en zoo vaſt aan hun lyf kleeft, dat het met geen geweld los te krygen is, ten zy men zig met een mes (gelyk zeker *Moriani* uit *Halong* dede) redde, en hem de pooten af-ſnyde.

De *Pati* van *Soya*, verhaalde my A°. 1710, dat hy zoo een groote Gorita met een zwaren Bok van zekere hooge heuvel agter *Ema* had zien te gronde gaan, en nog lang op de grond worſtelen, zonder dat hy, hoe zeer hy zich ook wrong, los geraken kon.

De kleene zoort van deze Polypi hebben een Huis, dat wit, zeer dun, en cierlyk geribd van ſchaal, gelyk het ook een van de fraeiſte Zee-Horens is, die ik kenne. Men noemd die gemeenelyk Doeken-Huiven, by de Lief-hebbers van die zeldzaamheden; dog de Inlander noemd die Hoorn, *Roemah Gorita*, dat is, *'t Huis van de Gorita*, of *van de Polypus*.

Hy heeft aan ieder der agterſte pooten een breede lap, als een omgekeerde Bezaan, waar mede hy zeild, dog by ſtil weder is dat zyn Roer. Zoo ras hy, dus zeilende, eenige onraad gewaar werd, ſchept hy, zich kenterende, ten eerſten water, en gaat na den grond, aldus zyn vyanden ontduikende.

Wy vertoonen hem niet in Prent, om dat dit reeds door de Heer *Rumphius* in zyn *Ambonſche Rariteit-Kamer* gedaan is.

De Zee-Kat.

De Zee-Kat is een Viſch, die hier mede valt, en alomme zeer bekend is. Hy is ontrent een voet lang, van lyf, als of 't een langwerpige doos was, hebbende een bruin vel met witte ſpikkels.

Ontrent de kop heeft hy pooten, of baarden, die een halve voet lang, en na de kop toe breeder, dan aan de einden, daar zy vry ſcherp toeloopen, zyn. Tuſſchen deze ziet men nog twee andre, die vry langer, dog dunner zyn, en die aan 't einde een breeden ſnuit, met wratjes aan de eene zyde, hebben, te voorſchyn komen. Deze Viſch heeft zeer groote oogen, welkers appels zich als halve Maanen vertoonen.

Men ziet zyn bek niet, alzoo die agter de pooten ſchuild; dog zy gelykt anders zeer wel na die van de Kakatoeha. Hy heeft aan de zelve ook eenige zagte borſtels, of hairen, dat zoo veel als zyn tanden zyn. Ter zyden heeft hy ook twee vlerken, die niet heel breed zyn. De buik is zeer wit.

Op de rug heeft hy een been, als een Schild van gedaante, dat hard, ſcherp, luſtig, roodagtig, en byna als een omgekeerd Schuitje is, zynde onder het breedſte, en aan 't einde met een ſcherp-been, dat zig byna als een tand vertoond, en tot in de huid doorgaat, waar door ook dit Schild zeer vaſt zit.

Van 't gehemelte des beks loopen twee dunne aderkens tot aan de maag, waar onder een groote blaas legt, vol zwarte vogtigheid, even eens als Inkt, (die 'er ook wel afgemaakt werd) en welke deze Viſch door een lange buize met een pyp, die onder de keel uitkomt, met kragt uitſtorten kan. Zoo ras deze Viſch maar uit de Zee wat op de Strand legt, ſterft hy ten eerſten.

Wy vertoonen den zelven hier al mede niet, ſchoon wy dat wel konnen doen, om dat de zelve, en nog drie a vier volgende, zeer net door de Heer *Nieuwhof* vertoond werden.

Deze Viſch werd met dit zwart bloed,

waar

waar van de Inlanders een ſaus maken, en ook van ons volk, 't geen zegt, dat hy wel ſmaakt, gegeten. Zommige koken hem met die zwarte vogtigheid, doende de zelve tot een ſauce by de Papedo dienen.

Daar zyn nog andre zoorten van deze Viſch, by den Inlander met de naam van *Sontong Ajam*, dat is, *de Hoender-Zee-Kat*, en dat wegens zyn breede vlerken, genaamd, behalven dat hy ook veel vlekken, waar na zy hem ook wel *de gebloemde Zee-Kat* noemen, op 't lyf heeft.

De Steen-Braaſſem. De Steen-Braaſſem is ook een zeer ſchoone en lekkere Viſch, die van lengte, dikte, en breedte, als een fraeje Carper, ontrent 1½ voet lang, of als een groote Schelviſch; dog wel zoo breed, daar beneven groot van kop, bek, en oogen, van huid na de witte kant, en geſchubt is, hebbende aan weerzyden voor twee lange ſtyve vinnen, en beneden 'er nog twee, die breeder, dog korter zyn. Men ziet deze Viſch al mede in een van de Heer *Nieuwhofs* Werken zeer net na 't leven verbeeld.

De Cakab. De Cakab is mede een van de lekkerſte en blankſte Viſſchen, die de Zee hier geeft. Ook is hy zeer vaſt van Viſch, als Vrongel, zoo dat hy het puikje van de Markt is. Men houd de zelve op *Batavia* wel in Vyvers in de Thuinen, gelyk men ook de Zee-Carper wel doet,

De Zee-Carper. dat mede een uitnemende ſchoone, harde, vaſte en blanke Viſch; maar waar by de onze in *Holland* in 't minſte niet te vergelyken, alzoo die veel ſlapper van Viſch, en zoo goed ook van ſmaak niet, dat ook eenigzins uit de prys af te nemen is, alzoo men wel een Ducaat voor een Carper op *Batavia* geven kan; en hoewel 'er minder van prys zyn, is 't egter gezet, dat, als men op *Noordwyk*, een uurtje van *Batavia*, Carper met een gezelſchap eeten gaat, dan ieder Heer met zyn Juffer, die hy mede brengt 24 Gulden of een Goude Coebang daar aan in een middag-maal, waar onder de Wyn dan mede doorgaat verteerd.

Klip-Viſch. Men heeft hier ook een menigte van kleene moye Klip-Viſchkens, gelyk wy 'er hier na verſcheide onder de fraeje Viſſchen zullen verbeelden. Zy zyn zeer lekker, en ſmakelyk om te eeten.

De Stekel baars. Men heeft hier nog een zoort van Viſch, van gedaante en groote als een gemeene Baars, zynde van verſcheide lange ſtekels voorzien, waar na wy hem de Stekel-Baars noemen; en dit is mede een zeer goede en vaſte Viſch tot ſpyze. Men vind deze, en de volgende, al mede by *Nieuwhof*.

De Snorker. De Snorker is een Viſch byna als de vorige van groote, hebbende eenige zwarte ſtreepen op 't lyf, die van de kop na de ſtaart loopen. Hy maakt met zyn groote bek een groot geſnork in 't Water, en buiten 't zelve, waar na hy de Snorker genaamd werd.

Het is maar een gemeene Viſch, en wy vertoonen dien Groot-oog met zyne Stekel-Vinnen niet, om dat 'er ons onder de fraeje Viſſchen ook een van die zelve zoort voorkomen zal, die zeer wel aan zyn ſtekels, als een Egel, te kennen zal zyn.

Ikan Cornoedo. Nog is 'er een Viſch, die *Ikan Cornoedo*, of *de Hoorn-dragers-Viſch*, na een groote Hoorn, die hy op zyn kop heeft, genaamd, maar die zeer weinig geagt werd.

Hy is wel 1½, of zomtyds 2 voeten lang, zeer zwart van huid, die als Leder, hoewel de Viſch zelf blank is; dog zy werd maar van het gemeen Volk gegeten.

Harder. De Harder (die alomme bekend is) valt hier mede menigvuldig.

Goaſche Kabbeljaauw. Men heeft hier ook een zoort van Kabbeljaauw, Goaſche (en van de onkundige wel Goudze) Kabbeljauw genaamd, die by de Zee-varende al mede zeer wel bekend, en zeer lekker van Viſch is.

Spiering. De Spiering valt hier wel zoo blank, en ruim zoo groot, als in *Holland*, en vooral de Zand-Spiering, die Heerlyk om ze te braden is, van welke wy 'er hier na mede een vertoonen.

Aal, en Paling. Men vind hier ook veel zoorten van Aalen, Paling, Zee-Paardekens, Zee-Draakjens en meer andre Viſchkens, die wy hier na onder de ongemeene Viſſchen vertoonen, en daar nader beſchryven zullen.

Zee-Paardekens. De gemeene Zee-Paardekens zyn Viſchkens, die een groote hand-breed lang, een vinger breed, en van kop even eens, als een Peerd, zyn, zynde verder aan de zelve niet veel meer te zien. Zommige zyn zwart, zommige rood, en wat dik van buik, maar de zeldzaamſte zyn die gene, die witagtig, of tuſſchen den graeuwen en witten, en die met eenen gedoornd zyn; hoedanig eene ik onder myn zeldzaamheden heb. Daar zyn nog andre zeer zeldzame van verwe, die onder de ongemeene Viſchen zullen voorkomen, en alwaar wy dan ook de gedaante van dit Viſchje na 't leven afgebeeld zien zullen.

Krabbe, en Kreeften. Tot de Viſſchen behooren mede de Krabben, en Kreeften, die hier menigerley, en van de welke al mede iets te zeggen zal vallen; hoewel wel meeſt, daar wy van de ongemeene Viſſchen ſpreeken.

Van de Kreeften zyn 'er verſcheide zoorten, die by de Heer *Rumphius* in het eerſte Boek, en ettelyk Hoofd-deelen van zyn *Amboinſche Raritеit-Kamer*

reeds beſchreven, en ook in Prent vertoond zyn.

Deze zyn de groote Zee-Kreeft, de breede Zee-Kreeft, de Kruiper, of 't Zwaantjes-Kreeftje (Lokki by den Inlander genaamd, en waar van wy hier na nog zullen ſpreeken) en de Modderman, welker naamen wy hier maar aanhalen, wyzende den Lezer tot de uitvoerige beſchryving, zoo der zelve, als ook van verſcheide Krabben.

Verſcheide zoorten van Kreeften, en Krabben.

Onder de Krabben munt buiten alle tegen-ſpraak de *Beurs-Krab* uit, die om haar groote beurs met vet, de *Beurs-Krab*, en anders gemeenelyk van den Inlander, de *Canari-Krab* genaamd werd. Zy werd door de Heer *Rumphius* in 't 5de Hoofd-deel van 't 1ſte Boek, van 't voornoemd Werk, mede zeer net na 't leven vertoond, en daar ook omſtandig, nevens de volgende Krabben (aan welke beſchryving, als zeer net zynde, wy ons gedragen) beſchreven.

Groot zyn zy in menigte te bekomen; dog kleen zeer weinig; egter heb ik 'er twee paar, die pas een vuiſt groot waren, van gehad, van welke ik een paar aan de Heer *François Kiggelaar*, in *'s Gravenhage* (een uitmuntend Liefhebber, en kenner, van allerley Zee- en andre zeldzaamheden) vereerd hebbe.

De Beurs-Krab.

Zoo een groote Beurs-Krabbe, by ongeluk in een Secreet, buitens-Huis gekropen zynde, en zig pas binnen den Bril des zelfs verborgen hebben, had op zekere tyd, eens een van myn beſte Vrienden byna ontmand: want zoo als hy op 't Secreet maar pas gezeten was, voelde hy iets aan zyn lyf Sachtkens peuteren, rees toen op, en zag de eene Kuyper van de Beurs-Krab, met een doodelyke verbaaſtheid buiten den Bril. Het verdre hier over, laat ik den Lezer zelf denken; dog myn Vriend wilde dit Secreet noit meer bezoeken, denkende nog altyd om die Kuyper van die Beurs-Krab, die hem zoo veel genade bewezen had.

En meer andre.

Hy handeld daar in de volgende Hoofd-deelen ook van de Steen-Krab, de Hoender-Krab, de volle-Maans-Krab, de Honds-Krab, de Kik-Vorſch-Krab, ook van verſcheide Land-Krabben, als de ruige-Krab, de Rôeper, de Doorn-Krab, de Bloem-Krab, de ſchadelyke Krab, de vergiftige Krab, de Saliſſa, of Katappas-Krab, de Koper-Krab, de Tand-Krab, de vergiftige Moſch-Krab, de Kalappus-Krab, de verkeerde Krab, of de Zee-Luis, het Koeman-Krabbetje, de Pinne-wachter (een kleene Garneel) de Baard-Krab, en de Ende-Krab; alle de welke daar al mede in Prent vertoond, en zeer net beſchreven werden, weshalven wy den Lezer al mede daar na toe wyzen; hoewel wy hier na nog verſcheide zoorten van Kreeften en Krabben zullen vertoonen.

Garneelen.

Garneelen zyn hier mede in grooten overvloed, zoo groote, als kleene. Waar mede wy 't voornaamſte, dat de gemeene Viſſchen, die hier vallen, raakt, uitvoerig genoeg meinen gezegt te hebben.

VER-

VERHANDELING

DER

ONGEMEENE

VISSCHEN,

VYFDE HOOFDSTUK.

*O*Ngemeene Viſſchen. *De* Rolat *in Prent*. Lokki Koening Djantan. *De* Leman-Viſch. Ikan Firdaus. Moeloet Babi Ampat Sagi. Ikan Jordain. *De roode* Spits-Neus. Ikan Roerok. Cabos Laoet. Ikan Kapala Biroe. *De* Konings-Viſch *met oogen*. *De* Zee-Grundel. Ikan Poti. Ikan Troeſi. Ikan Camail. Ikan Galoega. Ikan Loebang Batoe. Ikan Alferez Hitam Hidjoe. Ikan Cacaſſe. Ikan Biole. Ikan Cabintang. Ikan Batoe Japon. Ikan Nafiri. Ikan Koening Moeda. Ikan Warna Warna Roepanja. Ikan Adir. Ikan Saleyer. Ikan Kipas. Ikan Carrea, Pantsjoeri Ompan. Ikan Biroe Langit. Koeto Laoet. Ikan Tsjatsjin. Ikan Sengadji Parampoewan. Ikan Terbang Warna Roepa-nja. Ikan Peti. *De bruine* Jacob Evertszen. Cacatoeha Capitano. Ikan Bingkoe. *De* Geſterde Bot. Ikan Okara. Ikan Kandawara. Ikan Poetri. Ikan Candiza. Ikan Salkotoc. Ikan Toetetoe. Coje Laoet. Ikan Koeloer Hidjoe. Ikan Soelang. Lokki Koening. Ikan Djamban. Toetetoe Toeha. Ikan Kajoe. Ikan Mata Ampat. Ikan Seithan Merah. Ikac Nafiri Kitsjil. Ikan Tina. Kipas Japon. Corbilla. Koeda Laoet Jang Hidjoe. Pantiop Bagoes. Ikan Kambing. Dorado Focari. Pantiop Japon. Panggirgadji. Ikan Sari. Ikan Bandan Jang Sowanggi. Ikan Cornoedo Kitsjil. Ikan Mahaeloc. Ikan Tsjakalang. Ikan Karbauw Hitam-Manis. *De* Hanaki. *De* Zee-Luis. Ikan Cacatoeha Laoet. Ikan Siam. Ikan Sambia. Ikan Maroeke. Ikan Soenoc. Ikan Moriat. Ikan Terbang Jang Babintang. Ikan Boaja Kitsjil. Terkoekor Biroc. Ikan Kokillo. *De* Quikſtaart, *'t Manneken*. *De* Quikſtaart, *het Wyfken*. *De* Bedrieger. *De* Brigadier. Ikan Toeringa. Ikan Lucefie. Ikan Palaboe. Ikan Batoe Jang Merah. Ikan Auwawa.

DUs verre van de gemeene Viſſchen gehandeld hebbende, gaan wy nu over, om van de ongemeene te ſpreken.

Gelyk de gemeene doorgaans graeuw en bruinagtig van huid zyn, (eenige weinige, die zig rood, of met andre verwen opdoen, uitgezonderd) alzoo ſteken deze ongemeene by uitnemendheid boven die gemeene (menigmaal anders wel van een en de zelve zoort zynde) in Heerlykheid, en een byna onuitdrukkelyke ſchoonheid, en mengeling van verwen uit. Deze komen niet dagelyks; maar zeer zelden voor, waar door het zeer licht zal konnen gebeuren, dat Menſchen, die Jaaren lang in *Amboina* geweeſt zyn, die noit gezien, en geen kennis ter Wereld daar van zullen hebben, om dat zy zich zelven zoo opzettelyk niet, als ik, daar aan hebben laten gelegen leggen.

Ongemeene Viſſchen.

Ik heb de zelve (zoo veele ik 'er hier af vertoone) met zeer groote moeite bekomen, te meer, alzoo de Heer *Landvoogd vander Stel*, dezelve mede vergaderde, waar door zyn Ed: my groote afbreuk in deze Liefhebbery dede, alzoo hy alles alleen zogt te hebben, zonder nog-

tans iets, dewyl niemand 'er van zyn Ed: iet voor dorſten eiſchen, daar voor te geven, waar door dan andre, die 't betaalden, ook wel iet meer, dan zyn Ed:, kregen.

Ik zal die zoo na, als 't my mogelyk, en ieder maar kortelyk, hoe hy van verwe, om dat het getal der zelve al vry groot, en ieder nogtans zyn opmerking wel waardig is, beſchryven; dog gelyk geen Schilder verwen nog konſt genoeg heeft, om de zelve in haar kracht van luiſter, en met hare volſtrekte glans en ſchittering af te beelden, alzoo zal de beſcheiden Lezer ons zeer licht ten goede houden, dat wy daar van ook maar als ſtamerende ſchryven. Wy vertoonen ze volgens hare Nummers, in het vervolg na 't leven, zoo als wy die van tyd tot tyd bekomen hebben, afgeteekend.

De Roelat in Prent.

N°. 1. Ziet men den Viſch, Rolat genaamd, zynde een groote voet lang. Hy heeft een bek als de Cacatoeha-Viſch, die Zee-groen en geel van verwe is, hoedanig ook de vinnen ten deele zyn, behalven dat 'er ook zulken breede ſtreep, van beide die verwen gemengeld, van zyn zyde na de ſtaart loopt.

De kop is vry kloek, en de oogen zyn maar redelyk groot, hebbende een breede roode buiten-kring rondom een fyne zwarte, die rondom om een Zee-groen oog loopt, in welkers midden een zwarten oog-appel ſtaat, dat een zeldzame vertooning op zyn zwarte huid doet, die als glimmend Fluweel, en aan de kanten, van de kop af, als met een zoom van ſchoon Zee-groen bezet is. Boven op 't lyf heeft hy als een zeil van ſcherpe vinnen, die in 't midden zwart, en aan weerzyden Zee-groen en geel zyn.

De ſtaart is ook meeſt ſchoon zwart, als Fluweel; dog aan wederzyden mede van wat Zee-groen en geel voorzien.

Dit is een lekkere Viſch, om te eeten, die onder die huid (die men 'er af haald) zeer vaſt en blank van Viſch, en zeer aangenaam tot ſpyze is.

Lokki Koening Djantan.

N°. 2. Vertoonen wy een zoort van kleene Lokki-Kreeften, by den Inlander Lokki Koening Djantan, of 't Manneken van de geele Lokki-Kreeft, genaamd.

Wy zullen die hier niet beſchryven, aangezien dit door de Heer *Rumphius*, mynen Boezem-vriend, uitvoerig in zyn *Ambonſche Rariteit-Kamer*, gedaan is; maar ſtellen die hier alleen daarom ter neder, om dat hy in ſchoonheid van verwen van dat gemeene Kreeftje zeer veel verſchild.

Het lichaam en de pooten zyn doorgaans van buiten als met ſchoone geele franje bezet, waar na verſcheide bollekens van ſchoon zwart, dan weer andre die geel, zwart, en rood, zoo al vervolgens zyn, welke verwen zich ook aanweerzyden van 't lichaam zeer ſchoon, als in blokskens, verdeeld, vertoonen. Ook loopt 'er een roode breede ſtreep over 't ganſche lyf, van welke verwe ook zyn ſchaaren en baarden zyn.

De Leman-Viſch.

N°. 3. Ziet men de Leman-Viſch, die ontrent een voet lang, gemeenelyk droog, en niet veel geagt; maar hier om zyne ongemeene verſcheidenheid van verwen aangehaald is.

Zyn ganſche lichaam (dat anders donker graeuw valt) gelyk ook de ſtaart, is hier zeer ſchoon groen over 't ganſch lyf met flaeuw-geel, ros gemengeld, van welke laatſte verwe ook de benedenvinnen voor zyn; dog die op den rug vertoonen zich wit van grond, en zwart van ſtekels. Maar de agterſte is flaeuw-groen van grond, hebbende twee groote doorns, en verder kleene zwarte graatjens; hoedanig eene 'er ook onder is.

Halver weg zyn kop ontrent die geele vinnen, loopt een roode halve kring met eenige zwarte verdeelingen. Ook heeft hy een wonderlyk oog, diens buitenkring, eerſt fyn zwart, daarna ſchoon geel, gelyk het oog zelf rood, en den appel Zee-groen is.

Deze Viſch, is ook zeer goed tot ſpyze.

Ikan Firdaus.

N°. 4. Vertoonen wy een Viſchje, by den Inlander *Ikan Firdaus*, dat is, *de Paradys-Viſch*, en wel zoo, om dat hy in gedaante wel wat na de Paradys-Vogel gelykt, genaamd.

Het is een kleen Viſchje, niet langer als anderhalve vinger, en een duim in de breedte hebbende. Het heeft een kleen geel ſcherp Vogel-bekje, geele oogen, diens geele oog-appel een blaeuw kringetje rondom zig heeft.

Op de rug ziet men, van de oogen af tot 't einde van de ſtaart, een ſchoone zwarte Fluweele ſtreep, die na agteren toe breeder werd.

Het ganſch lyf is Hemels-blaeuw, hebbende aan wederzyden Goud-geele dwars-ſtreepen, als tralien, tegen malkandren aangekeerd ſtaan, waar van men ook drie leggende kleene ſtrikskens van die Goud-geele verwe in 't einde van de ſtaart ziet, die aan 't einde ook twee zulke kleene bollekens, en, behalven de vinnen van die couleur, ook een flaeuw zoompje 'er van langs de ſtaart heeft.

Men kan dit Viſchje ook eeten; dog daar is niet veel aan.

Moeloet-Babi Ampat Sagi.

N°. 5. Ontmoeten wy een Viſchje, by den Inlander *Moeloet Babi Ampat Sagi*, dat is, *de vierkante Verkens-Bek*, genaamd.

Het Viſchje zelf vertoond zich als een vierkantige Ruit, zynde ſchoon Purper

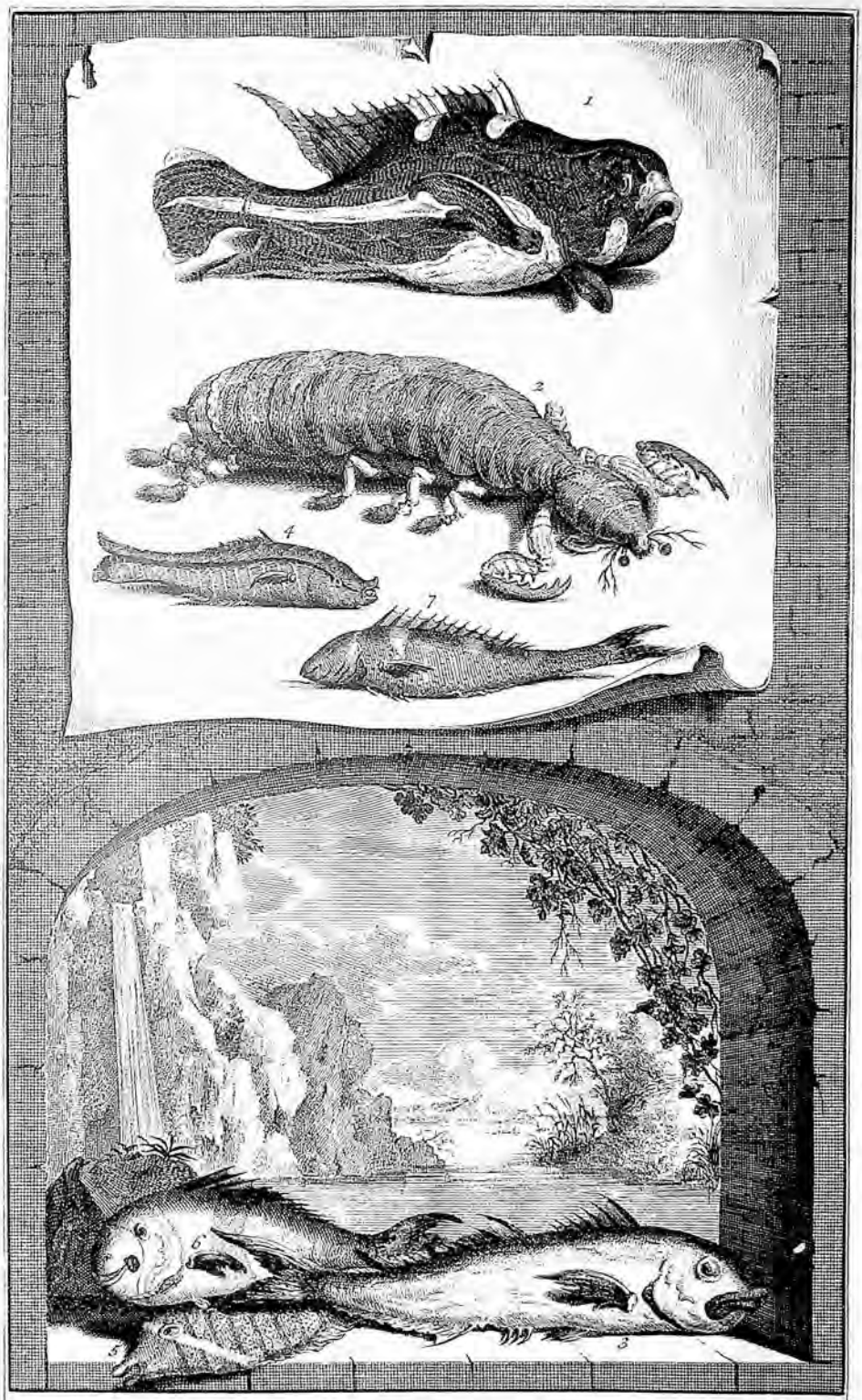
1
2
4
7
6
5
3

per van grond. Van den bek af (die het als een Verkens-Snuitje heeft) tot aan de ſtaart, over het lyf loopen negen zwarte dwars-ſtreepen, die ontrent een ſtroo breed, in 't midden een halve pink lang, dog aan weerzyden dan hoe langer hoe korter werden, nemende de zelve haar begin ontrent het oog, daar de eerſte ſtreep, als door henen ſchynt te loopen, behalven dat zig langs het oog nog een ſpierwitte dwars-ſtreep vertoond, die van de eene tot de andre zyde van 't Viſchje overgaat, en over de drie eerſte ſtreepen henen loopt. Het oog is half groen, en half zwart, en om 't zelve loopt een Goud-geele, en rondom die weer een fyne zwarte kring.

De vinnen, die aan wederzyden langs het geheel onder-lyf loopen, zyn geel van grond, met fyne zwarte ſtreepkens of graatjens verdeeld, hoedanig zig ook de ſtaart, die in tween geſpleten is, vertoond.

Over zyn ganſche lyf heeft hy ook op de Purpere grond een menigte van zwarte ſtippelen.

Het is een edel Viſchje, om het te eeten, zeer vaſt, en blank van Viſch, en byna als een zoort van Botjens zynde.

Ikan Jordain. N°. 6. Vertoonen wy de ſchoone Viſch, die de Inlanders de *Jordain*, of de *Jordain-Viſch*, noemen.

Hy is ontrent twee derden van een voet lang, een groote derde van een voet dik, ſchynende als wat opgeblazen te zyn.

Als men deze Viſch in Zee zwemmen ziet, is het, of men niet anders, dan het Heerlykſte en ſchoonſte Goud, zag, alzoo de grond van zyn lyf zoodanig, uitgenomen dat hy in 't midden dwars over zyn lyf, en ook ontrent zyn oog, al mede dwars over het lyf, twee breede flaeuw-graeuwe dwars-banden heeft, die aan wederzyden een fynen zwarten zoom, als van ſchoon Fluweel, hebben. Zulken zeer ſmallen zwarte zoom vertoond zig ook in zyn ſtompen Papegaeysbek, aan welkers uiterſte na binnen toe dit zwarte zig vry breeder vertoond. Ook ziet men ontrent de kop, en langs het ganſche lyf rondom, zulken zwarten, zeer fynen zoom, zynde 't oog al mede zoo zwart, met een Goud-geel, en dan weer met een fynen zwarten kring.

Op den rug heeft hy een lange en redelyk hoog uitgebreide hoog-geele, en flaeuw groene vinne, vol zwarte doornen, hoedanigen fyner dog ongedoornde Goud-geele vin, met dunne zwarte graatjens men ontrent de ſtaart, boven welke zich drie zwarte doornen vertoonen, gewaar werd. Half wegen 't lyf, gelyk ook over of tegen dien groenen band aan, ziet men nog zoo een Goud-geel vinnetje, zynde mede van dunne zwarte graatjens, die zig als tralikens vertoonen, voorzien, van hoedanigen Goud-geele verw ook 't onderſte deel van de ſtaart is, waar in men zwarte overeind-ſtaande graatjens verneemd; dog boven de zelve verdeeld zig de ſtaart aan weerzyden in twee flaeuw-graeuwe deelen, die met een zwarten zoom aan wederzyden bezet zyn, boven welk groen zig weer een Goud-geel blokje, tuſſchen twee grover zwarte ſtreepen, vertoond. Wonderlyk ſchoon, en ſterk van Goud, en zwart tegen malkandren, vertoond zich deze Viſch, en niet min Heerlyk is hy ook tot ſpyze.

De roode Spits-Neus. N°. 7. Komt ons een Viſchje, de roode Spits-Neus genaamd, voor.

Het is ontrent anderhalve vinger lang, ſpits van bek, zwart en kleen van oog, hebbende op de kop eenige zwarte gieren, als halve Maanen. De kop, en het ganſche lyf, tot aan de ſtaart, is hoog rood, ſchoon van verwe, en wat gewaterd. Dog pas beneden 't oog, heeft hy een kleen ſpierwit dwars half Maanken over-eind ſtaan, dat na de zyde van den bek een halve kring heeft, die Zee-groen is. En zoo vertoonen zich boven tegen de opſtaande vinne aan, nog twee zeer witte hartjens, met een Zee-groenen zoom, het grootſte boven, en 't kleenſte hartje beneden, en in 't midden van deze twee een ſpierwitte halvebol, met een Zee-groenen zoom 'er om.

Ontrent de kop, en beneden, heeft hy eenige Goud-geele vinnekens, met zwarte graatjens, van hoedanigen verwe ook zyn twee-kluftige ſtaart is.

Op de rug heeft hy een groote hoog-geele vinne met thien Zee-groene groote doornen, met hoedanigen Zee-groenen kring ook zyn ſtaart van zyn lyf onderſcheiden is.

Het is een zeer ſmakelyk Viſchje, en 't geen van de Liefhebbers, die op Viſch gezet zyn, veel gezogt; dog weinig gevonden werd.

Ikan Roerok. N°. 8. Vinden wy de *Ikan Roerok*, of de *Roerok-Viſch*.

Deze is ontrent een voet lang, van gedaante byna, als een Jacob Evertszen; dog vry grooter van kop, waar aan hy een groote bloed-roode bek vol tanden heeft.

Hy is groot en Zee-groen van oogen, om welke eerſt een ſmalle zwarte, dan een breede Orangie, en daar na een fyne zwarte kring loopt; Ook is den oog-appel pek-zwart.

Het beneden-deel van de kop is licht-rood Orangie van verw, vol fyne ſchubbetjes; dog het bovendeel des zelfs (dat

wel drie vinger-breed lang is, en tot aan den rug loopt) is bruin-gewaterd van verwe, hoedanig ook de ganſche rug tot aan de ſteert is; dog in de plaats van de watering heeft hy daar kleene bruine ſchubben.

Het ganſch lyf, van de kop af tot aan de ſtaart, is licht-rood van verwe, en vol zwarte grootere ſchubben, zynde verder aan 't lyf, en beneden, van die korte vinnen, die ſchoon Goud-geel zyn, voorzien; dog hy heeft een grooter opſtaande vinne op den rug, die negen groote doorns heeft, en die ook Goud-geel van verwe, hoedanig ook zyn geſpleten ſtaart is.

Hy is zeer blank en hard van Viſch, en zeer aangenaam van ſmaak.

Cabo's. Laoet. No. 9. Vertoonen wy een wonderlyk fraey Viſchje, by den Inlander *Cabo's Laoet*; of de *Zee-Cabos*, in tegenſtelling van die in de Rievieren of Poelen vallen, genaamd.

Het is een groote halve voet lang, en twee duimen breed, byna als een kleene ſpiering zynde.

De kop, (die redelyk groot is) heeft een aardige mengeling van verwen dicht by een. Aan de bek (die een wyde opening heeft) vertoond zig een breede bloed-roode ſtreek van boven tot beneden toe, zeer aardig met verſcheide zwarte Liniën verdeeld, die van 't voorſte des bovendeels van zyn bek eenen omtrek pas beneden het oog tot aan den rug, en tot ontrent een duim breed van den bek maken, de grond van dit omtrokken deel (waar in ook 't oog ſtaat) is ſchoon Zee-groen van verwe. Op dezen grond nu, in des zelfs beneden deel, vertoond zig een matig groot oog, van maakzel byna als een Rad, waar van den appel Zee-groen, en verder de breedſte verdeelingen van dit Rad in 't rond bloed-rood, en de kleenſte of ſmalſte blokjens Zee-groen zyn; al het welke een aardige vertooning, voor al in Zee, doet.

Van den bek af, langs dat Zee-groen, en zoo rondom het rood van den bek, als ook verder op 't ganſch lyf, tot aan de ſtaart, vertoond zig een flaeuwe Purpere verw, ten deelen met veel zwarte ſtreeken, ten deelen met eenige ovaaltjes, en half ronden, die Zee-groen van binnen, en zwart van omtrek zyn, zoo aan wederzyden (daar 7 half ronden, aan ieder kant ſtaan) als in 't midden (daar hy vyf ovaaltjes in de lengte, en 'er een wat ter zyden, ontrent de ſtaart, op een fyne zwarte ſtreep, die over 't geheel lyf loopt, heeft) vercierd zyn.

De voorſte vinne, beneden ſtaande, is kleen, en flaeuw rood, hoedanig eene zig ook een weinig hooger tegen 't lyf vertoond.

Op den rug heeft hy een groote hoogen en lange vinne met veel doorns, diens grond Citroen-geel is; dog de doorns zyn Zee-groen van grond, en zwart van omtrek, hebbende tuſſchen de vyfde en zesde doorn (van de kop te rekenen) een half Zee-groen, overal beneden tegen de rug aan, en daar even boven nog twee kleene ronde Zee-groene bollekens, en zoo vervolgens tuſſchen de twee doorns (tot aan de ſtaart toe,) een half ovaal, en een bolleken 'er boven, van die zelve verwe. Ook heeft hy beneden, niet verre van de ſtaart, nog zoo een kleene vinne, met fyne lange doornkens; die ook Citroen-geel van grond zyn, dog die tuſſchen ieder twee doornkens eerſt twee, en dan weder maar een Zee-groen bolleken hebben, al welke bollekens, en ovaalen zwart van omtrek zyn.

Dit Viſchje heeft ook een wonderlyke ſtaart, die zeer licht Zee-groen van verwe, en vol fyne zwarte graatjens is, en agter aan een Citroen-geele halve Maan, met een ſterke zwarte buiten-omtrek, en een flaeuwer na binnen toe, vertoond; behalven dat men aan 't boven-deel van die ſtaart nog een volſlagen oog, dat zwart van appel, dan verder ſterk-Zee-groen van grond rondom den zelve, en dan weer met een fynen zwarten kring omzet is.

Het is een aangenaam Viſchje tot ſpyze; dog 't werd zeer zelden gezien.

Ikan Kapala Biroe. N°. 10. Vertoond zig mede een ſchoone Viſch, by den Inlander *Ikan Kapala Biroe*, dat is, *de Blaeuw-kop-Viſch*, genaamd.

Deze is een kleene voet lang, groot van kop, die Hemels-blaeuw van grond, en met verſcheide ſchoone Orangie ſtreken, en vlekken getekend, hoedanig ook zyn oog van verwe, hoewel den appel pek-zwart, behalven dat het oog zelf nog van een dubble zwarte kring voorzien is. Zyn bek (die met groote ſcherpe tanden bezet is,) vertoond zig kleen, en zyn neus is tot boven het oog al vry wat ingebogen.

Na dat nu 't Hemels-blaeuw van de kop door een zwarten omtrek van 't lichchaam afgeſcheiden is, verneemd men op 't lyf boven en onder eerſt een donker-groene geſchubde huid, en daar na tegen en onder 't lyf twee aardige kleene vinnen, die boven Hemels-blaeuw, en beneden Goud-geel van verwe zyn. Het verdre lyf van de Viſch is licht-bruin van grond, vol zwarte fyne dwars-ſtreepen over en weder ruits-gewyze gehaald, en in ieder ruit een kleen licht-bruin bolleken

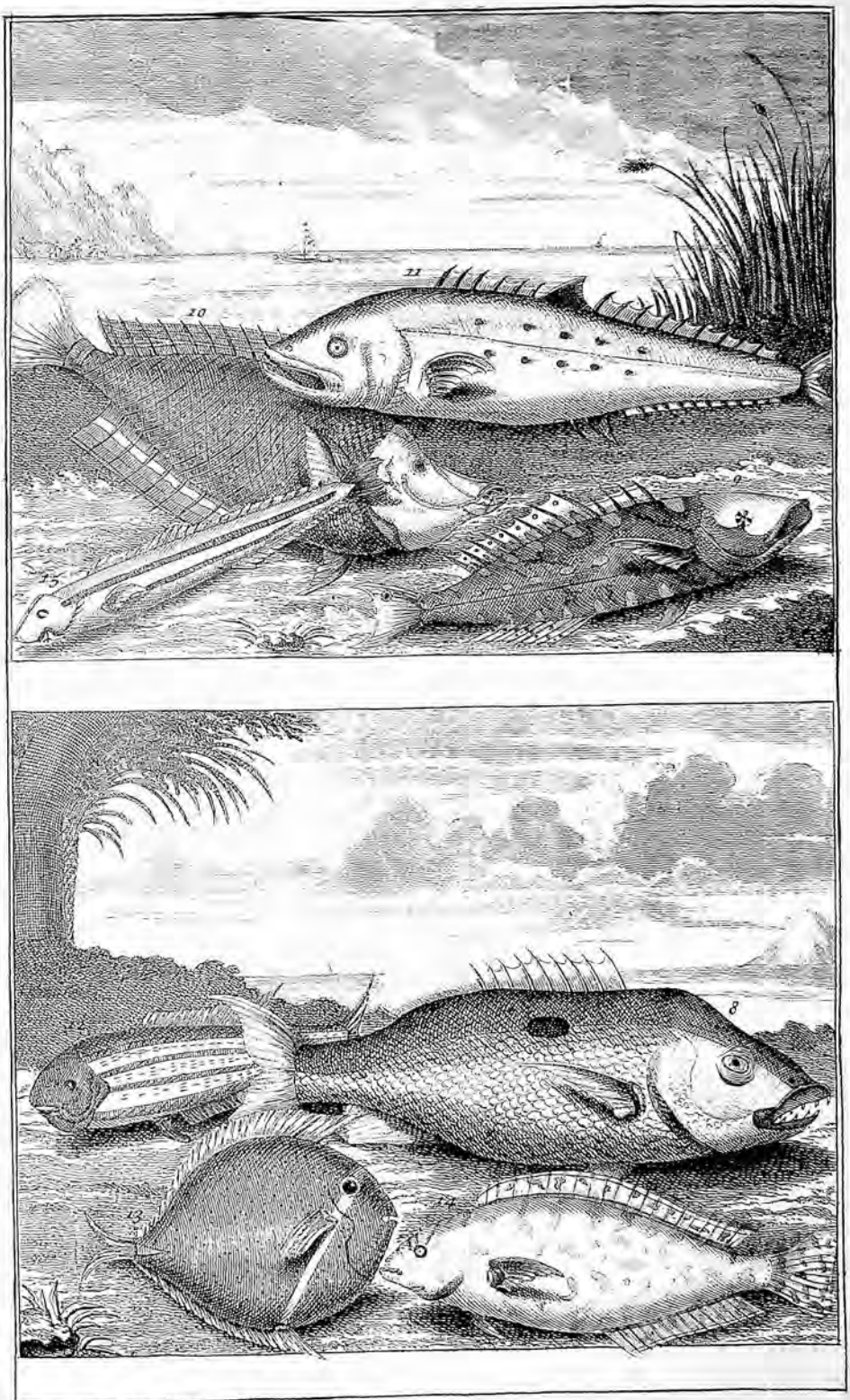

Otto Elliger Iunior delin. schulps

leken met een zwarten omtrek geplaatſt.

Op de rug heeft hy een breede lange fyne zwart-gedoornde vinne, die bloed-rood van grond, dog met drie overlangze Hemels-blaeuwe ſteepen (waar van de onderſte zich na de ſtaart toe in tween verdeeld) onderſcheiden is.

Zyn beneden vinne na agteren is korter, dan de bovenſte, dog men heeft in de zelve (behalven de zwarte doornkens) als de vertooning van een ſchoone vlag, waar in zig naaſt aan 't lyf een ſchoone bloed-roode, dan een hoog-geele, dan weer een licht-Purpere, en dan een breeder Hemels-blaeuwe dwars-ſtreek vertoond, al welke verwen zeer ſterk tegen malkanderen afſteken.

Het einde van 't lyf beſtaat in twee Zee-groene verdeelingen, die zig met een zwarten omtrek ieder zeer aardig tuſſchen een Hemels-blaeuwe ſtaart-vertoonen, welkers gedaante byna als die van een ronde *Japanſche* Waejer, en met zwarte fyne graatjens verdeeld, dog aan 't einde weder met een Zee-groenen rechten zoom (die ook zyn fyne zwarte omtrekken heeft,) bezet is; al welke ſchoone en verſcheidene verwen aan deze Viſch een wonderlyke glans in 't Water byzetten; behalven dat hy ook zeer goed tot ſpyze is.

De Konings-Viſch met oogen.

N°. 11. Vertoonen wy een zeldzame Konings-Viſch met oogen.

Wy hebben deze Viſch bevorens beſchreven; dog deze verſchild van de zelve in Heerlykheid van verwe, en in meer andre byzonderheden, die men in de vorige niet vind, ongemeen veel, daar van niet anders dan 't fatzoen, van 't lichaam hebbende.

De kop en 't boven-deel van 't lyf is ſchoon Hemels-blaeuw, met een flaeuw Zee-groen vermengd; en het beneden-deel van 't lyf is flaeuw Zee-groen, aſchgraeuw, en flaeuw-rood.

Over 't midden van 't lyf loopt, van de kop, tot de ſtaart toe, een fyne ſtreep, aan weder zyden, van welke zig vyf Hemels-blaeuwe bollekens, ten deelen op de Hemels-blaeuwe, ten deelen op de Zee-groene grond, byna als 10 kleene oogen, met een zwarte omtrek, en fyne hairkens 'er aan, vertoonen.

De breede buiten-omtrek, van zyn wyden bek is Zee-groen, van binnen met een citroen-geelen rand omzoomd, en na de boven-kant des zelfs bloed-roode kieuwen vertoonende.

Het oog (dat zig redelyk groot vertoond) is citroen-geel; dog den appel, en de breede buiten-omtrek is donker-blaeuw.

Pas beneden de kop (die met eenige donker-blaeuwe half-ronden onderſcheiden is) heeft hy twee kleene vinnen, die flaeuw-geel zyn; dog boven en beneden, ontrent de ſtaart, zyn die ſterk-gedoornde vinnen, ten deelen Zee-groen en donker-blaeuw boven, en ten deelen geel en donker-blaeuw beneden.

De ſtaart (diens grond geel is) is twee-kluftig.

Hy is niet min lekker, en vaſt van Viſch, dan de vorige, en ongemeen vet.

De Zee-Grundel.

N°. 12. Leverd ons de Zee-Grundel, een Viſchje als een kleene Spiering; dog 't geen wat breeder van lyf is, uit. Het heeft een grooten en licht-rooden kop, met een Papegaeys-bek, die van binnen citroen-geel, hoedanig ook zyn oog van verwe is, 't geen van buiten een zwarten kring, en nog zoo eenen om den witten oog-appel heeft.

Vorder is de hoofd-grond van zyn lyf, vinnen, en twee-kluftig ſtaartje, licht-rood; dog over zyn lyf heeft hy vier overlangze roode ſtreepen, op welke men kleene zwarte ſchrapjens verneemd; en tuſſchen de vier roode heeft men ook vier overlangze ſpierwitte ſtreepen, die, gelyk de vorige, ook met zwarte ſchrapjens geteekend, en boven ontrent een ſtroo-breed, dog beneden ſmaller zyn.

Dit is een hard, vaſt, en lekker Viſchje.

Ikan Poti.

N°. 13. Doet zig de *Ikan Poti*, of de *Poti-Viſch*, op, dat wel een opgeblazen Papegaeys-bekje gelykt.

Het is kleen, en pas een vuiſt groot, of als een witte-brood in 't langwerpig rond, zynde 3 vinger-breed tuſſchen beide zyn zeldzame geele vinnen, die van de ſtaart tot ontrent het oog loopen, en die zig byna als Jeruzalems-vederen vertoonen.

De huid des zelf is, van de ſtaart af tot het uiterſte van de bek, licht-bruin, met fyne zwarte ſtippels over al bezaeid; dog ontrent de ſteert ziet men een opſtaande drie-hoek, die ſchoon Orangie van grond, en zwart van omtrek is, en ter rechter zyde, boven aan tegen de vinne, ziet men ook zoo een Orangie half-rond, dat eerſt een licht-rooden, en dan nog een zwarten omtrek heeft, zynde dit Orangie ook eenigzins flaeuw geſtippeld.

De bek van deze Viſch is kleen, dog zeer rond, als die van een Papegaey, en van binnen ſchoon Vermilioen-rood, hoedanigen kring 'er ook om zyn zwart oog loopt, dat een ſpier-witten appel, en buiten om nog een citroen-geelen en dan nog een zwarten omtrek heeft. Ontrent het oog loopt, van de linker na de rechter zyde, als een ſchuinze ſpier-witte dwarsbalk, die tegen, en pas ter zyde dat Orangie half-rond eindigd, zynde ontrent een ſtroo breed.

Pas beneden het oog komt een kleene

gee-

geele vinne, diens boven-deel Orangie van verw is, langs welk Orangie als twee zwarte halve Maanen aan een dwars over die witte balk loopen.

De ſteert is ook geel, en in tween gedeeld, hebbende een fyne zwarte omtrek, gelyk ook 't ganſch lyf.

Dit Viſchje is uitnemend tot Water-Viſch.

Ikan Troeſi.

N°. 14. Vertoond zich de *Ikan Troeſi*, of de *Vitriool-Viſch*.

Deze is wonderlyk fraey, vertoonende een Heerlyke ſchittering van ſterk Goud-geel, Zilver, en licht-Zee-groen tegen een, van hoedanigen verw zyn ganſch lyf zoodanig is, dat de grond zich boven en beneden meeſt Zee-groen, en van binnen Zilver-wit, met Goud-geele blokjens, Klaverblaadjens, en andre teekeninkjes bezaeid, vertoond.

Zyn oogen zyn bloed-rood, met een geelen en zwarten appel, die gelyk als in 't midden van Goud-geele Zonne-ſtraalen geplaatſt is, terwyl men aan 't beneden-deel van de kop, en aan 't boven-deel van de geele vin tegen 't lyf aan, pas 'er beneden, ook zoo twee bloed-roode ſtreeken verneemd.

Pas beneden ziet men nog een kleene geele; maar op de rug vertoond zig een lange gedoornde opſtaande breede vin, die boven een citroen-geele, tegen 't lyf aan een licht-purpere zoom, in 't midden een grond van Zee-groen, en daar boven op verſcheide Goud-geele blokjens heeft, overwelke men zwarte fyne ſtreepen, als tralien, verneemd, van hoedanigen maakzel, en verwe, ook de beneden-vinne ontrent de ſtaart is.

De lengte, en dikte van dit Viſchje is, als die van een ſpan-Baars. De ſtaart vertoond zig Zee-groen en wit van verwe, en even eens, als een geopende Waejer, zynde mede met zulke Goud-geele blokjens, als men op 't lyf ziet; dog die wat meer na 't citroen-geel trekken, geteekend.

In ſmaak komt deze Viſch zeer na aan onzen Baars.

Ikan Camail.

N°. 15. Ontmoeten wy de *Ikan Camail*. Deze is als de kleene Spiering van groote, ſpigtig van kop, die Zee-groen en wit van verwe, rood van oogen, met een roode keep beneden in de kop, van lyf Hemels-blaeuw, en rood van vinnen en van ſtaart is; dog over 't lyf gaan overlangs twee roode ſtreepen, ieder een ſtroo breed; dog die van de kop na de ſteert loopt, is wat langer, dan die wat lager geplaatſt is.

De Viſch in zich zelven is niet veel, om ze te eeten, alzoo die wat ſlap valt.

Ikan Galoega.

N°. 16. Vertoond zig de *Ikan Galoega*, of de *Verw-Viſch*. Deze is van lengte, dikte, en ſmaak, byna als een Baars, zynde Goud-geel van lyf, waar over van de kop na de ſtaart toe vier roode ſtreepen, die een ſtroo breed zyn, over welke weder vier a vyf zeer fyne roode dwars-ſtreepen loopen, die te zamen het lyf als met lange Ruiten bedekken, dat op het Goud-geel ſterk afſteekt. Verder zyn de vinnen, de ſteert (die twee-kluftig is) en alle de ſtreeken ontrent den bek, en over de kop gaande, mede ſchoon-rood, hoedanig ook de buiten omtrek van het oog, dat zwart, en diens appel wit is.

Ikan Loebang Batoe.

N°. 17. Zien wy de *Ikan Loebang-Batoe*, of de *Spelonk-Viſch*. Hy is ontrent anderhalve vinger lang, twee duim breed, en byna als het Viſchje, 't geen by ons Meulenaar genaamd werd.

Hy is groot van hoofd, rood van bek, (die wel na een Papegaeys-bek gelykt) kleen, en geel van oogen, diens appel ook rood is, boven op de kop, pas boven de oogen, heeft hy als drie horentjes, die citroen-geel van grond, en zwart van omtrek zyn.

Het ganſch lichaam, van de bek tot de ſtaart toe, is aſch-graeuw van verwe, dog over 't zelve loopen vier breede donker-bruine dwars-banden, de twee langſte, voor, en de twee kortſte agter, van welke de agterſte, nog een byzondre citroen-geelen boven-zoom heeft, zynde verder ieder van deze banden met ettelyke Orangie bollekens bezaeid, van hoedanigen verwe ook drie overlangze ſtreeken aan de beneden-voor-vinne, gelyk ook nog de drie Klaver-blaadjens om laag tuſſchen de drie andre zyn, die zig graeuw vertoonen. Ook ziet men aan de derde of benedenſte overlangze Orangie ſtreek van die vinne, daar hy eindigd, de helft des zelfs Orangie, en de buitenſte helft bloed-rood van verwe.

Deze vin is boven ook met een donkere halve Maan van 't graeuwe lichaam, van de kop (dat zich tegen de eerſte dwars-band, ook als een graeuwe halve Maan vertoond) afgeſcheiden.

Op de rug heeft hy een groote gedoornde vin, die citroen-geel van grond, en door donker-bruine groote doornen, (die zig alle met hun gebogen ſcherp na voren keeren, en met 3 a 4 Oranje bollekens boven malkandren bezaeid zyn) onderſcheiden werden. Beneden by de ſtaart is nog een kleen vinneken van die zelve verwe, hoedanig ook zyn ſtaartje aan 't einde is, daar 't zig als een franje vertoond; dog van de onderſte bruine dwars-band na de ſtaart toe (die kleen is) ziet men als nog drie half zoo breede dwars-bandjes, waar van de twee buitenſte aſch-graeuw, en 't middelſte citroen-geel van verwe is, te voorſchyn komen.

Dit

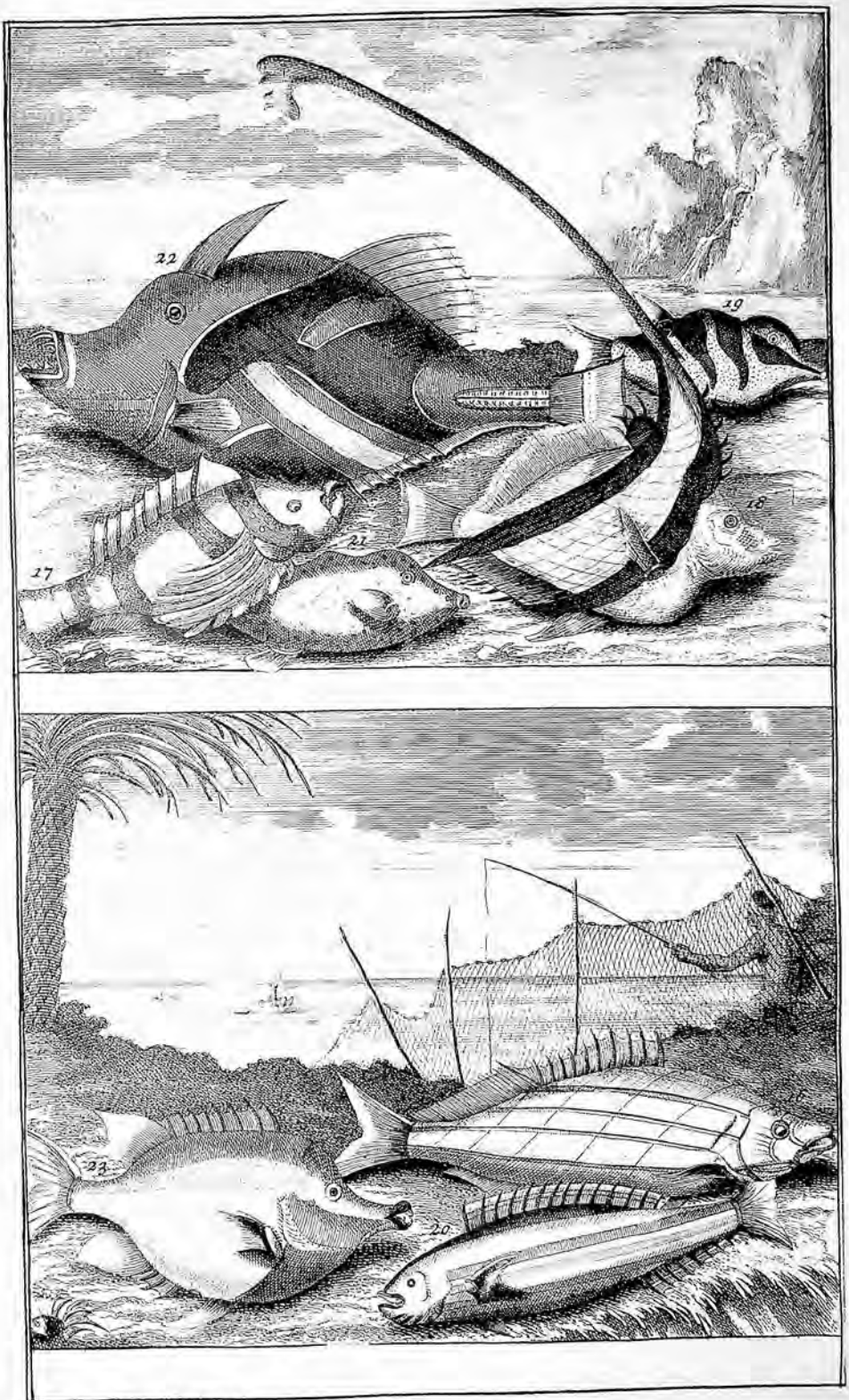

Otto Ellinger Iunior delin. sculps.

Dit is een zeer vet en lekker Viſchje, dat nu en dan nog al te krygen is.

Ikan Alferez Hitam Hidjoe.

N°. 18. Doet zig de *Ikan Alferez Hitam Hidjoe*, of de *zwarte en groene Vaandrig* op. Dit is byna als een wonderlyke *Pampus-Viſch*, van groote als een kleen Botje, dog byzonder zeldzaam van teekening, en verwen.

Hy is kleen van bek, heeft byna als een Kik-Vorſchen-kop, een groot Orangie oog met een zwarten kring; dog een roode en zwarten oog-appel.

De kop, en 't ganſch lyf, is flaeuw Zee-groen en flaeuw-graeuw, dat wat na den geelen trekt. Op het voorſte deel van de Viſch by de kop, en zyn wamme, verneemd men veel zwarte ſtreepjens en verdeelingen, ontrent 1½ duim-breed verre, dan gaat 'er een breede zwarte band dwars over 't lyf, hoedanig eene men ook ontrent 1½ duim breed lager, beneden alle die Ruitkéns, verneemd, welke twee banden na boven toe loopen, en ieder aan de buiten-zyde als eenige zwarte doornen hebben als of het tanden waren; alwaar zig die twee banden al verder na boven toe vereenigen, aan de boven-kant flaeuw-geel van verw zynde, daar hy dan verder wel een kleene ſpanne ver in de hoogte als de ſtreng van een Vaandel, en boven aan als een flaeuw-geele breede lap van een zeldzame gedaante vertoond.

Op het midden-lyf van de Viſch, tuſſchen die twee zwarte dwars-banden, verneemd men weder de rechte grond van 't lyf, zynde flaeuw-Zee-groen, en flaeuw-graeuw, wat na den geelen trekkende; dog overal met fyne zwarte kleene overlangze Ruitjens geteekend. Beneden de laagſte zwarte band is weer de rechte verw van 't lyf; dog alleen met fyne zwarte dwars-graatjens, die zoo tegen zyn geele breede boven-vin, en beneden verder tot aan 't fyn geel breed ſtaartje loopen, doorweven aan 't uiterſte van welke ſtaart zig als zwarte ſtippels vertoonen.

Ontrent de eerſte zwarte dwars-band boven, en ook pas 'er beneden aan 't lyf, heeft hy mede twee kleene geele vinnen, diens graatjens zwart zyn. Ook heeft hy nog een Hemels-blaeuwe vin, beneden tuſſchen de twee zwarte dwars-banden, die met eenige groote doorns bezet is.

Het is een van de lekkerſte Viſchjens, die men hier heeft, gelyk alle die zoorten van platte Viſch zyn.

Ikan Kaſcaſſe.

N°. 19. Vertoond zig een Viſch, by den Inlander met de naam van *Ikan Kaſcaſſe*, of de *Kaſcaſſe-Viſch*, bekend.

Het is zeer kleen, pas anderhalve vinger lang, met een dikken buik, Goudgeel van lyf, vinnen, en ſtaart, over 't ganſche lyf geſpikkeld, en geel van oogen; dog zwart van oog-appel. Het heeft een ſpitze bek, die voor wat rond, als 't mond-ſtuk van een Trompet, is.

Op zyn kop heeft het als een zwarte Fluweele kalot of muts, en pas onder zyn oogen een zwarten ſtreek, en op 't lyf, van de rug na beneden toe, twee breede zwarte vlammen, en dan boven aan na de ſtaart toe nog een vier kante zwarten blok, al te zamen als ſchoon Fluweel, hoedanig ook de buik is, dat aan dit Viſchje in 't Water een wonderlyke ſchoone gedaante geeft; dog het is wat wreed, en niet aangenaam van Viſch.

Ikan Biole.

N°. 20. Leverd ons de *Ikan Biole*, een Viſch, als een gemeene Spiering, uit. Hy is op zyn lyf flaeuw-Zee-groen, wat na den licht-Hemels-blaeuwen trekkende, over 't welke, van de kop af na de ſtaart toe, drie breede ſtreepen gaan, van welke de bovenſte licht-Purper-agtig, en de twee onderſte rood zyn. De rug is donker-Hemels-blaeuw, en de buik is van de zelve verw, dog wel zoo licht. Hy is kleen en rood van bek en oogen hoedanig ook de kleene vinnen ontrent de kop zyn; dog op de rug heeft hy een groote opſtaande lange gedoornde vinne, die zich als een vlag van de Goud-geele verw boven, Zee-groen in 't midden, en licht-Purper beneden vertoond, van hoedanigen maakzel, en verwen, ook de beneden-vin ontrent de ſtaart, hoewel die maar half zoo groot is.

De ſtaart is matig van groote, als een kleen Wajertje uitgebreid, beneden Goud-geel van grond; dog boven aan, en aan wederzyden, Hemels-blaeuw.

Dit is een goede en ſmakelyke Viſch.

Ikan Babintang.

N°. 21. Vertoond ons de *Ikan Babintang*, of de *geſterde Viſch*.

Deze verſchild in groote en gedaante niet veel van N°. 19; dog hy is donkergraeuw van verwe, en met Hemelſchblaeuwe bollekens over 't ganſch lyf bezaeid, van hoedanigen verw ook zyn ſnuitje voor aan is; dog de kop (die boven wat ingebogen is) gelykt anders wel wat na de kop van een Boſch-Verken, hebbende boven 't oog (dat Orangie van verwe is) een bult, die al vry verheven gelyk 'er wat verder na agteren nog een is, maar die zoo hoog niet uitſteekt.

De vinnen en de ſtaart zyn Orangie van verwe; dog voor aan onder de buik vertoond zig nog als een kleen Hemelſchblaeuw vinneken.

Dit is mede een lekker Viſchje, byna van ſmaak als onze Grundels.

Ikan Batoe Japon.

N°. 22. Vertoond ons een wonderlyke ſchoone en zeldzame Viſch, *Ikan Batoe Japon*, of de *Japanſche Klip-Viſch*, genaamd.

Hy heeft de lengte van een voet, de dikte van een fraeje braesſem, en een ongemeene groote kop, die byna wel na een kloeke Oſſen-kop gelykt.

De grond van de zelve is flaeuw-Purper-verwig. Boven op de zelve heeft hy een hoorn, die wel 3 duim-breed lang, wat agter over gebogen, en ook Purper-agtig van verwe is; dog aan de binnen-kant is een Hemels-blaeuwe, en aan de buiten-kant een roode omtrek.

Zyn oogen zyn bloed-rood, den appel is zwart en wit; dog de buiten-omtrek der oogen Hemels-blaeuw; hoedanigen breede dwars-ſtreep zig ook beneden aan de kop vertoond.

Den bek vertoond zig vry groot, met veel groote tanden bezet, zynde als hy geſloten is, wat ſtomp, naaſt aan welke zich een roode, dan weer een geele, dan weer een roode, en dan weer een geele half ronde lyſt, die na buiten toe eenige zwarte ſpikkels half-Maans wyze langs zich heeft, vertoond.

Daar na ziet men boven en onder twee ſcheidingen tuſſchen den kop, en 't lyf, die boven Hemels-blaeuw, en een ſtroo breed, en beneden rood, dog van gedaante als een boge is, langs welkers binnen zyde zich eenige ſpikkels vertoonen.

Dan doet zich 't boven-lyf zwart als Fluweel op, waar in zich een langwerpig rood vierkant blokje met een Hemels-blaeuwen omtrek vertoond, hoedanigen ſchikking van *Japanſche* verdeelingen men in 't beneden-lyf mede ziet, daar men onder een groot drie-hoekig zwart blok met een Hemels-blaeuwen omtrek, dan weer een roode, een donker-Hemels-blaeuwe, en nog een roode ſchuinze ſtreep heeft, ieder van een ſtroo breedte, en elk met een lichte Hemels-blaeuwe zoom bezet. Tuſſchen die rooden boge by de kop beneden, en tuſſchen deze onderſte roode ſtreep, vertoond zig een licht-Purper-agtige grond, met een licht roode en witte kleene vin, die boven aan bloed-rood is.

Als men nu van 't zwart boven-deel des lyfs na de ſtaart komt, heeft men eerſt een roode halve kring, die wat langwerpig is, waar tegen zig een andre licht-Purper-agtige grond opdoet, in welke zig na beneden toe als een langwerpige roode poort met een roode middel-ſtyl, en eenige roode ſchrapjens aan weerzyden van de zelve, op een witte grond vertoonen.

Dan komt men aan de ſtaart, die redelyk breed uitgebreid, geel van grond, vol fyne zwarte graatjens, en van een breeden zwarten zoom rondom, en met zoo een fyne zwarte ſtreep in 't midden nog voorzien is, ontrent welke middel-ſtreep zich weer een lichte geele grond zonder graatjens, maar met ſtippels, vertoond.

Boven heeft hy een breede geele zwaar-gedoornde vin, die zig als een Zeil uitbreid, hoedanigen vin hy ook beneden; dog die veel kleener is, heeft.

Het is een ſchoone Viſch, die blank, hard van Viſch, en byzonder zoet en aangenaam van ſmaak is.

No. 23. Vertoond ons de *Ikan Naſiri*, of de *Trompetter*.

Ikan Naſiri.

Dit is een Viſchje, van groote als een gemeene Bot, of Pampus-Viſch hebbende een grooten kop na evenmatigheit van zyn lyf, waar aan een kleene bek met ſcherpe tanden is, gelykende eenigzins na 't mondſtuk van een Trompet, dat zwart, als een V. geteekend is. Verder loopt de kop wat ingebogen, en dan weder wat hoog op, tot aan den rug.

Deze kop is verdeeld in drie byzondre deelen, die ieder byzonder van verwe zyn. Het boven-deel is licht-Purper-agtig (waar in een blaeuw oog, met een groote witte kring, en een zwarten appel, ſtaat) het beneden-deel Hemels-blaeuw, beneden het welke ten deelen ontrent den bek, ten deelen tuſſchen 't voorſte beneden-deel van 't lyf, zich een Goud-geele verw met eenige zwarte ſtippels en ſchrapjes vertoond.

Daar na verdeeld zig het lyf ook in drie byzondre verwen. Het bovendeel, van de kop tot de ſtaart toe, is Goud-geel; gelyk ook de twee kleene vinnen aldaar zyn, welkers bovenſte tegen 't lyf boven aan, en ter zyden, een breeden zwarten omtrek heeft.

De onder-voorbuik, die beneden tegen de kop aan komt, is donker violet van verwe, loopende zoo voort tot de benedenſte voor-vin, pas voor by welke zich een half bolleken, of ovaaltje, ſchoon-Orangie vertoond, en pas daar na een kleene heele gedoornde vin, diens doorns groot, vier in getal, en Hemels blaeuw van verwe zyn, tuſſchen welke en de ſtaart nog een kleene geele vin is.

Boven heeft hy een groote opſtaande vinne, die geel van grond, en van zeven Hemels-blaeuwe doorns voorzien, van hoedanigen verw ook de halve kring, die 't lyf van de ſtaart ſcheid, welke ook redelyk groot, in tween gedeeld, en geel van verwe is.

Dit is een Viſch, die by de Liefhebbers zeer geprezen werd, en van een ongemeene zoete en aangename ſmaak.

Ikan Koening Moeda.

No. 24. Vertoond ons de *Ikan Koening Moda*, of de *licht-geele Viſch*, zynde van ſmaak, gedaante, en lengte, als een gemeene Baars.

Hy

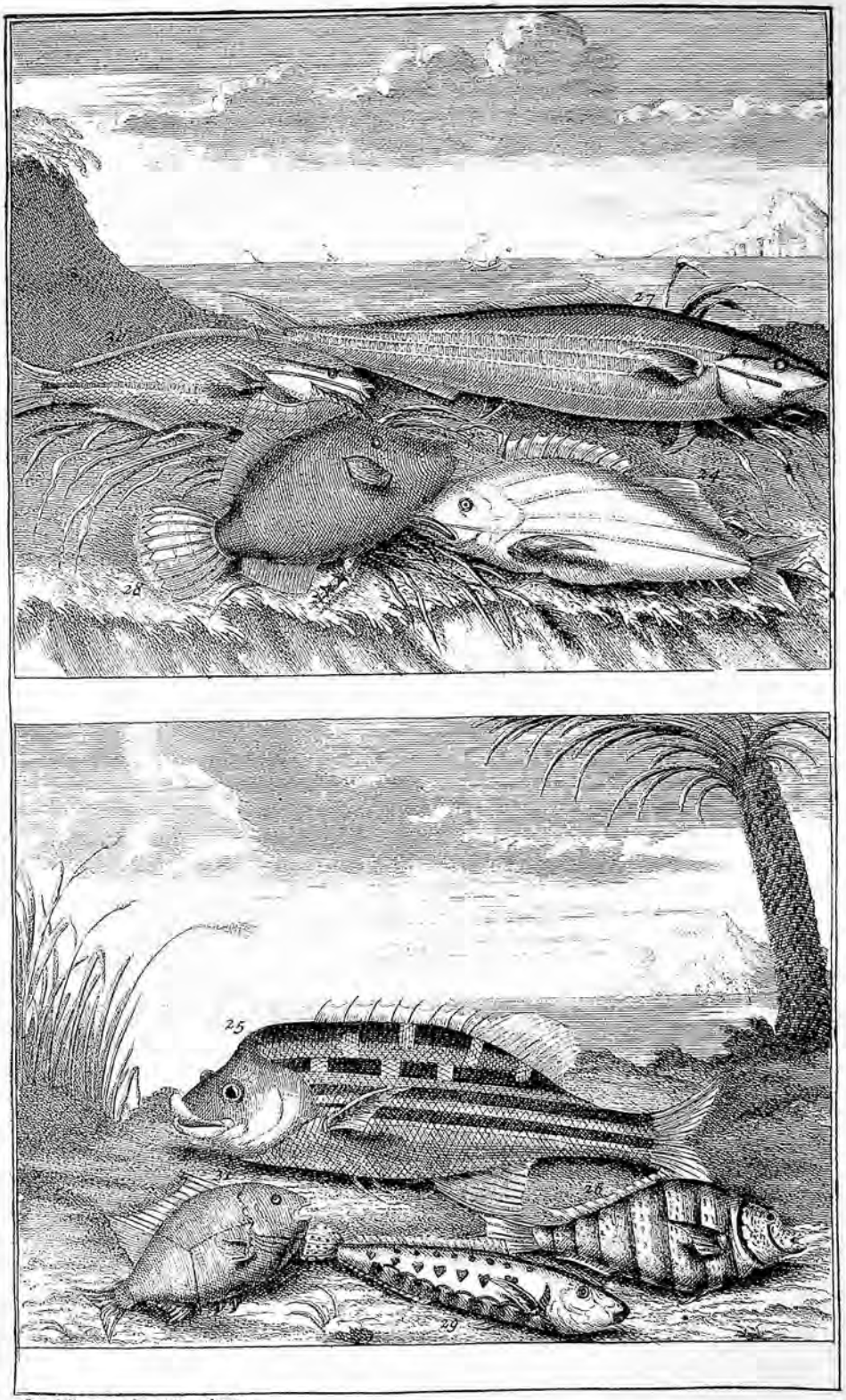

Otto Ellinger Iunior delin. sculps.

Hy draagd zyn naam na zyn verw, die over de kop en 't lyf ſchoon Citroen-geel, met vier overlangze Zee-groene ſmalle ſtreepen, welke van de kop na de ſtaart loopen, geteekend is, nemende de onderſte haar begin al van den bek af, die ten deele met een ſchoon licht-rood, (hoedanig ook de oogen zyn) ten deele met Zee-groen, (gelyk ook den beneden-omtrek van den bek) verdeeld is.

De beneden-vin is licht-rood, hoedanig ook vyf van zyn doorns beneden, gelyk de vier laatſte Citroen-geel zyn.

De boven-vin (die mede veel doorns heeft) is ook Citroen-geel; dog de doorns des zelfs zyn Goud-geel, gelyk ook de boven-vin na beneden toe, en de ſtaart (die zich in tween verdeeld, en redelyk breed vertoond) van die zelve verwe is.

Ikan Warna Warna Roepa-nja.

No. 25. Doet ons *Ikan Warna Warna Roepa-nja*, dat is, *den veelverwigen Viſch*, zien.

Deze vertoond ons een ſchoone vermengeling van fraeje tegen malkandren ſchoon-afſtekende verwen. Hy is een voet lang, en als een kleene Schelviſch van dikte. De kop (die vry groot is) gelykt zeer wel na een Oſſe-kop, zynde donker-aſch-graeuw van verw; dog boven op zwart, gelyk ook de rug is.

Zyn bek is vry groot, al mede als van een Os, boven en onder wat omgekruld, rondom de zelve licht-Purper, van binnen zeer rood, en pas 'er beneden wat geel van verwe.

Zyn oogen zyn wit en zwart, en den omtrek of de kring 'er om is ook Purperagtig, en ontrent de oogen heeft hy een licht bruine knobbel als een kleene halve knikker op de neus.

Over het boven lyf loopen vier Orangie overlangze ſtreepen, tuſſchen welke zig van de grond van zyn huid ook drie (of met de rug mede, vier) zwarte overlangze ſtreepen opdoen, gaande van de kop tot 't einde van 't boven-lyf, en tot aan de ſtaart, van welke de benedenſte de langſte, en ieder ontrent een ſtroo-breed, uitgenomen de tweede Orangie-ſtreep van boven, die wat ſmaller is.

Verder vertoonen zich drie witte langwerpig-vierkante opſtaande blokjens, ten deelen op de eerſte Orangie ſtreep, en op de rug vervolgens, ontrent even verre van den andre geſchikt, en van 't midden van de rug na de ſtaart toe, zynde met fyne zwarte ruitjens geteekend. Dus heeft men nog vier zulke blokjens op de zwarte ſtreep beneden de bovenſte Orangie in deze ordre ſtaan, dat zig gedurig als een van de bovenſte blokjens tuſſchen twee van de benedenſte in vertoond.

Het onder-lyf van deze Viſch is ſchoon Zee-groen van de kop of tot de ſtaart toe, zynde verder het ganſch lyf van deze Viſch, zoo beneden, als boven over die zwarte en Orangie banden of ſtreepen, met fyne zwarte ſtreepen geruit.

Alle de vinnen, gelyk ook zyn breede twee-kluftige ſtaart, zyn Goud-geel van verwe.

Ontrent de benedenſte agter-vin, pas boven de zelve, ziet men een ſchoon rood vlekje als een half ovaaltje.

Zyn boven-vin is redelyk lang, en van negen groote doorns voorzien.

Dit is een blanke harde Viſch, die in ſmaak de beſte niet behoefd te wyken, en veel aangenamer dan Baars, en vetter, dan andre Viſch van die zoort.

Ikan Adir.

No. 26. Doet ons den Viſch zien, die den Inlander *Ikan Adir*, of *de Adir-Viſch*, noemd.

Dit is ook een aardig Viſchje van gedaante en groote, als een kleen Baarsje; maar van ſmaak eelder, en lekkerder.

Het heeft een kopje, dat ſpier-wit van grond, vol zwarte groote ſtippels, en dat met een grooten zwarten kring van 't lyf, en met eenen kleenen ontrent het oog, half Maans wyze, afgeſcheiden, en dat van een kleen Verkens-bekje voorzien, 't geen van binnen flaeuw-Citroen-geel, hoedanig ook den omtrek van zyn Hemels-blaeuw groot oog is.

De grond van des zelfs lyf tot de ſtaart toe is wit, door zeven bruine zwart geſpikkelde banden, een vinger breed, onderſcheiden, tuſſchen ieder twee van welke zig ook op de huid zoo veel witte banden van de zelve breedte, met Goud-geele groote ſtippels in reyen bezaid (van hoedanigen verwe ook de vinnen, en ſteert zyn) vertoonen.

Ikan Saleyer.

No. 27. Geeft ons het gezicht van de *Ikan Saleyer*, of *de Saleyerſche Viſch*, die anderhalve voet lang, van dikte als een groote Wyting, dog zeer vaſt van Viſch, ongemeen blank, en aangenaam van ſmaak is.

Hy is van gedaant by na, als een kleene *Konings-Viſch*, zynde ſchoon-blaeuw van huid, en overlangs van de kop of tot de ſtaart toe met vyf Orangie ſtreepen, ieder een ſtroo-breed, dog op de rug met een zwarten geteekend.

Zyn bek is van binnen ſchoon-Purper-verwig, en de zelve, gelyk ook de kop, even eens als die van een *Konings-Viſch*. Zyn oogen zyn wit; dog hebben een blaeuwen omtrek, en beneden de zelve vertoond zig een geel half-Maanken.

Alle de vinnen des zelfs, (die kleen zyn) gelyk ook zyn twee-kluftige ſtaart, zyn ſchoon-Zee-groen.

N°. 28. Vertoond ons de *Ikan Kipas*, of *de Wajer-Viſch*, alzoo na zyn Wajer-agtige ſtaart genaamd.

Deze gelykt wel een kleene *Ikan Toetombo*, of *Dooskens-Viſch*. Hy heeft een kleen Papegaeys-bekje, dat van binnen bloed-rood is, van hoedanigen verwe ook zyn twee vinnen, die beneden na agteren toe ſtaan, zyn, van de zelve verw is ook zyn oog, diens appel ſpier-wit is. Van den bek af loopt de kop wel twee duim breed ſchuins op, alwaar zich dan boven de oogen, een roode zaag met Yzer-verwige tanden vertoond, hoedanigen zaag (dog eenigzins van een ander maakzel) hy ook beneden halver-wegen zyn buik heeft, die even als de bovenſte ontrent drie duim-breed lang; dog aſch-graeuw van grond, en vol roode ſterrekens, die vervolgens 'er op ſtaan, geteekend, is, loopende beide deze zaagen, de eene in de hoogte, en de laagſte na beneden, ſchuins na achteren toe.

Het ganſche lyf van dit lang-werpig-rond Viſche is licht-bruin van verw, zynde eenigzins zwart geſtippeld; dog een duim-breed van de ſtaart is hy pek-zwart, om welk zwart deel zig de ſtaart als met een halve-Maans kring vertoond.

Deze ſtaart vertoond zig als een ſchoone *Japanſche* ronde Waejer, diens grond, wit is, uit negen tegen malkandren loopende roode halve kringen beſtaat, en die aan 't einde zeer aardig na de buiten-kant met zwarte ſtippels op een graeuwe grond, in 't midden met roode ſtippels op een witte grond als geborduurd, en met zwarte tandjens als een torn-kant bezet is, hebbende in 't midden, en ook nog een vinger-breed nader aan 't lyf op den zelven, nog twee dubble dwars-banden van roode ſtippen ſtaan, die een ongemeene cierlyke en fraey-afſtekende ſtaart uitmaken, behalven dat men ook tegen zyn lyf, pas beneden de oogen een kleene licht-Purperagtige vinne, die al mede op zyn licht-bruine huid zeer aardig afſteekt, verneemd.

Deze Viſch werd meeſt tot cieraad gebruikt, en als een zeldzaamheid bewaard; dog is, hoewel hy ook wel gegeten werd, tot ſpyze de beſte niet.

Ikan Karrea. N°. 29. Vertoond ons de *Ikan Karrea*, of de *Karrea Viſch*.

Deze is kleen, als een gemeene ſpiering, citroen-geel van kop, lyf; en ſteert.

De bek is licht-Purperagtig van binnen, en na boven toe, gelyk ook op den rug, Hemels-blaeuw. De omtrek der oogen is rood, zelfs zyn de oogen zwart, en den appel is wit.

De kop is van 't lyf door een Hemels-blaeuwe ſtreek, die met zwarte fyne ſtreepkens geteekend is, onderſcheiden. De vin tegen 't lyf, en onder aan den buik, is rood en citroen-geel. By na van de kop af, tot de ſtaart toe, vertoonen zig, digt by den rug vervolgens, negen kleene donker-blaeuwe bollekens, wat na den zwarten trekkende, en even beneden de zelve zeven kleene hartjes, die donker-graeuw van grond, en rondom met een roode zoom bezet zyn. Pas beneden die hartjes vertoonen zig zeven Hemels-blaeuwe halve Maankens, met het holle na beneden leggende, en vervolgens in de lengte mede onder ieder hartje een, en onder de zelve vertoonen zich als agt roode Trommelkens met Hemels-blaeuwe vellen boven, die zeer ſterk en aardig tegen malkandren afſteken.

De verdre boven of beneden-vinnen zyn citroen-geel, en op de doornen van zyn citroen-geel kleen ſtaartje vertoonen zig drie reyen met zwarte kleene bollekens; die op ieder doorn boven malkanderen 'er drie, en in ieder dwars-rey 'er vyf hebben.

Het is een aangenaam ſmakelyk Viſchje; maar vaſter van Viſch als onze ſpiering.

Pantsjoeri Ompan. N°. 30. Vertoond ons de *Pantsjoeri Ompan*, of *den aas-Dief*.

Deze Viſch is van lengte, dikte, en ſmaak, als een gemeene Baars, dog wel zoo zoet van Viſch.

De kop, en 't heele onderlyf van de zelve, is licht-groen, beneden geruit, en verder 't boven-lyf ſchoon Spaans-groen, en geſchubt.

De bek is van binnen ten deelen rood, ten deelen Zee-groen.

Van de neus af loopt een Purpere overlangze ſtreep, een ſtroo breed, na 't lyf toe, in 't midden van welke zich 't oog zeer rood, met een witten appel, vertoond. Pas beneden die ſtreep loopt van den bek een ſmaller zwartagtige van de zelve lengte. Even daar beneden loopt van den bek na de vin, die midden tegen 't lyf is, een overlangze ſtreek van Orangie, gaande byna tot aan die vin toe; dog zoo, dat zig weer een breede roode ſtreek tuſſchen dat Orangie, en die paerze vin, van hoedanigen verwe ook het benen-deel van de kop, die in zyn geheel vry groot is, vertoond.

Van die kleene paarſche vin af loopt weer een ſchoone Hemels-blaeuwe ſtreep, een ſtroo breed, die eenigzins in de ſteert (die boven hoog en beneden bleek-groen is) eindigd. De boven-vin (die redelyk lang is) vertoond zig geel, de voorſte onder-vin peerſch, en de benedenſte Spaans-groen van verwe.

N°.

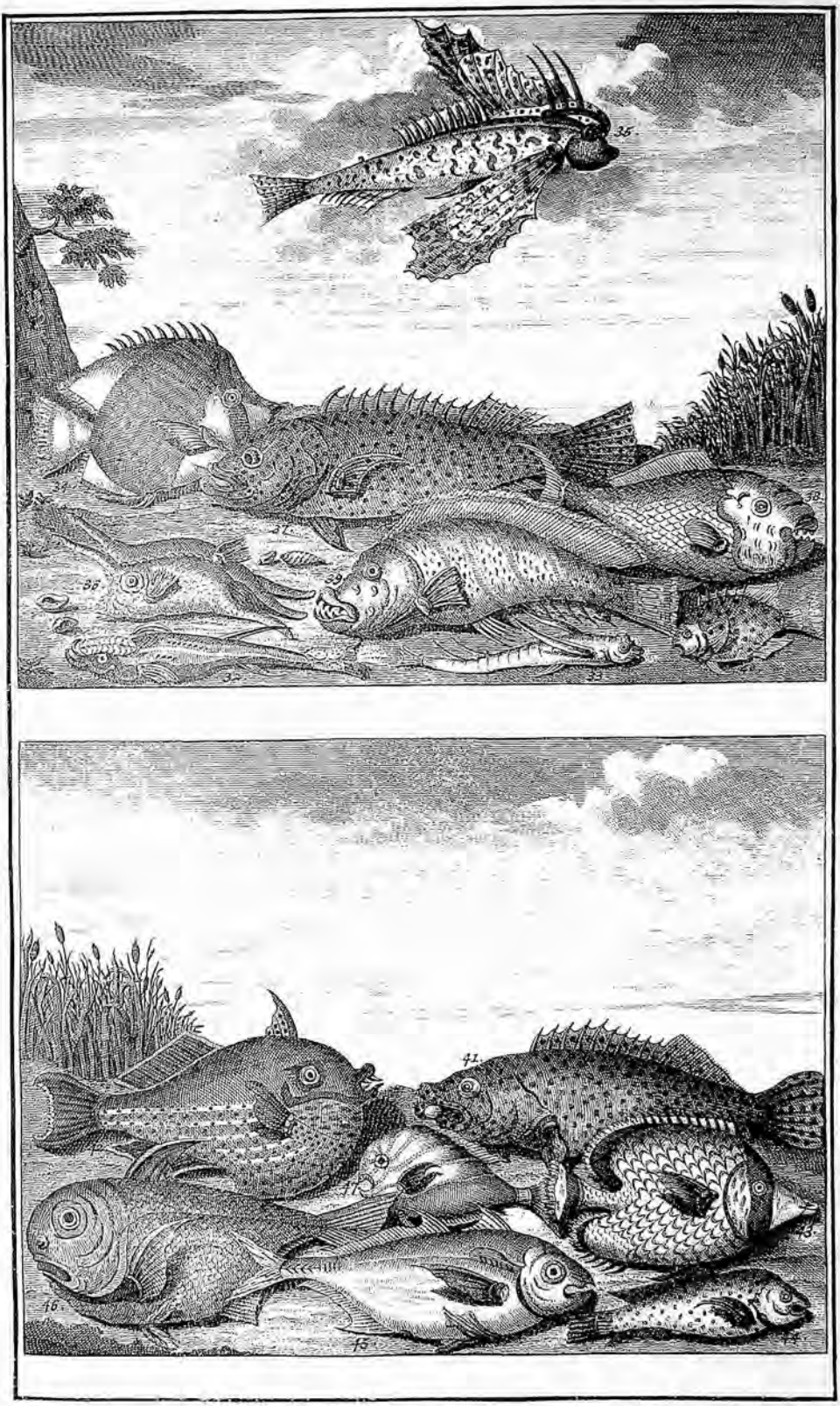

Ikan Biroe Langit

N°. 31. Leverd ons *Ikan Biroe Langit*, of de *Hemels-blaeuwe Viſch*, uit.

Het fatzoen, en de groote van deze Viſch is even eens byna, als de *Ikan Poti*, N°. 13. beſchreven; verſchillende alleen in verwe, en in zyne verdre teekening hier en daar.

Hy is mede langwerpig rond, en wat bol, Zee-groen van bek na de binnenkant, en van vinnen (diens bovenſte als een kleen Zeil is) dog Hemels-blaeuw van kop, lyf, en ſtaart. Zyn oogen zyn bloed-rood, en den oog-appel Orangie, en wit. De bek is even eens, als een Papegaeys-bek, en de Viſch zeer goed van ſmaak, en voor al, om ze tot Water-Viſch te gebruiken, heerlyk.

Koeto Laoet.

N°. 32. Geeft ons een *Koeto Laoet*, of de *Zee-Luis*, te zien, zynde een kleen Viſchje, van kop en lyf byna, als een Lootsje, of Zuigertje, dat zich by de Haey houd.

De kop vertoond zig met veel wonderlyke zee-groene ployen, waar mede hy vaſt blyft kleven. Het oog is bloed-rood, de vinnen, en de ſteert zyn Zee-groen en donker-blaeuw; de rug, en buik, mede donker-blaeuw; dog het lyf licht-blaeuw met zwarte ſtippels. De ſteert is boven aan ook zoo geſtippeld, en heeft agter aan een breede donker blaeuwe zoom, terwyl 't beneden-deel van de ſtaart licht-blaeuw is.

Het werd, mynes wetens, om dat het wat wreed van ſmaak is, niet gegeten.

Ikan Tsjatsjin.

N°. 33. Vertoond ons de *Ikan Tsjatsjin*, dat is, *de Worm-Viſch*; zoo om dat hy de gedaante van een Worm, meer dan van een Viſch, heeft, genaamd. Hy is ontrent anderhalve vinger lang, gelykende wel na een dikke Zyde-Worm. De kop is als een korte ingedronge Slangen-kop.

Hy is Zee-groen van oogen, vinnen, en ſtaart, hebbende aan weerzyden voor by de kop, en ook agter op de rug, twee zeer lange ſmalle vinnen als doornen, die voor wel 2 a 3 duim-breed lang, dog na agteren toe korter zyn Verder is zyn geheel lyf licht-paarſch van verwe, zynde van de kop af na de ſtaart toe, en tot aan den zelve, met Zee-groene en zwarte halve kringen, als ſchubben, geteekend.

Dit Viſchje is maar tot cieraad, en werd niet gegeten.

Ikan Sengadji Parampoewan.

N°. 34. Zien wy een aardig maakzel van een zoort van *Pampus-Viſch*, *Ikan Sengadji Parampoewan*, dat is, *de Hertogins-Viſch*, genaamd.

Het is als een groote Bot, met een kleen Zee-groen Vogels-bekje, een ingebogen, wat ſtyl-oploopende neus, die elf bandjens, die al opgaan, heeft, van welk zich dat, 't geen naaſt aan de bek is, bruin-graeuw, dan weer rood, dan weer bruin-graeuw, en zoo al vervolgens, van verwe opdoet.

Daar na ziet men beneden, en agter de bek een grond, die Steen-graeuw van verwe is. Langs de kop ziet men, van boven den rug af tot beneden aan 't voor lyf, een donker-purpre breede dwars-band, in 't midden van welken zig een Zee-groen oog, met een lichten Purpren kring, en met een witten en zwarten oog-appel, vertoond.

Van 't oog af na beneden toe ziet men weer een Steen-graeuwen drie-hoekigen grond, op welke zig een korte vin vertoond, die boven aan ſchoon licht-Purper, dan met een Zee-groenen halven kring bezet, en verder wit van grond en Purper-agtig van graaten is, dat ſchoon afſteekt.

Men ziet op zyn rug 10 donker-Purpre doornen, en van de vyf eerſte af tot beneden toe een lichte donker-graeuwen grond, die eerſt met zes ſchuinze rechte Purper-verwige ſtreepen, ieder een vinger lang, en een ſtroo breed, loopende dwars van 't oog na den rug toe, en dan met nog zoo een ſtreep, die in tween eindigd, geteekend is, tegen welke laatſte ſtreep zig zes andre diergelyke, die van de zelve dwars af na den buik gaan, vertoonen. Deze bruin-graeuwe grond met alle die Purpre ſtreepen is beneden aan de binnen-kant, en van boven tot beneden aan de buiten-kant, als mede de rug boven ook, met een breede Purpre zoom bezet; dog beneden den zoom aan de binnen-zyde, vertoond zig een Zee-groen vinnetje, dat boven aan ſchoon rood en wit gemarmeld, van hoedanigen verwe, gelyk als of 't een fraanje was, de verdre Goud-geele beneden-vin nevens de boven-vin, en 't einde van zyn fraeje Waejer-ſtaart ook is, diens voorſte deel al mede Goud-geel, en met twee half ronde Purpre banden, de eene in 't midden, en de andre na 't einde van de zelve, onderſcheiden word.

Dit is een zeer lekkere Viſch, zeer zoet, hard van Viſch, blank, en ongemeen goed tot een Water-zode.

Ikan Terbang Warna Roepanja.

N°. 35. Leverd ons een ongemeene ſchoone vliegende Viſch, de *Ikan Terbang Warna Roepanja*, of de *veel verwige vliegende Viſch* genaamd.

Deze is van groote, als een gemeene Haring, hebbende een dikken ſtompen kop, die licht-Purperagtig, hoedanig ook de gedoornde breede bovenvin, mitsgaders de agterſte beneden-vin (over welke een dwarſche Zee-groene ſtreep loopt) als mede de ſteert van verw is.

Het is dik van neus, zwart van oogen

met een licht-Purpre kring 'er om, en met een witten oog-appel. Van dit oog, gelyk ook pas 'er boven, loopen twee breede donker-Purpre ſtreepen, twee duim breed verre na de rug toe en die midden in een witte en geelagtige grond twee Purpere bollekens met een zwarten omtrek toonen, hoedanige 'er langs de rug nog ettelyke vervolgens na de ſtaart toe loopen, waar in men ook verſcheide der zelve hier en daar, gelyk mede op 't lyf en de vleugels, gezaeid vind.

De grond van 't lyf van de kop af, tot de Purpere ſtaart toe, is licht Goud-geel, op de welke zig veel Purpre merken, als halve Maankens, ronde bollekens, en meer andre teekenen, vertoonen.

Boven, wat voor by de kop, ziet men drie doornen, ieder een vinger lang, naaſt een ſtaan.

Hy heeft maar twee vleugels, gelyk zy 'er gemeenelyk maar zoo veel hebben; dog het voorſte deel, naaſt aan 't lyf, is zeer ſchoon Goud-geel, vol Purpre bollen en teekenen (die ook op 't agterdeel te zien zyn) dog ſchoon Zee-groen van verw, en wel een derde van de vleugel beſlaande. Al deze ſchoone verwen geven aan deze vliegende Viſch, (die men zeer zelden hier ziet) een ongemeene luiſter, behalven dat hy ook uitnemend van ſmaak, en zeer vet is.

Ikan Peti. N°. 36. Vertoond ons een *Ikan Peti*, of *Kiſt-Viſch*, om dat hy de gedaante van een kleen *Kiſtje* heeft, en ook wel wat na de *Toetombo-Viſch* gelykt.

Het Viſchje (gelyk men ziet) is zeer kleen, hebbende als een ſtompe breede Oſſe-kop met twee groote horens, die (gelyk zyn ganſche donker-graeuwe huid) zwart geſtippeld, en van oogen Zee-groen is, hoedanig ook beide zyn geele vinnen digt aan 't lyf zyn.

Het is, of 't agter twee pooten, en tuſſchen beiden een Katten-ſtaart had.

Dit Viſchje werd, om dat men ondervinding heeft, dat het ſchade doet, noit gegeten.

De bruine Jacob Evertzen N°. 37. Vertoond ons de bruine *Jacob Evertzen*, die donker-graeuw van verwe, dog over 't ganſche lyf, de kop, de boven-vin, en ſtaart, met Hemels-blaeuwe bollekens, als of 't ſterren waren, bezaeid, van lengte als een groote Baars, dog wel zoo zoet en lekker van ſmaak, en ook zeer blank en vaſt van Viſch is.

Van binnen in de bek is hy bloed-rood na beneden toe, Zee-groen van oogen, met twee zwarte kringen, en diens appel ſchoon-Orangie, en ten deelen zwart is.

De vinnen (van welke de bovenſte gedoornd, en vry lang is) zyn van de zelve verwe, als 't lyf; dog pas boven de agterſte beneden-vin vertoond zig ook een weinig bloed-rood.

Cacatoeha Capitano. N°. 38. Geeft ons de *Kakatoeha Kapitano*, of *de Kakatoeha, die Kapitein is*, te zien.

Deze Vis is over zyn ganſch lyf, en alle des zelfs deelen, van een licht-Zee-groene verwe, vol zwarte ſchubben, hebbende een dikken zeer ronden Papegaeys, of Kakatoe's-bek, gelyk hy ook daar na, en na de verw van de groene zoort, dien naam draagd.

Ontrent zyn bek verneemd men eenige roode trekken, en aan 't beneden-deel van zyn breeden kop ook eenige fyne roode Schrapjens. Hy is Hemels-blaeuw van oogen, die eerſt een rooden, en dan nog een ſmaller zwarten kring hebben; dog de appel der zelve is ſpier wit.

Het is een dikke bolle Viſch, van groote als een kleene Bot, en zeer lekker van ſmaak. Zyn boven-vin is lang, en redelyk breed, dog de twee, die hy beneden heeft, zyn kleen.

Ikan Bingkoe. N°. 39. Doet ons de *Ikan Bingkoe* zien, een Viſch, die van lengte en dikte als de *Jacob Evertzen*, en niet min aangenaam van ſmaak is. De licht-Purpere kop vertoond byna die van een Os, hebbende een redelyken grooten bek vol ſcherpe roode zwarte tanden, zynde zyn neus, en bek van binnen Goud-geel. Hy is ook geel van oogen, die een Zee-groenen kring, ſtaande tuſſchen twee fyne zwarte, hebben; dog den oog-appel is Pek-zwart.

Van de zelve verwe van de kop zyn ook alle de vinnen, (uitgenomen die by de kop, die geel is) en de ſtaart.

De boven-vin vertoond zig als een lang opſtaande Zeil, dat van de kop tot ontrent de ſtaart zich uitbreid, en daar wat rond van 't lichaam af met een breeden rooden buiten-zoom loopt.

Ook maakt de ſtaart, die Purperagtig en zwart geſtreept van grond is, een fraeje vertooning, alzoo zig die in een vierkanten breeden zoom, die onder het breedſt, en van binnen als met roode *Arabiſche* Letters beſchreven is, vertoond, dat een vry aardig gezicht geeft, en zeer ſterk afſteekt.

De grond van zyn lyf, van de kop tot de ſtaart toe, is graeuwagtig, zynde in vyf deelen door vier ſchuinze gebogene dwars-vlammen gedeeld, van welke de onderſte half geel en half Zee-groen dwars in de lengte, de tweede bloed-rood, de derde als de eerſte, en de vierde (die tegen de kleene geele vin by de kop ſtaat) als de tweede is.

In

In de benedenſte eerſte verdeeling van de vyf, tuſſchen de ſtaart, en de eerſte geele en Zee-groene dwars-ſtreep, vertoonen zich een menigte van roode, Zee-groene, en Goud-geele langwerpige en ook ronde, dog kleener, bollekens. In de tweede, en drie andre verdeelingen, zyn zy alle weer Zee-groen, en Goud-geel, dat een aardige ſchakeering maakt.

Zyn agterſte beneden-vin heeft zes groote doorns, hoedanige men ook eenigzins aan die beneden-voorvin verneemd, die recht onder den naaſten band aan de kop komt, al welke doorns bloedrood van verwe zyn, hoewel de grond van de agterſte beneden-vin ook Purperagtig is.

Onder tegen de kop aan, en pas beneden de geele vin, die tegen de kop komt, vertoond zich al een zeer bruinen drie-hoek, die zyn Wam-ſtuk uitmaakt.

De geſterde Bot.

N°. 40. Vertoond ons *de geſterde Bot*, een kleen Klip-Viſchje, dat wel een Zee-Duifje aan zyn bek gelykt, die van binnen een rooden zoom, en op zyn bleek-Purperagtige kop beneden nog twee a drie zulke halve kringen heeft, hoedanig ook die kop verder van 't lyf, en ook de beneden- en boven-omtrek van dit Viſchje is. Het is Zee-groen van vinnen en van oogen, die nog twee zwarte kringen en een witten oog-appel hebben. De boven-vin (die redelyk lang is) vertoond zig vooraan gedoornd. Het lyf van de Viſch is donker-Paarſch, zynde vol Hemels-blaeuwe kleene bollekens, die zig als ſterrekens vertoonen. Het voorſte deel van de ſteert is ook Zeegroen, en agter aan vertoond zig een breeden rooden zoom, beneden de welke nog als eenige geele fraenje af hangt. Dit Viſchje is zeer goed tot Water-Viſch, even als de kleene Botjens, daar 't ook zeer wel na gelykt, is redelyk blank, vaſt, en dik van Viſch.

Ikan Okara.

No. 41. Geeft ons den *Ikan Okara*, of *de Okara-Viſch*, te zien.

Deze verſchild in lengte, ſmaak, en verwe over zyn ganſch lyf, en al des zelfs deelen, niets van de *Jacob Evertszen*, dan dat de huid veel bruinder is, en dat de Hemels-blaeuwe bollekens veel donkerder zyn, en dat hy ook tanden in den bek heeft, die beneden wat geel en rood van omtrek zyn, gelyk hy ook rood van oogen is, die een geelen kring en ook zulken appel hebben. De kop is ook met eenige roode trekken van 't lichaam onderſcheiden. Anders is hy even eens, als die *Jacob Evertzen*.

Ikan Kandawara.

N°. 42. Zien wy den *Ikan Kandawara*, of *de Candawara-Viſch*.

Deze vertoond zig zeer bol, en byna als een Op-blazer, met een dikken buik, dog een zeer kleenen Vogels-bek, die wat Purperagtig is.

Het boven deel van dezen Viſch vanden bek af, beneden langs het oog, en zoo verder na de ſtaart toe, is donker-bruin en Purper gemengeld, hoedanig ook alle de vinnen en de ſtaart, hoewel de twee agterſte zeer breede vinnen in 't vierkant een ſteen-graeuwen zoom hebben, die men ook boven aan de kleene vin tegen 't lyf, en onder aan de ſteert, als een halve Maan van die zelve verw, gewaar werd. Boven 't oog heeft hy ook een kleenen dog recht opſtaanden vin, als een hoorn, die donker-bruin ontrent de breedte van een ſtroo, en verder Steengraeuw is, behalven dat hy ook twee reyen met donkre bollekens op die grond, eerſt drie, en daar na twee boven een in twee ſchuins afgaande verdeelingen, heeft.

Van de bek af, even 'er beneden, loopt een breede zeer donkere ſtreek tot dicht by de kleene vin tegen 't lyf, beneden welke ſtreek zich een lichten Steengraeuwen grond met zeer donkere langwerpig-ronde, en donker-graeuwe blokjens vertoond, die weder door een breede donkerder band, die van de voorbuik na de kleene vin loopt, en die van de zelve breedte, en met een menigte kleene donkere bollekens bezaeid is, afgeſcheiden werd.

Daar puild de buik nog wel 2 a 3 duimen breed uit, alwaar hy ſchuins, met een drie-hoekige inkeeping tuſſchen de zelve en de beneden vin agter, als afgeſneden werd.

Dit ganſch onder-deel van deze Viſch, en zyn buik, beſtaat uit agt licht-graeuwe, en zoo veel donkere ſtreepen, die ieder een ſtroo-breed zyn, en van de korte vin tegen 't lyf af tot aan de ſtaart overlangs zoo loopen, dat men eerſt een licht-graeuwe; dan een donkere, dan weer een licht-graeuwe, dan weer een donkere ſtreep, en die zoo vervolgens heeft; dog die over den buik komen, zyn wat omgebogen na de zelve, en allenskens ook korter, dan de eerſte; maar alle in de lengte met donkere bollekens bezet.

Men kan dezen Viſch eeten; ook is hy lekker; dog men moet eerſt een aderken 'er uitnemen, dat iemand anders licht vergiftigen kan, waarom 'er veelen ook een afſchrik van hebben.

Ikan Poetri.

N°. 43. Komt ons de *Ikan Poetri*, of *de Princeſſe-Viſch*, voor.

Deze is zeer fraey, mede een zoort van Botten, of Pampus-Viſch, een ſpan groot, fraey breed, en Goud-geel van grond over zyn ganſch lyf, kop, en over

over den ſtaart maar ten deelen. De kop gelykt die van een Boſch-Verken, zynde wat kort, en dik, over 't midden van de welke een breede donker-Purpre dwarsbalk loopt, in 't midden van welke de oogen ſtaan, die geel van grond, Purperagtig van appel, en zwart van omkringen zyn. De kop werd van 't lyf door een Purpren half-rond gaanden kring onderſcheiden, alwaar zig op den Goudgeele grond van 't lyf, tuſſchen die kring, en die breeden dwars-balk, ettelyke Purpre vlekjens vertoonen.

Daar vertoond zig het ganſche lyf aardig geſchubt, als of 'er geele Patrys-vederen, met Purpre buiten-zoomen op waren, die pas aan deze zyde van de ſtaart, en ook aan de benedenſte agter-vin met Purpere ſtippels eindigen, terwyl zig de ſterk-gedoornde boven-vin (die Purper verwig van doorns, geel van grond, en verder als een geele fraanje na den buiten-kant zich tot aan den ſtaart met een kleen rond uitſtrekkende is) langs en aan de rug mede met een Purpren zoom, die na agteren toe ontrent de ſtaart vry breed is, vertoond, dat men zoo mede aan de agterſte beneden-vin, ook met zoo een half-rond omgaande, ziet, hebbende van buiten als een geele en zwarte fraanje, die men ook onder aan de ſtaart verneemd. Aan die beneden-vin ziet men ook vier a vyf Purpre doornen, van welke verwe ook de twee kleene vinnekens tegen 't lyf zyn.

De ſtaart is voor aan Goud-geel van grond, Purperverwig van ſtippelen, dan weer met een breeden dwars-band onderſcheiden, die wel na een halve Maan gelykt, waarna zig weer de geele grond met drie Goud-geele langwerpige vlekken, en een fyne zwarte ſchey-draad, waar aan als geele en zwarte fraanje ſchynd te hangen, vertoond.

Dit Viſchje is ongemeen fraey van verwe, ſterk van luiſter, byzonder aangenaam van ſmaak, weerdig om van een Princes, wegens zyne ſchoone verwe, gezien, en wegens zyn lekkere en ongemeene blanke en vaſte Viſch gegeten te werden.

Ikan Candiſa. No. 44. Vinden wy *Ikan Candiza*, of *de Candiza-Viſch*.

Deze is pas een hand-breed lang, voor wat dik van lyf, wat kleen en ſcherp van kop en bek, die van binnen, en verder van buiten-omtrek van lyf, als ook van oogen, Purperagtig-rood op een Steen-graeuwe grond, hoedanig ook het ganſch lyf van verw is, en over al met kleene Purperagtige roode bollekens, van de kop af tot de ſtaart toe bezaeid is. Alle de vinnen (welker bovenſte redelyk lang is) en de ſtaart, zyn van de zelve Purperagtige roode verwe.

Het is een lekker Viſchje, dat van ſmaak als onze Grundels is.

Ikan Salkatoe. No. 45. Vertoond ons de *Salkotoe*, een Viſch, als een Papegaeys-bek, of by na als de Cacatoeha Capitano, No. 38. beſchreven; dog zoo rond van bek, nog zoo groot van kop niet; maar zoo ontrent van lengte, dikte, ſmaak, en uiterlyke gedaante.

Hy is over zyn ganſch lyf ſchoon Zeegroen; dog van vinnen, en ſtaart citroengeel, hoedanigen oog hy ook, met een rooden kring 'er om, en een zwarten appel heeft.

De vinnen egter tegen en onder het lyf voor aan (welkers voorſte rood is) zyn van een donker-groene verw, en pas boven de agter-vin verneemd men ook een weinig rood.

Ikan Toetetoe. No. 46. Vertoond ons de *Ikan Toetetoe*, of *de Toetetoe-Viſch*; een wonderlyk maakzel, zeer groot van kop, en zeer wel na die van een buiten-gemeen-grooten Dolfyn gelykende.

De Viſch is een groote ſpan lang, en vry dik na evenmatigheid van zyn lengte. De bek is van binnen licht-rood, en dan ſterk Zee.groen rondom dat rood. Ook is hy geel van oogen, de buiten-omtrek Zee-groen, al vry breed, en den appel zwart Purper-verwig; dog 't geheel lyf, de kop, (die wat lichter is) en de vinnen zyn licht-bruin; dog het lyf is vol zwarte kleene ſchubbetjens. Ook is de kop met verſcheide zwarte fyne halve Maanen als van 't lyf geſcheiden, terwyl zich ontrent de neus als nog een kleen valſch geel oog vertoond.

Hy heeft een groote lange dikke buik, die tot aan een ſmalle onder-vin loopt, die half-wegen 't onderlyf begind, en welke dan tot den ſtaart toe doorgaat.

Boven op zyn rug, ontrent in 't midden, vertoond zich een kleene opſtaande ros-agtige vin, als een bezaan-zeiltje, tegen 't lyf heeft hy nog zoo een kleene vin, en onder aan de buik mede zoo iets van die verwe. De ſtaart is als een geopende wajer, over den welken recht in 't midden een fyne zwarte ſtreep loopt, die by de kop al begind, en over 't lyf gaat, ook loopen in den ſteert, ter zyden van die rechte ſtreep, verſcheide zulke ſchuinze ſtreepen aan wederzyden, hoe langer hoe kleener na beneden toe, en deze zyn ook ros-verwig.

Deze Viſch is zeer goed en ſmakelyk tot ſpyze.

Koje Laoet. No. 47. Vertoond ons de *Coje Laoet*, of de *Zee-Coje*.

Een Viſchje, dat kleen; maar aardig van teekening, en verandering van verwen is, die tegen malkandren wonderlyk ſpeelen.

Het

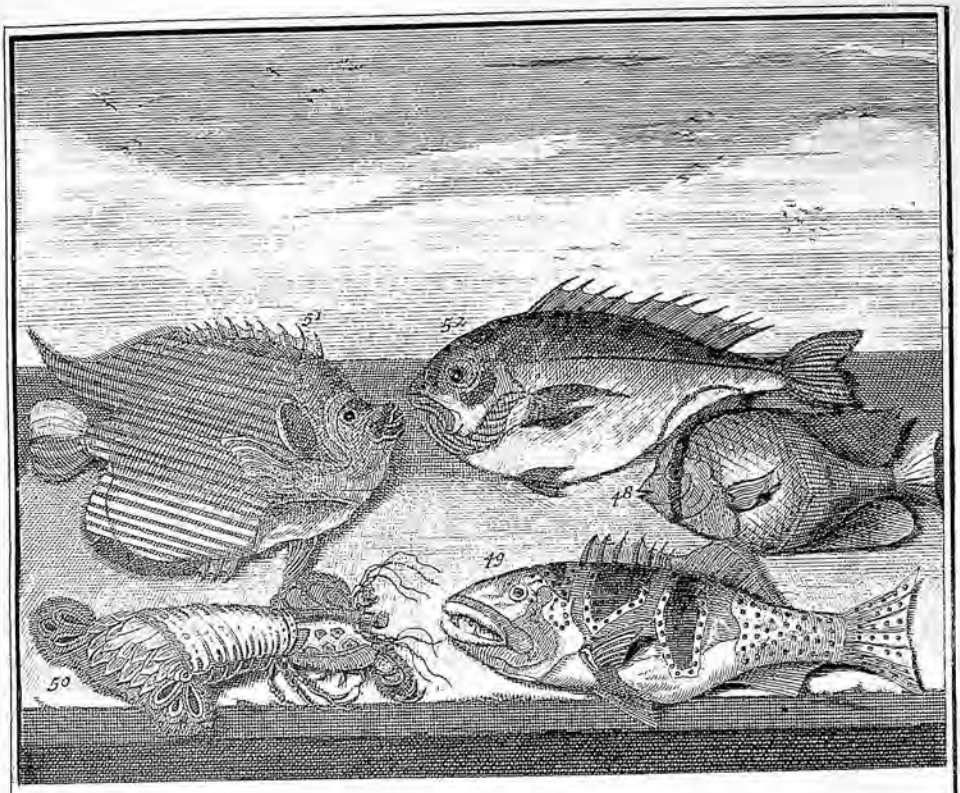
51
52
48
49
50

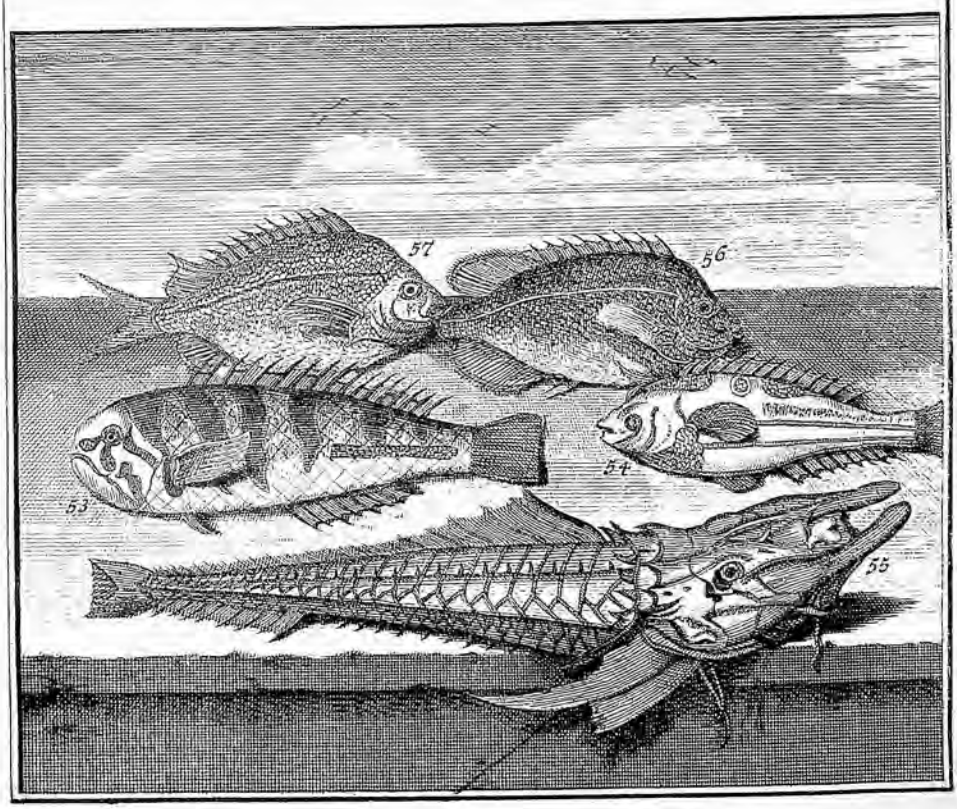
57
56
54
53
55

Het gelykt wel een kleen Zee-Duifje of een Botje, hebbende een kleen Papegaeys-bekje, dat boven Zee-groen, en beneden citroen-geel is.

De grond van't boven-lyf is ook citroen-geel. De vyf a zes wonderlyke ſmalle vlammen, die van de bek na 't boven-deel van de kop, en na de boven-vin (die Zee-groen van verw is) loopen, zyn Zee-groen; gelyk ook de vin tegen 't lyf is; dog de beneden-vinnen zyn citroen-geel, en verder is 't ganſch beneden-lyf, en ook de ſtaart, ſchoon Hemels-blaeuw, zynde 't lyf vol zwarte ſtippels, en de ſtaart vol zwarte ſchuins nedergaande graatjens; dog 't voorſte deel van de ſtaart is citroen-geel, en door twee dubble zwarte fyne banden, die geel van midden-grond zyn, onderſcheiden.

Het is van ſmaak lekker, gelyk al de andre klip-Viſchjens van die zoort zyn.

Ikan Koeloer Hidjoe. No. 48. Doet ons de *Ikan Koeloer Hidjoe*, of *de groene Koeloer-Viſch*, zien.

Dit Viſchje is als een gemeene Bot van groote, van ſmaak als de Pampus-Viſch, en nog wel zoo lekker, kort van kop, ſpits van bek (als of het die van een Vogel was) die van binnen rood, dan voor aan donker-graeuw, wat na den blaeuwen trekkende, Zee-groen van oogen, en zwart van appel is. Van het beneden-deel van de kop loopt een ſtreek, van een groote ſtroo-breed na boven toe, en zoo verder langs de rug, eindigende by na ontrent de ſtaart met zeer breede vlerken, die zich daar boven, en agter aan ook beneden, vry groot, en donker-Purperagtig van verwe vertoonen, zynde die beneden-vin, of vlerk, wat rond van gedaante, en wat van de ſtaart afgeſcheiden. De vin tegen 't lyf voor aan is citroen-geel (hoedanig ook de ſtaart is) maar de vinnekens aan den buik voor zyn rood-agtig.

Het beneden-deel van de kop, daar het buiten het oog, en buiten die dwars-ſtreep ſpringt, is Steen-graeuw, verder is het geheel voorlyf van de kop af, tot rykelyk half wegen 't lyf, ſchoon Zee-groen, zynde met zwarte fyne ſtreepen over al in de lengte en breedte geruit. Tuſſchen 't voor- en agter-lyf komt dan een fyne citroen-geele dwars-band, aan weerzyden met een fyne zwarte ſtreep onderſcheiden. Dan krygt men 't onderlyf, dat donker-Hemels-blaeuw, gelyk ook zoo een deel van de ſtaart is, die door een geele band, (die aan wederzyden door een zwarte fyne ſtreep onderſcheiden werd) van de ſtaart afgeſcheiden is; dog over het agter-lyf loopt nog een fyne zwarte dwars-band in 't midden.

Ikan Soelang. No. 49. Vertoond ons den *Ikan Soelang*, of de *Geborduurde Viſch*. Deze is van groote, en geſtalte, als de Jacob Evertzen, en even van zulken lekkeren ſmaak; dog hy is veel wyder van bek (waar in hy vier groote tanden heeft, en die rondom van binnen geel is) grooter van kop (die ſchoon appel-bloezem, gelyk ook 't grootſte deel van 't boven-lyf, tot ontrent twee duim-breed van de ſtaart, is) en Zee-groen van beneden-lyf tot ontrent twee duim-breed van de ſtaart, en die blaeuw van oogen is, die eenen geelen breeden omtrek, en dan nog een zwarten fynen buiten-kring, nevens een ſpierwitten Appel hebben.

Pas agter de oogen loopen in een half rond vier donker-Hemels-blaeuwe bollekens, die van binnen een geele ſtip hebben, hoedanige agt in 't rond men nog wat lager, pas buiten die groote kop op een ſtreek geele grond, die wat breed, en dan weer ſmaller na beneden loopt, verneemd.

Pas boven die agt bollekens vertoond zig op de rug een donkere drie-hoek, en een vinger-breed verder na agteren, al mede op de rug, gelyk als een zwarte Zadel, twee duimen breed, die aan de drie kanten met een citroen-geele lyſt, waar op 13 even zulke bollekens geborduurd ſtaan, als omzoomd is, zynde de boven-zyde zonder zoom of bollekens, dog met een citroen-geele ſterk-gedoornde vinne gedekt, die zig agter aan verbreed, maar daar zich eerſt drie perken van geel, twee appel-bloezeme, daar na weer een geel, en dan drie a vier Zee-groene perken vertoonen, en die buiten af nog als een geele fraanje van de hoogte af tot beneden na de ſtaart toe, hebben.

Een duim-breed van deze donkere Zadel af vertoond zig (terwyl de Appel-bloezeme grond van 't lyf zig als een band 'er tuſſchen beiden opdoet) een andre donkere dog langer breede ſtreek, die van de rug tot aan de Zee-groene buik loopt, zynde ontrent een duim boven en onder breed; dog in 't midden wat breeder, en van de rug af, aan wederzyden en onder, met een geele zoom, op welke al mede 18 zulke donker-Hemels-blaeuwe bollekens geborduurd zyn, omzet.

De verdere vinnen van dezen Viſch, (hoedanige hy 'er nog twee kleene ontrent het midden, en een agter ontrent de ſtaart heeft) zyn citroen-geel, van hoedanige zeer ſterke verwe ook het agter-deel van dezen Viſch, ontrent 2 duim-breed van de ſtaart, gelyk ook de ſtaart zelf is; dog dat agter-deel, en de ſtaart, zyn overal vol met deze bollekens, behalven daar de ſtaart van het lyf door een fyne zwarte ſtreep onderſcheiden werd, bezaeid.

Lokki Koening.

N° 50. Doet zig een *Locki Koening*, dat is, 't *geel kreeftje*, op; dog het verſchil, tuſſchen de gemeene, beſtaat alleen in het licht-ſchoon rood, en 't heerlyk Zee-groen, dat zig over 't ganſch lyf, onder de roode dwars-banden, en in des zelfs vinnen agter, nevens een Heerlyke geele zoom om die lange blaadjens (die ſchoon en glimmend-zwart zyn) wonderlyk ſterk opdoet, behalven dat zy ook zeer lekker om te eeten zyn.

Ikan Djamban

N°. 51. Vertoond ons de *Ikan Djamban*, of *de Secreet*, anders ook *de Gallioen-Viſch*, die zeer lekker van ſmaak, en onder de gemeene Viſſchen al beſchreven is. Dog deze is hier om zyn ſchoone verwen en aardige teekening geplaatſt.

De groote en 't maakzel van dezen Viſch is als een Leer-Viſch, of als een Bot; hebbende al vry wat gelykenis na N°. 18 en 43 in opzigte van de platte gedaante van den Viſch.

Hy heeft als een grooten Oſſen-kop, die donker-graeuw van verwe, en met verſcheide licht-blaeuwe en Orangie ſtreeken boven en beneden zyn groote oogen, en ook met een Orangie fynen trek van binnen in zynen getanden Papegays-bek onderſcheiden is.

Pas boven de neus loopt de kop wat gebogen in, en dan weer rond, tot aan zyn citroen-geele boven-vin, die met 10 Orangie-doornen bezet is, op.

Zyn vin tegen 't lyf, en onder zyn kwabbe tot aan 't lyf, zyn daar al mede donker-graeuw van verwe, gelyk de oogen zwart, en met een licht-blaeuwen breeden kring omzet, en van eenen witten appel voorzien zyn.

Het ganſch lyf van de donker-graeuwen rug af, tot aan den ſtaart toe, is met donker-graeuwe en Orangie overlangze ſtreepen bezet, die een ſmal ſtroo breed, en naaſt malkandren zyn. Dan ziet men een donker-graeuw; dan weer een Orangie ſtreep, en zoo vervolgens tot aan den ronden beneden-vin agter ſtaan, die wat rondagtig, gelyk ook de boven-agter-vin boven op, als met een Orangie fraanje rondom bezet is, hebbende deze Viſch pas boven zyn beneden-agter-vin nog een kleene gedoornde, die citroen-geel van grond is, en Orangie van doorns, die maar drie in getal zyn.

De ſtaart vertoond net een ronde *Japanſche* Waejer, die uit zes breede Orangie buiten- en vyf lichter binnen-kringen, die als halve Maanen tegen een loopen, beſtaat.

Toetetoe Toeha.

N°. 52. Leverd ons de *Toetetoe Toeha*, of *de oude Toetetoe*, uit. Dit is een Viſch, die anderhalven voet groot, van breedte als een groote Braaſſem, dik, rond, en groot van kop, groot van oogen (die zwart, en licht-blaeuw van omtrek, dan met een breeden witten, en dan nog met een grooten licht-blaeuwen breeden kring omzet, en wit van appel zyn) ſchoon donker-blaeuw van boven-lyf, en verder zeer licht-blaeuw van onder-lyf en buik, die zig al vry verre en zeer rond uitzet.

Het beneden-deel van zyn bek loopt van voor af tot aan de donker-blaeuwe vin tegen 't lyf (die boven aan licht-blaeuw is) met donker-blaeuwe; en zeer licht-blaeuwe ſtreeken tegen een, en is, voor al na die vin toe, vol tralien.

Dus heeft hy voor en achter nog zoo een kleenen, en boven op de rug een ſterken vry lang-gedoornden opſtaanden vin, die licht-blaeuw van grond, en donker-blaeuw van doornen is, hoedanig ook de andere vinneken zyn.

De ſtaart (die zig redelyk groot vertoond) is licht-blaeuw van grond; dog door veel donker-blaeuwe recht-nedergaande graaten onderſcheiden.

Het is een van de ſchoonſte en lekkerſte Viſſchen tot ſpyze, die het naaſt in ſmaak, en maakzel, na een zwarte Babara gelykt, hoewel hy nog wel zoo blank, en wel zoo vaſt van Viſch is.

Ikan Kajoe.

N°. 53. Vertoond ons den *Ikan Kajoe*, of de *Stok-Viſch*; dog die zeer veel in Heerlykheid van ſmaak, vetheit, en blank-heid, van onzen dorren Stok-Viſch verſchild.

Hy is van lengte en dikte, als een groote Schelviſch, rond van kop en bek, diens grond ſchoon Zee-groen van verwe, dog met eenige licht-Purperagtige ſtreeken ontrent den bek, en ontrent de oogen, en dan met een licht-rooden fynen ſtreek van 't lyf onderſcheiden is.

De oogen zyn rood, hebbende een Citroen-geelen omtrek, een witten appel, en ter zyden na den bek toe als twee Purpere rondagtige lapjens 'er aan, en op de rug ziet men zes donkere vlammen, met een lichten zoom bezet, en die boven breed zyn en onder ſpits toeloopen, ſtrekkende de drie eerſte en grootſte zich byna tot den buik uit; dog de drie agterſte werden allenskens ſmaller, en korter.

Het lyf is citroen-geel, en Zee-groen, met Goud-geele vlekken hier en daar, en overal, tot de ſtaart toe, van eene verwe, en met fyne zwarte ruiten bezet; dog van de vierde donkere vlam na agteren loopt een Purpre ſtreek, die een ſtroo breed, met een fyne zwarte zoom omzet, boven als afgeſneden, onder rond, en met zwarte ſchubbetjes geteekend is.

Verder zyn de kleene vinnen voor, en de ſtaart, Goud-geel, welke laatſte tot beneden toe zeer fraey geteekend; dog met een lichten Purpren zoom aan wederzyden bezet is.

Bo-

Boven op den rug heeft hy een lange opſtaande en zeer ſterk-gedoornden vinne, diens doornen zwart, en in 't midden ook, even eens als of ieder Paar doornen een H uitmaakten, geteekend, en die van grond in 't beneden-deel van ieder H Hemels-blaeuw, boven citroen-geel, en tuſſchen ieder H Zee-groen van verwe zyn, dat een ſchoone mengeling van verwen vertoond, en aan deze Viſch in 't Water een wonderlyke ſchoon-ſchitterenden glans, by zoo veel ſterke couleuren tegen een, geeft; dog de beneden-agter-vinne, (die mede ſterk-gedoornd is) is voor aan Goud-geel, en wat meer na buiten toe citroen-geel, terwyl de doornen zwart van verwe zyn; maar men ziet in de zelve die aardige teekening en verſcheidenheid van verwen niet, als wel in de boven-vin.

Ikan Mata Ampat.

N°. 54. Komt ons de *Ikan Mata Ampat*, dat is, de *Viſch met vier oogen*, voor.

Dit is een Viſchje, van groote en maakzel, als een gemeen Baarsje, kleen van bek, redelyk groot van kop, en welkers grond (gelyk ook het ganſch lyf tot de ſtaart toe) citroen-geel van verwe, hoewel den bek en de kop boven en onder 't oog met eenige licht Purperagtige ſtreeken onderſcheiden is.

De wamme, en een deel van de rug pas boven de kop, by 't begin van zyn vin op den rug, en een grooten duim verder na 't agterdeel van die boven-vin, zyn ſchoon Zee-groen, en daar op alleen vertoonen zig kleene ſchubbetjes, zynde dit Zee-groen met een Purperagtigen zoom van buiten omzet.

De oogen van dezen Viſch zyn Zee-groen met een Orangie kring 'er om, en hebben eenen witten appel; dog het zeldzame in deze Viſch is, dat hy nog twee valſche oogen, wel zoo groot, als de rechte, en die vlak onder 't midden van de boven-vin, tuſſchen die twee Zee-groene geſchubde plekken in, ſtaan heeft, en dat weder met dit verſchil van de rechte oogen, dat deze valſche Purperagtig van verw, dog Zee-groen van buiten-kring, en wit van appel zyn. De vinnen tegen 't lyf voor, en de ſtaart, zyn donker-Hemels-blaeuw; dog de boven en onder-vin op de rug is Purper-verwig, met een citroen-geele zoom boven, en ſterk van doornen, die vry lang en zwart zyn.

Van de kleene vin voor tegen 't lyf, en van de Zee-groene geſchubde wamme, loopen twee ſtreepen, een half ſtroo breed, tot aan de ſtaart, die Purperagtig van verw zyn, hoedanig ook de ſtaart van 't lyf met zulken band onderſcheiden, gelyk ook de buik onder zoo geteekend is; dog boven de bovenſte dezer twee Purpre ſtreepen ziet men als eenige Arabiſche Letters, of zwarte ſtippen van de vin af tot de ſtaart toe, dat op die citroen-geele grond zig aardig vertoond.

Dit Viſchje is zeer goed en ſmakelyk, om het tot een lekkere Water-zode te gebruiken.

Ikan Seithân Merah.

N°. 55. Doet zich de *Ikan Seythân Merah*, dat is, *de Roode Duivels-Viſch*, die zeer wonderlyk van maakzel en verwen is, op.

De Viſch is wel 3 voeten lang, waar van de kop wel een derde uitmaakt, zynde zeer groot, dik, vervaarlyk van aanzien, en wel wat na een Paarden-kop gelykende.

De grond-verw van de kop en 't lyf trekt na den ros-graeuwen, zynde de kop en de bek (die vry wyd open ſtaat) met een groote menigte van roode ſtreeken en vlammen met blaeuwagtige ſmalle zoomen geteekend; dog voor aan den bek ziet men aan weerzyden ettelyke roode ſtippels vervolgens ſtaan, en tuſſchen die geſtippelde boven- en onder-bek vertoond zig een Zee-groen blad, byna als een klaver-blad, 't geen na de opening van de bek toe wat rood is.

Beneden den bek in 't midden, en na agter ontrent de voor-vin tegen 't lyf, ziet men eenige dunne blaeuwe ſtrengen, als zyne baarden, afhangen.

De oogen zyn ſchoon-rood, met een breeden Zee-groenen kring, en een zwarten appel, vertoonende boven een ſmalle en beneden een breede donker-violette ſchaduw, door hoedanigen ſtreek, vin's-gewyze, ook de kop van 't lyf eenigzins pas boven de voorvin onderſcheiden werd.

Deze voor-vin is Goud-geel, zynde boven ſchoon-Zee-groen, en in 't midden met een ſchoon-rooden ſmallen ſtreep, die na beneden gaat, geteekend.

De boven-vin is Goud-geel, zeer lang, en breed als een zeil, beginnende zeer breed van de kop af, en allenskens tot aan de ſtaart toe tot op een ſtroo-breedte verſmallende, zynde voor aan met een blaeuwen ſmallen zoom bezet, en verder met fyne roode en allenskens korter werdende ſtreepen, ontrent een vinger-breed van een, geteekend.

De onder-vin is van de zelve verw, en teekening, van roode dwars-ſtreepen; dog ontrent een derde-part zoo lang, en ook zoo breed niet, tuſſchen welke, en de Goud-geele voorvin, zig 13 blaeuwe doorne als korte tanden vertoonen.

Het ganſch lyf over boven en beneden, van de kop af tot de ſtaart toe, is

hy met roode ſmalle dwars-ſtreepen, die onder met een ander ſtreepje aan een vaſt zyn, geteekend; dog in de lengte vertoonen zig, van de kop af tot de ſtaart toe, boven en beneden, of ontrent in 't midden, en een duim breed van malkanderen, twee donker-roode ſtreepen, die ieder aan hare buiten-zyde, de bovenſte van de kop af tot de ſtaart toe, en de benedenſte tot half wegen 't lyf maar, met zulke blaeuwe doornen als tanden geteekend zyn. De ſtaart is ſchoon Zee-groen, hebbende onder een roode en geele fraanje, en boven aan een roode winkelhaak tot onderſcheiding van de zelve van 't lyf.

Dit is een drooge onſmakelyke Viſch, en die ook dikwils op zyn *Indiſch* krimpt, of als een ſtuk Hout van hardheid, dat de reden ook is, dat hy zeer zelden gegeten werd.

Ik weet niet, dat ik oit wonderlyker Viſch, dan dezen, gelyk ik die ook maar eens kon te zien komen, ontmoet heb.

Ikan Nafiri Kitsjil.

N°. 56. Vertoond ons den *Ikan Nafiri Kitsjil*, of de *kleene Trompet-Viſch*.

Deze is langwerpig-rond van lyf, dik en rond van buik, donker-blaeuw, en vol kleene ſchubben over 't ganſch lyf, en de kop, tot aan de ſtaart toe.

De bek is zeer kleen, en byna als 't mond-ſtuk van een Trompet, van binnen geel, en boven van de buiten omtrek rood, hoedanige breede kring ook om zyn Hemels-blaeuw oog, dat een zwarten appel heeft, loopt, hoewel hy buiten den grooten omtrek der oogen nog een Goud-geelen buiten-kring heeft. De kop loopt wat ſteil en hoog op, en 't kort lyf verſmalt eerſt byna agter.

De vin tegen 't lyf, en de ſtaart, gelyk ook de zoom van den vin op den rug, en die beneden ontrent den ſtaart ſtaat, is rood, gelyk ook de doornen der boven-vin, en de twee doornen pas boven de beneden-vin na agteren toe zyn; dog de grond van de boven- en beneden-vinnen (alleen, die tegen 't lyf ſtaat, uitgezonderd) zyn citroen-geel, hoedanig ook de ſteert van 't lyf met zoo een ſmallen band, gelyk ook de kop van 't lyf met eenige zulke fyne ſtreeken onderſcheiden is, behalven dat 'er ook van de kop af tot de ſtaart toe, en ontrent midden over 't lyf mede, zoo een fyne citroen-geele ſtreep, pas boven de roode vin tegen 't lyf, loopt.

Het is een zeer lekker, en vaſt Viſchje, 't geen in ſmaak geen ander behoefd te wyken.

Ikan Tina.

N°. 57. Ziet men den *Ikan Tina*, of de *Tina-Viſch*, die ontrent eens zoo groot, als de kleene Trompetter, en mede byzonder goed van ſmaak, zoet, vaſt, en blank van Viſch is.

Hy heeft een kleenen kop na zyn dik rond opgeblazen lyf, dat even, als de kleene Trompetter, agter ontrent de ſtaart allenskens ſmaller werd.

Zyn bek gelykt wat na die van de Cacatoeha, zynde van binnen licht-blaeuw. Verder is de kop flaeuw-Zee-groen en flaeuw-Purper gemengeld, en geſchubt, gelyk ook 't ganſch lyf tot aan den ſtaart zynde de boven-helft citroen-geel, (met een overlangzen ſmallen Purperen ſchey-ſtreep van den kop tot den ſtaart toe onderſcheiden, en de beneden-helft donker-Zee-groen van verwe. Alle de vinnen (gelyk ook de wamme) zyn licht-Purper van verwe; dog de boven-vin is ſterk-gedoornd, daar de agter-vinnen aan wederzyden voor aan maar een groote, en verder niet, dan fyne doornen, die alle zeer zwart zyn, hebben. Ook is de boven- of buiten-zoom van de opſtaande vin op den rug een ſtroo-breed blaeuw-agtig; dog die buiten-zoom der twee-agterſte beneden-vinnen is citroen-geel, hoedanig ook het binnen-deel van de twee-kluftige fraeje ſtaart geteekend is, die boven door een licht-blaeuwe halve Maan van 't lyf, en dan met twee neergaande zoomen aan weer-zyden, en onder met zoo een Purpre zoom, te zamen een aardige drie-hoek makende, onderſcheyden is.

Het oog van dezen Viſch is Zee-groen, hebbende eerſt een Goud-geelen en dan een Steen-graeuwen buiten-kring; maar een zwarten kleenen appel.

Kipas Japon.

N°. 58. Vertoond ons den *Kipas Japon*, of *Japanſche Waijer*.

Dit is een ſchoone Viſch, ontrent een voet lang, en vry dik na zyne lengte, dog wonderlyk fraey van verwen, hoewel die zoo wat kakelbont op zyn *Japanſch* met breede vlekken en ſtreeken verdeeld zyn.

De kop (die byna een derde van 't lyf uitmaakt) is ongemeen groot en dik, gelykende wel wat een Olifants-kop. De grond is donker-Hemels-blaeuw van verwe, zynde van boven af met een fynen citroen-geelen ſtreek, die beneden breeder werd, van 't lyf afgeſcheiden; dog zoo, dat zig dan nog een deel van 't lyf, tot beneden toe, met de wam mede, Hemels-blaeuw vertoond, waar op men in 't boven-deel zes citroen-geele bollekens, twee en twee boven een, dog de twee laatſte enkeld boven malkanderen geplaatſt, gelyk men dan verder het middel-deel van 't lyf, van boven af tot byna beneden toe, zich als een Zee-groene geſchubde Zadel met een fyne citroen-zoom vertoonen ziet.

De bek van dezen Viſch is ſcherp, en gelykt wel wat na die van een Vogel, zynde

zynde van binnen licht-Purper en zwart geſtreept; dog van buiten-omtrek Zee-groen. De neus die wat inbuigt, loopt hoog en rond op tot aan de boven-vin, maar van de inbuiging van de neus loopt, pas onder 't oog een, overlangze ſchuinze ſtreep, die ontrent een pink lang, byna zoo breed, en die aan de eene zyde na 't oog toe bleek-Purperagtig, en na de andre zyde rood is, eindigende ontrent de wamme, die Zee-groen, en met roode groote ſtippen overlangs geteekend is.

Het oog is donker-graeuw met een fynen zwarten, en daar na met een breeden rooden kring, die met citroen-geele hairkens, en van een witten appel voorzien is.

De buik is flaeuw Orangie van verw, en vertoond zich eerſt wat breed, als een drie-hoek, en daar na, onder die Zee-groene Zadel, met een ſmalle ſtrook, die zig daar na, tot de ſtaart en boven-agter-vin toe, als een breeden doedel-zak vertoond, henen loopende, op welken voorgrond, onder die vin ontrent 't midden-lyf, men vier vergulde bollekens, byna als een ruit, ziet, en dan verder, wat meer na 't begin van die zak toe, eerſt nog twee diergelyke bollekens, een voor een, dan twee nevens een, en dan nog twee andre 'er boven, dan boven deze weer drie in een dwars-rey, en dan nog drie andre zulke vergulde bollekens in een drie-hoek, zoo, dat 'er een boven komt, verneemd.

De vin tegen 't lyf voor is rood en wit met grove roode graaten, en boven aan ook rood en wit; dog beneden de wamme, aan de buik, vertoonen zich twee roode lange ſtekels, als ook nog wat rood in 't midden van den buik, alwaar zig ook een kleene gedoornde vin, die ten deelen eerſt Purperagtig, en verder na beneden bloed-rood, en dan weer Purperagtig, hoewel de regte agter beneden-vin (die zig zeer breed en rond vertoond) geel van verw, en met een Heerlyken Zee-groenen zoom rondom, en langs de buik, omzet is.

De boven-vin (die byzonder ſterk en lang-gedoornd, en dat wel voornamentlyk na agteren toe is) heeft een licht-Purpren grond; dog de doornen zyn citroen-geel van grond, rood van buiten, en zwart van binnen-omtrek. Ook vertoonen zig drie Goud-geele bollekens op een rey, en een voor aan 'er onder, in het midden tuſſchen de zes voorſte en de vier agterſte doornen in.

De agterſte boven-vin is mede geel. Dan heeft men een donker-blaeuw voordeel van den ſtaart, ter breedte van een duim tuſſchen twee citroen-geele halve Maanen ſtaande, van welke de buitenſte na 't breede van de ſtaart, den grootſten halven kring maakt, en rondom met zwarte ſtippels omzet is.

De ſtaart zelf verder vertoond een ronden *Japanſche* Waejer, waar na de Viſch genaamd word, die Zee-groen van verwe, dan met een donker-blaeuwe lyſt onderſcheiden, verder geel, en dan weer Zee-groen van fraanje is, vertoonende zig de geele fraanje aan ieder zyde met een kleenen ſcherpen hoek, tuſſchen welke beide zig 't onderſte Zee-groen zeer fraey vertoond. Dit is een wonderlyke ſchoone Viſch van teekening, en ook heerlyk van ſmaak, zeer zoet, vaſt, en blank van Viſch.

N°. 59. Leverd ons den *Corbilla* uit. Dit is een Viſch, als een kleene Braaſſem van groote, breedte, dikte, en byna ook zoo van ſmaak; dog wel zoo vaſt van Viſch, en ook wel zoo vet. Corbilla.

Hy is groot van kop, die ſchoon zeer licht-Purper is.

De bek vertoond zig als die van een Papegaey, zynde van binnen flaeuw-geel, hoedanige verſcheide fyne kromme ſtreeken zig rondom zyn zwart oog vertoonen, dat een Purperen breeden buiten-kring, en ook zulken appel; dog dan nog buiten om den Purpren buiten-kring een fynen zwarten omtrek heeft.

De kop werd van 't lichaam door een breeden geelen band, die op een pink-breed na tot beneden loopt, geſcheiden. Op die band (die aan weerzyden een zwartagtigen zoom heeft) ſtaan drie zwarte bollekens boven een, hoedanige drie leggende nevens malkanderen in een rey men ook beneden in een verdeeling, (die wel een Oſſen-hoorn gelykt, en blaeuwagtig-Zee-groen van verw, en met een en zwarten zoom bezet is) verneemd.

Het verder lyf van dezen Viſch is, tot aan de ſtaart, in verſcheide vakken van verſcheide verſchillende verwen, van welke de middelſte de grootſte en breedſte, en de onderſte de kleenſte en de ſmalſte zyn, verdeeld.

Na dien geelen band met de drie zwarte bollekens volgt een licht-Purperagtige, van boven tot beneden, die wat breeder en onder en boven twee-kluftig is, zynde aan weerzyden met eenen zwarten zoom bezet, en by de openingen geel van verw.

Daar na volgt de grootſte en breedſte, die ontrent twee duimen breed is, tot onderen toe doorgaat, en blaeuwagtig-Zee-groen is, in welk vak zig boven, en ook onder, die zwarte bollekens, elk in een verſcheiden driehoek, vertoonen, ſtaande 'er nog een alleen vlak voor den geelen vin, die voor tegen 't lyf aan is.

Daar na volgd weer even zoo een licht-Purperagtige band, als de vorige, even ook als die boven en beneden in

tween verdeeld, en met zwarte zoomen bezet; dog by de openingen Zee-groen zynde. Deze band is een weinig kleender als de vorige. Dan volgd 'er een geele band, wat breeder, dog korter, dan de eerſte geele, waar in zig drie bollekens boven een, en dan weer twee boven een, dog vlak daar voor, vertoonen.

Daar tegen aan komt een zeer kleene lichte Purpre band, anders even eens, als de twee vorige Purpre; dog by de opening boven en beneden Zee-groen van verw, hoedanig ook de volgende band, die geheel Zee-groen, redelyk breed, kort, en met een zwart bolleken in 't midden voorzien is, zynde met een zeer lichten Purpren half-ronden zoom van de ſtaart, die Goud-geel en twee-kluftig is, afgeſcheiden.

De boven-vin heeft zes groote zwarte doornen, zynde 't beneden-deel van de voor-vin geel, en 't bovendeel der zelve licht-Purper, gelyk de agter-boven-vin ook Purper-verwig, en met een geelen boven-zoom voorzien is.

De beneden-vin na agteren is ook Purper-verwig, hebbende beneden een geelen zoom, en na de boven kant, pas 'er boven, twee groote zwarte doornen, die zig aan een licht-Purpren vin vertoonen.

Het zeldzaamſte in dezen Viſch is, dat hy beneden ontrent de wamme een Purper-agtigen zaag heeft, wel een groote vinger lang, Purper-rood van verwe, en zwart van tanden, waar mede hy zyne vyanden den buik opryt, en ze ten eerſten meeſter is.

Koeda Laoet Jang Hidjoe.

N°. 60. Vertoond ons den *Ikan Koeda-Laoet Jang Hidjoe*, of *'t Groen Zee-Paardje*. Men ziet hier aan de gedaante van het gemeen Zee-Paardje, een Viſchje, ontrent anderhalve vinger lang, en zomtyds een, zomtyds ook wel twee duimen, breed, van kop als een ſmalle Paarden-kop, dog voor wat ſmal toe, en aan 't einde weer wat dik, als 't mondſtuk van een Trompet, uitloopende. Ook heeft het een Zee-groenen pluim, als een klaverblad op 't hoofd, boven den welken zig vervolgens tot aan den ſtaart toe, veel Goud-geele bollekens vertoonen, die ook onder langs het lyf mede, en over 't zelve zig hier en daar als Goude bellen opdoen. Over den hals loopt een breede ſchoone zwarte dwars-band na den buik toe.

Het lyf is meeſt Zee-groen, dog de ſtaart (die zig als een ſchoone kwispel vertoond) is wel zoo ſterk en hoog van Zee-groen.

Ook is het ganſch lyf vol fyne ſtreepen overlangs en dwars, waar door zig veel langwerpige vierkante opſtaande perken vertoonen.

Zyn oog is citroen-geel, dog den appel, en de buiten-omtrek, zwart.

De breeden hals werd van 't middel-lyf door een grooten zwarten band, die boven een vinger breed, en beneden by den buik ſpits is, afgeſcheiden, waar na zig de buik en 't lyf als een zak, die wel twee duimen breed is, vertoond, terwyl 't verder lyf hoe langer hoe ſmaller met eenen Viſch-ſteert (aan welkers einde dan nog een ſchoone Zee-groene kwaſt is) uitloopt.

Dit Viſchje werd niet gegeten; maar als iet zeldzaams bewaard, alzoo 't van andre Zee-Paardekens niet alleen in ſchoonheid van verwe, dog ook ongemeen veel, als men die by een ziet, verſchild.

Pantiop Bagoes.

N°. 61. Vertoond ons de *Pantiop Bagoes*, dat is, *de ſchoone Blazer*, of *de moye Trompetter*.

Deze verſchild in groote gedaante, en ſmaak, niets van den vorigen Trompetter N°. 23. beſchreven; dog in verſcheidenheid van verwen zeer veel.

Zyn groote Verkens-kop (die ſchoon Purper-verwig, met veele zwarte ſtreeken onderſcheiden, en van 't lyf afgeſcheiden is,) vertoond ons voor aan een bek, als 't mond-ſtuk van een Trompet, terwyl de bek van binnen wit, en den omtrek rood is.

De neus is wat ingebogen, en even eens, als die van een kort dik Boſch-Verken, opgaande.

Het boven-lyf is geſchubt, en ſchoon Zee-groen, van de kop af tot de ſtaart toe, van verwe. Het beneden-lyf is Goud-geel van grond, dog met veel breede zeer donker-Purpre ſtreeken geteekend.

De vin tegen 't lyf, gelyk ook de boven-voor-vin, en de beneden-agter-vin, is zeer licht-Purper-verwig, hebbende de bovenſte en onderſte vin (die beide veel groote zwarte doornen hebben) eenen Orangie agtigen beneden-zoom. De agter-boven-vin is geel, gelyk ook de ſtaart.

Van de kop af tot aan den ſtaart loopt een Purpere ſtreep, een half ſtroo breed, tot onderſcheiding van 't onder- en boven-lyf, en zoo is ook de geele twee-kluftige ſpitze ſtaart door een Purpre band van 't lyf onderſcheiden.

Dit Viſchje doet een ongemeene ſchoone vertooning met de mengeling van dat Purper-Zee-groen, en fyn Goud-geel in 't Water, en geen Schilder is bekwaam des zelfs glans in zynen vollen luiſter af te beelden.

Ikan Kambing

N°. 62. Doet ons *den Ikan Kambing*, of *Bokken-Viſch*, zien.

Dit gelykt veel eer een Zee-Vleder-Muis. Hy heeft een plat kleen lyf, dat Steen-

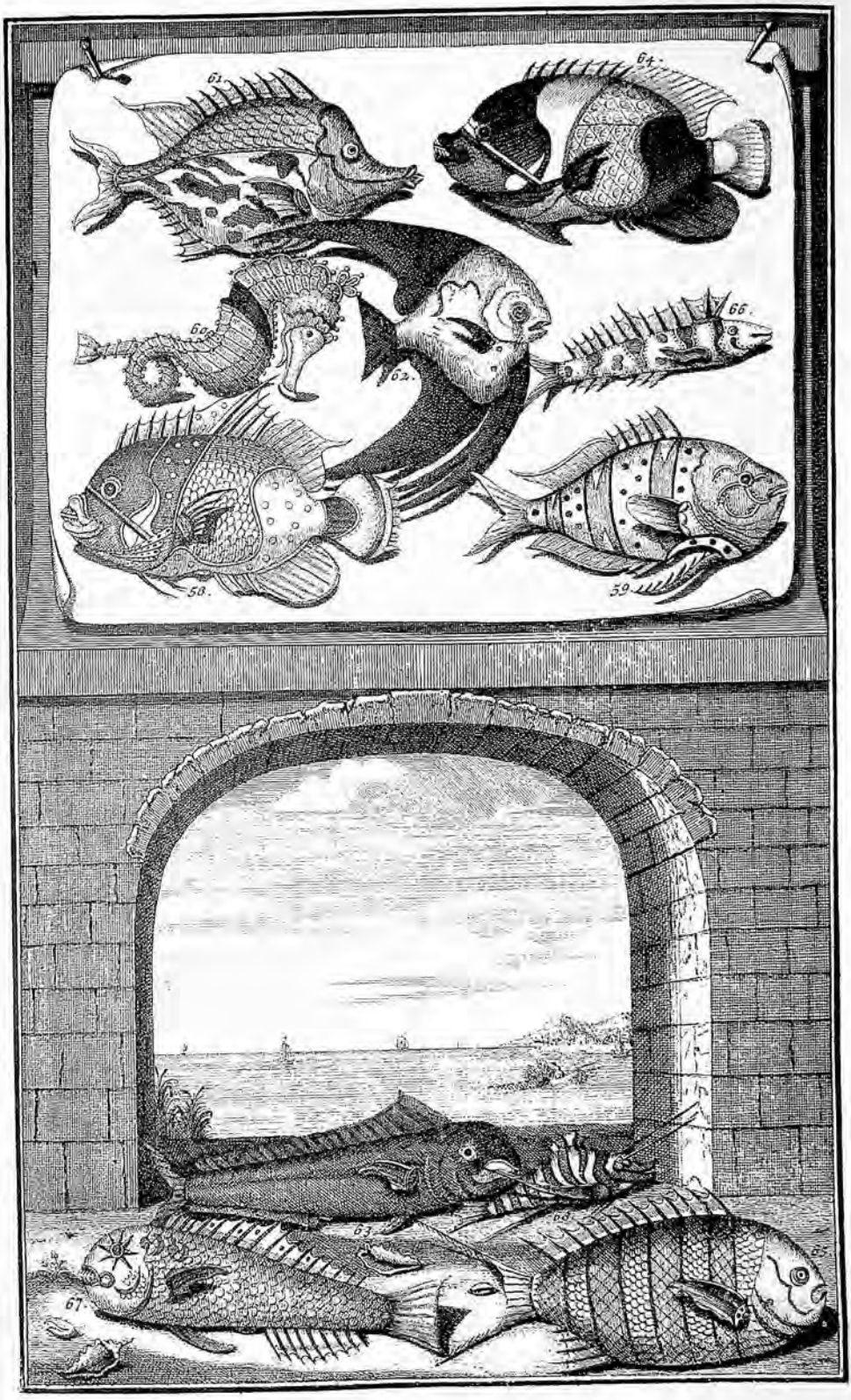
61.
64.
60.
62.
66.
58.
59.
63.
65.
67.

Steen-graeuw, Purperagtig, en hier en daar flaeuw-Zee-groen van lyf, van bek en kop als een Papegaey, zwart en lang van vlerken (die zeer ſpits uitloopen, en als die van een Vleermuis zyn) gelyk hy ook kort, vol, en zwart van ſtaart is.

Pas onder de kop vertoonen zich 3 bollekens boven een, waar van de 2 buitenſte Purper-verwig zyn, en 't middelſte Zee-groen, hoedanig ook zyn oog byna, dat tuſſchen den blaeuwe en Zee-groenen, wit van appel, en Purper van buiten-omtrek is.

Het lyf, en de kop, vertoond zig als een Bot tuſſchen de vlerken in, zynde rondom 't zelve langs de vlerken, en langs het kort toeloopende lyf ontrent den ſtaart, ſterk Purperagtig van verwe.

Dit is een goede Viſch van ſmaak, en ſchoon hy 'er juiſt zoo fraey niet uit ziet, zoo wil ieder een, die ze maar eens geproefd heeft, die zeer geerne eeten.

Dorado Focari. No. 63. Is de *Dorado Focari*, een Viſch, die wel twee voeten lang, van breedte als een Zalm is, en van kop wel wat na de Dorado-Viſch, maar anders tot de ſtaart toe wel na een dood-kiſt gelykt. Ook is hy in verre na zoo goed van ſmaak niet, als die Viſch.

Hy heeft als een Cacatoeha's-bek, die van binnen Zee-groen rondom, en ook zoo van oog is, dat een witten en zwarten appel, en daar in een Zee-groenen ſtip heeft.

De kop, (die zeer groot en rond is,) werd onder van 't lyf door een Zee-groenen ſtreek onderſcheiden, van hoedanigen verwe ook de twee voorvinnen tegen 't lyf zyn; maar de andre vinnen, gelyk ook de ſtaart van de Viſch, zyn mede donker-bruin van verwe; dog de kop en 't lyf donker-Purper verwig.

Hy heeft een boven vin, die boven 't oog op de kop begind, en niet verre van den ſtaart eindigd, opſtaande als een zeil; dog beneden na agteren toe is zy maar half zoo lang, en ook veel ſmaller.

De ſteert is tweekluftig, en niet boven een duim breed, dog ieder kluft ſtrekt zich als een vlam al redelyk verre en ſpits uit.

Pantiop Japon. No. 64. Vertoond ons de *Pantiop Japon*, dat is, *de Japonſche Blazer*, of *Trompetter*.

Deze is van ſmaak, groote, fatzoen, maakzel, en teekening, even eens als de *Kipas Japon*, No. 58, beſchreven; dog alleen maar zeer merkelyk in zyne verwen verſchillende; want daar de andre Trompetters-bek van binnen Orangie en Zee groen is, is deze wit van binnen, en zwart van buiten-omtrek.

Het onderdeel van de kop is licht Steen-graeuw, en 't bovendeel zwart.

Het oog mede zwart, of donker-blaeuw, Orangie van omtrek, en graeuw van appel. By 't oog, pas boven de ingebogen neus, vertoond zig een Orangie vlek, die met een lange Orangie ſtreep tot aan de voorvin eindigd, daar zig dan boven 't oog de kop zeer zwart, daar na 't lyf tot beneden toe, met wamme en al, Steen-graeuw vertoond.

Hier na vertoond zig als een Orangie ſchoone Zadel (die in de andre Viſch Zee-groen is) met eenen Hemels-blaeuwen zoom omzet, vol fyne zwarte ruiten, van welke ieder een Orangie bolleken met eenen fynen zwarten omtrek in 't midden heeft. Van zulken Orangie verwe is ook de boven agter-vin, die zig als een opſtaande zeil, en na de ſtaart toe het breedſte vertoond.

Het verder lyf, en de agterſte onder-vin, is zwart, en die zeer breed, en rondagtig. Ook is de vin tegen de borſt voor zwart, en wat Purperagtig, hoedanig ook die kleene vin beneden is; dog in 't midden van de buik vertoond zig, pas boven drie zwarte doornen, die men boven den agter-beneden-vin ziet, iets als een half ovaal, dat Appelbloezem is.

De vin boven de kop is Steen-graeuw, en met zwarte groote doornen voorzien.

De ſtaart is mede Orangie van verwe voor aan met een effen half-rond, als een halve Maan, en dan verder tot beneden toe, in de gedaante van een ronde *Japanſche* Waejer, met fyne regt-nedergaande zwarte graatjens, om welke beneden een breede Hemels-blaeuwe zoom loopt, verdeeld.

Panggirgadji. No. 65. Doet ons den *Panggirgadji*, of de *Zaeger*, zien.

Dit is een ſchoone gebandeerde Viſch.

Hy is van lengte, en dikte, als de Babara, redelyk dik, bol, langwerpig-rond van lyf, en ook wel zoo lekker van ſmaak, dog blanker van Viſch.

De kop (die vry groot zig opdoet,) is ſchoon-Zee-groen van verwe.

Hy is kleen van bek (die van binnen rood, en als die van een Cacatoeha is) rood van oogen, die een geelen en witten appel hebben, zynde rondom, en ook van 't lyf, met verſcheide dunne roode ſtreeken onderſcheiden.

Daar na is 't ganſche lyf van dezen Viſch vol dwars-banden, die agt in getal zyn, van welken de voorſte Goud-geel, geſchubt, en met een rooden zoom, gelyk de naaſte daar aan met een ſchoonen Zee-groenen geſchubden band, die tuſſchen twee roode zoomen ſtaat, bezet is; dan heeft men weer eenen Goud-geelen, dan weer een Zee-groenen dwars-band, en zoo zyn zy alle vervolgens met roode lyſten bezet;

dog

dog na agteren toe al kleener, hoewel niet ſmaller werdende. De onderſte Zee-groene is zoo kleen, dat hy als een halven Maan verbeeld, omzet na den ſtaart toe eerſt met een Goud-geelen zwart-geſtippelden, en dan met een rooden halven kring, waar na de donker-geele twee-kluftige ſtaart volgt, die door zyne zwarte graatjens verdonkerd werd, behalven dat hy zig aan weerzyden, ook wel een vinger lang buiten den ſtaart, zeer ſpits uitbreid, en na de binnenkant ons als 2 Zaegen met fyne doornen, aan ieder zyde een, waar na hy ook de Zaeger genaamd werd, doet zien.

Op zynen rug heeft hy een grooten gedoornden vin, die zig als een zeyl, of als een vlag vertoond, die boven en beneden geel, in 't midden Zee-groen, rood, en lang van doornen, hoedanig ook de onder-vin in verwe, hoewel die veel kleener is.

De vin tegen 't lyf voor is geel; ook is de Viſch over zyn ganſch lyf (uitgenomen de kop) op alle de dwars-banden geſchubt, zynde de omtrek der ſchubben ſchoon-rood.

Ikan Sari. No. 66. Vertoond ons den *Ikan Sari*, die by den *Amboines* de *Roey-Viſch* genaamd werd. Het is een kleen aardig Viſchje, Goud-geel van verw over den kop en 't heele lyf, tot aan den ſtaart toe tegen de rug aan met drie groote roode harten, (die rondom met fyne fraanje vercierd, en met eenen Zee-groenen zoom omzet zyn) en op 't lyf hier en daar met eenige loſſe ronden roode bollen (waar van 'er twee aan een zyn,) voorzien of bezaeid. Het is van boven- en beneden-vin, als ook van ſtaart, Purper-verwig. De boven-vin is ſterk gedoornd, en van de kop af tot aan de ſtaart zig by na als een zeiltje, dat na de ſtaart toe verſmalt, en dat zwart en lang van doornen is, uitbreidende. Van de zelve zoort en verwe; dog kleener, zyn ook de twee beneden-agtervinnen; dog die voor tegen 't lyf ſtaat is rood.

Dit is ook een lekker Viſchje van ſmaak, en byzonder goed tot Water-Viſch.

Ikan Bandan Jang Sowanggi. No. 67. Vertoond ons den *Ikan Bandan Jang Sowanggi*, of *de Bandaſche Toover-Viſch*.

Hy is van lengte, dikte, en ſmaak, als ook van lyf niet veel van de *Jacob Evertzen*; dog met zyn kop en verdre teekening zeer veel van de zelve verſchillende: Want Zyn kop is zeer groot, rond, en vuil-groen van verw. De bek is kleen, en rood van binnen, hoedanig ook de kop van 't lyf afgeſcheiden, en dat al mede de verwe van zyn wonderlyk oog is, 't welk zig even eens als een Ster verroond.

Het oog zelf is geel, de omtrek, en de appel deszelfs vuil-groen, en dan buiten om de zelve ziet men een rooden Ster.

De grond van 't lyf is ook vuil-groen en vol zwarte ſchubben, de vinnen tegen 't lyf zyn Purper-verwig, als ook de boven- en beneden-vin; dog die te gelyk zwaar gedoornd is, en zig verder ten deelen Purper-verwig (dat ook de couleur der doornen is) ten deelen licht-geel vertoond.

De boven-vin is als een opſtaande zeyl, of als een ſchoone vlag, die beneden Purper-verwig, en boven geel is; dog beneden in de agter-vin vertoond zig eerſt Purper, daar na geel, dan weer Purper, en dan weer geel, in lange ſtrecken langs die vin.

De ſtaart vertoond zig van grond licht-Purper-verwig, dog van graaten (die na beneden gaan) rood, zynde de zelve agt in getal, en ieder wel een half ſtroo breed.

Ikan Cornoedo Kitsjil. No. 68. Zien wy den *Ikan Cornoedo Kitsjil*, of de *kleenen Hoorn-drager*; een aardig dog kleen Viſchje, wonderlyk fraey van ſterke verwen, die tegen een werken, en zeer kragtig afſchitteren.

De kop is als die van een kleen Verken, Purper-rood, en wat ſpits van bek, die beneeden een rood baardje, en boven fyn moſch op zyn ſcherp neusje heeft.

Het oog is kleen, geel, zwart van omtrek, en Purper van appel.

Boven 't zelve (daar de kop wat met een buiging oploopt) vertoonen zich twee lange dunne ſcherpe hoornen, geel van grond, en zwart van omtrek, na welke hy zynen naam draagd.

Van daar wat verder op zyn rug vertoond zig een aardige kleene vin, die licht-Purper van grond is, en vyf zwarte doornen heeft.

De grond van 't lyf van dit Viſchje is Goud-geel dog met Purpre dwars-banden (die zwarte zoomen hebben, en een pink breed zyn) zoodanig bezet, dat zig dan een Purpre, dan een Goud-geele band vertoond, die na de ſtaart toe hoe langer hoe kleener werden.

Dog veel van die banden, en voor al de eerſte, vertoonen zig als vlammen. Onder den kop ziet men ook twee lange geele, fyne doornen, of graaten, hoedanig eene, nog wel eens zoo lang, zig onder aan den buik na den ſtaart toe vertoond

De ſtaart, die geel, en met zwarte graatjens bezet is, verdeeld zig in drien, en loopt aan wederzyden vry ſcherp en ſpits uit.

Het is van ſmaak, gelyk de gemeene kleene Klip-Viſchjes; maar vry gevaarlyk om aan te taſten.

No.

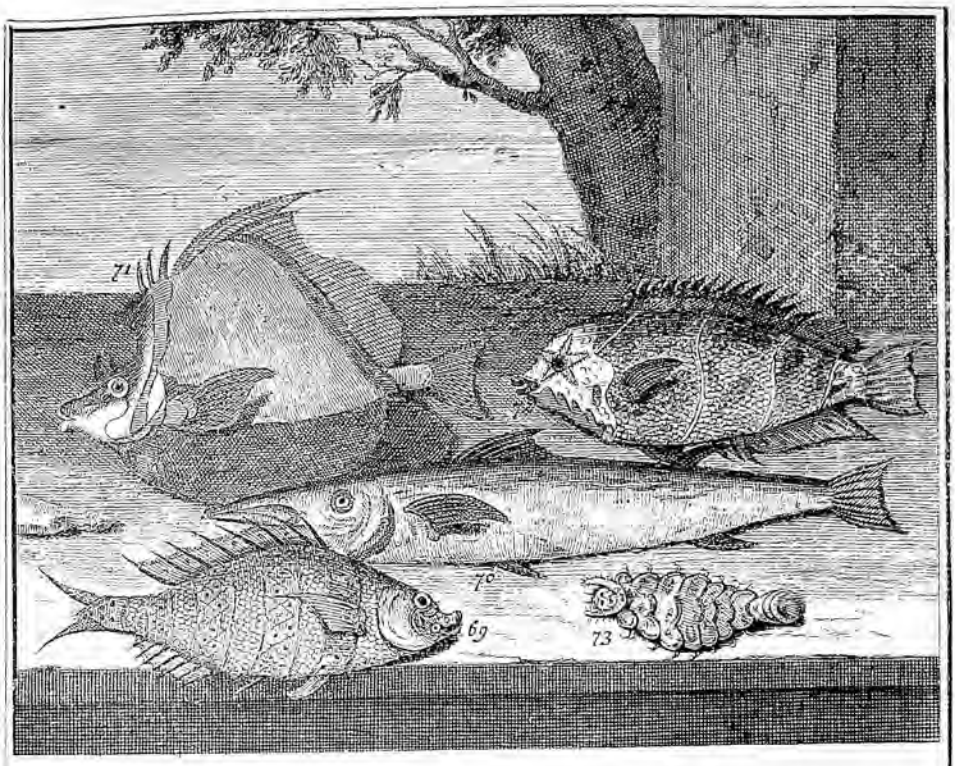
71
70
69
73

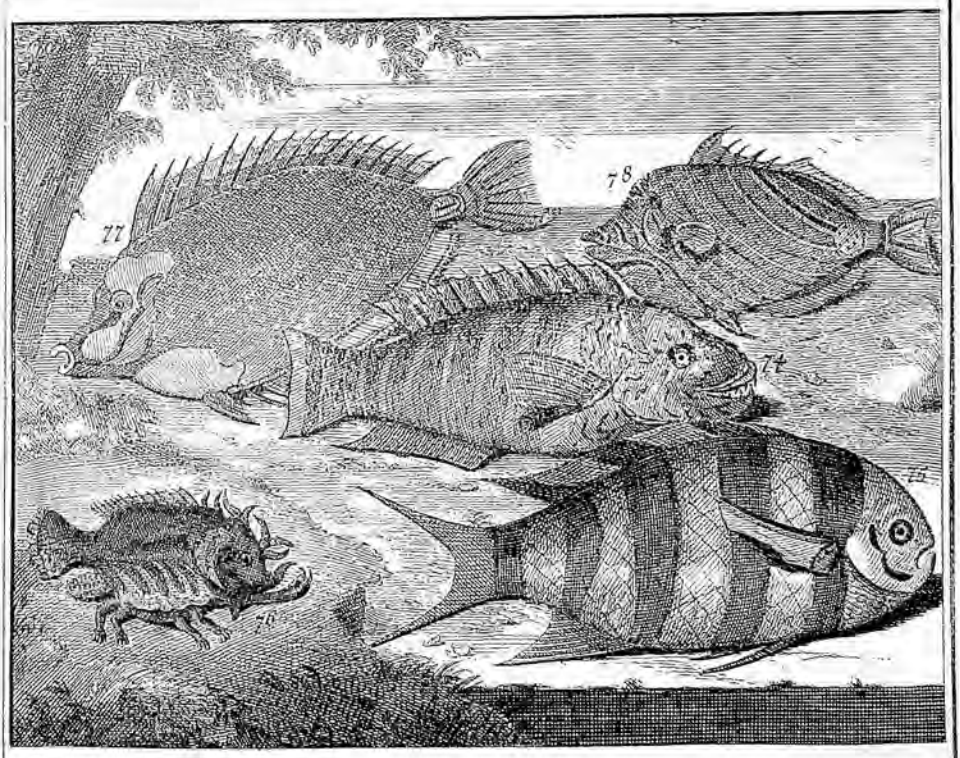
77
78
74
75
76

Ikan Maha-Eloc.

N°. 69. Leverd ons uit den *Ikan Mahaeloc*, of *de zeer Schoone-Viſch*, uit.

Deze is als een Span-Baars; maar zoeter van Viſch, en wel zoo lekker van ſmaak.

De kop gelykt wel wat na die van een kleen Boſch-Verken, zynde van grond Hemels-blaeuw, hier en daar met Purpre ſtreken verdeeld, en zoo ook van het lyf afgeſcheiden. De bek van binnen, gelyk ook 't oog, is Purper, dat een breede Citroen-geelen omtrek, en ook zulken appel heeft.

Verder is 't lyf even eens zoo, als de *Panggirgadji* N°. 65. beſchreven, gebandeerd, dog met dat onderſcheid, dat de naaſte dwars-band aan de kop hier wit en flaeuw-geel, en ook geſchubt, de naaſte daar aan Hemels-blaeuw van verwe, tuſſchen twee Purpre zoomen, en vol fyne Purpre ruiten, met een Purper bolleken in ieder, en niet geſchubt, waar na weder een witte en flaeuw-geele band met ſchubben, ook met Purpre lyſten, en dan weer een Hemels blaeuwe, als de vorige volgende is, 't geen zoo band om band tot de ſtaart toe vervolgd, hoe langs hoe meer, na dat men die meer naderd, verkleenende.

De vinnen tegen 't lyf zyn licht-Purper-verwig, en de boven-vin als een opſtaande zeil, en zeer ſterk-gedoornd, zynde de doorns lang en zwart, en de vin zelf boven en onder Purper, en in 't midden licht-geel, (waar op 7 Purpre bolleekens zyn,) hoedanig zy ook agter beneden van verw, hoewel die vry kleener is.

De ſtaart vertoond zich flaeuw-geel en als in drie deelen gekloofd, van welke de twee buitenſte wel de ſchaaren van een Schaar-Vogel gelyken.

Dit is een wonderlyke moije Viſch van verwen, zeer bekwaam zynde om de bewerkers en ontwerpers, of uitvinders der ſtoffen tot een heerlyke voorbeeld te dienen.

Ikan Tsjaka-lang.

N°. 70. Vertoond ons de *Ikan Tjakalan*, of *de Geep*, die wy bevorens reeds beſchreven, en onder de gemeene Viſch aangehaald hebben; dog deze verſchild van de zelve zeer veel in ſchoondheid van verwe, zynde het geheel lyf ſchoon Zee-groen, en de rug van een heerlyk donker-blaeuw, hoedanig ook al de vinnen en ſtaart zyn.

Zyn oog is geel, dog den appel is donker-blaeuw, en de buiten-omtrek van 't oog rood, hoedanig ook de kop van 't lyf onderſcheiden is.

Ikan Karbauw Hitam Manis.

N°. 71. Ontmoet ons de *Ikan Karbauw Hitam Manis*, of *de bruine Oſſen-viſch*, zoodanig na zyn Oſſen-kop genaamd, die Citroen geel van bek, en zoo ook van buiten-kring om zyn Orangie oog is, en tegen 't oog zelf nog een zeer fyne zwarte binnen-kring, en een zwarten appel heeft.

Boven op zyn kop (die volſlagen als een Oſſen-kopje is) vertoonen zich ook twee hoornen. Het boven-deel van die kop, met nog een goede ſtreek na boven (daar zig ook drie tanden of doorns van de zelve verwe vertoonen) is ſchoon Purper-verwig, hoedanig ook de vin tegen 't lyf, en die daar beneden is, zynde met zwarte graatjens bezet, en boven aan ſterk Zee-groen; maar het benedeel van de kop is Steen-groen

Daar na werd de kop van 't lyf door een ſchoone Hemels-blaeuwe dwars-ſtreep die al redelyk breed is, en boven by die drie Purpere doorns begind, en beneden by de kop ontrent de Hemels-blaeuwe wamme eindigd) afgeſcheiden, en dan vertoond zig het boven-lyf ontrent een groote handbreed in 't vierkant van lever-verw, of licht-bruin.

Het onder-lyf, of de buik, is donker-blaeuw, loopende wyd en rond tot ontrent de ſtaart uit.

De boven-vin, en verder de agter-vin daar tot ontrent de ſtaart, (die gelyk als aan een, dog, van den rug af tot aan den ſtaart toe, door een Hemels-blaeuwe breede dwars-ſtreek van 't lyf afgeſcheiden is) vertoond zig hoog en ſchoon Zee-groen, gelyk ook zyn kort ſtaartje, dat voor aan wat flaeuwer Zee-groen is.

Onder de buik uit ziet men nog twee zwarte of donker-blaeuwe doorns te voorſchyn komen.

Het is een edel, zeer fraey geteekend, aardig, en ook een byzonder vaſt en lekker Viſchje in ſmaak, zeer na aan de rechte Gallioen-Viſch komende.

De Hanaki.

N°. 72. Doet ons hier de *Hanaki*, een Viſch, die ook wonderlyk fraey geteekend is, beſchouwen.

Van groote is hy als een groote Baars, en zoo ontrent ook van ſmaak; dog wel zoo zoet, en vet.

Hy is kleen van bek; vry groot van kop, diens grond Goud-geel, hoedanig ook 't geheel lyf is, zynde 't hoofd zeer weinig, maar 't lyf zeer ſterk geſchubt, welke ſchubben zig ten deele Zee-groen, en ten deele Goud-geel, tot aan den ſtaart vertoonen, zynde van 't middel-lyf tot de ſtaart toe door drie ſmalle, Goud-geele gevlamde, en een rechte dwars-band, met fyne zwarte zoomen omzet, onderſcheiden.

Wonderlyk is ook 't maakzel van zyn oog, dat Zee-groen bruin van appel, fyn-rood van omtrek, en verder op die Goud-geele grond met een cierlyke Goud-

geele Star (die zig een weinig donkerder vertoond) omzet is.

De wamme, en alle de vinnen, als ook de ſtaart, zyn Purper-verwig; dog de zwaar-gedoornde boven-vin is beneden Zee-groen, boven licht-Purper, en donker-verwig van doorns.

Ook ziet men op de kop, niet verre van de kleene vin tegen 't lyf, en ook onder aan 't einde van de wamme, als twee langwerpige Zee-groene bollen, en als men beneden wat voor by de eerſte onder-vin gaat, vertoonen zig daar ook drie groote Purpre doorns pas boven die agterſte beneden-vin.

De Zee-Luis. N°. 73. Geeft ons de *Zee-Luis*, een wanſchepzel, dat zeer wel na een Kind in de Luiren gelykt, te zien.

Het is pas een pink groot, en een duim dik, ook is 't als of 't een kleen Kinder-hoofdje, aangezigt en opſtekende handen had, alles op een citroen-geele grond met roode omtrekken vertoond, en hier en daar, zoo aldaar, als over 't ganſch lyf, met Zee-groene vlekskens, tuſſchen 7 a 8 roode dwars loopende dubble bandekens, tot beneden toe verdeeld, hebbende aan ieder zyde als 't ware zeven dubble roode pootjens.

Dit Zee-gedrogtje werd niet gegeten.

Ikan Cacatoe-ha Laoet. N°. 74. Vertoond ons de *Ikan Cacatoeha Laoet*, of *de Zee-Cacatoe*. Een ſchoone heerlyke, ſmakelyke, vaſte Viſch.

Hy is van groote, als een kleen Kabbeljaeuwtje, zeer groot en vreezelyk van kop, diens grond ſchoon Zee-groen, en verder met veel donker-Orangie Slangswyze vlekken geteekend is, ſchynende wel 't hoofd van een Wal-Viſch te zyn.

De bek is groot, en vol tanden, die als zaagen in een ſluiten, zynde boven van binnen citroen-geel, en een weinig hooger ſchoon Zee-groen. Hy is zeer dik van neus, die eenigzins gebogen wel een hand breed verre oploopt, en zig dan tot aan de boven-vin nog een weinig verheft.

De kop werd van 't lichaam door een zeer breeden ſtreek van donker-Orangie, die tot de middel-vin loopt, afgeſcheiden, alwaar die wat ſmaller werd, en dan weer ſpits af na beneden hoe langer hoe breeder, als een drie hoek, uitloopt, zynde boven en onder met breede zwarte vlekken, als Slangetjens, en met groote ſtippen geteekend.

De vin tegen 't lyf is licht-Purper, het lyf Goud-geel, met breede donker Steen-graeuwe, ſmalle Goud-geele dwarsbanden (waar op veel zwarte dikke Slangetjens geteekend ſtaan,) en die ook zoo band om band tot aan de ſtaart vervolgen, van die Orangie verw af zoo verdeeld zynde, dat die banden allenskens verkleenen, en de geele verſmallen; dog de andre blyven even breed, tot dat men aan de ſtaart komt, die ook uit twee Goud-geele en een donkere Steen-graeuwe banden beſtaat, waar van de Goud-geele zoo breed als de andre is, zynde op de eerſte geele band roode, en op de Steen-graeuwe zwarte Slangetjens; dog op de tweede Goud-geele band niet met alle geteekend; maar buiten af van de zelve werd men als een dunne Zee-groene fraanje, die de zelve ſluit, gewaar.

Heerlyk, en zeer groot, als een Zeil, is zyn boven-vin, die Goud-geel van boven-grond (waar op zig op ieder byzonder grondje een rood Slangetje vertoond) zeer groot en breed van doornen (die Zee-groen van buiten, van binnen zwart, en na de kop toe rood zyn) en boven op van een Goud-geele zoom (die wat gloejender doorſteekt) voorzien is.

Beneden zyn wamme hangt ook een donker-Orangie lap, als of 't een hand was. Zyn beneden-vin is Goud-geel, dog zonder doornen, maar van fyne zwarte graaten, en met een Purpren zoom bezet.

Ikan Siam. N°. 75. Vertoond ons *de Ikan Siam*, of *de Siamze Viſch*.

Dit is een Viſch van groote, als een *Babara* van twee voeten, rond en groot van kop, zeer kleen van bek, en over zyn ganſch lyf zeer ſchoon Zee-groen, met zeer breede zwarte en Zee-groene dwars-banden tegen een tot aan den ſtaart toe, die ook Zee-groen, twee-kluftig, en zig vry verre als twee groote ſcharen uitbreidende is; dog boven aan zyn alle de banden, die op 't lyf ſtaan, wat ſchuins gebogen, uitgenomen de twee naaſte aan de kop, die regt op en neer zyn.

Zyn oog is ook Zee-groen, dog den appel, en buiten omtrek Purper-agtig, hoedanige ſtreek ook van de neus af tot de eerſte band gaat, behalven dat men ook de kop van 't lyf zoo afgeſcheiden, en nog twee zulke trekken aan een pas 'er boven ziet.

De boven- en beneden-vinnen zyn ook Zee-groen; dog de vin tegen 't lyf is boven en ter zyden tegen 't ſlaeuw Zee-groen ook met Purper geteekend.

Het is een lekkere ſchoone Viſch, maar die zeer weinig gezien werd.

Ikan Sambia. N°. 76. Is *de Ikan Sambia*, of *de Sambia-Viſch*, die wonderlyk van maakzel, en ten deele na een Hond gelykende is. Zyn boven-lyf is zwart, en 't beneden lyf Zee-groen, in welk Zee-groen zig vyf hangende lappen van 't boven-lyf vertoonen; dog de buik is ſchoon Hemels-blaeuw.

Hy is zwart en kleen van kop, vertoonende beneden en boven zyn bek

zoo

zoo ettelyke zwarte klaeuwen, of doorns, die wel thien in getal zyn. Zyn oogen zyn bloed-rood.

Hy heeft vier zwarte pooten, die onder als Zee-groene klaeuwtjens hebben.

Ook is het voorſte van zyn ſtaart zwart, en het agterſte Zee-groen, en aan 't einde met agt fraeje ronde Zee-groene bollekens bezet.

Boven op zyn rug is een kleene fyngetande vin, met roode graaten, hoedanig een kleene rondagtige men ook pas onder de ſtaart ziet uitkomen.

Dit Zee-gedrogt, 't geen wonderlyk en zeer zeldzaam is, werd niet gegeten.

Ikan Maroeke

N°. 77. Vertoond ons den *Ikan Maroeke*, of *de Maroeke-Viſch*, die van kop en lyf wel een *Amboniſch Boſch-Verken* gelykt, alzoo hy zeer zwaar van lyf en buik is.

Zyn kop is even eens, als die van een Verken, gelyk mede de ſnuit, die vermilioen van binnen, en Zee-groen van buiten-omtrek is.

De voorgrond van de kop, en zoo als hy by de neus ſchuins opgaat, mitsgaders van zyn ganſch lyf, (alleen de wamme, en een ſtreek pas boven 't oog, die beide ſchoon Orangie verwig zyn, uitgezonderd) is lever-verwig, met wat bruin hier en daar gemengeld.

Ook vertoond zig nog, pas beneden het oog, een zak, die na den ſnuit toe hoe langer hoe dikker, en byna lichtgeel, of graeuw van verw werd, maar dan met een ſmallen rooden, en daar na met een breeder zwarten zoom omzet is, en dien boven ook langs dien Orangie ſtreek; dog wat ſmaller, tot voor tegen den rug aan oploopt.

Zyn oogen ſtaan zeer dicht by een, die binnen vermilioen-rood, en van buiten ſchoon Zee-groen, en die eerſt met een fynen zwarten, dan met een breeden Orangie, en dan nog met een witten, een rooden, en een zwarten buiten-kring omzet zyn, gelyk den appel des zelfs pek-zwart is.

De rug is ook met een ſchoonen Zee-groenen zoom een ſtroo-breed tot de ſtaart toe bezet, die men ook beneden zoo langs den buik, van daar de onder-vin begind, tot dicht by de ſtaart, loopen ziet.

De kop is met een donker-rooden ſtreek van een halve ſtroo-breed van 't lyf geſcheiden, waar na zich de Orangie-verwige wamme in de gedaante van een groot Truweel, rondom met een fynen zwarten zoom bezet, opdoet, aan welkers hand-vat, na de buik-zyde, zig zoo een appel-bloezeme of vermilioene knobbel, by na als boven de neus, vertoond, gelyk men pas beneden deze Orangie wamme een geelagtige kleene vin, en wat lager een a twee enkele lange appel-bloezeme graaten, die aan de binnen-kant zwart zyn, verneemd, waar na zig dan verder na de ſtaart toe de onder-vin, die als een onder-zeil, en wel half zoo lang als die Viſch is, vertoond, die van het midden tot digt by den ſtaart, loopt, en die een ſchoonen Zee-groenen zoom byna boven aan zyn buiten-kant zoo heeft, dat zig nog als een andre geele zoom buiten de zelve vertoond, welke Zee-groene zoom met die, de welke langs de buik zoo ver als die vin loopt, als twee zulke zoomen ſchynd uit te maken; dog de grond van deze vin is Goud-geel, zynde vol fyne zwarte graatjens.

De boven-vin is van 't begin tot 't einde ſterk gedoornt, loopende byna van 't begin van den rug tot dicht by den ſteert, net zoo verre agter, als de beneden-vin, 'er afkomende.

De doorns (die voor aan wel een halve pink lang, en zoo byna al vervolgens zyn,) zyn pek-zwart, de voor-grond van die vin (die als een opſtaande zeil is,) vertoond zig tot den vierden doorn mede zwartagtig-bruin, en dan gelykt zy verder tot agter toe een vlag, diens grond boven citroen-geel, in 't midden wit, en onder ook zwart-agtig-bruin is.

Het maakzel van den ſtaart is byna, als een groote *Japanſche* Waejer, zoo hy agter maar wat ronder was.

Tegen de zelve komt nog een deel van 't lyf van de Viſch aan, dat wel een rood ovaaltje, een groote nagel groot, gelykt, diens midden-grond appel-bloezem is, op 't welke men een regte zwarte ſtreep met vier kromme dwars-ſtreepjes na de kant van den boven-vin toe ziet, welk ovaal zich tuſſchen het lever-verwig lyf, en tuſſchen de ſtaart (diens ganſche grond tot op een pink-breed na, na agteren toe, mede van die zelve verw is) zeer aardig vertoond.

De buiten-omtrek van de Wajeragtige uitgebreide en byna tot agter toe rondloopende ſtaart is een ſmalle zwarte zoom, die een weinig dieper in nog meer zulke zwarte ſtreeken vertoond, die wel wat na de ſtraalen van een kroon, of na de vellingen in een rad gelyken, hoedanig men 'er daar zeven naaſt een, dog de twee naaſte aan 't lyf, met het half-rond, dat haar vereenigd, zoo geſchikt ziet, dat zig tuſſchen den band, die de vyf bovenſte ſtraalen vereenigd, en tuſſchen de benedenſte band van vereeniging, ettelyke zwarte ſpikkels nevens een vertoonen.

De vyf ſtraalen loopen met hare punten tot het einde van den ſtaart, die na buiten toe als afgeſneden, dog eenigzins

ingebogen is, hebbende daar eerſt een zoompje van kleene zwarte ſtippelen, en dan als een zoom van dunne Zee-groene fraanje, een ſtroo-breed, en daar na weer tegen de lever-verwige grond van den ſtaart aan een heerlyken Zee-groenen dwars band, die ontrent een ſtroo-breed, en dan verder met een fynen zwarten boord omzet is.

Deze Viſch is zeer aangenaam van ſmaak, en ongemeen goed, 't zy tot Water-Viſch, 't zy ook, om hem anders, en met een ſauce te eeten.

Ikan Soenoc. No. 78. Doet ons den *Ikan Soenoc*, of de *Soenoc-Viſch*, in den welke de heerlyke verwen wonderlyk ſchoon en ſterk tegen malkanderen ſchitteren, zien.

De hoofd grond van dezen Viſch, (die als een gemeene Bot, en zeer lekker van ſmaak, gelyk alle die zoort van Viſch, is) vertoond zig donker-Zee-groen, op welken grond, van de kop af over 't geheel lyf, en den ſtaart, of over den geheelen Viſch, zich zeer ſchoone Orangie, zwarte, en ook wel enkel fyne zwarte, en dan weer eens enkele fyner Orangie dwars-banden, die van de rug na den ſtaart toe wat ingebogen loopen, vertoonen, dat een zeer fraeje en aardige mengeling van verwen onder een geeft; dog de agterſte band op een na is breeder als de andre, en pek-zwart, tuſſchen twee Orangie ſmaller zoomen ſtaande; waar by zig dan ook 't zwart van den agterſten band tegen den rug aan als een breed half rond tegen den enkelen Orangien zoom vertoond.

Het lyf van dit Viſchje is bol, en rond, byna als de *Ikan Tina*. N°. 57. Beſchreven; dog den bek is wat anders, en ook de kop een weinig, als die van een kleen Boſch-Verken, ingebogen, loopende na den rug toe wat hoog op, ontrent het midden van welken ingebogen ſnuit zig al mede diergelyke twee kleene dog breede Orangie banden, met een breeden zwarten in 't midden, en meer diergelyke andre half Orangie en half zwarte ſtreeken tegen een ſtaande, vertoonen, hoedanig een krom-gebogen breeden zwarten ſtreek, met twee Orangie zoomen men ook onder, en na de wamme ſpits toegebogen, ziet.

Het oog is donker hemels-blaeuw, en den appel zwart; dog boven het oog, tegen den rug aan, vertoonen zig als ettelyke vellingen van een rad, waar van 't eerſte zwart, het tweede Orangie en zwart tegen een, 't derde Orangie, en 't vierde zwart en Orangie tegen een is, dat op dien Zee-groenen grond aardig afſteekt.

De vin tegen 't lyf is Orangie, met zwarte graatjens; dog boven aan donker-Hemels-blaeuw. De onder-voor-vin is als een ſcherpe doorn, die zwart, Zee-groen, Orangie, en met een ſmallen zwarten binnen-zoom bezet is.

De beneden- en boven-vin na agteren zyn Goud-geel, met een fyn zwart dwars-zoompje byna voor aan; dog tegen 't lyf is die boven-vin Zee-groen met een fynen zwarten zoom tuſſchen 't geel, en de beneden-vin zoo Hemels-blaeuw met een fynen zwarten ſchy-zoom tuſſchen 't geel. De boven-voor-vin is ſcherp gedoornd, waar van de eerſte, en grootſte Zee-groen, dog boven aan Orangie is. De andre zyn geel-wit met zwarte zoomen, gaande al korter af, en de grond van de vin zelf is Orangie.

Aan 't onderlyf van den Viſch, een vinger-breed van den ſtaart, ziet men een Hemels-blaeuwen bol, als een groote nagel in 't rond, met negen kleene zwarte bollekens in 't rond bezaeid. Daar na volgd een korte Orangie, en zwarte ſmalle ſchey-zoomen; dan nog een Zee-groene band, die na den ſtaart toe een zwarten enkelen ſtippel-band heeft. Dan ziet men een breeden zwarten, dan weer een half zoo breeden Orangie band, diens zwarte fyne buiten-zoom de ſtaart van 't lyf onderſcheid.

De ſtaart is immers zoor aardig, als 't lyf, geteekend, van fatzoen byna als de ſtaart van den Viſch, N°. 77 beſchreven; dog vry kleener.

Hy beſtaat in 't geheel uit verſcheidene overlangze banden, waar van de twee buitenſte ſchoon Zee-groen, een halve ſtroo-breed, de volgende dan aan weerzyden Orangie, dan aan weerzyden Hemels-blaeuw, dan weer Zee-groen aan weerzyden zyn; dog in 't midden heeft men twee geele, alle de welke wat ſchuins en wat krom gebogen van 't lyf af al breeder en breeder uitloopen, ſtaande ieder bandje tuſſchen ſmalle zwarte zoompkens, en in de binnenſte geele vertoonen zig nog wat lager, mede ook ſchuins na boven toe, en beneden wat breed, eenige fyne zwarte graatjes.

Daar na ziet men onder een fynen zwarten halven kring, langs al die banden henen, en onder nog een korte geele fraanje 'er aan.

N°. 79. Leverd ons de *Ikan Moriat*, of *Moriat-Viſch*, uit. Ikan Moriat.

Deze is van lengte een kleenen voet, en wat plat van lyf, byna als een Blick, ook valt hy zomtyds wat droog, om te eeten; hoewel hy anders van ſmaak wel wat na een Baars gelykt. De kop is redelyk groot, de bek kleen, en van binnen rood, van welkers boven- en onder-deel zig twee Orangie ſtreeken, een half ſtroo-breed, die ſchuins op na de boven-vin toeloopen en daar een ſmal langwerpig rond uitmaken, vertoonen, mid-

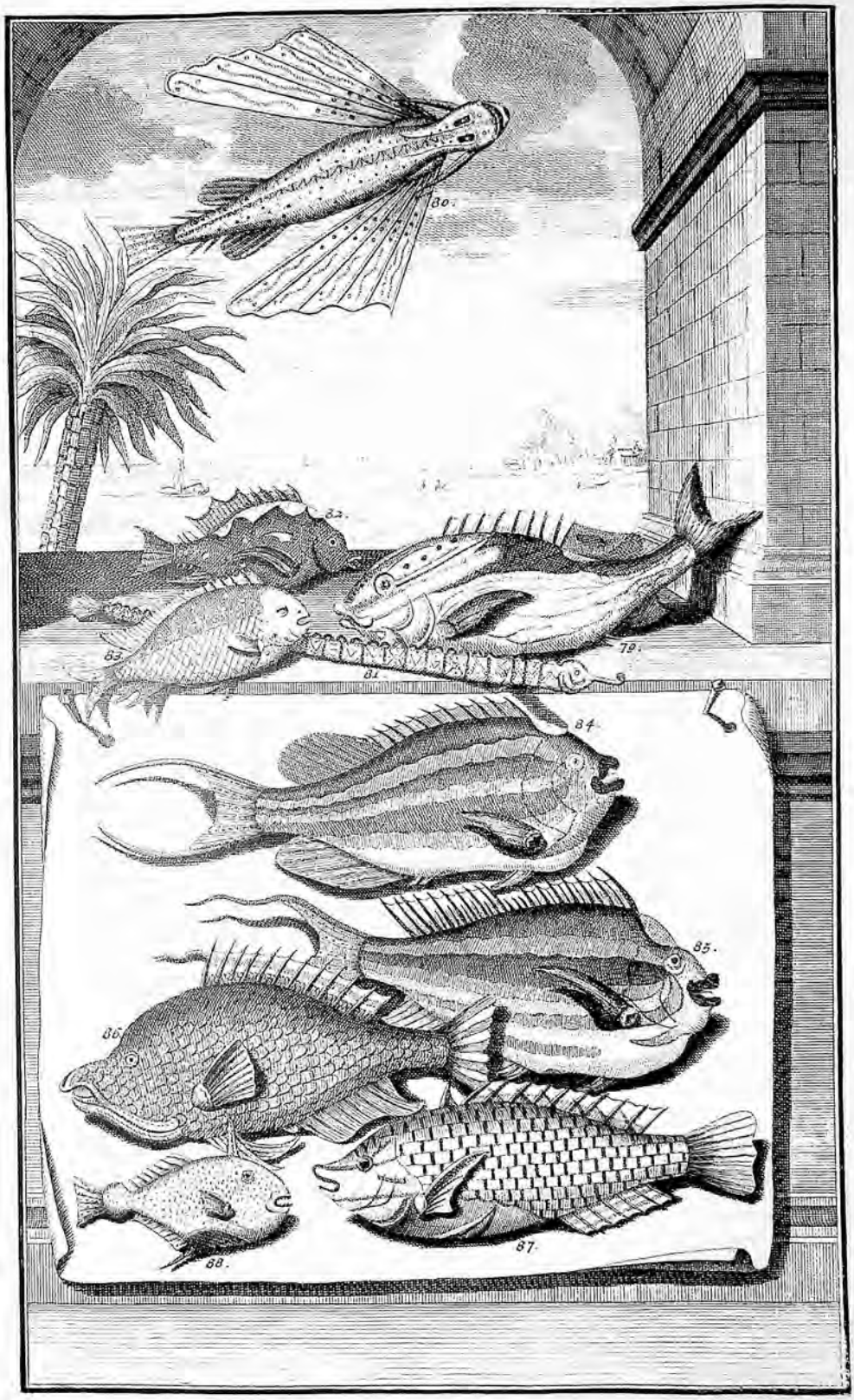
80.
82.
83.
81.
79.
84.
85.
86.
87.
88.

midden tuſſchen welke twee Orangie ſtreeken zig zeven flaeuwe Goud-geele bollekens opdoen, even eens gelyk men wat daar boven vier donker-Hemels-blaeuwe bollekens in twee zulke Orangie trekken ziet, die ontrent den rug, en tegen 't oog toeloopen, dog welke men aan den andre kant open zich vertoonen ziet.

De grond van den kop is na boven toe, gelyk ook een deel van 't lyf daar, flaeuw-Zee-groen, dog beneden geheel wit en graeuw, met eenige flaeuwe zwarte overlangze ſtreeken, hoedanig ook het boven lyf na agteren toe, behalven dat de grond zelf daar ook, op welke zig die zwarte ſtreepen vertoonen, zeer donker is.

De wamme vertoond zig in twee Zee-groene ſtreeken, als Knevelbaarden, langs welke boven zwarte ſtippels loopen.

De vin tegen 't lyf is Orangie-verwig; dog boven aan Zee-groen, met een vermilioene afſcheiding, en een fynen zwarten zoom tuſſchen de vin zelf.

De onder-vin daar beneden is Orangie na buiten, en Zee-groen na binnen toe.

Zyn oog beſtaat uit een rooden, dan uit een breeden Orangien kring, dan uit een zwarten fynen, en dan uit een breeden rooden buiten-omtrek, zynde de appel zwart en wit.

Van de neus byna af, of wat 'er boven, vertoond zig een Orangie zoom, tot aan de Orangie boven-vin, diens doornen vry veel, en die ook Orangie-verwig, dog zwart van zoom zyn. De agter-boven-vin is voor aan rood, met een Hemels-blaeuwen byna ovaal-ronden vlek, als een lange nagel, in 't midden, en agter aan wit en flaeuw Hemels-blaeuw, loopende tot dicht by den ſtaart wat rond, en boven van de doornen af een fyne rooden zoom hebbende. Pas beneden dat Hemels-blaeuw ovaal, in de agter-vin boven ziet, men op 't lyf van den Viſch tegen den rug aan zoo een half Orangie ovaal, met een rooden zoom buiten om, na 't lyf toe.

De beneden-agter-vin is kleen, voor aan na de buiten-zyde wat Orangie; en verder donker-Hemels-blaeuw na de twee roode doorns toe, (die zich pas boven die vin, met nog iet roods in de buik, vertoonen) en dan wit en flaeuw Hemels-blaeuw, als ook wat Zee-groen, dat ook de verwen van den twee-kluftigen ſtaart zyn, diens grond ten deelen flaeuw-Orangie, en flaeuw-Zee-groen is, vertoonende agter een flaeuwen Hemels-blaeuwen zoom van een ſtroo-breed, en van gedaante als een halve Maan; dog de twee buiten-omtrekken van den ſtaart zyn rood boven en beneden; dog die van boven loopt tot de vin toe ten deelen Orangie-verwig, ten deelen rood, langs den rug uit.

Ikan Terbang Jang Babintang.

No. 80. Vertoond ons de *Ikan Terbang Jang Babintang*, of de *Geſterde Vliegende Viſch*.

Deze is wonderlyk ſchoon van verwen, en dierhalven zeer veel van de bevorens beſchrevenen verſchillende.

De kop van den zelven is vry breed, als een Kik-Vorſchen-kop, verſmallende aan weder-zyden langs den hals tot aan het lyf toe.

De bek is voor aan Zee-groen, dan licht-geel, dan rood, dan wit en rood geſpikkeld, als half Maans wyze, en dan loopt hy voor wat breeder, als langs den hals, en in 't midden tuſſchen de oogen, en zoo verder 't geheele lyf over, met een Hemels-blaeuwen grond, die op den rug hoog Hemels-blaeuw, en op 't lyf en den grond der twee vinnen, agter wat lichter van verw is.

Voor in den kop, pas boven de oogen, vertoonen zig vier bollekens in de breedte, twee buiten af, en twee in 't midden, met een Hemels-blaeuw middel-ſchotje 'er tuſſchen beiden, zynde geel van verw, en rood van omtrek, hoedanige roode zig in menigte, als zoo veel Sterrekens, over 't ganſch lyf, en ook op zyn groote vleugels vertoonen.

Tuſſchen de twee middelſte bollekens voor in de kop, vertoond zig een dubbele rey zwarte ſtippels, gelyk ook aan wederzyden langs de oogen dit enkeld te zien is; dog de enkele gaan tot aan den hals toe door, en de andre maar tot aan de oogen, pas beneden de welke zig, wat na 't linker oog, een ſchoone Zee-groene ſtreep, een ſtroo-ſtreed, vol fyne zwarte drie-hoeken, op doet, die tot de ſtaart toe doorgaat.

De oogen zyn kleen, en Zee-groen, den appel zwart; maar aan weerzyden van de oogen verneemd men een aardigen langwerpigen rooden en aan weerzyden gehairden opſtaanden omtrek, beneden ieder van welke men drie roode bollekens beneden malkanderen op een geelen langwerpigen grond ziet, die boven rond en van een zwarten fynen zoom voorzien is, en beneden ter lengte van een halve pink ſmal uitloopt.

Aan wederzyden puild de kop in 't midden wat na buiten uit, pas beneden welke uitpuiling zig aan wederzyden een ſcherpe Purpre doorn, een halve pink lang, vertoond, op ieder van welke drie witte bollekens, vervolgens na beneden toe van boven af, ſtaan. Ook ziet men aan weerzyden, pas voor by den hals, een Purper half ovaal, ontrent een lid van een vinger lang, en op ieder der zelve ook zoo drie witte bollekens.

Ontrent de bogt van den hals, by die Purpre halve ovaale beenen, zyn twee vleu-

vleugels, die daar ſmal, dog aan de buitenkant zeer breed, en als een bezaantzeil van vyf kleeden zich vertoond. Zy zyn voor aan pas een duim, dog agter wel twee handen breed. De grond-verw is geel, de vyf lange graaten in ieder (waar van alleen de voorſte aan 't einde ſcherp zyn) vertoonen zig ook zoo van verwe, dog ieder met zwarte ſmalle zoomen, zynde de zelve wel zeven a agt duimen lang, dog de benedenſte de langſte, en buitenom wat rondom om loopende.

In de rechter vleugel vertoonen zich naaſt het lyf, tuſſchen ieder twee graaten, twee, dog tuſſchen de onderſte drie roode bollekens, alle naaſt malkandren enkeld ſtaande, na welke bollekens zig in ieder van de vyf kleeden, of verdeelingen der graaten van de bollekens af, een Zee-groene Slangagtige langwerpige trek vertoond, zynde een halve ſtroo-breed wel een hand-breed lang, en die byna tot het einde van de vin gaat; dog in de voorſte zyn'er zoo twee, en die heeft dan een rood bolleken voor tuſſchen de twee Zee-groene Slangetjes, en in de tweede verdeeling ſtaat ook een bolleken pas binnen de Zee-groene Slang. In de derde verdeeling ſtaat 'er een na binnen voor, en een na binnen toe, in 't midden, in de vierde een aan 't eind na buiten toe, en in de laatſte, of buitenſte, een na buiten, en een na binnen toe, ieder in een voorbogt van de Zee-groene Slang zig vertoonende.

De linker vleugel is in allen deelen, als de rechter, dog in de vier eerſte verdeelingen ſtaan voor aan drie, en in de agterſte vier roode bollekens nevens een, en dan de vyf Zee-groene Slangetjes, in ieder verdeeling een, dog in de voorſte twee, hebbende ieder voor aan ook een rood bolleken binnen de Slangetjes; dog in de vyfde zyn 'er twee boven een in eene reye met de vier andre, en dan nog een buiten, een duim-breed lager. Beneden aan weerzyden heeft hy twee ronde vinnen, dat wel korte vleugeltjes gelyken; zy zyn licht Hemels-blaeuw van grond, en van vier appelbloezeme wat rond loopende graaten voorzien, pas beneden welke vinnen (die een pink lang zyn) men aan weerzyden nog twee appelbloezeme doorns ziet.

De ſtaart is licht Hemels-blaeuw van grond, dog zoo, dat hy uit vyf flaeuw-Zee-groene, en vyf Hemelsblaeuwe overlangze banden beſtaat, op ieder van welke Zee-groene, van boven tot onder toe, ſtippels vervolgens ſtaan; dog onder heeft hy een ſmallen zwarten zoom.

Deze Viſch doet een ongemeene heerlyke vertooning in 't water, en als hy vliegt, zynde ook zeer lekker van ſmaak.

N°. 81. Vertoond ons de *Ikan Booja Kitsjil*, of *den kleenen Kaiman*; daar hy met zyn ſmal lang ſnuitje, en met zynen kop wel wat na gelykt. Ikan Booja Kitsjil.

Voor uit ſteekt als een lange voor omgekrulde Olifants-ſnuit, die voor aan wat Purperagtig, en verder Zee-groen en Purper van verw, en vol zwarte ſchrapjens beneden is.

De kop is ſchoon Purper en wit; dog zeer kort en dik, zynde van 't lyf door eenen Zee-groenen omtrek afgeſcheiden, zyn oog is geel. Langs den rug vertoonen zig als halve tegen den rug ſtaande geele ringen met een witten binnen-grond, welke tot aan den ſtaart toe voortgaan, hoe langer hoe kleener werdende, en midden op de rug vertoond zig een kleen geel vinnetje, en nog een veel kleender van die verwe onder de buik voor aan, en ook zoo een tegen 't lyf, vol zwarte graatjens.

De ganſche buik is met een Purpren zoom bezet, die men ook aan weerzyde van den ſtaart ziet, die midden in geel, vol zwarte graatjens, en aan 't einde van de eene zyde tot de andre met zwarte ſtippen bezet, en in 't midden wat uitſtekende is.

Het lyf zelf is van grond flaeuw Zeegroen, vol kleene vierkante verdeelingen tuſſchen den rug en buik, zynde alle de pilaarkens, die 't vierkant maken, geelagtig, en midden in ieder vierkantje heeft men dan eens een zwarten leggenden driehoek, met zulke ſtippen 'er boven, dan zoo een ſtaanden met de ſtippen 'er onder, dog in de zesde verdeeling is een Citroengeel bolleken met vier zwarte ſtreepjens, na de hoeken loopende. In 't volgende vierkant is een geel hart, of een drie-kant met een zwarten omtrek, en met een ſtip vlak boven, en twee 'er onder. Daar na weer een leggende drie-hoek, die boven in een zwarten ſtip, en beneden de ſpits 'er drie heeft. Dan volgt 'er weer een geel hart met drie ſtippen boven en twee onder, dan weer een geel bolleken tuſſchen vier ſtippen, en zoo heeft vervolgens ieder vierkant zoo iets byzonders, 't zy van zoo een geel bolleken, of van zoo een hartje, of van zoo een drie-hoek, met eenige ſtippen 'er by, waar mede het af ſteekt; dog na den ſtaart toe werden deze vierkantjes (die 25 in getal zyn) allenskens kleener. Dit Viſchje werd niet gegeten.

N°. 82. Geeft ons de *Terkoekor Biroe*, of *de blaeuwe Tortel-Duif*, te zien; een kleen klip-Viſchje; dog mooy van verwen, en teekening; want de kop, en 't ganſch lichaam, tot aan den ſtaart toe Terkoekor Biroe.

toe (uitgenomen vier verdeelingskens op den rug van den kop af tot het einde van den boven-vin, die Goud-geel, en rood van beneden-zoom zyn,) is ſchoon Hemels-blaeuw, op welk lyf zig, by de ſtaart, twee Goud-geele bollekens wat van een in de lengte, en dan nog twee zulke aan weerzyden van den Purpre voor-vin tegen 't lyf vertoonen, behalven dat men nog een Goud-geel Eylandje met een rooden zoom pas boven 't midden van die vin (die boven aan citroen-geel is) verneemd.

De kop van dit Viſchje is als een kleen Olifants-kopje, boven den bek (die van binnen wit is, en met een kort ſnuitje voor uitſteekt) wat ingebogen, en dan zoo ſchielyk rond oploopende.

Zyn oog is Goud-geel, den appel rood, de vinnen en de ſtaart ſchoon Purper, en de doorns der boven- en der beneden-agter-vin rood of donker-Purper, en de grond licht Purper-verwig; dog de twee doorns onder de buik zyn wit.

De kop is met een Purpren ſtreek van 't lyf geſcheiden, ontrent welke (gelyk ook op de kop zelf) zig eenige zwarte ſtippels tuſſchen die ſtreek en de vin vertoonen.

Het is van ſmaak, als andre Klip-Viſch, en zeer goed; dog zeer zeldzaam.

Ikan Kokillo.

Nº 83. Vertoond ons de *Ikan Kokillo*, of *de Kokillo-Viſch*.

Dit gelykt wel een Zee-Duifje, of een Zee-Papegaeyken, na zyn Papegaeys-kop en bek, zynde de kop Steen-graeuw, en den omtrek van den bek, en van den ganſchen rug, ſchoon rood, hoedanige twee bollekens zig ook op den kop, en boven by 't oog, en een beneden by de vin, vertoonen. De wamme is ſchoon Zee-groen, hoedanig ook het boven-lyf, gelyk het beneden wit, en vol zwarte fyne kleene ruiten is.

Op 't ganſch lyf vertoonen zig over al Goude bollekens, en zoo ook vier op de wamme, twee in 't midden boven een, en aan weerzyden ook een.

Het oog is Zee-groen, en den appel rood en wit, dog de buiten omtrek is fyn, en zwart.

De boven-vin, die gedoornd, vry lang is, en ook agter breeder uitloopt, vertoond zig Goud-geel van grond, en rood van doorns, hebbende agter aan als een rooden onder- en boven-zoom.

Onder den buik (die een bleeken appelbloezemen zoom heeft) ziet men een Purper-rooden doorn, en beneden zulken vin, hoedanig ook de twee-kluftige ſtaart van verw is, behalven dat ook van de ſtaart tot aan den kop een Purpere ſchey-ſtreep tuſſchen 't boven en onder-lyf loopt, die zig byna als een ovaal vertoond.

Dit is een ongemeene lekkere Viſch; dog hy komt zeer weynig voor.

De Kwikſtaart; Het Manneken.

Nº. 84. Vertoond ons *de Kwikſtaart*, een ſchoone Viſch, zeer blank, en hard, of vaſt van Viſch, en byzonder aangenaam van ſmaak. Dit is 't Manneken.

Hy is een grooten voet lang, dik van lichaam, met een grooten buik, groot van kop, kleen en wat gedrongen van bek, die van binnen Purperagtig, en verder met een breeden zwarten omtrek bezet is.

Het ganſch lyf is boven donker-, en beneden licht blaeuw, wat na den graeuwen trekkende, met drie overlangze licht-Purpre ſtreepen, die een pink breed, en als langwerpige bollekens aan een zyn, beginnende alle drie ontrent het oog, en hoe langer hoe flaeuwer na den ſtaart toe afloopende; dog de onderſte loopt by 't oog wat krom om, en boven by den ſterk-gedoornde aſch-graeuwe vin, (die agter donker-blaeuw en langwerpig rond is) vertoond zig een leggende Orangie halve Maan.

Het oog is zwart van appel, Purper in zich zelven, en blaeuw van buiten-kring, om welke nog twee fyne zwarte om een graeuwen kring loopen.

De beneden-vinnen zyn verder licht-Purperverwig, gelyk ook die tegen 't lyf (die boven aan rood, dog van omtrek blaeuw is) en verder zyn de doorns Purper van grond, en blaeuw van omtrek.

De ſtaart beſtaat uit licht-Purpre en blaeuwe banden, welke laatſte vol zwarte haakjens is. Ook loopt de ſtaart verder met twee dunne enden zeer verre, makende een groot half rond, uit.

De Kwikſtaart, Het Wyfken.

Nº. 85. *De Kwikſtaart*, het Wyfken is in allen deelen even eens als 't Manneken; dog de grond van den boven-vin is licht-graeuw, en de doornen zyn zwart; ook is de agter boven-vin mede zeer ſterk gedoornd, daar die van 't Manneken rond, en ongedoornd is.

De beneden agter-vin is ook niet Purperagtig; maar donker Steen-graeuw.

De halve Maan boven by de gedoornde vin, boven 't oog, is licht Zee-groen, en in 't Manneken Orangie.

Het oog is Zee-groen van appel, en verder Orangie van zig zelven, hebbende een licht graeuwen breeden kring tuſſchen twee fyne zwarte ſtaan.

De Bedrieger.

Nº. 86. Vertoond ons *den Bedrieger*. Dit is een Viſch, als een gemeene *Jacob Evertzen*, en ook wel zoo goed van ſmaak, ontrent een voet, of nog wel zoo lang.

De kop, en 't lyf, is zeer geſchubt, en donker-graeuw van verw.

De bek gelykt wel wat na een Arends-bek, zynde van binnen appelbloezem.

Zyn oog is ſchoon Zee-groen, de kring 'er om ſchoon Orangie, en den appel zwart. Zyn wamme is licht appel-

bloe-

bloezem met zwarte dubble ſtreepen en ſtippels 'er langs. Al de ondervinnen zyn licht-rood; dog die tegen 't lyf is citroen-geel, en alle zyn zy vol zwarte fyne graaten.

By 't oog loopt de kop wat op, een ſtuk weegs henen tot de boven-vin, die zig zeer gedoornd, en als een vlag vertoond, die boven ſchoon-Zee-groen, dan ſchoon rood, dan weer ſchoon-Zee-groen, en dan van de zelve verw als 't lyf, en op dat laatſte geſchubd is, zynde de doorns ook Zee-groen, dog flaeuwer van verwe.

De ſtaart beſtaat uit vyf roode, ende vier citroen-geele langwerpig-ronde banden, die zig als vederen tuſſchen malkandren in vertoonen. Hy draagd zyn naam daar na, om dat hy door zyn aardige lyf-verwe de Viſchers zeer dikwils, ſchoon zy hem al hebben, en meeſter geworden zyn, ontduikt.

De Brigadier.

No. 87. Vertoond ons *den Brigadier*, een Viſch, als een kloeke ſpan-Baars, zynde licht-Zee-groen van kop, die met veel roode ſtreeken gelyk ook den bek, en de wamme, geteekend is; dog het ganſch lyf is als een *Italiaanſch* Vloertje van zeer ſterk Zee-groene en zwarte blokjens tegen een, waar van de zwarte langwerpig opſtaande, dog de Zee-groene regt vierkant zyn.

Hy is rood van oog, zwart en wit van appel, Steen-graeuw van voor-buik, dog anders verder als 't lyf; en onder aan 't einde van den voor-buik wat Orangie, gelyk ook de beneden voor-vin; maar die tegen 't lyf is wit en zwart, en boven aan wat Purper-verwig.

De boven-vin is als een gedoornde vlag, die beneden Steen-graeuw, boven geel, en vol geele doornen is, dog met zes dunne roode, dwars 'er tegen aanloopt, die zig kruiſſeling over de andre vertoonen; dog de naaſte doorn op den rug by den kop is rood en Steen-graeuw.

De beneden-agter-vin is Orangie van grond, en heeft drie roode overlangze banden. De ſtaart is flaeuw-Orangie, en de Viſch zeer lekker van ſmaak.

Ikan Toeringa.

No. 88. Vertoond ons de *Toeringa-Viſch*, zynde een bol Klip-Viſchje, dat byna even eens als de *Ikan Kokillo*, No. 83. beſchreven, van fatzoen is; dog 't vertoond zich licht appelbloezem over 't geheel lyf; maar van ſtaart, en ondervinnen is 't wat donker Purper van verw; ook is het lyf vol roode ſtippels.

De kop is groot, de bek, als die van een kloeke Cacatoe of Papegaey, met kleene tanden, appelbloezem van binnen, en licht-graeuw van buiten-omtrek.

Hy is rood van oog, den appel zwart, gelyk ook de buiten omtrek des zelfs.

De vin tegen 't lyf is Purper en wit; dog boven zeer wit. By de beneden-vin onder tegen de buik is een lange appelbloezeme doorn. De agtervinnen boven en onder zyn ſmal, en van verwe als de ſtaart, of donker-appelbloezem, hoedanig ook de Zaag is, die op zyn rug wat voor by 't oog, na agteren toe, ſtaat, die een halve pink lang, en aan wederzyden, ja over al, vol zwarte tanden is, en die boven ſpits uitloopt.

Ontrent den ſtaart vertoond zig tuſſchen de zelve, en tuſſchen 't lyf, een ronde bol, als een groote nagel, die al mede vol roode ſtippels is, waar na zyn fraey donker-appelbloezem ſtaartje, dat vol groote roode ſtippels, of bollekens is, volgt.

Het is een zeer aangenaam, vaſt, blank, en lekker Viſchje; dog het werd zeer weinig gevangen.

Ikan Luceſie.

No. 89. Doet ons *de Ikan Luceſie*, of *de Luceſie-Viſch*, die even eens van lengte en lyf als een kloeke *Jacob Evertzen*, en niet minder van ſmaak is, zien; dog zyn kop, ſnuit, oog, verw, en teekening, is in allen deelen anders: want zyn kop is zeer groot, als die van een groot Verken, de bek en de ſnuit ook zoo, en van binnen rood, gelyk ook de afſcheiding van den kop van 't lyf; dog verder boven en beneden den bek geelagtig. Ook is de verw van den kop donker-Steen-graeuw, dog boven by 't oog wat donkerder.

Zyn oog ſtaat zeldzaam, boven in en byna als half buiten den kop, dat zeer groot, Orangie van verw met een Zee-groenen kring, en dan van een zwarten fynen buiten-kring voorzien is; dog de appel vertoond zig zwart met een Zee-groene ſtip in 't midden.

Het lyf verder is van een lichte leververw, zynde over al het geheele lyf, de kop, vinnen en ſtaart over met veel zulke kleene bollekens bezaeyd, behalven welke zig hier en daar op 't lyf 16 a 18 zulke ovale vlekken als Ganzen-eyeren (van welk eenige rond zyn) vertoonen.

De boven-vin is gedoornd voor, dog agter heeft hy nog een ronde, gelyk ook die tegen 't lyf, en de beneden vin daar is; dog de agterſte beneden-vin is voor rond, en agter twee-kantig, de ſtaart, die vol, en fraey groot is, en de vinnen, zyn wat donkerder als 't lyf, uitgenomen die tegen 't lyf, en de gedoornde boven, die wat lichter van verw zyn.

Ikan Palaboe.

No. 90. Vertoond ons de *Ikan Palaboe*, of *de Palaboe-Viſch*. Dit is als of men een lichten Hemels-blaeuwen *Jacob Evertzen* zag, die donkerder Hemelſch-blaeuwe Ganzen-eyeren en groote ronde bollen hier en daar (even als de vorige) met een groote menigte van zulke kleene

He-

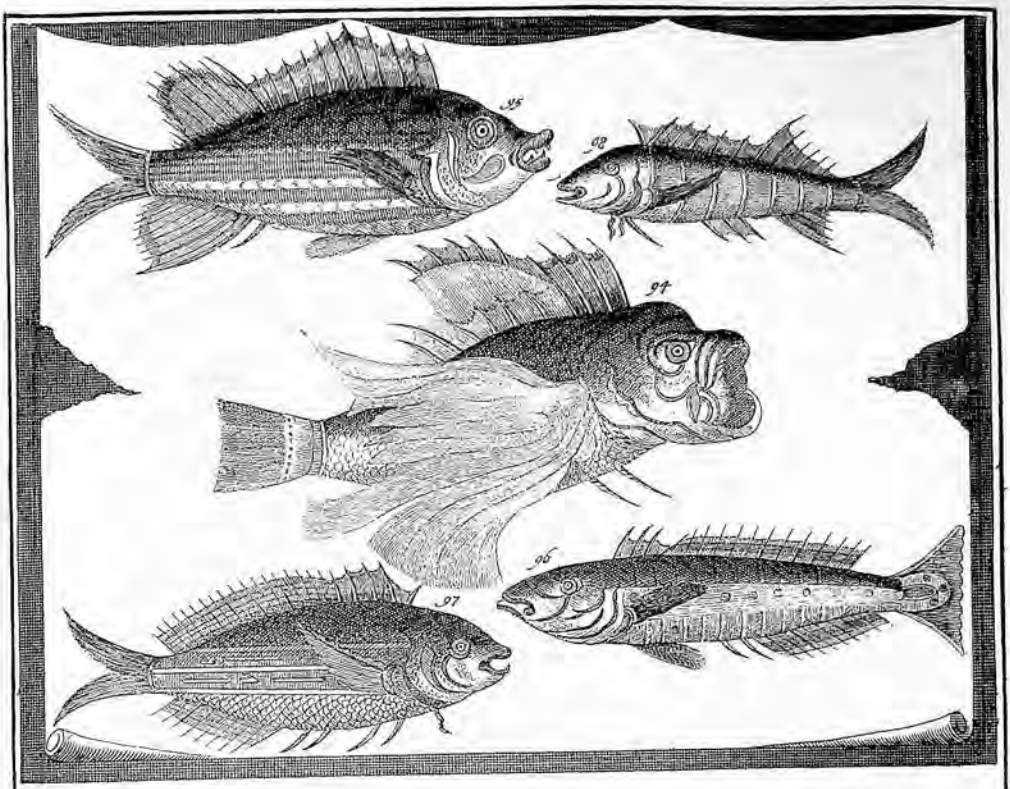
95
98
94
96
97

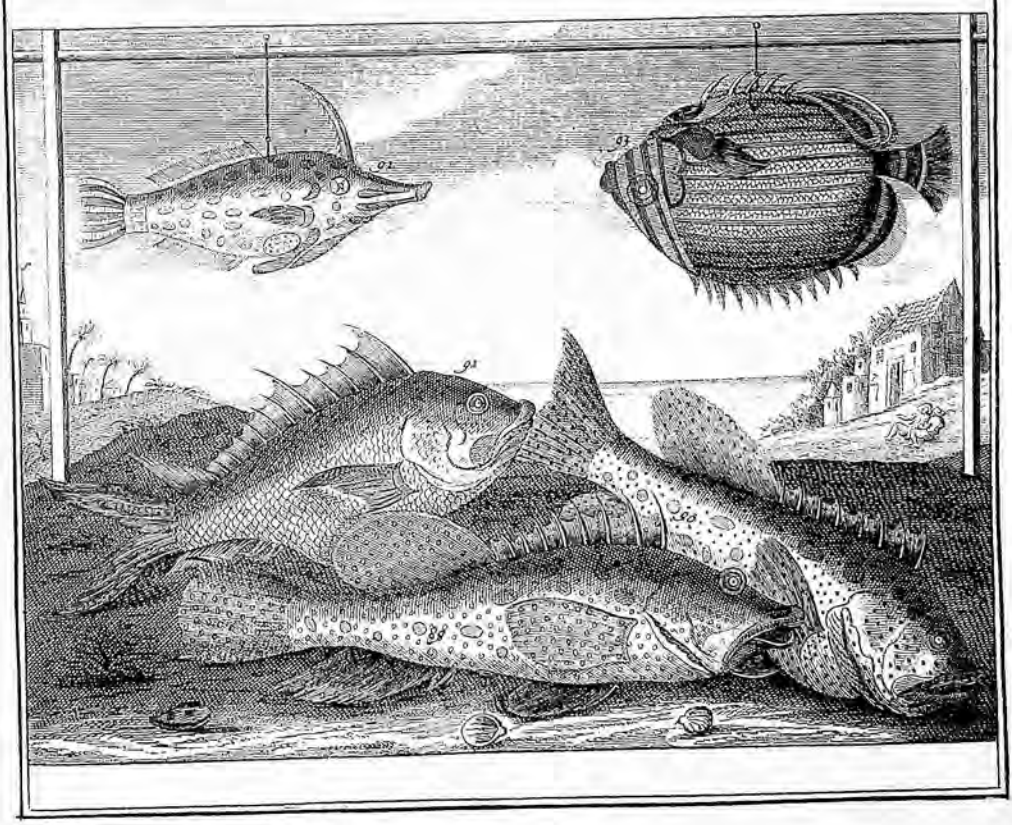
92
93
91
90

Hemels-blaeuwe bollekens over alle de deelen van zyn kop, ſtaart vinnen en lyf vertoond; zynde de vinnen en ſtaart wat donkerder Hemels-blaeuw, en met wat grooter bollekens, als 't lyf, bezaeid.

De kop verſchild ook zeer veel, die zeer groot, en by de wamme ook met een rooden ſtreek van 't lyf geſcheiden is.

Zyn oog is rood, de kring 'er om, gelyk ook den appel, zwart, met een witte ſtip in 't midden. Hy is ook groot van bek, die tegen zynen dikke kop tot aan de gedoornde boven-vin oploopt, zynde 't verdre fatzoen van den Viſch even eens, als van den vorigen, dan alleen, dat hy veel dikker van kop, lyf, en buik, aan welkers onderſte, boven de benedenagter-vin, hy naaſt die twee doornen met een rood ovaal rondje geteekend is.

Deze Viſch overtreft den *Jacob Evertzen* in lekkere ſmaak, en vetheid zeer verre.

Ikan Batoe Jang Merah.

N°. 91. Zien wy den *Ikan Batoe Jang Merah*, of *de roode Klip-Viſch*.

Deze is als een groote Baars van lengte; dog veel vetter, en lekkerder van ſmaak. Hy is licht rood, en groot van kop, kleen van bek, die van binnen, en verder na beneden, wat appelbloezemagtig is.

Zyn ganſch lyf, dat boven donker- en onder licht-rood (voor al by zyn diepgaande buik, die zig als een zak opdoet) is, vertoond zig tot de ſtaart toe ſterk geſchubd.

De vin tegen 't lyf, en 'er even onder, is donker-rood; dog de boven op den rug ſtaande ſterk-gedoornde en vry lange vin, gelyk ook de agterſte benedenvin, en de ſtaart, (die twee-kluftig als die van den Schaarvogel is) zyn licht-Purper-verwig.

Zyn oog is ook zeer groot, blaeuw, en wit van omkring; dog zwart van appel, die een fynen rooden kring, en een witte middel-ſtip heeft.

Ikan Auwawa

N°. 92. Doet ons den *Ikan Auwawa*, of *de Auwawa-Viſch*, zien.

Dit is een kleen mooy lekker Viſchje, hebbende een Verkens ſnuitje (dat voor rood is) en ook zoo een lang Verkenskopje, welkers grond, gelyk ook die van zyn dik-buikig lyf, ſchoon-Zeegroen van verwe; dog dat met veel ovaalagtige en ronde vlekken, die donker-Zee-groen zyn, geteekend is. Zyn oog is Citroen-geel, met een rood appelken, en met een zwarten kring voorzien; dog op het oog vertoond zig als een rood kruis tegen den appel aan.

Even boven 't oog op den rug heeft hy een zaag, die wat na agteren gebogen ſtaat, ontrent een pink lang, en na de binnen-zyde met tanden is.

De boven en beneden-vin zyn groot, en rood, uitgenomen tegen 't lyf, die geel, gelyk die pas 'er onder Zee-groen is, waar ontrent zig beneden aan de buik als een kleen licht-groen ovaal met roode groote ſtippelen vertoond.

De ſtaart beſtaat (behalven dat hy voor aan een licht Zee-groenen band heeft, die ook met donkerder Zee-groene vlekken geteekend is) in vyf Zee-groene langwerpige, en vyf roode banden, zynde de eene buitenſte Zee-groen, en de andre buitenſte rood; dog al de Zee-groene zyn met zwarte ſtreepjens, die van boven na beneden gaan, en zich zeer aardig vertoonen, geteekend. Dit is een ongemeen fraey Viſchje, dat zeer weinig voorkomt, en van de Liefhebbers zeer gezogt werd.

ZESDE HOOFDSTUK.

IKan Badjoe Beſi. Ikan Sowanggi Merah. Ikan Gora. Ikan Maraſaoli. *De* Zee-Jager. *De* groene Tooveraar. *De* Dubbelſtaart. *De* Capitein Zaager. *Het* Vraatje. *De* groene Zaager. *De* bruine Dolfyn. *De* Zee-kap. *De* groene Konings-Viſch. *De* geele Papegaey. Ikan Moeloet bengkoc. Ikan Makare. Ikan Boelan bahroe. Ikan Lacciwa. Locki Laoet Jang Hidjoe. Moeloet Bezaar. Mata Bintang Hidjoe. Wawoelang. Ikan waccom Laoet. Ikan Doewing. Ikan Soſarat. Ikan Batoe Jang Haboe Haboe. Ikan Oema. Ikan Peti Bariska. Dondioe. Ikan Terkoekor. Cacatoeha Bandan. *De* Orangie Trompetter. Ikan Kambotton. *De* Schout by Nacht. *De* Koningin. *De* gemeene Konings-Viſch. Ikan Foetac, Koeda Laoet Jang Koening. *De* Roover. Ikan Waccom. Ikan Tikar. *De* groote Caeyman. Ikan Markekoe. Cornoedo Bezar. Ikan Badoeri Jang Ongoe. Ikan Boagen. *De* Bloem-Krab. Ikan Laſacker. Ikan Lawa Lawa. Ikan Saraza. *De* Half-bek. Ikan Lalawer. *De* gevlamde Pampus-Viſch. *De* roode Jacob Evertzen. *De* Caffer. Ikan Tikar Warna Warna. Ikan Babi. Ikan Bangay.

Ikan Gala Gala. *De* bruine Opblaazer. Ikan Sotera. Ikan Mocha. Ikan Cacatocha Kitsjil. Ikan Rolat Jang Merah. *De* Japanſche Prins. Ikan Coeloer Koening. Ikan Toetombo Ekor Tiga. Kapitan Cafir. Ikan Carbauw Hidjoe. Ikan Goraba. Ikan Batoe Jang Mocha. Ikan Doeri Sowanggi. Ikan Terbang Berampat Sajap. Ikan Batoe Jang Eloc. Ikan Loſi Loſi. *De* gevlamde Trompetter. Cacatocha Laki. Ikan Sowanggi Beſâr. Ikan Boelan. Ikan Cabos Panggigit. *De* Ooſt-Indiſch-Vaarder. Ikan Sotera Poeteh Hidjoe. Ikan Batoe Terêloc. Ikan Maleti. Ikan Parocli Jang Djantan. Ikan Parkia. Bilalang Loet Jang Djantan. Cacatocha Babintang. Ikan Baretti. *De* Rievier-Bot. Anac Laoet Jang Terbongkoes. Ikan Doeri Djantan. Ikan Mandali. Ikan Riboet. *De* Jager. Ikan Doeri Betina. Ikan Panghoeloe. Ikan Mata Sambilan. *De* Orangie Trompetter, *het Wyfken*. *De* groene Paradys Viſch. Ikan Riboet Djantan. Ikan Ajam Djantan. Ikan Hilati Djantan. Ikan Hama Djantan. *De* Krayer, *het Manneken*. Ikan Panglima.

Ikan Badjoe Beſi.

N°. 93. IS een ſchoone *Ikan Badjoe-Beſi*, of *Pantſier-Viſch*, om dat hy zig even eens, als of hy geharnaſt was, vertoond.

Het is een zoort van zeer lekkere Pampus-Viſch, hoedanig ook zyne gedaante en groote is.

Voor dwars over de kop, en over zyn bek en oog, tot aan 't lyf, loopen drie zwarte, en twee citroen-geele dwars ſtreepen, een half ſtroo-breed, dat de laatſte tuſſchen de eerſte in ſtaan. Deze loopen van boven na beneden, en na de derde ziet men weer zoo een Purpere, en dan weer een halve zwarte ſtreep, die van de vin tegen 't lyf over een citroengeelen grond, een duim breed na boven, tuſſchen twee licht-Purpre ſtreeken loopt, die te zamen als een lang ovaaltje tot ontrent het oog (dat ook Purperagtig, dog Steen-graeuw van appel, en met een witten ſtip in 't midden geteekend is) uitmaken.

Verder beſtaat het ganſch lyf uit zulke zwarte overlangze ſtreepen, die tot aan 't agterlyf en den ſtaart doorgaan; dog tuſſchen de zelve ziet men ook wat breeder overlangze ſtreeken van zyn huid, die citroen-geel, en ſterk alleen daar op, en niet op de zwarte ſtreepen, geſchubd is.

Agter boven en onder, werden de zelve met twee breeder zwarte wat gebogene dwars-ſtreepen onderſcheiden, in 't midden van de welke een citroen-geele ſmalle ſtreep komt, die tot aan den ſtaart, en van onderen met een breeden zwarten lang-werpig-ronden ſtreek geteekend is; welke rondom eenen citroen-geelen zoom heeft, die na de ſtaart dik is, en agter ſcherp toeloopt, zynde 't een de boven-vin (die nog een citroen-geel buiten-vinneken heeft) en 't ander de beneden-vin, die na de buiten-kant rood, en dan weer met een citroen-geelen rand, en zulke bollekens voor, bezet is.

De boven-vin, die zeer lang is, en wel drie vierde van den rug bedekt, vertoond als een Purper-roode zaag. Ook is de vin tegen 't lyf, en 't agterſte van de ſtaart, Purper-verwig; dog onder de vin tegen 't lyf heeft men een citroen-geel vinneken.

Midden aan den buik heeft hy vyf zwarte doorns De ſteert nu heeft van voren na 't lyf toe vier breede dwarsbanden, en een ſmalle.

De eerſte en de vierde zyn zwart, een ſtroo-breed, de tweede is Purperverwig, de derde en de vyfde zyn citroen-geel, dog de laatſte is zeer fyn.

Ikan Sowanggi Merah.

N°. 94. Vertoond ons de *Ikan Sowanggi Merah*, of *de roode Toover-Viſch*.

Deze is affchuwelyk van gedaante, zeer groot van kop, als die van een grooten Olifant, zeer wyd van bek, (die van binnen, en ook wat verder na 't lyf, licht-Zee-groen, hoedanig ook zyn groot oog, dog wat ſterker, met zyn geelen en zwarten appel is) en vol van roode ſtreeken overal op zyn kop en lyf, welker grond geelagtig is.

Het lyf is ook vol geele ſchubben met roode omtrekken, en van de midden des zelfs na agteren toe is het, als of hy daar eenige vleugelen by een had. Onder tegen de buik vertoonen zich twee Zeegroene doorns, die ſchuins na voren toe ſteeken. Ook ſchynt hy beneden een geelen achter-vin te hebben.

De boven-vin is met negen zeer lange zwarte dikke doorns bezet, die zig boven op een vin vertoonen, die boven voor aan en beneden licht Purperagtig, en in 't midden verder boven Zee-groen is, dog die zich zoo wonderlyk opdoet, dat 'er na agteren toe nog een geele vin, en Zeegroene doorns onder, te voorſchyn komen. De ſtaart is licht-geel. Niemand durft die Viſch eeten.

Ikan Gora.

N°. 95. Vertoond ons den *Ikan Gora*, of *de Gora-Viſch*.

Dit is een Viſch als een ſpan-Baars, zeer goed van ſmaak; dog grooter van kop.

Hy is kleen van bek, die binnen in rood, hoe-

hoedanig men hem ook hier en daar op de kop, die ſchoon Zee-groen is, geteekend ziet.

Hy heeft een zeer groot Zee-groen oog, dat een zeer grooten breeden rooden buiten-kring, en een citroen-geelen appel heeft; met hoedanigen ſtreek ook de kop van 't lyf, met een rooden daar tegen, onderſcheiden is.

Zyn ganſch lyf is, of met Purpre, of met Zee-groene overlangze ſtreepen, gaande van de kop tot de ſtaart toe, geteekend; dog van de rug af heeft men eerſt een citroen-geelen met Zee-groene hoekjens als ſchubben, een ſtroo-breed, dan een fyne Purpre, dan weer zoo een citroen-geelen geſchubden, dan een citroen-geelen tuſſchen twee Purpre, dan weer een citroen-geelen geſchubden, daar na weer een citroen-geelen tuſſchen twee fyne Purpre als bevorens, dan een citroen-geelen, dan een Zee-groenen tuſſchen twee Purpre, dan een citroen-geelen tuſſchen twee Purpre, daar na een citroen-geelen geſchubden tuſſchen twee Purpre, dan weer een citroen-geelen zonder ſchubben tuſſchen twee Purpre, en dan nog twee zulke geſchubde citroen-geelen, en in 't midden der zelve een Purpren.

De boven-vin is als een groot Zeyl, of als een vlag vol groote doorns, die onder en boven licht-Purperverwig en in 't midden wel eens zoo breed citroen-geel is, hebbende onder en boven agter aan nog twee zeldzame korte half-ronde vinnen; die boven Orangie van grond zyn, welke boven met een Zee-groenen en beneden met een Purpren zoom bezet zyn; dog die beneden-agtervin heeft voor aan een groote Zee-groenen doorn, en dan een dunner Purpren, hoedanig hy ook rondom gezoomd is, dog de grond der vin zelf is citroen-geel.

De vin tegen, en die onder 't lyf, zyn Purperagtig, en de ſtaart, die zich tweekluftig, als die van een Schaarvogel, vertoond, is wel zoo licht van Purper. Dit is een ſchoone Viſch van verwen, en teekening.

Ikan Marafaoli.

No. 96. Komt ons den *Ikan Marafaoli*, of *Marafaoli's Viſch*, voor, alzoo na een zeker *Ternataanſchen Goegoegoe*, of eerſten Dienaar van Staat, die ze zeer geerne om de lekkerny at, genaamd.

Hy gelykt wel na een kloeken Spiering, hoedanig hy van lengte, dikte, en kop is.

De grond van de kop is licht-appelbloeſſem, zynde met veel Zee-groene halve Maankens, van hoedanigen verw ook de bek van binnen is, geteekend.

Het lyf is ſterker van appelbloeſſem, zynde boven en beneden, van de kop tot de ſtaart toe, met 17 zulke vierkantjes (die met een witte ſtreep onderſcheiden, en afgeperkt zyn) en in 't midden met zoo een breeden Orangien overlangzen ſtreep tot aan de ſtaart toe, op welke laatſte zig ook 7 a 8 Zee-groene bollen vervolgens in de lengte nevens een vertoonen, vercierd.

De kop is van 't lyf door een appelbloezeme ſtreek afgeſcheiden.

De vin tegen en onder 't lyf voor is rood. De boven-vin is wat gedoornd met roode doorns, verder Zee-groen van grond, en na agteren toe als een ſmalle vlag, die Zee-groen, rood, en onder citroen-geel is. De agter-vin beneden is Zee-groen in 't midden, en citroen-geel aan wederzyden, en zoo ook de twee tanden, die 'er by ſtaan.

Zyn oog is Orangie, met een citroen-geelen kring.

De ſtaart beſtaat voor aan uit een Zee-groen ovaal waar, om een ſmalle roode, en daar na een lichte Purpre breede half-rond-gaande band, (die met vier bollen bezet is) loopt, waar toe dan een Purpre ſtaart met zwarte graatjens, die aan weerzyden breed, en in 't midden aan de buiten-kant ſmal is, volgt.

De Zee-Jager.

N°. 97. Geeft ons den *Zee-Jager* te zien, een keurlyke Viſch van ſmaak, van groote en gedaante byna mede als een Baars; dog ongemeen ſchoon door zyne mengeling van verwen.

De kop vertoond zig licht-appelbloeſſem van verwe, dog onder, daar hy 't lyf afſcheid, is hy rood, welke hier en daar met kleene ſchubbetjens, gelyk het geheele lyf met groote, op een ſchoone Zee-groene huid bedekt is.

Over 't lyf loopen in de lengte, van den kop tot de ſtaart toe, vyf citroen-geele, en vier Hemels blaeuwe overlangze ſtreepen tuſſchen de zelve.

Ook is de vin tegen 't lyf citroen-geel, en boven aan 't lyf Hemels-blaeuw.

Gelyk hy een fraey kopje, en een net kleen bekje heeft, alzoo is hy ook van een ſchoon Zee-groen oog, met een donker zwarten citroen-geelen appel, en een Hemels-blaeuwen buiten kring voorzien. Boven 't oog, tuſſchen den bek, en de boven-vin, vertoond zig als een half rad met zyn Hemels-blaeuwe, en citroen-geele vellingen, die tegen de kop boven breed ſtaan, en na 't oog ſmal uitloopen.

Beneden de kop hangt een baardje, en onder de voor-vin ziet men twee licht-Zee-groene tanden, en wat lager nog twee, na welke zig de agter-beneden-vin als een vlag, die onder Purper, in 't midden citroen-geel, en aan de buiten-kant ſchoon Zee-groen is, vertoond.

De boven-vin heeft voor aan 4 a 5 citroen-geele doorns, en daar na doet de zelve zig ook als een lange breede vlag,

die boven licht-Purper, dan Hemels-blaeuw, dan citroen-geel, dan Zee-groen, en dan weer Hemels-blaeuw is, op.

De ſtaart is twee-kluftig, en licht-Zee-groen van verwe.

De groene Tooveraar.

N°. 98. Vertoond ons *den groene Tooveraar*. Dit is een zagt lekker kleen Viſchje, byna als een Spiering, zynde licht-Zee-groen en citroen-geel van kop, rood van doorns, als ook van voor-vin tegen 't lyf, en ook van ſtaart, die twee-kluftig, even als de vorige is.

Het oog is rood, met een citroen-geelen appel op een citroen-geelen grond.

Het geheel lyf, tot aan de ſtaart toe, is ſterk Zee-groen, zynde met zes a zeven citroen-geele na voren gebogene fyne dwars-banden, die een duim-breed van een ſtaan, onderſcheiden.

De boven-vin vertoond een lange ſterk-gedoornde vlag, die onder en boven Hemels-blaeuw, en in 't midden citroen-geel is; dog na den agterſten doorn vertoond 'er zig een, wel eens zoo lang, als de andre, en daar na ziet men, gelyk te voren, hier ook eerſt een citroen-geele, en dan een Hemels-blaeuwe verdeeling, die zoo tot zes toe, dan een citroen-geele, dan een Hemels-blaeuwe, tot 't einde toe vervolgen. En zoodanig is ook de vermengeling van verwen der agterſte beneden-vin, die voor rood, dan citroen-geel, dan Hemels-blaeuw, dan weer geel, Hemels-blaeuw, en rood is.

De Dubbel-ſtaart.

N°. 99. Doet ons den *Dubbel-ſtaart* zien. Dit is een groote Viſch van lengte, als een groote Schelviſch, groot van kop, die een ſcherpe ſnuit, en een bek heeft, die van binnen citroen-geel, en dan Hemels-blaeuw, en met een rooden buiten zoom bezet is.

Zyn oogen ſtaan zeer dicht by een, zynde groot, en rood, Hemels-blaeuw, breed van buiten-kring, en wit van appel, met een zwarte ſtip.

Het ganſch lyf en de kop over is de grond ſchoon Zee-groen, en citroen-geel, zeer ſterk, gelyk de kop, met roode trekken, en eenige kleene roode; dog 't lyf vol groote zulke ſchubben geteekend.

Midden op den rug, tegen de boven-vin aan, vertoond zich een ſtreek van twee duim-breed, die Orangie-verwig met een rooden omtrek na het lyf toe, en gelyk als met twee halve kringen, die in de lengte tegen een ſtaan, geteekend is, en aan die zelve kant, tegen de ſtaart aan, heeft men nog zoo een Orangie ovaal, dat een duim breed lang, en een groote ſtroobreed dik is.

De boven-vin, die 14 lange citroen-geele doorns heeft, vertoond een breede vlag, die boven rood, en beneden Hemels-blaeuw is, waar na agter aan boven nog een kleene citroen-geele vin tot aan de ſtaart volgd.

De vin tegen 't lyf is ook Hemels-blaeuw, dog boven aan met een rooden omtrek; ook is de buik Hemels-blaeuw.

De beneden-vin agter heeft mede lange roode doorns, vertoonende verder ook als de gedaante van een vlag, die aan 't lyf citroen-geel, en ook zoo van buiten-zoom (als of 't halve Maantjes waren) dog midden in Hemels-blaeuw is.

De drie-kluftige ſteert vertoond zich zoo, dat men eerſt een behoorlyke grooten twee-kluftigen ſtaart, die Hemels-blaeuw, en aan de buitenkant met een roode zoom bezet, en aan de einden zeer ſcherp is, ziet, en uit het midden van die Hemels-blaeuwe, ziet men dan nog als een andren Zee-groenen ſtaart, die met de andre ſtaart als een halve Star vertoond, te voorſchyn komen.

Het is een ſchoone, harde, blanke, en vette Viſch; dog die men zeer weinig ontmoet.

Den Capitein Zaeger.

No. 100. Vertoond ons den *Capitein Zaeger*, alzoo na de zaag, die hy op zyn kop voerd, genaamd.

De kop van dit Viſchje, is als die van een Boſch-Verken, zynde citroen-geel van ſnuit en neus, tot boven by den hoorn, die zig by zyn zaag vertoond. Op 't voorſte deel van den kop, die licht-Zee-groen is, vertoonen zig verſcheide overlangze Zee-groene en citroen-geele ſtreeken met kleene roode ſchubben, en ſtippels.

Zyn oog is rood, de omtrek, en de appel citroen-geel, en de buiten-omtrek mede rood, hoedanig ook de vin tegen 't lyf, die zig bloed-rood vertoond, is.

De hoorn op zyn kop, die een lid van een pink lang is, ſtaat na voren gebogen; dog de zaag, die ruim nog eens zoo lang is, na agteren toe, na welke kant zy ook getand is. Deze beide, en de ſtaart, zyn Hemels-blaeuw van verw.

Het ganſch lyf is citroen-geel, met veel Zee-groene Eilandekens 'er op gezaeid; ook eindigd het lyf met een Citroen-geelen breeden band, met ſmalle roode zoomen, en dan volgd de Hemels-blaeuwe ſtaart, die vol is; dog die zig agter als een halve Maan vertoond.

De boven-vin is gedoornd, hebbende boven een ſmallen, beneden een breeden Purperen overlangzen band, en in 't midden 'er zoo een, die ſchoon Zee-groen is, beneden is ook een lange gedoornde vin, die geheel Zee-groen van grond, dog rood van doorns is, hoedanig ook de bovenſte zyn.

Dit Viſchje is zeer vet en lekker, en werd van de Kenders ſterk gezogt; dog het

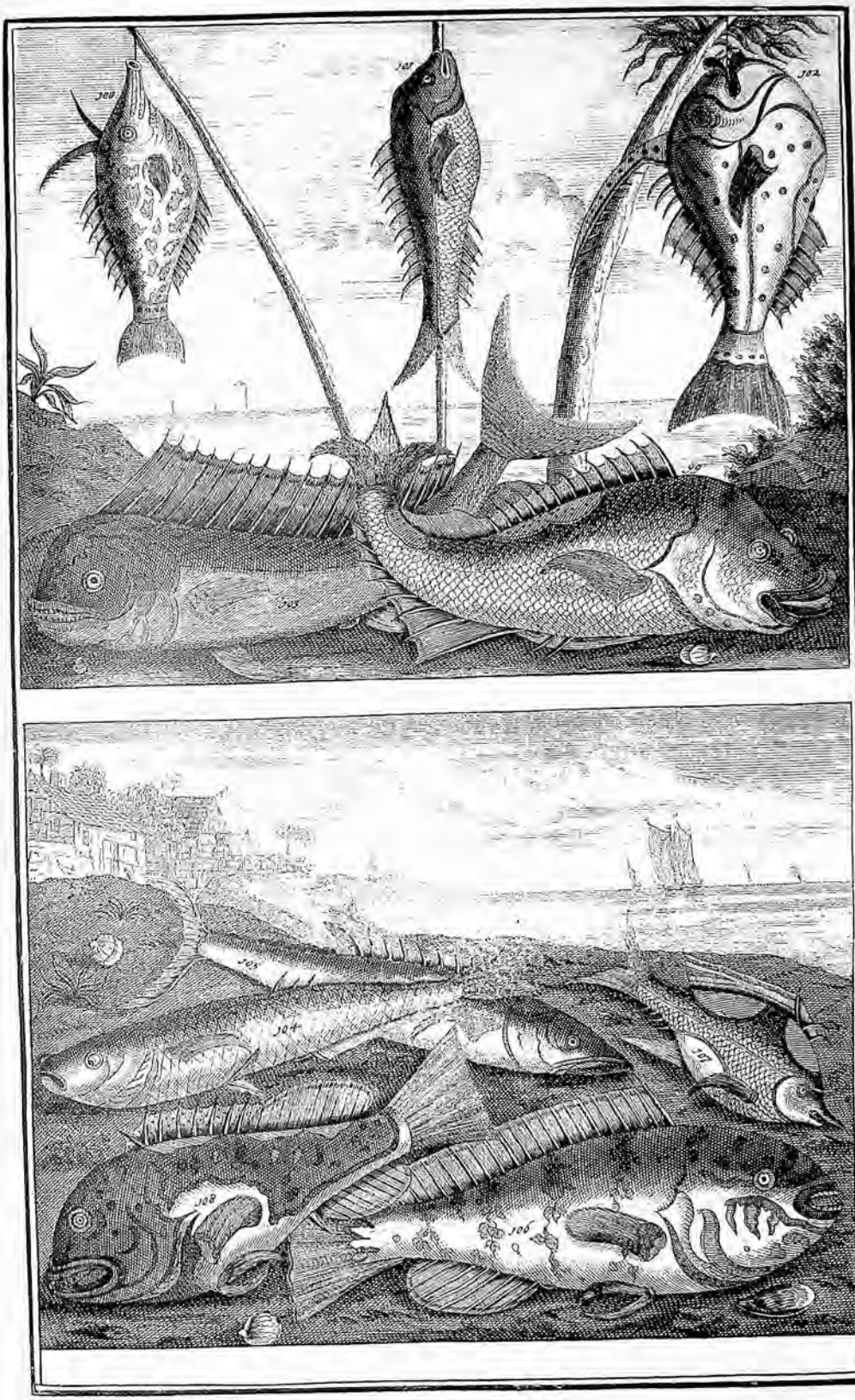
300
301
302
303
304
305
306
307
308

het valt 'er niet veel, anders was 't niet te betalen.

Het Vraatje. N°. 101. Vertoond ons *het Vraatje*, een kleen; dog zeer ſley Viſchje, dat byna noit genoeg heeft.

Het is van groote als een Spiering, dog dikker van kop, en voor-lyf.

De bek, en de grond van 't onder-lyf, is citroen-geel, hoedanig van verwe ook alle de vinnen, en de ſtaart, zyn, dog de laatſte is vol fyne zwarte graaten en aardig met een ronden lyſt omzoomd, die als een leggende M. tegen 't lyf uitmaakt, hoedanigen overlangze ſtreep ook van de kop tot de ſtaart loopt.

Het onderlyf alleen is vol Zee-groene ſchubben op een citroen-geelen grond; maar de kop (die met een rooden ſtreek van 't onder-lyf onderſcheiden is) en 't boven-lyf, zyn ſchoon-Hemels-blaeuw, en langs de rug, van de kop af na den ſtaart toe, vertoonen zich negen roode bollekens, een weinig kleener als zyn oog, dat ook rood, en citroen-geel van appel is.

De boven- en onder-vin zyn licht-blaeuw gedoornd; dog de bovenſte is nog wel eens zoo lang, als de benedenſte.

Het is een zoet lekker Viſchje; maar het komt weinig voor.

De groene Zaeger. N°. 102. Doet ons de *groene Zaeger*; een Viſch, die wel een kroppers-Doffer van voren gelykt, en wel ander halve voet groot is, zien.

Deze heeft een bek, als een Trompetters mondſtuk; dog die zeer kleen, met ſcherpe tanden voorzien, voor aan rood, en agter in zwart, dog ook rood van omtrek is.

Het voorſte deel van den dikken kop is ſchoon Orangie, boven van zyn rug af tot aan zyn Purpere zwart-geſtippelde wamme, hoedanig van verwe ook een deel van zyn buik, ontrent recht onder in 't midden, is.

Zyn geheel lyf (dat zeer dik, en als opgeblazen is) vertoond zich ſchoon Zee-groen, zynde met 19 zwarte bollekens op dien grond over 't geheele lyf, en nog twee op 't Orangie van den buik, aan welkers beneden-kant zig iet roods vertoond, bezaeid. Over 't lyf loopt een zwartagtige ſtreep, een half ſtroo-breed, van de kop tot de ſtaart toe, hoedanig ook de binnen-omtrek van het Orangie deel van de kop, en de buik, als ook dat van de wamme met die van den rug en den buik is, loopende daar boven, en niet beneden langs het Orangie henen.

Het oog is hoog Zee-groen, en wit van appel, die zwart van ſtip, gelyk de buiten-kring van 't oog breed, en bloed-rood is.

Op zyn rug heeft hy een groote zaag, die wel een groote vinger lang, wat na agteren gebogen, van buiten Orangie, van binnen bloed rood, en ook daar met ſcherpe licht-Zee-groene tanden bezet, en boven aan zeer ſpits uitloopende; dog onder wel een vinger breed, en allengskens na boven toe als een Olifants-tand is. Op het Orangie van dien tand, of zaag, ſtaat beneden een groote, en vervolgens nog zes kleener roode bollekens.

Tuſſchen de zaag en boven-vin (dat een bloed-roode vlag met Orangie in 't midden is) vertoonen zig eerſt drie korte Zee-groene doornen, dog daar na aan de vin zelf nog agt diergelyke, die nog wel eens zoo lang zyn.

De beneden-vin, die citroen-geele groote doorns heeft, vertoond ook een bloed-roode vlag, die Zee-groen van binnen is.

De vin tegen 't lyf is Orangie; dog boven aan bloed-rood en Purper.

De ſtaart is door een breeden Orangien band met bloed-roode zoomen van 't lyf afgeſcheiden, op welke vier wat kleener zwarte bollen, dan de vorige, op een rey naaſt een, dicht by de onderſte zoom ſtaan, terwyl zig by de boven-zoom van die band als fyne zwarte graatjens vertoonen.

De ſtaart zelf is vol, licht-Zee-groen van verw, en agter byna, als een halve Maan.

Dit is een byzonder goede, dog zeer zeldzame Viſch.

N°. 103. Levert ons de *bruine Dolfyn* uit, een Viſch, die niets ter Wereld van den *Ikan Focki*, N°. 63. beſchreven, in verwe, lengte, en fatzoen, dan alleen daar in verſchild, dat hy ongelyk grooter van lyf, en veel grooter en breeder van boven-vin is, die zich als een groot lang zeyl vertoond, en ook, behalven zyn lange doorns, een licht-Zee-groenen zoom heeft, die zig ook aan 't einde van zynen ſtaart als een groote half Maans-wyze fraanje vertoond.

Ook heeft hy een ronder kop, een rood oog met een witten kring, en een zwarten appel zonder een witte ſtip 'er in. Beneden aan den kop, ontrent de ſcheiding, vertoonen zich ook veel meer Zee-groene ſtreeken, en onder aan den buik twee (in de plaats van eene) Zee-groene vinnen, behalven dat zig ook, even boven die onderſte vin, een bloed-roode halve ovaale ſtreek vertoond.

Het boven-lyf van dezen Viſch is ook, lichter van grond, als 't onder-lyf, en met een flaeuw-Zee-groene en donker bruine watering geteekend, welke men ook op het middel-deel van de ſtaart zoo ziet.

Van ſmaak is hy even eens, als de *Ikan Focari*.

De Zee-kap.

N°. 104. Vertoond ons de *Zee-kap*, een Viſch van gedaante, lengte, en ſmaak, als een Harder; dog vry vetter, en aangenamer.

Zyn kop, lyf, ſtaart, en vinnen, zyn licht-Zee-groen, dog de vinnen en ſtaart wat donkerder van verw.

Zyn oog is wit, den appel zwart, de buiten-kring bloed-rood, en breed, van welke laatſte verw men ook iets ovaals boven de beneden agter-vin, die, gelyk ook die boven-vin, zeer ſmal, maar lang is, verneemd.

Aan 't beneden deel van de kop, by de kieuwen, vertoond zig een breede, lichte, roode, ſtreek, gelyk ook voor aan de vin tegen 't lyf, en nog tuſſchen de kieuwen en 't oog, eenige rood-hairige ſtreeken zyn.

Het lyf van dezen Viſch is, van de kop af tot de ſtaart toe, vol zwarte fyne opſtaande ruiten; ook loopt zoo een fyne zwarte ſtreep van de kop tot den ſtaart, die vol, en met een fyne zwarten zoom, half-Maans-wyze, bezet is.

De groene Konings-Viſch.

N°. 105. Vertoond ons de *groene Konings-Viſch*, die van de bevorens beſchreven *Konings-Viſch* niets, dan dat de kop, en 't lyf van deze flaauw-Zee-groen en ros, door een gemengeld, en als gewaterd van verwe zyn, verſchild.

Ook zyn al de vinnen en de ſtaart ſchoon-Zee-groen met zwarte graaten, en zoo is de boven-vin met pek-zwarte doorns bezet.

Men verneemd hier ook tuſſchen de boven-vin en den ſtaart, agt halve zwarte, en beneden daar ook thien zulke bollen tot aan den ſtaart, en boven de naaſte onder-vin na de ſtaart, ziet men mede iet bloed-roods, dat ook de verw van den breeden kring rondom zyn wit oog met een zwarten appel, gelyk ook de kop zoo mede van 't lyf onderſcheiden is.

De geele Papegaey.

N°. 106. Vertoond ons de *geele Papegaey*, een groote Viſch, die als een Babara, en welkers algemeene grond-verw ſchoon citroen- en Goud-geel door een gemengeld is; dog de boven en onder-agter-vinnen zyn licht citroen-geel.

Hy heeft een grooten dikken Papegaeysbek, die vol tanden, en van binnen bloed-rood, gelyk ook de kring om zyn citroen-geel oog, dat een zwarten appel heeft, is. De kop werd door een Hemels-blaeuwe ſtreek by de kieuwen van 't lyf afgeſcheiden.

De vin tegen, en daar onder 't lyf, is Purper-verwig, dog die bovenſte tegen 't lyf aan Hemels-blaeuw.

Langs den bek, en wat lager, als ook onder 't oog, daar ter zyden, en 'er boven, ziet men verſcheide lange en korte licht-Zee-groene ſtreeken, zoo een hartje ook beneden, en daar een, dog boven aan verſcheide groene bollen, en beneden de boven-vin als drie lange en twee korte troſſen van licht-Zee-groene af hangende bladen, die byna tot den buik toe gaan, behalven dat men tegen den ſtaart aan nog drie zulke kleene troſſen, en langs den buik ook by de onderſte beneden-vin nog hier en daar zulke bladen en bollekens verſpreid ziet.

De boven-vin is als een lang-werpige ronde vlag, waar in zig veel zeer donker-citroen-geele doorns op een licht-citroen-geelen middel-grond vertoonen, die boven met een Hemels-blaeuwen zoom van een ſtro-breed gedekt, en beneden, als ook van den eerſten doorn af (die ſterk Hemels-blaeuw is, en alleen ſcherp uitſteekt) van even zulken onder-zoom (die zich wat flaeuwer van verw vertoond) voorzien is.

Zoodanig is ook de agterſte onder-vin, dog pas half zoo lang, in 't langwerpig rond met een Hemels-blaeuwen zoom bezet, die een halve ſtroo-breed, en met zwarte en Orangie-agtige graaten, die zig op een citroen-geele grond vertoonen, bezet is.

De ſtaart vertoond zig fraey groot, vol, en Goud-geel; dog wat donkerder door zyn graaten, en aan 't einde met eenen lyſt van lood-verwige langwerpige bollekens omzoomd.

Men kan geen ſchooner Viſch in 't Water zien, vermits zig de zelve als 't heerlykſte Goud, dat men zien kan, vertoond, waar tegen het Purper en Hemels-blaeuw van de vinnen, en die licht-Zee-groene troſſen met bladeren ongemeen fraey en ſterk afſteeken; dog is hy ſchoon van verw, hy is niet min heerlyk van ſmaak, en hy is zoo groot, zoo ſchoon, zoo blank, zoo vet, en egter zoo vaſt van Viſch, dat men een Prins, zoo om hem levend te zien, als om die te eeten, 'er op noodigen mag.

Ikan Moeloet Bengkoe.

N°. 107. Geeft ons den *Ikan Moeloet Bengkoe*, of *de Scheef-bek*, te beſchouwen.

Dit Viſchje is kleen, maar reyn, byzonder zuiver, lekker van ſmaak, en als 't Patrysje van de Zee.

Het heeft een aardig kleen kopje, en ſcherp voor-uitſtekend bekje, Orangie-agtig, gelyk de kop citroen-verwig is. Op 't neusje vertoonen zich twee zwarte ſtippen.

Zyn oog is licht-Zee-groen, dog den appel citroen-geel, met een pek-zwarten ſtip in 't midden.

Het geheel lyf vertoond als een geſchubd Zee-groen Harnas, dat van 't midden af tot den ſtaart toe allenskens verſmalt, zynde in 't midden overlangs, van de kop af tot de ſtaart toe, met een

witte

witte ſtreep geteekend; dog daar dit Harnas verſmalt, na boven en beneden ter linker zyde, en na beneden ter regter zyde, vertoonen zich als drie langwerpige citroen-geele half-ronden tegen dat Harnas aan, die weer met een Orangie zoom daar van onderſcheiden zyn; dog na de kant van de kop toe werd het van de zelve door een licht-Zee-groenen halven kring onderſcheiden.

Langs de rug, onder de boven-vin en langs de beneden-agter-vin, loopt mede een breede Orangie ſtreek- of zoom, langs het citroen-geel deel van 't lyf.

De boven-vin is licht-Zee-groen, met eenen Orangie en citroen-geele overlangzen zoom in't midden; dog voor na den kop toe is dat geheel Zee-groen, met twee gras-groene tanden, die zwart van omtrek zyn, 'er in.

De onder-vin agter is ook ſchoon Zee-groen; dog de vin tegen 't lyf donker Hemels-blaeuw, en de ſtaart Orangie, en twee-kluftig.

Onder tegen 't lyf, by de ſtaart, vertoonen zig ook drie a vier citroen-geele doorns.

Ikan Makare.

No. 108. Leverd ons den *Ikan Makare*, of de *Makare-Viſch*, uit, die van lengte en dikte, byna als de *geele Papegaey*, No. 106. beſchreven, dog zonder Papegaeys-bek is, gelykende zyn licht-blaeuwen kop wat meer na een Dolfyns-kop, zynde de zelve hier en daar met donker Hemels-blaeuwe ſtreepen en ſtippen geteekend; ook is hy met een licht-rooden ſtreek van zyn citroen-geel lyf afgeſcheiden.

Het boven-lyf van dezen Viſch is van de zelve verw en teekening, als de kop, tot aan de ſtaart toe; uitgenomen dat men hier en daar aan den rug, onder beide de vinnen daar, drie ſmalle ſtreeken van dat citroen-geel ziet uitſteeken, hoedanig zig dan 't lyf aan weerzyden van de vin tegen 't lyf met een breeden, als ook voor de zelve met een ſmallen ſtreek, (die tot aan de buik, en, verder na de ſtaart toe, tot de agterſte beneden-vin ſpits uitloopt) citroen-geel vertoond; dog pas boven de benedenſte agter-vin loopt een ſmalle wit-appelbloezeme ſtreek, tot aan de andre zyde des ſtaarts boven tegen de rug, zynde die ſtreek ontrent een ſtroo breed, tegen den welken aan zig zulk een Hemels-blaeuwe zoom langs de zelve ook tot aan de andre zyde van den ſtaart, en ook langs het flaeuwer Hemels-blaeuw van het boven-lyf van dezen Viſch, vertoond.

Van binnen in zyn grooten bek is hy licht Purper-verwig, hoedanig ook de verw van de vin tegen onder 't lyf, en van den rood-gedoornden boven-vin is, welkers doorns groot zyn, en welkers grond zich vol zwarte ſpikkels vertoond.

Het oog is bloed-rood, hoedanig ook de vin tegen, en onder 't lyf, boven aan tegen 't lyf is, en van welke verwe men ook iets beneden aan den buik, by die enkelen doorn boven de agterſte beneden-vin verneemd.

De omtrek van 't oog is licht-Hemels-blaeuw, de appel wit, en deze heeft een zwarte ſtip in 't midden.

De wamme is ook zeer zwart, tot aan de vin tegen 't lyf aan.

De agter-vinnen, boven en beneden, zyn langwerpig rond, zeer licht-Hemels-blaeuw van grond, na binnen toe zwart, en na buiten toe rood van zoom.

Ook is de ſtaart ſchoon Hemels-blaeuw van verwe, dog wat donkerder door de graaten, hoewel hier en daar ook met een flaeuw wit gewaterd, en vol.

Dit is ook een zeer goede Viſch tot ſpyze; maar zoo lekker niet, als de geele Papegaey.

Ikan Boelan Bahra.

No. 109. Vertoond ons den *Ikan Boelan Bahroe*, of *de nieuwe-Maans-Viſch*, zoo na de ſchoone Zee groene groote nieuwe Maan, die hy in zyn donker-Purpere en zwart-gewolkte ſtaart vertoond, genaamd.

Het is een zeer lekkere Viſch, groot en rood van kop, en dik van lyf; maar zeer kleen van bek, die ook zoo licht-rood, als de kop is, over welke verſcheide Zee-groene gevlamde ſtreepen na beneden toe loopen.

Zyn kleen oog vertoond zig lever-verwig, en den appel, die met een witte ſtip geteekend is, zwart.

Het lyf is Orangie-agtig, en met thien overlangze ſtreepen, die pas een halve ſtroo breed zyn, en die van den kop na den ſtaart loopen, onderſcheiden.

De buik by de wamme is Steen-graeuw, en loopt zoo een vinger-breed tot tegen den ſtaart, daar die ſtreek ſmaller werd, voord, maar onder de wamme vertoond zich als een halven lever-verwigen bol, met 't rond na boven, en met zwarte ſtippels. De vin tegen 't lyf is flets-groen, en met zwarte graaten; dog de onder-vin, daar by die halve bol, is bloed-rood; maar de eerſte breede doorn des zelfs Hemels-blaeuw, van welke verw ook de buik, even voor by die vin, met een kleenen ſtreek, en dan weer een weinig rood is.

De boven- en onder-vin (die beide na agteren ſtaan) zyn licht-Zee-groen; dog de bovenſte is langer en breeder, dan de onderſte.

Ikan Lacciwa.

No 110. Vertoond ons den *Lacciwa-Viſch*, die wonderlyk van bek en kop; maar egter zeer goed van ſmaak, en aangenaam van Viſch is.

De

De bek ſtaat als met een halve Maan open, zynde gelyk ook 't geheel lichaam, de kop (ontrent welke twee kleene Purpre bollekens wat van een ſtaan) ſtaart, vinnen, en alles heerlyk Purper-verwig; dog alle de vinnen (uitgenomen de gedoornde, die lichter Purper is) de rug, de ſtaart, en de kop boven, zyn wat donkerder, als den bek, 't lyf, en de gedoornde vin.

Het oog is ook donker-Purper met een blaeuwen, en dan weer een breeden zwarten kring, die vry groot, gelyk den appel pek-zwart, en met een witte ſtip van binnen is.

De Locki Laoet Jang Hidjoe.

N°. 111. Vertoond ons de *Lokki Laoet Jang Hidjoe*, of *het groen Zee-Kreefje*. Het is even eens, als dat wy N°. 50. beſchreven; dog 't verſchil is alleen daar in, dat de hoofd-grond van 't lyf hoog-Zee-groen, en de verdre teekening van de voorſchâren hoog rood, en van de agter-vinnen ſchoon zwart is, die met een graeuwen geſtippelden omtrek, en met aardige vermilioen-roode fraanje omzet, hoedanig ook de voorvinnen, aan welke ook wat Zee-groen komt, zyn.

Midden op 't lyf vertoonen zig ook, als 't ware, negen halve na agter gebogene boogene, tuſſchen ieder van welke zig een rood bolleken vertoond.

In de buik zyn ook zes Orangie verdeelingen, die zwart-geſtreept, ontrent als de nagel van een pink, en onder geſtippeld zyn, hoedanige ſtippels ook langs alle de dwars-bogen na buiten loopen

Men ziet na 't voorlyf onder ook verſcheide lange pooten, als die van een Haan, en aan de andre zyde drie korte, zynde graeuwagtig. Het is een luſt, om dit Kreeftje in 't Water te zien.

Moeloet Bezar.

N°. 122. Doet ons den *Moeloet Bezâr*, of de *Groot-Smoel*, op. Een ſchoone groote en lekkere, hoewel een zeer wanſtaltige Viſch.

De kop is even eens, als die van een groot *Hollands* Verken, zeer lang en dik, licht-rood van verw, voor en onder; dog agter aan meeſt na de boven-kant by 't oog donker-graeuw en flaeuw-Zee-groen, als ook vol zwarte kleene ſtippels; die zig ook in menigte op den geheelen kop vertoonen.

De bek is van vier ſcherpe tanden voorzien, zynde de zelve na boven toe, gelyk ook de ſnuit, citroen-geel, hoedanig ook de vin tegen het lyf is. Zyn oog is bloed-rood, en de appel wit met een zwarten ſtip geteekend.

Zyn ganſch lyf, ('t geen als dat van een *Jacob Ezertzen* geſchubd, dog vry dikker is) heeft een verwe, die ten deele lever-verwig, ten deele flaeuw-Zee-groen, en met wat ros gemengd is. De onder-vinnen zyn rood; dog de boven-vin vertoond een ſchoone breede vlag, die boven heerlyk Zee-groen, met een rooden ſtreek in 't midden, dan weer Zee-groen, en dan van de zelve verwe van 't lyf, als dat van een lever, en die daar alleen maar, dat zeer fraey ſtaat, geſchubd is.

De ſtaart vertoond ons als 't ware vyf roode lange vederen, tuſſchen welke in zich zoo veel andre citroen-geele vertoonen; dog de bovenſte na buiten is rood, en de onderſte na buiten citroen-geel.

Ook is de ſtaart met een ſmallen Zee-groenen band van 't lyf afgeſcheiden. Dit is een groote Zee-Snorker, die als een Verken, daar hy vry wel na gelykt, knorren kan.

Mata Bintang Hidjoe.

N°. 113. Leverd ons uit, den *Mata Bintang Hidjoe*, of *groene Star-Oog*. Een naam, die hy na de Zee-groene Ster, die zyn oog vertoond, draagt.

Een wonderlyke ſchoone vertooning doet deze Viſch: Want hy heeft een kop als een Olifant, die ſchoon-rood, vol Zee-groene blokjens, en citroen-geele bollekens, rondom de Star van 't oog bezaeid, zeer dik van neus, en zeer groot van bek is, waar in zich vier ſcherpe tanden vertoonen. Van binnen vertoond zich die Zee-groen; dog de omtrek des zelfs, is ſchoon citroen-geel.

Zyn oog is licht appelbloezem, Zee-groen van kring, en citroen-geel van appel, om welk oog zig een groote Zee-groene Star van een grooten glans vertoond.

Het ganſch lyf is licht-Goud of citroen-geel van verw, en zelf de ſtaart al mede, op welk lyf en ſtaart zig dan vervolgens agt Zeegroene breede dwars-banden (die roode zoomen hebben) zoodanig vertoonen, dat zich tuſſchen ieder weer zeven citroen-geele van de zelve breedte opdoen, zynde de buitenſte band van de ſtaart Zee-groen, dog van buiten met een fynen zwarten zoom bezet. Ook vertoonen zig op al de Zee-groene banden als zwarte Slangetjes, met ettelyke zwarte bollekens 'er tuſſchen, zommige 'er onder, of 'er boven, ook 'er nevens, en op de langſte banden van beide de zoorten wel wat meer; dog op de twee geele banden ziet men op ieder, boven tegen den rug, een grooter rooden bol, uitgenomen in den onderſten, die een deel van den ſtaart uitmaakt.

De boven-vin is vol doornen (die citroen-geel zyn) vertoonende verder een groote vlag, waar in de vlammen van een Verkeer-bord als tegen een ſtaan, die onder rood, en boven licht-Purper-verwig zyn, ſtaande op de onderſte ci-

troen-

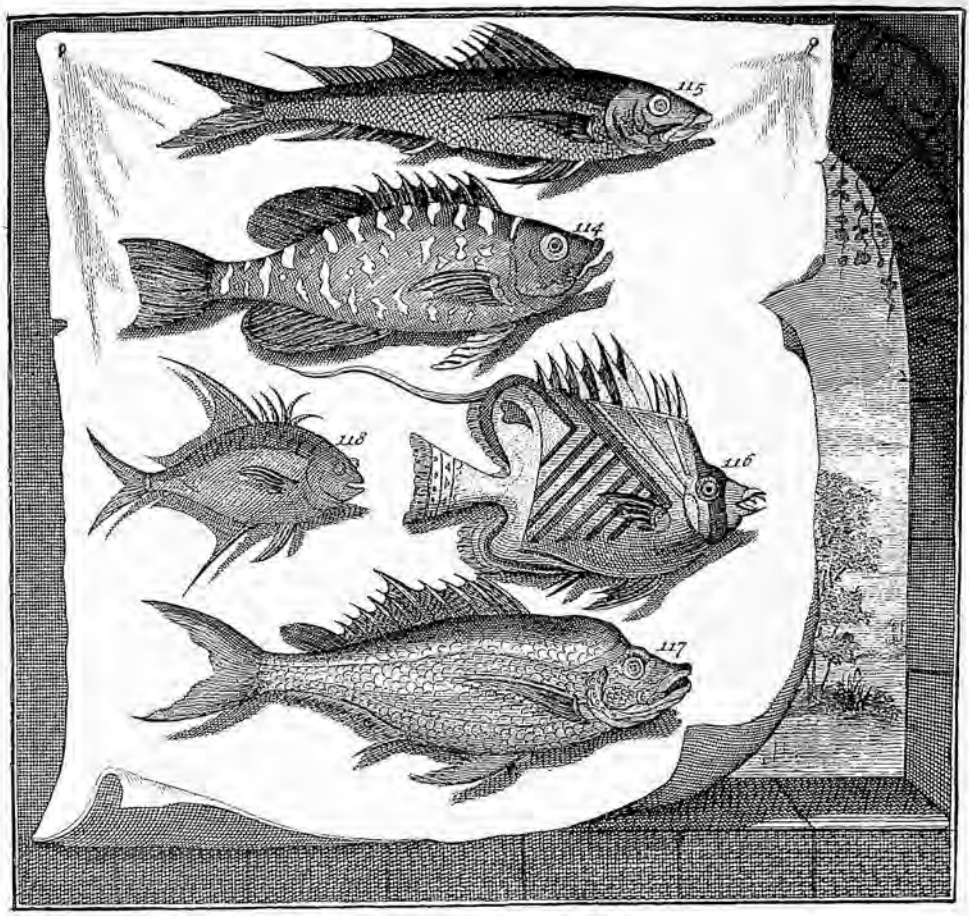
115
114
118
116
117

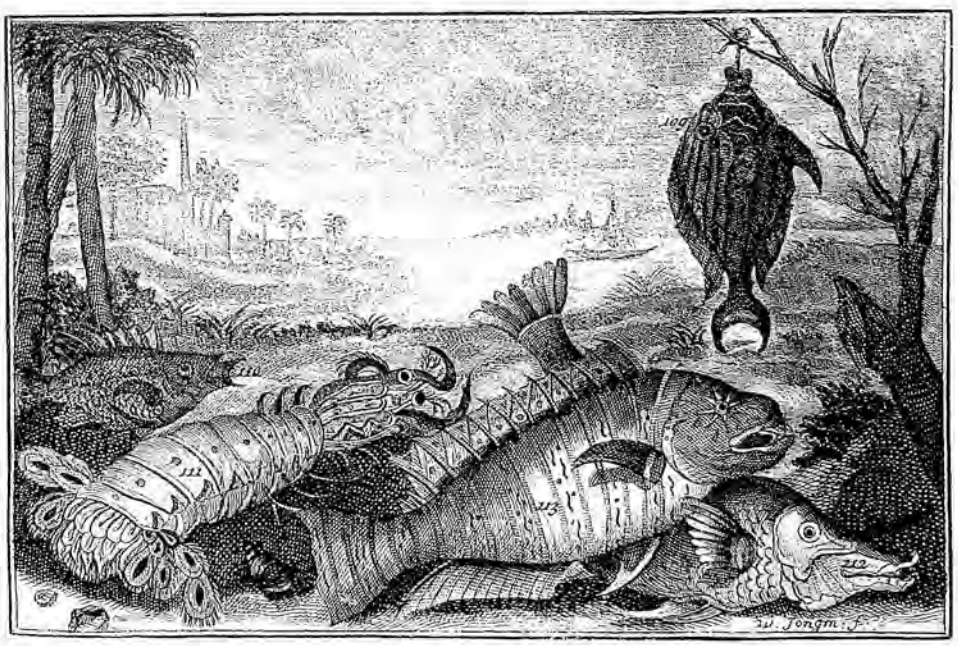
109
110
111
113
112
M. Jongm. f.

troen-geele bollekens; dog in de bovenſte ook zulke, maar om de andre vlam dan en citroen-geel bolleken, dan weer in een andre vlam zoo een hartje vertoonende. Ook is de onderzoom van die vin lood-verwig, en loopt zoo agter aan ook op.

De verdre vinnen zyn mede Lood-verwig; dog die tegen 't lyf is rood, en de breede onderſte vin, na agteren tegen 't lyf, heeft een rooden zoom, die aan den agterſten doorn na den ſtaart toe ook rood uitloopt, terwyl de andre graaten zwart en fyn zyn.

Het is een heerlyke Viſch van ſmaak, wonderlyk ſterk van verwen tegen een afſteekende; en hy is wel twee voeten lang, daar beneven ook na maten van dien, inzonderheid voor, vry dik; maar men ziet hem zelden.

Wawoelang. N°. 114. Geeft ons den *Wawoelang* te zien. Dit is een Viſch, als een ſpan-Baars, zeer lekker van ſmaak, en zeer blank en vaſt van Viſch.

Hy is wat groot van kop, die, gelyk de geheele Viſch, ſchoon licht- en byna vermilioen-rood; terwyl 't lyf met zeer veel witte dikke dwars-Slangetjens, en andre lange teekenen, en hier en daar met zulke ſtippen geteekend is.

Zyn oog is Zee-groen, en heeft een zeer breeden rooden, en dan weer een fynen zwarten buiten kring, waar door 't zig vry groot vertoond; dog den appel is zwart, met een witte ſtip 'er in.

De boven-vin voor is gedoornd; dog de agter boven- en beneden-vin loopt lang-werpig rond.

Ikan Waccom Laoet. N°. 115. Geeft ons de *Ikan Waccom Laoet*, of *de Zee-Waccom-Viſch*, te zien.

Deze is als een groote *Jacob Evertzen*, dog wat dikker van lyf, als ook wat anders van kop; en zeer goed van ſmaak.

De kop is donker-Zee-groen, met kleene roode ſchillen bezet. De bek is redelyk groot, van binnen rood, en verder van omtrek, en beneden, tot aan de ſcheiding des kops van 't lyf, graeuw-agtig.

De neus loopt wat gebogen op, tot den rug toe, die hooger oploopt; dog die daar met een breede Zee-groene ſtreek van 't boven-lyf afgeſcheiden werd. Het oog is rood, zeer groot en breed, den appel Zee-groen, en zwart, en de ſtip ook Zee-groen.

Het boven-lyf is Hemels-blaeuw, zynde met een donker-Hemels-blaeuwe ſtreep (die by de rug begind, en dan van den kop tot den ſtaart loopt) van 't beneden of middel-lyf geſcheiden, beneden 't welke zig dan de buik licht-rood vertoond.

Het boven middel- en onder-lyf is vol ſchubben, als bollekens, die op de twee boven-deelen Hemels-blaeuw (dog boven veel lichter van verw) en op den buik rood zyn.

De vinnen tegen en onder 't lyf zyn rood. De boven-vin is ſterk gedoornd, en citroen-geel, dog de agterſte onder-vin is kleen, en donker-geel. De ſtaart is Hemels-blaeuw, en flaeuw-Zee-groen gemengeld, en twee-kluftig.

Dit is een ſchoone Viſch in 't Water.

Ikan Doe-wing. N°. 116. Vertoond ons de *Doewing-Viſch*, dat een zoorte van een *Pampus-Viſch*, en zoo mede van ſmaak; maar die zeer aardig van teekening is.

De kop is als een kleene Oſſe-kop, Steen-graeuw van verw, gelyk ook de grond van 't ganſch lyf is; dog met een aardige breede zwarte dwars-ſtreep midden over de kop, en voor by het oog henen geteekend.

Den bek (die met eenige tanden voorzien is) vertoond zig als die van een Vogel, zynde citroen-geel van binnen.

Het oog is wit, hebbende een breeden lever-verwigen kring, en een zwarten appel met een ſtip, als de buiten-kring, in 't midden.

By de afſcheiding van den kop, die zich zwart vertoond, is mede een kleene geſtippelde ſtreep, met zwarte ſtippels, hoewel die ook lever-verwig is.

Op het Steen-graeuw lyf vertoond zig een zeer breede ſchuinze zwarte ſtreek, die van den vin tegen 't lyf tot aan 't agter-eind van den boven-vin loopt.

Tuſſchen die zwarte ſtreek, en tuſſchen den kop, ziet men drie ſmalle citroen-geele ſtreepen, die van den boven-vin ſchuins af na den wamme, of voor by 't oog loopen, zynde boven ieder een vinger-breed van een geſcheiden; dog beneden dicht by een gevoegd.

Van de voornoemde zwarte breede ſtreep loopen ſchuins af na de achterſte vin agt zwarte ſtreepen, ieder een ſtroo-breed, waar tuſſchen negen zulke Steen-graeuwe andre ſtreepen van de zelve breedte zich vertoonen, om dat zig nog een negende zwarte ſtreep boven alleen als een Winkel-haak opdoet, die boven langs den rug zoo vervolgd, en dan nog wel ander halve vinger lang buiten den Viſch zoo breed, even als of 'er een Aal aan vaſt was, die aan 't einde tot den helft toe Orangie-verwig is, voord gaat.

Buiten die zwarte ſtreepen op 't lyf vertoond zig dat verder boven, onder, en agter (uitgenomen de voor-buik, die enkel Steen-graeuw is) Orangie-verwig, zynde langs het Steen-graeuw lyf, en de zwarte ſtreepen, met een fyne zwarte ſtreep, die over dwars gaat, afgeſcheiden, op welk Orangie agter-deel van dien

Viſch zich boven een zwart, als of 't een ſchoppen-aas was, vertoond.

De vin tegen het lyf is blaeuw, Zee-groen, zwart, en rood, en zoo vertoond zig ook, die 'er onder, dewyl de boven-vin vol doornen (die in 't midden het dikſte en 't langſte, en alle citroen-geel zyn) en licht-graeuw van verw is.

Het Orangie-agterlyf heeft mede een ſchoonen ſmallen zoom van een half ſtroo-breed, en boven aan, gelyk ook onder, als fraanje; dog in den onderſten vin komt tuſſchen het zwart en die fraanje nog eerſt een citroen-geele, en dan nog zoo een Zee-groene half ronde ſtreek.

De ſtaart is na 't lyf toe het ſmalſte, pas een duim breed, en Orangie-verwig ontrent anderhalven duim breed, daar hy reeds wel eens zoo breed als voor aan is, gelyk hy allenskens na agteren toe ook al breeder werd.

Dan vertoond zig een dwars-band van kleene Zee-groene langwerpige halve bollekens, met het rond na 't lyf van den Viſch. Daarna een Steen-graeuwe band een ſtroo breed, op welke drie drie-hoekjens zyn geteekend. En wat verder een licht-Purpre band van die zelve breedte, tuſſchen twee zwarte ſmalle zoomen, met vyf zulke bollekens, zwart van omtrek, naaſt malkandren over dwars geplaatſt, waar tegen zich eindelyk een citroen-geele fraanje met zwarte graatjens, twee ſtrookens breed, met een fynen gegolfden buiten-zoom vertoond. Men ziet ook onder aan de buik wat roods, by die twee zwarte doornen, pas boven de achter beneden-vin.

Den Ikan Soſarat.

N°. 117. Vertoond ons de *Soſarat-Viſch*; die van lengte, teekening, en ſmaak byna als een Harder; dog rood van lyf, grooter van kop, Hemels blaeuw van oog, wit en zwart van appel, en wit van buiten-omkring is.

De vinnen zyn ook rood, gelyk mede de ſtaart; dog alle wat donkerder dan den buik, en de gedoornde boven-vin. De ſtaart is twee-kluftig, en vertoond zich mede al zeer fraey.

Ikan Batoe ang Haboe Haboe, Warna.

N° 118. Leverd ons de *Ikan Batoe Jang Haboe Haboe Warna*, of den *Aſch-graeuwen veelverwigen Klip-Viſch*, uit.

Een zeer lekker maar een kleen Viſch-je, dat wat bolletjes van lyf, rood van oogen (die zeer dicht by een ſtaan) en dus ook van ſtaart, en vinnen is; dog voor aan den agterſten vin boven en onder heeft hy een zeer langen doorn, en zyn ſtaartje is ook twee-kluftig.

Ikan Oema.

N°. 119. Vertoond ons den *Ikan Oema*, of *den Oema Viſch*, die wel een voet groot, dik en rondagtig van lyf, groot van kop, zeer dik van neus, en kleen van bek, die zig als een halve Maan vertoond, is. Op de kop ziet men verſcheide donker-Hemels-blaeuwe ſtreeken ontrent den bek, en de oogen.

Zyn oog, dat groot is, beſtaat uit roode en donker-Hemels-blaeuwe kringen, hebbende een zwarten wit geſtipten appel.

Het lyf is donker-graeuw en Hemels-blaeuw, vol donkere Hemele-blaeuwe merken, die zich als dikke Slangetjes vertoonen.

De vin tegen 't lyf is licht-graeuw, zwart, en rood. De boven en beneden-vinne zyn ook licht-graeuw, met donker-Hemels-blaeuwe breede zoomen, zynde beide ſterk-gedoornd, welke doorns beneden rood, en boven Hemels-blaeuw zyn. Ook heeft men een aardig rood lang merk met twee tanden ontrent den ſtaart, die donker-graeuw val zwarte fyne graatjens, en met een buiten aan wederzyden loopende, Hemels-blaeuwen zoom voorzien is, die aan wederzyden buiten den ſtaart nog wel een duim-breed zeer dun uit-loopt; dog agter is de ſtaart (die zig vol vertoond) met een fynen zwarten ſtreep halve Maans wyze geſloten.

Dit is een ſchoone Viſch in 't oog; die, als hy wel gekookt is, voor geen andere behoeft te wyken.

Ikan Peti Bariska.

N°. 420. Geeft ons den *Ikan Peti Bariska*, of *den geſtreepten Kiſtkens-Viſch* te zien.

Hy is van kop by na zoo wat als de *Ikan Toetombo*, met een ingebogen neus, en met een hoogen bult boven de oogen.

Zyn kop gelykt ook wel wat na een Oſſen-kop. Hy is kleen van bek, die aan den ſnuit citroen-geel, dat ook de verw van den vin tegen 't lyf is.

Zyn oog is ſchoon Zee-groen, de kring 'er om Orangie, en de appel zwart, met een witte ſtip geteekend.

Verder is 't lyf lever-verwig, en vol zwarte vyf hoeken, die een nagel groot zyn, in 't midden van welke men in ieder een donker-blaeuw bolleken ziet. Hy heeft agter twee rondagtige langwerpige vinnen en een breeden ronden ſtaart, van de zelve verw al 't lyf, dog wat lichter, ook is de ſtaart vol donker-geele vlekjens.

Men kan dit Viſchjen al mede eeten; dog 't is niet zeer lekker van ſmaak, ook komt het niet dikwils voor.

Dondioe.

N°. 121. Geeft ons te beſchouwen den *Dondioe-Viſch*, die van lyf en maakzel als een *Dorado* is, te beſchouwen. Hy is maar een voet lang, donker blaeuw over zyn ganſch lyf, alleen maar een bloed-rooden omtrek by de ſcheiding van den kop, in zyn bek, en aan den buiten-kring van zyn oog hebbende, terwyl verder alles donker-blaeuw beneden aan 't lyf is;

dog

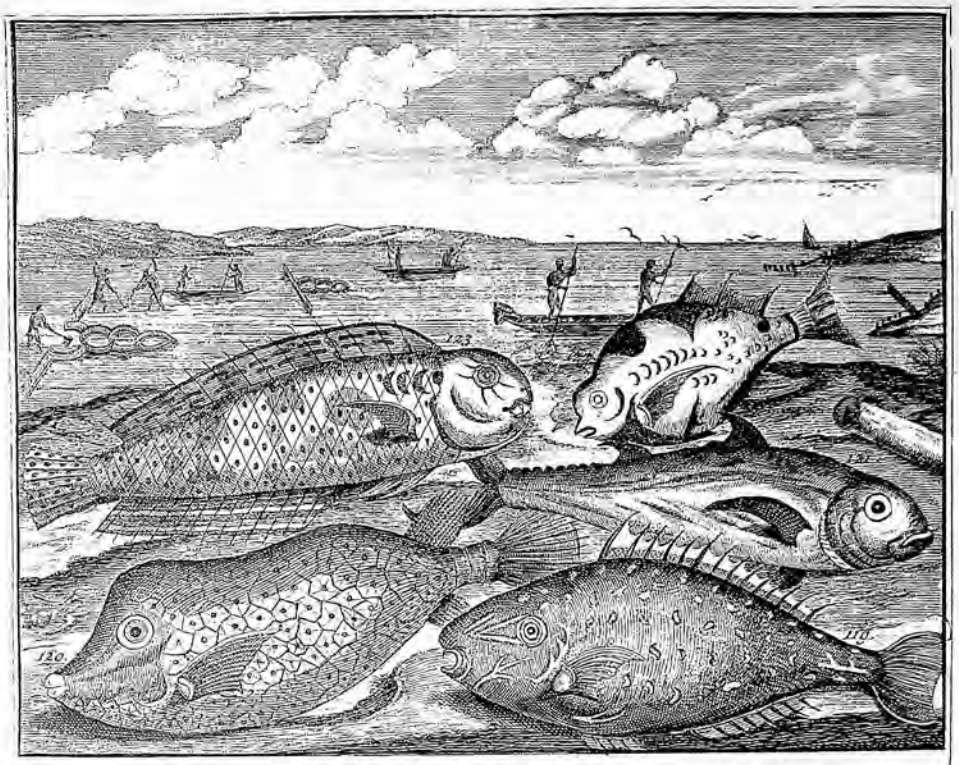
123.
120.
119.

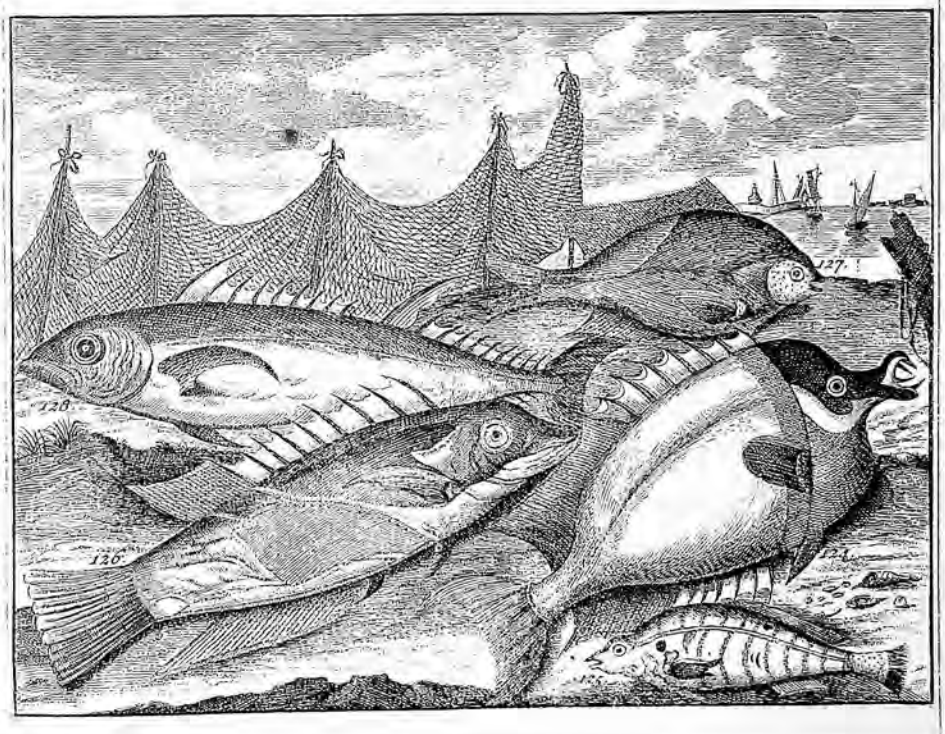
127.
126.
120.
124.

dog de vinnen de rug, en ſtaart zyn na den zwarten kant.

Hy is zeer goed van ſmaak, trekkende wat na die van den *Dorado-Viſch*.

Ikan Terkoekor.

N°. 122. Vertoond ons den *Ikan Terkoekor*, of *het Tortel-Duifken*, zynde als een *Zee-Duifken* van gedaante, en van ſmaak, als een kleen *Klip-Viſchje*. Het is zwart van rug, wamme, en buik, hoedanig ook de ſcheiding van den kop, en de bek van binnen is.

De grond van den kop, en 't ganſch lyf, is Zilver-wit, zeer glanzig midden in, gelyk ook beneden, en na den ſtaart toe met veel verkeerde haakjens, en met een zwarten bol by den ſtaart, die voor aan door een zwarten dwars-ſtreep van 't lyf geſcheiden is, geteekend. Daar na voor aan Zilver-wit, dat met wat zwarte ſchrapjens geteekend is. Dan verder citroen-geel, gelyk ook de gedoornde boven-vin (die drie doorns heeft) en de agterſten beneden-vin, mitsgaders ook de vin tegen 't lyf is.

Cacatoeha Bandan.

N°. 123. Leverd ons den *Bandaſche Cacatoeha* uit.

Dit is een Viſch, als een groote Baars van lengte, en zeer dik van kop, die flets Gras-groen is, en tot den rug toe zeer rond boven en beneden toeloopt, zoo dat men zynen kleenen bek byna niet ziet, die van binnen rood is, gelyk ook zyn groot oog, dat aan wederzyden drie roode buiten-ſtreepkens heeft; ook ziet men verſcheide roode ſtreeken op den kop, en voor al by de ſcheiding tuſſchen het lyf, op 't welke men, pas boven de citroen-geele vin tegen 't lyf, drie verkeerd ſtaande roode halve Maanen met zoo een bolleken (dat alleen op den kop 'er voor ſtaat) ziet te voorſchyn komen.

Het lyf is van grond citroen-geel, vol opſtaande fyne zwarte ruiten, welkers grond citroen-geel, en zomtyds ook flets-groen is, hebbende ieder een rood bolleken in 't midden. Zoodanig is ook de ſtaart, die uit citroen-geele en flets-groene langwerpige veeren, of banden, met roode, bollekens, in de lengte naaſt een geplaatſt, beſtaant.

De boven-vin is als een lange vlag, die boven een rooden zoom van een half ſtroo-breed heeft, zynde met zeer fyne zwarte opſtaande graaten, die ſchuins na agteren toe ſtaan, afgeperkt, waar van zommige perken citroen-geel, zommige flets-groen, en met 19 langwerpig-ronde dunne ovaalkens, het eene meeſt boven het andre, zoo twee en twee geplaatſt ſtaande, vercierd zyn, dog na de 10 voorſte komt 'er maar een alleen, en na de zes andre dan nog twee vervolgens na malkanderen. De onderſte vin is een vlag van Zee-groene, citroen-geele, en roode ſtreepen, die tot onder toe met nog een witte agt in getal vervolgen.

Dit is een Viſch, die zeer vet, ſmakelyk, en ook hard en vaſt van Viſch is.

De Orangie Trompetter.

N°. 124. Geeft ons te zien den *Orangie-Trompetter*, zoo na zyn bek, die als het voorſte van en Trompet is, genaamd. Deze is met ſcherpe tanden bezet, citroen-geel van binnen, tot het oog toe zeer ſmal, en van buiten, gelyk het bovenſte van den kop ook, pek-zwart, loopende de ſnuit zeer ingebogen, en dan weder na boven, byna als een Olifants-kop, tot aan den rug op. Het middel-deel van den kop is wit, en 't benedenſte lever-verwig, en wat ros.

Zyn oog is ſchoon Zee-groen, met een breeden rooden buiten-kring, hebbende eenen zwarten appel.

De vin tegen 't lyf (die boven aan rood is) en al de andre vinnen, zyn citroen-geel, dog de twee agterſte, en de ſtaart (die mede zoo zyn), vertoonen zich wat donkerder van verwen door hare zwarte fyne graatjens, die men 'er in ziet.

De ſtaart doet zig ook als een volle halve Maan, zynde voor aan Orangie, op.

Het ganſch lyf is ook Orangie-verwig tot aan de ſtaart, met een zwarte fyne ſtreep, die van den Steen-graeuwen dwars-band, die tuſſchen den kop en 't lyf zig vertoond, tot aan den ſtaart loopt; en deze band gaat van boven tot aan den buik ontrent een vinger breed door; dog is onder wat ſmaller, waar voor zig de buik, na de kop toe, als een dikke zak vertoond.

Dit is een heerlyk Viſchje van wegen zyne verwen, en keurlyk van ſmaak.

Ikan Kambotton.

N°. 125. Vertoond ons den *Ikan Kambotton*, of den *Kambotton-Viſch*, die een kopje als een Muſch heeft, zynde graeuw van lyf, citroen-geel van ſtaart en vinnen; dog de vin tegen 't lyf is boven aan 't lyf rood. Over 't lyf loopt overlangs een ſtreep, tegen welke boven twaalf, en onder agt of negen verkeerde flaeuw-roode en zwarte half-ronden, die als eenige vierkante perkjens uitſtaaken. In 't vyfde boven-perkje van onder af is een rood bolleken, en tuſſchen den kop en vin tegen 't lyf ſtaat 'er nog zoo een beneden, en een zwarte boven, waar ontrent zig pas 'er beneden ook een roode doorn, of zoo een teeken, nevens nog een citroen-geel, en nog een ros half Maans-teekentje, opdoet. De bek is van binnen ook rood; dog het oog citroen-geel, de appel zwart, en de buiten-kring fyn, en zwart.

De ſtaart is graeuw met zwarte ſtip-

pen, hebbende een citroen-geele fraanje. Het is byzonder goed tot Water-Viſch.

De Schout by nacht.

N°. 126. Vertoond ons den *Schout by nacht*. Een ſchoone, lekkere, vaſte Viſch, die als een gemeene Schelviſch van lengte, en zoo byna van kop, donker-graeuw van verw boven, beneden ros en graeuw, en verder licht-graeuw van lyf (waar over ontrent in 't midden een citroene geele ſtreep, van een halve ſtroobreed, van de licht-groene wamme na de achter-boven-vin loopt,) dog van de boven-achter-vin af, boven, en verder over 't geheel lyf (uitgenomen beneden aan den buik, (daar zig een ſmal citroen-geel vertoond) licht rood is.

De ſnuit van dezen Viſch is wat ſcherp, en aan 't einde van den kop, boven de citroen-geele vin tegen 't lyf, ziet men nog een Zee-groene drie hoekige vlek, die by de vin ſcherp toe loopt.

De agterſte boven en onder-vinnen zyn ook citroen-geel, met fyne zwarte graaten bezet; dog de onderſte vin is wel eens zoo lang als de bovenſte.

De bovenſte voorvin is ook Zee-groen, en vol zwarte groote doorns.

Zyn oog is bleek-Orangie, de twee buiten-kringen zyn fyn, en zwart, en dan is 'er nog een witte; dog de appel is ten deeleen zwart, ten deelen wit.

De Koningin.

N°. 127. Zien wy een Viſchje, de *Koningin* genaamd. Het is kleen, maar lekker, donker-graeuw van lyf boven, dog wat lichter van verw beneden. Een gedeelte van de rug tot aan den ſtaart toe is licht-Purper verwig.

Het heeft een kleen kopje, en een Vogels-bekje, dat van binnen rood, gelyk de kop beneden licht Goud-geel vol vermilioen-roode ſtippen is, van hoedanigen verw, met een roode ſpikkeling 'er op, ook alle de vinnen; dog die zig door de graaten, wat donkerder vertoonen, zyn. Van het boven-deel van den bek loopt die gelyk met een rond op, dat dan den rug en buik zig fraey rond tegen een doet vertoonen.

Het is een aardig Viſchje in 't Water, en 't geeft een ſchooner ſchittering van zig, als men wel denken zou. Ook laat het zig, na de wyze der oude *Ooſterſche* Vorſten, zeer weinig zien.

De gemeene Konings-Viſch.

N°. 128. Vertoond ons den *gemeene Konings-Viſch* nog eens; dog met die verandering, dat hy nu flaeuw Zee-groen van lyf, en dat de buiten-kring van zyn oog ſchoon vermilioen rood en geel is, zynde ook zyn vinnen (uitgenomen die tegen 't lyf, en 'er onder, die zich blaeuwagtig en donker-Hemels-blaeuw vertoonen) licht Zee-groen, en de ſtaart een halve Maan, die donker-blaeuw, en redelyk dik is.

Ikan Foetac.

N°. 129. Leverd ons *den Foetac-Viſch*, die wel een Baarsje met zyn ſtekels gelykt, uit. Hy is wat groot van kop, met een Papegaey's ſcherpen bek, die van binnen, gelyk ook de kop boven en de rug, donker blaeuw; dog verder licht-Zee-groen, en geelagtig is, zynde van 't lyf door een roode ſtreek afgeſcheiden, dat ook de verw van de vin tegen 't lyf is; maar de vinnen beneden 't lyf, en de boven-vin, mitsgaders de twee-kluftige ſtaart, zyn Orangie-verwig, en de doorns der boven-vin blaeuw.

Over 't midden van des zelfs lyf loopt een fynen zwarten ſtreep, ſcheidende 't boven van 't onder-lyf, alzoo 't eerſte donker-Zee-groen, en 't ander wat lichter-groen en geel is, zynde over 't ganſch lyf geſchubt.

Men ziet ook pas boven de achterſte onder-vin aan de buik iet roods, als een kleen half ovaal, met het rond na binnen, dat men aan veel van deze Viſſchen ziet. Het is een zoet blank en vaſt Viſchje.

Koeda Laoet Jang Koening.

N°. 130. Vertoond ons een *geel Zee-Paardje*, dat van fatzoen even eens, als het andere, dog nu zeer geel, daar 't onder ſterker van Zee-groen is. Ook heeft dit op den rug een vin, en 't andre niet. En dit heeft geen quiſpel aan den ſtaart. Behalven dat de zwarte breede dwars-band, en die band, welke van den hals na den buik gaat, in deze veel bleeker, en in de andre ſchoon zwart is. Men ziet op dezen ook geen Zee-groene pluim op 't hoofd; gelyk aan de andre

De Roover.

N°. 131. Vertoond ons *den Roover*, een Viſch als een kleene *Haey* van lengte, dikte, en fatzoen; dog wat anders van kop (die zeer wel na een korten dikken Kaeymans-kop gelykt, en die mede van een bek vol tanden, als twee zaegen, die in een ſluiten, voorzien is) die boven lever verwig (gelyk ook 't ganſch lichaam) en beneden by de wamme wat bleek rood, daar de bek van binnen, en de ſcheiding des kops by de wamme bloed-rood is.

Zyn oog is zeldzaam, vertoonende een kleen rad in een citroen-geelen buiten-kring, zynde de vellingen van dit rad drie-kantig, ten deelen rood, en ten deelen wit.

De vin tegen 't lyf is ſchoon citroen-geel, dog de onder-vin daar licht rood, gelyk ook de boven-vin is, die een ſmallen citroen-geelen zoom heeft, en zich, even als een kleene bezaan, midden op den rug zeer aardig vertoond, zonder dat hy meer andre, dan deze drie vinnen, heeft, en nog zoo iet kleens onder aan den buik na den ſtaart toe, dat citroen-geel, hoedanig ook de ſmalle ſchey-band van den licht-rooden twee-kluftigen ſtaart is, die

men

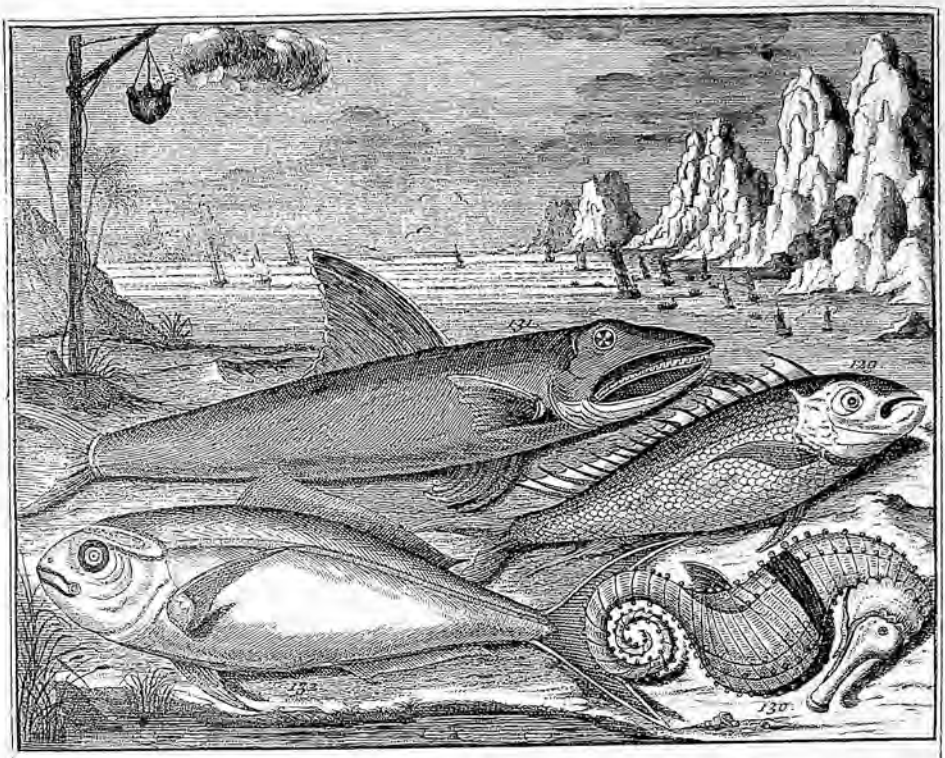
131
129
132
130

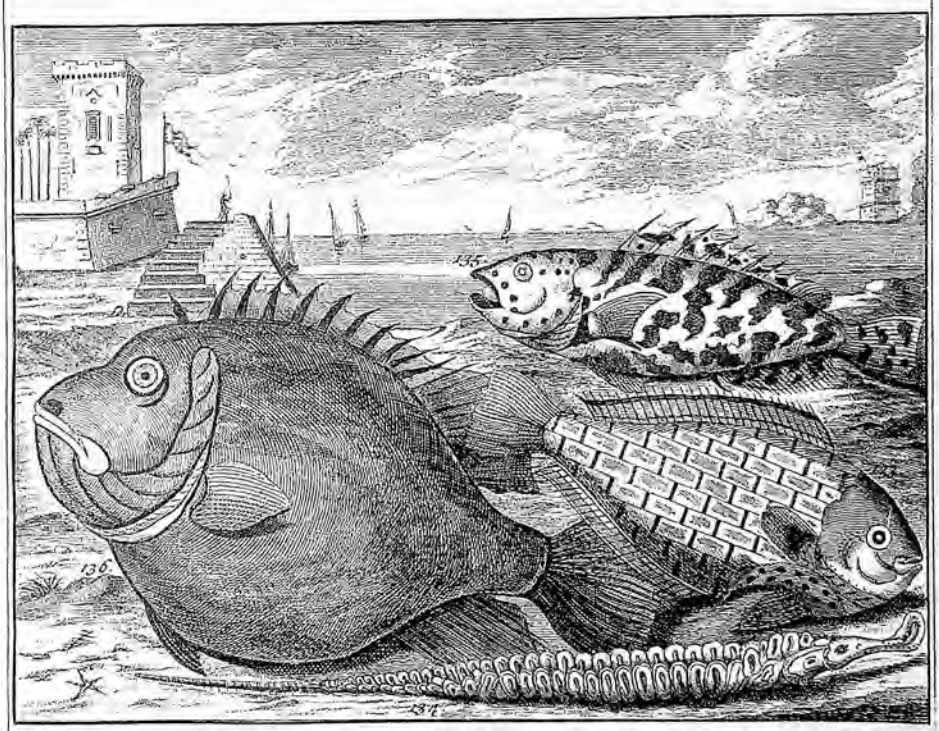
135
136
134

men met eenige zwarte fyne ſchrapjens na agteren toe geteekend bevind.

De Viſch is goed; maar niet zeer vet; dog anders blank, en vaſt van lichaam.

Ikan Waccom. N°. 132. Vertoond ons den *Waccom-Viſch*, die aardig van verwen, zeer lekker van ſmaak, dik en rond van kop, en van een ſtompen Papegaeys-bek voorzien, en die van binnen Orangie, agter aan Hemels-blaeuw, en zwart van omtrek is.

De kop is flets-groen, zynde met verſcheide Orangie-ſtreeken geteekend, en ook zoo van 't lyf afgeſcheiden.

Zyn oog is bloed-rood, met een ſchoonen breeden Hemels-blaeuwen kring, en van een graeuwen appel voorzien. Boven 't oog ziet men als 't ware een deel van Saturnus langwerpigen ronden breeden kring, Hemels-blaeuw van verw, in welken zig nog zoo een andre flets-groene kring, beide onvolkomen na boven toe, dog waar in zich dan in 't midden nog als een langwerpig Orangie, zwart, en in de lengte naaſt malkandren geſtippeld ovaal Eilandje, een lid van een vinger lang, vertoond.

Midden over 't lyf (dat licht graeuw, gelyk de rug ſterk Hemels-blaeuw; hoedanig ook den buik omzoomd is) loopt een breede Orangie ſtreep, van den kop af tot den ſtaart toe, zynde rykelyk een ſtroo-breed.

De vinnen en de ſtaart zyn donker-geel; dog de vin tegen 't lyf is boven Hemels-blaeuw en Orangie, en de laatſte verw is ook als een buiten- en binnen-zoom aan den twee-kluftigen ſtaart, die lang, ſmal, en als de ſchaar van een Schaar-Vogel zig vertoond, te zien.

De boven-vin is lang en ſmal, gelyk ook de agter- beneden-vin, die vry korter is, pas boven den welken men ook iet bloed-roods aan den buik beſpeurd.

Ikan Tikar Hidjoe. N°. 133. Geeft ons den Viſch te zien, die by den Inlander *Ikan Tikar Hidjoe*, of *'t groen Matje*, genaamd werd, om dat het lyf zich als een ſchoon licht Zee-groen matje met zwarte ſmalle opſtaande blokjens (die als langwerpige vierkantjes, die wat wolkagtig op 't Zee-groen zyn, uitmaken) vertoond.

Dit is een wonderlyk moy geteekend, en een zeer lekker Viſchje, dat ook niet grooter, dan het zich hier vertoond, is.

De kop is wat dik, boven en beneden by den wamme Steen-graeuw, (zynde boven en beneden 't oog, met ydele zwarte ſtippels nevens malkandren) en beneden citroen-geel, waar langs men ook zulke ſtippels ziet.

Het oog is pek-zwart, met een breeden bloed-rooden kring, en eenen witten appel.

De wamme is licht-ſchoon-rood, met een boven-kring van zeven, en een beneden-kring van vier zwarte bollekens, die zig in een half-rond van een vingerbreed, dat na boven toe rond is, vertoonen.

De vin tegen 't lyf (die boven aan zwart en Purperagtig is) en de onder-vin daar zyn donker-geel, na den Orangie wat trekkende.

De boven-vin op den rug vertoond een vlag, die boven ſmal, en donker-Steen-graeuw, in 't midden breed en licht-Zee-groen, en onder weer ſmal en citroen-geel is, hebbende fyne zwarte graatjens.

De onder-vin na agteren toe is ook als een vlag (byna zoo lang, als de andre) die na binnen Zee-groen, in 't midden Orangie, en buiten citroen-geel, hoedanig ook de ſtaart is, diens citroen-geele verw wel zoo ſterk, gelyk hy ook door Orangie-agtige ſmalle lange ronden vederen onderſcheiden en gevuld is, die tuſſchen beiden nog diergelyken citroen-verwigen ſchynen te vertoonen, waar van de zwarte graatjens een cierlyken onderſcheiden verdeeling maken.

Ikan Boaja Bezar, of de groote Caeyman. N°. 134. Vertoond ons den grooten *Caeyman*, die van fatzoen als de kleene, No. 83 dog wat langer van bek, grooter van ſnuit, ſcherp van ſtaart, en van lichaam wat anders is, beſtaande onder en boven uit langwerpige ovaale bollen, die tegen malkanderen opſtaan, en zig na beneden toe verkleinen. Dezen zyn geel van grond, met een ovaal rood in 't midden. De ſtaart is geel en zwart, in leden verdeeld.

Ikan Markekoe. N°. 135. Doet ons de fraeje *Markekoe-Viſch* zien.

De kop is Hemels-blaeuw, en met zwarte bollekens bezaeid.

Het oog is rood (hoedanig ook de ſcherpe wyde bek van binnen, en de wamme is) dog de appel Hemels-blaeuw.

Alle de vinnen, de ſtaart, en 't ganſch lyf, zyn heerlyk Goud-geel, zynde over al met donker-bruine breede gewaterden wolken op alle die geele deelen, dog voor al zeer ſterk en groot op 't lyf bezaeid.

Het is niet uit te beelden, hoe ſterken glans deze ſchoone en lekkere Viſch zelf uit het Water; maar voor al daar in, vertoond. En geen Schilder is bekwaam, om verwen te vinden, die den ſterken luiſter, en de heerlyke ſchittering van het Goud-geel tegen dat donker-bruin, in zyn kracht konnen uitdrukken.

Cornoedo Bezar. N°. 136. Vertoond ons den *grooten Hoorn-drager*. Een zeer groote dikke wonderlyke Viſch; die zeer dik van kop en lyf is, die beide, gelyk ook de vinnen en ſtaart donker-ros van verw

zyn, waar op zich hier en daar flaeuwe, Zee-groene en ſterke zwarte ſtreeken (van hoedanigen verwe ook de breede doorns in zynen ſterk-gedoornden boven-vin zyn) vertoonen. Alleen is de vin tegen 't lyf Hemels-blaeuw.

Hy heeft een ongemeenen dikken bek, die rond, van binnen rood, en ontrent den neus zwart is.

Zyn oog is donker-Hemels-blaeuw, de buiten-kring licht-rood, en de appel zwart. Het is een Viſch, die lekker van ſmaak, en zoo genaamd is na een kleenen zwarten hoorn, die zich voor, of wel tegen den boven-vin aan, na voren toe overgebogen (gelyk anders zyn doorns na agteren gebogen zyn) vertoond.

Ikan Badoeri Jang Ongoe. N°. 137. Leverd ons uit den *gedoornden Purpren Viſch* uit, die zoodanig na zyn ſchoone licht-Purpere verw (die zich byna over den ganſchen Viſch vertoond) en na de groote lange breede zwarte doorns, die zich in zyn licht-Purpre boven-vin vertoonen, genaamd is.

Alleen verneemd men wat citroen-geel in den bek van binnen, en een breede ſtreek in 't midden van den agter-kop na 't lyf toe, behalven dat ook de vin tegen 't lyf licht-rood, en die daar onder ſtaat rood en geel is. Het oog (dat zich groot vertoond) is wit, zynde boven zwart, en onder rood, beide breed van omtrek, dog de appel is pek-zwart, en met een witte ſtip geteekend.

De bek gelykt wel wat na een ſcherpe Papegaeys-bek, zynde aldaar, gelyk ook beneden aan den kop, met verſcheide ſchoone roode ſtreeken, een half ſtroo breed, geteekend, hoedanige overlangze ſtreepen ook van den kop af tot de ſtaart en rug, of tot den buik toe, 'er tot agt toe over 't lyf loopen, die men ook op de agterſte boven en onder-vin wat ſmaller, met witte ſtreepen 'er tuſſchen; maar in den twee-kluftigen gevlamden ſtaart gevlamd, en wit en rood, dat een ſchoone vertooning doet, naaſt een ſtaan ziet.

Dit is een Viſch, als een kleene ſpan-Baars, en die ook zeer aangenaam van ſmaak is.

Ikan Boagen. N°. 138. Vertoond ons den *Boagen-Viſch*, in den welken zig mede een fraeje mengeling van verwen vertoond.

Hy is van ſatzoen en lengte als een kleene voorn; dog lekkerder van ſmaak, en vaſter van Viſch.

De kop is wat groot, boven donker-Zee-groen en geel (gelyk ook zyn boven-lyf is) in midden appel-bloezem, wit, en licht-blaeuw, en onder Orangie-verwig en zwart geſtippeld naaſt malkandren. Ook ziet men hier en daar wat licht Zee-groen by de wamme, en by den agter-kop, die met een ſchoonen roode fyne ſtreek van 't lyf geſcheiden, hoedanig ook de verw van binnen licht-Purper is.

De onder-vin voor is twee-kluftig en Hemels-blaeuw, met een ſchoonen rooden graat in 't midden, vertoonende zig als twee Rosmaryn-takjens. Ook is de agterſte beneden-vin mede Hemels-blaeuw, dog de voorſte lange doorn is rood; maar de twee boven-vinnen (die kleen zyn) en de volle ſtaart, zyn Zee-groen, en hier en daar met fyne roode vermilioene ſtreepen geteekend.

Het onder-lyf van den Viſch is licht-graeuw van grond, Zee-groen hier en daar, en voor al wat ſterk langs de overlangze fyne zwarten ſtreep, die 't boven en onder-lyf van malkandren afzonderd, en verder als 't ware van den kop tot de ſtaart toe met fyne vermilioen-roode dubble ribben geteekend.

De Bloem-Krab. N°. 139. Vertoond ons de *Bloem-Krabbe*, een uitmuntend ſtuk onder de Krabben, en zoo om zyn ſchoone Goud-verw, als om de ſchoone donker-lever-verwige Bloem, die 'er op ſtaat, weerdig om aan een Koning vertoond, en geſchonken te werden.

De ganſche Krab is Goud-geel van grond; dog de zoomen en afzonderin-zyn ſchoon rood, uitgenomen dat men boven en onder even na de groote Knypers, ten deelen tegen 't lyf, ten deelen ook op de eerſte vin, twee donker-blaeuwe klaeuwen, of 'er vier in 't geheel ziet, zynde verder de fraanjes van alle de vinnen licht-Purper-verwig; ook ziet men beneden aan de rooden bollekens, die agter ſtaan, als Zee-groene halve Maankens.

Zyn knypers zyn zeer groot en ſterk, en verbryzelen al, wat zy vatten.

De donker lever-verwige Bloem die op 't lyf Goud-geel is (dat een ſchoonen rooden zoom heeft, met Goud-geele doorns rondom na agteren toe) vertoond zich op een verhevenen langen ſteel, waar aan zich onder, dog voor al in 't midden, eenige bladen opdoen, van welke zommige in 't midden geſloten zyn, waar op men, gelyk ook op een beneden-blad, ter rechterzyde eenige witte bollekens, vier boven een op 't geſloten, en twee naaſt een op 't blad ter zyden ziet. Ook vertoonen zig negen zulke bollekens in de Bloem zelf, die als met een lyſt (die wat lichter van verw is) en dan met agt grooter bollen, van de zelve verw als de Bloem, even als ware het een kroon 'er op, gedekt, en al 't welke van een zeer cierlyke vertooning is.

Men kan deze Krab niet alleen met veel ſmaak eeten; maar zy werd van de kenners zeer geprezen.

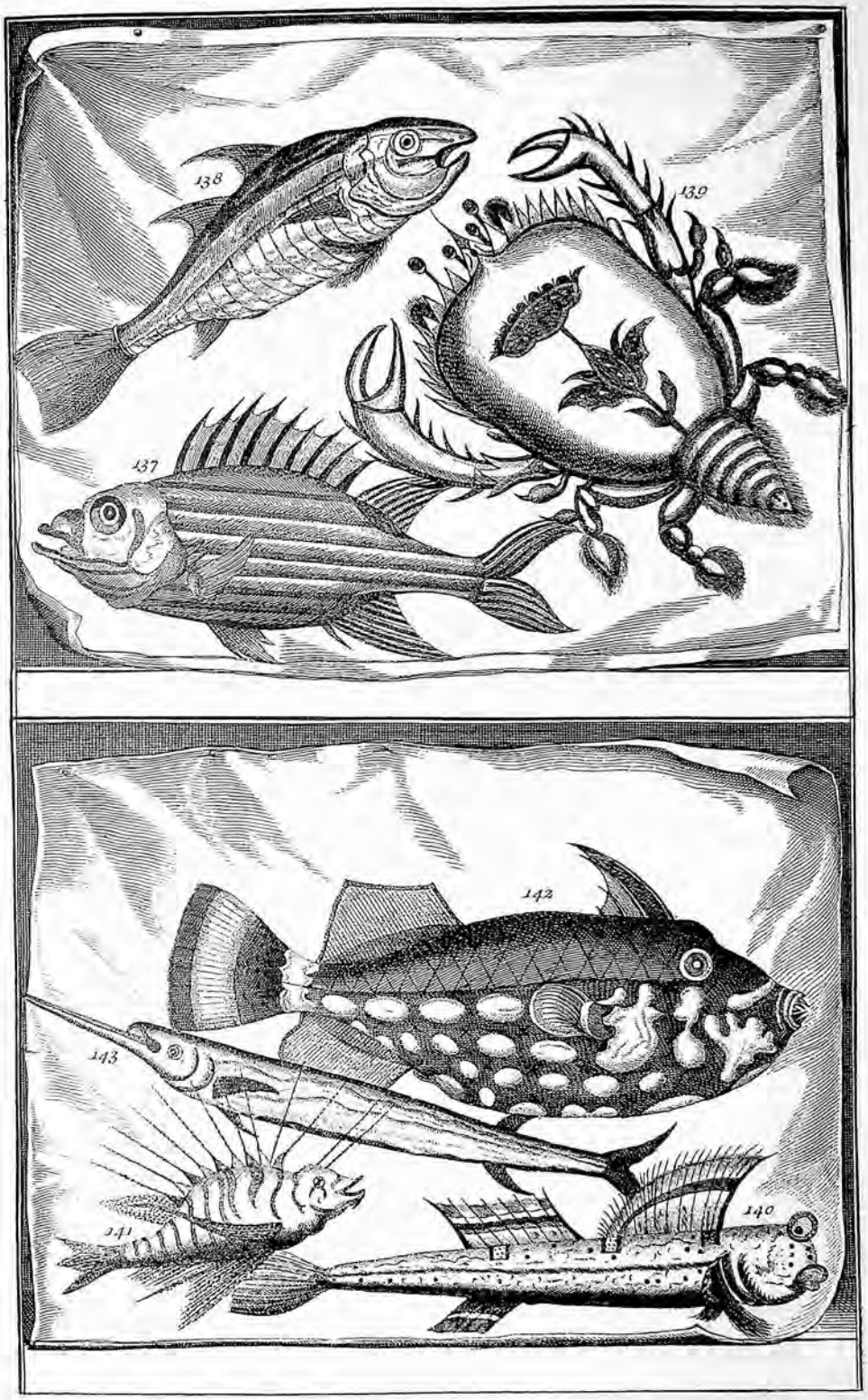
138
139
137
142
143
141
140

Ikan Lazakker.

N°. 140. Vertoond ons de *Lazakker-Viſch*, die ſlegt en vry droog van ſmaak; maar aardig van teekening is.

Hy doet zig van lengte als een Spiering op; dog dik en groot van kop (byna als een *Dorado*, die, gelyk 't geheel lyf, ros en Hemels-blaeuwagtig, en ook vol Hemels-blaeuwe en roode kleene bollekens bezaeid is.

Zyn bek is zeldzaam van fatzoen, loopende wat uit, en van binnen Hemels-blaeuw met een rooden omtrek. Ook is de kop van 't lyf met een blaeuwen, en nog lager met een roode ſtreek by de wamme geſcheiden.

Zyn oog is wonderlyk van ſtand, puilende boven geheel buiten den kop uit. Het is citroen-geel, rood van appel; dog Hemels-blaeuw, en breed van omkring, waar op zig zwarte ſtippels vertoonen.

Zyn voorvin boven is als een half-ronde, na voren toe gebogene, en fyn gegraate bezaan, die men ook wel een licht-Purpre vlag, met een ſmalle Hemels-blaeuwe ſtreek in 't midden, en met zulke bollekens onder, zou mogen noemen.

Den vin tegen en onder 't lyf is Hemels-blaeuw, en tegen 't lyf boven rood.

De boven en onder vin na agteren zyn als twee vlaggen, die uit Hemels-blaeuwe en licht-Purpere blokjens boven en onder beſtaan; dog in 't midden overlangs door een citroen-geele, dan door een roode, en dan door een Hemel-blaeuwe ſtreep onderſcheiden.

De ſtaart is vol, zynde ſchoon citroen-geel, en vol zwarte graaten, dat zeer fraey afſteekt.

Ikan Lawa Lawa.

N°. 141. Vertoond ons *de Spinne-kop-Viſch*, zoo genaamd na zyn buiten-uitſtekende fyne rooden ſtekels, die zig als Spinne-kops-pooten vertoonen.

Het geheel Viſchje is donker-graeuw van grond, en rood van vlammen, die dwars over 't lyf, voor maar half tot aan den vin, en agter over 't geheel lyf, en wat gevlamd, loopen. De vinnen en ſtaart zyn rood en wit; dog aan den boven-vin zyn roode en Steen-graeuwe tanden, aan welkers einden thien dunne fyne roode pooten, als of 't ſtippels waren, vaſt zyn. Ook beſtaat de geheele bovenſte vin na agteren toe uit enkel ſtippelen. Het bekje is ſcherp, en van binnen rood, de kop van 't lyf met een rooden ſtreek geſcheiden, en 't oog vertoond zich als een kleen rad, dat rood en Steen-graeuw van vellingen, die drie-kantig zyn, is.

Het is een Viſchje, dat in ſmaak niet veel van onze Grundelkens verſchild.

Ikan Saraza.

N°. 142. Vertoond ons dezen *Saraza-Viſch*, die redelyk groot, breed, en dik, donker-graeuw van verwe over 't lyf en den kop; dog op 't beneden-lyf (dat van 't boven-lyf met een fynen zwarten ſtreep onderſcheiden is) vol Ganzen, Hoender-, en kleene Cazuaris-eyeren is, die geel-agtig van verwe, dog midden in ſlaeuw-Zee-groen zyn, hoedanige andre breeder trekken van verwe men ook op den kop, en in zyn ſterk-getanden kleenen bek verneemd.

De kop is dik en groot, die ſchuins, en dan by den rug nog wat hooger oploopt, daar hy wat voorby 't oog een kleene vin als bezaan, die Hemelſch-blaeuw van verwe, dog in 't midden van een grooten rooden doorn voorzien is, heeft.

Het oog is Hemels-blaeuw, rood, en breed van omtrek, en wit van appel.

De vin tegen 't lyf is rood en zwart, dog agter aan licht-Zee-groen, en tegen 't lyf Hemels-blaeuw.

De agter-boven-vin is citroen-geel, en in 't midden wat ſlaeuw-Zee-groen, zynde byna vierkant, beneden breeder dan boven, en rondom Hemels-blaeuw van zoom, die beneden wel een pink-breed dik, dog anders maar van een halve ſtroo-breed, hoedanig ook de benedenſte agter-vin, uitgenomen dat die van buiten rond loopt, is.

De ſtaart beſtaat uit vier banden, die redelyk breed, in 't midden nog wel zoo breed zyn.

Dicht aan 't lyf is die band Citroen-geel, en midden in ſlaeuw-Zee-groen, met een zwarten ſtreep in 't midden, dog daar 't kleenſte, alzoo de ſtaart verder als een ronde *Japanze* Waejer (die egter agter niet heel rond is) zich zelve vertoond, en alzoo ook breeder uitloopt. De tweede band is veel breeder, grooter, en donker-graeuw van verwe met een zwarte watering. De derde is van de zelve breedte; dog langer (alle over dwars) Citroen-geel, en ſlaeuw-Zee-groen, als de eerſte van verwe, en de vierde van verwe als de tweede, en de langſte van allen; dog maar een pink-breed; op welke twee laatſte banden alleen zig fyne zwarte graaten vertoonen.

Het boven lyf van dezen Viſch is wel zoo donker-graeuw, als 't beneden-lyf, en vol opſtaande zwarte fyne groote ruiten van den kop af tot de ſtaart toe geteekend.

Dit is een lekkere Viſch, allerbeſt in ſmaak en vetheid na den zwarten Babara, diens fatzoen van lyf hy ook wat heeft, gelykende.

De Half-bek.

N°. 143. Doet ons de *Half-bek* zien, een Viſch van fatzoen en ſmaak byna als een Geep; dog die wat kleener is, zien,

zien. Hy heeft een lange bek, die zich, als was hy maar half, opdoet, en die beneden donker-Hemels-blaeuw, en boven Purper-verwig is.

De oogen zyn ook Purperagtig. De kop ſchynd maar half te zyn, en de zelve, mitsgaders 't ganſch lyf, is licht-Hemels-blaeuw en licht-Zee-groen, met flaeuwe fyne overlangze Hemels-blaeuwe gewaterde ſtreepen; dog de vinnen, ſtaart, rug, en buik, zyn zeer donker-Hemels-blaeuw.

Ikan Lalawer. N°. 144. Vertoond ons den *Lalawer-Viſch*, die zich uiterlyk als een Japonſche rok van een *Japanſche* Juffer, en vry kakel-bont van verwen vertoond.

De kop en bek is als die van een Papegacy, of Cacatoeha, de bek rood, de kop donker groen, rood, en zwart van verw; dog vertoonende zich als drie groote vlekken, waar van de twee roode beneden ſtaan, en een donker-blaeuwe, als de verw van de Indigo, zich boven vertoond.

Daar na vertoond zich tuſſchen den kop en 't lyf een licht-blaeuwe dwars-band, van hoedanigen verw ook de wamme is, terwyl het ganſch lyf van den kop af tot den ſtaart toe licht-Zee-groen en geſchubd is; waar op den rug in 't midden vertoond zig als een ſmalle langwerpige zadel, die boven van de boven-vin begind, dewelke Indigo-blaeuw van verwe, dog met een ligter zoom rondom bezet is, en maar pas met de vin tegen 't lyf (die, gelyk ook de onder-vin daar zig bloed-rood vertoond) gelyk komt.

Na den agter-kant van 't lyf vertoond zig (met een tuſſchen-ſpeeling van de geſchubde huid in 't midden van 't lyf, en agter by den ſtaart) weder een geheel ander zeer breed over dwars zich uitſtrekkend lichaam, dat groot van omtrek, over de boven en onder-agter-vin zig uitſtrekkende, en 't geen van verw en zoom rondom even eens, als die zadel, zeer donker-blaeuw is.

De boven- en de onder-vin na agteren zyn licht-Zee-groen.

Het oog van den Viſch is Orangie-verwig, en verder zwart en breed van kring; dog zwart en geel van appel.

De ſtaart is als een dikke Hemels-blaeuwe halve Maan, met een Zee-groene fraanje, waar over een fyne zwarte ſtreep loopt.

Het is een Viſch van lengte als een kleene Schelviſch; dog van ſmaak vry arngenamer; alzoo hy zeer vet is.

De gevlamde Pampus-Viſch. N°. 145. Vertoond ons *den gevlamden Pampus-Viſch*, zynde evens byna als die by N°. 116. beſchreven is; dog zyn kop en ganſch lyf over vol geele en zwarte breede dwars-ſtreepen (uitgenomen dat zig by 't oog een roode vertoond) is, die van den rug van agteren af, ſchuins wat na voren toe tot het midden-lyf, en dan weer ſchuins na de agterſte beneden-vin loopen.

De rug en buik hebben een rooden zoom, een ſtroo-breed, dog die agter by die vinnen merkelyk in rood verbreeden, buiten welke vinnen men een geele fraanje verneemd. Het beden-lyf na den agter-buik, en ook met een ſtrook na den rug toe, by de agterſte boven-vin, is donker-graeuw, terwyl de vin tegen 't lyf en 'er onder Purper is.

Den boven-vin is ſterk gedoornd, zwart van doornen (dog onder aan den buik ziet men drie a vier geele en zwarte, en boven voor aan 'er een zoo alleen) dog de grond van de vin is geel.

De ſtaart is voor aan donker-graeuw met flaeuw Purper, (dat men ook aan die grond op 't onder-lyf verneemd) daar na volgd een ſmalle Purpre, en dan een breeder geele band, waar op drie zwarte bollen naaſt malkandren ſtaan. Onder is een dikke geele fraanje vol zwarte fyne graatjens, zynde de ſtaart agter aan een grooten duim-breed.

Zyn oog is zwart, en de buiten-kring licht-Purper; dog de appel wit.

De roode Jacob Evertzen. N°. 146. Vertoond ons *den rooden Jacob Evertzen*, die over 't geheel lyf, kop, ſtaart, en alles ſchoon-licht-rood, vol Hemels-blaeuwe bollekens, licht-Purper-verwig van oog, bloed-rood van buiten-kring, en zwart van appel is, waar in zig een Purpre ſtip vertoond.

De Caffer. N°. 147. Brengt ons den *Caffer* te voorſchyn. Dit is een kleen Klip-Viſchje, met een Vogels-bekje, en een kop, die twee breede zwarte dwars-banden op een witten grond, vol Vermilioen-roode en zwarte fyne ſtippels heeft, waar in zich een Zee-groen-oog, met een zwarten en witten appel vertoond.

Het lyf is van verw, en ſtippeling (waar onder men Zee-groene vlekjens ziet) als de kop, van de welke een fyne zwarte ſtreep tot aan den ſtaart, die Citroen geel is, gelyk ook de vinnen zyn, loopt. Het is bol en dik van lyf, en lekker van Viſch.

Ikan Tikar Warna Warna. N°. 148. Leverd ons den *Ikan Tikar Warna Warna*, dat is, *het veelverwig Matje*, uit. Dit is een Viſch van gedaante als een kleene voorn; dog die vaſter van Viſch, en veel aangenamer van ſmaak is.

De kop is als een ſchoone gemarmerde vloer, diens grond Citroen-geel, en diens marmering of watering rood en Zee-groen is.

Het oog is wit, de buiten-kring rood, en breed;

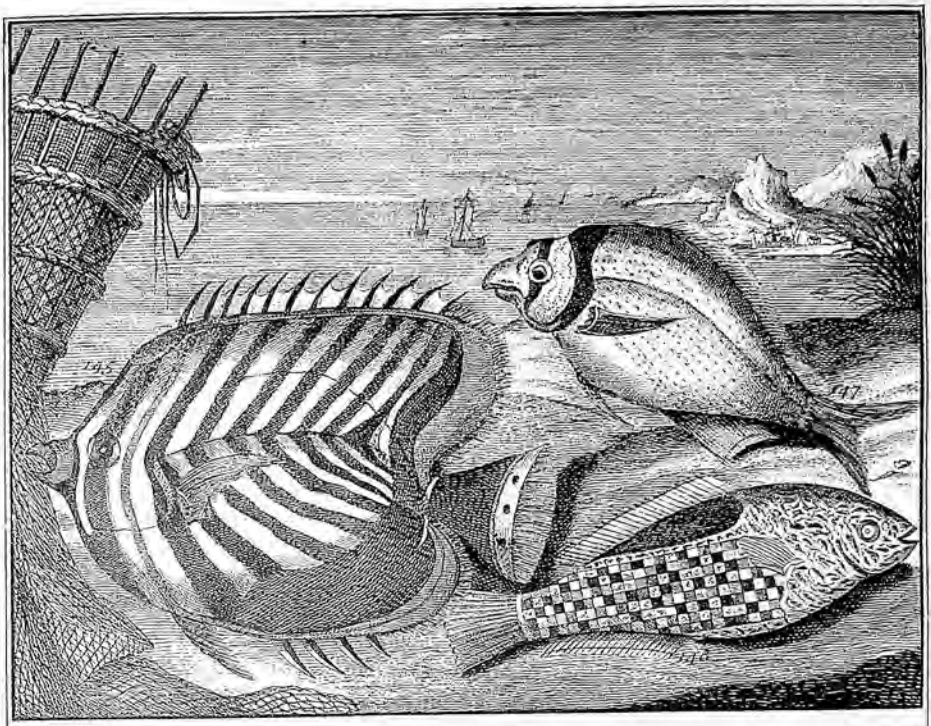
145
147

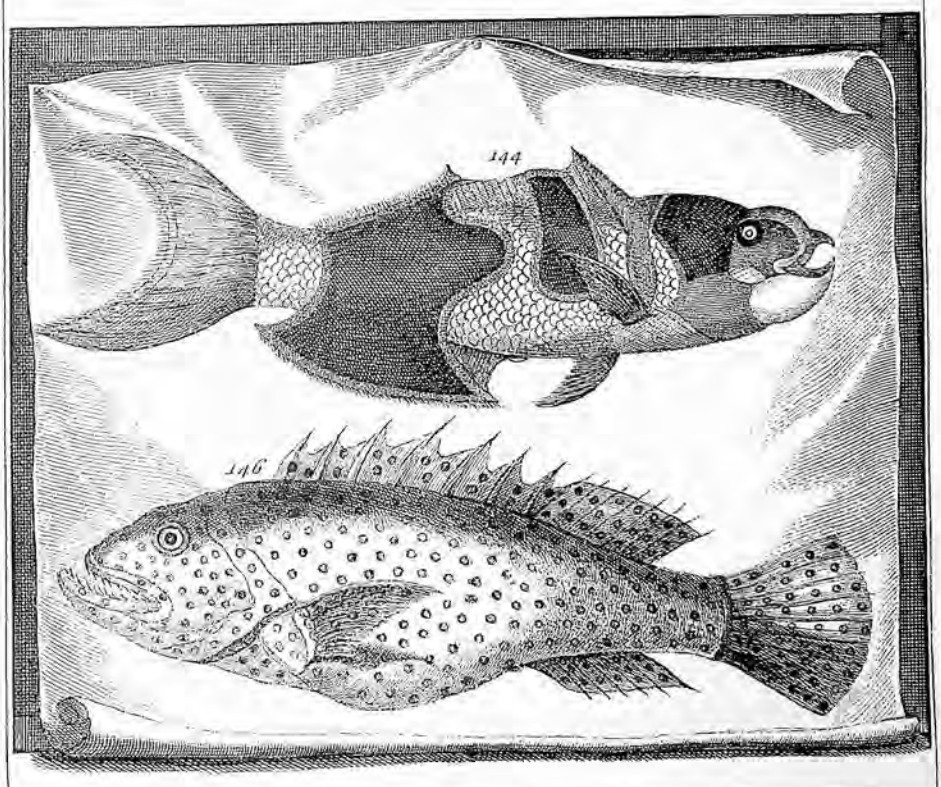
144
146

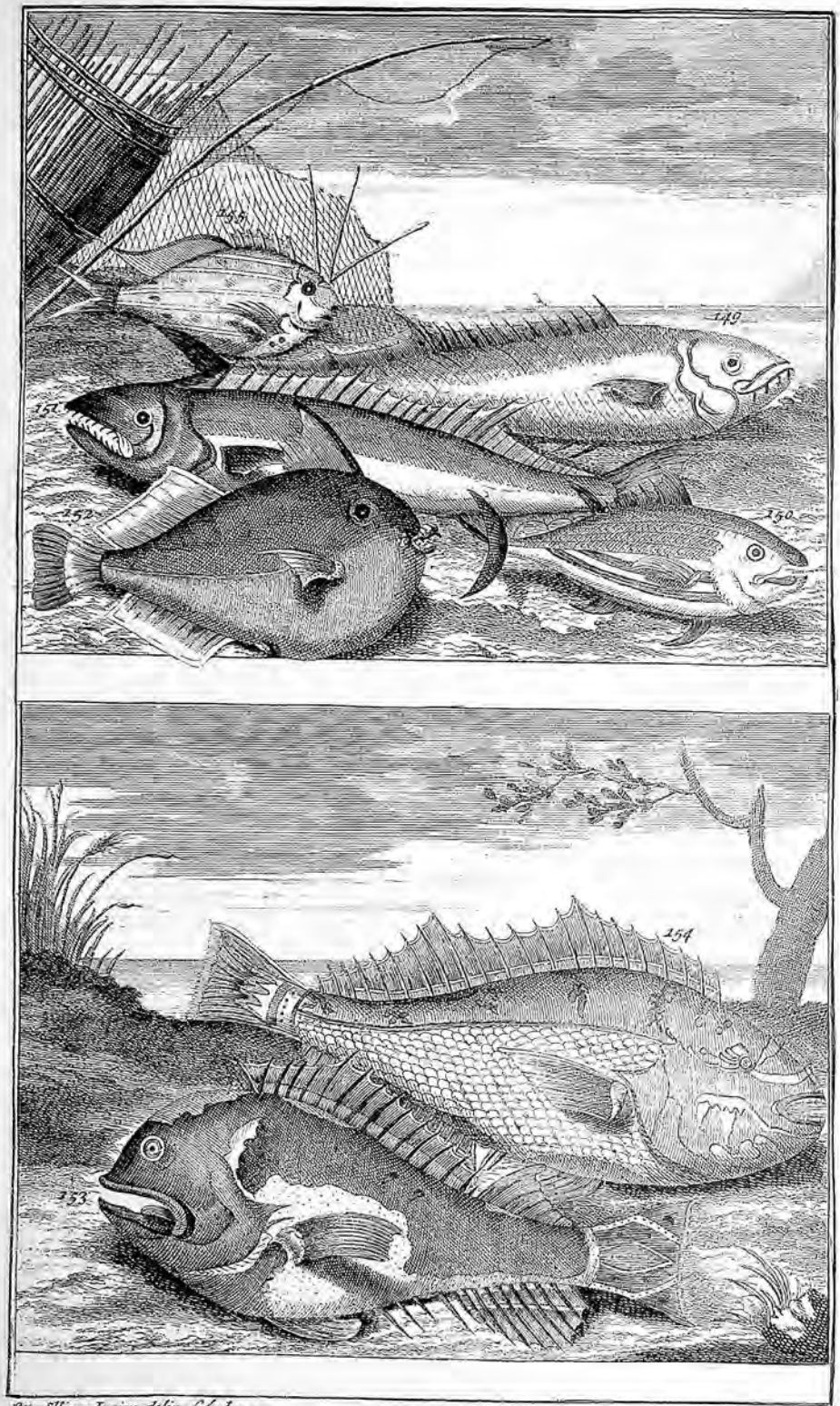

Otto Elliger Junior delin. Schulps.

en breed; dog den appel wit en met een zwart kringetje geteekend.

De vin tegen 't lyf is Purper-verwig. Het lyf vertoond een ſchoone *Spaanſche* Mat, of anders een *Italiaanſch* Vloertje van Zee-groene, witte, roode en zwarte blokjens, die wonderlyk tegen den andren doornſteeken.

De verdre vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel.

Ikan Babi. N°. 149. Doet ons den *Ikan Babi*, of den *Verkens-Viſch* zien; die bevorens al onder gemeene Viſſchen beſchreven; dog hier nog wat anders van vinnen, en van verwe is.

Zyn kop is Steen-graeuw van verw, waar in een geel oog, met een rooden kring, en een pek-zwarten appel ſtaat.

De vinnen en ſtaart zyn donker-Indigo-blaeuw.

Het lyf is licht Zee-groen en zeer flaeuw appel-bloeſſem'er doorſchynende, vol opſtaande groote ruiten, in ieder van welke zig twee a drie fyne zwarte ſchrapjens vertoonen.

Dit is een ſchoone vette Viſch.

Ikan Bangay. N°. 150. Leverd ons de *Bangayſche Viſch* uit, die wel een kleene Coret gelykt, zynde wit-agtig van kop, en buik, bruin van boven lyf, vinnen, ſtaart, en ook rood van oog appel, die eerſt een witten omkring, zynde 't oog zelf, en dan nog een grooten Purpren kring heeft.

De kop is van 't lyf ook door een roode ſtreek geſcheiden, hoedanig van verwe ook de witte en zwarte vin tegen 't lyf, en den bek van binnen is.

De ſtaart vertoond zich als een ſmalle halve Maan.

Het is een drooge Viſch; dog hy is blank, en vaſt van lichaam, zynde beſt om 'er frikkedillen van te maken.

Ikan Gala Gala. N°. 151. Vertoond ons den *Ikan Gala Gala*, of *Matroozen-Viſch*.

Deze is als een groote Snoek, lekker van ſmaak; dog zoo graatig niet als onze Snoek, zynde donker-Zee-groen van boven, en licht-Zee-groen en flaeuw-rood van onder-lyf, hoedanig ook zyn ſterke zwart-gedoornde lange boven-vin is. Dog de beneden-vin agter, en ook die tegen 't lyf en den ſtaart vallen zyn van verw als 't boven lyf, hoedanig ook zyn groote kop is, waar in zich een zwart oog, met een witten appel, en een breeden geelen en flaeuw-rooden buiten-kring, opdoet. Hy heeft een wyden bek vol tanden; en ook iet roods pas boven zyn beneden vin.

De bruine Opblazer. N°. 152. Vertoond ons *den bruinen Opblazer*, die zeer dik, en van voren als een Kroppers-Doffer is, hebbende een kleen rood bekje met tanden, dat voor aan den boven-kant wat rond, en dik is, van hoedanigen verw ook zyn boven vin is, die zig kleen, en als een bezaan, met een grooten zwarten doorn voor aan vertoond.

De geheele Viſch (die wel een dikke Duif zonder pooten gelykt) is van boven-lyf zeer donker-bruin, dog van beneden-lyf wat lichter, en byna lever-verwig. De vin tegen 't lyf is Citroen-geel, van de welke een lichte Zee-groene ſmalle ſchey-ſtreep tot aan den ſtaart loopt.

Zyn oog is zwart, hebbende een Hemels-blaeuwen kring, en een witten appel. Onder aan zyn buik verneemd men ook iet roods in 't midden.

De agtervinnen boven en beneden zyn donker-graeuw met een Zee-groenen buiten-zoom, zynde fyn van graaten, die zwart zyn.

Het voorſte deel van den ſtaart is even zoo van verw, als de twee agter-vinnen, dog met een fynen zwarten zoom, en 't agterdeel van den ſtaart, die breeder en wat rondagtig, als een Waejer, uitloopt, is rood, ook met zwarte opſtaande graaten, gelyk in 't beneden- of voor-deel des zelfs, dog van agteren is hy gelyk, en niet rond.

Het is of deze Viſch zich zelven opblies, ſchynende mede wel van 't geſlagt der Zee-Trompetters te zyn; dog hoe fracy hy ook opblaaſt, niemand wil 'er van eeten, om dat 'er in die zoort van Viſch iets is, waar van veel onvoorzigtige eeters, die het kwaad vergiftig aderken niet kennen, ſchielyk geſtorven zyn, daar het anders een lekkere vette, en een zeer aangename Viſch is; dog 't gaat met deze Viſch-eeters als met die Lieden, die eens van een Slang geſtoken zynde, volgens 't ſpreek-woord der *Arabiers*, voor een touw bang zyn, vreezende 't zelve, om dat het wat na een Slang gelykt. En zoo vreezen de meeſte Lieden ook van alle die Viſſchen, die maar eenigzins na den *Ikan Bibi*, of den *Opblazer* gelyken, te eeten.

Ikan Sotera. N°. 153. Vertoond ons den *Sotera-Viſch*, die als een groote Baars, wel van een voet lang; dog veel grooter van kop is, die zig Purper-verwig, met zwarte watering over al (uitgenomen in den bek, die ſcherp, vol tanden, en van binnen en na den boven-kant Zee-groen is) gelyk zig ook 't boven-lyf tot aan den ſtaart toe vertoond, dog voor boven den kop, in 't midden en agter aan den rug, is een flaeuwe Citroen-geele ſtreek, hoedanig ook het lyf, wat voor by de kop, van 't midden af tot beneden toe wel een handbreed, en dan ook met een ſmallen zoom langs den buik, tot aan de andre zyde van de ſtaart is, op welk geel van 't lyf, (dat vol rooden ſpikkels is) zich een ſchoone licht-Zee-groene vin tegen 't

lyf, en ook daar onder nog zoo een andre vertoond.

Het oog is rood, Citroen-geel, en ſmal van kring, en ook zoo van appel, met een zwarte ſtip.

De boven- en onder-agter-vin zyn ſterk gedoornd, welke doornen rood zyn, gelyk de grond ten deelen licht, ten deelen donker Zee-groen met een donkere teekening 'er boven op is.

De wamme is ſchoon rood, en de kop door een Zee-groene ſtreek van 't lyf afgeſcheiden.

De ſtaart vertoond zig zeer fraey van teekening, en matig van groote. Hy is donker-graeuw van grond, hebbende aan weerzyden als een half-ronden Citroengeelen ſmallen trek, die van 't midden van des zelfs einde met een bogt aan weerzyden na 't begin van den ſtaart loopt, en met zwarte ſtippen bezet is. Daar na vertoond zig midden in de ſtaart een Zeegroene bol als een zeer ſpits ovaal, dat na den buiten-kant zeer ſpits uitloopt, en dat rondom met een ſmalle Citroengeele lyſt bezet is.

Het is een zeer lekkere Viſch; maar hy komt weinig voor.

Ikan Moelia.

N°. 154. Vertoond ons den *Ikan Moelia*, dat is, *den Heerlyken Viſch*, die van fatzoen teekening, grootte, en ſmaak even eens als de geele Papegaey, N°. 106. beſchreven is; dog het groen aan de kop, is hier geel, en dat van de troſſen, die van den rug afhangen, is in dezen Viſch rood, ook zyn de troſſen zoo lang niet, als die van de andren.

De boven-vin in dezen Viſch, en de beneden agter-vin zyn ſterk gedoornd, vertoonende de bovenſte een ſchoone licht-Zee-groene vlag, met een ſmallen Citroen-geelen zoom onder en boven. En de beneden agter-vin vertoond een vlag van ſchoon licht-Zee-groen boven en onder, en Citroen-geel in 't midden na 't lyf toe, en dan weer een rooden ſtreep, gelyk ook in 't midden na buiten toe.

Het boven-lyf is, gelyk ook de kop, Hemels-blaeuw van grond, met Zeegroen gemengd, 't onder-lyf, door een Orangie-ſtreep van 't boven-lyf onderſcheiden, is Zee-groen, geel, en rood, geſchubd. De vin tegen 't lyf is van verwen even eens als die aan andre Viſch, wit en rood; dog aan 't einde niet rond, gelyk wel aan de andre Viſch.

De kop, die volkomen even eens als van de geele Papegaey is, werd door een roode ſtreek van 't lyf geſcheiden. De buik by de voorſte onder-vinnen is ook Zee-groen met roode ſtippelen, pas ter lengte van een pink, aan weerzyden ſpits toeloopende.

De ſtaart is fraey breed, uitſtaande als een Waejer, voor aan Citroen-geel met vyf zwarte ſtippels, die zig tuſſchen den rooden kring, die den ſtaart van 't lyf ſcheid, en tuſſchen een rood dwars-teeken, dat zig midden op dit geel vertoond, en als een kort dwars-ſtaande ſtrook van een duim-breed lengte opdoet. Verder is de ganſche ſtaart ſchoon-Zeegroen, waar op veel overlangze zwarte graaten, die ſchuins uit aan weerzyden na de einden van den ſtaart loopen, die aan wederzyden een Citroen-geele ſmalle lyſt, en onder aan, of agter tegen 't Zee-groen aan, een Citroen-geele fraanje heeft.

Wonderlyk ſchoon is deze Viſch van teekening, zeer ſterk van verwen, die tegen een zeer ſterk afſteeken; maar niet minder heerlyk is hy ook van ſmaak, behoevende voor den beſten andren Viſch niet te wyken.

Ikan Cacatoeha Kitsjil.

N°. 155. Vertoond ons den *Ikan Cacatoeha Kitsjil*, of *den kleene Cacatoeha*, gelykende zeer wel een Zee-groenen Vogel met vyf geele ſtreepen over het lyf, die rood, en Purperagtig van vinnen, en ſtaart, en wat dik van kop is, die zig boven ook Zee-groen, en beneden Citroen-geel vertoond. Zyn oog is rood; dog de appel wit.

Het is dik en rond van lyf. op 't welke zig in ieder verdeeling tuſſchen twee geele ſtreepen van den buik af, ſchuins uit na den rug toe, een roode langwerpige ſmalle vlek opdoet; dog die zig in de twee andre verdeelingen niet vertoond. Ook verneemd men ontrent de wamme, die ook Citroen-geel is, twee roode bollekens, en men ziet in ieder verdeeling, tuſſchen de geele ſtreepen, eenige zwarte ſchrapjes tegen over een, eerſt in 't onderſte 'er een, daar na twee, dan weer een, dan drie, en in de laatſte verdeeling op een na doen zig twee zulke vierkantjes van ſchrapjens tegen een op.

Het werd zoo genaamd, om dat het van lyf en kop wel na een licht-groene Cacatoeha gelykt, dog de bek is wat ſcherper, en na die van dezen Vogel niet al te wel gelykende.

Ikan Roelat Jang Merah.

N°. 156. Vertoond ons den *rooden Rolat-Viſch*. Deze is van groote en fatzoen byna als de *Ikan Moelia* N°. 154. beſchreven; dog geheel anders van verwe, en van boven-vin, en is niet minder aangenaam om te eeten.

Van kop, in opzigt van de dikte, is hy even eens; dog de bek van dezen Viſch ſtaat wat na boven, en zyn verwe is ook licht-rood, hoedanig ook zyn geſchubd boven-lyf is; dog 't onder-lyf en de grond van de boven- en beneden-vinnen, gelyk ook van den ſtaart, is graeuwagtig Zee-groen; dog in 't onder-

lyf,

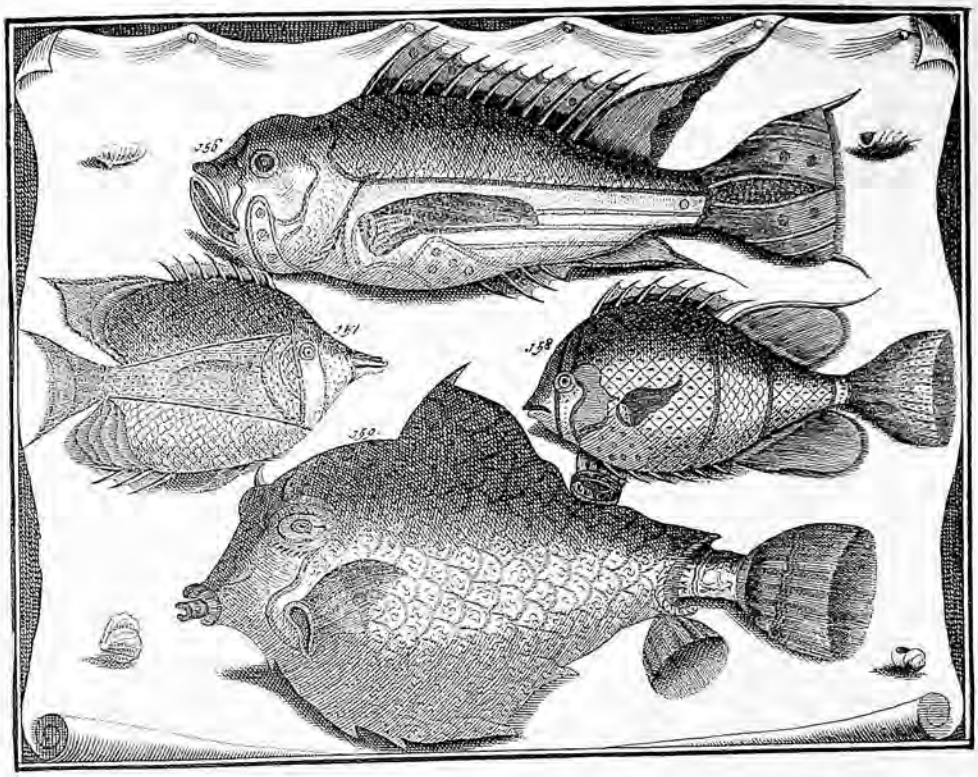
356
357
358
359

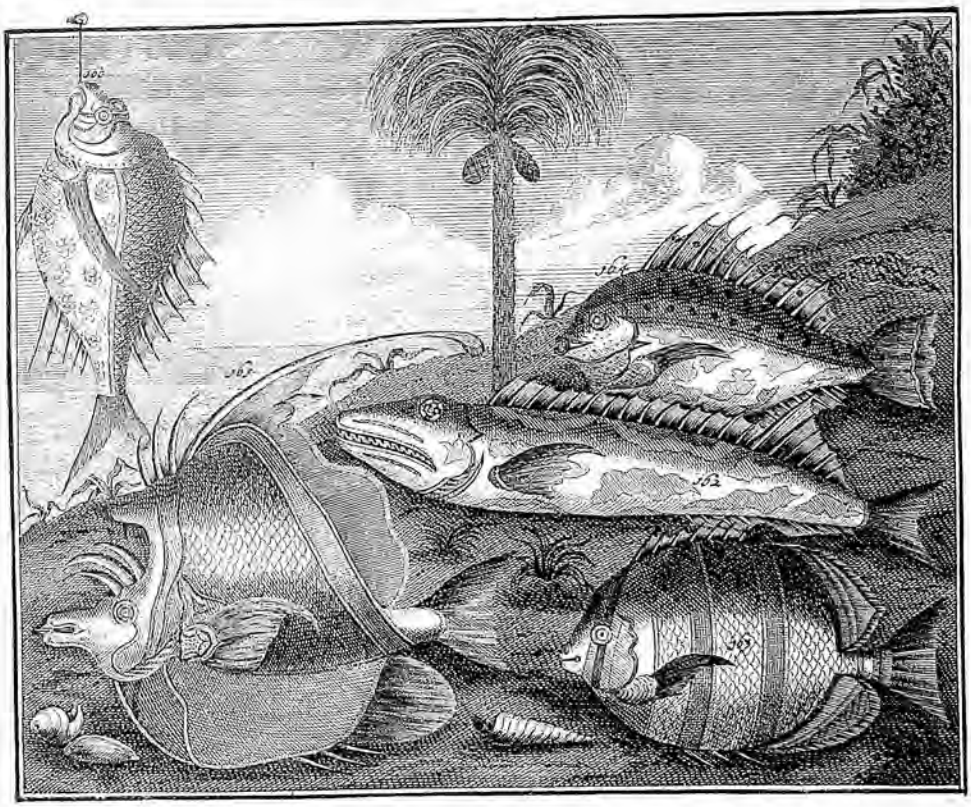
360
361
362
363
364

lyf, beneden den vin tegen 't lyf (die rood, dog Citroen-geel boven aan is) vertoond zig ontrent de buik by de wamme een rood bolleken met roode ſtreepen, van een halve ſtroo-breed, dat van nog vyf andre, die wat meer na den ſtaart toe ſtaan, afgeſcheiden is, hoedanig eene zig nog by den ſtaart, tuſſchen de 2 middel-ſtreepen vertoond.

Ook loopen over 't onderlyf vier roode overlangze ſtreepen, een halve ſtroo-breed, van welke de middelſte, om 't boven- van 't onder-lyf te ſcheiden, dient.

Het oog is groot, en zwart, de buiten-kring breed en Zee-groen; dog de appel geel met een zwarte ſtip.

De boven-vin is ſterk gedoornd, en lang voor aan als een vlag, die boven Citroen-geel, onder Hemels-blaeuw, en in 't midden Zee-groen, op welke laatſte verw men vier roode bollekens ziet, de eerſte tuſſchen de twee eerſte doornen (die mede onder en aan de boven-vin rood zyn) de tweede tuſſchen den derden en vierden doorn, en de twee andre tuſſchen de tweede, derde en vierde doornen, boven. Ook vertoond zig die vin na agteren als een breed zeyl, loopende het breedſte, en met een breeden rooden ſtreek agter, die om hoog uitſteekt, op; dog de grond zelf van die agter-vin is Zee-groen, en rood van omtrek, hoedanig ook de benedenſte agter-vin Zee-groen, en mede rood van omtrek, dog drie-hoekig is, ſtekende ook zeer ſpits met den buiten-hoek na beneden uit. De andre vin pas 'er boven is ook, als de gedoornde boven-vin, Hemels-blaeuw, Zee-groen in 't midden (alwaar ook een rood bolleken zich tuſſchen den eerſten en tweeden doorn na boven vertoond,) en Citroen-geel van buiten-zoom.

De ſtaart is groot en breed, zynde in 't midden geſchubt en rood, makende daar een langwerpig rond, dat tegen 't einde ſpits uitloopt tegen een citroen-geele daar onder aan hangende fraanje, ook ziet men op de flaeuwe Zee-groene grond van den ſtaart aan weerzyden van dat geſchubd middel-deel, twee roode bollekens, en dan aan de buiten-zyden van die bollen, buiten 't Zee-groen, een witten grond met een ſchuinzen overlangzen wit en zwart geſtippelden band tuſſchen twee ſmalle roode zoomen, behalven dat zig nog aan ieder zyde van den ſtaart een roode uitſteekende ſtrook, en voor aan wat roode ſchrappen, als tegen 't lyf aan, vertoonen.

De Japanſche Prins.

N°. 157. Vertoond ons *den Japanſchen Prins*, zynde een aardig *Pampus-Viſchje*, met een kort dik Verkens-kopje, dat rood van grond, zwart-geſtippeld, en dicht by den ſnuit, met een Hemels-blaeuwen dwars-band gemuilband, en ook van die verwe binnen in den bek is.

Verder is de geheele kop rood, met zwarte ſtippels; dog heeft een breeden Goud-geelen dwars-band (tegen welke zich een halve kring van roode ſchubben vertoond) in 't midden van welke het oog ſtaat, dat wit, rood van buiten-kring (die zig breed vertoond,) en zwart van appel is; gelyk ook onder en boven 't zelve zich eenige zwarte kromme ſchrapjes, die na buiten toe verminderen, en kleener werden, vertoonen. De boven-vin, en ook de middel-vin beneden, zyn Hemels-blaeuw van doornen, en Goud-geel van grond.

De agter-vin boven is bleek-Purper-verwig, met een Hemels-blaeuwen zoom rondom; hoedanig ook de beneden-vin van verw, maar die midden in van een geelen en een Hemels-blaeuwen ſmallen bogtigen band voorzien is.

De ſtaart is mede bleek-Purper-verwig, breed en vol, hebbende agter en in 't midden een Hemels-blaeuwen ſmallen band, als een groote halve Maan.

De vin tegen 't lyf en onder aan, is Hemels-blaeuw; het boven- en onder-lyf donker-lever-verwig geſchubd, en in 't midden, als ook agter aan, Goud-geel; dog in 't middel-lyf zwart-geſtippeld.

Ikan Coloer-Koening.

N°. 158 Geeft ons te zien den *Ikan Coloer Koening*, of *de geele Coloer-Viſch*. Deze heeft een licht-rood dik Vogels-kopje, (waar over twee roode dwars-ſtreepen loopen) en zulken bekje, van welke verwe de agter-vin boven en onder is; dog die zig dan met een Zee-groenen zoom tegen 't lyf, en een Hemels-blaeuwen zoom verder buiten om vertoond, en die dan boven verder uitloopt.

Het middel-lyf is Goud-geel, vol fyne zwarte ruiten, met een vermilioen-rood ſchrapje in ieder ruit; dog op de geele wamme vertoonen zich agt bollekens, die vermilioen-rood zyn.

Het middel-lyf is, als of 't een rond vat was, by den kop en na agteren toe, met twee bloed-roode dwars-kringen van den rug tot den buik toe onderſcheiden, hoedanig ook de beneden-grond van 't lyf Goud-geel, geruit, en met roode ſchrapjens bezet is; dog tuſſchen dat boven en onder-lyf, is een geboge zeer breede geſchubde Hemels-blaeuwe dwars-band tuſſchen twee roode lyſten; en dan is 'er nog een kleen geel bandje, met roode ſtippen tuſſchen twee roode lyſten by den ſtaart.

De boven-vin is voor rood-gedoornd, Zee-groen boven, en licht rood beneden.

De vin tegen 't lyf is roodagtig; het oog Orangie, de appel zwart, en de

buiten-kring van 't oog breed, en Zee-groen.

Van de wamme af langs den buik na beneden toe vertoonen zig nog zes roode korte doorns. Ook loopen de agter-vinnen boven en onder wat langwerpig-rond Peersgewyze na agteren toe. Het is een zeer lekkere Viſch.

Ikan Toe-tombo Ekor Tiga.

N°. 159. Vertoond ons den *Ikan Toe-tombo Ekor Tiga*, of den *Dooskens-Viſch met drie ſtaarten*.

Het fatzoen is even eens byna als van een andre *Toetombo-*, of *Dooskens-Viſch* dog in allen deelen grooter, gelykende wel wat na een groot dik Verken van lyf, en ook van kop; dog die is wat kort gedrongen en de buik zeer groot.

De Viſch is wel een voet lang; dog kleen van bek, waar in hy nog een andren bek, die rood is, ſchynd te hebben.

De grond van 't geheel lyf, tot dicht by den ſtaart, is donker-leververwig met groote ronde ſchubben, tuſſchen welke hier en daar wat flaeuw-Zee-groen doorſchitterd.

Boven heeft hy een zeldzame vin in 't midden, zynde als maar een deel met het lyf, en ook van de zelve verw, en wolking.

De oogen ſtaan dicht by een, zynde ſchoon Zee-groen, breed, en rood van kring, die ſmal is; dog zy hebben een geelen appel met een zwarten ſtip.

Boven 't oog vertoond zig een korte Citroen-verwige hoorn, of tand, die na agteren gebogen is, en pas beneden de zelve een dikke knobbel, van de zelve verw en teekening als 't lyf.

Onder tegen den buik vertoonen zig vier ſcherpe Citroen-geelagtige tanden, of doornen.

Het onderſte deel van den Viſch, by de ſtaart, is wit en zwart gewolkt, ſtaande tuſſchen een roode lyſt boven, en een Citroen-geele na de ſtaart toe, beide als ſmalle halve Maanen.

Ook vertoond zich daar na een groote ſtaart, even als het boven-deel van een groote Rynſche Wyn-Roomer van fatzoen, met een breeden Slangs-wyzen Purpren gewolkten dwars-band, en zeven flaeuw-Purpre regt na agter-loopende banden, die ontrent een halve vinger lang, en een ſtroo breed zyn, vertoonende zich op een donker-geelen grond vol fyne graatjens, die tot 't einden van den ſtaart gaan; dog wat meer als half wegen de ſtaart, vertoond zig een fyne zwarte kring, die ontrent een duim breed verre ovaal-rond loopt, en die zoo met eenen het einde van de ſtaart uitmaakt, dat de grond van die kring even eens als die van de ſtaart beneden is, dog zonder dat men daar op iet anders geteekend ziet.

Nu ziet men op den rug, pas beneden de boven-vin, en beneden aan den buik niet verre van de ſtaart, nog twee diergelyke vinnen, die byna even eens, als die ſtaart zyn; dog alleen met dat onderſcheid, dat die beide die Purpre dwars-band niet hebben, en dat de bovenſte veel kleender als de ſtaart, en dat de benedenſte kleender als de bovenſte is.

Het is een zeer afſchuwelyke Viſch, die, mynes wetens, niet gegeten werd.

Kapitan Kafit.

N°. 160. Geeft ons den *Kafferſche Capiteyn* te zien. Dit is een lekker Viſchje, met een kleen Zee-groen Papegaeys-bekje, hoedanig ook de verdre kop, die met eenige roode ſtreepen, en agter met zwarte ſtippels 'er by, afgeſcheiden is.

Het boven lyf (dat met een Citroen-geele gebogene ſtreep van 't onder-lyf afgeſcheiden is) is vol Zee-groene ſchubben, waar onder hier en daar zig een roode, en dan een Citroen-geele vertoond. Het onder-lyf is als *Egyptiſch* Marmer, rood, Zee-groen, geel, en wit, onder een.

De boven-vin is van grond Citroen-geel, dog na agteren toe, by haar grootſte doorns (die alle Zee-groen onder en boven zyn) onder en boven met een rooden lyſt.

De onder-vin na agteren toe, is ook gedoornd, Citroen-geel van grond, en heeft een roode lyſt na 't lyf toe.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is Purper en wit.

Het oog Citroen-geel, rood, breed van buiten-kring, en zwart en geel van appel.

De ſtaart is Citroen-geel, en twee-kluftig.

Ikan Carbauw Hidjoe.

N°. 161. Vertoond ons weder een aardig *Pampus-Viſchje*, by den Inlander, *Ikan Carbauw Hidjoe*, dat is, de *groene Buffel*, genaamd.

De kop, die Zee-groen is, gelykt wel wat na een Oſſen-kop, hoewel de kop wat dunner voor is, en de bek wel wat na die van een Arend gelykt.

Verder is het lyf boven en in 't midden geſchubd, Zee-groen, rood en geel onder een; dog voor loopt, van de drie groote doorns van den boven-vin tot tegen de Hemels-blaeuwe wamme aan, een dwarze breede licht-Purpere ſtreep tuſſchen twee ſmalle licht-roode zoomen, waar van de voorſte zoom beneden weder rond omloopt tot by het oog, en in dien ronden omloop, die als een Orangie doedelzakje uitmaakt, gelyk ook ter zyde de breede Purpre dwars-ſtreep, verneemd men twee Orangie ſtreeken, hoedanig verder 't geheel onder-lyf is, dat boven een rooden, en aan den buik een Zee-groenen zoom heeft.

Den

De bek van binnen, is Citroen-geel, en ook de omtrek van 't oog, dat rood, wit van appel, en zwart van de ſtip in 't midden is.

De wamme heeft ook een Zee-groenen zoom aan weerzyden, hoedanig ook 't lyf boven de kop is, dat boven wat buiten uitloopt, hebbende boven 't oog als drie korte donker-blaeuwe en voor aan Purper-verwige tanden, die na den kop toe gebogen ſtaan.

De boven-vin is Citroen-geel, heeft drie groote na agter toe gebogene doorns, loopende verder na agteren met een zeer langen Zee-groenen zoom, wel een vinger verre buiten den Viſch, en aan 't einde met een Citroen-geel kwaſtje van binben, uit; dog beneden is die agter-boven-vin, zoo als zy verder tot den ſtaart loopt, als ook de onder-vin by den ſtaart, en de ſtaart zelf (die voor aan Zee-groen is) licht Purper-verwig.

Ook ziet men agter tegen 't boven lyf, zoo verre, als 't geſchubd is, tuſſchen twee ſmalle roode lyſten, een Hemels-blaeuwen breeden zoom, van hoedanigen verwe ook de vin tegen 't lyf, hoewel zy boven aan Purperagtig, en Citroen-geel is.

Langs de agterſte boven-vin tegen 't lyf heeft men ook een Orangie fraanje, en pas boven de zelve een Citroen-geelen doorn.

Het is een Viſchje, dat ongemeen ſchoon en ſterk van verwen, en zeer lekker om te eeten is.

Ikan Goraba. N°. 162. Geeft ons te zien *den Goraba-Viſch*. Deze heeft een korten dikken Caeymans-kop, en een bek vol tanden. De verw van de kop is Zee-groen, gelyk ook van 't ganſch lyf, dat vol lange breede Orangie-agtige vlekken, met roode omtrekken is, hoedanigen kleen plekje men ook op den kop agter aan ziet.

Zyn oog is wonderlyk, als of 'er twee raderen in een waren. Het binnenſte rad beſtaat uit blaeuwe en witte vierkante blaatjens, en 't binnenſte rad uit roode en blaeuwe blokjens; de appel is wit, hebbende een zwarte ſtip in 't midden.

De kop is door roode fyne ſtreepen, die onder wat verbreeden, van 't lyf afgezonderd, van hoedanigen verw ook de vin tegen 't lyf, en de ſmalle ſchey-band aan den ſtaart is, welke zig geheel Zee-groen, en agter aan als een halve Maan vertoond.

De boven-vin is loodverwig, gedoornd, vertoonende veel roode doorns, die agter aan 't langſt zyn, daar zig de vin als een bezaan vertoond, zynde de zelve, by na van den kop af tot dicht by de ſtaart, maar als eene vin; dog de beneden-vin van den agter-buik is voor aan wat gedoornd, rood van grond, en Zee-groen van doornen; dog agter Loodverwig.

Het is een Viſch, als een klocke Harder, die zeer goed van ſmaak, en ook zeer blank en vaſt van Viſch is.

N°. 163. Vertoond ons den *Ikan Batoe Moelia*, dat is, *den Heerlyken Klip-Viſch*. Deze gelykt van lyf wel een dikke ronde ton, die uit drie breede dwars-banden van ſterk-Zee-groene en geele ſchubben beſtaat, de welke in 't midden door twee licht-Purpre dwars-banden van een vinger breed onderſcheiden zyn. Ikan Batoe Jang Moelia.

De kop is voor aan, en 't bekje mede, rood, daar na vertoond zig een Zee-groenen, dan een zwarten dwars-ſtreep van een ſtroo breed, dan tegen 't oog aan na 't lyf toe wat Hemels-blaeuw, en dan weer een breede ſtreek Zee-groen met een Purpre omtrek, daar na een breede ſtreek geel, waar van men ook iets in de agter-vinnen, boven na buiten en beneden na binnen toe verneemd, die agter boven verder Purpere, Hemels-blaeuwe, en een zwarte dwars-ſtreek 'er aan, met een Purpre fraanje buiten, boven, en beneden heeft, terwyl de beneden vin naaſt aan de fraanje een Hemels-blaeuwe, breede, dan een ſmalle Zee-groene, en dan een geele breede en weer een ſmalle Hemels-blaeuwe ſtreek tegen 't lyf, ('t geen te zamen de agterſte onder-vin uitmaakt) vertoond.

De vin tegen 't lyf is Hemels-blaeuw; dog boven tegen 't lyf Purper, en wit.

De boven-vin is gedoornd, rood van grond, en Zee-groen van doornen. Het oog is Purper, met een ſmallen zwarten, een breeden witten omkring, en een zwarten appel. De ſtaart is agter-Zee-groen; dog voor aan met een Hemels-blaeuwen, en dan met een rooden beſtippelde band bezet.

Het is uitneemend lekker, voornamelyk tot Water-viſch, en ſchynd een zoort van Leer-viſch te zyn.

N°. 164. Geeft ons den *Ikan Doeri Sowanggi*, dat is, *den gedoornden Toover Viſch*, te zien. Hy is Hemels-blaeuw boven, onder Zee-groen van lyf, hebbende boven aan twee overlangze roode ſtreepen. Ook is de ſtaart voor aan Citroen-geel; dog agter Zee-groen, dat zeer fraey tegen een affteekt. Ikan Doeri Sowanggi.

Het bekje is kleen, als een half Maantje.

Het lyf is vol licht-Purpre breede vlekken, die aan een geſchakeld zyn.

De boven-vin is in 't midden Hemels-blaeuw met een licht-Purpren zoom, en onder Zee-groen. De ſtaart is voor aan breed van Zee-groen, agter Citroen-geel; dog door een fyne roode ſtreep geſcheiden. De onder-vin is ſterk gedoornd, en Citroen-geel, hebbende Purpre

doorns. In 't boven lyf ziet men tuſſchen en boven de overlangze ſtreepen beneden negen a thien, en boven vyf Hemels-blaeuwe bollen, met een rooden omtrek.

Het oog is Purper, en de buiten omtrek zwart, den appel wit, en na 't lyf toe half rood. De vin tegen 't lyf is Purper en wit, dog dicht aan 't lyf rood en wit.

Het is een zeer lekker Viſchje; dog de naam ſchrikt den Inlander af, om het te eeten.

Ikan Terbang Berampat Sajap.

N°. 165. Vertoond ons de *vliegende Viſch met vleugels*.

Hy is ſchoon Zee-groen, geel en rood geſchubd over 't lyf, zeer dik en wonderlyk fraey geteekend van kop, waar in men veel Zee-groen, en geel en rood onder een gemengeld ziet.

Het oog is groot, geel, rood, Zee-groen, zwart, en Purper van omtrekken, of kringen, die zig alle zoo om den zwarten appel vertoonen.

Zyn vleugels voor aan onder en boven, zyn ſterker Zee-groen, dan de agterſte, hebbende Citroen-geele doorns 'er in en over al tuſſchen die doorns in naaſt malkandren roode bollekens de ganſche voorvlerken over ſtaan; dog op de agterſte ziet men 'er in 't midden drie, aan weerzyden een, en dan weer in de naaſte onderſte rey 'er twee ſtaan.

Ook is de ſtaart zeer ſchoon van wit Zee-groen en Hemels-blaeuw gemarmerd, zynde twee-kluftig, en over al met eenen zoom, die ten deelen Zee-groen, en ten deelen Citroen-geel is, bezet.

Ikan Batoe Jang Eloc.

N°. 166. Vertoond ons den *Ikan Batoe Jang Eloc*, dat is, *den moyen Klip-Viſch*, die wel een dik Steekel-baarsje gelykt, zynde de kop Zee-groen van grond, vol roode ſtreeken; het lyf Zee-groen, rood, en Hemels-blaeuw, en zoo als gemarmerd van ſchubben.

Het oog is groot, Zee-groen, zwart, en rood van kringen; dog de buitenſte is zeer breed, en de appel zwart, Zee-groen, en dan weer zwart.

De boven-vin is een gedoornde vlag, die in 't midden een ſterke en breede ſtreek van Zee-groen, dog boven een Citroen-geelen en beneden een Purpren dog ſmaller zoom vertoond. De agter-boven-vin is van binnen Citroen-geel, en over al met een licht-Purpre zoom bezet.

De onderſten agter-vin is Purper met een Citroen-geelen buiten-zoom.

De vin tegen 't lyf is Purper en wit, en de twee-kluftige korte ſtaart (die door een Citroen-geelen, ſmallen band van 't lyf geſcheiden is) Zee-groen. Het is een zeer lekker en byzonder aangenaam Viſchje.

N°. 167. Vertoond ons een aardige *Loſi Loſi-Viſch*, zynde anders een Suyger, of metgezel van de Haey. Van fatzoen is hy als een Voorn, van verw is 't boven-lyf Hemels-blaeuw, geel, en Zee-groen, en onder even eens; dog wat lichter, en over al geſchubd. Van oog is hy geel, van buiten-kring (die breed is) Zee-groen, van appel wit en rood. Ikan Loſi Loſi.

De gedoornde boven-vin is Citroen-geel en lang, onder met een Purpren zoom, en met Purpre doorns.

De beneden-vin is Hemels-blaeuw, vol geele doorns. De ſtaart twee-kluftig, geel, en Zee-groen. Midden over 't lyf loopt een overlangze roode ſchey-ſtreep. De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is Purper; dog die tegen 't lyf boven is Zee-groen.

Deze Viſch werd zelden gegeten, en is wat droog; maar zeer fraey van verwen.

De gevlamde Trompetter.

N°. 168. Geeft ons den *gevlamden Trompetter* te zien. Deze heeft een Zee-groenen en zwarten ſnuit, als 't mondſtuk van een Trompet, en is daar verder Citroen-geel, en Zee-groen met zwarte ſtreepen 'er tuſſchen beiden.

Verder beſtaat zyn lyf (dat gelyk dat van een kleenen Gallioen-Viſch, hoedanig hy ook van ſmaak is,) in vier a vyf dwars-vlammen, die zeer breed zyn, vertoonende eerſt een ſchoone zwarte dwars ſtreek, waar op 't oog ſtaat, en waar in zich ook roode ſtreepen vertoonen.

Daar na komt 'er een veel breeder donker-Zee-groene; dan een licht-Zee-groene, dan een veel breeder Citroen-geele, dan een breede zwarte, dan weer een Citroen-geele ſmaller dwars-band, zynde de zwarte met roode, en de geele met Purpre, en donker-Zee-groene ſmalle zoomen bezet. Daar na vertoond zig nog een Citroen-geel deel by den ſtaart, tuſſchen twee Purpre lyſten, en dan de ſtaart, die van een fraey ſatzoen, voor aan Steen-graeuw, met negen Citroen-geele ſtreepen, die tot aan een zwarte breede halve Maan zig uitſtrekken, verdeeld is.

Beneden aan 't agter-lyf doet zig een vin, die wit; dog Citroen-geel van graat, en met een breeden zwarten zoom 'er langs bezet is, op. Boven langs den rug loopt een fyne zwarte ſtreep; dog die zig Zee-groen verre buiten den Viſch uit vertoond.

Het oog is Zee-groen, de kring 'er om rood, dan weer een Citroen-geel, en dan nog een dubble roode; dog de appel is zwart, en alleen. De vin tegen 't lyf is ſterk-Zee-groen.

Cacatoeha Djantan.

N°. 169. Leverd ons *den Cacatoeha Djantan*, dit is, *het Manneken van de Cacatoeha-Viſch*, uit.

Dit

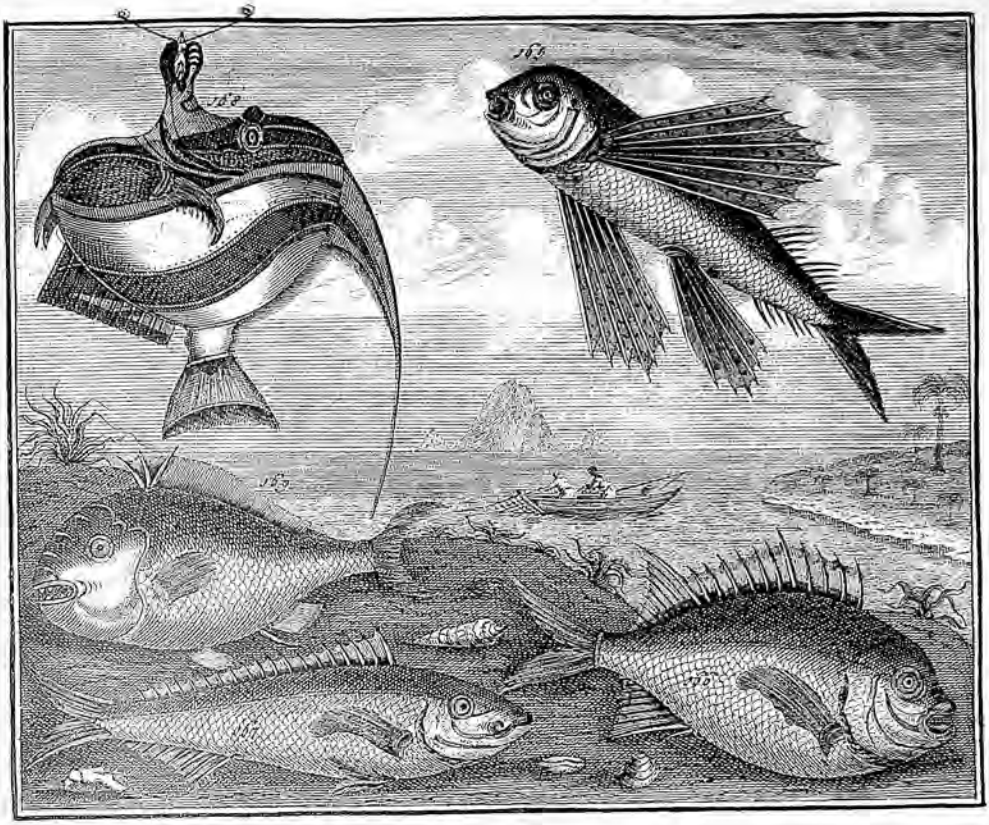

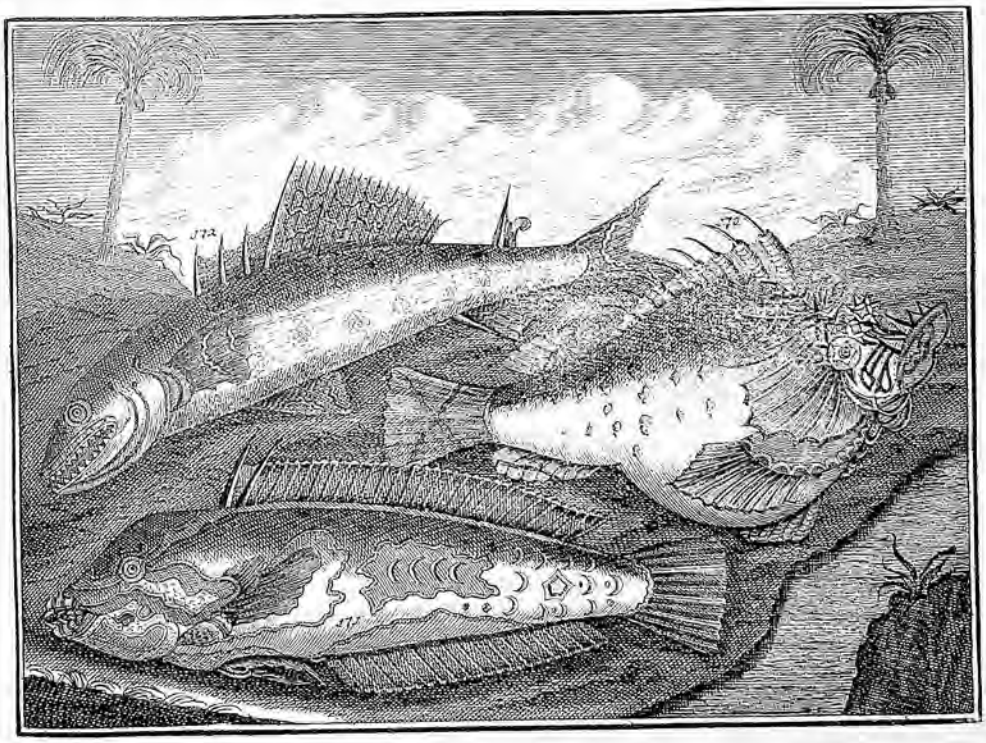

Dit is een kleen rond bol Viſchje, met een zeer dikke Zee-groene Dolfyns-kop, wat na die van een groene Cacatoeha ſwemende, die ook een bek met breede Cacatoeha's tanden heeft.

De kop is met roode ſtreepen van 't lyf afgeſcheiden, dat tot de ſtaart toe Goud-geel, en rood geſchubd is.

De vinnen zyn alle, gelyk ook de ſtaart, ſterk-Zee-groen. De benedenſte hebben beneden een rooden zoom; dog de voorſte onder is langwerpig rond, en de agterſte is vierkant, en aan weerzyden met een rooden zoom bezet.

De vin tegen 't lyf is ook rond, byna als een dik Cazuaris-Ey, en vertoond zig aan 't lyf ten deelen rood, en ten deelen Zee-groen.

De boven-vin is voor aan tuſſchen de drie Zee-groene doorns (hoedanig een 'er ook by de agterſte onder-vin is) licht-Purper, en verder Zee-groen. De ſtaart vertoond een ſchoone Zee-groene halve-Maan.

Het oog is wonderlyk ſchoon, vertoonende een Hemels-blaeuwe bol, met een rooden appel; en dan om 't oog een buiten-om kring, een half ſtroo breed, die uit twee ronde, en uit twee Citroen-geele vierde deelen van een kring, die zig ieder verwe tegen over malkanderen vertoonen, beſtaan.

Ikan Sowanggi Bezâr.

No. 170. Geeft ons den *Ikan Sowanggi Bezâr*, dat is, *den grooten Toover-Viſch*, de wonderlykſte, die men in Zee ontmoeten kan, te zien.

De kop is wonderlyk; dog niet te groot na 't lyf. De bek is wyd, en van binnen Zee-groen, met vier Citroen-geele Hoornkens op de neus, en verder met eenige roode dwars-ſtreepen over den geelen kop.

Zyn oog is geel met een zwarten appel, ſtaande 't zelve in een Zee-groene Star met een breeden rooden kring, dat een vry groot oog uitmaakt; maar ſchuins boven dat oog vertoonen zich nog twee Zee-groene ſterren, ieder met een vierhoekige ſpitze; dog een breede vlek in het midden van ieder Star, dat een zeldzame vertooning doet.

Ter zyden deze ſterren na den rug, of den boven-vin toe, vertoonen zig boven en beneden tegen eenige geele, roode, blaeuwe, en Zee-groene bloemen, en daar na een zeer groote langgedoornde vin, welkers doorns Hemels-blaeuw boven; dog onder als in een rooden dikken ronden koker ſtaan, behalven dat zich tuſſchen ieder doorn beneden een vlak, dat Zee-groen is, vertoond, zynde van lengte als 't rood, waar in de doorns ſtaan, voor aan lang, en beneden ſcherp toe, tot de derde verdeeling, daar 't als langwerpige vierkante opſtaande Zee-groene blokjens werden. De agter-vin daar is geel en blaeuw-Zee-groen, met een roode dwars-ſtreep.

Op 't lyf, pas ſchuins beneden 't oog, ziet men drie groote Zee-groene merken, met een rooden gedoornden zoom, dog de middelſte is ongedoornd, en de doornkens der andre komen 'er maar pas buiten, en zyn zeer kleen; dog de onderſte is boven aan met witte half-ronden, die 'er tegen aan leggen, voorzien.

Het lyf is bruin, boven wat donkerder, beneden na den dikken buik toe wat geelder en lichter, met veel kleene roode dikke teekenkens op 't lyf na boven toe gemerkt.

De beneden-vinnen zyn gelyk de boven agter-vin, dog zoo groot niet, ſchoon alle wat na vederen gelykende, zynde Zee-groen en Citroen-geel met eenige roode dwars ſtreeken geteekend. Over 't lyf gaat boven, en ook langs den rug, een zwarte overlangze ſtreep.

De ſtaart is van 't lyf door een fyne roode ſtreep afgeſcheiden. Zy is voor aan geel, agter als gevederd, en Zee-groen, zeer dik en breed, en met een rood kruis 'er over.

Het is een Viſch, die wel twee voeten lang, zeer groot van buik; dog ſlegt van ſmaak is; en die om zyn ſlegten naam van niemand onder de Inlanders gegeten werd; dog de Zoldaaten, die zoo lichtgeloovig niet, als de Inlanders zyn, zeggen dat hy wat droog is. Hy werd ook zeer weinig gezien, en alle andre Viſch is 'er bang voor. Ondertuſſchen doet hy met al zyne ſterren en vinnen, die zoo ſchoon en ſterk van verwen zyn, een wonderlyke vertooning in 't Water.

Ikan Boelan.

No. 171. Toond ons den *Ikan Boelan*, dat is, *den Maan-Viſch*, zoodanig, om dat hy zoo veel halve Maanen op zyn lyf heeft, genaamd.

Heerlyk is deze Viſch van verwen. Hy is wel $1\frac{1}{2}$ voet lang, groot en dik van kop, welkers grond donker-Zee-groen, en van verdre teekening en vlammen ſchoon licht-Purper is. Voor in zyn bek (die vol groote tanden is) vertoond zig Orangie, en Zee-groen onder en boven, als by banen aan den neus, en in 't onder-kakebeen verdeeld.

Zyn Zee-groen oog heeft een geelen kring, en zulken appel, met een zwarte ſtip. Boven 't oog ziet men langs den rug een groote breede ſtreek licht-Purper, met een Orangie zoom. Het verdre lyf is voor aan boven licht Purper, en onder na agter donker en Camelot-Purper, en donker-blaeuw, met een Orangie zoom hier en daar en aan den buik bezet.

Mid-

Midden in 't lyf, by de vin tegen 't lyf, die donker-geel is, ziet men een citroen-geele ſtreek, van 't zelve fatzoen, als die vin; dog wat breeder; daar na vervolgd de donker-Purpere Camelotte, en blaeuwe grond van 't lyf, als van donker Indigo, tot aan den ſtaart; dog in 't midden vertoond zig hier als een groot licht-Purper-Eiland, met een Orangien ſchoonen zoom, waar op vier regte halve Maanen van die zelve verw, gelyk 'er wat verder, buiten dat Eiland, op de Camelot-grond van dien Viſch nog drie verkeerde halve Maanen boven malkandren, en daar na nog twee zoo, met een vyf hoek in 't midden, en dan nog tweemaal drie boven een, van welke beide de middelſte zich wat meer na agteren toe vertoonen, alle van een en de zelve verw zynde.

Van de bek af, tot onder de vin tegen 't lyf, vertoond zig weer een breede Purpre ſtreek met geele Slangetjes, en daar na een Zee-groene kleene vin.

De boven-vin is lang, met een Oranzoom onder, een roode met Citroengeel opwerk boven, en bleek-Purper (dat 't breedſt, en in perken door Citroen-geele graaten verdeeld is) in 't midden.

De beneden-vin is maar een weinig korter, licht-Zee-groen, en met een ſmallen rooden onder- en boven-zoom.

De ſtaart is dik en vol, geel van grond, en vol roode ſtreeken, als overlangze banden.

Het is een ſchoone blanke harde Viſch, die men van wegen zyn vet kwalyk braden kan. De mooten, gerookt zynde, zyn zeer lekker.

Ikan Cabos Pang-gigit.

N°. 172. Vertoond ons den *Ikan Cabos Pangigit*, dat is, *den bytenden Cabos-Viſch*. Een lekker, en vet-Viſchje; dog dat heerlyk van mengeling van verwen is, van lyf wel wat na een ſnoek gelykende; dog wat anders van kop met een Kaeymans-bek vol tanden, zynde 't bovenſte kakebeen als met Zee-groene en Citroen-geele vlammen tegen een, die als tralien ſtaan, verdeeld.

Zyn oog is rood, den appel Zee-groen, en zyn kop, lyf en ſtaart, is ſchoon Zee-groen gemarmeld.

De vin tegen 't lyf is ſterk Zee-groen, gelyk ook onder, mede beide met geele en roode vlekken, hoedanig ook de ſtaart en alle de agter-vinnen (die mede Zee-groen zig vertoonen) boven en onder geteekend zyn; dog de boven-voor-vin is Citroen-geel, hebbende drie roode doorns, en dan nog een langer roode doorn, met een Zee-groenen vin, als een zeyl, die beneden een breeden rooden zoom heeft. Dan heeft hy boven nog een kleen agtervinnetje, dat Zee-groen rood, en Citroen-geel is.

De Ooſt-Indiſch-Vaarder.

N°. 173. Vertoond ons den *Ooſt-Indiſch-Vaarder*, een grooten Viſch, diens ſnuit als een tonneken voor is, zwart van verw van binnen, met een Zee-groenen band een ſtroo-breed, en tuſſchen fyne Citroen-geele zoomen ſtaande. De kop is lang en dik, met een Hemels-blaeuwe ſtreek, zwart, en donker-Purper, een groote boven ſtreek met een rooden en geelen zoom, en onder nevens een deel van de buik geel, en na agteren Orangie-agtig van verw. Zyn oog ſtaat byna tegen zyn rug.

Het boven-lyf is licht-Purperverwig met ſlaeuw-witte Slangetjes gekamelot,

De vin tegen 't lyf is ſchoon Zee-groen en kleen.

De buik loopt onder als met een klaeuw met roode banden, en ter zyden weer als een rood en Citroen-geel ladderken na de buik uit, waar in zig daar een groot donker-blaeuw, en donker-Purper rond, met een rooden buiten-, en geelen binnenzoom, en wat verder na boven, een kleener ovaal van een andre verw met een Zee-groenen ſmallen zoom, en verder een ſchoone marmeling met een rooden, dan een zwarten, dan weer een rooden gevlamden ſmallen dwars-band, met eenige Camelotting bandsgewyze, en dan weer een zwarte ſtreep, een geele breede ſtreek met een rooden omtrek, en daar na tegen den ſtaart een zwarten dwars-band tuſſchen geele ſmalle zoomen, en dan zich weer een Zee-groene met een roode zoom vertoond.

De ſtaart is vol, als een *Japanſche* Wajer, dog agter niet rond, en Zee-groen van verw, met een geelen breeden buitenzoom met roode Slangetjens 'er op.

Op de rug heeft hy een kleen bezaanvinneken, waar aan voor een groote Hemels-blaeuwe doorn, die na agteren toe rood, hoedanig ook de boven-zoom des zelfs, terwyl de vin zelf Citroen-geel is.

Beyde de agter-vinnen zyn langwerpig rondagtig na buiten toe, Zee-groen, boven met twee roode dwars-ſtreepen; dog onder zyn die twee ſtreepen na 't lyf toe rood, en na buiten Citroen-geel tegen een ſtaande.

Het is een byzondere ſmakelyke vaſte Viſch.

Ikan Sotera Poeteh Hidjoe.

N°. 174. Leverd ons den *Ikan Sotera Poeteh Hidjoe*, dat is, *den witten en groenen Sotera-Viſch*.

Het is een kleen Viſchje, met een Cacatoeha's bekje, dat een heerlyke mengeling van Citroen-geel in zyn bek, en op zyn kop, die boven zwart, en beneden licht-Purper is, vertoond.

Zyn oog is kleen en Citroen-geel, en dan vertoond zig op zyn ſchoone Purperhuid een witte ſtreek als een verkeerde lang-

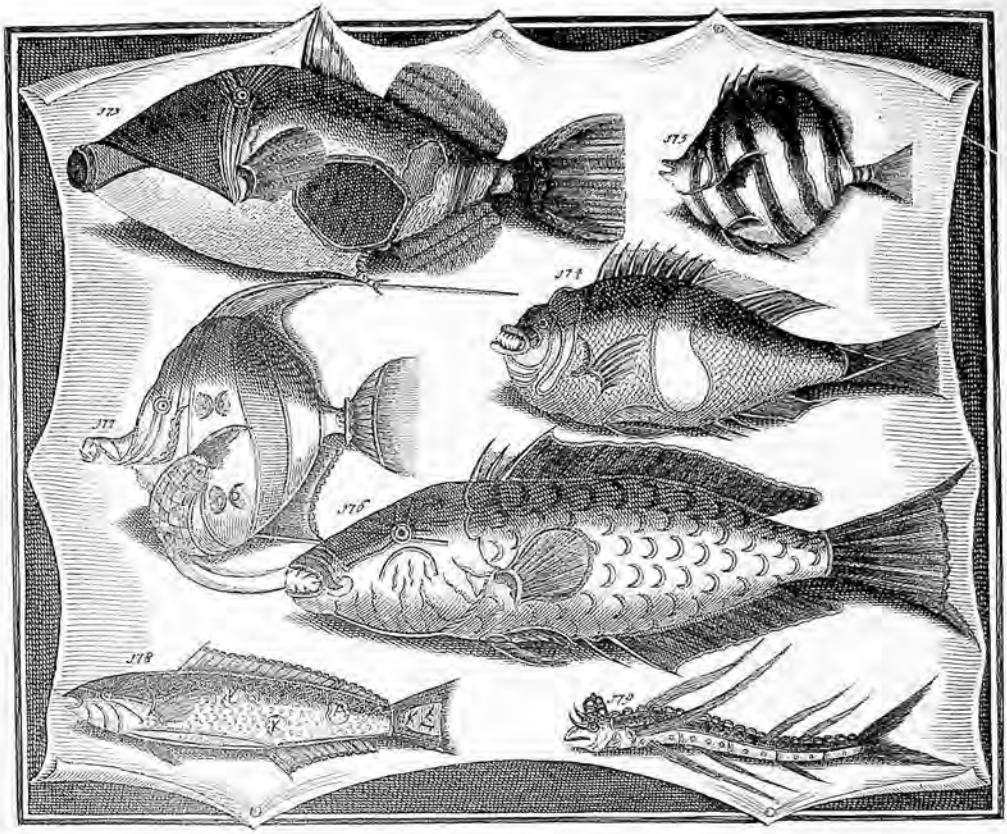
373
375
374
377
376
378
379

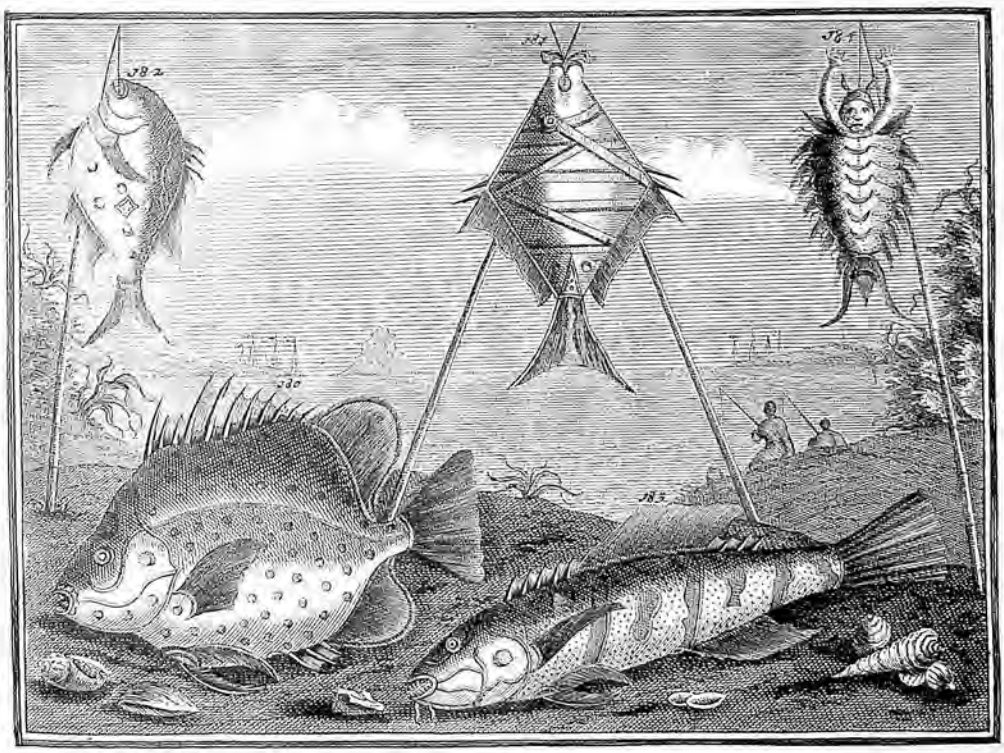
382
381
384
380
383

langhalzige zak, met den hals na beneden toe, die in zyn geheel wit, en met een Zee-groenen ſmallen zoom omzet is, hoedanig een witte omzoomde Zadel, die wat krom is, zig op dat ſchoon Purper lyf (dat vol ſchubben is) vertoond.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, en Purper geſtreept, en tegen 't lyf Citroen-geel, en rood, ook is zy daar tegen den buik beneden Zee-groen.

De boven-vin is donker-Zee-groen met donker-Purpre doorns; dog agter aan eerſt Citroen-geel, en daar na donker-Purper, in 't midden wit, en met fyne roode ſtreepen tuſſchen zoomen, die Orangie zyn, bezet.

De beneden-agter-vin is donker-Purper met een Citroen-geelen lyſt, zynde als een kleen vierkant.

De ſtaart is vol, kleen, en Zee-groen; dog voor aan met een donker-Purpren driehoek met een Orangien zoom, diens ſcherp na 't einde van den ſtaart komt; en die na 't lyf, tot ſcheiding van den ſtaart en 't lyf, rond is.

Het is een zeer goed aangenaam Viſchje, immers zoo goed, als een zeer goede Baars; dog men ziet het weinig; doende met zyn verſcheide ſterke verwen een heerlyke vertooning in Zee.

Ikan Batoe Tereloc.

N°. 175. Is de *Ikan Batoe Tereloc*, dat is, *de uitnemende fraeje Klip-Viſch*.

Dit gelykt wel een kleen Scholletje, dat een kleenen Zee-groenen kop een Orangie-agtige bek, en een wit lyf, met vyf redelyk-breede donker-Purpre banden, tuſſchen Orangie-agtige en Zee-groene zoomen aan weerzyden ſtaande, heeft, waar tegen vier wel zoo breede banden van 't lyf zich tuſſchen beiden vertoonen.

De boven-vin is voor aan Citroen-geel, en wat gedoornd; dog agter, en verder om tot den ſtaart toe, Zee-groen, hoedanig ook de beneden-vin, en de vin tegen 't lyf is; maar die daar onder tegen den buik komt, is als een Zee-groene dubble *Jeruzalems*-veer met een Citroen-geelen zoom, die zeer fyn is, bezet.

Het ſtaartje is kleen, Zee-groen, en voor aan met kleene witte Citroen-geele, Purpre dwars-bandekens.

't Oog is Citroen-geel, en de kop door zoo een krommen Citroen-geelen ſtreek van 't lyf onderſcheiden. Het is een lekker Viſchje; dog daar is niet veel aan, en men ziet het zoo ſchoon en ſterk van verwen zeer weinig.

Op den agterſten Purpren dwars-band, is boven een Citroen-geel bolleken.

Ikan Maleti.

N°. 176. Vertoond ons *den Maleti-Viſch*, zynde een grooten voet lang, groot van kop, welkers verwe, gelyk ook die van 't lyf, donker-Zee-groen is, hebbende een bek vol groote tanden, die onder Citroen-geel, en boven van een rooden band tuſſchen Citroen-geele zoomen voorzien, en verder met roode en geele fyne kromme trekken tegen een over den ganſchen kop geteekend is.

Het oog is bleek-Purper, zwart van appel, en bleek-geel van omtrek, vertoonende, als 't ware, boven en ter zyden een ſtar van lange roode en geele fyne ſtreepen tegen een.

Het geheel lyf is vol verkeerde halve Maanen, die na den binnen kant rood, en Citroen-geel na den buiten-kant zyn.

De boven-vin, die zeer lang is, heeft maar drie doorns, waar van de twee voorſte Citroen-geel, en de derde wel eens zoo lang, en donker Hemels-blaeuw is; by welke geele doorns de grond der vin licht-Purper, daar zy anders verder na agteren als een licht-roode ſmalle vlag met een ſmalle Citroen geele onder- en boven-zoom is, die boven tuſſchen twee ſmalle zwarte omtrekken of lyſten na den buiten-kant ſtaat, en even zoo van verw en zoomen is, ook de beneden agterlyſt; hoewel die wat korter is.

De vin tegen 't lyf is als een ronde Citroen geele zwart-geſtreepte Wajer, die een licht-Purpren zoom met fyne zwarte lyſten heeft, zynde tegen 't lyf Purper en rood met zwarte zoomkens.

De vin daar onder is als een bleeke Citroen-geele en zwarte dubble *Jeruzalems*-veder.

De ſtaart is groot, vol, licht-Purper van grond, met Citroen-geele ſtreepen, of banden, van een half-ſtoo-breed overlangs, en buiten 'er tegen met een donker Zee-groenen grond-gegolfden zoom met zwarte omtrekken, en aan weerzyden van den ſtaart ſteekt als een Citroen-geele ſcherpe pin met zwarte graatjens, wel een lid van een pink lang, uit.

Het is een zeer vette en lekkere Viſch; maar men ziet hem zelden, ook doet hy int Water met zyn Zee-groen lyf een heerlyke vertooning.

Ikan Paroeli Jang Djantan.

N°. 177. Zien wy den *Ikan Paroeli Jang Djantan*, dat is, *'t Manneken van de Paroeli-Viſch*, zynde een lekkere zoort van Pampus-Viſch met een roode lange, en verre buiten den Viſch uitſtekende ſmalle ſtreep, van fatzoen van ſtreep en Viſch byna, en ook van bek, evens eens als de gevlamde Trompetter N°. 168. beſchreven; maar hy is geheel anders van verwen, alzoo de grond van den kop, en van 't agterlyf graeuwagtig beneden en donker na den boven-kant, vol Orangie ſmalle dwars ſtreepen, gelyk verder de bek, en ook de kop, met eenige roode ſtreepen geteekend is.

De bek is kleen, en gelykt wel als een Trompet-ſtuk, heeft vier tanden, zynde voor-

vooraan Zee-groen als een verkeerd half Maantje, hebbende daar twee ſmalle roode vlammen, daar men aan de beneden-zyde van 't voorſte, en aan de boven-zyde van 't agterſte ook een Orangie drie-hoekje verneemd.

Het oog is donker Zee-groen, breed en rood van kring, en zwart van appel.

Het middel-lyf is een groote licht-Orangie rondagtige breede vlam, die van onder tot boven toe, zelf ook in de boven-vin (die een rooden boven-lyſt heeft, die zeer lang buiten den Viſch uitloopt) doorgaat, rondom welk Orangie op 't lyf een ſchoon-roode zoom, na den agter en voorkant ieder met een bogt loopt, hoedanige roode verkeerde bogten, ook zoo na agteren gebogen een duim-breed van een na agteren toe volgen, makende als twee breede banden van den licht-graeuwen beneden en donkeren boven-grond van 't lyf; dog de eerſte roode bogt is zoo groot als de vorige, maar die tegen den ſtaart byna is zeer kleen, makende daar als nog een Orangieagtigen band tuſſchen twee roode zoomen, welke onderſte boven op nog een rood leggend half kringetje met een Zee-groenen donkren grond, en beneden 'er tegen een Citroen-geel gegolfd zoompje, met een zwart lyſtje 'er tegen, heeft.

Op het Orangie middel-lyf vertoonen zich twee donkere halve Maankens tegen een, hebbende aan weerzyden een kleen rond bolleken in 't midden, en zynde verder met een zwart geſtippeld donker-Zee-groen gevuld; van hoedanigen verwe ook het onder-deel van den kop by de wan, gelyk als Zadels-gewyze, is, beſtaande uit donkere-Zee-groene en lichte Zee-groene vierkante blokjens tegen een, en zoo tot de donker-Citroene geele vin tegen 't lyf (die zwart van graaten is) met een Orangie buiten-zoom, die aan wederzyden met lange Orangie tanden buiten uitloopen, voortgaande.

De onder-vin agter is ook donker Zee-groen met een roode lyſt in 't vierkant, dog voor aan (daar zy 't breedſte is) met een rooden langen fynen doorn uitloopende.

De ſtaart is (gelyk ook de agterſte boven-vin) Zee-groen, met een Citroen-geele fraanje vol zwarte graatjens, die in den ſtaart wel een pink-breed is.

Over 't groen van den dikken vollen ſtaart loopen fyne zwarte graatjens, die zich op den ſtaart als een breede kelk uitbreiden, en in 't midden loopt 'er een na beneden gebogen roode dwars-band, die een fynen zwarten zoom aan zyn binnen-zyde in 't holle-deel heeft, over henen.

Ikan Parkia. N°. 178. Vertoond ons het *kleen Parkia-Viſchje*. Dit is, in opzigt van de verwe van de kop en 't lyf tot aan de ſtaart, donker-Zee-groen, vol kleene verkeerde roode halve Maantjens, met drie Goud-geele rondeelkens met roode kringen voor, agter, en onder op 't lyf, byna in een drie ſprong. Op die rondeelkens zyn zwarte ſtippen, op 't onderſte tegen de buik een K, en op 't voorſte dit teeken L. En naaſt aan den ſtaart een drie-hoek, al welke teekenen ook zwart zyn.

Het bekje is kleen, gelykende wel na dat van een Vogeltje, zynde van binnen Orangie-agtig en rood, hoedanig de kop ook beneden, en 't rood oog boven als een halve ſtar geteekend is, zynde van een witten appel voorzien.

De boven-vin is zeer lang tot aan den ſtaart, Goud-geel van verw, en vol fyne zwarte graaten, hebbende onder en boven een roode lyſt, hoedanig ook de agterſte beneden-vin is.

De vin tegen 't lyf is Citroen-geel, zwart van graaten, en rood tegen 't lyf. De vin 'er beneden is ook, als de vin tegen 't lyf, en tuſſchen die beiden loopt van den kop af tot de agter-vin, en ook langs den buik, ieder op zig zelven, een Orangie en roode overlangze ſtreep.

De ſtaart is vol, maar zeer aardig geteekend. De grond-verw is licht-Purper met fyne zwarte graaten, in 't midden van welken grond zich een Citroen-geel wapentje met eenige zwarte ſpikkels, en merken als een K, en L, en een M, vertoond. Daar na vertoond zig aan 't einde van den ſtaart een Citroen-geele fraanje tegen een zwarten fynen dwars-kring.

Het is een cierlyk, eel, lekker, en ſterk geteekend Viſchje, waar in zich de verwen wonderlyk fraey vertoonen.

Bilalang Laoet Jang Djantan. N°. 179. Leverd ons *den Ikan Bilalang Laoet Jang Djantan*, dat is, *het Mannetken van de Zee-Sprink-Haan*, zoo na zyne gedaante genaamd, uit. Het is lang van lyf, dat Goud-geel, boven met zwarte ſtippels tuſſchen vier verkeerde Zee-groene halve Maankens, en beneden met roode bollekens tuſſchen vyf zulke halve Maankens (hebbende een overlangze Zee-groene ſtreep van den kop tot den ſtaart toe) zoodanig geteekend is, dat in 't voorſte vak twee, in 't tweede drie, en in de twee volgende ieder weer twee roode bollekens geplaatſt zyn; dog in 't laatſte is 'er maar een te vinden.

De Slange-kop is donker Zee-groen, zynde met een roode ſtreek (gelyk ook de bek van binnen is) van 't lyf geſcheiden, hoedanige twee Orangie hoornkens 'er ook voor op den kop ontrent 't oog boven malkanderen ſtaan, terwyl zig boven op den kop een aardig bloemkroontje van roode en geele kringen, twee en twee boven een, dog boven op 'er maar een, alle

alle met 't hol na beneden op een leggende, vertoond.

Het oog is Citroen-geel, de kring fyn en zwart, en den appel rood en geel.

De zes vinnen (die als zyn vleugels of pooten zyn) en de ſtaart (die twee kluftig is) zyn donker-Zee-groen. Dit Viſchje eet men niet.

Cacatocha Babintang.

N°. 180. Vertoond ons den *Ikan Cacatoeha Babintang*, dat is, *dengeſterden Cacatoeha-Viſch*. De kop is donker Zee-groen, zynde byna als die van een Cacatocha, van binnen rood van bek, en dan geel van omtrek; dog met een rooden drie-hoek binnen in den bek.

Op den kop vertoonen zich drie Orangie-agtige, en Slang-agtige fyne ſtreepen, en twee groote licht-Purpre bollen, met roode halve buiten-kringen boven, ieder aan weerzyden van de Orangie middel-ſtreep, en drie roode kleener bollen met blaeuwe halve buiten-kringen.

Over het lyf loopt een Zee-groene ſchey-ſtreep van den kop tot den ſtaart toe, aan weerzyden van welke zig als een Hemel vol roode bollen met halve blaeuwe buiten-kringen op een bruin-agtigen en graeuwen grond (hoedanig 't geheel lyf is) vertoonen.

De grond van de ſterk gedoornde boven-vin is vooraan Citroen-geel, en wat verder na agter, (daar zy breeder en grooter van licht-Purpre doorns is) boven Citroen-geel, en breed daar, dog beneden met een ſmallen Zee-groenen zoom. De agter-vinnen zyn Zee-groen, rondagtig, en van buiten met een Orangie, dog tegen 't lyf met een Purper zoompje bezet.

De vin tegen 't lyf is Citroen-geel, en boven 't lyf Zee-groen; dog onder aan is als een dubble *Jeruzalems*-veder, die Citroen-geel, zwart, en blaeuw is, aan welkers begin tegen den buik men ſchoon Hemels-blaeuw met roode ſtreepen verneemd.

Het oog is Purper, de omtrek fyn en zwart, dog na 't lyf toe met een halven rooden kring; de appel is zwart, en geel van binnen.

De onderſte voorvin, tuſſchen de agter-vin en de *Jeruzalems*-veer, is licht-Zee-groen; dog heeft drie Purpere doorns.

De ſtaart is vol, citroen-geel, met zwarte graaten, en een zwarten ſmallen omtrek, vertoonende als een open Waejer.

Het is een dik breed Viſchje van lyf, en zeer lekker van ſmaak, byna de gedaante van een kleene ſchol hebbende.

Ikan Baretti.

N°. 181. Vertoond ons den *Baretti-Viſch*, in de gedaante van een ſchoone ruit, die over 't lyf, en den kop, Orangie van grond, Purper en rood tegen een van dwars-banden, en ſchuinze banden, kleen van bek, als een onder en boven ſnuitje, Zee-groen van omtrek in den bek, en rondom de zelve na buiten, en ook van de zelve verwe van vinnen, en doornen is, welke eerſte onder en boven roode zoomen hebben, hoedanig ook de doorns zyn.

Het oog is Zee-groen, de buiten-omkring (die maar half na 't lyf toe zich breed van blaeuw vertoond) is fyn-rood en dan blaeuw; dog de appel rood.

De ſtaart is donker-Zee-groen, dog van binnen door een Orangie overlangze ſtreek, die onder het breedſt, en wat gevlamd is, afgeſcheiden, hebbende een rooden buiten-zoom aan weerzyden; dog een fyn zwart agterzoomtje, half-maans-wyze.

Ook is het agterſte deel van 't Viſchje een Orangie vierkant, dat onder pas half zoo breed, als boven, en onder met een rooden kring van den ſtaart, en boven aan met een Purpren dwars-band, met een fyn zoomtje aan weerzyden, afgeſcheiden is.

Tegen den ſtaart aan, op dat Orangie vierkant, vertoond zich een roode lange drie-hoek met den langen hoek na 't lyf toe, in welken zig twee kleene Hemels-blaeuwe bollekens boven een, en aan ieder zyde nog een zoort grooter als de andre, en boven aan met een rood leggend half maantje 'er op geteekend, opdoen. Het is een zeer lekker en ſmakelyk Viſchje, zeer wel na een kleen Scholletje gelykende.

De Rievier-Bot.

N°. 182. Vertoond ons een *kleen Rivier-Botje*, dat een rood kopje, een Zee-groen Vogel-bekje, en een citroen-geel kleen oog, met twee citroen-geele ſtreepen om laag, heeft.

De vin tegen 't lyf is donker citroen-geel boven, (gelyk ook beneden) dog tegen 't lyf Zee-groen, dat ook de verw van alle de vinnen, en van den twee-kluftigen ſtaart is; dog de voor-vin boven vertoond zich wat gedoornd, rood van doornen, en citroen-geel van grond, hoedanig ook de ſchey-band naaſt aan den ſtaart, tegen welke nog een ſmaller roode kant is.

De verw van 't lyf is ros, en graeuw gemengeld, met zeven geele bollen, als oogen met breede roode kringen 'er om, dog vlak voor de vin tegen 't lyf vertoond zig tuſſchen vier zulke bollen een roode ruit, die geel van binnen is, buiten welke vier bollen 'er zig in de zelve rey nog een ontrent den ſtaart vertoont; terwyl men de twee andre men aan wederzyden van de vin tegen 't lyf ziet.

Het is een lekker Viſche, vooral wanneer het tot Waterviſch gebruikt werd.

De Rievier-Grundel.

N°. 183. Leverd ons den *Rivier-Grundel* uit. Een Viſchje, als een Spiering, zynde

zynde Goud geel van kop, waar in zich veel roode ſtreepen opdoen. De bek is kleen, vol tanden, en onder aan de zelve hangen twee baardjens. Hy ſchynd als vier Zee-groene oogen, en nog twee andre met breede roode halve kringen te hebben.

Het lyf is Purper-graeuw, vol zwarte ſtippels, zynde pas boven de Hemels-blaeuwe vin tegen 't lyf van een Hemels-blaeuwen breeden halven dwars-band met een fynen zwarten, en een citroen-geelen en zwarten buiten-zoom voorzien.

Over 't lyf loopen drie roode dwars-banden, boven en onder wat gebogen, binnen in een zwarten fynen gegolfden, en buiten een fynen citroen-geelen zoom met zwarte lyſtkens; dog tuſſchen de twee eerſte banden ziet men een Orangien langwerpig-ronden en in 't midden aan weerzyden wat gebogen omtrek, die van binnen Hemels-blaeuw is; en tuſſchen den tweeden en derden band ziet men twee andre Zee-groene plekjens, 't eerſte met een citroen-geelen, 't andre met een rooden binnen-, en beide met een zwarten fynen buiten-zoom bezet.

De boven voor-vin agter is agter aan wat gedoornd, Zee-groen van doorns, en rood van grond, dog de middel-vin boven- en de agter-beneden-vin is Hemels-blaeuw, met een Zee-groenen breeden zoom onder, en een fynen zwarten buiten-zoom. Ook zyn de andre vinnen van de zelve Hemels-blaeuwe verw, rood van buiten-omtrek, dog die onder de middel-vin tegen 't lyf komen, zyn als *Jeruzalems*-vederen.

De ſtaart is Purper, rood en zwart, in 't lang gebandeerd, en vol.

Het is een moy, lekker, zoet, en vaſt Viſchje.

Anac Laoet Jang Terbongkoes.

N°. 184. Doet ons *den Anac Laoet Jang Terbongkoes*, dat is, *'t gebakerd Zee-kindl*, zien, vertoonende zeer levendig een kind in de Luyeren, dat zyn geele handjens met vyf roode vingeren, geel van grond met twee roode bandjens, na boven toe ſteekt.

't Kopje boven, en de ſtreeken 'er onder, en rondom (die zig als bladen en tanden, met roode ſtreepkens 'er tuſſchen, vertoonen) zyn tot onder toe aan weerzyden donker Zee-groen, en verder is de grond van den kop en 't lyf geel, met roode halve maanen in 't midden, en aan weerzyden, als ook met veel zwarte ſtippen aan weerzyden, en tegen de twee onderſte kringen, gelyk ook met een rey recht in 't midden, van den kop na beneden toe geteekend.

Men ziet volkomen de gedaante van twee oogen, neus en mond, die rood zyn. De ſtaart is even eens als de bloem van een Pieſſang-vrugt, dik-rond tegen 't lyf, ſpits na buiten, en rood en geel van grond.

Dit Viſchje werd niet gegeten, en zelden gezien.

Ikan Doeri Djantan.

N°. 185. Vertoond ons den *Ikan Doeri Djantan*, dat is, *het Manneken van den gedoornden Viſch*, zoo genaamd na twee Hemels-blaeuwe doorns, die na den bek omgekromt, en na die kant ook appelbloezem, dog zwart van omtrek zyn.

De kop is als een groote Oſſen-kop, die zeer licht-Purper van verw is, op welken zig tegen den boven-kant twee langer roode en geele doorns als tanden, met het ſpits na beneden gekeerd, en met de rug tegen een wat van malkandren afſtaande, vertoonen, hoedanige geele en roode trekken men ook op verſcheide plaatzen van den kop ziet; waarnevens hy ook twee baardjens van de zelve verw heeft.

De bek is vol tanden, zynde boven Hemels-blaeuw, en onder geel van omtrek, alwaar zig, pas 'er beneden, nog drie zulke lange ſmalle doorns vertoonen.

Zyn oog is geel, de appel helder-rood, dog de buiten-kring groot en Zee-groen, met vier zulke uitſtekende ſpitzen byna in 't kruis.

De kop loopt wat hoog en ſteyl op, hebbende boven op als een geelen bult, die wat gegolfd is, boven op welken een hooge vin, als een Bezaan-zeyl, ſtaat, dat Hemels-blaeuw van grond aan weerzyden, en in 't midden Goud-geel; dog met roode zoomen, en drie roode dwars-ſtreepen 'er over gezoomd, en afgeſcheiden is.

Voor aan dit zeyl is als een zware breede Hemels-blaeuwe doorn met roode lyſten over al, en onder nog een byzonderen kleenen Hemels-blaeuwen band met roode lyſten; en op het buitenſte Hemels-blaeuw, aan de andre zyde, vertoonen zich, van boven af na beneden toe, tuſſchen ieder twee roode ſtreepen, twee roode bollekens nevens malkanderen; dog in ieder der twee laatſte perkjens heeft men 'er maar een; ook is de buiten-zoom van die Bezaan-vin citroen-geel met een zwarten zoom.

De boven-vin agter is een geele breede lange vlag, met een ſmallen rooden zoom, als uit halve bollekens beſtaande, boven, en met een Hemels-blaeuwen onder, hoedanig ook de beneden-agter-vin is.

De wamme, en een deel van 't lyf, waar op de citroen-geele-ronde vin tegen 't lyf ſtaat, is als een groote Schilder-palet, die wit, Hemels-blaeuw, en ſchoon donker-appelbloezem van verw is. De vin tegen lyf is rood, zwart van graaten,

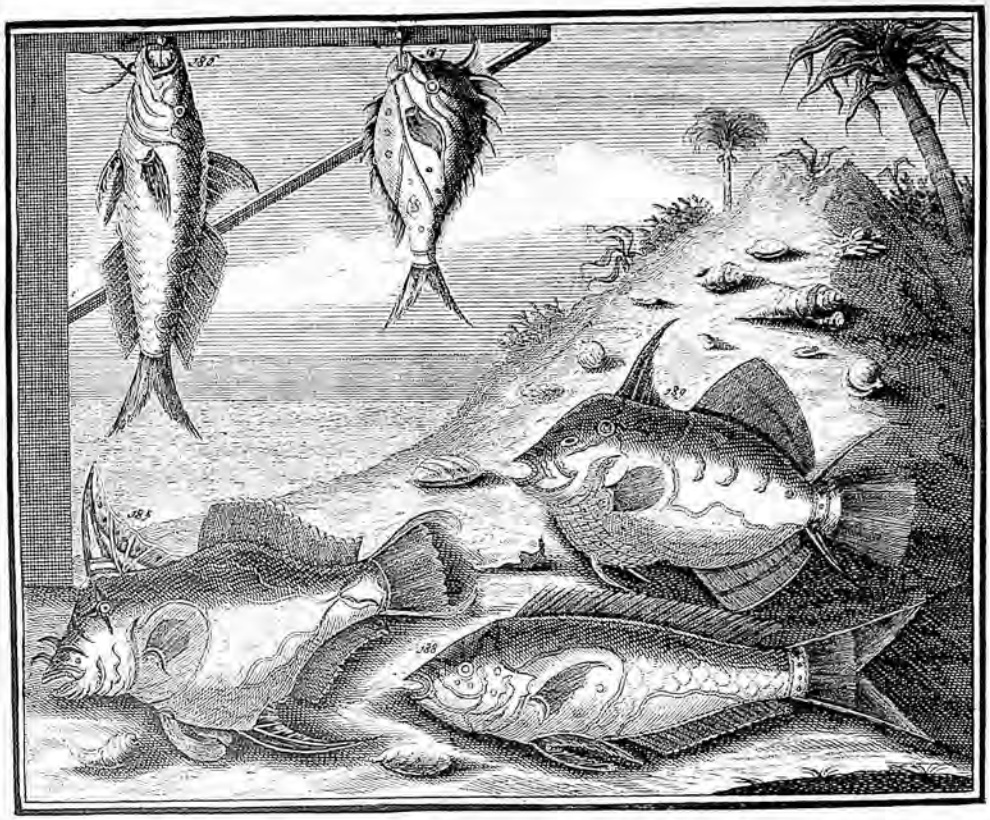

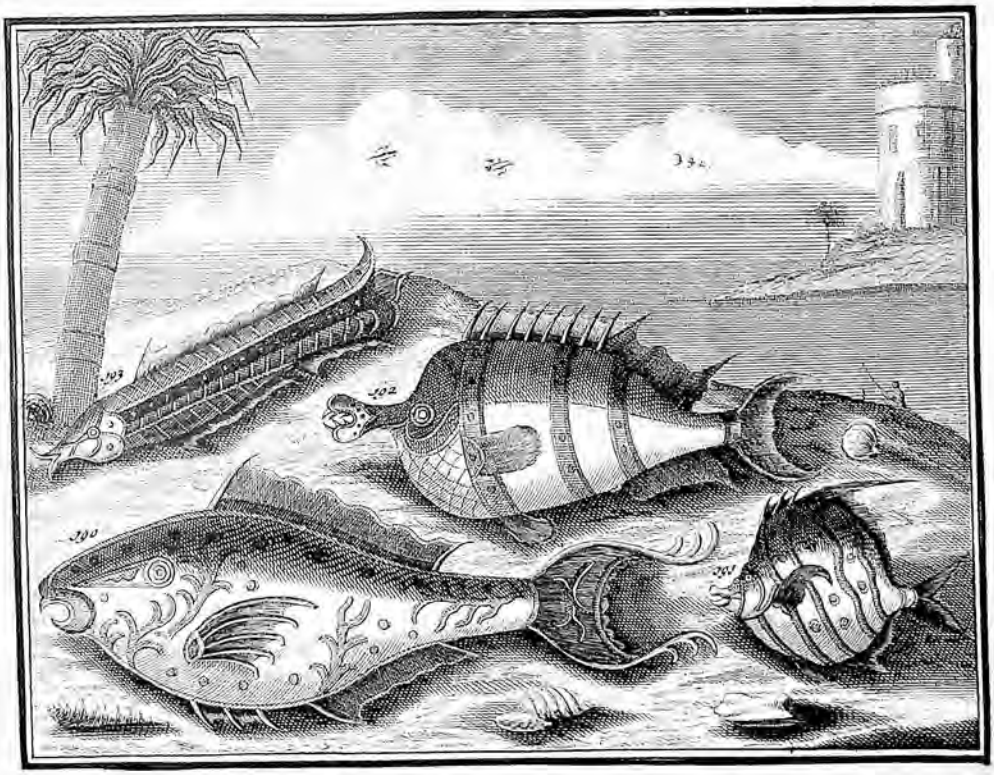

ten, en ook als een kleen Paletje.

De vinnen 'er onder zyn ſchoon Purper, wit, zwart, en rood door een, en de lange ſpitze vin 'er aan (die een zwarten doorn vertoond, die Hemels-blaeuw, wat donkeragtig, en met een citroen-geelen zoom, met zwarte lyſtkens bezet is) is verder Purper van grond met roode bandjens 'er over.

Het ganſch lyf is boven en onder donker-bruin, dog in 't midden licht-bruin, en op dien grond vertoonen zich twee langwerpige breede Zee-groene groote bladen tuſſchen roode zoomen, de eene na boven, en de andre na den buik toe; dog ieder met een rooden ſteel van den ſtaart afloopende, hoedanige kleene zeer ſmalle, en zoo gezoomde Zee-groene blaadjens zig ook beneden na den ſtaart toe zoo vertoonen, dat zy als met haren beneden-grond, of 't rood van hare lyſt, tegen de roode lyſt der andre aankomen.

Het onderſte van 't beneden lyf is licht-bruin, en de ſtaart van 't lyf door een citroen-geelen en rooden ſmallen zoom, die als een kroon vertoond, geſcheiden.

De ſtaart is donker-Hemels-blaeuw, vol, en als gevederd, bezet met zwarte graaten, hebbende twee geele en zwart-geſtreepte buiten-zoomen, die buiten den ſtaart als kromme ſcherpe dikke haaken uitloopen.

Het is een uitnemende fraeje Viſch, die wonderlyke ſterk tegen een ſpelende verwen heeft, en die zeer lekker, vet, en aangenaam van ſmaak is.

Ikan Mandali. N°. 186. Geeft ons het gezicht van den *Mandali-Viſch*, die van grootte als een kleene Voorn, en over zyn ganſch lyf meeſt donker-Zee-groen is, uitgenomen dat zig agter boven tegen den rug twee, en voor boven tegen 't agter hoofd zich een roode plek; die in 't geheel pas een nagel groot, en met Orangie-zoomen bezet is, komt te vertoonen.

De bek is vol tanden, van binnen rood, hoedanig ook zyn lange baarden, nevens verſcheide ſtreeken op den kop, zyn, waar aan men ook wat Orangie, gelyk men ook zoo een drie-hoekigen ſtreek pas agter den bek ziet, welke bek buiten 't rood van binnen, dan nog een Zee-groenen, en dan weer een rooden omtrek rondom dat Orangie drie hoekig veldje heeft.

De vin tegen 't lyf is bloed-rood, dog tegen 't lyf eerſt donker-blaeuw, en dan in 't midden nog Orangie van tuſſchen-zoom.

Beneden de middel-vin vertoonen zich twee Purpre *Jeruzalems*-vederen.

De verdre vinnen zyn geel met roode dwars-ſtreepen, of graaten, en ook met zulke zoomen.

De ſtaart is twee-kluftig, geel, en met zwarte fyne graaten bezet.

Zyn oog is blaeuw, de kring rood, en met drie doorns na buiten, die rood zyn, gecierd.

Het is mede een zeer aangenaam, en ſmakelyk Viſchje; dog wat aan den droogen kant.

Ikan Riboet. N°. 187. Brengt voor ons oog den *Ikan Riboet*, dat is, *den Storm*, of *Onderweders-Viſch*.

Het is kleen, en wonderlyk van fatzoen, met het voltandig bekje, hebbende een kopje, als een Bul, die ſtooten wil, en krom om na de boven-vin loopende, daar zig voor aan een blaeuwe doorn, na voren toegebogen, vertoond, daar de andre, op de citroen-geele vin, Zee-groen, en na agteren gebogen zyn.

Het lyf, dat Orangie van grond is, vertoond zig vol gevlamde ſmalle Zee-groene ſtreepen, die van den rug na het Zee-groen oog, dat ook vry laag ſtaat, en 't geen een Orangien appel heeft, loopen.

Het Orangie van 't lyf is van het ſchuins licht-Purper-verwig onderlyf met een Zee groene ſtreep (waar van nog zoo een dwars-ſtreep loopt) afgezonderd, hebbende beneden de vin tegen 't lyf (die geel en zwart, en tegen 't lyf rood is) twee roode bollekens tegen een ſtaan, hoedanige Orangie men ook in 't onder-lyf, drie boven en drie onder de groene dwars-ſtreep heeft, met nog een Orangie plek, vertoonende als een oog met een zwarten omkring, en zoo een ſtip, en nog vier halve kringen 'er tegen, in 't midden tuſſchen die twee bollekens.

De onder-voor-vin is van doorns en grond, als de boven-vin, dog de agter-vin daar rood, daar zy boven ſmal en Zee-groen is.

Het lyf ſcheid met een Orangien band, tuſſchen twee roode zoomen, van 't lyf, en de ſtaart is twee-kluftig en Zee-groen.

Niemand durft dien Viſch eeten, hoewel hy anders in zich zelven niet kwaad is.

De Jager. N°. 188. Doet ons *den Jager* zien. Een groote ſchoone Viſch, als een Span-baars van lengte zynde van kop en lyf licht-Purper, vol Orangie verkeerde kringen en ſtreepen tegen een op 't lyf, en op den kop ook hier en daar zoo een ſtreep, dog men ziet daar op meeſt Zee-groene trekken en ſtreepen.

De bek is kleen, vol tanden, rood, en citroen-geel van omtrek, beneden 't oog met drie, en in 't agter-hoofd met twee Zee-groene bollekens bezet.

Van den kop af half wegen loopt een groote rondagtige Zee-groene trek tot aan den buik toe, rondom een ſchoon citroen-geel veld, byna als een Schilder-palet, of als een verkeerde Zadel van gedaante, waar op zich een donker-He-

mels blaeuwe vin vertoond, die tegen 't lyf Zee-groen, rood, en licht-Purper van omkringen is, zynde onder met een, ter rechter zyde met twee Zee-groene bollekens met roode kringen, en ter linker zyde van den vin ook met een bolleken voorzien.

Voorts vertoonen zich op 't lyf nog twee Zee-groene lange breede plekken, de eene tegen den buik, als een matig hoog Eiland in Zee, en de andre boven tegen den rug aan tot den ſtaart toe, beide met Orangie zoomen bezet.

Het oog is rood, geel van omtrek, met drie Zee-groene vellingen van een rad 'er boven, en vlak onder 't oog heeft men een citroen-geel leggend half Maantje.

Onder de middel-vin, zyn twee ſchoone Purpre *Jeruzalems*-vederen met roode buiten-zoomen.

De boven-vin is lang, en Hemels-blaeuw, vol fyne zwarte graaten, en de onder-vin geel, ook zoo van graaten, dog rood van zoomen, waar van de buitenſte gegolft zyn.

De ſtaart is met een citroen-geelen band, en lyſten, waar op vier roode bollen nevens een ſtaan, en die roode lyſten heeft, van 't lyf geſcheiden.

De voorgrond van den ſtaart is breed, donker-Zee-groen, en de agter-grond rood, makende als twee drie-hoeken uit, dog de ſtaart is van buiten met twee ligte Purper-zoomen met zwarte lyſtkens bezet; dog die Purper-zoomen loopen zeer verre en ſpits, als ſchaaren van de *Schaar-Vogel*, buiten den ſtaart uit

Het is een ongemeene heerlyke Viſch, om ze te eeten, en niet min fraey, om ze te zien zwemmen.

Ikan Doeri Betina.

N°. 189. Vertoond ons den *Ikan Doeri Betina*, dat is, *het Wyfken van den gedoornden Viſch*. Deze heeft een grooten Zee-groenen kop, ſchuins opgaande, en boven op als met een geelen gegolfden platten knobbel bezet. De bek is kleen, vol tanden, rood en geel van omtrek.

Op den kop zyn verſcheide roode en geele ſtreepen tegen een.

Het oog is rood, de omtrek zwart en fyn, dog de buiten-kring citroen-geel, en de appel wit. Van 't oog loopen drie roode vlammen af; maar die na 't lyf loopt is geel, en 'er tegen aan, boven en onder tegen de roode vlam, zwart gezoomd.

De wamme is licht-Purper met zwarte kleene ruiten.

Het boven- en onder-lyf is donker-bruin; dog verder, en voor al na agteren toe, ſchoon bleek-Purper met een rooden zoom, die zig tuſſchen zwarte lyſten vertoond.

De grond van alle de vinnen is Zee-groen; gelyk ook van die twee doorns onder de vin tegen 't lyf, die een kleene Schilder-palet gelykt, welke citroen-geel en zwart van graaten, en tegen 't lyf eerſt geel, met een rood bolleken 'er op, en dan rood van kring is, als een halve Maan, die zig verkeerd vertoond.

De agterſte onder- en boven-vin is Zee-groen van grond, rood van binnen-, en citroen-geel van buiten- en middel-zoomen, die zwarte lyſten hebben.

De boven-vin voor aan is als een Zee-groene bezaan-vin met roode doorns, waar van de voorſte de langſte is, en boven uitſteekt.

Op 't appelbloezem-Purper lyf vertoonen zig drie zeldzame verkeerde geele vlammen, en zoo een bolleken 'er nevens, en een kleen half wapentje 'er boven, alle met een rooden zoom bezet.

By den ſtaart ſteekt aan ieder zyde een lange roode doorn uit, waar van de bovenſte een citroen-geelen zoom na de agter-vin toe, en de onderſte 'er zoo een na den ſtaart toe 'er tegen heeft.

De ſtaart is van 't lyf door drie banden geſcheiden; van welke de eerſte wit is, met drie roode bollen naaſt een 'er op. Dan volgt 'er een roode ſmalle met fyne zwarte lyſten, en dan een enkel citroen-geele met een fynen zwarten buiten-zoom. De ſtaart zelf is vol, en ſchoon Zee-groen van verw.

Het is een heerlyke Viſch van mengeling van verwen, en van ſmaak.

Ikan Pang-hoeloe.

N°. 190. Vertoond ons een Viſch, by den Inlander *Ikan Panghoeloe*, dat is, *de Overſte* genaamd.

De kop, en 't ganſch lyf is Lood-verwig, zynde vol kleene donker-Hemels-blaeuwe, en Orangie bollen, en de laatſte met een rooden omtrek.

De bek is als die van een Papegaey, van binnen als een halve Maan, die citroen-geel, en daar na ſchoon Zee-groen gevlamd, en dan weer ſmal-rood van omtrek is.

Zyn oog is donker-Hemels-blaeuw, met een breeden rooden, en dan een Orangie-geelen buiten-kring, en met een witten appel. En van 't oog loopt na den bek toe een langwerpige drie-hoek met 't ſpits na buiten, zynde Hemels-blaeuw van grond met eenig rood 'er op, en Orangie-agtig van buiten-omtrek; dat ook de verw van de twee Harten-horens tuſſchen de vin tegen 't lyf, en 't oog, en tegen den ſtaart is. Ook is dit de verwe van alle de verdre trekken op den kop, en op den ſtaart (die donker-Hemels-blaeuw is) in 't midden, agter aan by den agter-zoom, en van die twee vederen, die buiten den ſtaart loopen; dog het aller-

agterſte

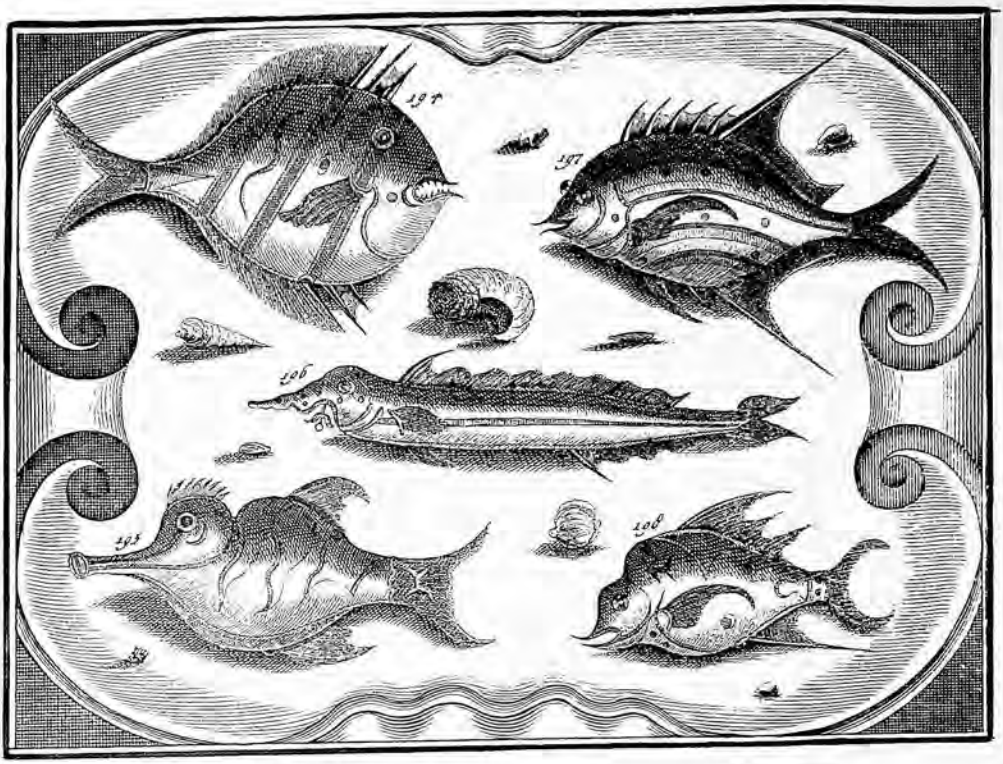

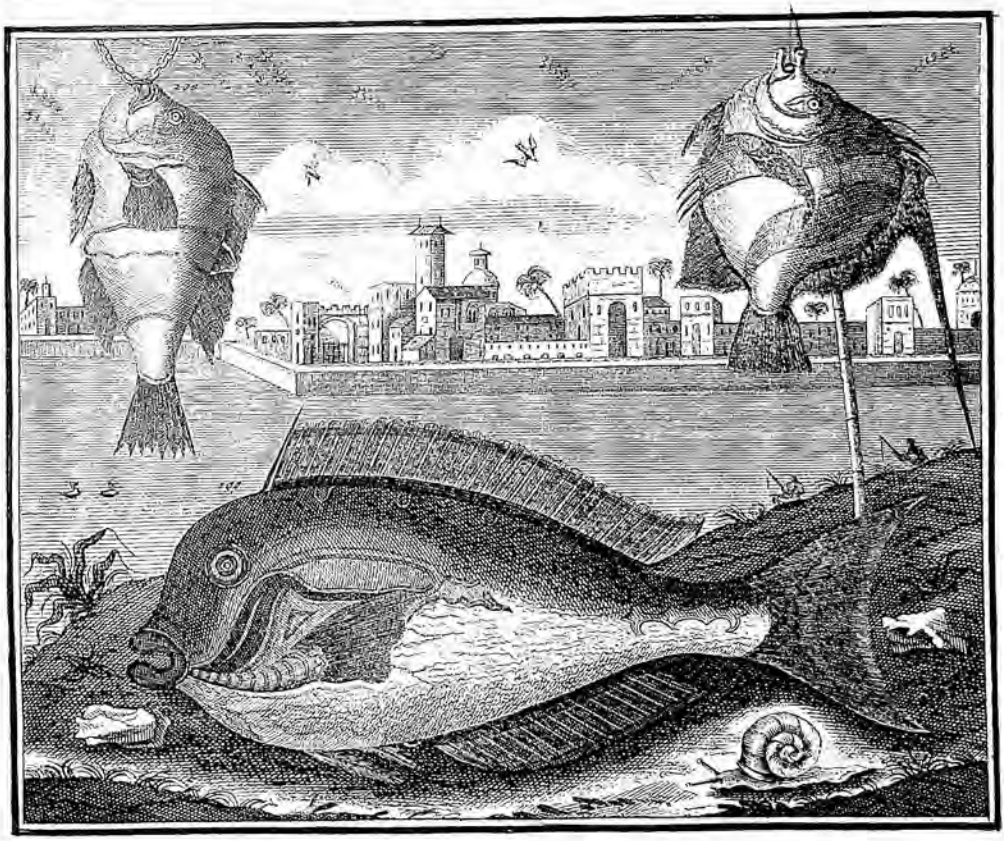

agterſte van den ſtaart is een Zee-groene lyſt, uit halve bollekens beſtaande.

De vin tegen 't lyf is overal ſchoon Zee-groen, met roode en Orangie ſtreepen tegen een; dog zy is Zee-groen, met een Orangien en rooden kring tegen 't lyf zelf.

De boven-vin is een ſchoone lange Zee-groene vlag met een citroen-geelen boven-zoom, dog langs den ganſchen rug van den Viſch, van den bek af tot den ſtaart toe, loopt een roode zoom. De onderſte agter-vin is even eens, als de bovenſte, in allen deelen; dog wat korter.

De voor-vin onder beſtaat uit drie roode doorns, en heeft een geelen grond.

Het is een zeer goede ſmakelyke Viſch.

Ikan Mata Sambilan.

N°. 191. Is van fatzoen en groote als de *Ikan Batoe Tercloc*, N°. 175. beſchreven; dog anders van verwen, en teekening.

De Inlanders noemen dezen Viſch, *Ikan Mata Sambilan*, dat is, *den Negenoog*, om dat zich op de 3 geele banden, agt roode en geele oogen, behalven zyn regt oog, vertoonen.

De bek is citroen-geel, de kop Hemels-blaeuw, en 't lyf beſtaat uit vyf a zes breede geele, en vier a vyf Hemels-blaeuwe ſmaller dwars-vlammen. Over den kop loopt, pas voor 't geel oog met zyn roode ſtip, een roode ſmaile dwars-ſtreep

By den ſtaart is een kleen Zee-groen, rood, meeſt geel baardje met een rood zoomtje.

Al de vinnen, en de ſtaart zyn Zee-groen. De boven-vin heeft voor aan een langen voor uitſtekenden doorn aan de agter-vin; dog de voor-vin boven is gedoornd, Zee-groen van doornen, en rood van grond, hoedanig ook de buiten-zoom van den twee-kluftigen ſtaart na zyn binnen-zyde is.

Hit is een zeer lekker Viſchje.

De Orangie Trompetter, 't Wyfje.

N°. 192. Vertoond ons *'t Wyfken van den Orangie Trompetter*.

Van maakzel, en ſmaak, even eens als die van N°. 124; dog vry ſchoonder van verwen, en teekening, als die Viſch.

De bek is even eens, maar grooter, van binnen vol roode tanden, vertoonende als een citroen-geel hart van omtrek, dat Zee-groen van binnen is.

De kop en voorbuik is ook even eens; dog boven zwart, in 't midden Purper, wat licht-agtig, met een rooden zoom rondom, beneden licht-citroen-geel, met zwarte fyne kleene ruiten. Verder is 't lyf ſchoon Orangie met drie Zee-groene breede dwars-banden met roode ſmalle lyſten, waar van de voorſte de grootſte is, allenskens verkleenende. En op den eerſten band ſtaan vier, en op den tweeden, en derden, drie roode bollekens nevens een.

Het oog is Purper, met een ſmallen zwarten, en een breeder citroen-geelen kring, dog met een zwarten appel, en witte ſtip.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is donker-Hemels-blaeuw, met een rooden buiten-zoom ieder; dog die tegen 't lyf is digt aan 't zelve wat lichter Hemels-blaeuw, met een kleener rood bolleken daar op, en met een krommen ſcheytrek, die na boven toe gebogen is.

De boven-vin is ſterk gedoornd, Zee-groen van doornen, Orangie van grond, dog met een Hemels-blaeuwen onder-zoom bezet.

De agter-vinnen zyn geel en zwart; dog in den boven-agter-vin is aan weerzyden een langer ſcherpe fyne zwarte doorn.

De ſtaart is van 't lyf met een zwarten band, en daar na nog met een Zee-groenen, op welke laatſte twee roode bollekens ſtaan, afgeſcheiden.

Zy is donker-Hemels-blaeuw, met een rooden buiten-zoom, die aan weerzyden zoo rond loopt, dat de ſtaart agter een halve Maan uitmaakt.

De groene Paradys-Viſch.

N°. 193. Vertoond ons *den groenen Paradys-Viſch*, die van fatzoen, lengte, en ſmaak, even eens als de vorige, N°. 4. beſchreven, is.

Hy verſchild egter van den zelven daar in, dat zyn onder- en boven-vinnen ſchoon-Zee-groen, dat ook op 't lyf van dezen Viſch drie verdeelingen ladders-gewyze, daar 'er op de andre maar twee, behalven dat ook hier in 't midden van dezen Viſch twaalf roode bollen op den zwarten grond te zien zyn. Ook zyn de kop en ſtaart wat anders; want deze kop is groen, de andre Hemels-blaeuw, en de bek is grooter. De ſtaart loopt hier ſpits uit, en is als in drien verdeeld, en agter aan in 't beneden-deel van den ſtaart vertoonen zig hier twee verkeerde citroen-geele halve Maanen.

Ikan Riboet Djantan.

N°. 194. Geeft ons den *Ikan Riboet Djantan*, dat is, *het Manneken van den Onweders-Viſch*, te zien.

Dit is een kleen rond bol Viſchje met een Papegaeys-kop, en bek.

De kop is Appelbloezem-Purper. De bek is van binnen vol tanden, en rood met een kleen rood bolleken 'er agter.

Het oog is kleen en Hemelsblaeuw, citroen-geel van kring, en rood van appel. De kop met een Purpren kring, en dubble zwarte lyſt van 't lyf afgeſcheiden, gelyk daar buiten nog over den kop, en langs 't oog, een Hemelſche blaeuwe dwars-balk tuſſchen Purpre zoomen loopt.

Het lyf is Goud-geel, en over 't zelve loopen tot den ſtaart toe nog twee dwars-banden, of balken, als de vorige Hemels-blaeuwe; dog binnen den eerſte op 't Goud-

geel

geel vak vertoond zich tuſſchen twee dwars-balken in als een roode Saturnus-Ster met haren langwerpige zwarten fynen kring. Ook ziet met men daar een Zee-groenen vin, met een citroen-geelen en een Purpren ſchey-kring, beide tegen 't lyf aan. Op het tweede geel perk tuſſchen de twee onderſte dwars-balken vertoond zig een Purpre Slang zonder kop, met zwarte zoomen.

De buiten-vinnen zyn ſterk citroen-geel. De omtrek van het lyf rood tuſſchen zwarte fyne lyſten.

De ſtaart is van 't lyf geſcheiden door een ſmallen citroen-geelen kring, van welken een drie-hoek met het ſcherp einde na 't lyf toe zich vertoond, aan de eene zyde met een rooden, en aan de rechter-kant met een zwarten zoom.

De ſtaart is rood, twee-kluftig, en met een Zee-groenen zoom binnen in; dog met een zwarten fynen zoom aan beide de buiten zyden van den ſtaart bezet. By de boven-vin is na agteren nog een citroen-geel vinneken met een blaeuwe onder-lyſt, en met twee Purpre en Zee-groene doorns, die men zoo ook beneden even eens ziet.

Het is een zeer lekker hard Viſchje.

Ikan Ajam Djantan. N°. 195. Doet ons den *Ikan Ajam Djantan*, dat is, *het Haantje*, zien. Dit is een kleen aardig Viſchje, met een lange Trompet, die voor Zee-groen in 't rond, en in 't midden met een roode dwars-ſtreep vercierd is.

Het kopje, dat vry dik is, vertoond zich licht-Purper, en 't geheel lyf wat donkerder-Purper, met twee Orangie-geele breede vlammen, die met een roode buiten-lyſt bezet zyn, van welke 't ſpits der vlammen byna tot beneden toe komt.

Op 't agter-lyf, ontrent den rug, is nog als een Orangie kleen Zadelken met een rooden zoom.

Langs den buik loopt een breede Zee-groene buiten-zoom, en daar naaſt aan een ſmalle Orangie den geheelen buik langs, ſcheidende ook den ſtaart van 't lyf, en over den beneden-vin loopt nog zoo een dwars-ſtreep.

Het oog is Zee-groen, de buiten-kring breed, en Orangie.

Boven op den kop heeft hy een rooden kam, met een Zee-groenen zoom beneden; en even zoo vertoond zig ook de boven-vin als een kleen rood bezaantje, met een Zee-groenen onderzoom.

De ſtaart is donker-Purper-geſtreept, met een rood kruis in 't midden, en een citroen-geelen zoom agter.

Het is wel een kleen, dog zeer lekker Viſchje.

Ikan Hilati Djantan. N°. 196. Vertoond ons den *Ikan Hilati Djantan*, dat is, *het Manneken van de Hilati Viſch.*

Het is kleen, als een jong Spierings-ken, Zee-groen van kop, van welke onder in 't midden als een roode bloem af hangt. Ook vertoonen zig agt roode bollekens op den zelve, en ook op zyn ſpitzen Zee-groenen bek.

Het oog is rood, Zee-groen van ſtip, en zwart van omtrek; dog agter met een geelen verkeerden kring.

Het lyf is geel met twee overlangze roode ſtreepen, en met nog zoo een ſtreep langs den rug, en langs den buik.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is rood, ook de eerſte doorn, die aan de Zee-groene lange boven-, en korte Zee-groene agter-vin is. De ſtaart is twee-kluftig, en Zee-groen, met een rooden buiten-zoom binnen in.

Dit Viſchje is niet veel byzonders, om te eeten.

Ikan Hama Djantan. N°. 197. Is *het Manneken van den Hama-Viſch*, gelykende wel wat na 't Rievier-botje van ſatzoen.

De kop is geel, en de bek, en de oogen (die als kleene raders met blaeuwe, en roode blokjens, en wit van ſtip zyn) ſtaan zeer dicht by een.

Het lyf is licht-Purper, met twee geele, en roode overlangze ſtreepen tegen een boven, en twee roode en geele zulke ſtreepen omlaag na den buik toe vercierd. Tuſſchen ieder afzondering boven ziet men drie, en tuſſchen ieder beneden twee Hemelsblaeuwe bollekens.

De boven-voor-vin is gedoornd, boven citroen-geel, de doorns zyn rood, en de vin is beneden Zee-groen. De agter-boven-vin is Zee-groen; dog de lange doorn voor, en de zoom boven en beneden citroen-geel, hoedanig ook de agterſte beneden-vin is.

De vin by 't lyf, en 'er onder, zyn geel en zwart; dog tegen 't lyf aan Zee-groen.

De ſtaart is Zee-groen, twee-kluftig, als een ſchaar, en met een citroen-geele kring van 't lichaam geſcheiden. Het is een byzonder lekker Viſchje.

De Kraejer, het Manneken. N°. 198. Vertoond *den Kraejer*, of *het Manneken* van die zoort.

Het heeft een dik Orangie-kopje, een rood ſcherp bekje, met een Zee-groenen onderzoom beneden, en met een licht-Purperagtige wamme met twee roode bollekens, gelyk 'er nog twee wat grooter, met een Orangie kring op 't lyf, dat Loodverwig is, ſtaan.

Het oog is Zee-groen, met een rooden appel, en een kruis rondom den appel. By den rug loopt de kop wat op, zynde 't lyf boven en onder met een rooden zoom bezet.

Boven tegen den rug ziet men ook een drie-hoek, die Orangie, en met roode zoomen bezet is, welke verw zig ook onder

onder by den ſtaart met twee roodenſchey-banden, en verder een roode-lyſt 'er voor om vertoond, hoedanigen lyſt men ook rondom't boven-deel by den rug verneemd. Op die Orangie band by de ſtaart ſtaan twee donker Zee-groene bollekens, hoedanig ook de onder- en boven-vin is, van welke de laatſte drie uitſtekende zulke doornen, en de eerſte 'er een, die citroen-geel, gelyk ook de verdre buiten-omtrek is, heeft, zynde de zoom langs het lyf rood.

De ſtaart, die Purperverwig, blaeuw, en vol roode ſtreepkens is, vertoond agter een halve Maan, die zich Hemels-blaeuw en vol roode ſtreepkens opdoet.

De vin tegen 't lyf is geel met eenig Zee-groen tegen't lyf, en met een rooden ſchey-kring.

Het is een zeer goed Viſchje tot Water-Viſch.

Ikan Panghima

N°. 199. Vertoond ons den *Ikan Pang-lima*, dat is, *den Veldheer*, een heerlyke, groote, en zeer lekkere Viſch, die wonderlyk ſchoon van verwen is.

Zyn ſnuit doet zig zeer kleen, en van binnen Hemels-blaeuw, met een rooden zoom, de kop rood, blaeuw, en Zee-groen, gemarmerd of gewaterd op; maar is als een Olifants-kop van groote, die van 't lyf door twee breede zwarte vlammen, met roode lyſten, afgeſcheiden is.

Zyn oog is groot, en wit, met een rooden, citroen-geel, en zwarten buiten-kring, en de appel Zee-groen met een witte ſtip geteekend.

De wamme is Hemels-blaeuw, dog vol verkeerde roode halve Maanen, die na den bek toe hoe langer hoe kleener werden.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, zyn ſchoon-donker-Zee-groen, hoedanigen kleene Zee-groene drie-hoek, met een breeden Hemelsblaeuwen zoom (die binnen in een roode ſtreep heeft) zich pas tuſſchen die vin, en de zwarte vlammen vertoond.

Boven die vin ziet men een by na ovaal-ronde Orangien ſtreek, ontrent 't midden van 't lyf, met een Zee-groene lyſt. En even buiten die Orangie ſtreek, na de ſtaart toe, vertoond zig nog een Orangie vlek met roode lyſten rondom, als een kuſſen van gedaante.

Het lyf nu is boven donker-bruin, en Zee-groen, ondereen gewaterd, dog beneden 't lyf wat lichter van verw, met veel wit 'er in, by de Zee groene vin.

Langs den rug ziet men vier roode bollen met een geelen omtrek, een duim breed van een ſtaan, en ontrent den ſtaart vertoond zig een langwerpig rood teeken, dat aan weerzyden drie-hoekig, in 't midden op twee plaatzen wat puiſtig, en met een witten fynen zoom rondom bezet is.

De wamme, en pas 'er boven, is ook als een langwerpige Orangie ſtreek, en een korte vlek 'er na agteren toe tuſſchen in. Ook is de zoom van den buik verder, tot aan de andre kant van den ſtaart, Orangie.

De boven-vin is een lange Zee-groene vlag met een Hemelsblaeuwen zoom beneden, die boven een citroen-geele, en dan nog een roode gegolfde lyſt heeft.

De onder-vin agter is ook zoo een vlag, dog wat korter, met een Hemelsblaeuwe buiten-zoom, en een Orangie tegen 't lyf.

De ſtaart is ſchoon Zee-groen, op 't welke zich als een Orangie leggende halve Maan met fyne roode zoomen vertoond) na den buiten kant zich als een halve Maan, die Hemels-blaeuw, en van citroen-geele fraanje voorzien is, vertoonende.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

IKan Pandara. Ikan Paroeli Betina. Sulthan Ternate. *De* Goude Spiering. Ikan Solor. Ikan Soeſalat. *De* Ruit-Viſch. Ikan Toering Djantan. Ikan Toering Betina. Cacatoeha Tidore. Ikan Kalkoen Sowanggi, Djantan. Bilalang Laoet, Betina. Ikan Maroſi. Ikan Kalkoen Sowanggi, Betina Ikan Maloeane. *De* groene Klip-Kreeft. Ikan Doerian. Katam Dewa. Lokki Koening, Betina. Ikan Hama, Betina. Kambing Biroe. Katam Batoe Jang Maha-Eloc Ikan Dadinga. Ikan Toetombo Eloc. Ikan Tsjakalang Hidjoe. Katam Pantat Badoeri. Katam Sulthan. Ikan Pati. Ikan Toetombo Jang Biſeï. Ikan Sowanggi. Katam Soelang. Katam Boental. Katam Kara. Lokki Hidjoe. Katam Lawa Lawa. Katam Jang Roepa Manoeſia. Katam Bidoeri. Oedang Ambon. Katam Bertandoc. Katam Ongoe Kaki-nja. Katam Sarampang. Katam Andjing. Ikan Kamatian. Ikan Piſau. Ikan Batoe Roepa-nja Sa-Tong. Ikan Iſap Batoe. Ikan Sowanggi Boental Ekor-nja. Ikan Garopa Ongoe Biroe. Ikan Sowanggi Hitam Manis. Ikan

Papoewa. Ikan Sowanggi Paroe Paroe Ekor-nja. Ikan Eloc. Ikan Tandoc Jang Adiaib Katam Jang Koening Batiris Sedikit. Ikan Piſau Gala Roepa nja. Oedang Paſir Laoet. Ikan Mole Jang Tadjam. Ikan Peniop Nafiri. Ikan Bibi. Ikan Amâs. Ikan Berkaki. Ikan Telôr. Ikan Karbauw Jang Badoeri. Kabôs Laoet Jang Beſâr. Ikan Merangkauw Di Paſir. Ikan Kipas. Ikan Batoe Bariska. Ikan Lantei Roepa-nja. Ikan Garopa Biroe-Langit. Ikan Bintang Matanja. Ikan Tato. Naga Laoet Jang Kitsjil. Ikan Bibi Jang Paroe-Paroe. Ikan Sowanggi, Antele Nama-nja. Ikan Mata. Ikan Toetombo Koening. Ikan Kajoe Merah. Ikan Badoeri. Ikan Batoe Jang Hidjoe Laoet. Ikan Baroepa. Katam Radja. Ikan Batoe Karang. Ikan Batiris Jang Hidjoe. Ikan Tsjakre. Ikan Moeloet Gonting. Ikan Termoelia. Katam Jang Mahabiſeï. Ikan Ekor Kipas. Ikan Moeloet Bakambar. Katam Pantat Babintang. Katam Bitiris Sangat. Ikan Batoe Berdjala. De Rievier Dolfyn. Ikan Hidong Batoe. Ikan Hati Merah. Ikan Hidong Girgadji. Ikan Soetra Hidjoe. Ikan Batoe Seni.

Ikan Pandara.

N°. 200. DOet ons den *Pandara-Viſch* zien.

Hy is kleen van bek, wat dik, en hoog oploopende van kop, die boven donker, (gelyk ook 't boven-lyf) en onder, (gelyk ook 't beneden-lyf) Orangie-verwig is.

Het neusje is Zee-groen, en de bek van binnen licht-Purper. Het oog rood, en ook de vin tegen 't lyf (die een rooden kring, dicht aan 't lyf met Zee-groen heeft) en onder 't zelve vertoond.

Over 't lyf loopen twee groote breede witte dwars-ſtreeken of banden, met zwarte fyne zoomen, de eene by den kop, de tweede in 't midden (die rond is) en deze tot onder toe, dog de eerſte zoo ver niet, doorgaande, en by den ſtaart is nog zoo een witte band te zien.

De ſtaart zelf is Zee-groen, aan 't einde met veel uitſtekende torens of tanden bezet.

Het is een zeer fraey, lekker, en zeldzaam Viſchje.

Ikan Paroeli Betina.

N°. 201. Is de *Ikan Paroeli Betina*, dat is, *'t Wyfken van den Paroeli-Viſch*. Dit is een kleen Pampus-Viſchje, diens kop dik, kort gedrongen, en citroen-geel, gelyk mede de bek, die rood van binnen en van omtrek, hoedanig ook alomme de kop gezoomt, en door Purper en zwart van 't lyf geſcheiden, gelyk de wamme ook citroen geel is.

Het oog vertoond zig Zee-groen, de appel zwart, en de buiten-kring rood.

Over 't lyf loopen twee donker-leververwige; (die in 't midden Orangie zyn) waar tegen zig dan vier Steen-graeuwe vlammen, of dwars-banden naaſt malkandren, die van den kop beginnen, en, zeer breed zynde, tegen malkandren afſteken, vertoonen, van welke de naaſte aan den ſtaart de ſmalſte, en daar nog langs de agter-boven-vin met een zwarte breede zoom geſloten zyn.

De vin tegen 't lyf is rood, met een rooden band tuſſchen twee citroen-geele lyſten tegen 't lyf. Onder de zelve ziet men een dubbele roode fraeje *Jeruzalems*-veder met zwarte graatjens, en dicht 'er by wat lager drie roode doorns, hoedanige drie men ook in de boven citroen-geele voorvin; dog de agter-boven-vin, met haren langen ſcherpen doorn, boven buiten de Viſch uit-ſteekende is, tot aan den citroen-geelen ſtaart toe, Zee-groen met een fyne korte citroen-geele fraanje, en zoo is de agterſte beneden vin ook Zee-groen, dog kleener, en ook met zoo een fraanje 'er aan bezet.

Het is een byzonder lekker, vaſt, en blank Viſchje.

Sulthan Ternate.

N°. 202. Vertoond ons *den Sulthan Ternate*, dat is, *den Keizer van Ternate*, een kloeke Viſch, die als een groote *Babara*, en die ongemeen vet, lekker, vaſt, en blank van Viſch is.

Hy is zeer groot en dik van kop, die licht-Purper van verwe, vol fyne zwarte ſtaande ruiten, en aan de beneden-zyde hier en daar met Orangie ſpikkelen, en wat hooger, na 't oog toe, met een fyn Orangie drie-hoekje bezet is.

De bek is kleen, met roode tanden voor, en Hemelsblaeuwe van binnen.

Het oog beſtaat uit een Zee-groenen appel met een rooden, een Loodverwigen, en een grooten breeden Orangien kring, van den welke na den bek toe, en wat hooger, twee Orangie ſtreepen, met een fyne zwarte buiten-zoom, loopen, hoedanige kromme groote Orangie tand zig ook tegen den bek, pas onder die onderſte Orangie ſtreep, vertoond.

Het geheel lyf van den Viſch is donker-Zee-groen, vol roode bollen met een halven Orangien kring 'er buiten tegen.

De wamme is breed, en Loodverwig, met fyne kleene Orangie ruitjens bezet.

De vin tegen 't lyf is ſchoon Orangie, en met zwarte fyne graaten, zynde Hemels-blaeuw tegen 't lyf, waarop drie kleene roode bollekens ſtaan, behalven

dat

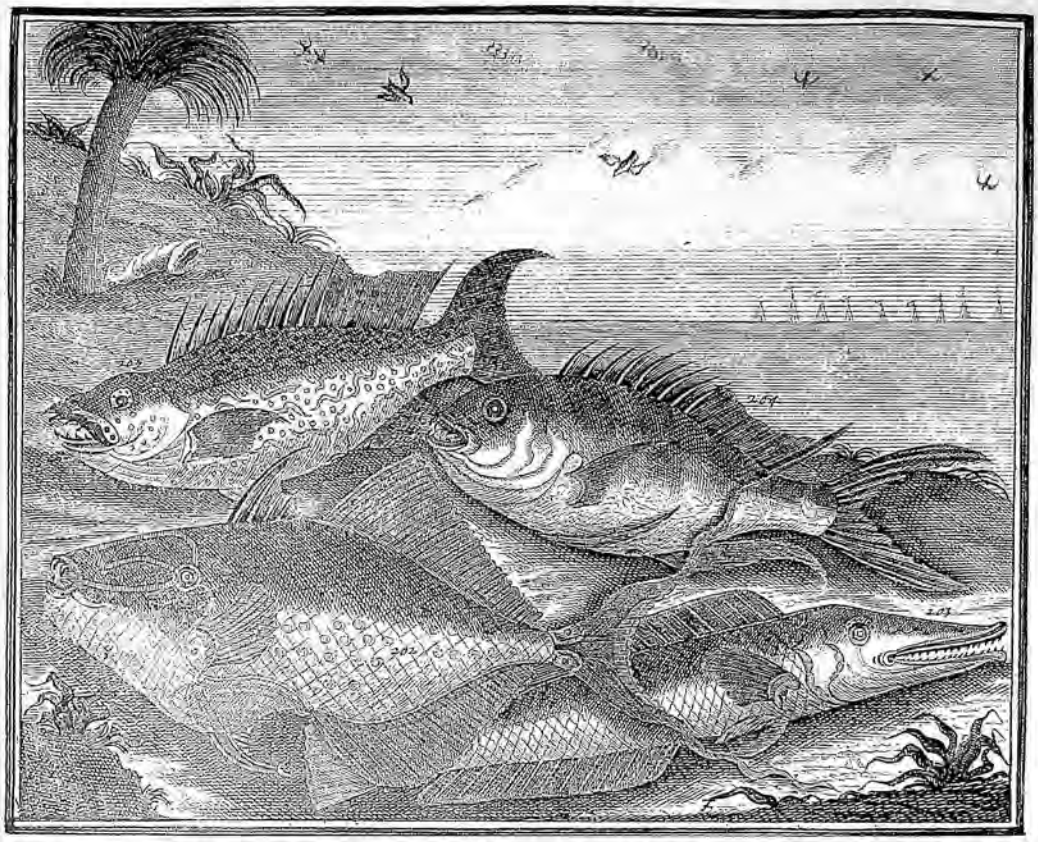

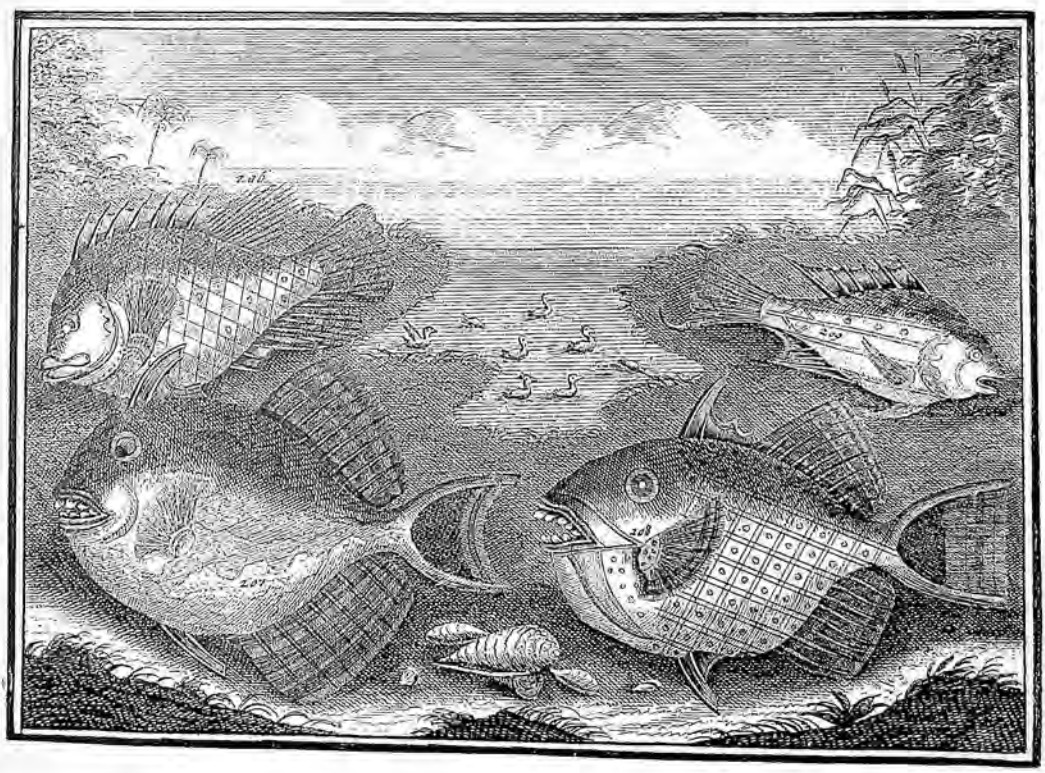

dat 'er over 't einde der Orangie-vin nog een roode ſchey-band loopt.

Beneden die vin tegen de buik aan vertoond zig als een poot, die Hemels-blaeuw met roode lyſten, voor aan met een klaeuw, als een half Maantje, die Zee-groen, en van binnen rood is, zynde die poot van binnen tegen 't lyf Orangie met zwarte ſtreepkens geteekend.

De boven-vin voor is als een kleen bezaantje, hebbende voor aan een grooten Hemels-blaeuwen boven uitſteekenden doorn met roode zoomen, zynde de andre doorns korter, en rood, en de vin zelf Orangie.

De boven-agter-vin, en ook de onderſte, zyn byna even eens, dog de bovenſte is wat breeder, zynde beide flets-geel, met fyne zwarte graaten, die rood van zoomen, dog aan den buiten-kant gegolfd, en Hemels-blaeuw van zoom tegen 't lyf zyn, waar tegen nog een fynder flets-Orangie-geele zoom tegen of langs het lyf boven en beneden loopt; dog de boven-agter-vin is rondom, of ook aan de eene kant, en de benedenſte maar aan de buiten-kant rood gezoomd.

De ſtaart is wonderlyk fraey, zynde voor aan met twee flets-groene rondeelkens van grond, en door drie Orangie banden, uit halve bollekens beſtaande, tot afſcheiding van 't lyf, en van de andre verwen, buiten van den ſtaart afgezonderd. Op ieder rondeelken ſtaat ook een rood bolleken.

Tuſſchen die rondeelkens vertoond zig een ſmalle Hemels-blaeuwe grond, als de ſteel van zoo een ſchopje, dat zig wat hooger op een ſchoonen Zee-groenen grond, met fyne zwarte ſtreepkens, vertoond, loopende aan weerzyde dit Zee-groen wel een vinger lang Slangsgewyze uit.

Dit Hemels-blaeuwe ſchopje komt tegen een Orangie fraeye breede en vry groote leggende Maan aan, die een roode buiten-kring van 't zelve fatzoen heeft, uit halve bollekens 'er tegen aan beſtaande, en dat zich zeer fraey vertoond.

De Goude Spiering.

No. 203. Geeft ons *den Gouden Spiering*, die ongemeen heerlyk en glanſſig van verwe, uitnemend van ſmaak, en van fatzoen en lengte als een gemeene Snoek van anderhalve voet, te zien.

De kop, en bek; die vol tanden is, gelykt wel een Caeymans-kop en bek, zynde de laatſte van binnen Orangie, en boven langs 't Orangie Zee-groen, 't geen dan nog een fyne zwarte ſtreep heeft. Ook loopt 'er langs de rug, en onder langs den buik, een Orangie ſtreep, hoedanige ſtreepen men meer op den kop, die ook zoo van 't lyf geſcheiden is, ziet.

Het oog is Zee-groen, de appel rood, en de buiten-omkring Orangie. Dan ziet men een rey met zwarte ſtippels 'er om, en daar na nog een Orangie buiten-kring; dog de ſtippels en de laatſte kring vertoonen zich boven maar.

Agter tegen den bek aan ziet men een verkeerd kleen Zee-groen half maanken, en een bolleken, daar buiten van de zelve verw. In 't boven deel van den kop, voor aan, ziet men eenige zwarte haakskens op den grond des kops, die ſchoon citroen-geel is; ook heeft men tuſſchen 't oog en die haakskens nog een Orangie Slangetje met een zwart fyn boven-zoomken gecierd.

Het geheel lyf is ſchoon citroen-geel, met een fyne zwarte ſtreep overlangs in 't midden, en verder over al met breede zwarte opſtaande ruiten op 't lyf.

De vin tegen 't lyf is ſchoon Orangie, met zwarte graatjens, en met een Zee-groenen, en nog een rooden ſchey-band tegen 't lyf. Beneden die vin vertoonen zich twee zulke *Jeruzalems*-vederen, die wat flaeuwer Orangie zyn.

De boven- en onder-vin doen zich zeer lang, vol dwars-graaten, Goud-geel van verwe, dog met een ſmallen Zee-groenen buitenzoom op, hoedanigen band ook 't lyf en den ſtaart van een ſcheyd, die ook van verw Goud-geelagtig, en citroen-geel, en uit zulke overlangze banden beſtaande; dog agter van een ſmallen Zee-groenen zoom voorzien is.

Ikan Soſor.

No. 204. Vertoond ons *den Soſor-Viſch*. Deze gelykt wel wat na een kloeken Baars, hoedanig hy ook byna van ſmaak; hoewel hy zoeter en vetter van Viſch, en grooter van kop is.

De bek is van binnen Zee-groen, rood van omtrek, en vol witte tanden.

De kop is boven rood, beneden zeer licht en witagtig appelbloezem, hebbende boven aan tuſſchen 't oog en den bek een rood bolleken ſtaan.

Op die appelbloezemen grond vertoonen zich verſcheide roode trekken, en ſtreeken, als met zwarte ſchrapjens, fraanjes-gewyze, geteekend.

Het oog is zwart, de appel wit, de buiten-kring ſchoon Goud-geel, en dan nog met een zwarten buiten-kring, die boven fyn en onder breed is, voorzien.

Het boven-lyf van dezen Viſch, beſtaat uit zes breede roode, en vyf Goud-geele banden, die halfwegen 't onder-lyf komen, dat Zee-groen en licht-appelbloezem gemarmerd is;

De boven-vin is Goud-geel van grond, en rood van doornen, die groot zyn, en zwarte zoomen hebben; en van de zelve Goud-geele verw, met roode ſmalle banden (die men ook zoo in de bovenſte agter-vin ziet) is de twee-kluftige ſtaart mede.

Tuſſchen 't oog, en den eerſten rooden breeden band, ziet men ook een ronden ſtreek, als van een zwartagtig lang ey geteekend.

De vin tegen 't lyf, vol zwarte graatjens, is rood (gelyk ook al de benedenvinnen, die ſmal zyn) hebbende een Orangien ſchey-band ontrent 't lyf.

Ikan Soeſalat. N°. 205. Doet ons *den Soeſalat-Viſch* zien, die van lengte, dikte, en verder maakzel (gelyk ook van ſmaak) byna als een ſchoone *Jacob Evertzen*, over 't geheel lyf, en vol donkere Hemels-blaeuwe bollekens op den kop, 't lyf, den ſtaart, en agter-vinnen, bezaeid is; zynde de Viſch over al licht-rood van verw; dog wat donkerder van ſtaart, en agter-vinnen.

Zyn bek is vol tanden, en van binnen licht-Zee-groen.

Het oog is zwart, citroen-geel van appel (die zeer kleen is) en van buiten-kring, die breed, met drie zwarte bollekens bezet, en van nog een fynen zwarten buiten-kring voorzien is.

De boven-voor-vin is ſterk gedoornd, en rood van doorns. De vin tegen 't lyf is citroen-geel, met zwarte graaten, dog tegen 't lyf zwart en donker-Purper met een rooden Schey-band dicht tegen 't lyf.

Onder de zelve is de vin donker-rood; en in den ſtaart vertoond zich een groote donkere Hemels-blaeuwe halve Maan.

De Ruit-Viſch. N°. 206. Vertoond ons *den Ruit-Viſch*, een mooy en zeer lekker Viſchje. Dit heeft een Orangie kopje, zynde wat rood en Orangie van bek, dog de kop is met een donker-rooden ſtreek van 't lyf geſcheiden.

Het oog is kleen, in 't midden Zee-groen (hoedanig een kleen ſtreekje zich 'er ook boven wat ter zyden vertoond) en aan weerzyden rood.

Het wammetje is Zee-groen, met roode ſtippels onder tegen een fynen zwarten kring, die daar langs den kop in 't half rond loopt, geteekend.

De vin tegen 't lyf is rood met een Orangien zoom voor, als een verkeerd-leggende halve Maan, en na beneden by 't lyf is die vin met een witten ſcheyband afgeſcheiden; die van vier roode, zwart-geſtipte breede, en van vier witte ſmaller banden voorzien is, die malkandren tot 't lyf toe, dan een roode, en dan een witte, vervolgen; dog de onderſte roode heeft geen ſtippels.

Verder beſtaat het lyf van dit Viſchje uit dwars-reyen, die dan van vier Zee-groene, dan van vier witte, dan van vier bruine ſtaande ruiten voorzien zyn, welke, na 't verminderen van 't lichaam, in getal ook na den ſtaart toe verminderen; dog in ieder witte ruit is een rood bolleken.

De boven-voor-vin is citroen-geel, en rood gedoornd; dog agter rondagtig boven, Zee-groen en breed van lyſt buiten, dan Orangie (al kleener en kleener van omkring) dan Zee-groen, en eindelyk rood; dog de buitenſte zoom is fyn-zwart. Even zoo als de boven agter-vin van ſatzoen, teekening, en verwen is, zoo is ook de benedenſte agter-vin, die 'er pas boven wat gedoornd, van grond buiten rood, en na 't lyf toe citroen-geel, dat ook de verw der doornen is. Beide de agter-vinnen zyn vol fyne zwarte uitſteekende graatjens.

Onder de vin tegen 't lyf zyn als twee kleene vinnekens, 't bovenſte Orangie en rood tegen een, 't onderſte geelagtig en rood zynde.

De ſtaart is vol, beſtaande voor aan uit Goud-geele met zwarte graatjens, dan uit een gevlamde ſmalle Orangie, dan uit een breede bloed-roode, dan uit een ſmalle citroen-geele, en dan uit een breede ſchoone Zee-groene buiten-lyſt, of band, die een fyne zwarte zoom heeft.

Ikan Toering Djantan. N°. 207. Leverd ons den *Ikan Toering Djantan*, dat is, *het Manneken van den Toering-Viſch*. Het is een dik, bol, rondagtig Viſchje, byna als een kleene Schol, bruin, en wat licht-bruin van verwe, met zwart gemengeld over 't geheel lyf.

Hy is rood van oog, met een zwarten appel 'er tegen aan, en een breeden Zee-groenen buiten-kring.

De bek is bleen, rood, en breed getand, met een Zee-groenen omtrek, en een fyn zwart ſtreepje in 't midden.

De vin tegen 't lyf is als een Hemels-blaeuwe geopende Waejer, die boven of buiten een rooden zoom heeft (zynde vol fyne zwarte graaten) en tegen 't lyf Zee-groen met een geelen ſchey-band voorzien is. De vin 'er beneden is als een geele doorn met roode zoomen bezet.

De boven-voor-vin is een hooge breede geele doorn met roode lyſten, en verder rood, zwart, en wat geel van verw.

De agter-vinnen zyn als zeer groote en ſchoone zeylen, of vlaggen, die tegen 't lyf Zee-groen, dan bruin, daar na donker-rood, dan weer Zee-groen, dan ſchoon-rood, dan appelbloezem boven, daar na donker, en dan ſchoon rood beneden van buiten-banden zyn.

De ſtaart vertoond ettelyke halve Maanen in malkanderen. Eerſt een licht-bruinen met zwarte lyſten, dan een breeden zwarte vol zulke graatjens, dan een lichten Purpre, dan weer een rooden, beide ſmal, en dan een geele fraanje met zwarte graatjens. Ook vertoonen zich die agter-vinnen als Capels-vleugelen, langs den geheelen buik, van den bek af tot aan dat

einde

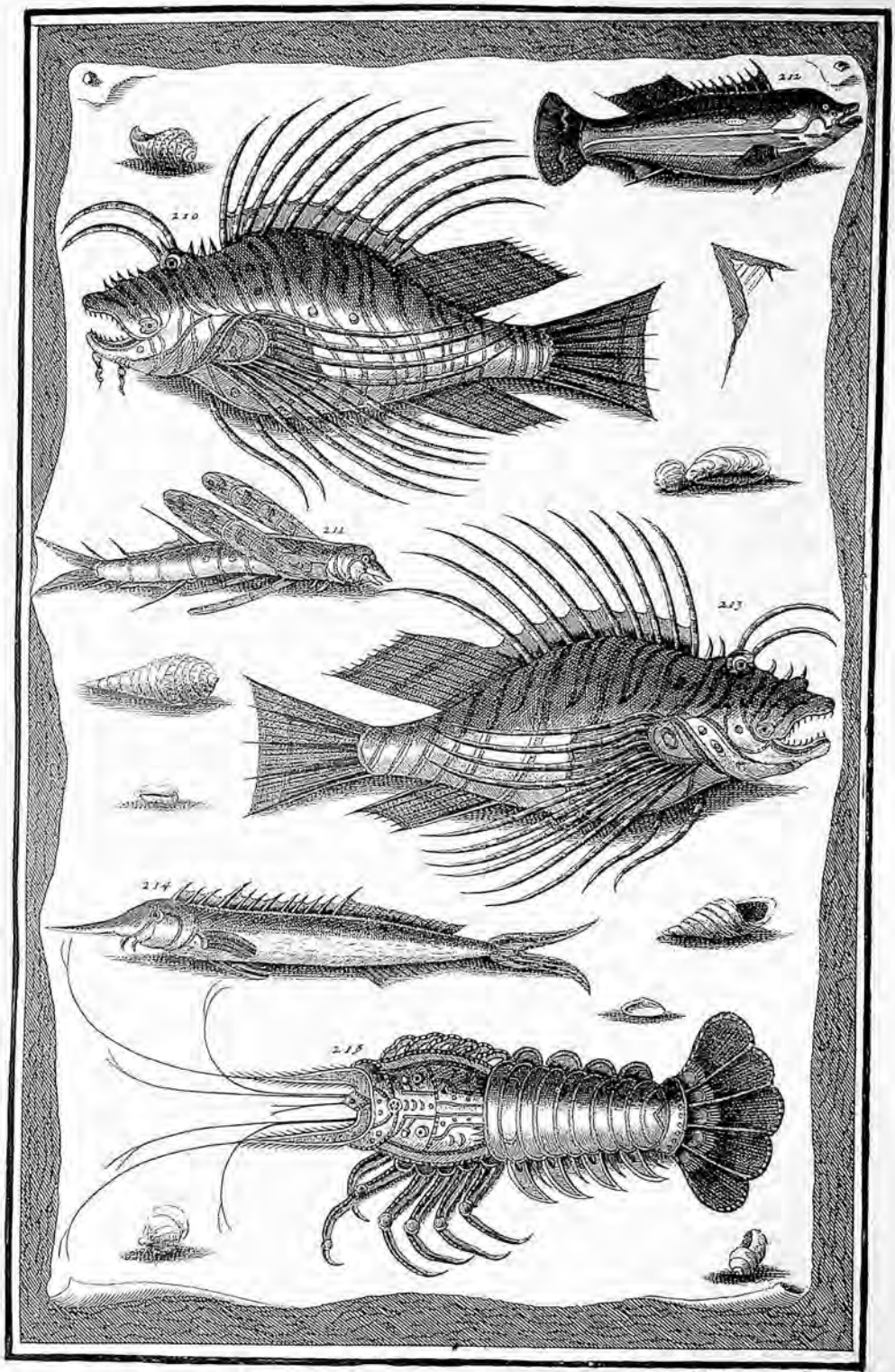

D. Jongman sculps.

einde van den ſtaart, loopt als een kleene zwarte fraanje van graatjens.

Het is een zeer aangenaam ſmakelyk Viſchje.

Ikan Toering Betina.

N°. 208. Vertoond ons den *Ikan Toering Betina*, dat is, *het Wyfken van de Toering-Viſch*. Deze is byna zoo als 't Manneken van ſatzoen, en grond-verw over 't lyf, dat vol witte ruiten met donkere witte bollekens in ieder ruitje is; maar de verw van den kop (die zich vry groot vertoond) is wat bruin en ſlaeuw-groen gemarmeld, en met eenige roode bollekens beneden voorzien.

De bek is rood met Hemels-blaeuwe lyſten, de tanden zyn breed en geel, en beneden den bek loopt een drie-kantige roode lange tand na de wamme toe, die met Hemels-blaeuwe zoomen bezet is.

Het oog is Zee-groen, de appel rood, en de omkring Hemels-blaeuw.

De vin tegen 't lyf is een verkeerde geopende Waejer vol graaten, met een licht-Purpere lyſt met roode zoomen, zynde geel tegen 't lyf (waar op zich vyf roode bollekens vertoonen) en rood van ſchey-band.

De vin 'er onder is even eens zoo een groote doorn, als die van 't Manneken; dog lever-verwig met witte zoomen, en verder Hemels-blaeuw, en rood.

De boven-voorvin is ook even eens, als die in 't Manneken; dog Hemels-blaeuw, geel, en rood de voor-doorn, en dan vertoond zich de boven-zoom Hemels-blaeuw, vervolgens rood, en tegen 't lyf geel van verw.

De achter-vinnen zyn in 't midden breed, en bruin van verw, met een roode en een Zee-groene lyſt tegen malkanderen, tegen 't lyf, terwyl de boven-vin verder uit een fyne citroen-geele, dan een breeder Zee-groene, dan een ſmalle roode, dan een breeder appelbloezeme, en dan weer een rooden buiten-lyſt beſtaat; dog de onder agter-vin is tegen 't lyf Zee-groen, waar tegen men dan zoo een rooden zoom, dan een breeden bruinen grond in 't midden, en dan een Zee-groenen zoom tuſſchen twee roode lyſten van de zelve breedte, als een halve ſtroo breed, verneemd.

De ſtaart is vol, dog anders van fatzoen, als die van 't Manneken.

De buiten-zoomen zyn licht-rood met een fyne zwarte fraanje van binnen, daar na een donkere grond met zwarte graatjens, als van een half wapen, dan een appelbloezeme dwars-band een vinger-breed, met zwarte graatjens, dan een fyne donkre Hemels-blaeuwe dwars-ſtreep, dan een breede roode, daar na een Zee-groene band, en weer zoo een yne Hemels blaeuwe ſtreep, en dan eindelyk een geele fraanje onder.

Het is een Viſchje, dat ook zeer lekker, byzonder aangenaam, en zeer fraey van teekening en ſchittering is.

Cacatoeha, of Tidoreeſche.

N° 209. Leverd ons uit den *Cacatoeha*, of den *Tidoreeſchen Cacatoeha*, een Viſchje, dat van kop en lyf 'er al wat na gelykt.

De kop is Zee-groen, de bek en 't oog rood, ook de ſcheiding van den kop zoo, en ten deelen na binnen toe Orangie, en gegolfd.

Het lyf beſtaat uit drie licht-Purpre, en drie Goud-geele banden; dog op ieder van de twee bovenſte Purpre, ziet men drie zulke bollekens met een zwarten omtrek. Over 't midden van 't lyf loopt een Hemels-blaeuwe overlangze ſtreep, en aan weerzyden zoo twee roode.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is Hemels-blaeuw; dog die in 't midden tegen 't lyf heeft een rooden ſchey-band.

De boven- en onder-vin agter zyn rood van doorns en omtrek, en Zee-groen van grond-verw; hoedanige Zee-groene ruit met roode omtrekken aan het onderſte van 't lyf zich zelven, dog zoodanig, dat zy midden op die Hemels-blaeuwe ſtreep ſtaat, vertoond.

De ſtaart is vol, beſtaande als uit Goud-geele, roode en Hemels-blaeuwe vederen tegen een, met een Zee-groenen gegolfden buiten-zoom bezet, buiten welke zig aan weerzyden van den ſtaart een licht-Purpren klaeuw of haak vertoond.

Het is een Viſchje, zeer goed tot water-Viſch; doende in 't water met de mengeling van zyne verwen een ſchoone vertooning.

Ikan Kalkoen Sowanggi, Djantan.

N°. 210. Geeft ons den *Ikan Kalkoen Sowanggi Djantan*, dat is, *het Manneken van de Toover-Kalkoen-Viſch*, te zien. Dit is een Viſch, als een groot Yzer-Verken, of als de Land-Egel, vol lange pennen, en doorns, die zwart een geel-agtig zyn, die zig boven op de boven-vin, als ook twee boven 't oog, en verder in menigte beneden tegen de vin tegen 't lyf, en zoo na beneden, en na den ſtaart toe, zynde ieder doorn wel ander halve vinger lang, vertoonen.

Hy is van groote, als een kloeke ſpan-Baars, groot van kop, die (gelyk 't heel lyf) Purper-verwig, en vol zwarte, Zee-groene, roode, en Hemels-blaeuwe ſtreepen en vlammen is, van welke zommige doorgaan tot den buik, zommige kort, zommige ook breed, gelyk als voor al twee Zee-groene vlammen boven tegen den rug zyn, die de eene een zwarten, en een citroen-geelen, de andre twee geele zoomen heeft.

De bek is groot, vol ſcherpe dunne zwarte tanden, Hemels-blaeuw, met citroen-geele en zwarte zoomen van binnen, hebbende ook een Hemels-blaeuwe

dwars-band, van de helft van 't agterhoofd tot beneden toe met een citroengeele ſmalle zoom voor, en een zwarte, die agter komt.

Het oog is Loodverwig, de appel rood, de buiten-kring zwart, en dan nog een Zee-groene, die breed is. Op den kop vertoond zig agter den bek als nog een Zee-groen oog met een rooden appel, en een citroen-geele buiten-kring, en wat lager als 't zelve nog een citroengeele drie-hoekige ſpitze grond met 't ſpits na beneden, met roode zoomen, en een rood bolleken pas beneden 't Hemelsblaeuw van den beneden-bek, en pas voor dit citroen-geel drie-hoekje.

Hy heeft ook twee baardekens, die zwart en citroen-geel zyn.

De vin tegen 't lyf is ſchoon Hemelsblaeuw tuſſchen twee roode zoomen, dog tegen 't lyf citroen-geel voor aan, met een zwarten dwars-ſtreep, die gevlamd is, en een rood bolleken op 't geel beneden die zwarte ſtreep.

Men heeft ook op 't lyf zes groote bollen, Orangie en zwart van verw, twee boven tegen den rugge boven malkandren tuſſchen een Zee-groene, en een zwarte ſmalle vlam by 't begin van de boven-vin, en twee pas boven de eerſte beneden, die overlangs van de middelvin na de ſteert loopt, en die zoodanig een duim-breed van een ſtaan, dat 'er een Hemels-blaeuwe ſmalle dwars-ſtreep van boven tot beneden toe loopt, en dan ziet men 'er nog een by den ſtaart, en een op de wamme, die van verw als 't lyf is.

Boven de oogen loopen de twee pennen na voren toe, met een korten doorn in 't midden, hoedanige vyf zig nog van 't oog af na den bek toe, en nog drie andre tuſſchen de bovenſte twee voor-, en agter-pennen (die alle na agteren toe gebogen zyn) vertoonen, en die alle donker-Hemels-blaeuw zyn.

De boven-vin is Zee-groen, met roode zoomen. De twee-agter-vinnen zyn van een fatzoen en verwe, hebbende zes bruine dwars-banden met Vermilioen-roode fyne buiten-zoomen, en dat op een geelen grond, die zoo veel geele banden 'er tegen toond; dog onder zyn maar vyf geelen dwars-banden, en aan de buitenzyden twee lange groote roode doorns, die maar even, gelyk de zwarte graatjens, buiten uitſteeken.

De ſtaart is licht-Purper met zes lange dikke graaten tot aan 't einde, alwaar een citroen-geele breede dwars-band, met twee lichte Zee-groene zoomen is. Ook is de ſtaart van 't lyf geſcheiden door een Purpren band, die een Zee-groenen zoom aan wederzyden, en nog een rooden band na 't lyf toe heeft dog 't Zee-groen na den ſtaart toe is gegolfd.

Het is een lekkere goede Viſch; maar die geen Inlander eeten wil, om dat 'er van 't tooveren in zyn naam komt.

N°. 211. Vertoond ons den *Bilalang Laoet Betina*, dat is, *'t Wyfken van den Zee-Sprinkhaan*, die van lyf, en fatzoen als 't Manneken, dog de verw van 't lyf is Hemels-blaeuw, door zeven citroengeele halve kringen afgeſcheiden, die in 't midden twee roode bollekens aan weerzyden van zulk een kring een, vertoonen, gelyk ook nog twee andre, een wat na voren, en een op den onderſten vleugel. Bilalang Laoet, Betina.

De kop is Zee-groen, de bek geel boven, en onder, dog hier en daar op den kop ook wat licht-Purper boven 't oog, en onder den bek.

Hy heeft twee vleugels, aan weerzyden een, even eens als van een Sprinkhaan, zynde Zee-groen met 3 a 4 zwarte fyne verkeerde halve kringen, en Hemels-blaeuwe en roode korte dikke vlammekens 'er op. Zulke twee pooten heeft hy ook van verw, met roode dwars-bandekens, boven welke voorſte, na de wamme toe, zich twee donker-Purpre korte tanden, of doornkens, vertoonen.

De boven en onder-vin na agter toe zyn geelagtig met een langen fynen voor aanſuitſtekenden rooden graat, en agter aan ieder vin een korter doorn.

By den ſtaart (die Peers-agtig-Purper vol fyne zwarte graaten is,) vertoond zig een geelagtige ſchey-band met twee zulke agter-uitſtekende doorns van de zelve verw. Dit Viſchje werd niet gegeten.

N°. 212. Leverd ons den *Maroſi-Viſch* uit. Het is kleen en maar gemeen van ſmaak, zwart van lyf, met overlangze Orangie ſtreepen, donker-bruin van kop, en licht-Zee-groen van binnen in den bek, waar in zich veel tanden na den boven kant opdoen. Ikan Maroſi.

Het oog is Zee-groen, met een witten buiten-kring, ook vertoond zig tuſſchen de twee middelſte Orangie ſtreepen nog een langwerpig Zee-groen vlekje, met vyf zwarte ſtippen naaſt een, behalven dat men ook Zee-groene, en witte ſtreepkens en ſlangetjens nog hier en daar op de beneden-zyde van den kop ziet.

De vin tegen 't lyf is Purper en wit, hoedanig ook de ſtaart is, op den welken zig twee ſlangetjes, die ieder als drie roode witte en zwarte ſlangetjes tegen een, en naaſt malkanderen over dwars vertoonen, en de buiten-zoom van de ſtaart is wit, met twee fyne zwarte lyſten bezet.

De boven-voor-vin is Purper van grond, Zee-groen van doornen, en de agter-vin boven en beneden van verw, als de doornen.

Het

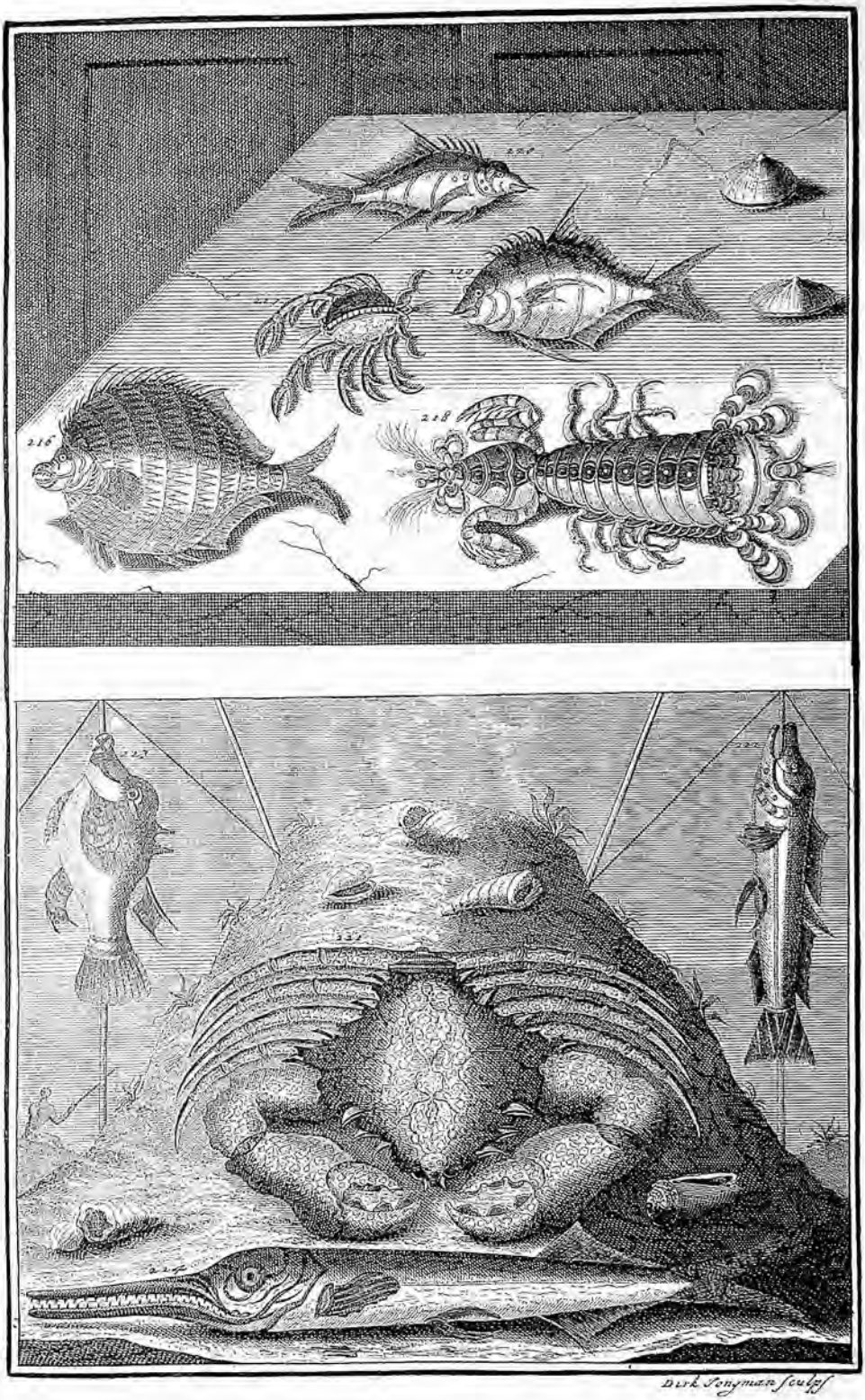
216
218
227
332
Dirk Jongman sculpsit

Het is een Viſchje, als een Spieringje van lengte, en ook aangenaam van ſmaak. Het komt maar nu en dan eens voor.

Ikan Kalkoen Sowanggi Betina.

N°. 213. Vertoond ons den *Ikan Kalkoen Sowanggi Betina*, dat is, *'t Wyfke van de Toover-Kalkoen-Viſch.*

Als men ieder byzonder ziet, zou men zeggen, dat 'er geen onderſcheid ter wereld tuſſchen beiden was.

Het onderſcheid tuſſchen de zelve is egter groot: want de boven-vin is Hemels-blaeuw, en die van 't Manneken Zee-groen. De agter-vinnen vertoonen zig boven ook anders, zynde 't lyf verder geel en vol zwarte graaten, daar zig in de andre op 't geel lyf als zoo veel verſcheide banden ſchynen op te doen.

De vin tegen 't lyf is Goud-geel, met een Hemels-blaeuwen zoom, daar de andre daar een Hemels-blaeuwen vin met roode zoomen heeft.

Ook heeft deze by of op de wamme, als in 't midden, een Saturnus-Ster met zyn kringen, en twee half-geele en Hemels-blaeuwe bollekens, als waren 't fyne wachters, 'er by, die zich, aan weerzyden een vertoonen; en ook agter den bek vlak is een rood bolleken meer, als by 't Manneken, te zien.

Al de pennen hier zyn ook rood en zwart, en in de andre geel en zwart. Het is ook een zeer goede Viſch van ſmaak; dog de Inlander en durft 'er om de vorige reden niet van proeven.

Ikan Malocame.

N°. 214. Vertoond ons den *Maloeame-Viſch*, gelykende wel een Spieringje, met een zeer ſpitzen voor uitſtekenden Hemels-blaeuwen bek, die voor wat gebogen, en voor aan, boven den kop, en onder by den bek, wat citroen-geel gezoomd is.

De kop is Purper, en beneden by de twee roode tanden wat Hemels-blaeuw, ontrent een halve nagel-breed tuſſchen 't Purper in. Ook is de kop eerſt met een rooden, en agter aan met een breeder Hemels-blaeuwen ſtreek (agter welke nog een ſmalle roode komt) van 't lyf afgeſcheiden.

Het oog is Hemels-blaeuw met een zwarten kring, die aan den buiten-kant wat citroen-geel is.

Het lyf is donker-Zee-groen met een blaeuwen zoom boven, en een fynen zwarten onder. De vin tegen 't lyf, en 'er onder, beſtaat uit twee Hemels-blaeuwe en twee citroen-geele banden overlangs.

De boven- voor-vin is geel, en vol doorns, die rood zyn. De achter-vinnen zyn Purper. De ſtaart (die twee-kluftig, en ſmal aan weerzyden is) beſtaat uit een Hemels-blaeuwe vlam aan weerzyden tuſſchen citroen-geele zoomen, zynde van binnen rood, hoedanig ook het einde van 't lyf van den Viſch is, dat wat ſpits in den ſtaart komt. Het is een lekker aangenaam Viſchje.

De groene Klip-Kreeft.

N°. 215. Vertoond ons *den groene Klip-Creeft.* Deze is van lyf, als een andre, en ſchoon licht Zee-groen; doch donker Zee-groen van ſtaart, die uit vyf langwerpig-ronde vederen, met roode en Orangie zoomen, beſtaat, dog van binnen donker-groen, en agter vol geele ſtippen op ieder veder is. De kop is van twee lange voor uitſtekende rood-gedoornde, en met Orangie gezoomde lyſten voorzien, buiten welke nog zes fyne lange roode hairen, met kwaſtjens aan 't eind, voor uitkomen. De kop gelykt wel een ſtaande Orangie ruit, met rood omzoomd, beneden aan wederzyden met vyf witte bollekens, en met een grooter rood in 't midden, met een witte ſtip 'er in, vercierd. Op den kop ziet men twee roode en Hemels-blaeuwe bollekens, en ettelyke verkeerde half-Maankens, die rood, en wit in 't midden zyn, als ook zes Orangie bollekens, in 't midden door een Hemels-blaeuwen rechte ſtreek, en aan den buiten-kant ieder nog door een Orangie ſmalle vlam, of ſtreep, die wat ſlangswyze loopt, van een geſcheiden. Het oog is rood en geel met witte ſtippen, ſtaande ook op een Hemels-blaeuwen grond, beneden na voren toe, met een rood wit-geſtipte ſmal, en aan weerzyden met een citroen-geel zoomtje afgezonderd.

Over 't lyf loopen ſmalle Orangie dwars-bogen, als ribben, met het hol na den ſtaart toe.

Ook heeft hy vyf a zes groote pooten, hebbende ontrent het midden als roode en geele knieſchyven, die zig als bollen 'er op vertoonen. En boven langs het lyf ziet men, van den kop tot den ſtaart toe, halve bollen met het hol onder. Hy is zeer lekker, en byzonder fraey van verw, en teekening.

Ikan Doerian.

N°. 216. Vertoond ons een zeer fraejen *Doerian-Viſch.* Wy hebben de zelve al onder de gemeene beſchreven; dog deze verſchild alleen in ſchoonheid van verwen; zynde Hemels-blaeuw rood en geel van bek, die vol kleene tanden is.

Zyn kop (die zig kleen vertoond) is lever-verwig met roode en geelagtige ſtreepen, en de ſcheiding van den kop is wit-agtig met roode ſchrapkens. Zyn oog is Hemels blaeuw en kleen; dog zwart van kring, en wit van ſtip.

De vin tegen 't lyf, en over al verder al de vinnen, gelyk ook de ſtaart, zyn zeer licht-Zee-groen; dog over de vin tegen 't lyf loopen twee roode en donker-blaeuwe, en op den ſtaart vier zulke dwars-vlammen.

Het geheel lyf beſtaat uit thien citroen-

troen-geele half-ronde breede zwart-gedoornde banden, die tuſſchen fyne zwarte krom-gebogene dwars-ſtreepen ſtaan.

De boven-voor-vin is rood, de verdre middel vin citroen-geel, en al de doorns zyn Hemelsblaeuw, uitgenomen de laatſte, die rood, gelyk de zoom langs die citroen-geele boven-vin, en ook langs de Zee-groene onder-vin agter, hoedanig ook de ronde ſchey-band van den ſtaart is.

Katam Dewa.

N°. 217. Is de *Katam Dewa*, dat is, *de Gods-Krabbe*. Een kleen Krabbetje, dat lever-verwig van lyf, rood van zoomen overal, en hier en daar met Zee-groene kleene bollekens aan 't einde van de knypers, en langs 't lyf, geteekend is. Ook vertoond zig het middel-lyf als een kleenen Zee-groenen Zyde-Worm met zwarte dwars-bandekens. Voor uit vertoonen zich aan 't kopje eenige roode pluizen.

Het lever-verwig lyf, aan weerzyden van 't Zee-groen in 't midden, is vol geele fyne trekken aan malkandren. Dit Krabbetje is ook zeer goed om het te eeten.

Locki Koening, Betina.

N°. 218. Vertoond ons *den Locki Koening Betina*, dat is, *het Wyfje van het geel Kreeftje*, dat byna even eens als dat van N°. 2.; dog citroen-geel van lyf, en lever-verwig in 't midden, met witte bollekens in de lengte 'er op, in ieder kring eene, daar 't Manneken donker-bruin van lyf, en in 't midden rood is. Ook vertoond zig dit agter aan 't gat Orangie en leverwig met een rooden, en geelen na 't lyf-gebogenen dwars-kring, die men in 't Manneken niet ziet. Ook zyn de ſcharen voor van dit Kreefje lever-verwig van grond, geel van dwars-banden, en in 't midden met Hemelsblaeuwe en roode verdeelingen, als bollekens, daar de ſcharen in 't Manneken licht-Hemels-blaeuw, als ook voor aan appel-bloezem, met een rooden buiten-zoom, en in 't midden met geele bollekens bezet zyn.

Ikan Hama, Betina.

N°. 219. Vertoond ons den *Ikan Hama Betina*, dat is, *het Wyfken van de Hama-Viſch*, dat wel een kleen Botje gelykt, en zeer lekker is.

De kop is kleen, en Hemels-blaeuw, agter aan Goud-geel (hoedanig ook drie groote en drie kleene ſmalle dwars-banden met zwarte zoomen, over 't lyf zyn,) en agter aan met een rooden zoom.

De wamme is Zee-groen, onder met een citroen-geelen zoom, en het lyf Purper-verwig. Langs den rug loopen zeven, en langs den buik vier roode bollekens.

De boven-vin voor aan is wat gedoornd, hebbende roode doorns; dog de grond, gelyk ook die van al de andre vinnen, is licht Zee-groen met fyne roode zoomen. De agter-vinnen hebben voor aan ieder een langen, agter een korten rooden doorn, en die tegen 't lyf heeft een rooden band met geele zoomen tegen 't lyf, en pas 'er boven een rood bolleken ſtaan.

De oogen, die geel-agtig, zwart van appel, met een witten ſtip, en zwart van buiten-kring zyn, vertoonen zich zeer dicht by een. De ſtaart is licht-Zee-groen, vol zwarte graaten, in 't midden met drie roode en twee Goud-geele dikke banden, te zamen als een ſmalle veder vertoonende, bezet.

Kambing Biroe.

N°. 220. Geeft ons *den Kambing Biroe*, dat is, *den blaeuwen Bok*, te zien. Het is een kleen lekker Viſchje, beneden Zee-groen, en licht-Hemels-blaeuw boven van kop, ſpits van bek, die licht-Hemels-blaeuw, hoedanig ook 't geheel lyf is, over 't welke in 't midden een fyne citroen-geele ſtreep tot aan den ſtaart loopt, hebbende in 't beneden-lyf drie citroen-geele en zwarte dwars-banden, die met 't hol na den kop gebogen, en ſmal zyn. Ook loopt 'er zoo een citroen-geele ſtreep langs den rug.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, en de ſtaart, is Purper-verwig met zwarte graaten; dog die tegen 't lyf is dicht 'er aan van een citroen-geel bandje voorzien. De agter-vinnen zyn Zee-groen, met roode doornen aan 't einde, hoedanig ook de verdre doornen by den kop voor op den rug zyn.

Katam Batoe Jang Maha-Eloc.

N°. 221. Vertoond ons den *Katam Batoe Jang Maha-Eloc*, dat is, *de uitnemende fraeje Steen-Krab*, die van lichaam byna als een heerlyk Marmer van Purper, 't geen met wit, geel, zwart, Zee-groen en blaeuw zeer fraey onder een gemengeld is, hebbende vier pooten aan weerzyden, en twee knypers, die zeer groot, dik, en alle van die zelve verwe zyn.

Het lichaam vertoond als een opſtaande ruit, zynde aan weerzyde hier en daar met eenige doornen bezet. Men kan de zelve met veel ſmaak eeten.

Ikan Dadinga.

N°. 222. Vertoond ons *den Dodinga-Viſch*; zynde als een Spieringje, Hemels-blaeuw van lyf, met vier Orangie dwar-ſtreepkens, die overlangs over 't zelve loopen.

De kop is Zee-groen, blaeuw, en rood, de vin aan 't lyf Zee-groen, en rood, en de boven-vinnen zyn Zee-groen met een citroen-geele lyſt; dog tuſſchen de agterſte en voorſte is als een byzonder Hemels-blaeuw en rood bezaantje.

De onder-vin by die tegen 't lyf is geel-agtig; dog de onderſte agter rood.

De ſtaart is rood en Zee-groen, met citroen-geele banden, en geele fraanje onder bezet.

Het is een zeer lekker Viſchje.

N°. 223.

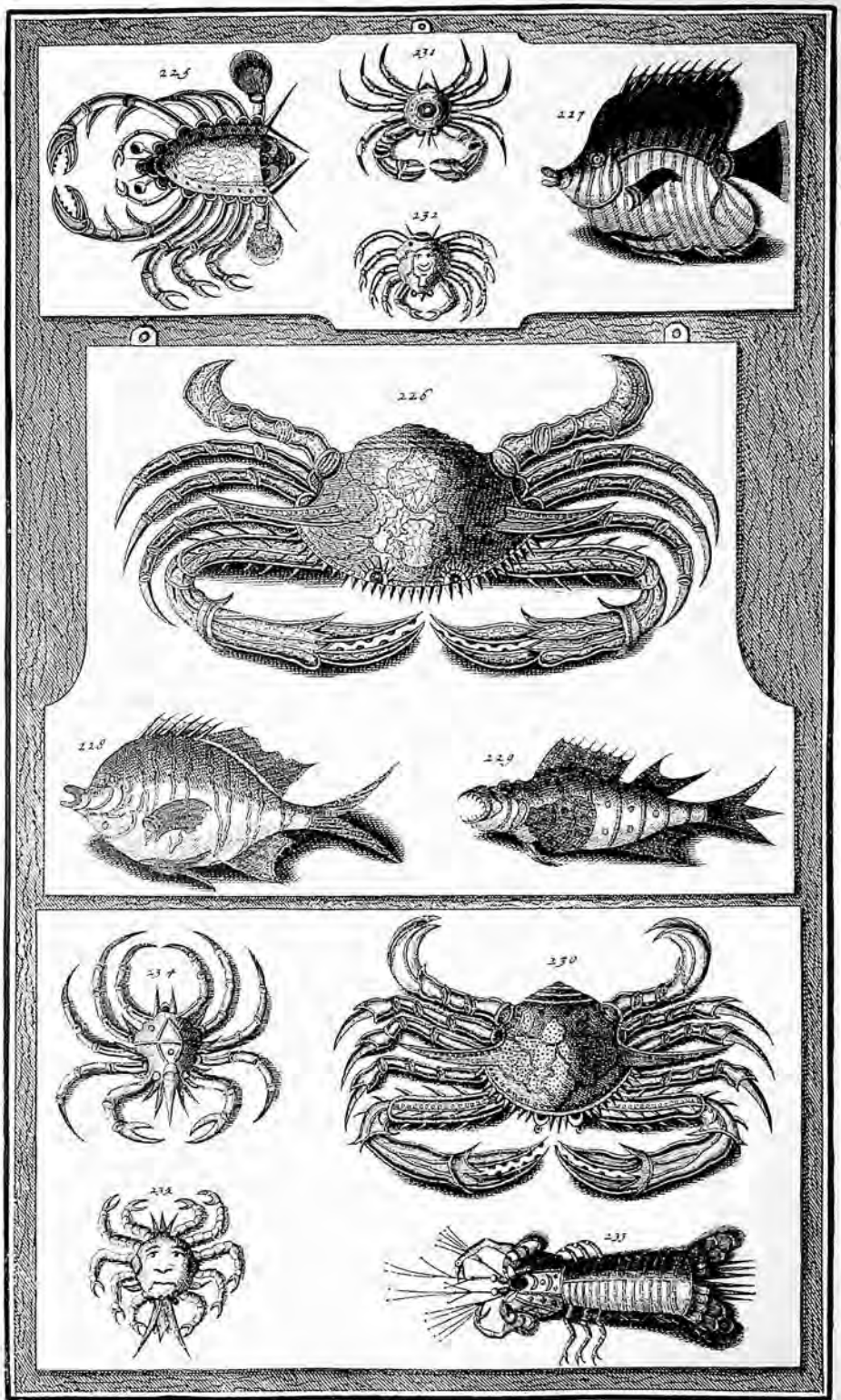

Dirk Jongman sculpsit.

Ikan Toe-tombo Eloc.

N°. 223. Leverd ons den *Ikan Toetombo Eloc*, dat is, *den moyen Doeskens-Viſch*, uit. De bek is als het voorſtuk van een Trompet, citroen-geel met een rood kruis 'er in, de kop Orangie, het oog Zee-groen, en de appel rood. Van den bek ſchiet in den kop een roode tand. De kop loopt by den rug wat op, verders 't lyf boven donker- en onder licht-bruin, in 't midden rood, de middel-vin wit, en tegen 't lyf Zee-groen, en met een rood bolleken; dog over de vin tegen 't lyf loopen fyne Zee-groene dwars-banden, met een Zee-groen oog, en een rooden appel zoodanig, als of het een recht oog was, tegen 't lyf aan geſchikt. Op den rug vertoonen zich twee opſtaande doorns of ſpitzen, die bruin en rood, en van gedaante als de horenkens van Hokkelingen zyn.

Agter aan is boven een vin, die citroen-geel van grond, met een ovaal van binnen, en verder rondom Zee-groen van grond en van twee zulke doornen verzien is, ontrent den ſtaart zyn twee Purper-agtige, en een Zee-groene ſcheyband De ſtaart (die vol is) en de onder-vinnen zyn citroen-geel, en van ſtreepen 'er over die rood zyn, voorzien; dog de agterſte vin is tegen 't lyf wat Zee-groen, en dan heeft men nog een roode gegolfde band na 't lyf toe 'er tegen ſtaan.

Het oog is Zee-groen, de appel rood, de buitenkring fyn, en zwart, en de vin voor aan onder is citroen-geel, en zwart.

Het is een lekker aangenaam Viſchje, voor al als het tot Water-Viſch gebruikt werd.

Ikan Tsjakalang Hidjoe.

N°. 224. Is de *Ikan Tsjakalang Hidjoe*, dat is, *de groene Tsjakalang* of *Geep*, bevorens by ons wel beſchreven; dog deze is ſchoon licht Zee-groen, en gemarmeld van lyf, geel van oog, licht-bruinagtig van ſtaart, vinnen, bek, en van den buiten-kring van 't oog dat zelf geel, gelyk de appel rood, behalven dat de vin tegen 't lyf ook dicht daar aan wat geel is, om al welke verſcheidenheid van verwen het wél weerdig is, dat wy den zelven hier mede vertoonen.

Katam Pantat Badoeri.

N°. 225. Vertoond ons *de Katam Pantat Badoeri*, dat is, *de Krab, die agter doorns heeft*; zy is zeer ſchoon Hemels-blaeuw, Zee-groen, citroen-geel, en lever-verwig met geele roode en andre marmering op 't lyf, en heerlyk van verwen tegen malkanderen afſchitterende. Rondom 't lyf loopt een Hemels-blaeuwe band, die van binnen een Orangie kring in 't rond heeft, en van buiten rondom met roode halve groote bollen, die van buiten Orangie zyn, bezet is; dog binnen in, op dien Hemels-blaeuwen band in 't rond zyn agthien kleene roode bollekens naaſt een. Agter aan ziet men een Orangie vlek, met een rooden kring 'er om, en met een Purperen ronden bol aan weerzyden, hoedanigen vlek men ook nog wat meer na agteren ziet.

Op de ſcheiding der pooten in 't midden zyn als geele en roode bollekens verdeeld.

Katam Sulthan.

N°. 226. Ziet men *Katam Sulthan*, dat is, *de Keizers Krab*, die heerlyk van verwen is, hebbende tot hare grond verw de Keizerlyke, of de Goud-geele. Ook ziet men op 't lyf verſcheide zulke ronde en andre plekken, met witte bollekens omzoomd.

Aan wederzyden vertoond zig een lange doorn, die tegen 't lyf breed, en na buiten ſpits en als een Olifants-tand, wel een vinger lang, licht-Purper van binnen, en Zee-groen van zoomen is; hoedanig ook de beneden-Knypers van grond-verw, hoewel zy blaeuw van zoomen, en van binnen met zeven bollen bezet zyn; dog men ziet op die zelve pooten wat na agteren toe ook vier fyne overlangze Zee-groene ſtreepen en Purpre en Zee-groene breede dwars-banden.

Alle de einden der verdre pooten in 't midden zyn Purper, dog de dikſte na boven toe zyn ook wel Purper, dog met een Zee-groenen buiten-zoom, en met nog zoo een ſtreep overlangs tot het einde toe bezet.

Agter aan is 't lyf ook Purper en blaeuw. De oogen zyn ook blaeuw, dog eerſt met een geelen omtrek, en van buiten als met een halve Zee-groene ſtar bezet. De zoom om 't lyf by de oogen is ook Zee-groen, met roode en blaeuwe korte doornen omboord; dog aan de pooten beneden, met de knypers, ziet men aan weerzyden licht-Purpre doorns. Het is een heerlyke Krab voor het oog, en zeer goed voor den ſmaak.

Ikan Pati.

N°. 227. Vertoond ons den *Ikan Pati*, dat is, *den Grave*, zynde een moy Goud-geel Pampus-Viſchje met roode breede dwars-banden, die van boven tot onder doorgaan, hoewel 'er in 't midden een overlangze Zee-groene ſtreep van den kop over 't lyf tot de ſtaart toe, en ook zoo een breede zoom agter om tegen beide de agter-vinnen loopt: Ook ſchynd het Goud-geel lyf zig met zoo veel Goud-geele dwars banden, tegen die roode aan te vertoonen.

Het bekje is kleen, en de kop ook met roode en Goud-geele dwars-banden voorzien. Het oog is Zee-groen met een witten appel, en een Vermilioen roode ſtip, hoedanigen vyf-hoek zig ook op 't oog vertoond, zynde de buiten-kring fyn-rood geteekend.

De boven-vin is Purper met blaeuwe

doorns, en onder agter aan is de vin rood; dog de doorns zyn ook blaeuw. De vin tegen 't lyf is rood, en blaeuw dicht 'er tegen aan. De ſtaart is licht-Purper, als een opene Waejer, met een blaeuwe ſchey-kring tegen 't lyf, en zoo een dwars-ſtreep midden in den ſtaart, en een citroen-geele fraanje met een zwart onder-zoompje onder aan.

Het is een zeer lekker Viſchje.

Ikan Toetombo Jang Beſei.

N°. 228. Geeft ons den *Ikan Toetombo Jang Biſei*, dat is, *de fraeje Doosjens-Viſch*, te zien. Het is een kleen, dik, bol, rondagtig lekker Viſchje, dat Zee-groen en witagtig van kop en lyf, na beneden toe wat lichter is; dog over 't lyf loopen elf roode groote en kleene dwars-banden, die na den ſtaart toe verminderen.

De bek is als een Trompet-ſtuk, dat Hemels-blaeuw van binnen, dan na buiten, of na den kop toe, citroen-geel, en dan rood is. By den bek is nog een citroen-geele halve kring, loopende tot aan het oog, en tegen dien halven kring onder is een roode ſteel met Hemels-blaeuwe bladeren, en een Hemels-blaeuw bolleken 'er by. De vin tegen 't lyf is licht-Purper, (gelyk ook die 'er onder komt) dog Hemels-blaeuw aan des zelfs zyde, tegen 't lyf. Het oog is rood van appel, 't oog zelf licht-Purper, met drie Hemels-blaeuwe ſtreepjens in een drie-hoek, en nog een plek, die rood, en met een Hemels-blaeuwen kring 'er boven na voren toe voorzien is.

De boven-voor-vin is zwart-gedoornd, en geel van grond, hoedanig ook de agterſte beneden-vin is, die een Hemels-blaeuwen zoom tegen 't lyf, en een rooden buiten-zoom heeft. De agter-boven-vin is ook Purper met een citroen-geele en fyne zwarte onder-, en een roode en Hemels-blaeuwe fyne boven-lyſt.

De ſtaart is twee-kluftig, flets-groen, en met roode fyne overlangze ſtreepen, of graaten.

Ikan Sowanggi.

N°. 229. Leverd ons den *Ikan Sowanggi*, dat is, *den Toover-Viſch*, uit. Een kleen aardig Viſchje; dog dat om zyn kwaden naam niet gegeten werd.

Het is zwart, Zee-groen en rood van bek, die vol tanden is. Het kopje is verder Purper, 't oog Hemels-blaeuw, de appel rood, met een zwarten kring. Boven 't oog op den rug zyn vyf roode doornkens. De kop is van 't lyf geſcheiden door een Zee-groenen kring.

Het lyf is Goud-geel, met zeven groote en kleene Zee-groene dwars-kringen, tuſſchen welke op 't geel lyf zig, pas na de vin tegen 't lyf, op de twee eerſte geele banden drie, en op de naaſte 'er aan maar een rood bolleken vertoond, hoedanige vyf men ook boven tegen den rug aan, van den kop af tuſſchen ieder verdeeling 'er een, gelyk men 'er nog zes zoo op de Zee-groene vin tegen 't lyf (die drie roode dwars banden heeft, en zig tegen 't lyf wat Hemels-blaeuw vertoond,) in de naaſte verdeeling tegen 't lyf een, in 't midden drie, en dan nog twee, verdeeld ziet. Zy is als een ronde opene Waejer, of als een Schilder-palet.

Onder tegen de geele wamme aan vertoond zich een Purpre doorn.

De boven-voor-vin is Hemels-blaeuw met zwarte fyne doorns, en een Hemels-blaeuwe zoom; dog de agter-vinnen zyn Zee-groen met roode zoomen, en twee zulke groote fyne doorns; dog die onder-vin heeft een Purpren onder-zoom.

De ſtaart is Hemels-blaeuw, drie-kluftig met zwarte fyne zoomen, en de ſchey-band by den ſtaart is rood.

Katam Soelang.

N°. 230. Vertoond ons de *Katam Soelang*, dat is, *de geborduurde Krab*, welkers lyf donker-Purper vol lever-verwige groote vlekken met Orangie ſtippels, en blaeuwe zoomen is. Agter is zy Purper en blaeuw. Ook is de grond van al de pooten licht-Purper, en vol Zee-groene en blaeuwe zoomen, ſtreepen, en midden op ieder poot dan drie, dan weer op een andre poot twee blaeuwe knuiſten met Zee-groene omtrekken 'er om, en binnen in de knypers zyn aan weerzyden vyf roode bollekens. Op de pooten, waar aan de knypers zyn, loopen in 't midden overlangs Orangie ſtippen, hoedanig ook de breede omtrek van zyn Zee-groene oogen is.

Het is een ſchoone Krab, om ze te eeten. Zy heeft in 't midden ook twee Hemels-blaenwe groote Olifants-tanden, met Orangie ſtippen boven langs.

Katam Boental.

N°. 231. Is de *Katam Boental*, dat is, *de ronde Krab*, vol pooten, als of 't een Spinne-kop was. Het lyf is licht-blaeuw, met een rood bolleken in 't midden, met een Orangie rooden aan den binnen kant geſtippelden zoom, of kring 'er rondom, en dan nog een donker-blaeuwen kring rondom dezelve.

Verder zyn de pooten rood, en blaeuw, dog de twee onderſte voor aan, ook geel geteekend. Zy werd niet gegeten.

Katam Karà.

N°. 232. Vertoond ons de *Katam Karà*, dat is, *de Aapen Krabbe*. Deze is kleen, en donker-blaeuw van lyf met een rood Aapen-bakhuis op een geelen grond, met Purper-roode en geele pooten met Zee-groene knuiſten in 't midden. Zy werd mede niet gegeten.

Locki Hidjoe.

N°. 233. Vertoond ons de *Locki Hidjoe*, dat is, *het groen Kreefſje*, zynde even eens als de vorige; dog donker Zee-groen, licht-Purper van pooten, en ook

zoo

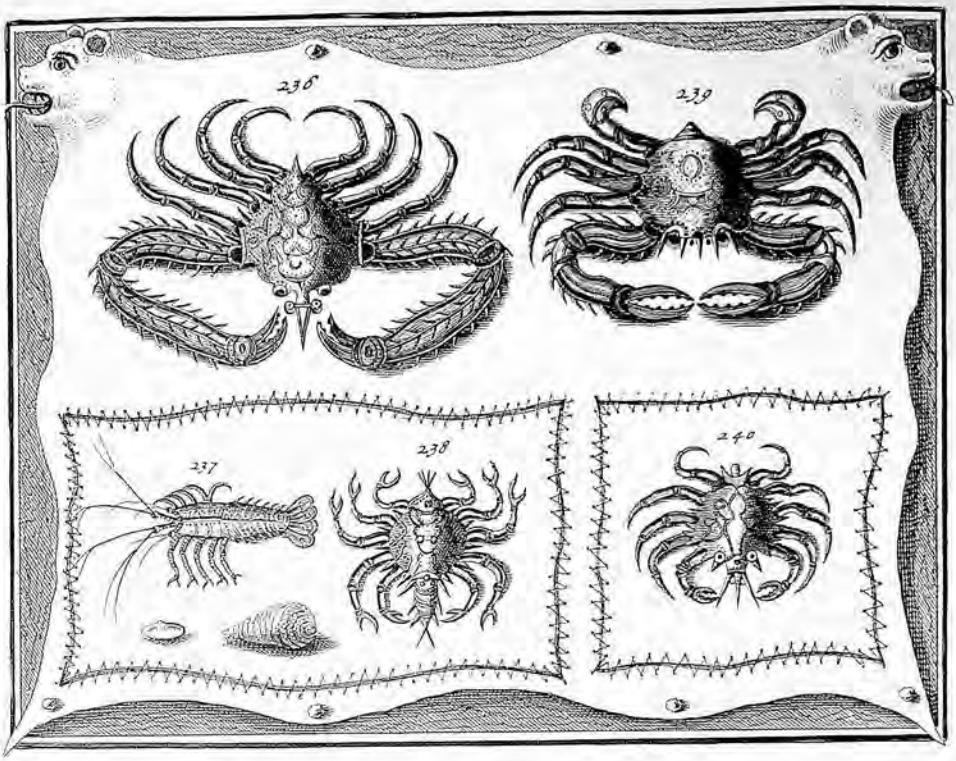

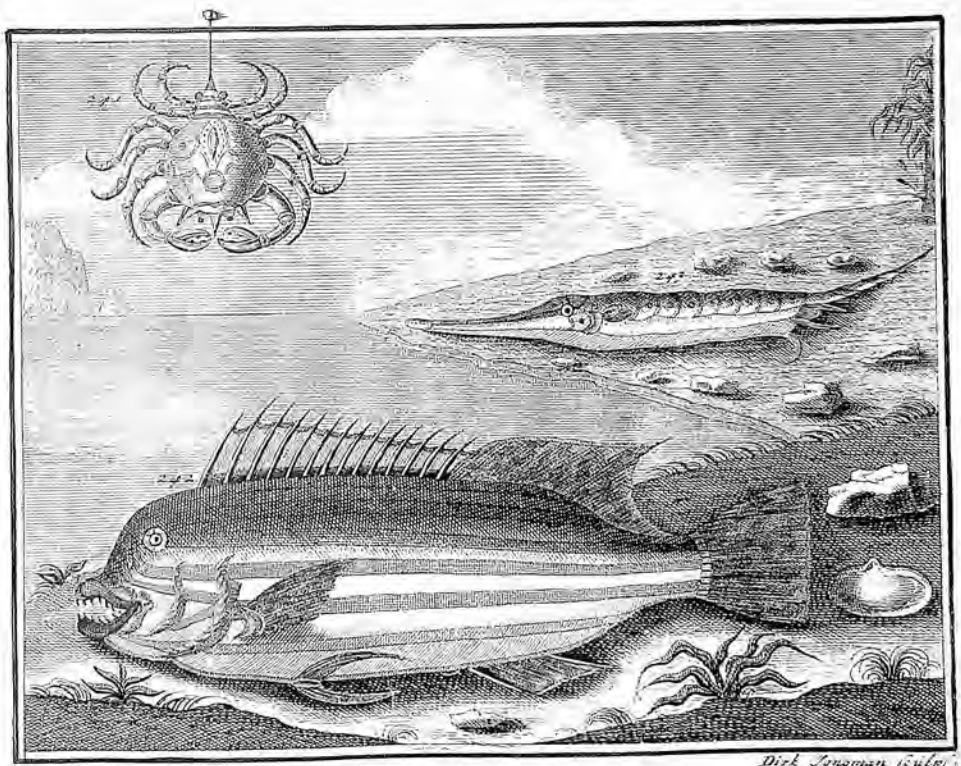

Dirk Jongman sculps.

zoo van zoomen langs den rug en buik tot geheel agterom boven en onder. Aan den agter-kant vertoonen zig eenige Hemels-blaeuwe doorns, en veel Orangie verkeerde half-Maankens, en zulke fyne dwars-boogen over 't lyf, tegen de overlangze Orangie ſtreep, die van den kop na den ſteert loopt. De oogen zyn rood en Orangie. De hairen voor uit zyn Purper-rood voor, en agter aan met een zwarte ſtip, By de oogen zyn ook twee verkeerde Orangie halve Maankens, en zulk een groote ſtip in 't midden, ook twee tegen 't lyf, en drie 'er ter zyden na de voor-vinnen toe, die ook rood, Zee-groen, Orangie, en met een lichte Purpre fraanje, even eens als die van agteren, bezet zyn.

Katam Lawa. Lawa. No. 234. Geeft ons *de Katam Lawa Lawa*, dat is, *de Spinnekops Krab*, met agt pooten en nog twee knypers, die donker-Purper zyn, en op de gewrigten roode en geele bollekens hebben.

De grond van de Krab is donker rood en bruin, met een roode rechte band, en twee opgaande dwars-bogten tegen een, met twee Goude bollen boven aan weerzyden, en dan nog een boven aan die twee opgaande bogten, een in 't midden beneden de roode ſtreep of band, en onder aan pas buiten die opgaande bogten nog een grooter Goude bol; hoedanige men 'er meer aan 't begin van eenige pooten ziet. Alle de doorns rondom zyn Hemelsblaeuw.

Zy werd noit gegeten, om dat zy vergiftig is.

Katam Jang Roepa Manoeſia. No. 235. Vertoond ons de *Katam Jang Roepa Manoeſia*, dat is, *de Krab, die van gedaante als een Menſch is.*

Deze is Purper van lyf, zwart van oogen, neus, en mond, geel en zwart van pooten, Zee-groen van doorns; dog die twee lange beneden zyn donker-Hemels-blaeuw. Zy werd ook niet gegeten.

Katam Badoeri. No. 236. Is de *Katam Bidoeri*, dat is, *de gedoornde Krabbe*, zoo na de Hemels-blaeuwe doorns aan weerzyden van die pooten waar aan zy de knypers heeft, genaamd, welke pooten een licht-Purpren zoom aan weerzyden, een geele witgeſtipte ſtreep overlangs hebben, en die in 't midden met roode doorns, die van binnen wit zyn, bezet is.

De verdre pooten zyn Purper, met een Orangie buiten-zoom, en vertoonen voor aan 't ſcherp einde een donker-Hemels-blaeuwe verwe.

Het lyf is Orangie-agtig, en donker-groen aan de kanten rondom, vol Orangie ſtippels, met twee roode en Orangie kleene bollen, aan weerzyden van 't lyf een, en met twee zulke valſche, en nog twee zulke rechte oogen aan weerzyden van een ſpitzen drie-hoek, die rood van zoomen en Zee groen van binnen is.

Het middel-deel van 't lyf, vertoond zich als twee blaeuwe Harnaſſen, vol Orangie en witte ſtippen, en in 't onderſte een Orangie leggende halve Maan.

Deze Harnaſſen zyn rondom met licht-Purpre zoomen bezet. Deze Krab is zeer lekker om te eeten.

Oedang Ambon. No. 237 Vertoond ons de *Oedang Amboon*, dat is, *de Amboniſche Garneel*, die ſchoon Zee-groen van grond, rood van hairen voor uit, blaeuw, rood, en witgeſtipt van pooten, en midden over 't lyf overlangs vol fyne witte ſtippels, en van zoo een band by den ſtaart voorzien is, die zig als vier vederen tegen een, met geele en zwarte zoomen, en een rood bolleken, met een witte ſtip van binnen, in 't midden van ieder veder vertoond.

Zy is zeer goed om te eeten, en ſchoon van verw.

Katam Bertandoc. No. 238. Vertoond ons de *Katam Bertandoc*, dat is, *de gehoornde Krabbe*.

Zy is Zee-groen van lyf, vol Purpere en zwarte halve kringen met witte ſtippels aan weerzyden. In 't midden ziet men een Orangie half rond met een zwarten fynen zoom onder daar op als een Hemels-blaeuw Aambeeldje, aan weerzyden met witte ſtippen en zwarte zoomen, dan weer een Orangie half rondje met de bogt onder, en 't lyf vol witte ſtippen, daar na daar boven op twee roode bollekens met witte ſtippen vertoonende, waar na als een Hemels-blaeuw hartje met witte ſtippen rondom, en dan een leggende Orangie halve Maan met Purpre dikke zoomen aan weerzyden en met een ſmalle roode boven aan, en een rood appelken boven dien zoom volgd. De pooten zyn geel, en blaeuw van bollen of knuiſten in 't midden, met roode zoomen, en met blaeuwe knypers over al.

Alle des zelfs doorns tegen 't lyf aan, zyn ſchoon Purper, de oogen zyn rood, wit van appel, en zwart van omtrek. De uitſtekende horens voor aan zyn ook rood, en byna als die van een ſlek, dog wel zoo fyn; de hairen, die zig agter vertoonen, zyn ook rood. Dit Krabbetje werd niet gegeten.

Katam Ongoe Kaki-nja. No. 239. Vertoond ons de *Katam Ongoe Kaki-nja*, dat is, *de Krabbe met Purpre Pooten.* Zy werd zoo na de onderſte pooten met knypers, die ſchoon Purper van grond zyn, genaamd, die zig verder Zee-groen van knypers, en de knuiſten in 't midden, en blaeuw van doorns aan weerzyden, en ook van bollekens opdoen, die zig vyf aan weder-

zyden binnen in de knypers vertoonen. Ook loopt over 't midden van deze pooten der knypers een overlangze roode ſtreep, en vorder zyn de pooten Zee-groen van grond, rood en geel van knuiſten, en donker-Hemels-blaeuw voor aan.

Het lyf van de Krab is rond, als een platte appel, ſchoon Purper van grond, onder met een vier kant, dat Zee-groen van binnen onder, en boven met een rood, wit beſtippeld poortje, en aan wederzyden, onder en boven met Orangie half Maanen, met witte en roode ſtippels, alle verkeerd tegen malkandren met de bogt aangedraeid, bezet is. Even daar boven aan weerzyden vertoonen zig, als twee Orangie nieuwe Maanen; aan ieder zyde een, met roode ſtippels 'er langs tegen de binnen zyde, zynde het donker van die Maanen Zee-groen geteekend.

Boven aan vertoond zig een rondagtig Zee-groen kleen lichaam, als een bol, die boven wat ſpits is, en die eerſt een roode kring, en dan een geele kring 'er om, die vol roode groote ſtippels rondom is, heeft. De oogen zyn Orangie, Zee-groen, en rood.

Dit is een zeer lekkere Krab, en die veel gezogt, dog zelden gevonden werd.

Katam Sarampang. N°. 240. Geeft ons de *Katam Sarampang*, dat is, *de Kraeuwel-* of *Vork-Krabbe* te zien.

Zy is blaeuw van lyf met geele en roode teekening 'er op.

De middelſte lange breede grond, en al de bollekens, zyn geel, en de omtrek van 't onderſte van dien geelen grond is Zee-groen en 't bovenſte rood.

De pooten (dat wel kraeuwels van een Spinne-kop gelyken) zyn Purper-verwig, en voor aan Zee-groen. De drie vorktanden voor uit zyn blaeuw, met roode ſtippen geteekend.

Zy werd noit gegeten, om dat 'er eenige vergiftige aderkens in gevonden werden.

Katam Audjing. N°. 241. Doet ons de *Katam Audjing*, dat is, *de Honden-Krab* zien. Zy is geel en Orangie van lyf met roode ſtippen, en zoomen, met een Zee-groene bol, en nog zulken plek wat hooger met een rooden zoom, als ook zulke ſpikkels, en aan weerzyden zoo een bolleken. De oogen zyn geel en rood.

De pooten zyn Zee-groen, en de knuiſten op de verdeelingen rood; dog de pooten waar aan de knypers Zee-groen zyn, hebben een geelen grond.

Deze Krabbe is moy van teeking; dog zy werd al mede zeer zelden gegeten.

Ikan Kamatian. N°. 242. Geeft ons den *Ikan Kamatian*, dat is, *de doodelyk Viſch*, te zien. Hy is ſchoon van huid, die van den bek af tot den ſtaart toe, overlangs zwart, en breed op een ſteen-graeuwe of wit-agtige huid geſtreept is, op welke zich tegen zeven zwarte ſtreepen, zoo veel graeuwe banden zeer cierlyk vertoonen.

De bek is blaeuw, vol fyne tanden, de omtrek Purper-agtig, hoedanige twee groote vlammen zig van onder na boven toe in den beneden kop vertoonen.

De boven-vin is citroen-geel, ſmal, en geel van zoomen, dog blaeuw, en groot van doorns. De agter-vinnen en de ſtaart zyn Goud-geel met donker-roode kleene vlammen; dog de onder-vin heeft twee groote Hemels-blaeuwe doorns. De ſtaart is vol, en groot.

De vin tegen 't lyf is ook Goud-geel, vol fyne graaten, en donker-roode vlammekens, tegen 't lyf een Purper-agtigen ſmallen, een geelen, een rooden, en dan weer een geelen band hebbende. En de vinnen onder 't lyf, beneden die vin, zyn geel, en met roodagtige graatjens bezet. Tegen den buik onder is ook wat rood pas boven de agter-vin.

Het oog is Zee-groen, de appel zwart, de omtrek van 't oog fyn zwart, en dan een breede kring, uit roode en geele breede deelen, met zwarte dwars-ſtreepkens beſtaande.

Dit werd de doodelyke Viſch genaamd, om dat, hoe ſchoon hy ook van teekening is, hy egter allen, die 'er van eeten, aanſtonds zonder dat zy te helpen zyn, doet ſterven, alzoo 't vergif des zelfs zoo ſnel werkt, dat zy 'er dood, zoo als zy 'er maar van geproefd hebben, by neervallen.

Ikan Piſau. N°. 243. Vertoond ons den *Ikan Piſau*, dat is, *de Mes-Viſch*, om dat hy als een Mesjen gelykt, zynde aan de binnenzyde al vry ſcherp.

Hy is lang van kop, Purper van ſnuit en oog, geel van lyf hier en daar met Zee-groen, en ook met zulke bollekens, geteekend, hebbende op 't lyf een fyne zwarte overlangze ſtreep, waar op zig negen roode kringen, met eenige zulke Zee-groene flaeuwer kringen, vertoonen.

Agter uit ziet men twee Zee-groene doorns, (tuſſchen welke zig eenig Purper opdoet) met een leggende halve kring, en zoo een haak, met zwarte lyſten. De ſpitze lange ſtaart beſtaat uit Purpere, roode en geele banden, die gelyk als eenige langwerpige ruiten uitmaken. Dit Viſchje werd ook niet gegeten.

Ikan Batoe Roepa-nja Sa-Tong. N°. 244. Vertoond ons den *Ikan Batoe Roepa-nja Sa-Tong*, dat is, *de Klip-Viſch, die wel een vat gelykt*, zynde rond, bol, en als een vat van lyf.

Zyn voorlyf en de kop ten deele (die een zwarte plek pas boven 't oog heeft)

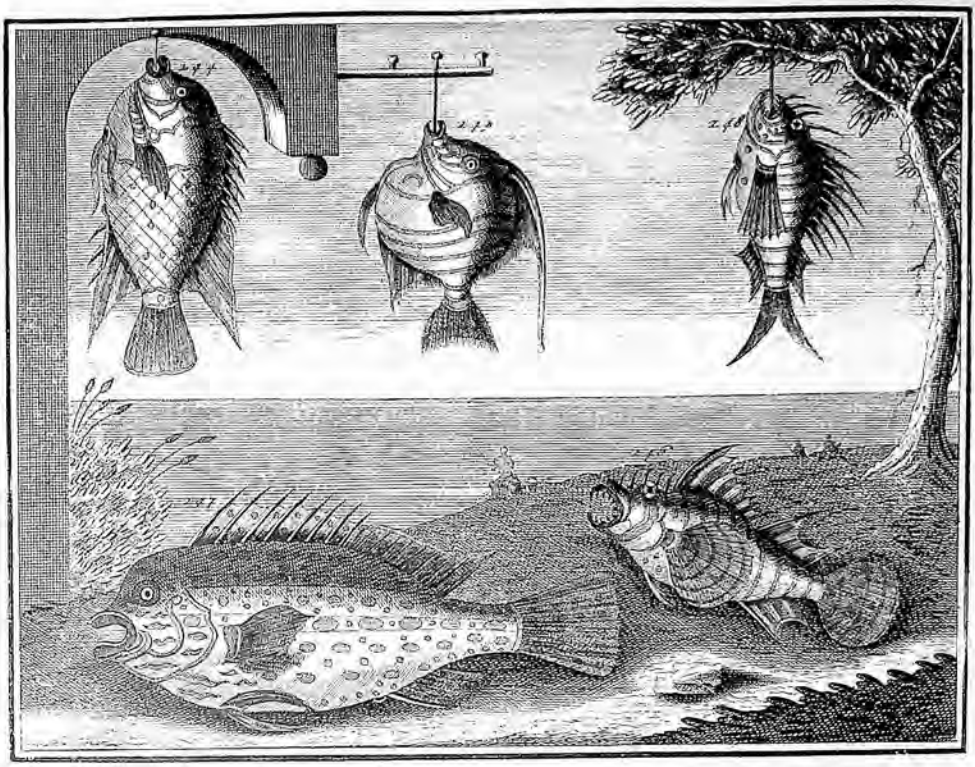

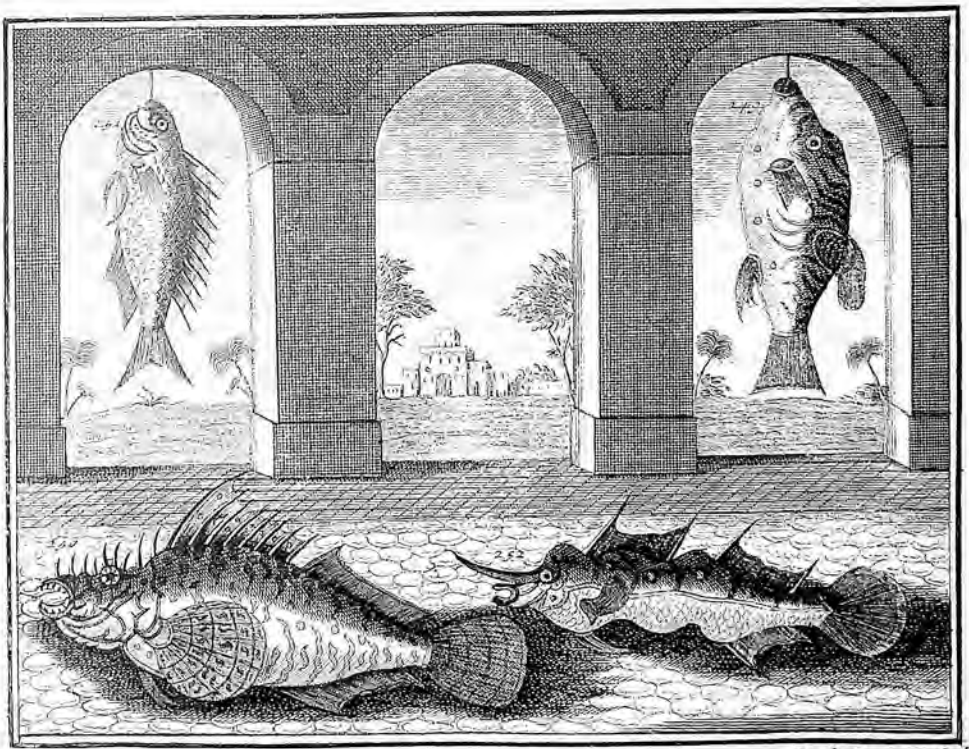

Dirk Jongman sculpsit.

heeft) is ſchoon-Purper; dog 't lyf Goud-geel, met roode fyne ſtaande breede ruitkens, hier en daar met roode en donker-blaeuwe bollekens geteekend. Over 't lyf loopt, tot ſcheiding van 't voor en agter-lyf, een blaeuwe dwars-ſtreep.

De ſnuit is van binnen donker-Hemels-blaeuw, boven rood, en tuſſchen 't oog zwart, het oog is Zee-groen, de appel zwart, de buiten-kring eerſt fyn-rood, en daar na nog een Zee groene.

De vin tegen 't lyf is licht-Zee-groen, aan 't eind tegen 't lyf Hemels-blaeuw, en rood, en daar onder volgen dan malkanderen, dan een Zee-groene, dan een geele band, die zoo tot onder toe, wat ſchuins afgaan. Onder die vin ziet men ſmalle Zee-groene vinneken's; hoedanig van verw ook de rood-gedoornde boven vin is; dog beide de agter-vinnen beſtaan, de bovenſte uit vier, en de onderſte uit drie Hemels-blaeuwe, en appelbloezeme breede banden.

Het einde van 't lyf is Zee-groen met een blaeuwen dwars-band 'er boven, en een rood bolleken in 't midden. De doornen tegen den buik aan zyn blaeuw.

De ſtaart is Purper, rood en fyn van graaten, Zee-groen van agterzoom.

Het is een zeer lekker Viſchje.

Ikan Iſap Batoe.

N°. 245. Vertoond ons *den Ikan Iſap Batoe*, dat is, *het Klip-Suigertje*. Een moy en lekker Viſchje, van ſatzoen even eens, als een kleen Pampus-Viſchje; dog geel van kop, die een breede dwars-vlam maak, dan verder van lyf Purper en geel is, waar op men eerſt een breeden dwars-band, die Purper, tuſſchen twee blaeuwe lyſten is, dan zoo een ſmalle geele, dan weer een Purpere, een weinig breeder, als de geele, dan weer een ſmalle geele, en dan een heele kleene Purpre band ziet, die alle tuſſchen blaeuwe zoomen ſtaan; waar na nog een Zee-groene dikke dwars-band tuſſchen twee blaeuwe zoomen, en een geele, met een roode buitenzoom volgd, na welke men een ſteert ziet, die zich als een dikke opene kelk, die Zee-groen tot over de helft is, vertoond, hebbende dan een rooden gebogen leggenden zoom, en weer een citroen-geelen die wat breeder is, 'er tegen, en dan eindelyk een lichte Purpre fraanje, die zig ook aan de agter-vinnen van buiten vertoond.

De boven-vin is boven aan licht-Purper met een lange ſtreek buiten den Viſch boven henen, en verder is de vin Zee-groen. De beneden agter-vin is gebandeerd Zee-groen en citroen-geel. De vin tegen 't lyf is Zee-groen, gelyk ook 'er onder, dog zwart tegen 't lyf

Van den bek af, die blaeuw, en Zee-groen is, loopt eerſt een Purpre ſtreek na de vin tegen 't lyf, met zwarte zoomen, en onder langs de geele wamme een Zee-groene ſtreep.

Het oog is ook Zee-groen, Purper en zwart-agtig van appel, en met een fynen zwarten buiten-kring omzet. Van 't oog na beneden loopt een roode en zwarte doorn, en ten deelen 'er boven, ten deelen tuſſchen den bek, ziet men nog eenige zwarte ſtreepen.

Ikan Sowanggi Boental Ekor-nja.

N°. 246. Doet ons *den Ikan Sowanggi Boental Ekor-nja*, dat is, *den Toover-Viſch met den ronden ſtaart*, zien.

Dit is een cierlyk fraey Viſchje; dog 't 't werd van den Inlander, hoewel het anders goed is, om zyn Toover-naam niet gegeten.

De kop is geel, rood, Hemels-blaeuw, en Zee-groen; de bek is ook Zee-groen vol zwarte fyne tanden, gelykende wel den klaeuw van een Scorpioen. Boven op den kop ſtaan Hemels-blaeuwe korte doorns. De boven-vin is Zee-groen en appelbloezem van banden, Purper en blaeuw gedoornd; en de eerſte lange doorn is Hemel-blaeuw. De agter-vinnen zyn rood en Purper gebandeerd met twee lange Zee-groene buiten-ſteekels, blaeuwe onder-, en met citroen-geele buiten-zoomen.

Het oog is een rad, dat Hemels-blaeuw, geel, en met een rooden appel geteekend is.

Het lyf is geel, vol roode kromme boogen over dwars over 't geheel lyf gaande. In de geele wamme ziet men drie roode bollekens, beneden de vin tegen 't lyf, en een daar boven.

De vin tegen 't lyf is als een ronde waejer, ſchoon-licht-Zee-groen met roode gebogene dwars-banden, en ook zulke regte ſtreepen of graaten, die tegen 't lyf aan Hemelsblaeuw zyn.

De twee baardjens beneden zynen bek zyn ook van die zelve verwe, en zyn vinneken beneden de wamme is rood. De ſtaart is licht Zee-groen, als een ronde *Japanſche* waejer met vyf dwars-boogen, die van 't lyf af al hoe langer hoe grooter na agter toe werden. Ook ziet men in 't eerſte perk een rood bolleken naaſt aan den ſtaart, in het tweede twee, en in 't derde drie bollekens.

Ikan Garopa, Ongoe Biroe.

N°. 247. Zien wy den *Ikan Garopa Ongoe Biroe*, dat is, *de Purpe en blaeuwe Ganopa-Viſch*. Deze is een voet groot, en zeer goed van ſmaak; blaeuw-agtig van kop en lyf, vol donker-roode bollekens en ovaaltjens, en met twee geele overlangze breede ſtreepen, die daar mede ook geteekend zyn.

De bek is van binnen blaeuw, beneden licht appelbloezem, en onder het oog hier en daar met Purpre en roode vlammekens bezet.

Alle de vinnen, en de ſteert (uitgenomen beneden de middel-vin die donker-blaeuw zyn) vertoonen zig licht-Purper, zynde alle met donker roode bollen, uitgenomen de vin tegen 't lyf, en die 'er onder ſtaat, bezaeid.

De boven-vin heeft voor aan lange zwarte doorns tot de helft der zelve; dog de onder-agter-vin heeft maar eene zwarten grooten doorn voor aan.

Ikan Sowanggi Hitam Manis.

N°. 248. Vertoond ons den *Ikan Sowanggi Hitam Manis*, dat is, *de bruine Toover-Viſch*. Deze is bruin van kop en lyf, Purper en rood van dwars-boogen over 't geheel lyf tot den ſtaart toe.

De bek is van binnen geel, vol zwarte tanden, en boven den bek vertoonen zig vier zwarte doorns, en daar na een Purpre vin vol lange zwarte doorns tot het einde toe. De agter-vinnen zyn ook zoo Purper-verwig; dog rood van buiten-zoom.

Zyn oog is wit, en de appel donker-Zee-groen, met vier roode dwars-ſtreepkens.

De vin tegen 't lyf, en de ſtaart (die twee-kluftig is) zyn licht Zee-groen, en de vin tegen 't lyf heeft dicht 'er aan een witten band.

In den kop vertoonen zig drie zwarte, en in de wamme twee roode bollekens. Deze Viſch is een lekker Stekel-baarsje; dog geen Inlander wil 'er af proeven.

Ikan Papoewa Djantan.

No. 249. Doet ons den *Ikan Papoewa Djantan*, dat is, *het Manneken van den Papoeſchen Viſch* beſchouwen.

Het is donker van lyf, beneden geel-agtig; en boven met veele donkere Hemels-blaeuwe ſmalle vlammen, tot 't halve lyf loopende, geteekend. In 't benedenlyf vertoonen zig een vinger van een, van voren na agteren toe, vier roode bollekens.

De bek is van voren donker-Hemels-blaeuw van binnen (hoedanige ſmalle vlammen ook van boven over den kop loopen) met een rooden zoom rondom, die in 't midden over dwars loopt. Alle de vinnen, en de ſtaart, zyn licht Zee-groen; hebbende de vinnen tegen 't lyf een rooden ſchey-zoom, en de ſtaart zoo een rooden aan 't einde.

Het is een goede ſmakelyke Viſch.

Ikan Sowanggi Paroe Paroe Ekor-nja.

No. 250. Vertoond ons den *Ikan Sowanggi Paroe Paroe Ekor-nja*, dat is, *de Toover-Viſch met de Paarſche ſtaart*.

De kop, en 't lyf, is donker-bruin (beneden wat lichter) vol vlammen, bollen, en gebogene ſtreeken, als of 't een zwart-gevlamde Tyger was.

De bek ziet 'er als de klaeuw van een Scorpioen, die vol roode tanden is, uit.

De vin by de wamme, en de boven-vin, met haar zwarte groote doorns tot het einde toe, zyn rood; dog in de boven-vin vertoonen zig zwarte bollen, twee in 't eerſte perk, in 't tweede een zwarte kleene vlam, daar na weer twee bollen in 't derde perk, dan weer zoo een vlam-meken in een perk, en dan in ieder perk een zwart bolleken.

Het oog is bruin, hebbende een zwart-agtige ſtar tot een appel. Boven 't oog ſtaan naaſt malkandren negen Hemels-blaeuwe doorns. De agter-vinnen zyn Zee-groen van grond en rood van zoomen. De vin tegen 't lyf is flets Zee-groen, van binnen vol geele dwars-boogen, en met zulke regte, dat als zekere perkjens maakt in ieder van welke ook een zwarte vlam of bol ſtaat. Deze vin is als een groote ronde Schilder-palet, of waejer met met een zwarten buiten-zoom.

De ſtaart is langwerpig rond, en vol; Peers-agtig, en Purper-agtig van verwe, met vyf fyne zwarte dwars-boogen, die na agteren toe vergrooten, en met vyf zulke regte ſtreepen, (dat al mede als eenige perkjens 'er opmaakt,) die een rooden buiten-zoom hebben, geteekend.

Niemand durft dit Viſchje eeten.

Ikan Eloc.

N°. 251. Vertoond ons *den Ikan Eloc*, dat is, *de ſchoone*, of *fraeje Viſch*. Dit Viſchje, ſchoon fraey genaamd, is egter in zich zelven juiſt zoo heel fraey niet. Het is blaeuw en wit van kop en lyf, zynde op den kop met zwarte ſtreeken, en op 't lyf met geele kleene halve kringetjes geteekend. De vinnen, en de ſtaart zyn geel, de boven- en onder-vin agter zwart van graaten, en Purper van boven-zoom; dog de boven-vin is ſterk gedoornd tot 't einde toe, en zwart van doornen.

Het oog is Zee-groen, de appel wit, en de buiten-kring zwart. De kop is rond, en fraey groot, gelykende wel wat na een Dolfyns kopje. Het is goed om het tot Water-Viſch te gebruiken.

Ikan Tandoc Jang Adjaib.

N°. 252. Geeft ons *den Ikan Tandoc Jang Adjaib*, dat is, *de Viſch met zyn wonderlyken Hoorn* te zien, hebbende een donkeren Hemels-blaeuwen hoorn, als een Olifants-tand, die van 't oog na buiten over den ſnuit zig met een zwarten boven-zoom vertoond, en die hol met de punt voor na boven legt.

Deze Viſch heeft overlangs op zyn lyf, van den kop af tot den ſtaart toe, een Purper-roode breede ſtreep, om 't boven- en 't onder-lyf van een te ſcheiden, met een Purper-rooden drie-hoek tot ſcheiding van den ſtaart, al welke ſtreeken zwarte zoomen hebben.

De kop, en 't boven-lyf, is bruin van verw, en op den kop vertoonen zig verſcheide Purper-roode trekken, zoo, die dienen om den zelve van 't boven- en onder-

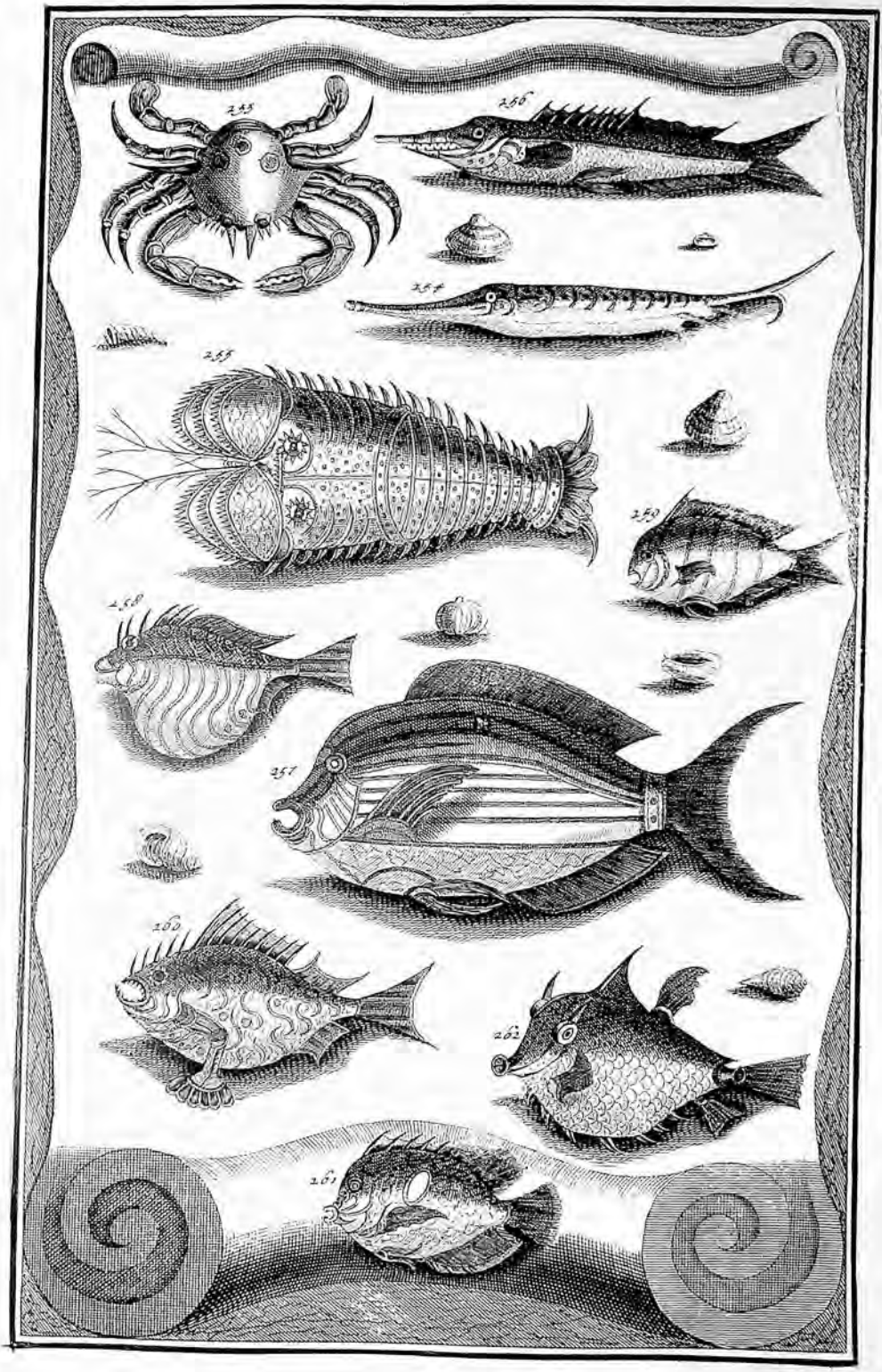
243
256
254
255
250
258
257
260
262
261

der-lyf te ſcheiden, als die 'er van 't oog na den bek (die van binnen geel en rood is) over henen loopen.

Het oog is Zee-groen, en de appel zwart. Pas buiten 't oog, na 't lyf toe, is een Purper-roode halve kring, met vyf geele zwartgezoomde bollekens 'er tegen aan.

Het boven lyf heeft vyf zulke roode boogen van den rug af tot de middel-ſtreep, en in ieder van de boogen, die onder de twee boven-vinnen komen, een geelen en rooden bol; van welke de middelſte de grootſte zyn.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, zyn ook geel, en zwart van graaten, hebbende die tegen 't lyf een rood bandje.

Het onder-lyf is geſchubt en Zee-groen, hoedanig ook de grond van de twee-boven- en de agter-onder-vinne is, alle de welke Purper-roode boven-zoomen en zwarte graaten hebben. Ook is voor en agter aan ieder drie vinnen (en voor al aan de twee bovenſte) een groote donker-Hemels-blaeuwe doorn.

De ſtaart is cierlyk, byna als een palet, of als 't voorſte rond van en raket, licht-Purper-verwig, met negen ſchuinze overlangze fyne zwarte ſtreepen, en met een geelen breeden ronden agter-zoom, waar op vyf roode bollen ſtaan. De omtrek van 't lyf onder en boven is een fyne zwarte ſtreep.

Het lyf is vol bogten, en als een ſlang gebogen. Het is egter een zeer goed Viſchje, om te eeten.

Katam Jang Koening, Batiris Sedikit.

N°. 253. Vertoond ons den *Katam Jang Koening Batiris Sedikit*, dat is, *de geele eenigzins bedruppelde Krab*. Het geheel lichaam en de pooten zyn Goud-geel, en bruin rondom. Op 't lyf ziet men drie ſchoone Purper-roode druppels met donker-groene kringen, ieder ontrent een nagel groot; dog de bovenſte wat kleener.

De twee groote doorns aan wederzyden, tuſſchen de twee agterſte pooten, als ook de knypers voor, (die van binnen aan weerzyden met drie Goud-geele bollekens bezet zyn) en de kring van de Zee-groene oogen zyn Purper-verwig; hoedanig ook het breede der agterſte pooten is; die over al aan weder-zyden, gelyk ook de verdere pooten met Zee-groene zoomen en dwars-banden bezet zyn, hoedanig ook alle de korte doornen voor en ter zyden 't lyf van verwe zyn, uitgenomen de twee groote, die by de oogen voor uit ſteeken, die blaeuw, en een zwarte ſtreep of twee in 't midden hebben.

De drie middel-pooten aan wederzyden zyn aan haar einden, ontrent een duim-breed donker-Hemels-blaeuw.

Agter tegen 't lyf aan is deze Krab licht-Purper en wit. De knypers-pooten, (en ook meeſt alle de andre) hebben by de knuiſten agter (dog de andre pooten, maar op drie plaatzen) appelbloezeme vlekken of rondeelen met Zee-groene zoomen, die tot ſcheiding der leden dienen.

Het is een ſchoone en lekkere Krabbe, om ze te eeten. Ook kan men over deze zoorte verder zien, wat 'er de Heer *Rumphius* in zyn *Amboinſche Rariteit-Kamer* van aanteekend, alzoo hy over deze zoort ook handeld.

Ikan Piſau Gala Roepa-nja.

N°. 254. Vertoond ons den *Ikan Piſau Gala Roepa-nja*, dat is, *de Mes-Viſch, die de gedaante van een haak (te weten agter aan) heeft*. Deze is verder van verw, en fatzoen even eens als de Mes-Viſch. N°. 243. beſchreven, uitgenomen dezen haak, en dat de twee agterſte doornen hier blaeuw, en daar Zee-groen zyn. Ook is deze ſtaart Zee-groen en geel, daar de andere gebandeerd is.

Oedang Paſir Laoet.

N°. 255. Doet ons de *Oedang Paſir Laoet*, dat is, *de Zee-Garneel, die zich in 't Zand onthoud*, zien.

Zy is mede by den Heer *Rumphius* in 't voornoemd werk van zyn Ed: al beſchreven; dog deze is ongemeen fraey van verwen, en daarom hier ingelaſcht.

Al de buiten-doornen voor aan den kop zyn licht-Purper, hoedanig ook de kringen in 't midden van 't lyf, tuſſchen de oogen en 't agter-lyf, gelyk ook zoo de zoomen van alle verdre geele doornen aan weerzyden tegen 't lyf zyn.

Pas binnen die Purpre doornen voor vertoond zig aan wederzyden een breeden ronden geelen grond, waar op zig vier Purpre groote halve kringen, die aan weder zyden van 't lyf beginnen, en in 't midden te zamen komen, zynde ieder voor op van een reye Zee-groene doornen voorzien, vertoonen.

Pas boven de oogen heeft men korte roode doornen, en aan wederzyden van ieder oog als een leggende Purpre halve Maan met een Zee-groenen zoom, hoedanigen zoom ook midden over 't lyf overlangs tot halver weg loopt, die van daar af tot beneden toe rood is, overwelk einde van die Zee-groene overlangze middel-ſtreep een roode dwars-boog over 't ganſch lyf, (gelyk 'er nog een zoo op 't begin van die roode ſtreep is) met de bogt ieder na agteren toe ſtaat, tegen welke bogten aan nog elf anders gebogen Zee-groene boogen, met Zee-groene bollekens in ieder verdeeling, en mede dwars over 't lyf gaande, zig zelven vertoonen, zynde de ſtaart verder Goud-geel, met Zee-groene en licht-Purpre ſchuinſſe ſmalle bogten, die als zoo veel verſcheide banden maken.

Ook

Ook heeft men aan ieder zyde van den ſtaart een rood bolleken op een Purpren grond, hoedanig ook de verw van ieder doorn aan 't einde, welker binnen-zoom Zee-groen en de buiten-zoom zwart is.

De oogen zyn van binnen als raderen, uit twee roode en twee donker-Hemelsblaeuwe breede blokken, die tegen malkandren overſtaan, beſtaande. De appel is Zee-groen, met een witte ſtip; maar om het oog zelf vertoond zig een roode Star.

Ikan Mole Jang Tadjam.

No. 256. Vertoond ons den *Ikan Mole Jang Tadjam*, dat is, *de ſcherpe Mole-Viſch*. Deze heeft een ſcherpen langen geel en rood gevlamden bek, die boven voor uitſteekt.

Men is gewoon denzelven in te leggen, en tot een zeer goeden voorraad op Zee, alzoo hy zeer goed van ſmaak, en by ieder een gewild is, mede te nemen. De kop is boven Purper in 't midden donker-blaeuw, en onder citroen-geel met drie roode bollekens naaſt een op 't geel, en een boven op 't blaeuwe. Over 't lyf loopt van den kop af tot den ſtaart toe een Purpre en witte ſtreep, die aan de beneden-kant wit is. De wamme is rood en blaeuw gebandeerd.

Het lyf is donker-Zee-groen; rood en wit gemarmerd, hoedanig ook de twee-kluftige ſtaart, die met een roode band van 't lyf geſcheiden is. Het oog is rood, de appel blaeuw, en de ſtip 'er in rood en wit.

De boven-vin voor is geel, en geheel rood-gedoornd. De agter vin is Purper, met fyne zwarte graaten. Tuſſchen deze voor en agter-vin is een groote blaeuwe doorn uitſteekende.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, zyn geel met zwarte graaten, hebbende tegen 't lyf een rooden band; dog de agterſte beneden-vin, die ook geel is, heeft een rooden zoom.

Ikan Peniop Nafiri.

No. 257. Doet ons den *Ikan Peniop Nafiri*, dat is, *den Trompetter*. Een heerlyken Viſch van ſmaak, en zeer ſchoon van teekening beſchouwen. Hy is een groote voet lang.

De kop is donker-Zee-groen vol roode dwars-ſtreepen. De bek is van binnen Purper, hoedanig ook zyn breed oog, met zyn geele appel is. De buiten-omtrek van den bek is rood, waar agter een zwarte band met een ſmallen rooden zoom komt. Boven by den ſnuit, die als een groot mondſtuk van een Trompet is, loopt de kop wat ingebogen op.

Het lyf is graeuw, met negen zwarte overlangze breede ſtreepen; dog in 't midden tegen de vyfde met nog een flaeuwe geele ſtreep geteekend.

De buik, en 't onder-lyf, is licht-Zee-groen Purper en wit gemarmerd, hebbende van den kop na de wamme een zwarte dwars-ſtreep, en van daar na de onder-vin zulk een halve kring.

De vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen met vyf Purpere overlangze ſtreepen, zynde de zelve dicht tegen 't lyf geel met twee ſmalle roode dwars-banden.

De boven-vin, en die 'er onder, (waar aan zig in 't midden wat appelbloezem vertoond) is lang, ſchoon-Zee-groen, met een citroen-geelen zoom, en zonder doorns, of graaten, en gelyk 'er langs den rug een breede zwarte zoom loopt, alzoo is de buik met een ſmallen bezet.

De onder-agter-vin is geel, rood van buiten-zoom, zwart en fyn van graaten.

Aan 't einde van 't lyf is een geele ſchey-band met drie roode bollen naaſt malkandren, hebbende een roode lyſt, en dan nog een zwarte aan weerzyden. De ſtaart is ſchoon Purper, zeer wyd en ſcherp, als een groote halve Maan, uitloopende. Na 't Purper volgd een citroen-geele fyne, en dan een breede licht-Zee-groene halve Maan, met een fynen zwarten zoom, en citroen-geelen fraanje.

Ikan Bibi.

No. 258. Vertoond ons den *Ikan Bibi*, dat is, *de Opblazer*. Een vergiftige Viſch, die egter, voorzigtig behandeld zynde, zeer lekker van ſmaak is.

De kop gelykt wel een Oſſe-kopje met drie blaeuwe horenkens. De muil is voor aan boven Zee-groen, beneden Purper, en verder geel, rood, gevlamd, en bruin-geel van grond.

Het oog is een blaeuw en Purper rood rad uit vier blokjens beſtaande; hebbende een Zee-groenen appel. De kop is van 't lyf, met een blaeuwe ſtreck geſcheiden.

Het boven lyf (dat bruin is) is van 't onderlyf (dat geel is) door een blaeuwe overlangze ſtreep afgezonderd. Van den rug loopen Zee-groene ſmalle vlammen tot de middel-ſtreep, en daar van daan weer zulke andre en langere dwars-vlammen over den buik. De boven-vin voor is geel, met Zee-groene doornen. De agter-vin boven is blaeuw, met een geelen band, en roode graaten.

De agter-vin onder is Purper, met een zwarte en een citroen-geele lyſt.

De ſtaart is met een blaeuwen band van 't lyf geſcheiden; dog verder geel en Zee-groen overlangs gebandeerd, hebbende fyne zwarte zoomen; gelyk ook 't ganſch lyf onder en boven zoo gezoomd is.

Ikan Amâs.

No. 259. Doet ons den *Ikan Amâs*, dat is, *de Goude Viſch*, die Goud-geel van lyf is, met een roode dwars-ſtreep over de kop, en zulke roode vlammen over 't lyf is, zien. Deze heeft een kleen geel kopje, een rood bekje, een Zee-groen oog,

oog, zulke vinnen (die roode buiten-zoomen hebben) en zoo een ſtaart.

De vin tegen 't lyf heeft een rooden band by 't lyf. Dit is een lekker Viſchje

Ikan Berkaki.

N°. 260. Vertoond ons den *Ikan Berkaki*, dat is, *de Viſch met een Poot*, die zeer wonderlyk, en weerdig is van ieder een gezien te werden.

Hy is Zee-groen van bek, blaeuwagtig van kop, met drie roode bollekens by 't agterhoofd boven malkandren, en met eenen rooden beneden ſtreek, en met een geelen trek pas 'er boven geteekend, gelyk zoo ook de ſcheiding van 't hoofd en lyf is. Voor op de kop ziet men vyf roode korte doornen.

Het lyf is bruinagtig-geel met geele blaeuwe, en roode fyne en breede vlammen, en met negen Zee-groene bollekens hier en daar bezet.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen met een roode overlangze ſtreep, en tegen 't lyf Zee-groen en blaeuw.

De poot, die vlak onder deze vin komt, is geel met een overlangze roode ſtreep, vol roode ſchrapjens aan weerzyden; dan met een Zee-groene ſmalle dwars-band, en dan ziet men onder als zes korte ronde blaeuwagtige vederen, voor met een Zee-groene lyſt aan ieder, en ieder nog met een rooden fynen buiten-zoom, die te zamen deze poot uitmaken.

De boven-vin is Zee-groen vol geele doorns met een rooden boven-zoom, en een breeden rooden zoom onder.

De agter-vinnen, en de ſtaart zyn overlangs Zee-groen, en blaeuw, breed gebandeerd met fyne roode zoomen; en de buiten-zoom van alle drie is citroengeel; dog de onder-zoom van de agterboven-vin rood.

Het oog is Zee-groen, dog de appel, en de gegolfde buiten-omtrek, rood.

Het is een goede, en aangename Viſch van ſmaak.

Ikan Telôr.

N°. 261. Doet ons den *Ikan Telôr*, dat is, de *Ey-Viſch*, zien. Het gelykt wel een kleen Trompetterken met zyn bekje, hebbende als een kleen blaeuwagtig Olifants-kopje, en een lyfje, dat zwartagtig met geele fyne ſtreeken, hoedanig ook de bek van binnen is. Op 't lyf ziet men hier en daar zeer fyne geele en roode vlammekens, en in 't midden een groot langwerpig overeind ſtaande wit ey met een rooden zoom, waar na de Viſch genaamd is. Het oog is Zee-groen, de omtrek rood, de appel wit.

De boven-vin is Zee-groen, rood gedoornd met een geelen onderzoom, dat de verw van de agter-vin is, die een rooden buiten-zoom, en Zee-groene fraanje heeft.

De vin tegen en onder 't lyf is geel met een rooden band tegen 't lyf, daar zig onder nog twee geele en twee Zee-groene ſmalle banden vervolgens, dan een Zee-groene, en dan een geele, tegen een vertoonen.

De onder-vin is Zee-groen, rood van buiten-zoom, citroen-geel van fraanje, zwart van graaten, dog de doornen pas 'er boven zyn Hemels-blaeuw, hoedanig ook de ſtaart is, die onder en boven een rooden zoom, en aan 't einde een Zee-groene fraanje heeft, zynde vol zwarte graaten, en als een open waejertje van gedaante. Het is een byzonder lekker Viſchje.

Ikan Karbauw Jang Badoeri. Bezar.

N°. 262. Doet ons zien den *Ikan Karbauw Jang Badoeri*, dat is, *de gedoornde Buffels* of *Oſſen-Viſch*. Deze werd zoo na zyn Oſſen-kop, met twee roode ſcherpe doorns 'er op, van welke de middelſte voor al als met een bult op 't lyf uitſteekt, genaamd.

De ſnuit is rond, Purper-verwig met een rood en blaeuw kruis in 't midden, en met een breeden blaeuwen kring 'er buiten om.

De kop, die ingebogen ſchuins oploopt, is geel en bruin, met drie overlangze fyne zwarte ſtreepen na de oogen toe, en vol zwarte ſtippels geteekend. De oogen zyn geel, de buiten-kring blaeuw, de appel rood, en de ſtip zwart.

Het lyf en de rug zyn vol Zee-groene, witte en zwart-gezoomde ſchubben.

De doornen onder tegen 't lyf (waar na hy genaamd is) zyn Hemels-blaeuw, en rood van binnen zoom. De vinnen (hoedanige men 'er agter een boven en een onder ziet) en de ſtaart zyn citroengeel, die alle drie onder tegen 't lyf een roode en Hemels-blaeuwe plek, en zoom hebben; dog de ſtaart is met een rooden buiten-zoom vercierd.

De vin tegen 't lyf is licht-Purper, en tegen 't lyf geel, met een roode en zwart-gezoomde band. Het is een aardig geteekend, en een zeer lekker Viſchje.

Kabos Laoet Jang Bezar.

N°. 263. Vertoond ons de *Kabos Laoet Jang Bezar*, dat is, *de groote Zee-Kabos*, een zeer ſchoone Viſch van teekening, die ongemeen lekker van ſmaak, van lengte en dikte als een matige Harder, of als een groote Haring is.

De groote muil is geel en Zee-groen gebandeerd, met een rooden ſmallen zoom van agteren. De kop is boven voor aan Purper, en ook na beneden, dog by de wamme is hy blaeuw; en anders is hy verder Zee-groen, Purper, en blaeuw; dog boven agter aan, of tegen den rug aan, geel. Op het blaeuw van de plek, die tegen 't oog aankomt (zynde roodgezoomd, gelyk ook al de andre verwen

van de kop zulk een zoom hebben) ziet men een geele en roode bol, op de Purpre plek 'er pas beneden twee geele en Zee-groene, en op de Zee-groene plek, pas 'er beneden daar tegen aan ziet men twee geele bollekens verdeeld ſtaan.

Het oog is Zee-groen, groot, ook Vermilioen-rood van appel, daar beneven ook geel en breed van buiten-zoom.

Het geheel lyf over is de Viſch boven en onder bruin-geel, dog in 't midden zuiver geel. De kop is van 't lyf geſcheiden met een breede Purpre ſtreek, met een rooden zoom, en met twee Zee-groene vlammekens, daar zoo een bolleken in 't midden is.

De vin tegen 't lyf is flets-donker-groen met fyne zwarte graaten, van ſatzoen als een palet, en Orangie tegen 't lyf met een roode zoom bezet, en beneden deze vin ziet men vyf citroen-geele vlammekens als ſlangetjes.

Tegen 't boven-lyf vertoonen zig verder negen Purpre plekken met roode zoomen, als of 't kleene Zadelkens waren, zynde in 't midden geteekend, 't naaſt aan de kop met een Zee groen bolleken tuſſchen twee zulke vlammekens. Beide de naaſte daar aan ieder met een vlammeken onder, en een bolleken boven, dan 't volgende met een vlammeken boven, en een bolleken onder, in 't naaſt 'er aan 't bolleken boven, op 't zevende en agtſte de bollekens onder de vlammekens, en op de twee laatſte vertoonen zich maar twee Zee-groene bollekens, zynde alle de bollekens en vlammekens met Zee-groen. Beneden vertoonen zig zeven zulke Purpre Zadelkens met Zee-groene gevlamde zoomen, met een Zee-groene bol midden in ieder, en met een blaeuwe rondagtige breede rood-omzoomde plek 'er op, met een Orangie vlammeken in 't midden.

De ſtaart is door een Zee-groenen ſmallen band van 't lyf geſcheiden, beſtaande uit vier Purpre en drie blaeuwe overlangze breede banden, op ieder van welke drie Goud-geele bollekens ſtaan, uitgenomen op de derde van de linker, en op de twee-de en derde van de rechter-zyde. De vin onder de middel-vin is groen en zwart, van gedaante als een tand.

De boven-vin is zeer lang, ſchoon-Zee-groen, en met twintig Vermilioen-roode doornen bezet, tuſſchen ieder van welke twee doorns zig twee zulke roode bollekens, en daar na in 't volgende perk 'er weer twee vertoonen; dog in 't derde is 'er maar een, dat zoo vervolgd tot op de vier laatſte perkjens na, daar 't eerſt 'er twee, 't volgend een, en dan de verdre twee ieder twee bollekens, alle boven malkandren ſtaande, hebben, zynde de onder-zoom van deze vin Orangie.

De onder-vin is ook lang; dog korter, als de bovenſte, blaeuw van grond, en geel van doornen die veerthien in getal en ook lang, als de bovenſte, zyn.

N°. 264. Vertoond ons den *Ikan Merangkauw di Paſir*, dat is, *de Zand-Kruiper*, die wel wat na een van de lootsjens van de Haey gelykt. Ikan Jang Merang Kauw Di Paſir.

Hy is Zee-groen, rood, en geel van kop boven, in 't midden, en by de Zee-groene oogen met roode en witte appels, wit, vol roode ſpikkels, met twee Zee-groene kleene vlammekens boven, en twee beneden de oogen. Dog in 't midden is een geel middel-ſchot met roode zoomen, en zulke ſchrapjens van binnen op 't geel.

De voor-vinnen zyn geel, fyn rood geſtreept op 't geel, en Zee-groen gebandeerd; met een rooden buiten-zoom, en een zwarten fynen binnen-zoom bezet.

Ook is de ſtaart van grond Zee-groen, hebbende een overlangze Purpre ſtreep, en daar tegen aan wederzyden dan een Zee-groenen, dan een geelen rood-gezoomden ſchuinzen band, aan weerzyden tegen een komende. Ook is 'er een Purpre buiten-zoom aan weerzyden, die zeer ſpits uitloopt, met een fyne geele fraanje aan wederzyden. Beneden heeft men ook nog twee Zee-groene vinnen.

Op het lyf (dat aan de eene kant bruin met witte, en aan de andre kant geel en bruin vol roode ſtippels is) vertoonen zig als nog twee-rood-gedoornde Zee-groene vinnen. Dit Viſchje werd nu en dan ook wel gegeten; dog het is zeer droog van ſmaak.

N°. 265. Geeft ons den *Ikan Kipas*, dat is, *de Waejer-Viſch*; zoo, om dat de ſtaart zich als een fraeje geopende waejer vertoond, genaamd, te zien. Deze waejer heeft een bloed-roode buiten-zoom, loopende aan weerzyden wel een halve vinger lang nog buiten uit. Ook is aan 't einde een fyne Zee-groene fraanje. Ikan Kipas.

Verder beſtaat deze ſtaart tegen 't lyf uit een blaeuwagtige ſmalle ſchey-band, waar tegen een roode langwerpige breede vlek van 't lyf, met een fyne witte zoom, en een wit en zwart vlammetje in 't midden, komt. Het onderſte van de ſtaart is Orangie-agtig tot half wegen, dan is zy door een zwarte dwars-ſtreep, en dan verder tot de roode fluit-band agter met een witte grond, vol roode fyne regt-opgaande ſtreepkens, als vellingen van een rad, met fyne kleene roode ſtreep-kens tuſſchen de zelve in, van de andre verwen, dat te zamen als een Waejer uitmaakt, onderſcheiden.

De Viſch zelf is een fraeje lekkere Purpre Pampus-Viſch, vol geele en fyne witte

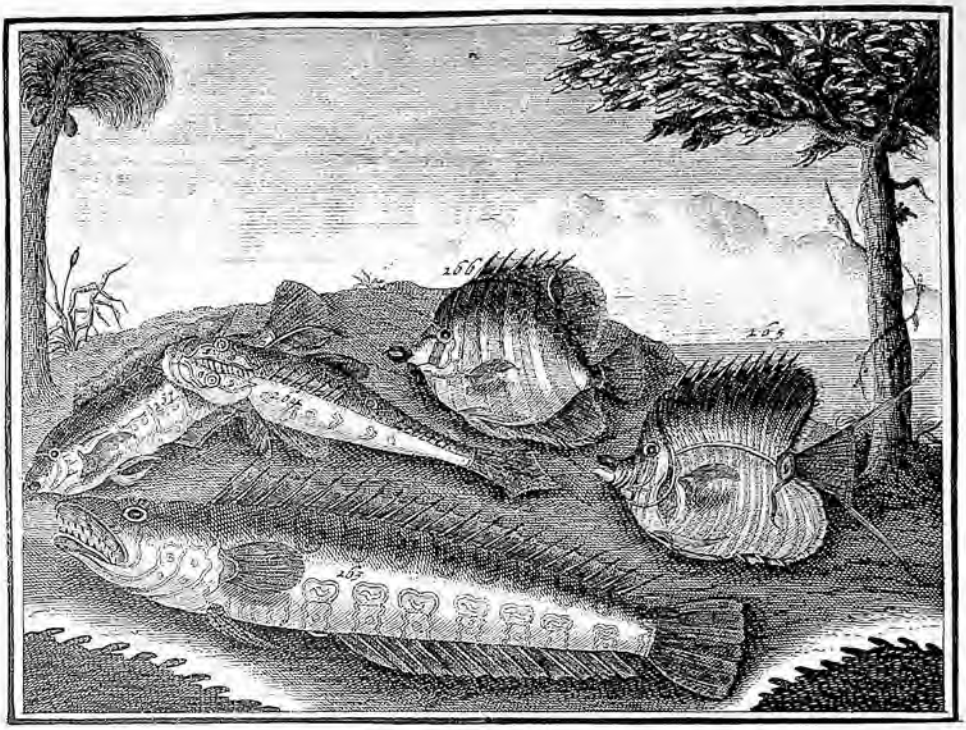

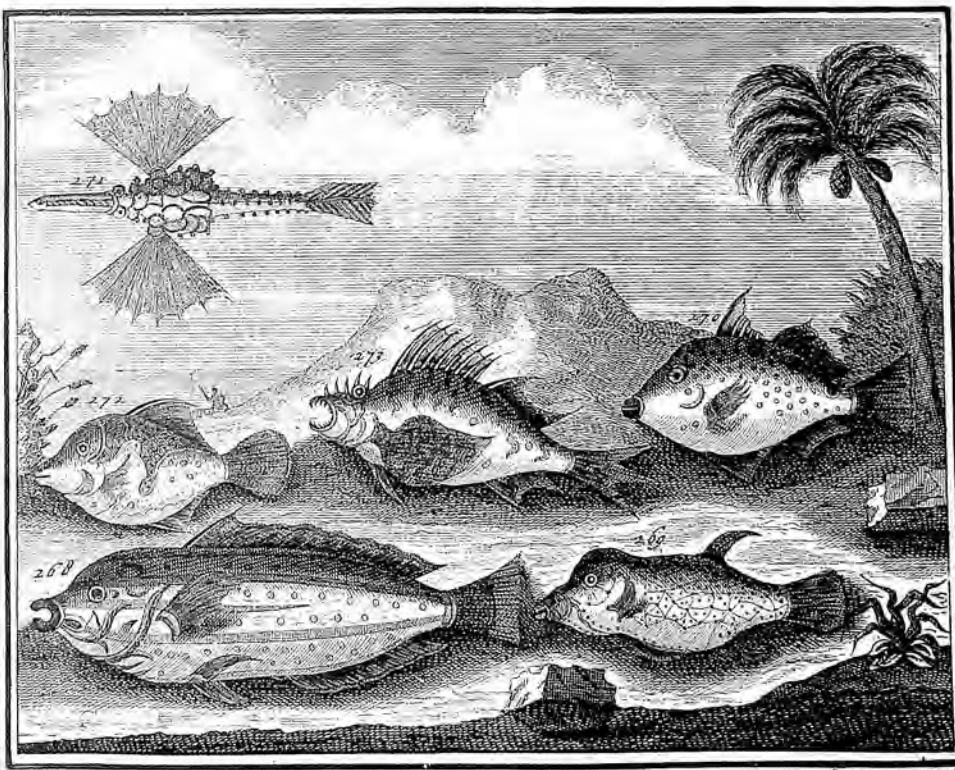

Dirk Jongman sculps:

witte boogen onder en boven, die over 't geheel lyf als een vlam, gaande over een overlangze geele gebogen ſtreep, van den rug tot den buik toe, henen loopen. Ook ziet men hier en daar nog witte ſtreepkens tuſſchen beide die vlammen na buiten toe.

De kop beſtaat uit geele zwarte en Purpre dwars-vlammen tegen een, en de bek is kleen, rood, en Zee groen.

De vin tegen 't lyf is ook Zee-groen en rood, en die 'er onder alleen Zee-groen. De boven-vin is Zee-groen, en ook zoo van fraanje agter daar, en beneden; ook is zy vol roode doornen; hoedanige men 'er beneden mede drie tegen den buik, als of het tanden waren, ziet.

Ikan Batoe Bariska.

N°. 266. Vertoond ons den *Ikan Batoe Bariska*, dat is, *de geſtreepte Klip-Viſch.* Zyn bek is Purper, en boven Zee-groen. Verder beſtaat de kop uit een witte breede, een zwarte breede, een ſmalle roode, en geele breede dwars-band. Ook beſtaat het ganſch lyf uit witte en geele breede, en uit ſmalle Purper-roode dwars-banden. Het oog is Zee-groen, de kring ros, de appel rood, en de ſtip ſpier-wit.

De boven-vin is Zee-groen, en rood gedoornd; dog de vin 'er onder komende, is licht-Purper met een geele fraanje, en in 't midden van die Purpre vin vertoond zig als een zwarte halve Maans-bol met een zeer witte ſtaande buiten-zoom, zynde de bol van binnen langwerpig-rond, en overeinde.

De ſchey-band van de ſtaart is zwart, met een rooden zoom na 't lyf, en met een Zee-groenen, en zwarten na agteren toe. De ſtaart is verder citroen-geel, vol zwarte graaten, en agter met een Zee-groenen zoom.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, tegen 't lyf donker-Purper, waar van na den bek toe een fyn Zee-groen ſtreepken loopt, pas boven 't welke even boven 't voorſte van die vin zig een ſchoone licht-Purpre ſtreek, een lid van een pink groot en dik, vertoond. De vin 'er onder is ook Zee-groen.

De zoom langs den buik is Purper-rood. De agter-vin is Zee-groen, met een zwarten fynen zoom, citroen-geele fraanje, en met twee roode doorns. Het is een zeer lekker Viſchje.

Ikan Lantei Roepa-nja.

N°. 267. Vertoond ons den *Ikan Lantei Roepa-nja*, dat is, *de Vloer-Viſch.* De kop is Zee-groen, vol overlangze en dwars-ſtreepen. 't Oog is Hemels-blaeuw, de kring buiten is rood, en de appel wit. De vin tegen 't lyf is Paars, (ook de onder-vin) dog tegen 't lyf Hemels-blaeuw.

Het lyf is Goud-geel, met vyf roode boogen met 3 a 4 overlangze blaeuwe ſtreepen tuſſchen ieder twee boogen, en onder tegen ieder blaeuwe ſtreep twee roode bollekens; dog tegen de drie middelſte onderſte verdeelingen tegen den buik aan is in ieder maar een rood bolleken.

De boven en onder-vinnen zyn licht-Purper met een Zee-groenen buiten-zoom, en een zwarten fynen onder.

De ſtaart is een rond waejertje, Hemels-blaeuw onder, en licht-Zee-groen na 't einde, met fyne zwarte graaten over den geheelen ſtaart, en met een fynen zwarten kring of dwars-zoom in 't midden en agter aan bezet. Het is een byzonder aangenaam, en vet Viſchjen.

Ikan Garopa Biroe Langit.

N°. 268. Leverd ons uit den *Ikan Garapa Biroe Langit*, dat is, *de Hemelſch-blaeuwe Garopa-Viſch.* Deze is over de kop, en 't ganſche lyf bruinagtig-ros, van binnen in wat lichter zynde, van den bek af aan weder-zyden, en zoo na boven verder en langs den rug, met vier overlangze breede donker-Zee-groene ſtreepen, van welke de tweede maar half doorgaat, bezet. Ook is 't geheel lyf met donker-roode bollekens bezaeid.

De muil is kleen, en Hemels-blaeuw, hoedanig ook de vin tegen 't lyf, en die 'er onder, is; dog die tegen 't lyf heeft dicht 'er aan, een citroen-geelen band met een roode en zwarte lyſt aan weerzyden. Men heeft ook beneden op den kop twee ſlangswyze, blaeuwe en roode vlammen, als tot ſcheiding van 't hoofd.

De boven en onder-vin zyn citroen-geel met Zee-groene buiten-zoomen; dog voor aan de boven-vin is een roode lange doorn.

De ſtaart is van 't lyf geſcheiden met een citroen-geele, en een roode ſmaller band. Daar na is de ſtaart zelf onder Hemels-blaeuw met een rooden dwars-band, en verder citroen-geel, vol zwarte graaten, met zoo een fynen buiten-zoom.

Het is een Viſch, als een groote ſpan-Baars, en die zeer aangenaam van ſmaak is.

Ikan Bintang Mata-nja.

N°. 269. Vertoond ons den *Ikan Bintang Mata-nja*, dat is, *de Viſch, diens oog na een Ster gelykt.*

De bek is rood en Hemels-blaeuw, dat de verw van alle de vinnen, en van den ſtaart is.

Het oog is Hemels-blaeuw, rood van appel, en ook vertoond zig de Ster, daar rondom gaande, zoo. Het lyf is geel-agtig vol roode trekken, die veel perken uitmaken, in en op welke zig veel Hemels-blaeuwe en roode bollekens vertoonen.

Het is mede een lekker, en aangenaam Viſchje.

Ikan Tato Djantan.

No. 270. Vertoond ons den *Ikan Tato Djantan*, dat is, *'t Manneken van de Tato-Viſch*. Hy heeft als een ſtompe Boſch-Verkens-kop, en een Hemels-blaeuwe muil met een rooden muilband.

De kop, en 't lyf, is geelagtig-bruin, vol roode bollekens.

Boven tegen 't lyf vertoonen zig vier Hemels-blaeuwe half-ronden, met een rooden zoom, tegen den rug aan een duim-breed van een.

Langs den buik, voorby de vin en beneden by de agter-vin, is de zelve Hemels-blaeuw, en de voorſte onder-vin is rood; dog de agterſte Zee-groen van buiten-zoom; maar beide citroen-geel van grond, en zwart van graaten.

De boven-vin is gebandeerd Zee-groen, dan wit met breede roode zoomen, dan weer wit met breede zoomen, en voor aan is een lange breede roode doorn. De agter-boven-vin is Hemels-blaeuw, met een Purpren buiten-zoom, en een Zee-groenen onder-zoom.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met eenig Purper en Zee-groen tegen 't lyf. De ſtaart is citroen-geel, hebbende voor en agter een Purper-rooden zoom, en fyne zwarte graaten.

Het is een zeer zoet, blank, en vaſt Viſchje.

Naga Laoet Jang Kitsjil.

No. 271. Vertoond ons den *Naga Laoet Jang Kitsjil*, dat is, *'t kleen Zee-Draakje*. De kop is langwerpig, zwart van middel-grond met Purpre vlekjens 'er op, en aan weerzyden met een citroen-geele lyſt met zwarte zoomen, zynde de bek voor aan Purper, met een zwarten zoom, en zoo een ſtip in 't midden. De oogen zyn flets-groen, en rood; en zwart van appel.

Het lyf is ook flets-groen, vol breede zwarte kringen tegen een in het midden; dog over 't agter-lyf loopt in 't midden een overlangze fyne zwarte ſtreep, en aan wederzyden van 't onder-lyf ook zoo een ſtreep, en op ieder der buiten-ſtreepen, agt roode bollekens, en op de middel-ſtreep zeven, hebbende aan weerzyden van de middel-ſtreep dan een geele, dan een witte band, die ſchuins tegen een komen.

De ſtaart is ook even eens zoo gebandeerd, dog de Purpre middel-ſtreep is veel breeder, als de vorige, en verder zyn de buiten-zoomen in 't vierkant ſmal.

De uitgeſpreide flets-groene vlerken, of vleugelkens zyn als twee opene waejers, hebbende agt zwarte graaten, of fyne doorns, die over 't geheel lyf loopen, dog na buiten toe vertoonen zig overdwars drie gevlamde bruin-geele dwars-banden boven malkanderen, die over de geheele vleugel gaan. Ook hebben deze aan 't lyf een Purpren band met fyne zwarte zoomen. Dit Viſchje werd niet gegeten.

Ikan Bibi Jang Paroe Paroe.

No. 272. Vertoond ons den *Ikan Bibi Jang Paroe Paroe*, dat is, *de Peerſche Opblazer*. Een kleen Viſchje, dat niet gegeten werd; maar dat ſchoon Purper, en Peers van verw, vol geele bollekens, met zwarte kringen, en vol zulke ſtippels op 't lyf, en op de kop, die wat dik en ſtomp, als die van een Boſch-Verken, en ook wat ingebogen oploopende is.

Op zyn rug heeft hy als een donker-bruinen Zadel met citroen-geele fyne zoomen, en zulke ſtippen. De buik is licht-Purper. De vin tegen 't lyf ook Purper.

De boven- en onder-vin Zee-groen, met een citroen-geelen buiten-zoom.

Het oog is geel, de appel zwart, de ſtip Zee-groen, en de buiten-kring zwart.

Het einde van 't lyf is een citroen-geele band, met zwarte graatjens tuſſchen twee Zee-groene banden, die met zwarte zoomen bezet zyn. Daar na heeft men een breeden zwarten band tuſſchen twee Zee-groene zoomen, die zig ook met zwarte ſmalle lyſten, en pas 'er buiten als einden van fyne zwarte niet doorgaande graatjens op een verdren geelen grond, met een breeden ronden Zee-groenen buiten-zoom vertoonen.

Het is een lekker Viſchje; dog dat met veel voorzigtigheid moet gegeten, en van zekere gift-ader eerſt gezuiverd werden, of anders is het doodelyk.

Ikan Sowanggi, Antele namanja.

No. 273. Vertoond ons den *Ikan Sowanggi*, *Antele Nama-nja*, dat is, *de Toover-Viſch*, by den Inlander *Antele* genaamd. Van kop is hy even eens als de Viſch, No. 246. beſchreven; dat ook een Toover-Viſch is, dog heel anders van verwen. De bek is als de klaauw van een Scorpioen, vol tanden, citroen-geel van binnen, daar na Zee-groen, en dan rood van omtrek.

Verder is de kop citroen-geel, rood, en Zee-groen. Het boven-lyf is boven donker-Zee-groen, en wat lager na 't midden toe lichter. Op 't lyf, en op den geelen drie-kluftigen ſtaart, zyn Purpre bollekens en ſlangetjens gezaeid.

De vin tegen 't lyf is groot, citroen-geel, met drie roode dwars-boogen, en onder aan met nog drie roode, en twee geele kringen bezet.

Op die vin zelf heeft men ook zulke bollekens, vlammekens, en overlangze zwarte fyne graaten. De vin 'er onder is Purper, en zoo ook de zwart-gedoornde boven-vin met een citroen-geelen onder-zoom.

Dog

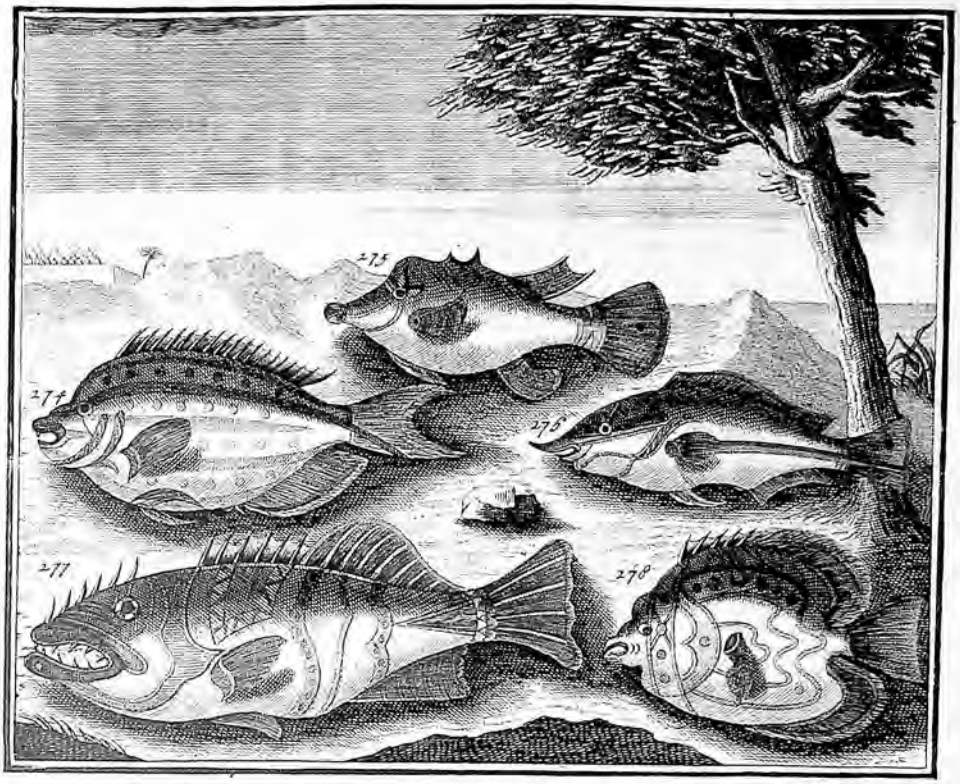
273
274
275
277
278

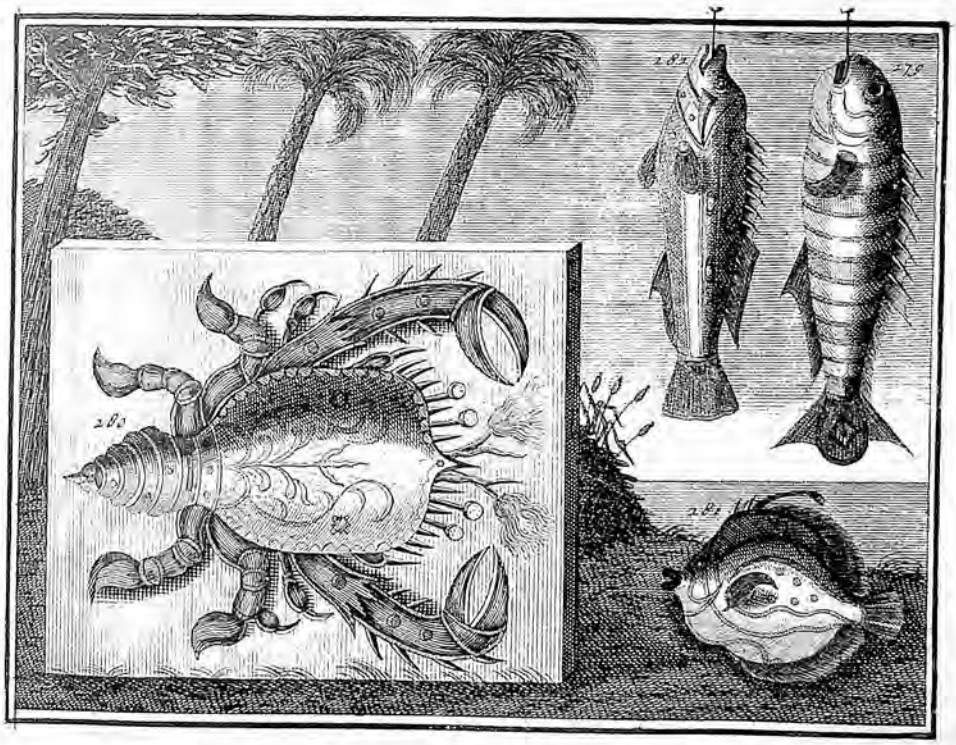
280
282
279
281

Dog beide de agterſte zyn zoo Purper; dog zonder zulken zoom.

Zy hebben ieder een fynen ſpitzen doorn aan weerzyden; dog op de onderſte agter-vin is een donker-rood bolleken, en een vlammeken.

Het oog is Goud-geel en rood; dog zwart van buiten-kring, met vyf korte donker-roode doorns 'er boven. Deze Viſch werd van geen Inlanders, hoewel hy anders goed is, gegeten.

Ikan Mata. N°. 274. Vertoond ons den *Ikan Mata* dat is, *de Viſch met Oogen*. Hy is als een gemeene ſpan-Baars; dog dikker en breeder; en is rood en blaeuw van bek. De kop is boven Purper, en beneden geel en blaeuwagtig, en het oog is Zee-groen, en rood van kring.

Langs den rug, en buik, loopt een breede Zee-groene ſtreep; en overlangs over 't lyf nog drie zoo, van welke de middelſte regt, en de andre na 't lyf wat gebogen ſtaan, zoo dat zig de ganſche Viſch met vyf Zee-groene, en vier licht-Purpre banden (die den grond van 't lyf uitmaaken) vertoond. Op deze Purpere banden vertoonen zig naaſt malkandren in de lengte, onder vyf, daar na vier, dan op den derden band zes, en daar na zeven geelen bollen, met zwarte kringen, waar na hy zyn naam, van *de Viſch met Oogen*, draagt.

De boven- en de onder-vin is citroen-geel, met een Zee-groene buiten-lyſt. De boven-vin heeft blaeuwe doornen tot over de midden, en agter aan Purpre fraanje, die ook om de agter-beneden-vin loopt.

De vin tegen 't lyf is citroen-geel, als een ſmalle palet, en vol zwarte graaten, Zee-groen en rood aan 't lyf; dog de vin 'er onder is geel.

Boven de onderſte vin agter ziet men wat rood, en een grooter doorn.

De ſtaart is met een Zee-groenen band van 't lyf geſcheiden, hebbende nog een dwars-ſtreek van de tweede Zee-groene ſtreep van boven.

De ſtaart is licht-Purper, vol zwarte ſtippen agter aan, met een citroen-geele ſmalle halve Maan met zwarte zoomen, en met een Purpre fraanje er agter.

Het is een ſchoone lekkere vette Viſch.

Ikan Toc-tombo Koening. N°. 275. Vertoond ons den *Ikan Toc-tombo Koening*, dat is, *de geele Dooskens-Viſch*. Een kleen lekker Viſchje met een ſtomp Verkens-kopje, dat rood, gelyk de muil, of ſnuit, Purper-verwig, en rondom Zee-groen, hoedanig ook de ſchey-ſtreek van de kop, met nog zoo een overlangze gebogen ſtreep 'er over is.

Het oog is Purper, de appel rood, de buiten-kring zwart, en boven het oog ziet men nog als een Zee-groene bloem of drie zulke bladen, met een roode omtrek. De vin tegen 't lyf is Zee-groen, rood, en blaeuw en die onder het lyf rood en Zee-groen gebandeerd.

Het lyf zelf is van grond rood, en Zee-groen. Op den rug loopt het by de kop wat op, en in 't midden ziet men een leggenden Zee-groenen zoom, met twee doornen na boven toe. De agter-vinnen zyn geel, rood van buiten-zoomen, Zee-groen tegen den buik, en zwart van graaten.

Tegen den ſtaart aan ziet men twee blaeuwe kringen, en 'er tuſſchen een Zee-groenen breeden band, in welke aan weerzyden een korte roode doorn inſchiet.

Verder is de ſtaart een ronde geele waejer, met fyne zwarte graaten, die zig agter met een breeden gebogen Zee-groenen zoom tuſſchen zwarte lyſten vertoond.

Ikan Kajoe Merah. N°. 276. Vertoond ons den *Ikan Kajoe Merah*, dat is, *den rooden Stok-Viſch*. De-ze is als een kleen Baarsje, van welke de kop rood, Zee-groen, en Purper, het oog Orangie, de appel Zee-groen, en de buiten-omtrek zwart is, ſtaande op een overlangze Zee-groene breede ſtreep.

Het lyf is donker-Zee-groen, met een overlangze breede roode ſtreep, en Hemels-blaeuwe boven 'er tegen, loopende dus tot het einde van den ſtaart toe.

De boven-vin is citroen-geel, met een lichten Zee-groenen zoom.

De vin tegen 't lyf is citroen-geel met zwarte graaten, zynde rood tegen 't lyf met een Orangie ſchey-band bezet.

De onder-vin voor is rood met Orangie zoomen; en de achter-vin is ook rood met een licht citroen-geelen en zwarten zoom.

De ſtaart vertoond zich citroen-geel, met een Hemels-blaeuw, en rood bloemken met een geelen zoom voor aan. En de agter-zoom van de ſtaart is Hemels-blaeuw.

Het is een zeer goed lekker Viſchje.

Ikan Badoeri. N°. 277. Doet ons den *Ikan Badoeri*, dat is, *de gedoornde Viſch*, zien. Deze is heerlyk van ſmaak, en niet min heerlyk van mengeling van verwen. Hy is een groote voet lang, rood, Hemels-blaeuw, en Zee-groen van bek, die vol tanden is, en aan wederzyde van welken bek zig een vermilioen-rood bolleken vertoond.

De kop is verder boven rood, beneden Purper, en door een Orangie zoom, die ſlangs-wyze loopt, van 't lyf geſcheiden.

Het oog vertoond zig blaeuw, en de buiten-omtrek is als een rad, dat uit drie

Orangie, en drie Zee-groene deelen beſtaat, die naaſt malkandren, dan met een Zee-groen, dan met een Orangie deel geplaatſt ſtaan, en verder door zwarte dwars-ſchrapjens onderſcheiden zyn.

Boven op de kop vertoonen zig zes Orangie doorns, en aan de eene zyde van 't oog twee diergelyke, na binnen toe ſchietende met het ſcherp, en aan de andre zyde eene, na welke doorns de Viſch zyn naam draagd.

Het lyf is voor aan overdwars donker-Zee-groen, en dan verder ſchoon Purper, in 't midden boven tegen den rug vertoond zig als een Zee-groene Zadel, met een witte lyſt vol roode drie-hoeken met het ſpits na boven.

En deze Zadel gaat door, tot aan de vin tegen 't lyf, die, gelyk ook die 'er beneden, en tegen 't lyf rood, met een zwarte buiten-lyſt, en dan van een Orangie ſchey-band voorzien is.

Over 't middel-lyf van den Viſch, en ook by na agter, vertoonen zig twee breede gevlamde deurgaande donker-Zee-groene dwars-banden vol zulke bollekens met een zwarten omtrek naaſt malkandren; en tuſſchen beide deze banden is nog een roode dwars-band, die boven wat krom en beneden wat ſchuins na voren toe loopende, en zwart van zoomen is.

In 't midden op den rug vertoond zig een roode vin, met zes Zee-groene doornen, hebbende de vin een Orangie onderzoom. De agter-vin is donker-Zee-groen, met Orangie lyſten, hebbende de vin zeven breede roode graaten, die al hoe langer hoe meer na agteren toe verminderen, en in 't midden daar de vin wat breed, rond en hoog oploopt, het breedſte is.

De beneden-agter-vin is Zee-groen, Orangie van beneden-zoom en graaten, die breed en vyf in getal zyn, en die na den ſtaart toe een rooden breeden gegolfden dwars-band van vyf bollekens hebben.

In 't onderlyf vertoond zig een blaeuwe drie-hoek als een zuikerbrood, met 't ſcherp na 't lyf, met roode zoomen, en met een Orangie ſlangetje, dat van den ſtaart af tot halver wegen in dat zuiker-brood loopt.

De ſtaart is door twee banden van 't lyf geſcheiden.

De voorſte is wit van grond met vier Orangie drie-hoekjens, met zwarte zoomen van de kant van den ſtaart, waar tegen zich van boven, van de kant van 't lyf, en van de witte grond van 't zelve, weer vyf witte drie-hoeken vertoonen.

De agterſte ſchey-band is rood, en breed, en beſtaat uit vyf groote bollen, bollen, die met 't rond na agteren toe gekeerd zyn.

De ſtaart beſtaat uit drie Zee-groene en twee breeder Purpre overlangze banden, of vederen, die wat ſchuins opgaan, en die na agteren den ſtaart doen verbreeden. De zoomen der Zee-groene vederen zyn fyne zwarte, en die der Purpere zyn Orangie, en wat breeder, hoedanig ook de agter-zoom van den ſtaart, die vry, breederen zwart van zoompkens is.

N°. 278. Geeft ons den *Ikan Batoe Jang Hidjoe-Laoet*, dat is, *de Zee-groene Klip-Viſch*, te zien. Deze is zeer lekker, en van die zoort van Viſſchen al vry groot, of als een gemeene Bot. Ikan Batoe Jang Hidjoe. Laoet.

Hy heeft een bek, als een Vogel, zynde Orangie van verw, met een overlangze roode ſtreep 'er over. De kop is licht-Purper. Het oog rood, met een Orangie kring, en verder beſtaat de kop uit een Hemels-blaeuwe breede ſtreek, over welke een roode dwars-ſtreep henen loopt, die na den bek toe als een grooten breeden dwars-band, met twee roode bollekens onder, en een bolleken boven uitmaakt; dog in 't midden der twee bovenſte bollekens is een rood kruis met een Orangie bol in 't midden. Aan de andre zyde van die roode dwars-ſtreep vertoonen zig twee half-ronden tegen de zelve aan, die licht-Purper zyn, en Orangie zoomen hebben, en dan vertoond zig op den Hemels-blaeuwen grond van de kop, tuſſchen die twee half-ronden en tuſſchen de roode ſchey-ſtreek van de kop nog een rood bolleken.

Het lyf van den Viſch is ſchoon Zee-groen, hebbende agter aan, aan weerzyden een Orangie-zoom tegen de agter-vinnen aan. Ook ziet men van binnen op 't lyf nog drie Orangie-zoomen, die van den kop na den ſtaart loopen, daar zy zich ſlangs-wyze vertoonen, die ieder weder tegen den kop; dog zoodanig, dat dit als drie perken uitmaakt, eindigen. Het naaſte dezer drie perken aan de kop, zynde het kleenſte, is licht-Purper van binnen-grond, daar de andre twee Zee-groen van grond zyn. Op dit licht-Purper grondje vertoond zig de Orangie-vin tegen 't lyf, die met blaeuwe Zee-groene vlammen geteekend, die Hemels-blaeuw tegen 't lyf, en van een rooden ſchey-band voorzien is. In het grootſte dezer drie perken ziet men boven aan na den rug toe, naaſt aan 't hoofd, een Orangie-bolleken, dan een roode kleene ruit, dan een leggend Orangie half maanken, dan nog twee roode ruiten met een Orangie bolleken in 't midden, en dan beneden in dit perk na de kant van de agterſte onder-vin, nog een rood bolleken.

De

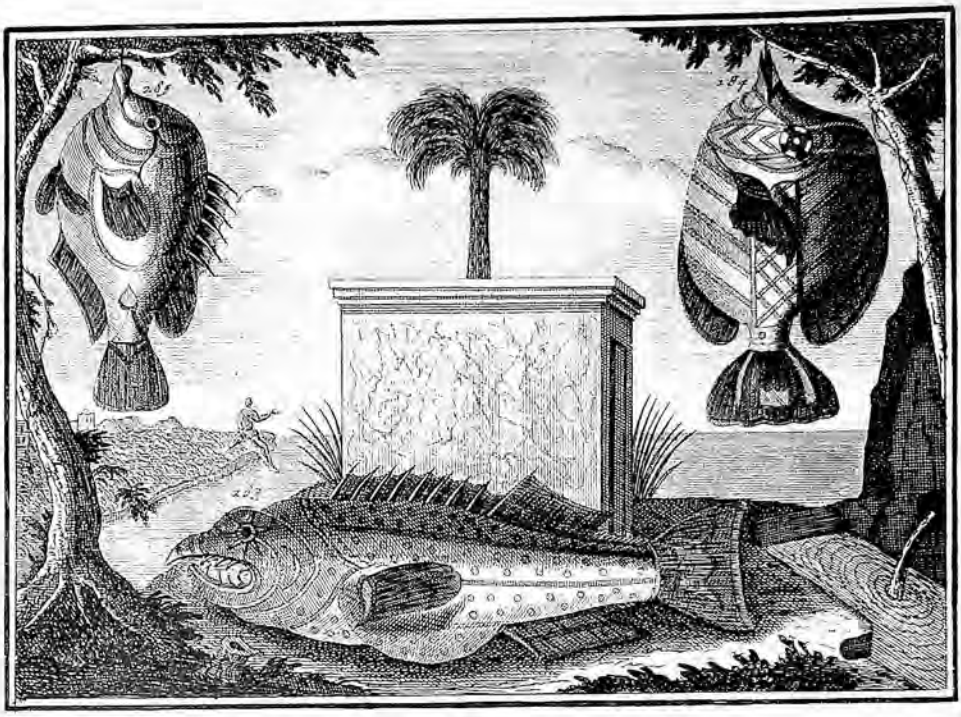

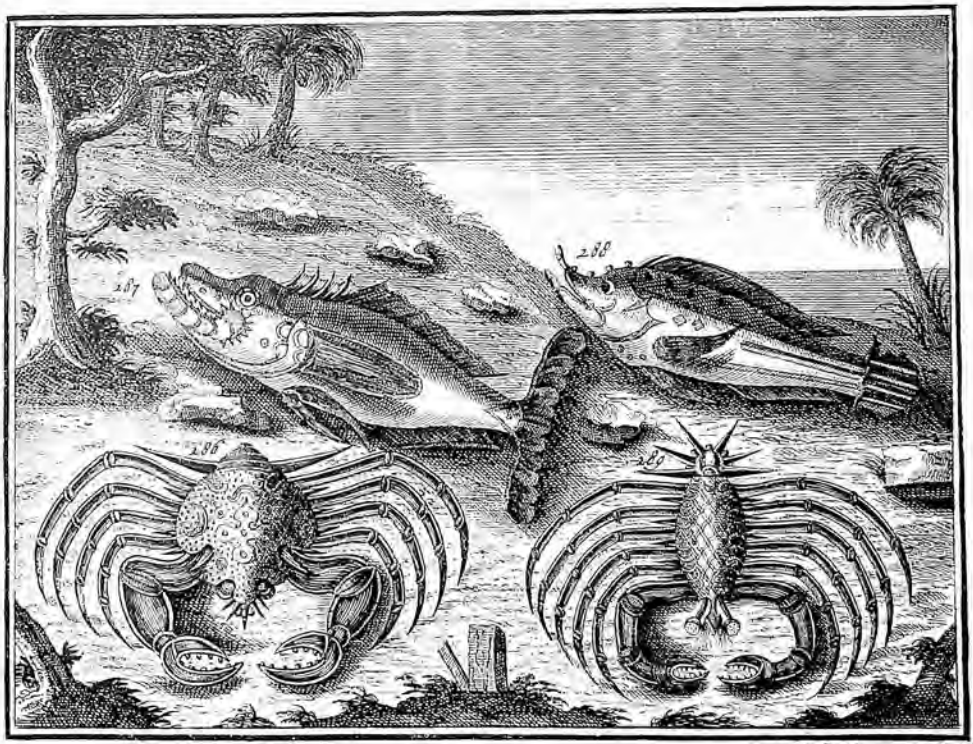

Dirk Songman sculpsit

De boven-vin is ſchoon geel, hebbende vyf roode doornen, en beide de agter-vinnen zyn rond-agtig Hemels-blaeuw; breed na den ſtaart toe, rood van buiten-zoomen, met citroen-geele fraanje; en na den binnen-kant met Orangie zoomen, die tuſſchen de zelve, en tuſſchen 't lyf, tot ſcheiding zyn; en op ieder van de twee agter-vinnen is een rood bolleken op 't breedſte der zelve geplaatſt.

De ſtaart is licht-Purper met zwarte graaten, en met zulke ſmalle zoomen.

Ikan Baroepa.

N°. 279. Vertoond ons den *Ikan Baroepa*, dat is, *de fraeje Viſch*. Deze is Zee-groen van kop, met roode ſchey-banden; dog onder aan heeft die een Orangie ſtreek. Den bek is rood, Hemelsblaeuw, en Orangie. Het oog is Hemels-blaeuw en rood.

Zyn lyf gelykt wel een zeer fraey geſwagteld kind, zynde voor aan boven en onder wat Hemels-blaeuw, en dan verder bezet met twaalf breede licht-roode, citroen-geele, en donker-Zee-groene banden, die tuſſchen ſmalle Hemels-blaeuwe zoomen ſtaan, en die na de ſtaart toe allenskens verminderen.

De vin tegen 't lyf is Hemels-blaeuw, en Orangie tegen 't lyf. De boven vin is flets-groen, met Orangie doorns. De onder-vin ſchoon-Hemels-blaeuw met een Orangie buiten-zoom. De agter-boven-vin, en ook de beide zyden van den ſtaart, zyn geel.

De ſtaart zelf is Hemels-blaeuw, met een rooden ſchey-band by 't lyf, die agter rondom gaat, hebbende aan weerzyden geele vlerken. In 't midden van den ſtaart is een citroen-geele ruit, met een roode lyſt, en met een rood bolleken in 't midden bezet.

Het is een zeer goed, en aangenaam Viſchje.

Katam Radja.

N°. 280. Vertoond ons de *Katam Radja*, dat is, *de Konings-Krabbe*. Het lyf is ſchoon-Purper rondom van binnen met citroen-geele halve bollen met zwarte zoomen bezet, en midden in met Zee-groene ſmalle ranken met roode bloemen 'er aan, en met een Zee-groene ruit, met roode zoomen, en met vier kleene Orangie bollekens 'er tegen, aan ieder zyde 'er een hebbende, vercierd.

Verder zyn ook de pooten ſchoon-Purper; dog de knypers zyn voor aan, buiten 't Purper beneden blaeuw, en boven Zee-groen met Orangie-buiten-zoomen, en de boven-knyper, met een rooden dwars band, daar de knyper begind, en de beneden-knyper met een Orangie-band voorzien. Ook heeft de boven-knyper van buiten vyf, en de onder-knyper daar vier Orangie doorns, en ieder heeft twee zulke doorns na den binnen-kant.

Voor aan vertoonen zig aan weerzyden van 't lyf veel Hemels-blaeuwe doornen, en recht in 't midden daar ziet men twee blaeuwe rankjens, uit ieder van welke als een Boſchje met roode aderkens komt, aan wederzyden van welke boſchjes zig een Zee-groene rank, en dicht tuſſchen de blaeuwe doornen in twee roode ſteelen met roode bollen, die boven geel en vol zwarte ſtippels zyn, vertoonen, zynde dus vier bollen, die, aan weerzyden twee, tuſſchen de drie eerſte blaeuwe doornen ſtaan.

Op ieder poot, waar aan een knyper is, vertoonen zig ook drie Zee-groene bollekens met roode onder-zoomen, twee boven, en dan als 't bovenſte van een Purpre doorn-kroon 'er tuſſchen, en beneden weer zoo een bolleken.

Pas agter de knypers-pooten vertoonen zig aan wederzyden twee korte pootjens, die agter blaeuw, en na buiten met een Zee-groene klaeuw voorzien zyn, zynde 't blaeuw met een Orangie buiten-zoom, en met zoo een knuiſt midden in, die boven aan wat rood is, bezet.

Het onder-lyf is door een citroen-geelen band, die tuſſchen twee Zee-groene zoomen ſtaat, van den ſtaart geſcheiden, op welken band drie Zee-groene bollekens naaſt malkanderen ſtaan.

Verder beſtaat de geheele ſtaart eerſt uit een breeden Purpren dwars-band, in 't midden van welke zig een Zee-groene dwars-ſtreek, een half ſtroo breed, en een lid van een pink lang, vertoond, beneden van een Orangie band (gelyk ook al de volgende dwars-banden) voorzien zynde. De tweede breede dwars-band is Zee-groen, met een Orangie bolleken in 't midden. De derde weer Purper met twee Orangie bollekens. De vierde weer Zee-groen, met zulk een bolleken in 't midden. En de onderſte band Purper, met twee zulke bollekens. Daar na volgd een ronde bol, een nagel van een duim groot, met een ſpits agter, zynde die ſpits, en dan een ovaal deelken van die bol tegen 't lyf Zee-groen, en de twee blokjens ter zyden, Orangie, dog in 't midden vertoond zig nog een kleen zwart bolleken.

Het is een uitnemende ſchoone Krabbe van verwen, en teekening; en zy is (zoo de Lief-hebbers zeggen) heerlyk van ſmaak, en zeer vet.

Ikan Batoe Karang Jang Warna.

N°. 281. Leverd ons uit den *Ikan Batoe Karang Jang Warna*, dat is, *het veel-verwig Steen-rots-Viſchje*. Dit is mede een zoort van een Klip-Viſchje, geel van kop, donker-Zee-groen van lyf, met vier roode overlangze gebogene ſmalle ſtree-

ſtreepen 'er over, en een zoo tegen den rug. De agter-vinnen zyn geel, vol zwarte graaten, en met Purpre fraanje. Onder tegen den buik is ook een Purpre ronde ſtreek, met een blaeuwen boven-zoom, die al van de kop af, over welke 'er meer zoo gaan, komt.

De boven-vin is geel, met twee blaeuwe doornkens, en een blaeuwe ſtreep 'er boven buiten de Viſch uit, tot halver wegen 't lyf, en met en kwaltje 'er aan.

Het oog is rood met een witten appel, en zwarte kring.

De ſtaart is donker-Zee-groen, met twee overlangze Orangie ſtreepen, tuſſchen welke zig een rood bolleken, op een zwart ſteeltje, en een 'er boven op zig zelve vertoond, hoedanige vyf Orangie men op 't lyf, ontrent de citroen-geele vin, met zwarte graaten, (die tegen 't lyf Purper, en met een zwarten zoom voorzien is) twee aan twee naaſt een, en een 'er onder ziet. Het is een zeer lekker Viſchje.

Ikan Batiris jang Hidjoe.

No. 282. Doet ons den *Ikan Batiris Jang Hidjoe*, dat is, *de Viſch met groene druppels*, zien.

Het is een kleen aangenaam Viſchje, rood van bek, Zee-groen van kop, blaeuw van lyf (dat zich als banden vertoond) met een bruine rug, en zoo een overlangze bruine breede ſtreep, of band met een rooden zoom boven, en een Orangie onder, over 't lyf. Op den middelſten blaeuwen band, en op de bruine rug, ziet men vier Zee-groene ovaal druppels (waar na de Viſch genaamd is) de bovenſte de grootſte, en alle vier met een rooden zoom bezet zynde. De bovenſte vin voor is geel met roode doorns, en de agterſte Zee-groen, met een rooden boven-zoom. De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, is geel, zwart van graaten, en met een rooden band tegen 't lyf.

De achterſte onder-vin is geel, met een rooden buiten- en zyde-zoom.

De ſtaart is door twee banden van 't lyf geſcheiden, van welke de naaſte aan 't lyf Orangie, tuſſchen zwarten zoomen ſtaande, en de onderſte uit drie roode en twee Orangie bollen te zamen geſteld is.

De ſtaart is Zee-groen met zwarte graaten, en zulke zoomen aan de zyden; dog agter heeft hy een Orangie ronden ſluit-zoom, die met zwarte fyne lyſten bezet is.

Ikan Tsjakre.

No. 283. Vertoond ons den *Ikan Tsjakre*, dat is, *de uitſpanzels-Viſch*. Zoo genaamd na de menigte van bollekens, die zig op zyn lyf als Sterren vertoonen. De Viſch is een kleene voet lang.

De bek boven Zee-groen en rood gebandeerd, onde rood en Zee-groen, van gedaante als een Vogels-bek; dog vol groote witte tanden zynde.

De kop is zwart met drie roode fyne ſtreepen, waar van de ſluit- of ſcheyſtreek van 't hoofd de grootſte, de middelſte de kortſte is, en de naaſte aan den bek tot tegen 't oog zich uitſtrekt.

Het oog is Zee-groen, de buiten-kring breed en rood, en om die buiten-kring vertoond zig nog een Orangie-Star.

Pas buiten den kop is 't lyf van boven tot onder, als met een dwars-band, die in 't midden ſpits toeloopt, en die Zee-groen is, hebbende een roode buiten-lyſt, met vier roode bollekens naaſt malkandren op 't beneden-deel van dat Zee-groen, en langs de roode boven-lyſt van 't boven-deel vertoonen zig agt Orangie-bollen, als een andre buiten-lyſt daar tegen aan.

Het lyf is verder boven, en de buik in 't midden zwart; dog een drie-hoekige ſtreek van den buik by de wamme is flets-Zee-groen, met vier Orangie bollen 'er op. Verder ziet men over 't middel-lyf, dat Ley-blaeuw is, drie overlangze breede roode ſtreepen, en verder 't geheel lyf met Orangie-bollen, als ſterrekens, bezaeid.

De boven-voor-vin is zwart, met citroen-geele doorns; dog de agtervinnen zyn tegen 't lyf Zee-groen, en boven aan Hemels-blaeuw met roode zoomen en middel-ſtreepen; dog de bovenſte vin 's buiten-zoom is citroen-geel. Ook is aan beider einden als een geele fraanje.

De ſtaart is Zee-groen, en op de zelve als een citroen-geele kroon, met roode zoomen boven en beneden; boven gevlamd; dog beneden met een blaeuwe groote bol, in 't midden van twee halve Orangie-bollen tegen de roode lyſt aan; en in 't midden van die kroon, de de geele grond twee blaeuwe vierkante blokjens naaſt malkandren geplaatſt. De ſcheyband van de ſtaart is ook rood, en buiten den ſtaart aan 't einde is een zwarte fraanje.

Het is een ſchoone en zeer lekkere Viſch.

Ikan Moeloet Gonting.

No. 284. Ziet men den *Ikan Moeloet Gonting*, dat is, *den Viſch, die een bekje als een fyn ſchaartje heeft*, en die daar na ook de *Schaar-bek* genaamd is.

Het is een zeer fraey en lekker Pampus-Viſchje, welkers bek zeer ſpits en ſcherp als een ſchaar, of als een Vogels-bekje toeloopt. Verder is de kop boven Purper, met vier roode bollekens boven een, en daar ook wat ingebogen, en het benede-deel van de kop is Zee-groen met roode ſmalle banden bezet.

Daar na vertoond zig een dwars-band, ladders-gewyze, die boven geel, onder Purper, en boven met roode halve kringen;

gen; dog onder met zulke drie hoeken bezet, en met roode zoomen aan weder-zyden voorzien is. Midden in die ladder ziet men 't oog, dat donker-Zee-groen, wit en rood van appel, en van buiten-kring rood, wit, en Purper is, beſtaande die kring uit vier witte, twee roode, en twee Purpre deelen.

Buiten deze ladder nu vertoond zig 't lyf verder in 't midden tegen 't hoofd, met een Zee-groene halve ronde ſtreek met een roode lyſt, en dan verder met een Purpre, dan met een geele, dan met een Hemels-blaeuwe drie-hoekige breede band, en dat meermaal zoo van den rug tot den buik doorgaande, uitgenomen dat zig midden in 't lyf van de kop af tot de ſtaart toe een bruin-graeuwe grond, vol roode kruiſſen, met twee Zee-groene lyſten, aan weerzyden een, vertoond.

De boven-agter-vin is Zee-groen, met roode lyſten. De onderſte is geel met zulke zoomen. De vin tegen 't lyf geel, zwart van graaten; dog blaeuw tegen 't lyf, en daar op een roode ſtip; dan een roode band, en dan nog een blaeuwe tegen de vin aan.

De ſtaart heeft een rooden ſchey-band, en pas 'er boven, na 't lyf toe, een geelen met twee roode bollekens.

De ſtaart zelf beſtaat uit vier Purpre, en drie Orangie overlangze banden, vol zwarte graaten; dog op den middelſten en breedſten Orangie band (die tuſſchen twee Purpre ſtaat, gelyk ook de andre ſmaller Orangie banden) vertoond zig een blaeuw-agtig langwerpig hart.

Ikan Termoelia.

N°. 285. Vertoond ons den *Ikan Termoelia*, dat is, *den zeer heerlyken Viſch.* Dit is een zeer lekker Viſchje, dat, Zee-groen van bek, en ook zoo van kop boven, dog beneden verder Orangie met eenige blaeuwe ſtreeken, die alle roode zoomen hebben, geteekend is.

Het oog is rood, en de buiten-kring Hemels-blaeuw.

Het lyf is donker-lood-verwig, hebbende midden in naaſt aan de kop, een ſchoone Purpre ronde ſtreek, met een rooden zoom, op welk Purper zig de vin tegen 't lyf Zee-groen, met zwarte graaten, en Purper met een roode en een Orangie band tegen lyf, vertoond, zynde de vinnen 'er beneden ook Zee-groen.

Op 't lyf, na boven, toe ziet men ook een lange Zee-groene ſtreek zig zoo verre, als dat Purper midden op 't lyf, hebbende boven een roode lyſt, uitſtrekken. Het onder-lyf van de Viſch vertoond een rooden drie-hoek met Zee-groene lyſten, en met een Zee groen ſpits bolleken, dat een rooden onder-kant heeft, boven aan.

De ſtaart vertoond voor aan een geelen drie-hoek met roode zoomen, zynde verder een Zee-groene ronde kleene waejer, met een geelen buiten-zoom tuſſchen zwarte lyſten.

De boven-voor-vin is Zee-groen, vol citroen-geele doornen; en de agter-vin ſchoon Purper, en wat rond, met een Hemels-blaeuwen buiten-zoom, en met zwarte graaten bezet. De onder-vin is citroen-geel, met een rooden boven-zoom, en met blaeuwe ter zyden.

Karam Jang Mahabizei.

N°. 286. Doet ons zien den *Katam Jang Mahabizei*, dat is, *de uitnemende Mamoye Krabbe.* De gedaante van de zelve is als een kleene pyn-appel, met twee donker Purpere halve Maanen, met de bogt tegen een gekeerd, en met Orangie-zoomen, ſtaande aan weerzyden van 't boven-deel van een breed rood kruis, dat aan de vier hoeken rond, en dat in ieder hoek, en ook in 't midden, van een blaeuw bolleken voorzien is.

Rondom 't lyf van de Krab van binnen is de grond ook donker Purper vol Orangie ſtippels, boven van twee roode half-ronden met Orangie zoomen voorzien.

De oogen zyn rood, Purper en Zee-groen vooraan, alle de doornen tegen 't lyf rood, en alle de pooten donker-Zee-groen met Orangie boven-zoomen, en met zulke punten een halven duim-breed voor aan. Dog de knypers zelfs zyn Purper met Orangie-zoomen, en beneden met vyf, dog aan de boven-kant met vier Orangie bollekens van binnen in de zelve voorzien.

Voor aan de kop vertoond zig als een halve Star, die Purper in 't midden, en rood aan weerzyden is.

Agter aan ziet men Zee-groene lange doorns, of tanden, met een Orangie lyſt, aan weerzyden een; en tuſſchen beiden vertoonen zig vyf Zee-groene en drie roode dwars-banden, dan een Zee-groene, dan een roode, tegen malkandren aan, die hoe langs hoe meer tot 't einde toe in lengte verminderen.

Op de pooten vertoonen zig verſcheide knuiſten, die alle Zee-groen en rood zyn.

Het is een fraeje, en een zeer lekkere Krabbe.

Ikan Ekor Kipas.

N°. 287. Vertoond ons den *Ikan Ekor Kipas*, dat is, *de Viſch met een Waejer-ſtaart*, die al vry zeldzaam is.

De kop gelykt wel een korte Kaeymans-kop, de bek is vol zwarte fyne tanden, Zee-groen boven en onder; dog 't onder-kakebeen is rood, en citroen-geel, gebandeerd met Zee-groene ſchey-zoomen tuſſchen beiden. Aan 't einde van den onder-bek na 't midden van den kop toe, op een Zee-groene grond, vertoond zig als een onvolmaakte Star van roode korte doornen, met een rood half-rond bin-

binnen-lyſje met Zee-groene zoomen aan weerzyden, en ter zyden die Ster een rood bolleken beneden, en boven aan de kop, op een citroen-geele grond, nog zoo een rood bolleken, hoedanige twee 'er nog op een ander deelken der geele grond van 't boven-kaken-been ſtaan, 't welk boven Hemels-blaeuw en beneden citroen-geel; en door een roode overlangze ſtreep van een geſcheiden is. Verder is de kop by de ſcheiding onder citroen-geel met roode buiten-zoomen bezet.

Het verder lyf van dezen Viſch is licht-appelbloezem tot den ſtaart toe; dog in dat appelbloezem ſchiet van den kop af een langwerpige ronde blaeuwe ſtreek met een citroen-geele-zoom 'er in, in welkers midden zig een citroen-geele graf-naald met zwarte ſtreepen vertoond, het welk te zamen de vin tegen 't lyf ſchynd uit te maken, zynde tegen 't lyf citroen-geel en rood. De vin 'er onder is geel en zwart.

De boven-vin (die vier na den ſtaart toe agter overleggende Purpre doornen heeft) is citroen-geel, ook de agter-vin, die met een blaeuwen onderzoom, en met een Purpren buiten-zoom bezet is. De onder-vin agter is Hemels-blaeuw met een donker-Purpren buiten-zoom geſloten.

De ſtaart is 't wonderlykſte aan deze Viſch, beginnende in 't lyf nog, als 't ware, met een Zee-groen drie-kant, als ook met citroen-geele zoomen met zwarte lyſten, en met een rood bolleken.

Verder beſtaat de ſtaart uit elf korte ronde bladen, of platte bollen, waar van de middelſte de grootſte boven uitſtekende, ovaal-rond, en half blaeuw, en half citroen-geel is. Aan wederzyden van den zelven ſtaan, van buiten af te rekenen, een rood, een citroen-geel, en een blaeuw, een rood, en dan weer een geel blad met zwarte zoomen; en zoo van de buiten-kant na de regter hand, een blaeuw, rood, geel, blaeuw, en weer een rood blad, alle tegen een Zee-groenen beneden-zoom, die 'er onder langs loopt, en vol zwarte ſchrapjes is, komende. Het is een lekker, aangenaam Viſchje.

Ikan Moeloet Bakambar.

N°. 288. Vertoond ons den *Ikan Moeloet Bakambar*, dat is, *de Viſch met twee bekken*, die geel en rood, en langwerpig-rond zyn; dog de kop is Zee-groen, het oog ook van die verw en geel, hoedanig ook 't ganſch lyf is, waar op zig twee overlangze roode, en een roode en Zee-groene ſtreep in 't midden van die twee andre vertoonen.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen en rood, ook die 'er onder.

De boven-vin is Zee-groen met een Purpren boven-zoom.

De ſtaart is blaeuw met roode zoomen, agter rond, en met vyf fyne Orangie overlangze ſtreepen.

Boven tegen den rug aan zyn vier, in 't midden boven de middel-vin, twee, en onder drie roode bollekens.

Het is een lekker-Viſchje.

Katam Pantat Babintang.

N°. 289. Vertoond ons den *Katam Pantat Babintang*, dat is, *de Krab*, met een Ster tegen 't gat. Zy is donker Zee-groen van lyf, vol Orangie fyne teekening 'er op, en vol Purpre halve bollen met Orangie zoomen rondom.

De pooten zyn Zee-groen, de knuiſten geel en Purper, en de voorſte pooten, waar aan de knypers zyn, hebben een Purpere lyſt aan de agter-kant. De oogen zyn Orangie en Purper, en de Ster agter aan is Zee-groen en Orangie. Het is een byzonder goede Krabbe om ze te eeten.

Katam Batiris Sangat.

N°. 290. Doet ons de *Katam Batiris Sangat*, dat is, *de ſterk-gedruppelde Krabbe*, zien. Zy is van grond over 't geheel lyf en de pooten Orangie-geel, hoog-rood en groot van druppels, die elf in getal, boven vier, beneden zoo veel, en drie in 't midden zyn, van welke de middelſte dezer drie de grootſte van allen is. Langs de pooten loopt aan de boven-kant een fyne Zee-groene ſtreep. De knuiſten op de pooten zyn rood en Orangie in 't midden. Het verdre verſchild niet van de andre voorgaande Krab, en zy is ook goed om te eeten.

Ikan Batoe Berdjala.

N°. 291. Vertoond ons den *Ikan Batoe Berdjala*, dat is, *het Genet-Klip-Viſchje*, alzoo, om dat zig op 't lyf als een Werp-netje vol maazen of ruiten vertoond, genaamd.

De bek, en de kop, is licht-Zee-groen, met zwarte breede vlammen met roode lyſten rondom de zelve, en ook daar de kop van 't lyf afſcheid. Het oog is geel, de appel-zwart, de kring fyn zwart, en de buitenſte kring beſtaat uit roode en drie Orangie blokjens.

Op de Zee-groene grond van den kop, tegen de roode zoomen van die zwarte vlammen, vertoonen zig drie Orangie-bollen boven malkandren.

Daar na vertoond zig 't lyf geel, en fyn geruit als de maazen van een werp-net vol roode bollekens boven de middel-vin; dog twee beneden den kop. De vin tegen 't lyf is donker-groen; dog rood tegen 't lyf, en die onder 't lyf is ook donker-groen. Midden op 't lyf ziet men een doorgaande breede Orangie band met roode zoomen.

En verder is het lyf tot den ſtaart toe bruin met fyne Orangie ruiten, en boven aan vyf Orangie bollen naaſt een overlangs, en drie 'er boven.

Het onderſte van 't lyf, een duim-breed van den ſtaart, is niet geruit, maar met een geelen breeden dwars-band

met

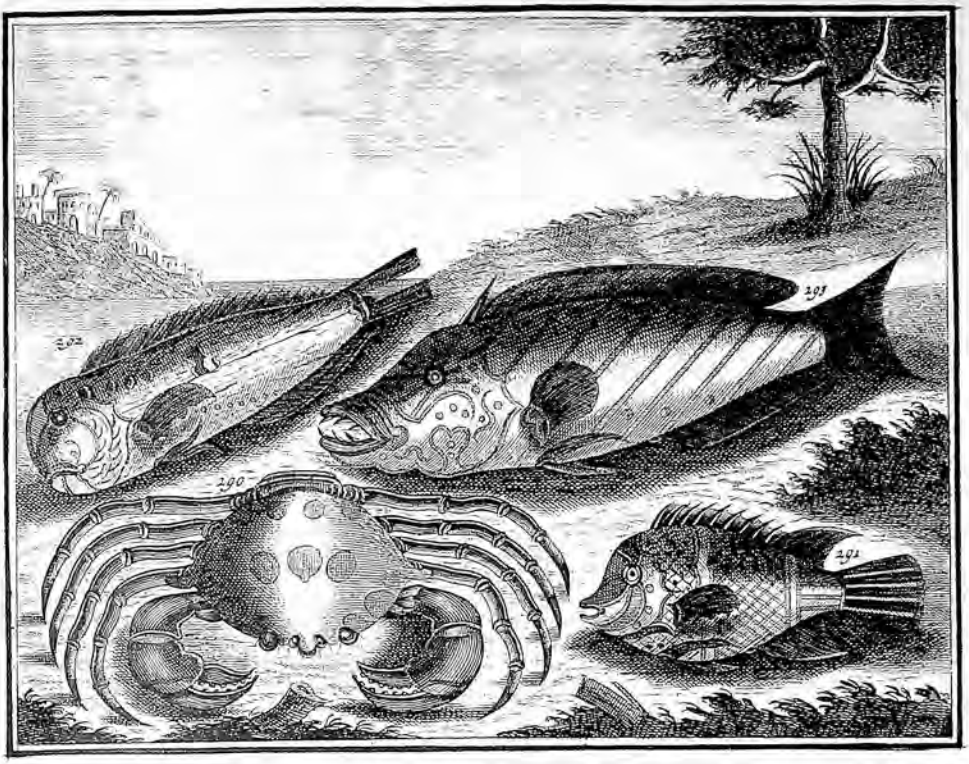

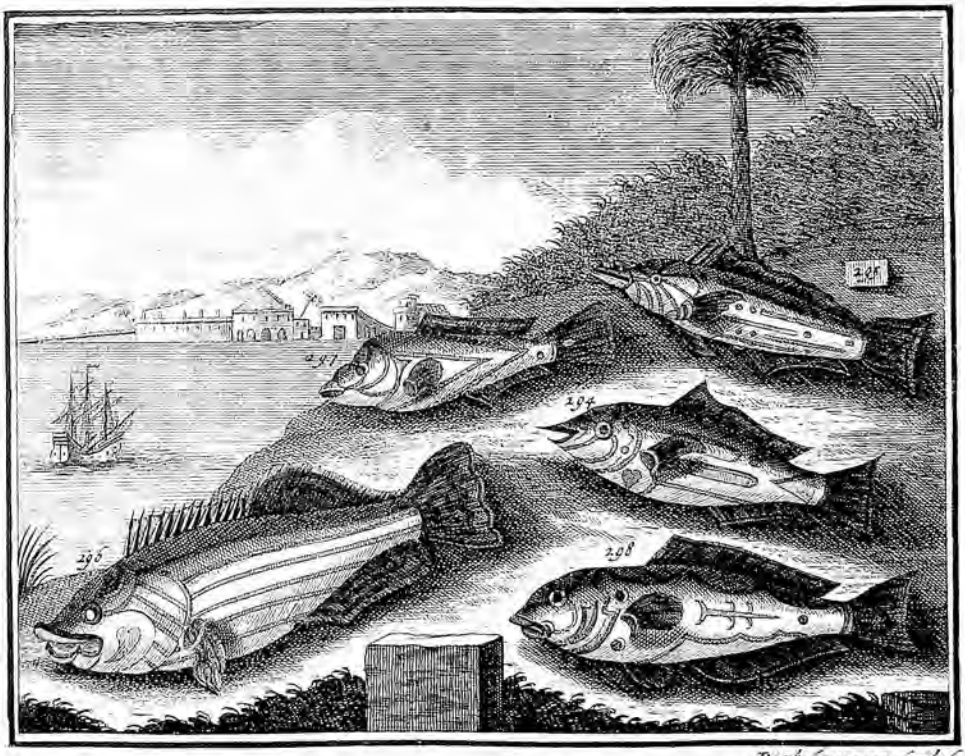

Dirk Songman sculps.

met Orangie lyſten, van welke band na den ſtaart toe vier roode fyne overlangze ſtreepen loopen, bezet.

De ſtaart beſtaat uit twee blaeuwe vederen aan de buitenzyden, een geeler ter linker, en regterzyde, en een groene in 't midden, en die middel-vederen hebben roode zoomen aan weerzyden, en de andre ſmalle zwarte buiten-zoomen, en agter tegen den ſtaart, die rond is, vertoond zig een Orangie ſluit-zoom met een zwarte lyſt.

De boven-voor-vin is blaeuw, vol roode doornen. De agter-vin licht-Purper, onder met een blaeuwe en boven of buiten met een citroen-geelen zoom.

De agter-onder-vin is citroen-geel, met een zwarten boven-zoom (gelyk ook in die boven-vin) met een rooden buiten-zoom, en een blaeuwen onder-zoom. Het is een zeer lekker en aangenaam Viſchje, en fraey van teekening.

De Rievier-Dolfyn.

N°. 292. Vertoond ons den *Rievier Dolfyn*, een Viſch, die een voet lang, van kop Hemels-blaeuw, en flaeuw-Zee-groen van lyf is.

De kop is als die van een Dolfyn, groot, en rond, met een Hemels-blaeuwen zoom boven voor aan, ook onder en boven daar Orangie, en verder op den kop met rood rank-werk.

Het oog is ook Orangie, de kring rood, en den appel zwart en wit. Boven vertoonen zich vier roode bollen, die boven Orangie van verwe zyn.

De vin tegen 't lyf is Purper en zwart, tegen 't lyf Orangie, en rood; dog de vin 'er onder is Hemels-blaeuw, hoedanigen vlek, met een Orangie zoom aan de eene kant, na den kop toe, en nog zeven kleene bollekens, zig ontrent den buik vertoonen.

De boven-vin is ſchoon Zee-groen, met een Orangie buiten-zoom, en onder met een rooden zoom. De beneden-vin is ook Zee-groen met roode zoomen, en nog zoo een ſtreep in 't midden overlangs. De ſcheiding by den ſtaart beſtaat uit twee Orangie dwars-ſlangetjes op een zwarten grond.

De ſtaart zelf beſtaat uit twee byzondre deelen, die Purper, dog rood van buiten-zoomen zyn.

Het is een zeer goede en lekkere Viſch.

Ikan Hidang Batoe.

N°. 293. Doet ons den *Ikan Hidong Batoe*, dat is, *de Klip-neus*, een Viſch, zoo na zyn neus, die zoo hard als een Steenrots is, genaamd, beſchouwen.

Het is in zich zelven een ſchoone lekkere Viſch, meer dan een voet lang, hebbende een grooten bek, met groote tanden, die geel rood en Zee-groen is. De kop is ſchoon Purper, hier en daar met zulke bollekens en ſlangetjes geteekend. Ook vertoond zig beneden in de zelve als een langwerpig hart met Purper-roode zoomen. Het oog is rood met een breeden Hemels-blaeuwen kring, en een witten appel. Boven 't zelve vertoonen zig, als een half rad, zeven zeer breede, drie Zee-groene, en vier Orangie-geele vellingen.

Het geheel lyf is ſchoon Zee-groen, met agt Purpre dwars-ſtreepen, met zwarte zoomen, die alle van den kop af na den rug toe, en na de boven-vin ſchuins oploopen.

Tegen den rug aan vertoonen zig agt Hemels-blaeuwe ovaale halve bollen, met roode zoomen van buiten.

De boven-vin is lang, citroen-geel onder, boven Purper, en in 't midden door een blaeuwe overlangze ſtreep van een geſcheiden, hebbende onder en boven een rooden zoom, en zynde vol doorgaande zwarte fyne graaten tot boven toe.

De onder-vin agter is tegen 't lyf licht-Purper, boven citroen-geel, met een rooden zoom aan wederzyden, en ook met zoo een ſtreep in 't midden.

De vin tegen 't lyf vertoond een Orangie-geele palet, met roode ſtreepen, en zoo is ook de vin 'er onder; dog die tegen 't lyf is dicht aan 't zelve Zee-groen en blaeuw tuſſchen roode zoomen beſloten.

De ſtaart is Orangie-geel, aan wederzyden met roode lyſten, hebbende agter een grooten fynen zwarten zoom als een halve Maan, en zwarte graaten, in 't ſmidden van welken ſtaart zich twee zwarte bollekens boven een, met een zeldzaam blaeuwagtig merk, als een letter, vertoonen.

Ikan Hati Merah.

N°. 294. Vertoond ons den *Ikan Hati Merah*, dat is, *de Viſch met het rood Hart*.

De bek is rood, de kop licht-Purper, vol blaeuwe ſtreeken, met twee roode bollekens agter aan boven malkanderen.

Zyn oog is rood, en de buiten-kring blaeuw.

Het lyf is geel tot den ſtaart toe, waar op zig twee overlangze Zee-groene ſtreepen een vinger lang, met een rooden zoom aan de buiten-zyde, de eene wat langer als de andre zynde, nevens nog zoo een ſmalle Zee-groene ontrent den buik, vertoonen.

Het rood hart, waar na de Viſch genaamd is, ziet men pas beneden de vin tegen 't lyf, die licht-Purper, en rood en blaeuw tegen 't lyf, is. Ook ziet men op 't lyf by die twee Zee-groene ſtreeken,

een Zee-groen bolleken boven aan, met een halve roode kring geteekend.

De boven-vin is Zee-groen, vol zwarte graaten, en met roode zoomen. De onder-vin is Purper, met een blaeuwen buiten-zoom, hebbende roode graaten.

By den ſtaart, op 't einde van 't lyf, ziet men een Zee-groenen drie-hoek, met een breeden rooden zoom ter linker, en een fynen zwarten ter regter hand, loopende met het ſpits in 't lyf. De ſcheyband van den ſtaart is citroen-geel; boven een zwarten fynen, en onder een blaeuwen zoom hebbende, hoedanigen zoom ook de ſtaart, die vol Purpre overlangze banden is, agter aan heeft.

Het is een zeer goed, zoet, en lekker Viſchje.

Ikan Hidong Girgadji.

N°. 295. Doet ons den *Ikan Hidong Girgadji*, dat is, *de Zaag-Neus, zien*; een Viſch, diens ſnuit boven wel wat na een zaagje, dat citroen-geel en rood is, gelykt. De kop is Zee-groen, en vol roode ſtreeken, die van het geel oog met zyn rooden appel afloopen, en te zamen als een ſter over 't ganſch hoofd uitmaken.

Het lyf is geel vol roode bollen, voor tegen de kop twee onder en boven, in 't midden twee boven een Zee-groene ſtreep, en twee 'er onder, hoedanige Zee-groene overlangze ſtreepen, ieder een vinger lang, men 'er vyf op 't lyf ziet.

Wat meer na agteren toe ziet men nog drie roode bollen boven, een in 't midden, een boven, en onder een Zee-groene ſtreep, en eindelyk nog zoo een bolleken ontrent den ſtaart.

De vin tegen 't lyf is wit, met roode ſtreepen, hebbende tegen 't lyf roode en citroen-geele banden. De vin 'er onder is ook rood en wit.

De boven-vin is Purper, met een rooden buiten-zoom, vol zwarte graaten, en twee blaeuwe doorns even 'er voor, en de onder-vin is even eens, als de boven-vin.

De ſtaart is Zee-groen, met een rooden ſchey-band tuſſchen 't lyf, en aan wederzyden ook zoo een lyſt, dog agter met een fynen zwarten zoom, die een citroen-geele fraanje heeft, bezet.

In 't midden van den ſtaart vertoond zig een ronde roode omtrek, als die van een kleen wapentje, met twee roode halve Maanen tegen een, en onder de zelve een rood bolleken.

Het is mede een zeer goed Viſchje tot ſpyze.

Ikan Soetra Hidjoe.

N°. 296. Vertoond ons den *Ikan Soetra Hidjoe*, dat is, *de groene Zyde Viſch*, zoo om dat hy een lyf en kop, glimmende als ſchoone Zee-groene zyde heeft, genaamd. Zyn bek is geel en rood. De kop, en 't lyf, licht Zee-groen, het oog geel en rood, en op de kop vertoond zig beneden een rood hart. Aan de boven-kant van den zelven ziet men een tand, die rood en geel is, met een rood bolleken 'er by.

Men ziet op den kop ook een Purpren dwars-band tuſſchen twee geele lyſten, en nog drie zulke dwars-ſtreepen 'er by.

De vin 'er onder is citroen-geel met Purper-verwige vlammen, en is tegen 't lyf rood van verwe met een citroen-geelen zoom 'er om.

Over 't lyf loopen overlangs van de kop, en zoo langs den rug, zeven geele ſtreepen met zwarte zoomen.

De boven-vin is Purper, geel, en vol van doorns met zwarte punten. De agter-vinnen zyn fraey, de boven-vin met Purpre en geele bogtige vlammen, met roode lyſten, en vooraan dik, dog by den ſtaart verdunnende, en met geele en zwarte fraanje bezet.

De onder-vin is ook van zulke verwen; dog de vin vertoond zig als met drie vierkanten, met zulke lyſten in malkandren. Ook is de breede ſtaart geel van grond en Purper van buiten-lyſten, makende als drie verdeelingen boven malkanderen uit; dog in de onderſte verdeeling, of de naaſte aan 't lyf, is een rood bolleken.

Het is een heerlyke vette Viſch, die als een groote Baars van lengte zich zelve vertoond.

Ikan Batoe Seni.

N°. 297. Geeft ons den *Ikan Batoe Seni*, dat is, *de ſmalle Klip-Viſch*, te zien.

De kop van den Viſch (die veel Orangie en roode ſtreeken heeft) is Zee-groen, hebbende op zyn lyf een aardige breede drie-hoek, die blaeuw, en dan weer een veel grooter, die Orangie is, beide met roode zoomen bezet, ſchietende met de ſpits in 't lyf tot dicht by den ſtaart, daar 't lyf verder blaeuw, en met een wit-agtig-geelen band, en dan nog met een rooden van bollekens van 't lyf geſcheiden is, van welke zig twee roode bollekens pas 'er binnen naaſt malkandren vertoonen.

De bek is van binnen Orangie, en van buiten rood, en 't oog is rood.

De onder en boven-vinnen zyn donker-Zee-groen, met roode buiten-zoomen, en de vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen, dog tegen 't lyf is de ſcheyzoom rood en Orangie.

Op 't midden van den Zee-groenen ſtaart vertoond zig iet Purpers.

De buiten-zoom van den ſtaart is ook wit-agtig-geel.

Het is een lekker zoet Viſchje.

AGSTE HOOFDSTUK.

IKan Tombac. Ikan Moeloet Bezâr. Ikan Pampus Paroe Paroe. Ikan Batingkap. Ikan Kadalin. Ikan Kapala Merah. Ikan Kalaloewar. Ikan Batoe Macaſſar. Ikan Batoe Jang Maha-Eloc Telôr-nja. Katam Moeloet Pandjang. Ikan Moeloet Bangkac. Ikan Batoe Warna Warna. Ikan Batoe Panggirgadji. Ikan Mantri. Ikan Peniop. Ikan Djala Koening. Ikan Jang Bertitic. Ikan Batoe Jang Aboe Aboe. Ikan Kapala Ongoe. Ikan Ile Laoet. Ikan Moeloet Batang. Katam Doerian. Ikan Moeloet Boelan. Ikan Moeloet Djingga. Ikan Pampus Jang Bariska. Peniop Pandjang. Ikan Pampus Tereloc. Ikan Sowanggi. Pangizap. Ikan Batoe Mata Bintang. Ikan Batoe Sama Pedati Mata-nja. Ikan Kapala Biroe. Ikan Ongoe Hidjoe. Ikan Peniop Koening. Ikan Batoe Jang Hidjoe. Ikan Toetombo Badoeri. Ikan Cacatoeha Jang Berpalana. Ikan Batoe Kapala Ongoe. Ikan Mata Bintang Biroe. Ikan Soelang Jang Ongoe. Ikan Batoe Ongoe Jang Warna. Tsjitsja Laoet. Ikan Batoe Kaſomba. Ikan Moeloet Talipat. Ikan Sowanggi Jang Warna Roepa-nja. Ikan Toetombo Bezâr. *De groene* Koning. Ikan Batoe Karang Jang Betina. Ikan Batoe Jang Aboe Aboe. Ikan Merah. Ikan Batoe Karang Jang Djantan. Katam Berbonga Jang Bermata. Ikan Batoe Jang Merah Daan Pandjang. *De blaeuwe* Nonne. Ikan Ongoe Dengan Pingir Amâs. Ikan Mata Bezâr. Ikan Reme. Balana. Ikan Doerian Terpandjang Doeri Doeri-nja. Ikan Bibi Pati. Ikan Kajoenoe. *Het* Baardmanneken. Camauro. Pivot. Ikan Laſcine. *Een* Commer-Aal. Radja Ikan Cacatoeha. Ikan Batoe Jang Aſing. Ikan Toetombo Tandoc Koening. Ikan Sowanggi Jang Merah. Morea Goenong Jang Eloc. *De* Japanſche Keyzer.

Ikan Tombac.

N°. 298. VErtoond ons den *Ikan Tombac*, dat is, *den Spies-Viſch*.

De bek is Purper en rood, de kop Zee-groen, met geele en roode ſtreepen. Het oog Purper, en de kring vertoond zich als een rad, waar in drie roode en drie Orangie blokjens zyn, en 'er boven ziet men als een half rad, dat een breede geele, roode, en Zee-groene velling heeft.

Het lyf is Zee-groen. Boven tegen den rug vertoonen zich drie licht-Purpre halve ovaalen, met citroen-geele buiten-zoomen.

Op 't lyf voor aan, boven en beneden de middel-vin, ziet men twee roode bollekens, en 'er nog zoo een by den ſtaart.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder is, zyn geel; dog dicht tegen 't lyf rood.

Op 't lyf van den Viſch tuſſchen de middel-vin, en den ſtaart vertoond zich als een Orangie ſmalle Spies met drie zulke halve Maanen 'er op, een onder aan, na de kop toe, en de twee andre in 't midden van de Spies.

De boven-vin is Zee-groen, met citroen-geele zoomen, de onder-vin Purper met een Orangie buiten-zoom.

De buik is Hemels-blaeuw met een rooden boven-zoom.

De ſtaart is van 't lyf door een rooden en door een citroen-geelen band, die 'er tegen aan komt, geſcheiden.

De ſtaart is Purper-verwig met zwarte graaten, en met een S 'er op, die Zee-groen van verwe is, hebbende agter een Orangie-zoom. Het is een zeer ſmakelyke Viſch.

Ikan Moeloet Bezâr.

N°. 299. Doet ons den *Ikan Moeloet Bezâr*, dat is, *de Groot-Smoel*, zien. Dit is een groote breede Viſch, die wel anderhalve voet lang is.

Hy is zeer kleen van bek, die blaeuw, Orangie van omtrek, hoedanig ook het bolleken, dat men 'er op ziet, is.

De kop vertoond zich boven Zee-groen, onder ſchoon Purper, dat van binnen met blaeuwe banden, en daar tegen aan op 't groen met agt roode bollen boven een of langs malkanderen, van onderen na boven toe, bezet is. Over 't Zee-groen van den kop, (die zeer groot is, en na den rug toe wat ingebogen oploopt) vertoonen zig nog eenige citroen-geele ſtreepen, waar van 'er twee onder tegen het oog, dat rood, van appel wit-agtig, en van buiten-omtrek (hoewel maar half) Orangie is, komen.

Het lyf is boven en onder Orangie, en in 't midden citroën-geel, hebbende boven en onder twee lange Zee-groene ſtreeken, met roode zoomen na buiten toe, uitgenomen de bovenſte, diens

zoom na binnen ſtaat. Ook ziet men ontrent den ſtaart als een Zee-groen Eylandje van twee duim lengte, en een duim breedte, met roode zoomen rondom op 't lyf

De vin tegen 't zelve is Zee-groen, rood van zoomen, en blaeuw dicht 'er tegen aan.

De boven-vin is blaeuw, vol roode doorns. De agtervinnen zyn rond, breed, Zee-groen van buiten, en Purper van binnen, met een rooden buiten-zoom. De ſtaart is donker-blaeuw, met roode overlangze ſtreepen, en een rooden agter-zoom, en ook zoo een ſchey-zoom tegen 't lyf, met nog een roode driehoek 'er by op 't lyf, op een diergelyken grond.

De ſtaart is vol, breed, en plat agter. En het is een van de ſchoonſte Viſſchen van verw, die men zien, en een van de lekkerſte, die men eeten kan.

Ikan Pampus Paroe. Paroe.

N°. 300. Vertoond ons den *Ikan Pampus Jang Paroe Paroe*, dat is, *het Paarſch Pampus-Viſchje*, dat wel een kleen Klip-Viſchje gelykt.

De bek is Hemels-blaeuw van binnen, Zee-groen van buiten, en de kop ook in vier deelen gedeeld, die met de verwen van Hemels-blaeuw en Orangie tegen een ſtaan, en zeer ſchoon afſteeken, hebbende een rood bolleken in 't onderſte Hemels-blaeuw deel, dat naaſt aan den bek ſtaat. Men ziet op den kop ook een kruis, waar van de eene ſtreek rood, en de andre Zee-groen is; dog het oog is Orangie, zynde zwart van appel, en buiten-kring.

Het lyf is voor aan, pas buiten den kop, Zee-groen boven; dog verder geheel en al tot den ſtaart toe (waar ontrent zig een blaeuw bolleken vertoond) Purper, met zeven roode bogtige dwars-banden bezet.

De boven-vin is Orangie, met roode doorns, en de agter-boven-vin Zee-groen met citroen-geele fraanje tot aan den ſtaart; dog voor aan die Zee-groene vin is een lange blaeuwe boven verre uitſteekende doorn.

De onder-vin is Zee-groen, en ook met zulke citroen-geele fraanje vercierd.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen; dog dicht aan 't zelve Orangie, met een rooden band geſloten.

De ſtaart is citroen-geel met zwarte graaten, en zulke zoomen voor en agter; dog aan weerzyden met roode zyden; dog de agter-zoom is als een halve Maan ingebogen.

Op den ſtaart ſtaan midden in twee Zee-groene vlammekens dwars over malkanderen. Het is een zeer lekker Viſchje, en zeer ſterk van teekening, en verwen.

Ikan Batingkap.

N°. 301. Doet ons den *Ikan Batingkap*, dat is, *de Venſter-Viſch*, zoo om dat zyn lyf als vol venſterkens is, genaamd, beſchouwen.

Hy is van groote, als een kleene voorn, rood en Orangie van kop, waar op zig ook eenige Orangie ſtreeken vertoonen, dog de kop is met en roode ſtreek met zwarte zoomen van 't lyf geſcheiden. Het oog is ook Orangie, den appel Zee-groen, de buiten-kring rood.

Het lyf is licht Purper, wat na de witte kant, waar op zig aan weerzyden, boven en beneden, veel venſterkens van de kop af, tot dicht by den ſtaart, vertoonen.

Beneden zyn Zee-groene venſters, die roode zoomen aan de linker zyde, en boven, daar zy rond zyn, hebben; en onder alle deze venſters, of wel ter zyden de zelve, ziet men een Orangie grond, met een fynen zwarten zoom boven, en aan de twee buiten-zyden by den kop en den ſtaart, 'er door ſchynen.

De boven-venſters zyn ten deelen vierkant, die Hemels-blaeuw, ten deelen ſpits boven, die citroen-geel zyn, van de blaeuwe door een roode lyſt onderſcheiden.

Beneden zyn zeven venſters, boven agt Hemels-blaeuwe, en zeven geele, beginnende en eindigende met een blaeuw, en de geele 'er tuſſchen in

De vin tegen 't lyf is Orangie en Zee-groen, met fyne zwarte zoomen.

Dog tegen 't lyf zelf loopt een roode en Orangie bandering, ieder van vyf banden, beginnende met een roode, en met een Orangie eindigende.

De boven vin en de onder-vin is Orangie, vol zwarten graaten, hebbende beide een rooden boven-zoom, en een fynen zwarten beneden-zoom; dog voor aan ter zyden een Zee-groene, en agter aan een fyne zwarte lyſt.

De ſtaart is Zee-groen, met roode zoomen aan wederzyden, en een fynen zwarten agter. Op den ſtaart ziet men een wapentje, dat Hemels-blaeuw, en met het bovenſte na 't lyf toe gekeerd is, daar een rood half-Maantje zig boven op vertoond.

Het is een goed aangenaam Viſchje, en zeldzaam van teekening.

Ikan Kadalin.

N°. 302. Vertoond ons den *Ikan Kadalin*, een ſchoone Viſch, die kleen, en Zee-groen van bek is, die zig vol tanden vertoond, zynde buiten boven geel en rood.

De kop (waar op men verſcheide roode, en ook een Zee-groene ſtreek tuſſchen die roode in ziet) gelyk ook het lyf, is bruin met een zwarte Wolking 'er op. Het oog is Zee-groen, de buiten-

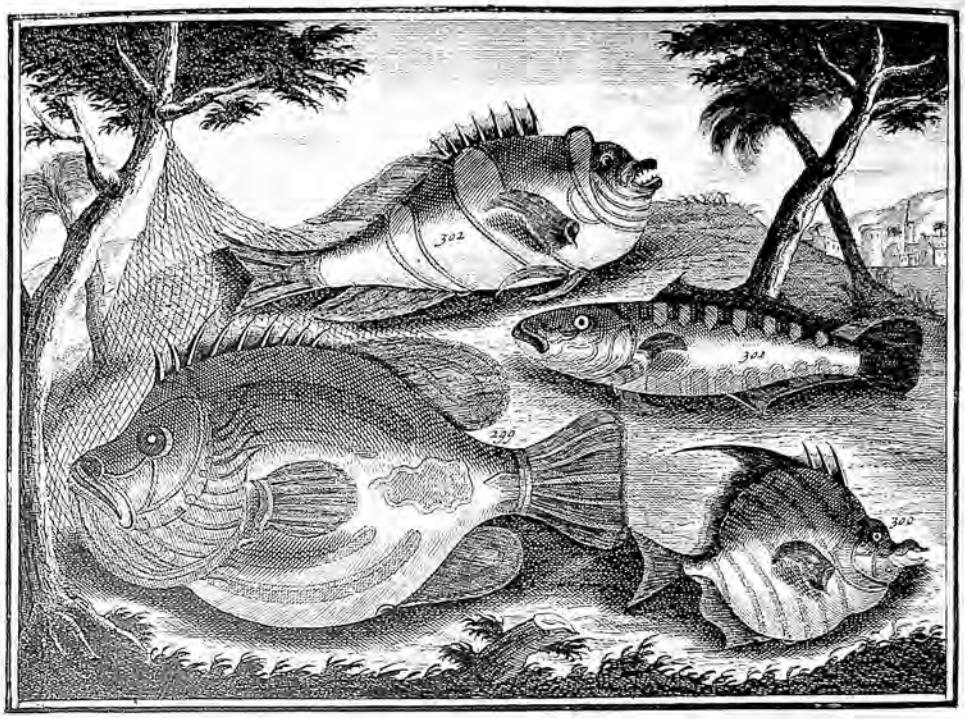

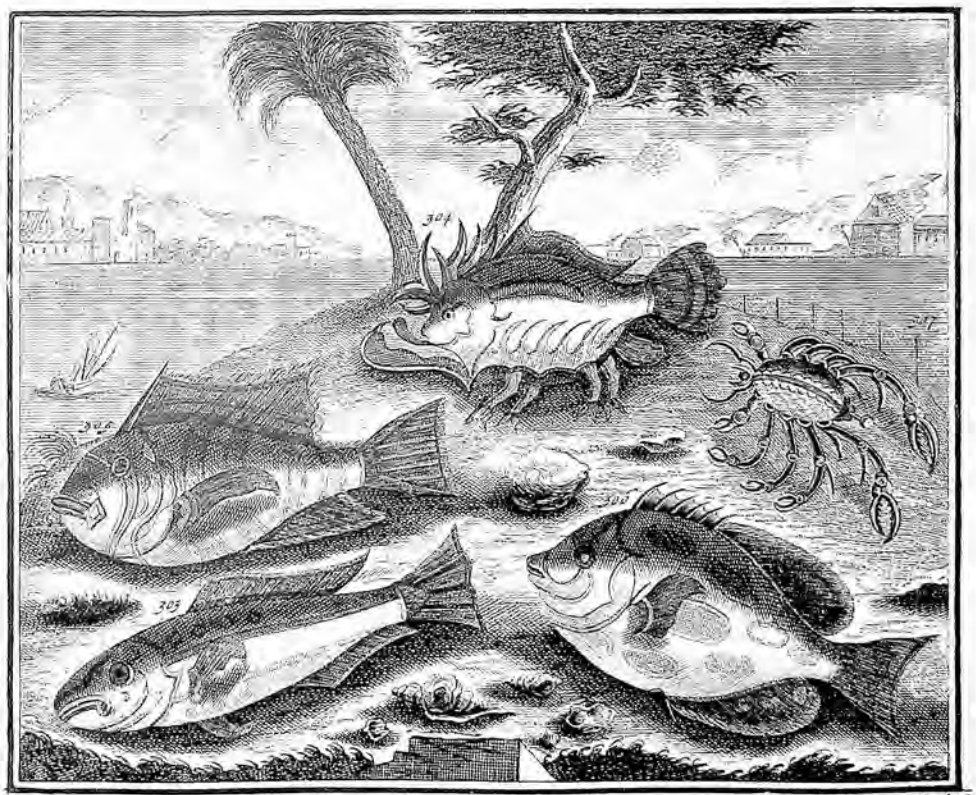

Dirk Jongman sculps.

ten-kring rood, de appel zwart en Zee-groen.

Op 't lyf vertoonen zig drie groote dwars-banden, die wat gebogen, boven aan rond, beneden ſpitzer of dunner, toeloopen, en met rooden zoomen bezet zyn; dog tegen de voorſte aan van buiten vertoond zig in 't midden nog een kleene roode half-ronde zoom, om een licht-bruine grond, ter groote van een kleene halve Maan.

De boven-vin is donker-Zee-groen, vol roode doorns. De agter-vin licht-Zee-groen, met een rooden zoom onder, en een Zee-groenen boven.

De onder-agter-vin is ook licht-Zee-groen, met zwarte graaten (gelyk die boven-vin mede heeft) geele en zwarte fraanje, (die men boven aan de agterſte vin ook ziet) en met een rooden beneden-zoom, die men na den ſtaart toe ter zyden ook verneemt.

De ſtaart, die twee-kluftig is, vertoond zig ſchoon licht-Zee-groen, met drie roode bogten, en twee zulke regte ſtreepen 'er op, die tegen deze bogten, en tegen den fynen zwarten agter-zoom komen. Ook heeft hy ter zyden roode zoomen.

Het is een Viſch van een groote ſpanne lang, zeer fraey in 't oog, en niet minder fraey in de ſchotel; dog zeer aangenaam van ſmaak, zeer vaſt, blank, en vet van Viſch; maar men ziet hem zelden.

Ikan Kapala Merah.

N°. 303. Doet ons den *Ikan Kapala Merah*, dat is, *de Rood-kop*, zoo, na zyn licht-Purpren kop genaamd, zien.

Hy is citroen-geel van bek, van binnen boven met een fynen zwarten, beneden met een rooden zoom, en agter in met een rood bolleken bezet. Op den kop (die boven en beneden wat Zee-groen, en rood gezoomd is) ziet men boven een verkeerde roode kleene halve Maan, en beneden 't oog een Orangie en rood bolleken.

Het oog (dat zich zeer groot en breed vertoond) is donker-Zee-groen, rood van appel, zwart en fyn van buiten-kring, dog na 't lyf toe nog met een halven citroen-geelen kring, als een verkeerde halve Maan, met fyne zwarte zoomen getreekend, en de kop is door een roode ſtreep van 't lyf afgeſcheiden.

Midden over het lyf loopt een breede overlangze roode, en wat lager na den buik een Orangie ſtreep, de eerſte tot den ſtaart toe, de andre ontrent tot een duim breed 'er af.

Het boven- en 't onder-lyf is licht-Zee-groen, en 't middel-lyf Hemels-blaeuw. Op 't boven-lyf ziet men naaſt malkandren eerſt een opſtaande kleene roode ruit, met Orangie in 't midden, daar naaſt een Orangie bolleken, met een rooden boven zoom (hoedanige twee men ook ontrent den buik onder de middel-vin ziet) dan weer zoo een ruit, en dan weer zoo een bolleken, ſtaan.

De vin tegen 't lyf is citroen-geel en zwart (gelyk ook die 'er onder) dog rood dicht tegen 't zelve, met een Orangie band.

De boven-vin is Zee-groen, vol fyne zwarte graatjens, met een rooden boven- en een Orangie beneden-zoom.

De beneden-vin is licht-Purper met roode zoomen.

De ſtaart is met een rooden band van 't lyf geſcheiden, zynde verder Orangie van grond, met een roode bogt een nagel verre 'er in, met drie roode overlangze ſtreepen (tuſſchen welke men fyne zwarte ſchrapjens ziet) en agter zoo een ſluit-zoom; dog ter zyden zyn twee fyne zwarte lyſten.

Het is ook een zeer goede en ſmakelyke Viſch.

Ikan Kalaloe-war Djantan.

N°. 304 Geeft ons den *Ikan Kalaloewar Djantan*, dat is, *het Manneken van de Vleermuis*, te zien. Dit gelykt eer viervoetig Gedierte, dan wel een Viſch, zynde een van de zeldzaamſte Zee-gedrogten, die ik oit gezien hebbe.

De kop van dezen Viſch is Orangie, met een lange roode ronde tong, die voor aan Hemels-blaeuw is. Het oog is rood, van welkers agterſte een roode ſtreek na de tong loopt. Den omtrek van den kop is fyn, en zwart. Beneden den bek vertoond zig een breede Zee-groene ſtreek, met een bleek-Orangie onder-zoom, voor aan met Hemelsblaeuw gemengd.

Op de kop vertoonen zig verſcheide horens, als drie Hemels-blaeuwe; een voor aan, in 't midden en agter, een Orangie de laatſte op een na, een roode en Hemels-blaeuwe, de tweede van voren, en daar tegen verkeerd aan een Orangie en een roode, waar aan de middelſte Hemels-blaeuwe, en dan nog een verkeerde roode en Orangie hoorn, of dikke doorn, by na als een tand van gedaante, volgen.

Het lyf van den Viſch is Hemels-blaeuw, boven met een rooden zoom, en ook zoo een tegen den buik, die met het onderlyf ſchoon Zee-groen, hoewel nog een buiten-deel van den buik Hemels-blaeuw is.

Het blaeuwe lyf komt als met zes byzondere zwart-omzoomde leden, ieder een lid van een vinger lang, zig op de Zee-groene onder-grond van 't lyf te vertoonen, op het welke zig boven tegen den agter-kop aan overlangs een Zee-groene tand een halve vinger lang, met Vermilioen-rooden zoomen, opdoet; hoedanigen

danigen een rood ſmal horenken zig pas 'er beneden op het lyf vertoond. Ook ziet men aan 't einde van die Zee-groene ſtreek een Orangie bolleken.

Boven heeft hy een Zee-groene vin vol zwarte fyne graaten, met een Orangien boven- en een rooden onder-zoom.

Beneden tegen den buik aan ziet men, wat na voren toe; twee Orangie pooten, een lid van een pink lang, hebbende een rooden buiten-zoom, en voor aan Zee-groene vinnen, als klaeuwkens, met zwarte zoomen rondom, en zoo een ſtreep in 't midden; hoedanige twee diergelyke pooten men een weinig na agteren toe ziet, zoo dat deze Viſch wel een Hond met vier pooten gelykt.

Pas na of agter de agterſte pooten ziet men een kleene rond-agtige vin, die Orangie, vol Zee-groene fyne graatjens, Hemelsblaeuw van boven-zoom, en aan 't lyf rood is.

De ſtaart is van 't zelve door een ſmallen Orangien band afgeſcheiden. Zy is donker-Zee-groen met twee roode bollekens 'er op, naaſt malkanderen dwars-ſtaande. Daar na volgd een ſmalle roode, en dan een breeder en grooter Orangie dwars-band, en agter tegen deze aan vertoonen zig vier donker-Hemelsblaeuwe, en drie roode halve langwerpige bollen, waar van de middelſte (die rood is) wat boven uitſteekt.

Dit Viſchje werd niet gegeten.

Ikan Batoe Macaſſar.

No. 305. Doet ons den *Ikan Batoe Macaſſar*, dat is, *de Macaſſaarſche Klip-Viſch* zien, die zeer ſchoon van teekening, als een groote Bot, en zeer lekker van ſmaak is.

De bek is van binnen Zee-groen, en met een zwarte fyne ſtreep midden in, en onder aan met een rooden breeden driehoek, die van binnen een weinig Orangie heeft, geteekend.

De verw van den kop is donker-leververwig, vol zwarte ſtippels, met een roode dwars-vlam, met Orangie en zwarte zoomen midden in, en daar tegen aan na 't lyf toe een dubble Zee-groene ſtreek met roode zoomen buiten om, en in 't midden, hoedanige grooter Zee-groene ſtreek met roode zoomen zig tegen den agter-kop na beneden toe, gelyk zig nog wat lager een geele ſtreek, met een buiten ſchey-zoom van den kop, en een fyne zwarte binnen-zoom vertoond.

Binnen in de kop, voor aan, pas boven den bek, ziet men een Hemels-blaeuwe doorn met een rooden binnen-zoom, en een fynen zwarten buiten-zoom, inſchieten.

Op de roode dwars-vlam ſtaat het Hemels-blaeuw oog, dat een rooden appel, en een geelen buiten-kring heeft.

Het lyf beſtaat verder naaſt aan den kop uit een licht-Purper-agtigen doorgaanden grond van boven; dog beneden wat breeder, waar tegen aan zich eerſt een breede doorgaande leververwige, dan een geele, en dan een Hemels-blaeuwe dwars-band, alle met roode zoomen, en met de bogten na den kop toe, vertoonen; waar na zich een groot en doorgaande Purper-agtig ovaal van boven tot beneden, en dan weer een leververwige, dan een geele, dan een Hemels-blaeuwe band, alle met roode zoomen, en met de bogten na den ſtaart toegaande, opdoen.

De boven-vin is wonderlyk van maakzel, hebbende de gedaante van een vlag, met een geele groote doorn voor aan, en met geele en zwarte fraanje rondom bezet. De vlag zelf is boven rood, en onder donker-Zee-groen, met Hemelsblaeuwe zoomen geſloten.

De onder-vin is Zee-groen, met geele en zwarte fraanje rondom, en met een blaeuwen doorn in 't midden van 't Zee-groen, aan welkers breedſte zyde zig na den ſtaart toe een roode zoom vertoond.

De ſtaart is voor aan en ter zyden leververwig met zwarte ſtippels.

Daar na vertoond zig in 't midden een Purper-roode kleene dwars ſtreep, gaande aan weerzyden tot de lever-verwe toe, en dan is de ſtaart verder Zee-groen, met zes overlangze ſtreepen, en een ſmallen zwarten agter-zoom, met geele en zwarte fraanje geſloten.

Ikan Batoe Maha-Eloc Telor-nja.

No. 306. Vertoond ons den *Ikan Batoe Jang Maha-Eloc Telor-nja*, dat is, *den Klip-Viſch met fraeije eyeren*, die men op zyn lyf ziet. Dit is een ſchoone Viſch van ſmaak en van verwen.

De bek is Hemels-blaeuw, en rood. De kop boven en onder 't oog, als ook by de ſcheiding van 't lyf onder, Zee-groen met roode lyſten, uitgenomen dat hy onder een Orangie boven-zoom heeft; verder is de kop citroen-geel, het oog Hemels-blaeuw, en breed, rood van appel, en zwart van buiten-kring.

Het lyf is licht Purper, de vin tegen 't lyf citroen-geel, en zwart van graaten, rood tegen 't lyf, en met een Orangien band bezet.

Op 't lyf vertoonen zig agt ovaalen als groote eyeren.

De twee naaſt aan den kop, onder en boven een, zyn Hemels-blaeuw van grond, en Orangie van zoomen, met een ſmalle zwarte buite lyſt.

Midden in, tegen de middel-vin, is de grootſte, die mede Hemels-blaeuw, en met een rooden zoom bezet is. Aan wederzyden van die middelſte, boven en beneden, is een Zee-groene met roode zoomen.

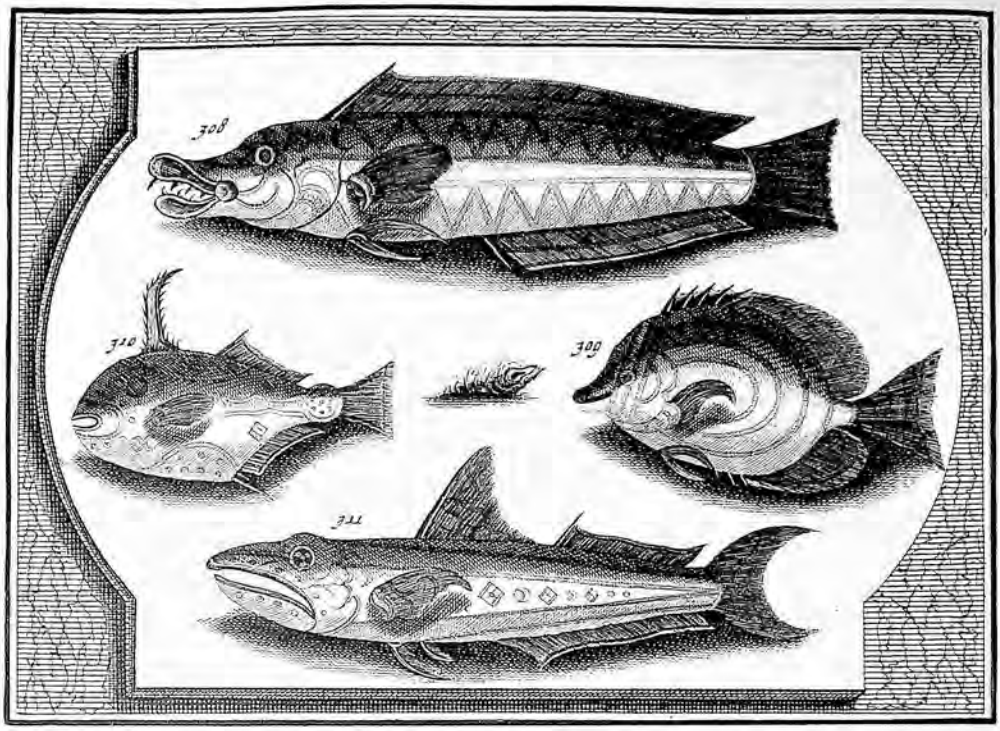

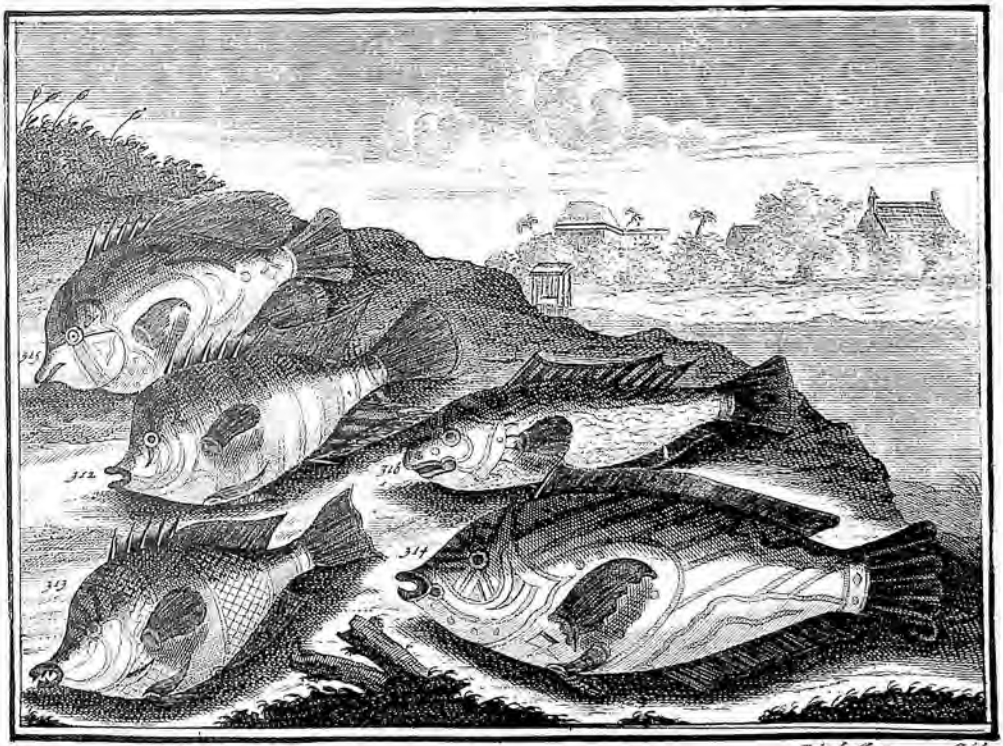

Dirk Jongman sculps

zoomen. Daar na ziet men 'er men 'er twee wat kleener, 't bovenſte citroen-geel, 't onderſte Zee-groen, en met roode zoomen geſlooten. Het agterſte komt tegen de ſtaart aan zynde Zee-groen, met een citroen-geelen zoom.

De voor-vin boven is citroen-geel met roode doorns. Beyde de agter-vinnen zyn langwerpig rond, voor ſcherp, en agter dik, ovaalagtig, en met geele en zwarte fraanje bezet.

De boven-vin agter is donker-Zee-groen, met drie Hemels-blaeuwe kleene eyeren 'er op, die ieder met een zwarten zoom geſloten zyn.

De boven-zoom dezer vin is rood, en de onderzoom Orangie, de benedenſte agter-vin Hemels-blaeuw, rood van buiten- en citroen-geel van binnen-zoom, en alle deze zoomen hebben nog fyne zwarte buiten-lyſten. Op deze vin ziet men, even eens als boven, naaſt malkandren tot tegen 't einde der vin, drie citroen-geele kleene eyeren, en tegen de onder-vin, pas 'er boven, verneemd men een rooden doorn.

De ſtaart is met een rooden band van 't lyf geſcheiden, zynde verder citroen-geel, vol zwarte graaten, in 't midden met een Hemels-blaeuwe kleene langwerpig-ronde ſtreek met een Orangie zoom na 't lyf toe, en pas 'er onder met twee Orangie bollekens, die een zwarten omtrek dwars naaſt malkanderen hebben, geteekend. De ſluit-zoom agter vertoond een roode halve Maan; dog de zyde-zoomen zyn fyn en zwart.

Katam Moeloet Pandjang

N°. 307. Vertoond ons den *Katam Moeloet Pandjang*, dat is, *de Lang-gebekte Krab*. Zy is kleen, blaeuw-agtig, en ovaal rond, van lyf vol roode en Orangie aan een geſchakelde fyne trekken; dog van den kop na den ſtaart toe vertoond zig midden op het lyf een roode overlangze ſtreep, die over eenige Orangie bollekens, die met fyne zwarte omtrekken bezet zyn, loopen.

Alle de pooten zyn Zee-groen, met roode buiten-zoomen, en met Hemels-blaeuwe en roode knuiſten, ook zyn de knypers voor, boven Zee-groen, (onder met een rooden en boven met een zwarten zoom) en onder Hemels-blaeuw, en van binnen vol zwarte doornkens, als tandjens bezet. Rondom 't lyf van de Krabbe loopen halve roode bollekens met citroen-geele half-ronden boven, en fyne zwarte buiten-zoomen.

De bek, die wat lang is, vertoond zig als twee citroen-geele halve Maankens met zwarte zoomen, met de bogten buiten, en van binnen in tuſſchen die halve Maankens, ziet men wat Hemels-blaeuw; dog aan weerzyden den bek vertoonen zig dan beneden twee roode bogten, en daar boven op weer twee Zee-groene bogten als klaeuwen, met zwarte zoomen.

De pooten aan weerzyden daar naaſt aan zyn beneden Zee-groen, de knuiſten in 't midden Orangie met een rooden omtrek, en voor aan de knypers onder rood, en boven Hemels-blaeuw; dog de volgende knypers der pooten ter regter zyde zyn boven aan citroen-geel met een zwarten zoom.

Agter tegen 't gat aan vertoonen zig twee roode bollekens, met een grooter Hemels-blaeuw in 't midden. Daar tegen aan ziet men twee Zee-groene bollekens, en dan een kort rood ſteelken met nog een bol, die geel, en met zwarte ſtippen geteekend, en rood van onderzoom is. Het is een zeer lekker Krabbetje.

Ikan Moeloet Bangkac.

N°. 308. Doet ons den *Ikan Moeloet Bangkac*, dat is, *den Dik-ſmoet* zien. Een ſchoone, Heerlyke Viſch, die een groote voet lang, uitnemend van ſmaak, en ongemeen fraey van teekening is.

De kop, en 't geheel lyf, is van grond donker-Zee-groen.

De bek is rood, Orangie, en blaeuw gebandeerd, en agter met een Orangie bol, die na agteren blaeuw is, geteekend. Voor aan vry dik van ſnuit, terwyl de bek vol groote tanden is.

Over den kop loopen verſcheide roode ſtreeken van 't oog na 't agterſte van den bek toe, zynde de kop met zulke ſtreeken ook van 't lyf geſcheiden.

Het oog is blaeuw, de buiten omtrek Orangie, ſmal, en daar buiten om nog een kring van zes donker-Purpre bollen. En boven 't oog, boven tegen den kop aan, ziet men een Orangie ſtreek, een nagel breed, met een rooden zoom bezet.

Pas agter 't hoofd op 't lyf, vertoond zig een Orangie grond, tot aan de middel-vin; dog met een Purper-grondje 'er midden in, alle met roode zoomen, en in 't bovenſte Orangie perk ziet men een blaeuwe opſtaande ruit, met roode breede zoomen geſloten.

Onder dat benedenſte Orangie deel, vertoond zig weer een blaeuwe, dan een Orangie, dan weer een blaeuwe grond ſchuins af na de wamme toe, met roode banden.

De middel-vin tegen 't lyf (gelyk ook die daar onder zig vertoond) is citroen-geel met zwarte graaten, twee blaeuwe banden tegen 't lyf aan, met een Orangie tand of doorn in 't midden.

Midden over 't lyf, van den kop tot den ſtaart toe, vertoond zig als een donker-Zee-groene ſtreep met roode zoomen, aan weder zyden van de welke men boven en beneden, van den kop af tot aan den

ſtaart toe, als de vlammen van een verkeer-bord ziet, boven eerſt een Orangie met 't ſcherp na 't midden, dan een blaeuwe met 't ſcherp van de vlam na boven, dan een Zee-groene met 't ſcherp weer na beneden, en dan een Purpre met 't ſcherp na boven gaande. Dan weer een Orangie, een blaeuwe, en Zee groene, dan een Orangie, blaeuwe, en Purpre, dan een Zee-groene, Orangie, en blaeuwe, dan een Zee-groene, Purpre, en blaeuwe, en dan weer een Orangie Zee-groene, en blaeuwe vlam, die zich alle met roode lyſten vertoonen, en met hare ſpitzen onder en boven tegen en in malkandren ſluiten.

Beneden zyn ook zulke vlammen, beginnende van den kop af, met een Purpre, blaeuwe, Zee-groene, en Orangie; daarna een Purpre blaeuwe, Zee-groene, en Orangie, en dat zoo vier aan vier vervolgens, gaande de zelve vlammen zoo tot aan de ſtaart toe.

De boven-vin is zeer lang, byna tot den ſtaart, boven donker-Zee-groen, onder licht-Purper, en in 't midden met een roode ſchey-ſtreep, onder een blaeuwe, en boven een citroen-geele zoom; dog voor aan een lange blaeuwe doorn hebbende.

De onder-vin is ook lang; dog korter als de bovenſte. Zy is buiten donker-Zee-groen, na beneden toe tegen 't lyf citroen-geel, met een roode ſtreep in 't midden en onder, een citroen-geele buiten-zoom, en voor aan met een Hemels-blaeuwe groote doorn bezet.

De ſchey-band by den ſtaart, en tuſſchen 't lyf, beſtaat eerſt uit een ſmalle roode, en daar tegen aan, na den ſtaart toe, uit vier Purpre halve bollen, met een langer en langwerpige boven uitſtekende in 't midden, alle zwart gezoomd. En even zoo een zoom van zulke kleene Purpre bollekens is 'er ook agter.

De ſtaart is citroen-geel met zwarte graaten bezet.

Ikan Batoe. Warna Warna.

No. 309. Ziet men den *Ikan Batoe Warna Warna*, dat is, *'t veel-verwig Klip-Viſchje*, dat ongemeen ſchoon van teekening, van gedaante als een fraeje Bot, en zeer lekker van ſmaak is.

De bek is boven donker-Zee-groen, rood van zoom (met een rood bolleken op dat Zee-groen, en de kop daar verder Zee-groen oploopende, tot aan den rug) dog beneden Orangie, waar na zig een citroen-geele dwars-band, met roode lyſten, en daar naaſt nog zoo een blaeuwe met zulke lyſten van boven tot beneden toe vertoond.

Het oog ziet men op die geele dwars-band, zynde Orangie-rood van appel, en zwart van buiten-kring.

Daar na vertoond zig tegen den kop aan, ontrent de middel-vin, en pas 'er boven, een Orangie binnen; en zoo een breeder buiten-ſtreek, met een roode zoom ieder, zoodanig, dat de eene ſtreek buiten de andre omgaat.

Het ganſch lyf is verder ſchoon Zee-groen, met twee langwerpig-ronde Purpre rood-gezoomde banden, die overlangs in 't rond loopen, de eerſte rondom een Zee-groen veld, rondom de middel vin.

Daar na vertoond zig na agter om weer als zoo een Zee-groene van voren af rond-gebogen band, die pas beneden de Purpre aan den beneden kant weer tegen de middel-vin komt. En dan nog zoo een grooter Purper breede band of bogt, beginnende boven by den kop, en die rondom 't geheel lyf, gaande onder weer tegen den kop aan, komt.

De vin tegen 't lyf is Hemels-blaeuw, onder tegen 't lyf rood en citroen-geel gebandeerd; en de onder-vin, en de twee tanden 'er pas onder zyn ook van de zelve verwe.

De boven-vin voor aan, is Orangie met vyf Zee-groene doorns. De agter-vin is daar ſcherp toe-, en agter breed rond uitloopende, zynde boven Zee-groen, met een fyne zwarte boven-zoom, beneden Purper tuſſchen twee Orangie zoomen, en buiten met nog een fraanje-zoom bezet, gaande van de gedoornde vin tot aan den ſtaart toe, dat men van de buiten fraanje van de onder-vin zoo even eens ziet.

De onder-vin agter is even eens van verwen, als de boven-agter-vin, na de buiten-kant Zee-groen, en na 't lyf toe Purper; dog rondom de vin loopt een roode zoom, en in 't midden een Orangie ſchey-ſtreep.

De ſtaart (die zig als een waejertje vertoond) is van 't onder-lyf (dat voor een kleen gedeelte Orangie is,) door een rooden band afgeſcheiden. Verder is zy Zee-groen, met twee regte breede, en drie ſmalle zwarte dwars-ſtreepen, hebbende aan weerzyden ook zoo een zoom, en dan buiten eerſt met een breeder blaeuwe zoom, met fyne zwarte lyſten, en dan nog met een geele en zwarte fraanje 'er buiten tegengeſloten zynde.

Ikan Batoe Panggirgadji.

No. 310. Vertoond ons den *Ikan Batoe Panggirgadji*, dat is, *een Klip-Viſchje*, dat zy, na de Zaag op zyn rug, *het Zaagertje* noemen.

Het is een kleen lekker Viſchje, rood van binnen, en Zee-groen en rood van buiten na den kop toe, en pasdaar agter, rondom de bek, ziet men zeven roode bollekens, hoedanig eene men nog by 't oog, na de kant van 't lyf toe, en nog

twee

twee citroen-geele met roode halve ronden in 't midden tegen een, en nog zoo een by de rug na agteren toe ziet.

Het geheel lyf is licht Purper, uitgenomen een langwerpig half rond boven, en zoo een ook beneden. Het laatſt heeft beneden naaſt een vier, en 'er boven nog drie Orangie bollekens, met een rooden band boven tegen 't Purper lyf geteekend. Het bovenſte Zee-groen is rondom in een Orangie zoom beſloten, en in 't midden heeft men op de Zee-groene grond een Orangie ſtreep, die een duim breed overlangs loopt. Nog is 'er een groene ſtreek een ſtroo breed, en een halve vinger lang, met Orangie en zwarte fyne buiten-zoomen, die van den ſtaart af tot dicht by de middel-vin loopen; dog by den ſtaart vertoond zig nog een rondeel, als een groote nagel, Zee-groen met een rooden zoom, enkel tot ſcheiding van de ſtaart, en 't lyf dienende.

Het oog is Zee groen, beneden met een rood half rond, dat een zwarten buiten-zoom, en boven aan ſchuins 'er tegen een Orangie bol, met een zwarte zoom en nog zoo een ſtreekje op 't Orangie heeft, bezet.

Op de rug vertoond zig een zaag van een halve vinger lengte, die aan weerzyden vol tanden, Zee-groen na den kop, rood na den ſtaart, en ook boven daar na toe gebogen is.

De boven- en onder-vin is geel, met een roode buiten-, en een fyne zwarte binnen-zoom.

De ſtaart is geel met zwarte graaten, ter zyden met roode lyſten, agter met een fynen zwarten zoom, en met een dichte Hemelsblaeuwe fraanje 'er buiten.

Het is een moy bol langwerpig-rond Viſchje, hebbende een dikken kop, en een bek, als een Papegaey.

Ikan Mantri. No. 311. Geeft ons den *Ikan Mantri*, dat is, *de Raadsheer-Viſch* te zien. Deze is als een groote Haring van lengte en gedaante, en Purper van bek, met thien Orangie bollekens 'er rondom na de binnen-kant. Verder is de kop Hemelsblaeuw, en 't oog als een rad, beſtaande uit drie roode, en drie donker-Zee-groene vellingen, die zig als blokjens vertoonen. De appel is ook donker-Zee-groen, en de buiten-kring fyn, en Orangie, en de ſcheiding van den kop is een roode ſtreek.

Het lyf is Orangie, waar op zich van den kop, boven en onder, twee breede Purpre ſtreepen, met roode zoomen, die ſchuins toe na den ſtaart loopen, en daar tegen een komen, vertoonen.

Op de Orangie grond van 't lyf ziet men by de kop boven de middel-vin een verkeerd zwart half Maantje, en zoo een bolleken 'er naaſt na den ſtaart toe, ſtaan.

Daar na komt de middel-vin, die donker-Zee-groen met zwarte graaten is. en zich met een rood vlammeken na voren toe, en zoo een groot merk in 't midden 'er op vertoond, verder tegen 't lyf licht Purper, met roode zoomen bezet, zynde. De vinnen 'er beneden zyn Zee-groene *Jeruzalems*-vederen met een rooden buiten zoom.

Even onder 't voorſte deel van deze middel-vin ziet men een zwarte leggende halve Maan met de bogt na boven, daar na een opſtaande ruit, die aan weerzyden zwart, en van binnen in geel, met een rood kruis daar in, en nog zoo een bolleken in 't midden gecierd is. Daar na volgt al in eene rey na agteren toe een zwarte bol met een geele halve buitenlyſt na de ſtaart toe, met een zwarten zoom bezet. Dan weer zoo een ruit, dog van binnen in geen rood bolleken, anders even eens, dog wat kleender als de eerſte ruit zynde.

Dan weer zoo een zwart bolleken, in allen deelen even eens, dog wat kleender. Dan nog zoo een ruit, als de twee-de, dog nog al wat kleener, en dan nog twee zwarte bollekens vervolgens naaſt malkanderen ſtaande.

Op den rug vertoond zig een vin, als een ſchoon opſtaande kleen Bezaan-Zeyl, dat ſchoon Zee-groen, met eenige roode Slangs-wyze trekken tegen een 'er op, en met een groote hooge roode doorn voor aan voorzien is. De agter-vin (die korter, dan de onderſte is) zoo wel boven als onder, vertoond zig Zee-groen, vol fyne zwarte graaten, en rood van buiten-zoom.

De ſtaart, die door een rooden band van 't lyf geſcheiden is, vertoond zich ſchoon Zee-groen, en met diergelyke roode merken, als men op die Bezaan boven ziet, met een rood bolleken 'er onder ontrent de rug geteekend, hebbende rondom, en ook agter (half Maans-wyze) een fynen zwarten zoom daar omſtaan.

Het is een goede Viſch, om hem te eeten, en fraey van teekening.

Ikan Peniop. No. 312. Vertoond ons de *Peniop*, dat is, *de Trompetter*. Zyn bek is kleen en rood, de kop Hemelsblaeuw en rood, agter ten deele Purper by de ſcheiding, daar de ſchey-ſtreek een roode zoom is.

Het oog is donker-Hemelsblaeuw, met een witte Purpre buiten-kring, boven tegen den rug aan vertoond zig een zeer donker-blaeuwe vlek, van waar na den bek toe de kop zeer inbuigt.

Het lyf beſtaat verder uit een menigte breede dwars-banden, alle met roode lyſten bezet, zynde agt ingetal, en verſmallende of verminderende inlengte na

mate, dat men zulks aan 't lichaam zelf verneemd.

Eerſt by den kop vertoond zig een ſchoone Zee-groene ſtreek, die tot beneden toe door gaat, daar na een Purper, een geele, en een Hemelsblaeuwe, dan een Purper, een geele; en een Zee-groene, en dan een Purpre en een geele dwars-band, waar tegen tot ſcheiding van de ſtaart, nog een Purper ovaal-opſtaande rond, met roode lyſten rondom zig tegen een donker-Zee-groene ſtaart vertoond, die vol zwarte graaten, en van een Purpren zoom, die meeſt rondom loopt; en zwarte lyſten heeft, voorzien is.

De vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen, blaeuw tegen 't lyf, en met een rooden band. Onder de zelve is de vin ook Zee-groen.

De boven-vin voor is Zee-groen met rooden doorns bezet; dog agter aan ziet men als een vlag, die boven Purper, in 't midden Zee-groen, en onder Hemelsblaeuw is, en alle drie na de buiten-zyde met een rooden zoom by ieder afſcheidinge voorzien zyn, hebbende nog wat geele en zwarte fraanje tuſſchen de vin en de ſtaart ſtaan.

De benedenſte agter-vin is breed tegen 't lyf aan; dog buiten uit ſcherp toeloopende, beſtaande uit een Orangie, Zee-groene, Purpre, licht-Purpre, Purpre, en Zee-groene, Purpre en Orangie breede ſtreep, die lang en kort, na dat de vin is, loopt. Ook heeft zy rondom geele en zwarte fraanje.

Het is een zeer aangenaam Viſchje, dat zeer blank en vaſt van Viſch is.

Ikan Djala Koening.

N°. 313. Vertoond ons den *Ikan Djala Koening*, dat is, *de Viſch met het geele Werp-netje op zyn lyf.*

Hy heeft een kop en bek, als een Boſch-Verken, wat kort in een gedrongen, ingebogen, en voor wat ſpits loopende.

De bek is Zee-groen, vol roode tanden, en pas boven de ſnuit ook twee diergelyke met 't ſcherp na binnen gekeerd. Verder is de kop licht-Purper van grond, na 't appelbloezem en wit, met een blaeuwe grond langs 't oog na voren toe, en ook zoo een grond tegen den agter-kop, behalven dat 'er ook nog een lichte Zee-groene ſtreek tuſſchen beiden inkomt, in 't midden van de kop tegen 't oog aan, ziet men twee blaeuwe bogen van boven af tegen malkandren vervolgens aan, en zoo tot aan de ſnuit gaande, en agter aan ziet men zoo een dubblen rooden ſchey-zoom tegen over en boven malkandren. Het geheel lyf beſtaat uit een geele grond met zwarte ruitkens, als de maazen van een net; dog in 't midden van 't lyf loopt een Hemelsblaeuwe dwars-band van een duim breed van boven tot beneden, hebbende roode zoomen.

De vin tegen 't lyf, gelyk ook die 'er onder, is Purper; dog daar zy tegen 't lyf zelf komt, is zy citroen-geel, met een Purper-rooden band bezet.

De voor-vin boven is licht Purper met Hemelsblaeuwe doorns, en agter aan met een licht-Zee-groene vin vol zwarte graatjens, met roode zoomen. De beneden agter-vin is ook zoo van verw; dog Hemels-blaeuw van zoomen, hoedanig ook het einde van 't lyf tegen de ſtaart aan is, hebbende aan weerzyden een rooden zoom, en een Zee-groenen dwars-band, ook met zulke zoomen, tegen de Purpre ſtaart, die een Zee-groenen buiten-zoom tuſſchen fyne zwarte lyſten heeft, ſtaan.

Dit is een ongemeen lekker Viſchje, rond en bol van lyf, byna als een Boſch-Verkentje.

Ikan Jang Bertitic.

N°. 314. Doet ons den *Ikan Jang Bertitic*, dat is, *de geſpikkelde Viſch* zien. Deze is als een groote Baars, kleen van bek, die Hemelsblaeuw, en rood van zoomen is; en pas 'er boven een citroen-geele groote omkrullende vlam, met roode zoomen op de Zee-groene grond van de kop vertoond, waar op men boven 'er tegen aan, nog zoo een geele ſtreek met roode zoomen, en twee roode bollekens, dwars naaſt een, op den geele grond ziet, hoedanige drie bollekens zig beneden op de Zee-groene grond overlangs naaſt malkanderen ook vertoonen.

Het oog is Zee-groen met een rooden kring, hoedanig ook de ſcheiding van de kop is.

Het lyf van de Viſch is geel, met agt roode dwars- of ſchuinze ſtrepen van den kop, en van die zyde, na boven toe loopende.

Ontrent de middel-vin vertoond zig een groote breede ovaal-ronde zeer licht-Purpre grond met een breeden rooden zoom rondom, en twee roode bollekens aan de boven-, en drie aan de beneden-zyde van die vin, beide ſchuins boven malkandren geplaatſt.

De vin tegen 't lyf zelf is ſchoon Zee-groen, met zwarte fyne graaten, en zulken zoom; dog tegen 't lyf rood, als drie halve bollekens tegen een Hemelsblaeuwe band aan zig opdoende. De vinnekens 'er onder zyn gebandeerd Zee-groen en rood, en ter zyden deze vinnen, na den kop toe, ziet men als een geelen vyf-hoek, met zwarte zoomen, uitgenomen dat hy een rooden zoom boven ter rechter zyde heeft.

Na agteren toe heeft men beneden, by de agter-vin, nog zoo een langwerpige breede half-ronde Purpre grond, met een rooden boven-zoom, en zoo een ſlangswyze ſtreep, een halve vinger lang, 'er op.

Boven by 't einde der boven-vin agter is 'er nog zoo een, wat donkerder van Purper, ook zoo gezoomd, en met zoo een roode ſtreep, die wat korter is, 'er op.

De boven-vin is lang, en Zee-groen, boven citroen-geel van zoom, en onder rood.

De onderſte agter-vin is ook Zee-groen, Orangie van beneden, en rood van boven zoom.

De band, die den ſtaart ſcheid, is fraey breed, licht-Purper, met een roode binnen-, en een Orangie buiten-lyſt na de ſtaart toe, en met twee Hemels-blaeuwe bollen, en zoo een leggende ruit in 't midden der zelve, op die licht Purpre grond.

De ſtaart zelf is Zee-groen, en beſtaat uit zes langwerpige vederen, die agter daar zwart-gezoomd, en tuſſchen beiden door Orangie ſtreepen onderſcheiden; dog van welke de buiten-zoomen zwart, en fyn zyn.

Het is een Viſch, die zeer goed, en ſchoon tot ſpyze is; behoevende voor geen andre te wyken.

Ikan Batoe Jang Aboe Aboe Djantan.

N°. 315. Doet ons den *Ikan Batoe Jang Aboe Aboe Djantan*, dat is, *het Mannetken van de Aſch-verwige Viſch.* zien. Deze gelykt wel na een zoort van Pampus-Viſch, en is ook even zoo van ſmaak. Hy is Zee-groen van bek, (die kleen is) Orangie van kop, met een Zee-groene dwars-band 'er over, waar op 't Orangie oog met zyn Purpre kring ſtaat.

Daar na ziet men twee licht-Purpre drie kantige verdeelingen, of perken met een Zee-groene ſtreep in 't midden, en op ieder Purper-grondje een Zee-groenen drie-hoek met twee groene, en een Orangie zoom ieder; ook hebben beide deze Purpre perkjens maar eenen rooden buiten-zoom.

Verder is 't lyf van de Viſch donker-graeuw; dog by de wamme Orangie met vyf roode bollekens 'er op, hoedanige drie men nog op 't Aſch-graeuw lyf, een boven by den kop, een onder by de wamme, met een lange roode ſtreep 'er in, en een boven by 't begin van de agter-vin, (alwaar men tuſſchen de twee bovenſte roode bollekens ook een roode ſtreep ziet) verneemd. Dus ziet men op 't lyf nog drie kleene Hemels-blaeuwe bollekens, een boven 't voor-deel van de middel vin, (met een Hemels-blaeuw ſtreep 'er by, loopende na den ſtaart toe, en wel een halve pink lang) en twee digt by een ontrent de agterſte onder-vin (ook met een Hemels-blaeuwe ſtreep, na den ſtaart toegaande) en tuſſchen de einden van deze twee blaeuwe ſtreepen ziet men een grooter Hemels-blaeuwe bol, agter welke men na den ſtaart toe een Orangie ruit, die na de rug-kant toe rood aan weerzyden is, ziet.

De vin tegen 't lyf ſtaat op een ovaal-ronde grond, die licht Zee-groen, en met een Purper-witten zoom voorzien is, hebbende de gedaante van een Palet, voor welke na den ſtaart toe zig een verkeerde roode halve Maan op den Aſch-graeuwen grond vertoond.

De middel-vin is Orangie, en rood van vlammen, tegen 't lyf Purper-wit, met een rooden band. De vin 'er onder is geel en zwart.

De boven-vin voor is Orangie, rood van doornen, en de agter-vinnen loopen voor ſcherp toe, agter breed en overlangs rond uit. Zy vertoonen eerſt een groote breede Zee-groene, dan zoo een Orangie, en dan weer een kleene Zee-groene band, ieder verwe door een rooden zoom geſcheiden zynde; dog de buiten-zoom boven de vin is Hemels-blaeuw, en van de boven-vin rood, dog de binnen-zoomen zyn alle rood, ook hebben zy beide nog rondom geele en zwarte fraanje.

De ſtaart beſtaat uit twee Orangie buiten-vederen (waar van men op de buitenſte na de rug toe twee roode bollekens overlangs naaſt malkandren ziet) twee Zee-groene, en in 't midden een Purpre, met een ſmallen zwarten agter-zoom.

Ikan Kapala Ongoe.

N°. 316. Ziet men den *Ikan Kapala Ongoe*, dat is, *de Purper-kop.* Deze is kleen, Zee-groen, en rood van bek, met twee roode bollekens 'er pas boven, en een agter aan den kop is licht-Purper vol citroen-geele zwart-omzoomde ſtreeken.

Het oog is rood, en de buiten-kring Zee-groen, en nog een fyne zwarte 'er om. Daar de kop van 't lyf geſcheiden is, ziet men op 't lyf, tegen den kop aan rondom, als roode korte doornen ſtaan.

Het geheel lyf is citroen-geel, met een fyne roode en Zee-groene marmeling.

De vin tegen 't lyf, gelyk ook die 'er onder, is Zee-groen, en blaeuw tegen 't lyf met een roode band.

De boven- en onder-vin zyn Zee-groen, vol zwarte graaten, met roode buiten-zoomen; dog aan 't einde der boven-vin is een kleene inkeeping.

De ſtaart is door een Hemels-blaeuwe breeder, en door een roode band van 't lyf geſcheiden. Zy is ook Zee-groen,

vol zwarte graaten, met een merk als een roode Slang over twee verkeerde halve Maanen dwars henen geſlingerd, en van een rooden ſluit-zoom verzien.

Het is een zoet, en ſmakelyk Viſchje.

Ikan Ile Laoet.

N°. 317. Geeft ons den *Ikan Ile Laoet*, dat is, *de Zee-Ile*, te zien. Een heerlyke en uitnemende lekkere, blanke, en harde Viſch.

Hy is wel anderhalve voet groot, zwart van kop, en ook zoo van lyf.

Zyn bek is van binnen Purper, met een Zee-groenen zoom 'er buiten om, en vol tanden. Hy is groot en dik van kop, die door een zeer breede witte dwarsband van 't lyf afgeſcheiden, en na 't lyf toe met een citroen-geelen ſmallen zoom, vol zwarte dwars-ſchrapjens 'er tegen aan bezet is, vertoonende daar tegen, midden op 't lyf ook twee citroen-geele doorns met zwarte fyne zoomen.

Het oog is licht-Purper, zwart, en wit van appel, de kring, daar omloopende, zwart, dan weer een donker-graeuwe, dan nog een breede Zee-groene, en dan weer een zwarte ſmalle, behalven dat zig na 't lyf toe nog een breede citroen-geele halve kring, als en verkeerde halve Maan, vertoond.

Midden op 't lyf ziet men op dat zwart glanzig lyf een breede witte ſtreep, die, gelyk de ſchey-band van den kop, wel een duim breed is.

De vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen, met roode graaten; dog tegen 't lyf, Purper-rood, en citroen-geel, en de vin onder 't lyf is wit, gelyk ook de agterſte beneden-vin, nitsgaders 't einde van 't lyf by den ſteert met de buitenzyden van den ſtaart zamen twee witte ſtreeken en twee kluften van den ſtaart, die van binnen in alleen nog eenige lange Zee-groene en zwarte fraanje heeft; uitmakende.

Op het boven-lyf van deze Viſch vertoonen zig digt by de kop twee ſpierwitte groote bollen ſchuins boven malkandren, ieder een kleenen nagel groot, wat verder na den ſtaart nog twee zoo, wat ſchuinzer, en dan nog wat verder een alleen.

Beide de boven-vinnen zyn zwart geſtreept, en wit aan de einden.

Ikan Moeloet Batang.

N°. 318. Doet ons den *Ikan Moeloet Batang*, dat is, *de Viſch, die een bek als een ſtok heeft*, zien.

Deze is wel een vinger lang, ſteekt aan de beneden-kant van de kop voor uit, en is boven Purper, en onder Zee-groen, en doet zich by den kop weer Purper en zwart gebandeerd op.

De kop is redelyk groot, voor aan boven Purper, en Hemels-blaeuw, en anders verder Zee-groen vol zwarte ſtreeken, hoedanig hy ook van 't lyf geſcheiden is.

Het oog is Zee-groen, groot, en breed, de appel zwart, met een witte ſtip, en met een geelen, fraey breeden buiten-kring.

Onder tegen de kop aan ziet men als een ſmalle bandering van rood, en citroen-geel.

Het boven-lyf van de Viſch is donker-Zee-groen, 't beneden-deel wat lichter van verw; dog vol ſchubben over 't geheel lyf, met zwarte omtrekken.

Midden over 't lyf loopt een zwarte fyne ſchey-ſtreep tot den ſtaart toe, op welke zig vervolgens naaſt malkandren ontrent een duim-breed van een, vyf Hemels-blaeuwe dikke korte vlammekens met Purpre binnen-zoomen vertoonen.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met roode graaten, en tegen 't lyf met een roode band tuſſchen twee citroen-geele met zwarte zoomen.

De verdre vinnen, en de ſtaart, zyn zeer donker-Zee-groen met roode ſtreepen, of graaten.

Het is een Viſch als een Harder van lengte; dog vetter en lekkerder van ſmaak.

Katam Doerian.

N°. 319. Doet ons den *Katam Doerian*, dat is, *de Doerian-Krabbe*, zynde vol geele ſteekels als de *Doerian-vrugt*, zien.

De grond van deze Krabbe (die de gedaante by na van een pyn-appel heeft) is donker-lever-verwig, vol geele en zwarte ſteekels en doorns, in 't midden als een bruine drie-hoek vertoonende.

De doorns, die rondom loopen, zyn licht-Zee-groen, met een citroen-geele buiten-zoom ter rechter, en zoo een binnen-zoom ter linker-hand.

Hy heeft, met de knypers mede, aan weerzyden vyf lange pooten van de zelve verwe, als 't lyf; dog aan den boven kant met een fynen licht-Zee-groenen zoom, en met roode en Purpre knuiſten, die een geelen omtrek hebben. De knypers zelfs zyn licht-Purper, van binnen Zee-groen met ſcherpe tandjens rondom; dog verder zyn, de einden der pooten blaeuw, maar de oogen vertoonen zich Purper met Zee-groene zoomen voor.

Agter tegen 't lyf ziet men verſcheide ſmalle banden, van vier reyen geele ſtippen, dan een roode fyne dwars-ſtreep tuſſchen ieder rey ſtippen, en agter aan ook zoo een roode ſtreep. Het is een zeer goede lekkere Krab.

Ikan Moeloet Boelan.

N°. 320. Vertoond ons den *Ikan Moeloet Boelan*, dat is, *de Viſch, die een halve Maan in zyn bek voerd*. Deze is Hemels-

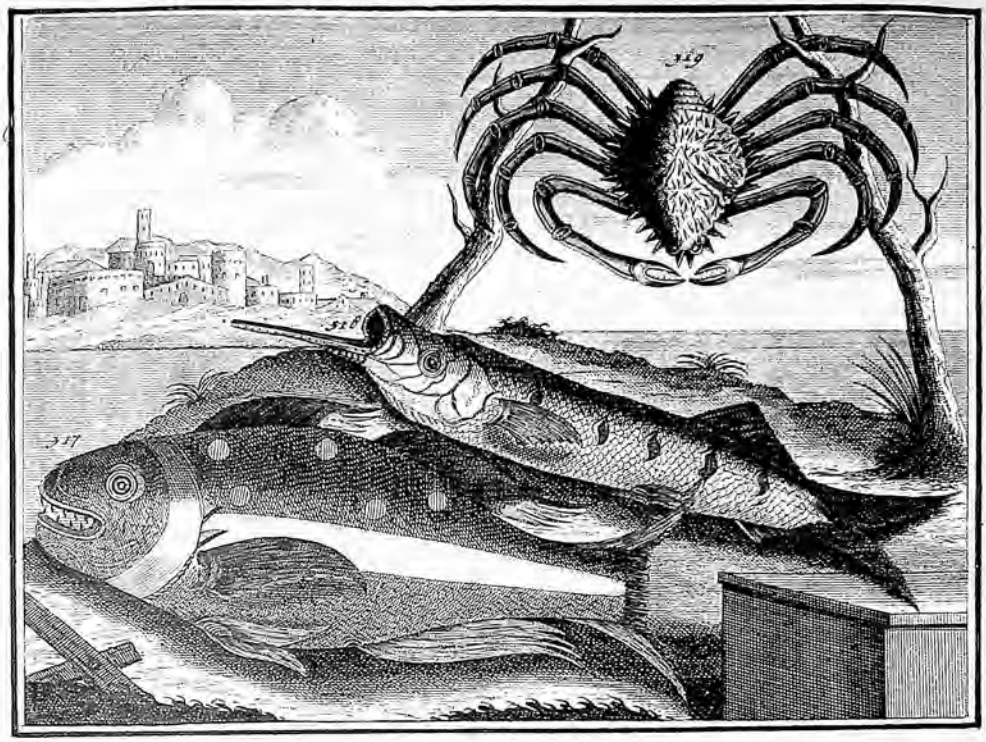

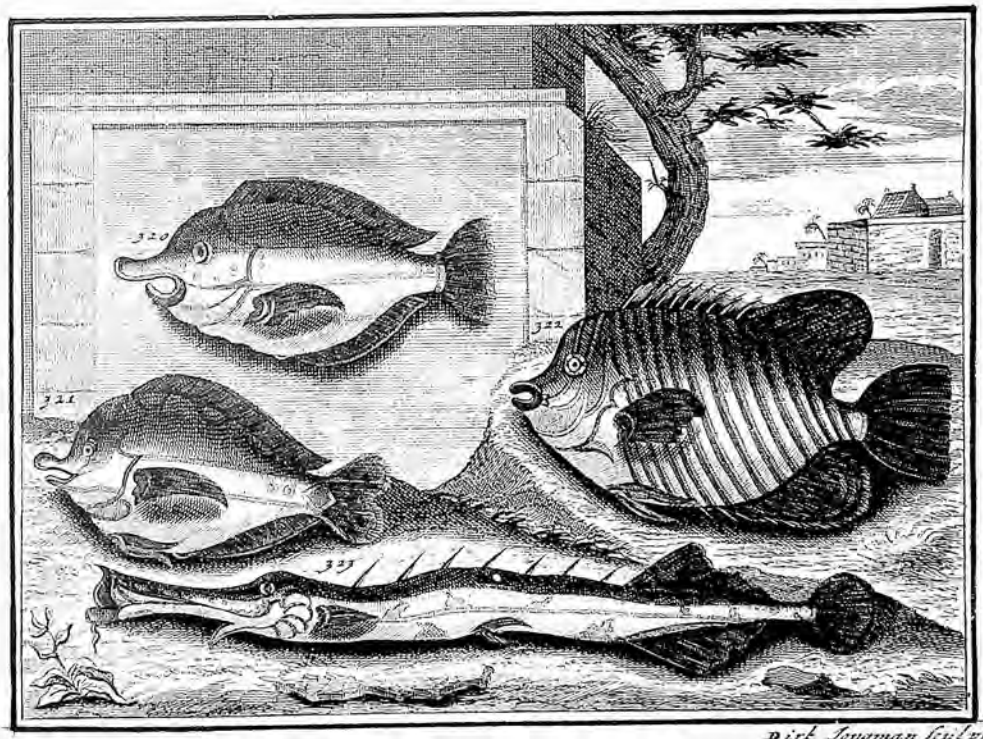

Dirk Jongman sculpſ.

mels-blaeuw aan 't onder-deel van zyn bek, hebbende een citroen-geelen boven-zoom, die by de boven ſnuit, (die Zee-groen, gelyk 't boven-deel van de kop is) om, en wat verder buiten uitloopt.

In 't boven-deel van de kop ſtaat het Hemels-blaeuw oog, met zyn Purpren appel, zwarten buiten-zoom, en nog een citroen-geelen halven kring, als een verkeerde halve Maan, na 't lyf toe. Tegen 't oog aan weerzyden ziet men een citroen-geele ſtreep, als of zy 'er onder en door henen liep. Beneden 't oog vertoonen zig vier roode bollekens overlangs wat bogtig naaſt malkandren.

Het boven-deel van den kop is Purper, van waar de zelve na den bek toe wat inbuigt.

Het beneden-deel van den kop is Orangie met eenige roode ſchey-ſtreken van de kop zoo in 't midden, als daar hy van 't lyf geſcheiden werd.

Tegen de roode lyſt, komende tegen 't Zee-groen boven-deel van de kop, ziet men een boven-zoom van vyf, en nog een onderzoom van drie Orangie halve bollekens lyſt-gewyze 'er tegen aan, en in 't midden door een roode lyſt, tot ſcheiding van een band van 't lyf dienende, afgeſcheiden.

Het boven en onder-lyf is Hemels-blaeuw; dog tegen 't boven-lyf komt een overlangze breede licht-Purpre, en daar tegen weer een overlangze citroen-geele band, welke twee banden ieder een roode buiten-zoom, en in 't midden een Zee-groene overlangze ſchey-ſtreep tot de ſtaart toe, hebben.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met zwarte graaten, en rood tegen 't lyf.

De boven- en onder-vin zyn fleets-Zee-groen, met roode buiten-zoomen.

De ſtaart, die door een rooden dwars-band van 't lyf geſcheiden is, en als een kleene waejer zig vertoond, doet zig Zee-groen op, vol zwarte fyne graaten, en met zulke zoomen, aan weerzyden met een rood bolleken, en met geele en zwarte korte fraanje bezet.

Het is een zeer lekker hard Viſchje, by na als een Botje van gedaante.

Ikan Moeloet Djingga.

N°. 321. Vertoond ons den *Ikan Moeloet Djingga*, dat is, *den Orangien-bek*. Dit Viſchje heeft een Orangie ſnuitje met een Zee-groenen buiten-zoom; ook is de kop by de boven ſnuit, beneden 't oog, en wat lager, by den agter-kop, Orangie; dog een ſtreek 'er tuſſchen beiden, en onder by, is Hemels-blaeuw, hoewel pas boven dat onderſte een ſtreek Zee-groen komt.

De kop is by de ſnuit ingebogen, en van 't lyf door een rooden ſtreek afgeſcheiden.

Het oog is wit, en de kring Purper-verwig, hebbende een zwarte ſtip in 't midden.

Het boven- en onder-lyf is licht-Purper-verwig, op welk boven-deel zig tegen de rug aan een halve duim van malkandren drie half-ronden van Zee-groene bollen met roode buiten-zoomen vertoonen. Ook ziet men, wat meer na de kop toe, een kleen rood bolleken met een geele halve kring na de kant van den ſtaart ſtaan.

Midden over 't lyf loopt een breede Zee-groene overlangze band tot in de ſtaart toe, die ook Zee-groen en van de gedaante van een root Hart is, hebbende buiten rondom een ſmallen zwarten zoom en citroen-geele en zwarte fraanje, en op dat Hart aan weerzyden een roode bol met Orangie halve kringen, hoedanige twee andre bollen zig op die Zee-groene band op 't lyf zoodanig vertoonen, dat 'er tuſſchen de zelve, en de ſtaart, zich een groote Hemels-blaeuwe ruit, met een rooden zoom in 't vierkant, opdoet.

De vin tegen 't lyf is donker-Hemels-blaeuw, gelyk ook de onder-vin daar; dog tegen 't lyf zelfs is zy geel en rood.

Beneden die vin tegen 't lyf vertoonen zig ook twee Orangie bollekens met zwarte zoomen.

De boven-vin heeft voor aan een licht-Purpre dikke doorn, en de vin zelf is citroen-geel, vol zwarte graaten, en met een rooden buiten-zoom. De onder-vin is Hemels-blaeuw, vol zulke graatjens; dog zy is citroen-geel van buiten-zoom. Het is een zeer lekker en ſmakelyk Viſchje.

Ikan Pampus Jang Bariska.

N°. 322. Vertoond ons den *Ikan Pampus Jang Bariska*, dat is, *de geſtreepte Pampus-Viſch*.

De kop is Zee-groen, en Hemels-blaeuw, en de bek van binnen Purper.

Het oog citroen-geel, de omtrek fyn zwart, de buiten-kring als een Orangie en Purper rad, in drie blokjens van ieder verw verdeeld, en de appel is Purper.

Op den kop ziet men verſcheide citroen-geele ſtreepen, van boven en van onder na 't oog toeloopende, met een roode in 't midden beneden tuſſchen de twee naaſte aan den bek.

Langs den ingebogen kop loopt ook een roode zoom; dog de kop werd boven door een geelen, en beneden door een rooden zoom van 't lyf afgeſcheiden. Beneden ziet men als een drie-kantige citroen-geele grond onder de middel-vin, alwaar zig tegen den onder-kop een Zee-groene doorn met een rooden zoom vertoond.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met zwarte graaten, en met een rooden band

tegen

tegen 't lyf. Die 'er onder komt is ook Zee-groen, even zoo van graaten, en met een rooden binnen-zoom bezet.

Het geheel lyf is als een Pampus-Viſch van gedaante; dog citroen-geel van grond, met roode en Zee-groene dwarsbanden, wat na voren toe gebogen over 't geheel lyf, en tot aan den ſtaart toe gaande, zynde ieder band op zig zelve tuſſchen twee fyne zwarte zoomen in, dog tegen de andre Zee-groene zoo aanſtaande, dat zy maar eenen band uitmaken. Zy vertoonen zich alle wat ſchuins met het holle na den ſtaart, en met de bogt na den kop toeloopende.

De boven-voor-vin is donker-Zee-groen, en vol roode doorns; dog de agter-vin (die uit zes rondgebogen en wyd-uitgaande Zee-groene, roode, en Purpre kringen beſtaat) is citroen-geel, waar op zig eerſt een Zee-groene kring, als een poortje, daar na een roode, die wat grooter bogt maakt, dan een Zee-groene, en eindelyk een breede Purpre bogt, die zig 't wydſt van allen in 't rond uitzet, vertoond.

De onderſte agter-vin is by na mede zoo van kringen en beloop; dog hier is eerſt een kleene Zee-groene en roode kring op een citroen-geelen grond, daar na een Zee-groene met wat grooter bogt, dan een wyder kring van een Zee-groene roode Zee-groene geele en Zee-groene kring tegen een, alle te zamen maar eene kring uitmakende, hoedanig ook de vierde kring uit een Zee-groene, roode Zee-groene, geele, en Zee-groene tegen een, beſtaat. De laatſte, die de grootſte bogt maakt, is Zee-groen, rood en zwart tegen een, met citroen-geele en zwarte fraanje 'er buiten om bezet.

De ſtaart is ſchoon Zee-groen, en met agt roode ſtreepen overlangs er over.

De ſmaak van deze Viſch is, gelyk als die van al de Pampus-Viſch, zeer lekker.

Peniop Pandjang. N°. 323. Doet ons den *Peniop Pandjang*, dat is, *de lange Trompetter* zien. Een Viſch van een wonderlyk fatzoen. Hy is by de twee voeten lang, waar van de kop en bek by na een vierde uitmaakt. Zyn mond-ſtuk is Hemels-blaeuw, Zee-groen, rood, en citroen-geel, op welk laatſte zig by de kop twee roode bollekens naalt malkandren vertoonen.

Het oog is donker blaeuw, de appel Orangie, en de buiten-kring, als een rad, dat uit twee Orangie, en twee roode deelen beſtaat. De kop ſcheyd met een band van rood, en blaeuwagtig Zee-groen.

Het onder en boven-lyf is licht-Purper, boven met vier, en onder met drie Zee-groene vlekken geteekend.

Het middel-lyf is citroen-geel met zeven zulke Zee-groene vlekken.

Op den rug vertoonen zig zeven roode doorns, door hoedanige overlangze ſtreepen ook het middel-lyf van 't bovenſte en 't onderſte afgeſcheiden is. De vin tegen 't lyf is kleen citroen-geel, met zwarte graaten, rood tegen 't lyf, en met een citroen-geelen band geſloten.

De boven- en onder-vin is Zee-groen, vol fyne zwarte graaten, die Hemels-blaeuw van zoomen tegen 't lyf, en rood van buiten-zoomen na de kant van de ſtaart toe zyn.

De ſtaart is geel, vol zwarte graaten, by na rond, en met twee blaeuwe bollekens met citroen-geele halve buiten-kringen. De buiten-zoom van den ſtaart is Purper. Ook is de ſtaart door een diergelyke band van 't lyf geſcheiden.

Deze Viſch werd niet gegeten.

Ikan Pampus Tereloc. N°. 324. Ziet men den *Ikan Pampus Tereloc*, dat is, *de uitnemend-fraeje Pampus-Viſch*. Deze is van groote en ſmaak, als een kloeke Gallioen-Viſch, of als een groote ſchol.

De bek is Purper en Zee-groen, de kop maakt als een groote breede witte dwars-band, hoedanig tot agter toe zich nog twee witte, en twee, nog veel breeder, zwarte dwars-banden, die den geheelen Viſch uitmaaken, vertoonen.

Op den kop ziet men een Zee-groen oog, met een fyne zwarte kring, en om 't zelve een rad, van drie Purpre, en drie citroen-geele blokjens, en dan boven nog een Zee-groene buiten-kring 'er om.

Dit oog is vry groot, en het is, of 'er nog een zwart oog met een citroen-geele en roode halve kring onder tegen aan ſtaat.

Ook is de kop vol geele, roode, en zwarte ſtreepen.

De vin tegen 't lyf is geel, Orangie, en roodagtig, blaeuw tegen 't lyf, en met een roode een blaeuwe band. Die 'er onder is even eens van verwe, als die 'er boven ſtaat.

Onder tegen den buik aan vertoonen zig drie groote doornen, en van daar rondom de vin, of Viſch zelf een fyne citroen-geele en zwarte fraanje.

De boven-vin is kleen, citroen-geel, en met drie groote blaeuwe doornen bezet van welke zig verre buiten de Viſch een ſmalle boven-vin wel twee a drie vingeren lang, en die Zee-groen zwart, en rood van ſtreepen is, vertoond.

Tuſſchen de zelve, en de agter-vin, vervolgt die geele vin met nog vier blaeuwe doornen, even eens als de vorige.

Agter tegen 't lyf boven is een ronde vin, met roode en witte ſchuinze banden, met een fynen zwarten buiten-zoom, en een wit-agtige zwarte onderzoom; en

bui-

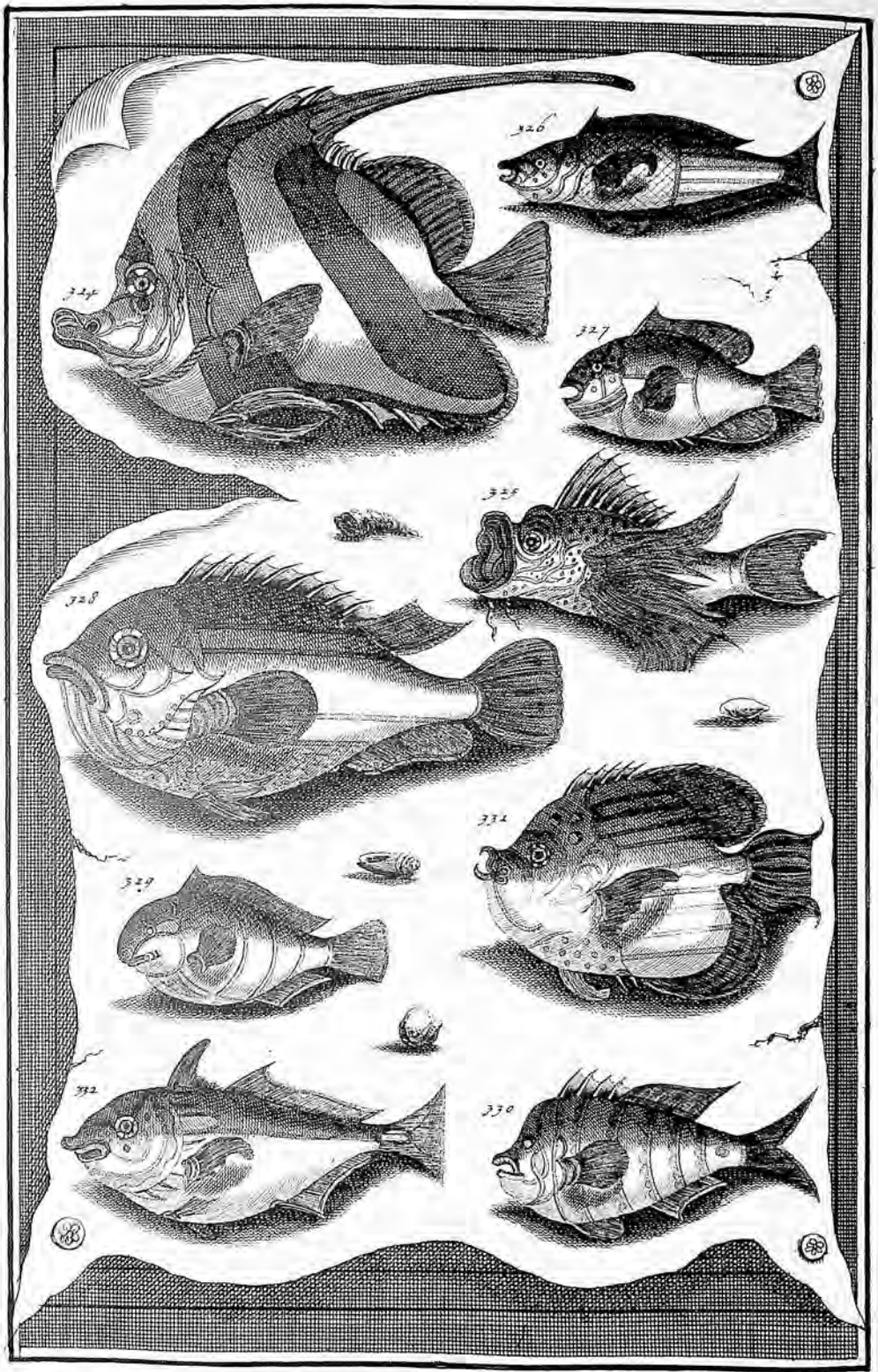

Dirk Jongman sculpsit.

buiten om dien buiten-zoom nog geele en zwarte fraanje.

De ſtaart beſtaat uit citroen-geele en Zee-groene fyne ſtreepen, die overlangs loopen, en agter aan een Purpren zoom hebben. Het is een van de ſchoonſte en vetſte Viſſchen; die de Zee uitleverd; dog deze is ongemeen en zeer net van teekening, en daar beneven zeer zeldzaam, komende zoo fraey zeer weinig voor.

Ikan Sowanggi Hidjoe Merah.

N°. 325 Vertoond ons een *Ikan Sowanggi Hidjoe Merah*, of *een rooden en groenen Toover-Viſch*, van 't zelve fatzoen, als de roode Toover-Viſch, No. 94. beſchreven, dog hy verſchild zeer van den zelven in opzigt van zyn verw, en teekening, alzoo de kop en 't lyf dan zeer Zee-groen, en ook vol roode ſtreepen op de kop met een Hemels-blaeuwe dwars ſtreek voor 't oog, dat zig als een blaeuw Zee-groen, en rood rad vertoond, en vol heele bollekens is.

De boven-vin is een opſtaande zeyl met negen groote lange doorns, die rood en citroen-geel zyn; dog de vin zelf is Hemels-blaeuw van verw.

Agter tegen 't hol van den ſtaart, dat zig als een groote halve Maan vertoond, ziet men twaalf roode halve bollen, te zamen als een ſluit-zoom makende. De groote vin op 't lyf, na agteren en na onder en boven zig uitbreidende, is geel en rood.

Het lyf werd door een Hemelsblaeuwen band van den ſtaart geſcheiden.

Pangizap.

No. 326. Doet ons den *Pangizap*, dat is, *den Zuiger* zien. Dit Viſchje is als een gemeene Spiering, blaeuw van kop (waar op zig eenige roode ſtreepen, zes Orangie bollekens, en twee Purpre ſtreeken, een boven aan als een drie-hoek, en een beneden, ontrent de middel-vin, vertoonen) voor aan den bek, en pas 'er agter citroen-geel geteekend zynde, van hoedanigen verwe ook het oog met zyn rooden appel en zwarten kring is.

Het halve lyf, na den kop toe, is citroen-geel, met een fyn netje vol ruitjens, of maazen 'er op, daar na komt 'er een blaeuwe dwars-ſtreep tot ſcheiding van 't onder- en boven-lyf, zynde het onderſte licht-bruin met vyf roode overlangze ſtreepen.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, is blaeuw, met drie roode banden over ieder, en die tegen 't lyf is voor, tegen 't lyf aan rood, met een Orangie-agtigen band bezet.

De boven-vin is lang, boven rood, in 't midden geel, en onder Hemels-blaeuw.

De onder-vin is onder en boven met een Hemels-blaeuwen zoom, en in 't midden citroen-geel na de buiten-kant, en rood na 't lyf toe.

De ſteert is door een rooden band van 't lyf geſcheiden, en door zoo een agter-zoom ook geſloten. Hy is Zee groen, vol zwarte graaten, wat waejer-agtig, met twee roode en Orangie bollen dwars naaſt malkanderen 'er op, dog de zydelyſten zyn fyn Hemels blaeuw.

Het is een lekker Viſchje.

Ikan Batoe Mata Bintang.

N°. 327. Vertoond ons den *Ikan Batoe Mata Bintang*, dat is, *den Klip-Viſch met Ster oogen*.

Het is ock een kleen moy rond, bol, en lekker Viſchje, dat ook kleen en Hemelsblaeuw van bek, die met een rooden binnen-zoom bezet is. De kop vertoond zich boven Zee-groen, waar op men 't oog ziet, dat citroen-geel van grond, zwart van kring, en rood van appel is.

Rondom 't oog vertoond zich als een groote roode Ster met zes vellingen radsgewyze, en tuſſchen ieder twee vellingen ziet men een rood bolleken, drie onder, en drie boven.

Verder vertoond zig in den beneden-kop een Hemels-blaeuwe overlangze wat gebogene breede band, met een fyne roode ſtreep 'er over, en met een citroen-geelen, en dan nog een fynen zwarten buiten-zoom 'er tegen aan, zynde onder verder citroen geel.

De kop is door een roode doorgaande dwars-ſtreep van 't lyf afgeſcheiden.

Het middel lyf na den kop toe, is licht-bruin, met een overlangze tot aan een Hemels-blaeuwe wat gebogene dwars-ſtreep, die 't onder-lyf, dat citroen-geel is, van 't boven-lyf afſcheid.

De vin tegen 't lyf is Paars, met zwarte graate, en citroen-geel tegen 't lyf, met een rooden band, en een zwarten buiten-zoom.

De boven-vin is agter wat rond, Zee-groen van verw met roode zoomen.

De onder-vin, die ook wat rond agter loopt, is licht-Purper, met roode zoomen, en met twee Zee-groene doorns 'er boven aan.

Ikan Batoe Sama Pedati Mata-nja.

N°. 328. Vertoond ons den *Ikan Batoe Sama pedati Mata-nja*, dat is, *den Klip-Viſch met een oog als een Rad*. Het is een groote, ſchoone, en zeer lekkere vette Viſch.

Hy is geel en rood van bek, met veel zulke vlammen na beneden toe, dwars en regt over een Orangie grond, die met eenen de wamme uitmaakt.

De kop, die vry groot en vol roode ſtreepen is, vertoond zich Zee-groen, uitgenomen beneden aan de agter-kant van de buitenſte roode bogt op 't lyf, en nog een kleen ſtreekje boven aan den kop tegen de roode ſcheiding, op 't lyf, en tegen den bovenſten overlangzen breeden band, die over 't lyf loopt.

Het oog vertoont zig donker-graeuw, met een witte ſtip als een appel, met een rad om 't oog, beſtaande uit twee Orangie en twee Purpre blokken, met zwarte dwars-ſcheidingen; en buiten dit rad nog een grooter rad, beſtaande uit geele en roode deelen.

Het lyf van den Viſch is donker-Hemelsblaeuw, hier en daar met witagtige wolkjens 'er tuſſchen.

Het middel-lyf beſtaat uit twee citroengeele breede overlangze banden, met roode buiten-zoomen, gaande by na tot den ſtaart toe; dog tuſſchen deze twee banden vertoond zig een Orangie overlangze band, die tot aan den ſtaart gaat, en een duim-breed, of nog eens zoo breed, als een van de twee geele banden is, en die tuſſchen twee blaeuwagtige zoomen ſtaat.

De vin tegen 't lyf (die zich als een Palet vertoond) is Zee-groen, met zwarte graaten, een rooden buiten-zoom, en tegen 't lyf aan met een rooden geelen zoom, verder zwart, rood en Purper gebandeerd tegen een; en wat lager ziet men twee Orangie korte doorns, met roode binnen-zoomen bezet.

De vinnen 'er onder zyn geel en zwart, tegen 't lyf wat Purper-agtig.

De boven-vin is ſterk-gedoornd, rood van doorns, citroen-geel, en Zee-groen van beneden-zoom, en de buiten-zoom fyn en zwart. De agter-vin is wat vierkant hoog, boven wat ingebogen, Zeegroen, met zwarte fyne ſtreepen, rondom rood-gezoomd; dog onder blaeuwagtig. De beneden-vin is Zee-groen, zwart van graaten, en rood van zoomen.

De ſtaart heeft agter en voor een rooden zoom, is citroen-geel van grond met vyf roode ſtreepen overlangs, en met zwarte ſchrapjens 'er tuſſchen in, als ook met twee roode bollen over dwars omtrent een halven duim van een, met twee roode ſtreepen 'er tuſſchen beiden ſtaande geteekend; dog op de zyden zyn fynen zwarte zoomen.

Ikan Kapala Biroe.

No. 329. Doet ons den *Ikan Kapala Biroe*, dat is, *den Blaeuw-kop*, zien. Een kleen lekker Viſchje, met een grooten blaeuwen kop, die voor zeer rond, en met een fynen zwarten zoom bezet is. Over de kop loopen verſcheide roode ſtreepen.

Het oog is ook rood, de appel Orangie, de buiten-kring zwart en fyn; by 't zelve, na 't lyf toe, is een kleene citroen-geele ſtreek, ontrent een nagel van een pink breed. Ook ziet men beneden een roode drie-hoekige ſtreek met zoo een breeden citroen-geelen zoom.

Het geheel lyf van 't Viſchje is donker Zee-groen, met drie overdwarsze bogten, van boven tot beneden, met de bogt na agteren.

De vin tegen 't lyf is rood, met zwarte graaten, blaeuw tegen 't lyf, en met een citroen-geelen band. De boven-vin is geel, met zwarte graaten, en een rooden boven-zoom. De onder-vin is rood, met een blaeuwen buiten-zoom. De ſtaart is geel, met zwarte graaten, en roode zoomen.

Ikan Ongoe Hidjoe.

No. 330. Doet ons den *Ikan Ongoe Hidjoe*, dat is, *de Purpre en groene Viſch*, zien.

Buiten een weinig geel en rood aan de bek, en 't oog (dat mede zoo is) en een citroen-geele dwars-ſtreep over 't geheel hoofd, met iet roods in 't midden, beſtaat het geheel lyf van dezen Viſch uit een zeer ſchoone licht-Purpre grond, met vyf Zee-groene dwars-banden, uit halve bollekens, met zwarte buiten-zoomen te zamen gezet; dog tegen deze bollekens aan komt nog een fyne citroengeele binnen dwars-band, met fyne zwarte zoomen. Op 't laatſte Purper vakje, by den ſtaart is een roode bol, met een halve citroen-geele boven-kring.

De boven-vin is citroen-geel met vier roode doorns, en de agter-vin Zee-groen, zwart en fyn van graaten, en met een rooden wat rond voor aan oploopenden buiten-zoom, en een citroen-geelen onder-zoom.

De onder-vin is ook Zee-groen, zoo van graaten, als boven, en citroen geel van buiten-zoom. Ook is de ſtaart Zeegroen, zwart van graaten, citroen-geel van zoom voor en agter, als ook aan de linker zyde; dog ter rechter met een fynen zwarten zoom geſloten.

De vin tegen en onder 't lyf is Loodverwig; maar citroen-geel en rood dicht tegen 't zelve.

De kop (die vry groot en dik is) loopt by den bek wat ingebogen op, en 't Viſchje is voor rond en bol, gaande ſcheutig na agteren af. Het is zeer aangenaam van ſmaak.

Ikan Peniop Koening.

No. 331. Geeft ons den *Ikan Peniop Koening*, dat is, *den geelen Trompetter*, te zien

Het is een moy en zeer lekker Pampus-Viſchje, Zee-groen van bek, pas boven welke twee breede lange blaeuwe kromme tanden met Zee-groene bovenzoomen over de kop zoodanig loopen, dat het oog 'er tuſſchen beiden komt. Verder is de kop rood; dog onder de bek Orangie tot aan de roode wamme toe, waar op zig elf geele bollekens vertoonen. Boven in de kop vertoonen zig drie grooter bollen, die Orangie en blaeuw van buiten zoom zyn. Tuſſchen de middel-vin, en de boven-kop vertoond zig een ronde ſtreek, die hoe langs hoe meer na de wamme toe verminderd, zyn-

de

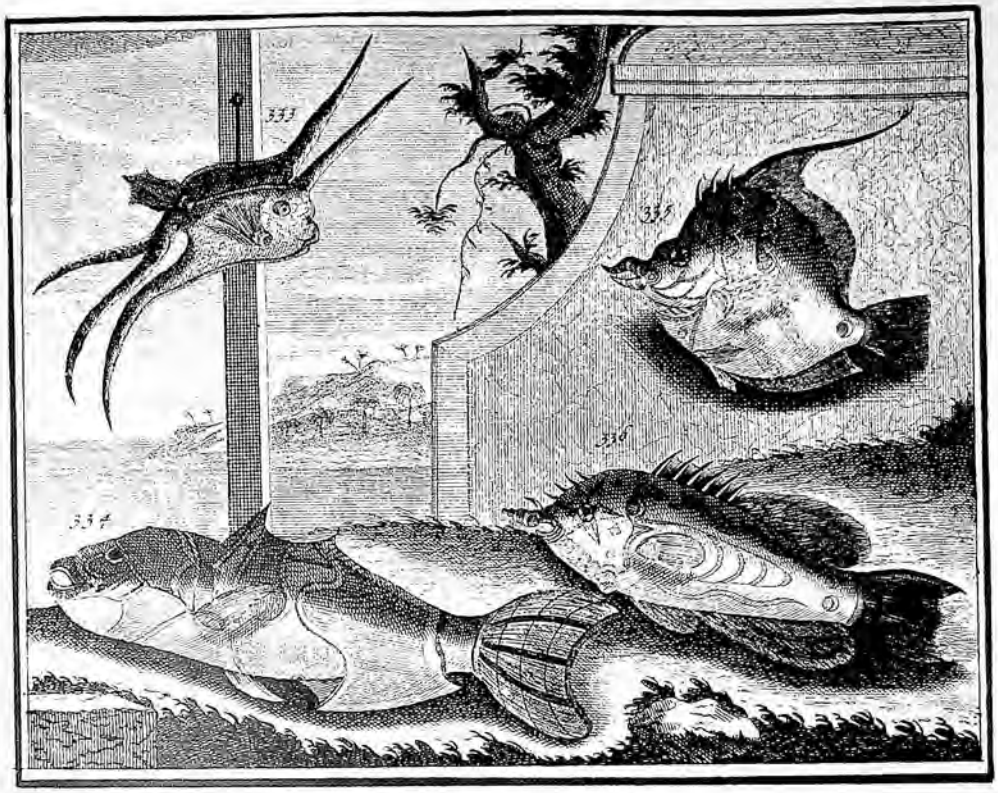

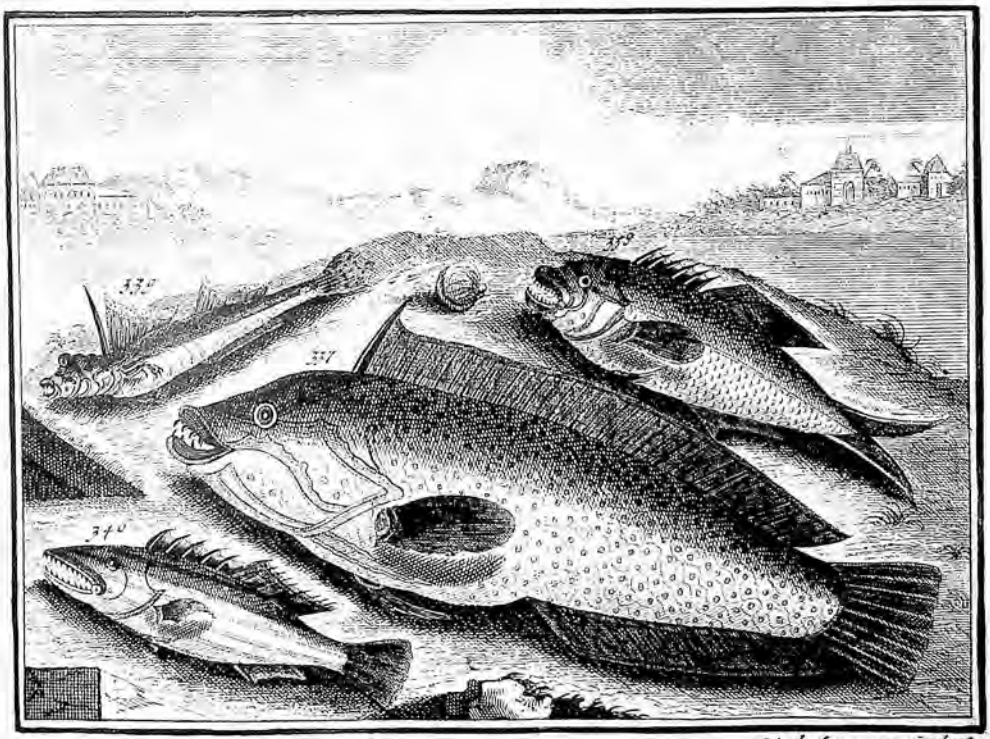

Dirk Songman sculps.

de licht-Purper van grond, en met vyf ronde banden, die blaeuw zyn, verciérd.

Het lyf is Orangie met negen Zee-groene ſmalle overlangze ſtreepen, en nog zoo een Zee-groen kort Slangetje van den ſtaart af tot by de middel-vin, die Zee-groen is gelyk ook de onder vin loopende.

De boven-vin is kleen, Zee-groen, en met vyf zwarte doorns bezet.

De agter-vinnen zyn rond en breed na buiten, rood, Zee-groen, geel en rood van verw, met een blaeuwen buiten-zoom, en een geele en zwarte fraanje verciérd.

De ſtaart is breed, als een Bloem-pot, zynde van de linker-zyde af rood geel, Zee-groen, dan weer geel, rood, geel, dan Zee-groen in 't midden, dan weer geel, rood, en geel, en eindelyk Zee-groen, geel en rood van overlangze banden met een omkrulling boven uit, van de twee buitenſte Zee-groene banden, en met een fynen zwarten agter-zoom.

Ikan Batoe Jang Hidjoe.

N°. 332. Zien wy den *Ikan Batoe Jang Hidjoe*, dat is, *den groenen Klip-Viſch*, zoo na zyn kop en lyf, die beide Zee groen, boven donker, en beneden wat lichter zyn, genaamd.

Op den kop vertoond zig een breede Orangie ſtreek, met een roode lyſt, by na als een Bakkers-hoorn, met een rood bolleken voor 'er op, en aan de andre zyde van 't oog nog een kleene Orangie ſtreek met roode zoomen tegen de boven-kop.

Het oog is blaeuw, met een rad 'er om, dat uit drie Purpre en drie roode blokjens beſtaat, hebbende een rooden appel, ook ziet men in de bogt van de voornoemde Bakkers-hoorn nog een rood bolleken, en een citroen-geelen ſchey-zoom, met lyſten tuſſchen 't lyf en den kop.

Midden op 't lyf ziet men van den kop af tot den ſtaart toe een roode ſtreep, en by den kop pas boven die ſtreep, een langwerpig ronde Orangie ſtreek met roode lyſten, die zich als een poortje vertoonen.

De vin tegen 't lyf citroen-geel, met zwarte graaten, en Orangie tegen 't lyf met een rooden en blaeuwen band naaſt malkanderen.

De vin 'er beneden is even eens, als de vorige 'er boven; dog driehoekig, en ſpits uitloopende met roode zoomen, en rood tegen 't lyf.

De boven-vin is kleen, blaeuwagtig, Bezaans-wyze, met zwarte ſtreepen, en de agter vinnen zyn beide citroen-geel, met zwarte graaten, dog de bovenſte heeft een groenen buiten-zoom, en een rooden beneden; en de benedenſte heeft een blaeuwen buiten-zoom, en een rooden doorn voor aan.

In den ſtaart ziet men voor aan ook een kleen Orangie poortje met een rooden zoom, zynde verder de ſtaart aan weerzyden donker-blaeuw, en agter aan Zee-groen, en drie-hoekig, niet het breed na agteren, vol fyne graaten over de geheele ſtaart, en met een citroen-geelen buiten-zoom met zwarte lyſten. Het is een zeer goede Viſch om te eeten.

Ikan Toe-tombo Badoeri.

N°. 333. Vertoond ons den *Ikan Toetombo Badoeri*, dat is, *den Gedoornden Doskens-Viſch*, zoo na zyn twee voor uitſtekende doorns genaamd.

Het ganſch Viſchje (dat kleen is) heeft een ſchoone Zee-groene, witte en roode aardig dicht-gemarmerde verw, zynde boven en onder met een Zee-groenen zoom bezet, hoedanige ſtreep ook midden over 't lyf, van de agter-vin boven af tot aan den voorſten doorn loopt.

Het oog is Zee-groen en rood, de bek voor wat Zee-groen, en het heeft tegen 't lyf, en agter, een vin, die citroen-geel en rood, dog tegen 't lyf Zee-groen met een rooden band, en boven met een Zee-groenen band tegen 't lyf is. Agter uit ziet men nog drie lange vinnen, als Aapen-ſtaarten, van de zelve gemarmerde verw, als het lyf. Dit Viſchje werd niet gegeten.

Ikan Cacatoeha Jang Berpalana.

N°. 334. Geeft ons den *Ikan Cacatoeha Jang Berpalana*, dat is, *den Gezadelden Cacatoeha-Viſch*, zoo na een Zadel, die hy op zyn rug heeft, genaamd, te zien.

Zyn bek is als die van een Papegaey, of Cacatoeha, de kop Zee-groen, zwart, Orangie, en Purper met breede ſtreeken. Het oog is rood, citroen-geel en zwart van omtrekken. De kop heeft een citroen-geelen ſchey-zoom.

Het lyf is ten deelen Zee-groen, na voren toe, ten deelen zwart na agteren, en ten deelen op drie a vier plaatzen wat licht Purper, hebbende ook een zwarten Zadel (waar in eenig licht-Purper komt) op den rug, en alle deze donkere verwen van den Zadel, en agter, met Orangie zoomen bezet. Agter aan is 't lyf weer Zee-groen. De vinnen tegen en onder 't lyf zyn geel en zwart; dog Hemels-blaeuw, met een halven rooden boven, en een halven Orangien onder-band of halven kring, tegen 't lyf aan. De ſtaart beſtaat uit vier dwars-banden, die breed zyn. De eerſte is licht-Purper, met een rooden ſchey-zoom, en een citroen-geelen boven-zoom. Dan een Zee-groene met een citroen-geelen boven-zoom, dan weer zoo een Purpre met een citroen-geelen boven-zoom; en dan weer een licht-Purpre met een breeden zwarteningebogen ſluit-zoom.

Het is een Viſch, die zeer lekker, aangenaam, en ontrent een groote ſpan lang is.

Ikan Batoe Kapala Ongoe.

N°. 335. Vertoond ons den *Ikan Batoe Kapala Ongoe*, dat is, *de Klip-Viſch met den Purpren-kop* Het is kleen; dog lekker van ſmaak, en aardig geteekend.

De bek is kleen, en als twee roode en Zee-groene gebandeerde horenkens tegen een. Het kopje is licht Purper, en ten deele Zee-groen, met roode ſtreepen. Het oog is rood met een Orangie-agtig en Purper rad 'er rondom.

Het lyf is donker-leververwig met twee ſmalle roode dwars-ſtreepen, van boven tot beneden toe doorgaande en wat gebogen, met de bogt na den kop; dog binnen tegen ieder bogt aan komt weer een andre band van agt Zee-groene halve bollen met Citroen-geele buiten-zoomen, om welke zig vier bollen boven, en vier onder de vin tegen 't lyf vertoonen.

De vin tegen 't lyf is Citroen-geel, met zwarte graaten, met een roode Slang over langs 'er op, Purper tegen 't lyf aan, met een rooden band.

De vin 'er onder is Zee-groen, zwart van graaten, en rood tegen 't lyf. Onder tegen 't kopje aan vertoonen zig vyf roode kleene doornen, en pas 'er beneden een Purper drie-hoekig veld, met roode zoomen, en een kleen geel en rood bolleken, hoedanigen grooter zig ontrent den ſtaart vertoond.

De boven-vin is Citroen-geel, met drie roode doornen, de agter-vin Citroen-geel van verw, loopende tot aan den ſtaart, met zwarte fyne graaten, en een rooden buiten-zoom, die in 't midden met een fyne ſtreep boven uitſteekt. De onder-vin agter is ook Citroen-geel, en zoo van graaten, hebbende een Zee-groenen zoom tegen 't lyf, en een rooden buiten-zoom.

De ſtaart, die rondom een fynen zwarten zoom heeft, is Zee-groen, met een donker-Aſch-graeuwe Slang dwars 'er op.

Ikan Mata Bintang Biroe.

N°. 336. Doet ons den *Ikan Mata Bintang Biroe*, dat is, *den Viſch met een blaeuw Ster-oog*, zien. Deze is een ſchoone fraey-geteekende, en zeer vette Viſch. Hy is kleen, en zeldzaam van bek, als of hy een Hemels-blaeuwe en Citroen-geele tong uitſtak, beneden de welke men als een Citroen-geele en roode ladder of bandeering ziet, aan welkers einde zig twee Hemels-blaeuwe bollen tegen een vertoonen.

De kop is een donker-Purpre drie-hoek, met een kleen rood ruitje agter in de zelve in 't midden, en aan weerzyden een rood bolleken, hoedanige twee wat grootere, met halve Citroen-geele kringen boven aan, men ook over dwars naaſt malkanderen by den ſtaart ziet. Het oog is rood, met een geel en Purper rad 'er om, en daar weer buiten om een Star met half roode, en half Hemelsblaeuwe hoeken.

De vin tegen 't lyf, gelyk ook daar onder, is ſchoon Hemels-blaeuw, dog tegen 't lyf licht-Purper met rood omzoomd, dog de buiten zoom is zwart.

Van den kop af, na den ſtaart toe, vertoond zig ter plaats van de middel-vin (die 'er op ſtaat) een Citroen-geele grond, by 't lyf een duim breed, en allenskens langwerpig rond verſmallende, zynde rondom van een rooden zoom, en agter aan met drie zulke gebogene dwars ſtreepen of banden voorzien.

Aan wederzyden van dat geel veld vertoond zig op de donkere Zee-groene huid van dezen Viſch (die van den kop tot den ſtaart toe zoo is) een lange overlangze ſtreep, Slangswyze van den kop byna tot het einde van 't geel veld gaande.

De boven-vin is rood met zes zwarte doorns, de agter-vinnen zyn rondagtig, agter breedſt. De boven-vin agter is Hemelsblaeuw met een rooden buiten-zoom, en nog twee allenskens verkleinende binnen-bogten. De onderſte is rood met blaeuwe buiten- en onder-zoomen, en met zoo een overlangze ſtreep in 't midden, behalven dat zy beiden ook Citroen-geele en zwarte buiten-fraanje-hebben.

De ſtaart is van 't lyf door een Citroen-geelen band geſcheiden, vertoonende pas 'er binnen een kleen Zee-groen, en dan weer een grooter en wat bogtiger Citroen-geel poortje, beide met roode zoomen. Verder is de ſtaart donker-Hemelsblaeuw, rondom rood gezoomd, dog de agter-zoom ſlangs-wyze, en aan weer-zyden van de twee poortjens vertoond zig een roode ſtreep loopende zoo verre met 't ſpits, als 't geel poortje uit, agter 't welke men drie roode bollekens over dwars, dog 't middelſte wat hooger geplaatſt ziet. De buitenſte zoom van de ſtaart beſtaat uit een fraaje breede Citroen-geele en zwarte fraanje.

Ikan Soelang Jang Ongoe.

N°. 337. Doet ons den *Ikan Soelang Jang Ongoe*, dat is, *den Geborduurden Purpren Viſch* zien.

Deze is heerlyk donker-Purper van verwe, zoo op 't hoofd, als op 't ganſch lyf, dat vol fyne heele ſtreepjens geteekend, en met Hemels-blaeuwe bollekens op 't lyf (die zig op de vinnen rood in menigte vertoonen) zeer heerlyk als geborduurd is.

De bek van binnen is flets Zee-groen, vol roode tanden, zynde kleen, en met een Orangien zoom omzet. Op den zelven en boven 'er langs, gelyk ook af en aan 't oog, ziet men veel Zee-groene ſtreepen met roode 'er boven tegen aan, uitgenomen tegen den kop aan boven daar zy 'er on-

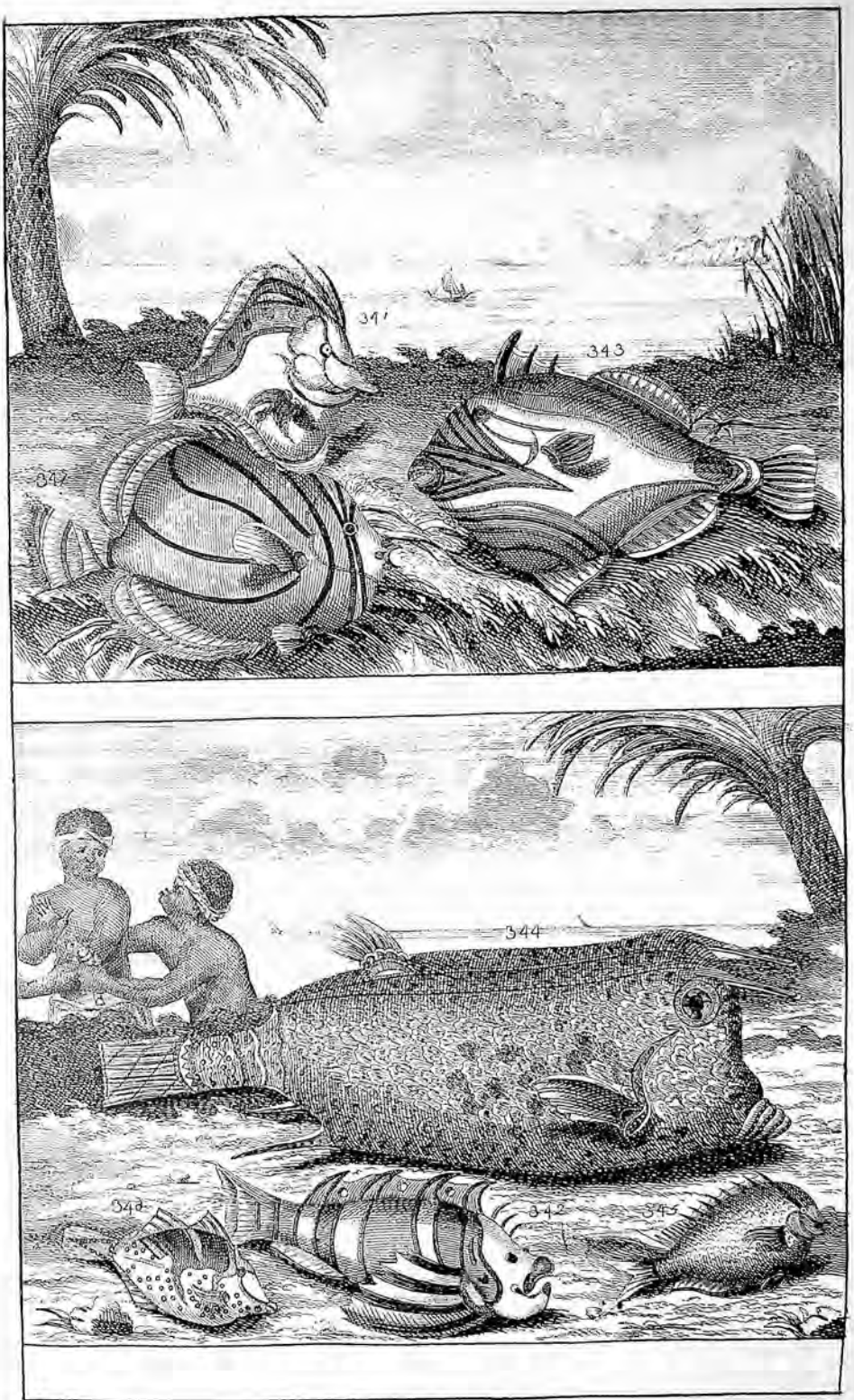
341
343
342
344
345
346

'er onder loopt. Het oog is rood, den appel zwart en Orangie, de buiten-kring Zee-groen.

Onder aan den kop vertoond zig by de wamme een Orangie, en 'er onder tegen den kop een Zee-groene ſmalle ſtreek.

Verder ziet men boven en onder langs 't lyf twee lange vinnen, dog de bovenſte van den kop af tot dicht by den ſtaart, zynde beide Zee-groen, fyn van graaten, (die beneden ſchuins loopen Orangie van beneden-zoomen, en rood van buiten-zoomen, vol roode bollekens tuſſchen de graaten in; dog de boven-vin heeft boven aan een grooten Hemels-blaeuwen doorn, die voor aan een rooden zoom heeft.

De ſtaart is flets-Zee-groen met overlangze geele ſtreepen; dog met een fynen buiten-zoom

De vin tegen 't lyf is donker-flets-Zee-groen, vol roode ſtreepen, als een palet van gedaante, zynde Orangie tegen 't lyf, en dan nog van voor een rooden en nog een blaeuwen band voorzien; dog die 'er onder is vertoond zich Zee-groen.

Het is een Viſch wel anderhalven voet lang, die heerlyk van ſmaak, en wonderlyk ſchoon van verwe is.

Ikan Batoe Ongoe Jang Warna.

N°. 338. Ziet men den *Ikan Batoe Ongoe Warna*, dat is, *den Veel-verwigen Purpren Klip-Viſch*, om dat zyn boven-lyf donker-Purper en rood, en 't onder-lyf wat meer met Hemels-blaeuw gemengt is, leverende dus, als 't ware, een verſcheidenerley Purper uit.

De bek is vol zwarte tanden, van binnen rood, met een Citroen-geelen en blaeuwen omtrek, beneden rood en blaeuw; de kop is Orangie met een rood bolleken boven, en twee beneden. Het oog is blaeuw, en de kring rood, met een blaeuwe ſtreep 'er als onder henen, die tegen den bek eindigd, en van 't oog nog een roode ſtreep na agteren toe, met nog een blaeuwe na beneden loopende. De ſchey-ſtreek van den kop is rood.

De vin tegen 't lyf is als een donker-blaeuwe ſmalle palet met roode zoomen rondom, dog tegen 't lyf rood en Orangie van band. De vin er onder is donker-blaeuw en rood. De boven-vin Zee-groen, en rood gedoornd, en verder Zee-groen met zwarte graaten, en ook onder agter even eens zoo geteekend.

De ſtaart is ook Purper, rood, en zwart van graaten, na de rug-zyde met een geelen en zwarten, aan de andre zyde met een zwarten, dog agter met een rooden zoom. Het is een lekker Viſchje.

Ikan Tsjitsja Laoet.

N°. 339. Vertoond ons de *Tsjitja Laoet*, dat is, *de Zee-Hagedis*.

Deze Viſch is Zee-groen, en heeft een rooden bek, de kop is Purper, met een rooden bol, het oog Zee-groen en wit, en van kring rood. Het lyf boven leververwig met roode ſpikkels onder Zee-groen, Orangie van ſpikkels, met een roode ſtreep in 't midden, en met zes boogen voor aan 'er dwars over.

De boven vin is Zee-groen, de boven-zoom Citroen-geel, vol roode ſtippels, en roode doornen; dog de onder-vin agter is Citroen-geel, en rood van buiten-zoom.

De ſtaart is geel en wit, met roode ſtreepjens en ſtippels, agter wat ſpits toeloopende. Dit Viſchje eet men niet.

Ikan Batoe Kaſamba.

N°. 340. Vertoond ons den *Ikan Batoe Kaſomba*, dat is, *den Appelbloezemen Klip-Viſch*, om dat hy zoo van kop en lyf, en verder vol Orangie overlangze ſtreepen, gelyk hy Orangie en rood van bek (die zich vol tanden vertoond) rood van oog, wit van appel, en zwart van buiten-kring is.

Zyn vinnen zyn alle ſchoon Zee-groen; dog de boven-vin gedoornd, met blaeuwe doorns, hoedanig eene men ook beneden ziet. Op de boven-vin ziet men twee Orangie geele bollen met de zwarte halve kringen tegen een, en nog zoo een bol op de Zee-groene ſtaart, die met een Orangien zoom geſloten is.

Het is een zeer aangenaam Viſchje; dog men ziet het heel zelden.

Ikan Moeloet Talipat.

N°. 341. Ziet men den *Ikan Moeloet Talipat*, dat is, *een Viſchje met een toegevouwen bek*.

Het is van gedaante, als een zeldzaam kleen Pampus-Viſchje, Purper boven, beneden flets-Zee-groen van kop, en daar onder ſchoon Zee-groen; dog agter den kop Hemelsblaeuw met roode zoomen, en zoo een halve Maan op de Orangie grond van 't lyf daar tegen aanſtaande.

Het oog is Zee-groen, rood van kring, en appel. Het boven-lyf, dat wat in de hoogte opgebogen is, vertoond zig met een ſmalle reep Zee-groen, en daar op overlangs vier roode bollekens naaſt malkanderen. Het onder-lyf, dat na beneden uitgebogen is; vertoond zig Orangie, met een rooden bol, met een Zee-groenen halven kring beneden ontrent de donker-Hemels-blaeuwe en te gelyk ook roode vinnen, tegen 't lyf aan; zynde de Orangie grond van 't lyf met een rooden zoom bezet; gelyk ook de ſcheizoom by den ſtaart zoo is, die zig Orangie, en met zwarte graaten bezet vertoond. De boven-vin is voor aan met twee Hemels-blaeuwe groote doorns met roode zoomen verzien, zynde 't lyf daar verder Orangie, Purper en blaeuw, dan weer Purper en Orangie als met halve banden tegen malkandren leggende. Daar na volgd een Purpre agter-vin, met zoo een zoom boven met zwarte lyſten, terwyl

zich op de vin zwarte dwars-graaten opdoen.

Onder is de buik Zee-groen, als wat uithangende, waar na de agter-vin volgd, die flets-Zee-groen, en met een roode buiten-lyſt geſloten is.

Het is een ongemeen goed Viſchje by een Water zode.

Ikan Sowanggi Jang Warna Roepanja.

N° 342. Vertoond ons den *Ikan Sowanggi Jang Warna Roepa-nja*, dat is, *den Veel-verwigen Toover-Viſch*. Deze heeft een zeldzamen bek, die boven Zee-groen met een Purpre zoom, dog onder maar Zee-groen is. De kop vertoond zig kort, en Orangie. De oogen zyn donker-Zee-groen, met een halven rooden boven-kring, ſtaande zeer dicht by een. Het lyf beſtaat uit een Zee-groene, dan weer een Orangie, Purpre, Orangie en nog een Zee-groene, makende te zamen agt dwars-banden van een vinger breedte uit, die alle met Purpre-roode zoomen bezet zyn.

Pas boven de oogen ziet men drie Hemels-blaeuwe doorns na den kop toe gebogen, waar na een blaeuwe boven-vin met vier zulke breede rood-gezoomde, en na voren toe mede gebogene groote doorns volgd, en op ieder van de drie perken tuſſchen die doorns vertoond zig een Orangien bol met een rooden buiten-kring.

De onder-vin voor beſtaat uit vier groote Orangie en zoo veel Hemels-blaeuwe, agter aan gedoornde overlangze banden tegen malkandren, van boven af met een blaeuwen band beginnende. De agter-vin beneden is Zee-groen, met een rooden buiten-zoom en zwarte graaten.

De ſtaart heeft een roode ſmalle ſcheyſtreep, en dan voor aan een breeden Zee-groenen dwars band, die aan weerzyden zoo tot agter aan ſpits, dog rood oploopt, zynde verder Orangie met zwarte graaten, een ſmallen rooden ſluit-zoom, en met een Zee-groene breede fraanje. Deze Viſch eet men niet, ſchoon in zich zelven niet kwaads 'er aan is, dan alleen de naam; welke den Inlander, als hy die maar hoord noemen, trillen doet.

Ikan Tato Betina.

N°. 343. Vertoond ons den *Ikan Tato Betina*, van ſmaak even eens als dien wy N°. 270. beſchreven hebben, dog van teekening zeer veel daar van verſchillende, zynde de meeſte verwen daar mede ſtrydig, en wel zoo ſterk tegen een doorſchitterende. Dit is 't Wyf ken.

Ikan Toetombo Bezâr.

N°. 344. Doet ons den *Ikan Toetombo Bezâr*, dat is, *de groote Dooskens-Viſch* zien, die wonderlyk van maakzel en teekening is.

De kop is zeer groot, zynde met het ganſch lyf wonderlyk gemarmerd of geſchubd met groote geele, Zee-groene en roſſe vlekken met zwarte zoomen, tuſſchen welke men by de middel-vin verſcheide andre geele, en Zee-groene vlekken met witte ſtippels rondom, en met zwarte zoomen ziet, behalven dat men hier en daar nog eenige Hemels-blaeuwe vlekken verneemd, te zamen de heerlykſte marmering, die men zig verbeelden kan, uitmakende.

Voor aan boven tegen zyn Oſſen-kop, tuſſchen de oogen, ziet men als twee horens, die een halve vinger lang, Zee-groen boven, in 't midden fyn rood, en beneden geel en zwart; dog fyn van zoom zyn, hoedanige twee men ook beneden agter by den ſtaart ziet, dog men ziet daar het Zee-groen zig beneden, rood in 't midden, en 't geel onder zich vertoonen.

Zyn oog is zeer groot en ſchoon, vertoonende midden in een Zee-groen oog, met een zwarten appel. Rondom 't oog vertoond zig ook een rad, dat uit drie Purper-roode, en drie Orangie blokken, die door zwarte dwars-ſtreepkens onderſcheiden zyn, beſtaat. Om dit rad vertoond zig eerſt een fyne zwarte, dan nog zoo een witte, dan een breede licht-Hemels-blaeuwe breede kring, met witte ſtippen in 't rond, en eindelyk nog een fyne zwarte buiten-zoom, dat wonderlyk fraey tegen malkanderen afſteekt.

Boven over den ſmallen rug loopen twee ſmalle Citroen-geele ſtreepen met witte ſtippen tot aan den ſtaart toe, en onder langs den buik zoo een Hemels-blaeuwe zoom, met witte ſtippen tot aan de eerſte hoorn zich onder van agteren vertoonende.

De vin tegen 't lyf is flets Zee-groen, met roode en witte gebogene overlangze banden; dog blaeuw, met witte ſtippen, tegen 't lyf met een Citroen geelen band onder en een witten boven, en dan weer een Zee-groene plek, met een zwarte en daar na met een Citroen-geelen en zwarten, en dan nog een rooden zoom met witte ſtippels 'er langs.

De boven-vin is van grond-verw, en teekening, even eens als die tegen 't lyf; dog van gedaante als een palet, en tegen den rug aan eerſt Citroen-geel, daar na Zee-groen, dan fyn rood met ſtippen, en dan nog een band van zes halve licht-blaeuwe bollen, met witte buiten-kringen 'er om.

De ſtaart is door een fynen blaeuwen dwars-band, die enkele witte ſtippels heeft, van 't lyf geſcheiden. Deze beſtaat voor aan uit veel Hemels-blaeuwe bollekens met witte ſtippels, tuſſchen welke in zig een roode dwars-band, met witte ſtippels 'er langs, en een geele en een zwarte 'er tegen aan, en dan nog een

zwarte

zwarte met ſtippels 'er langs, en dan nog een roode fyne dwars band, vertoond.

Verder is de ſtaart Zee-groen gemarmeld van grond, met witte bollekens met blaeuwe zoomen, en met zulke kleene dikke ſlangetjes, drie reijen, ieder van twee bollekens, en twee ſlangetjes naaſt malkandren over dwars ſtaande, en een bolleken aan 't einde alwaar zig dan een roode band met Citroen-geele driehoeken na beneden toe geplaatſt, tuſſchen twee licht-blaeuwe wit-geſtipte zoomen vertoonen van welke de onderſte blaeuwe een rooden, en de andre een zwarten binnen-zoom heeft.

Na 't einde toe is de ſtaart twee a drie duim breed licht-Zee-groen met overlangze banden, uit roode breede en twee ſmalle zwarte ſtreepen beſtaande, hoedanige zes dat deel van den ſtaart verder uitmaken, hebbende nog vier fyne roode ſtreepen, die 'er van de rug-zyde na den andren kant toe ſchuins overloopen. De buiten-zoom beſtaat uit een fyne roode en een fyne zwarte ſtreep buiten.

De bek van dezen Viſch is ook wonderlyk, uit drie Citroen-geele, en vier roode witgeſtipte dwars banden, die als een Oſſen-ſnuit vertoonen, te zamengeſteld.

Deze Viſch is wel anderhalven voet lang, en na evenmatigheid van dien fraey breed; dog hy werd niet gegeten.

De Groene Koning.

N°. 345. Doet ons *den groenen Koning*, een kleen bol lekker Viſchje, zynde Purper van bek, oog, en kringen op de kop, die Citroen-geel is, zien. Langs 't oog loopt een Purpre roode ſtreep van de eerſte doorn van de boven-vin af tot aan den bek, die wonderlyk zeldzaam daar ſtaat.

Het lyf is ſchoon Zee-groen, en vol kleene zwarte ſchubben.

Het oog is Purper, zwart van kring, en appel.

De vinnen tegen en onder 't lyf zyn geel, en rood, dog Purper tegen 't lyf. De boven-vin is Citroen-geel, rood van doorns, en de agter-vinnen zyn ook Citroen-geel, dog de onderſte met een rooden buiten-zoom. Ook is de tweekluftige ſtaart Citroen-geel met roode ſtreepen; dog met zwarte zoomen over al rondom bezet.

Ikan Batoe Karang Jang Betina.

No. 346. Ziet men den *Ikan Batoe Karang Jang Betina*, dat is, *'t Wyfje van de Rots-Viſch*. Dit is mede een kleen lekker Viſchje, diens bek en boven-kop Citroen-geel, gelyk de beneden-kop en 't onder-lyf graeuw en vol witte bollekens met zwarte kringen is, agter by de ſtaart een Zee-groene ſtreep met zwarte lyſten hebbende. Tegen den rug aan boven vertoonen zig als twee zwarte Zadels met roode zoomen, en daar buiten weer Citroen-geele met witte ſtippels 'er langs. Het oog is Hemels-blaeuw, en de appel Purper.

Alle de vinnen beſtaan uit donker-groene overlangze banden, en lichter Zee-groene banden 'er tuſſchen beiden. Dog die tegen 't lyf is rood met een band van witte ſtippen. En de boven en onder-vin hebben roode buiten-zoomen.

De ſchey-band van den ſtaart is rood met witte ſtippen, en zwarte zoomen, loopende met een Zee-groene ſpitze driehoek, grafnaelds-gewyze in den ſtaart, omzoomd zynde met een rooden witten geſtippelden zoom. Verder is de ſtaart als een kleene ronde palet, Citroen-geel van grond, vol roode en Zee-groene fyne ſtreepkens, en rood van buiten-zoom rondom.

Ikan Batoe Jang Aboe Aboe Betina.

N°. 347. Vertoond ons den *Ikan Batoe Jang Aboe Aboe Betina*, dat is, *het Wyfken van den graeuwen Klip-Viſch*. Dit is een uitnemend lekker Viſchje, byna als een Leer- of Pampus-Viſchje. Het is Zee-groen van bek, die als een verkeerd half Maantje is, hebbende drie roode bollekens van agteren. De kop is Citroen-geel met drie doorgaande zwarte dwars-ſtreeken langs het oog, dat rood, wit van appel, eerſt fyn zwart van kring daar om, dan Zee-groen en breeder, en dan weer zwart en fyn van buiten-kring is.

Het geheel lyf is boven donker, en in 't midden en na beneden licht-graeuw, en met vier a vyf zwarte overlangze ſtreepen geteekend.

De boven-vin is Zee-groen, en zwart gedoornd. De agter-vinnen zyn breed en rond, Citroen-geel van grond, met twee overlangze Zee-groene ſmalle ſtreepen een tot een buiten-zoom, met Purpre en zwarte fraanje, en een in 't midden 'er over henen, dog alle tuſſchen zwarte lyſten geſloten.

De vinnen tegen en onder 't lyf zyn ook Citroen-geel, zwart van graaten, Zee-groen, en rood de bovenſte, en de onderſte rood, met een Zee-groenen band in 't midden, tegen 't lyf aan

Ook ziet men by de onder-vin twee a drie Zee-groene doorns.

De ſtaart is Citroen-geel vol zwarte fyne graaten, met een Zee-groenen ovaal-ronden grond in 't midden, waar van men een Purpren buiten-zoom, tuſſchen twee zwarte lyſten, en een fynen zwarten onder-zoom ziet. Ook is de ſtaart met een Zee-groene zoom, die zwarte lyſten, en een Purpre en zwarte fraanje heeft, van buiten geſloten, vertoonende uiterlyk de gedaante van een kleenen geopenden waejer.

I-jan Merah.

N°. 348. Doet ons den *I-jan Merah*, dat is,

dat is, *den Rooden Viſch* zien. Zyn bek is Orangie, en Zee-groen rondom, hebbende een Purpren kop, die boven wat Citroen-geel is, en boven een plek en beneden nog een halven kring met zwarte lyſten heeft, die Citroen-geel is. By den kop agter aan is een Zee-groene ſchey-ſtreep op een Citroen-geelen grond, waar tegen van buiten zig zwarte ſchrapjens vertoonen.

Het oog is rood, de appel zwart, met een witte ſtip, de buiten-kring eerſt zwart, daar na ſchoon Zee-groen, en een ſmaller zwarte buiten-kring.

Het geheel lyf, dat zoo wel als de kop vol zwarte ſchubben, en hier en daar met een zwart vlekje met een Zee-groene ſtip geteekend is, vertoond zig Purper-verwig, boven aan wat donkerder, als in 't midden.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder is, zyn beide Purper, dog die tegen 't lyf Citroen-geel met zwarte lyſten. Zoo is ook de agter-beneden-vin Purper, met een geelen buiten-zoom tuſſchen zwarte lyſten; en op die vin ziet men voor aan een zwart en geel poortje met een rooden zoom 'er om, en midden in een zwart boileken met een geele ſtip.

Tuſſchen de voor en agter-vin onder ziet men twee Zee-groene groote doorns; ook is de boven-vin Zee-groen, en vol zwarte doorns, die agter aan langer, dog als graaten, en met de vin, waar op zig Purper roode bollekens vertoonen (hoedanig eene zig ook tuſſchen de twee laatſte dikke zwarte doornen opdoet) hooger boven uitſteeken.

De ſtaart is door een Citroen-geele band tuſſchen zwarte lyſten van 't lyf geſcheiden. Zy is Purper, vol zwarte fyne graaten, en met zulke zoomen; ook ziet men tegen den ſchey-band aan een rondagtig geel vlekje met een zwarte lyſt ſtaan.

Het is een lekker aangenaam Viſchje.

Ikan Batoe Karang Jang Djantan.

N°. 349. Ziet men den *Ikan Batoe Karang Jang Djantan*, dat is, *'t Manneken van de Rots-Viſch.*

Deze is kleen en dik, Hemelsblaeuw van bek, met een roode overlangze ſtreep, en met een Zee-groenen zoom met witte ſtippels van binnen. Zyn oog, dat Zee-groen, met een witten appel, een breeden rooden, en dan nog een ſmallen zwarten buiten kring verzien is, ſtaat zeer dicht by een, en zeer boog in zyn kop, die gelyk het ganſch lyf Citroen-geel van grond, en zwart geſtippeld is, hoedanig zig ook het voorſte deel van 't lyf met een breede ſtreek onder, en met een ſmalle boven vertoond.

Men ziet op den kop ook een Hemelsblaeuwe ſtreek met een zwarten zoom, en witte ſtippen 'er langs. Ook vertoonen zig nog twee zulke Hemels-blaeuwe ſtreeken boven tegen den rug aan, de voorſte breed en ſchuins uitloopende, en de andre ſmal zynde, beide met een rooden ſmallen zoom na buiten, met witte ſtippen 'er langs geteekend.

Het onder-deel van 't lyf vertoond ons negenthien geele bollekens met zwarte randen, waar na de roode ſchey-kring tuſſchen den ſtaart volgd, hebbende zwarte zoomen, en witte ſtippen op de beneden-kant van de rooden zoom ſtaan.

De middel vin is als een kleen Zee-groen paletje, met zwarte graatjens, en rood tegen 't lyf met een bandje witte ſtippen, met een zwarte 'er boven, en ook rondom de vin geſchikt.

De twee boven-vinnen zyn als twee Bezaankens, zynde Zee-groen, gelyk ook de agter-vin, en alle gebandeerd met licht-Zee-groene, tegen bruine Zee-groene banden, die ook ſmalle roode buiten-zoomen hebben.

Op den ſtaart vertoond zig tegen den ſchey-band een Zee-groen graf-naaldje met roode lyſten en witte ſtippels 'er op. Verder is de grond daar rondom Citroen-geel met fyne zwarte graatjens, en een zwarten zoom, met nog een rooden met witte ſtippen 'er buiten, en dan loopt de ſtaart verder rond als een palet, zynde de grond Citroen-geel met bruine banden, en eindelyk een Zee-groene ſluit-zoom, hoedanig eenen men ook onder tegen den buik ziet.

Het is een Viſchje, dat zeer wel, en even eens als de andre kleene Klip-Viſchjens ſmaakt.

Katam Berbonga Jang Bermata.

N°. 350. Vertoond ons den *Katam Berbonga Jang Bermata*, dat is, *de Geſtippelde Krabbe met Oogen.*

De grond van 't lyf is Citroen-geel vol zulke oogen met Purpre-kringen; dog in 't midden heeft men een langwerpig ronde Purpre ſtreek die in drie bogten verdeeld, en met een blaeuwen zoom rondom vol groote witte ſtippen geteekend is. Aan wederzyden heeft men van ieder agterſte poot af nog zoo een Purpre ſtreek half zoo breed, en na de buiten-kant zig in vier ronde deelen als vingers, verdeelende, en ook zoo een blaeuwen geſtippelden zoom, aan de kant na 't midden toe hebbende.

De pooten zyn bruin van grond, ieder met vier flets-groene dwars-banden, als halve Maanen, dog de klaeuwen voor aan zyn Hemelsblaeuw, met witte ſtippen na buiten, en Purper na binnen toe; dog de knypers hebben maar twee zulke banden agter, en in 't midden een ſmallen ſterk-Zee groenen en wit-geſtipten dwars-band in 't midden, en zoo een kleener

ontrent

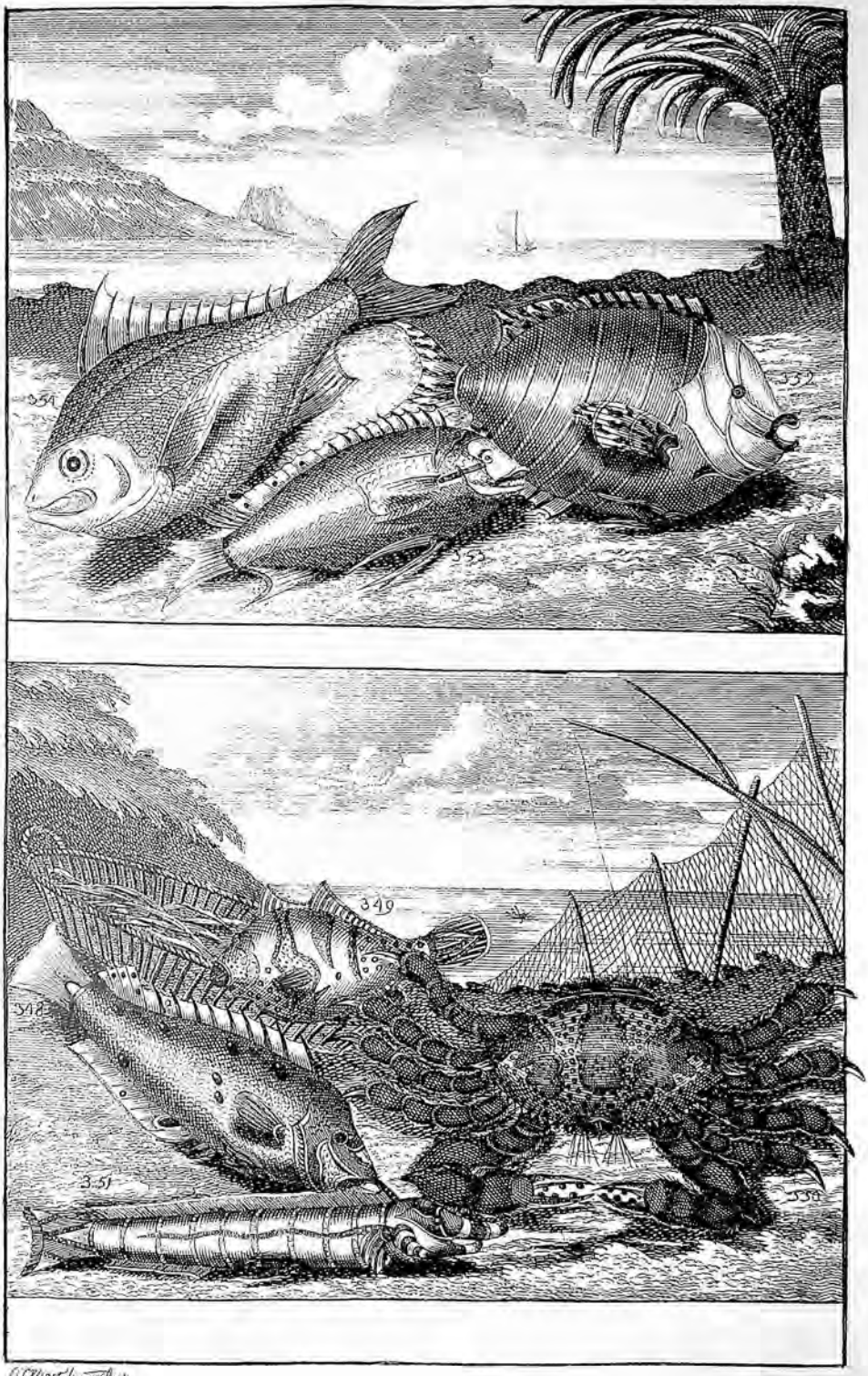
354
352
353
349
348
351
350

ontrent de knypers, daar een fletze Zee-groene en roode ronde grond met een zwarten zoom na de kant van de Purpre knypers, die van binnen een Zee-groenen zoom, en tegen ieder kant drie Citroen geele bollekens hebben, zich vertoond.

Rondom 't lyf ziet men veel korte Zee-groene doorns, dog agter by ieder tweede poot een blaeuwe met witte toppen.

Alle de pooten hebben aan weerzyden zwarte en Citroen-geele fraanjes, die men ook tegen 't agter-lyf, dat uit roode en zwarte ſtreepen tegen een beſtaat, heeft.

De oogen zyn Zee-groen, en witgeſtipt, met roode fyne hairen voor uit bezet. Het is een zeer vette lekkere Krabbe, vertoonende zig als een ſchoon gebloemd kleed vol oogen; daar zy ook na genaamd is.

Ikan Batoe Jang Merah Daan Pandjang.

N°. 351. Vertoond ons den *Ikan Batoe Jang Merah, daan Pandjang*, dat is, *de lange roode Klip-Viſch.* Het is een ſmakelyk Viſchje, wat grooter als een Spiering, hebbende een ſnuit, die boven vooruitſteekt, en die onder en boven Hemelsblaeuw en Citroen-geel gebandeerd, en aan de binnen-kant van 't Hemelsblaeuw wit geſtippeld is.

De kop vertoond zig boven Zee-groen, en beneden ook, dog met geel gebandeerd, loopende tegen den bek aan onder als een ſpitze hoorn uit.

Het oog is rood, wit van appel, en zwart van buiten-kring.

Het lyf is Purper-rood, midden in wat licht, met thien Citroen-geele verkeerde en wit-geſtipte bogen 'er dwars overhenen, ieder tuſſchen twee zwarte lyſten, en over deze boogen loopt een lichtblaeuwe ſtreep als een Slang, zynde een ſtroo breed, anderhalven vinger lang, en vol witte ſtippen. Hoedanigen doorn (die boven uitſteekt) men ook aan de lange Zee-groene boven-vin, die een Citroen-geelen boven-zoom heeft, verneemd.

De onder-vin is ook Zee-groen met een Citroen-geele buiten-lyſt, en beide met fyne graaten bezet.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen en Citroen-geel gebandeerd; dog de onder-vin is Zee-groen.

De ſtaart vertoond ons eerſt een Zee-groene graf-naald, voor aan met geele zoomen, en wit-geſtipt. Daar na ziet men aan weerzyden een graeuwen ſchuinzen band, en dan aan weerzyden in de hoeken van den ſtaart nog een plekje Zee-groen, ieder door een Citroen-g ele witgeſtipte fyne ſtreep van den graeuwen band afgeſcheiden. Aan 't einde ziet men een fynen zwarten zoom met Citroen-geele en zwarte fraanje.

De blaeuwe Nonne.

N°. 352. Ziet men de *blaeuwe Nonne.* Een zeer fraeje en lekkere Viſch, die Purper van bek, Zee-groen van kop (die ingebogen dik oploopt, en vol Citroen-geele ſtreepen is) en Purper van oog met een zwarten appel, witte ſtip, en met een fyne zwarte, en een breeder roode buiten kring zig vertoond.

Het lyf is blaeuwagtig, en boven en onder donker van verw, vol groote Citroen-geele met het hol na agter toe gebogene, en tot beneden toe doorgaande dwars-ſtreepen, hoedanige 'er zeven, behalven de daar tegen aangebogen ſchey-band van den ſtaart, zyn.

De vin tegen 't lyf (die tegen 't lyf rood, en geel en zwart van zoomen is) beide de agter-vinnen, en de ſtaart (die zig als een halve Maan vertoond, en die ter zyden een rooden zoom heeft) zyn ſchoon donker-Zee-groen, vol zwarte, geele en Orangie wolkjens, als dikke Slangetjens; ook hebben de agter-vinnen roode buiten-zoomen met Citroen-geele en zwarte fraanjes De boven-voor-vin, gelyk ook de onder-midden-vin aan den buik, zyn Citroen-geel, en zwart van doorns; dog de vin onder de middel-vin is ook Zee-groen.

Ikan Ongoe Dengan Pinggir Amâs.

N°. 353. Vertoond ons den *Ikan Ongoe Dengan Pinggir Amâs*, dat is, *het Purper Viſchje met een Gouden zoom.*

Het is als een kleene Baars, ook wel zoo lekker van ſmaak, Purper en Zee-groen van bek boven, onder Zee-groen, en een ſtreek lager licht-Hemels-blaeuw, en met witte ſtippels geteekend. De kop is voor geel, agter Purper, vol fyne ſchubben, gelyk ook het lyf. Over de kop loopen eenige Zee-groene ſtreepen.

Zyn oog is Zee-groen, rood van kring, en wit van appel; en van 't oog loopt een roode ſtreep na de middel-vin.

Het lyf is licht-Purper, hebbende voor aan een Citroen-geel vierkant met een Zee-groenen zoom rondom, loopende na den ſtaart toe wat ronder uit.

De boven-vin is Citroen-geel met Purpren doornen. De agter-vinnen zyn flets-groen; dog in de bovenſte ziet men een fynen zwarten, en in de onderſte een Purpren buiten-zoom, ook verneemd men drie roode bollekens in de bovenſte agter-vin, ieder drie graatjens van een ſtaande.

De ſtaart is ook flets-groen, vol zwarte graaten, zoo ook gezoomd, en aan zyne twee-kluften in 't einde Purper-verwig, ontrent de breedte van eene nagel hebbende. De ſchey-band tuſſchen 't lyf beſtaat uit zeven halve roode bollen met zwarte zoomen.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder,

zyn geel, wit, en rood geſtreept; dog rood en Zee-groen beide tegen 't lyf.

Ikan Mata Bezár. N°. 354. Doet ons den *Ikan Mata Bezár*, dat is, *de groot Oog beſchouwen*. Een klocke breede Viſch, als een groote Braazem, en zeer lekker van ſmaak. Zyn bek is wit en appelbloezem, en de kop mede zoo.

Hy is zeer groot van oog, dat zwart, en wit van appel is, hebbende eerſt een breede witte, en nog een ſmalle Purpre, tuſſchen twee zwarte kringen ſtaan.

Het lyf is Zee-groen, en blaeuwagtig geſchubd. De boven-vin is als een groot zeyl, flets-groen, vol groote roode doorns.

De vin tegen 't lyf is ook flets-groen, zwart van graaten, en Purper tegen 't lyf. De vin 'er onder is rood, Hemelsblaeuw, en zwart, en de agter beneden-vin is Hemelsblaeuw, wit, zwart van graaten, Appelbloezem van onder-zoom, en blaeuw van buiten-zoom. De twee-kluftige groote ſtaart is Zee-groen, vol met roode en zwarte graaten bezet.

Ikan Renne. N°. 355. Vertoond ons den *Ikan Renne*, dat is, *de Renne-Viſch*, die wel een voet lang, zeer vet en lekker van ſmaak is.

De bek is boven wit, Hemelsblaeuw, en rood, met veel tanden bezet, en onder Hemelsblaeuw, gelyk de kop verder Zee-groen, en bruin, met overlangze vlammen, die citroen-geele zoomen met zwarte lyſten hebben, geteekend is, hoedanige drie-hoekige vlam zig ook ontrent het oog, dat rood, zwart en wit van appel, en fyn zwart van buiten-kring is, vertoond.

Het geheel lyf is bruin, waar op men ook boven aan twee donker-groene bollen, hoedanig eene men ook boven 't oog ſtaan, ziet.

Op 't agter-lyf vertoonen zig van 't midden af een groot getal Hemels-blaeuwe bollen met witte vlekjens 'er op, het geheel lyf daar over tot agter toe, voor aan zes, dan vyf, en dan vier in een rey tot dicht by den ſtaart, daar 'er drie in een bogt by een komen, bezaeid.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met roode en witte ſtreepen 'er over, rood en citroen-geel tegen 't lyf, en dit alles op een Zee-groenen byna drie-kantigen grond. De vin 'er onder is ook rood en wit.

De boven-vin heeft voor aan een grooten donker-Zee-groenen, rooden, Zee-groenen, en dan weer zwarten boven verre uitſtekenden hoorn, die na agter toe gebogen is, van den welken beneden een lange vin byna tot den ſtaart loopt, die Purper, dan rood, dan Hemelsblaeuw, overlangs, en beneden vol zwarte ſtippen is. De onder-vin is overlangs mede eerſt tegen 't lyf Purper vol zwarte ſtippels, dan rood, dan Zee-groen, Hemelsblaeuw, licht-Purper, weer Hemelsblaeuw, dan weer rood en zwart; alwelke verwen zeer ſterk tegen malkanderen afſtecken.

De ſtaart beſtaat uit vyf breede roode, en verder uit veel fyne geele en zwarte ſtreepen.

Balana. N°. 356. Zien wy den *Balana*, of den *Harder*, een Viſch als een groote Haring; dog wat aan de drooge kant. Deze ſteekt wegens zyn Purper in den bek, en ontrent de wamme, mitsgaders wegen 't citroen-geel, dat zig ook beneden in de kop ontrent de ſcheyding, en in de vinne tegen en onder 't middel-lyf vertoond, by de andre gemeene merkelyk uit. Anders is het een gemeene, en zeer bekende Viſch.

Ikan Doerian Terpandjang Doeri Doeri-nja. N°. 357. Doet ons den *Ikan Doerian Terpandjang Doeri Doeri-nja*, dat is, *een Doerian-Viſch met zeer lange, en veel fynder doornen, dan de bevorens beſchrevene*, zien. Hy is zoo rond en dik, als een Opblazer, licht-Purperagtig in zyn bek, hebbende een oog byna als een menſchen-oog, dat zwart, wit-agtig van appel, Zee-groen, Purper van boven-leden en zwart van omtrek in 't langwerpig rond is.

Het lyf is blaeuw; de doorns zijn wel een halve pink lang, en wit, al de vinnen, en de ſtaart, geel, en zwart van graaten, en die tegen 't lyf is dicht aan 't zelve Purper met een Zee-groenen band.

Ikan Bibi Pati. N°. 358. Doet ons den *Ikan Bibi Pati*, dat is, *de Graaf*, zynde een zekere uitſtekende *Opblazer*, beſchouwen. Zyn kop is bruin, met een halve kring van blaeuwe korte doorns op een Appel-bloezemde grond, en pas daar boven komt nog een grooter kring met zulke doorns mede op zoo een grond, ieder op een fynen zwarten halven onder-zoom ſtaande.

Het oog is geel, de appel groot, donker blaeuw, en de buiten-kring zwart.

Het geheel lyf van dezen Viſch is Appelbloezem, vol breede bruine Slangetjes met een fyn blaeuw zoomtje tegen den binnen-kant, zynde die Slangetjes ontrent een lid van een vinger lang, en overdwars in reyen zoo verdeeld, dat 'er hier en daar reyen met bruine bollekens, met witte ſtippen van binnen, tuſſchen beiden gezaeid, en dat die ook wel als byzondere reyen op haar zelven verdeeld zyn. Ook verminderen die Slangetjes en bollekens, naar mate, dat het lyf verminderd, in getal.

De vin tegen en onder 't lyf is geel, en zwart van graaten, de andre, en ook de ſtaart, zyn zeer donker Purper, vol zwarte fyne graaten, gelyk ook de vyf doorns boven, en twee beneden, donker-Purper, en de bovenſte na de binnen-kant wat wit zyn.

Deze

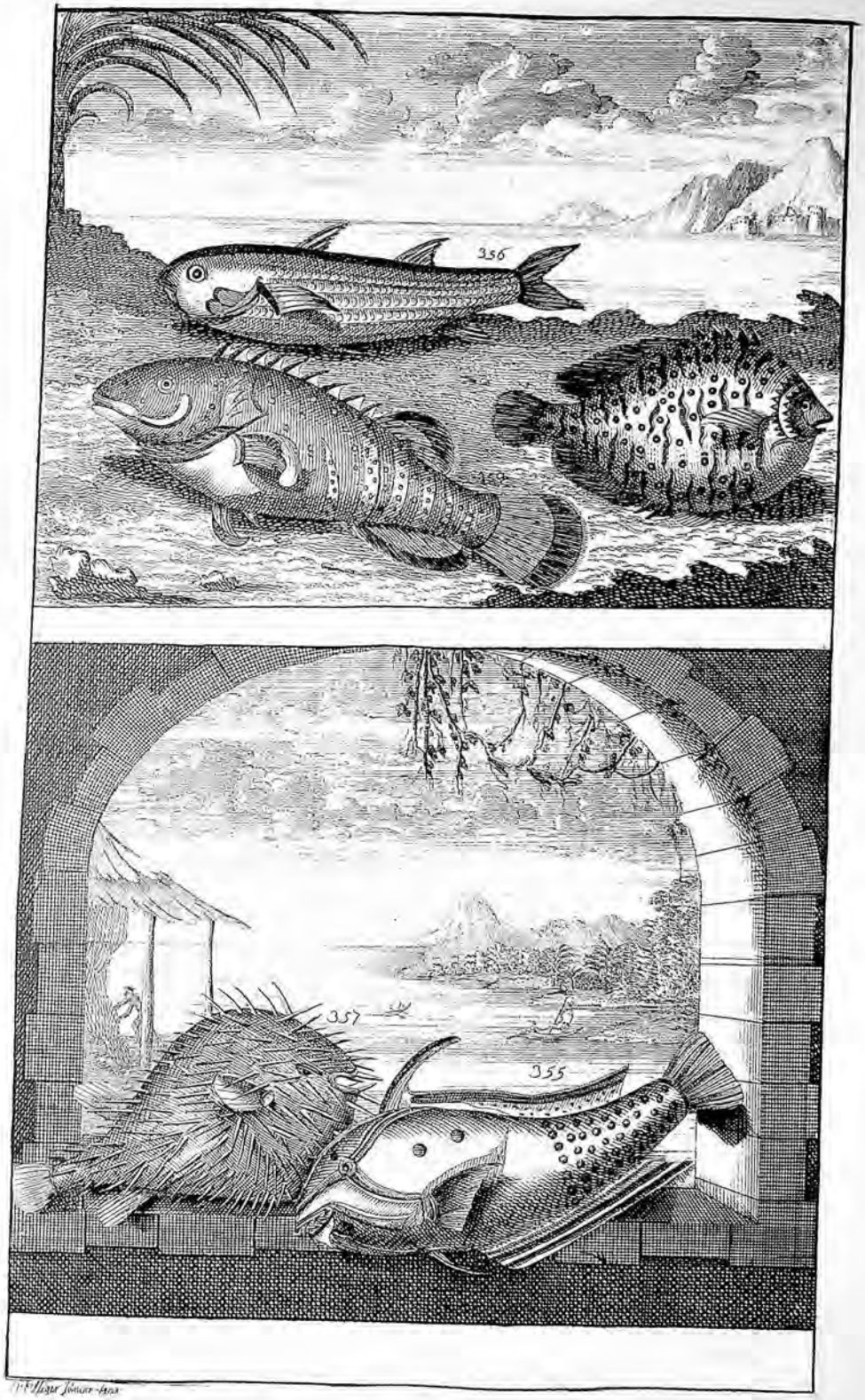
356
357
355

Deze Viſch is heerlyk van verw; dog hy werd zeer weinig dan by lieden, die hem kennen, gegeten, om dat men als men zekere aderken 'er niet voorzigtig uitneemd, 'er licht door kan vergeven werden.

Ikan Kajoenoe.

N°. 159. Vertoond ons den *Ikan Kajoenoe* dat is, *den Kajoenoe-Viſch*, die een groote ſpan lang, en zeer aangenaam van ſmaak is.

De bek is blaeuw met een Purperen zoom. De kop en 't lyf zyn tuſſchen 't bruine en de leververwe, en de zelve ziet men over al met blaeuwe bollekens, die in 't midden wit zyn, bezaeid.

Op den kop ziet men een roode ſtreek met zulke doornen van binnen, en een andre Orangie ſtreek 'er boven tegen aan met vier doornen, die na den ſtaart toe uitgaan.

Het oog is Orangie, de appel zwart, de omkring fyn zwart, en daar buiten om een breeder witte, met een fyne vermilioen-roode daar op, en dan nog een fyne zwarte buiten-kring daar om.

De vin tegen 't lyf is licht-Hemelsblaeuw, met zwarte ſtreepen, en blaeuwe bollekens 'er op, dog tegen 't lyf aan citroen-geel en rood, tuſſchen zwarte fyne lyſten.

De vin 'er onder is ook even eens, als die tegen 't lyf, hoedanig ook de doorn beneden 't zelve blaeuw, en met iet roods tegen den buik 'er by, geteekend is, dog de doorns op den rug zyn kort, lichtbruin van verwe, en met een Purpren buiten-zoom bezet.

Van den buik af in 't midden van 't lyf ziet men tot halver weg over dwars, gelyk als een Hemelsblaeuwen Olifants-tand, een halven vinger lang, met zulke bollekens, die midden in wit zyn, hebbende donker-blaeuwe zoomen, hoedanige tand, die wat korter is, zig ontrent den ſtaart ook, met vier doorgaande lichtblaeuwe breede dwars-banden 'er tuſſchen beiden, en mede vol zulke bollekens zynde, vertoond.

De agter-vinnen en ſtaart (die groot en rond agter is) zyn van een en de zelve verwe, beneden met een half rond, dat de halve vin en den halven ſtaart beſlaat, geelagtig, en verder bruin, dicht vol van zwarte graaten, en tuſſchen beiden, als ook agter, zwarte zoomen, en zulke fraanje hebbende, terwyl de ſcheyband van den ſtaart rood en zwart is.

Het Baardmanneken.

N°. 360. Doet ons *het Baardmanneken* zien, dat zoo na zyn lange Orangie twee baarden, die van zyn beneden-kakebeen afhangen, genaamd is.

Het is een Viſch, als een kleene ſpan-Baars, en die zeer goed van ſmaak is.

De bek vertoond zich Hemelsblaeuw van buiten-zoom en rood van binnen.

De kop, en 't lyf, is rood en geel gemengeld van verwe, op den kop ziet men eenige blaeuwe ſtreeken met roode binnen-ſtreeken 'er tegen, en zoo een ſtreek tot ſcheiding van den kop.

Het oog is rood, breed, zwart en groot van appel, met een fynen witten kring 'er om, en om 't oog een fynen zwarten buiten-kring, met nog zoo een Ster van fyne ſtreepen en bruine vlekken weer daar om.

Midden over 't lyf loopt een blaeuwagtige ſmalle ſtreep van de kop af tot dicht by de ſtaart, en 't onder-lyf is vol Hemels-blaeuwe en witte bollekens.

De vin tegen 't lyf is Purper-rood, en geel, wat ſpits uitloopende, tegen 't lyf met een ſmalle Hemels-blaeuwe band met witte ſtippen. De vin 'er onder is ook Purper-rood en geel; hoedanig ook de twee-kluftige ſtaart; diens ſchey-band zwart, en als met eèn zwarte fraanje na buiten toe bezet is.

De voor-vin boven is citroen-geel, en de doorns rood, makende te zamen als een Zeyltje uit.

De agter-vin daar in beneden rood en geel, en boven alleen geel, en vol zwarte fyne graaten. De benedenſte agter-vin is ook geel en rood, met zwarte graaten, en met een Purpren buiten-zoom bezet.

De Camauro.

N°. 361. Vertoond ons den *Camauro-Viſch*, die kleen, dog lekker, en fraey van teekening is.

Den bek is van binnen Orangie, met een zwarten zoom rondom.

Het oog is rood, en de appel en buiten-kring zwart.

Het lyf, en de kop, zyn flaeuw Zeegroen met een Purpre ſmalle ſtreep overlangs van 't oog (daar die nog een krommen haak heeft) tot aan de ſtaart over 't lyf gaande, hoedanige twee diergelyke Purpre ſtreepen, met zoo een overlangze breeder Orangie band daar tuſſchen beiden zich beneden vertoond, en pas beneden de onderſte Purpre-ſtreek ziet men nog een ſmaller Orangie; dog die veel korter dan de vorige is, en die maar tot ontrent de vin tegen en onder 't lyf komt; deze zyn citroen-geel, van welke de bovenſte een roode band tegen 't lyf heeft.

De boven-vin is zwart-gedoornd, en verder als een lange breede vlag, die tegen 't lyf een Purpren, en buiten een Orangieagtigen zoom heeft, gelyk die dan verder van boven af eerſt Hemelsblaeuw, dan rood, en dan Zee-groen is.

De beneden-vin agter loopt wat rond, zynde tegen 't lyf breed Hemelsblaeuw, in 't midden licht-Zee-groen, en de buiten-zoom Orangieagtig.

De ſtaart is donker-Zee-groen, zwart en dicht van graaten, breed en rood van

zyde-zoomen, dog hebbende agter een fynen zwarten zoom met zulke fraanje bezet.

Ikan Pivot. N°. 362. Doet ons den *Pivot-Viſch*, die van ſatzoen en ſmaak gelyk de vorige, dog anders van verwen is, beſchouwen.

De kop is licht-Zee-groen en wit, met een blaeuwe verkeerde halve Maan, na de onder-agter-kant, en met zoo een zoom om zyn Purperen bek, en ook met zoo een ſchey-zoom van de kop geſcheiden. Het oog is Zee-groen, zwart en groot van appel, hebbende ook zoo een ſmallen buiten-kring.

Het geheel lyf beſtaat in drie breede overlangze banden tuſſchen fyne zwarte zoomen, van welke de bovenſte Orangie-agtig, de middelſte Hemels-blaeuw, en met een breeden zwarten boven-ſcheyzoom, dog met zoo een fyner benedenbezet is. De onderſte is ſchoon Purperverwig.

De vin tegen 't lyf is Orangie geel, en zwart van graten, met een Zee-groene band tegen 't lyf; en de vin 'er onder even eens geteekend.

De boven-vin is een ſchoone vlag, vol zwarte doorns, die boven Purper, in 't midden Zee-groen, en onder licht-geel is.

De onder-vin is onder en boven geel, en in 't midden Hemelsblaeuw, en de ſtaart is Purper met fyne zwarte zoomen bezet.

Ikan Laſcine. N°. 363. Doet ons den *Ikan Laſcine*, dat is, *de Laſcine-Viſch*, die even eens byna als de Camoero N°. 361. beſchreven is, zien.

De bek vertoond zich Orangie; de kop Zee-groen boven, beneden licht Hemels-blaeuw, dog onder met een dikronde ſchey-ſtreek, die geel, en van binnen rood-gezoomd, met roode doornkens als banden, en buiten zwart van zoom is. Beneden deze geele ſtreek vertoond zig de buik tot de agter-vin toe ſchoon Hemels-blaeuw, met een deel van een groot Purper hart op die grond tuſſchen beide de middel-vinnen ingeplaatſt.

Het oog is rood, en breed, de appel, en de buiten-omtrek, zwart, hoedanigen vleksken zig in deze Viſch tuſſchen 't oog en de neus ook, even eens als ook in de Camoero-Viſch, vertoond.

Het lyf beſtaat in zeven overlangze banden, van welke de bovenſte Orangie is; dog daar na ziet men een Hemelsblaeuwe, dan een lichte Zee-groene, dan een geele, daarna een Purper-graeuwe, dan een witte, en onder een Hemelsblaeuwe, zynde alle de zelve door fyne zwarte ſtreepen onderſcheiden.

De vin tegen 't lyf is, gelyk ook die 'er onder, Zee-groen, met zwarte graaten bezet, en rood tegen 't lyf aan.

De boven-vin is mede als een lange vlag, die van boven af, eerſt citroengeel, daar na Hemelsblaeuw, dan Orangie, dan rood, en onder Zee-groen, en met zwarte fyne ſtreepen onderſcheiden is.

De onderſte agter-vin is tegen 't lyf citroen-geel, dan licht-Zee-groen, dan Orangie en wat breed, en de buitenzoom, gelyk ook tuſſchen-beiden, is zwart en fyn.

De ſtaart is Hemels-blaeuw en wit, met zwarte graaten, en zoo van zydezoomen, dog agter met een breeden rooden zoom, als ook met een ſmalle zwarte en roode fraanje aan 't einde bezet, hoedanig van verwe ook de ſchey-zoom van den ſtaart is.

Een Commer-Aal. N°. 364. Vertoond ons een heerlyke *Commer-Aal*.

Deze is vier voeten lang en negen duimen dik, zynde als een kloeke Paling, die Hemels-blaeuw van bek, met witte ſtippels beneden, en met een rooden zoom boven, die 'er meer over de kop loopen, geteekend is

Het oog is Hemels-blaeuw met witte ſtippen rondom 'er op, rood van appel, met een witte ſtip in 't midden, en met een zwarten buiten-kring. Beneden op de kop ziet men een breede zeer donkergroene ſtreek tuſſchen den rooden zoom; en de ſchey-zoom van de kop is Zeegroen buiten, en Hemels-blaeuw met witte ſtippen na de binnen-kant, tegen malkandren aan ſtaande. De vin tegen 't lyf is uit donker-groene en flets-groene banden beſtaande, mede tegen 't lyf Hemelsblaeuw, met witte ſtippen 'er op, tuſſchen twee roode zoomen.

Verder is de kop en 't geheel lyf van dezen Aal Goud-geel van grond-verwe, hebbende op de kop kleene donkerbruine roode en witte korte vlammetjens met roode bollekens, die van binnen wit zyn, 'er tuſſchen beiden; dog op 't lyf ziet men als groote dikke donker-bruine vyf-hoeken, met nog kleener zulke van binnen 'er in, met een witte ſtip van binnen, en die binnen vyf-hoek ſtaat op een Goud-geele grond met een fynen rooden zoom, die zig over 't ganſch lyf tot byna aan 't einde vertoond, hoedanige roode bollekens, met witte ſtippen van binnen, ook over 't geheel lyf gezaeid zyn; dog aan 't einde van de ſtaart ziet men geen vyf-hoeken, en alleen zes bollekens by een vervolgens, de drie laatſte, en de andre in een drie-hoek ſtaande.

Ruim over de helft van 't lyf vertoond zig aan weerzyden, na beneden, tot het einde ſcherp uit, een groene zoom een vinger breed, met geele dwars-ſtreepkens, en met een rooden buiten-zoom. Het is een zeer ſchoone, vette, en lekkere Viſch. N°. 365.

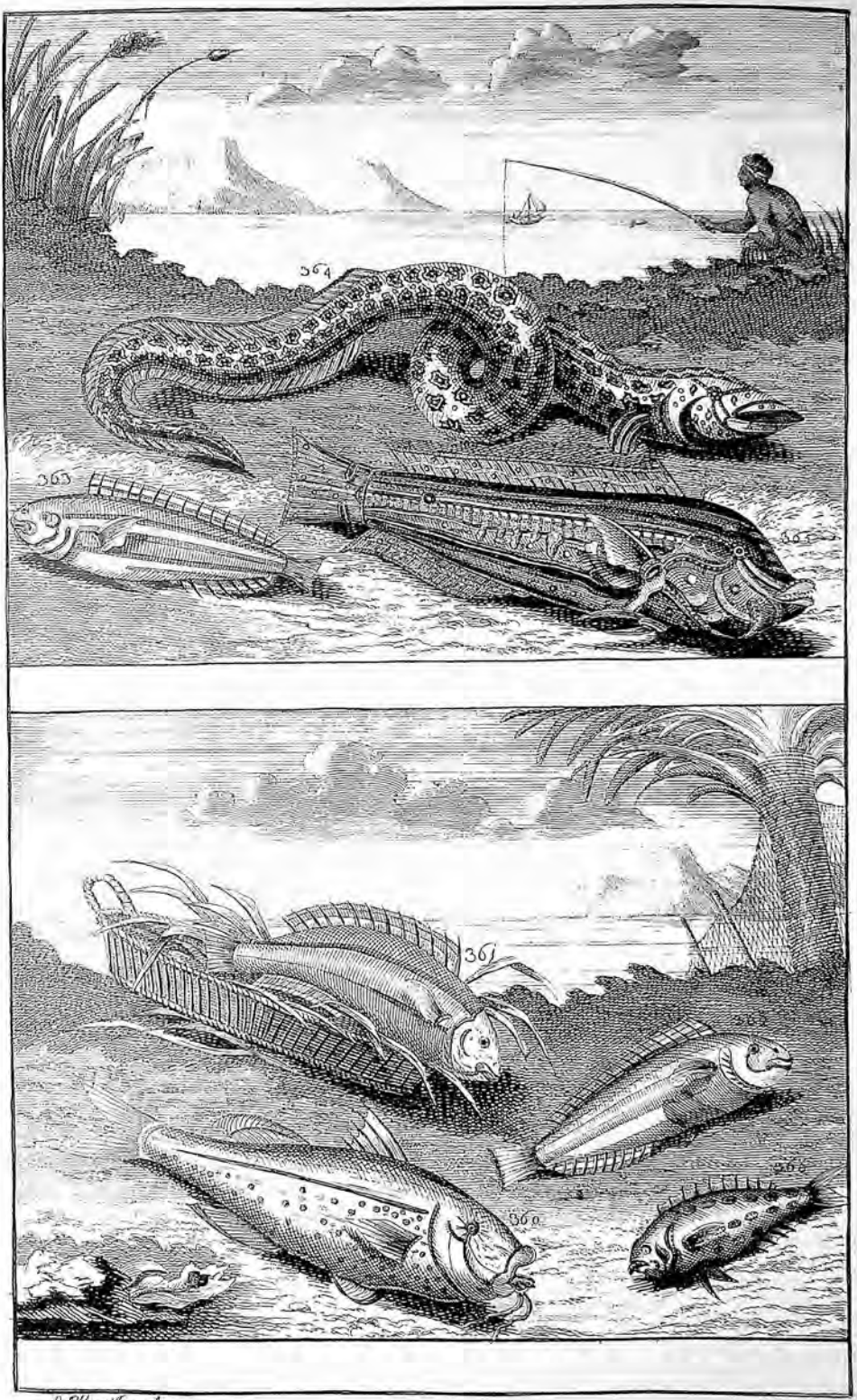

O. Ellger Junior fecit

Radja Ikan Cacatoeha.

N°. 365 Doet ons hier *den Koning van de Cacatoeha-Viſſchen*, zien.

Deze is een grooten voet lang, geel van bek en hier en daar op de kop, die bruin en duiſter-Zee-groen van verw, en vol roode ſtreeken is, met witte ſtippels, gelyk 'er ook op den rooden boven-zoom in de bek zyn, geteekend.

Men ziet ook in 't midden een Orangie, boven een Hemels-blaeuwe boven-wit-gezoomde, en een roode wit-geſtipte onder-ſchey-zoom, tot ſcheiding van de kop en 't lyf dienende.

Het oog is geel, bruin van appel met een witte ſtip, en met een donker-Purpere buiten-zoom vol witte ſtippen. Op de kop ziet men ook eenige Hemels-blaeuwe, en een roode bol met witte vlekken, die men ook hier en daar op 't lyf, de boven-vin, en de ſtaart, ziet.

De kop is boven en onder vry donker-groen, en boven de neus met geele roode en witte vlekken geteekend. Ook is de rug langs henen zeer donker, met een fyne overlangze Purpre ſtreep van 't voorſte van den kop af tot den ſtaart toe.

Even zoo ziet men ook wat lager een Orangie ſtreep, en 'er boven, met een donkere en witte bol op 't einde byna, langs dezelve Orangie ſtippen, en beneden 'er tegen aan die met nog een roode en dan met nog zoo een overlangze gevlamde witte ſtreep onderſcheiden, waar na op 't lyf overlangs van de kop af tot aan de ſtaart veel roode halve kringen, met twee witte ſtippels voor de eerſten, en ook maar eene voor veele, en tuſſchen twee roode zoomen volgen, terwyl de onderſte een witte 'er tegen heeft, tegen welke aan men in 't midden vier a vyf roode witte en Orangie kleene vlekken ziet; waar na zich, gelyk ook langs de buik beneden, weder een overlangze roode ſtreep en zoom opdoet.

De boven-vin is Purper, vol zwarte fyne ſchuinze graaten, hier en daar met een Hemels-blaeuw en wit bolleken bezaeid, hoedanigen wit-geſtipte doorn voor aan is. Des zelfs boven-zoom is Hemels-blaeuw met witte ſtippen; en midden 'er over loopt een geele wit-geſtipte ſlangs-wyze gegolfde ſtreep.

De vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen, blaeuw en rood tegen 't lyf, met witte onder-zoomen bezet. Ook vertoond zig pas buiten die vin een Purpre ſtreek met witte ſtippen, en dan een Orangie met roode zoomen 'er tegen aan. De vin onder 't lyf is Zee-groen met roode zoomen.

De achter-beneden-vin is donker Zee-groen, met een rooden en witten gebandeerden buiten-zoom, en in 't midden een roode en een Hemels-blaeuwe ſtreep overlangs tegen een, met witte ſtippen 'er op.

De ſchey-band van de ſtaart is fyn zwart met witte ſtippen 'er boven langs, en in 't midden daar tegen een kleen Purper wit geſtipt vlekje, hoedanige twee grootere pas 'er boven aan weerzyden ſtaan. De grond van de ſtaart, die vol en fracy breed is, is donker Zee-groen, met geele overlangze ſtreepen in 't middel-perk, na boven toe met drie, en dat na beneden toe met twee witte ſtippels in ieder, en in ieder van de andre perken 'er een geteekend.

De buiten-zoom is rood met witte ſtippen, en aan weerzyden zyn mede roode buiten-zoomen met Hemels-blaeuwe van binnen 'er tegen aan geplaatſt.

Het is een ſchoone ſmakelyke Viſch.

Ikan Batoe Jang Aſing.

N°. 366. Doet ons den *Ikan Batoe Jang Aſing*, dat is, *den vreemden Klip-Viſch* zien. Deze heeft een donker-Zee-groenen Vogels-bek, met een roode wit-geſtipte lyſt boven, en zoo een geele onder.

Het oog is donker-Zee-groen, met een rooden geſtipten boven-zoom, met hoedanigen donkren Zee-groenen en rooden wit-geſtipten zoom de kop van het lyf afgeſcheiden is.

De kop en 't lyf zyn loodverwig. Op 't lyf vertoonen zich veel kleene ovaaltjes, die overlangs, dan een geel, en dan een rood, en zoo vervolgens, met witte ſtippen rondom, in 't verband ſtaan, en daar van zich eerſt een rey van zeven ovaaltjes boven, dan een van vyf, en dan een van drie 'er onder vertoond.

Alle de vinnen, en de ſtaart, zyn Purper-verwig. De bovenſte is gedoornd, die tegen 't lyf is Zee-groen, en wit geſtipt tegen 't lyf; en die 'er onder heeft rondom witte ſtippen.

De agterſte onder-vin heeft op de vier doorns in 't midden witte ſtippen. De ſtaart is twee-kluftig, en vol zwarte graaten.

Ikan Toetombo Tandoc Koening.

N°. 367. Vertoond ons den *Ikan Toetombo Tandoc Koening*, dat is, *de Doos-kens-Viſch met geele Hoorns*.

Deze is van fatzoen even eens, als die N°. 344. beſchreven is, maar hy is geel en rood onder aan van hoorns, en, die agter by de ſtaart komen, zyn na den buiten-kant rood-gezoomd met witte ſtippen.

De zoom langs den rug is ook rood met zulke ſtippen. Ontrent de ſtaart zyn de wit-geſtipte banden met Hemels-blaeuw gemengd; maar meeſt rood.

De bek voor aan is ook Hemels-blaeuw, en de vinnen tegen 't lyf en agter op den rug zyn uitnemend heerlyk van Zee-groene en witte banden tegen een, vertoonende beiden een Palet, die wat krom

gebogen is, en die tegen 't lyf geel (met een blaeuw en wit bolleken 'er op) rood met witte ſtippen 'er tegen, Hemelsblaeuw, breed, drie-hoekig, en geel met witte ſtippen 'er boven, en dan nog een roode band van bollen met zwarte lyſten geciert is.

De boven-agter-vin tegen 't lyf beſtaat uit een roode, geele, en Hemelsblaeuwe band, ieder met witte ſtippen 'er boven, en dan nog uit een roode van bollen te zamen geſteld.

De ſtaarts ſchey-band is byna even eens; dog de roode blokjens komen hier beneden, en de geele boven, dat in die andere regt verkeerd is, te ſtaan.

De ſtaart is ook wel driemaal zoo lang, en zoo breed, heerlyk licht-Zeegroen, met donker-Zee-groene overlangze, en dan nog vier bruine dwarsſtreepen van den rug na de andre zyde toeloopende, op welke twee buitenſte ieder drie, en op de twee binnenſte, de bovenſte zes, en op de onderſte vyf geele bollekens ſtaan, hoedanige drie Hemelsblaeuwe zig tuſſchen de twee middelſte dwars-ſtreepen, en een 'er pas buiten de onderſte-middel-ſtreep vertoonen, behalven dat men 'er agter aan, aan weerzyden van de ſtaart, in 't eerſte perk, twee boven malkandren, en in ieder ander perk 'er een ſtaan ziet.

De buiten-zoom van de ſtaart is ſchoon Hemelsblaeuw, fraey breed, met witte ſtippen, en aan weerzyden met een Purpren zoom bezet. Ook ziet men midden in nog als een breede licht-Zee-groene dwars-band met Orangie wit-geſtipte bollekens, tuſſchen ieder band van de overlangze ſtreepen een geplaatſt, en deze licht-Zee-groene band vertoond zich weer tuſſchen twee roode zoomen met witte ſtippen, die een duim-breed van malkandren ſtaan.

Tuſſchen de ſchey-band van de ſtaart, en deze licht-Zee-groene band ziet men nog vier witte en bruine ſchuinze dwarsbanden zonder iets 'er op.

Ikan Sowanggi Merah.

N°. 368. Vertoond ons den *Ikan Sowanggi Merah*, dat is, *den rooden Toovervisch*. Deze is Hemels-blaeuw, en wit geſtippeld van bek, donker-rood van kop en lyf, Zee-groen van oog, met een geele ſtreek met witte ſtippels 'er boven; hebbende op de kop hier en daar een donkre Zee-groene ſtreek, hoedanige zoom met witte ſtippen ook langs den buik tot aan de agter-vin loopt.

De gedoornde boven-vin beſtaat uit drie Hemels-blaeuwe banden met witte ſtippen, en met drie roode en geele tegen een 'er tuſſchen beiden. De agtervin is geel, met doorns, en met drie witte ſtippen op ieder derde perk van voren af geteekend; dog al de perken van deze en de vorige boven-vin zyn opſtaande, en langer dan breeder.

De boven-zoom der agter-vin is Zeegroen.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, is geel; dog die tegen 't lyf met rood 'er tegen aan, en rondom daar met een kring van witte ſtippels omzet.

Op 't rood lyf ziet men, van de middel-vin tot beneden toe, een Zee-groene donkre ſtreep met vyf drie-hoeken met witte ſtippels onder aan daar op verdeeld.

De agter-beneden-vin is geel en rood van doornen, met vier witte ſtippen in ieder derde perk geſchikt.

De ſchey-zoom van de ſtaart is Hemelsblaeuw met witte ſtippen, de ſtaart zelf is geel met vyf roode fyne ſtreepen, met vier groote witte ſtippen, tuſſchen ieder perk een, en met een Hemelsblaeuwen wit-geſtipten ſluit-zoom, met een fynen rooden gedoornden daar tegen aan geplaatſt.

Men eet dezen Viſch niet.

Morea Goenong Jang Eloc.

N°. 369. Doet ons den *Morea Goenong Jang Eloc*, dat is, *den ſchoone Berg-Aal*, zien. Deze is kleen, Hemelsblaeuw van bek, met twee roode bollen 'er op, boven geel en rood van kop, rood, wit, en geel van vinnen, ſchoon donker-Zeegroen van lyf, met twee Purpre en witte overlangze vlammen over 't zelve, en langs den Aal aan weerzyden een fyne zwarte, en een Orangie breeder zoom 'er nog tegen aan geſchikt. Ook 't geheel lyf over witte bollen met licht-roode ſtippels van binnen bezaeid, en men ziet ook hier en daar aan weerzyden op 't lyf roode dwars-bandekens.

Het is een zeer goede Aal om te eeten; en hy is zeer fraey van teekening.

De Japanſche Keizer.

N°. 370. Geeft ons den *Japanſchen Keizer*, een Viſch zoo ſchoon, en zoo lekker, dat geen Keizer een beter wenſchen kan, om ze te eeten, of te beſchouwen.

Het is een van de grootſte zoort van Gallioen-Viſſchen, die men, om hunne groote, ook wel Tafel-borden noemd, zynde als een kleene Tarbot van gedaante.

De kop is ongemeen groot; van verw als 't lyf donker blaeuw en zwart gemengeld (dog in 't midden wat lichter) met fyne aan een geſchakelde Orangie teekeningen. Ook loopen 'er over de kop verſcheide breede Hemels-blaeuwe banden boven een, met roode wit-geſtipte lyſten boven, en Orangie zoomen 'er onder tegen aan, en ook wel met een enkelde roode wit-geſtipte, en nog zoo een roode gedoornde met ſtippels, ontrent de middel-vin 'er tuſſchen beiden, zynde de binnen-grond tuſſchen die He-

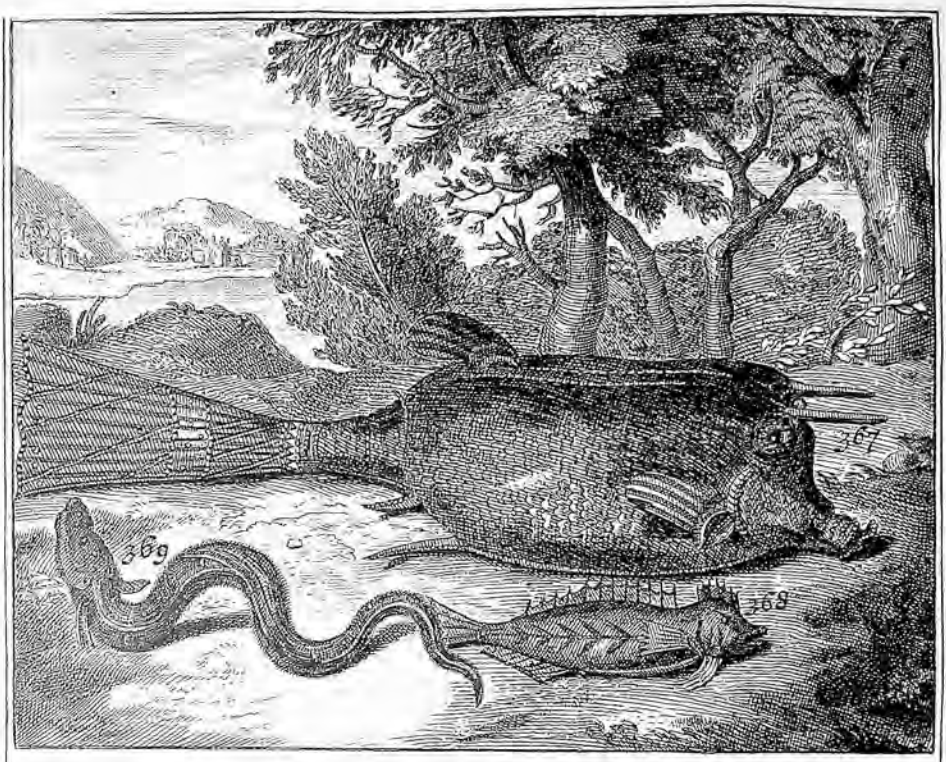
367
369
368

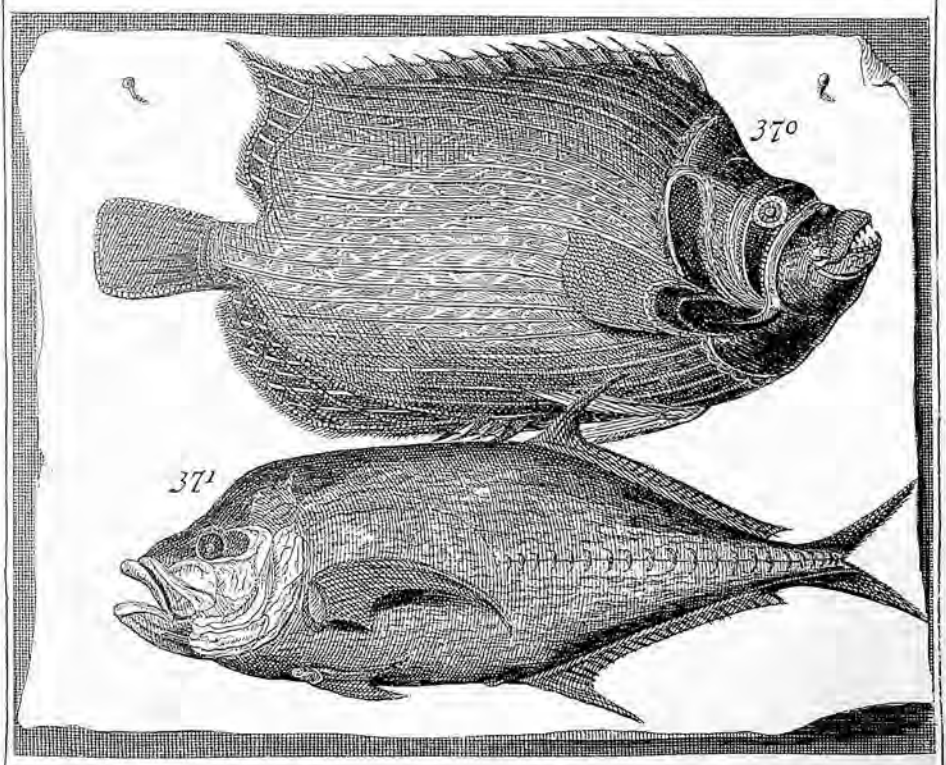
370
371

Hemels-blaeuwe banden ſchoon helder zwart.

De bek is geel van grond, met witte ſtippen op een Zee-groenen boven-zoom rondom, zynde de bek als die van een Papegaey, en vol roode tanden, ook agter aan als met een rood oog met een witten appel, en een buiten-kring van witte ſtippels, en daar tegen aan een Zee-groene grond met witte ſtippels bezet.

Het oog is groot, donker-Zee-groen, met een geelen appel, met een witte en roode ſtip, en met nog een fyne zwarte kring om dien appel; dog buiten om 't Zee-groen oog vertoond zig eerſt een fyne zwarte, en daar na een breede licht-Orangie kring met roode en witte ſtippen in 't midden die 'er rondom gaan.

De ſchey-kring van de kop en 't lyf beſtaat uit een lyſt van Zee-groene halve bollen met een buiten-zoom van witte ſtippen langs ieder geſchikt.

Over 't lyf loopen Orangie-geele overlangze ſtreepen tot aan de ſtaart toe, en tot over de agter-vinnen, ieder een vinger-breed van een ſtaande.

De vin tegen 't lyf is groot, ſchoon Zee-groen, en in 't midden met drie fyne zwarte dwars-banden vol witte ſtippen geteekend. De vin 'er onder is Orangie-geel, zwart, rood, en na de buiten-kanten Zee-groen.

De boven-vin is ſmal, dog lang, citroen-geel, met Zee-groene breede doorns, die zwarte zoomen hebben, dog tegen den zwarten buiten-zoom nog een witten, hoedanig ook de doorns beneden aan die citroen-geele vin zyn. Men ziet ook onder tegen de buik daar wat geel met een half-ronde roode kring.

De boven-vin na agteren is geel, zwart van graaten, en rood van boven-zoom. De verdere agter-vin tegen 't lyf boven is Purper-agtig, tuſſchen twee Hemels-blaeuwe zoomen met witte ſtippen, welke zoomen ontrent een duim-breed van een ſtaan, zynde verder door de banden van 't lyf, die 'er over henen loopen, als getraliet of gebandeerd; en zoo is de beneden agter-vin ook Purper-verwig met geele banden van 't lyf, en vier Hemels-blaeuwe wit-geſtipte overlangze banden, die agter zamen-loopen, en ſluiten 'er over henen, behalven dat beide die agter-vinnen ook citroen-geele en zwarte fraanje hebben.

De ſchey-kring van de ſtaart is ſchoon-Zee-groen aan weerzyden met een lyſt van witte ſtippen.

De ſtaart, die vry groot en breed is, vertoond zig Orangie-geel van grond vol fyne roode aan een geſchakelde teekening, die tuſſchen zeven ſchoone breede roode overlangze banden komt, en rondom de ſtaart loopt een ſchoone Hemels-blaeuwe wit geſtipte zoom.

NEGENDE HOOFDSTUK.

IKan Babara. Ikan Pampus Jang Balajar. Ikan Gadja. Ikan Batoe Jang Aſing Daan Merah. Ikan Sulthan. Ikan Batoe Jang Maha-Aſing. Ikan Papoewa. Ikan Ongoe Bagoes. *De fraeije* Krabbe. Ikan Batoe Tereloc. Ikan Sowari. Ikan Batoe Jang Ongoe, Boelan Bahroe Ekor-nja. Ikan Toetombo Bertandoc Di Moeloet-nja. Ikan Bagoenong. Ikan Bibir Gantong. Ikan Terbaris. Ikan Sawoe. *Het* Krabbetje *met bollen.* Ikan Batoe Jang Babonga. Ikan Porot Bangkac. Ikan Hitam Manis. *De* Zee-Snip. *De* Eenhoorn. *De* Dreg-Dolfyn. Ikan Bermoeſei. Ikan Sowanggi Jang Biroe. Ikan Batoe Babintang. Ikan Cacatoeha Ternate. Ikan Gigit Gadja. Ikan Berombac. Ikan Singa. *De Purpre* Kroon-Viſch. Ikan Batitik. Ikan Biroe Langit Mata-nja. Ikan Saraza Jang Bariska. Ikan Girgadji Jang Biroe. Ikan Poetra Jang Adjaib. Ikan Mata Sambilan. Ikan Kipas Koening. Ikan Batoe Badoeri. Ikan Moeloet Pingit. *Het Ruitig* Klip-Viſchje. *De* Peerl-Oog. *Een zeldzame* Garneel. *De geele* Attalas-Viſch. *Een zeldzame* Sardyn, *als* Haring. *De* Viſch *met veel* Oogen. *De* Kroon-Viſch. Ikan Amâs. *De zeldzame* Krabbe. Ikan Paman. *De geele* Ooſt-Indiſch-Vaarder. *De groote* Opblazer. *De groene* Snip. *De groote* Zee-Draak. *De* Koning *der* Kreeften. *De vliegende* Slange-Viſch. *De* Chineeſche Prieſter. *De* Koninklyke Zee-Paling. Ikan Onta. Ikan Molukko. *De* Berg-Bot. *De* Ikan Tsjakalang Alifoero. Ikan Palating. Ikan Parei Ceram. *De* Bandaſche Elſt. *De* Wonder-Aal. *De* Chineeſche Ebbeling.

Ikan Babara.

Nº. 371. VErtoond ons den *Ikan Barbara*, dat is, *den Babara-Viſch*, bevorens onder de gemeene Viſſchen by ons reeds al beſchreven, maar

maar deze verſchild van de zelve in verwe zeer veel, om dat hy ſchoon-Zee-groen en blaeuw gemengeld van verwen, zoo op 't lyf als aan de vinnen, en Purper van buiten-zoomen aan de boven en onder-vinnen, ook ſchoon Zee-groen van oog, citroen-geel en wit van appel, en Purper en zwart van buiten-zoomen is. De vin tegen 't lyf is ook dicht 'er tegen citroen-geel, rondom met witte ſtippen, en verder Purper en zwart van banden 'er over. De ſtaart is ook Zee-groen met een Purpren agter-zoom.

Ikan Pampus Pampus Jang Balajar.

N°. 372. Doet ons den *Ikan Pampus Jang Balajar*, dat is, *den Zeylenden Pampus-Viſch* zien. Deze is Goud-geel van kop, en lyf, met twee breede blaeuwe dwars-banden met Purper-roode lyſten, van welke de voorſte Purpre lyſt zeer hoog oploopt, makende met de boven-vin als een Zeyl boven uit met een Purpren zoom buiten om een Zee-groene breede band van die boven-vin, die tot boven toe krom om Purper en Zee-groen, wel ter lengte van twee vingeren, na agteren toe gebogen zynde, op en omloopt. En verder is die vin Purper en citroen-geel, en zwart van graaten; dog citroen-geel van doorns, zynde ook zoo van boven-zoom. De agter-boven-vin, die wat rond oploopt, is Zee-groen, met een Purpren zoom, en zoo is ook die agter-vin beneden, en de ſtaart, hebbende de vin ook een Purper-rooden buiten-zoom, hoedanig de ſtaart rondom gezoomd is.

Het oog is licht-Zee-groen, licht rood van appel met een citroen-geele kring om den appel, en een buiten-kring van witte ſtippen op het groen van 't oog, met een Zee-groene en roode ſpitze ſtreek, die van 't oog na den bek loopen, regen een.

De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, (die in 't midden een roode ſtreep, en zoo een buiten-zoom heeft) is ook Zee-groen, met een witten buiten-zoom, zynde Purper tegen 't lyf aan, en met een witten band bezet.

De vin tuſſchen de voor en agter-beneden-vin is licht-rood (hoedanig ook de breede zoom langs den rug, en de ſcheyband by de ſtaart is) met citroen-geele doorns met zwarte zoomen geſloten.

Het is een zeer lekkere, vette, en vaſte Viſch.

Ikan Gadja.

N°. 373. Doet ons den *Ikan Gadja*, dat is, *den Olifants-Viſch*, zoo genaamd na zyne boven voor uitſteekende dubble ſnuit, zien. Deze is rondagtig, geel van grond, en Purper van onder-zoom, en boven door een fynen zwarten gedekt. Onder aan zyn bek is hy wat Purper, Zee-groen, en met witte ſtippen bezet. Het oog is Zee-groen, wit van appel, en Purper van buiten-kring, loopende tuſſchen 't oog en den bek nogeen Purpre ſtreek.

Het geheel lyf is Goud-geel, waar op zig de Zee-groene middel-vin, met die 'er onder, vertoond, hebbende tegen 't lyf een rooden band met witte ſtippen.

Over 't lyf ziet men, pas voor by de middel-vin, een zwarte ſtreep, en tuſſchen beide de zelve overlangs tot de agter-vin toe, zeven roode kleene ovaaltjens met witte ſtippen rondom, ieder een pink-breed van een ſtaande.

De boven-vin is boven rood, onder Zee-groen, zwart van doorns, met een witte ſtip in 't midden, en verder loopt de Zee-groene vin, met een Purpre zoom agter om, tot beneden ter helft van den buik, daar drie Hemels-blaeuwe doorns zyn, voort.

Dit Viſchje komt zeer weinig voor, en valt zeer droog en ſlecht.

Ikan Batoe Jang Aſing Daan Merah.

N°. 374. Doet ons den *Ikan Batoe Jang Aſing Daan Merah*, dat is, *den vreemden rooden Klip-Viſch* zien. Dit is een kleen Viſchje, met een Zee-groene wit-geſtipte baard, zynde ſpits en Purper van bek, Zee-groen van kop, rood van oog, zwart en geel van appel, en zwart van buiten-kring met witte ſtippen; hebbende een Zee-groene wamme met roode doornkens.

Het lyf is Appelbloezem. Alle de vinnen, en de ſtaart, zyn geel, en zwart van graaten. Boven heeft hy drie vinnen als Bezaanen. Op 't lyf ziet men beneden de middel-vin agt, en 'er pas boven, agter de kop, een wit bolleken, alle een zwarten kring hebbende.

Het is een goet eetbaar Viſchje.

Ikan Sulthân.

N°. 375. Vertoond ons den *Ikan Sulthân*, dat is, *den Keyzers-Viſch*. Deze is dik, en geel en wit van bek. De kop is wit-agtig, geel, en zwart met roode tandekens onder aan de kop, die boven aan licht-bruin, gelyk ook 't groote deel van 't lyf is.

Het oog is Zee-groen, rood van appel, en zwart van buiten-kring. Van 't oog loopt nog een diergelyke kring na de ſtaart, die weer tegen 't oog eindigd, om, en boven den bek loopt de kop wat op.

De rug is citroen-geel, vry breed, en dan 't lyf beneden bruin, 't geen by den buik merkelyk lichter van verw is.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, en tegen 't zelve aan citroen-geel en Purper; zynde de vin 'er onder ook Zee-groen.

Op 't lyf agter aan ziet men van de ſtaart af wat hooger op, als recht over de middel-vin, een geele breede overlangze band met een rooden boven- en een zwarten beneden-zoom, en vier witte bollen 'er op, met zwarte kringen op die geelen band geteekend.

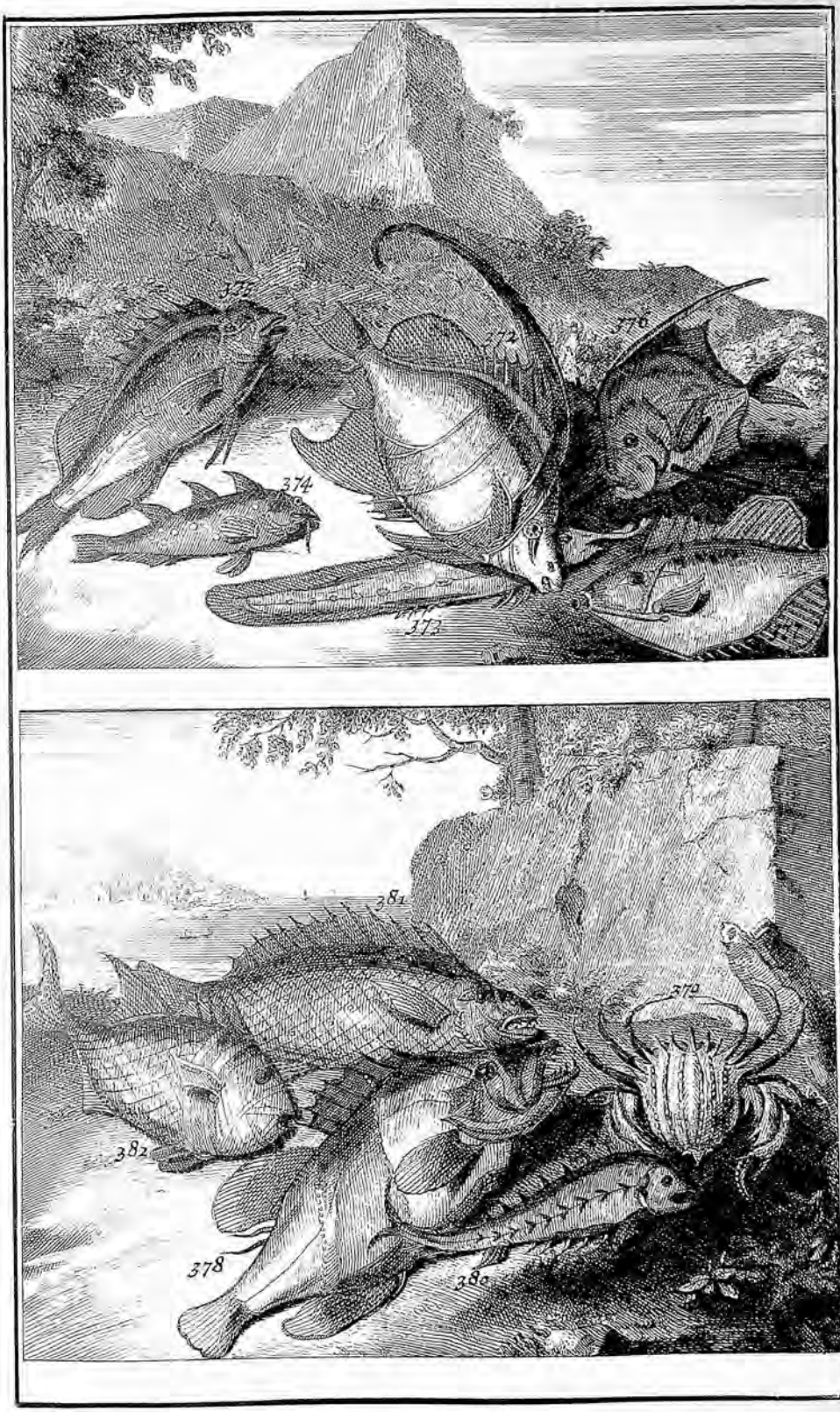
375
372
376
374
373
381
379
382
378
380

De boven-vin is donker-Zee-groen met Purpre doorns, hoedanig eene men ook boven de beneden-agter-vin ziet.

De boven-agter-vin is Purper, gelyk ook de beneden agter-vin; dog de bovenſte heeft een Zee-groenen en de onderſte een zwarten buiten-zoom. De ſcheykring van de ſtaart is Zee-groen, en de ſtaart zelf Citroen-geel, met roode en zwarte fyne ſtreepen bezet. Het is een zeer goede ſmakelyke Viſch.

Ikan Batoe Jang Maha-Aſing.

No. 376. Doet ons den *Ikan Batoe Jang Maha-Aſing*, dat is, *den zeer vreemden Klip-Viſch* zien.

Het is een kleen lekker Viſchje, hebbende als een Oſſen-kop, diens muyl Purper-rood, gelyk zyn lyf boven donker-bruin, en beneden witagtig is. De kop loopt voor geweldig op.

De boven-vin heeft ook een zeer lange Purpre boven uitſtekende doorn, met een Zee-groene boven-lyſt. Verder is die vin, nevens de andre, en de ſtaart, geel, met zwarte graaten, en Purpre buiten-zoomen; dog de ſteert verdeeld zig in twee langwerpig ronde bladen.

Men ziet by de buik, pas boven de benedenſte agter-vin, twee lange doorns, die donker-blaeuw van verw zyn, uitſteeken.

Ikan Papoewa Betina.

No. 377. Doet ons den *Ikan Papoewa Betina*, dat is, *het Wyfken van de Papoeſche Viſch*, die een wonderlyk fatzoen heeft, beſchouwen.

De bek is kleen, Citroen-geel, en voor 'er uit ſteekt als een ronde Zee-groene tong. Verder is de kop en 't lyf Appelbloezem, en wit gemengeld van verw.

Over den kop loopt van den bek af na de middel-vin een Zee-groene ſtreep, en daar van daan weer een andre tot tegen 't oog aan, digt by 't welk zig van die ſtreep weer een andre, die ter zyden 't oog oploopt, zien laat.

Het oog is Zee-groen, wit van ſtip, licht-rood en zwart van buiten-zoomen, hebbende aan weerzyden nog een Citroen-geele ſtreek, die ſpits uitloopt, en over die ſtreek na den ſtaart toe, loopt die eene Zee-groene ſtreep henen.

De vin tegen 't lyf is geel, met zwarte graaten, Zee-groen, en rood tegen 't lyf.

De boven-vin is Citroen-geel, lang en Purper van doorns, hoedanig ook de zelve beneden zyn. De boven-agter-vin loopt wat op, beſtaande uit Citroen-geele en Purpre banden, die met zwarte lyſten geſloten zyn.

De onder-vin beſtaat uit donker-Zee-groene, en ook licht-Zee-groene banden, hebbende Purpre zoomen met zwarte lyſten.

De ſtaart is van 't lyf geſcheiden door een ſchoone breede Zee-groene band, die tuſſchen Purpre zoomen, en zwarte lyſten ſtaat, geſcheiden. Verder is de ſtaart geel, rood, en zwart van graaten.

Het lyf van deze Viſch loopt ontrent de zes doorns, die aan de buik ſtaan, met een ſcherpe hoek uit, makende te zamen met den kop en ſtaart een driehoek uit.

Deze Viſch is goed van ſmaak; dog zy valt wat droog.

Ikan Ongoe Bagoes.

No. 378. Vertoond ons den *Ikan Ongoe Bagoes*, dat is, *den moyen Purpren Viſch*.

Deze is wel een groote ſpan lang, en zeer lekker van ſmaak.

Zyn bek (die zich vol roode tanden vertoond is groot, van binnen Zee-groen, met een rooden wit-geſtipten boven-zoom, beneden rood, Citroen-geel, en Purper, hoedanige verwen zig veel, en met breede ſtreeken op den kop vertoonen; zynde de roode alle wit geſtipt; hoedanig een Hemels-blaeuwe geſtipte ook van 't oog na boven toe loopt.

Het lyf is voor aan geel, en na agteren met een Purpere zeer breede dwars-band met nog een Paarſche band 'er tegen aan, en dan aan weerzyden van die Purpre band met een Hemels-blaeuwen wit-geſtipten dwars-zoom, waar van de voorſte tot tegen de doorns van de boven-vin loopt, bezet.

De boven-vin is licht-Purper, met zwarte lange doorns, en met een Zee-groenen buiten-zoom, en pas 'er buiten ziet men twee Purpre doorns, van welke de eene beneden blaeuw, en met witte ſtippen langs een witten binnen-zoom tegen de zwarten buiten-zoom geteekend is.

De vinnen, en de ſtaart, zyn geel, uitgenomen die onder de middel-vin, die Zee-groen is, komen.

De vin tegen 't lyf is dicht 'er tegen aan Purper met een band van witte ſtippen.

De agter-vin boven en onder heeft een rooden dwars-zoom met witte ſtippen 'er over, en de onderſte vin heeft een Purpren, dog de bovenſte een ſmallen zwarten zoom.

De ſtaart is door twee roode kringen, vol witte ſtippen, met zwarte buitenlyſten van 't lyf geſcheiden, en heeft agter twee Purpre kringen aan weerzyden, en in 't midden een Zee-groenen kring, te zamen maar eenen kring tot een ſluitzoom uitmakende. Over 't lyf loopt ook een fyne zwarte na boven-gebogen overlangze ſtreep van den kop af tot den ſtaart toe, hoedanig ook deze Viſch, onder en boven gezoomd is.

De fraeje Krabbe.

No. 379. Doet ons *de fraeje Krabbe* zien. Zy is kleen; dog goed van ſmaak, en fraey van verwen.

Het lyf is Orangie, met roode ſtreepkens. De zes overlangze banden over 't

lyf zyn Hemels-blaeuw, met witte ſtippen onderſcheiden.

De pooten zyn Purper-verwig, de knuiſten Zee-groen; de pooten der knypers geel en rood, en de knypers zelf mede zoo, dog met Hemelsblaeuwe witgeſtippelde boven-zoomen; dog 't deel na de onderkant is met Zee-groene zoomen bezet.

Ikan Batoe Tereloc. N°. 380. Geeft ons den *Ikan Batoe Tereloc*, dat is, *den zeer fraejen Klip-Viſch* te zien.

Dit gelykt wel een kleen-Dolfyntje, zynde in 't geheel van kop en lyf appelbloezem, van oog, en verdre teekening, met een riſt bladen op 't lyf, die wat Zeegroen, en wat donker-agtig zyn, vercierd.

De vin onder 't lyf voor is Zee-groen; de agterſte vinnen, en de twee-kluftige ſtaart, zyn donker-Zee-groen; maar tuſſchen beide vertoond zig nog een kleene gevlamde vin van Zee-groen en rood. De doorns boven op den rug zyn kort, en Hemels-blaeuw.

Het is een lekker aangenaam Viſchje.

Ikan Sowari. No. 381. Zien wy den *Ikan Sowari*, of *Cazuaris-Viſch*. Hy is als een ſpan-Baars van lengte, Zee-groen van kop en lyf met fyne zwarte ruiten, hier en daar met een rood en wit bolleken 'er in geteekend.

De bek is rood, en geel en zwart van zoomen 'er om, met een geele en roode gebandeerde wamme, die met witte ſtippen aan de bovenſte der zwarte zoomen voorzien is.

Boven by den neus ziet men ook een rood bolleken, en pas 'er ter zyden, tuſſchen 't oog en 't zelve, nog een geele ſtreek met witte ſtippen, gaande van den ingebogen neus tot aan den bek.

Het oog is rood, de appel geel met een zwarten kring, en de buiten-kring, uit witte ſtippen beſtaande, met nog een roode en geele wit geſtipte ſtreek na het einde van den ſtaart toe van 't oog afloopende.

De ſchey-band van den kop is Citroengeel, hoedanig ook de rood-gedoornde boven-vin, die vol lange doornen is, en zig tot den ſtaart toe uitſtrekt.

Alle de verdre vinnen zyn geel met zwarte graaten, hebbende de benedenagter-vin een Purpren buiten-zoom.

De ſtaart heeft mede zoo een buiten- en een ſchey-zoom; dog tegen de laatſte is nog een binnen-zoom van witte ſtippen geplaatſt.

Ikan Batoe Jang Ongoe, Boelan Bahroe Ekor-nja. Het is een byzonder goede en ſmakelyke Viſch.

N°. 382. Geeft ons den *Ikan Batoe Jang Ongoe Boelan Bahroe Ekor-nja*, dat is, *den Purpren-Klip-Viſch, welkers ſtaart als een nieuwe Maan vertoond*, te zien.

Hy is rood van bek en Zee-groen van zoomen 'er om, met witte ſtippen daar op. De kop is appelbloezem met verſcheide geele ſtreepen over malkandren loopende.

Het oog is donker-Zee-groen, rood en wit van appel, zwart van buiten-kring, hebbende eenige witte ſtippen langs de binnen-kant na agteren toe. Boven aan tegen den kop ziet men twee Zee-groene kleene vlekken met Orangie buiten-zoomen.

Het lyf is ſchoon Purper, hebbende voor aan twee breede lichte Zee-groene dwars-banden, zynde verder vol zwarte ruiten over 't lyf tot aan den ſtaart toe geteekend.

De vin tegen 't lyf is als een rood vlaggetje met een Citroen-geelen zoom aan drie kanten, en rondom daar ook met witte ſtippen bezet, beneden na de zyde van den kop wat Hemelsblaeuw zynde. De vin 'er beneden is geel en zwart van graaten.

De boven-voor-vin is geel met roode doorns, en met een zwarten buiten-zoom. De agter-boven-vin is als een geele Bezaan met zwarte graaten; dog met een groote roode doorn voor aan, hebbende een rooden, en zwarten buiten-zoom, en een Zee-groenen beneden, en even zoo is ook de benedenſte agter-vin; dog pas boven den Zee-groenen zoom, langs 't lyf, ziet men nog een zoom van witte ſtippen.

De ſtaart is met een zwarten ſchey-band met witte ſtippen van 't lyf afgezonderd, zynde verder rood met zwarte graaten, en agter aan een leggende Hemels-blaeuwe zwart-gezoomde nieuwe Maan, met witte wolken 'er op, vertoonende; dog op den ſchey-zoom, tuſſchen die nieuwe Maan, en het roode van den ſtaart, is nog een zoom van witte ſtippels.

Het Viſchje is dik van kop, en bol van lyf, hebbende als een Papegaeys-bek. Ook is 't zeer goed van ſmaak.

Ikan Toe-tombo Bertandoc Di Moeloct-nja. N° 383. Vertoond ons den *Ikan Toetombo Bertandoc Di Moeloet-nja*, dat is, *de Dooskens-Viſch met Hoorens in zyn bek*, hoedanige twee Hemels-blaeuwe van malkandren afſtaande zig in de zelve, die kleen, rood, geel, en wit geſtipt is, vertoonen.

Hy is wat ingebogen, en kort gedrongen van kop, dik en by na rond van lyf (dat Zee-groen en bruin gemengeld is) en Zee-groen van oog, dat een rooden en witten appel en een zwarten buiten-kring heeft; dog aan weerzyden van 't zelve vertoond zig een geele ſtreek, met een rooden wit-geſtipten zoom na den kop, en met zoo een zwarten zoom na den ſtaart toe geteekend.

Ontrent het oog vertoond zig ook een ver-

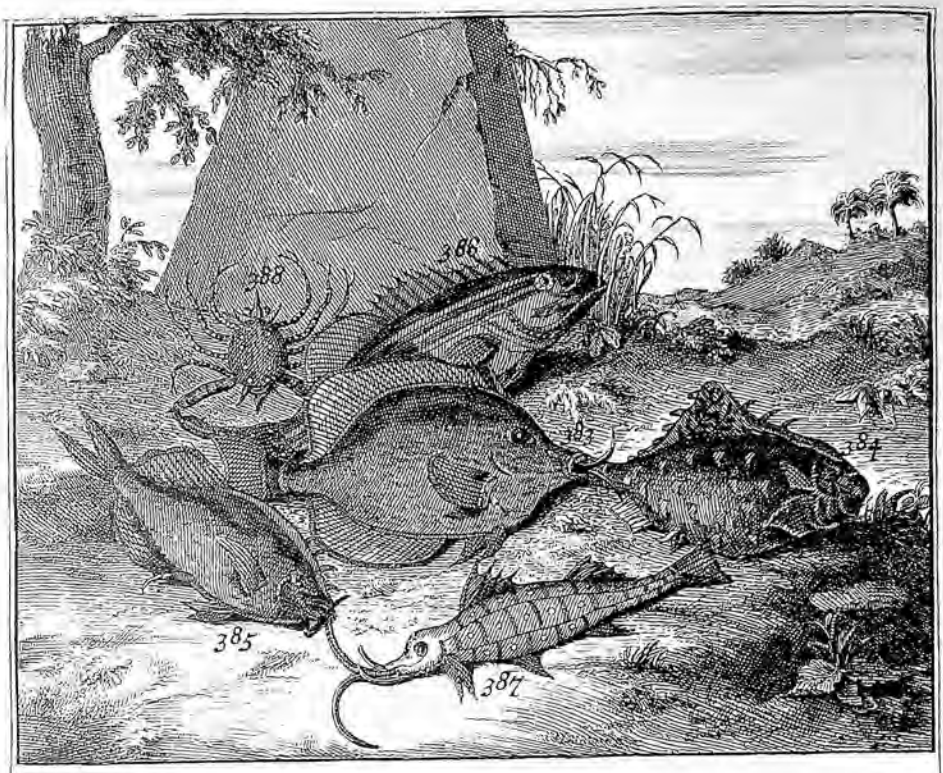
386
388
383
384
385
387

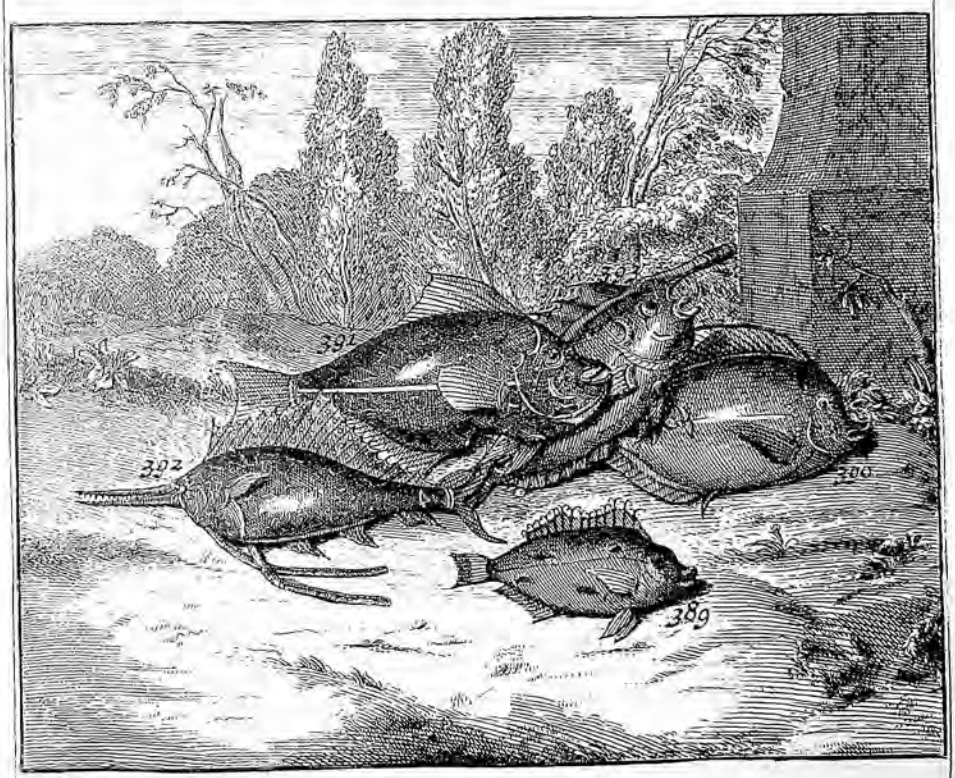
391
392
390
389

verkeerde roode nieuwe Maan, en pas 'er beneden de middel-vin, die donker-Zee-groen met een rooden buiten-zoom, zynde tegen 't lyf Orangie, zwart gezoomd, met een rooden wit geſtipten band. De vinnen 'er onder zyn ook zoo Zee-groen.

De boven-voor-vin is kleen, Zee-groen, en met twee roode lange doorns bezet. De agter-vin is groot, wyd, en rond na den ſtaart toe uit loopende, rood van zoomen, geel van grond, en zwart van graaten, hoedanig ook de beneden-vin agter is. Langs 't lyf loopt boven en onder een breede zoom.

De ſchey-band van den ſtaart is rood, en een donker-Zee-groene 'er tegen aan, waar na zig een deel van den ſtaart als een zwarte band met een roode lyſt, en dan verder donker-Zee-groen vertoond, hebbende een rooden ingebogen ſluit-zoom, halve Maans-wyze, en ter zyden fyne zwarte zoomen. Dit Viſchje werd niet gegeten.

Ikan Bagoe-nong.

N°. 384. Doet ons den *Ikan Bagoe-nong*, dat is, *den Berg-Viſch*, zoo na een Zee-groenen berg, die hy vertoond, genaamd zynde, zien. Hy is met zulk een lof-werk van bladen, aan zwarte ranken, en met eenige Hemels-blaeuwe doornen, die hy op zyn rug heeft bezet, zynde dit bergje al vry ſteyl oploopende.

De Viſch zelf is kleen en Lood-verwig van grond op zyn kop en lyf.

Op den kop ziet men voor aan, boven ontrent het oog, twee kringen van witte ſtippen tegen malkandren, en de eene zoo tegen 't oog aanſtaande.

Hy is dik van neus, die zwart gezoomd, gelyk ook de bek van buiten is.

Het oog is rood, de appel zwart en wit, en de buiten-kring zwart met witte ſtippen 'er op. Beneden 't oog vertoond zich als een deel van een geel en zwart rad met eenige vellingen, die tegen 't oog aankomen, op welk geel van dit rad zig witte ſtippen vertoonen.

De bek is van binnen rood, met een geelen omtrek, hoedanigen ſtreep met witte ſtippen, en eenig rood 'er by, men ontrent de wamme verneemd.

Tegen 't middel-lyf ziet men twee geele vinnen met zwarte graaten, hoedanig ook de agter-vin beneden, en de ſtaart, hebbende beide een Purperen buiten-zoom, en de ſtaart ook zoo een ſchey-zoom tuſſchen 't lyf, geteekend zyn; dog iets boven de agter-vin ziet men nog een zeldzaam Hemels-blaeuw, Citroen-geel, en rood vinneken, hebbende binnen in langs 't rood en geel eenen zoom van witte ſtippen, en deze vin vertoond als de gedaante van een vrugt met een rood blad 'er aan.

Op 't Lood-verwig lyf vertoonen zig zeventien korte witte verkeerd-ſtaande doorns, met 't ſpits na beneden, en boven als met een zoom van ſtippels, die eenigzins in reyen ſtaan; dog na de ſtaart-kant in getal verminderen, onderſcheiden.

Langs den rug loopt ook een Zee-groene, dog voor aan een ſmalle Citroen-geele zoom. De buik is dik, en puylt beneden wat uit.

Het is een goed Viſchje, en ſmakelyk om te eeten.

Ikan Bibir Gantong.

N°. 385. Doet ons den *Ikan Bibir Gantong*, dat is, *de Hang-Lip*, een Viſch, die na zyn hangende dubble geele en Hemels-blaeuwe lip zoo genaamd is, zien. Deze is verder boven Purper-rood, en beneden Hemelsblaeuw van bek, dog agter in geel.

Zyn oog is ook Hemelsblaeuw, de appel rood en wit met een zwarten kring, en de buiten-kring ook zwart met nog een binnen-kring van roode ſtippen 'er by.

Pas onder 't oog, en wat 'er buiten, na voren toe, ziet men een geele rood geſtipte en krom-gebogene ſtreek, die tot onder den bek henen loopt.

Het lyf, en de kop, is Lood-verwig; dog boven wat donkerder.

De vin tegen 't lyf, gelyk ook die 'er onder, is Zee-groen, en tegen 't lyf met een rooden band geteekend.

Boven langs den rug, van den bek af, loopt een breede geele ſtreek met een ſmallen rooden zoom, waar op men voor aan, by den neus, vier Hemels-blaeuwe en witte doorns ziet, hoedanigen lange zig onder tegen den breeden Citroen-geelen zoom van den buik ook vertoond.

De agter-vinnen zyn geel, met zwarte graaten. De bovenſte heeft voor aan een grooten Hemels-blaeuwen doorn, een breeden Zee-groenen buiten-zoom, en in de plaats van een onder-zoom roode ſchrapkens.

De onder-vin heeft een Purper-rooden buiten-zoom, en een fynen zwarten langs de buik. De ſchey-band van den ſtaart is Hemelsblaeuw met witte ſtippen.

Verder komt tegen die Hemels-blaeuwe ſchey-band nog een roode, en daar tegen nog een van roode ſchrapjens.

De twee-kluftige ſtaart zelf is Citroen-geel (als de agter-vinnen) met een Zee-groenen buiten-zoom, en een rooden van binnen 'er nog tegen; dog ter zyden met fyne zwarte zoomen bezet.

Het is mede een goed ſmakelyk Viſchje.

Ikan Terbaris.

N°. 386. Doet ons den *Ikan Terbaris*, dat is, *den Geſtreepten Viſch*, zien. Deze is als een gemeene Baars, zeer aangenaam van ſmaak, en byzonder vaſt van Viſch.

De kop en 't lyf zyn boven bruin, dog beneden Zee-groen. Op den kop vertoonen zig eenige geele ſtreeken, als

mede een Hemels-blaeuwe in 't midden, met een roode 'er tegen aan, en alle deze ſtreeken hebben ook witte ſtippen, zommige na den buiten, andere na den binnen-kant.

Tuſſchen de middel-vin, en de wamme die rood, wit gebandeerd, en geel en zwart na den binnen-kant gezoomd is) ziet men nog een geele ſtreek, met een rooden binnen-zoom met witte ſtippen 'er op geteekend.

By het oog (dat Hemelsblaeuw, wit van appel, en rood van buiten-kring met witte ſtippen is, en dat nog een zwarten fynen buiten-zoom heeft) vertoond zig na den ſnuit-kant een Hemelsblaeuwe bol, en van de andre kant van 't oog loopen drie Zee-groene breede overlangze ſtreepen, met twee bruine 'er tuſſchen in, waar van de benedenſte wat lichter van verw is.

De middel-vin is geel, en Hemelsblaeuw, met witte ſchrapkens tegen 't lyf; dog die 'er onder is, vertoont zig Zee-groen.

De boven-vin is voor ſchoon-Zeegroen, vol Purper-roode doornen, die langs den rug een witte ſtip op ieder hebben; dog de doorn boven de agterſte beneden-vin is Hemels-blaeuw. De agter-bovenſte-vin, en ook de benedenſte agter-vin, zyn geel met Purper-roode buiten-zoomen.

De ſtaart is door een Hemels-blaeuwen band met witte ſtippen geſcheiden, zynde de zelve geel van grond, zwart van graaten, Purper-rood van zoom agter, en ter zyden zwart, en fyn van zoomen.

Op den ſtaart vertoonen zig elf bollekens, digt by den ſtaart twee rood, en een Hemels-blaeuw met witte ſtippen, dwars naaſt malkandren, en daar boven vier, eerſt een blaeuw, een rood, een blaeuw, en dan weer een rood, in zoo een dwars-rey, en daar boven nog zoo een rey van vier, beginnende met een rood, en eindigende met een blaeuw bolleken

Ikan Sawoe.

N°. 387. Doet ons den *Ikan Sawoe*, dat is, *de Anker-Viſch*, hebbende in zyn bek een groot Purper-Anker, of wel zoo een dregge met Zee-groene buiten-zoomen, beſchouwen.

Het is een kleen Viſchje, hebbende by den bek twee geele vooruitſtekende tanden met Zee-groene buiten-zoomen, waar van de onderſte verder doorgaat, om den kop van 't lyf te ſcheiden, zynde daar ook met witte ſtippen bezet.

De kop, en 't ganſch lyf, is Citroengeel. Het oog Zee-groen, zwart en wit van appel, en ook zwart van buitenkring.

Al de vinnen zyn Purper, gelyk ook de ſtaart; dog die tegen 't lyf heeft een Zee-groenen band met ſtippen, en de twee boven-vinnen hebben zwarte doorns, waar van ieder eerſte een zwarten en een Zee-groenen zoom tegen een heeft. De ſtaart heeft ook een Zee-groenen geſtipten ſchey-zoom tuſſchen twee zwarte lyſten, in 't midden nog een fynen ook wit geſtipten zwarten dwars-zoom, een Zee-groenen ſluit-zoom, en aan weerzyden zwarte zoomen.

Het lyf, dat geel is, heeft twee fyne zwarte overlangze ſtreepen, waar door't zelve in drie deelen verdeeld, en verder door blaeuwe dwars-banden in ieder deel als afgeperkt werd, in ieder van welke perken een Purper bolleken met een witte ſtip in 't midden is.

Het is een ſlegt Viſchje om te eeten, alzoo 't wat droog valt.

Het Krabbetje met bollen.

N°. 388. Vertoond ons *het Krabbetje met bollen*. Dit is kleen, werdende niet gegeten, om dat men het voor vergiftig houd.

Het lyf is geel-agtig, van binnen met een langwerpig overlangs ſmal ovaal, dat Zee-groen is, met een wit ſlangetje dat 'er over heenen loopt, en 't geen rondom een Hemels-blaeuwen wit-geſtipten zoom heeft, bezet. Aan weerzyden van die zoom heeft men vier Purpere bollekens met witte ſtippen in 't midden, aan welke agt bollekens men dit Krabbetje kend. Boven, tuſſchen de roode wit geſtipte oogen uit, komt een Zee-groen grafnaaldje met witte ſtippen, en zwarte zoomen.

De pooten zyn Purper-verwig, vol witte ſtippen, en op de knuiſten met een Hemels-blaeuwe geteekend. De einden der pooten zyn ook zoo van verw; dog die pooten, waar aan de twee roode aan weerzyden wit-geſtipte knypers zyn, doen een ſchoone vertooning van een geele, roode, Zee-groene en roode, geele, Zee-groene en roode bol, die gelyk als bands-gewyze tegen een ſtaan, en ieder een witte ſtip in 't midden hebben. Daar na volgd 'er een roode wit geſtipte geele ſchey-bogt van 't voorſte en middelſte deel van die poot, en dan komt 'er een lang-werpig-rond met zwarte zoomen, zynde voor aan het dikſte, met een geele ſtreep, en weer drie witte ſtippen 'er op, in 't midden, tegen welke aan zich de knypers vertoonen, geplaatſt.

Ikan Batoe Jang Baboenga.

N°. 389. Doet ons den *Ikan Batoe Jang Baboenga*, dat is, *den gebloemden Klip-Viſch* zien. Een kleen Viſchje, dat rood, en geel van bek, wat ingebogen van neus is, en een weinig daar na weer wat oploopt, hebbende een zeer donker-Zeegroen oog, met een witte ſtip in 't midden een zwarten buiten-kring, en witte ſtippen daar op, hoedanige vier Zee-groene kleene

kleene vlekken met witte ſtippen men ook op 't lyf ziet, twee aan ieder zyde van een zwarte fyne ſtreep, die over 't lyf tot aan den ſtaart loopt, geſchikt zynde.

De kop, en 't lyf, is ſchoon Purperverwig; dog by 't oog ziet men 'er pas beneden agter tegen 't hoofd een vlek, die wat lichter is.

Alle de vinnen, en de ſtaart, zyn geel; dog die tegen 't lyf heeft een band van witte ſtippen tegen 't zelve. Die tegen 't lyf en de onder-vinnen, gelyk ook de ſtaart, zyn zwart van graaten.

De boven-vin is vol zwarte doorns, die boven aan weerzyden omgekruld zyn, en buiten den Zee-groene buiten-zoom komen. Ook is die vin Citroen-geel. Langs den rug, en buik, loopt een Zee-groene zoom.

De ſtaart vertoond als een kleen wapentje, zynde onder in een bloed-roode kleene vlek, daar na een geele grond met zwarte graaten, dan in 't midden een fyne zwarte zoom met witte ſtippen, en verder is hy Zee-groen, vertoonende als een breede halve Maan; rondom met een zwarten zoom bezet. Het is een lekker Viſchje.

Ikan Porot Bangkac.

N°. 390. Zien wy den *Ikan Porot Bankac*, dat is, *den Dikbuik*. Een lekkere en vette Viſch. Deze heeft een kleene Purperen Hemels-blaeuwen en geelen bek, die, even als de kop van een Olifant, boven oploopt, tuſſchen den bek en die hoogte boven wat ingebogen zynde.

Op den kop, die, gelyk het geheel lyf, Purper-verwig en dik is, vertoond zig, pas beneden het oog, een Hemels-blaeuwe vlam, en zoo een bolleken 'er nevens, beide met wat wit gemengeld zynde.

Het oog is geel, de appel rood, met een witte ſtip, en de buiten-kring Hemels-blaeuw. De ſchey-zoom van den kop is Citroen-geel, en pas daar onder ziet men een Zee-groene breede, dog ſmal uitloopende ſtreek, drie hoeks-gewyze, hebbende een Citroen-geelen buiten- en een zwarten binnen-zoom.

Midden over het Purper lyf loopt een overlangze breede witte ſtreep, met een fyne zwarte na den rug toe 'er tegen aan, in 't midden van welke witte ſtreep men een overdwarſch Hemel-blaeuw wit en rood vlammeken met een geelen bol en een breeden rooden buiten-zoom, gelyk men daar naaſt, al lager na den ſtaart, op die zelve ſtreep nog zoo een vlammeken, en nog zoo een bolleken, dog met zoo een binnen-zoom, verneemd. Hy is dik van buik, en meeſt rond van lyf.

De vin tegen 't lyf is donker-Zee-groen met zwarte graaten, en met een Citroen-geelen band tegen 't lyf aan bezet. Pas 'er boven ziet men twee halve Hemels-blaeuwe kringen met witte ſtippen boven malkanderen zoo, dat zy in 't midden tegen een komen, ſtaan.

De boven-vin, die zeer groot en rond zig, van den kop af tot den ſtaart toe, vertoond, is ſchoon Zee-groen met fyne zwarte graaten, en met een roode buiten- en een Citroen-geele binnen-zoom, tegen welke laatſte nog als een binnen-zoom van roode ſtreepkens komt. De beneden-vin, boven welke zig een Hemels-blaeuwe tand vertoond, is even eens van verw, en van zoomen, als de boven-vin, dog kleener, zonder roode ſtreepkens beneden, en rood van graaten.

De ſchey-band van den ſtaart is blaeuw met witte ſtippen, en de ſtaart zelf geel, met roode ſtreepen, een roode agter-zoom, en met zwarte zyde-zoomen.

Ikan Hitam Manis.

N°. 391. Doet ons den *Ikan Hitam Manis*, dat is, *de Bruine-Viſch* zien. Hy is kleen van bek, die Citroen-geel van binnen, en Zee-groen van zoom is, hoedanig zig ook de kop onder, met een roode ſtreep 'er tuſſchen beiden, vertoond.

Het oog is Zee-groen, beneden met een Citroen-geelen kring, en met een rooden appel, die een witte ſtippelheeft. Beneden 't oog vertoond zig op den bruine kop, een verkeerde halve Maan, die Citroen-geel van grond, en waar op nog zoo een roode is. De ſchey-zoom van den kop, die pas boven de neus wat ingebogen is, en dan ſchuins oploopt, is Citroen-geel.

De kop, en 't lyf van deze Viſch zyn donker-bruin, met fyne Orangie aan een geſchakelde trekken, als een marmering, die 'er overhenen gebragt is.

Midden over 't lyf, van den kop af tot den ſtaart toe, loopt een breede witte ſtreep; en onder tegen den buik aan ziet men wat Zee-groen.

De boven-vin, en de andre vinnen al te zamen, gelyk ook de ſtaart zyn geel; dog de boven-vin heeft zwarte graaten, en een rooden buiten-zoom na den kop toe.

De vin tegen 't lyf is 'er tegen aan Zee-groen, met een rooden wit geſtipten band. De vin pas 'er onder is rood en wit tegen 't lyf, en de agterſte vin heeft een Hemels-blaeuwen buiten-zoom, met een zoom van witte ſtippen, en dan nog een rooden daar tegen; dog dit maar vlak na de buiten zyde, zynde op de zyde alleen Hemels-blaeuw van zoom.

De ſchey-kring van den ſtaart is breed en Zee-groen, tegen welke nog een band van witte ſtippen, en dan nog een fyne roode, aan komt.

De ſtaart is geel met zwarte zyde-zoomen, en een rooden zoom agter. Het is een zeer goede aangename Viſch.

De Zee-Snip.

N°. 392. Geeft ons *de Zee-Snip* te zien. Een Viſch, die diergelyken ſcherpen lange bek heeft, die Hemelsblaeuw van buiten, rood van binnen, en vol zulke tanden is

Het lyf is bruin, en met een fyne Orangie teekening, even eens als de vorige Viſch, geciert. Het oog is geel, rondom met witte en roode ſtreeken, en dicht 'er by een roode en witte fyne halve Maan geplaatſt.

De boven-vin is breed, wat donker-graeuwer, vol fyne zwarte graaten, en vol roode bollen, met witte ſtippen in 't midden, zynde hier en daar tuſſchen die graaten, daar de vin ſmal is, een, en daar zy breed is twee, drie en vier bollekens ingezaaid, hebbende deze vin boven een fynen zwarten en graeuwen, en beneden een fynen Citroen-geelen zoom.

De vin tegen 't lyf, en de ſtaart, zyn Citroen-geel, met zwarte graaten, en rood tegen 't lyf. De beneden-vinnen zyn Purper-agtig en wit; en boven de voorſte vin vertoonen zig twee ſtrooken, ieder een groote vinger lang, en een ſtroo breed, beſtaande uit twee ſtreepen tegen malkanderen, van welke de buitenſte Hemelsblaeuw, en de binnenſte rood is.

De ſchey-band van den ſtaart is rood, en een witte daar agter. Ook ziet men een weynig 'er boven zoo een rooden en witten band daar tegen aangekeerd ſtaan.

De twee-kluftige ſtaart is geel, met zwarte graaten en zoomen bezet.

Het is een zeer lekker Viſchje.

De Eenhoorn.

N°. 393. Vertoond ons den *Eenhoorn*, zoo na een Orangien ſtompen boven voor-uitſtekenden hoorn, voor aan met vier roode en witte banden tuſſchen zwarten zoomen bezet, genaamd.

De Viſch heeft een kleenen bek, die Orangie van binnen, en zwart, wit, en rood van zoomen is.

Het oog is rood, en Orangie van kring, met nog een witten Hemels-blaeuwen, en nog een rooden 'er om, zynde zwart van appel met een witte ſtip.

De ſchey-band van den kop is Orangie, boven met witte ſtippen aan de eene kant, en aan de andre met een witten, en een rooden zoom; dog beneden is zoo een witte en roode binnen-zoom met roode ſchrapjens op 't Orangie.

Ook ziet men in 't midden van den kop een roode en geele vlam tegen malkan-kandren, die een lid van een vinger lang is, zich vertoonen.

De kop, en 't lyf, zyn donker-ſchoon-Zee-groen. De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is Citroen-geel, met zwarte graaten en Hemelsblaeuw, wit, rood en zwart gebandeerd tegen 't lyf. Op 't lyf onder ziet men twee korte roode dwars-ſtreepen, en een witte 'er boven op, en tuſſchen beiden 'er in een rood ruitken, met witte boven-zoomen bezet.

De boven-vin is Orangie, breed uitſtaande, met lange roode doorns, met een Hemels-blaeuwen buiten-zoom, en een breede Orangie onder langs den geheelen rug.

De onder-vin agter is ook Orangie met fyne roode doorns, en zwarte zoomen.

De ſtaart heeft een Hemels-blaeuwen ſchey-band met witte ſtippen, waar na een kleen Orangie ſtreekje, en dan een roode verkeerde breeder band, met roode ſchrapjens 'er boven, daar tegen aan komt.

De ſtaart is aan de kanten rondagtig, Citroen-geel, zwart van zoomen ter zyden; dog rood van agter-zoom, die half Maans-wyze ingebogen is.

Het is een goede vette Viſch.

De Dreg-Dolfyn.

N°. 394. Vertoond ons *de Dreg-Dolfyn*. Een Viſch, die als een zwarte wit-overlangs geſtipte dreg voor aan tegen zyn bek, en welke aan weder-zyden twee kromme haaken heeft.

De Viſch is rood van bek, Hemels-blaeuw van oogen, met een kring van witte ſtippen daarom, en dan nog een zwarte en een roode kring daar weer buiten om, hebbende een Zee-groenen appel met een zwarten kring. De kop is geel-agtig.

Het geheel lyf is ook zoo van verw; dog als in drie deelen overlangs verdeeld, en dan is ieder deel met zwarte gebogen banden als afgeperkt, voor aan dicht by de oogen, op den rug, is een kleene vin; een veel grooter tegen 't lyf boven, en op 't lyf ontrent den ſtaart 'er nog een, dog kleener. Beneden zyn twee vinnen, zynde alle de zelve Purper-verwig met zwarten graaten, hoedanig ook de ſtaart is, die een Hemels-blaeuwen en wit-geſtipten ſchey-zoom, hoedanig ook de agter-zoom is, heeft. Het is een zeer goede Viſch, die zeer blank en vaſt van Viſch, en ontrent een goede voet lank is.

Ikan Bermoeſey.

N°. 395 Doet ons den *Ikan Bermoeſey*, dat is, *den Viſch met den Knevel-Baard* zien.

Hy is kleen; dog egter goed van ſmaak, Zee-groen van bek, en oogen, die een witte ſtip hebben. De kop heeft een rooden wit-geſtipten ſchey-kring. Verder is de zelve, en 't lyf, Loodverwig.

De kop is byna, als die van een Zee-Hond, met twee lange geele Knevel-Baardekens voorzien.

Het lyf is bezaeid met Orangie-geele bollekens, en met vier Zee-groene grooter bollen met witte ſtippen rondom van binnen, en voor aan met zoo een Zee-groen verkeerd

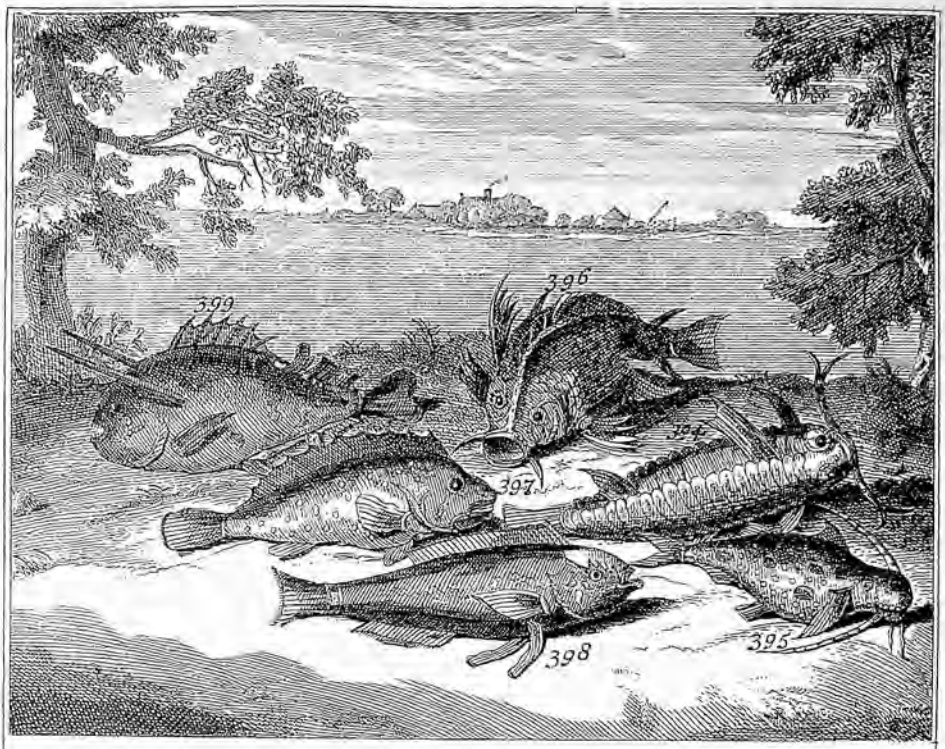
399
396
394
397
398
395

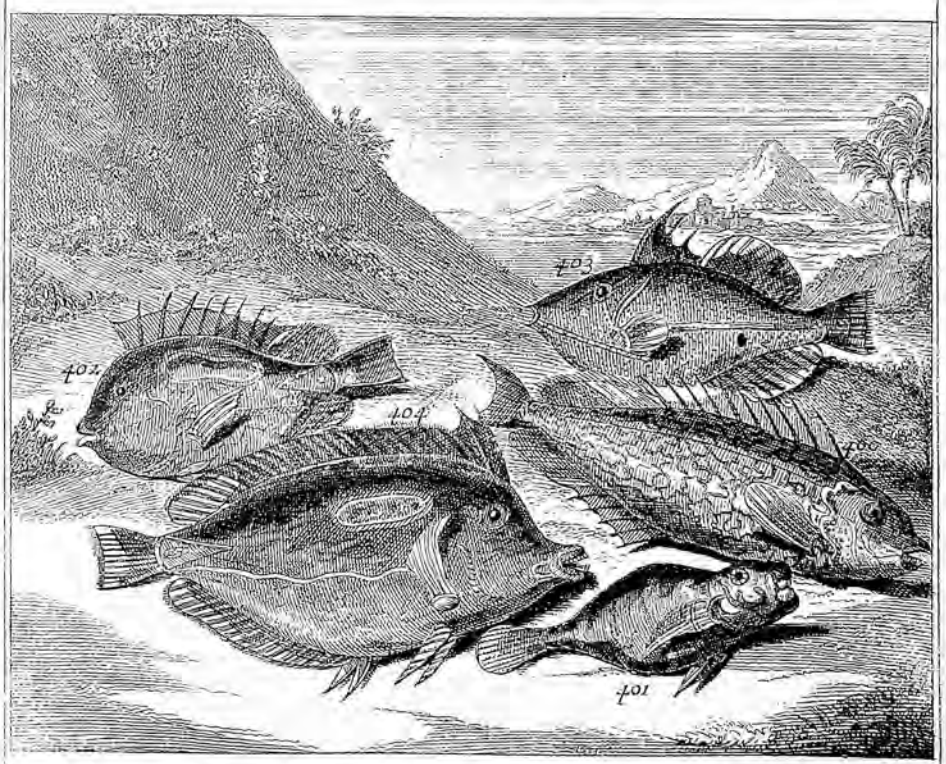
403
402
404
400
401

keerd half Maanken, hebbende alle een zwarten buiten-kring, bezet.

Al de vinnen zyn Citroen-geel, en die tegen 't lyf heeft daar een Purpre band. Aan weer-zyden van den kop ziet men twee lange agter-uitgaande witte en Hemels-blaeuwe doornen met zulke bollekens 'er op; welke doorns wel ſmalle Olifants-tanden gelyken.

De ſtaart, die door een Zee-groenen band met witte ſtippen 'er op, van 't lyf geſcheiden is, vertoond zig Purper, zwart van graaten, en ook zoo van zoomen.

Ikan Sowanggi Jang Biroe.

No. 396. Doet ons den *Ikan Sowanggi Jang Biroe*, dat is, *de blaeuwe Toover-Viſch*, die om zyn kwade naam van den Inlander niet gegeten werd; hoewel hy anders goed van ſmaak is, beſchouwen.

Hy is groot, en Citroen-geel van bek, met een Hemels-blaeuwen, Purpre en wit-geſtipten zoom, een Zee-groenen 'er tegen, en een Purpren band 'er dwars overhenen. Ook ziet men aan weerzyden een Purpren doorn ſtaan.

De oogen zyn Zee-groen, wit van appel, Citroen-geel van kring om 't oog, en dan nog een fynen zwarten buiten-kring er om. Tegen den zelve ziet men boven en onder roode wit-geſtipte ſtreepen.

Over 't lyf loopt een Hemels-blaeuwe ſtreep met witte ſtippels.

De kop, en 't lyf, is Lood-verwig; dog 't laatſte vol donker Zee-groene ſchubben met zwarte zoomen. Al de vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel en zwart van graaten. Dog de vin tegen 't lyf is Hemels-blaeuw, en met een band van witte ſtippen, en dan met nog een zwarten, en een rooden band voorzien. Onder de benedenſte vinnen ziet men aan weerzyden een doorn, die geel, Purper, en wit gebandeerd is. De ſtaart werd door een rooden wit-geſtipten band van 't lyf geſcheiden.

Ikan Batoe Babintang.

No. 397. Geeft ons den *Ikan Batoe Babintang*, dat is, *de Geſterde Klip-Viſch*, te zien.

De bek is Orangie van binnen, donker Zee-groen van buiten-zoom, het oog ook donker Zee-groen, en Orangie van appel, hoedanig van verwen ook de ſchey-band van den kop is, hebbende een binnen zoom eerſt van witte ſtippen, daar na een Citroen-geelen, en dan nog een zwarten, waar tegen aan zig twee Zee-groene ſmalle bladen vertoonen.

De neus van den Viſch is wat dik, eenigzins ingebogen, en dan wat oploopende, hebbende de rug en buik, waar aan men by de voor-vin wat Hemels-blaeuw, en tuſſchen beide de onder-vinnen wat Zee-groen ziet, fyne zwarte zoomen.

De kop, en 't lyf, is donker-rood, zynde het laatſte vol donker-Zee-groene bollekens bezaeyd.

De boven-vin is breed, Goud-geel, met een breede roode buiten-zoom, en met fyne lange doorns bezet. Al de andre vinnen zyn ook geel, met zwarte graaten; dog die tegen 't lyf heeft een Zee-groenen witten geſtipten band tegen 't lyf; hoedanig ook de ſchey-band van de ſtaart, die ook zoo een agter-zoom, dog zwarte fyne zyde-zoomen heeft, is. Hy vertoond zig langwerpig rond, en heeft onder aan tuſſchen de zwarte graaten in eenige roode ſtreepkens ſtaan.

Het is een zeer goed en lekker Viſchje.

Ikan Cacatoeha Ternate.

No. 398. Doet ons den *Ikan Cacatoeha Ternate*, dat is, *de Ternataanſche Cacatoeha-Viſch*, zien.

Hy is ontrent een ſpan lang, geel van bek, die zig als een Papegaey's bek vertoond, en rood en wit-gezoomd is.

De kop is boven wit, onder donker-Zee-groen, hoedanig ook 't ganſch lyf, dat in 't midden bruin-gewolkt is; dog onder is de buik, en boven de middel-ſtreek van den rug, bruin met witte aderkens 'er door henen gemarmerd.

De oogen zyn geel, de appel rood, de buiten-kring zwart, en pas 'er boven doen zich vier Zee-groene doorns op.

De ſchey-zoom van den kop is rood en wit-gemarmerd, hoedanigen ſtreek men ook van den bek af na den beneden-kop loopen ziet.

Al de vinnen zyn Citroen-geel, en Purper van buiten-zoom, hoedanig ook de middel-vin tegen 't lyf is, hebbende een witten en zwarten band.

De ſchey-zoom van den ſtaart beſtaat in drie banden, waar van de eerſte Orangie, en ſmal, de tweede Purper, en wat breeder, en de derde rood, en wat ſmaller als de tweede, is, en deze alle hebben zwarte zoomen.

De ſtaart is Zee-groen, met overlangze bruine Zee-groene banden, de agter-zoom is Purper en zwart van zoomen, ook zyn beide de zyde-zoomen zwart.

Het is een zeer goede Viſch, die zig zeer wel eeten laat, byna van ſmaak als een Harder zynde.

Ikan Gigit Gadja.

No. 339. Geeft ons den *Ikan Gigit Gadja*, dat is, *den Viſch met Olifants-tanden*, te zien. Dit Viſchje is lekker, bol en rond van lyf, Purper-verwig over den geheelen kop en 't lyf; dog van 't einde der boven-vin by de ſtaart, rondom tot aan de onder-vin aan den buik, loopt een breede Hemels-blaeuwe zoom.

De bek, en kop, is als die van een Papegaey, vry wat dik en breed, het oog Hemels-blaeuw, wit van appel, en rood

rood en zwart van kringen. Van 't oog loopt na den bek toe een Hemels-blaeuwe geſtipte kring, hoedanigen ſchey-kring met roode ſchrapjens men binnen in den kop heeft.

Aan weerzyden gaat uit het lyf een lange Hemels-blaeuwe en zwarte doorn of tand, met een fyne witte ſtreep in 't midden, gelykende wel na dunne Olifants-tanden; dog zy zyn recht.

Op 't lyf ziet men zeven Zee-groene vlekken van verſcheide gedaanten, en de twee onderſte vertoonen zich gevlamd.

De boven-vin is Citroen-geel met donker-blaeuwe doorns. De vin tegen 't lyf, en die 'er onder, is geel en zwart van graaten, dog Hemelsblaeuw tegen 't lyf.

Boven ziet men in 't midden een ſmalle hooge vin op zig zelven, die rood is, met een Hemels-blaeuwe ſtreep in 't midden, en met een Zee-groenen buiten-zoom. Daar na volgd de agter-vin, die Purper en geel, met zwarte zyde-zoomen, hoedanig ook de agterſte onder-vin is; dog tuſſchen de beide onder-vinnen ziet men van den Hemels-blaeuwen zoom langs den buik, een Hemels-blaeuwe ſtreep met een rooden binnen- en een zwarten buiten-zoom afhangen.

De ſtaart is van gedaante als een Hart, geel van grond, met roode zwarte ſtreepen 'er op, en Purper-rood van buiten-zoom.

Ikan Berombac. No. 400. Doet ons den *Ikan Berombac*, dat is, *den Gegolfden Viſch*, zien. Een heerlyke vette en groote Viſch, zynde wel anderhalve voet lang, welkers bek geel, onder en boven Purper, en als die van een Vogel is.

Een gedeelte van den kop, waar op 't oog ſtaat, is tuſſchen den geelen en roſſen; dog boven is de kop, gelyk ook 't boven-lyf, Zee-groenagtig met bruine breede golven, zynde 't beneden-lyf wit met zulke golven, en met een fyne zwarte ſtreep van 't boven-lyf afgezonderd.

Het oog is groot, Purper, Citroen-geel van appel met een roode ſtip en zwarten kring 'er om, en met een breeden zwarten buiten-kring om 't oog.

De ſchey-kring van den kop is Citroen-geel, hoedanigen ſtreek men nog hier en daar op den kop beneden ziet.

De vin tegen 't lyf is als een Palet, licht Zee-groen, met donkerder Zee-groene banden, en met een Purpren band tegen 't lyf aan.

De vin 'er onder is ook zoo van grond en banden, hoedanig ook de agter-vinnen zyn, hebbende beide zwarte zoomen; dog de bovenſte heeft ook Zee-groene en zwarte fraanje.

De ſtaart is van verw en banden even eens, als die vinnen; vertoonende zig als een leggende halve Maan; en de ſchey-band des zelfs is Purper.

De voor-vin boven is licht Zee-groen, en vol lange zwarte doorns; hoedanigen vin men ook in 't midden tegen den buik ziet, waar tegen zig pas 'er boven wat Purpers, dog kleener dan de bovenſte, en minder van doorns, vertoond.

Ikan Singa. No. 401. Doet ons den *Ikan Singa*, dat is, een Viſch, by den Inlander *de Leeuw* genaamd, zien.

Dit is een Viſch met een breeden bek, die wel in vier bogten tegen een beſtaat. De kop is geel en bruinagtig, hoedanige breede bruine en geel-agtige vlammen dwars over 't lichaam als banden loopen.

Het oog is Zee-groen, dat als een rad om zig heeft, 't geen bruin en rood van vellingen, en zwart van buiten-kring is, hoedanig een zwarte kring ook binnen in om het oog loopt.

Op den kop ziet men ook een licht-Zee-groene ſtreek boven van den bek na de ſcheiding des kops toe, die breed en bruin is, ſtekende die ſchey-zoom ter zyden na de kant van 't oog met twee dikke knoeſten uit.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, is geel en Zee-groen van overlangze banden, hebbende die eerſte een bruinen dwars-band in 't midden, en ook een bruine breede ſtreek, die tot halver wegen toe onder en ter zyden doorgaat, boven aan, die zoo ook aan de vin 'er onder is, met een Zee-groenen band tegen 't lyf, die in de onder-vin in 't midden even zoo als een dwars-band gezien werd.

De ſtaart is door een flaeuwen Zee-groenen ſchuinzen band van 't lyf geſcheiden. De zelve is als een Palet, met een zwarten zoom, vol witte en roode overlangze ſtreepen en zwarte ſtippels, als waren 't ook ſtreepen, 'er langs. De Viſch is midden in rond van lyf, zeer breed van kop, ſmal ontrent den ſtaart, en zeer goed van ſmaak.

De Purpre Kroon-Viſch. No. 402. Doet ons den *Purpren Kroon-Viſch* zien, zoo na zyn zwart-gedoornde licht-Purpre boven-vin, die zig bova als een kroon vertoond, genaamd.

De Viſch zelf is kleen van bek, beneden Citroen-geel, boven Zee-groen met witte ſtippels 'er boven tegen aan. Ontrent de wamme ziet men een Purpre ſtreek met een zwarten wit-geſtipten zoom, en beneden daar tegen aan den Hemels-blaeuwen ſchey-zoom van den kop, met roode en witte ſtreepkens van binnen, en boven aan, en onder zwarte buiten-zoomen; dog tegen den binnen-zoom nog een witten. Ook ziet men op den kop, pas boven de wamme, en den ſchey-zoom, nog twee Zee-groenagtige takskens.

Het

Het geheel lyf, en de kop van deze Viſch, is bruin en geel gemengeld.

Zyn oog is licht-Zee-groen, donker-blaeuw van appel, die een witte ſtip heeft, en zwart van buiten-zoom, die vol witte ſtippen is.

Men ziet midden op 't lyf een ovaal-agtige Purpre ſtreek met een Purper roode zoom, die zig tuſſchen 't oog, en tuſſchen een Zee-groenen drie-hoek, die tegen de ſtaart komt, vertoond, op welken drie-hoek zig een rood bolleken met een witte ſtip in 't midden, en die na de rug toe een rooden zoom met witte ſtippen heeft, zien laat.

Van de ſcheiding des kops af, tot de benedenſte agter-vin, ziet men ook een overlangze ſtreep, een ſtroo breed, en met roode kruiskens geteekend zynde, ſtaan.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met een roode wit-geſtipte band agter aan, en met licht-Zee-groene, en donkerder overlangze banden tegen een, hoedanig van verw ook 't agterſte van den ſtaart tuſſchen een breeden Purpren zoom aan weerzyden is; dog tuſſchen de Hemels-blaeuwe ſchey-band van den ſtaart, en de Zee-groene boven-grond van de zelve vertoond zig een geele grond met roode aderen.

De agter-vin boven en onder is geel, met een Purpren buiten-zoom.

De voor-vin onder is Zee-groen, en de volgende gedoornde mede; dog die heeft voor aan een Purpren doorn, en de andre zyn zwart en fyn. Langs de rug loopt een Hemelsblaeuwe breede zoom, en een fyne witte 'er boven tegen.

Het is een dik lyvig rond bol lekker Viſchje.

Ikan Bertitik. No. 403. Geeft ons den *Ikan Bertitik*, dat is, *den geſtippelden Viſch*, zynde in opzigt van 't fatzoen van zyn lyf even eens zoo drie-hoekig als de *Ikan Papoewa* N°. 377. beſchreven, te beſchouwen.

De bek is kleen en Purper, de kop en 't lyf wit-agtig-graeuw met zwarte ſpikkels, en van den bek af loopt een ſtreek van een vinger lang, en een ſtroo-breed, komende pas onder de middel-vin. Deze ſtreek, gelyk ook nog twee andre van daar na 't oog loopende, zyn te zamen Hemelsblaeuw, vol witte ſtippen, met een rooden zoom 'er langs. Het oog is Zee-groen, den appel Purper, met een witte ſtip, en de buiten-kring zwart en wit geſtippeld.

De vin tegen 't lyf is wit en geel gebandeerd, Zee-groen tegen 't lyf, en met een rooden wit-geſpikkelden band, die een zwarten buiten-zoom heeft.

Van de vin tot den ſtaart toe is een lichte Zee-groene band met roode ſpikkels.

De boven-vin is Zee-groen beneden, en boven aan donker-blaeuw, hebbende een zeer langen uitſtekende blaeuwen doorn, en nog twee andre, die wat korter zyn.

Beide de agter-vinnen zyn rondagtig, met Purpere en Citroen-geele banden, en zwarte zoomen.

De ſtaart is door een blaeuwen band van 't lyf geſcheiden, zynde verder Lood-verwig vol zulke bollekens met zwarte kringen, en daar na volgd een dwars-band van Purpre en Citroen-geele opſtaande banden, tuſſchen een zwarten onder en boven-zoom, aan welke laatſte men een Zee-groene en zwarte fraanje ziet.

Het is een redelyke goede Viſch van ſmaak.

Ikan Biroe Langit Mata-nja. No. 404. Zien wy den *Ikan Biroe Langit Mata-nja*, dat is, *de Viſch met het Hemels-blaeuw oog*, zoo, na een groot Hemels-blaeuw rood gezoomd ovaal op zyn lyf, genaamd.

Een ſchoone vette en lekkere Viſch, hebbende een kleene rood- en Orangie bek vol Zee-groene tanden, met een Zee-groene, roode, en blaeuwagtige ſtreek pas buiten den agter-bek, dat even eens als een poortje van gedaante is.

De kop, en 't ganſche lyf, vertoond zig ſchoon-Hemels-blaeuw van grond; dog op 't lyf, buiten 't oog en buiten 't bovenſte van de middel vin, vertoond zig, tot digt by den ſtaart, een groote ſtreek, die ſchoon zwart is, waar op dat Hemelsblaeuw ovaal, daar na hy zyn naam draagt, ſtaat, en agter tegen den ſtaart ſchiet van den ſtaart af in dit zwart een ſpitze Zee-groene drie-hoek met een rood ovaaltje met witte aderkens 'er op, en met een rooden en witten buiten-zoom na den rug toe, die boven die groote zwarte grond henen Hemelsblaeuw is.

Langs die zwarte grond beneden loopt ook een witte ſtreep, en de ſchey-zoom van den kop is Zee-groen, met fyne zwarte ſchrapkens 'er over henen geteekend.

De vin tegen 't lyf geel, met zwarte graaten, groen tegen 't lyf, en met een roode band aldaar. De vin 'er onder vertoond zig als twee ronde dikke doornen, die Zee-groen en Citroen-geel gebandeerd zyn.

De boven voor-vin is Zee-groen met twee roode doornen, de agter-vin is lang, geel, rondagtig, en met flaeuw-groene banden bezet. En zoo is ook de agterſte onder-vin, hebbende beide Purpere buiten-zoomen, en tegen den buik, pas boven de agter-vin, ziet men twee Zee-groene groote doorns met roode buiten- en zwarte binnen-zoomen.

De ſtaart is geel, met flaeuwe Zee-groene banden, hebbende agter een ſmalle

zwarte zoom met Zee-groene en zwarte fraanje, en tot ſcheiding by 't lyf een donker-Purpre band, en ter zyden breede licht-Purper-roode zyde-zoomen.

De kop en 't lyf van deze Viſch, vertoond ons als een Boſch-Verken, dat kort van kop, en dik van lyf is.

Ikan Sarafa Jang Bariska.

N°. 407. Geeft ons, den *Ikan Saraſa Jang Bariska*, dat is, *den geſtreepten Saraſa-Viſch* te zien. Een heerlyke Viſch van verwen, en keurlyk van ſmaak. Hy heeft een groote ſnuit, die vol Purpre tanden, van binnen Zee-groen, rood, en agter aan van een Purpre band, die aan weerzyden een zoom van witte ſtippels heeft, voorzien is.

Agter tegen den bek vertoond zig nog een Zee-groene vlek, een nagel groot, met witte ſtippels. Verder is de kop Goud-geel, gelyk ook 't geheel lyf.

Het oog is Purper met een zwarten fynen, en dan een Zee-groenen breeden band, en daar om nog een fynen zwarten, zynde wit van appel, en ter zyden en onder 't oog ziet men nog een Purpere ſtreek met witte ſtippen langs een der zwarte zoomen na de kant van den bek toe.

De ſchey-band van den kop is Purper, en de wamme ook zoo, aan de eene kant wit geſtippeld, en aan de andre kant wit van grond, met roode bandjens. En pas 'er boven na de beneden zyde van den kop ziet men als twee Purpre tanden, de eene op 't geel van den kop, en de andre 'er buiten komende, wit en zwart van buiten-zoomen binnen in, en zwart van agter-zoom.

Over 't lyf gaan zeven zeer breede groote doorgaande dwars-banden, die zelf over de boven-vin henen loopen. Deze zyn uit een zwarte Hemelsblaeuwe roode witte en roode band tegen een, die zamen maar eenen breeden band uitmaken, en die op het Goud-geel lyf een ſchoone vertooning doen, beſtaande.

Langs de rug loopt een breede Zee-groene zoom.

De vin boven is voor aan licht-Purper, kleen, met een grooten doorn, die Zee-groen en rood is, voorzien; de agter-vin is zeer lang tot aan den ſtaart, en daar breeder uit en rond, zwart van grond, vol witte bollen, boven voor aan met zeven korte Purpre doorns, en agter aan, van daar hy ronder werd, met licht-Purpre en zwarte fraanje bezet.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, als een palet van gedaante, Hemelsblaeuw tegen 't lyf, met een rooden band, die aan weder zyden wit-geſtippeld is. De vin 'er onder is ook Zee-groen, gelyk mede de naaſte 'er aan; dog de twee doorns 'er by zyn Purper van buiten en Hemels-blaeuw na de buiten-zyde.

De agterſte onder-vin is ook rond, beſtaande uit zeven banden.

De eerſte, die zeer kleen is, is Orangie, de tweede Purper, de derde ſchoon-Hemelsblaeuw, de vierde wit, de vyfde bloed-rood, de zesde Zee groen, de zevende licht-geel, en dan daar buiten nog een licht-Purpre en zwarte fraanje.

De ſtaart, die met een Hemelsblaeuwe tuſſchen twee roode banden van 't lyf geſcheiden is, vertoond zig als een groote geele palet, vol fyne zwarte graaten bezet.

Ikan Girgadji Jang Biroc.

N°. 406. Doet ons den *Ikan Girgadji Jang Biroc*, dat is, *den blaeuwen Zaeger* zien. Hy werd zoo na de zaag, die hy op zyn rug heeft genaamd, dewelke een vinger lang, zwart, in 't midden Zee-groen, en rood van tanden is, die alle na agteren toe ſtaan.

De Viſch zelf is Citroen-geel, Zee-groen, en Purper van bek, met een fynen witten buiten-zoom, die ook buiten om een geele ſtreek loopt, die agter tegen den bek ſtaat, hoedanigen Citroen-geele drie-hoek men nog boven tegen de lange ingebogen Verkens-neus ziet, zynde met een Zee-groenen en nog met een fynen witten buiten-zoom omzet.

De kop is groot, gelykende zeer wel, gelyk ook 't lyf, na dat van een Verken.

Over de kop loopt van boven af, digt by de zaag, tot rondom een licht-Purpre groote vlek ontrent de middel-vin, ſlangswyze een Zee-groene en fyne witte ſtreep tegen een.

Het oog is Zee-groen, met een halve Purpre kring na agteren, en met een groote Citroen-geele buiten-kring, hebbende in 't midden roode ſtippels, en om die geele kring nog een fyne zwarte; en daar buiten om nog als eenige witte ſtraalen, ook is de appel van 't oog wit.

Het lyf is blaeuw, gelyk ook de kop. Op 't lyf is een groot veld na de beneden-kant, dat wit, en vol groote zwarte bollen is, die midden in wit en rood, en met een blaeuwen dwars-band in 't midden van dat wit veld geſcheiden zyn. Op 't zelve ſtaat ook de middel-vin, die Zee-groen, donker, en licht-Zee-groen tegen een van banden, rood tegen 't lyf, met een witte ſtreep 'er midden over, en Citroen-geel van dwars-band is. De vin 'er onder is even eens, als de middel-vin van verw en banden. De boven-agter, en de onder-vin zyn Citroen-geel met Zee-groene buiten-zoomen vol fyne roode graaten. De doorn beneden is graeuw-agtig, en Zee-groen van buiten-zoom, en daar is de buik ook wat Purper.

Op 't lyf ziet men na agteren toe een Purpre breede ſtreek, zynde als een dwars-band, die aan weerzyden zes ſtompe uitgaande

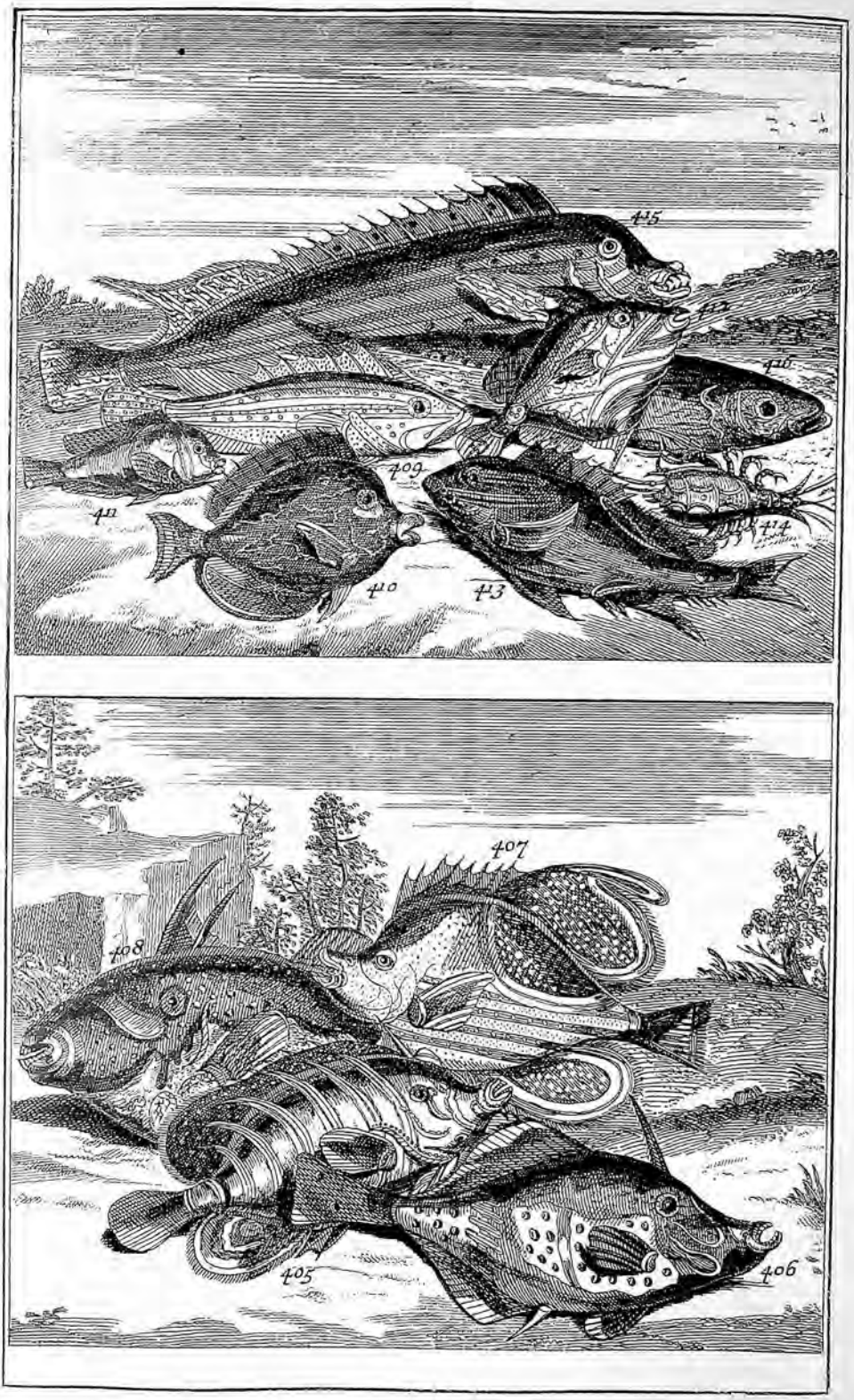
415
412
416
409
411
414
410
413
407
408
405
406

gaande hoeken vertoond, waar na 't lyf ontrent den ſtaart weer wit, en met zeven bollen, als de vorige, bezet is.

De ſchey-band van den ſtaart is Purper, de ſtaart zelf lang, breed, en Citroen-geel, vol roode en zwarte graaten tegen een, en met een zwarten en witten bol by na in 't midden, en met nog een agter wat na boven toe voorzien.

Het is een ongemeene lekkere vaſte vette Viſch, die wel by na twee voet en een halve lang, en heerlyk van teekening is.

Ikan Poetra Jang Adjaib.

No. 407. Vertoond ons den *Ikan Poetra Jang Adjaib*, dat is, *de Wonderlyke Vorſten-Viſch*. Hy is vry grooter als een Schel-Viſch, breed na evenmatigheid van dien, zeer blank, en heerlyk van teekening en mengeling van verwen, die tegen malkandren afſteken.

De bek heeft van binnen twee groote Purpre tanden, en de zelve is van binnen Zee-groen, Hemelsblaeuw, wit en Purper-rood tegen een.

De neus is ingebogen, en de kop loopt daar, als een Olifants-kop op, en de rug is wat hoog.

Over de kop, die, gelyk het lyf, graeuwagtig, vol roode ſpikkels is, loopen veel fyne roode ſtreeken.

Het oog is boven Citroen-geel met een rooden halven zoom, en beneden Zee-groen en half wit, met een graeuwe, zwarte, en witten appel.

Over 't lyf loopen, pas by de middel-vin, of wel vlak op de ſtaart aan, en dan zoo verder om laag, vier zwarte breede overlangze ſtreepen, een groote ſtroo breed, met witte ſtippels overlangs geteekend.

De middel-vin beſtaat uit Orangie en geele banden, hebbende zwarte buiten-zoomen, die tegen 't lyf Hemelsblaeuw, wit, en Zee-groen van banden zyn. De vinnen 'er onder beſtaan mede uit zulke banden.

Langs den rug loopt een Citroen-geele breede zoom. De voor-vin boven is Zee-groen, vol roode en witte groote doorns, ook is de onderſte vin in 't midden Zee-groen met lange witte en roode doorns. De agtervinnen onder en boven zyn zeer groot en agter rond, zwart van grond en wit geſpikkeld, en buiten om met een breeden witten en rooden band tegen malkandren, en nog een Zee-groene en zwarte fraanje 'er buiten tegen.

Ook ſteekt de boven-vin boven nog buiten met een ovaalagtige ſtreek, die van binnen Zee-groen in 't midden Citroen-geel, en Purper van buiten is, achter uit.

De beneden-vin agter is even eens, als de bovenſte agter-vin, uitgenomen die ſtreek, die boven agter uitſteekt.

Het is een van de lekkerſte Viſſchen, die men eeten kan.

Ikan Mata Sambilan Djantan.

No. 408. Doet ons den *Ikan Mata Sambilan Djantan*, dat is, *het Manneken van de Viſch met negen oogen* zien. Deze werd zoo na negen witte ovaalen, of ronde bollen, die met flets-groene en zwarte zoomen, met eenige zwarte aderkes van binnen bezet, en welke bollen in 't benedendeel van 't lyf geplaatſt zyn, genaamd.

Dit is een ſchoone lekkere en vry groote Viſch, zynde wel vier voeten lang, en zeer breed van lyf.

Hy is Purper van tanden, geel van bek van binnen, hebbende daar verder een breeden Zee-groenen, dan een Citroen-geelen, en dan weer zoo een Zee-groenen band agter malkanderen tegen een ſtaan.

De kop is verder, gelyk ook het boven-lyf, zwartagtig, dog hier en daar lichter, en vol zwarte bollekens met witte ſtippels bezet.

Op den kop vertoond zig, tegen de boven-zyde, een Citroen-geele rondagtige breede ſtreek met een Purperen buiten, en een fynen zwarten binnen-zoom.

Het oog is Citroen-geel, de appel zwart, en wit van ſtip, de kring om 't oog breed, en Zee-groen, en nog een breede zwarte kring 'er buiten omgaande.

Op 't beneden-lyf vertoonen zig, buiten die negen witte ovaalen of oogen, nog twee ſmalle zulke witte zwartgeaderde ſtreeken ontrent de twee voorſte ovaalen, en de eene tegen de middel-vin aan, die bleek-Zee-groen en witagtig van banden beneden, boven bloed-rood, tegen 't lyf donker-Zee-groen, en met een rooden band midden over dit Zee-groen geteekend is. De vin 'er onder is als een Citroen-geele arm met roode zoomen, en een groote klaeuw 'er aan, die rood, Zee-groen, en ſmal-wit, en zwart agter aan is.

Het lyf by den ſtaart is ſchoon appelbloezem, vol zulke bollen, als de vorige; dog de eene is als een groot ovaal na de rug-zyde toe; dog na den buik toe ziet men nog een Citroen-geele ſtreek, die in 't appelbloezem inſchiet.

De boven-voor-vin is donker-Zee-groen, en boven Citroen-geel, hebbende twee zeer groote zwarte en witte doorns.

De agter-vinnen zyn rondagtig, licht-Zee-groen, en wat donkerder 'er tegen gebandeerd (hoedanig ook de breede ſtaart van verw en band is) hebbende de boven- en de onder-vin Purper roode breede zoomen; dog onder den beneden-zoom van de bovenſte komt nog een Citroen-geele breede zoom.

De ſtaart is rondom met een fynen zwarten zoom bezet.

Ikan Kipas Koening.

N°. 409. Doet ons den *Ikan Kipas Koening*, dat is, *de geele Waejer-Viſch* voorkomen.

Dit is een Viſch, als een groote Baars.

Van bek is hy Citroen-geel; van kop geel, vol roode en witte ſpikkels.

Zyn oog is breed, en geel, vol roode ſpikkels, zwart en wit van appel, met een witte ſtip, met een Citroen-geele halve kring boven de zelve, en met een zwarten fynen buiten-kring om 't oog.

Beneden op den kop vertoond zig nog een ſtreek, die rondagtig is.

De verw van 't lyf is flets-Zee-groen.

Over 't lyf, en langs de rug, loopen verſcheide overlangze ſtreepen.

Eerſt langs de rug een bruine roodgeſpikkelde, met een geele 'er tegen aan. Daar na vertoond zig van 't lyf als een andre zeldzame band, met negen roode bruinagtige bollekens met roode ſtippen in 't midden, naaſt malkandren ſtaande.

Daar na loopt van 't oog af tot aan de ſtaart een geele, en daar tegen een bruine band met roode ſpikkels, daar na weer een geele band van 't lyf met zoo veel bollekens weer; en dan volgd 'er nog een geele band, die van den bek af tot aan den ſtaart loopt.

Men ziet ook nog vier van die bollekens beneden, en 'er een boven aan de kop ſtaan.

De middel-vin is kleen, zynde geel van verw, rood en zwart van graaten, en ook zwart van omtrek, en dezelve heeft tegen 't lyf van een roode en witte band, die tuſſchen zwarte zoomen geſloten is.

De vin 'er onder is ook van verw en graaten als de middel-vin, pas boven welke nog een ſchuinze dwars-ſtreek over de eerſte band henen komt, die flets-Zee-groen, en rood-geſpikkeld is, en een witte roode en geele buiten-zoom heeft.

De boven-voor-vin is graeuwagtig, vol doornen, die Purper zyn, en tuſſchen welke men veel roode ſtippels ziet.

De agter-vinnen zyn van eene verwe, bruin-geel met roode en witte vlekjens.

De doorn, die tegen de buik komt, is Zee-groen, en rood.

De ſchey-band by den ſtaart is donkerrood, de buiten-zoom van de zelve is appelbloezem. Hy is van gedaante als een ronde *Japanſche* Waejer, zynde vol roode ſpikkels, en donker-bruine bollekens, die tuſſchen zeven overlangze zwarte fyne ſtreepen in 't verband, in ieder perk vier, dog in 't middelſte vyf, met eenige roode ſtippels 'er tuſſchen, naaſt malkanderen ſtaan.

Het is een goede lekkere Viſch, om ze te eeten.

Ikan Batoe Badoeri.

N°. 410. Doet ons den *Ikan Batoe Badoeri*, dat is, *den gedoornden Klip-Viſch* zien.

Deze heeft een kleenen bek, die Zee-groen, en citroen-geel is, en een grooten dikken kop, die van verw even eens als 't lyf, te weten donker-ros met een ſchoone Purpre watering geteekend is.

Het oog is Zee-groen, met een witten appel, en een breeden citroen-geelen kring, met roode ſpikkels rondom beneden op die gele grond; en pas beneden 't oog vertoond zig een kleene witte ſtreek; en daar ter zyden als een ſchey-ſtreek van de kop, welke ſtreek wit en rood fyn gebandeerd is.

De vin tegen 't lyf is bruin-agtig, met witte graaten, citroen-geel, met een Zee-groene band tegen 't lyf. De vin 'er onder is Orangieagtig.

Langs den rug loopt een breede Citroengeele zoom.

De boven-vin is lang en ſterk gedoornd, hebbende groote zwarte, en beneden witte doorns, een roode onder, en een Zee-groene buiten-zoom. De onderagter-vin, die rond loopt, en uit midden een Purper-witten ſchey-zoom heeft, is tegen 't lyf citroen-geel, en verder donker-bruinagtig met een Zee-groenen en Purpren buiten zoom.

Ontrent de ſtaart vertoond zig als een citroen-geel vlammeken op den donkerbruinen grond van 't lyf.

De ſtaart is ook door een ſmallen Zeegroenen, en een rooden band 'er tegen, en dan weer door een breeden Orangie-agtigen band, waar op drie witte bollekens over dwars naaſt een ſtaan, en die een rooden boven-zoom heeft, afgeſcheiden.

Verder is de zelve geel, vol zwarte graaten, en met Zee-groene ſpikkels, hebbende in 't midden een rooden ſmallen dwars-band, en verder boven nog een Zee-groenen, en daar tegen een ſmallen rooden band, die de gedaante van een halve Maan heeft.

Dit Viſchje is zeer dik van lyf, gelykende wel een Opblazer; dog is zeer lekker om te eeten.

Ikan Moeloet Pingit.

N°. 411. Doet ons den *Ikan Moeloet Pingit*, dat is, *het Muſſchen-bekje* zien. Een kleen Viſchje met een Zee-groen bekje, dog geenzins als een Muſſchenbek, ſchoon het zoo genaamd is. De kop en 't lyf is donker-appelbloezem.

Het oog is Zee-groen, zwart van appel, en buiten-kring.

Tuſſchen den kop en 't lyf vertoond zig een breede blaeuwe en witte ſtreek, die tot aan den Citroen-geelen ſchey-zoom van den kop doorgaat.

De vin tegen 't lyf is Purper met zwarte graaten, (hoedanig ook de boven-

ven-vin is) hebbende een Zee-groenen band tegen 't lyf aan. De vin 'er onder is blaeuwagtig en wit, en de agter-vin is donker-blaeuwagtig.

Op 't lyf vertoond zig een zeer breede zwarte band met fyne witte zoomen.

De ſtaart is citroen-geel, vol zwarte graaten, en van zulke zoomen voorzien; dog by den ſchey-zoom van den ſtaart vertoonen zig als eenige Zee-groene ſtreepkens, even eens als of 'er een zoom boven was. Dit Viſchje is voor aan bol en dik; ook loopt de kop wat ſchuins en dik op. Het is zeer goed en lekker, tot Water-Viſch gebruikt zynde.

Het Ruitig Klip-Viſchje.

N°. 412. Geeft ons *het Ruitig-Klip-Viſchje*, zoodanig, om dat het als de gedaante van een ruit heeft, genaamd, te beſchouwen.

Den bek is citroen-geel en Zee-groen. Verder beſtaat de kop daar boven, en een deel van 't onderlyf uit verſcheide Purpre, citroen-geele, en Zee-groene breede banden.

Tegen den bek aan agter ziet men eerſt een kleene citroen-geele, dan een Purpre drie-hoek, met een dubble rey witte ſtippen, en zoo een groote citroen-geele drie-hoek 'er tegen aan, met een Hemels-blaeuwen zoom vol witte ſpikkels; hoedanige 'er zig nog twee op 't lyf, een boven, en een beneden, vertoonen. En verder heeft men boven en onder dan die breede banden van verſcheide verwen tegen een verdeeld ſtaan.

Het oog is Zee-groen, de appel zwart en wit, en de buiten-kring geel met witte ſtippen, en dan nog een zwarte 'er om.

De vin tegen 't lyf is Purper, en Zee-groen dicht aan 't lyf.

De boven-vin is Zee-groen, met drie roode doorns met witte ſtippen op de zelve, en dan met een citroen-geelen binnen-zoom.

De agter-vinnen loopen rond, zynde van verw licht-Zee-groen, vol roode graaten, met Zee-groene en witte ſtippels 'er tuſſchen in, in reyen, beneden met citroen-geele en roode, en met Zee-groene buiten-zoomen bezet.

Het verdre van 't lyf is boven ten deelen donker-Zee-groen, met een Hemels-blaeuwen witten geſtippelden ſchey-band, ten deelen graeuw met roode aderkens, met een Citroen-geelen ſchey-zoom, en beneden verder ook graeuw met roode fyne marmering van aderkens bezet.

Na beneden toe, by den ſtaart, vertoond zig een Zee-groen ovaal met drie witte ſpikkels van binnen, met een zwarten, en dan nog een rooden kring, waar op ook witte ſpikkels ſtaan, 'er om. Van dit ovaal loopt, over een appelbloezeme grond, een ſtreep van witte ſtippels tot tegen den ſchey-band van den ſtaart, en aan weerzyden van die ſtippel-ſtreep ſtaat nog een enkele witte grooter ſtippel.

De ſchey-band van den ſtaart is eerſt een dun bandje van witte ſtippels, en dan een Zee-groene band.

De ſtaart zelf, die byna een *Japanſche* Waejer gelykt, beſtaat uit drie banden aan weerzyden, waar van de twee buiten af citroen-geel van verwe zyn, en de middelſte is licht-rood, tuſſchen twee witte ſpikkel-zoomen in.

Dog in 't midden van den ſtaart, tuſſchen die zes banden, vertoond zig een Hemels-blaeuwen grond, met een rey-witte ſtippels overlangs, en aan wederzyden twee groote ſtippels boven malkandren.

De zoom rondom den ſtaart is fyn, en zwart.

Het is een lekkere, vette, en blanke Viſch.

De Peerl-Oog.

N°. 413. Doet ons *de Peerl-Oog* zien, om dat hy een oog heeft, byna van verw als een Peerl, zynde redelyk groot, licht Zee-groen, met een fynen rooden kring 'er op, wit van appel, en Hemels-blaeuw van buiten kring met groote witte ſtippels rondom bezet.

Hy is wat zeldzaam, en ſtomp van bek, die Hemelsblaeuw is, en een rooden zoom, met een zoom van witte ſtippels 'er by, heeft, van den welke, gelyk ook van 't oog, een roode en Purpre ſtreek, die een groote vinger lang is, loopt.

De kop is van 't lyf door een rooden en witten gebandeerden ſchey-zoom afgezonderd, en pas 'er boven is nog zoo een Hemels-blaeuwe, met witte ſpikkels geteekend.

De verw van den kop, en van 't lyf, is blaeuw en Zeegroen gemengeld.

De middel-vin is Zee-groen, met Purpre zoomen, en tegen 't lyf Orangie, met een rooden, een witten geſtippelden, en een citroen-geelen band.

De vin 'er onder is Zee-groen, met zwarte graaten.

Op 't einde van 't lyf ziet men een Orangieagtigen bol met een rooden band, tuſſchen witte ſtippel-zoomen, en een Zee-groene nog 'er tegen aan.

De voor-vin boven is citroen-geel, met een Zee-groenen onder-zoom, en met Hemels-blaeuwe doorns bezet.

De bovenſte agter-vin is Purper met zwarte graaten, en met een Zee-groen ovaaltje, met witte ſtippen daar rondom 'er op, tegen 't welke zig na den ſtaart toe nog een citroen-geele halve kring vertoond.

Onder deze vin ziet men nog een rooden zoom met witte ſtippen, die van een citroen-geele, dan van een Zee-groene, en dan van een Orangie ſtreek, die te

zamen na den kop toe een ovaal-rond maken, en na den ſtaart toe ſpits uitlopen, gevolgd werd.

De benedenſte agter-vin is ook even eens van verwe, als de boven-agter-vin, hebbende ook even eens zoo een ovaal ronde ſtreek, met die roode geſtippelde, citroen-geele, en Zee-groene verwen, en even eens van ſatzoen, als de bovenſte, zynde.

Naaſt aan deze onder-vin ziet men nog een kleene citroen-geele middel-vin, met twee Hemels-blaeuwe doorns bezet.

De ſtaart is van 't lyf door een rooden band, vol witte ſtippels, die tuſſchen twee zwarte zoomen ſtaan, geſcheiden. De zelve is licht-Zee-groen, tweekluftig, hebbende agter een rooden en aan weerzyden een donkeren Zee-groenen zoom.

Het is een Viſch, die wel twee voeten lang, breed na evenmatigheid van dien, en heerlyk van ſmaak, ja zoo vet is; dat men hem naeuwlyks, van wegen zyn vettigheid, eeten kan.

Een zeldzame Garneel.

N°. 414. Vertoond ons *een zeldzame Garneel*, die ſchoon-Hemelsblaeuw, Purper-rood, en wit-geſpikkeld is, al welke verwen zeer heerlyk tegen malkandren, gelyk wel te denken is, afſteken.

De geele Attalas-Viſch.

N°. 415. Doet ons *de geele Attalas-Viſch*, zien. Deze is zoo, om dat de grond van zyn lyf citroen-geel, met blaeuwe overlangze ſtreepen bezet, is, en als een Attalas vertoond, genaamt. Zy heeft tuſſchen die twee blaeuwe ſtreepen, die tegen het oog aankomen, vier roode bollen met witte ſtippen, en zulke halve buitenkringen naaſt malkanderen vervolgens, en 'er nog twee zoo pas boven de benedenſte ſtreep ſtaan.

De Viſch is tuſſchen de twee en drie voeten lang, groot van kop, die al mede geel en geſtreept is, behalven dat hy pas boven zyn neus nog drie breede korte donker-Zee-groene en zwarte banden, ieder tuſſchen twee zoomen van witte ſtippels ſtaande, heeft.

De bek is Hemels-blaeuw en rood, met roode zoomen vol witte ſtippels, en agter 'er tegen aan wat Zee-groen, hebbende veel groote tanden in den zelve.

De ſchey-band van den kop, die ſteyl oploopt met een breede Hemelsblaeuwe zoom na den rug toe, heeft een breeden ſchey-band, zynde na binnen toe ook zeer donker-Zee-groen, en na buiten toe ſchoon-Hemels-blaeuw met een roode fyne ſchey-zoom, vol witte ſpikkels en roode doornkens ter zyden uit, loopende midden over deze twee banden, die te zamen maar eenen ſchey-zoom uitmaken, henen.

Het oog is groot, Zee-groen zwart van appel, en wit van ſtippel, met een zwarten wit-beſtippelden kring om 't oog, rondom welke een breede roode, en dan nog een fyne zwarte kring gaat.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen, met roode en witte breede vlammekens 'er op, zynde tegen 't lyf Hemelsblaeuw, met een witten en een rooden wit-geſpikkelden band. De vin 'er onder is ook Zeegroen, agter aan met twee roode fyne ſchrappen geteekend.

De boven-voor-vin is Purper met een breeden Hemelsblaeuwen onder-zoom, en vol lange zwarte doorns, die in 't midden wit zyn. Ook ziet men vyf Hemelsblaeuwe bollekens tuſſchen de doorns, van den derden doorn af tot den eerſten, dan weer een tuſſchen den vyfden en zesden doorn, en zoo vervolgens, altyd een perk 'er tuſſchen open latende.

De agter-vin is Zee-groen, vol roode en witte vlammen, zynde boven en onder met roode zoomen, en citroen-geele en zwarte fraanje 'er aan, tot den ſtaart toe, bezet; dog de roode zoom boven, met de fraanje aan weerzyden, loopt wel een halve vinger lang buiten uit, gelyk ook de vin daar ingebogen na den ſtaart loopt.

De agter-vin onder, en de breede groote ſtaart, is van de zelve teekening, onderzoomen, en fraanje, als de boven-agter-vin, dog de onder-vin is veel kleener, ook is 'er een lange Hemelsblaeuwe doorn by, die boven wat wit, en ter zyden wat appelbloezem is, gelyk zig een weynig hooger tegen den buik nog wat roods vertoond.

Dit is een heerlyke, vette, en lekkere Viſch.

Een zeldzame Zardyn, als Haring.

N°. 416. Doet ons *een zeldzame Sardyn* zien, een Viſch, die als een kleen Haringsken, en in zich zelven gemeen, (gelyk hy bevorens ook al gemeld is) maar die zoo groot als een Haring, en heerlyk op 't lyf gemarmerd, en van ſchoon-Zee-groen en Purper door een gewaterd, met vyfthien Zee-groene bollen overlangs op 't midden van 't lyf, vier alleen, daar na tweemaal twee, dan drie by een, en dan nog tweemaal twee geteekend is.

Ook is de kop voor al by 't bruin en zwart oog, dat een rooden en dan weer een zwarten fynen kring heeft, heerlyk Zee-groen, rood, en geel gemarmerd, en vol zulke ronde omtrekken, gaande rondom 't oog al mede, waar by dan nog een citroen-geele en roode ſchey-zoom van de kop en 't lyf komt.

Al de vinnen zyn rood en wit, uitgenomen de bovenſten, die rood, wit, en Zee-groen is, en zoo is de agter-benedenvin ook byna, maar wat donkeragtig.

De ſtaart is door een Zee-groene zwarte en

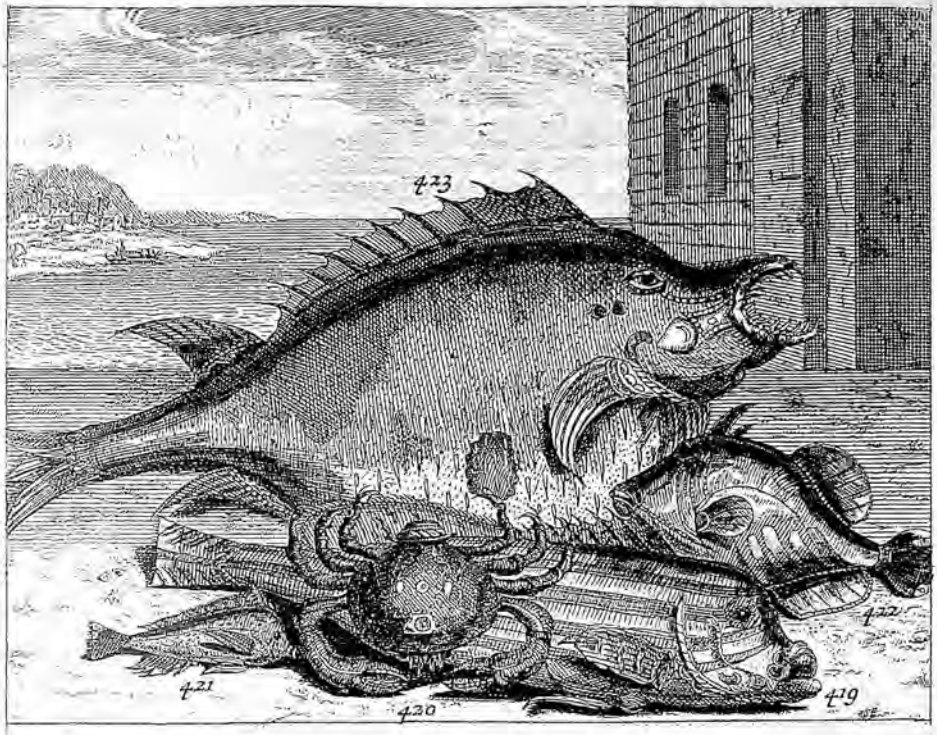
423
422
421
420
419

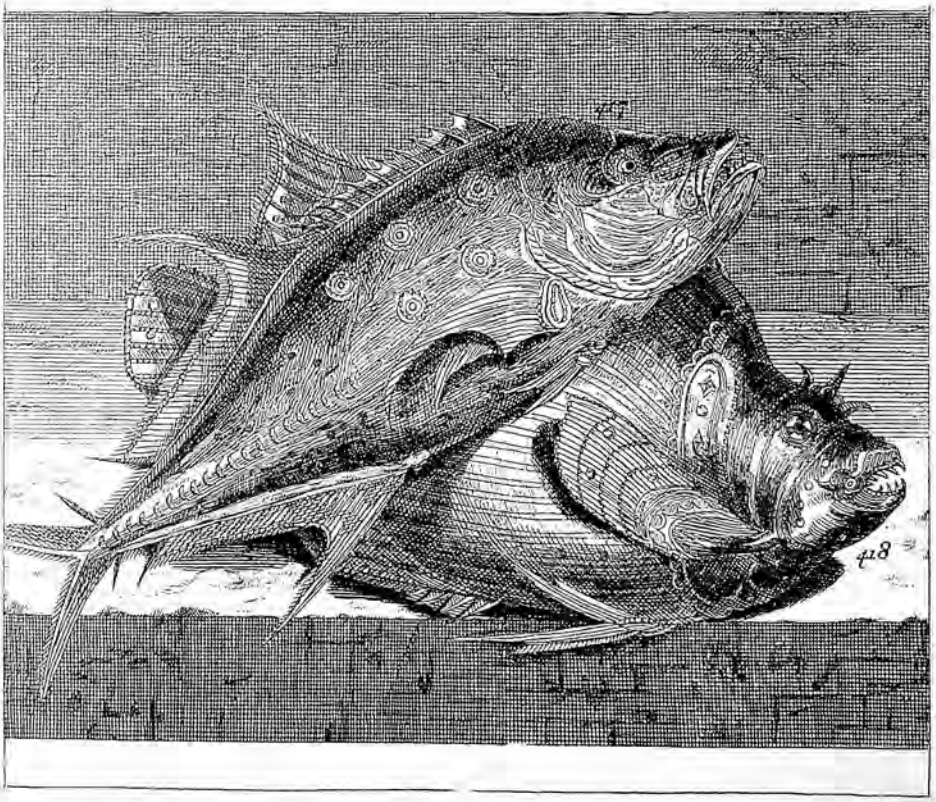
418

te en roode gemarmerde ruit van 't lyf geſcheiden, zynde twee-kluftig, en verder rood, wit, en Zee-groen van graaten, met Purpre zoomen aan weerzyden. Dit is een ſchoone vette Viſch, vry beter, dan de kleene gemeenelyk valt, die men anders als den Haring inzout, en ook wel als Sprot rookt.

De Viſch met veel Oogen.

N°. 417. Geeft ons *de Viſch met veel Oogen* te zien, zynde een heerlyke blanke harde en vette Viſch, die van gedaante byna als een groote Babara, en wel drie voeten lang is.

Hy heeft een grooten bek vol tanden. De kop is, gelyk ook het lyf, ſchoon Zee-groen, en ook hier en daer met wat wit gemarmerd. Over den kop, en 't lyf, loopen ook eenige fyne roode ſtreepen, en ontrent den agter-bek een roode wit-geſpikkelde rondom een breede donker-Zee-groene.

Het oog is groot in zyn geheel, zynde in zich zelven wit, met een zwarten wit-geſpikkelden appel, half zwart en half Purper van kring met een breeden geelen kring daar weder om, en daar buiten nog een fyne zwarte met witte ſpikkels, en dan aan de kant na den ſtaart toe nog een halve breede donker-Zee-groene.

Tuſſchen 't oog en den bek ziet men nog als een kleen oog, beſtaande uit een witten appel, in 't donker-geel oog met een zwarten wit-geſtipten kring, en dan na den ſtaart toe nog een breede halve appelbloezeme kring.

In 't midden van den kop ziet men van 't oog af na beneden, en zoo weer na den bek toe, een breede ſtreek van zeer fraeje marmering van roode, witte, en Zee-groene ſtreepen, op een Zee-groenen en witten gemarmerden grond, (hoedanig zig ook het lyf by den buik vertoond) tegen een loopen.

De ſchey-band van den kop en 't lyf, is rood, met een witten binnen- en een zwarten buiten-zoom, en witte fyne bandjens 'er over.

Boven op 't lyf, ontrent den rug, ziet men als nog drie, en 'er wat beneden nog twee, of zamen vyf oogen, zynde in 't midden van den andren door een fyne roode ſtreep afgeſcheiden.

Deze oogen hebben een zwarten appel, met een witte ſtip, op een ſchoonen geelen breeden grond, in 't midden van welke nog een fyne roode kring is, en de buiten-kring vertoond zig rood met witte ſtippels, waar tegen dan van de zyde van den ſtaart nog een halve appelbloezeme en een halve zwarte buiten-kring komt, hoedang zy alle vyf zyn, en dit zyn de oogen, na welke hy zyn naam draagd.

De vin tegen 't lyf is groot, en Purper, dicht aan t lyf Purper-rood, met een breeden Zee-groenen ronden omtrek, en nog een citroen-geelen, en een zwarten band met witte ſtippels, hoedanigen ronden band nog tegen 't Purper-rood binnen in gezien werd. Ook ſchynd daar als nog een kleene vin, die lichter van Purper is, onder uit te komen.

De vin onder 't lyf is ook Purper, tegen 't lyf Zee-groen met geele en Zee-groene, roode, en geele banden, alle tuſſchen zwarte wit-geſtippelde zoomen ſtaande.

Op 't lyf ziet men, van den ſtaart af tot ontrent een derden van den Viſch, een roodagtige ſtreep, vol breede kleene donker-roode en appelbloezeme vlammekens 'er op, met een witte ſtip agter ieder. Ook ziet men aan ieder zyde van de zelve nog zes Hemels-blaeuwe bollekens, boven twee ſchuins boven een, en beneden in twee byzondre drie-hoeken, de eerſte met een bol onder, en de andre met een bol boven geteekend.

De boven-voor-vin is Goud-geel met zwarte en witte groote doorns, met een Hemels-blaeuwen breeden zoom langs den rug tot den ſtaart toe, en een zwarten breeden, en dan een donker-Zee-groenen 'er onder. Ook heeft ieder doorn onder een witte ſtippel.

De agter-vin boven en beneden is Purper, met een zeer langen Zee-groenen boven verre uitſtekenden doorn voor aan in ieder vin, elk met een breeden Hemels-blaeuwen, dan een zwarten, en dan een breeden donker-Zee-groenen onder-zoom, en met een ſmallen Hemels-blaeuwen wit-geſpikkelden boven-zoom, met citroen-geele en zwarte fraanje bezet; zynde beide die vinnen even eens; dog aan 't einde der onderſte ziet men by den ſtaart twee Zee-groene groote doorns, met een duim breed geele fraanje 'er tuſſchen beiden.

De ſtaart is twee-kluftig, Purper, vol zwarte graaten, met een Hemels-blaeuwen agter-zoom tuſſchen zwarte lyſten, met geele en zwarte fraanje van binnen, en ter zyden met fyne zwartagtige zoomen bezet.

De Kroon-Viſch.

N°. 418. Geeft ons *de Kroon-Viſch*, zynde een zoort van groote Gallioen-Viſch, die heerlyk van ſmaak, zeer vet, en niet min heerlyk van verwen is, te zien. Hy is wel twee voeten lang, en heeft een Hemels-blaeuwen breeden bek, vol tanden, zynde rondom dit Hemelsblaeuw, gelyk ook rondom nog een Purpren breeden grond boven daar tegen, met een rooden en zwarten fynen zoom, op welke rondom ook witte ſpikkels zyn, bezet. Agter tegen den bek vertoond zig eerſt een rooden kring met een groote witte ſtip, en dan

als

als een Zee-groenen Granaat-appel, die Zee-groen rondom, en in 't midden zwart gezoomd en vol witte ſpikkels is, tegen welke Granaat zig dan als een blaeuwagtig en rood ſpits blad vertoond.

Daar na doet zig op den byzonder grooten en ſchoon-geteekenden kop een menigte van heerlyke verwen by een op. Voor af ziet men een breed ovaal-rond Goudgeel veld met thien roode bollen, met witte ſtippels in 't midden en rondom na agteren toe, en pas 'er agter een roode ſmalle wit-geſtipte-band daar rondom, en om die band weer een breeden Hemels-blaeuwen mede rond-loopenden band met nog een rood-geſpikkelden ſmallen zoom, welk Hemelsblaeuw met zyn boven-zoom, met een hoorn tegen de middel-vin aan, wat verre uitloopt.

Daar ontmoet men boven dien blaeuwen zoom, een breederen en Purperen band, die als de vorige mede boven van den kop breed begind, en ſmal eindigd, zynde mede aan wederzyden met een rooden witgeſtipten zoom bezet.

Op dezen Purpre band vertoond zig het oog, (dat als een rood en geel geblokt rad is) met een witten en zwarten appel, die in een zwarten wit-geſtipten kring ſtaat; buiten 't oog komt een breede Zee-groene kring, en dan nog een fyne zwarte groote, met witte ſtippels 'er om.

Tegen 't oog aan volgd een geele band, die beneden ontrent de middel-vin ook verſmald, en tuſſchen rood-geſtippelde zoomen in ſtaat.

Vlak boven dien Purpren en dien geelen band, of boven 't oog, ziet men een ſchoone kroon, die rood Hemels-blaeuw en wit van doorns, en wit, blaeuw, en geel van twee bollen tuſſchen de drie doorns is, die te zamen de kroon, waar na hy genaamd is, uitmaken.

Boven den geelen band is de kop verder donker-Zee-groen boven, maar beneden zwartagtig, op welken grond zig twee roode halve Maanen, van binnen wit, en met de ruggen tegen een, vertoonen, die ter linker hand vier roode bollekens, drie nevens een boven, en een 'er onder, ter regter hand twee boven een, en een vlak onder die halve maanen, zynde alle van binnen wit geſtipt, hebben.

Op de Zee-groenen grond boven ziet men wat voor by de kroon, een ſtreek van zeven ſtippels.

Tegen den agter-kop, boven de middel-vin, vertoond zig een citroen-geelen grond, die na de boven kant ovaal-rond is, loopende onder breed dood. Op dien grond vertoond zig na den boven-kant een Hemels-blaeuwe ruit met een zwarten en witten zoom, en van binnen een witte ſtip 'er in, waar naaſt, na beneden toe, een rood witgeſtipt bolleken, en dan weer zoo een ruit, en dan weer zoo een bolleken, volgd.

Rondom dit geel veld loopt een ſmalle zwarte wit-geſtipte, en dan een breede Appelbloezemde zoom, en dan binnen in 'er tegen een breede Hemelsblaeuwe, en dan van binnen rondom nog een fyne zwarte, die aan den binnen-kant maar witte ſtippen heeft.

De ſchey-zoom van den kop is zeer groot van omtrek, zynde eerſt van binnen een fyne zwart-geſpikkelde, dan een fyne citroen-geele, en dan nog een buiten-zoom daar tegen aan, uit Hemels-blaeuwe groote halve bollen met witte buiten-zoomen beſtaande.

De vin tegen 't lyf is geel, zwart van graaten, over welke drie fyne zwarte wit-geſtipte dwars-banden in 't midden, hoedanig ook de zoom rondom is, loopen. Tegen 't lyf aan is zy breed van Zeegroen, en dan volgd een fyne zwarte wit-geſpikkelde, dan een roode, dan een gedoornde geele, dan zoo een gedoornde zwarte band met witte ſpikkels, dan een breeder roode, dan een breeder Hemels-blaeuwe band, beide met zwarte en wit-geſpikkelde zoomen, waar tegen aan dan nog een ſmalle Zee-groene, en dan nog een fyne zwarte band komt. Op de vin zelf vertoond zig een rooden bol met een witte ſtip in 't midden, en met een zwarten buiten-kring in de beneden-ſte, en twee in de derde verdeeling tuſſchen de dwars-banden in.

De vin 'er onder is geel met zwarte graaten, en aan weerzyden met een grooten Hemels-blaeuwen doorn, zynde deze vin tegen 't lyf aan Zee-groen, rood en zwart, met een rooden wit-geſpikkelden buiten-zoom.

Het lyf is ſchoon-Purper-rood, met ſmalle Zee-groene overlangze wat gebogene ſtreepen over 't geheel lyf, hebbende tuſſchen de twee middelſte banden in zeven Hemels-blaeuwe bollen met een groote witte ſtippel in 't midden, uitgenomen de middelſte, en ſtaat 'er in ieder perk aan weerzyden van die middelrey nog een zoo, geheel Hemels-blaeuw zynde, in eene dwars-rey met de onderſte van deze middelſte rey. En aan wederzyden zeven ſtreepen verder van de middel-rey ſtaan nog zes Hemelsblaeuwe bollen in ieder van die perken; dog de eerſte bol, der naaſt aan de rug ſtaande, heeft ook een witte ſtip.

De boven-vin is citroen-geel, vol korte breede doorns, die Appel-bloezem en Zee-groen zyn; de agter-vin is Zeegroen, en de vin agter tegen 't lyf aan boven is citroen-geel met roode witgeſtipte zoomen, vol Zee-groene banden

van

van de ſtreepen over 't lyf, die daar doorgaan, en in ieder van de twee laatſte perken op een na een Hemels-blaeuwe bol met een witte ſtip, en dan loopt die vin tot by de ſtaart toe ten deelen Hemels-blaeuw, ten deelen Purper, met een zwarten wit-geſpikkelden tuſſchenzoom, en ook met zoo een onder-zoom, om, hoedanig ook de beneden agter-vin by den ſtaart uitloopt.

De beneden-agter-vin is ook citroengeel met Zee-groene banden, en in de twee middelſte perken ieder zoo een witgeſpikkelde Hemels-blaeuwe bol, hebbende deze vin twee roode wit-geſtipte buiten-, en twee zulke overlangze middelzoomen, en daar buiten nog een Zeegroene fraanje, die ook aan de bovenſte agter-vin is.

Pas boven deze agterſte onder-vin ziet men nog een kleene Zee-groene, met korte breede Hemels-blaeuwe en roode doorns.

De ſtaart is groot en breed, agter aan de kanten wat rond, hebbende een citroen-geele ſchey-kring van 't lyf, en verder rondom een fraejen breeden rooden wit-geſtippelden zoom, en zeven zulke overlangze banden op de licht-Zeegroene ſtaart zelf, die ook twee roode wit-geſtipten bollen vertoond, de bovenſte ſtaande in 't derde, en de andre in 't vyfde perk van den rug af te rekenen, dwars als naaſt malkanderen, wat na agteren, byna tegen den ſluitzoom aan geplaatſt.

Ikan Amâs. N°. 419. Doet ons den *Ikan Amâs*, dat is, *den Gouden-Viſch* zien, zoo na zyn ſchoonen Goud-geelen grond met zwarte breede overlangze ſtreepen, gaande van 't voorſte van den kop tot agter toe, genaamd.

Deze Viſch verſchild niet veel van lyf en gedaante van de Attalas-Viſch, N°. 417. beſchreven; dog de kop is voor wat meer ingebogen boven de neus; en de ſcheyzoom van de kop is rood, wit, en Zeegroen van bollekens, die weer roode wit-geſtipte buiten-zoomen hebben, hoedanige roode ſtreek, met diergelyke Zee-groene bollekens zig, pas 'er boven, na de bek toe ook vertoond.

Ook is de bek van een geheel ander fatzoen, gelykende wel een Oſſen-kop, en van binnen vry wyd, boven Purper, onder citroen-geel, en rood van zoomen met wite ſtippels zynde, waar tegen zig dan onder en boven nog een Zee-groene ſtreek, boven met zoo een roode witgeſtipte band rondom, en in 't midden, vertoond.

Het oog is rood, met een zwarten en witten appel, met een fynen zwarten wit-geſtipten kring om 't oog, en daar buiten om een breeden Zee-groenen band, op welke zig nog een andre band van enkele zwarte ſtippen, en dan nog een fyne zwarte buiten-zoom vertoond.

De voor-vin boven, gelyk ook alle de andre, zyn ſchoon Zee-groen. Zy is vol roode doorns, die in 't midden witgeſtreept zyn. Op de vin ziet men kleene witte en donkere vlammekens, hoedanige men ook op de middel-vin, de agter-vinnen, en de ſtaart, daar op zy vry grooter aan weerzyden zyn, verneemd.

De beide agter-vinnen zyn langwerpigrond, Zee-groen, met zulke vlammekens, en met een Hemels-blaeuwen witgeſpikkelden zoom rondom, en dan met nog Purpre en zwarte fraanje daar buiten; dog by de onderſte vin is die vooraan nog met een Hemels-blaeuwe zeer groote doorn bezet.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen met drie kleene vlammekens 'er op, licht-Purper tegen 't lyf met een Hemelsblaeuwen zoom, en nog een binnen-zoom van witte ſtippels. De vin 'er onder is Zee-groen, hebbende tegen 't lyf drie roode wit-geſpikkelde bandjens.

Het is een zeer lekkere vette Viſch, die wel de lengte van twee voeten heeft.

De zeldzame Krabbe. N°. 420. Vertoond ons *de zeldzame Krabbe*. Zy is kleen; dog goed van ſmaak, bruin van grond, hier en daar met Purpre en Zee-groene vlekken met witte ſtippels geteekend, hoedanig ook de grond der pooten is, waar op men Zee-groene dwars- of ſchey-banden, en witte en zwarte ſpikkels overlangs 'er tuſſchen beiden ziet. De knypers zyn Purper met Zee-groene binnen-zoomen en Purper-roode bollekens van binnen. Op 't midden van de pooten der knypers ziet men een geele en zwarte overlangze ſtreep tot aan 't lyf toe, en in 't naaſte lid aan 't lyf, maar twee witte ſtippels na de boven-zyde, dog in 't midden ſtaan zy aan weerzyden van de middel-ſtreep, drie boven, en vier onder verdeeld.

Ikan Paman. N°. 421. Zien wy een Viſch, by den *Inlander Ikan Paman*, dat is, *Oomken* genaamd, hy is kleen, maar aardig van fatzoen, goed van ſmaak, en zeer wel na een Dood-kiſtjen gelykende.

Het is zeer kleen, rood en donkerblaeuw van bek, ook blaeuw van oog, dat een witten appel, en een ſtreek van witte en zwarte ſpikkels, heeft die van 't oog na den bek loopt, hoedanig ook de ſchey-kring van de kop is. De kop loopt boven den bek ſteyl op, en dan wat rond by 't begin van den rug, daar men een witten korten doorn, en verder een donker-Zee-groene en donker-Purpre lange vin ziet, hoedanige ook al de andre

andre vinnen tegen, en onder 't lyf zyn.

Het lyf, en de kop, is lever-verwig, vol witte, zwarte en roode ſpikkels. De ſtaart is zeer net Zee-groen, en graeuw, van banden, met andre van enkele zwarte ſtippels 'er tuſſchen beiden, en agter met een citroen-geele fraanje tegen een fyn zwart zoompken geſloten.

N°. 422. Vertoond ons den *ſchoonen geelen Ooſt-Indiſch-vaarder*. Dit is een lekkere, en fraeje Viſch, kleen en ſtomp van bek, die van binnen Hemelsblaeuw, met roode geſtipte zoomen, en onder en boven Zee-groen is.

De geele Ooſt-In-diſch-Vaarder.

De kop is boven Purper-verwig, en beneden Goud-geel, hoedanig ook 't beneden lyf van de Viſch is, dog boven aan verbruind die verw wat.

Zyn oog is lood-verwig, met een witten appel, en met een fynen zwarten kring om 't oog, dan een kring van witte ſtippen, en dan een breeden donker-Zee-groenen buiten-kring 'er om, van welke boven tegen de kop aan nog twee zulke Zee-groene ſtreeken, en nog een donker-Hemels-blaeuwe, alle met roode en wit-geſtipte buiten-zoomen, zig vertoonen.

De boven-voor-vin is als een groote en een kleene doorn, die Hemelsblaeuw, met witte ſtippels 'er langs, dan rood, Zee-groen, en weer rood met witte ſtippels 'er tegen aan, is.

De agter-vinnen zyn rondagtig, licht-Zee-groen, met roode ſtreepen, en met zulke wit-geſtipte breede zoomen rondom, hoedanige roode wit-geſtipte zoom van de bovenſte agter-vin op 't lyf rondom een lood-verwigen Zadel tot op een ronde fyne roode opgebogene overlangze ſtreep doorgaat. Ook doet zig nog zoo een loodverwige ſtreek met zulke rood-geſpikkelde buiten-zoomen, en nog een zoo in 't midden pas onder 't oog op.

De vin tegen 't lyf is licht Zee-groen, Hemelsblaeuw tegen 't lyf, en met een rooden wit-geſpikkelden band geteekend.

Van de onderſte agter-vin ziet men in 't lyf als vier ronde ſtompen inſchieten, die voor aan Lood-verwig, agter wit, en rondom rood en fyn van zoom zyn. Pas boven de onder-vin ziet men nog een Zee-groene en roode gebandeerde ſtomp tegen den buik aan, uitkomen.

De ſchey-kring van de ſtaart is breed, en ſchoon Zee-groen, waar op twee witte ſtippels, met een rood wit-geſtipt bolleken, hebbende na de binnen kant een zoom van witte ſtippels, en na de buiten kant een fynen zwarten zoom, in 't midden ſtaan.

De ſtaart is als een ronde Waejer, die in 't midden drie ſmalle Hemels-blaeuwe wit-geſpikkelde overlangze banden, dog van welke de middelſte roode ſtippels heeft. Ook ſtaat ieder van deze banden tuſſchen twee fyne zwarte banden, hoedanig ook den omtrek van de geheele ſtaart een fyne zwarte kring is.

N°. 423. Vertoond ons *aen grooten Opblazer*, een Viſch bevorens al gemeld; dog nu hier om zyne zeldzame verwe, en grootte, die na de vorige geenzins gelykt, en van veel meer opmerking is, ter nedergeſteld.

De groote Opblazer.

De lengte van dezen Viſch is tuſſchen de drie en vier voeten.

De bek is groot, vol witte tanden, Hemelsblaeuw van binnen, met een rooden wit-geſpikkelden buiten-zoom boven, en zoo een binnen-zoom beneden, met verſcheide diergelyke roode wit-geſpikkelde ſtreeken zoo langs den ingebogen neus, als tuſſchen 't oog en den bek, en ook vlak agter de zelve aan weerzyden van een witte grond met Zee-groene zoomen, met een rood bolleken met een witte ſtip op die grond, en met een groot hart daar tegen aan, dat midden in wit, met een rood half Maanken geteekend, en met een breeden Zee-groenen, en dan nog daar buiten om met een ſmallen zwarten zoom bezet is.

De kop vertoond zig als een groote breede Oſſen-kop. Het oog is byna als een Menſchen-oog, zynde rood, met een witten appel, welk oog een fynen zwarten, dan een breeden Zee groenen, en dan een licht-graeuwen halven kring 'er om heeft. Dan is 'er een breed Hemelsblaeuw boven-lid met drie witte ſtippels overlangs, wat van een geplaatſt, tuſſchen zwarte fyne zoomen, met negen roode, en witte bollekens naaſt malkanderen daar boven zich vertoonende; dog 't onder-lid beneden het oog is rood met witte ſtippels geteekend.

De ſchey-kring van de kop is breed, en Hemels-blaeuw met groote witte ſtippels, en de zelve loopt beneden de kop ook nog een ſtuk weegs na den bek toe; dog in 't midden is die ſchey-kring wit, en rood gebandeerd.

De verw van de kop en 't lyf is Goud-geel, hoewel by den rug, en aan den buik, wat donker, zynde over al vol zwarte ſtippels, en van de helft van 't lyf, en zoo verder na beneden toe, vol zwarte en witte doorns, die kort en ſmal zyn, hebbende de buik midden in die doorns een zwarte plek van twee duimen lengte, en een duim breedte, die rondom gegolfd is.

De buik is zeer groot en dik, tegen welke aan een vin loopt, die niet ver van de kop begind, en tot aan de agter-vin voortgaat, zynde flets-Zee-groen, vol ſchuin-

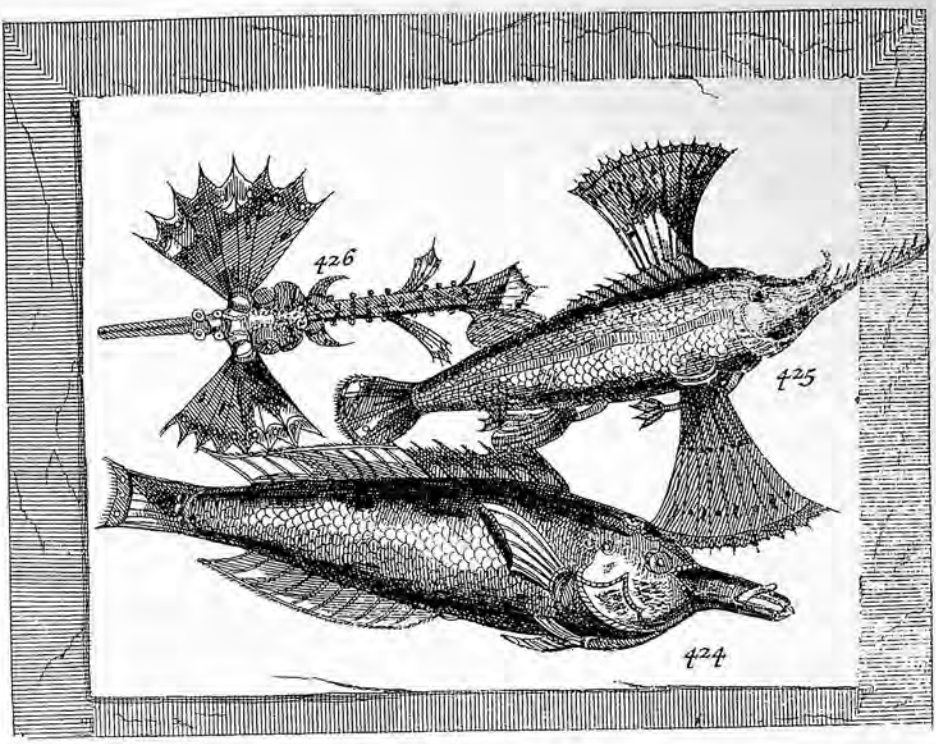
426
425
424

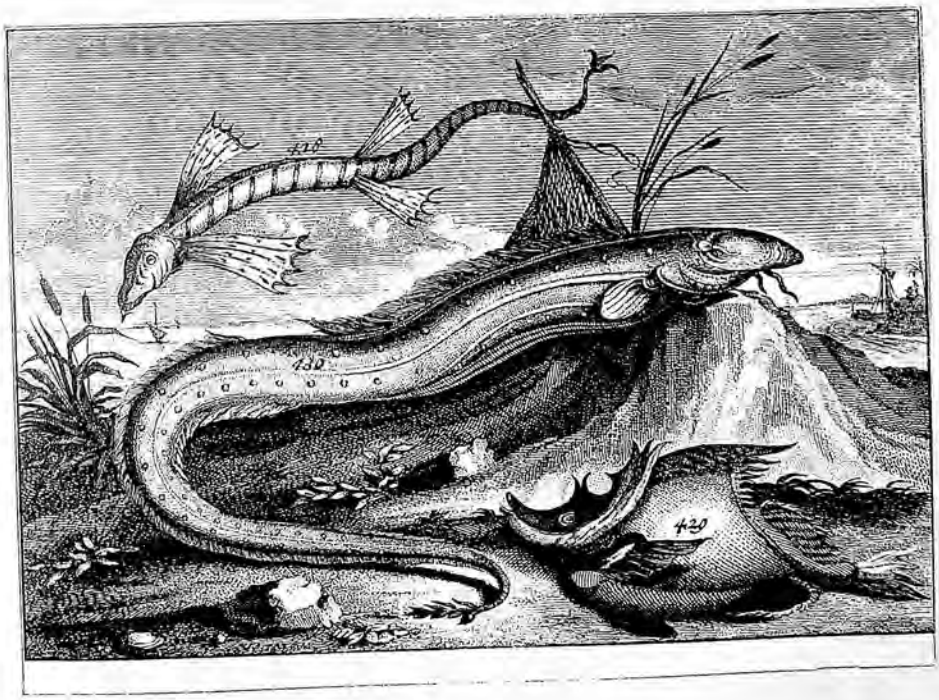
418
430
420

ſchuinze bruin-geele dwars-banden, met een fynen zwarten binnen-zoom, en met een breeden witten, roodenzoom, die by de kop te gelyk met een breeden Hemels-blaeuwen binnen-zoom begind, gaande de blaeuwe tot het einde toe door; dog de roode veranderd na de lengte van een groote vinger (daar de witte ook ophoud) in een roode fraanje, die tot aan 't einde ook doorgaat.

De vin tegen 't lyf beſtaat uit Zee-groene en licht-geele banden, zynde Hemels-blaeuw tegen 't lyf met roode wit-geſtippelde zoomen.

De vin 'er onder is ook uit zulke banden beſtaande, gelyk ook beide de agter-vinnen; dog hare onder-zoomen zyn breed en zwart, en dan komt een breede Hemels-blaeuwe ſtreek met een rooden wit-geſtipten zoom daar tegen aan.

De boven-voor-vin is licht-Purper en zwaar gedoornd, met zwarte en witte doorns, na agteren toe ſtaande, en met een breeden rooden, en dan nog een breeden Hemels-blaeuwen zoom, die aan weerzyden verder loopt.

De ſtaart is door een fynen zwarten, en dan door een breeden rooden wit-geſpikkelden rooden kring van 't lyf geſcheiden, tegen welken ſchey-kring drie Hemels-blaeuwe bollen met witte vlekken komen.

Verder is de twee-kluftige ſtaart geel en Zee-groen gebandeerd; dog tuſſchen de kluften of ſchaaren van de ſtaart, midden in, vertoond zig een langwerpige licht-Purpre ruit, die wat na den Paarſchen trekt, hebbende zwarte graaten en zoomen, en aan wederzyden boven een buiten-zoom van citroen-geele en zwarte fraanje.

Deze Viſch doet een heerlyke vertooning in 't Water, en geen Goud heeft zoo een ſchoonen glanſch, als deze uitmuntende Viſch. Hy is zeer goed, en uitnemend vet, om te eeten; dog, gelyk bevorens meermalen gezegt is, het moet met kennis en voorzigtigheid geſchieden, aangezien 'er een aderken in is, dat men 'er uitnemen moet, en waar van anders veel onkundigen geſtorven zyn; waarom hem veelen ook niet durven eeten.

Ook kan hy met zyn doorns iemand doodelyk ſteken, gelyk ik daar voorbeelden van gezien hebbe.

De groene Snip.

N°. 424 Doet ons *de groene Snip*, een ſchoone, lekkere Viſch; en die byzonder fraey en ſterk van verwen is, zien.

Hy heeft voor aan in zyn bek vier groote tanden, hebbende verder een vry langer donker-Zee-groenen bek, na 't lyf toe een Hemelsblaeuw en wit zeldzaam buiten-ſtek, ontrent een halve vinger lang.

De kop is licht-Zee-groen, met drie Hemels-blaeuwe en witte kringen tuſſchen beiden de zelve, hebbende beneden eenige fyne ſchubben, en boven aan, boven 't oog, drie halve Hemels-blaeuwe bollen met roode en witte gebandeerde buiten-zoomen. Ook ziet men tuſſchen den bek en den kop een rooden en witten band tot ſcheiding der zelve.

Het oog is bloed-rood, met een zwarten appel, die een witte ſtippel heeft, en een fynen zwarten buiten-kring.

De ſchey-kring van 't hoofd is wit, en rood gebandeerd, en boven aan dien band zyn als twee Hemels blaeuwe en roode oogen, met een witten appel, naaſt malkanderen ſtaande.

Het geheel lyf is zeer donker ſchoon Zee-groen, en zoo geſchubd; dog onder en boven wat donker, en in de midden wat helder groen.

De vin tegen 't lyf is geel en Zee-groen gebandeerd overlangs, tegen 't lyf Zee-groen en rood, met een Hemels-blaeuwen en witten geſpikkelden band voorzien zynde; dog tuſſchen 't rood en 't Zee-groen ziet men nog een fynen zwarten, en 'er boven nog een witten band van ſpikkels.

De vin 'er onder is Zee-groen en wit gebandeerd, en pas 'er boven ziet men een kleene Hemels-blaeuwe; dog een breede roode ſtreek, die tot pas onder de kop loopt.

De boven-vin voor aan is rood, zwart en wit gedoornd, en beide de agter-vinnen zyn flets-groen met groene dwars-banden, en met Hemels-blaeuwe buiten-zoomen bezet.

De ſchey-band van de ſtaart is Orangie, met drie bollen 'er agter tegen aan, twee roode, en een grooter Hemels-blaeuwe in 't midden.

De ſtaart is ook geel en Zee-groen gebandeerd; dog hebbende agter aan een breede gebogen Hemels-blaeuwen, dan een nog breeder rooden met drie witte bollen overdwars naaſt een, dan nog een fynen zwarten band, en dan nog een citroen-geele fraanje daar aan.

De groote Zee-Draak, met Ende-pooten.

N°. 425. Ziet men *de wonderlyk fraajen, en grooten Zee-Draak, met Ende-pooten.*

De Viſch op zig zelven is een grooten voet lang, behalven de zaag, die hy uit den bek, ter lengte van een vinger, voor uitſteeken heeft.

Deze zaag is Zee-groen, en rood, en Zee groen van tanden, die na boven toe ſtaan

De kop vertoond zig als die van een Dolfyn, hebbende voor, boven aan zyn ſnuit, een Zee-groene tand.

De verw van de kop, en 't lyf, is geel-bruin; dog de kop is wel zoo licht van verw, hebbende twee a drie half-

ronde Zee-groene ſtreeken 'er over henen. De ſchey-kring is voor aan Zee-groen; dog agter aan wit, en rood gebandeerd.

Het oog is rood, met een halven Zee-groenen kring na 't lyf toe, en ook zulken appel; dog de buiten-kring is zwart en fyn.

Het geheel lyf is bruin-geel en zwart-geſchubd, met een breede Zee-groene ſtreep van den kop tot den ſtaart toegaande.

De vleugels zyn zeer fraey, als een groote geopende wit-agtige Waejer, zynde wel een grooten vinger lang, en boven aan een vinger breed, hebbende overlangze zeer lichte Zee-groene banden, met een licht-Purpren fyn-gedoornden buiten-zoom, en met een rooden wit-geſpikkelden band tuſſchen twee geele, met zwarte zoomen, tegen 't lyf aan.

De boven-vin is rood wit en zwart gedoornd.

De agter-vinnen zyn rondagtig, wit, en met lichte Zee-groene banden.

De ſchey-kring van de ſtaart, die als een ronde Waejer is, is rood tuſſchen zwarte lyſten. De ſtaart is wit met drie lange banden, en vier korter licht-Zee-groene ſtreepen 'er tuſſchen, en in ieder perk van de banden een rood bolleken met een witte vlek in 't midden, zynde vier in getal.

Onder tegen 't lyf van dezen Viſch ziet men voor en agter twee roode lange pooten even eens beneden, als die der End-vogels, met vliezen tuſſchen-beiden.

Deze Viſch werd niet gegeten; gelyk ook de volgende niet.

De Zeldzame Zee-Draak.

N°. 426. Doet ons *den zeldzamen Zee-Draak* zien, van vleugels eenigzins, als de vorige, dog van verwen, kop, lyf, vinnen, en ſtaart, geheel anders zynde.

De bek ſteekt wel een halven vinger lang voor uit, zynde licht-Zee-groen, zwart geſpikkeld, en in 't midden Purper, en zwart gebandeerd.

De oogen zyn rood, de appels zwart en wit, en de buiten-kringen zwart.

De kop verder is een Chaos en een mengelmoes van verſcheide verwen, bollen, en vierkanten, komende drie a vier vierkanten in 't midden, een Zee-groen, een Purper met roode wit-geſpikkelde zoomen, een citroen-geel met zulke zoomen, en een langwerpig Hemels-blaeuw beneden, dat ook onder wat breeder is, en waar op zig twee witte bollen dwars en twee overlangs vertoonen. Aan weerzyden nu van deze vierkanten heeft men drie Zee-groene, witte, en roode; geele, en Purpre, en Orangie bollen met roode wit-geſtipte zoomen hier en daar, en aan weerzyden een rood en wit bolleken in 't midden van een Orangie bol, welke de middelſte der drie aan weerzyden zyn.

Het lyf is geelagtig, aan weerzyden met een ſmalle Zee-groene lyſt, dewelke aan weerzyden zeven Hemels-blaeuwe bollekens hebben. In 't midden loopt een roode ſtreep met thien zulke bollekens aan weerzyden. Het geheel lyf is een pink breed, en een groote vinger lang.

De vleugels zyn een kleenen vinger lang, en een vinger breed boven aan. Hare verw is beneden licht-appelbloezem, met agt fyne zwarte doorgaande ſtreepen, hebbende in de twee eerſte perken, en in nog twee andre, die aan weerzyden van 't middelſte ſtaan, een rood vlammeken. De boven-zoom is een ſchoon breed Zee-groen op een citroen-geele band, hebbende boven en beneden een zwarten zoom, dog tegen de bovenſte nog een fynen appelbloezemen, en agt breede korte doornen aan 't einde. Ook ziet men boven op de breede Zee-groene grond, in zeven perken, zeven Hemels-blaeuwe en witte bollekens.

De vinnen onder de kop zyn kleen, voor Purper, en agter aan Zee-groen, hoedanig ook de agter-vinnen van verwe zyn, dog zy hebben vier a vyf zeer fyne zwarte uitſtekende doorns, of graaten. By de ſtaart ziet men ook twee roode tanden, en de zelve is even eens, als de agter-vinnen, geteekend; dog voor aan heeft hy eenige roode ſtreepkens, en agter aan een zwarte ſtippel, tuſſchen ieder perk een ſtreepje, en tuſſchen ieder een ſtip.

De Koning der Kreeften.

N°. 427. Vertoond ons *den Koning der Kreeften*. Een wonderſtuk der nature, hebbende de lengte van agt-en-vyftig duimen

Het lyf is lang derthien duimen tot aan de kop, de kop tot de oogen toe zeven duim, het platte van de ſtaart vyf, zynde breed zeven, en de ſnebbe voor uit, of de horens, hebben de lengte van drie en dertig duymen.

De oogen zyn rood, met witte appels, en Orangie kringen, op een ſchoon-Zee-groen veld, waar op vier Orangie bollekens met Zee-groene ſtippen ſtaan. Voor uit by de zelve ſteken twee lange doorns, wel een vinger dik, wel twee vingers ieder lang, donker-Hemels-blaeuw en wit van verw, met licht-Hemels-blaeuwe en appelbloezeme knuiſten 'er op; en ieder met twee dunne rood en wit gemarmelde doorns, een half ſtroo breed, en een vinger lang, uit.

Aan weerzyden van die Zee-groene grond by de oogen, waar op zig een dikke, en een dunner zwart- en wit-gebandeerde doorn vertoond, en welke grond ſchuins na voren toe uitloopt, met roode en witte zoomen, vertoond zig een zeer dikke ſnuit voor, die wel twee

duim

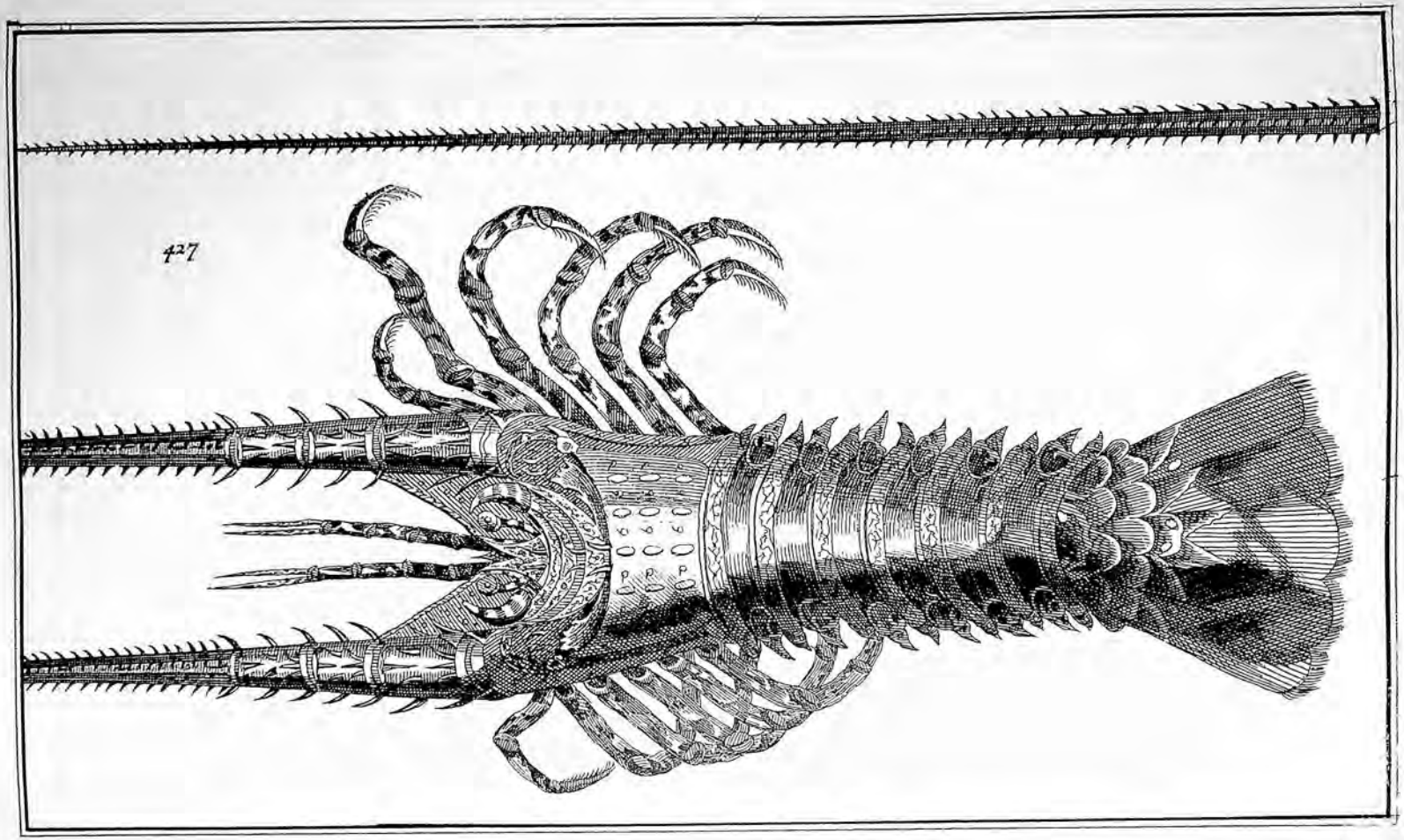
427

duim en een halven dik, Purper van grond met vier groote breede blaeuwgedoornde banden (die al kleener na voren toe werden) bezet, zynde de twee buitenſte doorns in de eerſte band Orangie. Verder voor uit verſmallen ook die onder en boven ſnuit, die van 't begin af, en zoo vervolgens ook, aan weerzyden blaeuwe doorns heeft, dog zeer groote voor aan by 't lyf, en op dat lyf van de ſnuit zelf mede, en na voren toe, daar hy verſmald, kleene doorns, hoedanig die ook aan de boven-ſnuit, ter lengte van drie en dertig duimen, vervolgen.

Het lyf van deze kreeft is ook ſchoon Purper en wit-agtig, by de oogen met ſchoon-blaeuw en een breede half ronde Orangie ſtreek, waar tegen weer een blaeuwe, en dan weer een roode gemarmerde komt, vercierd. Dwars over 't lyf loopen zeven zeer breede blaeuwe dwars-banden, aan weerzyden met zwaren en witte vlammen, een halve pink lang, over den Purpren en witten tuſſchen-band van 't lyf. Ook ziet men aan weerzyden van deze banden zes breede geelagtige en appelbloezeme doorns, en op ieder band aan weerzyden op 't einde een witte ſtip, en pas onder ieder een zwarten en witten bol met een witten kring.

Aan weerzyden van de kop zien wy ook als een Orangie Pilaſter met zes witte bollekens, en zwarte ſtreepkens 'er op, na de buiten-kant, en na de binnen-kant, en roode wit-geaderde daar tegen aan; en op het binnen-plein tuſſchen de Pilaſters agthien zwarte en witte bollekens met ſteelkens, en vyfthien zwarte ovaaltjes met een witte binnen-grond, alle, drie en drie, overlangs in reyen naaſt malkandren ſtaande, 'er tuſſchen beiden geſchikt.

Aan ieder zyde heeft hy zes ſchoon-geteekende dikke pooten, die donker-Hemelsblaeuw en wit-gevlekt, en aan de einden van binnen als met een Orangie en zwarte fraanje, en in 't midden op 't gewrigt met Hemels-blaeuwe en Orangie-geele knuiſſen, dog agter tegen 't lyf met blaeuwe en zwarte bezet zyn.

Het lyf, zich tegen de ſtaart ſcheidende, vertoond by na zoo een blaeuwe, Purpre, en witte kroon met zulke groote doorns na de ſtaart toe, als men wel op de Ananaſſen ziet, 'er tegen, zynde tegen de laatſte band op 't lyf nog een byzondre halve gegolfde groote bol, diens buiten-zoom breed, en Orangie, de naaſte 'er aan Purper, gelyk de bol zelf blaeuw en wit is, met een witte roodgezoomde bol aan weder-zyden bezet.

De verw van de ſtaart is ſchoon-Orangie, beſtaande uit zes langwerpig ronde vederen, met zwarte zoomen en graaten, en met een citroen-geele en zwarte fraanje buiten om.

Zy is heerlyk, vaſt, zeer blank van Viſch, en byzonder lekker van ſmaak. Ik heb noit de weergae 'er van gezien, en veel moeite aangewend, om die geheel over te brengen; dog het is my, tot myn leedwezen, ommogelyk geweeſt, alzoo 'er gedurig, door onvoorzigtigheid der gene, die de zelve behandelden, ſtukken afbraken, en ook zommige van weg raakten, weshalven ik bly was, dat ik die bevorens al had laten afteekenen

N°. 428. Vertoond ons *den vliegenden Slange-Viſch* Een zeldzaam ſtuk, een Slang, ofte Aal, die citroen-geel van verw op de kop, en 't lyf is. De vliegende Slange-Viſch.

De kop is vol blaeuwe en witte halve kringen, hebbende ook wat Hemels-blaeuw en wit boven 't oog, ook loopt 'er een blaeuwe en witte ſtreep van het oog na den Purperen bek, waar uit zig een ſpitze drie-hoekige tong, zynde de kop verder met zwarte ſtippels bezaeyd, vertoond. Het oog is wit, de appel Hemelsblaeuw, de buiten-kring rood, en de ſcheids-kring van de kop ook blaeuw en wit.

Midden over 't lyf, dat met kop en ſtaart drie voeten en zeven duimen lang is, gaat een fyne zwarte ſtreep, tegen welke aan wederzyden ſchuinze blaeuwe en witte, en dan weer Purpre dwars-banden zoodanig komen, dat men die van de benedenſte rey altyd tuſſchen twee van de bovenſte rey geplaaſt ziet.

Deze Viſch heeft voor twee groote, en agter twee korte vleugels, die geel en Zee-groenagtig van verw, en vol zwarte ſpikkels tuſſchen de zes overlangze fyne zwarte ſtreepen, die 'er over henen gaan, tot de bollekens toe zyn, hebbende op de voorſte vleugels, die dicht aan de kop ſtaan, en wel een ſpan lang, en matig breed zyn, agter een donker-roode zoom gegolfd, die met 't hol na boven ſtaat, en op ieder ſtreep aan 't einde gedoornd is.

Pas beneden dezen zoom ziet men een rey van vyf donker-blaeuwe bollekens met korte ſtaarten beneden, en van binnen wit, in ieder rey een, waar onder een rey van vyf zulke ronde, en dan nog een rey van vyf geſtaarte bollekens, even eens als de vorige, volgd, en deze vleugels zyn tegen 't lyf aan blaeuw, wit en rood van verw.

De onderſte vleugels zyn ontrent ter helft van 't lyf, half zoo lang en breed als de bovenſte; dog van verw, ſpikkels, zoom, en doorns aan 't einde, even eens, met dat onderſcheid, dat zy aan 't einde maar eene rey van vyf zulke bollekens met ſtaarten hebben.

Aan 't einde van de ſtaart ziet men als

een blaeuwe en witte halve kring, aan weerzyden wat omgekruld, en in 't midden een geelen doorn hebbende.

Deze vliegende Slange-Viſch is zeer vergiftig, en is in 't *Zagoe-Boſch* van *Loehoe* gevangen.

De Chineeſche Prieſter.

No. 429. Geeft ons *den Chineeſchen Prieſter*, een lekkere Viſch; maar die zeer zelden voorkomt, te zien. Het is een zoort van Pampus-Viſch, diens kop zwart boven, en onder Purper, en die ook met een breeden Purpren, dan zoo een Zeegroenen, en dan door een half rooden en witten dwars-band (zynde boven wit,) van 't lyf afgeſcheiden is.

Het oog is geel, de appel rood, de buiten-kring zwart en Zee-groen, van welke laatſte dan vry donkere verw ook de boven-vin is, die agter aan vier zulke lange doorns heeft. Het boven-lyf is Orangie, tot het onder-lyf toe, dat beneden de kop zwart, en dan met een groote ronde bol zig Hemelsblaeuw, en dan verder paars, dog aan 't einde een zwart, en ronde vin met Citroen-geele en zwarte fraanje, hebbende daar onder nog een zwart vinneken in 't midden uithangen, vertoond.

Dit onder-lyf is wel een duim a twee breed.

Agter tegen het lyf aan komt een breede zwarte, dan een fyne witte, en dan een blaeuwe dwars-band te zamen, die maar eenen band, die tot voor by de ſtaart loopt, te zamen uitmaken.

Daar tegen aan komt nog een agtervin, Citroen-geel van grond, en geel van dwars-banden, tuſſchen fyne zwarte zoomen, en met een Appelbloezeme fraanje 'er buiten om; tuſſchen welke vin, en de boven-vin, men vier blaeuwe en witte korte breede doorns ziet.

De ſtaart is van 't Orangie lyf door een zwarten en witten band, zynde verder Citroen-geel van verw, met geele banden, die agter aan zes doorns uitmaken, afgeſcheiden.

Tegen 't lyf aan is een Purpere vin, met donker-Purpre banden, zynde tegen 't lyf zwart blaeuw, en wit geteekend.

De Koninklyke Zee-Paling.

No. 430. Vertoond ons *den Koninklyken Zee-Paling*, een Viſch van negen voeten, en negen duimen lang, en in 't rond zesthien en een halven duim dik.

Dit is een ongemeene, fraeije, zeldzame, en zeer vette Viſch, vallende zomtyds nog wel de helft langer, en dikker, als deze. Hy valt ook op *Loehoe*.

De kop, en 't lyf, zyn donker bruin boven en beneden, en in 't midden wat geelagtig van verwe.

De bek is Purper, blaeuw, en zwart, halve krings-gewyze tegen een, waar na nog een halve kring van zwarte ſtippels volgd, hebbende onder aan twee blaeuwe baardekens afhangen.

Het oog is Appelbloezem, zwart van appel, en van buiten-kring. Ook ziet men van 't oog af na voren twee blaeuwe, en een geele ſmalle vlam, een lid van een pink lang, loopen, en dan vertoond zig pas agter 't oog, na 't lyf toe, een ſtreek van vier Appelbloezeme halve bollen, tegen een fynen zwarten kring aan, en tegen die bollen van agteren voor aan nog twee blaeuw en wit; waar onder men dan een blaeuwe wit-geſtippelde ſtreep, en dan een andren zoom 'er onder ziet, zynde breede Appelbloezeme en geele korte banden met zes ſmalle blaeuwe banden, 'er tuſſchen beiden geplaaſt.

Daar na volgd een witte, en een Purpere fyne zwart-gebandeerde ſchey-zoom van de kop, tegen malkandren aankomende.

Tegen dezen ſchey-zoom komt de middel-vin, die flets-geel met groenagtige overlangze banden, en van gedaante als een Palet is.

Midden over 't lyf loopt een ſchoone breede boven Purper-roode, en onder licht-Purpre ſtreep, een groote vinger breed, aan weerzyden van welke zig boven zeven en twintig, en onder dertig Hemels-blaeuwe bollen met witte ſtippels vertoonen; dog tuſſchen de middelſtreep, en de onderſte bollen, vertoond zig van de kop af, tot de elfde bol toe, een Hemels-blaeuwe ſtreep, die in 't midden wit is, door 't einde van welke ook de negende en thiende bol zoo van een geſcheiden werden, dat de eerſte negen benedenſte bollen onder die Hemelsblaeuwe ſtreep, en de andre twee volgende 'er boven henen loopen, gelyk dan ook de volgende bollen zoo hoog ſtaande vervolgen.

Langs de rug loopt van de kop af, tot 't einde van de voorſte boven-vin, een breede Hemels-blaeuwe ſtreep tegen 't lyf, en daar tegen aan een ſchoone Purpere en witte, hebbende pas 'er boven een zeer lange flaeuw-geele en Zee-groene gebandeerde vin, met een Hemelsblaeuwe doorn voor aan, hoedanig van verw en bandeering ook de beide agtervinnen zyn, die byna tot 't einde toe loopen, daar men nog een ſmalle geele en Purpere bandeering van vier ſmalle zwarte ſchey-bandekens, die hoe langer hoe kleener werden, en aan 't einde een takje van zes blaeuwe, en van twee Purpre bladerkens, tegen een ſtaan ziet.

Van de kop af loopt langs den buik tot ontrent de twaalfde bol van onderen een breede Purpre, dan een ſmaller geele, dan een breeder licht geele, en dan een ſmaller Purpre zoom, die een fraeije ver-

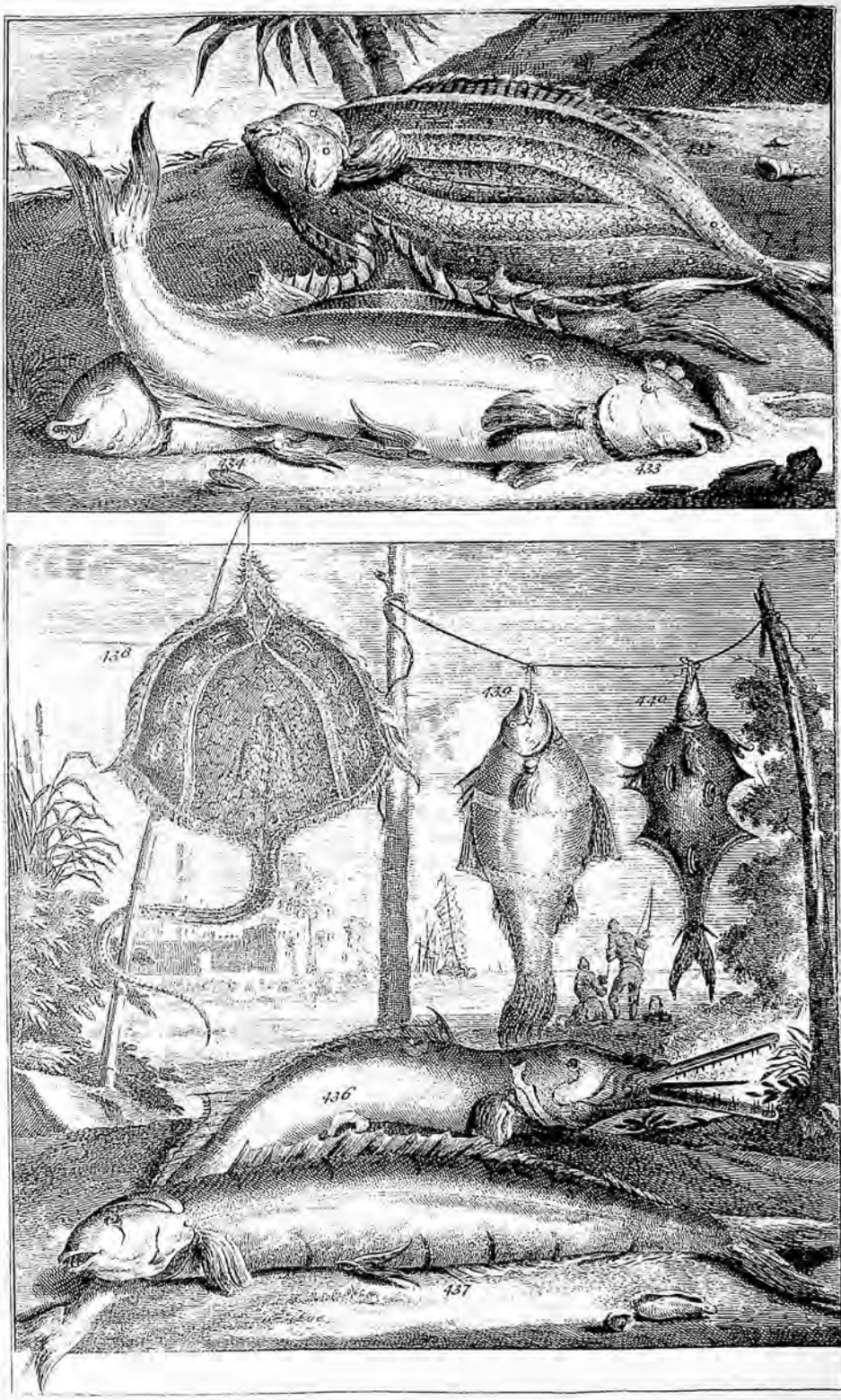
434
433
438
439
440
436
437

vertooning tegen malkanderen aan maken.

Ikan Onta.

N°. 431. Doet ons den *Ikan Onta*, dat is, *de Cameel-Viſch* zien, die ontrent vier voeten lang, en zeer dik na evenmatigheid van zyn lengte is; zynde zeer lekker van ſmaak, en zoo vet, dat men hem byna niet eeten kan; dog voor al zeer heerlyk, om de mooten 'er van te rooken.

Men moet hem de huid aftrekken, even eens als de Leer-Viſch, en dan koken, of braaden, alzoo de huid vry dik valt.

Hy werd de Cameel-Viſch, na den grooten ſpitzen bult, die hy op zyn rug heeft, genaamd. Zyn oog is blaeuw, ook de appel; dog met een wit kringetje 'er om, en een donker-blaeuwe buiten-kring.

De bek is van binnen appelbloezem, boven Zee-groen, onder Citroen-geel met blaeuwe en witte zoomen boven en onder 't geel, en dan weer een ſtreek van Purper, en dan weer een ſtreek van 't geel, met blaeuwe ſchey-zoomen, waar na een Purpre zwart-gebandeerde ſcheyzoom van de kop met een wit en blaeuwe korte kelk, met een Citroen-geele boven zoom 'er boven op, volgd.

Het boven-lyf van de Viſch is ſchoon Purper, met drie overlangs naaſt malkanderen, dog wat van een ſtaande blaeuwe bollen, die wit van binnen zyn. Langs den rug loopt een breede zwarte blaeuwe en witte ſtreep, en daar op komt een groote hooge en ſpitze Purpere bult, met een blaeuwe zwarte en witte band in 't midden, (waar tegen nog een groene halve groote bol komt) makende den onder-zoom uit van de bovenſte Citroengeele zwart-gedoornde voor-vin, die vol doornen aan weerzyden van die bult is.

Het onder-lyf van de Viſch is blaeuw, hebbende een breeden Hemels-blaeuwen, witten en zwarten overlangzen ſcheyzoom tuſſchen 't boven lyf.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, mitsgaders de onderſte middel-vin, en de agter-vinnen en de ingebogene ſtaart, zyn flets-geel van grond, met overlangze groenagtige banden; zynde de vin tegen, en die onder 't lyf voor aan, en in 't midden, geel, tegen 't lyf met blaeuwe banden; dog de twee agterſte vinnen boven en onder hebben een licht-Purpre fraanje, en de ſtaart heeft een zwarten breeden ſchey-kring, die wit in 't midden is.

Ikan Molukko.

N°. 432. Vertoond ons den *Ikan Molukko*, dat is, *den Molukzen Viſch*, die zeer vet, en van grootte ontrent als een Makreel is.

Hy is geel en blaeuw van bek, die vol tanden is. Zyn oog vertoond zich Citroen-geel, en zoo is 't ook van appel, met een zwarten binnen- en zoo een buiten-kring. Tegen den bek aan komt een breede Purpre zoom.

De kop en 't lyf is blaeuw. De ſcheyzoom van de kop is Citroen-geel, en Purper met zwarte bandekens. Ook loopt 'er beneden tegen den buik, tot de agterſte vin toe, een Citroen-geele breede zoom.

De vin tegen 't lyf is licht-Purper met donker-blaeuwagtige overlangze banden, hoedanig van grond, en bandeering, ook de agter-vinnen en de ſtaart zyn. Tegen 't lyf aan is deze, en die 'er onder, blaeuw, en wit.

Het lyf is blaeuw, en in 't midden wit, heeft agt Purpre dwars-banden, die van 't midden af wit zyn, en maar tot half wegen 't lyf gaan, en zich als een Olifants-tand, verkleinende hoe langs hoe meer na agteren toe, vertoonen.

De Berg-Bot.

Ook loopt 'er van de middel-vin af tot digt by de ſtaart een ſmalle blaeuwe, en 'er tegen aan onder een Purpre breede ſtreep. Tuſſchen 't oog, en den eerſten Purpre band, boven ziet men op 't lyf ook een witten korten doorn, van den rug af na binnen toe loopende. De boven-voorvin en de middelſte beneden-vin zyn Citroen-geel, en gedoornd, die zwart van verw zyn.

N°. 433. Doet ons *de Berg-Bot*, die de allerbeſte *Hollandſche* Bot in ſmaak, en blankheid, niet behoefd te wyken; dog die vry dikker van huid, en ook grooter valt, beſchouwen.

De bek is geel, en het oog Purper, dat wit van appel, en zwart van kring is.

Op de ſcheiding van den kop ziet men een geel veld van een duim-breed, met twee breede Purpre dwars-banden boven aan, en in 't midden op 't geel een blaeuw bolleken, met een witte ſtip, waar na een Purper-zwarte gebandeerde ſcheyzoom volgd.

De kop en 't ganſch lyf is bruin, met fyne roode en witte aderen, hebbende aan de boven-kant langs den rug zeven, en beneden langs den buik ook zeven zulke bollekens, en nog een zoo op den kop ſtaan; dog twee der zelve ſtaan dwars voor den ſtaart.

Op 't midden van 't lyf vertoond zig een groot breed paars veld, zynde als een ovaal, dat na de ſtaart-kant wat ſpits is, hebbende een blaeuwen en zwarten buiten- en binnen-zoom, alzoo dat 'er binnen in die laatſte zoom zig nog zoo een ovaal van de zelve verw als 't lyf, met een fyne zwarte ſtreep, die over 't lyf tot de ſtaart toe gaat, vertoond.

De vin tegen 't lyf is licht-Purper van grond, na den witte trekkende, en rood Purper van overlangze banden, hoedanig

ook

ook de boven, en onder-vinnen, nevens de ſtaart, zyn.

Langs den rug loopt eee fletze Zeegroene breede zoom tuſſchen twee diergelyke Hemels-blaeuwe, dat men ook onder tegen den buik ziet. Ook loopt de boven en onder-vin van den kop af tot den ſtaart toe, hebbende ieder een Citroen-geele en zwarte fraanje.

De ſtaart is door een Hemels-blaeuwe en witte band van 't lyf geſcheiden, hoedanig ook zyne zyde-zoomen zyn; dog de fyne agter-zoom is zwart, met Citroen-geele en zwarte fraanje bezet.

Ikan Tsjakalang Alifoero, of de Alfoereeſche Geep.

No. 434. Doet ons den *Ikan Tsjakalang Alifoero*, dat is, *den Alfoereſchen Geep* zien. Een ſchoone Viſch, zynde op *Ceram* gemeen, zes voeten lang, en by de grooten in een kleene agting, om dat hy groen op de graaten is. Hy is anders zeer goed en vet om te eeten.

Zyn bek, die zig vol tanden vertoond, is na de buiten-kant Purper, en na de binnen-kant blaeuw onder en boven, zynde wel een voet lang, en met drie groenagtige en blaeuwe groote halve bollen pas boven de neus geteekend, gelyk ook de beneden-grond daar Purper, en die wat meer na 't oog toe, en 'er wat boven, geel is.

Het oog is wit, de appel donker-blaeuw, met een witte ſtip in 't midden, en de buiten-kring ook donker-blaeuw.

De ſchey-zoom van den kop is Purper met fyne zwarte ſchuinze banden, en boven of ook binnen dezen band komt een geele grond, die beneden Orangie werd, met blaeuwe ſtreepen, die in 't midden wit zyn, en 'er overhenen gaan.

Het geheel boven-lyf van den Viſch is donker-, en 't beneden-lyf, dat door een overlangze witte ſtreep, van de kop af tot de ſtaart toe gaande, en tuſſchen zwarte lyſten ſtaande, van 't boven-lyf geſcheiden is, licht-blaeuw.

Tegen den rug aan ziet men vyf halve groote zeer donker-blaeuwe bollen met Hemels-blaeuwe breede, en dan ſmalle witte buiten-kringen, van welke 'er twee onder de voorſte en drie onder de agterſte boven-vin ſtaan.

De vin tegen 't lyf is licht Purper, de overlangze banden 'er over zyn ſchoon-rood-Purper. hoedanig ook alle de andre vinnen, nevens de twee-kluftige ſtaart, zyn.

Ook ziet men hier beneden in 't midden mede zulk een vin; en Citroen-geele en zwarte fraanje aan de voorſte boven-vin, en aan de twee agter-vinnen.

Ikan Palating.

No. 435. Geeft ons den *Ikan Palating*, dat is, *de Palating-Viſch*, te zien. Hy is plat, ontrent drie voeten lang, en een duim dik, zynde lekker en redelyk vet, vol graaten, en werd in de *Portugeeſche* Baey in den *Ambonſchen* Inham gevangen.

Hy is wat dik van kop, die, gelyk 't lyf, licht-blaeuw, gelyk de bek vol tanden, dog kort is. Boven loopt de neus met een breede Zee-groene en geele zoom wat rond omgebogen. Beneden tegen den Purpren zwart-gebandeerden ſchey-zoom loopt van den bek af een breede geele ſtreek.

Het oog is blaeuw, met een zwarten buiten-kring; hoedanig de appel ook is, hebbende een witte ſtippel.

Tegen den rug aan heeft men zes hangende kromme, en tegen den buik zes zulke opſtaande blaeuwe doorns, die in 't midden wit zyn.

Van den kop af tot den ſtaart toe loopt een breede witte ſchey-ſtreep, met Purpre en zwarte fyne zoomen tegen een.

De vin tegen 't lyf aan is witagtig-ros met overlangze blaeuwe banden, hoedanig ook de twee agter-vinnen boven, de middelſte en twee agter-vinnen, beneden, nevens de ſtaart zyn, welke ſtaart zich van agteren als een halve Maan, die een ſmallen zwarten zoom heeft, vertoond.

De bovenſte voor-vin is zwart-gedoornd, geel van grond, Orangie van beneden-zoom, en fyn-zwart van buiten-zoom.

Ikan Parei Ceram.

No. 436. Geeft ons den *Parei Ceram*, dat is, *den Ceramzen Roch* te zien. Een zeer lekkere, zoete, vaſte, en veel aangenamer Viſch dan de Roch hier te Lande, die ook fyner van graat, en zoo groot niet, als de Roch hier, valt; dog hy is ongemeen fraey van verwen.

De bek en kop, die ſchoon Purper is, en die daar een blaeuwen zoom met witte ſtippen aan weerzyden heeft, vertoond als een kroon van vyf zwarte wit-geſpikkelde dwars-ſtreepen, die aan weerzyden omgekrulde blaeuwe doorns op een geelen grond hebben, en welke ſtreepen hoe langer hoe meer na 't einde van den bek, loopende met een korte ſpits uit, verminderen.

De oogen zyn blaeuw, wit, en zwart van buiten-kring, en blaeuw van appel met een witte ſtip.

Tuſſchen beiden de oogen onder ziet men, op een geelen zwart-geſpikkelden grond, een blaeuwen wit-geſpikkelden ronden halven kring, bindende de oogen als aan een, en zoo een band ziet men ook aan weerzyden van de oogen, en dan om laag, beneden dien band, die de oogen als aan een hegt, nog een rooden band aan weerzyden van die verdre geele grond, waar op de oogen ſtaan, geplaatſt.

Het geheel lyf, over welkers midden een fyne zwarte ſtreep al voor van den kop

kop af tot den ſtaart toe loopt, is bruin en licht lever-verwig met fyne witte en groene aderkens geteekend.

Boven aan, daar de grond het donkerſte tot aan weerzyden halver weg is, verneemt men aan wederzyden van de fyne zwarte ſchey-ſtreep vier Hemels-blaeuwe ovaale bollen, een nagel groot, hebbende na den boven-kant een witte ſtreep, en na de binnen-kant een rey van witte ſpikkels.

Pas daar na ziet men een geelen zoom, tuſſchen twee blaeuwe lyſten, aan weerzyden van de zwarte ſchey-ſtreep een, beginnende boven by dat geel veld der oogen zeer fyn, en eindigende hoe langer hoe breeder tegen de agter boven- en onder-vin, die licht Purper en wit gebandeerd, zwart gezoomd, Citroen-geel van fraanje zyn, en tot den ſtaart toe uitloopen.

In 't midden van 't lyf vertoond zig nog een fraeje by na vierkantige ſtreek, die Citroen-geel van grond, groen en rood geaderd, en breed Purper-verwig van zoom boven aan weerzyden is, hebbende zwarte lyſten, en een Purpere knop met een zwarten zoom, die boven wit is 'er op, na welke knop toe dit veld wat bogtig rondloopt en verſmaid; maar de beneden-zoomen van dit Citroen-geel veld zyn aan weerzyden fyn-zwart, en pas 'er beneden by den ſtaart, aan weerzyden van de zwarte ſchey-ſtreep op 't lyf, ziet men een blaeuwen bol met een verkeerde witte halve Maan 'er in.

Van den kop af langs den buik, en langs den rug, tot aan de agter-vinnen, ziet men een breeden donker-groenen zoom tuſſchen twee Hemels-blaeuwe ſcherp uitloopende lyſten ſtaan.

De ſtaart, die zig als een geſlingerde Aal vertoond, heeft ook zoo een breeden groenen blaeuwe, en fynen zwarten zoom, voor aan met een blaeuwen wit-geſpikkelden zoom, die een groote vinger aan weerzyden verre loopt, hoe verre men in 't midden ook een zwarte fyne ſtreep, en dan verder tot het einde toe zwarte ſtippels, ſtip voor ſtip vervolgens, met een geele en blaeuwe bandeering, die als een blaeuwe ſcherpe hoorn vertoond, verneemd.

De Bandaſche Elft met banden.

N°. 437. Doet ons den *Bandaſchen Elft met banden* zien, zynde van groote als een Elft in *Holland*; en ook zeer vet en goed; dog voor al zeer ſmakelyk, als hy gerookt is, alzoo hy gemeenelyk vetter dan onze Elft valt.

Hy is geel van bek, die vol tanden is, boven Purper en verder blaeuw van kop, ook blaeuw van oog, dog zwart van appel, die een witte ſtip heeft, en zwart van buiten-kring is, hebbende wat boven 't oog een Purpre vlek met een Citroen-geele kring, als of het ook een oog op zich zelven nog was.

By 't oog komt als een blaeuwe kleene, en wat lager nog een andre blaeuwe kring, waar tegen aan nog een geele, en nog een Purpre kring met zwarte banden komt.

Het lyf is blaeuw, met twee groote Orangie-geele dwars-banden over het lyf, die in 't midden wat lichter van verwe zyn.

De boven-voor-vin is geel, met drie zwarte doorns. De vin tegen 't lyf, die zig als een Palet vertoond, is licht-Purper met over langze Purper-roode banden, hoedanig ook zyn de twee andre agter-vinnen boven, en beneden, die Citroen-geele fraanje hebben; ook is de ſtaart van verwe en banden als die vinnen, hebbende voor en agter een zwarten fynen ſchey-zoom.

De Papoeſche Purpre Heyl-Bot.

N°. 438. Doet ons *de Papoeſche Purpere Heyl-Bot*, beſchouwen.

Deze ſchoone, zoete, vette, en lekkere Viſch is anderhalve voet lang, en fraey dik, werd in een Rievier by hen gevangen, en meeſt, om zyne vetheid, van hen gerookt.

De kop, die rond is, vertoond zich Citroen-geel, met een breede Purpre ſtreek van onder, die aan 't oog, dat zeer kleen, en ook geel is, met een zwarten appel, en buiten-kring, ſcherp toeloopt. Den bek is ſcherp, en wat langwerpig als van een Vogel. Boven tegen den kop zyn zwarten ſpikkels langs den zwarten boven-zoom. De ſchey-zoom van den kop is Purper met zwarte fyne banden.

Boven tuſſchen den kop, en de voor-vin, ziet men zes geele bollen met blaeuwe en witte buiten-zoomen bezet.

Het lyf is ſchoon Purper, zynde aan weerzyden in 't midden wat ingebogen, en daar in die inbogt met een blaeuwe en witte band, die aan weerzyden ſcherp uitloopt, bezet. En zoo loopt het lyf by de agter-vinnen nog al meer in, allenskens tot aan den ſtaart verſmallende.

Op 't lyf ziet men als in een drie-ſprong tuſſchen den ſtaart en de middel-vin, drie blaeuwe ovaalen, een lid van een vinger lang, met twee witte halve kringen boven een, met de bogten na boven toe, en met een witte ſtippel 'er onder.

De middel-vin is Citroen-geel, zwart van graaten, blaeuw en wit tegen 't lyf, en beneden wat Orangie verwig.

De boven-voor-vin is Citroen-geel met twee zwarte doorns, en na de buiten-kant tuſſchen de doorn en de bogt blaeuw, en licht Purper gebandeerd.

De agterſte vin, zoo boven als onder, is Citroen-geel. Orangie van beneden-zoom, fyn en zwart van buiten-zoom, en graa-

ten, en Purper en zwart van ſraanje, hoedanig aanverw, graaten, zoomen, en ſraanje ook de ſtaart is.

De Amboniſche Elft.

N°. 439. Vertoond ons *den Amboniſchen Elft*, of *St. Pieters-Viſch*, hoedanig de *Portugeezen* den zelven noemen.

De *Amboineezen* noemen hem gemeelyk, *Ikan Lima Djari*, of *den vyf Vingers-Viſch*, om de vyf zwarte vlekken, die op zyn lyf ſtaan. Dit is een Viſch die gemeen, egter goed van ſmaak, en van een Elft niet veel verſchillende is; dog hier, om dat 'er veel beter Viſchen zyn, niet veel geagt is.

Hy is Purper en geel van bek, die vol tanden is. Zyn oog is Purper en wit, met een zwarte wit-geſtippelde appel, die ook zulken zwarten buiten-kring, maar buiten die nog een halve geele heeft

Van den bek af loopt na de ſchey-kring van den kop een geele en witte bogtige ſtreek, die by na loopt als de ſchey-kring, die ook geel en wit is, en zwarte zoomen heeft, tegen welke na den binnen-kant beneden zich zes blaeuwe en witte halve bollen vertoonen; dog aan de buiten-kant van de ſchey-kring van den kop ziet men nog een korte Purpre ſchey-ſtreek met zwarte bandjens bezet.

Het geheel lyf, en de kop van de Viſch, is blaeuw, in 't midden van welk lyf, wat na de boven kant, zig vyf groote ronde zwarte vlekken, met een witte halve zoom met tandekens onder aan, en met een witte ſtip in 't midden, vertoonen.

De middel-vin, en die 'er onder, zyn Purper, en wit gebandeerd, en tegen 't lyf geel, met een witte en zwarte band.

De boven-vinnen, onder-vin agter, en de ſtaart, zyn alle mede Purper en wit gebandeerd, met Citroen-geele fraanje aan de twee agter-vinnen, en aan de kloeke ſtaart, van welke de agterſte boven-vin een lange breede Hemels-blaeuwe en witte doorn, en de ſtaart aan weerzyden een zoom heeft.

De Wonder-Aal.

N°. 440. Doet ons *den Wonder-Aal* zien. Dit is een groote *Amboniſche* Aal, drie voeten en vyf duimen lang, met een dikken buik voor aan, die wel vyfthien a zesthien duimen in 't rond beſlaat.

Hy komt zeer zelden voor, en werd in de modder-poelen gevangen.

De bek is Purper, de kop geel en bruin, met zwarte ſpikkels boven aan, en met blaeuwe witte geſpikkelde overlangze banden, die van de bek na 't oog loopen, hebbende mede zwarte ſpikkels in 't midden.

Het oog is graeuw, de appel, die een witte ſpikkel heeft, en de buiten-kring, zyn zwart. De ſchey-kring van de kop is ook blaeuw met witte ſtippels, waar buiten men aan de beneden-kant van 't lyf verſcheide blaeuwe en witte maar half doorgaande ſmalle dwars-banden, en dan verder over den dikken buik negen breede Citroen-geele regt doorgaande dwars-banden ziet, die voor en agter kort, dog in 't midden lang, en alle na agteren toe omgebogen zyn, tuſſchen ieder twee van welke geele banden men dan eens een opſtaanden licht blaeuwen en witten doorn na de boven kant (alzoo 'er midden over 't lyf een fyne overlangze ſchey-ſtreep loopt) en twee zulke bollekens na de beneden-kant zoo verneemd, dat in 't volgende perk dan de bollekens zich boven vertoonen, en de tand onder met de punt na beneden ſtaat, 't geen zich dan weer in 't volgende perk even eens gelyk in 't eerſte opdoet, dat dan zoo tot 't einde toe, dan eens 't eene, en dan eens 't andere, vervolgd, en tegen den agterſten band doet zig een blaeuwe en witte driehoek op.

Vorder is het lyf en kop bruin, en in 't midden wat na den geelen, hebbende, na die agt geele banden, verder aan wederzyden groote halve donker-blaeuwe bollen met licht-blaeuwe en witte breede lyſten naaſt malkandren ſtaan, die zoo tot het einde van den ſtaart toe vervolgen.

De vinnen aan wederzyden by den kop zyn wit-Purper, en Purper-rood gebandeerd, hoedanig ook de twee vinnen beneden den buik, en de twee agter-vinnen zyn, die tot aan 't einde van de ſtaart gaan.

De Chineeſche Ebbeling.

N°. 441. Doet ons *de Chineeſche Ebbeling*, een Viſch die zeer lekker, ongemeen vet, en ruim drie voeten lang is, beſchouwen.

Hy is Purper en geel van kop met blaeuwe en witte ſtreeken 'er over, en met vyf zulke bollekens, drie op de onderſte Purpere, en twee op den geelen grond, pas daar boven zich opdoende. De ſchey-kring is Purper, en zwart gebandeerd.

Boven op den kop vertoond zig een kleene geele zwart-gedoornde vin, met vyf groote doorns.

Het lyf is tuſſchen 't Purpre en Paarze, hebbende aan weerzyden een blaeuwen en witten zoom, met Citroen-geele fraanje, en in 't midden een Purpren en witten zoom.

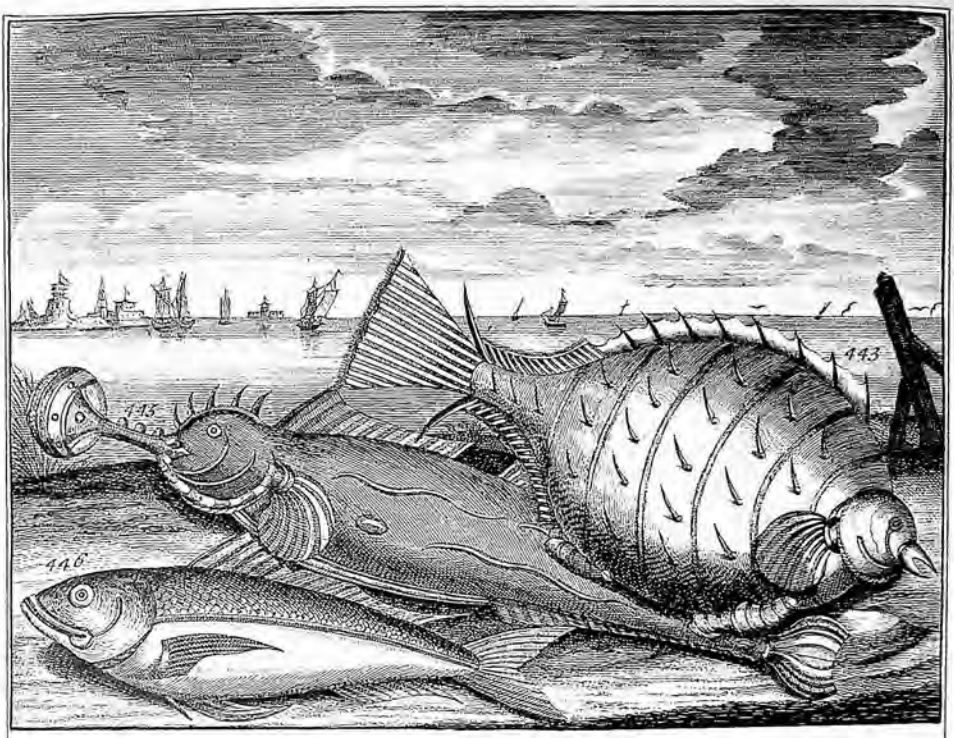
443
445
446

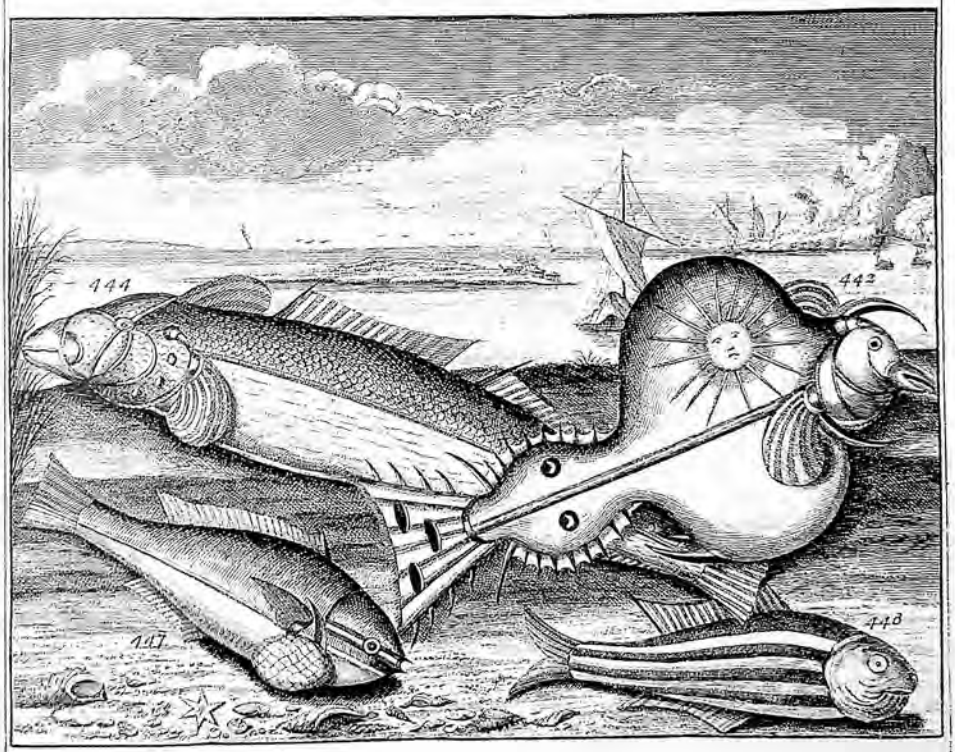
444
442
447
448

THIENDE HOOFDSTUK.

DE zeldzame Zonne-Viſch. Ikan Saringani. *De* Papoewaſche Harder. *De* Lepelaar. Ikan Balante. Ikan Djala Boental. Ikan Ganijon. Ikan Soeſoehoenan. *De* Bantamſche Zalm. Ikan Mahadewa. Ikan Baſſi Frangi. Ikan Oelar Biza. Alferez Djawa. Ikan Kipas. Ikan Pampus Tonkin. Ikan Parang. Ikan Bangay. Ikan Tsjakalang Bali. Ikan Merac. Ikan Babara Koening Mata-nja. *De geſpikkelde* Jacob Evertzen. Ikan Maleoe. Ikan Mitarra. Ikan Batsjan. Ikan Nuniali. *De blaeuw-geſpikkelde* Dolfyn. Ikan Pampus Cambodia. *De geele gemarmelde* Slang. *De* Knorrepot. *De* Keyzers-Krab *met blaeuwe pooten. Het rood* Dreggetje. *De* Ruit-Aal. Ikan Perdana. Ikan Onggara. *De veelverwige* Dolfyn. Ikan Cacatoeha Papoewa. *De bruine* Stomp-Smoel. Ikan Batoe Tidore. Ikan Batoe Amblaeuw Ikan Piſau Jang Merah. *De* Ceramze Carper. *De* Macaſſaarze Sardyn. *De blaeuwe* Duyf. Ikan Tsjakalang Jang Terbang. *Het* Goud-Viſchje *van* Mauritius. *De vliegende* Harder. *De* Boeronceſche Trompetter. *Het bont* Duifje. Ikan Batoe Boano. Ikan Cacatoeha Waroe. *De groene* Lootsman, *'t Manneken. De groene* Lootsman, *het Wyfje.* Ikan Djoelong. Ikan Wigoero. Ikan Binara. *De* Noorder-Princes. *De* Verkens-kop. Moy Aachje. Ikan Tikos. *De* Orangie-Krab. *Het blaeuw* Baardmanneken *met pooten. De* Turk. Ikan Pangerang. Ikan Vinteri: *De zeldzame* Vliegende Viſch. Ikan Sengadji Molucco. *De* Koningin *der* Kreeften. *De zwarten* Vaandrig. *Het zeldzaam* Italiaans Vloertje. Ikan Gapi. Ikan Marate, Djantan. Ikan Marate, Betina. *Het* Orangie Viſchje. De Spongie-Krab. Ikan Farandi. Sardyn Malakka. Ikan Mata Anam. *De* Marl-Priem. Ikan Saſawar. *De blaeuwe* Doffer. Ikan Panggontor. *De groene* Steen-Braaſſem. Ikan Batoe Jang Merah. *De blaeuwe* Bezaan-Viſch. Japanſche Goud, *en* Zilver-Viſchjens.

De zeldzame Zonne-Viſch.

N°. 442. GEeft ons te zien *den zeldzamen Zonne-Viſch.* Dit is een Viſch van een zeer wonderlyke gedaante, en teekening, zynde twee en een halve voet lang, en voor aan by na wel twee voeten; dog agter aan maar een vierde part zoo breed.

De kop, en bek, is als die van een Vogel; de bek Purper, de kop boven, en over al meeſt, geel, uitgenomen dat hy onder een breede ſtreek Purper, en verder een geheele ronde gedaante heeft, hebbende ook twee a drie blaeuwe en witte ſtreeken midden en agter over, of langs de zelve, tot ſcheiding.

Aan weerzyden van 't hoofd vertoond zig als een groote blaeuwe witte en zwarten Olifants-tand, zynde na den buiten-kant blaeuw, aan den binnen-kant zwart, en in 't midden wit. Het oog is ook wit, de appel en kring zwart, en het lyf licht-blaeuw, zynde in 't midden van de kop af tot den ſtaart toe met een breede blaeuwe en witte ſtreep, die tuſſchen zwarte zoomen ſtaat, en tot afgeſcheiding van 't boven en beneden-lyf dient.

Het lyf, pas na den kop, zet zig aan wederzyden wel een voet uit, makende te zamen tegen een by na als een ovaal, dat ook wel een voet lang is.

In 't boven-deel vertoond zig een heerlyke Citroen-geele Zon, hebbende de gedaante van een Menſchen aangezigt in 't zwart geteekend, en verder rondom 't hoofd eerſt fyne, en daar na tuſſchen in ook lange bruine en witte ſtraalen, zoo als de Zon wel meer verdeeld werd.

In 't beneden-deel vertoonen zig tegen den buik aan twee blaeuwe witte en zwarte groote doorns, met wat Purper daar boven.

De vinnen voor tegen de borſt aan weerzyden zyn flets-geel, en flets-groen gebandeerd.

Het verdre lyf van den Viſch, na den ſtaart toe, is mede blaeuw, met twee zwarte bollen met kleene witte halve Maankens 'er op, en aan ieder zyde van 't lyf met een bol geteekend.

Pas na dat groot ovaal buigt het lyf daar wat in, loopt dan weer wat breeder uit, en verſmald dan weder tot den ſtaart toe, hebbende aan wederzyden een Purpre breede vin vol zwarte doorns, en aan ieder zyde nog een groote blaeuwe en witte doorn.

De ſchey-band van den ſtaart is breed, zwart, en-blaeuw en wit in 't midden.

De ſtaart loopt zeer breed uit, als een groote Waejer, zynde flets-Zee-

groen, hebbende overlang zeven blaeuwe banden, of ſtreepen, en aan ieder zyde vier blaeuwe en witte groote doorns.

In 't midden van de zelve ziet men drie zwarte ovaalkens, met een witten en zwarten onderzoom, het eene alleen op den middelſten band, een duim breed van den ſchey-band van den ſtaart, en boven de zelve aan weerzyden een in het tweede perk vertoond.

Zyn ſluit-zoom agter is fyn en zwart, met Citroen-geele en zwarte fraanje.

Het is een ſchoone vette Viſch, dog in *Amboina* maar een reys twee a drie gevangen. Deze heeft men op de *Pas Baguwala* gekregen, en om de zeldzaamheid, onder de Regeering van de Heer *Coyet* na *Batavia* gezonden.

Ikan Saringani.

N°. 443. vertoond ons den *Ikan Saringani*, dat is, *de Saringani-Viſch*, die anders na zyne gedaante, en verw, ook wel de Citroen-Viſch genaamd werd.

Deze Viſch is wel drie a vier voeten lang, en fraey breed en dik, zoo dat 'er wel zyn, die vyfthien a zesthien ponden zwaar vallen, en is zeer lekker en vet, voor al als hy gerookt werd.

De kop is by na even eens, als die van de voorgaande Viſch van fatzoen, de bek Purper en wit, en de kop donker-Zeegroen, met eenige gebogene Purpre ſtreeken 'er over henen, hoedanig ook de zwart-gebandeerde ſchey-zoom is.

Het oog is licht-blaeuw, met witte ſtippen, de appel donker-blaeuw met een witte ſtip, en de buiten-kring zwart.

Het lyf is even eens, of men een buiten-gemeene groote Citroen van fatzoen en van verwe ziet, over 't welk zes fletsgroene en bleek-witte doorgaande dwarsbanden, van een ſtroo-breed, met de bogten na agteren toe, zig vertoonen, hebbende tuſſchen ieder twee banden, eerſt drie, daar na vier, dan in de twee volgende perken ieder vyf, in 't laatſte perk na den ſteert toe drie, en eindelyk by den ſtaart nog drie blaeuwe ſchuinze doorns naaſt malkandren ſtaan.

Tegen 't lyf, ontrent den kop, vertoond, zig een geele en Zee-groene gebandeerde vin, die tegen 't lyf aan rood, en blaeuw van band is; dog onder tegen 't lyf, en in 't midden van 't onderlyf, heeft men als eenige Zee-groene vinnen met Purper-witte banden.

De boven-voor-vin is licht Purper, lang, ſterk gedoornd, en zwart van doorns; de agter-vinnen, en de ſtaart, zyn zoo van verw, en zoo gebandeerd, als de vin tegen 't lyf, hebbende ook alle drie Purpre fraanje, en aan weerzyden van de ſtaart, voor aan ziet men een groote blaeuwe en witte ter zyden uitſteekende doorn.

De Papoewaſche Harder.

N° 444. Geeft ons *den Papoewaſchen Harder* te zien. Deze verſchild niet van de gemeene Harder, als alleen daar in, dat de kop van deze geel, en Purper in 't midden is, en dat alle de vinnen, en de ſtaart, Purper en wit gebandeerd zyn; ook vertoonen zich de banden van de vin tegen 't lyf wat gebogen, als vlammen. Langs den buik loopt ook van den kop, die door een Purperen zwart-gebandeerden ſchey-zoom van 't lyf geſcheiden is, tot aan de agter-vin, een breede geele zoom. Boven de middel-vin ziet men op de blaeuwe huid drie blaeuwe bollen, met een witte vlek in 't midden, in 't rond dwars naaſt een ſtaan. 't Boven lyf is donker-blaeuw geſchubt, door een breede Hemels-blaeuwe ſtreep van 't wit en blaeuw-agtig onder-lyf, dat niet geſchubd is, afgezonderd.

De Lepelaar.

N°. 445. Ziet men *den Lepelaar*, zoo na zyn bek die zoo een ronde lepel by na, als die van een Lepelaar, vertoond; dog hy werd van andre ook wel 't Wafel-Yzer, om dat hy voor aan den bek een breed rond groot Wafel-Yzer heeft, genaamd, beſtaande uit een geelen, zwartgeſpikkelden, een bruinen, en een geelen dwars-band, met drie blaeuwe en witte bollen 'er op, en tuſſchen twee blaeuwe en zwarte zoomen in ſtaande, waar na een bruine grond, met zoo een blaeuwe en witte bol in 't midden, en met blaeuwe en witte zoomen aan weerzyden, en daar na aan weerzyden ook een ſchoone Purpre grond, te zamen een rond van twee a drie duim-breed over de midden uitmakende, volgen.

Daar na ziet men een dunne ſnavel, tegen welke die lepel ſtaat, zynde een halven vinger lang, en een vinger dik, met drie groote blaeuwe en witte bollen 'er boven opſtaande, by de kop met een breede ſpits na den kop toe uitloopende geele drie-hoek met een blaeuwe dwarsband aan weerzyden, hoedanig ook de ſchey-kring van den kop is, die zig geel en blaeuw breed gebandeerd vertoond, eindigende, en die tot pas boven de middelvin in de gedaante van een leggende Olifants-tand, die aan 't einde blaeuw is, uitloopt.

De kop, en 't geheel lyf, is bruin, en op den kop vertoonen zig twee blaeuwe en witte ſmalle halve kringen. Hoedanige drie lange ſtreepen zig midden op 't lyf, twee boven, en een onder, nevens drie zulke ovaale bollen, twee overlangs naaſt malkandren by den ſtaart, en een ontrent de middel-vin, vertoonen.

Het oog is Purper, de appel, die een witte ſtippel heeft, en de buiten-kring, zwart. Boven den kop ziet men vyf groote blaeuwe en witte breede

doorns,

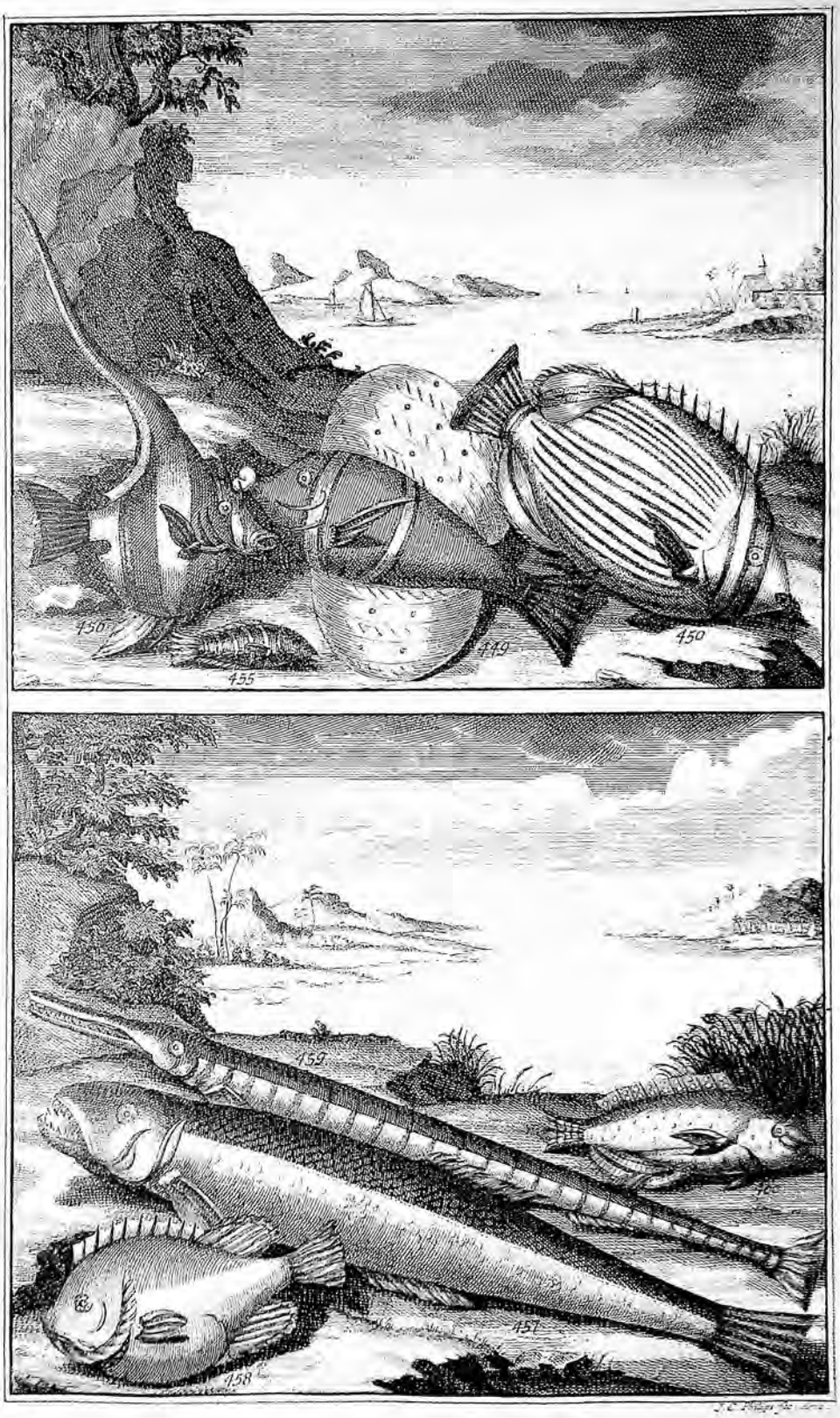
450
455
449
450
459
457
458

doorns, met 't ſcherp na agteren gekeerd, en met een blaeuwe onderzoom.

De boven-voorvin, de middel- en agter-vinnen, zyn Purper en Purper-wit gebandeerd; dog de boven-vinnen hebben voor aan ieder een groote blaeuwe doorn.

De ſtaart beſtaat uit een blaeuwen en witten buiten-band aan wederzyden, dan een breeden Purpren geelen en zwart gebandeerden, en wat krom-gebogenen band aan weerzyden, dan weer een breeden blaeuwen, en een geelen aan weerzyden, en in 't midden een langwerpig rondagtig veld, dat na de blaeuwe en witte ſchey-kring van den ſtaart ſpits toeloopt, makende te zamen als een Granaat-Vrugt uit.

Langs den buik ziet men van den ſchey-kring van den kop tot aan de agter-vin een breeden geelen zoom tuſſchen twee blaeuwe.

Dit is een Viſch, twee voeten lang; dog hy werd niet gegeten, om dat hy vergiftig is; en voor aan in den *Amboniſchen* Inham, en ook elders; dog zelden gevangen.

Ikan Balante. N°. 446. Doet ons den *Ikan Balante*, dat is, *de Balanteſche Viſch* zien, die zeer lekker; byzonder vet, byna als de *Samaſſing*-Viſch, en ook van die groote is, zynde twee, en ook wel eens drie voeten lang.

Hy is van binnen in den bek Purper, graeuw en groot van oog, zwart van appel, geel en breed van kring om 't oog, en heeft nog een ſmallen zwarten buiten-kring.

Men ziet op den kop een blaeuwen halve kring by 't agterſte van den bek, en een Purpre zwart gebandeerde ſchey-kring van den kop en 't lyf, die verder beide licht rood zyn.

Het lyf heeft in 't midden een Hemels-blaeuwe breede overlangze ſtreep tot ſcheiding van 't boven lichaam, dat rood en zwart geſchubd, en van 't beneden-lyf, dat lichter van verw, en ongeſchubd is.

De bovenſte voor-vin is roodagtig-wit met vyf lange blaeuwe doorns.

De agter-vinnen, en twee-kluftige ſtaart, zyn rood, blaeuw, en wit gebandeerd; dog die tegen en onder 't lyf zyn rood en witagtig gebandeerd. Ook ziet men tegen 't lyf van de middel-vin, een blaeuwen en witten band, en daar onder tegen den buik een blaeuwen doorn.

Ikan Djala Boental. N°. 447. Vertoond ons den *Ikan Djala Boental*, dat is, *de Viſch met het rond Werpnetje op zyn lyf*. Hy is kleen, en blaeuw van bek, van welken, langs 't oog henen tot aan het lyf, een breede roode balk loopt, die in 't midden wit is, waar op midden in 't blaeuw oog, met een witten appel, en zulken kring om 't oog, en dan nog een zwarte buiten-kring 'er om, zig vertoond.

De boven-kop, en 't boven-lyf, is fletsgroen, en de beneden-kop, en 't beneden-lyf, Citroen-geel, zynde door een blaeuwe en witte overlangze ſtreep van een geſcheiden.

Pas onder de geele middel-vin, die tegen 't lyf Purper is, ziet men op 't beneden-lyf een rond kleen netje met zwarte maazen.

De boven- en onder-vin zyn Citroen-geel, zwart van graaten; dog de boven-vin heeft voor aan een blaeuwen doorn.

De ſtaart is half-groen- en wit-gebandeerd, en aan den beneden-kant geel, gelyk 't onderlyf, geteekend.

Het is een kleen lekker Viſchje.

Ikan Ganijon. N°. 448. Vertoond ons den *Ikan Ganijon*, dat is, *de Ganijon-Viſch*, die ook lekker en ſmakelyk, en als een kleene Baars van lengte is.

Hy gelykt van kop wel wat na een Dolfyn. Zyn bek is Hemels-blaeuw, hoedanigen ſmallen ſchey-ſtreep men ook boven aan den kop ziet.

Hy is geel van oog en zwart van appel. De kop is rood, gelyk ook 't lyf; dog op 't laatſte vertoonen zig vier witte breede overlangze ſtreepen, waar tegen 't lyf weer vier zulke roode uitmaakt.

De boven en onder-vin, mitsgaders de twee-kluftige ſtaart, die een zwarten ſmallen ſchey-kring heeft, zyn rood en wit gebandeerd; dog de boven-vin heeft voor aan een blaeuwen doorn.

Ikan Kipas, Djantan. N°. 449. Geeft ons den *Ikan Kipas Djantan*, dat is, *het Manneken van den Waejer-Viſch* te zien. Dit is een donker-blaeuwe Viſch van kop, lyf, en ſtaart.

De bek is kleen, geel, en met een Purpren band agter, die na boven ingebogen, en dik oploopt. Het oog is Purper; dog zwart van appel, met twee blaeuwe ſtreepen 'er onder.

Het lyf, (dat met den kop en ſtaart wel twee en een half voet lang is) heeft twee breede geele dwars-banden, die met het hol tegen malkandren aan ſtaan, van welke de eerſte met Purpre; dog de tweede met blaeuwe zoomen bezet is.

In 't midden van 't lyf vertoonen zig twee ronde vinnen, als ronde breede waejers uitgezet, hebbende ieder wel de breedte en lengte van een grooten halven voet. Ook heeft de bovenſte zes, en de onderſte vyf overlangze flaeuw-Zee-groene en flauw-witte perken, door fyne zwarte banden onderſcheiden, en in een van deze perken heeft men, van onder tegen 't lyf te rekenen, eerſt een rey van negen Purpere vlekjens naaſt malkandren,

dren, en dan in 't volgende perk vyf bruine bollekens, die van binnen wit zyn. Dan weer vlekjens, dan weer een rey met bollekens, en dat zoo vervolgens, en in de bovenſte vin altyd vyf bollekens in een perk, uitgenomen in 't laatſte, dat 'er maar vier heeft, dog in de onderſte zyn 'er maar vier in een rey.

By den ſtaart ziet men op 't lyf twee blaeuwe kleene doorns tegen een onder, dog boven van een ſtaan.

Op de ſtaart zyn vier Purpre dwarsbanden, en hy loopt agter wat breed uit, waar na die banden zich ook verbreeden.

De verdre vinnen tegen en onder 't lyf, zyn Purper-rood en wit gebandeerd.

Ikan Pampus Tonkin.

N°. 450. Doet ons den *Ikan Pampus Tonkin*, dat is, *de Tonkinſche Pampus-Viſch*, zien. Dit is ook een zeer lekkere Viſch, zynde ſcherp en kleen van bek, Zee-groen van kop, met een Purpre breede band in 't midden, op welke band een Citroen-geel oog vol roode ſtippen, met een blaeuwe en witte appel, en een zwarte buiten-kring ſtaat.

Het lyf is Citroen-geel, vol overlangze fyne Purpre en Zee-groene ſtreepen, die byna tot aan den ſtaart toe doorgaan.

De vin tegen 't lyf is rood en wit gebandeerd; dog die 'er onder rood en zwart.

De boven voor-vin is Citroen-geel, vol zwarte doorns, met zulken fynen boven-zoom; dog beneden ziet men een donker-blaeuwe geſchubde huid. De agter-vinnen loopen rond agter, zyn lichtrood, Purper met zwarte ſtreepjens overlangs boven (dog in de onder-vin niet) en Zee-groen, met Citroen-geele fraanje bezet.

Onder tegen den buik ziet men iet roods, en twee blaeuwe doorns 'er pas beneden.

De ſtaart is met een breeden Zee-groenen, en een Pupren band, van 't lyf geſcheiden, in 't midden wit en Orangie overlangs gebandeerd, en met een breeden Purpren buiten-zoom, die tuſſchen zwarte lyſten ſtaat, voorzien.

Ikan Soefoehoenan.

N°. 451. Doet ons den *Ikan Soefoehoenan*, dat is, *de Soefoehoenan's Viſch*, zien; zoo, om dat zeker Soefoehoenan, of Keizer van *Djava*, die zeer geerne at, genaamd.

Het is ook waarlyk een ſchoone Viſch, die wel drie voeten lang, en byna als een groote Carper is; dog hy valt veel vetter, en is zeer lekker.

De kop is boven en beneden Zee-groen, hoedanig ook de bek is, die ook eenige Purpre banden heeft. Verder is de kop Purper en blaeuw, en in 't midden Citroen-geel, zynde daar op, en op 't Zee-groen 'er onder, wat geſchubd, en een blaeuwe vlek ook beneden 'er op. De ſchey-kring van 't hoofd is Purper en zwart gebandeerd.

Het oog ſtaat op die Purpre ſtreek boven, zynde zwart, en zoo van appel met een witte kring daar om; dog rondom 't oog is een blaeuwe, dan een witte, en dan een ſmalle zwarte zoom.

Het geheel lyf is geel en rood ſchoongeſchubd.

De vin tegen 't lyf is purper gebandeerd; en die 'er onder is beneden mede zoo; dog boven alleen Purper met een lange ſmalle Purpre ſtreek na den ſtaart toe, en met een Zee-groenen onderzoom bezet.

De boven-vin is boven en onder Zee-groen; dog boven van de helft af Purper. In 't midden is zy van boven af eerſt Citroen-geel, en dan Purper, zynde met ſmalle zwarte zoomen onderſcheiden.

De beneden-agter-vin is als vierkant, rondom Zee-groen, en in 't midden donker- en licht-Purper.

De ſtaart is breed, als een Waejer uitloopende, hebbende vyf breede licht-Zee-groene, en vier breede Citroen-geele banden, en agter en voor een fynen zwarten ſchey-zoom.

De Bantamſche Salm.

N°. 452. Doet ons *de Bantamſche Salm* zien. Deze verſchild van de onze van ſatzoen en lengte niet veel; dog de vinnen, en de twee-kluftige ſtaart, zyn rood en wit-gebandeerd, ook is hy, gekookt zynde, wit, en niet rood; dog vet, en zeer goed van ſmaak.

Ikan Maha-Dewa.

N°. 453. Doet ons den *Ikan Maha-Dewa*, dat is, *de Opper-Gods-Viſch*, zien, zynde zoo, om dat hy aan een *Heydenſchen* Opper-God plag gofferd te werden, genaamd.

Hy is van kop boven en beneden Zee-groen met breede Purpre en blaeuwe zoomen, vertoonende beneden als een poort, en verder Citroen-geel zynde met een blaeuwe doorn, en nog een rond langwerpig merkje, drie blaeuwe bollekens, en vier zulke vlammekens met witte vlekjens geteekend.

De ſchey-zoom van 't lyf is breed Purper, en een Zee-groene 'er tegen aan. Het oog is blaeuw, de appel wit, en de kring zwart.

Vorder is 't lyf en de ſtaart aan een, zonder ſchey-kring, beſtaande uit twee breede blaeuwe, met een fyne Zee-groene, twee breede Citroen-geele overlangze banden, en een Purpre, met een Zee-groene 'er tegen, in 't midden.

Agter by 't einde van den ſtaart ziet men vyf Zee-groene breede korte tanden, een Zee-groenen ſmallen ſchey-zoom, en Citroen-geele en zwarte fraanje daar tegen.

De boven-vin beſtaat uit een Zee-groenen overlangzen band onder en boven, dan

een

een Purpren aan weerzyden, en een geelen in 't midden, hebbende mede zulke fraanje, als de ſtaart.

De vin tegen 't lyf is Purper, en ſmal wit gebandeerd; en de onder-vin Citroen-geel, zynde zwart van graaten.

Dit is een ſchoone Viſch van verwen, en die heerlyk van ſmaak is.

Ikan Baſſi Franggi. N°. 454. Ziet men den *Ikan Baſſi Franggi*, dat is, *de Baſſi Franggi's-Viſch*, zoo, om dat die *Ternataanſche* Koninklyke Stadhouder die zeer geerne at, genaamd Zy is als een Grundeltje, kleen; dog hard en vaſt van Viſch, en zeer goed van ſmaak, zynde geel van lyf, Purper-rood van oogen, wit en rood gebandeerd van vinnen, en ſtaart, die een blaeuwe en witte ſchey-kring heeft.

Op 't lyf, en den kop, zyn kleene rooden doornkens op een ſchoone heldre Citroengeele grond, zoo dat dit Viſchje in 't Water een heerlyken weerglans van zig geeft, te gelyk aan 't oog en aan de ſmaak wonderlyk voldoende.

Ikan Oelar Biza. N°. 455. Doet ons den *Ikan Oelar Biza*, dat is, *de Adder-Viſch*, zien. Dit is een zeer kleen Viſchje, gelykende wel een Kind in de luyren. Het is donker-blaeuw, met een witte ſchey-kring by den kop, en vyf witte recht daar tegen aangebogene dwars-banden, met de bogt na den kop toe. De ſtaart is zwart en geel, en aan weerzyden van 't lyf verneemd men ook zulke fraanje, en ook zoo een middel-vin.

Het is zeer vergiftig, en werd dierhalven niet gegeten.

Alferez Djawa. N°. 456. Geeft ons de *Alferez Djawa*, dat is, *de Javaanſchen Vaandrig*, te beſchouwen.

Dit is een fraey Leer- of Pampus-Viſchje, en ook zoo van ſmaak. De kop is geel, de bek kleen, Purper, en blaeuw, hoedanig ook de ſchey-kring is. Behalven dat men onder langs den buik ook een ſtuk-weegs een Purpren zoom, en daar boven en 'er agter nog eenige blaeuwe ſtreepen ziet.

Het oog is Purper-wit, de appel zwart en wit, en de buiten-kring zwart.

Het lyf puild aan weerzyden moy breed uit, beſtaande uit twee breede bruine dwars-banden, (waar van de onderſte een Purpren en een blaeuwen zoom heeft,) en een breeden geelen in 't midden, en 't ſmal einde van 't lyf is dan mede geel.

De boven-vin is donker, licht-blaeuw, en geel gebandeerd tegen een, loopende zoo na boven toe zeer lang en ſmal, wel ter lengte van drie vingeren uit, en een ſtuk weegs van binnen met Purpre fraanje bezet zynde.

Op den kop vertoonen zig twee blaeuwe doorns, en beneden tegen den buik pas boven de onder-vin, die geel, en zwart van graaten is, mede, dog deze zyn nog wel zoo lang.

De ſtaart is donker- en licht-blaeuw overlangs gebandeerd, en heeft een breeden Purpren zoom, by na als een halve Maan.

Ikan Paràng. N°. 457. Geeft ons den *Ikan Paràng*, dat is, *de Oorlogs-Viſch*, te zien.

Deze is zeer goed van ſmaak, wel vier voeten lang, blaeuw van lyf, met een witte ſtreep 'er over, boven dicht, beneden wel geſchubd, Citroen-geel van vinnen, en ook zoo van ſtaart; dog met zes overlangze banden geteekend.

Zyn geele bek, die vol tanden is, heeft ook zulken zoom boven, en een Purpren beneden, uit beide welke verwen de ſchey-zoom van den kop beſtaat.

Het oog is Zee-groen met agt witte ſtippen rondom, en met een witten buiten-kring; dog 't is zwart en wit van appel.

Ikan Bangay. N°. 458. Doet ons de *Ikan Bangay*, dat is, *de Bangayſche Viſch* zien.

Deze is een grooten voet lang, en vry breed, boven licht-rood, en beneden Citroen-geel van lyf, en ongemeen vet, en lekker.

Hy is zeer dik van kop, ſtomp en dik van bek, die van binnen in Zee-groen, en onder met een breede ronde ſtreek, die de kop ſcheid, en Purper verwig met zwarte en witte banden, by na als een dikke hoorn geteekend is.

Het oog is Purper, met een zwartagtigen appel, hebbende een witte ſtip, en waar in vier dwars-ſtreepkens, van den appel over 't oog gaande, vier perkjens maken, in ieder van welk perkje een zwarte ſtip ſtaat; dog de buiten-kring deszelfs is zwart.

De middel-vin, de agter-vinnen, die rond agter, en met een Citroen-geele fraanje bezet zyn, en de ſtaart, vertoonen zich wit en Zee-groen overlangs gebandeerd, en zyn alle met zwarte fyne zoomen rondom geſloten.

Onder tegen den buik aan, by de onder-vin, ziet men wat Purpers, en een groote blaeuwe doorn op 't geel lyf ſtaan.

De boven-voor-vin is Citroen-geel en zwart-gedoornd.

Ikan Tsjakalang Bali. N°. 459. Vertoond ons den *Ikan Tsjakalang Bali*, dat is, *Baligeeſche Geep*. Hy is lang van bek, die van binnen Purper, en vol tanden, en ook wel drie voeten lang, donker blaeuw van boven; dog wit van onder-lyf, dat vol Zee-groene langwerpig-ronde bladen, van den kop af tot den ſtaart toe geteekend is.

Het oog is blaeuw, de appel zwart, en wit, de vinnen zyn geel, en ook de ſtaart, die als een halve Maan is; hebbende een Zee-groene breede ſchey-band, die tuſ-

tuſſchen twee ſmaller Purpre zoomen ſtaat.

Het is een Viſch, die vry vetter, als de gemeene *Amboniſche* Geep, valt; dog zelden voorkomt.

Ikan Merac. N°. 460. Doet ons den *Ikan Merac*, dat is, *het Paeuwen-Viſchje*, zoo na de zwarte en witte oogen, waar mede het lyf bezaeid is, genaamd, zien.

De kop is boven, gelyk ook 't boven-lyf, Zee-groen, en beneden Citroen-geel. Het oog is blaeuw; 't onderlyf Purper, met blaeuwe vlammekens, en boven aan geel.

De vin tegen 't lyf is geel, zwart van graaten, en de boven-vin Purper met zwarte fyne lange graaten, en tuſſchen ieder perkje twee witte bollekens met zwarte kringen 'er om boven malkandren vertoonende.

De onder-vin is een halve groote kring, hebbende buiten, en tegen 't lyf een blaeuwen zoom, en in 't midden een Purpre ſtreep op een geele en Zee-groen-agtige grond.

De ſtaart is Citroen-geel met vier ſmalle zwarte gevlamde dwars-bandjens, rondom met een zwarten, dog buiten aan weerzyden met een breeden Zee-groenen ſpits uitloopenden zoom geteekend.

Het is een Viſch, als een gemeene Baars, en die zeer goed van ſmaak is.

Ikan Babara, Koening Mata-nja N°. 461. Doet ons den *Ikan Babara Koening Mata-nja*, dat is, *de Babara met geele oogen*, zien.

Deze Viſch en verſchild niet van de gemeene Babara, dan dat hy Purper en Citroen-geel van bek, en zoo van oog is, dat een ſchoonen Purpren appel met een witte ſtip, en van welke elk een zwarten kring heeft.

De ſchey-zoom van den kop is ook Purper, en zwart gebandeerd.

De vin tegen en onder 't lyf, de agter-vinnen, en de ſtaart, (die tweekluftig gevlamd is) zyn Zee-groen en wit gebandeerd; maar de bovenſte voor-vin is Citroen-geel, ſterk gedoornd, zwart van doorns, en Hemelsblaeuw van beneden-zoom.

Het lyf is donker-blaeuw van verw boven, dog beneden licht blaeuw.

Van ſmaak is hy, gelyk andere Babara's, te voren onder de gemeene Viſſchen by ons al beſchreven.

De geſpikkelde Jacob Evertszen. N°. 462. Geeft ons te zien *den geſpikkelden Jacob Evertzen.*

Deze is wat kleener, als de gemeene Jacob Evertzen, en ook vry dikker van kop; maar zyn bek is Purper, vol tanden, ook is het bovenſte van den licht-blaeuwen ſchey-zoom, waar op twee blaeuwe bollekens met zwarte kringen ſtaan, Purper-verwig.

Het oog is Hemelsblaeuw, en wit van appel.

De kop, en 't lyf, zyn blaeuw, en vol groote zwarte ſpikkels.

De vin tegen 't lyf is Citroen-geel, en ook vol groote zwarte ſpikkels. De vin 'er onder, en de agter-vinnen, en de ſtaart, zyn mede Citroen-geel, en beide de agter-vinnen, die agter rood zyn, met Purpre fraanje, en de bovenſte, nevens den ſtaart, vol zwarte ſpikkels; dog de bovenſte voor-vin is geel, met zwarte doornen, en met een breeden Purpren zoom bezet.

Dit is een eel, lekker, vaſt Viſchje; maar dat men zeer zelden ziet.

Ikan Maleoe. N°. 463. Doet ons den *Ikan Maleoe*, dat is, *de Maleoe-* of *Veld-Hoens-Viſch*, zien.

Dit is een groote breede Viſch, van vetheid, ſmaak, en groote, als de *Samaſſing*-Viſch.

Hy is Zee-groen, Purper en geel van bek, hebbende van binnen fyne tanden, en agter aan als een rood appelken, dat van binnen wit is. Ontrent het zelve ziet men een verkeerde blaeuwe en wit-agtige halve Maan, en wat lager ook zoo een lange ſtreek, die tegen de ſcheiding van den kop aan loopt, die dik en rond, beneden breed, boven aan ſmaller, wit van grond, en vol Purpre dwars-banden is.

De grond van den kop en 't boven-lyf, is Citroen-geel, met een blaeuwe ſtreep tot den ſtaart toe in 't midden, en het beneden-lyf blaeuw, met een groot zwart ovaal in 't midden geteekend, hebbende een blaeuwen en witten buiten-zoom.

Het oog is wit en Zee-groen, met een zwarte buiten-kring, en de appel Purper, met een zwarte kring, en met een witte ſtip. Ook ziet men ter zyden het oog, na den bek toe als een drietje in cyffer ſtaan.

De vin tegen 't lyf is Purper geel, gelyk ook de agter-vinnen, en de tweekluftige ſtaart; maar de bovenſte voor-vin is wit met zwarte groote doorns, en een breeden Zee-groenen onder-zoom, die in de agter-vinnen, en de middel-vin, blaeuw en wit is.

Ikan Mitarra. N°. 464. Doet ons *de Mitarra-Viſch* zien, vallende ontrent het Eiland *Mitarra* dat voor aan in de *Moluccos* legt.

Het is kleen; maar lekker; appelbloezem van verw over 't geheel lyf vol zwarte ſtippels na de boven-kant, en vol diergelyke breede merken tegen den rug, en tegen den buik, met vyf blaeuwe driehoeken ſtaande by de onderſte agter-vin.

De vinnen, en ſtaart zyn Purper, en de buiten-zoom van den ſtaart is breed, blaeuw en en wit, met Citroen-geele fraanje.

N°. 465.

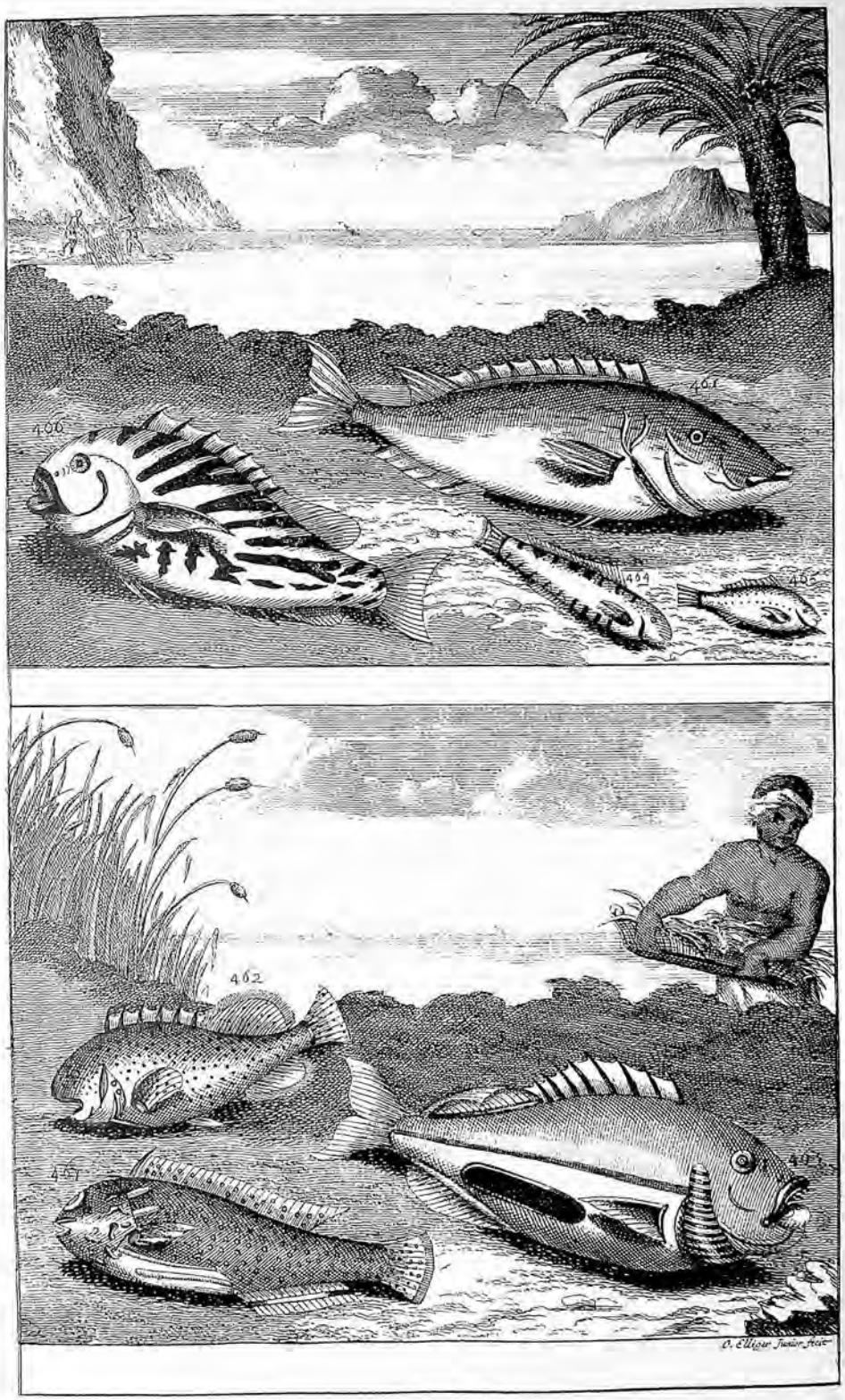
406
461
464
465
462
467
463
O. Elliger Junior fecit

Ikan Batsjan.

Nº. 465. Geeft ons *den Batsjanſche Viſch* te zien.

Dit is een lekker kleen Viſchje licht-rood van lyf, hebbende boven twee over-langze reyen met zwarte ſtippels.

De vinnen en de ſtaart zyn Zee-groen en wit gebandeerd, en de ſchey-kring van de ſtaart is wit, en zwart.

Ikan Nuniali.

Nº. 466. Doet ons beſchouwen *den Nuialiſche Viſch*.

Deze is een groote voet lang, wit van kop en lyf, vol zwarte breede ſtreepen over 't lyf, van de rug dwars af na de kop loopende.

De kop is zeer groot, loopende boven rond. De bek is van binnen Purper geel en met een breede zwarte drie-hoek aan 't einde.

Het oog is rood, de appel blaeuw, met een witte ſtip, en de buiten-kring zwart en breed na de agter-kant van 't oog.

De vin tegen 't lyf, en 'er onder, de agter-vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel, onder Goud-geel, en zwart van graaten; dog die tegen 't lyf is Purper-rood met een blaeuwen band.

De boven-vin is licht-Purper met veel zwarte doornen bezet; dog beneden boven de onderſte vin ziet men drie blaeuwe.

Het is een ſchoone Viſch, ſterk van teekening, en byzonder goed om te eeten.

De blaeuw-geſpikkelde dolfyn.

Nº. 467. Vertoond ons *den blaeuw-geſpikkelde Dolfyn*.

Dit Viſchje is als een gemeene Baars, zynde rood van kop, die rond loopt als die van een Dolfyn, hebbende boven een half ronde Zee-groenen bol met een witten en Purpren zoom. Het oog is ook rood met een zwarte kring, en witten appel, zynde verder vol kleene bollekens en andre merken, die blaeuw en wit zyn.

Het lyf is donker-bruin vol blaeuwe bollekens, ook ziet men pas buiten de kop boven op 't lyf ſchuins na de boven-vin twee Zee-groene en witte doornen; en na 't beneden-lyf, pas beneden de middel-vin, een Purpere breede ſtreek, gaande tot aan de onder-vin.

De middel-vin is Zee-groen en wit-geel gebandeerd.

De boven-vin is boven wit, onder Zee-groen vol perkjens van fyne zwarte graaten, tuſſchen welke zig bollekens met zwarte kringen vertoonen, dan eens een, dan twee in een perkje, en zommige ook op de graaten.

De onder-vin is mede wit, en Zee-groen tegen 't lyf, met een Purpre ſtreep in 't midden, vol graaten die perkjens maken, en in ieder perkje onder en boven een bolleken als de vorige, beneden zes, en onder ook.

De ſtaart is ook boven wit onder Zee-groen, vol graaten, die perkjens maken met bollekens 'er over henen gezaeid, hebbende de ſtaart agter aan een breeden Purpren ſluit-zoom.

De Viſch is goed, en ſmakelyk, om te eeten.

Ikan Pampus Cambodia.

Nº. 468. Vertoond ons *den Cambodiſche Pampus-Viſch*.

Deze is ongemeen lekker, en wonderlyk fraey van teekening.

De bek, en het oog, diens appel zwart is, zyn Purper-verwig, en pas agter den bek ziet men een breede zwarte, witte, en Purpre ſtreek, en boven aan de kop is wat Zee-groen. Verder is de kop en 't lyf zeer wit vol breede zwarte, meeſt in 't rond loopende, ſtreepen, hoewel 'er zommige ook van boven afloopen, die in 't midden een bogt hebben, en vlak in 't midden van 't lyf eindigen.

Van de boven-voor-vin af, rondom 't lyf tot onder tegen de kop, loopt ook een Purpre breede ſtreep tuſſchen de zwarte in; ook is de ſchey-zoom van de kop Purper en zwart gebandeerd.

De middel-vin en de agter-vinnen zyn Purper rood, en bleek Purper overlangs gebandeerd. De agter-vinnen, en de dikke breede ſtaart, die uit drie zwarte en een Purpre band, naaſt de zwarte ſluit-zoom ſtaande, beſtaat, hebben Citroen-geele fraanje.

De boven-voor-vin is Zee-groen, en wit-agtig, zynde ſterk gedoornd, die donker-blaeuw zyn. Ook ziet men zoo een kleene zwarte gedoornde vin onder tegen den buik aan.

De geele Gemarmelde Slang.

Nº. 469. Geeft ons *de geele Gemarmelde Slang* te zien, een Viſch, van kop en lyf als een Slang, zynde Citroen-geel van kop en lyf, zeer ſterk door groote blaeuwe roode en Zee-groene ſtippen, en teekenen, gemarmerd over 't geheel lyf, en over de kop.

De bek is van binnen vol tanden, en na de boven-kant Hemelsblaeuw.

De vin tegen 't lyf is zeer kleen, donker-Purper en licht-Purper gebandeerd, met een blaeuwe en witte band tegen 't lyf.

De boven-vin is buiten-gemeen lang, loopende by de ſtaart tot weer halver wegen 't onder-lyf rond, zynde Zee-groen en geel-agtig-wit gebandeerd.

Deze Viſch is goed; dog werd egter zeer weinig gegeten; om dat hy zoo ſterk na een ſlang gelykt.

De Knorrepot.

Nº. 470. Geeft ons *de Knorrepot* te zien, een kleen Viſchje; maar dat met zyn geknor een vervaarlyk geraas in 't Water weet te maken.

Het is dik en rond-oploopende van kop, Zee-groen van bek boven met een

roode zoom rondom van binnen 'er in, en beneden bruin, gelyk de kop en 't ganſche lyf, uitgenomen, dat het beneden Orangie, en onder na de ſtaart toe wit is, vertoonende zig daar als een langwerpige poort met een Purperen en blaeuwen zoom aan de linkerzyde en boven.

Het oog is Orangie met een rooden kring, en zwarten appel.

Ook is 't, als of 'er nog een geel oog, met een blaeuwe buiten-kring, buiten, na de ſteert toe ſtond.

De ſchey-kring van de kop is wit en Zee-groen, met roode en geele doornen 'er in na de binnen kant toe.

De middel-vin, gelyk ook die 'er onder, is Purper gebandeerd, hebbende tegen 't lyf aan een blaeuwe band. De andre vinnen, en de ſtaart, zyn ook Purperverwig, en vol zwarte graaten.

Het is een hard, vaſt, en blank Viſchje, dat zeer goed van ſmaak is.

De Keizers-Krab met blaeuwe pooten.

N°. 471. Doet ons zien de *Keizer-Krab met blaeuwe pooten*. Een zeer lekkere en fraeje Krabbe van teekening.

Het lyf is rond en bruin met een buiten-boven-zoom van Citroen-geele halve bollen, en een zwarte breede zoom nog daar om, en dan nog een breede Hemelsblaeuwe getande zoom daar weer om, die na beneden toe Purper en geel breed gebandeerd is.

De oogen, en de lange hairen, die voor uitſteken, zyn rood.

De pooten zyn vier, blaeuw, met geele en Purpre banden; dog voor aan Zeegroen, en aan 't einde wat rood met een blaeuwe lange klaeuw.

Tuſſchen de ſtaart, en de agterſte pooten, ziet men ten weerzyden als een blaeuwe korte dikke Schorpioen's klaeuw.

De knypers-pooten aan weerzyden, met welke 'er zes zouden zyn, zyn zeer dik, en mede blaeuw, agter aan met een breede Zee-groene band, en aan weerzyden geel en Purper gebandeerd, dog voor aan ook Zee-groen, en de knypers zelfs zyn ſchoon Purper, met vier zulke bollekens aan wederzyden in ieder knyper.

De ſtaart, diens grond wit in 't midden, en Zee-groen aan de kanten is, heeft zeven Purpre verdeelingen, de twee eerſte van 't lyf af te rekenen met roode, de andre met fyne zwarte zoomen, en met een Purper zwart gezoomd bolleken van buiten 'er tegen aan, en na dat de ſtaart verminderd in breedte, verminderen deze Purpre verdeelingen ook in grootte; dog het agterſte is enkel Purper met zoo een grafnaaltje 'er in. Ook ziet men aan 't begin van deze ſtaart aan weerzyden vier geele en Purpre, of te zamen agt bollen ſtaan, en rondom heeft zy ook Citroen-geele en zwarte fraanje.

Het rood Dreggetje.

N°. 472. Vertoond ons 't *rood Dreggetje*, een kleen ſlecht droog, en lichtrood Viſchje, met een lange boven-ſnuit voor uit als een ſtuk van een Dregge, wit van oog, zwart van appel, met een blaeuwen doorn by zyn boven-vin, die geel, met een Purpre beneden-zoom bezet is, en by de ſtaart om rondloopt tot beneden half wegen den buik. Op 't lyf zyn negen kleene witte ovaalkens met zwarte zoomen.

De middel-vin, en die 'er onder is, zyn rood, en zwart van graaten, dog blaeuw en wit tegen 't lyf.

De Ruyt-Aal.

N°. 473. Vertoond ons *de Ruit-Aal*, die mede wel een Slang gelykt.

Hy is van binnen rood en Zee-groen van bek, van kop wat langagtig, in 't midden by 't Purper oog wat reyzende, en in 't midden wit, dog boven en onder bruinrood van grond, hebbende in 't midden ook zoodanigen teekening.

Het lyf is boven en onder geel, in 't midden wit, en, van de kop af tot het einde toe, vol breede Purpre opſtaande ruiten.

Boven midden van 't lyf loopt een licht-Purpre vin met een Purpren rooden onderzoom by de ſtaart rond, tot byna halver wegen 't onder-lyf, daar men een weinig roods tegen den buik ziet. Ook loopt 'er rondom deze vin, die een fynen zwarten boven-zoom heeft, een Citroen-geele en zwarte fraanje. Niemand durft van deze Viſch eeten, ſchoon men noit iet kwaads 'er aan bevonden heeft.

Ikan Perdana.

N°. 474. Geeft ons den *eerſten beſtierder van 't Ryk der Viſſchen* te zien. Een ſchoone groote Viſch, wel drie voeten lang, en zeer lekker van ſmaak.

De bek is van binnen Purper, geel, en wit; de kop is bruin, met twee blaeuwe en witte ſtreepen, en met vier zulke verſpreide bollekens. Ook loopt de ingedrukte kop ontrent het oog wat op.

Het oog is breed, en Purper-verwig, bruin van appel, en wit van ſtip.

De ſchey-zoom is ten deelen blaeuw, boven, en ten deelen Purper en zwart gebandeerd beneden.

Het gehcel lyf is Zee-groen, hebbende boven, langs den rug, een rey van derthien zwarte bollen met witte ſtippen, dan pas 'er onder zoo een rey met elf blaeuwe wit-geſtipte bollen; daar na 'er onder weer een rey met negen zwarte, en daar onder nog een rey met vyf blaeuwe bollen, en nog een zwarte alleen 'er onder, pas beneden de middel-vin, met eenige zwarte en witte Slangetjes daar ontrent verſpreid.

De middel-vin is Purper en wit-gebandeerd, zynde zwart en wit tegen 't lyf aan. Ook is de onder-vin Purper, hebbende beide zwarte graaten. De

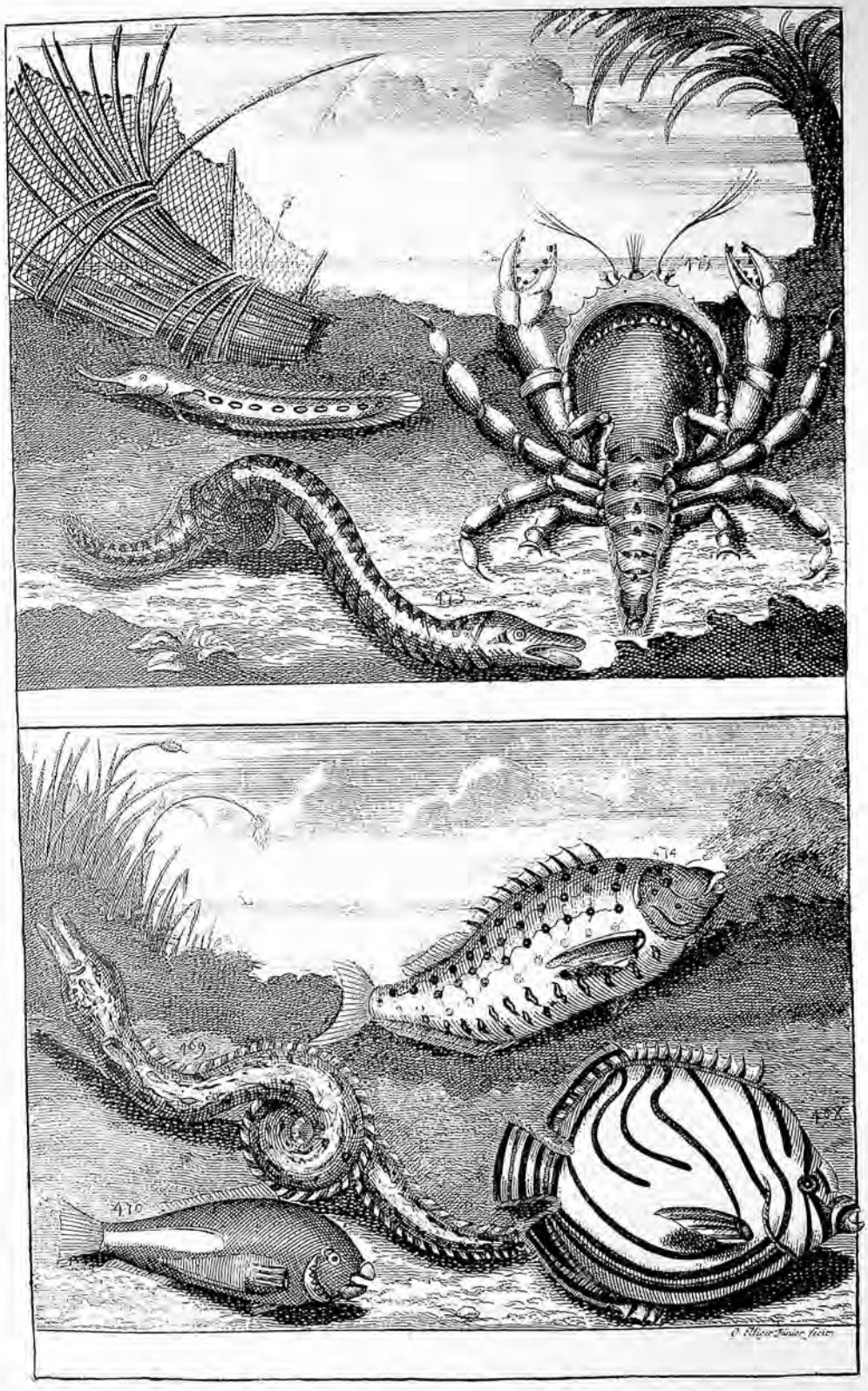
469
470
474

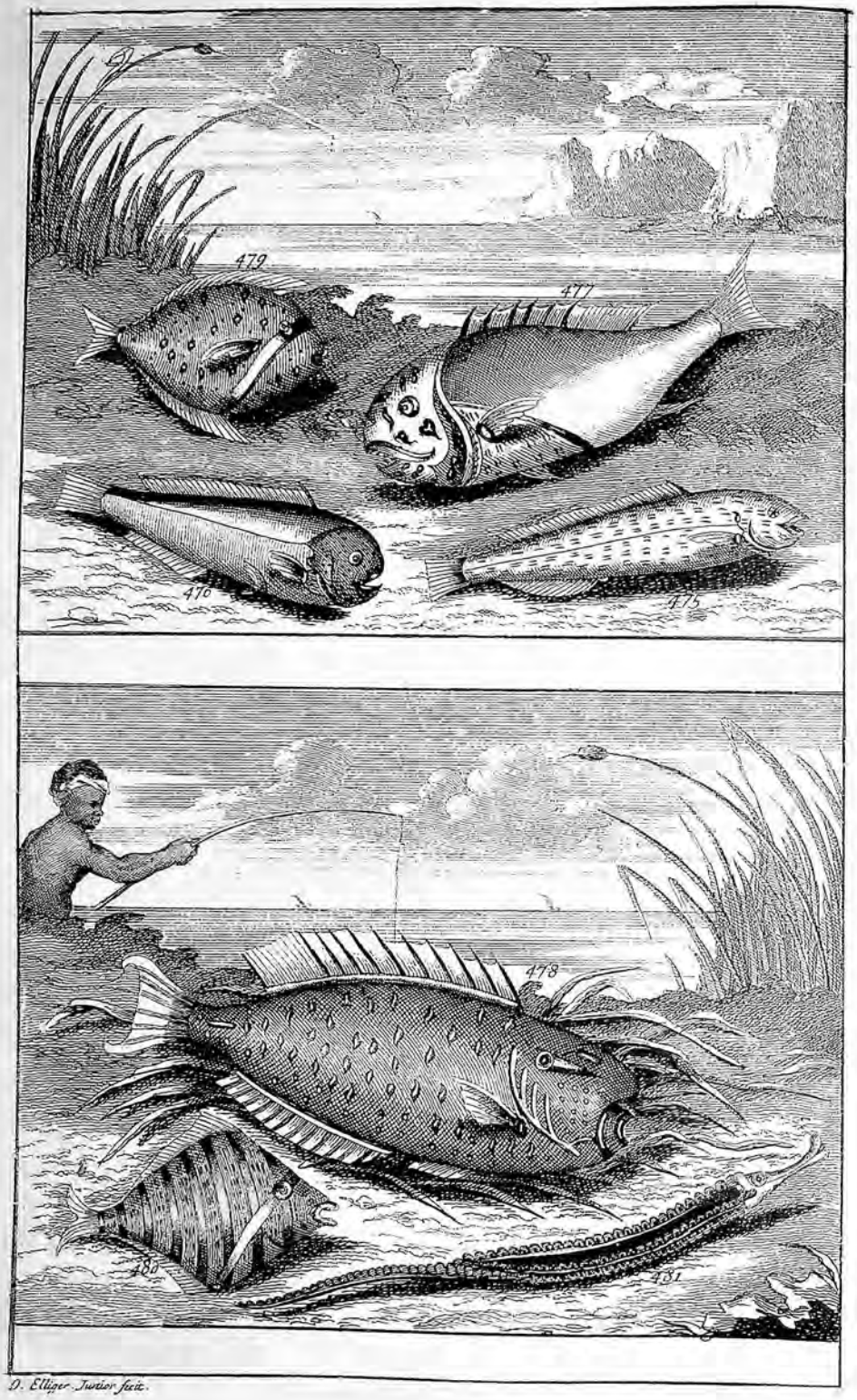

D. Ellinger Junior fecit.

De boven-voor-vin is Citroen-geel, zynde vol zwarte groote doorns.

Beide de agter-vinnen zyn Purper, gelyk ook de dikke ſtaart, die zig als een halve Maan agter vertoond, dog de buiten-zoomen van alle drie zyn fyn zwart; en de agter-vinnen hebben nog een Citroen-geele fraanje.

Ikan Onggara.

N°. 475. Vertoond ons *de Onggaraſche Viſch*. Dit is een kleen lekker Viſchje, Zee-groen van kop en lyf, Purper van bek van binnen, gelyk ook van ſchey-zoom van de kop, en van vinnen en ſtaart, hebbende overlangs een zwarte ſtreep over 't lyf, en een menigte van roode ſtreepkens over 't zelve gezaeid. Het oog is wit en rood, dog zwart van appel, en buiten-kring.

De veel-verwige Dolfyn.

N°. 476. Geeft ons *den veel-verwigen Dolfyn* te beſchouwen. Een Viſch, die twee a drie voeten lang valt, en byzonder vet en ſmakelyk is.

Zyn kop is dik, bruin, en zwart geſpikkeld, en de bek is van binnen blaeuw en wit. Het boven-lyf is boven-zwart en verder Hemelsblaeuw; het benedenlyf licht rood, dog beneden wat rooder. De vinnen en ſtaart zyn geel.

Ikan Cacatoeha Papoewa.

N°. 477. Doet ons den *Ikan Cacatoeha Papoewa*, dat is, *de Papoewaſche Cacatoeha* zien. Dit is een kloeke Viſch, wel drie en een halve voet lang, zynde blank, vaſt, vet, en zeer goed, om hem te rooken.

Hy is zeer dik van kop, hebbende een Papegaeys-bek, die vry breed, dik, geel, en Purper van binnen na de boven-kant, Zee-groen beneden, hoedanig zig de ganſche kop meeſt vertoond, en vol tanden is.

Op de kop ziet men hier en daar zwarte vlekken, die midden in wit zyn, gezaeid.

Het oog is Purper, breed, zwart en wit van appel, en zoodanig ook van buiten-kring na de ſtaart-kant.

De ſchey-zoom, die van boven tot beneden gevlamd dwars doorgaat, is Citroen-geel, hebbende onder na de buiten-kant nog een zwart-gebandeerden Purperen zoom tot halver-wegen 'er tegen aan, en na de binnen-kant vertoond zig mede nog een Purpre ſtreek, die beneden breed is, en na boven toe ſpitzer loopt, hoewel niet geheel tot boven toe, hebbende eenige zwarte en witte vlekken 'er opgeteekend.

De Viſch is over 't geheel lyf van den ſchey-zoom af licht-Purper; dog onder de middel-vin loopt een blaeuwe ſtreep van den geelen ſchey-zoom van de kop na den buik toe, die daar een drie-hoekige licht-roode grond afperkt, waar op eenige zwarte ſchrapjens twee en twee hier en daar gezaeid zyn, dog boven de middel-vin komen 'er eens drie voor.

De vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel; en de boven-voor-vin heeft groote zwarte doorns.

De Bruine-Stomp-ſmoel.

N°. 478. Is *de bruine Stomp-Smoel*. Dit is een Viſch, twee groote voeten lang; wat aan de droogc kant vallende, hoewel hy anders vaſt en blank van Viſch is.

Hy is dik en ſtomp van neus, die wat uitſteekt, en beneden den welken men by den bek twee a drie breede blaeuwe en witte kringen ziet, behalven dat zig daar by nog zoo een fraeje tak vertoond, binnen welke men pas beneden 't oog een rey van vier blaeuwe en witte bollekens, en daar onder nog drie reyen, ieder van drie bollekens, en nog een onder deze reyen ziet.

Het oog is Zee-groen en wit, de appel donker-Purper, de buiten-kring zwart; dog van 't oog loopt na den neus toe een geele drie-hoek met een fynen zwarten zoom boven, en een breede roode onder, en pas daar boven ziet men een blaeuw ovaaltje, dat van binnen wit is.

De kop, en 't ganſche lyf, is donker-bruin, en 't lyf vol blaeuwe zwart-gezoomde vlammekens bezaeid, hebbende by de ſtaart een Purpre en witte ſtreep met een zwarten zoom, byna ovaal, met twee witte doornkens bezet.

De vinnen zyn Citroen-geel, dog onder Goud-geel. De boven-voor-vin is zeer ſterk gedoornd, hebbende lange zwarte breede doorns, die men bandsgewyze ook in de agterſte beneden-vin ziet.

De ſtaart is dik en breed, loopende agter wat rond, aan wederzyden wat omgebogen, en met fyne zwarte ſtreeken buiten wat uitloopende, tuſſchen welke in een zwarte gelyke fyne ſluit-zoom komt.

De verw van de ſtaart is als die der vinnen, hebbende agt Zee-groene overlangze banden, die na den buiten-kant meeſt, en na de midden toe minder, gebogen zyn.

Ikan Batoe Tidore.

N° 479. Vertoond ons den *Ikan Batoe Tidore*, dat is, *het Tidorees Klip-Viſchje*, dat dik en bol van lyf, en eel van ſmaak is.

Het is kleen van bek, die van binnen blaeuwagtig, en vry ſtomp is.

Het oog is Zee-groen en wit, zwart en wit van appel, en buiten-kring, en hebbende nog een halven geelen buiten-kring na den bek toe.

Na dien zelven kant loopt van boven af, ſchuins na de onder-vin langs het oog, een breede dwars-balk, die in 't midden wit, en met een blaeuwe en zwarte zoom bezet, hoedanig ook de ſchey-kring van de ſtaart is.

Verder is de ganſche Viſch licht-rood, vol zwarte ſtippels, en zulke vlammekens, die midden in wit zyn.

Alle de vinnen, en de ſtaart, zyn mede licht-rood; dog de vin tegen 't lyf is dicht daar tegen aan zwart en wit.

Ikan Batoe Amblaeuw.

N°. 480. Doet ons den *Ikan Batoe Amblaeuw*, dat is, *het Amblaeuw's Klip-Viſchje*, dat zich gelyk als een vierkante ruit vertoond, zien.

Het is kleen van bek, die van binnen geel, blaeuw, en wit is.

Het ganſch lyf, en de kop, vertoond zich licht-rood met zeven breede graeuwe en zwarte dwars-banden, en die met drie en drie zwarte ſchrapjens boven malkanderen van boven tot beneden toe tuſſchen ieder band in geteekend zyn.

Het oog is blaeuw, en wit, de appel wit, en de buiten-kring zwart, en vlak onder 't oog loopt een zwarte en witte dwars-balk mede ſchuins na de onder-vin.

De vinnen en ſtaart zyn Citroen-geel, en de ſchey-kring van de ſtaart is zwart, en in 't midden wit.

Het is een uitnemend goed Viſchje tot een Water-zode.

Ikan Piſau Jang Merah.

N°. 481. Doet ons den *Ikan Piſau Jang Merah*, dat is, *het rood Mes-Viſchje*, beſchouwen. Zynde even eens van gedaante, en bek als de andre Meſſen-Viſſchen N°. 243. en 254. beſchreven; dog geheel anders van lyf, dat uit drie reyen halve roode bollen tegen een beſtaat, zynde door twee overlangze blaeuwe, zwarte, en witte ſtreepen, die geheel anders van ſatzoen zyn, van een geſcheiden.

Ook beſtaat de ſtaart uit een rey zulke halve bollen, die met een blaeuwe, witte, en zwarte, beneden-zoom tegen een geteekend ſtaan.

Dit Viſchje werd niet gegeten.

De Ceramſche Carper.

N°. 482. Vertoond ons den *Ceramſche Carper*.

Dit is een ongemeene goede en lekkere Viſch, zynde ruim twee voeten lang, geel boven, en rood onder van kop, Zee-groen van oog, en zwart van appel en buiten-kring. De bek is van binnen blaeuw, loopende zoo ook by 't oog op.

Het lyf is donker- en licht-blaeuw geſchubd, hebbende een breede licht-roode ſtreek, die van 't einde der voorſte boven-vin na de middel-vin toe ſchuins loopt, hoedanige ſchuinze Purpere breede ſtreek 'er naaſt aan na agteren toe, met een blaeuwe en witte ſchey-zoom in 't midden geteekend, voorkomt.

De middel-vin, nevens alle de agter-vinnen, de onder-vin, en de ſtaart, zyn Zee-groen en wit gebandeerd; dog de bovenſte voor-vin is Citroen-geel, en vol zwarte groote doorns.

Tegen den buik aan loopt van de benedenſte agter-vin tot aan de ſtaart een breede roode zoom.

De Macaſſaarſche Sardyn.

N°. 483. Geeft ons *de Macaſſaarſche Sardyn* te zien, die van de beſchrevene niets verſchild, dan dat hy Zee-groen van oog, vinnen en ſtaart, en Purper van binnen in den bek, als mede van ſchey-zoom tuſſchen 't hoofd en 't lyf, en ook zoo tegen 't lyf van de middel-vin is.

De Blaeuwe Duyf.

N°. 484. Is *de blaeuwe Duyf*, een kleen lekker Klip-Viſchje, dat licht-blaeuw van lyf, vol zwarte ſpikkels, geel van ſtaart en vinnen, en rood van bek en oogen is.

Ikan Tsjakalang Jang Terbang.

N°. 485. Vertoond ons den *Ikan Tsjabalang Jang Terbang*, dat is, *de vliegende Geep*. Deze en verſchild niet veel van de gemeene Geep, dan dat alleen 't boven deel van zyn bek voor uitſteekt, en zonder tanden is.

Ook heeft hy onder en boven een Purper-rooden breeden zoom langs den rug en buik tot verre over de helft, en zwarte bollen tuſſchen zwarte vlammekens op 't lyf, als in twee reyen onder en boven, en agter aan enkle bollen met zulke halve Maanen ſtaan.

Het voornaamſte verſchil beſtaat in zyn groote breede boven en onder-vinnen, die flets-Zee-groen, met ſtreepen boven afgeperkt, en in de voor-vin met drie roode en witte bollekens in ieder perk boven een bezaeid zyn, hebbende deze vin ook een Purpren blaeuwen boven-zoom; dog in de agter-boven-vin, die veel hooger uitloopt, en na agteren toe verminderd, ziet men in 't eerſte perk vyf, en vervolgens vier, drie, en twee bollen, en in de twee laatſte op drie na ieder maar een bolleken ſtaan.

In de beneden-vinnen, die ook van de zelve verwe zyn, ſtaan tuſſchen ieder perk zes a zeven bollen in de vinnen onder de middel-vin, en in de agterſte drie, twee, en een, in de drie perkjes. De middel-vin is Purper, en Purper en wit gebandeerd.

Het geheel lyf van de Viſch is helder-blaeuw, en agter by den ſtaart ziet men aan weder-zyden een halve zwarte breede kring tegen malkandren aan.

De ſtaart is drie-kluftig, zynde wit en donker-blaeuw gevlamd, en in 't midden als nog een byzondre donker- en licht-Purpre gevlamde ſtaart, die 'er tuſſchen beiden uitkomt, hebbende.

Hy is zeer goed van ſmaak, en wel zoo vet, als de gemeene.

Het Goud-Viſchje van Mauritius.

N°. 486. Vertoond ons *'t Goud-Viſchje van Mauritius*.

Dit is kleen; dog goed van ſmaak, Goud-geel van kop en lyf, en Purper van bek, oogen, vinnen, en ſtaart; ook ziet men over 't lyf, en langs den buik,

vyf

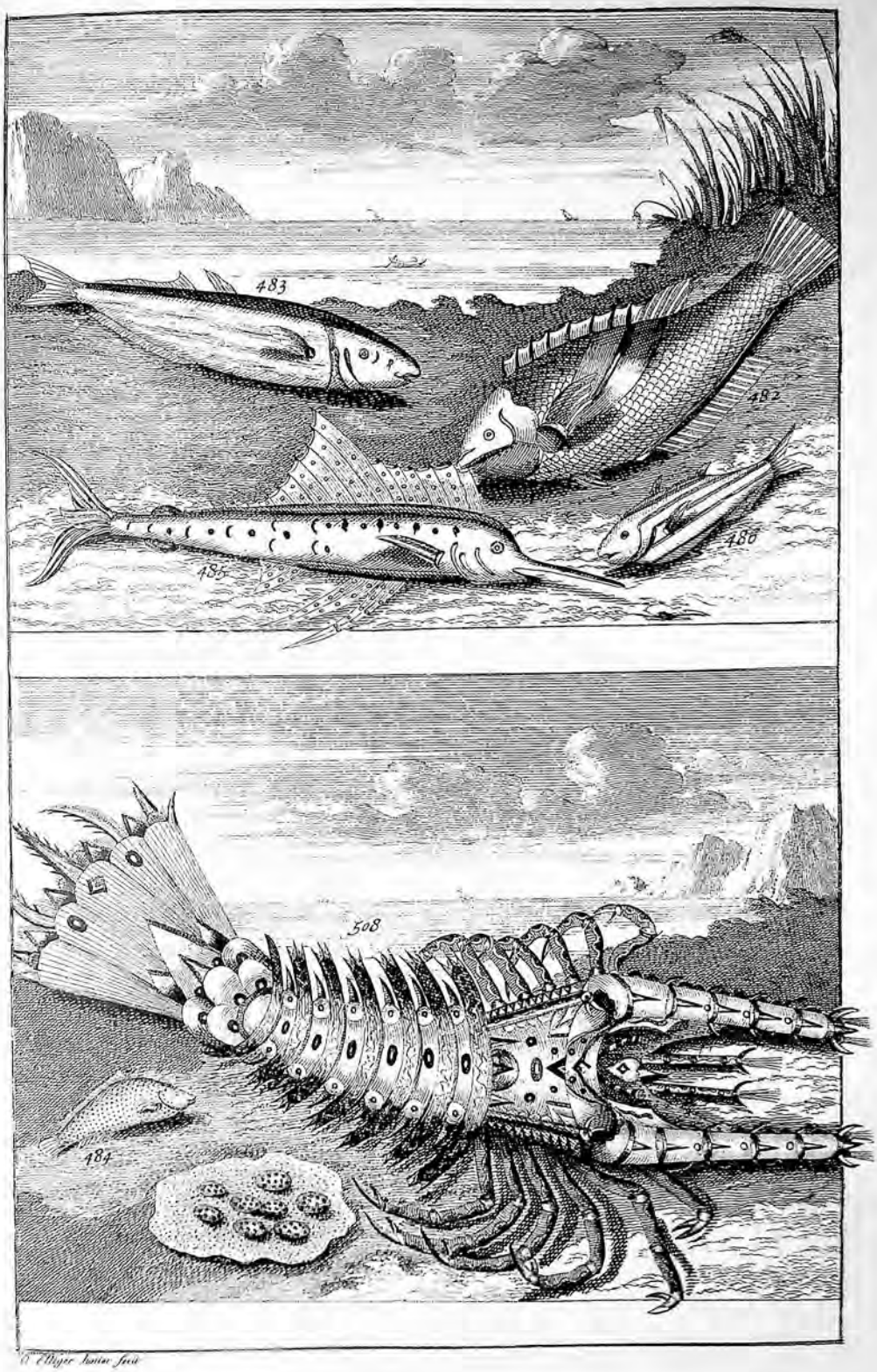
483
482
486
485
508
484

vyf overlangze Orangie ſtreepen loopen.

De vliegende Harder.

N°. 487. Doet ons *de vliegende Harder* zien, die in gedaante en ſmaak van de gemeene bevorens by ons beſchrevene Harder niet, dan alleen daar in, verſchild, dat hy Purper van bek, ſchey-zoom, en kop, en licht-Zee-groen van vleugels, (die zich beneden zwart-gezoomd, wat doornig aan 't einde, en vol zwarte ſpikkels en zulke vlammekens tuſſchen ieder perkje daar op vertoonen) en Zee-groen en wit-gebandeerd van ſtaart is. Ook heeft hy boven en beneden, pas onder de vleugels, een vin, die boven wit, onder Zee-groen, en vol groote zwarte doorns is; terwyl de ſtaart zig byna als een halve Maan vertoond.

De Boeroneſche Trompetter.

N°. 488. Vertoond ons *den Boeroeneeſche Trompetter*, een aardige en zeldzame Viſch in opzigt van 't maakzel van zyn lyf en vinnen.

Hy is kleen van bek, boven blaeuw, onder Purper, en daar boven loopt de kop ſteil op, zich verder met een witte en zwarte rondagtige bandeering tot aan het oog, dat zeer groot, wit, vol zwarte, geele en Purpre kringen al rondom malkandren is, opdoende, behalven dat het nog een buiten-kring van geele en Purpre blokjens, en een zwarten en witten appel, heeft.

Het lyf is graeuw, vol zwarte ſpikkels, hebbende tuſſchen 't oog en de middel-vin een zwarte en witte gebandeerde ſtreek met een rooden buiten-zoom, zynde een ſtroo breed, en een halven vinger lang.

De middel-vin, en die 'er onder, als ook de ſtaart, is Citroen-geel, en beneden Goud-geel; dog die middel-vin tegen 't lyf zelf blaeuw en wit.

Het ſatzoen van de Viſch is byna, als die van een kleen dooskens-Viſchje, dik en bol, groot van buik, waar langs by de groote agter-vin een breede witte en blaeuwe zoom loopt, en by de ſtaart ziet men een langwerpige zwarte en witte ſtreek.

Boven op den rug vertoond zig een breede zwarte ronde ſtreek van 't oog af tot de ſtaart toe, en daar tegen aan weer een lichte Zee-groene ſtreep, waar na zich een lichte Zee-groene vin als een rond wyd uitgebogen zeyl, vol groote zwarte doorns, met fyne zwarte ſtreepkens 'er tuſſchen, en met een zoom van halve witte bollen met zwarte zoomen, vertoond, hoedanig ook de benedenſte agter-vin van ſatzoen is; dog deze heeft dien onder-zoom van witte bollekens niet.

Dit is een zeer goed en ſmakelyk Viſchje; dog men ziet het zeer weinig.

Het hont Duyfje.

N°. 489. Doet ons *het hont Duifje*, een kleen, aardig, lekker Klip-Viſchje, zien. Het is Purper van bek, blaeuw van oogen, en wit van lyf, over 't welk zich een menigte van zwarte ſpikkels met drie a vier breede zwarte dwars-banden vertoonen, zynde de laatſte wit en zwart gebandeerd, en pas 'er boven eenige Purpere ſchrapkens, die ſchuins opgaan.

Al de vinnen zyn Citroen-geel, hoedanig ook de fraanje aan de ſtaart is; en de middel-vin is tegen 't lyf aan blaeuw.

Het is kleen-van kop, dik en bol van lyf, en het doet een fraeje vertooning in 't water.

Ikan Batoe Boano.

N°. 490. Geeft ons *den Ikan Batoe Boano*, dat is, *het Boano's Klip-Viſchje* te zien; dat rond, bol, kleen, en zeer goed van ſmaak is, zynde Zee-groen van bek en oogen, Purper van ſchey-kring van de kop, en rood over zyn geheel lyf. Het heeft op de kop een blaeuwe en witte halve kring, en ontrent de ſtaart een groot zwart ovaal, dat van binnen in wat wit en als getand, en buiten om met een blaeuwen witten, en zwarten zoom bezet is. Ook is deze Viſch midden over 't lyf met nog een fyne ſtreep, die van de kop tot aan dit ovaal loopt, geteekend.

De middel-vin, die tegen 't lyf aan zwart en wit is, gelyk ook al de andre vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel, dog onder Goud-geel.

Cacatoeha Waroe.

N°. 491. Vertoond ons den *Ikan Cacatoeha Waroe*, dat is, *de Waroeſche Cacatoeha*.

Dit is een zeer lekker en fraey Klip-Viſchje, dat Purper van bek, oogen, en vinnen is.

De kop, en 't lyf, vertoond zich Zee-groen en wit, zynde vol zwarte ſtippels en ſlangetjes, die tuſſchen vier geele dwars-banden in gezaeid zyn.

De middel-vin is zwart en wit tegen 't lyf, hoedanig ook de ſchey-band van de ſtaart, en de uiterſte vlerk aan ieder agterſte vin is, die zig ver buiten de ſtaart uitzetten.

Na den ſchey zoom van de ſtaart volgd een breeder licht-roode en witte zoom, hoedanig eene half-Maans-gewyze men ook agter aan by de Citroen-geele fraanje ziet. Tuſſchen beide deze licht-roode en witte breede banden in is de ſtaart geel, wit, en zwart van graaten.

De groene Lootsman, het Mannekens.

N°. 492. Doet ons *den groenen Lootsman*, en wel deszelfs Manneken, zien. Dit is een zeer goede ſmakelyke Viſch, die als een kleene Schelviſch van lengte, dik en rond van kop, wit van bek, Purper van oog, Zee-groen en wit in 't midden van lyf, en met vyf breede zwarte banden, waar van de laatſte niet geheel doorgaat, bezet is. De middel-vin, en die 'er onder, is Purper, en geel en wit tegen 't lyf;

Dog de bovenſte, en agterſte ondervin, zyn ook Zee-groen van grond, met breede zwarte banden, van 't lyf daar op voortgaande.

De ſtaart is blaeuwagtig en zwart van ſtreepen, en heeft aan weerzyden een breeden Purperen zoom, met een zwarten binnen-zoom, die zeer ſcherp uitloopt, en den ſtaart twee kluftig maakt.

De groene Loots-man, het Wyfje.

No. 493. Zien wy *'t Wyfken van den groenen Lootsman*, dat in allen deelen even eens is, als 't Manneken, uitgenomen het oog, dat in 't Manneken Purper, en hier Citroen-geel is; dog beider oogen hebben een zwarten en witten appel.

Ikan Djoelong Djoelong

No. 494. Doet ons den *Ikan Djoelong Djoelong*, dat is, *de Djoelong Djoelong-Viſch* zien. Deze heeft een langen breeden bek en kop, die voor aan Purper, blaeuw, en wit is, over welken bek van 't oog, en pas 'er beneden, twee lange zwarte ſtreepen, met witte ſtippels voor na den bek toe, loopen.

Het oog is wit en zwart, de kop en 't lyf rood, en hy heeft langs den rug en buik een breeden blaeuwen en witten zoom van de kop boven tot de ſtaart toe, dog die beneden maar van de middel-vin begind. Ook loopen 'er twee breede Purpre ſtreepen midden over 't lyf van die vin af tot dicht by den ſtaart, die een blaeuwen ſchey-band heeft.

De middel-vin, die tegen 't lyf zwart en wit is, en pas buiten de welke zig nog twee langwerpige geele bollen vertoonen, is licht-Purper, hoedanig ook beide de agter-vinnen, en de ſtaart, zyn; dog de boven-voor-vin is witagtig boven, en geelagtig onder, zynde vol groote zwarte doorns.

Het is maar een gemeene, en ſlegte Viſch.

Ikan Wigoero.

No. 495. Vertoond ons den *Ikan Wigoero*, dat is, *de Wigoero-Viſch*, zynde als een gemeene Baars; dog wat dik van kop, die wit, en boven blaeuwagtig is.

Het oog vertoond zig zwart en wit, en de ſchey-zoom van de kop, en de bek, van binnen Purper, hoedanige ſtreep 'er ook midden over het wit en blaeuw lyf loopt, zynde boven tegen den rug aan, en ook op 't beneden-lyf, met breede zwarte en donker-blaeuwe teekens van alderley fatzoen gemerkt.

De vinnen en ſtaart zyn Citroen-geel; dog de boven-vin heeft een grooten zwarten doorn voor aan. Het is een goede Viſch om te eeten.

Ikan Binara.

No. 496. Geeft ons den *Ikan Binara*, dat is, *het vollers-Viſchje*, te zien, zynde vry droog en ſlegt van ſmaak; dog ſchoon Hemels-blaeuw van verw, Purper van doorns voor aan den bek, als ook van oogen, en van vinne, die boven van halver weg tot beneden den buik halvef weg, en dus by den ſtaart rond loopt. Ook ziet men over 't lyf, van voren af tot agter toe, twee blaeuwe ſmalle ſtreepen met witte ſtippels, tuſſchen welke ſtreepen in de grond helder wit is.

De Noorder Princes.

No. 497. Doet ons *de Noorder Princes*, een klocke Viſch, die wel vier voeten lang, ongemeen lekker van ſmaak, en ook zeer vet en vaſt van Viſch is, zien.

Zyn bek is van binnen eerſt Zee-groen, en dan boven aan dicht daar by Purper en daar na weer Zee-groen.

De kop is zwart, gelyk ook 't geheel lyf, het oog Zee-groen, wit en Purper na de buiten-kant; dog zwart van appel.

Men ziet ook een Purpren ſchey-zoom van de kop en 't lyf, als ook beneden aan de buik, pas onder de vin, een Purpren drie-hoek met een witten zoom na den kop toe, buiten welke ook de middel-vin Purper-verwig, en wit gebandeerd, gelyk zy geel tegen 't lyf is.

Op 't zwart lyf vertoonen zig, van den rug af tot ontrent de helft toe (hoewel de tweede van agteren wat verder loopt) vier drie-hoekige breede Hemels-blaeuwe ſtreeken, met witte zoomen na den kop toe, de eerſte vertoonende als een groote breede doorn, en de tweede, die vry breeder is, gelyk ook de vierde, vertoonen byna een drie-hoek; dog de derde, die vry langer, en wel zoo breed is, vertoond als een groote breede vlam.

De agter-vinnen, en de breede ſtaart, zyn Citroen-geel; dog onder Goud-geel.

De bovenſte voor-vin is boven wit, onder Zee-groen, en vol zwarte doorns.

De Verkens-kop.

No. 498. Geeft ons *den Verkens-kop* te zien, een kleen lekker Viſchje, en zoo, om dat hy een kopje als een Verken heeft, genaamd.

Zyn bek is licht-rood, zyn oogen, vinnen, en ſtaart zyn Purper, en zyn lyf en kop is licht-bruin, vol zwarte ſpikkels.

De middel-vin is blaeuw tegen 't lyf, en zoo een ſtreep loopt 'er ook van 't oog na den bek toe.

Moy Aachje.

No. 499. Vertoond ons *'t Moy Aachje*. Een heerlyke Viſch van verwen, en ſmaak.

Hy is kleen van bek, die ſchoon rood, en agter Purper is.

De kop loopt met de rug gelyks rond op, en zoo beneden na de buik toe ook af, makende een langwerpig-ronden bollen Viſch, die wel anderhalve voet lang is.

Pas beneden den bek ziet men twee drie-hoekige breede Zee-groene en witte ſtreeken, die aan weerzyden een Purpren zoom hebben, en ſpits daar mede na boven toe uitloopen.

Het

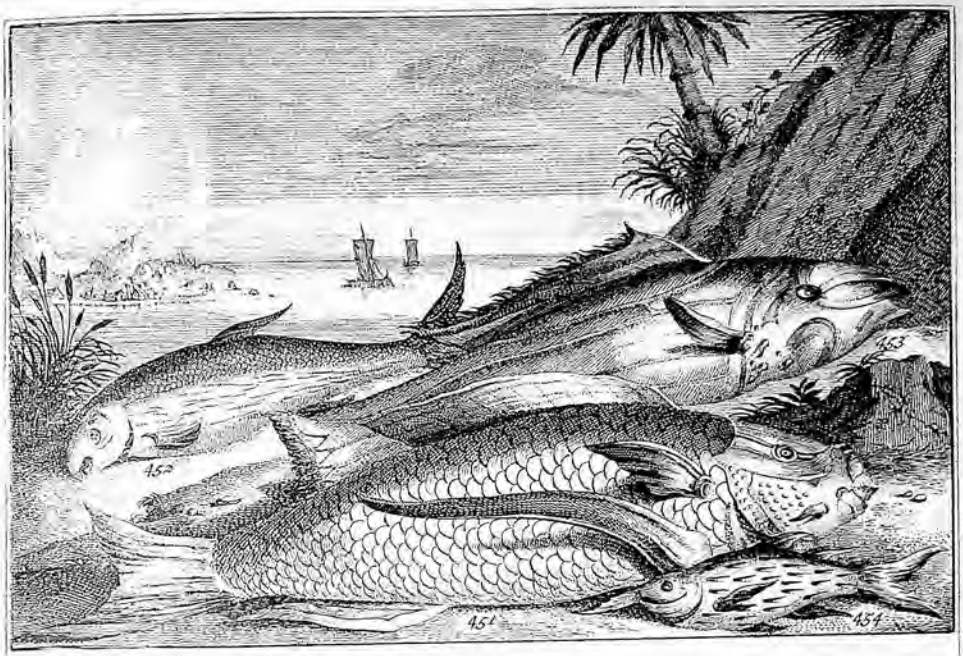

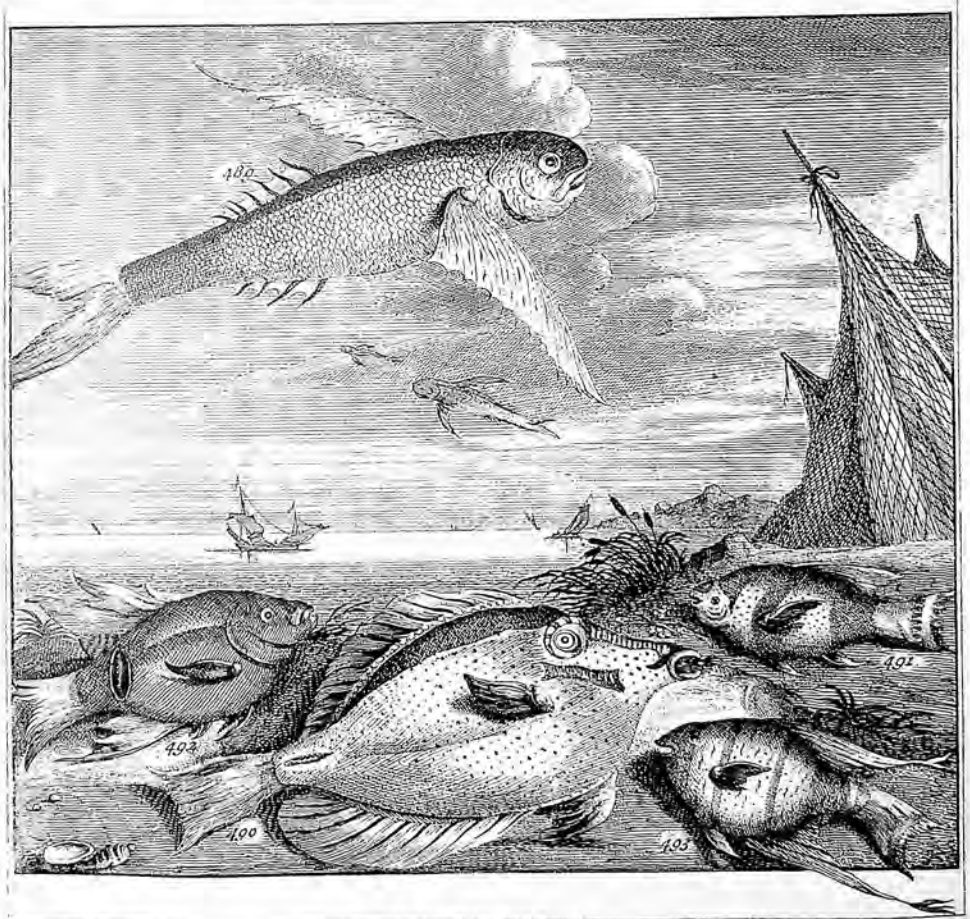

J. Goeree del et Sculp. Direx

Het oog is Zee-groen, de appel zwart, en ter zyden na de ſtaart toe, ziet men een vuur-roode drie-hoekje, en onder 't oog een leggende Zee-groene halve Maan.

De vin tegen 't lyf is Zee-groen en wit-gebandeerd, dog rood tegen 't lyf met een Purpren band; ook is de vin 'er onder mede zoo gebandeerd, als ook de ſtaart, die twee breede Purpre buiten-zoomen heeft, die zoo rond loopen, dat zy van de ſtaart als een halve Maan maken, buiten welke die Purpre ſtreeken dan nog zoo ver uitſchieten, dat zy boven zeer digt by malkanderen komen.

De boven- en onder-vin zyn flets-Zee-groen en wit, dog onder wat ſterker groen, met Zee-groene dwars-banden 'er op.

Het lyf van de Viſch, en de kop, zyn tot de ſtaart toe, boven donker, en beneden helder-blaeuw.

Ikan Tikos. No. 500. Doet ons den *Ikan Tikos*, dat is, *het Muisje* zien. Een zoet en aangenaam Viſchje, dat graeuw van oog, en zeer dik en rond, en wit van kop, hoedanig ook zyn lyf is, dat men met groote en kleene zwarte ſpikkels bezaeyd ziet, en dat Purper van vinnen en ſtaart zich vertoond. De middel-vin is tegen 't lyf Citroen-geel. Deze Viſch is van lengte als een gemeene Spiering, en ſmaakt, gebraden zynde, zeer lekker.

De Orangie-Krab. No. 501. Geeft ons *de Orangie Krabbe*, te beſchouwen.

Een ongemeen ſtuk, zynde tuſſchen 't Orangie en rood van verw, vol fyne roode aderkens, vry langwerpig van lyf, byna als of 't een Snel was, met een ſchoone Zee-groene en witte breede bloem, met Purpre bladen 'er tuſſchen, op een lange Purpre ſteel, die een fraeje vertooning doet.

Boven ter zyden de Purpre oogen, en voor uitſtekende vezels, ziet men aan weerzyden Purpre en geele bollekens, en wat verder na beneden twee reyen Purpre doorns aan weerzyden, ieder van drie by een geſchikt.

De pooten, die, behalven de knypers, vier in getal zyn, vertoonen zig geel met dikke ronde Purpre knuiſten in 't midden, en voor aan na den buiten-kant Purper, en na de binnen-kant Zee-groen met Citroen-geele fraanje rondom bezet.

Tuſſchen de knypers-pooten en de andre, komen aan weerzyden nog twee Zee-groene korte pootjens, met Purpre knuiſten in 't midden, en met blaeuwe klaeuwen voor aan, uitſteeken.

De pooten, waar aan zich de knypers vertoonen, zyn tegen 't lyf geel en breed, en als met drie doorns aan 't uiterſte van 't geel bedekt, daar na werden zy licht-Zee-groen, en verbreeden zeer veel tot aan de knypers, hebbende aan de kanten groote doorns, en op 't einde van de groene grond een Purper en wit overlangs ovaal, aan weerzyden even eens. De knypers zelfs zyn zeer groot, na de boven-kant Orangie-rood, met een Zee-groenen binnen-zoom, en vier Purpere bollekens daar tegen aan; dog na de beneden-kant zyn de knypers Zee-groen, ook met zulken binnen-zoom, en met zoo veel Purpre bollekens van binnen aan die kant geteekend.

De ſtaart, die by de Purpre ſteel van de bloem begind, vertoond zig eerſt met een breeden rondagtigen Zee-groenen, dan met een ſmallen Orangien-rooden, en dan met een blaeuwen en witten band van de zelve breedte, met welke twee laatſte zoorten van banden hy, band om band, tot 't einde toe, hebbende Citroen-geele fraanje rondom ſtaan, vervolgd.

Het is ook een ſchoone lekkere Krab, om te eeten, en die niet min aan de ſmaak, als aan 't oog, voldoet.

Het blaeuw Baard-mannecken met pooten. No. 502. Doet ons *'t blaeuw Baard-manneken met pooten* zien. Dit is een gemeene en drooge Viſch, waar aan niet zeldzaams te zien is, dan dat hy aan zyn geele en Purpre bek als een zoort van baard, of graaten als een baard, buiten welke hy ook drie geele bolien, twee op 't donker-blaeuw boven, en een op 't licht-blaeuw onder-lyf, en nog twee zwarte dikke pooten, met drie vingerkens ieder, heeft, waar beneven de eene, of die aan de linker zyde, nog wel eens zoo lang, als de andre, is. Langs de rug loopt een witte zoom, en de ſtaart is zwart en twee-kluftig gevlamd.

Den Turk. N°. 503. Vertoond ons *den Turk*. Dit is een langwerpig-ronde, dikke, lekkere, en vette Viſch, die van grootte als een ſpans Baars, zeer kleen van bek, blaeuw van kop, en ook van lyf tot halfwegen, is, daar dan een breede Citroen-geele dwars-band tuſſchen twee blaeuwe zoomen komt. Het agter-lyf is Orangie-rood, hebbende agter aan, een weinig nog van de ſtaart af, een blaeuwe en witte ſchey-band.

De kop is dik, en het oog Purper, met een witte halve Maan 'er boven.

De vinnen, en ſtaart, zyn Purper, en dicht by den ſtaart is 't lyf Citroen-geel en wit.

Ikan Pangerang. N°. 504. Geeft ons den *Ikan Pangerang*, dat is, *de Pangerang*, of de *Prins* te zien. Een aardig Viſchje, dat ook zeer goed van ſmaak is.

Het heeft in den bek een Citroen-geele, een blaeuwe, en Purpere groote tand, als een doorn, voor uitſteken.

De kop is boven met een breeden zoom, die tot aan de ſtaart toe langs de rug

rug doorgaat, en die donker-Hemels-blaeuw is, bezet. Beneden is de kop Zee-groen en wit, met eenige donker-groene ſtreken 'er op, hebbende een Purpren zoom, met fyne zwarte ſtreepkens by een fyne zwarte ſchey zoom.

Het oog is rood en wit, de appel zwart en wit, en de buiten-kring zwart.

Het geheel lyf is verdeeld, en de rechte grond deszelfs beſtaat uit witte, Zee-groene, en Purpre blokjens tegen een, en dat vervolgens zoo van den kop tot de ſtaart toe, hoedanige drie reyen men ziet, dog pas onder die donker-Hemels-blaeuwe zoom van de rug loopt eerſt een Citroen-geele zeer breede zoom van den kop tot de ſtaart, met drie, vier, en twee roode ſchrapkens boven een, en dat zoo mede tot den ſtaart toe. Na dezen geelen zoom komt zoo een ſtreek van blokjens, dog weer een geele middel-ſtreep, met een enkel ſchrapje overlangs, en dat tot de ſtaart toe, dan weer een geele ſtreek, even eens als de tweede, en dan weer een ſtreek met die voornoemde blokjens; dog onder langs den buik heeft men, byna van de kop af tot de ſtaart toe, een zoom van Citroen-geele en Purperagtige blokjens.

By de kop beneden, ontrent de middel-vin, is een graeuw veldje, waar op zig de Purpere en wit gebandeerde middel-vin, die tegen 't lyf rood, zwart gezoomd, en blaeuw is, vertoond.

De vin 'er onder is Purper, en zwart van graaten, de agter-beneden-vin rood, en de boven-vin licht-Zee-groen, en wit gebandeerd.

De ſtaart is Zee-groen en wit, met zes ſmalle overlangze roode banden, aan welkers einde men een rood bolleken by ieder, en beneden 'er ook een tuſſchen ieder twee ſtreepen, ziet. De bovenſte bollekens komen voor aan op een ovaal-ronden zwarten grond, die wel een pink breed is, en die boven een Zee-groenen zoom, en Citroen-geele fraanje heeft. Het is een Viſchje, dat pas een ſpan lang is.

Ikan Vinteri.

N°. 505. Doet ons den *Ikan Vinteri*, dat is, *de Vinteri-Viſch*, die ontrent een voet lang is, zien. Hy heeft een Dolfyns kop, een Purpren bek, en 'er pas beneden een lange blaeuwe neergaande en ver uitſtekende doorn, met nog een kleene ontrent de ſcheiding van den kop.

Het oog is Zee-groen, de appel zwart en wit, en de buiten-kring zwart.

De kop en 't lyf is licht-blaeuw; dog pas beneden den rug komt van den kop, tot een weinig van den ſtaart af, een Purpre ſtreep, en daar tegen aan weer een breede licht-Zee-groene, waar na in 't midden een veel breeder witte ſtreep volgd, die aan de andre zyde, of 'er beneden nog een Zee-groene, die wat ſmaller dan de vorige is, heeft.

De middel-vin is Purper en wit gebandeerd, met zwarte graaten, ook is de vin 'er onder mede Purper-verwig, gelyk ook de twee-kluftige ſtaart, die mede zwart van graaten is.

Dit is een zeer aangename blanke en vaſte Viſch; dog hy valt wat aan de droge kant, zynde anders byna als een Schelviſch; maar men ziet hem zeer weinig.

De zeldzame vliegende Viſch.

N°. 506. Vertoond ons *de zeldzame vliegende Viſch*.

Deze Viſch, van grootte als een Haring, heeft een bek, uit drie Zee-groene en drie Purpre banden naaſt malkandren beſtaande, die eerſt met een Zee-groene begind, en aan ieder zyde, by de benedenſte twee banden een Citroen-geele bol heeft.

Zyn kop, en lyf, zyn licht-blaeuw, zynde 't laatſte vol witte agter-uitſtaande doornen met zwarte zoomen, en over 't zelve loopt, van 't regter oog af tot de ſtaart toe, ook een Purpre ſtreep met witte banden.

De oogen zyn rood, en de appels wit met zwarte kringetjes, hoedanig ook de buiten-kring is. Van ieder oog loopt na beneden toe een Citroen-geele ſpits-uitloopende ſtreek, die een halven vinger lang, en een ſtroo breed is.

Aan weerzyden van den kop ziet men een lange ter zyden over de vleugels henen uitſtekende doorn, die boven na de buiten-kant blaeuw, en van binnen Purper-rood, dog beneden van buiten ook Purper-rood, en van binnen blaeuw is, zynde aan weerzyden tegen 't lyf pas boven de vleugel licht-rood.

De vleugels zyn licht-Zee-groen en geelagtig, vry breed na agteren, en lang, zynde verder door negen fyne zwarte banden in overlangze perken verdeeld, en tuſſchen de zelve in, in ieder perk, dan eens met drie Hemels-blaeuwe bollekens, dan eens met een met twee Purpre vlammekens, dan met vier zulke bollekens, dan met vier Purpre vlammekens, dan weer met vyf bollekens, en dan weer met vyf vlammekens, dan weer met vyf bollekens, en op 't laatſt met vier vlammekens geteekend.

De ſtaart is Puper-verwig; en deze Viſch zeer lekker en vet; dog zoo van teekening ziet men hem zelden.

Ikan Sengadji Molukko

N°. 507. Doet ons den *Ikan Sengadji Molukko*, dat is, *den Molukzen Hartog* zien, een ongemeene fraeje Viſch van teekening, en die niet minder van ſmaak is.

De bek is als die van een Vogel, Purper van binnen, met twee groote roode tanden boven. De kop, en 't lyf, is Citroen-geel in 't midden, en Goud-geel aan de kanten boven en beneden.

Op den kop ziet men een kleen half-

rond

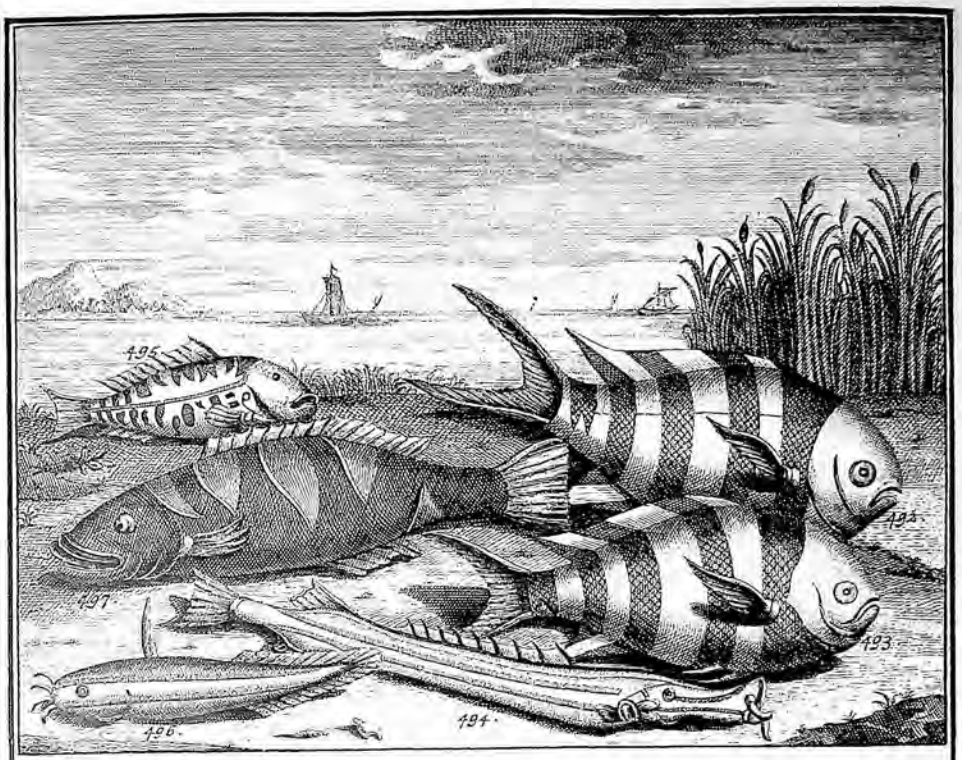
495.
497.
492.
493.
496.
494.

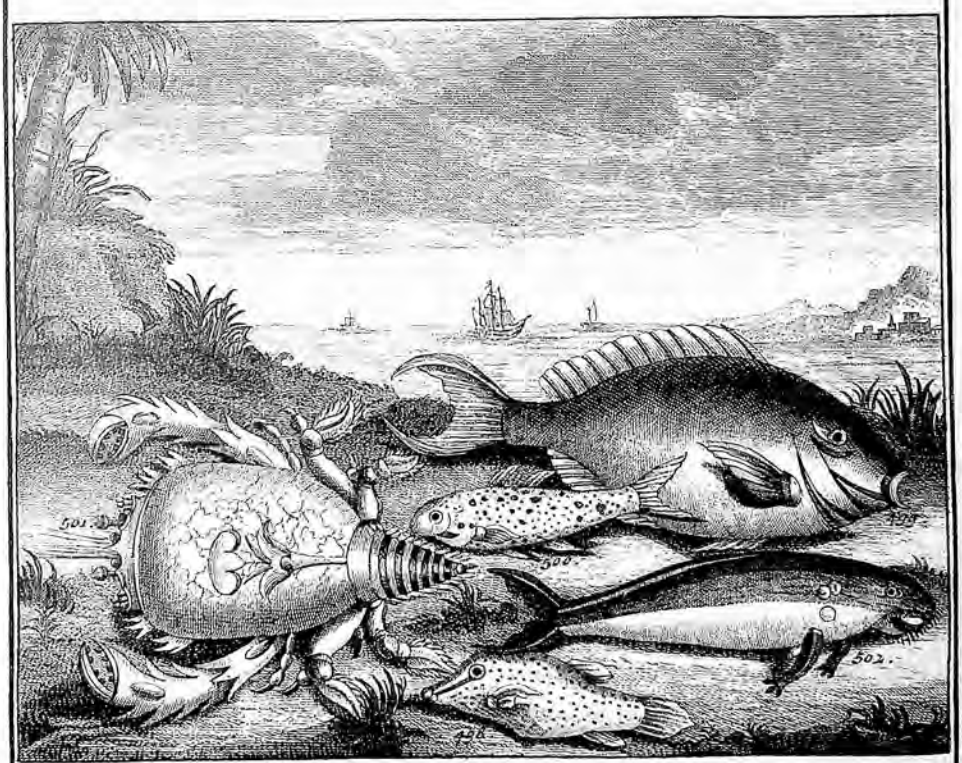
501.
499.
500.
502.
498.

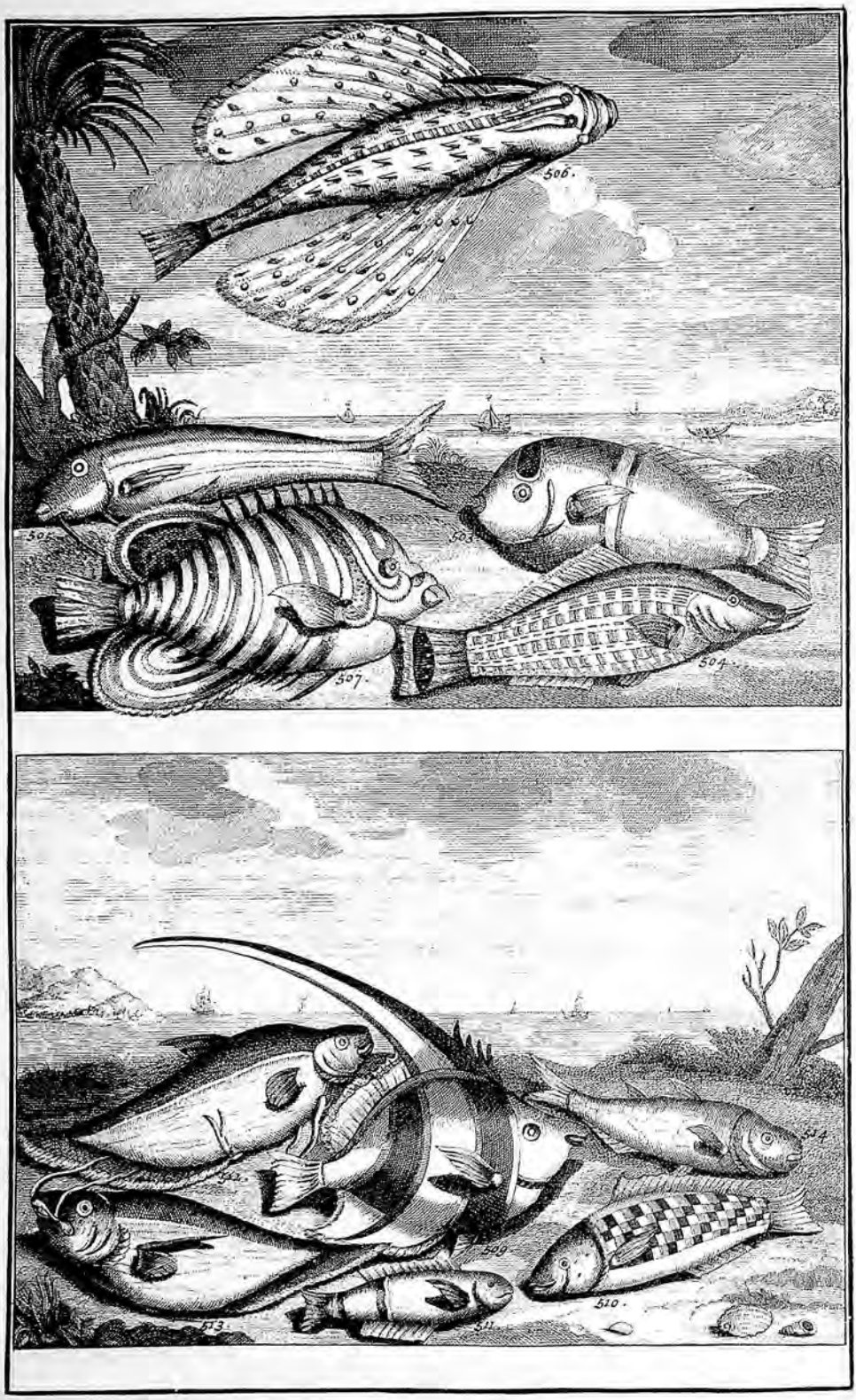
506.
505.
503.
504.
507.
514.
509.
510.
513.
511.

rond Purper bolleken pas boven den bek, en daar tegen een breede blaeuwe ſtreek, die van binnen wit is, en zig verder aan de eene kant met zoo een blaeuwe dwars-band, die over 't lyf loopt, vermengd, en aan de andre kant tegen 't blaeuw oog, dat na de ſtaart toe een breede halve roode kring heeft, loopt.

Boven 't oog ziet men een halve ovale Purpre ſtreek, met blaeuw en wit in 't midden, die van de rug begind, en zoo tegen 't oog aan rondom weer na de rug loopt.

Verder heeft men van de rug af tot by de middel-vin een breede Purpre zwarte overlangs geſpikkelde dwars-band, die aan weerzyden met zoo een breede blaeuwe en witte gezoomd is; waar na men verder een blaeuwe doorgaande band met breede Purpre zoomen, dan weer een blaeuwe en Purpre tegen een, dan vervolgens een blaeuwe, die in 't midden wit is, dan twee Purpre banden, ieder met een blaeuwe van binnen in 'er tegen, daar na een Purpre, dan weer een blaeuwe en Purpre tegen een, en eindelyk nog twee blaeuwe met een Purpre dwars-band in 't midden zoodanig verdeeld ziet, dat tuſſchen ieder band een geele van 't lyf 'er tuſſchen beiden in komt.

De middel-vin is licht-rood en wit, met zwarte graaten.

De vin 'er onder is ook rood en wit, met een blaeuwen, en eenige zwarte doorns.

De boven-voor-vin is licht-Purper, en vol groote zwarte doorns.

De agter-vin is rondagtig, donker-bruin, rood en graeuw gemarmerd, van grond, met een Citroen-geele breede zoom daar om, en dan nog een breeder Zee-groene buiten-zoom met Citroen-geele en zwarte fraanje 'er buiten om tot aan de ſtaart.

De beneden-agter-vin is Citroen-geel van grond, die mede met een groot half-rond tot aan de ſtaart uitloopt, en een blaeuwen krom-gebogen band tegen 't lyf vertoond, gelyk men 'er wat verder nog zoo een, dog wyder uitgebogen, dan weer een Purpre, en tot een buiten-band 'er drie tegen een, twee Purpre met een blaeuwe in 't midden, ieder een halve ſtroo breed, verneemd, hoedanig ook al de banden op 't lyf zyn, en die ook rondom Citroen-geele fraanje als de bovenſte agter-vin, hebben.

De ſtaart, die een Purpre ſchey-band heeft, is geel, met zwarte fyne graaten bezet.

Deze Viſch vertoond zig in 't Water ongemeen heerlyk, ſchitterende het geel, als het ſchoonſte Goud, tegen het ſterk Purper, blaeuw, en wit aan.

De Koningin der Kreeften.

N°. 508. Doet ons *de Koningin der Kreeften*, een ongemeen ſchoon-ſtuk, beſchouwen. Zy is een Berg of Land-Kreeft, hoewel zy zich ook in 't Water houd; en men heeft deze in 't *Zagoe-Boſch* op *Loehoe* gevangen. Zy is vier a vyf voeten lang bevonden, en zy legt haar blaeuwe eyeren, die zoo groot als duiven-eyeren, en rood geſpikkeld zyn, tot thien a twaalf ſtuks toe, in 't zand.

Zy is wel drie vierde van een voet breed bevonden, en heeft aan weder-zyden Zee-groene dikke voor uitſtekende ſtangen, met vyf geele ovale verdeelingen of banden, waar onder een blaeuwe bol, en waar boven op een blaeuwe doorn, die van binnen wit is, gezien werd. Ook zyn 'er aan weerzyden der ſtangen groote halve blinde blaeuwe bollen, en zulke doorns, aan ieder zyde vier a vyf ſtuks.

Het lyf is Goud-geel, hebbende voor aan, aan ieder zyde zes pooten, die lever-verwig van grond, tegen 't lyf aan donker-blaeuw, boven aan Purper, dog op de verdeeling Zee-groen en geel van knuiſt zyn, en zy heeft aan 't einde van ieder der zelve een blaeuwe en witte knyper.

Over 't lyf henen ziet men zeven breede blaeuwe dwars-banden, met een roode adering, en met een Purpren buiten, en een fynen zwarten binnen-zoom, hebbende aan weerzyden een donkerder grond, en daar na drie Purpre doorns, die ſcherp uitloopen. Ook vertoonen zig aan weerzyden tuſſchen ieder twee banden een groote ronde Zee-groene en eenigzins geele bol met een zwart bolleken in 't midden, en een Purpre doorn 'er buiten tegen aan; ook ziet men nog in 't midden van ieder twee banden een zwart ovaaltje, dat wit in 't midden is; waar by aan weerzyden van deze banden nog veel zwarte bollekens, met witte ſtippen, blaeuwe breede doorns, en zulken ovaal boven, nevens zeer veel ſchoone breede Purpre half-ronden, drie-hoeken, en andre ſtreeken, volgen.

De ſlangetjes aan weerzyden boven by de oogen zyn blaeuw en wit geſpikkeld.

De ſtaart is van 't lyf door twee groote Purpre bollen geſcheiden, gelyk zich Zee groene en geelagtige in 't midden, ſtaande tegen twee geele, en op ieder bol een kleene zwarte met een witte ſtippel vertoonen In 't midden tegen die Zee-groene bol ziet men een grooten breeden geelen drie-hoek met een roode zoom ter rechter zyde, op welken drie-hoek beneden een diergelyke kleener blaeuwe en witte komt te volgen, die aan ieder zyde van de groote geele drie-hoek, nog een blaeuwe en witte, met een rooden zoom ter rechter zyde heeft; dog die drie-hoek ter linker zyde gelykt wel een ruit.

De ſtaart is groot, zeer breed, Zeegroen beneden, en agter aan geelagtig, vol fyne graaten, en de zelve is in vyf banden, die agter rond loopen, en maar fyne zwarte zoomen rondom hebben, verdeeld.

In de middelſte band ſtaat een ruit, die Hemels-blaeuw, wit, en na de linker hand zwart-gezoomd is. En op ieder band naaſt deze ſtaat een kleen zwart overlangs ovaal, met een witte vlek in 't midden geteekend.

Agter tegen de ſtaart aan heeft men aan weerzyden buiten af een blaeuwe en witte breede doorn, dan aan weerzyden een halve Purpre bol met een blaeuwe en witte doorn, die na de buiten-kant Purpergezoomd is, 'er op. Dan volgd 'er aan weerzyden een blaeuwe en witte driehoek met een Purper-rooden zoom na de buiten-kant, en daar na verheft zig aanweerzyden als een Olifants-tand, die Hemels-blaeuw, van binnen wit-geſtreept, en na buiten zwart, dog van binnen Purper gezoomd, daar zwart gedoornd, en wel ter lengte van een vinger, na 't midden toe gebogen is.

Daar na volgd aan weerzyden nog zoo een drie-hoek, en dan nog een halve Purpre bol, tuſſchen alle de welke in men geele fraanje ziet; en eindelyk ziet men in 't midden een breede zeer lange, en pas boven die twee Olifants-tanden uitſtekende drie-kantige ſpits als een grafnaald, die Hemels-blaeuw, en van binnen wit, met een Purper-roode lyſt na de regterzyde, en aan weerzyde met zulke korte zwarte doornen, als men aan die twee Olifants-tanden ziet, voorzien is; al welke verwen zeer heerlyk en ſterk tegen malkanderen afſteken.

Ook ziet men boven aan nog veel Zeegroene, Citroen-geele, Purpre, Hemelsblaeuwe, en meer andre breede ſtreeken, die een wonderlyk Cieraad aan de zelve geven.

Het is een heerlyke Kreeft, om ze te eeten, dog men ziet de zelve zeer zelden. Zy is een doodelyke vyandin van de Slangen, die de zelve ook, alzoo zy hare doodelyke knypers kennen, myden.

De zwarte Vaandrig

N°. 509. Vertoond ons *de zwarte Vaandrig*, zynde een zeer lekker wit Leer-Viſchje met twee breede zwarte dwarsbanden, en met breede Hemels-blaeuwe zoomen, hoedanige breede Hemelsblaeuwe zoom ook langs de rug loopt, voorzien.

De bek is ſmal, van binnen Purper, gelyk ook 't oog dat een zwarte en witte appel heeft. Beneden 't oog komt tuſſchen de eerſte dwars-band en 't voorlyf van de kop een Purpre zwart-gebandeerde overlangze ſtreek, een lid van een pink lang, met een blaeuwe ſtreep van binnen 'er tegen.

De bovenſte voor-vin is half zwart en half wit, ſtaande 't laatſte tuſſchen twee Hemels-blaeuwe zoomen; welke zwarte en witte vin wel twee a drie vingeren lang na boven toe, en zoo agter omgebogen loopt, waar na deze Viſch den naam van de Vaandrig draagt.

Al zyn vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel; dog de middel-vin is blaeuw tegen 't lyf; dog beide de agter-vinnen hebben een Purpre fraanje, en midden over de onderſte agter-vin loopt een Hemels-blaeuwe dwars-ſtreek, als of 't zoo een lange doorn was, of de geheele vin.

Het zeldzaam Italiaanſch Vloertje.

N°. 510. Geeft ons *het zeldzaam Italiaanſch Vloertje*, te beſchouwen. Het is een kleen lekker Viſchje, dat als een Papegaeje-bek heeft, die van binnen blaeuw, hoedanig ook die ſtreek by 't oog, en de ſchey-kring van de kop boven is, die zig onder Purper en zwart gebandeerd opdoet.

De kop is Purper van verw, en 't ganſch lyf in 't midden een *Italiaanſch* vloertje van vierkante roode, zwarte, en Citroen-geele blokjens, waar van men vyf overlangze reyen ziet; dog boven langs den rug, en beneden tegen den buik aan, heeft men na de buiten-kant een breede Zee-groene zoom, met zoo een witte 'er tegen aan.

De vinnen zyn onder Purper; dog boven wat licht-rood; en de ſtaart, die een zwarten en witten ſchey-zoom heeft, is mede Purper-verwig.

Ikan Gapi.

N°. 511. Ziet men den *Ikan Gapi*, dat is, *de Gapiſche Viſch*, die zoo na een Eiland, dat mede onder de *Molucco's* behoord, en daar hy veel valt, genaamd is.

Het is kleen; dog zeer goed, zynde licht-rood van kop en lyf, tot over de helft toe, en verder eerſt door een ſmalle witte en een breede blaeuwe dwars-band daar tegen aan, van 't beneden-lyf na de ſtaart toe, dat wit in 't midden en graeuw aan de zyden is, afgeſcheiden, waar na zig een blaeuwe en witte ſchey-band van de ſtaart vertoond, tegen welke aan zig na de ſtaart toe nog wat licht-rood van 't lyf vertoond, en dan ziet men de ſtaart, die beneden donker-, agter aan licht-Purper, en vol zwarte graaten is, hoedanig ook de boven- en onder-vin zyn, dog de middel-vin is Purper en wit gebandeerd.

Ikan Marate, Djantan.

N°. 512. Vertoond ons den *Ikan Marate Djantan*, dat is, *het Manneken van de Marate-Viſch*. Deze is wel anderhalve voet lang, geel en Zee-groen van bek, en ook Zee-groen van oog, dog Purper van appel. De ſchey-kring van de kop is Purper, en zwart gebandeerd.

He

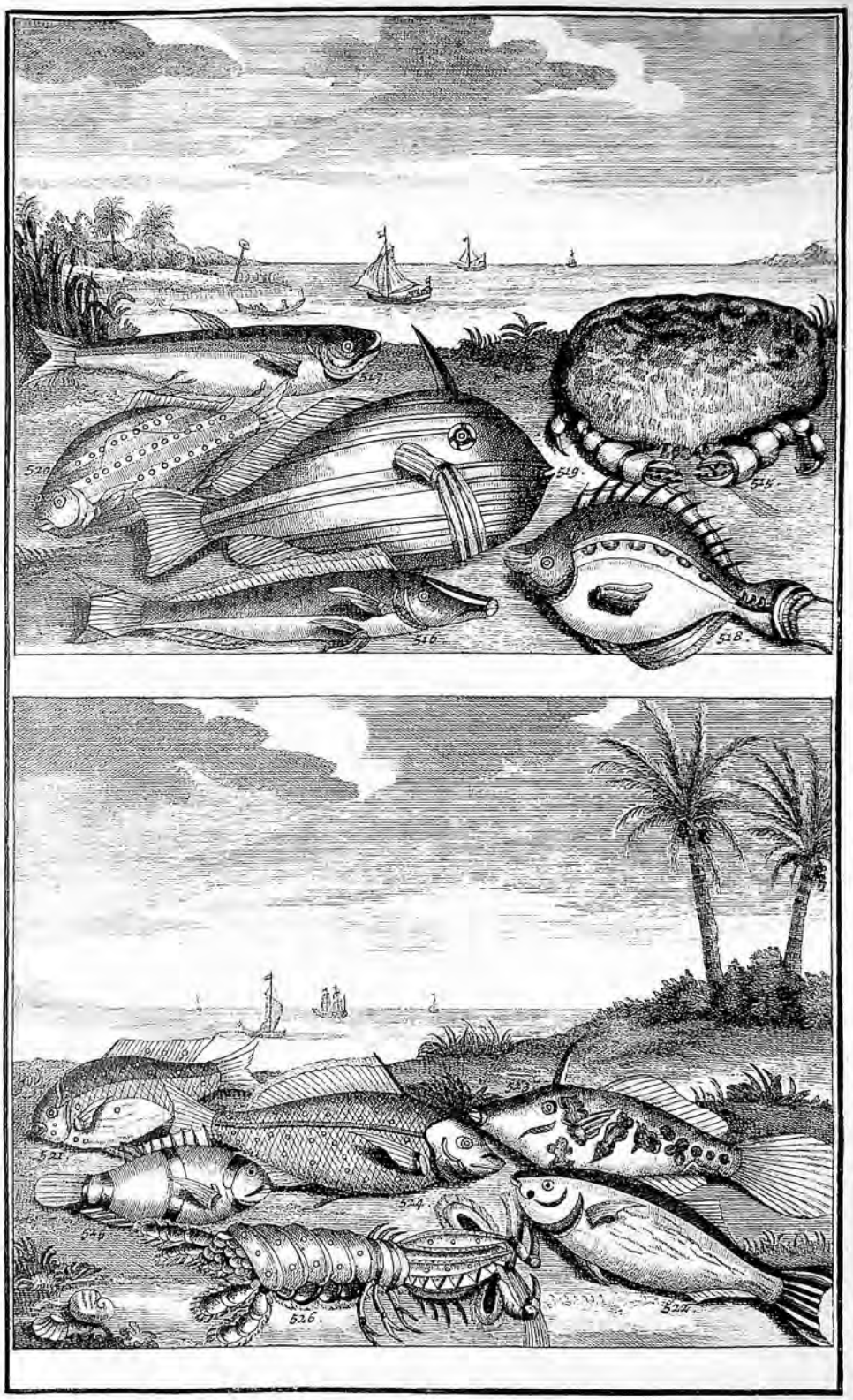
517.
520.
519.
516.
518.
521.
523.
524.
525.
526.
522.

Het geheel lyf, en de kop, is boven donker-, beneden licht-blaeuw; dog de kop loopt boven aan wat ingebogen, en dan tot de vin weer wat op.

Beneden de middel-vin hangen twee lange blaeuwe baarden.

Het donker blaeuw van 't boven-lyf is door een witte overlangze ſtreep van 't onder-lyf geſcheiden.

De middel- en boven-vin zyn donker-, en licht-blaeuw gebandeerd. De onder-agter-vin, die donker-blaeuw, en vol Citroen-geele fraanje tot aan de ſtaart is, loopt met een ſcherpe hoek met de ſtaart te zamen uit.

In 't midden van de buik ziet men wat Purper met een blaeuwe onder-vin. Het is een ongemeene goede Viſch, om te eeten.

Ikan Marate Betina. No. 513. Doet ons den *Ikan Marate Betina*, dat is, *het Wyfken van den Marate-Viſch* zien, die even eens als 't Manneken is, uitgenomen, dat de blaeuwe baarden zig hier boven de bek uit vertoonen, beneden welke bek men ook een ronde geele bol, en een Purpre ſchey-ſtreek tuſſchen 't boven- en onder-lyf, in de plaats van de witte in 't Manneken verneemd. Ook ziet men hier boven tegen de middel-vin een lange blaeuwe doorn, en geen Purper, nog geen vin onder tegen 't lyf, als in het Manneken.

Het Orangie Viſchje. N°. 514. Vertoond ons *'t Orangie Viſchje*, zynde als een groote Spiering, Orangie-agtig rood van kop en lyf, en rood geaderd op de lichtere middel-grond.

De kop is wat dik, eenigzins ingebogen, en dan wat oploopende. De bek is Zee-groen, gelyk ook 't oog, en nog een breede ſtreek van twee halve bogten, pas boven de ſchey-kring van de kop, die Purper en zwart gebandeerd is.

De vinnen, en ſtaart, zyn Citroen-geel, vol zwarte graaten, ook is de middel-vin blaeuw tegen 't lyf.

Het is een hard en ſmakelyk Viſchje.

De Spongie-Krab. No. 515. Doet ons *de Spongie-Krabbe* zien, die zoo om dat het geheel lyf wel een Spongie gelykt, of met zoo een Spongie bedekt is, genaamd werd. Zy is donker en licht-bruin, en wat geelagtig gewolkt van verwe. Men vind in deze Spongie kleene Schelpjes en Hoornkens, Krab takjens, en diergelyke andre dingen.

Zy is als een groote palm van de hand in 't rond, hebbende voor twee dikke pooten met knypers, welke pooten uit twee Purpere breede leden, met eenig Zee-groen in 't midden, zynde door blaeuwe en witte banden, tuſſchen beiden geſcheiden, beſlaan. De knypers zelfs zyn Zee-groen, met Purpre binnen-zoomen, en aan ieder zyde der knypers ziet men vier zulke Purper-agtige bollekens, of agt in ieder knyper.

Agter aan deze pooten ziet men buiten ieder nog een kleen pootje met een klaeuwtje voor aan, dat blaeuw is, uitkomen, zynde 't eerſte lid van dit pootje licht-bruin, en het tweede Zee-groen, met wat Purper boven aan. De oogen zyn geel, en de hairen, die voor uitſteeken, Purper.

Deze Krabbe is wel goed, dog veel Inlanders durven die niet eeten, om dat 'er zommige kwalyk af gevaaren zyn.

Ikan Farandi. N°. 516. Vertoond ons den *Ikan Farandi*, dat is, *de Farandi-Viſch*, die byna als een gemeene Sardyn, of kleene Haring, en zeer goed van ſmaak is.

Deze heeft een bek byna als het Monkus-Diertje, of als een Biggetje; voor Purper van ſnuit, met een witte ſtreep, van de bek af tot boven aan de rug wat ingebogen.

Het oog is rood, de appel Hemels-blaeuw, de boven-vin zeer lang, en byna van de kop af tot aan den ſtaart, Purper-verwig, en met Citroen geele fraanje, hoedanig ook de benedenſte agter-vin is, bezet. De middel-vinnen zyn ook Purper, gelyk ook de ſtaart.

Dog de twee agterſte hoeken zyn van 't Purper door een blaeuwe band afgeſcheiden, na welke zig dan de zelve verder wit en Zee-groen, zynde met een fynen zwarten zoom omzet, vertoonen.

De kop en 't lyf is donker-blaeuw boven, en de kop licht-blaeuw beneden, dog 't lyf beneden wit.

Sardyn Malakka. N°. 517. Geeft ons den *Sardyn Malakka*, dat is, *de Malakze Sardyn*, of *de kleene Haring*, te zien, van dit zoort is bevorens onder de gemeene Viſſchen al geſproken; dog deze ſtaat hier, om dat zyn bek, en de ſchey-kring van de kop een ſterk Purper en Zee-groen tegen malkanderen vertoonen; ook ziet men op de kop een rey met zwarte ſtippels overlangs wat gebogen naaſt een ſtaan, en alle de vinnen, en de ſtaart zyn Citroen-geel; dat het voornaamſte verſchil tuſſchen de gemeene Sardyn Malakka uitmaakt.

Ikan Mata Anam. N°. 518. Ziet men den *Ikan Mata Anam*, dat is, *de Viſch met zes oogen*. Hy is kleen, dog zeer lekker van ſmaak, en werd voor al by Water-Viſch gebruikt.

Hy is rond, bol, wat breed onder en boven van lyf uitgezet, zynde bruin van kop, en boven-lyf, en Orangie-agtig van onder-lyf; dog in 't midden ziet men tot ſcheiding van beiden boven een fyne donker-blaeuwe, dan een licht-Purpre breeder overlangze ſtreep met zes blaeuwe en witte halve bollen, als oogen 'er tegen aan geſchikt, en dan nog een veel bree-

der Citroen-geele zoom, aan 't einde van welke zoomen by de ſtaart men een korte blaeuwe ſmalle ſtreek met drie zulke doornkens 'er op na boven toe verneemd, die tegen de buiten-zoomen van de bruine en Orangie ſtaart aankomen, zynde een Purpre, een Citroen-geele, en een breeder Zee-groene, met Citroen-geele fraanje; dog de Zee-groene band loopt aan wederzyden nog wat buiten de fraanje uit.

Het oog is Zee-groen en geelagtig, dog de appel zwart en wit.

De boven-vin, die wat rond loopt, is licht-Zee-groen, met groote zwarte doorns tot 't einde toe, en met een Citroen-geele buiten-zoom.

De onder-vin is tegen 't lyf Purper, en dan Citroen-geel; dog de buiten-zoom licht-Zee-groen, alle met fyne zwarte zoomen, en met zwarte fraanje buiten, en een blaeuwe doorn voor aan bezet.

De middel-vin is Purper en wit-gebandeerd; ook ziet men onder aan den buik twee Purpre doorns.

De Marl-Priem.

N°. 519. Vertoond ons *de Marl-Priem*. Een dikke ronde Viſch, die zonder onderſcheid tuſſchen de kop en 't lyf is, en wel wat na een Opblazer gelykt.

De Purpre bek is ongemeen kleen, en de kop en 't lyf boven- en onder donker- en in 't midden licht-blaeuw, hoedanig ook die groote doorn boven op 't lyf pas boven 't oog zeer donker- en Hemels-blaeu is.

Het oog is ſchoon-Purper op een witte grond met vier ſchey-banden, en de appel is Zee-groen en wit.

De middel-vin, de verdre vinnen, en de breede, zyn Zee-groen en geelagtig-wit gebandeerd; dog de onder-vin is wat rond, korter als de boven-vin.

Over 't lyf loopen boven drie blaeuwe, en van de bek af na beneden toe, zeven Zee-groene overlangze ſtreepen; en van de middel-vin na de ſtaart toe loopt eerſt een breede Citroen-geele, dan ook zoo een breeder blaeuwe, en dan weer zoo een geele ſtreep, die wel een duim-breed is. Ook ziet men, dat van de middel-vin na beneden toe een Zee-groene breede ſtreek loopt, waar op zig drie breede Purpre zoomen, met een fyne zwarte buiten-zoom vertoonden.

Het is een zeer goede Viſch; dog veele durven 'er niet van eeten, om dat hy eenigzins na een Opblazer gelykt.

Ikan Saſawar.

N°. 520. Doet ons den *Ikan Saſawar*, dat is, *de Saſawar-Viſch* zien. Een kleen lekker Klip-Viſchje, dat blaeuw van kop en lyf is met drie breede overlangze Citroen-geele banden over 't lyf, met negen blaeuwe en witte bollekens op de bovenſte, en onderſte, dog met elf zulke op de middelſte band geteekend. Ook loopt 'er een breede Citroen-geele zoom langs den buik tot aan de onder-vin.

De bek van binnen, d'oogen, de ſchey-kring van de kop, en al de vinnen, zyn Purper-verwig; dog tegen de ſchey-kring aan komt een breede Zee-groene en witte zoom van binnen.

De Blaeuwe Doffer.

N°. 521. Geeft ons *den blaeuwen Doffer* te beſchouwen.

Dit is een zeer vaſt, aangenaam en kleen Klip-Viſchje, zynde boven Zee-groen, en beneden Purper van bek, en ook Purper van oog, hoedanig de middel-vin tegen 't lyf ook is. De ſchey-kring van de kop beſtaat uit twee gevlamde Zee-groene ſtreken boven een.

De kop en 't lyf zyn blaeuw; dog 't onder-lyf is licht-blaeuw, en geel.

Op de kop ziet men twee, op 't beneden lyf drie, en verder op 't boven-lyf zeven Hemels-blaeuwe wit-geſtipte bollekens, boven de fyne zwarte overlangs-loopende ſchey-ſtreep, en twee 'er beneden, van welke 'er een by den kop, en een by den ſtaart is. Ook ziet men 't lyf vol fyne zwarte ruiten geteekend.

Al de vinnen, en de ſtaart, zyn Citroen-geel, en op de bovenſte vin alleen zyn drie Hemels-blaeuwe wit-geſtipte bollekens.

Ikan Barea.

N°. 522. Doet ons den *Ikan Barea*, dat is, *Barea-Viſch* zien. Deze verſchild niet veel in verw, gedaante, lengte, en ſmaak van de gemeene Sardyn, zynde Purper van bek, en ſchey-kring van de kop, die nog een breede blaeuwe binnen-kring, en nog een diergelyke 'er boven heeft.

De kop boven en de rug, is zeer donker- dog beneden zeer licht-blaeuw, en op 't lyf is 't vol overlangze blaeuwe ſtreepkens.

Al de vinnen zyn Citroen-geel; dog de ſtaart is ongemeen fraey van die verw boven; dog Goud-geel onder, met zes breede Purpre en zwarte overlangze banden 'er over geteekend.

Ikan Panggontor.

N°. 523. Geeft ons den *Ikan Panggontor*, dat is, *den Donderaar* te zien, een Viſch, die zoo, om dat hy met zyn breede ſtaart een vervaarlyk geluid in 't Water maakt, genaamd werd.

Hy is kleen van bek, die Purper van verw is, en van binnen twee witte groote tanden heeft.

Zyn kop is wat langwerpig, als die van een Verken, wat ſteyl oploopende, tot aan die blaeuwe groote recht opſtaande doorn, die boven 't blaeuw oog, dat een Purpren en witten appel heeft, komt.

De kop, en 't lyf, is Zee-groen, dog in 't midden wat lichter, vol Purpre en

hier

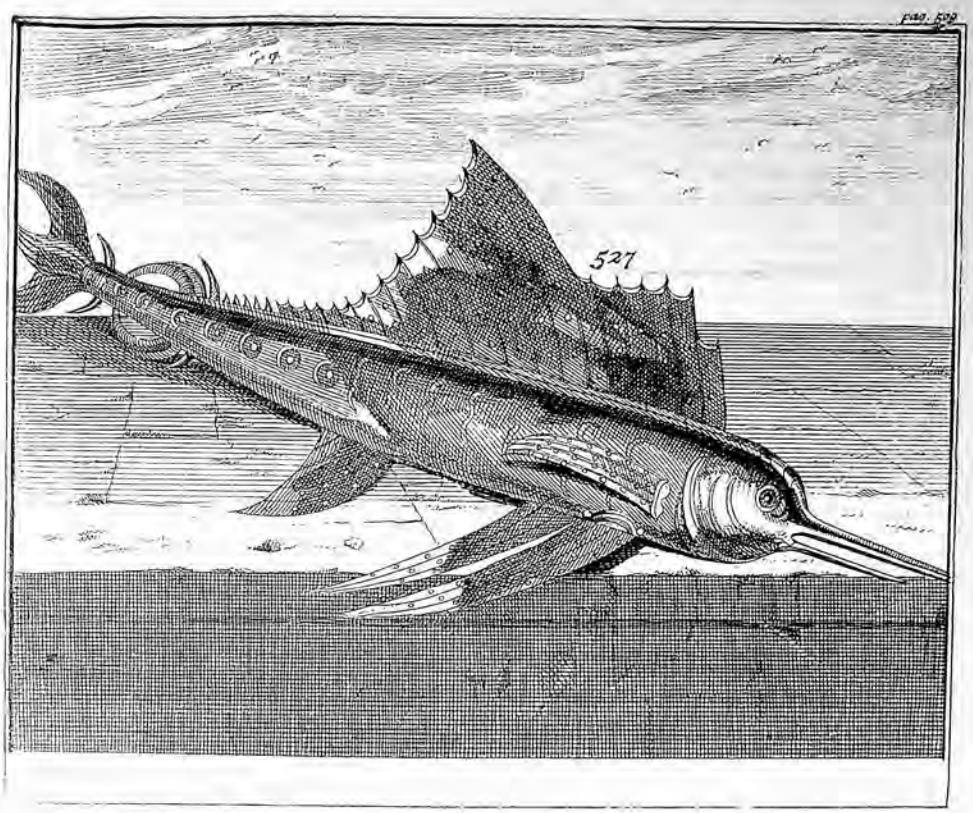

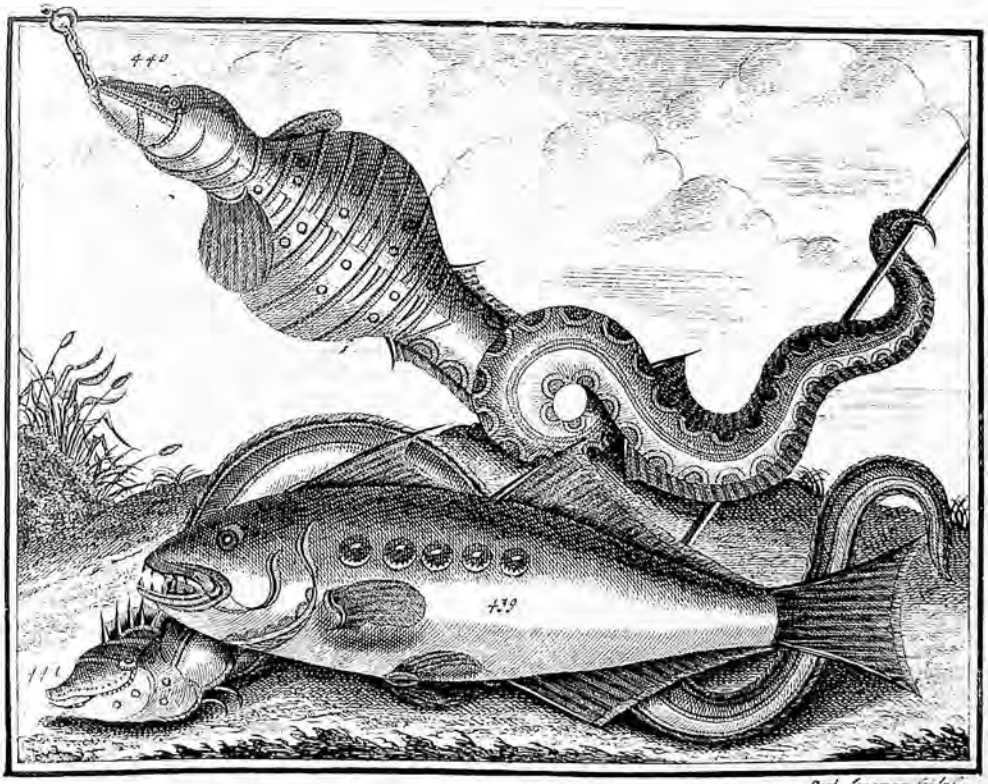

Dirk Jongman sculpsit.

hier en daar blaeuw-geſtreepte vlekken, die zich zoo onder 't oog, als boven en onder de middel-vin, en verder over 't gans lyf, tot ontrent de ſtaart toe, daar men drie Purpere bollen vervolgens naaſt een ziet ſtaan, vertoonen.

De middel-vin is Purper en wit gebandeerd, en blaeuw, en wit tegen 't lyf; dog de andre; en de ſtaart, zyn beneden geel en boven Zee-groen, en vol zwarte graaten; dog die van de ſtaart zyn rosagtig, en de zelve is als een groote Palet van gedaante; die in 't midden wat uitgezet, en wel ander-halve vinger lang is. Deze Viſch is zeer goed van ſmaak, en een grooten voet lang.

De groene Steen-Braaſſem.

No. 524. Doet ons *de groene Steen-Braaſſem* zien. Dit is een Viſch, als een groote Voorn, licht-Zee-groen van kop en lyf; dog over 't laatſte is een fyn netje, en in 't midden overlangs een Purpre zoom, die van den kop tot den ſtaart loopt.

De bek is zwart van binnen, en op de neus, na binnen toe, ziet men een Purper doorniken; ook is 't oog, de ſchei-kring van 't hoofd, en nog een kring, pas 'er binnen, Purper, waar boven nog twee blaeuwe kringen komen.

De middel-vin is Citroen-geel; dog Purper en wit tegen 't lyf.

Ook is de vin 'er onder Purper; maar buiten 't oog ziet men na agteren toe nog een halve witte kring.

De boven-vin, die voor aan een groote Hemels-blaeuwe doorn heeft, is Zee-groen, zwart van graaten, en Purper-verwig van fraanje, en zoo is de beneden-agter-vin, boven welke zig ook als een halve Purpre bol vertoond, mede in allen deelen, gelyk ook de ſtaart, die zig agter breed uitzet, dog welke die fraanje niet heeft, geteekend.

Over 't ganſch lyf van deze Viſch zyn Hemels-blaeuwe bollekens, die van binnen wit zyn, gezaeid.

Deze Viſch is zeer lekker, en vet, dog veel vaſter en blanker van Viſch, als onze Braaſſem.

Ikan Batoe Jang Merah.

No. 525. Geeft ons den *Ikan Batoe Jang Merah*, dat is, *het rood Klip-Viſchje* te zien.

De kop en 't lyf is licht-rood, dog midden in wel zoo licht; hebbende de kop een breede blaeuwe en witte ſcheyband, hoedanig een groote men in 't midden, en een kleener men agter op 't lyf ziet, waar tegen aan de ſtaart ook even zulken ſchey-kring, dog die met de bogt 'er af, of met het hol, na 't hol der andre twee bogten gedraeid is.

De bek van dit aangenaam en zeer ſmakelyk Viſchje is Hemels-blaeuw en wit, het oog ook wit, en de appel, gelyk ook de buiten-kring, zwart.

De middel- en onder-vin, de ſtaart, en ook de gedoornde boven-voor-vin is Citroen-geel, met wat blaeuws boven de middel-vin, en met veel zwarte doorns aan de boven-vin, en beide de agter-vinnen zyn Purper, en wit-gebandeerd.

Locki Hidjoe, Jang Djantan.

No. 526. Doet ons den *Lokki Hidjoe Jang Djantan*, dat is, *'t Manneken van het wit Zee-Kreeftje* zien, zynde even eens byna als 't andre, uitgenomen dat dit ſchoon Zee-groen van lyf, Citroen-geel van dwars-banden, en Purper-rood en Zee-groen van pooten is, behalven dat het hier en daar nog een kleen onderſcheid met het Wyfken heeft.

Ook ziet men tuſſchen de dwars-banden in blaeuwe en witte bollekens gezaeid, voor aan eerſt drie, dan drie-maal twee, en dan een; en dan ziet men by de agterſte pooten 'er aan weerzyden nog drie in een rey, op een Zee-groene grond met een blaeuwe witte geſtipte zoom aan de eene kant rondom, en aan de andre zyde maar aan eene kant ſtaan, waar nevens zich dan op een geele grond vyf Purpre drie-hoeken met een Hemels-blaeuwe wit-geſtipte zoom, en nog een Purpre daar tegen aan vertoonen. Het is mede zeer goed om te eeten.

De blaeuwe Bezaan-Viſch.

No. 527. Vertoond ons eindelyk *de blaeuwe Bezaan-Viſch*, die zeer heerlyk, groot, byzonder vet en zeer lekker van ſmaak is. Hy heeft voor uit aan zyn bek, beneden, en voor al boven, een lange voor-uitſtekende donker-Hemels-blaeuwe en witte ſnuit, die vier voeten, en drie duimen lang is. De kop en 't lyf is ook Hemels-blaeuw; dog pas boven de kop ziet men drie breede Zee groene en twee Purpre ſtreeken als korte banden, en verder langs de rug een Orangie-geele ſtreep.

Het oog is Zee-groen met een Purpren, en dan nog een zwarten zoom, en een zwarten en witten appel.

Op de kop ziet men twee halve blaeuwe, en in 't midden zoo een Purpre kring, en de ſchey-kring van de kop is Orangie en Purper tegen een.

Alle de vinnen zyn licht-blaeuw, vol blaeuwe bollekens, die midden in wit zyn. By de middel-vin, en een ſtukweegs 'er onder, ziet men zeven drietje's in cyffer-getal, en nog twee zoo agter by de ſtaart, die wat witter zyn; dog tuſſchen de eerſte, en de laatſte, ziet men zeven groote allengskens verkleenende donker-Hemels-blaeuwe bollen, met groote witte middel-ſtippen, en een halve Purpre kring na de ſtaart toe.

De boven-vin gelykt wel een zeer groote, en zeer hoog uitgeſtrekte Bezaan, die hy in een kloove, die op zyn rug is, verbergen kan, wanneer hy dat zeyl

ſtryken wil. Deze vin is, gelyk als de andre, vol zwarte ſchey-graaten die veel perken maken tuſſchen welke overlangs veel witte bollekens met zwarte kringen in andre naaſt een gezaeid zyn, van welke zommige 'er met een, andre met twee, vier, en meer, na dat zig de vin uitzet, te voorſchyn komen.

De boven-vin is boven aan ook eenigzins gedoornd, en wit-gezoomd, loopende na de ſtaart toe allengskens af, alwaar men by 't einde vyf ſtompe blaeuwe doorns, en dan aan ieder zyde van de Viſch een lange breede blaeuwe doorn, verneemd, gelyk men 'er ook nog twee zoo by de ſtaart, aan ieder zyde een, ziet, tuſſchen welke doorns zich weer Zee-groene en blaeuwe breede kringen als in malkandren gewikkeld, met een half rond aan weerzyden tegen een vertoonen.

De vin onder de middel-vin is tegen 't lyf ook Zee-groen, en heeft dan een Purpre, en dan nog een blaeuwe en witte band.

De ſtaart is zeer fraey gebandeerd, en beſtaat uit graeuwe en Hemels-blaeuwe overlangze banden, die na de gedaante van een halve Maan gebogen zyn; dog in 't midden verneemd men nog een andre gevlamde breede Zee-groene en witte gebandeerde ſtaart, die ſpits uitloopt. Hy is ontrent negen en twintig voeten lang.

Dit is een van de fraeyſte Viſſchen, die ik wete oit gezien te hebben; met het welke wy de beſchryving van deze ongemeene Viſſchen ook zouden beſluiten. Dog moeten met een woord hier nog by voegen, dat men op *Batavia* zeer veel in groote wyde potten, een zoort van *Goud-* en *Zilver-Viſchjens*, als kleene Spierinkjens, of een grooten duim lang van grootte, en uit *Japan* komende, houd, die als met Goude en Zilvere vlekjens ieder een byzondre zoort, geteekend zyn. Zy werden met kleene Wormpkens geaaſd, en men moet 'er wel oppaſſen, alzoo zy zeer teer zyn. Ook zoeken zy de Lommer van eenig kruid, dat men in die potten werpt, en daar zy onder ſchuilen.

De Japanze Goud, en Zilver-Viſchjens

Het Manneken is ſchoon rood, van 't hoofd af tot 't midden van 't lyf, en zomtyds wel verder; het verdre; met de gantſche ſtaart is verguld, of met Goude vlekken geteekend; maar van zulken helder ſtralende Goud-couleur, dat al onze verguldzels daar zeer by afvallen.

Het Wyfje is wit, en op de ſtaart en 't vierde deel lichaams zeer ſchoon verzilverd, immers zoo heerlyk, als 't Manneken met zyn Goud-couleur ſchitterd. Hare beider ſtaarten zyn niet effen of plat, als die van andre Viſſchen, maar byna als een Bouquet, dik en lang van gedaante, en die aan deze Viſch een groot Cieraad geven.

Zy zyn byzonder teer om ze op te voeden, en men moet ze wel tegen de ſterke Zon bewaren, en 2 a driemaal ter week verſch Water geven, en den bak noit heel ledig te gelyk maken; ook moet men de Viſch noit met de hand aantaſten: want dan zyn zy in korte tyd daar na wech, en kwynen ten eerſten; maar men moet dat, als men die verplaatzen wil, met een groote vlakke lepel van Garen gemaakt, en om een hoepelken geſpannen, doen, en die zoo veel, als 't mogelyk is, in haar eerſte Water houden, allenskens der zelver Water ververſchende.

Zy konnen ook geen groot geluid, als dat van donder, geſchut, &c:, en ook geen ſterke reuk, van pek, &c: nog geen zware beweging verdragen.

Men voedze niet alleen met die Wormkens; maar ook wel met klompjens deeg, en voor al zyn zy gretig na geweekte ouwelkens.

Men is gewoon haar kuit (die zy anders op eeten) welk op 't Water dryft, weg te nemen, en in een byzonder vat, dat men in de Zon zet, en waar in men die bewaard tot de Zon ze opend, en dan komen die Viſchjens zwartagtig van verwe te voorſchyn, die ook zommige altyd behouden; dog andre werden rood, wit Goud- en Zilver-agtig van verwe, welk Goud- en Zilver zich aan 't uit-einde van de ſteert eerſt begind te vertoonen.

LYST DER ONGEMEENE VISSCHEN.

N°.		pag.
1	IKan Rolat.	348
2	ILocki Koening Djantan.	*ibid.*
3	Ikan Leman.	*ibid.*
4	Ikan Firdaus.	*ibid.*
5	Moeloet Babi Ampat Sagi.	*ibid.*
6	Ikan Jordain.	349
7	*De roode* Spits-neus.	*ibid.*
8	Ikan Roerok.	*ibid.*
9	Cabòs Laoet.	350
10	Ikan Kapala Biroe.	*ibid.*
11	*De* Konings-Viſch *met oogen.*	351
12	*De* Zee-Grundel.	*ibid.*
13	Ikan Poti.	*ibid.*
14	Ikan Troeſſi.	352
15	Ikan Camail.	*ibid.*
16	Ikan Galoega.	*ibid.*
17	Ikan Loebang Batoe.	*ibid.*
18	Ikan Alferez Hitam Hidjoe.	353
19	Ikan Caſcaſſe.	*ibid.*
20	Ikan Biole.	*ibid.*
21	Ikan Babintang.	*ibid.*
22	Ikan Batoe Japon.	*ibid.*
23	Ikan Nafiri.	354
24	Ikan Koening moeda.	*ibid.*
25	Ikan Warna Warna Roepa-nja.	355
26	Ikan Adir.	*ibid.*
27	Ikan Saleyer.	*ibid.*
28	Ikan Kipas.	356
29	Ikan Carrea.	*ibid.*
30	Pantsjoeri Ompan.	*ibid.*
31	Ikan Biroe Langit.	357
32	Koeto Laoet.	*ibid.*
33	Ikan Tsjatsjin.	*ibid.*
34	Ikan Sengadji.	*ibid.*
35	Ikan Terbang Warna Roepa-nja.	*ibid.*
36	Ikan Peti.	358
37	*De bruine* Jacob Evertszen.	*ibid.*
38	Cacatoeha Kapitano.	*ibid.*
39	Ikan Binkoe.	*ibid.*
40	*De geſterde* Bot.	359
41	Ikan Okara.	*ibid.*
42	Ikan Kandawara.	*ibid.*
43	Ikan Poetri.	*ibid.*
44	Ikan Candiza.	360
45	Salkotoc.	*ibid.*

N°.		pag.
46	Ikan Toetetoe.	360
47	Coje Laoet.	*ibid.*
48	Ikan Koeloer Hidjoe.	361
49	Ikan Soelang.	*ibid.*
50	Locki Koening.	362
51	Ikan Djamban.	*ibid.*
52	Toetetoe Toeha.	*ibid.*
53	Ikan Cajoe.	*ibid.*
54	Ikan Mata Ampat.	363
55	Ikan Seythan Merah.	*ibid.*
56	Ikan Nafiri Kitsjil.	364
57	Ikan Tina.	*ibid.*
58	Kipas Japon.	*ibid.*
59	Corbilla.	365
60	Koeda Laoet Jang Hidjoe.	366
61	Pantiop Bagoes.	*ibid.*
62	Ikan Kambing.	*ibid.*
63	Dorado Focari.	367
64	Pantiop Japan.	*ibid.*
65	Panggirgadji.	*ibid.*
66	Ikan Sari.	368
67	Ikan Bandan Jang Sowanggi.	*ibid.*
68	Ikan Cornoedo Kitsjil.	*ibid.*
69	Ikan Mahaeloc.	369
70	Ikan Tsjakalang.	*ibid.*
71	Ikan Carbouw Hitam Manis.	*ibid.*
72	Hanaki.	*ibid.*
73	*De* Zee-Luys.	370
74	Cacatoeha Laoet.	*ibid.*
75	Ikan Siam.	*ibid.*
76	Ikan Sambia.	*ibid.*
77	Ikan Maroeke.	371
78	Ikan Soenoc.	372
79	Ikan Moriat.	*ibid.*
80	Ikan Terbang Jang Babintang.	373
81	Ikan Boaja Kitsjil.	374
82	Terkoekoe Biroe.	*ibid.*
83	Ikan Kokillo.	375
84	*De* Quikſtaart, *het Manneken.*	*ibid.*
85	*De* Quikſtaart, *het Wyfken.*	*ibid.*
86	*De* Bedrieger.	*ibid.*
87	*De* Brigadier.	376
88	Ikan Toeringa.	*ibid.*
89	Ikan Luceſie.	*ibid.*
90	Ikan Palaboe.	*ibid.*

No.		pag.
91	Ikan Batoe Merah.	377
92	Ikan Auwawa.	*ibid.*
93	Ikan Badjoe Beſi.	378
94	Ikan Sowanggi Merah.	*ibid.*
95	Ikan Gora.	*ibid.*
96	Ikan Maraſaoli.	379
97	*De* Zee-Jager.	*ibid.*
98	*De groene* Tooveraar.	380
99	*De* Dubbeld-ſtaart.	*ibid.*
100	Capitan Zaager.	*ibid.*
101	*Het* Vraatje.	381
102	*De groene* Zaager.	*ibid.*
103	*De bruine* Doliyn.	*ibid.*
104	*De* Zee-kap.	382
105	*De groene* Konings-Viſch.	*ibid.*
106	*De geele* Papegaey.	*ibid.*
107	Ikan Moeloet Bengkoc.	*ibid.*
108	Ikan Makare.	383
109	Ikan Boelan Bharoe.	*ibid.*
110	Ikan Lacciwa.	*ibid.*
111	Locki Laoet Jang Hidjoe.	384
112	Moeloet Bezâr.	*ibid.*
113	Mata Bintang Hidjoe.	*ibid.*
114	Wawoelang.	385
115	Ikan Waccom Laoet.	*ibid.*
116	Ikan Doewing.	*ibid.*
117	Ikan Saſarat.	386
118	Ikan Batoe Jang Haboe Haboe Warna.	*ibid.*
119	Ikan Oema.	*ibid.*
120	Ikan Peti Bariska.	*ibid.*
121	Dondioe.	*ibid.*
122	Ikan Terkoekor.	387
123	Cacatocha Bandan.	*ibid.*
124	*De Orangie* Trompetter.	*ibid.*
125	Ikan Kambotton.	*ibid.*
126	*De* Schout by Nacht.	388
127	*De* Koninginne.	*ibid.*
128	*De gemeene* Konings-Viſch.	*ibid.*
129	Ikan Foetac.	*ibid.*
130	Koeda Laoet Jang Koening.	*ibid.*
131	*Den* Roover.	*ibid.*
132	Ikan Waccom.	389
133	Ikan Tikâr Hidjoe.	*ibid.*
134	Ikan Boaja Bezâr, *of de groote* Kaeyman.	*ibid.*
135	Ikan Markekoe.	*ibid.*
136	Cornoedo Bezâr.	*ibid.*
137	Ikan Badoeri Jang Ongoe.	390
138	Ikan Boagen.	*ibid.*
139	*De* Bloem-Krab.	*ibid.*
140	Ikan Laſacker.	391
141	Ikan Lawa Lawa.	*ibid.*
142	Ikan Saraſa.	*ibid.*
143	*De* Half-bek.	*ibid.*
144	Ikan Lalawer.	392
145	*De gevlamde* Pampus-Viſch.	*ibid.*
146	*De roode* Jacob Evertszen.	*ibid.*
147	*De* Caffer.	*ibid.*
148	Ikan Tikar Warna Warna.	*ibid.*
149	Ikan Babi.	393
150	Ikan Bangay.	*ibid.*
151	Ikan Gala Gala.	*ibid.*
152	*De bruine* Opblazer.	*ibid.*
153	Ikan Sotera.	393
154	Ikan Moelia.	394
155	Ikan Cacatocha Kitsjil.	*ibid.*
156	Ikan Rolat Jang Merah.	*ibid.*
157	*De* Japanſche Prins.	395
158	Ikan Coloer Koening.	*ibid.*
159	Ikan Toetombo Ekor Tiga.	396
160	Capitan Caffer.	*ibid.*
161	Ikan Carbouw Hidjoe.	*ibid.*
162	Ikan Goraba.	397
163	Ikan Batoe Jang Moelia.	*ibid.*
164	Ikan Doeri Sowanggi.	*ibid.*
165	Ikan Terbang Berampat Sajap.	398
166	Ikan Batoe Jang Eloe.	*ibid.*
167	Ikan Loſi Loſi.	*ibid.*
168	*De gevlamde* Trompetter.	*ibid.*
169	Cacatocha Djantan.	*ibid.*
170	Ikan Sowanggi Bezâr.	399
171	Ikan Boelan.	*ibid.*
172	Ikan Kabòs Panggigit.	400
173	*De* Ooſt-Indiſch Vaarder.	*ibid.*
174	Ikan Sotera Poeteh Hidjoe.	*ibid.*
175	Ikan Batoe Tereloc.	401
176	Ikan Maleti.	*ibid.*
177	Ikan Paroeli Jang Djantan.	*ibid.*
178	Ikan Parkia.	402
179	Bilalang Laoet Jang Djantan.	*ibid.*
180	Cacatocha Babintang.	403
181	Ikan Baretti.	*ibid.*
182	*De* Rievier Po.	*ibid.*
183	*De* Rievier Grundel.	*ibid.*
184	Anac Laoet Jang Tabongkos.	404
185	Ikan Doeri Djantan.	*ibid.*
186	Ikan Mandali.	405
187	Ikan Riboet.	*ibid.*
188	*De* Jager.	*ibid.*
189	Ikan Doeri Betina.	406
190	Ikan Panghoeloe.	*ibid.*
191	Ikan Mata Sambilan.	407
192	*De Orangie* Trompetter, *'t Wyfken.*	*ibid.*
193	*De groene* Paradys-Viſch.	*ibid.*
194	Ikan Riboet Djantan.	*ibid.*
195	Ikan Ajam Djantan.	408
196	Ikan Hilati Djantan.	*ibid.*
197	Ikan Hama Djantan.	*ibid.*
198	*De* Krajer; *'t Manneken.*	*ibid.*
199	Ikan Panglima.	409
200	Ikan Pandara.	410
201	Ikan Paroeli Betina.	*ibid.*
202	Sulthân Ternate.	*ibid.*
203	*De* Goude Spiering.	411
404	Ikan Soſor.	*ibid.*
205	Ikan Soeſalat.	412
206	*De* Ruit-Viſch.	*ibid.*
207	Ikan Toering Djantan.	*ibid.*
208	Ikan Toering Betina.	413
209	Cacatocha Tidore.	*ibid.*
210	Ikan Calcoen Sowanggi Djantan.	*ibid.*
211	Bilalang Laoet Betina.	414
212	Ikan Maroſi.	*ibid.*
213	Ikan Calcoen Sowanggi Betina.	415
214	Ikan Maloewane.	*ibid.*

No.		pag.
215	*De groene* Klip-Kreeft.	415
216	Ikan Doerian.	*ibid.*
217	Katam Dewa.	416
218	Locki Koening Betina.	*ibid.*
219	Ikan Hama Betina.	*ibid.*
220	Kambing Biroe.	*ibid.*
221	Katam Batoe Jang Maha-Eloc.	*ibid.*
222	Ikan Dodingo.	*ibid.*
223	Ikan Toetombo Eloc.	417
224	Ikan Tsjakalang Hidjoe.	*ibid.*
225	Katam Pantat Badoeri.	*ibid.*
226	Katam Sulthân.	*ibid.*
227	Ikan Pati.	*ibid.*
228	Ikan Toetombo Jang Bizeï.	418
229	Ikan Sowanggi.	*ibid.*
230	Katam Soelang.	*ibid.*
231	Katam Boental.	*ibid.*
232	Katam Karà.	*ibid.*
233	Locki Hidjoe.	*ibid.*
234	Katam Lawa Lawa.	419
235	Katam Jang Roepa Manoesia.	*ibid.*
236	Katam Badoeri.	*ibid.*
237	Oedang Ambon.	*ibid.*
238	Katam Bertandoc.	*ibid.*
239	Katam Ongoe Kaki-nja.	*ibid.*
240	Katam Sarampang.	420
241	Katam Andjing.	*ibid.*
242	Ikan Kamatian.	*ibid.*
243	Ikan Pisau.	*ibid.*
244	Ikan Batoe Roepa-nja Sa-tong.	*ibid.*
245	Ikan Isap Batoe.	*ibid.*
246	Ikan Sowanggi Boental Ekor-nja.	*ibid.*
247	Ikan Garopa Ongoe Biroe.	421
248	Ikan Sowanggi Hitam Manis.	422
249	Ikan Papoewa Djantan.	*ibid.*
250	Ikan Sowanggi Paroe Paroe Ekor-nja	*ibid.*
251	Ikan Eloc.	*ibid.*
252	Ikan Tandoc Jang Adjaib.	*ibid.*
253	Katam Jang Koening Batiris Sedikit.	423
254	Ikan Pizau Gala Roepa-nja.	*ibid.*
255	Oedang Pasir Laoet.	*ibid.*
256	Ikan Mole Jang Tadjam.	424
257	Ikan Peniop Nafiri.	*ibid.*
258	Ikan Bibi.	*ibid.*
259	Ikan Amâs.	*ibid.*
260	Ikan Berkaki.	425
261	Ikan Telôr.	*ibid.*
262	Ikan Carbouw Jang Badoeri.	*ibid.*
263	Kabòs Laoet Jang Bezâr.	*ibid.*
264	Ikan Jang Merangkau Di Pasir.	426
265	Ikan Kipas.	*ibid.*
266	Ikan Batoe Bariska.	427
267	Ikan Lantei Roepa-nja.	*ibid.*
268	Ikan Garopa Biroe Langit.	*ibid.*
269	Ikan Bintang Mata-nja.	*ibid.*
270	Ikan Tato Djantang.	428
271	Naga Laoet Jang Kitsjil.	*ibid.*
272	Ikan Bibi Jang Paroe Paroe.	*ibid.*
273	Ikan Sowanggi Antele Nama-nja.	*ibid.*
274	Ikan Mata.	429
275	Ikan Toetombo Koening.	*ibid.*
276	Ikan Cajoe Merah.	*ibid.*
277	Ikan Badoeri.	429
278	Ikan Batoe Jang Hidjoe Laoet.	430
279	Ikan Baroepa.	431
280	Ikan Radja.	*ibid.*
281	Ikan Batoe Karang Warna.	*ibid.*
282	Ikan Batiris Jang Hidjoe.	432
283	Ikan Tsjakre.	*ibid.*
284	Ikan Moeloet Gonting.	*ibid.*
285	Ikan Termoelia.	433
286	Katam Jang Maha Bizeï.	*ibid.*
287	Ikan Ekor Kipas.	*ibid.*
288	Ikan Moeloet Bakambar.	434
289	Katam Pantat Babintang.	*ibid.*
290	Katam Batiris Sangat.	*ibid.*
291	Ikan Batoe Berdjala.	*ibid.*
292	*De* Rievier Dolfyn.	435
293	Ikan Hidong Batoe.	*ibid.*
294	Ikan Hati Merah.	*ibid.*
295	Ikan Hidong Girgadji.	436
296	Ikan Soetra Hidjoe.	*ibid.*
297	Ikan Batoe Seni.	*ibid.*
298	Ikan Tombac.	437
299	Ikan Moeloet Bezâr.	*ibid.*
300	Ikan Pampus Paroe Paroe.	438
301	Ikan Batingkap.	*ibid.*
302	Ikan Kadalin.	*ibid.*
303	Ikan Kapala Merah.	439
304	Ikan Kalaloewar Djantan, *of 't Manneken van de* Vledermuis.	*ibid.*
305	Ikan Batoe Macasser.	440
306	Ikan Batoe Jang Maha-Eloc Telor-nja.	*ibid.*
307	Katam Moeloet Pandjang.	441
308	Ikan Moeloet Bangkac.	*ibid.*
309	Ikan Batoe Warna Warna.	442
310	Ikan Batoe Panggirgadji.	*ibid.*
311	Ikan Mantri.	443
312	Ikan Peniop.	*ibid.*
313	Ikan Djala Koening.	444
314	Ikan Jang Bertitic.	*ibid.*
315	Ikan Batoe Jang Aboe Aboe, Djantan.	445
316	Ikan Kapala Ongoe.	*ibid.*
317	Ikan Ile Laoet.	446
318	Ikan Moeloet Batang.	*ibid.*
319	Katam Doerian.	*ibid.*
320	Ikan Moeloet Boelan.	447
321	Ikan Moeloet Djingga.	*ibid.*
322	Ikan Pampus Jang Bariska.	*ibid.*
323	Peniop Pandjang.	448
324	Ikan Pampus Tereloc.	*ibid.*
325	Ikan Sowanggi Hidjoe Merah.	449
326	Pangisap.	*ibid.*
327	Ikan Batoe Mata Bintang.	*ibid.*
328	Ikan Batoe Sama Pedati Mata-nja.	*ibid.*
329	Ikan Kapala Biroe.	450
330	Ikan Ongoe Hidjoe.	*ibid.*
331	Ikan Peniop Koening.	*ibid.*
332	Ikan Batoe Jang Hidjoe.	451
333	Ikan Toetombo Badoeri.	*ibid.*
334	Ikan Cacatoeha Jang Berpalana.	*ibid.*
335	Ikan Batoe Kapala Ongoe.	452
336	Ikan Mata Bintang Biroe.	*ibid.*
337	Ikan Soelang Jang Ongoe.	*ibid.*

No.		pag.
338	Ikan Batoe Ongoe Jang Warna.	453
339	Tsjitsja Laoet.	*ibid.*
340	Ikan Batoe Kaſomba.	*ibid.*
341	Ikan Moeloet Talipat.	*ibid.*
342	Ikan Sowanggi Jang Warna Roe-pa-nja.	454
343	Ikan Tato Betina.	*ibid.*
344	Ikan Toetombo Bezar.	*ibid.*
345	*De groene* Koning.	455
346	Ikan Batoe Karang Jang Betina.	*ibid.*
347	Ikan Batoe Jang Aboe Aboe Betina.	*ibid.*
348	I-jan Merah.	*ibid.*
349	Ikan Batoe Karang Jang Djantan.	456
350	Katam Berbonga Jang Bermata.	*ibid.*
351	Ikan Batoe Jang Merah Daan Pandjang.	457
352	*De blaeuwe* Nonne.	*ibid.*
353	Ikan Ongoe Dengan Pinggir Amâs.	*ibid.*
354	Ikan Mata Bezar.	458
355	Ikan Renne.	*ibid.*
356	Ikan Balana.	*ibid.*
357	Ikan Doerian Terpandjang Doeri Doeri-nja.	*ibid.*
358	Ikan Bibi Pati.	*ibid.*
359	Ikan Kajoenoe.	459
360	*'t* Baardmanneken.	*ibid.*
361	Camauro.	*ibid.*
362	Pivot.	460
363	Ikan Laſcine.	*ibid.*
364	*Een* Commer-Aal.	*ibid.*
365	Radja Ikan Cacatoeha.	461
366	Ikan Batoe Jang Aſing.	*ibid.*
367	Ikan Toetombo Tandoc Koening.	*ibid.*
368	Ikan Sowanggi Merah.	462
369	Morea Goenong Jang Eloet	*ibid.*
370	*De* Japanſche Keyzer.	*ibid.*
371	Ikan Babara.	463
372	Ikan Pampus Jang Balajar.	464
373	Ikan Gadja.	*ibid.*
374	Ikan Batoe Jang Aſing Daan Merah.	*ibid.*
375	Ikan Sulthân.	*ibid.*
376	Ikan Batoe Maha-Aſing.	465
377	Ikan Papoewa Betina.	*ibid.*
378	Ikan Ongoe Bagoes.	*ibid.*
379	*De fraeye* Krabbe.	*ibid.*
380	Ikan Batoe Tereloc.	466
381	Ikan Sowari.	*ibid.*
382	Ikan Baroe Jang Ongoe Boelan Bahroe Ekor-nja.	*ibid.*
383	Ikan Toetombo Bertandoc Di Moeloet-nja.	*ibid.*
384	Ikan Bagoenong.	467
385	Ikan Bibir Gantong.	*ibid.*
386	Ikan Terbaris.	*ibid.*
387	Ikan Sawoe.	468
388	*Het* Krabbetje *met bollen.*	*ibid.*
389	Ikan Batoe Jang Babonga.	*ibid.*
390	Ikan Porot Bangkac.	469
391	Ikan Hitam Manis.	*ibid.*

No.		pag.
392	*De* Zee-Snip.	470
393	*Den* Eenhoorn.	*ibid.*
394	*De* Dreg-Dolfyn.	*ibid.*
395	Ikan Bermoeſey.	*ibid.*
396	Ikan Sowanggi Jang Biroe.	471
397	Ikan Batoe Babintang.	*ibid.*
398	Ikan Cacatoeha Ternate.	*ibid.*
399	Ikan Gigit Gadja.	*ibid.*
400	Ikan Berombac.	472
401	Ikan Singa.	*ibid.*
402	*De Purpre* Kroon-Viſch.	*ibid.*
403	Ikan Bertitik.	473
404	Ikan Biroe Langit Mata-nja.	*ibid.*
405	Ikan Saraſa Jang Bariska.	474
406	Ikan Girgadji Jang Biroe.	*ibid.*
407	Ikan Poetra Jang Adjaib.	475
408	Ikan Mata Sambilan, Djantan.	*ibid.*
409	Ikan Kipas Koening.	476
410	Ikan Batoe Badoeri.	*ibid.*
411	Ikan Moeloet Pingit.	*ibid.*
412	*'t Ruitig* Klip-Viſchje.	477
413	*De* Peerl-oog.	*ibid.*
414	*Een zeldzame* Garneel.	478
415	*De geele* Attalas-Viſch.	*ibid.*
416	*Een zeldzame* Sardyn, *als* Haring.	*ibid.*
417	*De* Viſch *met veel oogen.*	479
418	*De* Kroon-Viſch.	*ibid.*
419	Ikan Amâs.	481
420	*De zeldzame* Krab.	*ibid.*
421	Ikan Parnan.	*ibid.*
422	*De geele* Ooſt-Indiſch-Vaarder.	482
423	*De groote* Opblazer.	*ibid.*
424	*De groene* Snip.	483
425	*De groote* Zee-Draak, *met Endepoo-ten.*	*ibid.*
426	*De zeldzame* Zee-Draak.	484
427	*De* Koning *der* Kreeften.	*ibid.*
428	*De vliegende* Slange Viſch.	485
429	*De* Tsjineeſche Prieſter.	486
430	*De* Koninklyke Zee-Paling.	*ibid.*
431	Ikan Onta.	487
432	Ikan Molukko.	*ibid.*
433	*De* Berg-Bot.	*ibid.*
434	Ikan Tsjakalang Alifoero, *of de* Alfoereeſche Geep.	488
435	Ikan Palating.	*ibid.*
436	Ikan Parei Ceram.	*ibid.*
437	*De* Bandaſche Elft *met banden.*	489
438	*De* Papoewaſche Purpre Heyl-Bot.	*ibid.*
439	*De* Ambonſche Elft.	490
440	*De* Wonder-Aal.	*ibid.*
441	*De* Tsjineeſche Ebbeling.	*ibid.*
442	*De zeldzame* Zonne-Viſch.	491
443	Ikan Saringani.	492
444	*De* Papoewaſche Harder.	*ibid.*
445	*De* Lepelaar.	*ibid.*
446	Ikan Balante.	493
447	Ikan Djala Boental.	*ibid.*
448	Ikan Ganijon.	*ibid.*
449	Ikan Kipas, Djantan.	*ibid.*
450	Ikan Pampus Tonkin.	494
451	Ikan Soeſoehoenan.	*ibid.*

No.		pag.
452	*De* Bantamſche Zalm.	494
453	Ikan Mahadewa.	*ibid.*
454	Ikan Baſſi Frangi.	495
455	Ikan Oelar Biza.	*ibid.*
456	Alferez Djawa.	*ibid.*
457	Ikan Parang.	*ibid.*
458	Ikan Bangay.	*ibid.*
459	Ikan Tsjakalang Bali.	*ibid.*
460	Ikan Merac.	496
461	Ikan Babara Koening Mata-nja.	*ibid.*
462	*De geſpikkelde* Jacob Evertzen.	*ibid.*
463	Ikan Maleoc.	*ibid.*
464	Ikan Mitarra.	*ibid.*
465	Ikan Batsjan.	497
466	Ikan Nuniali.	*ibid.*
467	*De blaeuw-geſpikkelde* Dolfyn.	*ibid.*
468	Ikan Pampus Cambodja.	*ibid.*
469	*De geele gemarmelde* Slang.	*ibid.*
470	*De* Knorrepot.	*ibid.*
471	*De* Keyzers-Krab *met blaeuwe pooten.*	498
472	*Het rood* Dreggetje.	*ibid.*
473	*De* Ruit-Aal.	*ibid.*
474	Ikan Perdana.	*ibid.*
475	Ikan Onggara.	499
476	*De veelverwige* Dolfyn.	*ibid.*
477	Ikan Cacatocha Papoewa.	*ibid.*
478	*De bruine* Stomp-Smoel.	*ibid.*
479	Ikan Batoe Tidore.	*ibid.*
480	Ikan Batoe Amblaeuw.	500
481	Ikan Piſau Jang Merah.	*ibid.*
482	*De* Ceramze Carper.	*ibid.*
483	*De* Macaſſaarze Sardyn.	*ibid.*
484	*De blaeuwe* Duyf.	*ibid.*
485	Ikan Tsjakalang Jang Terbang.	*ibid.*
486	*'t* Goud-Viſchje *van* Mauritius.	*ibid.*
487	*De vliegende* Harder. *In de plaat te vinden op* 489.	501
488	*De* Boeroneeſche Trompetter. *In de plaat te vinden op* 490.	*ibid.*
489	*Het bont* Duifje. *In de plaat op* 491.	*ibid.*
490	Ikan Batoe Boano. *In de plaat op* 492.	*ibid.*

No.		pag.
491	Ikan Cacatocha Waroe. *In de plaat op* 493.	501
492	*De groene* Lootsman, *'t Manneken.*	*ibid.*
493	*De groene* Lootsman, *het Wyfken.*	502
494	Ikan Djoelong Djoelong.	*ibid.*
495	Ikan Wigoero.	*ibid.*
496	Ikan Binara.	*ibid.*
497	*De* Noorder-Princes.	*ibid.*
498	*De* Verkens-kop.	*ibid.*
499	Moy Aachje.	*ibid.*
500	Ikan Tikos.	503
501	*De* Orangie-Krab.	*ibid.*
502	*'t Blaeuw* Baardmanneken *met pooten.*	*ibid.*
503	*Den* Turk.	*ibid.*
504	Ikan Pangerang.	*ibid.*
505	Ikan Vinteri.	504
506	*De zeldzame* Vliegende Viſch.	*ibid.*
507	Ikan Sengadji Molucco.	*ibid.*
508	*De* Koningin *der* Kreeften.	505
509	*De zwarte* Vaandrig.	506
510	*Het zeldzaam* Italiaans Vloertje.	*ibid.*
511	Ikan Gapi.	*ibid.*
512	Ikan Marate, Djantan.	*ibid.*
513	Ikan Marate, Betina.	507
514	*'t* Orangie Viſchje.	*ibid.*
515	De Spongie-Krab.	*ibid.*
516	Ikan Farandi.	*ibid.*
517	Sardyn Malacca.	*ibid.*
518	Ikan Mata Anam.	*ibid.*
519	*De* Marl-Priem.	508
520	Ikan Saſawar.	*ibid.*
521	*De blaeuwe* Doffer.	*ibid.*
522	Ikan Barea.	*ibid.*
523	Ikan Panggontor.	*ibid.*
524	*De groene* Steen-Braaſſem.	509
525	Ikan Batoe Jang Merah.	*ibid.*
526	Locki Hidjoe Djantan.	*ibid.*
527	*De blaeuwe* Bezaan-Viſch.	*ibid.*
528	Japanſche Goud, *en* Zilver-Viſchjens.	510